200 ÉV A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának története
1826–2026

Gróf Teleki József arcképe, 1836, Barabás Miklós olajfestménye

Gróf Teleki József (1790–1855) történész, Erdély kormányzója,
a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának alapítója,
valamint a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke

200 ÉV A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának története 1826–2026

Szerkesztette
HAY DIANA és MOLNÁR ANDREA

MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT

BUDAPEST
2026

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200 éves évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata keretében, az Akadémia támogatásával jelent meg.

© Hay Diana, Molnár Andrea, 2026

© Babus Antal, Bilicsi Erika, Dévényi Kinga, F. Csanak Dóra jogörököse, Ferenczi Roland, Haász Antal, Gyuricza Andrea, Haffner Rita, Hay Diana, Holl András, Horányi Károly, Horuczi András, Jablonkay Judit, Kalydy Dóra, Kelecsényi Ágnes, Körmendy Kinga, Krähling Edit, Lisztes Nikolett, Mázi Béla, Mezey Mónika, Molnár Andrea, Monok István, Nagy Ágnes, Naszádos Edit, Novák Béla, Orosz Gergely, Rottár Máté, Rozsondai Marianne, Sáfrán Györgyi jogörököse, Sallai Ágnes, Soós Sándor, Stumpf Anna, Szabó Ádám, Sziklay Cs. Mónika, Tömöry Pál, Zsidi Bernát

© Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes tanulmányokat illetően is.

Képanyagot összeállította: Horányi Károly
Könyvterv és tördelés: Horányi Károly
Fotó: Horányi Károly, Láng Klára
Olvasószerkesztő: Budai-Király Tímea, Vas Viktória
A mutatókat készítette: Budai-Király Tímea, Horányi Károly, Molnár Andrea

Kiadja az MTA Könyvtár és Információs Központ
Felelős kiadó: Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója
Nyomdai munka: Alföldi Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Pataki Lajos

ISBN 978-615-6792-26-6
DOI: doi.org/10.36820/MTAK200ev.2026

Tartalom

Monok István: *Bevezető gondolatok az MTA Könyvtár és Információs Központ bicentenáriuma alkalmából* 7

Az Akadémiai Könyvtár alapítása és működésének kezdeti évtizedei

Mázi Béla: *Az Akadémiai Könyvtár alapítása és működése az első főkönyvtárnok kinevezéséig* 9
Szabó Ádám: *Az Akadémiai Könyvtár alapító könyvtárai* 40

Az Akadémiai Könyvtár az első kinevezett főkönyvtárnoka idején

Molnár Andrea: *Az Akadémiai Könyvtár Hunfalvy Pál vezetése alatt* 49
Orosz Gergely: *Duka Tivadar hagyatéka és a Kőrösi Csoma-archívum* 93
Stumpf Anna: *A Szilágyi-gyűjtemény* 99

A Könyvtár a századfordulótól az első világháborút követő újjáéledésig

Molnár Andrea: *Fröhlich Róbert, Heller Ágost és Szily Kálmán az Akadémiai Könyvtár élén* 103
Sáfrán Györgyi: *Az Arany János-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtárban* 155
Molnár Andrea: *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény* 160
Mázi Béla: *A Bolyai-gyűjtemény és Bolyai János Appendixe* 167
Lisztes Nikolett: *A Széchenyi-gyűjtemény* 171
Rozsondai Marianne: *A Ráth-gyűjtemény* 179
Dévényi Kinga: *A Kaufmann-gyűjtemény* 185
Stumpf Anna: *Vámbéry Ármin hagyatéka az Akadémiai Könyvtárban* 189

A három utolsó főkönyvtárnok időszaka

Horuczi András: *Az Akadémiai Könyvtár Ferenczi Zoltán és Szinnyei József vezetése idején* 193
Tömöry Pál: *A Vigyázó-hagyaték* 210
Jablonkay Judit: *A Kégl-gyűjtemény* 221
F. Csanak Dóra: *Vörösmarty Mihály hagyatéka – a Vörösmarty-szoba* 225
Dévényi Kinga: *A Goldziher-gyűjtemény* 231
Mázi Béla: *Háborús évek – Melich János főkönyvtárnoki évei* 236
Gyuricza Andrea: *A Nemzeti Casino könyvtára* 262

Az Akadémiai Könyvtár mint szocialista tudományos nagykönyvtár

Zsidi Bernát: *Egy „korszerű, tudományos nagykönyvtár" kialakulásának története* ... 269
Mezey Mónika: *Az Akadémiai Könyvtár gyarapodása az államosított könyvekből* ... 291
Babus Antal: *A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének vázlatos története, 1948–2023* ... 297
Körmendy Kinga: *Kódexek, kódextöredékek, oklevelek, jogtörténeti források a Kézirattár K gyűjteményében* ... 314
Babus Antal: *Ady-hagyatékok a Kézirattárban* ... 327
Kelecsényi Ágnes: *A Keleti Gyűjtemény története* ... 333
Kelecsényi Ágnes: *Stein Aurél-gyűjtemények az Akadémia Könyvtárában* ... 350
Ferenczi Roland: *Dél-ázsiai és délkelet-ázsiai kéziratok a Keleti Gyűjteményben* ... 356
Orosz Gergely: *A tibeti gyűjtemény* ... 360
Dévényi Kinga: *Arab kéziratok* ... 365
Hay Diana, Novák Béla: *Az Akadémiai Könyvtár Rózsa György irányítása alatt* ... 369
Molnár Andrea: *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtári hálózata* ... 395
Novák Béla: *Az Akadémiai Levéltár* ... 402
Krähling Edit: *Moravcsik Gyula bizantinológus hagyatéka* ... 409
Horányi Károly: *A Szabó Lőrinc-gyűjtemény* ... 415
Krähling Edit, Rottár Máté: *Ligeti Lajos hagyatéka* ... 423

A rendszerváltás éveitől napjainkig

Molnár Andrea: *Tudományos szakkönyvtár – országos közfeladatokat ellátó intézmény* ... 433
Haffner Rita: *A figyelőkartonoktól a virtuális olvasójegyig* ... 469
Krähling Edit: *Radnóti Miklós hagyatéka* ... 480
Nagy Ágnes: *A Hadik-Barkóczy-hagyaték* ... 486
Sziklay Cs. Mónika: *Erdélyi János kéziratos hagyatéka, az* Erdélyi Tár ... 492
Bilicsi Erika, Haász Antal, Naszádos Edit, Sallai Ágnes: *A Szakinformatikai Osztály* ... 501
Holl András: *A Magyar Tudományos Művek Tára* ... 508
Kalydy Dóra: *Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program* ... 510
Soós Sándor: *A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály egykor és ma: a tudománymetria hazai intézményesülése* ... 521

Szerkesztői megjegyzések ... 527
Képjegyzék ... 528
Felhasznált irodalom ... 543
Névmutató ... 560
Helynévmutató ... 590

Bevezető gondolatok az MTA Könyvtár és Információs Központ bicentenáriuma alkalmából

Mennyi idős egy könyvtár? A kérdésre nagyon röviden is lehet válaszolni, hiszen ha van alapító okirata vagy léteznek olyan iratok, amelyek a megalapítás tényét és körülményeit dokumentálni tudják, akkor *jogilag* pontosan meg tudjuk mondani, hogy az adott intézmény, a kérdésfeltevésben könyvtár, mennyi idős. Az MTA Könyvtár és Információs Központ e logika mentén 2026. március 17-én ünnepelheti fennállásának 200. évfordulóját. Azzal a megszorítással persze, hogy ha kiemeljük, az *első ismert alapító okirat*ról, illetve alapítási dokumentumokról van szó. Tekintve, hogy egy intézményt jogilag többször alapítanak újra, és a mindenkori fenntartója – a mindig változó jogi környezetnek és a működési környezet valóságának megfelelően – megújított alapító okiratban mindig új, legalábbis másfajta feladatait is meghatározza. Az alapító okiratban rögzített feladatok mássága jelzi, hogy a 200 éves könyvtár bizony mindig fiatalodik. Újra és újra alkalmazkodik az őt körülvevő társadalmi környezethez. Megküzd lehetőségeiért, és sokszor a jogaiért is. A dokumentumok beszerzése, azok feldolgozása, nyilvántartása, majd ezekre alapozva a könyvtár típusának megfelelő olvasói kör, társadalmi réteg számára történő hozzáférhetővé tétele ugyanis elemeiben nagyon is csábító más intézmények, főleg magántársaságok számára. Hiszen különösen a kultúra és a tudomány társadalmi nyilvánosságának megteremtése után – a magyar történelemben lényegében az 1867-es kiegyezést követően – a könyvtár (és más közgyűjtemények, mint a múzeumok és a levéltárak) feladatai közfeladatok, amelyeknek a finanszírozása *elvileg* biztosított. Olyan kicsit, mint egy *privilégium* a nyomdászat történetében. A közfeladat vállalása tehát vállalkozói logikával biztos befektetés. Igaz, a könyvtári múltra alapozott befektetés a valóságban mindig azt is jelenti, hogy alapozunk a könyvtár fennállása óta létrehozott szellemi vagyonra, a nyilvántartásokra. Ha ezeket „elvesszük", a befektetés máris megtérült.

Ahogy a reneszánsz korszak értelmiségeinek optimizmusát az jelentette, hogy hitték, megismerhetik Isten teremtett világának törvényszerűségeit, és kicsit maguk is istenné válhatnak, ugyanúgy az információs társadalom megszületését lehetővé tevő értelmiségi generációnak az álma az, hogy megteremtheti a nyílt tudomány rendszerét (Open Science: Open Access, Open Data, Citizen Science, avagy nyílt tudomány: szabad hozzáférés, közös kutatási adatok, közösségi tudomány). A 21. század eleji könyvtárak, hangsúlyosan a szakkönyvtárak, világának alapgondolata ez, úgy hisszük, a könyvtárak a pillérei a nyílt tudomány társadalmának. A 200 éves MTA Könyvtár és Információs Központ ezért akar az új, most készülő alapító okiratában MTA Könyvtár, Levéltár és Kutatástámogatási Központ lenni, megtartva és lehetőleg bővítve kiharcolt közfeladatait.

A 200 év tehát éppen csak fiatallá tett bennünket.

Mennyi idős a könyvtár? – Sokan a könyvtárakban őrzött dokumentumok ideje alapján értékelik egy-egy intézmény korát. Pedig a könyvtáros szerint a benne őrzött mindenkori történelmi források értéke (forrás- és nem anyagi értéke) csaknem egyformán nagy. Legalábbis nem tudjuk, melyikre esik hangsúly egy eljövendő korban. A kortárs kritika – akár az anyagi értéke, vagyis ára, akár a benne rögzített információ értéke – csak az egyik támpont, de a könyvtárosnak és a levéltárosnak tudnia kell, hogy nem az ő feladata abban a kérdésben állást foglalni, hogy az érték viszonylagosságának hangsúlyozása mikor lesz bűn, ahogy *„minden túlzás bűnbe fordul (omne quod est*

nimium, vertitur in vitium)". A közgyűjteményi szakember az a személy, aki ideálisan meg tudja valósítani Publius Cornelius Tacitus elvét, miszerint a történetírónak *„sine ira et studio"*, avagy *„harag és részrehajlás nélkül"* kell a művét megalkotnia. A már említett nyílt tudomány ideája pedig *potenciálisan* a digitális dokumentumok világában igazán megvalósítható, ezért is tartjuk tiszteletben a legmodernebb, akár csak digitálisan született forrásokat is. Tevékenységünk egyre nagyobb részét is a digitális eszközökkel történő foglalkozás teszi ki. A közgyűjtemények a digitális közvagyon őrzői, vagyis az intézményekben megőrzött dokumentumok kora kezdődhet az ókorban, a közgyűjteményi állomány mindig fiatal marad.

A 200 év tehát éppen csak fiatallá tett bennünket.

Mennyi idős a könyvtár? – Ha csak az európai könyvtárakra tekintünk abból a szempontból, hogy melyik mikor hány éves évfordulóját ünnepelte, sok kérdés fogalmazódhat meg bennünk. A horvát Nemzeti és Egyetemi Könyvtár például 2007-ben 400 évesként definiálta önmagát azért, mert 1607-ben a horvát jezsuita Bartol Kašić – és tegyük hozzá, a magyar jezsuita Szini István – Zágrábba érkezett, hogy ott iskolát alapozzanak meg, amely majd gimnázium és talán majd *universitas* lehet, és annak könyvtárat is gondoltak alapítani. A *„nemzeti és egyetemi könyvtári eszme"* tehát 400 éves. A finn Nemzeti és Egyetemi Könyvtár honlapja szerint 1640 óta fennáll, igaz, 1640-ben a svéd korona Turkuban alapított Akadémiát, amelynek épülete 1817-ben leégett, könyvtára elhamvadt. A megmaradt néhány könyvet az 1812-ben fővárossá vált Helsinkibe helyezték át, ahol megalapították a mai Nemzeti és Egyetemi Könyvtárat. Ám az *„akadémiai és egyetemi eszme"* már 1640-ben megszületett, így a mai napig is ezt az alapítási évet tartják irányadónak. Folytathatnánk a sort magyar példákkal is – a Pécsi Tudományegyetemet 1367-ben alapították, a Szegedi Tudományegyetem 1588-ra teszi fundációjának dátumát – mindenütt az alapító eszme megszületését ünneplik.

Mikor alakult ki a magyar, avagy magyarországi *„akadémiai eszme"*? A pozsonyi „Academia Istropolitana", a 17. század eleji „Soproni Tudós Társaság", vagy csupán a 18. századi „Tudós Társaság" tervezetek, illetve „tudós körök" hozták létre azt? De lehet, hogy csak a valóban „magyar" és nem a „magyarországi" Tudós Társaság megalapítását tervezők tették? Végül Széchenyi István felajánlása (1825. november 3.), illetve a Könyvtárat tekintve Teleki József adománya (1826. március 17.) választatott ki „alapítási dátumnak". A Könyvtár csak később kezdett el folyamatosan működni. A történelem csavarja, hogy éppen az utóbbi után 200 évvel egy könyvtáros házaspár adományozott a gyűjteménynek egy felbecsülhetetlen értékű ősnyomtatvány-együttest. Az „akadémiai eszme" tehát nem öregszik.

A 200 év tehát éppen csak fiatallá tett bennünket.

Összegezve tehát büszkén mondhatjuk a történelmünket összefoglaló kötet bevezetőjének a végén: a fiatal és tettre kész MTA Könyvtár, Levéltár és Kutatástámogatási Központ köszönti Önöket, és kellemes időutazást kíván a história olvasásával!

Monok István, az MTA doktora
főigazgató

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ALAPÍTÁSA ÉS MŰKÖDÉSÉNEK KEZDETI ÉVTIZEDEI

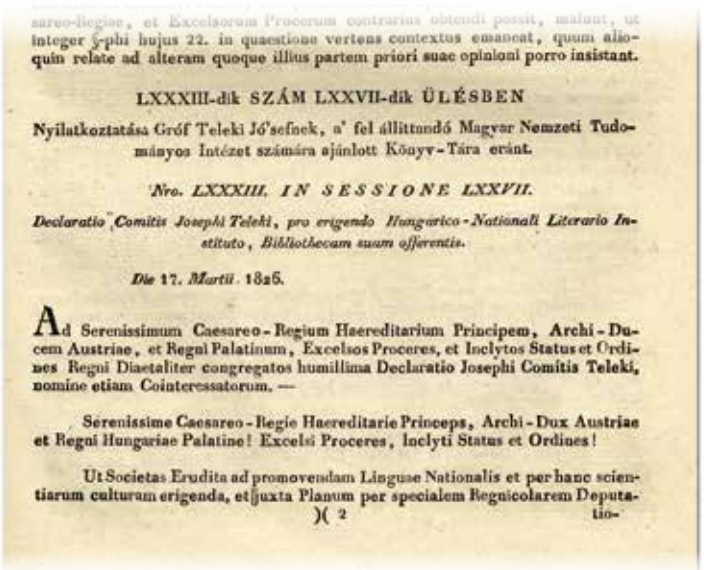
MÁZI BÉLA

Az Akadémiai Könyvtár alapítása és működése az első főkönyvtárnok kinevezéséig*

A TELEKI CSALÁD ADOMÁNYA – AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR MEGALAPÍTÁSA

Gróf Széchenyi István az 1825. november 3-án a kerületi ülésben elmondott híres felszólalása után maga és alapító társai (gróf Károlyi György, gróf Andrássy György, Vay Ábrahám[1]) nevében benyújtotta a Magyar Tudományos Akadémiát megalapító nyilatkozatát József nádornak és az országgyűlés mindkét házának. Egyben felkérte a nádort, hogy vállalja el az új intézmény védnökségét, az országgyűlést pedig, hogy küldjön ki bizottságot az alapszabály kidolgozására. A bizottság jelentését 1826. március 15-én tárgyalta és egyhangúlag elfogadta az országgyűlés mindkét táblája.[2] Két nappal később, minden bizonnyal a jelentés sorsát bevárva,[3] gróf Teleki József[4] a maga és testvérei, Ádám és Sámuel, valamint mostohaanyjuk, Mészáros Johanna bárónő és tőle született féltestvérük, László nevében felajánlotta mintegy 30 000 kötetes családi könyvtárukat a létrehozandó Magyar Tudós Társaság részére.[5] A felajánlást tartalmazó alapítólevelet nem személyesen Teleki József, hanem a szabályok szerint a kerületi ülés elnöke, Izsák Sámuel szatmárnémeti követ és alispán nyújtotta be a rendek ülésére. Az alapítólevél, amely éppoly fontos, mint Széchenyi István és három társa szándéknyilatkozata, részletesen, kilenc pontban tárgyalja az ajándékozás feltételeit. A dokumentumot áthatja a fiúi kegyelet: a könyvtárat édesapjáról, gróf Teleki (III.) László septemvirről,[6] a családi könyvtár gyarapítójáról kívánta elnevezni. Az alapítólevél a könyvtárat nyilvános tudományos könyvtárnak szánta, „a haza összes polgárainak használatára".[7] A gyűjteményt „a Nemzeti Múzeummal egyesítendőnek" gondolta. Ez a kitétel később sok félreértésre és vitára adott okot, azonban akkor teljesen ésszerűnek látszott. Az országgyűlési bizottság is a Magyar Nemzeti Múzeum mellett működő tudományos intézetnek tekintette a megalapítandó Tudós Társaságot. Ugyanakkor Teleki József többféle módon is védte a könyvtár integritását. Tiltotta a könyvek beolvasztását más könyvtárrészbe, ugyancsak tiltotta a dokumentumok eladását, előírta, hogy a kötetek „külön bélyeggel láttassanak el, nagy kegyelettel őriztessenek meg". A Magyar Tudós Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum esetleges megszűnése esetére fenntartotta az adományozó család jogát, hogy a könyvtárat visszavegye. Teleki gondoskodott a könyvtár kezeléséről is, előírta könyvtáros kinevezését. Ötezer forintos adományt tett, amelynek kamataiból – a törvényben előírt kamat 6% volt – évi 300 forintos fizetést biztosított a könyvtárosnak. Az alapítólevél jellegzetesen tükrözi a művelt és hozzáértő magángyűjtő szemléletét. A Teleki család adománya, az enciklopédikus jellegű gyűjtemény kijelölte az Akadémia Könyvtárának jövőbeni szerepét, azaz hogy általános

* Az anyaggyűjtés és a tanulmány írása során a szerző messzemenően támaszkodott F. Csanak Dóra és Fráter Jánosné kutatásainak eredményeire. ¶ 1. Gróf vajai és luskodi Vay Ábrahám, I. Ferenc 1830. szeptember 11-én adományozta neki a grófi címet (Libri regii, 65, 666. oldal, Nr. 11186). ¶ 2. Kollányi 1910, 60–63.; Ferenczi 1926, 7–17. ¶ 3. Ferenczi 1926, 7. ¶ 4. Gróf Teleki József történész, erdélyi kormányzó, az MTA első elnöke. ¶ 5. Az alapítólevél latin szövege nyomtatásban megjelent az 1825/1827-es országgyűlés iratai között, legutóbb Szabó Ádám közölte: *Teleki-gyűjtemény az Akadémián. Az Akadémiai Könyvtár alapító állományának története és rekonstrukciója* című tanulmányában, lásd Szabó 2019, 115–116. ¶ 6. A Hétszemélyes Tábla (iudicium septemvirale) a Királyi Kúria egyik bíráskodási fóruma volt a nádor irányításával. Ennek bírája a septemvir. ¶ 7. F. Csanak 1959, 3. – Magyar fordítását Ferenczi Zoltán adta közre, Ferenczi 1926, 8–10.

integer Syphi hujus 22. in quaestione vertens contextus emanent, quum alioquin relate ad alteram quoque illius partem priori suae opinioni porro insistant.

LXXXIII-dik SZÁM LXXVII-dik ÜLÉSBEN

Nyilatkoztatása Gróf Teleki Jó'sefnek, a' fel állíttandó Magyar Nemzeti Tudományos Intézet számára ajánlott Könyv-Tára iránt.

Nro. LXXXIII. IN SESSIONE LXXVII.

Declaratio Comitis Josephi Teleki, pro erigendo Hungarico-Nationali Literario Instituto, Bibliothecam suam offerentis.

Die 17. *Martii* 1826.

Ad Serenissimum Caesareo-Regium Haereditarium Principem, Archi-Ducem Austriae, et Regni Palatinum, Excelsos Proceres, et Inclytos Status et Ordines Regni Diaetaliter congregatos humillima Declaratio Josephi Comitis Teleki, nomine etiam Cointeressatorum. —

Serenissime Caesareo-Regie Haereditarie Princeps, Archi-Dux Austriae et Regni Hungariae Palatine! Excelsi Proceres, Inclyti Status et Ordines!

Ut Societas Erudita ad promovendam Linguae Nationalis et per hanc scientiarum culturam erigenda, et juxta Planum per specialem Regnicolarem Deputa-

)(2 tio-

Teleki József felajánlása a Magyar Ország Gyűlésének Írásai *első kötetében (1825–1826), részlet*

A könyvtár alapításának emléktáblája, Marschalkó János munkája

nyilvános tudományos könyvtár legyen, eltérően a külföldi akadémiáktól, amelyek főként folyóiratokat, periodikákat gyűjtő zárt könyvtárakat tartottak fenn.[8]

AZ AKADÉMIA ELSŐ SZÉKHELYE

A Magyar Tudós Társaság a jelentős adományok ellenére sem gondolhatott saját tulajdonú székházra. 1831-ben a pesti Dunasoron álló, Hild József által tervezett és eleinte építtetőjéről, Deron Antal nagykereskedőről Deron-háznak nevezett bérpalota első emeletén bérelt helyiségekben kezdte meg működését. Toldy Ferenc[9] 1833-ban így írta le az új tulajdonosáról Nákópalotának átnevezett épületet: „Itt vonúl el párhuzamosan a' folyóval a' mintegy 45 ölnyi hosszúságu [...] Nákopalota, mellynek termeiben a' magyar akadémia tartja gyüléseit. Az egész mű két emeletnyi; kiálló közepét tizennégy félmagaslatu jóniai rendbeli oszlop díszesíti, 's olasz tetejét egy ékes kő ballustrad veszi körül."[10] A bérleményben az ülésteremnek és a titoknoki hivatalnak jutott csak hely. A bérleti díj az első évben 800 pengő forint volt, ezt a következő évben, 1832-ben Deron Antal özvegye emelni kívánta: írott szerződés nélkül(!) 900 forintra, bérleti szerződéssel 1000 forintra. Az Akadémia Igazgatótanácsa úgy döntött, hogy hároméves bérleti szerződéssel évi 900 forintért továbbra is bérelni fogják a helyiségeket, ha ez nem felel meg a bérbeadónak, akkor új szállást keresnek a Tudós Társaság helyiségeinek.[11]

A bérleménnyel több probléma is adódott. Toldy Ferenc, a Tudós Társaság akkori segédjegyzője Széchenyinek, a másodelnöknek a berendezés hiányosságairól számolt be: „A szállásra nézve tömérdek baj van. Én megmondtam a ház inspektorának, hogy fel vagyok hatalmazva a hibázó dolgokat megcsináltatni, s a házbérbe beszámíttatni, ha a ház nem vállalja magára azoknak [rendezését. Az inspektor] meg is ígérte, hogy lesz mind kályha, mind pedig téli ablak."[12] Teleki József elnöknek pedig a szűk helyen végzendő munka nehézségeiről írt. „Azon könyveket, folyóírásokat, melyek a titoknoknál s nálam voltak, s a statutumok[13] példányait a levéltárszobába hordattam, s ezeket fel is jegyzettem, de rendes inventáriumot még nem készíthettem, mert a könyvek nagyobb része Méltóságodnál

8. F. Csanak 1959, 4. ¶ 9. Toldy (1847-ig hivatalosan Schedel) Ferenc orvos, irodalomtörténész, az MTA rendes, majd tiszteleti tagja. 1831 és 1835 között segédjegyzője, majd 1835-től 1861-ig titoknoka (főtitkára) volt az Akadémiának. [A könnyebbség miatt mindvégig Toldy néven említjük.] ¶ 10. Toldy 1834, 246–247. ¶ 11. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1832. szept. 9-i (6.) üléséről, XXII–XXIV. pont, MTA KIK Kézirattár K 1303. ¶ 12. Toldy Ferenc levélfogalmazványa Széchenyi Istvánnak. É.n. [1831 nyara], MTA KIK Kézirattár M.Ir.Lev. 4r. 149. ¶ 13. Értsd: Alapszabályok

van s a titoknok[14] jónak ítélte az irományokat is még most, midőn tökéletes rendben még nem vagyunk, magánál tartani. Méltóságod visszajövetele után [...] a levéltárnak (s még most ide értett kisded könyvtárnak) elrendelésében legott szorgalmasan el fogok járni."[15]

A Toldy által említett jegyzék a könyvekről és a folyóiratokról sajnos ma már nincs meg, de azért vannak adataink arról, hogy kezdetben milyen összetételű könyv-, illetve folyóirat-állomány állt a Tudós Társaság tagjainak rendelkezésére. Teleki elnök, aki jól ismerte a folyóiratok nagy szerepét a tudományos kutatásban, már az első években jó néhány folyóirat előfizetését kezdeményezte és finanszírozta is. A folyóiratok kezelésével és kölcsönzésük nyilvántartásával Toldy Ferenc segédjegyzőt és levéltárnokot bízták meg. 1832-ben a Tudós Társaság tagjaihoz írt körlevelében Toldy már úgy nevezi magát, hogy „levéltárnok és a folyóiratok gondviselője". A körlevél, amely az 1832. június 4-i kisgyűlés határozatának kivonata,[16] a folyóiratok használatának szabályairól tudósítja a tagságot. Eszerint a folyóiratok a „szála" (minden bizonnyal az üléstерem) melletti szobában ki lesznek téve. Ott az akadémiai ülés napján minden tiszteleti és rendes tag átnézheti a füzeteket, s amelyeket használni kíván, azokat az oda kitett jegyzőkönyvbe feljegyzi. A következő napon a Társaság szolgája eljuttatja hozzá a füzeteket, majd egy hét múlva, a következő ülésnap reggelén begyűjti azokat, hogy mások is hozzáférjenek. A levelező tagokra is kiterjesztették a kölcsönzés lehetőségét, azzal a megkötéssel, hogy ők csak az ülés utáni napon délután válogathatnak.[17] A folyóiratok kölcsönzőkönyve[18] azt mutatja, hogy a használat nem volt nagymértékű, nem támadt összeütközés abból, ha a folyóiratok nem kerültek vissza a helyükre egy hét után. A tagok természetesen nagyon kényelmesnek találták ezt a kölcsönzési rendet, és még akkor is ragaszkodtak hozzá, amikor 1841-ben javaslat hangzott el megváltoztatására.[19]

Az Akadémiai Könyvtár azonban nem csak folyóiratokkal gyarapodott. Toldy Ferenc a könyvtár első időszakának kezdetét 1831. március 7-re tette, ekkor kapta a Társaság az első néhány könyvet: Schams Ferenc[20] öt saját művét adományozta

A Nákó-palota 1837-ben Carl Vasquez grafikáján

az Akadémiának.[21] Innentől fogva részint egyének és intézetek küldeményei, részint a munkákhoz szükséges irodalom megvásárlása, részint – ahogy említettük – a Teleki család által megvett tudományos folyóiratok révén emelkedni kezdett a kötetek száma. Adatok híján csak találgatni lehet, hogy miképpen fért el az egyre gyarapodó ismeretlen számú könyvtári anyag a Deron-ház szűk helyiségeiben, mivel inventárium nem maradt fenn. Toldy Ferenc a napi munkához 1833-tól segítséget is kapott: Kecskeméthy Csapó Dániel napidíjasként, majd kinevezett írnokként dolgozott az Akadémián.[22]

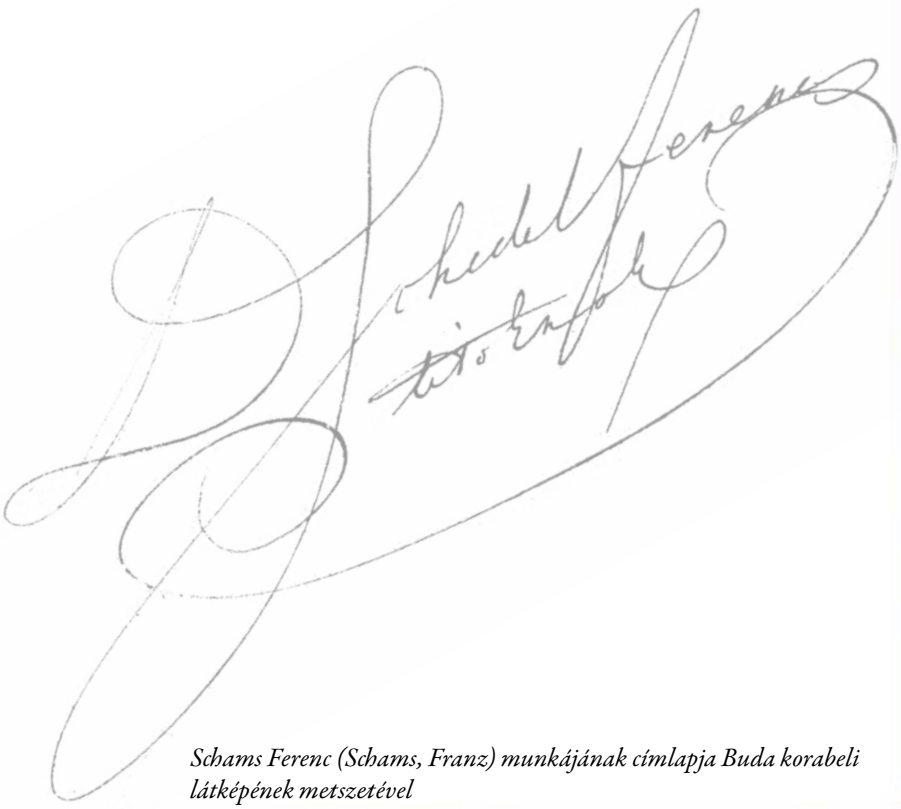
TÖREKVÉSEK A KÖNYVTÁR ÉS A MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG KAPCSOLATÁNAK TISZTÁZÁSÁRA

A Magyar Tudós Társaság első, 1831. évi alapszabályában és rendszabásaiban[23] (működési szabályzatában) nincs szó az Akadémia könyvtáráról. Amikor 1831 végén Döbrentei Gábor titoknok az Igazgatótanácshoz írt előterjesztésében öt pontban összefoglalta a Tudós Társaság működési területét, szintén kihagyta a könyvtár ügyét.[24] Talán az lehetett ennek az oka, hogy a Teleki család alapítólevelét tartották irányadónak, amely részletesen kitért a könyvtár működésére. Az első szabályzatokkal az Akadémia sok tagja elégedetlen volt. 1833-ban Széchenyi István másodelnök ösztönzésére és aktív részvételével a tagok egy csoportja (köztük Vörösmarty Mihály, Bajza József, Helmeczy Mihály és Toldy Ferenc) javaslatot tett a szabályok megújítására.

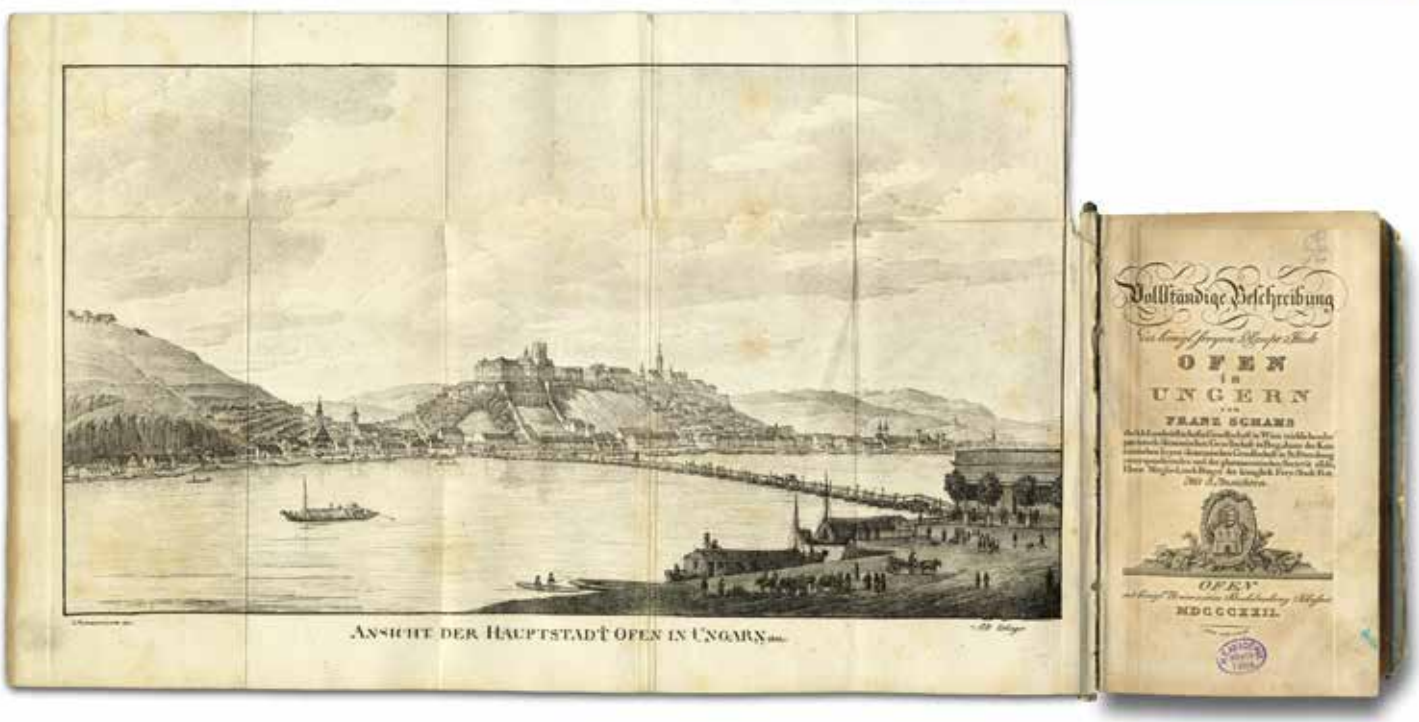
14. Döbrentei Gábor író, fordító, az MTA rendes tagja és első titoknoka (főtitkára). ¶ 15. Toldy Ferenc levélfogalmazványa Teleki Józsefnek, Pest, 1831. okt. 3., MTA KIK Kézirattár, uo. ¶ 16. Jegyzőkönyv az 1832. június 4-i kisgyűlésről, 275. pont, MTA KIK Kézirattár K 1389. ¶ 17. Toldy Ferenc körlevele, D.n. [1832], MTA KIK Kézirattár RAL 130/1832. ¶ 18. A Könyvtár folyóiratkölcsönzési könyve. 1836–1837, MTA KIK Kézirattár K 879. ¶ 19. F. Csanak 1959, 14–15. ¶ 20. Schams Ferenc csehországi származású gyógyszerész, szőlész, a magyarországi szakszerű szőlőművelés úttörője. A korabeli Pestet és Budát ismertető munkái a főváros történetének értékes forrásai. ¶ 21. Toldy 1846, 86–91. ¶ 22. Kecskeméthy Csapó Dániel akadémiai írnok és korrektor. 1834-ben nevezte ki az elnök, és az 1840-es évek elejéig dolgozott az Akadémián. ¶ 23. A' Magyar Tudós Társaság' alaprajza /1831/; A' Magyar Tudós Társaság' rendszabásai, A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei I. Kötet (1831–1832), 1833, 100–118. 24. Döbrentei Gábor előterjesztése a Magyar Tudós Társaság igazgatótanácsához. Pest, 1831. dec. 31. MTA KIK RAL 93/1831.

Toldy (Schedel) Ferencről készült rajz ismeretlentől

Schams Ferenc (Schams, Franz) munkájának címlapja Buda korabeli látképének metszetével

Az 1833. november 2-tól 15-ig tartó nagygyűlésen mindennap tárgyaltak a Tudós Társaság reformjáról. A nagygyűlés határozatát Toldy Ferenc foglalta írásba. [25]

Ezeken a tanácskozásokon került szó először az Akadémia könyvtáráról. Az alapszabály-tervezet VI. cikkelye a könyvtárnok megválasztásának feltételeit és feladatkörét kívánta pontosítani. Azt javasolta, hogy a könyvtárnok ne csak a rendes, hanem a levelező tagok közül is választható legyen a Teleki család számára. A IX. cikkely a könyvtár működésének feltételeivel foglalkozott. A könyvtár neve Magyar Akadémiai Teleki Könyvtár lett volna, és úgy tervezték, hogy a tudós társaság épületében kap helyet. A levéltárban őrizték volna az Akadémia iratait, jegyzőkönyveit a segédjegyző (aki egyszersmind a levéltárnok) felügyelete alatt.

Ezt a tervezetet felterjesztették Teleki József elnökhöz, aki azonban ellenezte a változtatásokat; úgy gondolta, hogy a munkáját még csak megkezdő intézmény első eredményeit veszélyeztetné a reformok felvetésével. A kormányzat ugyanis világossá tette, hogy korlátozottan hozzájárul az Akadémia reformtörekvéseihez, de az alapszabály módosításához nem. [26] Egy évtizeddel később, 1845-ben a kisgyűlések vezető tárgya ismét az Akadémia működésének elengedhetetlen reformja volt. A határozat szerint a könyvtárnokot a Teleki család a Társaság tagjai közül nevezi ki, könyvtári segédet pedig az Akadémia titkos szavazás után választ – értelemszerűen a Tudós Társaság tagjai közül. Mivel ez a szakasz az Igazgatótanács jogkörét is érintette, annak jóváhagyása is szükséges volt. [27] Az 1845. évi tervezet „utasító határozat" formájában, a gyakorlatban is megvalósult, a végleges, kinyomtatott határozatba azonban a könyvtárat érintő rész nem került bele. [28] Annak ellenére, hogy nem emelkedtek hivatalos rangra, ezek a dokumentumok váltak az Akadémiai Könyvtár működésének irányadó szabályaivá.

AZ AKADÉMIA A TRATTNER–KÁROLYI-HÁZBAN

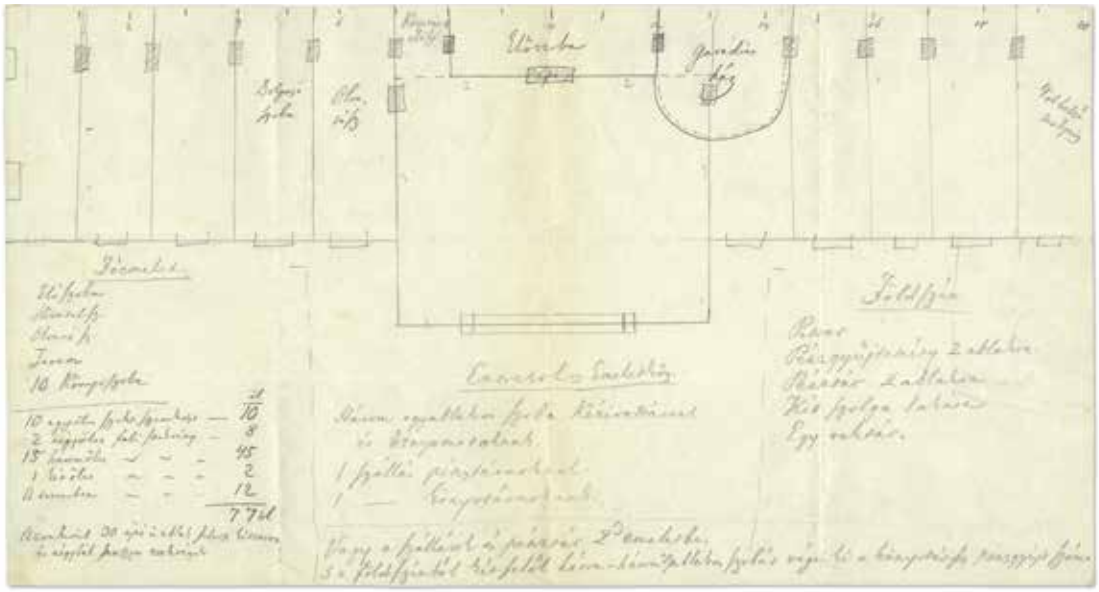
A Deron-ház helyiségeinek szűkössége, az ígértnél kevésbé komfortos volta, és valószínűleg a bérbeadó különös feltételei miatt a Tudós Társaság igyekezett minél gyorsabban szabadulni a bérleménytől. Hamarosan sikerült új helyet találni. Pesten az Urak utcájában (Herrengasse) a 612. számú, még épülőben lévő ház lett a Magyar Tudós Társaság új otthona (ma V. kerület, Petőfi Sándor utca 3.), eleinte évente 850 forint bérleti díjért. Teleki József elnök az Igazgatótanács 1833. február 3-i ülésén bemutatta a Károlyi István háztulajdonossal[29] kötött szerződést, amely 1833. Szent Mihály napján lépett életbe. [30] A házat a híres nyomdász, Trattner Mátyás veje, a már említett Károlyi István építtette Hild József tervei szerint. [31] Az Akadémia bérelt helyiségei eleinte csak az első emeleten, az Urak utcájára néző szárnyban voltak. A bérleményhez tartozott az ülésterem, a négyszobás titkári hivatal, a levéltár, az írnoki iroda, a pénztár, valamint a pénztárnoknak és az Akadémia szolgájának a lakása. [32] A helyiségeket gyorsan birtokba vették, 1833 novemberében már itt tartották a IV. nagygyűlést. A szobák berendezése évek alatt történt. [33] Az új, tágasabb helyen már lehetőség volt az Akadémia szépen gyarapodó, a Teleki-állománytól független könyvállományának felállítására és rendezésére is. A kötetek gyorsan megtöltötték a rendelkezésre álló két szekrényt, ezért Toldy, aki 1835 óta titoknoka volt az Akadémiának, 1837-ben engedélyt kért az elnöktől egy harmadik könyvszekrény elkészíttetésére is. A könyvszekrények az „elnöki benyílóban" álltak, azaz az ülésterem melletti szobában. [34]

A titoknokká választott Toldy Ferenc segédjegyzői és levéltárnoki feladatkörét Czuczor Gergely bencés szerzetes, [35] az Akadémia rendes tagja vette át. Ő kezdte el az Akadémia addig összegyűlt könyveinek rendezését és számbavételét. Szerzői katalógust készített, amelynek adatai: szerző, cím, kiadási hely és év, kötetszám. [36] A katalógus bejegyzéseinek nagyjából a fele az ő kezétől származik, 1837 augusztusáig mintegy 2200 művet vett állományba. [37] Ő vezette be az új folyóirat-kölcsönzési könyvet is. [38] Czuczor Gergely pesti működése idején a

25. A Magyar Tudományos Akadémia terve és Rendszabásai 1833. Toldy Ferenc autogr. MTA KIK Tört. 4r. 23/4. ¶ 26. Bártfai Szabó 1926, 25–26. ¶ 27. Jegyzőkönyv az 1845. márc. 3-i (7.) kisgyűlésről, MTA KIK Kézirattár K 1397. ¶ 28. *A M.T.T. utasító határozatai belső dolgaira nézve a XVI-dik nagy gyűlésig bezárólag*, M. Tudós Társasági Névkönyv 1846-ra, Buda, M.Kir. Egyetem betűivel, 38–58. ¶ 29. Károlyi (Trattner–Károlyi) István a Trattner–Károlyi nyomda tulajdonosa, író, ügyvéd. 1827-től 1844-ig a Tudományos Gyűjtemény szerkesztője volt. ¶ 30. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1833. febr. 3-i üléséről, XIV. pont. MTA KIK Kézirattár K 1303. ¶ 31. A ház építéséről: H. Boros 1965, 146–151. ¶ 32. F. Csanak 1959, 16. ¶ 33. Csak az 1850-es években született leírásokból ismerjük, hol folyt a Tudós Társaság munkája. Edvi Illés Pál levelező tag a *Vasárnapi Ujság*ban tette közzé ismertetését. Az üléstermet József nádor, a pártfogó portréja díszíti, a falak festettek, padlója parketta. Középen zöld asztallal bevont hosszú asztal áll, körülötte székek. A falak mellett kárpitozott padok állnak a vendégek részére. Elöl díszes karosszékek az elnök és a másodelnök számára. Az asztalnál jobb felől a tiszteleti tagok, bal felől a titoknok és a rendes tagok foglalnak helyet. A teremhez három előszoba vezet, valamennyi szépen bútorozva, itt mindig találni akadémiai tagokat. Edvi Illés 1855. ¶ 34. Toldy Ferenc jelentése Teleki Józsefnek, Pest, 1837. jan. 27. MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r. 40/I.VI.83. 35. Czuczor Gergely költő, nyelvész, bencés tanár. ¶ 36. *A Magyar Tudós Társaság fiók könyvtárának czímsora*. Kezdette Czuczor Gergely levéltárnok 1836-ban, MTA KIK Kézirattár Könyvészet 2r. 38 ¶ 37. Fráter 1987, 14. ¶ 38. MTA KIK Kézirattár K 879.

A Trattner–Károlyi-ház udvara, 1960

Toldy Ferenc részletes vázlata a Magyar Tudományos Akadémia elhelyezéséről a Trattner–Károlyi-házban

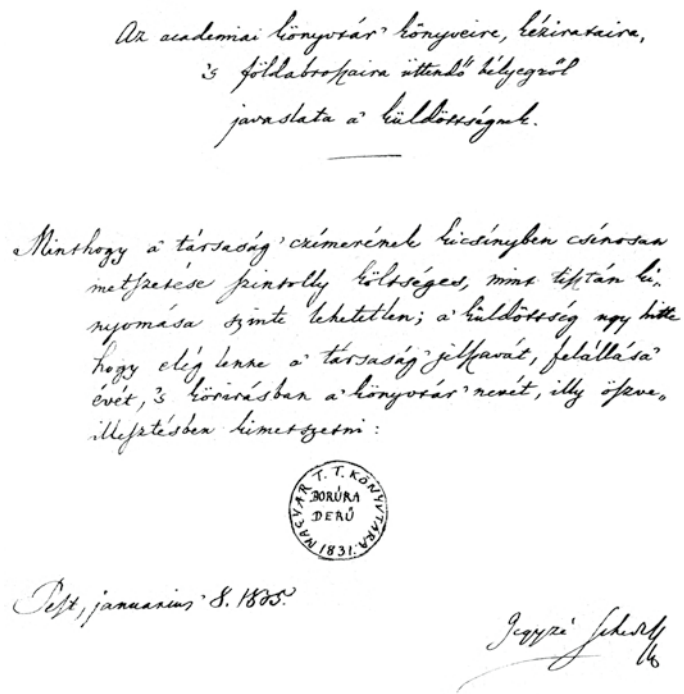

Czuczor Gergely, 1837, Barabás Miklós olajfestménye

titkosrendőrség látókörébe került. A jelentések elítélően azt írták róla, hogy legközelebbi barátaival (Bajza József, Toldy Ferenc, Vörösmarty Mihály) politikai tartalmú, kormányellenes beszélgetésekben vesz részt, viselkedése nem szerzeteshez illő. Ennek következtében felszólították felettesét, a pannonhalmi főapátot, hogy azonnal hívja vissza őt a rend kötelékébe. Czuczor Gergely az 1837. évi nagygyűlésen köszönt el tudóstársaitól, akik – tudva a visszahívás okát – tüntetésszámba menő ünneplésben részesítették. A jegyzéket Czuczor 1837. évi kényszerű távozása után többen is folytatták. Felismerhető Szalay Lászlónak,[39] Czuczor utódjának és az Akadémia írnokainak (Kecskeméthy Csapó Dániel, Varga Sámuel,[40] Frankenburg Adolf[41]) írása, de néhány tételt Toldy Ferenc is jegyzett a katalógusba. F. Csanak Dóra számításai szerint mintegy 4600 kötet szerepel a jegyzékben. Toldy 1841-ben jelentette az elnöknek,[42] hogy a Trattner–Károlyi-házban lévő könyvtári rész címsorát összeállították.

A Tudós Társaság 1835-ben határozta el, hogy tulajdonosi pecséttel látja el dokumentumait. A kiküldött bizottság a javasolt körpecsét elkészíttetését nem támogatta, annak bonyolult volta miatt.[43] Végül egy egyszerű, téglalap alakú, könnyen kivitelezhető pecsét mellett döntöttek „M. ACADEMIA' KÖNYVTÁRA" felirattal. A Teleki-könyvtár pecsétjét (G. TELEKIEK' ALAPITVÁNYA) ennek mintájára készíttették el.[44] A Trattner–Károlyi-házban lévő állományt lebélyegezték. Teleki József újabb könyvajándékaiba és a Kresznerics-könyvtár köteteibe ezenfelül még a családi pecsét is belekerült.[45]

39. Szalay László történész, politikus, az MTA rendes tagja, 1861-től haláláig főtitkára. ¶ 40. Varga Sámuel (?) ügyvéd, hírlapíró, az Akadémia írnoka. ¶ 41. Frankenburg Adolf író, szerkesztő, az MTA levelező tagja. 1836–1837-ben dolgozott írnokként az Akadémián. ¶ 42. Toldy Ferenc jelentése Teleki Józsefnek. É.n. [1841?], ápr. 2. MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r. 40.1/VI. ¶ 43. Az akadémiai könyvtár könyveire, folyóirataira és térképeire üttetendő pecsétről. Pest, 1835. jan. 8. MTA KIK Kézirattár RAL 83/1835. ¶ 44. Szabó 2019, 80–81. ¶ 45. Ez az egyik oka annak, hogy nem lehetséges az 1826-ban adományozott könyvtár eredeti állapotát rekonstruálni.

Az academiai könyvtár' könyveire, kézirataira, 's földabrosjaira üttendő bélyegről javaslata a' küldöttségnek.

Minthogy a' társaság' czímerének kicsinyben csinosan metszetese pintolly költséges, mint tiftán kinyomása szinte lehetetlen; a' küldöttség úgy hitte hogy elég lenne a' társaság' jelszavát, feláll[ása]' évét, 's körirásban a' könyvtár' nevét, illy ójava illetésben kimetszetni:

T. T. KÖNYVTÁRA BORÚRA DERÚ 1831.

Pesth, januarius 8. 1835.

Jegyzi Jelenty

Toldy Ferenc javaslata az Akadémiai Könyvtár könyveire, folyóirataira és térképeire használandó pecsétről, Pest, 1835. jan. 8.

Az Akadémiai Könyvtár elfogadott bélyegzői

NAGY KÖNYVAJÁNDÉKOK

Az első jelentős hagyatékot, Kresznerics Ferenc[46] könyvtárát 1834-ben Teleki József elnök vásárolta meg a Tudós Társaság számára négyezer forintért. A gyűjtemény, amelyet az 1834. október 23-i kisgyűlésen mutattak be az akadémikusoknak,[47] 1060, főként magyar irodalommal kapcsolatos könyvet, 70 csomó kéziratot, valamint a korabeli jelentés szerint 200 ősnyomtatványt tartalmazott. Ez utóbbi adat minden valószínűség szerint túlzó, számuk inkább a százhoz közelített, feltételezhető, hogy – mint a Teleki-könyvtárnál – az „editio princeps"-eket, sőt talán a 16. századi könyveket is az inkunábulumok közé sorolták.[50] A hagyaték az eddigiek mellett 7268 régi pénzt is magában foglalt. Ezek alapozták meg az Akadémia később tekintélyes méretűre nőtt éremgyűjteményét. Ennek rendezésére és feldolgozására Teleki kétezer forintos alapítványt is tett, amelynek kamatait az akadémiai pénzgyűjtemény növelésére kellett fordítani.[49] A Magyar Tudós Társaság akkori bizonytalan helyzetét mutatja, hogy Teleki József kikötötte: a Kresznerics-gyűjtemény tulajdonjoga az Akadémia megszűnése esetén visszaszáll az ajándékozóra.

1835-ben Puchói Marczibányi Livius[50] egy 193 műből álló gyűjteményt ajándékozott az Akadémiának édesapjától megörökölt könyvtárából.[51] Toldy Ferenc nagyra értékelte az ajándékot: olyan értékes munkákból áll, írta Telekinek, hogy csekély bibliográfiai ismeretei szerint is megér négyezer forintot. A kötetek egy része az újkori történelmi és politikai irodalmat képviseli, de a többsége utazási, építészeti és képzőművészeti kötet, gyönyörű rézmetszetekkel díszítve.[52]

Kresznerics Ferenc

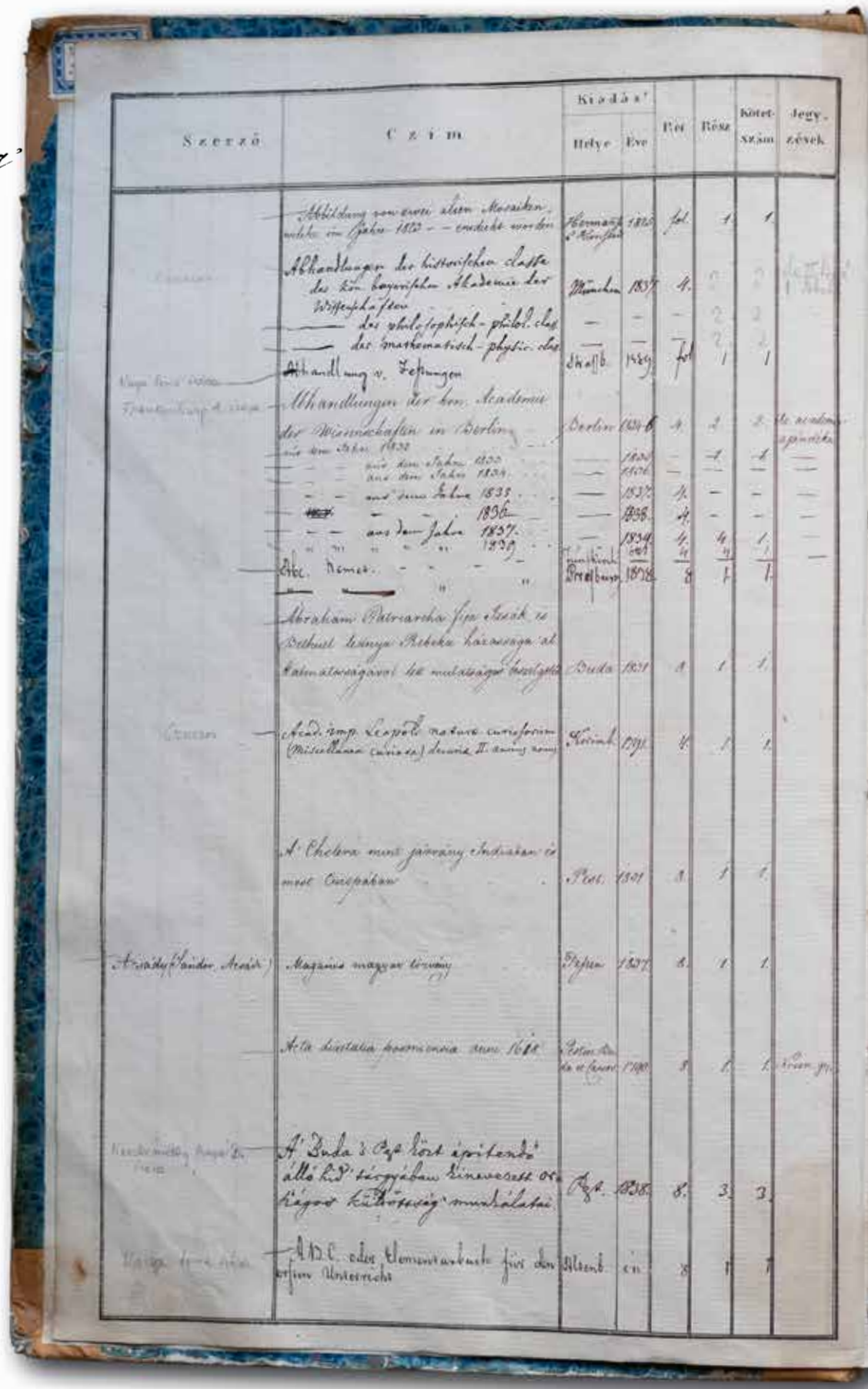
46. Kresznerics Ferenc római katolikus pap, író, nyelvész, a szombathelyi líceum tanára. 1831-ben az MTA tiszteleti tagjává választották, szótárát akadémiai jutalommal díjazták. ¶ 47. Jegyzőkönyv az 1834. okt.23-i (32.) kisgyűlésről MTA KIK Kézirattár K 1390 – Kresznerics Ferenc könyvtárának lajstroma MTA KIK Kézirattár Ms 10.350/c. ¶ 48. F. Csanak 1959, 10. ¶ 49. A *Magyar Tudós Társaság Évkönyvei* 1834–1836, 3. kötet, Buda, 50. ¶ 50. Marczibányi Livius apja, Marczibányi Márton pesti palotája könyvtárának becsesebb részét az Akadémia Könyvtárának adományozta apja halála után. Az adományozásról beszámolt Döbrentei 1835, 109; A könyvadomány tételes listája: A *Magyar Tudós Társaság évkönyvei,* 3, 1834–1836, 226–232. ¶ 51. Marczibányi Livius ajándékozó levele a könyvek listájával, Pest, 1835. ápr. 6. MTA KIK Kézirattár RAL 57/1835. Toldy Ferenc 460 kötetről számol be. Lásd Toldy 1846, 87. ¶ 52. Toldy Ferenc levélfogalmazványa Teleki Józsefnek, Pest, 1835. ápr. 29. MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r.40.I/VI.

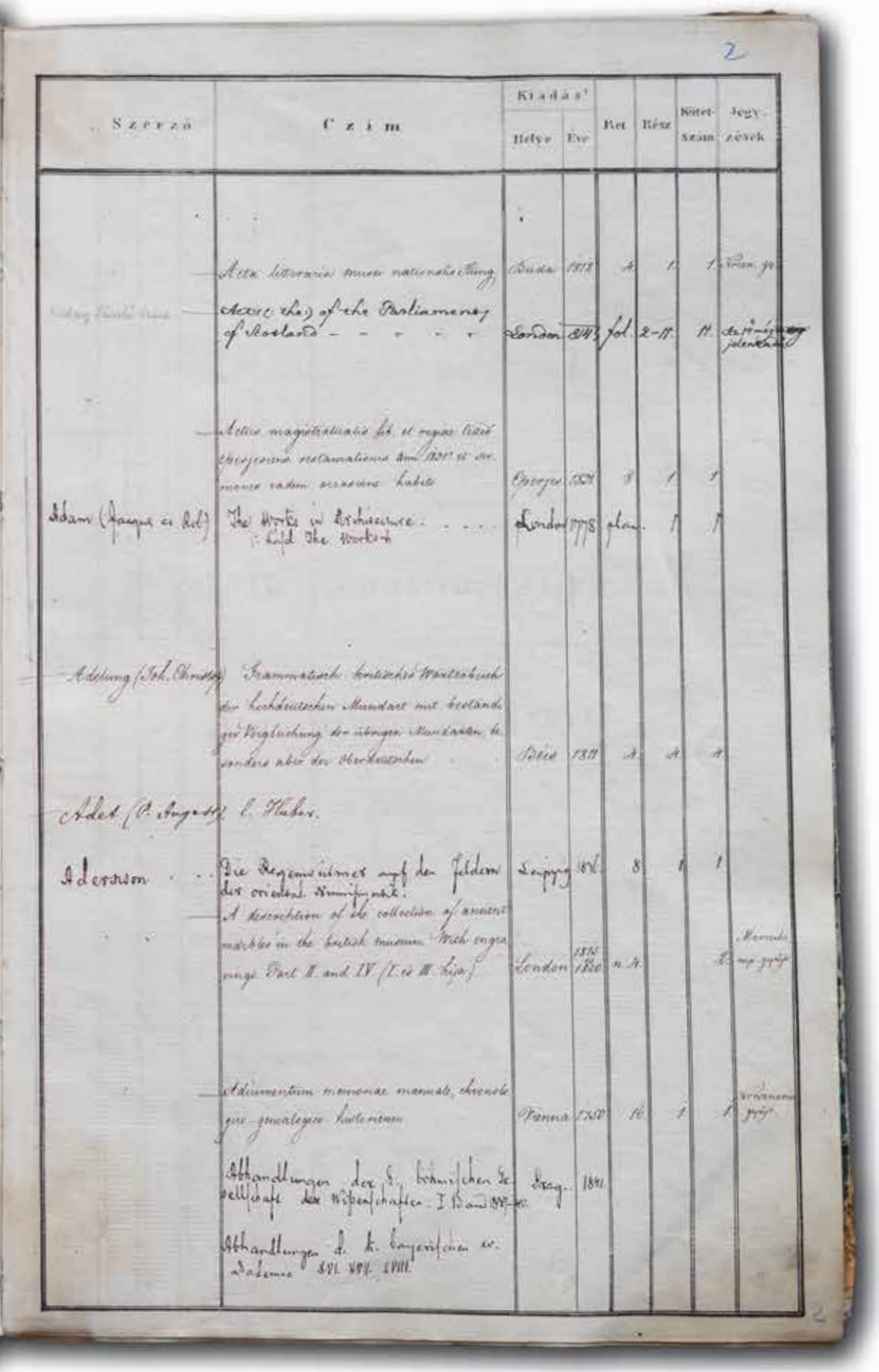
A' magyar tudós társaság'
fiók könyvtárának
címsora:

—

Kezdte
Czuczor Gergely
levéltárnok.
1836-ban.

—

Szerző	Czim	Kiadás' Helye	Kiadás' Éve	Ker	Rész	Kötet-szám	Jegy-zések
	Acta litteraria musei nationalis Hung.	Buda	1818	4.	1.	1.	Vesz. 94.
	Acts (the) of the Parliament of Scotland - - - - - -	London	1814	fol.	2-11.	11.	[illegible]
	Actio magistratualis pro et regnae Hung. Sacrique Regni restauratione Ann. 1791 et 92. in comitiis eadem occasione habita	Györ	1791	8.	1.	1.	
Adam (Jacque et Rob.)	The Works in Architecture: - - - - Ltd. The Workers	London	1778	plan.	1.	1.	
Adelung (Joh. Christoph)	Grammatisch kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart mit beständ. Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der oberdeutschen	Wien	1811	4.	4.	4.	
Adet (P. Augustin)	C. Huber.						
Adersson	Die Regenwürmer auf den Feldern der oriental. Türkei.	Leipzig	18[illegible]	8.	1.	1.	
	A description of the collection of ancient marbles in the british museum. With engravings. Part II. and IV. (I. és III. Liga)	London	1815 1820	n. A.			Mennyis. [illegible] gyüjt.
	Documentum memoriae mammae, chronologico genealogico historicum	Vienna	1750	16.	1.	1.	Vásárnem gyüjt.
	Abhandlungen der k. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften. I. Band 8°.	Prag.	1841.				
	Abhandlungen d. k. bayerischen w. Akademie 8°.		1841.				

Az Akadémiai Könyvtár első katalógusa Czuczor Gergely, Varga Sámuel, Frankenburg Adolf, Kecskeméthy Csapó Dániel és Szalay László kézírásával

Pázmándi Horvát Endre,[53] a Magyar Tudós Társaság rendes tagja 1836 márciusában írott végrendeletében az Akadémiát tette meg fő örököséül. 1839-ben bekövetkezett halála után Teleki József elnök Döbrentei Gábort nevezte ki a végrendelet végrehajtójának. Az ő dolga volt az ingatlanok értékesítése és az Akadémiának szánt könyvek és kéziratok átvétele. A 677 kötetet kitevő könyvtár 1839-ben került az Akadémiai Könyvtárba. A könyvek listája nem áll rendelkezésünkre, de Toldy Ferenc elismerően nyilatkozott a könyvtár értékéről, amely „érdekességében felülmúlta várakozásait is".[54]

1838-ban a Teleki-gyűjtemény méreteit is meghaladó nagyságú könyvtár felajánlását jelentette be gróf Batthyány Gusztáv[55] Teleki Józsefnek írt levelében. A család rohonci kastélyában lévő mintegy 30 000 kötetet számláló könyvtárat azzal a céllal ajándékozta a Tudós Társaságnak, hogy az abban lévő művek a „honi értelmesség kifejtésére némi hatással lesznek".[56] Az adomány sugalmazója bizonyosan Nagy Károly volt,[57] aki 1838-ban ismerkedett meg Batthyány Kázmérral, Gusztáv öccsével, és azzal nyerte el bizalmát, hogy rendbe tette annak pénzügyeit.[58] Nagy Károly első rohonci látogatása idején szembesült a könyvtár állapotával. Véleménye lesújtó volt. Toldy Ferencnek 1838 októberében írta meg első benyomásait: „A számra nézve valóban tetemes könyvtár, korántsem az belső becsére nézve." Ezt megtudva Batthyány Gusztáv szinte megbánta a legjobb szándékkal tett ajánlatát. Amint Batthyány Kázmér,[59] Gusztáv öccse értesült arról, hogy a rohonci könyvtár nem fog megfelelni a főúri ajándéktól elvárt várakozásnak, úgy döntött, hogy kisbéri kisebb könyvtárát csatolja az ajándékhoz.[60]

Toldy Ferenc saját szemével is meg akart bizonyosodni a rohonci könyvek állapota felől, és talán Nagy Károly túlzott aktivitásából is elege lett. Ezért úgy döntött, hogy maga csomagolja és szállíttatja a könyveket Pestre. Erről szóló jelentését 1839. május 20-án nyújtotta be a Tudós Társaságnak.[61] Ebben leírta, hogy a rohonci könyvtárat április 7. és 14. között vette át, a köteteket saját kezével 37 ládába pakolta és ő vitette Pestre. Véleménye szerint a könyvtár értéke nem állt arányban nagyságával, mert a könyveket nem gyűjtötték rendszeresen. Nagy Károly előzetes véleményével ellentétben azonban nagyon kevés volt a rongált könyv az adományban. A gyűjtemény becsét Toldy abban látta, hogy a benne lévő munkák nagyobb része hiányzott az Akadémia könyvtárában. Érdekes, hogy ebből az egyébként kevésre értékelt könyvtárból származik az Akadémiai Könyvtár gyűjteményének legtalányosabb dokumentuma, a *Rohonci kódex*. A Batthyány-könyvanyag már rendezésekor felkeltette a szakemberek érdeklődését; Jerney János 1842-ben előadást is tartott róla.[62]

Rohonci kódex. 16. századi velencei papírra, ismeretlen jelrendszerrel írott, ismeretlen tartalmú kézirat. A rohonci Batthyány-könyvtárból került az Akadémiai Könyvtárba 1838-ban

A Batthyány Kázmér által felajánlott kisbéri gyűjtemény átvételére Nagy Károly is elkísérte Toldyt.[63] A csinosan berendezett könyvtárszobában elhelyezett könyveket gróf Batthyány József gyűjtötte össze:[64] 21 kéziratot, 132 fólió, 255 negyedrét, 1772 nyolcadrét, 480 tizenketted- és tizenhatodrét, összesen 2660 kötetet.[65] Batthyány Kázmér úgy gondolta, hogy ezzel az ajándékkal az Akadémiai Könyvtár nemcsak számban, hanem értékben is gyarapodni fog. Francia, német irodalom, egyetemes és magyar történelem, útleírások és enciklopédikus művek

53. Pázmándi Horvát Endre római katolikus plébános, költő, 1830-tól az Akadémia rendes tagja. Legismertebb műve *Árpád* című eposza. ¶ 54. MTA KIK Kézirattár K 801: 1839/2. ¶ 55. Gróf Batthyány Gusztáv Vas megye örökös főispánja. Az 1830-as évek közepétől ideje nagy részét Angliában töltötte, ahol lótenyésztéssel foglalkozott, majd a szabadságharc után végleg oda költözött. Az 1848–49-es szabadságharcban honvédtisztként harcolt, büntetésként lefokozták és besorolták a császári seregbe. ¶ 56. Batthyány Gusztáv levele Teleki Józsefnek. Rohonc, 1838. szept. 25. MTA KIK Kézirattár RAL 31/1838 – Nyomtatásban először: A *Magyar Tudós Társaság évkönyvei,* 5. kötet (1838–1840), Buda, 1842, 20–21. ¶ 57. Nagy Károly eredetileg gyógyszerész, majd matematikus és csillagász, az Akadémia 1832-ben levelező, 1836-ban rendes tagjává választotta. ¶ 58. Kondor 1879. ¶ 59. Gróf Batthyány Kázmér reformpolitikus, a Védegylet elnöke. A szabadságharc idején kormánybiztos, majd a Szemere-kormány külügyminisztere volt. Emigrációban hunyt el. ¶ 60. A két Batthyány-könyvtár elemzését lásd: Hursán 2019. ¶ 61. Toldy Ferenc jelentése a rohonci és a kisbéri Batthyány-könyvtárak átvételéről, Pest, 1839. máj. 20. MTA KIK Kézirattár RAL 61/1839. ¶ 62. Jerney 1844, 25–36. ¶ 63. Toldy Ferenc jelentése Teleki Józsefnek. Pest, 1839. máj. 12. MTA KIK Kézirattár K 801: 1839/2 (Első változata az 1839. május 20- i jelentésnek.). ¶ 64. Hursán 2019, 202.; Toldy 1846, 88. ¶ 65. Nagy Károly levele Toldy Ferencnek, Bécs, 1839. febr. 17. Uo.

alkották e kisebb állományt. Toldy értékelése szerint ez szintén nem rendszeresen gyarapított gyűjtemény volt, de sok fontos művet tartalmazott. Itt másfél nap alatt elkészültek a pakolással, az állomány 14 kisebb ládát töltött meg. A két könyvtár és a rohonci cseresznyefa polcok Pestre szállítása 250 forintjába került az Akadémiának.[66] A két gróf azt kérte, hogy felajánlásukról ne jelenjen meg hír a sajtóban.[67] A Tudós Társaság a Batthyány testvéreknek küldött köszönőlevélben azt írta, hogy az ajándékozás tényét az országgyűléssel is közli és a nemes tett törvénybe iktatását is kéri. Amit a rendek a hazafiúi érdem iránti „hálás érzelemmel" meg is ígértek.[68] Az ígéret azonban ígéret maradt, az 1840. évi törvényekben nem emlékeztek meg a két Batthyány gróf ajándékáról. A Batthyány-könyvtárak elhelyezése eleinte nehézséget okozott. Toldy jelentése szerint a rohonci könyvtár ládái jó ideig a Trattner–Károlyi-ház udvarában álltak, kitéve esőnek és napnak, s félő volt, hogy a kisbéri könyvtár ládái már ott sem férnek el.

Toldy Ferenc olyan fontosnak ítélte meg a Batthyány-könyvtárak körüli munkáját, hogy 1842-ben erről külön igazolást kért az Akadémia Igazgatótanácsától az Egyetemi Könyvtárhoz később benyújtott igazgatói pályázatához. Így jellemezte a tevékenységét: „a 30 000 kötetet kitevő gyűjteményt, amely inkább káosz volt, mint könyvtár, rendezte, vezetése és felügyelete alatt összeírták, a csonka és többletpéldányokat kiemelte az anyagból, az összekevert osztályokat helyreállította. Jelenleg a könyvek felállítását folytatja, s reméli, hogy a nagygyűlésen a rendezett termeket bemutathatja az Akadémia tagjainak."[69]

Sándor István hagyatékának története a 19. század első éveire nyúlik vissza. Sándor István[70] író és bibliográfus 1811-ben Bécsben kelt végrendeletében a majdan megalapítandó Magyar Tudós Társaságra hagyta könyvgyűjteményét, térképeit, képeit és pénzgyűjteményét 10 000 forintnyi alapítvánnyal együtt. Sándor István 1815-ben bekövetkezett halála után József nádor úgy rendelkezett, hogy a gyűjtemény Bécsben található részét az Akadémia megalapításáig a Nemzeti Múzeumban kell elhelyezni. A Tudós Társaság már 1831-ben a nádorhoz folyamodott, hogy a múzeum adja át a gyűjteményt a működését megkezdő Akadémiának. A kérésnek azonban nem lehetett eleget tenni, mert Miller Ferdinánd,[71] a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárának első igazgatója a Sándor-hagyatékot beolvasztotta a könyvtár állományába.[72] Az Akadémia 1840-ben érdeklődött ismét a hagyaték iránt. Horvát Istvánhoz[73] a Széchényi Könyvtár akkori igazgatójához fordultak, sikertelenül. Horvát közölte, hogy Sándor István könyveit nem kezelték a Széchényi Könyvtár könyveitől elkülönítve, így a könyvtár rekonstrukciója lehetetlen.[74] Horvát kelletlenségével szembesülve a Tudós Társaság a nádorhoz fordult segítségért, de ő nem rendelte el Sándor István könyveinek átadását az Akadémiának.[75] A Sándor család lukai[76] kastélyában még megtalálható könyvek iránt is ez idő tájt kezdtek el érdeklődni. Elsőre nem sikerült megegyezni a rokonokkal, ezért az Akadémia pert indított. A Sándor család és a Tudós Társaság között Mednyánszky Alajos báró[77] közvetített. Ő az Akadémia kérésére felvette a kapcsolatot az örökösökkel, akik kijelentették, ha a Tudós Társaság megszünteti a pert, készek a könyvhagyaték átadására.[78] Az Akadémia elfogadta ezt a megoldást, és Teleki József Toldyt bízta meg a könyvek átvételével, aki 1845 májusában kapta meg azokat Patvarócon Sándor Miklóstól, a család képviselőjétől, Sándor István könyvtárának leltárával együtt.[79] A könyvtár 548 művet tartalmazott 994 kötetben.[80] A hagyaték főleg német, latin, kevés magyar nyelvű, nagyobbrészt irodalmi, filozófiai és vegyes könyvekből és újságkötetekből állt. A Tudós Társaság 1846-ban ismét felirattal fordult József nádorhoz, hogy rendelje el az éppen a felállítás folyamatában lévő nemzeti múzeumi könyvtárból a Sándor István tulajdonbélyegzőjével ellátott kötetek kiválogatását és átadását az Akadémiának.[81] A felirat valószínűleg válasz nélkül maradt, arra sincs adat, hogy akár egy kötet is az Akadémiai Könyvtár birtokába került volna.

66. A Magyar Tudós Társaság pénztári főkönyve, MTA KIK Kézirattár K 1626. ¶ 67. Nagy Károly levele Toldy Ferencnek, Bécs, 1838. dec. 13.; 1839. jan. 25. MTA KIK Kézirattár Tört. 2r. 23. ¶ 68. Toldy Ferenc levélfogalmazványa Batthyány Gusztávnak és Kázmérnak, Buda, 1840. máj. 25., MTA KIK Kézirattár K 801:1840/2. ¶ 69. Toldy Ferenc felterjesztése a Magyar Tudós Társasághoz, Pest, 1842. júl. 17., MTA KIK Kézirattár RAL 93/1842. ¶ 70. Lukai Sándor István a *Sokféle* című folyóirat megindítója. *Magyar könyvesház* (Győr, 1803) című retrospektív nemzeti bibliográfiájában elsőként kezdte feltárni az addig megjelent magyar nyelvű könyveket. ¶ 71. Miller Jakab Ferdinánd jogász, könyvtáros. 1808-tól haláláig a Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatója. ¶ 72. Berlász 1981, 276. ¶ 73. Horvát István történész, egyetemi tanár, 1815 és 1846 között az Országos Széchényi Könyvtár őre (igazgatója). ¶ 74. F. Csanak 1959, 12. ¶ 75. Jegyzőkönyv az 1841. nov. 8-i (1.) kisgyűlésről, 10. pont, MTA KIK Kézirattár K 1394. ¶ 76. Vágluka, ma Lúka (Szlovákia). A Sándor-kastély a 17. század közepén épült, reneszánsz stílusban. ¶ 77. Báró Mednyánszky Alajos (1784–1844) néprajzi gyűjtő és író. Az MTA igazgató és tiszteleti tagja. ¶ 78. Mednyánszky Alajos levele az Akadémia Igazgatótanácsának, Pozsony, 1844. febr. 29., MTA KIK Kézirattár RAL 84/1845. ¶ 79. Sándor Miklós levele Toldy Ferencnek, Patvaróc, 1844. szept. 12., MTA KIK Kézirattár RAL 84/1845. ¶ 80. Toldy Ferenc titoknoki jelentésében már 1100 kötetre tette a Sándor-könyvtár méretét. A *Magyar Tudós Társaság évkönyvei* 8 (1845–1847), Buda, 1860, 13. ¶ 81. A Magyar Tudós Társaság felterjesztése József nádorhoz, Pest, 1846. okt. 5., Toldy fogalmazványa MTA KIK Kézirattár RAL 97/1846.

A KÖNYVTÁR A TRATTNER–KÁROLYI-HÁZBAN

A Pázmándi Horvát- és a Batthyány-könyvtárak átvétele előtt az Akadémia saját rendelkezésű könyvtára az I. emeleti üléstérem melletti szobában három szekrényben volt elhelyezve.

Döbrentei Gábor az 1837. július 24-i kisgyűlésen ismételten sürgette az Akadémiai Könyvtár használhatóvá tételét. Ugyanebben az évben a szeptember 9-i igazgatósági ülésen elhatározták, hogy felállítják az Akadémia könyvtárát, amihez évi 400 forintért kibérelik a Trattner–Károlyi-ház középső épületének 2. emeleti, első udvarra néző részét. A bérelt területhez pince és padlástér is tartozott. A bérleti szerződésben a tulajdonos vállalta a szükséges változtatások elvégzését saját költségén. A könyvek elhelyezésére tölgyfaállványok készíttetéséről is döntöttek.[82]

Toldy Ferenc az Akadémia vezetéséhez írott beadványában ismertette az Akadémiai Könyvtár állományának részeit.[83] Az Akadémia főpénztári naplója szerint 1839-ben vették bérbe a 2. emeleti helyiségeket a könyvtár részére,[84] addigra a háztulajdonos már megkezdte az átalakítási munkálatokat. Mivel májusban még a könyvtári szobák plafonját festették, a Tudós Társaság valószínűleg 1839 nyarán vehette birtokba a könyvtári helyiségeket.

Toldy számításai szerint a Trattner–Károlyi-házban lévő gyűjtemény 1839-ben mintegy 35 000 kötet tett ki, és az Akadémia bérelt helyiségeiből öt és fél szobát foglalt el. Felhívta ezért a Tudós Társaság figyelmét, hogy sürgős a könyvek leltározása, katalogizálása és felállítása. Ha ezzel a munkával a következő tél végéig elkészülnek, a könyvtárat, „amely bőségre nézve már felülmúlja a Nemzeti Múzeum könyvtárát", meg is nyithatnák. Az 1839. május 20-i kisgyűlés megbízta az önként ajánlkozó Toldy Ferencet a könyvtár összeírásának irányításával, felállításának és elrendezésének felügyeletével, így 1839 tavaszán hivatalosan is ő lett az Akadémiai Könyvtár vezetője. Munkáját külön díjazás nélkül végezte. Toldy tudatosan készült erre a szerepre, egyre bővítette szakirodalmi jártasságát, és maga is könyvtári kézikönyv kiadását tervezte.

Toldy Ferenc 1839 nyarán jelentette az elnöknek, hogy a könyvtár vasajtaja és ablaktáblái már elkészültek, de az asztalos lassú munkája miatt a rendezés nem haladhat.[85] 1840-től 1844-ig évente átlagosan 900 forintot fordítottak a könyvtár bútorzatára, elsősorban könyvállványokra.[86] Az elkészült könyvespolcok még kiegészültek a Rohoncról hozott cseresznyefa állványokkal, később a Teleki-könyvtárral kapott könyvespolcokkal. A Trattner–Károlyi-ház második emeletén kibérelt nyolc szoba berendezésével együttesen haladt a könyvanyag feldolgozása. Toldy az 1842. évi nagygyűlés november 28-i ülésén jelentette, hogy a „könyvtár, az egy gazdaságtudomány szak kivételével rendezve, felállítva, lepecsételve van. Megtörtént betűrendben az összeírás, a többes példányok, valamint a használhatatlan csonkák külön vannak választva."[87]

A rendelkezésre álló dokumentumok azonban más képet adnak a feldolgozás állásáról. Toldyt 1843 nyarán cenzorrá nevezték ki az 1843/1844-es pozsonyi országgyűlésre. Azt kérte az Akadémiától, hogy titoknoki munkáját onnan is elláthassa, amibe bele is egyeztek.[88] Munkatársaival levelek útján tartotta a kapcsolatot, és ezekből a levelekből több mindent megtudhatunk a könyvtári munka hétköznapjairól. Lukács Móric helyettes segédjegyző Varga Sámuel kérését továbbította a könyvek felállításával kapcsolatban. A gazdasági és technológiai tárgyú könyvek teljesen elfoglalják az előszobát, hova tegye a kereskedelmi tárgyúakat?[89] Toldy hosszú levélben válaszolt helyettesének. Kérte, hogy sürgesse meg az asztalost, hogy a sárgaréz drótajtókat végre szerelje fel. Teljesen fejezze be a mostani munkát, és csak akkor kezdje meg a hátralévő négy szoba berendezését. Ebből a levélből tudjuk, hogy a betűrendes kötetkatalógust cédulakatalógusként kezdték építeni. Toldy utasította Vargát, hogy az idei „accesiókat" (gyarapodásokat) vegye állományba, bélyegezze le, állítsa fel, adataikat írja be a cédulakatalógusba, ne pedig a fiókkatalógusba. Ennek az utóbbi katalógusnak a mibenlétéről sajnos semmit sem tudunk. Azért is valószínű, hogy a cédulakatalógus volt a kötetkatalógus alapja, mert Toldy felszólította Lukácsot, hogy sürgesse meg Makay László írnokot,[90] hogy szorgalmasan dolgozzon a Varga Sámuel által írt cédulakatalógus rendezésében és ragasztásában.[91] Válaszában Lukács Móric közölte, hogy Makay nagyon lassan halad a cédulák rendezésével, még csak az A betűnél tart.

82. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1837. szeptember 9-i, 2. üléséről, XL. pont, MTA KIK Kézirattár K 1303. ¶ 83. 1. Az Akadémia által 1831 óta vásárolt könyvek, 2. Az évente beérkező ajándékok, 3. A Teleki József által megvásárolt Kresznerics-gyűjtemény, 4. A Teleki család által 1831 óta járatott folyóiratok és vásárolt könyvek, 5. Marczibányi Livius ajándéka, 6. Pázmándi Horvát Endre hagyatéka, 7. A Helytartótanács útján érkező köteles példányok, 8. Gróf Batthyány Gusztáv ajándéka, 9. Gróf Batthyány Kázmér ajándéka, MTA KIK Kézirattár K 801:1839/2. ¶ 84. A Magyar Tudományos Akadémia főpénztári naplója MTA KIK Kézirattár K 1626. ¶ 85. Toldy Ferenc jelentése Teleki Józsefnek. Pest, 1839. júl. 10. MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r. 40/VII. ¶ 86. F. Csanak 1959, 17. ¶ 87. Jegyzőkönyv az 1842. évi (XIII.) nagygyűlés nov. 28-i üléséről. XLV. pont MTA KIK Kézirattár K 1352. ¶ 88. Jegyzőkönyv az 1843. jún. 19-i kisgyűlésről (132. pont) MTA KIK Kézirattár K 1394. ¶ 89. Lukács Móric levele Toldy Ferencnek. Pest, 1843. jún. 26. MTA KIK Kézirattár RAL 211/1843. ¶ 90. Makay László (?) írnok és korrektor, 1839-től öt éven át dolgozott az Akadémián. ¶ 91. Toldy Ferenc levele Lukács Móricnak. Pozsony, 1843. júl. 3. MTA KIK Kézirattár RAL 222/1843.

Az asztalos lassúságának okára is fény derült. Az Akadémia 3000 pengő forinttal (!) tartozott neki,[92] ilyen előleget ő, mint szegény mester nem bírt elviselni.[93]

Toldy fél év után visszatért az Akadémiára, ezzel felgyorsult a könyvtári munka is. Őt 1843 tavaszán kinevezték az Egyetemi Könyvtár igazgatóhelyettesévé, így kevesebb ideje maradt az Akadémiai Könyvtárra. Javaslatot tett egy könyvtári szolga kinevezésére, hogy a könyvtár napi munkáját végző Varga Sámuel akadémiai írnok munkáját megkönnyítse. Teleki József azonban egy 1843. június 4-én írt levélben elutasította a kérést azzal az indokkal, hogy mindaddig nem látja szükségét könyvtári szolga kinevezésének, míg a könyvtárat meg nem nyitják az olvasók előtt. Toldy az 1844. október 21-i kisgyűlésen bemutatta az Akadémiai Könyvtár első osztályának (törzsanyagának) betűrend szerinti fő lajstromát kilenc kötetben.[94] Jelentette, hogy a fizikai, orvosi, törvénytudományi, matematikai és folyóirat szakok nagyobb részének kivételével a könyvtár használható. Az említett szakokat helyszűke miatt egy mellékszobába kellett áttenni.[95] A könyvtár berendezéséről valamelyes képet kaphatunk a leltárjegyzékekből. Az 1842-ben felvett leltár szerint még csak négy szobát rendeztek be könyvszekrényekkel körös-körül a falakon és az ablakpárkányok alatt is minden helyet kihasználva. Ez a jegyzék felsorol még négy hosszú fenyőasztalt, egy tölgyfaasztalt, két pulpitust, két hétlépcsős „lábtót" (létrát) egy kétfokú lépcsőt, két vasajtót kulccsal és hét vastáblát az ablakokon.[96] A következő, 1843. évi jegyzékben érdekes módon szerepel már Teleki József mellszobra, amelyet majd 1844 decemberében adnak át ünnepélyesen a könyvtár megnyitásakor. A leltárjegyzék szerint 1843-ban a nyolcból már hét szobában felállították a könyvszekrényeket. Új darabként szerepel még egy földgömb, amely majd az Akadémia palotájában készült metszeteken is látható lesz Teleki szobra mellett. Felsorolták még a takarítóeszközöket, de – érdekes módon – az asztalok már nem szerepelnek a könyvtári bútorok között. A jegyzékből kiderül, hogy a folyóiratokat és az újságokat az ülésteremben őrizték, a Marczibányi-könyvtár kötetei pedig a titoknoki szobában álltak.[97] 1847-ben a berendezés gyarapodott még egy földgömbbel, és a könyvtár melletti szobában állítottak fel három, a Teleki-könyvtárral együtt odaajándékozott könyvszekrényt.[98] A berendezésből valószínűsíthető, hogy a második emeleti helyiségek elsősorban raktárként funkcionáltak, és adatok híján nem lehet tudni, hogy volt-e itt hely munkavégzésre. Ahogyan az ülésterem szolgált olvasóteremként, úgy talán az első emeleti irodát használták erre a célra.

A TELEKI-KÖNYVTÁR ÁTVÉTELE A CSALÁDTÓL

Az Akadémia Igazgatótanácsa 1831. februári ülésén kimondta, hogy a Teleki-könyvtárnak a Szervita téri épületben kell maradnia mindaddig, míg a Tudós Társaságnak saját háza nem lesz. Ezért könyvtárnokot sem neveztek ki.[99] Az akadémikusok azonban hamarosan sürgetni kezdték a könyvtár átvételét. Tekintettel a fokozott érdeklődésre, Teleki József úgy rendelkezett, hogy az Akadémia tagjai használhatják a Teleki-házban lévő könyvtárat: 1835. január 1-től minden hónap elsején és 15-én várja a család megbízottja a tudósokat, és számukra a keresett könyvet kikölcsönzi.[100] De már 1835 őszén ismét felmerült a Teleki-könyvtár átvételének és felállításának ügye. A tárgyban az Igazgatótanács javaslattévő bizottságot nevezett ki Széchenyi István elnökletével,[101] amelynek ülésén Teleki József bejelentette, hogy családja Petrovics Frigyest[102] kívánja az Akadémia könyvtárnokának kinevezni. A bizottság javaslatait a titoknak az Igazgatótanács 1836. szeptember 10-i ülésén ismertette.[103] A könyvtár szállításának és felállításának költségeit 600 forintra, az első két év rendes költségeit évi 1400 forintra, azután évi 1000 forintra becsülték. Az ülés résztvevői úgy látták, hogy az Akadémia alapítói által pontatlanul fizetett kamatok miatt ezen összegek biztosítása nem garantálható, ezért a Teleki-könyvtár átvételének ügyét elnapolták. Teleki József 1837 őszén Bécsből írt az ügyben a Tudós Társaságnak.[104] Kérte, hogy a Társaság – tekintetbe véve az alapítólevél kitételeit – dolgozzon ki javaslatot a könyvtár átvételére és felállítására, hogy megtehesse észrevételeit. „A könyvtár tulajdonossága nemzetségem által fenn lévén tartva, ezen óhajtásom nincs egészen alap nélkül." Ez a kijelentés azt mutatja, hogy a Teleki család még az alapítástól eltelt több mint tíz esztendő alatt sem döntötte el, hogy ajándékként vagy családi letétként kezeli a Teleki-könyvtárt. Az 1837. december

92. Az összeg csaknem elérte Széchenyi István 60 000 forintos alapítványának éves kamatát, a 3600 forintot. ¶ 93. Lukács Móric levele Toldy Ferencnek. Pest, 1843. júl. 11. Uo. ¶ 94. Az Akadémiai Könyvtár betűrendes jegyzéke, MTA KIK Kézirattár K 848–K 856. ¶ 95. Jegyzőkönyv az 1844. okt. 21-i (30.) kisgyűlésről, 236. pont, MTA KIK Kézirattár K 1396. ¶ 96. A Magyar Tudós Társaság bútorainak lajstroma, Pest, 1842. nov. 16., MTA KIK Kézirattár RAL 216/1842. ¶ 97. A Magyar Tudós Társaság bútorainak jegyzéke, 1843, Helmeczy Mihály összeállítása, MTA KIK Kézirattár RAL 222/1843. ¶ 98. Fráter 1987, 21. ¶ 99. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1831. febr. 3-i üléséről, XII. pont, MTA KIK Kézirattár K 1303. ¶ 100. A Magyar Tudós Társaság évkönyvei 3. (1834–1836), Buda, M. Kir. Egyetem betűivel, 1838, 17. ¶ 101. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1835. szeptember 11-i üléséről, XXXII. pont, MTA KIK Kézirattár K 1303. Tagjai Döbrentei Gábor, Kállay Ferenc, Petrovics Frigyes, Toldy Ferenc titoknok és Helmeczy Mihály pénztárnok lettek. ¶ 102. Petrovics Frigyes Keresztély történész, az MTA rendes tagja. ¶ 103. Jegyzőkönyv az igazgatótanács 1836. szeptember 10. üléséről, XLVIII, MTA KIK Kézirattár K 1303. ¶ 104. Teleki József levele az MTA-hoz, Bécs, 1837. nov. 16., MTA KIK Kézirattár RAL 1/1837.

4-i kisgyűlésen kijelölték a gyűjtemény átvételének módját kidolgozó bizottságot,[105] majd az 1838. június 18-i kisgyűlésen ismertették a Teleki-könyvtár átvételének, felállításának és használatának Teleki Józseffel egyeztetett végleges szabályait. [106]

Eszerint az átadáshoz és átvételhez a család kijelöl egy megbízottat, míg az Akadémia részéről az átvevő a könyvtárnok lesz és egy nemzeti múzeumi biztos, akinek kinevezését a nádortól fogják kérni. A könyvtár átadása tudományszakonként történik, minden szakról két példányban lista készül. Az egész gyűjteményt három fő részre kell osztani: 1. közönséges könyvtár, amely magában foglalja az egész külföldi irodalmat; 2. magyar könyvtár, amely a magyarul, magyarok által írt és a „magyar ügyet bármiképpen érdeklő" könyvekből áll, ide sorolva Cornides *Bibliographia Hungarica*jának összes nyomtatványait is; 3. kézirattár, ehhez kell sorolni a „nyomtatás zsengéit" – ez alatt értve az inkunábulumokat is.

Az átvételi és esztendőnként folytatandó lajstromon – azaz növedéknaplón – kívül még háromféle katalógust kell készíteni: Egy közönséges lajstromot, amely betűrendben az egész gyűjtemény anyagát tartalmazza. Egy rendszeres lajstromot (azaz egy szakrendi katalógust), amelyet az Akadémia osztályai egy előzetesen helyben hagyott terv szerint készítenek. Egy helyrajzi katalógust, amelyben főosztályok, szekrények és polcok szerint kell feltüntetni a könyveket, csak rövidített címleírással. Minden könyv táblájára fel kell írni a főosztály, a szekrény és a polc számát, hogy ennek segítségével azonnal meg lehessen találni bármelyik könyvet vagy annak helyét.

Azt javasolták, hogy az Akadémia vásárlás és ajándékozás által összegyűlt könyvtárát egybe kell olvasztani a Teleki-könyvtárral, és a köteteket a katalógus egy külön rovatában T és A betűkkel kell megkülönböztetni. A duplumok sorsát mindig az Akadémia hozzájárulásával kell intézni. A Teleki-könyvtárhoz tartozók csak a család beleegyezésével cserélhetők ki vagy adhatók el. Az Akadémia óhajtaná, hogy a könyvek beszerzése a Nemzeti Múzeum könyvtárával egyeztetve történjen, így ugyanazon summáért többet lehetne beszerezni.

A tervezet engedte volna, hogy a helybeli összes tag minden könyvet két hétre hazavigyen, kivéve a nagyon értékes és ritka műveket és a kéziratokat, és erről kölcsönzési naplót vezettek volna. A vidéki tiszteleti és rendes tagok hat hétre kölcsönözhettek volna, a levelező tagok pedig csak elnöki engedéllyel – hasonlóképpen, mint a pest-budaiak, akik nem tagjai az Akadémiának. A kölcsönzők a sérült vagy rongált köteteket kötelesek lettek volna ép példánnyal pótolni.

A Nemzeti Múzeum felügyeleti szerepe csak a Teleki-könyvtár egyben tartására terjedt volna ki, a könyvtárnok minden egyéb kérdésre nézve az alapító család és az Akadémia alárendeltségében állt volna.

F. Csanak Dóra, összehasonlítva a Teleki-alapítólevelet és az átvételi javaslatot, szempontjaik lényeges különbségeire hívja fel a figyelmet.[107] Teleki József az alapítólevélben nagy tudományos közkönyvtár megteremtését tűzte ki célul, ugyanakkor a könyvtár megóvására, fejlesztésére vonatkozó kikötései a Teleki-könyvtár integritását akarták biztosítani a köréje gyűjtött könyvanyagon belül. Nem foglalkozott a modern könyvtárakat jellemző részletező, sokrétű feldolgozással, megelégedett volna magángyűjteményének nyomtatott katalógusával. Ezzel szemben az átvétel módját tárgyaló javaslat olyan ember munkája, aki mélyreható könyvtártani ismeretekkel rendelkezett. Összeállítója bizonyosan Toldy Ferenc volt. Az átvételi javaslatban a Teleki-könyvtár átvételének módja nagyon praktikus: két egyszerre készülő jegyzék, amely így kiküszöböli a hibákat – és nem mellesleg, azonnal használható az Akadémiai Könyvtárban is. A könyvek felállítására, feldolgozására és használatára vonatkozó pontokban az Akadémia helyzetét, a könyvtár nehézségeit szem előtt tartva fogalmazott a dokumentum, amely egyben alkalmas volt színvonalas könyvtári rend megteremtésére is. A javaslat felülírta az alapítólevél utasításait. A Teleki-gyűjteményt kizárólag a Magyar Tudós Társaság tulajdonának tekintette, s ehhez kapcsolódva kimondta, hogy a Nemzeti Múzeum felügyeleti joga a gyűjtemény egyben tartásának vizsgálatára korlátozódik.

A javaslatot Teleki József továbbküldte József nádornak és Horvát Istvánnak, a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára igazgatójának. Horvát, ragaszkodva az alapítólevél homályos megfogalmazásához, minden követ megmozgatott, hogy a Teleki-könyvtárt a Nemzeti Múzeumba vigye. Álláspontja érthető, mert ezáltal a Múzeum a Széchényi Könyvtárral vetekedő értékű gyűjteménnyel gyarapodott volna. Azt azonban nem gondolta végig, hogy a Teleki-könyvtár nem volt beilleszthető a Széchényi Könyvtár állományába, így egy második nemzeti gyűjteményt képezett volna azon belül.[108] Horvát, aki sértettsége miatt az akadémiai tagságot is visszautasította, az általa szerkesztett *Tudományos Gyűjtemény* lapjain többször is

105. A bizottság tagjai voltak: Jankovich Miklós, Toldy Ferenc, Almási Balogh Pál, Kállay Ferenc és Luczenbacher (Érdy) János. ¶ 106. Jegyzőkönyv az 1838. június 18-i kisgyűlésről, 163, MTA KIK Kézirattár K 1393. Az átvételi szabályzat szövegét lásd F. Csanak 1959, 17–18. ¶ 107. F. Csanak 1959, 19. ¶ 108. Berlász 1981, 208.

megtámadta a Tudós Társaságot. Intézménye érdekének képviselete keveredett személyes indulataival. Amikor 1838 decemberében megkapta a nádortól az Akadémia tervezetét a Teleki-könyvtár átvételéről, sok mindenben opponálta azt. Félremagyarázva az alapítólevelet azt állította, hogy a Telekiek a gyűjteményt a Nemzeti Múzeumnak akarták adni, s csak használatát kívánták biztosítani a Tudós Társaság számára. Éppen ezért a Teleki-könyvtár a Nemzeti Múzeumot illeti, és az Akadémia csak képviselőjével lehet jelen az átadásnál. A könyvtár őrét ugyan az Akadémia tagjai közül kell választani, de felelősséggel a Nemzeti Múzeum igazgatójának tartozik. Látható, hogy Horvát érvei ellentmondanak mind az alapítólevél betűjének, mind szándékának. Azt kérte a nádortól, hogy utasítsa az Akadémiát új javaslat kidolgozására, figyelembe véve a Nemzeti Múzeum érdekeit is. A nádor nem foglalt állást ebben a kényes kérdésben: válasz nélkül hagyta Horvát István beadványát éppen úgy, mint a Tudós Társaságét.[109]

Teleki József az 1838 szeptemberében tartott igazgatótanácsi ülésen bejelentette, hogy a könyvtár átadásának ügyében lépések történtek, a család hamarosan kinevezi a könyvtárnokot a rendes tagok közül, akinek a fizetése évi 250 forint lesz, a melléje rendelt írnoké pedig 200 forint.[110] A biztató bejelentés után azonban nem történt érdemi előrelépés az ügyben egészen 1844-ig, amikor a könyvtár elhelyezése sürgőssé vált a Teleki családnak, mert bérbe kívánták adni azokat a szobákat, ahol a könyvek álltak. Az átadás-átvételt június végén szerették volna lebonyolítani.[111] A család levéltárosa, Károlyi István[112] 1844. június 16-án értesítette Toldy Ferencet arról, hogy az akkor már erdélyi kormányzóvá kinevezett és így Kolozsvárott tartózkodó Teleki József őt bízta meg a könyvtár átadásával.

Az 1844. június 24-i kisgyűlésen Toldy már a könyvtár magyar részének átvételét jelentette:[113] 577 kötet, füzet és nyaláb kéziratot, 3182 kötet és füzet nyomtatványt, 3 képes tárcát, 2 tekercset, összesen 3764 darabot. A könyvanyag rendezéséhez Toldy azonnal hozzáfogott, a nyomtatott könyvek néhány hét múlva az Akadémia tagjainak rendelkezésére állnak, jelentette. A kéziratok elhelyezésére szolgáló szoba berendezése még nem készült el,[114] így azok használatára még várni kellett. A titoknok az akadémiai nyári szünet előtt, az augusztus 5-i ülésen bejelentette, hogy a könyvtári bútorok késedelmes elkészülte miatt a Teleki-könyvtár már átvett része csak a szünet után lesz használható. Javasolta, hogy az Akadémiai Könyvtár ünnepélyes megnyitására az 1844. évi nagygyűlésen kerüljön sor.

Szeptemberben vették át a könyvtár nagyobbik részét.[115] Ez a csoport 17 048 darabot tartalmazott, és a könyvekkel együtt három tölgyfa könyvespolc is érkezett. A másodjára megkapott anyag a következőképpen tagolódott: 1202 ívrétű kötet, beleértve a képes füzeteket is, 2812 negyedrétű könyv, 11 184 nyolcadrétű vagy kisebb könyv, 885 kiválogatatlan, vegyes nagyságú könyv, 13 kötetlen nyolcadrétű mű, 356 ősnyomtatvány és régi nyomtatvány, 475 atlasz és térkép, 98 csomó újság és aprónyomat, valamint 23 csomó missilis levél. A Szervita téri házból két részben érkezett Teleki-gyűjtemény összesen 20 812 kötetet tartalmazott.[116] A Teleki-könyvtár átszállítása a Trattner–Károlyi-házba 40 forintba került. Az átvétel gyorsasága nem tette lehetővé az 1838-ban részletesen kidolgozott lajstromozási tervezet alkalmazását; csak darabszám szerint történt az átadás-átvétel. A sziráki kastélyban őrzött teológiai és egyháztörténeti könyveket – mintegy 9000 kötetet – Teleki László

Szervita tér, Fuchsthaller Alajos metszete

109. Kollányi 1910, 104–107. ¶ 110. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1838. szept. 8-i (2.) üléséről, XXXIX. pont, MTA KIK Kézirattár K 1303. ¶ 111. Károlyi István levele Toldy Ferencnek, Gyömrő, 1844. jún. 16., MTA KIK Kézirattár RAL 107/1844. ¶ 112. Károlyi István ügyvéd, gróf Teleki Domokos gyermekeinek nevelője, emellett a Teleki család levéltárosa is volt. 1849-ben Pest megye főjegyzőjévé választották. A szabadságharc leverése után ismét a Teleki család alkalmazottja lett. ¶ 113. A titoknok szerint a család a könyvtár átadását valószínűleg ideiglenesnek gondolta, mert a Nemzeti Múzeum nem küldött képviselőt az átadás ellenőrzésére. ¶ 114. Jegyzőkönyv az 1844. jún. 24-i (25.) kisgyűlésről, 156. pont, MTA KIK Kézirattár K 1396. ¶ 115. Jegyzőkönyv az 1844. okt. 14-i (32.) kisgyűlésről, 210. pont, MTA KIK Kézirattár K 1396. ¶ 116. F. Csanak 1959, 22. Az Akadémiai Könyvtár különböző részeibe szétosztott Teleki-könyvtár elemzését Szabó Ádám végezte el, Szabó 2019, 68–118.

nem adta át, bár egy levél tanúsága szerint bátyja, Teleki József ezzel megbízta őt.[117] Toldy értékelése szerint a Teleki-könyvtár az Akadémiai Könyvtár „becsesebb része". Állománya kiterjed az emberi tudás majd minden ágára, főleg azonban a filológia (ideértve a klasszikus szerzőket), a történelem és a magyar irodalom vannak gazdagon reprezentálva. Felbecsülhetetlen a kéziratos rész, amelynek jelentős részét Cornides Dániel oklevélgyűjteménye, tanulmányai és anyaggyűjtése teszik ki.[118]

A KÖNYVTÁR MEGNYITÁSA

Ahogy azt Toldy Ferenc megígérte, az Akadémiai Könyvtár az 1844. évi nagygyűlésre használatra készen állt. A szabad rendelkezésű könyvtári részt katalogizálva, ma már nem teljesen rekonstruálható szakrendben, a Teleki-gyűjtemény köteteit pedig saját szakrendjükben – és saját szekrényeikben – állították fel. A nagygyűlés december 19-i ülésén Toldy beszámolt az általa irányított rendezési munkákról, és bemutatta a könyvtár kilenckötetes „főlajstromát", azaz betűrendes katalógusát. Az ülés egyhangú köszönetet mondott a titoknoknak „példás szorgalommal és ügyességgel véghez vitt munkájáért".[119]

December 23-án a Széchenyi István elnökletével tartott nagygyűlésen megjelent akadémikusok mellett számos érdeklődő is részt vett az Akadémiai Könyvtár ünnepélyes megnyitó ülésén. Az ünnepségen két előadás hangzott el: az egyik az Akadémiai Könyvtár addigi történetéről szólt, erre maga Toldy vállalkozott,[120] a másik a gróf Teleki családnak a magyar művelődésben betöltött szerepét foglalta össze és Bajza József előadásában hangzott el. Ezután a titoknok bemutatta a könyvtár termeiben található tudományos kincseket és az egyik szobát díszítő Teleki József-büsztöt, Ferenczy István alkotását.[121] Ekkorra valószínűleg elültek annak a rossz ízű vitának a hullámai, amelyeket a szobrász kiválasztása okozott. Döbrentei Gábor – aki 1842-ben felvetette a szobor elkészíttetését – Raffaele Monti,[122] az akkor éppen Pest-Budán dolgozó olasz szobrász megbízását támogatta. Az Akadémia tagjai azonban hazai művész, Ferenczy István mellett voltak.[123] Vörösmarty Mihály – akit Toldy külön is végigvezetett a könyvtári polcok között – valószínűleg e látogatás hatására írta meg *Gondolatok a könyvtárban* című ódáját.[124] A könyvtár megnyitásáról röviden megemlékezett a korabeli sajtó is.[125]

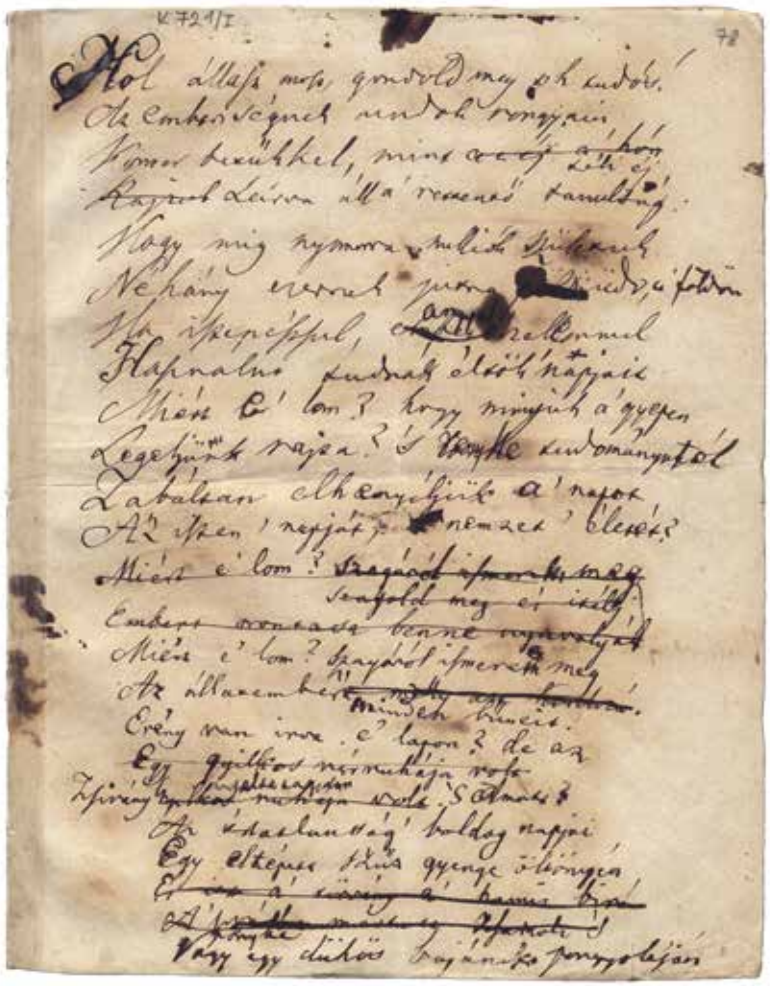

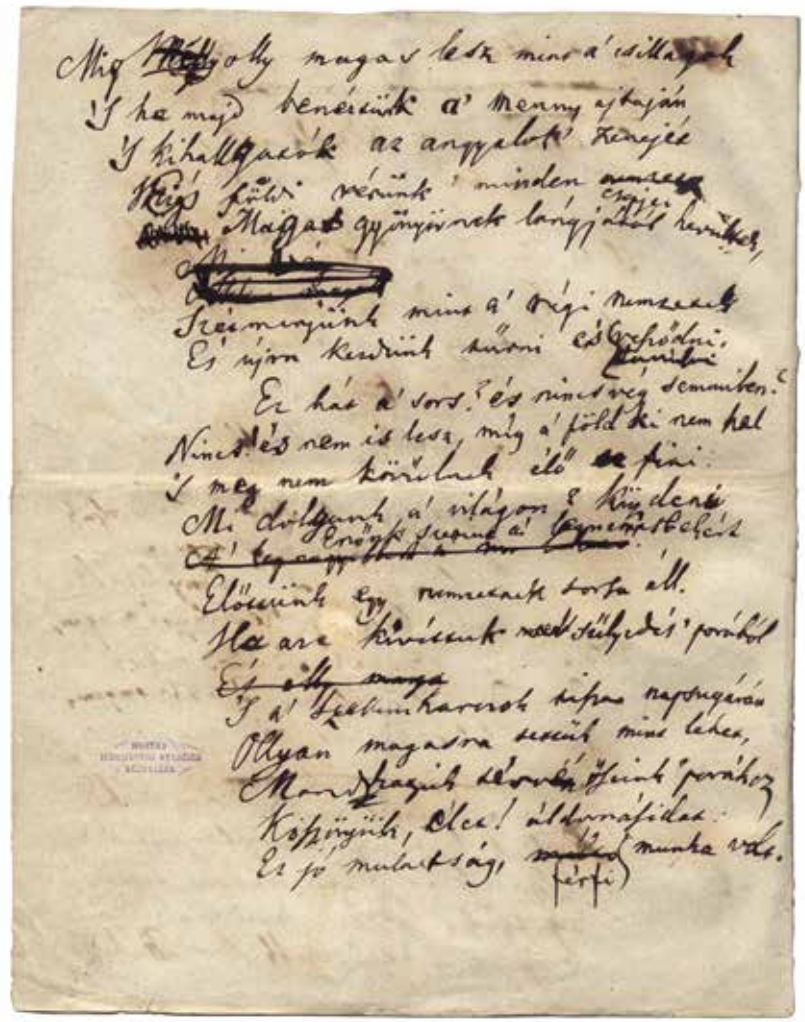
Teleki József, 1844, Ferenczy István szobra

AZ AKADÉMIA ÉS A NEMZETI MÚZEUM KÜLÖN UTAKON

Az Akadémiai Könyvtár ünnepélyes megnyitása nem zárta le véglegesen a diskurzust a Tudós Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum összekapcsolásáról. A Múzeum épületének elkészüléséhez közeledve 1843-ban Kubinyi Ágoston[126] igazgató kérte a nádor véleményét, biztosítsanak-e helyet az Akadémia testületének az épületben. Az Akadémia nem kapott hivatalos értesítést erről a szándékról, nem hivatalosan azonban történt kapcsolatfelvétel. A Tudós Társaság 1845. évi nagygyűlésén Hetényi János rendes tag[127] a Kubinyitól kapott felvilágosítás után indítványozta, kezdeményezzék József nádornál, hogy az Akadémia gyűjteményeivel együtt elhelyezést nyerhessen a Múzeum épületében.[128] Teleki József elnök két nappal később feliratban fordult József nádorhoz, hogy a tudós testületet „régi elhatározásánál fogva,

117. Teleki József levele Toldy Ferencnek, Kolozsvár, 1844. nov. 1. Kérdezi Toldy Ferencet, hogy átadta-e már az öccse azt a néhány sziráki ládát, amelyben a teológiai és egyháztörténeti könyvek vannak. MTA KIK Kézirattár RAL 21/1844. ¶ 118. Toldy 1846, 90. ¶ 119. Jegyzőkönyv az 1844. évi (XV.) nagygyűlés dec. 19. üléséről. XXX. pont. MTA KIK Kézirattár K 1358. ¶ 120. Toldy 1846, 86–91. ¶ 121. Ez a szobor ma az Akadémiai Könyvtár előcsarnokában található. Jegyzőkönyv a könyvtár megnyitásának ünnepélyéről, 1844. dec. 23. MTA KIK Kézirattár K 1357. ¶ 122. Monti, Raffaele olasz szobrász, író és költő, ő készítette a Magyar Nemzeti Múzeum szobordíszeit. ¶ 123. Ferenczy István szobrász, 1832-től az MTA levelező tagja. A személyeskedésektől sem mentes vita – elsősorban Döbrentei és Toldy között – csaknem egész évben folyt. Viszota 1907, 305–319. ¶ 124. Viszota 1909, 639–640. ¶ 125. Toldy érdemeit csak a *Jelenkor* emelte ki. *Jelenkor*, 1844 (13. évf.) dec. 29, 618. ¶ 126. Kubinyi Ágoston természetkutató, 1843 és 1869 között a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója. 1843-tól az Akadémia tiszteleti, 1853-tól igazgató tagja. ¶ 127. Hetényi János református lelkész, teológus, a dogmatika professzora Bécsben. Az Akadémia 1836-ban levelező, 1840-ben rendes tagjává választotta. ¶ 128. Jegyzőkönyv az 1845. évi (XVI.) nagygyűlés november 22-i üléséről, LXXII. pont. MTA KIK Kézirattár K 1357.

Vörösmarty Mihály Gondolatok a könyvtárban *című verse fogalmazványának első és utolsó oldala*

a Nemzeti Múzeum fedele alá befogadja". Így az Akadémia nemcsak tetemes költségtől szabadulna meg, hanem gyűjteményei és ülései is méltó elhelyezést nyernének.[129] A nádor hamarosan válaszolt, kijelentette, hogy a Tudós Társaság és a Múzeum egymáshoz közeledése hasznos a tudomány számára. Felszólította ezért az Akadémiát, terjesszék fel igényeiket, s vegyék fel a kapcsolatot a Nemzeti Múzeummal. A feladatra Toldy titoknokot jelölték ki. A Magyar Tudós Társaság helyigényét az elnökség nevében Széchenyi István tudatta a nádorral. Közölte, hogy a Múzeum által felajánlott szobák nem elégségesek az Akadémia elhelyezéséhez, és további helyiségek átengedését kérte.[130] A nádor válaszában engedélyezte, hogy a kért helyiségeket a Múzeum adja át a Magyar Tudós Társaságnak.[131] Az Akadémia tagjai az 1846. évi nagygyűlésen tárgyalták meg a történteket. Kiderült, hogy a költözés a Múzeum épületében folyó munkák miatt még nem lehetséges. Ráadásul Kubinyi Ágoston akadémikus az ülésen „élő szóval" kijelentette, hogy a már felajánlott termekben a Múzeum később saját gyűjteményeit fogja elhelyezni, ezért előre látható, hogy „onnan az Akadémia előbb-utóbb kiszorul".[132] Ezután lezárultak a tárgyalások, egyértelművé vált, hogy a Nemzeti

129. Teleki József felterjesztése József nádorhoz, Gyömrő, 1845. nov. 24. Toldy Ferenc fogalmazványa, MTA KIK Kézirattár RAL 125/1845. ¶ 130. Széchenyi István felirata József nádorhoz, Pest, 1846. jan.22., MTA KIK Kézirattár RAL 60/1846. ¶ 131. József nádor leirata Széchenyi István másodelnöknek, Buda, 1846. febr. 17., MTAK KIK Kézirattár RAL 12/1846. ¶ 132. Jegyzőkönyv az 1846. évi (XVII.) nagygyűlés dec. 15-i üléséről. XIX. pont, MTA KIK Kézirattár K 1357.

Múzeum nem szívesen fogadná be falai közé az intézményt, s az Akadémia sem erőltette mindenáron az összeköltözést. Bizonyossá vált, hogy maradnak a Trattner–Károlyi-házban.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYÁNAK GYARAPÍTÁSA

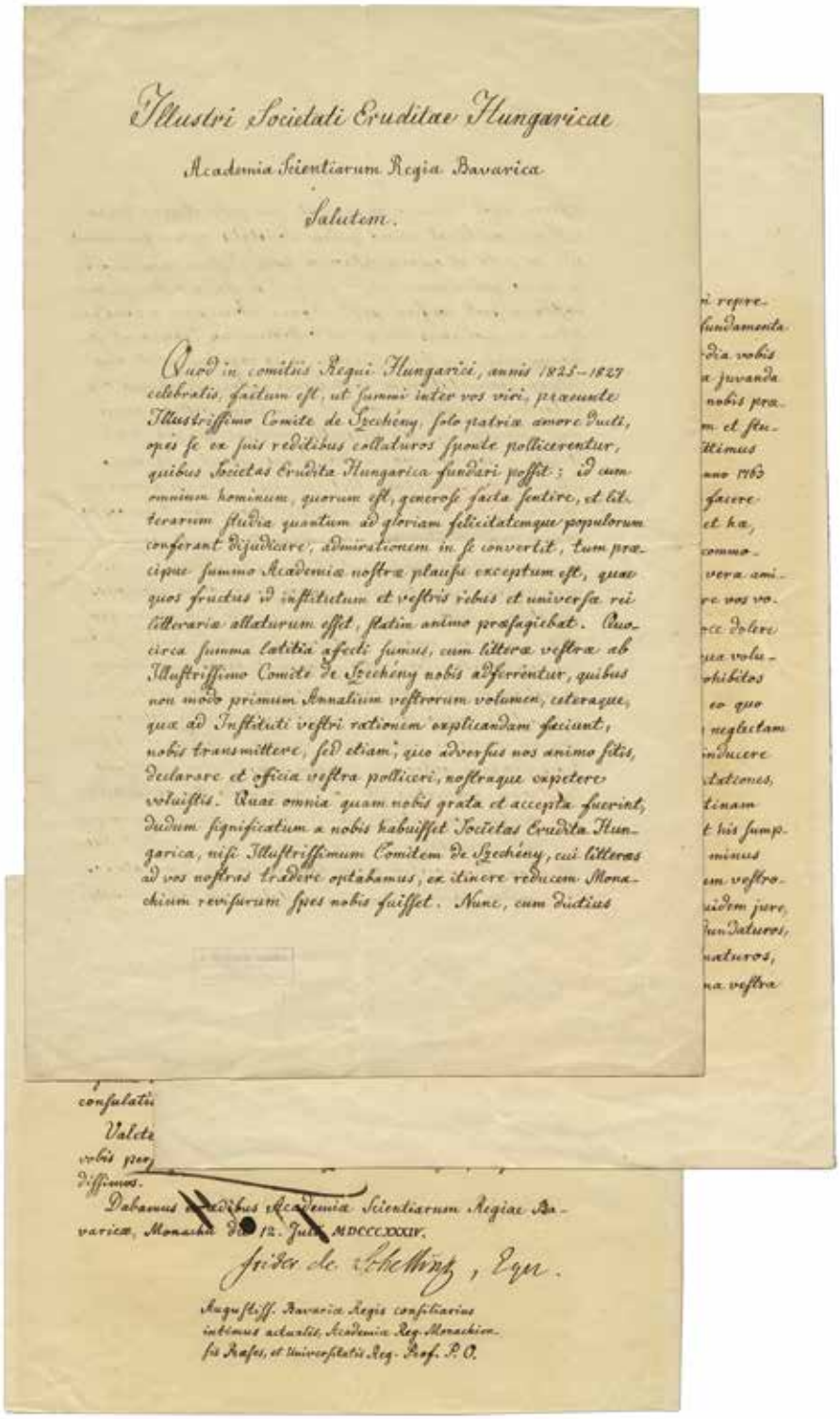
A Magyar Tudós Társaság a kezdeti évtizedekben az újonnan alakult intézetek sajátosságaként mindent gyűjtött, könyveket, kéziratokat, régi pénzeket, sőt rövid ideig archeológiai gyűjteménnyel is rendelkezett. Így az Akadémiai Könyvtárnak nem volt, nem is lehetett meghatározott gyűjtőköre. Törekedtek azonban arra, hogy beszerezzék a kor fontos folyóiratait, a vezető tudós társaságok kiadványait. A könyvek vásárlását behatárolta az Akadémia alacsony költségvetése. Az Akadémiai Könyvtár gyarapodását számszerűen lehetetlen meghatározni, mert nem készítettek statisztikát, és gyarapodási napló is csak 1846-tól áll rendelkezésünkre.[133]

Kiadványcsere külföldi tudományos intézetekkel

Az Akadémia az 1833. évi nagygyűlésén elhatározta nemzetközi kapcsolatainak kiépítését. A november 11-i ülésen Döbrentei Gábor titoknok bejelentette a *Magyar Tudós Társasági évkönyvei* első kötetének megjelenését. Úgy döntöttek, hogy az Évkönyvből egy, a *Névkönyv*ből egy, az *Alapszabály*ból pedig két-két magyar és latin nyelvű példányt elküldenek a következő tudós társaságoknak: 1. Institut de France, 2. Royal Society in London, 3. Royal Society in Edinburgh, 4. American Philosophical Society, 5. Asiatic Society in Calcutta, 6. Academia Scientiarum Imperialis Petropolitanae, 7. Königliche Preussische Academie der Wissenschaften, 8. Königliche Bayerische Academie der Wissenschaften, 9. Königliche Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen, 10. Königliche Bohemische Gesellschaft zu Prag.[134] A felsorolt tudományos intézeteknek küldendő kiadványokhoz levelet is mellékeltek magyarul és latinul az elnök és a titoknok aláírásával.[135] A cserekapcsolatok évről évre bővültek.[136] Az Akadémia mindig elküldte *Évkönyvei*nek friss kötetét, de arra is van adat, hogy még a *Tudománytár* füzeteit vagy Babbage logaritmustáblázatainak magyar kiadását is mellékelte hozzájuk.[137] Olyan intézményektől is érkeztek kiadványok, amelyekkel az Akadémia addig nem kereste a kapcsolatot. A brit admiralitás is küldött néhány kiadványt.[138] 1835 decemberében Charles Henry Bellenden Ker[139] Széchenyi Istvánnak írt levelében közölte, hogy a brit levéltári bizottság (Record Commission) tagjai kiadványokat küldenek a Magyar Tudós Társaságnak.[140] Leveléhez listát is mellékelt.[141] A küldemény előzménye Széchenyi István és Bellenden Ker 1835. szeptemberi találkozására vezethető vissza. Naplója tanúsága szerint a gróf ekkor személyesen kalauzolta Kert és feleségét Pest-Budán.[142] Ekkor minden bizonnyal szó esett Bellenden Ker hivatali tisztségéről is. Erre utal, hogy Széchenyi István, a Magyar Tudós Társaság másodelnökeként 1835. szeptember 16-án levelet írt neki, amelyben javasolta, hogy a brit levéltári bizottság juttassa el könyvadományát az Akadémiának.[143] Toldy Ferenc az 1838. január 22-i kisgyűlésen mutatta be a „105 kötetre terjedő angol régiség-, törvény- és oklevélgyűjteményt, mellyel az ezt kiadó Bizottság a Társaságnak kedveskedett." A brit levéltári bizottság azután még 1841-ben is elküldte kiadványait, arra azonban nincs adat, hogy az Akadémia viszonozta volna az ajándékot.[144]

A kapcsolatfelvétel nagyon sikeres volt az Akadémia számára. A felkeresett külföldi akadémiák és tudományos intézetek egymás után jelentkeztek üdvözletükkel és kiadványaikkal. A cserekapcsolatok természetesen a Magyar Tudós Társaságnak voltak előnyösek. A magyar tudósok nagy hasznát vették a küldeményeknek, ugyanakkor a cserepartnerek kevéssé vehették hasznát a magyar nyelvű *Évkönyvek*nek.

133. 1846-ban és 1847-ben Varga Sámuel vezette, majd Repiczky János folytatta. Az Akadémiai Könyvtár gyarapodási naplója 1846–1865, MTA KIK Kézirattár K 857. ¶ 134. Jegyzőkönyv az 1833. évi nagygyűlés nov. 11-i (8.) üléséről, LX. pont, MTA KIK Kézirattár K 1353. ¶ 135. A kapcsolatot felvevő levél magyar változata így szól: „A londoni királyi Társaságnak idvezletet. Az 1825–27-beli országgyűlésen kezdett s azóta folyt hazafiúi önkéntes ajánlkozásokra épülése után, munkálkodásaihoz 1831-ben fogott magyar tudós társaság évkönyveinek első kötetét Uraságtoknak azon érzéssel küldi meg, mely az egész emberiséget, tudományok és művészségek szeretete által köz lelki atyafiságos nagy egyesületbe vonja. E mellett ajánlja a magyar Tudós Társaság a tudományos dolgokban kész segedelmét, s kikéri Uraságtoknak is iránta szíves hajlandóságát. Ide van egyszersmind csatolva a társaság rendszabásaiból két magyar s annyi latin példány, a társaságnak 1833-ra szóló névkönyvével együtt. Költ Pesten, a magyar tudós társaság 4-d nagygyűlése 8d üléséből november 11 d 1833. Elölülő Titoknok" ¶ 136. 1835: Della Crusca akadémia; Stockholmi Királyi Akadémia; Archeológiai Akadémia, Róma; 1837: Lisszaboni Akadémia; 1838: Genfi Természettudományi Társaság; 1841: National Institution for the Promotion of Science, Washington. F. Csanak 1959, 8–9. ¶ 137. Nagy Károly, aki az Akadémiai Névkönyv csillagászati táblázatait szerkesztette, kiadta Charles Babbage angol matematikus logaritmustábláit az Akadémia támogatásával. ¶ 138. Jegyzőkönyv az 1836. aug. 8-i (27.) kisgyűlésről, 239. pont, MTA KIK Kézirattár K1392. ¶ 139. Bellenden Ker, Charles Henry neves angol ügyvéd és jogi reformer, a Record Commission (a Public Record Office elődjének) tagja. ¶ 140. Ch. H. Bellenden Ker levele gróf Széchenyi Istvánnak, London, [1835,] dec. 21., MTA KIK Kézirattár K 205/120. ¶ 141. List of record works, sent December 2 1835 to the Library of the Hungarian National Society of Pesth and to the Public National Library of Pressbourg. Bellenden Ker levele alján található magyar nyelvű megjegyzés szerint a listát Toldy Ferenc 1836. szeptember 28-án átvette. Jelenleg a Régi Akadémiai Levéltár fondjában található. MTA KIK Kézirattár RAL 150/1836. A Public National Library of Pressbourg említése nyilvánvaló tévedés. ¶ 142. Viszota, 1934, 602–603. ¶ 143. Széchenyi István levele Ch. H. Bellenden Kernek, Pest, 1835. szeptember 16. Angol eredetiben és magyar fordításban közli: Czinege 2024, 224–225. ¶ 144. Jegyzőkönyv az 1842. nov. 18-i (44.) kisgyűlésről, 288. pont, MTA KIK Kézirattár K 1394.

Illustri Societati Eruditae Hungaricae

Academia Scientiarum Regia Bavarica

Salutem.

Quod in comitiis Regni Hungarici, annis 1825–1827 celebratis, factum est, ut summi inter vos viri, praeunte Illustrissimo Comite de Szechény, solo patriae amore ducti, opes se ex suis reditibus collaturos sponte polliceverentur, quibus Societas Erudita Hungarica fundari posset: id cum omnium hominum, quorum est, generose facta sentire, et litterarum studia quantum ad gloriam felicitatemque populorum conferant dijudicare, admirationem in se convertit, tum praecipue summo Academiae nostrae plausu exceptum est, quae quos fructus id institutum et vestris rebus et universae reilitterariae allaturum esset, statim animo praesagiebat. Quocirca summa laetitia affecti fuimus, cum litterae vestrae ab Illustrissimo Comite de Szechény nobis afferrentur, quibus non modo primum Annalium vestrorum volumen, ceteraque, quae ad Instituti vestri rationem explicandam faciunt, nobis transmittere, sed etiam, quo adversus nos animo sitis, declarare et officia vestra polliceri, nostraque expetere voluistis. Quae omnia quam nobis grata et accepta fuerint, dudum significatum a nobis habuisset Societas Erudita Hungarica, nisi Illustrissimum Comitem de Szechény, cui litteras ad vos nostras tradere optabamus, ex itinere reducem Monachium revisurum spes nobis fuisset. Nunc, cum dictus

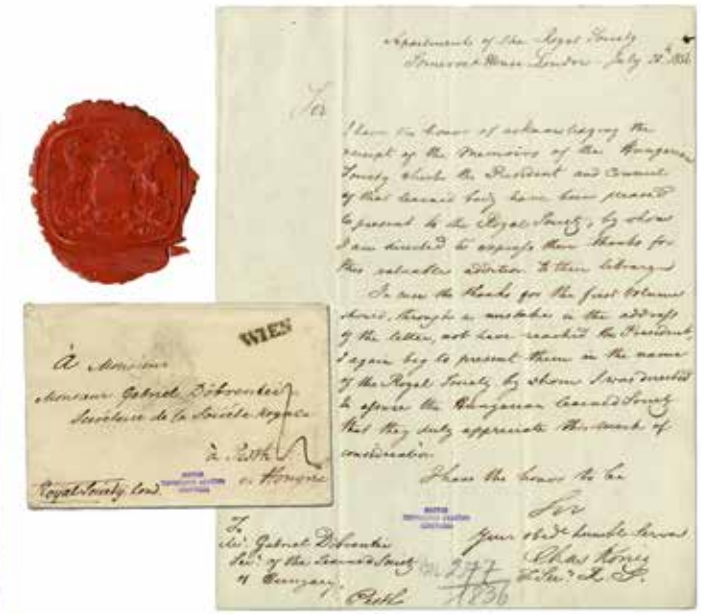
Valete

Dabamus Monachii Academia Scientiarum Regiae Bavaricae, Monachii die 12. Julii MDCCCXXXIV.

Friedr. de Schelling, Eqr.

Augustiss. Bavariae Regis consiliarius intimus actualis, Academiae Reg. Monachiensis Praes. et Universitatis Reg. Prof. P. O.

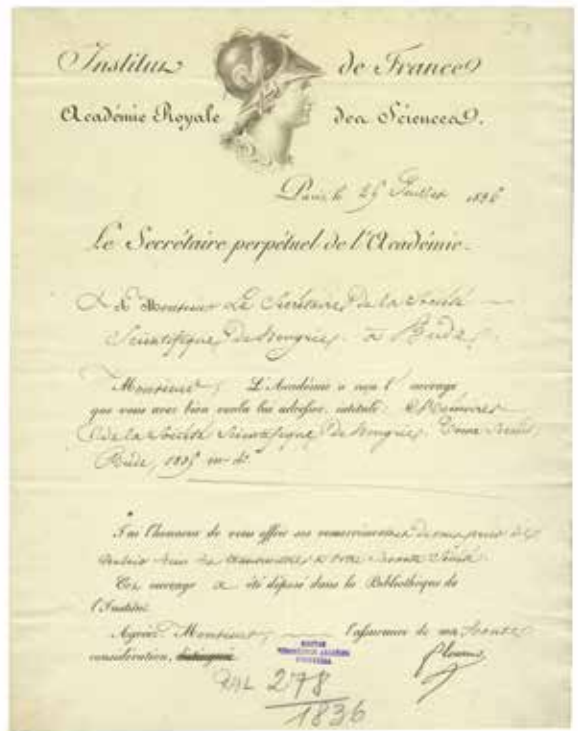
Friedrich Wilhelm Joseph Schelling német filozófus, a Bajor Tudományos Akadémia elnöke az Akadémia kiadványainak cseréjét ajánlja fel

WIES

Royal Society London

Royal Society London levele a Magyar Tudós Társaságnak

Institut de France

Académie Royale des Sciences.

Paris le 25 Juillet 1836

Le Secrétaire perpétuel de l'Académie

Az Institut de France megköszöni a megküldött cserekiadványokat

Volt olyan tudós társaság, amely óvatosan és nagyon udvariasan felhívta a figyelmet erre az anomáliára: a bajor akadémia 1834-ben kérte a Tudós Társaságot, adja ki latinul is munkálatait. Kérésüket az Akadémia udvariasan, de határozottan megtagadta, hivatkozva az alapszabályra: „A magyar tudós társaság tudományok és szépművészségek minden nemeiben a nemzeti nyelv kimíveltetésén igyekszik egyedül." Felajánlották ugyanakkor, hogy minden Magyarországra vonatkozó kérdésre szívesen adnak felvilágosítást – latin nyelven.[145] A csere nemcsak gyarapodási forrás volt a Tudós Társaság számára, és egyáltalán nem a paritáson alapult, hanem a nemzetek tudományos kapcsolata jelentőségének hangsúlyozásával mélyen humanista célkitűzést valósított meg. A folyóiratok mellett a tudós társaságok kiadványai mutatták, merre tart a nemzetközi tudomány.

Folyóiratok

A külföldi folyóiratok képezték az Akadémiai Könyvtár állományának modern, naprakész részét. Az első külföldi folyóiratok, amelyeket Teleki József 1831-ben megrendelt az Akadémiának, a következők voltak: *The Edinburgh Review*, *Bulletin Universel des Sciences et de l'Industrie*, *Allgemeine Literaturzeitung*, *Ergänzungsblätter zur allgemeinen Literatur-Zeitung*, *Göttingische Gelehrte Anzeigen*, *Jahrbücher der Literatur*, *Hermes*. A legteljesebb lista 1841-ből áll rendelkezésünkre. Toldy Ferenc jegyzéke tizenhét, köztük tizenegy általános tudományos folyóiratot és hat szakfolyóiratot tartalmazott.[146] 1846-ban, amikor felmerült, hogy a *Tudománytár* megszűnése után szükség lehet az addigi folyóirat-állomány felülvizsgálatára, a titoknok figyelmeztette a tagságot, hogy az új megrendeléseknél legyenek tekintettel a Teleki család teherbíró képességére is. Ami azt jelenti, hogy ezekben az évtizedekben az elnök fizette elő a külföldi folyóiratokat a Tudós Társaság számára. Toldy felhívta a figyelmet arra is, hogy ha az újonnan megrendelendő folyóiratok ára meghaladná a mostanit, a különbséget az Akadémia költségvetéséből kell fedezni.[147] Valóban így történt. Vállas Antal a matematikai osztály részére javasolta a *Grunerts Archiv der Mathematik und Physic*, a *Crelle's Journal für reine Mathematik*, valamint a *Schumacher's Astronomische Nachrichten* című folyóiratokat, azokat az Igazgatótanács engedélyével megrendelték, hozzátéve még az *Archiv für Studium der neueren Sprachen – Eine Vierteljahrschrift von Ludwig Herrig und Heinrich Viehoff* címűt.[148]

Kötelespéldányok

A magyarországi könyvtermés beszerzését – hasonlóan a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárához – kötelespéldányokkal kívánta biztosítani az Akadémia. Az 1834. évi nagygyűlésen javaslatot fogalmaztak meg annak érdekében, hogy a Tudós Társaság könyvtára ingyen kaphasson példányt a nyomdáktól minden munkából, amely a Magyar Királyságban, sőt az egész birodalomban megjelent. Kérésük kedvező fogadtatásra talált. A nádor még 1836-ban utasította a Helytartótanácsot, hogy az Akadémia részesüljön a hazai nyomdák terméséből.[149] Az 1839–40. évi országgyűlésen azután a Magyar Tudós Társaság kötelespéldányjogát törvényben rögzítették: „Magyarországon és a hozzá kapcsolt Részekben kinyomtatott minden munkából a magyar tudós társaságot egy példány illeti."[150] Eleinte a törvénynek nem sok foganatja volt. Az Akadémia már 1844-ben felirattal fordult József nádorhoz, mert a könyvnyomdák közül a pesti és budai műhelyek az Egyetemi Nyomda kivételével nem, vagy csak töredékesen küldték el nyomtatványaikat.[151] A hazai folyóiratokat és politikai lapokat a Tudós Társaság a szerkesztőségektől kapta meg mintegy kötelespéldányként. Az 1840-es évek közepén a következő lapok jártak az Akadémiai Könyvtárba: *Pesti Hírlap*, *Budapesti Híradó*, *Jelenkor* és melléklapja a *Társalkodó*, *Nemzeti Újság*, *Religio és Nevelés*, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, *Pesti Divatlap*, *Életképek, Magyar Gazda*, *Pressburger Zeitung*, *Pannonia*, *Hetilap*, *Honderű*.

A kötelespéldányok bizonyosan jelentős részét képezték a könyvtár gyarapodásának, bár a mennyiséget nem ismerjük. Az 1846-ban bevezetett – és már említett – növedéknapló számai azért bizonyos eligazítást adnak. A Helytartótanács, majd 1848-ban a vallás- és közoktatásügyi minisztérium útján, valamint közvetlenül a nyomdáktól érkezett nyomtatványok száma így alakult: 1846-ban 659 mű, 1847-ben 329 mű, 1848-ban 1317 mű.[152] Az 1848. évi kötelespéldányszám félrevezető. A Helytartótanács által átadott könyvek között ugyanis az 1840-es évtized korábbi éveiben megjelent nyomtatványokat is találunk, mintha ekkor „söpörték" volna ki a raktárt.

145. Jegyzőkönyv az 1834. évi (V.) nagygyűlés nov. 4-i (2.) üléséről, XVII. pont, MTA KIK Kézirattár K 1353. ¶ 146. Toldy Ferenc körlevele az Akadémia tagjaihoz, Pest, 1841. febr. 25., MTA KIK Kézirattár Tört. 2r. 83/a. ¶ 147. Jegyzőkönyv az 1846. jún. 17-i (28.) kisgyűlésről, 167. pont, MTA KIK Kézirattár K 1396. ¶ 148. Jegyzőkönyv az Igazgatótanács 1847. évi (XV.) üléséről, XLII. pont, MTA KIK Kézirattár K 1307. ¶ 149. Teleki József levele az Akadémiának, Bécs 1836. dec. 15., MTA KIK Kézirattár RAL 1/1837. ¶ 150. Az 1840. évi VI. tc. A magyar nyelvről, 11. §. ¶ 151. Az Akadémia felirata József nádorhoz, D. n. (1840), MTA KIK Kézirattár RAL 311/1840. ¶ 152. Összehasonlításul: az OSZK éves kötelespéldány-gyarapodása az ezret közelítette. Berlász 1981, 227–230.

THE

EDINBURGH REVIEW.

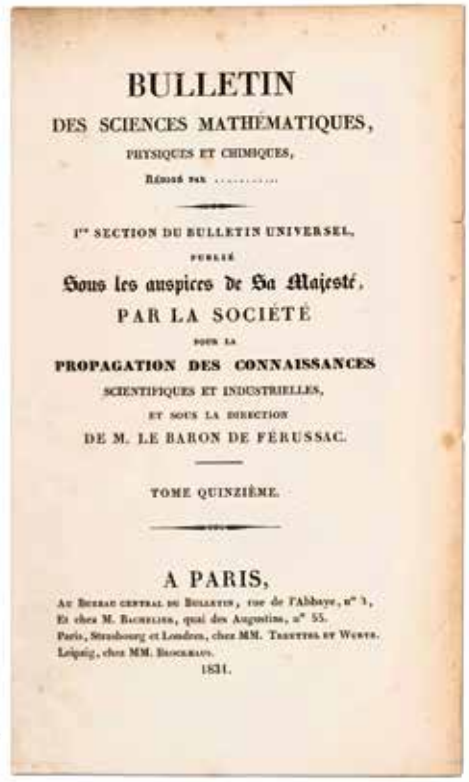
JANUARY, 1831.

N. CIV.

ART. I.—*Reports from, and Minutes of Evidence taken before, the Select Committees of the Houses of Lords and Commons, on the Affairs of the East India Company.* London: 1830.

When the charter of the East India Company was renewed in 1813, British subjects, in general, were allowed to participate in the trade to Hindostan, and some other parts of the East, from which they had been previously excluded; but they were, at the same time, strictly prohibited from carrying on any sort of intercourse with the Chinese empire. The monopoly of the trade with this vast country, the only one whence supplies of tea can be obtained, was continued to the East India Company; who, by this means, secured, in effect, a monopoly of the trade to Siam, Cochin-China, Tonquin, the Corea, East Tartary, the Japan and Philippine Islands, &c., to the successful prosecution of which a participation in the China trade is indispensable. The countries, the commerce of which is thus either actually or virtually monopolized by the Company, to the exclusion of other British subjects, abound in an endless variety of the most valuable productions, their population amounts to about *a third part of the whole human race*, and they possess an almost incalculable extent of sea-coast. Few, if any, trading associations ever succeeded in getting their countrymen excluded from so vast and so profitable a field for carrying on commercial pursuits. We do not, however, say, that there may not be reasons to justify this exclusion:—to justify granting to the 2,500

VOL. LII. NO. CIV. 1

BULLETIN

DES SCIENCES MATHÉMATIQUES,

PHYSIQUES ET CHIMIQUES,

RÉDIGÉ PAR .....

1re SECTION DU BULLETIN UNIVERSEL,

PUBLIÉ

Sous les auspices de Sa Majesté,

PAR LA SOCIÉTÉ

POUR LA

PROPAGATION DES CONNAISSANCES

SCIENTIFIQUES ET INDUSTRIELLES,

ET SOUS LA DIRECTION

DE M. LE BARON DE FÉRUSSAC.

TOME QUINZIÈME.

A PARIS,

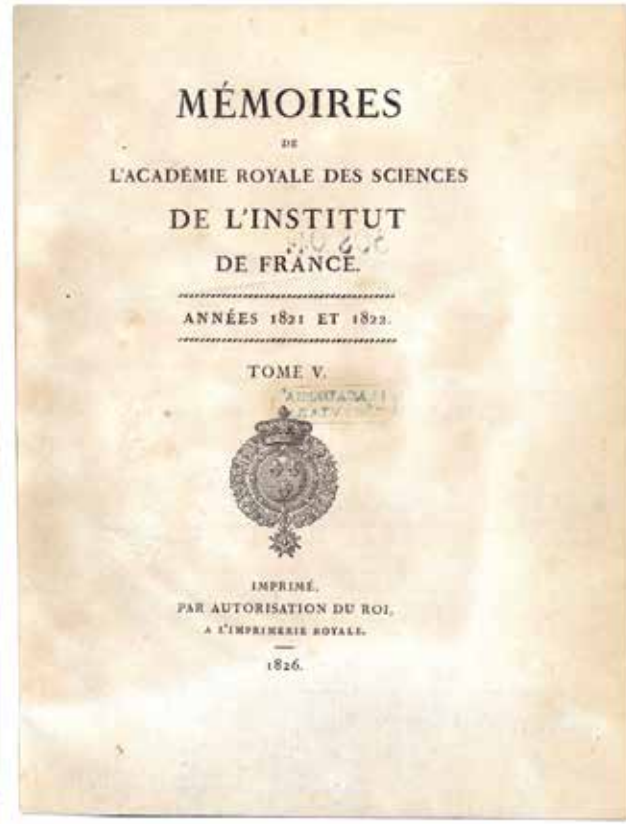
AU BUREAU CENTRAL DU BULLETIN, rue de l'Abbaye, n° 3,

Et chez M. BACHELIER, quai des Augustins, n° 55.

Paris, Strasbourg et Londres, chez MM. TREUTTEL ET WURTZ.

Leipzig, chez MM. BROCKHAUS.

1831.

MÉMOIRES

DE

L'ACADÉMIE ROYALE DES SCIENCES

DE L'INSTITUT

DE FRANCE.

ANNÉES 1821 ET 1822.

TOME V.

IMPRIMÉ,

PAR AUTORISATION DU ROI,

A L'IMPRIMERIE ROYALE.

1826.

Göttingische

gelehrte Anzeigen.

Unter der Aufsicht

der königl. Gesellschaft der Wissenschaften.

Der erste Band

auf das Jahr 1831.

Göttingen,

gedruckt bey Friedrich Ernst Hoyer.

Hermes,

oder

Kritisches Jahrbuch der Literatur.

Fünfunddreißigster Band.

Redigirt unter Verantwortlichkeit der Verlagshandlung

von

D. Karl Ernst Schmid,

herzogl. Sächs. Geheimenrathe, der Rechte ordentlichem öffentlichem Lehrer, der Juristenfacultät und des Schöppenstuhls Ordinarius und Rathe des Gesammt-Oberappellationsgerichts zu Jena.

Leipzig:

F. A. Brockhaus.

1831.

Jahrbücher

der Literatur.

Fünf und funfzigster Band.

1831.

July. August. September.

Wien.

Gedruckt und verlegt bey Carl Gerold.

Az 1831-ben elsőként megrendelt külföldi folyóiratok címlapjai

Csak egy pontos adat található a könyvtár iratai között arról, hogy a fővárosi nyomdák hogyan teljesítették beadási kötelezettségüket: az Egyetemi Nyomda 1838 és 1847 között 268 művet juttatott el az Akadémiai Könyvtárnak.[153]

Könyvek vásárlása

Az Akadémia éves költségvetésében nem volt külön rovata a folyóirat- vagy könyvvásárlásoknak, és áttekintés vagy jelentés sem volt erről. F. Csanak Dóra az akadémiai számlaanyagot átnézve arra a megállapításra jutott, hogy általában évi 100–300 forintot fordíthattak könyvek vásárlására.[154] Még ha ez az összeg minden évben rendelkezésre is állt, elégtelen volt. Toldy Ferenc 1841-ben a Pesti Hírlapban csak „T" monogrammal aláírt cikksorozatot közölt a Magyar Tudós Társaságról.[155] A sorozat második közleményében szenvedélyes szavakkal ecsetelte az Akadémiai Könyvtár helyzetét.[156] „Nincs Könyvtár!" – panaszolja. Nincs könyv, ennek híján a magyar író nem tud tájékozódni a tudományok állásáról. A magyar tudósok nem olvashatják a frissen megjelent munkákat, így ismereteik töredékesek, esetlegesek és egyoldalúak. A tudomány haladásáról modern szakirodalom hiányában nem lehet értesülni. Hiába van az Akadémia birtokában a Teleki-könyvtár, s a család nagylelkűsége folytán hiába kap újabb adományokat, korszerű gyarapításához sokkal több pénz kellene. Ugyancsak az anyagiak hiányára vezethető vissza, hogy az Akadémia nem tudja megvásárolni a korszerű kézikönyveket. A nemzethez fordul: nyissa meg forrásait, hogy a tudósok, akikre a „tudomány és értelmesség sáfársága" van bízva, végezhessék munkájukat.

Lehetséges, hogy könyvvásárlásra fordították a Teleki család által a könyvtárnok tiszteletdíjára felajánlott összeget. Ezt a tételt ugyanis tartalmazta a költségvetés, pedig Toldy nem vett fel fizetést a könyvtár irányításáért. Hogy ezen összeg hányad részét fordították hazai, hányad részét külföldi szakirodalom vásárlására, nem tudható. A külföldi beszerzéseket ugyanis a nagy pesti könyvkereskedőkön – Heckenaston, Kiliánon, Eggenbergeren – keresztül bonyolították le.[157] A vásárlás, különösen a külföldi könyveké, nehézkes volt. A tagok által javasolt könyvek listáját először a heti ülés (kisgyűlés) elé, majd az elnök elé terjesztették jóváhagyásra. Teleki József tehát teljes kontrollt gyakorolhatott a beszerzés felett, bár nincs arra adat, hogy a javaslatokon változtatott volna.[158] Az Akadémia levéltári anyagából az látható, hogy elsősorban a természettudományi osztály tagjai törekedtek arra, hogy a korszerű szakirodalmat beszereztessék a könyvtár számára. 1839 februárjában tizennyolc, főként francia nyelvű mű megszerzését kérték Teleki József elnöktől.[159] Almási Balogh Pál[160] 33 oldalas jegyzéket nyújtott be a francia és az angol nyelvű legfrissebb szakirodalomból.[161] Azt, hogy mennyiben valósult meg az Akadémia tagjainak óhaja, csak akkor lehetne pontosan megmondani, ha valaki tételesen összehasonlítaná a jegyzékeket az Akadémiai Könyvtár katalógusaival.

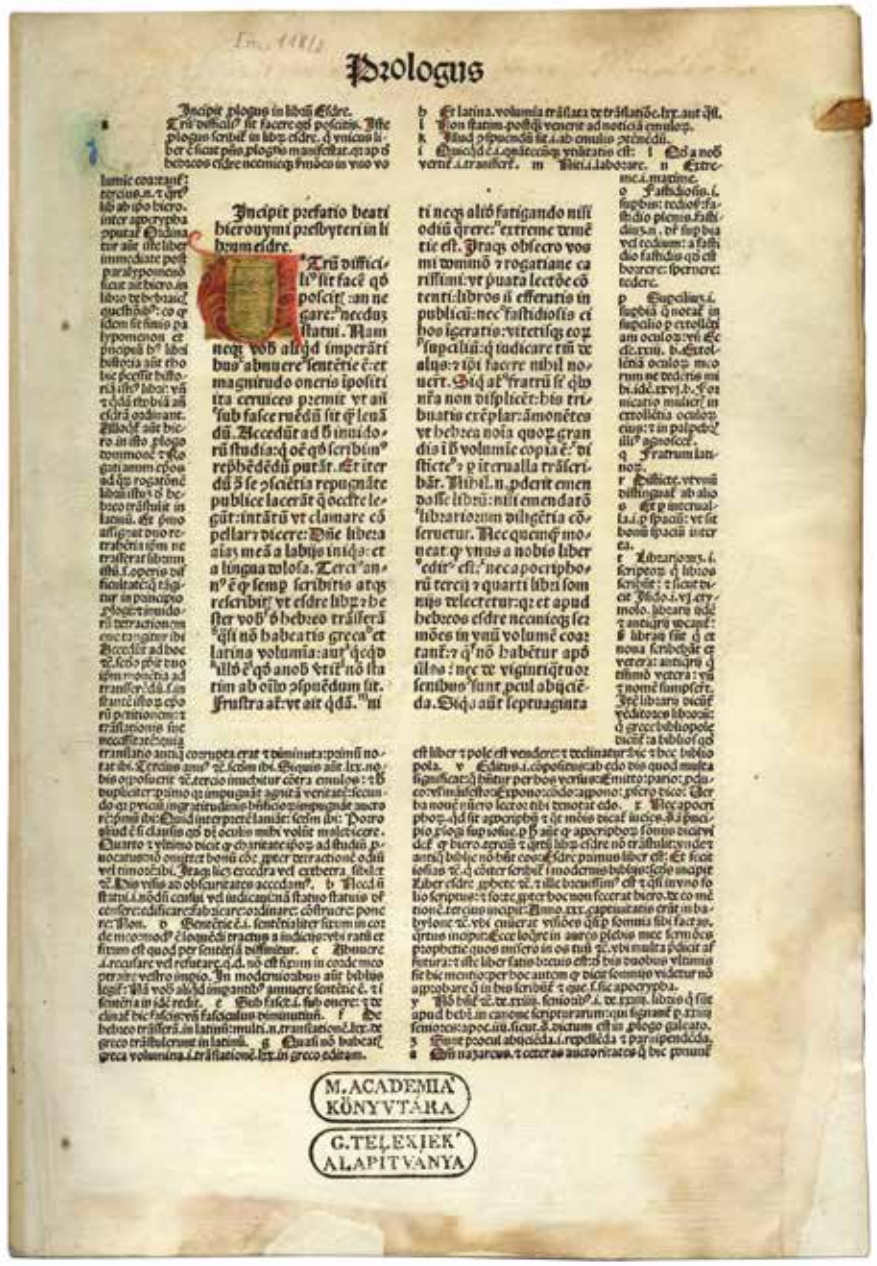
Könyvajándékok

A gyarapodás jelentős részét tették ki a tudósok és a magyar művelődés ügyét szívükön viselő magánemberek adományai. Teleki József a családi könyvtár felajánlása és a folyóirat-beszerzés mellett további adományokkal is gyarapította a könyvtárat. Megszerezte például az akadémiai nagyszótár elkészítéséhez elengedhetetlenül szükséges német és francia szótárakat. Szintén tőle származik egy 1488-ban nyomtatott *Koberger-biblia*. A Tudós Társaság tagjai nemcsak saját műveikkel gyarapították a könyvtárat, de szívesen adományozták az általuk gyűjtött nyomtatványokat is. Czuczor Gergely tizenkilenc darab 16. századi nyomtatványt ajándékozott a könyvtárnak, Bugát Pál finn könyveket, Reguly Antal pedig oroszországi kutatóútjáról orosz tudósok műveit küldte el. A külső tagok részben saját műveikkel, részben tematikusan gyűjtött kötetekkel kedveskedtek az Akadémiának. John Bowring,[162] Toldy Ferenc személyes ismerőse és a magyar irodalom elkötelezett barátja csaknem harminc jogi és politikatudományi könyvet küldött, nagyobbrészt példaképének és barátjának, Jeremy Benthamnak[163] a műveit.[164] 1836-ban a neves cseh történész, František Palacký,[165] aki szintén külső tagja volt az Akadémiának, két német

153. Az Egyetemi Nyomda által beküldött kötelespéldányok jegyzéke, MTA KIK Kézirattár Tört. 2r. 83/a.1. ¶ 154. F. Csanak 1959, 6. ¶ 155. A cikksorozat I. és II. résznek kézirata, valamint Toldy levele Kossuth Lajoshoz, Pest, 1841. jún. 9., MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r. 34/XIV. ¶ 156. *Pesti Hírlap,* 1841. febr. 17. (14. sz.), 110–111. ¶ 157. Egy adat: Heckenast Gusztáv jegyzéke az Akadémiai Könyvtárnak eladott könyvekről, Pest, 1837. dec. 16. A számla 153 forint 6 krajcárról szól, rajta Széchenyi István (mint pénztári ellenőr) kifizetést engedélyező megjegyzésével. Fő- és mellékpénztári számlák, MTA KIK Kézirattár K 1287. ¶ 158. F. Csanak 1959, 7. ¶ 159. A természettudományi osztály előterjesztése Teleki József elnöknek, a könyvtár számára beszerzendő művekről, Pest, 1839. febr. 26., MTA KIK Kézirattár Tört. 2r. 23. ¶ 160. Balogh Pál, orvos, az MTA rendes tagja, a *Tudománytár* szerkesztője. A reformkorban Széchenyi István és Kossuth háziorvosa volt. ¶ 161. Almási Balogh Pál összeállítása, MTA KIK Kézirattár RAL 326/1839. ¶ 162. Bowring, Sir John angol közgazdász, író, az első angol nyelvű magyar versantológia összeállítója, az MTA külső tagja. ¶ 163. Jeremy Bentham angol jogtudós, filozófus, a modern utilitarizmus atyja, az állatjogok és a liberalizmus szószólója. Művei magyarul is megjelentek már az 1840-es években. ¶ 164. Jegyzőkönyv az 1834. évi nagygyűlés nov. 11-i (10.) üléséről, LXIII. pont, MTA KIK Kézirattár K 1353. ¶ 165. František Palacký cseh történetíró, a modern cseh történetírás atyja, politikus, író, a cseh tudományos élet és közélet egyik szervezője, kiemelkedő alakja.

Sir John Bowring márvány mellszobra, Edward B. Stephens alkotása

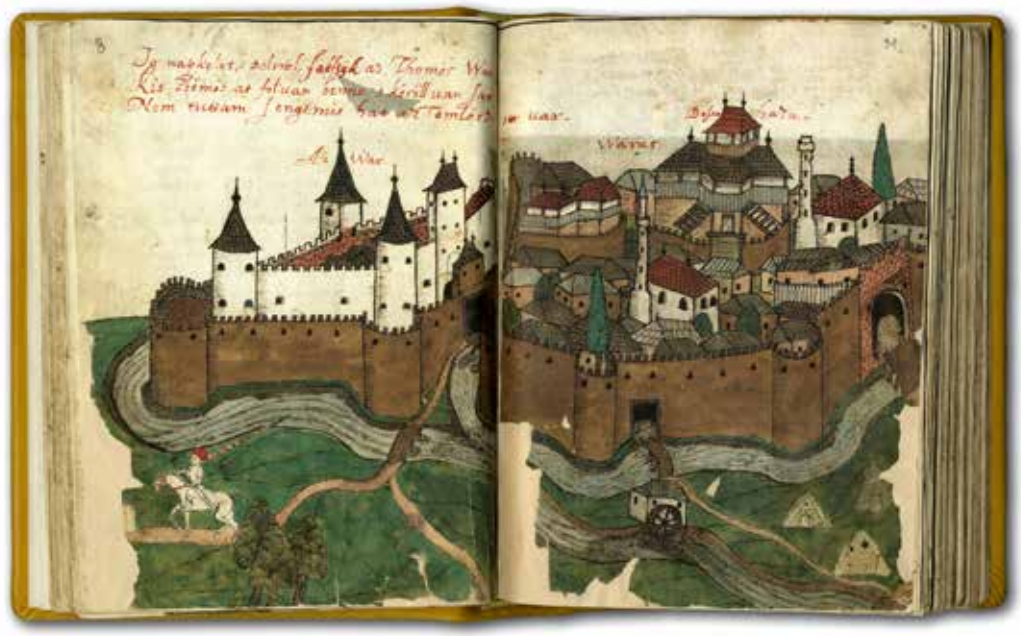

Az 1485-ben nyomtatott Koberger-biblia második kötetének első oldala

nyelvű munkáját juttatta el.[166] Az uralkodóház tagjai is fontosnak érezték, hogy ajándékaikkal gyarapítsák az Akadémia gyűjteményét. 1846-ban V. Ferdinánd király negyven kötetet, 1847-ben pedig István főherceg, az új nádor az osztriai bányatörvény-gyűjteményének köteteit adományozta a könyvtárnak. A hazai értelmiségiek indíttatása jól bemutatható Agnelly Ferenc szolnoki gyógyszerész és polihisztor leveléből: „Hogy arra a szent tűzre, melyet nagy férfiak gerjesztettek, s szüntelen élesztenek a haza oltárán egy kis gallyat ő is vessen", néhány könyvet küldött a Tudós Társaságnak. A küldemény hat, 16–17. századi nyomtatványt tartalmazott.[167] A kor egyik híres-hírhedt alakja, Literáti Nemes Sámuel régiségkereskedő[168] negyven kötetet ajándékozott a könyvtárnak.[169] Az ajándékozók nevét és az ajándékozott munkák címeit nyomtatásban is közölték, egyrészt a *Tudós Társaság Évkönyvei*ben, a *Tudománytár*, majd annak megszűnése után az *Akadémiai Értesítő* füzeteiben. A hála kifejezése mellett az is vezette ebben az Akadémiát, hogy a nyilvánosság varázsát is felhasználva további adományokra biztassa a művelt közönséget. Az ajándékok révén sok duplum is került az állományba, ez nagy gondot jelentett Toldy Ferencnek. Az 1842. évi nagygyűlésen ezért úgy döntöttek, hogy a többes példányokat – a Teleki-könyvtárban találhatókat kivéve – csere útján értékesíteni fogják, nemcsak könyvtáraknak, hanem magánemberek-nek is.[170]

166. Jegyzőkönyv az 1836. jan. 11-i (2.) kisgyűlésről 10. pont MTA KIK Kézirattár K 1392. ¶ 167. Agnelly Ferenc levele Toldy Ferencnek, Szolnok, 1836. máj. 30., ¶ 168. MTA régiséggyűjtő, antikvárius és kézirathamisító. ¶ 169. Jegyzék a Literáti Nemes Sámuel által ajándékozott könyvekről, MTA KIK Kézirattár RAL 115/1841. ¶ 170. Jegyzőkönyv az 1842. évi nagygyűlés nov. 28. (7.) üléséről, XLV. pont, MTA KIK Kézirattár K 1357.

Wathay Ferenc énekeskönyve, 1604–1606

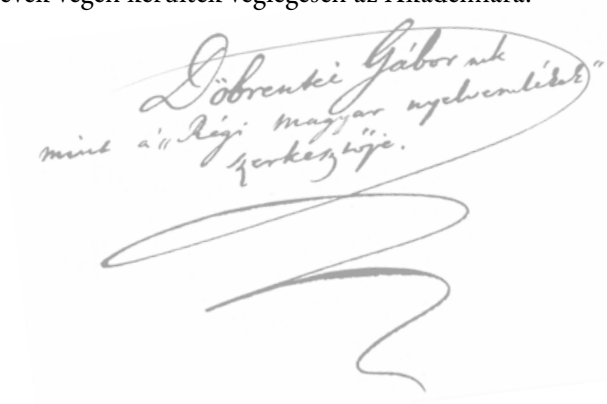
Ludovico Carbo: Dialogus de Matthiae regis laudibus...,
Ferrara, 1473–1475 körül – A corvina első oldala

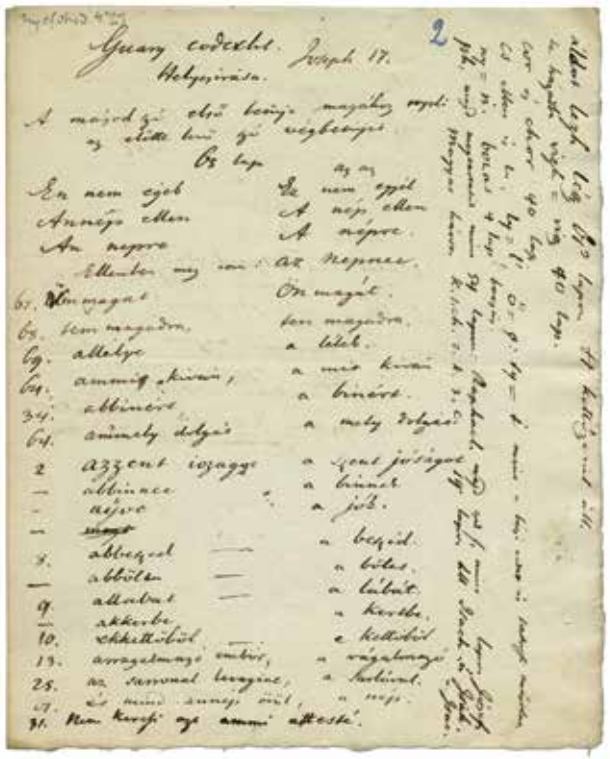
Kéziratok

A könyveken kívül jelentős mennyiségű kézirat is került az Akadémiai Könyvtárba. Az első nagy hagyaték, a Kresznerics-gyűjtemény 70 köteg kéziratot tartalmazott. A Teleki-könyvtárból és a Batthyány-könyvtárakból is sok kézirat érkezett. Az első évtizedekben alapozták meg az Akadémiai Könyvtár kódexgyűjteményét, ennek legértékesebb darabja a Teleki József által ajándékozott corvina, a *Carbo-kódex*. Ugyancsak az ő ajándéka a korban szintén corvinának tartott *Sermones S. Leonis Papae* című kézirat. A kézirattár állománynövelésénél egyértelműen látható a tudatosság. Az Akadémia egyik fontos feladatának tartotta a magyar nyelvemlékek összegyűjtését és közreadását. A gyűjtőmunkát Döbrentei Gábor irányította. Ennek révén került számos magyar nyelvemlék az Akadémia birtokába: 1834-ben a *Czech-kódex*, azaz Kinizsi Pálné Magyar Benigna imádságoskönyve, 1835-ben a *Guary-kódex*, 1836-ban az *Érsekújvári kódex,* 1844-ben a *Virginia-kódex*. A Tudós Társaság azért, hogy nagyobb kedvet szerezzen az adományozásra, megígérte, hogy a nyelvemléket annak ajándékozójáról nevezi el. Számos 16–17. századi kéziratot és levelet is kapott ajándékba az intézmény. A nyelvemlékek publikálását már az 1840-es években megkezdte az Akadémia.

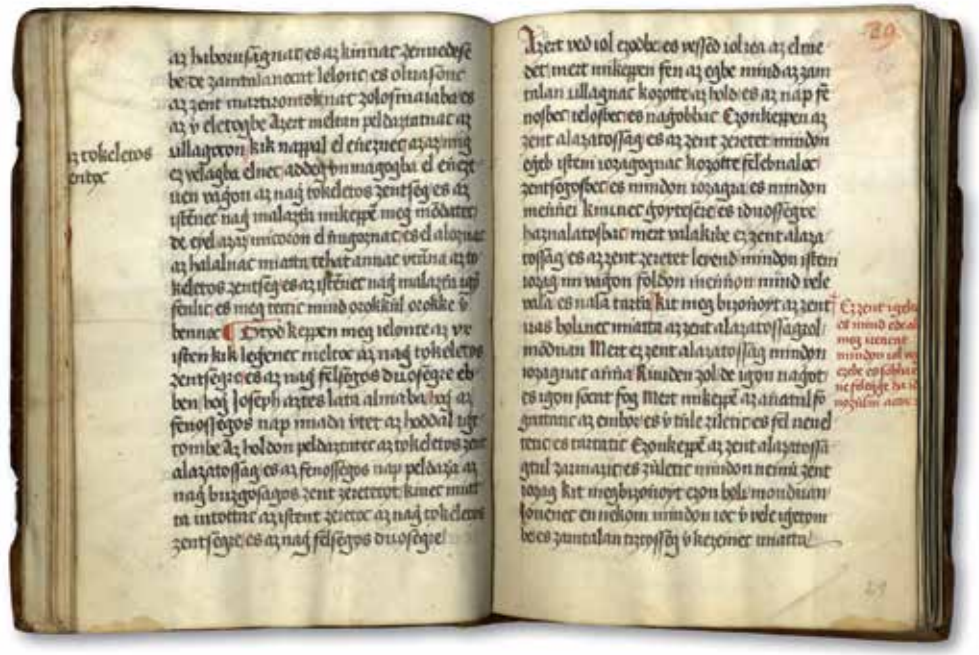
Ma is fontos forrásai a történeti kutatásnak a külföldi levéltárakban őrzött magyar történelmi vonatkozású dokumentumok, amelyek szisztematikus feltárása és másolása már a reformkorban elkezdődött. A munkát Petrovics Frigyes kezdte, aki az ifjú Teleki László mentoraként nyugat-európai tanulmányutakat tett. Ennek során felkereste a nagy levéltárakat, összeírta és sokszor le is másolta a magyar vonatkozású aktákat. Másolatgyűjteményét Teleki József ajándékozta a könyvtárnak az 1850-es években.

Az Akadémia megkísérelte megszerezni Kazinczy Ferenc hagyatékát röviddel a nagy irodalmár és nyelvújító halála után. Az értékes gyűjtemény birtoklásán túl az is vezette a Társaságot, hogy ezzel is segítsék a nehéz anyagi helyzetbe került özvegyet, Török Sophie-t és gyermekeit. Az Akadémia azt is vállalta, hogy közreadja Kazinczy műveit és hatalmas levelezését. Az anyagi lehetőségek azonban nem tették lehetővé a terv kivitelezését, ezért a család visszakérte a kéziratokat, amelyek azután az 1850-es évek végén kerültek véglegesen az Akadémiára.

Döbrentei Gábor jegyzetei a Guary-kódexről

A Guary-kódex

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR MINDENNAPI MŰKÖDÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia régi levéltári fondját átvizsgálva meglepő, hogy milyen kevés adat áll rendelkezésre az Akadémiai Könyvtár napi működéséről. Ezeket a morzsákat is nagyon sok helyről, jelentésekből, levelekből lehet összegereblyézni. Ahogy már szó volt róla, a két könyvtári rész szakrendjét adatok hiányában nem lehet teljesen rekonstruálni. A titoknok jelentéseiből azonban ismerhető néhány szak: fizikai, orvosi, törvénytudományi, matematikai és folyóiratosztály. A kéziratokat már akkor is külön őrizték, és azok az Akadémia tagjainak rendelkezésére álltak, általában helyben való használatra. Rendezésükre, feldolgozásukra ebben az időszakban nem került sor. Miként igazodtak el a tekintélyes méretű könyvanyagban? Erre ugyan bizonytalanul, de válaszolni lehet a kilenckötetes katalógus vizsgálatával. A katalógus általában rövid címleírásainak egy része mellett helyrajzinak látszó szám áll: római számok, valamint nagy- és kisbetűk kombinációjából. Például: Hartknock, Christopher: *Republica Polonica…* XXI-Ig. A kölcsönzési naplóba került egyik bejegyzés megerősíti a gyanút, hogy itt valóban a könyvek elhelyezését jelző helyrajzi számról van szó: „Tudomásul! Visconti munkái: C:20, felső, 5d szkr belől”.[171] Azaz a betűrendes katalógust helyrajziként is használhatták, de a katalogizált kötetek jelentős része mellett nem találjuk meg ezt a bizonyos számot.

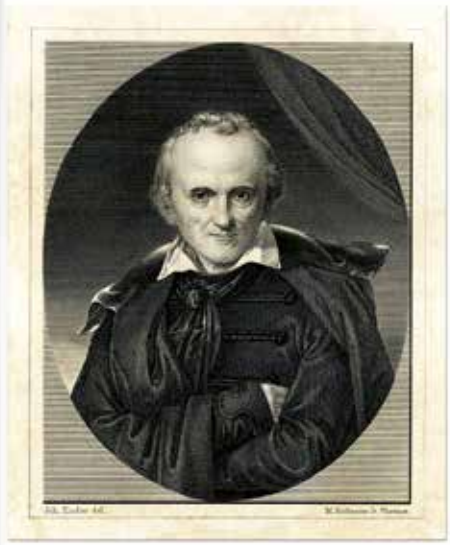
A könyvtár a szakirodalom szerint elsősorban kölcsönző könyvtárként működött.[172] A folyóiratokról és kölcsönzésükről sokkal több adat áll rendelkezésre, mint a könyvekéről, bizonyosan azért, mert ezek tartalmazták a korszerű tudást, így az érdeklődés is nagyobb volt irántuk. A folyóiratok első kölcsönzési módja, hogy az Akadémia szolgája vitte körbe a tagok között a füzeteket, nem nyerte el mindenki tetszését. Kényelmes volt, de nehezen lehetett betartatni a kölcsönzési időt.[173] 1841-ben újraszabályozták a folyóiratok használatát. A folyóiratokat (17 külföldi és 8 hazai) az ülésteremben álló szekrényben tárolták. Az üléstermet olvasószobaként nyitották meg október elejétől március végéig reggel 9-től 1-ig, április elejétől szeptember végéig délután 3-tól 5 óráig is, az ülésnapokat kivéve. A folyóiratokat kezelő írnok a nyitva tartás idején a teremben

171. Könyvkölcsönzési napló 1846–1861, MTA KIK Kézirattár K 880. ¶ 172. Fráter 1987, 21.

173. Jegyzőkönyv az 1840. máj. 11-i (11.) kisgyűlésről, 146. pont, MTA KIK Kézirattár K 1393.

Döbrentei Gábor, Kovács Mihály olajfestménye

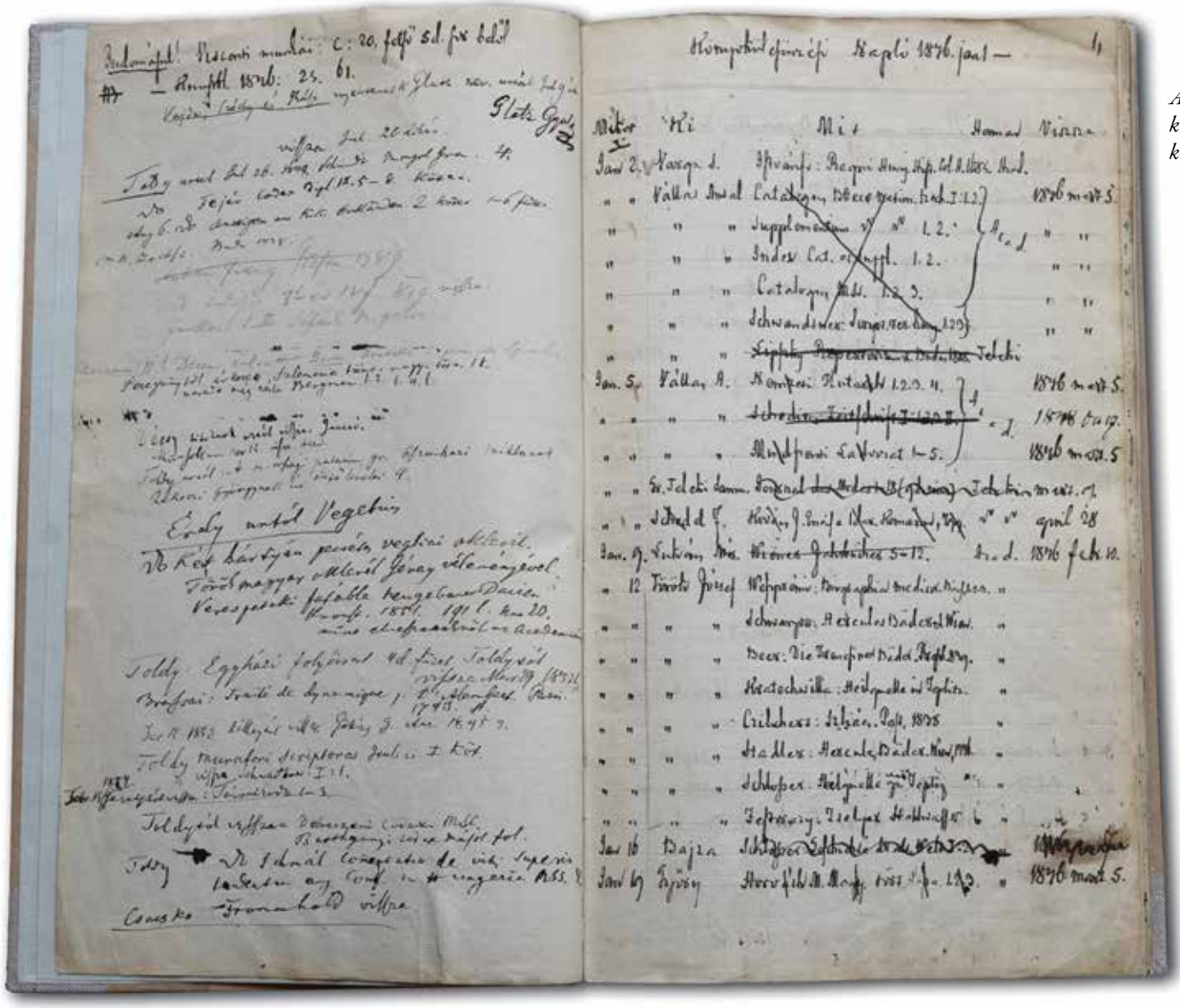
Kazinczy Ferenc, M. Hoffmann metszete Johann Ender festménye után

segített az olvasóknak és a kölcsönzőknek. A helyben olvasásról semmiféle adat nem áll rendelkezésre. A kölcsönzésnél a *Tudománytár* szerkesztői előnyt élveztek.[174] Ez a döntés tulajdonképpen az Akadémiai Könyvtár használatának első szabályozása. 1841-től használtak folyóirat-kölcsönző füzetet,[175] ez tartalmazza a folyóirat címét, a kölcsönző nevét, az átvétel és a visszaadás dátumát. Nagyrészt Varga Sámuel írása található benne, és 1844-től 1847-ig vezették. A rend azonban nem volt tartós, sok beragasztott cédula is van a füzetben, sőt néhány könyvkölcsönzést is ide jegyeztek be. Rendszeresen vezetett könyvkölcsönzési napló 1846-tól áll rendelkezésünkre.[176] A bejegyzések szerint főként az akadémikusok kölcsönözhettek. Ebben a kötetben vezették a Teleki-könyvtár kölcsönzéseit is. Amint a folyóiratoké, úgy a könyvek kölcsönzése sem volt zökkenőmentes. Az 1846. január 25-i kisgyűlésen Toldy szóba hozta, hogy a könyvtár ügyében hozott szabályokat a Tudós Társaság több tagja nem tartja be.[177] Egyes könyvek egyazon tagnál néha évekig voltak kölcsön, és díszes munkák kisebb-nagyobb mértékben rongálva kerültek vissza. Ő mint a könyvtár felügyelője felhatalmazást kapott, hogy február vége után a könyveket visszahozassa. Toldy egyéb szigorításokat is bejelentett: a rendes kölcsönzési időt egy hónapra kívánta csökkenteni, az új könyveket és hírlapokat pedig csak egy hónapig tartó helyben használat után lehetett volna kölcsönözni. Nem ismeretes, hogy rendelkezéseit sikerült-e keresztülvinnie.

TOLDY FERENC LEMONDÁSA A KÖNYVTÁR VEZETÉSÉRŐL – KÍSÉRLET KÖNYVTÁRNOK VÁLASZTÁSÁRA

1846-ban ismét felmerült a könyvtárnok kinevezésének szükségessége. Véglegessé vált, hogy a Magyar Tudós Társaság és a Nemzeti Múzeum összekapcsolásának ügye lekerült a napirendről. Toldy Ferencet, az Akadémiai Könyvtár – nyugodtan mondhatjuk – megteremtőjét és vezetőjét pedig kinevezték az Egyetemi Könyvtár igazgatójává. Az 1846. december 7-i kisgyűlésen Toldy bejelentette, hogy nagyon megterhelő munkája miatt nem tudja tovább gondját viselni a már rendezett Akadémiai Könyvtárnak, egyben felkérte az Akadémiát, hogy

174. Jegyzőkönyv az 1841. dec. 13-i (6.) kisgyűlésről, 51. pont, MTA KIK Kézirattár K 1394. ¶ 175. Felirata (Varga Sámuel írásával): „Folyóiratok jegyzőkönyve". Alatta Toldy írásával: „Könyvtári jegyzetek 1841-től 1849-ig.", MTA KIK Kézirattár Tört 2r. 83/a. ¶ 176. Könyvkölcsönzési napló 1846-tól 1861-ig, MTA KIK Kézirattár K 880. ¶ 177. Jegyzőkönyv az 1846. január 25-i kisgyűlésről, MTA KIK Kézirattár K 1396.

Az 1846 és 1862 között vezetett kölcsönzési napló

intézkedjenek a könyvtár felügyeletéről. Az ülésen bizottságot neveztek ki, hogy ajánlást tegyenek a kinevezendő könyvtárnok személyére.[178]

A bizottság véleményének ismertetése előtt érdemes kitérni arra, hogy Toldy Ferenc milyennek képzelte el az ideális könyvtárost. Még az 1830-as és 40-es évek fordulóján elkezdett írni egy – torzóban maradt – könyvtártani kézikönyvet.[179] Ebben így jellemezi az ideális könyvtárost: Valóságos életereje és lelke a könyvtárnak. Ő tartja fenn, ő növeli, szakrendszerét folyamatosan igazítja, hogy organikus test, ne pedig mechanikus halmaz legyen. Használatára tudományos segédletek készítésével, sőt kincseinek közzétételével a tudományos kutatásra is hatást gyakorol. A könyvtárnok az, aki a könyvtárnak „vagy megölő betűje, vagy verő szíve", ha magát hivatásáért egész lélekkel és szívvel odaadja, könyvtárát élő hatalommá tudja emelni.

A bizottság, figyelemmel Toldy Ferenc szigorú kritériumaira, egy héten belül elkészítette személyi javaslatait. Úgy találták, hogy a helybeli rendes tagok – akik közül a Teleki-alapítólevél értelmében elsősorban választani kellett volna – rengeteg elfoglaltságuk mellett nem vállalnának ilyen sok időt lekötő,

178. Jegyzőkönyv az 1846. dec. 7-i (48.) kisgyűlésről, 295. pont, MTA KIK Kézirattár K 1396. A bizottság tagjai voltak: Fáy András, Balogh Pál, Luczenbacher (Érdy) János és Toldy Ferenc. ¶ 179. Kézirata MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r.36/VII. Nyomtatásban: *Athenaeum,* Új folyam I. kötet, V. füzet 1843. márc. 15. 201–210.

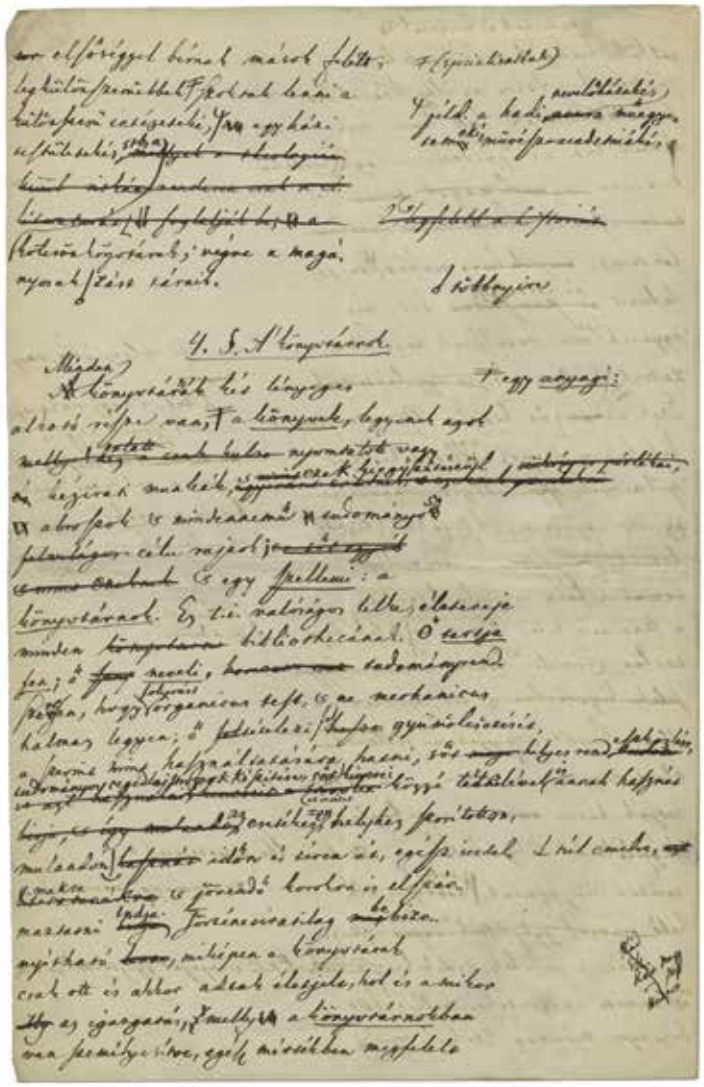
Toldy Ferenc, 1871, Székely Bertalan olajfestménye

rendszeres hivatali órákkal járó elfoglaltságot. Ezért azon vidéki tagok felé fordultak, akik már ismerik az Akadémia könyvtárát, az Akadémiának és könyvtárának díszéül szolgálhatnak, és akik számára tudományos pályájuk jelentős állomását jelenthette a fővárosi állás. Első helyen Lugossy József levelező tagot,[180] a debreceni kollégium könyvtárának vezetőjét ajánlották, aki sokoldalú, tudományosan képzett, jelentős nyelvismerettel rendelkező szakember volt. Mellette szóltak bibliográfiai ismeretei és külföldi könyvtárakban szerzett tapasztalatai is. Második jelöltjük Hunfalvy Pál[181] volt, a késmárki líceum tanára. Alapos és elmélyült tudományossága, széleskörű idegennyelvismerete alkalmassá tették a feladatra. A harmadik helyezett, Garay János[182] egyetemi könyvtári gyakorlata és tudományszeretete miatt került a jelöltek közé.[183] Az ülés kiegészítette a javaslatot azzal, hogy a könyvtárnoki és pénztárőri tisztséget egybe kellene vonni, így a 600 forintra emelkedő fizetés már biztosabb anyagi alapot jelentett volna. A kisgyűlés döntését az 1846. évi nagygyűlés fóruma elé terjesztették. A javaslatot elfogadták, de meglepő módon azzal egészítették ki, hogy az ajánlott könyvtárnokok közé – méghozzá első helyen – felvették Stettner György rendes tagot,[184] a pápai református kollégium professzorát.[185] Valószínű, hogy Teleki Józseftől nem kaptak választ, mert az 1847. évi nagygyűlésen ismételten az elnökhöz fordultak, ugyancsak eredmény nélkül.[186] A könyvtárnok kinevezése – nem függetlenül a bekövetkező politikai változásoktól – egy időre ismét lekerült a napirendről.

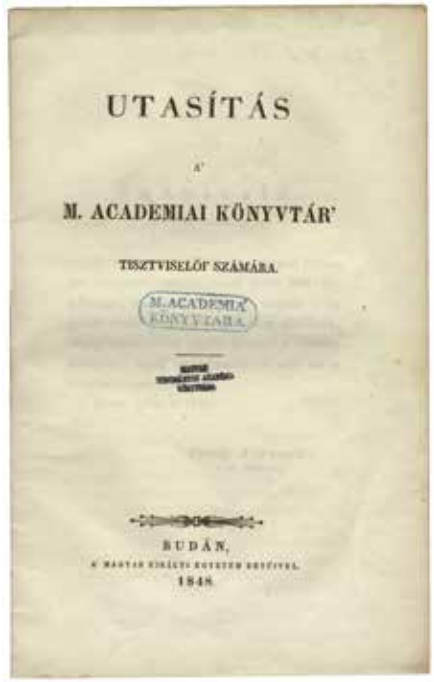
KÖNYVTÁRI UTASÍTÁS

Toldy Ferenc titoknoki minőségében továbbra is gondot fordított az Akadémiai Könyvtárra annak ellenére, hogy hivatalosan az Egyetemi Könyvtár igazgatója is volt. Az 1847. évi nagygyűlésen felvetette, hogy meg kell jelentetni az Akadémiai Könyvtár rövid ismertetését. Az ülésen eldöntötték, hogy a nyomtatványt a Tudós Társaság tagjain kívül el kell juttatni azoknak a tudósoknak és tudománybarátoknak is, akik a következő évben Pesten tartandó természetvizsgálói gyűlésen megjelennek. Toldy ingyenesen vállalta a leírás elkészítését.[187] A természetvizsgálói gyűlés a politikai forrongás miatt elmaradt, és – úgy tűnik – az ismertetés sem készült el.[188] Ugyanakkor az 1848. július 10-i kisgyűlésen bemutatta az általa készített könyvtári utasítást.[189] Az utasítás kéziratos másolata végén Toldy Ferenc ezt a megjegyzést tette: „Az itt következő utasítás az academiai könyvtári bizottmány, valamint a kisgyűlés által jóvá hagyatván,

180. Lugossy József nyelvész, orientalista, az Akadémia 1841-ben levelező, 1858-ban rendes tagjává választotta. ¶ 181. Hunfalvy Pál nyelvész, etnográfus, az MTA rendes és igazgató tagja. ¶ 182. Garay János költő, hírlapíró, az MTA levelező tagja. ¶ 183. Jegyzőkönyv az 1846. dec. 12-i (49.) kisgyűlésről, 307. pont, MTA KIK Kézirattár K 1389. ¶ 184. Zádor (Stettner) György jogi író, az MTA rendes tagja. ¶ 185. Jegyzőkönyv az 1846. évi nagygyűlés dec.15-i (2.) üléséről, XX. pont, MTA KIK Kézirattár K 1358. ¶ 186. Jegyzőkönyv az 1847. évi nagygyűlés dec. 24-i (5.) üléséről, LXIV. pont, MTA KIK Kézirattár K 1358. ¶ 187. Uo., LXIII. pont. ¶ 188. Van Toldy kéziratai között egy – *A magyar tudós társaság könyvtárának évkönyve* című – rövid vázlat, ami azt mutatja, hogy foglalkozott a megvalósítással. MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r. 34/XVa. ¶ 189. Jegyzőkönyv az 1848. július 10-i (25.) kisgyűlésről, 128. pont. MÁZI 2019a, 171.

Részletek Toldy Ferenc könyvtártani kézikönyvéhez készített jegyzeteiből

UTASÍTÁS

A'

M. ACADEMIAI KÖNYVTÁR'

TISZTVISELŐI SZÁMÁRA.

M. ACADEMIAI KÖNYVTÁRA

BUDÁN,

A MAGYAR KIRÁLYI EGYETEM BETŰIVEL.

1848.

Tudnivaló.

Az itt következő Utasítás az academiai könyvtári bizottmány' meghagyásából alulirt által készíttetvén, 's ugyane' bizottmány, valamint a' kis gyülés által is jóvá hagyatván, az az illetőknek, magok' ahhoz tartása végett, hivatalosan kiadatni, azonkivül a' tagok' magánhasználatára sajtó alá is bocsáttatni rendeltetett.

Pesten, julius' 3. 1848.

Toldy Ferencz,
acad. titoknok.

[Toldy Ferenc:] Utasítás a M' Academiai Könyvtár tisztviselői számára, Buda, M. Kir. Egyetem betűivel, 1848

az illetőknek, magok ahhoz tartása végett hivatalosan kiadatni, azon kívül a tagok magánhasználatára sajtó alá bocsátani rendeltetett." A kézirat mellett van Kállay Ferenc és Érdy János jelentése: a könyvtári utasítást teljes terjedelmében elfogadhatónak és kinyomtatandónak ítélték.[190] Az utasítás első változatát Toldy az Egyetemi Könyvtár számára írta 1848-ban, de azt az új minisztérium[191] nem hagyta jóvá. Mivel nem mutatkozott lehetőség arra, hogy az Egyetemi Könyvtár a hivatalosan el nem fogadott szabályzatot kiadja, azt az egyetemi könyvtári vonatkozások elhagyásával az Akadémia könyvtára számára átdolgozta. Talán azért is, hogy befektetett munkája ne vesszen kárba.[192] Toldy az 1848. november 27-i ülésen jelentette, hogy műve, az első magyar nyelvű könyvtári utasítás, elhagyta a nyomdát.[193] A német minták alapján összeállított utasítás nyolc fejezetben tárgyalja a teendőket. Azt mindenképpen látni, hogy olyan ideális könyvtár képét mutatja, amely nem veszi figyelembe az Akadémiának és könyvtárának reális lehetőségeit, sem hely-, sem pénz-, sem személyzeti problémáját. Jelentős részben a már meghonosodott akadémiai könyvtári gyakorlatot követi. Egyik hibája, hogy rögzíti az addigi szokást a gyarapítással kapcsolatban, ezzel nagyon szűkre szabja a könyvtár mozgásterét a könyvvásárlások tekintetében. Ha az a cél, hogy általános tudományos közkönyvtár legyen, akkor nem elegendő azon művek megvásárlása, amelyeket a társaság valamely tagja javasol. Ez a megoldás lehetetlenné teszi a könyvtár tervszerű gyarapítását is. A tervezett katalógusok száma – a három főkatalógus mellett még öt másik készítését is javasolta – túlzottan sok, nem áll arányban a könyvtár munkatársainak számával. A szövegből kitűnik, hogy Toldy Ferenc a Magyar Tudós Társaság rossz

190. Toldy Ferenc, *Utasítás a M' Academiai Könyvtár tisztviselői számára*, MTA KIK Kézirattár RAL 18/1848. ¶ 191. Az első felelős magyar minisztérium, azaz a Batthyány-kormány ¶ 192. Tóth 1956, 265–266. ¶ 193. Toldy Ferenc, *Utasítás a M' Academiai Könyvtár tisztviselői számára*, Buda, M. Kir. Egyetem betűivel, 1848 – Az *Utasítás*t az MTA KIK hasonmásként kiadta 2017-ben, Kapus Erika utószavával.

anyagi helyzetét tartósnak gondolta, ugyanakkor a munkával, hozzáértéssel megoldható feladatoknál nagy odaadást kíván a könyvtárosoktól. Olyan mértékben, ahogy azt saját magától is megkövetelte.[194]

A KÖNYVTÁR A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDEJÉN

1848 forradalma, a megalakuló első felelős magyar kormány, a közigazgatás átalakulása sok jól képzett szakembernek adott lehetőséget az előrelépésre. Ezt az utat választotta a könyvtár kezelője, Varga Sámuel is, akit Pest vármegye jegyzőjévé választottak. Ezzel azonban a könyvtár gazdátlan lett. A sok munka, a fenntartandó könyvtári rend miatt Toldy Ferenc úgy vélte, hogy az állást azonnal be kell tölteni. Az Akadémia elnöki teendőit ellátó Széchenyi Istvánhoz fordult, s a hivatalra Repiczky Jánost, az Akadémia levelező tagját ajánlotta. Azzal érvelt, hogy tudományos felkészültsége, becsületessége, pontossága miatt kinevezése nagy nyeresége lesz az Akadémiának.[195] Széchenyi július 1-jén kinevezte Repiczkyt alkönyvtárnoknak, s a raktár gondozására Fekete Sámuelt rendelte mellé,[196] aki ezt a feladatát javítnoki munkája mellett látta el.[197]

A Tudós Társaság az 1848–1849-es szabadságharc idején csak részlegesen működött. 1849 januárjától április végéig az ülések szüneteltek, mert a fővárost elfoglaló császári csapatok ostromállapotot hirdettek. Pest felszabadulása után, április 30-án tartották az első akadémiai ülést. Toldy Ferenc titoknok észlelte a veszélyt, ami Buda ostroma alatt be is következett: a vár császári parancsnoka, Hentzi tábornok lövetni kezdte a pesti Duna-part házait. Toldy igyekezett biztonságba helyezni az Akadémiai Könyvtár értékeit. Hely hiányában csak annyit tehetett, hogy a kéziratokat a könyvtárból az első emeleti levéltárba hordatta. Az aggodalom nem volt felesleges: május 9-én találat érte a Trattner–Károlyi-házat is. A padlás kiégett, az Akadémiát azonban viszonylag kevés kár érte, csak az ott elhelyezett, még Rohoncról származó könyvespolcok és ládák égtek el.[198] 1849 nyarán a győztes császári kormányzat ostromállapotot hirdetett ki az országban. Ez azt jelentette, hogy minden csoportosulást, gyűlést, egyesületi működést betiltottak.

Teleki József elnök 1850 tavaszán úgy ítélte meg, hogy a Tudós Társaság csendben újrakezdheti működését. Júniusban a lapokban kéréssel fordultak a művelt közönséghez, hogy a birtokukban lévő régi magyar nyomtatványokat és kéziratokat bocsássák az Akadémia rendelkezésére. Szívesen fogadnak csonka vagy éppen rossz állapotban lévő dokumentumokat is.[199] A közlemény fontos üzenete az volt, hogy tudassák a közvéleménnyel, a Magyar Tudományos Akadémia működik, folytatja munkáját a nemzeti örökség megőrzése, azaz a nemzet jövőjének érdekében. A közlemény visszhangja mutatta, hogy sokan értették az üzenetet. A Piry-hártyát[200] ajándékozó Piry Czirjék ferencrendi tanár 1850-ben ezt írta: „Nyelvében él a nemzet, nyelvében élt és szépen haladott [a] forradalom előtt a magyar nemzet is, ennek bevégeztével pedig nyelvének az iskolai és közügyi térről leszorításában magának a nemzet halálának bekövetkezését látták sokan. Hála a magyar Akadémiának, hogy nyelvünk ügyét s felvirágoztatását gondjainak főbbikül vette…”[201]

1850. június közepén Teleki József értesítette Toldy Ferencet, hogy Jancsó Imre[202] özvegye, Hennuy Krisztina felajánlotta megvételre elhunyt férje könyvtárát. Utasította a titoknokot,[203] hogy Kállay Ferenc és Reguly Antal akadémiai tagokkal együtt nézzék át a könyvtár Pesten lévő részét, valamint az egész

Jancsó Imre, akvarell

194. F. Csanak 1959, 28. ¶ 195. Repiczky János nyelvész, orientalista, az MTA levelező tagja. ¶ 196. Fekete Sámuel korrektor az Akadémián. Hivatali munkája mellett műfordítóként is működött. ¶ 197. Széchenyi István leirata Repiczky Jánosnak. Toldy Ferenc másolata, Pest, 1848. júl. 1., MTA KIK Kézirattár RAL 77/1848. ¶ 198. Toldy Ferenc beszámolója az 1849. június 4-i (40.) kisgyűlésen, 179. pont, Mázi 2019a, 188. ¶ 199. *Pesti Napló,* 1850. jún. 26. (1. évf. 89. sz). ¶ 200. A Piry-hártya magyar nyelvű kódextöredék a 15–16. század fordulójáról, Jézus szenvedéstörténetéről és kereszthaláláról szóló misztériumdráma töredéke. ¶ 201. Piry Czirjék levele Toldy Ferencnek, Érsekújvár, 1850. aug. 21., MTA KIK Kézirattár Tört 2r. 23. ¶ 202. Jancsó Imre udvari tanácsos, majd 1848-ban a független magyar kormány erdélyi ügyekkel foglalkozó tanácsosa. ¶ 203. Teleki József utasítása Toldy Ferencnek, Pest, 1850. jún. 18., MTA KIK Kézirattár RAL 21/1850.

könyvtár jegyzékét.[204] Jancsó Imre – bár maga nem publikált – ismert volt a 15–17. századi magyar történelem kutatói, így Teleki József előtt is. Jászay Pál *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után* című monográfiájában sokszor hivatkozik a Jancsó Imre birtokában lévő forrásokra. Az egész gyűjtemény – ide számítva a kéziratokat is – 4-5000 darab lehetett. Ehhez jött még 455 arckép, 109 darab vegyes metszet és jelentős mennyiségű térkép. A könyvtár szinte teljesen csak magyar vonatkozású köteteket tartalmazott, köztük sok ritka 15–17. századi nyomtatvánnyal. A bizottság úgy vélte, hogy Jancsó Imre könyvtárát meg kell vásárolni. A jelentés kiemelte többek között a *Thuróczy-krónika* mindkét kiadását, Temesvári Pelbárt, Conrad Celtes műveit, Taurinus *Stauromachiá*ját és Pesti Gábor 1538-ban nyomatott hatnyelvű szótárát.[205] A kéziratokról csak hiányos ismereteket szerezhettek, mert a könyvgyűjteményt tartalmazó négy láda közül három akkor még Pozsonyban várta elszállítását. Megszerzése azért is fontos volt, mert úgy tudták, hogy külföldről is érdeklődnek a gyűjtemény iránt.[206] Az adásvételi szerződést 1850. június 25-én kötötték meg: az Akadémia 5000 pengő forintért megvásárolta a gyűjteményt. A Jancsó-könyvtárt akkor elkülönítve állították fel. Lehetséges, hogy különgyűjteményként akarták kezelni, erre mutat, hogy Repiczky jegyzékbe foglalta a díszkötésű munkákat.[207]

1850 nyarán Toldy Ferenc bejelentette, hogy Repiczky már csaknem befejezte a Könyvtár katalogizálását. Ugyanakkor az új szerzemények és a feldolgozatlan kézirattári anyag szükségessé tenné a könyvtárnoki tiszt betöltését. Még egy évet kellett várni a Teleki család döntésére: Teleki József 1851 júniusában Hunfalvy Pál levelező tagot kinevezte az Akadémiai Könyvtár könyvtárnokává.[208]

204. *Catalogus Bibliothecae rerum Hungaricarum et Transylvanicarum Emerici Jancsó de Nagy Nyújtód,* MTA KIK Könyvészet 2r. 25. ¶ 205. Bizottsági jelentés Jancsó Imre eladásra felkínált könyvtáráról, Pest, 1850. jún. 22., MTA Kézirattár KIK K 801: 2/1850. ¶ 206. Jancsó Imre könyvtárának és metszetgyűjteményének elemzése: Bicskei 2021, 314–329. ¶ 207. A Jancsó-féle gyűjteményben meglévő ékes kötésű régi művek címsora, Repiczky János írása, MTA KIK Tört. 2r. 83/a XVII. a–d. ¶ 208. Fráter 1987, 26-27.

Szabó Ádám

Az Akadémiai Könyvtár alapító könyvtárai

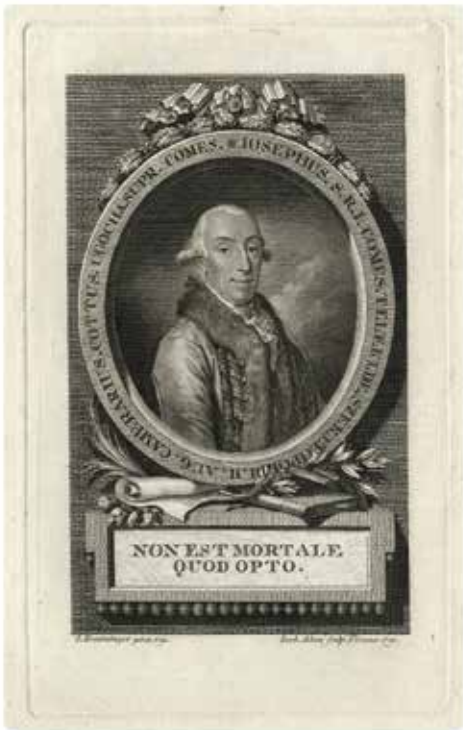
„Ahhoz, hogy a Tudós Társaság a maga feladatának a rábízottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el."[1] Ezekkel a szavakkal indokolta meg Teleki József alapítólevelében a családi bibliotéka felajánlását a frissen alakult Tudós Társaság, vagy másik nevén a Magyar Tudományos Akadémia javára. Ebből a szempontból nagyon kedvezőnek tűnhet, hogy Teleki adományának jóvoltából mindjárt az alapítással egy több mint 30 000 kötetes könyvgyűjtemény birtokába jutott az Akadémia, amelyet 1838-ban egy másik, hasonló nagyságrendű felajánlás követett. Batthyány Gusztáv gróf 1838. szeptember 25-én Teleki Józsefnek írt levelében[2] nyilatkozott a család rohonci birtokán lévő könyvtár adományozásáról a Tudós Társaság részére, majd ugyanezen év decemberében testvére, Kázmér a kisbéri könyvgyűjteményükről rendelkezett hasonlóképpen.[3] A két alapító gyűjtemény így mindjárt működésének első éveiben az ország egyik legnagyobb példányszámmal bíró könyvtárává tette az Akadémiai Könyvtárat.

A gyűjtemények tényleges hasznát illetően azonban ennél összetettebb a helyzet, és nemcsak azért, mert a Tudós Társaság működését és a két alapító könyvtárhoz való hozzáférést – mint az előző fejezetből kiderül – számos tényező nehezítette, hanem azért is, mert a felajánlott könyvek mennyisége mellett a minőségük, tudományos értékük is számított. Annak megállapításához, hogy a Teleki- és a Batthyány-gyűjtemény mennyire segítette az egyes tudományterületek képviselőinek kutatómunkáját, tehát milyen mértékben tartalmazták a korszerűnek mondható tudományos ismereteket, elengedhetetlen a két állomány részletes áttekintése. Ez azonban sokáig nem volt lehetséges, mivel 1865-ben, az Akadémia palotájába való költözés során a teljes könyvállományt egybeolvasztották, külön lista pedig nem készült a két felajánlott bibliotékáról, vagy ha mégis, az időközben elveszett. A könyvtár korai történetével foglalkozó kutatóknak így csak hozzávetőleges információi voltak az intézmény két legrégebbi állományrészéről, amelyek pedig a korai években meghatározták annak működését.[4] Ennek a hiányosságnak a megszüntetése végett, az alapítás kétszázadik évfordulójára készülve az Akadémiai Könyvtár megkísérelte rekonstruálni a gyűjteményeket. A két rekonstrukció adataira támaszkodva lehetővé vált a gyűjtemények részletesebb vizsgálata, az eddigi ismeretek kiegészítése és bővítése.

A Teleki-könyvtár keletkezése

A Teleki József által felajánlott könyvtárat, az első alapító gyűjteményt, eredetileg nem felajánlási céllal kezdték el összeállítani. Az akadémiai elnök hasonnevű nagyapja, az általa viselt tisztség miatt koronaőrnek is nevezett idősebb Teleki József vetette meg a könyvtár alapját. A megvásárolt köteteket először sziráki birtokán, majd pedig, miután II. József türelmi rendelete lehetővé tette számára, hogy református létére ingatlant birtokoljon Pesten, a Szervita téren álló házában helyezte el. Könyvtára

1. *Acta Comitiorum Regni Hungariae* Tom. I., Pozsony, Wéber, 1825–26, 281: „Ut Societas Erudita (...) in concredendis Officii sui partibus optato cum effectu procedere valeat, magnae extensionis subsidiariis Literariis Institutis, cumprimis amplioribus Librorum collectionibus, providenda erit." (fordította Szabó Ádám). ¶ 2. MTA KIK Kézirattár RAL 31/1838. ¶ 3. A Batthyány Kázmér által tett felajánlásról Nagy Károly akadémikus levélben értesítette a Tudós Társaság titoknokát, Toldy Ferencet (MTA KIK Kézirattár Tört. 2r.23). ¶ 4. A Teleki- és a Batthyány-gyűjteményekről – részleges rekonstrukció alapján – rövid elemzést írt Vekerdi 1976, 26–36. Kifejezetten a Teleki-gyűjteményt kutatta, és Teleki László kéziratos katalógusai alapján jelentős részben rekonstruálta az MTA KIK Kézirattár korábbi vezetője, F. Csanak 1976, 545–551; ennek újabb és bővebb formája: F. Csanak 2001a, 11–33. Ezen kutatások alapján a Teleki-gyűjtemény természettudományos vonatkozásairól írt tanulmányt Somkuti 1967, 187–209, 408–428. Megjegyzendő, hogy a tanulmány az említett részleges rekonstrukció alapján készült, így a megállapításai néhány esetben kiegészítésre szorulnak, amennyiben több esetben olyan fontos mű hiányát rója fel, amelyek valójában megtalálhatók voltak a gyűjteményben.

Teleki József (1738–1796) arcképe, Bécs, 1791, Joseph Kreutzinger rézmetszete

A Teleki-könyvtár egyik gyarapítójának, a tudós társaság gondolatát ápoló Teleki Lászlónak (1764–1821) arcképe és ex librise

Teleki József (1790–1855), 1841, Karl Mahlknecht acélmetszete Barabás Miklós rajza után

Barabás Miklós vázlata Teleki Józsefről

elsősorban saját tudományos érdeklődését tükrözte. A nagy műveltséggel rendelkező, a felvilágosodás eszméivel szimpatizáló gróf a filozófia, a szépirodalom, a történeti-politikai témák és a matematika kérdéseivel foglalkozott szívesen, ezen kívül általában a magyar vonatkozású műveket is gyűjtötte. Minden témából igyekezett a legújabb szakirodalmat beszerezni, gyűjteménye halálakor több mint 3000 kötetet számlált.[5]

A koronaőr pesti könyvtárának nagyobb részét – a házzal együtt – idősebb fia, László kapta meg, aki apjának tudományos érdeklődését és könyvszeretetét is örökölte. Ő folytatta az állomány gyarapítását, ám a célja más volt: egy enciklopédikus tudóskönyvtár kialakítására törekedett.[6] Ahogy a politikai és tudományos élet több vezető alakja, Teleki László is komolyan foglalkozott egy magyar „tudós társaság", vagyis egy akadémia létrehozásával, tervezetet is írt ebben a tárgyban, részletesen kifejtve a megalapítandó intézmény felépítésével és működésével kapcsolatos elképzeléseit.[7] Az ő idején készített kéziratos katalógusokból[8] megállapítható, hogy könyvbeszerzései, a pesti bibliotéka felépítése nagymértékben ehhez a tervezethez igazodtak. Minden területre kiterjedő gyűjtőmunkája egyes tudományok esetén öt-hatszoros, mások esetén közel tízszeres növekedést eredményezett az állományban, amely mintegy 24 000 kötetre rúgott halálakor, 1821-ben.[9] Valószínűleg az volt

5. A koronaőr Teleki József pesti könyvtárát részletesen bemutatta F. Csanak 1983, 203–211. ¶ 6. F. Csanak 2001a, 15. ¶ 7. *Über die Einrichtung einer gelehrten Gesellschaft in Ungarn,* Pest, Trattner, 1810. ¶ 8. Ezek a katalógusok ma az MTA KIK Kézirattárában találhatók: Bibl. 21 3–5, 8, 10 (térképek jegyzéke), 13–14, 17. ¶ 9. F. Csanak 2001a, 17.

a szándéka, hogy amikor megvalósul a régóta dédelgetett terv, és létrejön a magyar akadémia, akkor az intézménynek adja a bibliotékát, ám sajnos nem érte meg ezt az eseményt, így a nemes tett végrehajtása fiára, az ifjabb Józsefre maradt.

Az alapítólevél szerint a László halála és a felajánlás megtétele közötti években maga József is gyarapította az állományt, így érhette el az 1826-os 30 000 kötetszámot. Hogy pontosan mivel járult hozzá a családi könyvgyűjteményhez, arról nem maradtak fenn adatok, valószínűleg maradt az enciklopédikus jellegnél. Egyéb területeken viszont kétségtelenül méltó folytatója volt apja örökségének, fontosnak tartotta a magyar nyelvű tudományosság ügyét, aminek előmozdításához maga is aktívan hozzájárult. Még fiatal korában írt két díjnyertes pályamunkát a nyelvújítás kérdésében, amelyeket a tudománytörténészek ma is nagyra értékelnek.[10] Később történészként vívott ki elismerést magának a *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozattal, amely Teleki életében csak részben jelent meg. A sorozat a tudományterület legmodernebb elveit és módszereit alkalmazva mutatta be a választott időszakot; bizonyos területen, például a történeti földrajzot illetően, úttörő szerepet játszott.[11]

Társadalmi rangja mellett a tudományos körökben élvezett helyzete is közrejátszott abban, hogy az Akadémia megalapítása után a nádor, Habsburg József főherceg Telekit nevezte ki az intézmény első elnökének.

A TELEKI-KÖNYVTÁR JELLEGE

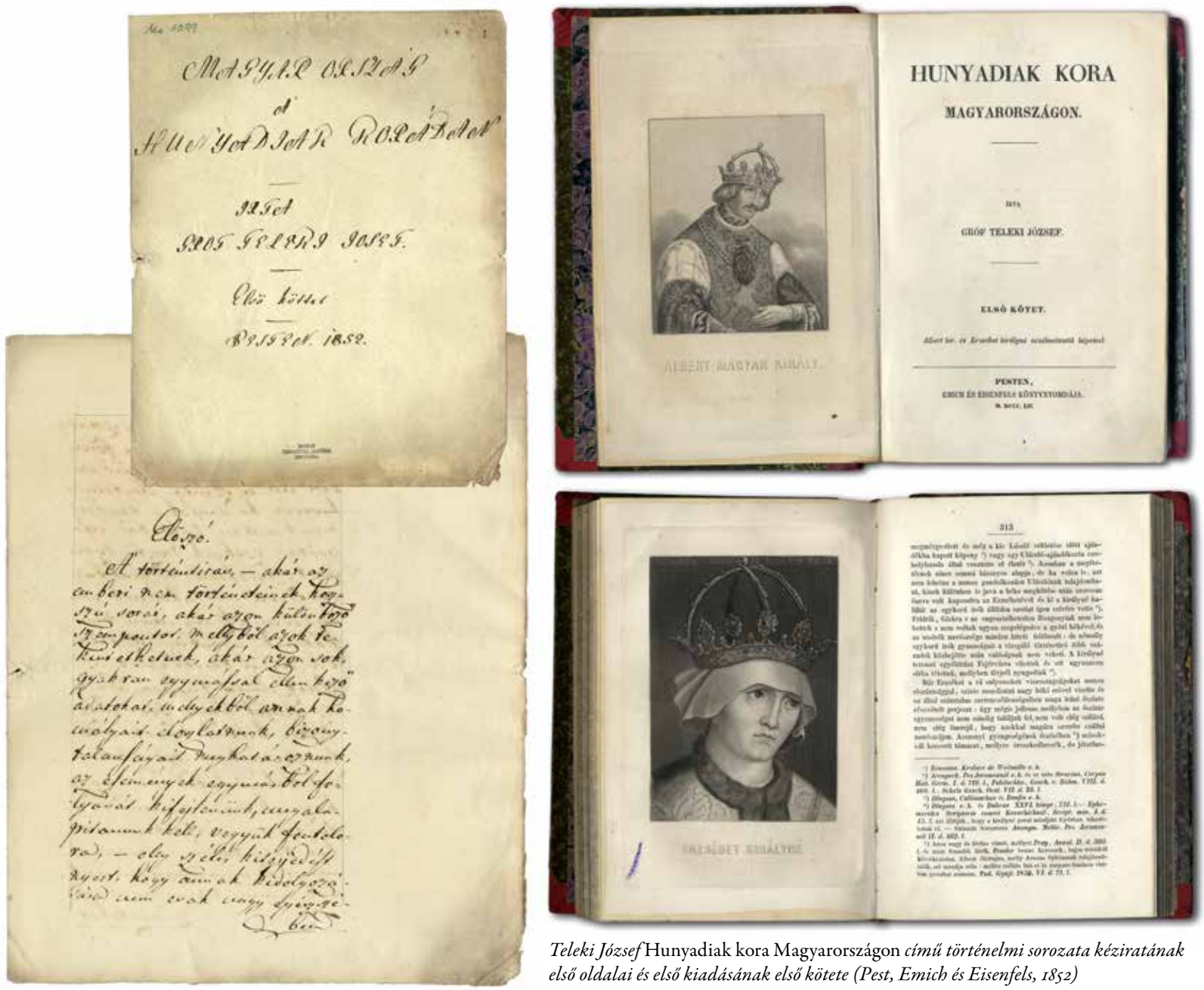
A 30 000-res alapító állomány mibenlétéről teljesen pontos adatok nem állnak rendelkezésre, mivel annak átvételekor, 1844-ben részletes lista nem készült. Néhány évvel később a könyvtárban dolgozó Repiczky János írt ugyan egy „alapcímtárat”,[12] ám ez nem maradt fenn. A gyűjteményhez így csak a koronaőr József és László idején készült kéziratos katalógusok szolgálnak forrásul, valamint a „G. Telekiek’ Alapítványa” feliratú bélyegző, amelyet 1836-tól 1863-ig használtak a Telekieknek köszönhetően beszerzett könyveken.[13] Ezt a jelölést nemcsak az 1826-ban felajánlott darabok kapták meg, hanem a későbbi beszerzések, például Teleki József személyes ajándékai vagy a végrendeleti úton hátrahagyott pénzéből vásárolt könyvek is. Mindezeket figyelembe véve a rekonstruált könyvtárra vonatkozóan pontosabb a Teleki-gyűjtemény, Teleki-állomány kifejezések használata, mert nem csupán a szó szerinti alapítás során felajánlott kiadványokat tartalmazza.

A több mint 31 000 kötetet kitevő rekonstruált Teleki-gyűjtemény annyiban mindenképp megfelelt a céljának, hogy döntő részben tudományos műveket foglalt magában. Akadnak azonban más területhez sorolható művek is: alkalomhoz kötődő kisebb kiadványok (például néhány oldalas füzetekben, több száz példányban kiadott ünnepi beszédek, versek),[14] klasszikus és kortárs (főleg magyar, német, francia és olasz nyelvű) szépirodalmi művek, periodikák,[15] valamint muzeális jellegű régi könyvek (ősnyomtatványok és antikvák), mely utóbbiak az Akadémia alapításakor már inkább tudománytörténeti, könyvtörténeti jelentőséggel bírtak.[16]

Az Akadémiai Könyvtár könyveit a palotába való költözés során, 1865-ben osztották fel tudományszakokra, a Teleki-könyveket is ezekbe a szakokba sorolták be, ezért a továbbiakban ezek alapján mutatjuk be az állományt.

A legnagyobb szak, amely a teljes gyűjtemény csaknem egyharmadát kitette, a teológia. Viszont adatok éppen erre az állományrészre vonatkozóan állnak rendelkezésre a legkevésbé, mivel az idesorolt könyveket több éves késéssel szállították be az Akadémiára, és az átvételről nem maradt fenn jegyzék, a kötetek legtöbbje Teleki-bélyegzőt sem kapott.[17] A bélyegzett könyvek és a kéziratos listák[18] alapján azonosítható kiadványok mégis kirajzolnak néhány motívumot. Az egyik jellegzetesség, hogy a szakba nemcsak a tényleges hittudományi munkákat vették fel, hanem általában a vallásos irodalmat: bibliák, az egyházatyák művei, imádságos könyvek egyaránt feltűnnek a kiadványok között. A felekezeti megoszlás tekintetében – érthető módon – a protestáns, elsősorban a református kiadványok dominálnak, követve a család tagjainak felekezeti meggyőződését. Mindamellett kitűnik, hogy a vallási elkötelezettség mellett a tudományos és bibliofil szempontok is közrejátszottak az állomány kialakításában, mert más felekezetek, sőt vallások fontos

10. A két munkát Teleki József a Marczibányi István által tett alapítvány pályázatára adta be, később nyomtatásban is megjelentek: Horvát 1821a, 1–340; Horvát 1821b, 3–69. ¶ 11. Teleki életében a sorozat 1–4. és 10. kötete jelent meg. A 11–12. részt már a gróf halála után, de az ő jegyzetei alapján és az ő neve alatt adták ki, később pedig Csánki Dezső folytatta *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* címmel (ezek tulajdonképpen a 6–9. részek). Lásd Teleki 1852–1857; Csánki 1890–1913. ¶ 12. MTA KIK Kézirattár, Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1850. június 22. ¶ 13. Szabó 2019, 68–121; ¶ 14. Ezeket a dokumentumokat külön kéziratos lista tartalmazza: MTA KIK Kézirattár Bibl. 2r 4. C: Nomina librorum in duplo existentium (összesen 101 mű, 1561 példányban). ¶ 15. Erre a kiadványtípusra vonatkozóan lásd F. Csanak 1959, 7. ¶ 16. A Teleki-gyűjteménybe tartozó ősnyomtatványok listája megtalálható az Akadémiai Könyvtár ősnyomtatvány-katalógusában: Rozsondai–Rozsondai 2013. ¶ 17. A teológia szakban található könyvek között összesen 566 kötetben megtalálható a Teleki-bélyegző. ¶ 18. Különösen nagyszámú teológiai kiadványt tartalmaz Teleki László 1804-ben készült reprezentatív katalógusa (MTA KIK Kézirattár Bibl 2r 14 / I), ahol több mint 1500 olyan kötetet lehet azonosítani, amely ma Teleki-bélyegző nélkül vagy egyáltalán nem található meg a könyvtár állományában.

Teleki József Hunyadiak kora Magyarországon *című történelmi sorozata kéziratának első oldalai és első kiadásának első kötete (Pest, Emich és Eisenfels, 1852)*

teológiai munkái is megtalálhatók, a meglehetősen nagyszámú katolikus kiadvány mellett a szélsőséges heterodoxia (antitrinitarizmus, szocinianizmus[19]), vagy éppen a zsidóság vallási tanítását bemutató művek.

A Teleki-gyűjtemény másik tekintélyes nagyságú részét képezte a történelem, amit általában a műveltség nélkülözhetetlen részének tekintettek, az akadémiai elnök Teleki József pedig magas szinten művelte. A legfontosabb német, francia és latin

19. Az antitrinitarizmus magában foglal minden olyan keresztény hitrendszert, amely részben vagy teljes egészében elutasítja a kereszténység fő áramlatának a Szentháromságról alkotott dogmáját. A szocinianizmus egy szentháromság-tagadó keresztény hitrendszer, amelyet az olasz reneszánsz humanisták és teológusok, Lelio Sozzini és Fausto Sozzini a protestáns reformáció idején fejlesztettek ki és alapítottak meg.

nyelvű kiadványok jelentős része ennek megfelelően megtalálható volt a gyűjteményben, emellett Teleki fontosnak tartotta a források ismeretét és vizsgálatát,[20] így sok ilyen jellegű kiadványt beszerzett. A tudományszak mennyiségét és minőségét egyaránt növelik a történeti segédtudományokkal (numizmatika, heraldika stb.) foglalkozó munkák, amelyek gyakran tartalmaznak színvonalas illusztrációkat. Hasonló a helyzet a régészet szakkal, amiben sok reprezentatív megjelenésű, fólió méretű kiadvány található.

A gyűjteményt összeállító családtagok személyes preferenciája mutatkozik meg a filozófia szakon is, ami viszonylag nagy kötetszámmal képviselteti magát. Mindhárom Teleki érdeklődött a korszerű eszmeáramlatok, a felvilágosodás iránt, mindenekelőtt a koronaőr József, ami nemcsak a pesti könyvtár általa összegyűjtött könyvein mutatkozott meg, hanem személyesen is írt egy értekezést a tárgyban, ami magának Rousseau-nak az elismerését is kivívta.[21] Hasonló okokra

ESSAI
SUR
LA FOIBLESSE
DES
ESPRITS-FORTS
PAR
J. T. de Sz. C. d. S. E. R.
A AMSTERDAM,
Chez M. M. Rey.
M DCCLXI.
ESSAI
SUR
LA FOIBLESSE
DES
ESPRITS-FORTS.
CHAPITRE I.
De l'Incrédulité et de la Superstition en général.
La Religion Chrétienne a toujours été exposée aux fureurs de deux ennemis farouches, sçavoir, la Superstition, & l'Impiété. Quelques divisés que soient

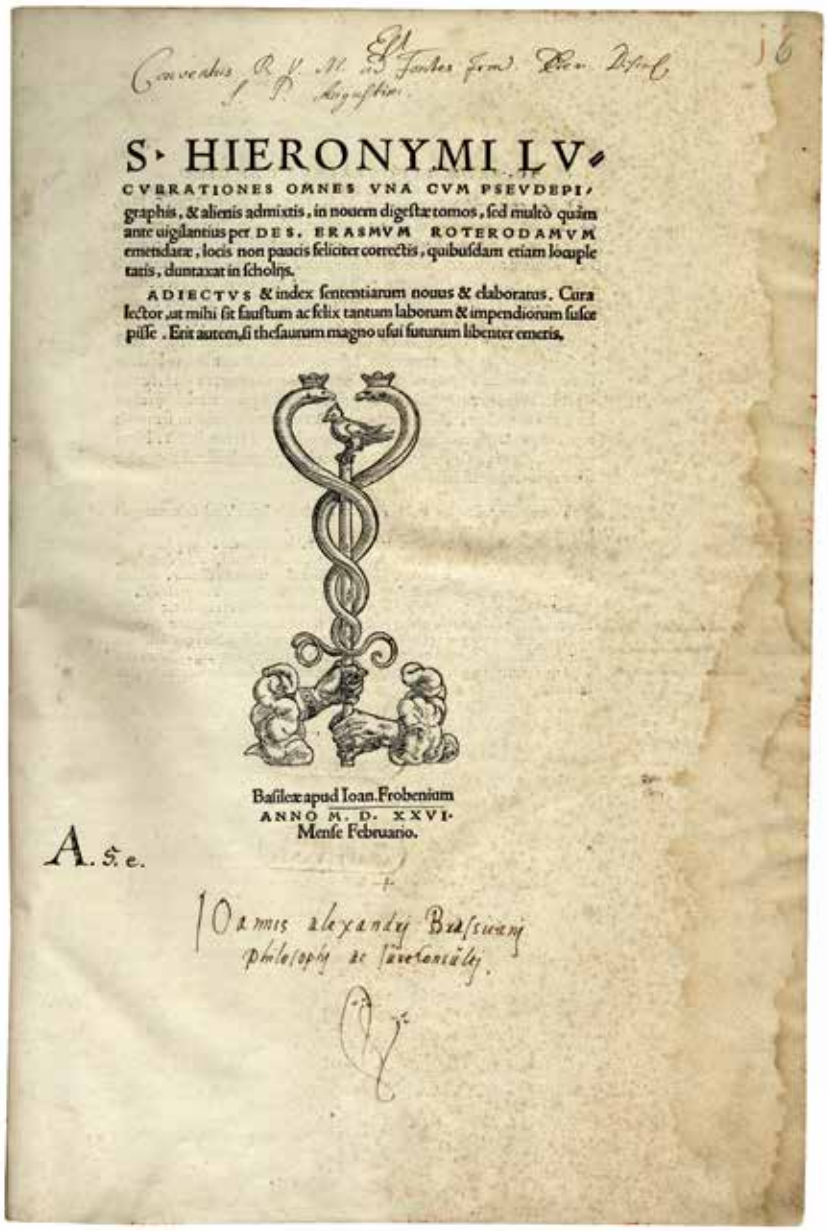
Idősebb Teleki József Essai sur la foiblesse des Esprits-forts *című munkája*

vezethető vissza a neveléstudománnyal foglalkozó, „Paedagogia" szakba sorolt kiadványok, valamint a tankönyvek nagy száma. Általánosan elmondható a család minden tagjáról, hogy szülőként igyekeztek a lehető leggondosabb nevelésben részesíteni gyermekeiket, mind a konkrét ismeretek oktatását, mind az általános pedagógiai elveket illetően.[22] Noha a koronaőr József panaszkodott amiatt, hogy nehéz eligazodni az egymásnak gyakran ellentmondó művek között,[23] a fia és unokája által elért közéleti és tudományos eredmények megmutatják, hogy a családtagok ezen a téren is kiváló teljesítményt nyújtottak. Emellett a Telekiek az oktatásügy terén is aktívak voltak, az idősebb József néhány éven át tankerületi főigazgatói tisztséget töltött be, továbbá mindhárman támogattak református iskolákat.

A jogi, közigazgatási, közgazdasági könyvek is jelentős hányadot képviselnek. Ezek szintén általános érdeklődésre számot tartó témák voltak a korban, a közéletben fontos pozíciókat betöltő és jelentős birtokokkal rendelkező Telekieknek pedig személyesen is érdekükben állt a minél alaposabb tájékozódás. Ennek köszönhető, hogy a gyűjteményt összeállító családtagok mindhárman folytattak jogi tanulmányokat, Teleki László 1819-ben még a Hétszemélyes Tábla bírájává (septemvir) is kinevezték. Szintén a korabeli könyvgyűjtemények jellegzetes részét képezték az orvostudományi munkák, és ez alól a Teleki-könyvtár sem volt kivétel. Mind a magyar, mind a nemzetközi szakirodalom legjelentősebb darabjai megtalálhatók voltak az állományban.

A matematikával foglalkozó művek mennyisége valószínűleg a koronaőr Teleki Józsefnek köszönhetően emelkedik ki, aki fiatalkorától kezdve lelkes művelője volt ennek a tudománynak, több korabeli matematikussal személyes kapcsolatban állt.[24] A természettudományi szakok kevésbé teljesek, bár itt is több értékes kiadvány található, amelyek biztosították az olvasók számára a korszerű eredményekhez való hozzáférést.[25] A legnagyobb kötetszámot közülük a földrajz és az ehhez kapcsolódó utazási irodalom képviseli, bár ez szorosan összefonódott a történettudománnyal (a koronaőr József katalógusai egyenesen közös szakba sorolták a kettőt).[26] Különösen az útleírások nem voltak szakirodalomnak minősíthetők, így mai szempontból kérdéses, hogy mennyire sorolhatók a földrajztudományba az

20. Teleki 1852, III–IV: „A történetirónak, kivált a tudomány mostani állásában, a megelőzői által feldolgozott adatokat a kútfőkkel újra öszvehasonlítani, az általok gyarlóságból elkövetett hibákat megigazítani, a forrásokat, melyeket ők nem használtak, vagy talán későbbi fölfedeztetésök miatt nem is használhattak, szorgosan kikutatni, feldolgozni és öszveegyeztetni kell; hogy igy magasb feladásának megfelelve, az előállítandó kép ne csak szép, hanem hű is legyen." ¶ 21. *Essai sur la foiblesse des Esprits-forts*, Leiden, chez Jean Luzac, 1760. A munka keletkezéséről bővebben lásd. F. Csanak 1983, 56–85. ¶ 22. *Uo.*, 169–186; Kollár 2019, 30; Fábri 2022, 27–33. ¶ 23. F. Csanak 1983, 176. ¶ 24. *Uo,* 86–99. ¶ 25. A természettudományos állomány korszerűségéről és értékéről lásd Somkuti Gabriella tanulmányait; egyes természettudományos állományrészek részletes elemzését lásd Sallai, Ágnes, Szabó, Ádám: *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ alapító állományának állattani témájú könyvei*, Állattani Közlemények, 2020, 105 (1-2). pp. 3-28. ¶ 26. MTA KIK Kézirattár Bibliográfia 2r 4/1: Historia et Geographia.

S. HIERONYMI LV
CVBRATIONES OMNES VNA CVM PSEVDEPI-
graphis, & alienis admixtis, in nouem digestæ tomos, sed multò quàm
ante uigilantius per DES. ERASMVM ROTERODAMVM
emendatæ, locis non paucis feliciter correctis, quibusdam etiam locuple
tatis, duntaxat in scholijs.
ADIECTVS & index sententiarum nouus & elaboratus. Cura
lector, ut mihi sit faustum ac felix tantum laborum & impendiorum fusce
pisse. Erit autem, si thesaurum magno usui futurum libenter emeris.

Basileæ apud Ioan. Frobenium
ANNO M. D. XXVI.
Mense Februario.

A. S. e.

Ioannis Alexandri Brassicani
philosophi ac Iureconsulti.

EMBLEMATA,
ET ALIQVOT
NVMMI ANTIQVI OPE-
RIS, IOAN. SAMBVCI
TYRNAVIENSIS
PANNONII.
QVARTA EDITIO
Cum emendatione & auctario copioso
ipsius auctoris.

Zsámboky János: Emblemata et aliquot nummi antiqui operis..., *Antwerpen, Plantin, 1584*

Ioannes Crato Medicvs
Imperatoris.

M. ACADEMIAI KÖNYVTÁRA
G. TELEKI-EK ALAPÍTVÁNYA

DE EMBLEMATE

S. Hieronymi Lucubrationes omnes una cum pseudepigraphis, et alienis admixtis, in novem digestae tomos [...] / per Des. Erasmum Roterodamum emendatae..., *Basel, Frobenius, 1526, Alexander Brassicanus kézírásos jegyzeteivel*

Utazás szakban található könyvek, de a korszak elvárásainak, a kutatók igényeinek mindenképp megfeleltek.

Jelentős a Teleki-gyűjtemény szépirodalmi szekciója is. Különösen a klasszikus görög-római auktorok jelenléte imponáló, az antik irodalom jelentős részét lefedi az állomány, igazi könyvritkaságok, ősnyomtatványok és 16. századi kiadványok (antikvák) is akadnak benne, olyan, a nyomdászattörténetben meghatározónak számító kiadóktól, mint a Manuzio-, Plantin- vagy Frobenius-műhely.[27] A gyűjteményt jól összeválogatott klasszika-filológiai szakirodalom egészíti ki. Az élő európai

27. A görög és a latin irodalom nevű szakokban összesen 352 kötet szerepel, de a 15. és 16. századi kiadványok az ősnyomtatványok, illetve az Ant. jelzetű vagy számkódos állományrészbe sorolt antikvák között találhatók.

nyelvek irodalmi terméséből csaknem teljesnek nevezhető a német és a francia, míg az olasz és az angol kevesebb, egyéb nyelven írott mű pedig csak elvétve akad.[28]

Egy-egy tudományszak magyar nyelvű vagy magyar szerzőtől származó darabjai jelentős részben megtalálhatók a gyűjteményben, valószínűleg mindhárom könyvgyűjtő családtag külön figyelmet fordított a beszerzésükre.[29] Természetesen könnyebb is volt megvásárolni a Magyarországon megjelent kiadványokat, de a Telekiek érdeklődése messze túlmutatott ezen, élénk figyelemmel kísérték a hazai tudományosság alakulását, számos szerzőt támogattak kisebb vagy nagyobb mértékben.

A Teleki-gyűjtemény tehát valóban egy enciklopédikus tudóskönyvtár volt, amelyet három nagytudású, a könyvek világában otthonosan mozgó, a művelődés iránt elkötelezett gróf állított össze, jelentős részét már kifejezetten azzal a céllal, hogy közgyűjteményként szolgálja a tudós olvasóközönséget.

A BATTHYÁNY-KÖNYVTÁRAK LÉTREJÖTTE

A rohonci és kisbéri Batthyány-könyvtárak kialakulása szintén több családtag gyűjtőtevékenységének eredménye volt. A rohonci alapját, Toldy Ferenc beszámolója szerint,[30] Batthyány Lajos vetette meg, aki elsősorban politikai tevékenysége révén vált ismertté mint az ország utolsó nemzeti (azaz nem a Habsburg családból származó) nádora. Ő valóban gyűjtött könyveket, fennmaradt Bécsben őrzött könyveinek 1743-ban készült katalógusa,[31] amely elsősorban politikai és diplomáciai, valamint női és szépirodalmat foglal magában. Édesanyja, Batthyány Ádámné Strattmann Eleonóra valószínűleg nagy szerepet játszott az összeállításában,[32] azt azonban nem lehet pontosan megállapítani, hogy mely kötetek kerültek a rohonci könyvtárba Lajos nádornak köszönhetően, akár ebből a bécsi állományból, akár más úton.[33] Csak feltételezni lehet tehát, hogy azok, amelyeket tényleg ő szerzett be, a bécsi listán szereplő kiadványokhoz hasonló állományt alkottak.

A rohonci könyvtár fő gyarapítója bizonyíthatóan a nádor fia, Batthyány Tódor volt, aki a politika mellett elsősorban gazdasági és műszaki kérdésekkel foglalkozott. Míg a közéletben konzervatív álláspontot képviselt, és határozottan szembehelyezkedett II. József abszolutista politikájával, addig a gazdaság terén valóságos forradalmárnak bizonyult. A birtokainak igazgatásához, az ott folyó bányászati és ipari tevékenység hatékonyabbá tételéhez, a termelt áruk minél gyorsabb és olcsóbb szállításához kapcsolódó kutatások, kísérletek jelentették számára az élethivatást. Igazi technikai szakember, feltaláló volt; néhány találmánya (például az ár ellenében haladó hajója) nemzetközi figyelmet és elismerést szerzett neki.[34] Könyvgyűjtő tevékenysége is főleg ezekhez a kutatásokhoz kapcsolódott, a megvásárolt kiadványokat annak megfelelően osztotta el az egyes birtokai között, hogy ott milyen termelői tevékenység folyt. A könyveket csak Tódor halála után gyűjtötték egybe Rohoncon, valószínűleg a könnyebb tárolás végett, mivel utódai nem használták őket.[35]

A kisbéri könyvtár gyarapítója – szintén Toldy Ferenc állítása szerint[36] – Tódor fivére, Batthyány József volt, aki a katolikus egyházban futott be nagyívű életpályát, 1776-tól haláláig az esztergomi érseki pozíciót töltötte be. Nagy számban gyűjtött könyveket is mind egyháza számára (jelentősen hozzájárult a Főszékesegyházi Könyvtár állományának gyarapításához), mind pedig saját használatára.[37] Toldy leírása szerint a Kisbéren összegyűjtött bibliotéka „fő osztályai a franczia és német literatura, utazások és encyclopaedia" voltak.[38]

A két fivér halála után a könyvgyűjtemények új tulajdonosa Tódor fia, Batthyány Antal József lett, a kortárs beszámolók elsősorban a fényűzés, a reprezentatív események iránti vonzalmát említik fő jellemvonásaként.[39] Antal nem folytatta elődei könyvgyűjtő tevékenységét, az örökölt kiadványokat Rohoncra szállíttatta, és nem foglalkozott a gondozásukkal. 1817-ben ide került a kisbéri gyűjtemény egy része is, főleg a praktikus (orvosi, gazdasági) témájú munkák, míg a reprezentatív célokra is felhasználható irodalmi, történelmi művek Kisbéren maradtak, ahol elegáns, előkelő vendégek fogadására alkalmas udvart tartott fenn.[40]

Batthyány Antal József halálát követően két fia lett a könyvtárak tulajdonosa. Az idősebb, Gusztáv apjához hasonlóan sokat tartózkodott külföldön, elsősorban Angliában, ahol fő szenvedélyének, a lóversenynek hódolt, istállója nagy elismerést vívott ki magának a szigetországban. A hazai ügyekkel, politikával nem foglalkozott, bár a szabadságharcban részt vett.

28. Jellemző a 19. század közepi viszonyokra, hogy az angol nyelvű művek a németek között, a germán irodalom szakban, míg a spanyol nyelvűek az olasz irodalom szakban vannak elhelyezve, külön szakot nem alakítottak ki a számukra. ¶ 29. A Magyar irodalom szak csak mintegy nyolcvan Teleki-könyvet tartalmaz; a legtöbb magyar nyelvű munka a Régi Könyvek Gyűjteményében, az RM I–IV elnevezésű állományrészekben található, amelyek a Szabó Károly-féle Régi Magyar Könyvtár kategóriái szerint lettek felállítva. ¶ 30. MTA KIK Kézirattár RAL 61/1839: „...a mennyiben nyomába akadhattam eredetének, gr. Batthyány Lajos nádor kezdé azt szerezni ez előtt egy századdal; s a régi nagy munkák fólio és negyedrétben többnyire ez időből vannak." ¶ 31. Ma az Akadémiai Könyvtárban őrzik. MTA KIK Kézirattár, Könyvészet 2-rét 11. ¶ 32. Hursán 2020, 81–102. ¶ 33. Hursán 2023, XII–XIII. ¶ 34. Hursán 2019, 196–216. ¶ 35. *Uo.*, 204–205. ¶ 36. MTA KIK Kézirattár, RAL 61/1839. ¶ 37. Hursán 2020, 88–89. ¶ 38. MTA KIK Kézirattár RAL 61/1839. ¶ 39. Hursán 2019, 207. ¶ 40. *Uo.*, 207–208.

Batthyány József, Johann Michael Millitz metszete

Batthyány Kázmér, Bécs, 1846, Barabás Miklós után készült litográfia

1849 után már csak elvétve jött Magyarországra.[41] Öccse, Kázmér viszont aktívan forgolódott a közéletben, szembehelyezkedett az udvar konzervatív politikájával, és reformokat sürgetett. Az 1848–49-es szabadságharcban fontos politikai tisztségeket töltött be, és annak bukása után emigrációba vonult.[42]

A hazafias érzület, a magyarság politikai és kulturális életének fellendítése iránti hajlandóság megvolt a Batthyány fivérekben (főleg Kázmér esetén), de a bibliofil hajlam kevésbé jellemezte őket, mint a rohonci és kisbéri könyvtárakat összeállító őseiket. A kutatás azt feltételezi, hogy az 1838-as felajánlás ötlete nem tőlük származott, hanem egy általuk támogatott és nagyra becsült tudósnak, Nagy Károlynak köszönhető. A gyógyszerész végzettségű matematikus, csillagász, 1836 óta maga is az Akadémia tagja, szoros kapcsolatban állt a fivérekkel, radikális nézetei különösen Kázmérra voltak hatással.[43]

A BATTHYÁNY-KÖNYVTÁRAK FELMÉRÉSE ÉS ÁTVÉTELE

Batthyány Gusztáv 1838. szeptember 25-én kelt, Teleki Józsefnek írt levelében ajánlotta fel a rohonci könyvtárat a Tudós Társaságnak, ezt decemberben követte az öccse kisbéri adománya. A könyvek átvételével a család részéről egy Kurzweil nevű nevelő, az Akadémia részéről maga Nagy Károly lett megbízva.[44] Ő Toldy Ferenc titoknoknak, a könyvtár akkori kezelőjének levélben számolt be első rohonci látogatásának eredményéről. Szavai arra engednek következtetni, hogy ha a felajánlás tényleg az ő ötlete volt, akkor valószínűleg nem a gyűjtemény ismeretében tette ezt a javaslatot, és a közvetlen tapasztalat komoly csalódást jelentett a számára.

„Ki ezen ronda könyvtárat nem látta, legkisebb ideaja sem lehet arról, mi egy litteraturai szemétrakás. Főleg kiterjedtebb értelmében. Valóban megfoghatatlan valami, miként lehetett annyi hasznavehetetlen nyomtatott papirost (vulgo könyv) összegyűjteni, és azt gondolom hogy ezen könyvtár alapítói néhány boldogtalan könyv antiquariust rablottak ki, vagy különös szenvedélyből a legalábbvaló elmeszülemények nyomtatott példányait rőf vagy ölszámra vásárolták: ezen

41. Hursán 2019, 197–198. ¶ 42. *Uo.* ¶ 43. Hursán 2020, 82–83.

44. A Batthyány-könyvtárak átvételéről lásd Hursán 2020, 83–85.

tüneményből én azt hozom ki, hogy jó része a könyvtárnak a vitelbért meg nem éri."[45]

Nagy Károly éles szavait fenntartással kell kezelni, már csak azért is, mert aligha volt alkalma az állomány alapos áttekintésére. A Batthyány-könyvtárral kapcsolatos teljes levélváltásból ugyanis kiderül, hogy az első nehéz feladatot a kötetekhez való hozzáférés jelentette, a gyűjtemény annyira elhanyagolt állapotban volt.[46] A kritikája inkább a könyvek fizikai állapotának, és nem a tartalmának szólt. Ezt a feltételezést az átvételt intéző Toldy Ferenc szavai is megerősítik, aki sokkal pozitívabban fogalmazott a gyűjtemény értékét illetően: „De másfelül abban látom mégis becsét a gyűjteménynek, hogy a Magyarországot illető munkákat kivévén, legnagyobb részét eddig nem bírjuk; s névszerint a múlt század történeteit illető politikai iratok, valamint a gazdasági és műtani monographiák egy igen jeles gyűjteményhez szolgáltatnak alapot."[47]

Az Akadémia titoknoka személyesen szemrevételezte az állományt, és Nagy Károly javaslatát felülbírálva, annak teljes átvétele mellett döntött. Ennek ellenére az adományozóban, Batthyány Gusztávban felmerült a gondolat, hogy új könyvek vásárlásával és ajándékozásával egészítse ki a felajánlást, de ez valószínűleg nem történt meg. Fivérének a kisbéri könyvtárra vonatkozó döntése is hasonló célt szolgált.[48] Az biztos, hogy ez utóbbi állománnyal kapcsolatban az Akadémia képviselőinek sem volt kifogása, a könyvek tartalmával és állapotával egyaránt elégedettek voltak.[49]

A könyvek 1839. április végén érkeztek Pestre a Trattner–Károlyi-házba (előbb, mint a Teleki-gyűjtemény), és megtörtént az anyag hivatalos átvétele.[50] Az átvett könyvekről pontos lista nem készült, vagy időközben elveszett, így a Batthyány-gyűjteménybe tartozó kiadványok csak közvetett úton azonosíthatók. Jellegzetes ismertetőjegy például az a papírkötés, amelybe Tódor köttette az általa használt könyveket; ezek esetén a borító mintázata azonos, de a színük tudományszakonként eltérő. Szintén Tódor volt az, aki a legtöbb könyvébe posszesszorbejegyzés gyanánt beleírta a nevét vagy a monogramját, legtöbbször G. T. B. formában. Fennmaradtak kéziratos listák is a gyűjtemény egyes darabjairól, amelyek ma az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában találhatók. Ezen eszközök segítségével a Batthyány-állomány jelentős része, a Telekiek könyvtárához hasonlóan, nagy biztonsággal rekonstruálható.[51]

A rekonstrukciónak köszönhetően sikerült pontosabb adatot szerezni az állomány méretéről. Batthyány Gusztáv az eredeti, rohonci könyvtárra vonatkozó felajánlásában körülbelül 30 000 kötetről tett említést, de a tényleges szám ennél alacsonyabb volt, mintegy 25–26 000-re tehető. A Kázmér által felajánlott kisbéri gyűjtemény pontosan 2660 kötetet számlált, tehát a két rész együtt érte el az eredetileg becsült méretet, s így a Batthyány- és a Teleki-gyűjtemény mennyiségileg hasonló nagyságrendet képviselt.[52]

A két főúri könyvtáradomány összevetése

A mennyiségi hasonlóság mellett, ha nem is minőségi, de jelentős tartalmi különbség figyelhető meg, ha a Batthyány-gyűjteményt részletesebben vizsgáljuk, és az egyes tudományszakok vonatkozásában összevetjük a Teleki-könyvtár megfelelő részével.[53] Erre utalhatott már Toldy Ferenc is azzal a megállapítással, hogy „a könyvek legnagyobb részét eddig nem bírjuk", vagyis szerinte a két könyvtár jól kiegészítette egymást.

Ha összevetjük egymással az Akadémiai Könyvtár állományát megalapozó két nagy gyűjteményt, megállapítható, hogy a darabszámban mutatkozó hasonlóság mellett mind a provenienciájuk, mind a tartalmuk jelentősen különbözik egymástól. A Teleki-gyűjteménynél az enciklopédikus jelleg és a bibliotéka összeállításában részt vevő családtagok személyes preferenciái (matematika, filozófia, magyar nyelv, történelem) egyaránt megmutatkoznak, míg a Batthyány-könyvtár esetén csak a gyűjtők saját érdeklődési köre volt meghatározó. Szerencsés körülménynek mondható tehát, hogy Batthyány Tódor, aki a legnagyobb mértékben gyarapította a később felajánlott gyűjteményt, éppen azokban a tudományokban mélyedt el, amelyek a Telekieket kevéssé foglalkoztatták (ásványtan, vegytan, műszaki és gazdasági tudományok), így az 1838-as ajándék jelentős számú új kiadvánnyal gyarapította az Akadémiai Könyvtárat. A két gyűjtemény tehát jól kiegészítette egymást, így az 1844-es ünnepélyes megnyitót követően olyan könyvtár állt az Akadémia tagjainak rendelkezésére, amely a legtöbb tudományágban sokrétű, értékes szakirodalmat kínált.

45. MTA KIK Kézirattár Tört. 2r 23. 1839. február 17. ¶ 46. Hursán 2019, 203. ¶ 47. MTA KIK Kézirattár RAL 60/1839. ¶ 48. F. Csanak 1959, 11. ¶ 49. Toldy a következőképp fogalmazott erről szóló levelében: „…mind díszesen kötve, tökéletes épségben, hiányos felette kevés […] nem rendszeres gyűjtemény, de igen sok jeles és nagy ajándékkal." MTA KIK Kézirattár RAL 61/1839. ¶ 50. F. Csanak 1959, 12; Hursán 2020, 84–85. ¶ 51. A rekonstrukció eszközeiről, a Batthyány-könyvek azonosításának lehetőségeiről lásd Hursán 2019, 205. ¶ 52. *Uo.,* 91. ¶ 53. A Teleki- és a Batthyány-gyűjtemény rekonstrukciójára egyaránt támaszkodó összehasonlítást lásd Hursán 2019, 208–214. A tanulmány különösen a két állomány egyik legterjedelmesebb részét, a történelem szakba sorolt könyveket hasonlítja össze részletesen, de a legfontosabb jellegzetességeket a többi tudományszak esetén is megállapítja.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR AZ ELSŐ KINEVEZETT FŐKÖNYVTÁRNOKA IDEJÉN

Molnár Andrea

Az Akadémiai Könyvtár Hunfalvy Pál vezetése alatt

AZ AKADÉMIA HELYZETE A SZABADSÁGHARC UTÁN

Az 1848. márciusi forradalmi események hatása alól az Akadémia tagjai sem vonhatták ki magukat, még a hirtelen politikai változások iránt szkeptikus Széchenyi István sem volt kivétel.[1] A háborús események miatt Teleki József elnök először csak a nagygyűlés elhalasztását határozta el 1848 novemberében, majd 1849. január 6-tól teljesen felfüggesztette az üléseket. Buda ostromát követően a kisgyűlések egyik legfontosabb témája az intézmény megreformálása volt, azt igyekeztek elérni, hogy az Akadémia államilag támogatott országos intézménnyé váljon.[2] Június 4-én határozatot hoztak arról, hogy „az academia [...] járuljon egy, 'a nemzeti kormány iránt engedelmességet, s az ország kormányzója iránt tartozó tiszteletét kifejező irattal az utóbbi elébe".[3] Ez a hűségnyilatkozat volt az Akadémia 1849. évi működésének utolsó jelentős tette. 1849 második felében már Karl von Geringer báró volt Magyarország teljhatalmú polgári biztosa, aki az Akadémiára – jó okkal – gyanakvással tekintett.[4] Félő volt, hogy feloszlatják az intézményt, esetleg beolvasztják az osztrák akadémiába. Széchenyi ekkor már Döblingben tartózkodott, Teleki József pedig az 1848. évi kolozsvári országgyűlésen tanúsított hazafisága miatt a gyanúsak közé tartozott, egyébként Szirákon betegeskedett.[5] A bizonytalan helyzetben – feltehetően Toldy Ferenc tanácsára – ő tette meg az első lépést az Akadémia további sorsát illetően: 1850. január 16-án Pestről levelet intézett a Tudós Társaság tagjaihoz, amelyben a tudományos munka folytatására ösztönözte őket arra hivatkozva, hogy a birodalmi alkotmány biztosítja minden nép nyelvének és nemzetiségének védelmét.[6] A négy első alapító egyike, az uralkodó iránti hűségéről ismert gróf Andrássy György az Akadémia érdekében közbenjárt Geringernél, aki néhány hónapnyi vizsgálódás után a tudományos eszmecserét biztosító kisgyűlések zárt körben való megtartásához hozzájárult. Nagygyűlés hiányában tagválasztásra 1858-ig nem kerülhetett sor, a feltételek éppen csak a fennmaradásra voltak elegendők. A császári biztos megerősítette Andrássy György gróf másodelnökké választását,[7] aki 1850. június 10-én 39 résztvevő jelenlétében a „trón és a haza iránti hűségből" megnyitotta az „öszves kisgyűlést".[8] A következő heti ülésen, 1850. június 17-én már személyesen Teleki József elnökölt.

Az osztrák kormány nem tekintette országos intézetnek az Akadémiát. Felsőbb utasításra az 1852. évi egylettörvény értelmében fennállási engedélyért kellett folyamodnia. Az engedély az alapszabályok jóváhagyásával együtt csak 1858 végére érkezett meg. Az Akadémia csaknem egy évtizedig törvényen kívüli állapotban létezett a császári biztosok szigorú ellenőrzése alatt.[9] A lesújtó helyzet természetesen a Könyvtárra is hatással volt, fejlődésének üteme hosszú évekre lelassult, és az amúgy is súlyos problémák megoldása még nehezebb lett.[10]

1. Mázi 2019a, 145–195. ¶ 2. Szentgyörgyi 1973, 32. ¶ 3. MTA KIK RAL Kézirattár Kgy. Jk. 1849, XL. ülés 184. ¶ 4. A Hadtörténeti Levéltár anyagai (Kriegsgericht 1850/53) alapján Geringer pontos információkkal rendelkezett az Akadémia tagjainak 1848–49-es magatartásáról és tevékenységéről. T. Erdélyi 1979, 5, 395–401. ¶ 5. Angyal 1903, 1–33. ¶ 6. *Uo.,* 10. ¶ 7. *Uo.,* 12–13.; Szentgyörgyi 1973, 47–48. ¶ 8. *Magyar Academiai Értesítő,* 1850/1 (10. évf.), 1. ¶ 9. Pach 1975, 88. ¶ 10. F. Csanak 1959, 29.

AZ AKADÉMIA ELSŐ KÖNYVTÁRNOKÁNAK KIVÁLASZTÁSA

Jóllehet az alapítólevél 4. pontja arról rendelkezik, hogy a Könyvtárnak gondját a Teleki család által kijelölt könyvtárőr viseli,[11] e személy kiválasztása váratott magára. Amíg a Teleki-könyvtár nem került a Tudós Társaság birtokába, addig Teleki József nem tartotta szükségesnek a kinevezést. A könyvtári ügyek intézését kezdetektől magára vállaló Toldy Ferenc, mint arról korábban szó volt, az 1846. december 7-i nagygyűlésen lemondott a Könyvtár felügyeletéről, és csak titoknoki feladatait tartotta meg az Akadémián. Emiatt még 1846-ban bizottságot hoztak létre, amely négy levelező tagot is javasolt kinevezésre, köztük Hunfalvy Pált, akinek ajánlása fennmaradt. Eszerint „Hunfalvy Pál levelező tag, a késmárki lyceumban törvények és diplomatica tanítója s az ottani könyvtár felügyelője: kit alapos tudományossága, valóságos polyglott képzettsége s az irodalomtörténetbeni jártassága szinte alkalmassá tesznek e helyre".[12]

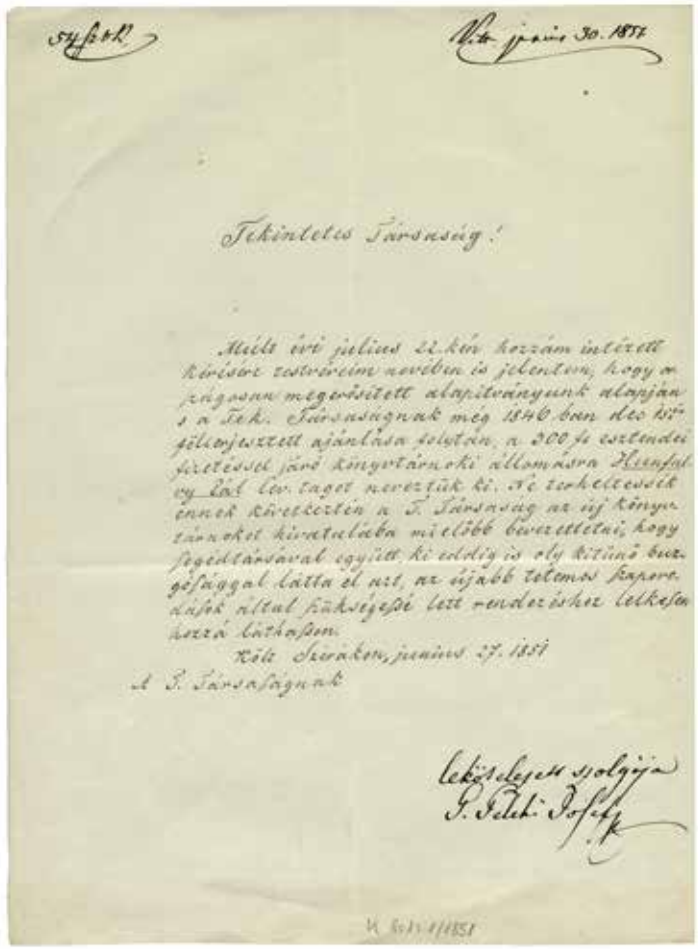
A bizottság azt is javasolta, hogy a könyvtárosi feladatot vonják össze az érem- és pénzgyűjteményi őr feladataival. Mivel azonban a könyvtáros kinevezése a Teleki család hatáskörébe tartozott, az érem- és pénzgyűjteményi őré pedig az Igazgatótanácséba, meglehetősen bonyolulttá vált az eljárás.[13] Az Akadémia különböző testületei (kisgyűlés, nagygyűlés) támogatták ugyan a javaslatot, Teleki József mégsem hozta meg a döntést.[14]

A szabadságharc után tartott első ülésen, 1850. június 10-én megerősítették Repiczky János alkönyvtárnoki kinevezését, aki az 1850. június 22-i kisgyűlés idejére már befejezte „a' könyvtár' Teleki-féle részének alapczímtárát".[15] Ez utóbbi gyűlésen egy további fontos esemény is történt: Teleki József felajánlotta ősnyomtatványokból és aldinákból[16] álló értékes, mintegy hatszáz tételt tartalmazó könyvgyűjteményét a Könyvtár javára; ezek jelentős részét a bécsi Bibliotheca Palatinalis aukcióján vásárolt példányok tették ki. Ezen az ülésen Szilasy János rendes tag[17] és Toldy Ferenc ismét felvetette a könyvtárnok kinevezésének szükségességét. Toldy azzal érvelt, „hogy mind a ma bejelentett új és több ezer kötetre menő szaporodások [Jancsó Imre könyvtára stb.] alapcímtározása, mind a még feldolgozatlan kézirattár, de végre a most munkába veendő kiselejtezés, eladások és árverések tekintetéből a könyvtárnoki hely betöltése múlhatatlan".[18]

Teleki József végül még egy évet várt, és csak 1851-ben szánta rá magát a helyzet rendezésére. 1851. június 27-én három levelet írt Szirákról az Akadémiára: egyet a Társaságnak,[19] amelyben az 1850. július 22-i ülésen hozzá intézett kérésre válaszol: az 1846. december 15-i felterjesztés alapján a könyvtárnoki állásra Hunfalvy Pál levelező tagot nevezte ki a család nevében. Sürgető feladatként említette, hogy az újonnan kinevezett könyvtárnok segédtársával együtt feldolgozzák az új szerzeményeket.[20] A második levél a Hunfalvy Pálnak szóló felkérő levél:

„Hunfalvy Pál M. Acad. Lev. Tagnak! Az országosan megerősített Teleki-alapítványnak 1846-ban felterjesztett ajánlata folytán testvéreimmel egyet értőleg Kegyedet neveztem ki könyvtárnokúl a magyar academia könyvtárához. A pénztárnok az e helylyel járó 300ft fizetésnek julius 1-jétől kezdve évnegyedes részletekben kiadására immár utasítva van. Családom meg van győződve, hogy az általa intézetünknek felajánlott gyűjtemény Kegyed gondjai alatt mind épségében meg fog őriztetni, mind különösen a kézirattár minél elébb részletes lajstromot fog nyerni, az egész könyvtár pedig a Kegyed fő felvigyázata alatt teljes rendbe jő. Költ Szirákon, junius 27. 1851."[21]

11. Ferenczi 1926, 7–17. „4. A Tudós Társaság rendes tagjaiból egy, akit mi vagy örököseink kijelölünk és császári-királyi Fenséged, mint a Nemzeti Múzeum és a Tudós Társaság védnöke megerősít és annak az 5000 forint tőkének kamataiból, melyet bankópénzben a Tudós Társaság pénztárába befizetünk, évi 300 forint fizetést kap bankóban, őri minőségben [...] viselje ennek a könyvtárnak külön gondját." A szöveg eredeti (latin nyelvű) verziója az országgyűlési határozatok hivatalos kiadásában olvasható: *Acta Comitiorum Regni Hungáriae 1825–1827*, Tom. I., Pozsony, Weber, 1825–1826, 281–283. ¶ 12. Fráter 1987, 25. ¶ 13. Érdy (Luczenbacher) János jogász, régész, numizmatikus, 1832 márciusától a Magyar Tudományos Akadémia levelező, szeptembertől rendes tagja. Legterjedelmesebb magyar nyelvű kódexünk, amely több szent legendája mellett Szent Lászlóét is tartalmazza, róla kapta a nevét. 1846-ban lemondott érem- és pénzgyűjteményőri pozíciójáról, mert József nádor kinevezte a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őrévé. Az akadémiai bizottság – bár hangsúlyozta, hogy a könyvtár és az érem- és pénzgyűjtemény kezelése más-más szakértelmet igényel – az Akadémia tulajdonában levő két gyűjtemény egy személy által történő gondozását az adott helyzetben összeköthetőnek tartotta, mivel az érem- és pénzgyűjtemény már rendezett állapotban és katalogizálva az érdeklődők rendelkezésére állt. A további szaporodások véleményezésére és állományba vételére pedig Érdy János maga vállalkozott. Fráter 1987, 24–26. ¶ 14. „Teleki József élete végéig reménykedett abban, hogy a Nemzeti Múzeum és az Akadémia szorosabb kapcsolatba kerül. Minden jel szerint a könyvtári alapítólevél vonatkozó pontjai indították erre. 1853. március 14-én az Akadémia Igazgatótanácsában ő vetette fel azt a tervet, hogy a Nemzeti Múzeum telkén építsen az Akadémia házat. [...] Miután az Akadémia igazgatóságának többi tagjai sem idegenkedtek a gondolattól, Teleki József az indítványt azzal is támogatta, hogy a két intézet »különösen a két könyvtárnak egymást kiegészítő használata, megtermékenyítené munkásságukat«." Fráter 1987, 16.; Igt. Jk. 1846–1861. XVI. gyűlés 8. pont, in: MTA KIK Kézirattár K 1307. ¶ 15. A dokumentum tulajdonképpen az alapítólevélben előírt külön katalógus kéziratos változatának tekinthető, kinyomtatása esetén tehát ez a pont is teljesült volna. A lista kiadására azonban nem került sor, sőt mára Repiczky katalógusa is elveszett, noha ez volt a valaha elkészült legteljesebb lista az alapító állományról, bár nem tartalmazta a teológiai könyvállományt, amely továbbra is Telekinél volt. Szabó 2019, 68–121. ¶ 16. Az aldina olyan nyomtatvány, amely Aldus Manutius 15. és 16. századbeli nyomdász műhelyéből került ki. ¶ 17. Szilasy János teológus, egyetemi tanár, nagyváradi kanonok, 1830-tól az Akadémia rendes, 1858-tól tiszteleti tagja. ¶ 18. MTAK KIK Kézirattár RAL Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1850. június 22., K 1404. ¶ 19. MTA KIK Kézirattár K 801 1/1851. ¶ 20. Fráterné 1987, 25. ¶ 21. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1851.

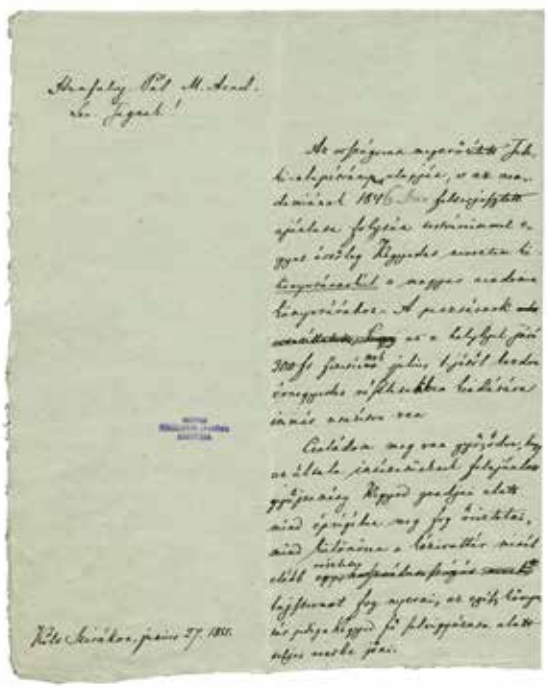

Teleki József 1851. június 27-i levele Helmeczy Mihálynak, a Magyar Tudós Társaság pénztárnokának

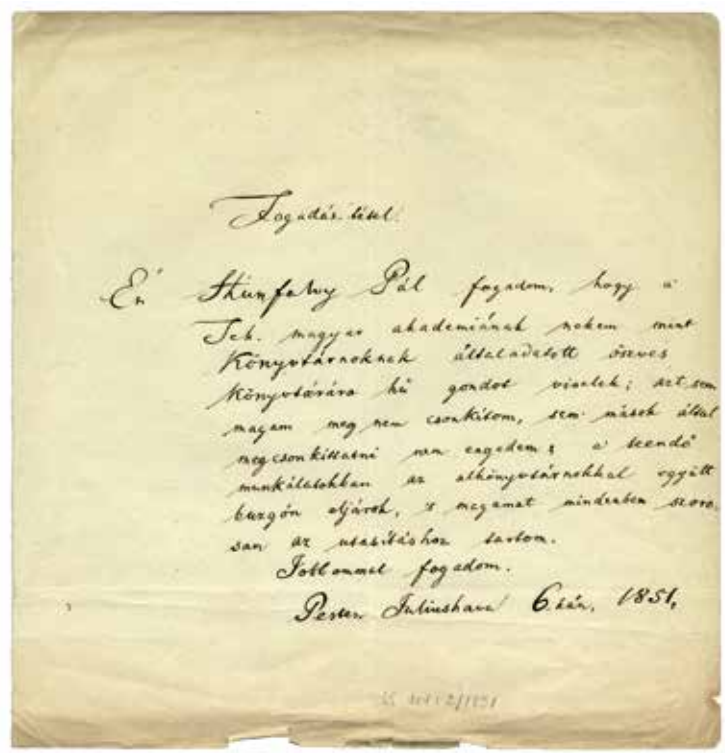
Teleki József 1851. június 27-i levele a Magyar Tudós Társaságnak

Teleki József 1851. június 27-i levelének fogalmazványa Hunfalvy Pálnak Toldy Ferenc kézírásával

Hunfalvy Pál fogadalomtétele

A harmadik levél pedig Helmeczy Mihály pénztárnoknak ment a könyvtárnoknak járó díjazás kifizetéséről. Hunfalvy hat nappal később, július 6-án aláírta hűségesküjét Czech János,[22] Szilasy János és Toldy Ferenc rendes tagok előtt.[23] Toldy és Szilasy átadták neki a könyvtárat, és ezzel Hunfalvy haladéktalanul át is vette hivatalát.

Hunfalvy Pál, 1865, Schrecker Ignác felvétele

HUNFALVY PÁL, AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ELSŐ KÖNYVTÁRNOKA

Hunfalvy Pál[24] kinevezésekor már csaknem egy évtizede az Akadémia levelező tagja volt. A Késmárk környéki Nagyszalókról származott szász jobbágy családból, apja őt és testvérét, Jánost a késmárki evangélikus líceumban taníttatta. Évekig a Podmaniczky családnál nevelősködött, mellette ügyvédi képesítést szerzett. Korán kitűnt nyelvtehetségével, a filozófia és a történelem iránti érdeklődésével. 1839-ben tanulmánysorozatot jelentetett meg az *Athenaeum* folyóiratban,[25] amelynek hamarosan állandó munkatársa lett. A szerkesztőségben a későbbi pályafutását meghatározó ismeretségekre tett szert, munkakapcsolatba és barátságba került Bajza Józseffel és Toldy Ferenccel. Ekkor érlelődött meg benne, hogy magyarnak vallja magát, és életét a magyar kultúrának és tudománynak szentelje.[26] A kiemelkedő szorgalmú, nagy munkabírású és kitartó fiatalembert, „több jeles philosophiai és philologiai értekezések íróját, a görög és keleti nyelvekben jártas ifjú férfit, kinek az Akadémia nagy hasznát fogja venni a szótármunkálatokban", Bajza József javaslatára, amelyet Pulszky Ferenc, Kiss Károly, Vásárhelyi Pál és gróf Teleki József is aláírtak, levelező taggá választotta az Akadémia az 1841. szeptember 3-án tartott nagygyűlésen.[27]

A még útját kereső ifjú akadémikus 1842-ben visszatért szülőföldjére, ahol eleinte a késmárki evangélikus líceum jogtanára („a magyar törvények és országászat rendes tanítója") lett.[28] Rendszeresen küldött publikációkat a fontosabb lapoknak, de az akadémiai üléseken személyesen ritkán tudott részt venni. Ezekben az években gyakran levelezett Toldy Ferenccel. Toldy már jóval lemondása előtt kereste azt a személyt, aki követhetné őt a Könyvtár élén. Olyasvalakit szeretett volna ajánlani, akit ő maga is alkalmasnak tart, és a jelölt is vállalná a feladatot. Erre utal Hunfalvynak az az 1845-ben írt baráti hangú, lelkes válaszlevele a titoknokhoz, amelyben nagy örömmel veszi a könyvtárnoki állás lehetőségét. És bár tanári munkáját megbecsüléssel végezte, valójában a könyvtári nyugalomban való munka vonzotta.

„Tisztelt barátom! Nem emlékszem, hogy engem valaha tudósítás annyira megörvendeztetett volna, mint az, melyben híremül adtad, hogy 'azon órában melyben akarom akadémiai könyvtárnok vagyok'. S igaz-e az valóban? No, de akarok akadémiai könyvtárnok lenni, akarok valahára csendben s nyugalomban dolgozni. Fogadd el édes Barátom, legszívesebb és őszintébb köszönetemet közbenjárásodért; fogadd el szívesen új kérésemet, hogy amely utat előttem nyitottál, azon célhoz érnem is segíts. – A háromszáz forint fizetéssel megelégszem pro hic et nunc, isten éltessen sokáig mindnyájunkat, megsegít ő azután is: csak akadémiai könyvtárnok lehessek. [...] Ez levelemmel együtt indul felszólításom Podmaniczkynéhoz, ki

22. Czech János győri polgármester, főbíró, történész, régész, 1832 márciusában az Akadémia rendes tagjává választották. Ő fedezte fel az érsekújvári ferencesek könyvtárában a Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készített magyar nyelvű imakönyvet, valamint az Érsekújvári kódexet. ¶ 23. „Fogadástétel. Én Hunfalvy Pál fogadom, hogy a Tekintetes Magyar Akadémiának nekem mint könyvtárnoknak általadott összes könyvtárára hű gondot viselek; azt sem magam meg nem csonkítom, sem mások által megcsonkíttatni nem engedem; a teendő munkálatokban az alkönyvtárnokkal együtt buzgón eljárok, s magamat mindenben szorosan az utasításhoz tartom. Jobbommal fogadom." MTAK Kézirattár K 801: 2/1851. ¶ 24. Eredeti neve Hunsdorfer. Akadémiai taggá választásakor János fivérével együtt kérelmezi a névváltoztatást Hunfalvira, amelyet az udvari kancellária 1842. február 17-én hagyott jóvá. Szily 1910b, 2. ¶ 25. Az *Athenaeum* politikai, társadalmi, irodalmi folyóirat, amely 1837 és 1843 között jelent meg Bajza József és Vörösmarty Mihály szerkesztésében. ¶ 26. 1827–28-ban a miskolci evangélikus és református líceumban egy-egy tanévet töltött, ekkor tanult meg magyarul. Magyarsága szempontjából döntő hatást gyakorolt rá Széchenyi *Világ* című műve. Hunfalvy 1841.; Szily, 1910b, 2. ¶ 27. Fraknói 1891, IX.; Székfoglalóját „Thucydidesről mint történetíró-művészről" tartotta = *A Magyar Tudós Társaság évkönyvei,* VI., 1840–42, 91. ¶ 28. Szily 1910b, 3–4.

mellettem a legnagyobb örömmel fog nyilatkozni; menynyivel hamarább és jobban érek így célt mint különben érhettem volna! Jövő postanapon Ő N. méltóságához Kolozsvárra indul el levelem: adja isten, hogy kineveztetésemet minél előbb valósítsa…"[29] Döntés ezekben az években nem született a kérdésben, a könyvtárnoki kinevezésére még hat évet kellett várnia.

1848-ban a forradalmi eszmék mellé állt,[30] a szepesszombati választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. 1849 nyarán követte a képviselőtestületet Debrecenbe és Szegedre, majd Aradra ment.[31] A világosi fegyverletételt követő év jelentős részét Késmárkon töltötte.[32] 1850. július 25-én a *Magyar Hírlap* közölte, hogy a kevésbé súlyos vétséget elkövető magyar országgyűlési képviselők közül 209 személy ellen megszüntették a haditörvényszéki eljárást – a listán Hunfalvy Pál neve is szerepelt.[33] Politikai szerepvállalása miatt azonban nem kaphatta vissza pozícióját Késmárkon, és 1850. szeptember 2-án hiába nyújtott be kérvényt az osztrák kultuszminiszterhez a pesti egyetem görög és latin nyelv magántanári állására is.[34] Valószínűleg e kudarcok hatására fordult teljesen a tudomány felé.[35] Ahogy arról az akadémiai kisgyűlési beszámolók jelenléti névsorai tanúskodnak, Hunfalvy 1850 nyarán aktívan bekapcsolódott a kisgyűlések révén éppen csak működő Akadémia életébe. Már a második, 1850. június 17-én megtartott kisgyűlésen jelen volt, és innentől hosszú időn keresztül csaknem valamennyi ülésen részt vett, legyen szó bármely tudományos osztály rendezvényéről.[36] 1850 novemberében még Platón *Politeia* című munkájának vázlatát olvasta fel,[37] 1851 januárjától azonban új témát választott: a finn nyelvvel kapcsolatos nyelvészeti elképzeléseit ismertette, és innentől tudományos tevékenysége elsősorban a nyelvészet és az etnográfia felé fordult.[38] Azzal, hogy elfogadta az Akadémia könyvtárnoki hivatalát, bár a díjazása csekély volt, egzisztenciális helyzete stabilizálódott. Az Akadémia könyvtára pedig Toldy méltó utódját találta meg benne, és egy rátermett, ügyszerető vezetőt kapott.

A KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSE AZ ÖNKÉNYURALMI IDŐSZAKBAN

Az Akadémia működésének egy évtizedig tartó korlátozott rendje[39] és anyagi helyzetének megromlása kedvezőtlenül hatottak a Könyvtár fejlődésére is. A nagy ajándékozások folyama megállt, a vásárlások nagyon szerény keretek között mozogtak, és az amúgy sem megbízható kötelespéldány-szolgáltatás még bizonytalanabbá vált. Csak a külföldi csere révén tudott a Könyvtár nagyobb mennyiségű értékes anyaghoz jutni.

Hunfalvynak először is meg kellett ismernie a kb. 60 000 kötetes könyvtárat, és felmérni az elvégzendő munkák sorát. Az első nagyobb feladatot néhány nappal kinevezését követően, az 1851. június 30-án tartott gyűlésen kapta: elrendelték a Könyvtár selejtezését.[40] A Könyvtár különféle hagyatékokból és adományokból összegyűlt állományába sok duplum került, és az Akadémia vezetősége elhatározta, hogy ezeket csere útján értékesíti, hogy a felesleges példányok helyett más, szükségesebb műveket lehessen beszerezni. A duplumszűrést az alapító állományra is kiterjesztették Teleki külön engedélyével.[41] Nem várt nehézséget jelentett, hogy Repiczky János alkönyvtárnokot az Akadémia október 6-án a török–magyar történeti kútfők gyűjtésével és ismertetésével bízta meg, így a Könyvtárban csak munkaideje felét tudta tölteni. A két könyvtáros közel négy évig dolgozott együtt, de Repiczky súlyosbodó betegsége miatt Hunfalvyra egyre több feladat hárult. Ő naplózta és katalogizálta az új beszerzéseket, végezte a kölcsönzést, kezelte a reklamációkat, gondoskodott a köttetésekről, és a még feldolgozatlan statisztika szakot is katalogizálta. Külön könyvtári szolgát csak 1854 második felében kapott a Könyvtár Emődy Mihály személyében.[42]

Az 1850-es években számos értékes adománnyal: történelmi értékű kéziratokkal és okmányokkal, régi, ritka nyomtatványokkal és könyvvel gazdagodott az intézmény. Ilyen volt többek között Teleki József már említett adománya,[43] vagy az

29. MTA KIK RAL Kézirattár M.irod.lev. 4-rét 70., Hunfalvy Pál levele Toldy Ferencnek. A levelet közli Fráter 1987, 28. ¶ 30. „48-ban nem volt kit tanítani: a diákok a magyar hazáért harcoltak" in: Bruckner 2016, 395–416. ¶ 31. Hasonlóan Vörösmartyhoz, Bajzához, Vachothoz és másokhoz. ¶ 32. Arról azonban megoszlanak a vélemények, hogy ezt bujdosásnak kell-e tekinteni. Loványi 1961,, 9–11. ¶ 33. „Ő felsége f. é. jul. 20-ki legfels. határozatában, a ministertanács előterjesztésére, legkegyelmesebben megparancsolni méltóztatott, hogy a magyar országgyűlési képviselők s forradalmi kormánybiztosok közöl kevesbbé terhelt 209 egyén ellen folyamatban levő haditörvényszéki eljárás azonnal megszüntessék." *Magyar Hírlap,* 1850. július 25., 212. szám, 933. A teljes névsort a lap először csak az 1850. július 28-i számában teszi közzé. ¶ 34. Domokos–Paládi-Kovács 1986. ¶ 35. Krompecher 1937, 7. ¶ 36. A korban szokás volt, hogy az akadémikusok nemcsak saját osztályuk, de valamennyi osztály ülését látogatták. ¶ 37. *Magyar Academiai Értesítő* 1850-ről (10. évf.), 292. ¶ 38. 1851. január 18-án tartott előadásának címe *Nyelvészeti teendőink, s a finn népek régiségei a finnek hitéről és költészetéről*, ezen kívül az év folyamán még öt alkalommal tartott nyelvészeti tárgyú előadást a nyelvtudományi, illetve a nyelv- és széptudományi osztály kisgyűlésein. ¶ 39. A pesti rendőrigazgató kötelezte az Akadémiát, hogy az 1852-ben kiadott egylettörvényhez igazodva dolgozza át alapszabályait. Egy elnöki bizottság által készített új szöveg nem tartalmazott újabb elemeket az 1845-ös utasító határozatoknál. Jóváhagyása sokáig késett, ennélfogva az Akadémia nem rendelkezett császári engedéllyel, ezért az intézmény 1854 októberétől császári biztos felügyelete alá került, aki személyesen ellenőrizte az Igazgatótanács üléseit és a nagygyűléseket. ¶ 40. Összes kis gyűlés, június 30. 1851, *Magyar Academiai Értesítő,* 1851, 240. ¶ 41. Szabó 2019, 91. ¶ 42. MTA KIK Kézirattár RAL K 857, A Könyvtár gyarapodási naplója 1846–1865. Az egyes tételek 1855-től számsorban következnek, 1851-től Hunfalvy Pál írása, Fráter 1987, 30. ¶ 43. MTA KIK Kézirattár RAL Kisgyűlési jegyzőkönyvek, 1850. június 22.

érsekújvári ferencesek igen értékes kódexadománya (Czech-kódex, Érsekújvári kódex, Thewrewk-kódex). 1851-ben elhunyt Döbrentei Gábor, a magyar nyelvemlékek nagy tekintélyű gyűjtője és közreadója, akinek gyűjteményét megvásárolta az Akadémia. Szintén megvette az 1854-ben elhalálozott nagyszerű forrásgyűjtő történész, egykori győri polgármester Czech János oklevélgyűjteményét és kéziratait. Az Esterházy hercegek könyvtárnokának, Gaal Györgynek[44] özvegye az Akadémiának ajándékozta férje mintegy 26 kötetbe rendezett kéziratgyűjteményét. Szintén az Akadémiáé lett az 1855-ben elhunyt Repiczky János könyvgyűjteménye is,[45] és a sort még folytathatnánk.

Teleki Józsefnek köszönhető újabb gyarapodást jelentett az elnök saját monumentális történettudományi munkájának, a *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozat köteteinek a megjelenése. A szerző életében a sorozat 1–4. része és az okmánytárt tartalmazó 10. része jelent meg, és nagy sikert aratott szakmai és olvasói körökben. (Az 5., 11., 12. köteteket a szerző még sajtó alá rendezte, de a 6–9. kötetek és a 13. kötet anyaga és a források még kiegészítésre vártak.)[46] A megjelent kötetekből Teleki a díszpéldányokon kívül 1000-1000 példányt ajánlott fel az Akadémiának azzal a kikötéssel, hogy az eladásukból befolyó összeget tőkésíteni kell, és a kamatok egy hatodát vissza kell forgatni a tőkébe, a maradék öt hatodát pedig felerészben a történettudományi kutatások támogatására, felerészben a Könyvtár állományának gyarapítására kell felhasználni, a legfontosabb könyvszükségletek kielégítését tartva elsődleges szempontnak.[47] 1853-ban a család két további tagja, Teleki Ádám és Teleki Domokos, maga is akadémikus, szintén adományozott könyveket az Akadémiának.

Teleki József elnök 1855 februárjában elhunyt. Halálával az Akadémia nemcsak első elnökét, de könyvtárának alapítóját és pártfogóját is elvesztette. A gróf végrendeletében a számára oly kedves intézményre hagyta Szirákon, Pesten és Pomázon tartott saját könyveit, közelítőleg 5000 kötetet. Egyéb javadalmaiból 24 000 forintot különített el, hogy annak kamataiból részben a könyvtárnok fizetését egészítsék ki, részben az Akadémia könyvtárát gyarapítsák. Hunfalvy, akinek Repiczky halála miatt megnövekedtek feladatai, csak 1856 nyarán vette át az Akadémiának szánt könyveket Szirákon. Az összesen 16 ládányi könyvből kilenc láda már összecsomagolva várta a szállítást a

Teleki Domokos, 1876, Pollák Zsigmond metszete

pincében. Ezek voltak az alapító könyvtár még át nem vett teológiai szakjának könyvei, körülbelül 9000 kötet, amelyek csak ekkor, a gróf halála után kerültek az Akadémiai Könyvtárba.[48]

Csak ez a gyarapodás közelítőleg újabb 14 000 könyv elhelyezését tette szükségessé, ami nagy gondot jelentett. Egyértelmű volt, hogy a könyvtárban már nincs elég hely, és az új szerzemény csak komoly nehézségek árán helyezhető el. Az Akadémia ülésteremében és más szobáiban halmozták fel a köteteket, amelyeket még a nyári akadémiai szünetben szét kellett választani szakonként, és felállítani, de erre a munkára a könyvtárnok egyedül nem volt elegendő. Ezért az új elnök, Dessewffy Emil Hunfalvy mellé rendelte Podhorszky Lajos orientalistát,[49] akit Hunfalvy még az 1855. április 16-i összes ülésen Repiczky helyébe ajánlott. Podhorszky havidíjasként már dolgozott is a Könyvtárban, kinevezése azonban halasztódott, s csak az 1857. június 22-i összes ülésen nevezték ki alkönyvtárnokká. Körülbelül három évig dolgozott a Könyvtárban, 1859-ben már Grazban élt.[50]

Az új munkatárs alkalmazása mellett valamelyest javított a könyvtárnok helyzetén az is, hogy a könyvtárnoki fizetés Teleki József végrendeletében tett alapítványa révén 300-ról 580 forintra emelkedett a gróf halálától számítva, bár erről az értesítés csak 1856 áprilisában érkezett meg.[51]

44. Lásd Zvara 2015, 79–91. ¶ 45. *Magyar Academiai Értesítő,* 1851 (11. évf.), 21, 157; *Magyar Academiai Értesítő,* 1855 (15. évf.), 383; *Magyar Academiai Értesítő,* 1856 (16. évf.), 625. ¶ 46. *Magyar Academiai Értesítő,* 1855 (15. évf.), 335. ¶ 47. *Magyar Academiai Értesítő,* 1852 (12. évf.), 187.; *Magyar Academiai Értesítő,* 1853 (13. évf.), 10, 41.; *Magyar Academiai Értesítő,* 1854 (14. évf.), 74. ¶ 48. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1856 ¶ 49. MTA KIK Kézirattár RAL 74/1856. ¶ 50. *Vasárnapi Újság,* 50. évf. 26. sz. (1903. június 28.), 423. Podhorszky 1859-től 1865-ig a Karagyorgyevics családnál volt a két idősebb fiú – köztük a későbbi szerb király, Péter – nevelője. ¶ 51. MTA KIK Kézirattár K 801: 2/1856, levél a pénztárnoknak.

Podhorszky Lajos, 1865, Schrecker Ignác felvétele

50/1855

MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

Hontalhatlan fájdalommal jelentem az Academia tagjainak, Academiánk valóságos édesatyjának, szeretett Elnökünknek

Szlhi Gróf Teleki Józsy úr Ő Exjának

hosszas lánc betegsége után, február 13. estveli fél 11 órakor elhunytát.

Hidegüli tetemei folyó hónap 18-án vitetnek ki Sirákra, hol atyái sírboltjában örök nyugalomra tétetnek le.

Február 19ikén ülés nem tartatik.

Az academiai gyász február 26. 3 órakor tartatik meg, melyen a tisztelet tagok fekete ruhában megjelenni kéretnek.

Az egyházi vég tisztességtétel Pesten, a reform. templomban, március 4. 10 órakor tartatik meg.

Pest, február 16. 1855.

Toldy Ferenc titoknak

Jyára nagyon általvagyok meggyőződve jelenni

Kállay Ignácz

Kemény Zsigmond

Gyulai Ferencz

Dr. Erdy János

Bizalmi Pálfy

Mátray Gábor

Czuczor Gergely

Wenzel Gusztáv

Csengery Antal

Lukácsy Károly

Kazinczy Ferencz

Szemere Miklós

Bajza József

Fogarasi János

Török Ignácz

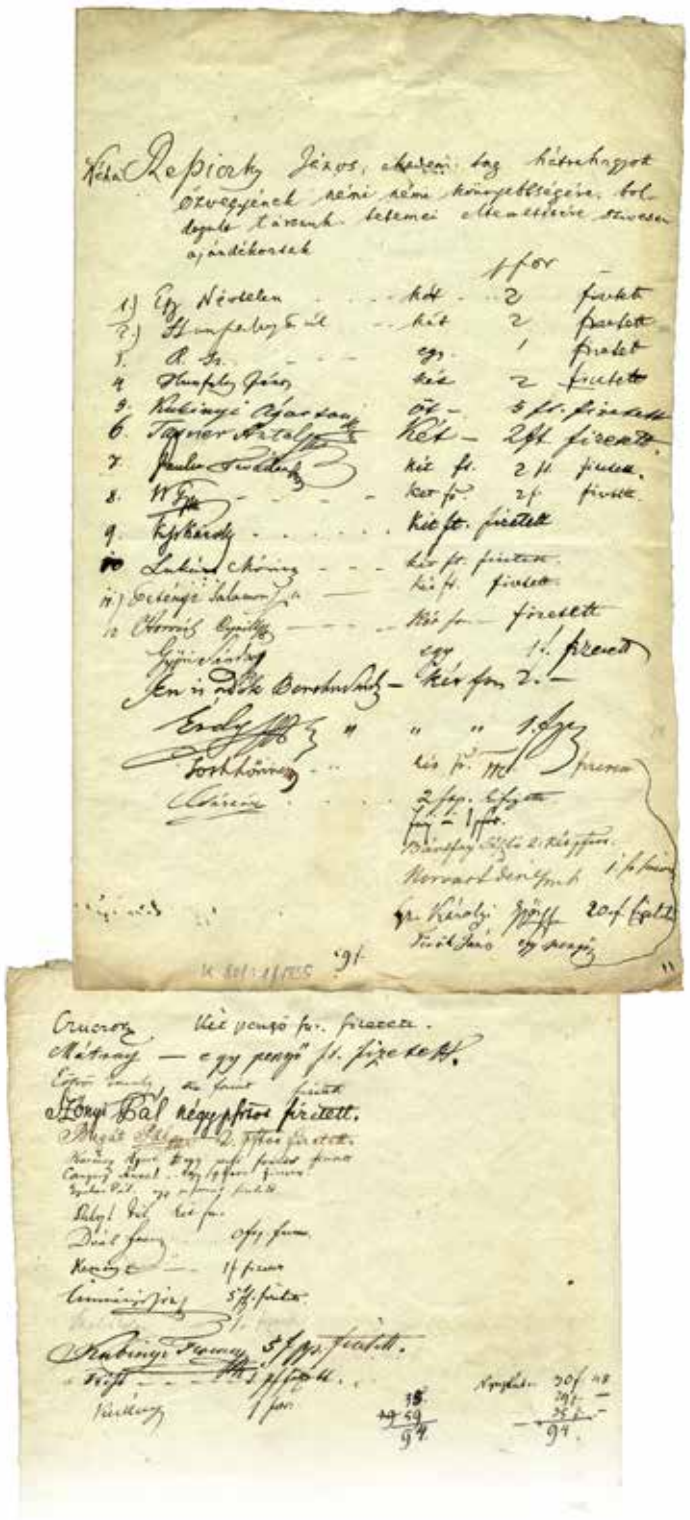
Petényi Salamon János

Szalay László

Szabó József

50/1855

Toldy Ferenc titoknok bejelentése Teleki József elhunytáról, Pest, 1855. február 16.

Hunfalvy Pál által írott ajándékozási ív Repiczky János özvegyének megsegítésére, 1855

A könyvtári feladatok közül az egyik legelhanyagoltabb terület a kéziratok, a nyelvemlékek és az okmányok katalogizálása volt, amelyek közül számos komoly értékkel bírt. Toldy Ferenc 1857-ben javaslattal állt elő a probléma megoldására.[52] Miután Érdy János, az érem- és pénzgyűjtemény őre 1857 tavaszán lemondott tisztségéről, helyére új tisztet kerestek. Toldy azt javasolta, hogy a kézirattár és az éremtár együtt egy új személy gondjaira legyen bízva, aki inkább a kéziratok és oklevelek szakértője legyen, mert a gyűjtemény nem pusztán lajstromozót igényel, hanem speciális ismeretekkel rendelkező szakembert. Ez a fontosabb szaktudás, hiszen az érem- és pénzgyűjteményt Érdy rendezett állapotban hagyta, és a leíró jegyzékkel is elkészült. A kézirat- és éremtár felügyeletét együtt ellátó könyvtári tiszt fizetését pedig a korábbi évi 300 forintban megállapított éremtárőri javadalmazással lehetett biztosítani, így a kézirattár élére kinevezett személy nem jelentett újabb anyagi megterhelést az Akadémiának. Toldy az 1857. május 25-i összes ülésen Paúr Iványt ajánlotta az igazgatóságnak a kézirat- és éremtárőri posztra, aki a Nemzeti Múzeumban ezen a területen dolgozott,[53] de az Igazgatótanács csak 1858. május 31-én írt levelében nevezte ki.[54] Érdy János június 11-én át adta neki a pénz- és éremtárat,[55] Paúr azonban csak néhány hónapig töltötte be ezt tisztséget, mert még ugyanebben az évben a Széchenyi család levéltárnoka lett. Így csak rövid időre sikerült megoldást találni a személyi gondokra.

A TÖRVÉNYES MŰKÖDÉS HELYREÁLLÁSA, ÚJ KILÁTÁSOK

Az 1850-es évek második felében a közfigyelem ismét az Akadémia felé fordult, a sajtó egyre többet foglalkozott a nemzeti intézmény mostoha helyzetével és a korlátozott működési feltételek közötti tevékenységével. Az Akadémia a vonatkozó törvény értelmében 1854-ben benyújtotta alapszabálytervezetét jóváhagyásra. Az uralkodó csak négy év elmúltával, 1858. február 27-én írta alá, de nem a beadott szabályzatot, hanem annak egy teljesen átdolgozott, az udvar érdekei szerint módosított változatát. Az intézményt több lényeges kérdésben megfosztották döntési jogkörétől, és a magyar nyelvű tudományművelést kivették feladatai közül. Deák Ferenc fogalmazta a fellebbezést, amelyet nyár elején eljuttattak az udvarhoz. Ezúttal már novemberre

52. *Magyar Akadémiai Értesítő,* 1857 (17. évf.), 308. ¶ 53. A helytartótanács 1855-ben nevezte ki a Magyar Nemzeti Múzeumhoz díjnoknak úgy, hogy felváltva két osztályon, a régiség- és könyvtári osztálynál működött. ¶ 54. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1858 ¶ 55. Az átadási irat szerint az Akadémia éremtára görög, római, magyar, erdélyi és más vegyes érméket őrzött. Közülük 100 db aranyból, 3616 db ezüstből, 4963 db rézből és bronzból, 9 db vegyített fémből készült. Ezen kívül egy zsáknyi mindenféle vegyes pénz és érme, valamint egy József nádor medallion került átadásra. MTA KIK Kézirattár K 801: 3/1585.

Dessewffy Emil, 1865, Schrecker Ignác felvétele

megérkezett a válasz: a teljes elutasítás. Kénytelenek voltak a császár által megszabott korlátokat tudomásul venni. A szabályzat a korábbiakhoz hasonlóan nem említi a Könyvtárat, a Könyvtár munkatársaira viszont kitér. Meghatározza munkavégzésük rendjét, valamint megválasztásuk módját,[56] de újdonságot nem hoz, csak a korábbi gyakorlatot rögzíti. Az érvénybe lépett alapszabályok által ismét jogszerűen működhetett az Akadémia. 1858 decemberében, bő egy évtized elteltével, ismét ünnepélyes „közülést" tartottak a Nemzeti Múzeum dísztermében. Tíz év múltán ismét tagokat választhattak. Ez alkalommal 74-en nyertek el rendes, tiszteleti vagy levelező tagságot. Hunfalvy Pált az Akadémia rendes tagjává, Podhorszky Lajost levelező taggá választották meg a Nyelv- és Széptudományi Osztályon.[57]

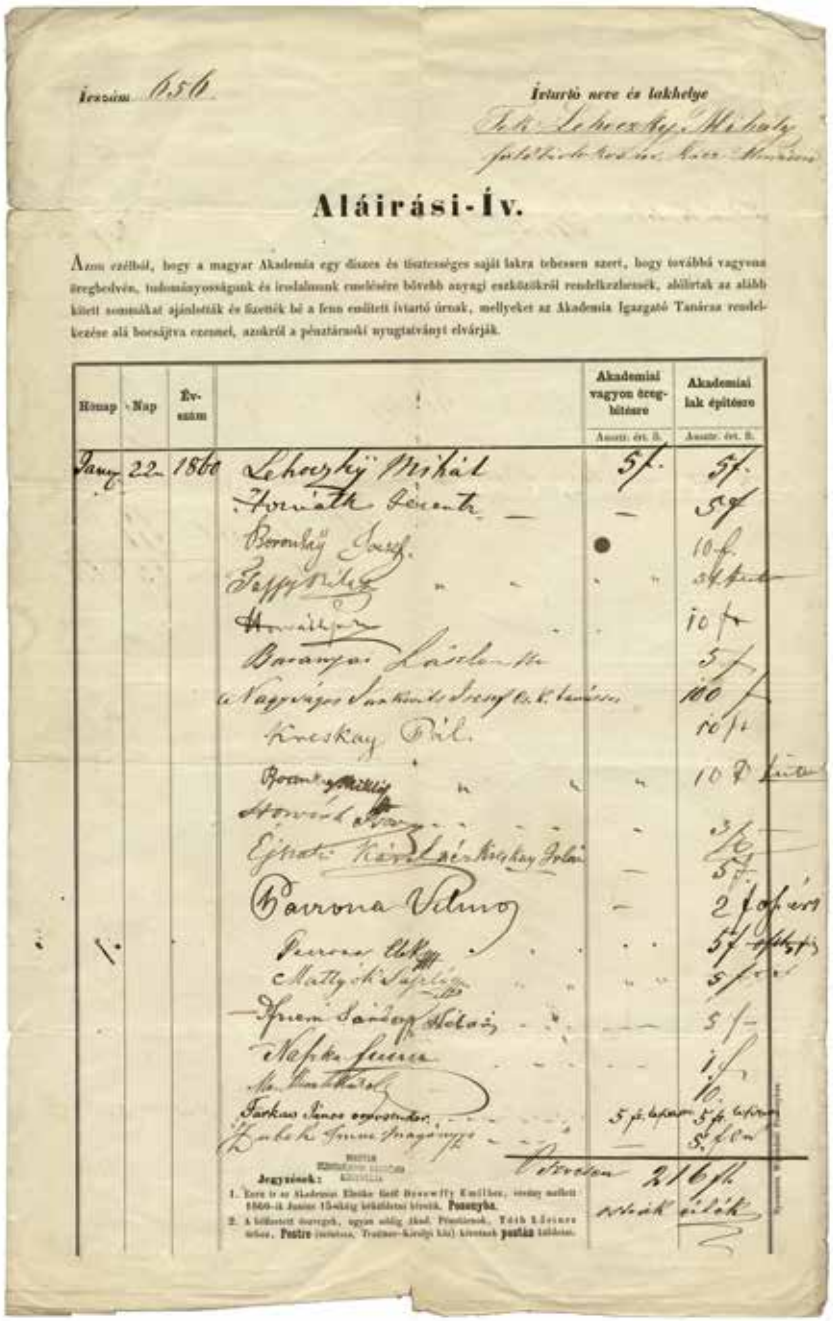
Az Akadémia anyagi gondokkal küzdött a szabadságharc utáni első években,[58] de az 1850-es évtized második felére bevételei növekedni kezdtek. Ennek forrásait – a kiadványokból származó bevételek mellett – főként az adományok jelentették, amelyek már nem elsősorban főnemesektől származtak, hanem az egyre erősödő társadalmi érdeklődés nyomán egyházi alapítványoktól, kisebb birtokosoktól és a polgári réteg tagjaitól.[59] Egyre növekvő igény mutatkozott arra, hogy az Akadémiának saját épülete legyen. A székház építésére indított gyűjtésben fontos szerepe volt a *Magyar Sajtó*ban 1857-ben indított cikksorozatnak, amelynek szerzője ismertette az Akadémia addigi működését, és részletes kimutatást közölt a tőkére befolyt adományokról az alapítás óta eltelt időben, és arra buzdította az olvasókat, hogy adakozzanak az intézmény számára.[60] Bár e felhívást az Akadémia vezetői eleinte még nem fogadták örömmel, 1858. március 19-én maga Dessewffy Emil elnök mutatott példát az adományozásra egy új épület érdekében, bízva, hogy követni fogják példáját.[61] A legnagyobb adományt a híres mecénás Sina család tagja, báró Sina Simon[62] adta, aki 1858 augusztusában az alapítókhoz fogható nagy összeget, 80 000 forintot ajánlott fel azzal a kikötéssel, hogy azt az Akadémia székházának megépítésére fordítsák.[63]

Sina Simon, 1865, Schrecker Ignác felvétele

56. 22. § A fő- és alkönyvtárnok, valamint netán egyéb gyüjteményőrök, a reájok bízott ügyeket külön utasításaik szerint hit alatt végzik. 34. § A főkönyvtárnokot a gróf Teleki-nemzetség alapító ága, az alkönyvtárnokot, könyvtártisztet, úgy a gyüjteményőröket is, az akadémia, szinte tagjai sorából, öszves ülésben, szavazatok többsége által választja. A M. T. Akadémia új alapszabályi, Kónya 1994, 102–111. ¶ 57. *Magyar Akadémiai Értesítő,* 1858 (18. évf.), 630. ¶ 58. Tóth 1881, 145–146. ¶ 59. Pach 1975, 91. ¶ 60. Fráter 1962, 450–459. ¶ 61. „Tekintetes Akadémia! Testvérbátyám Dessewffy Aurél halála után néhány évvel barátai és tisztelői közöl többen elhatározták, emlékének egy irodalmi díszmüvet szentelni, és annak jövedelmét hazai közcélra fordítani, így keletkezett a „*Koszorú* [...].Örömömre szolgál egyszersmind értesíthetni a Tekintetes Akadémiát, hogy az aláirók ezen tiszta jövedelmet a magyar tudós társaság igazgató tanácsa rendelkezése alá bocsátani határozták, azon óhajtás kijelentése mellett, hogy az szolgáljon magkövéül azon alapnak, melyet reményük szerint a hazafiak adakozása öszve fog majdan állítani azon céllal, hogy akadémiánk, feladásához és magunkhoz illő saját épületében székelhessen. [...] magamhoz ragadom az alkalmat, miszerint első lehessek, ki az aláírók nemes példáját követhetem. Jelentem ennek folytán, hogy szándékom megkérni a tisztelt Igazgató Tanácsot, miszerint tőlem három ezer pengő forintnak, évenként ezerével lefizetendőnek, felajánlását elfogadni, és megengedni méltóztassék, hogy azok hovafordítására nézve, a „*Koszorú*"-t közre bocsátott aláirók felebb kifejezett ohajtásához csatlakozhassam." *Akadémiai Értesítő,* 1858, 159–160. ¶ 62. Sina Simon, aromán származású földbirtokos és mecénás, a magyar nemzeti intézmények, köztük a Magyar Tudományos Akadémia kiemelkedő támogatója. 1858-tól az Akadémia Igazgatótanácsának tagja. ¶ 63. Már 1857-ben megkezdődött a pénzgyűjtés az Akadémia érdekében. A vidéki kezdeményezést aztán Jókai Mór karolta fel és népszerűsítette.Bicskei–Ugry 2018, 26–27.

Az ünnepélyes „Köz-Ülésen” tartott beszámolójában Toldy titoknak már magabiztosan beszélhetett arról, hogy az adományok egyik részét „az ezentúl már nélkülözhetetlenné lett saját akadémiai épület”-re kapták, amely ha elkészül, „képesek leszünk kincstárunkat, u. m. 60 ezer kötetet meghaladó könyvtárunkat, az összes közönségnek is megnyithatni”.[64] A kezdeményezésre és a példák hatására addig soha nem látott országos adományozási hullám indult el az alaptőke növelése és saját épület megépítése érdekében.[65] Mindez hosszú időre stabilizálta az intézmény anyagi helyzetét.

Sorszám 656. Ivtartó neve és lakhelye

Aláírási-Ív.

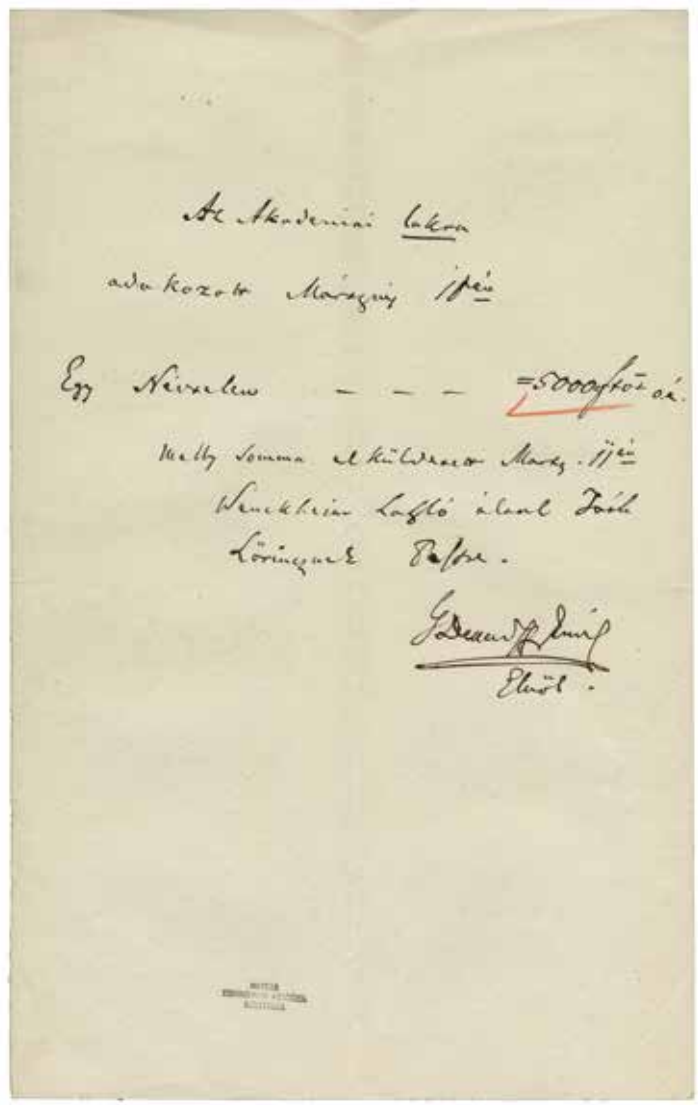
Azon czélból, hogy a magyar Akadémia egy diszes és tisztességes saját lakra tehessen szert, hogy továbbá vagyona öregbedvén, tudományosságunk és irodalmunk emelésére bővebb anyagi eszközökről rendelkezhessen, alólirtak az alább kitett summákat ajánlották és fizették be a fenn emlitett ivtartó úrnak, mellyeket az Akadémia Igazgató Tanácsa rendelkezése alá bocsájtva ezennel, azokról a pénztárnoki nyugtatványt elvárják.

Hónap	Nap	Évszám		Akadémiai vagyon öregbitésre Assign. ért. ft.	Akadémiai lak építésre Assign. ért. ft.
Jan.	22.	1860	Lehoczky Mihál	5f.	5f.
			Horváth Ignácz	—	5f.
			Boronkay Józs.	●	10 f.
			Jeszenszky		5 f.
			[illegible]		10 f.
			Baranyai László		5 f.
			[illegible]		100 f.
			Kneskay Pál.		10 f.
			[illegible]		10 f.
			[illegible]		3 f.
			[illegible]	—	5 f.
			[illegible]	—	2 f.
			[illegible]		5 f.
			[illegible]		5 f.
			[illegible]		5 f.
			[illegible]		1 f.
			[illegible]		10.
			[illegible]	5 p.	5 p.
			[illegible]	—	5 f.
			Összesen		216 f.

Jegyzések: [illegible]

1. [illegible] Pozsonyba.
2. [illegible] Pestre [illegible] postán küldetnek.

Egy aláírási ív a palotaépítésre szánt adományokról, 1860

Az Akademiai lakra
ada kezdo Marczius 18án
Egy Nevelen — — — =5000ftot ad.
Melly Summa a Külföldrol Marcz. 11én
Nemkivan Laffó által Zárt
Lörinczt Pestre.
Elnök.

Elnöki tanúsítvány egy ismeretlen 5000 forintos adományáról

64. Toldy 1876, 17. § 65. Az adományok összege már 1860 áprilisában 235 381 forintot tett ki az alaptőkére és 269 844 forintot a székház építésére. A következő év végéig a palotaépítésre már 528 728 forint és 393 arany gyűlt össze, s ehhez járult még Pest városának nagy értékű adománya telek formájában. Kemény 2015, 20.

MAGYAR AKADEMIA

Megalakult 1830.

Újra megerösittetett 185[illegible]

Borura derü.

ELNÖKSÉG.

Volt elnök : Gróf **Teleki József.**
„ másodelnök : Gróf **Széchenyi István.**
Titoknok : **Döbrentei Gábor.**

ELNÖKSÉG.

Jelenlegi elnök : Gróf **Dessewffy Emil.**
„ másodelnök : Báró **Eötvös József.**
Titoknok : **Toldy Ferencz.**

Alapitók :

	Ptr.
V. Ferdinánd Ő cs. kir. Felsége	10000
József Főherceg Nádor	10000
Károly Főherceg	10000
Gróf Széchenyi István	60000
Herceg Batthyány Fülöp	40000
Gróf Károlyi György	40000
Gróf Teleki József	30000
„Honyulnak koru“ után eddig	7437
Ismét	2000
Karácsonyi Guidó	20000
Gróf Károlyi István	20000
Gróf Andrássy György	15000
Gróf Széchenyi Pál	10000
Gróf Batthyány Iván	10000
Id. gr. Esterházy Mihály	10000
Id. gr. Esterházy Károly	10000
Gróf Károlyi Lajos	10000
Sándor István	9807
Gróf Vay Ábrahám	8000
Gruber György	6000
Kovács Károly	6000
Gr. Teleki József, Ádám, Sámuel és László	5000
Pécsely József	5000
Gr. Nádasdy Ferencz	5000
Gr. Pálffy Ferencz és János	4000
Gr. Keglevich János	4000
Gr. Esterházy Miklós	4000
Gr. Pálffy János	4000
Vitéz József	3167
Marczibányi nemzetség	3132
Gr. Cziráky Antal	3000
Jersey János	3000
Gr. Dessewffy Emil	3000
Gróf Pálffy Eudémia	2500
Gróf Zay Károly	2000

Borura derü! — ezt választá a Magyar Tudós Társaság jelszavául, midőn csaknem három évtizeddel ezelőtt hazánk nagyjainak szent lelkesedése által megalakult.

„Borura derü!“ kiálthatjuk fel most, talán méltóbb joggal, midőn tiz évi élettelenség, tetszhalál, vagy legalább szótalanság után a fejedelmi szó ujra visszaadá e nemzeti intézetet az életnek, midőn a megritkult sorokat ujra megnépesedni látjuk, s a néma termekben ujra a szellem és tudomány választottainak vezérszavait hangoztatni halljuk.

Szellemi emelkedésünk egyik legnevezetesb tényezője, a magyar Tudományos Akademia, december 15-én s a következett napokon, midőn 10 évi sajnos szünetelés után tartá ismét első **nagy-gyülését**, egy uj működési korszak küszöbére lépett — s nemzetünk jövője iránt kebleink ismét uj reményekkel telnek meg!

Hadd mondjunk el ez alkalommal ismét néhány dolgot, a mit mindenki tud, vagy mindenkinek tudnia kellene — de a mellyeket eléggé ismételni nem lehet.

Midőn gróf Széchenyi István – kinek neve minden ujabbkori életrevaló nemzeti vállalattal elválhatlanul össze van kötve — s vele együtt azok, kik példája által lángra gyultak, az Akademia megalapitásához járultak nemes áldozataikkal : jól tudták, hogy ez által a magyar nemzeti miveltségnek kiinduló pontját, mintegy szegletkövét alapitották meg.

Alapitók :

	Ptr.
Sz. kir. Buda város	2000
Báró Prónay Sándor	2000
Ürményi Ferencz	2000
Tökölyi Szalkaszt	2000
Pyrker László	2000
Szentiványi Bogumil	2000
Borsiczky tanár	2000
Torontálivármegye	1464
Csekonics János	1100
Nemzeti Jenth Gábor	1000
Pelliczi Jakey Imre	1000
Pápai Sámuel	1000
Báró Mandell Károly	1000
Kopácsy József	1000
Jankovics Miklós	1000
Vilim Ferdinand és a zárai egység	1000
Fiume város	1000
Nyitra vármegye	1000
Kerkes János	1000
Nákó János	1000
Fargó György	1000
Gorove László, Lajos és Károly	1000
Sámuel Alajos	1000
Nyiregyháza város	1000
Hockmann Gusztáv	1000
Farkas Sándor	941
Kéthei Cosma Sándor	900
Fehérmegye	619
Báró Sorgency Ignácz	600
Komáromvmegye	550
Hány Alois	505
Sulkey János	500
Schorbirtz, kamenok	500
Bácsmegye	462
Vághy Ferencz	400
Bujanovics Sándor	400
Lónár Ágoston	402
Kisenbeck János	400

Tomori Anasztás	400
Nagy Károly több ízben	350
Szabadka város	350
Kovács Tamás	321
Győri evang. gyülekezet	321
Vitéz József	320

Márton János	300 ft. arany
Kovács Miklós	100 „ „
Pálffy Ferdinand	40 „ „

Vukics István	200
Döme Károly	200
Nagy-Szombat város	200
XVI. Szepesi város	200
Beszenyi Dániel veszelőli	200
Vulayi Aegyv	200
stb. stb.	

Báró Sina Simon . . . . . 80000 pft.

A Vasárnapi Újság *tudósítása a Magyar Akadémia működésének újra indulásáról*

Budenz József, 1865, Schrecker Ignác felvétele

A KÖNYVTÁR ÚJ MUNKATÁRSAI

Hunfalvy Pálnak csak 1861-ben sikerült megfelelő személyt kineveztetni a könyvtári munkára: Budenz Józsefet.[66] A német származású, Göttingenben doktori címet szerző és a nyelvtudomány iránt elkötelezett 22 éves fiatalember 1858-ban érkezett Magyarországra, hogy magyar nyelvtudását tökéletesítse. Gyorsan kapcsolatba került Hunfalvyval, aki szívesen fogadta a számos nyelvet ismerő ifjú nyelvészkollégát.[67] Hunfalvy levélben fordult az Akadémia vezetőségéhez az új könyvtári munkatárs alkalmazása érdekében: „...Most újra bátorkodom az igen érdemes férfiút, Budenz Józsefet ajánlani, ki dr. philosophiae, a tudós külföld előtt is már ismeretessé váló philologus, jeles szanszkritista, hellénista s a török nyelvben nagyon járatos, s ki mint magyar író az »Uj Magyar Múzeum« és »Magyar Nyelvészet« olvasói előtt ismeretes; végre ki könyvtári dolgokra, egyebek közt az orosz nyelv tanulása miatt is, felette alkalmatos, s kit egy hónap óta már be is gyakoroltattam a szokott könyvtárnoki ügyviseletbe. Könyvtárnoki segédnek való kineveztetését, azon kötelezettséggel, hogy a török oklevelek és codexek olvasója és értelmezője is legyen, kérem a Méltóságos elnökségtül. Kérésemet nemcsak az akadémiai könyvtár mind inkább szaporodó munkájával és kivált azzal bátorkodom indokolni, hogy az Akadémia saját házába való költözésre kilátás igen szükségessé teszi, hogy addiglan egy új ember is megismerkedjék a könyvtárral; – hanem azon biztos reménnyel is támogatom, hogy Budenz úr, ki máris akad. tagságra méltónak látszik nekem, állandó munkása és utóbb buzgó hivatalnoka lesz a Magyar Akadémiának”.[68]

Eötvös József másodelnök azonnal gondoskodott Budenz segédkönyvtárnoki alkalmazásáról és a neki 1861. februártól adandó fizetéséről. Az Igazgatótanács 1862. február 24-től alkönyvtárnoknak nevezte ki,[69] a mindössze 25 éves nyelvész akkorra már az Akadémia levelező tagja volt (Hunfalvy javaslatára 1861. december 20-án választották meg a Nyelv- és Széptudományok Osztályán).[70] A másik betöltetlen állásra, az érem- és kézirattárőri álláshelyre Hunfalvy szintén megtalálta az alkalmas személyt: 1861. július 1-től Römer Flóris régész és több más szakterülethez is értő tudós, az Akadémia levelező tagja kapta meg az állást. Hunfalvy jó érzékkel választotta ki munkatársait, akik mind szakmai felkészültségükben, mind emberi minőségükben méltó munkatársai lettek. „A kéziratt ár – a mint az adatok mutatják – az Akadémia megalapításától fogva 1861-ig együtt volt a levéltárral a titoknoki hivatal helyiségében. [...] Römer alatt vált el teljesen s maradt a főtitkár kezén és irodahelyiségeiben a folyó ügykezelési levéltár, egyesült a négy, u. m. régiség-, érem-, oklevél- és kézirattár, s alatta vált ki előbb egyik, azután a másik, beolvadt a harmadik s önállóvá lett a Kézirattár.”[71]

A KÖLTÖZÉS ELŐKÉSZÍTÉSE, ÚJ KÖNYVTÁRI REND KIALAKÍTÁSA

1860 a politikai enyhülés megindulásának évét jelentette. Ekkor adta ki Ferenc József az októberi diploma (Oktoberdiplom) néven ismertté vált rendeletét, amely alkotmányos kormányformát vezetett be a Habsburg Birodalomban. A következő évben, 1861 áprilisában – a szabadságharc óta első alkalommal – ismét összeült az országgyűlés.

66. Budenz József korának egyik legkiválóbb nyelvésze volt, ő bizonyította be végérvényesen, hogy a magyar nyelv a finnugor nyelvek közé tartozik. ¶ 67. Szily Kálmán úgy vélte: „Hunfalvy Pálnak egyik legnagyobb érdeme: Budenz volt, hogy őt Magyarországnak és a magyar nyelvtudománynak meg tudta nyerni.” Ő adta közre Hunfalvynak Budenzhez 1858. március 27-én írt levelét, amelyben közli, szívesen látja őt Magyarországon. Szily 1910b, 7. ¶ 68. MTA KIK Kézirattár RAL Nyelvtud. 4-rét 156/D, idézi Fráter 1987, 31. ¶ 69. A kinevezés Hunfalvy udvarias, de határozott sürgetésére történt. Levelében a könyvtárnok jól leírja a könyvtár nehézségeit: „Az akadémiai könyvtár tenni valóji a’ rendes és szokott mindennapi foglalatosság mellett is annyira felszaporodott már, hogy egy ember alig győzi, nyári időben pedig, mikor több szobába kell hogy folyjon a munka, éppenséggel elégtelen. Hozzájárul még azon körülmény, hogy a legközelebb építendő palota elkészültével a’ könyvtár költözni fog – mi a’ könyvtári személyzet kiegészítését jó eleve teszi szükségessé.” MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1862. ¶ 70. *A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei*, 10/2. kötet (1860–63), Pest, Eggenberger, 1862, 29. ¶ 71. Jakab 1892a, 26–27.

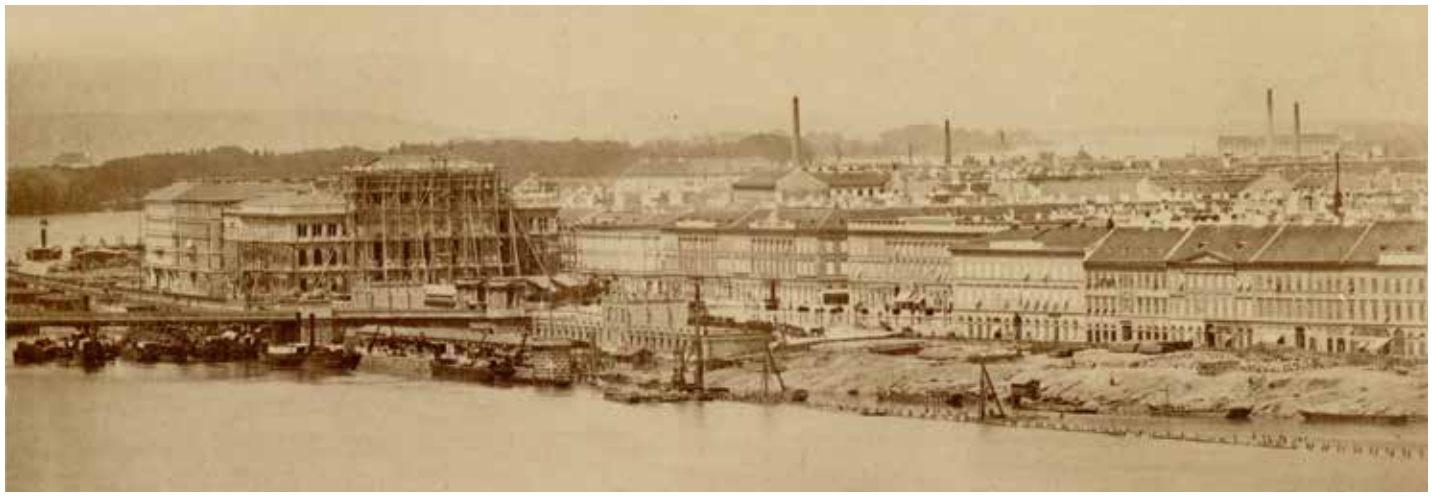
Szkalnitzky Antal, Henszlmann Imre, Heinrich von Ferstel és Klentze Leo terve a Vasárnapi Újság *1862. februári és márciusi számaiban*

August Stüler eredeti terve a Vasárnapi Újság *1862. március 2-i számában*

August Stüler végleges megállapodás szerinti terve a Vasárnapi Újság *1862. augusztus 3-i számában*

A Magyar Tudományos Akadémia palotájának építése, 1864 körül

Az Akadémia épületének ügye a nemzet egységének szimbólumává vált, és ahogy arról már szó volt, nagy társadalmi figyelem kísérte. A palota megépítéséhez 1860-ban az Igazgatótanács tagjaiból építési bizottság alakult, még ugyanezen év augusztusában megkapták az épület végleges helyéül szolgáló telket, és kiírták a pályázatot a tervezésre. 1861. május 19. és június 3. között öt épülettervet tettek közszemlére a Nemzeti Múzeumban, és a lapok is élénk figyelemmel kísérték a fejleményeket. Mint ismert, Friedrich August Stüler tervére esett a választás, és 1862 januárjában megkötötték vele a szerződést. Tavasszal Szkalnitzky Antal és Ybl Miklós vezetésével el is kezdődött az építkezés.[72]

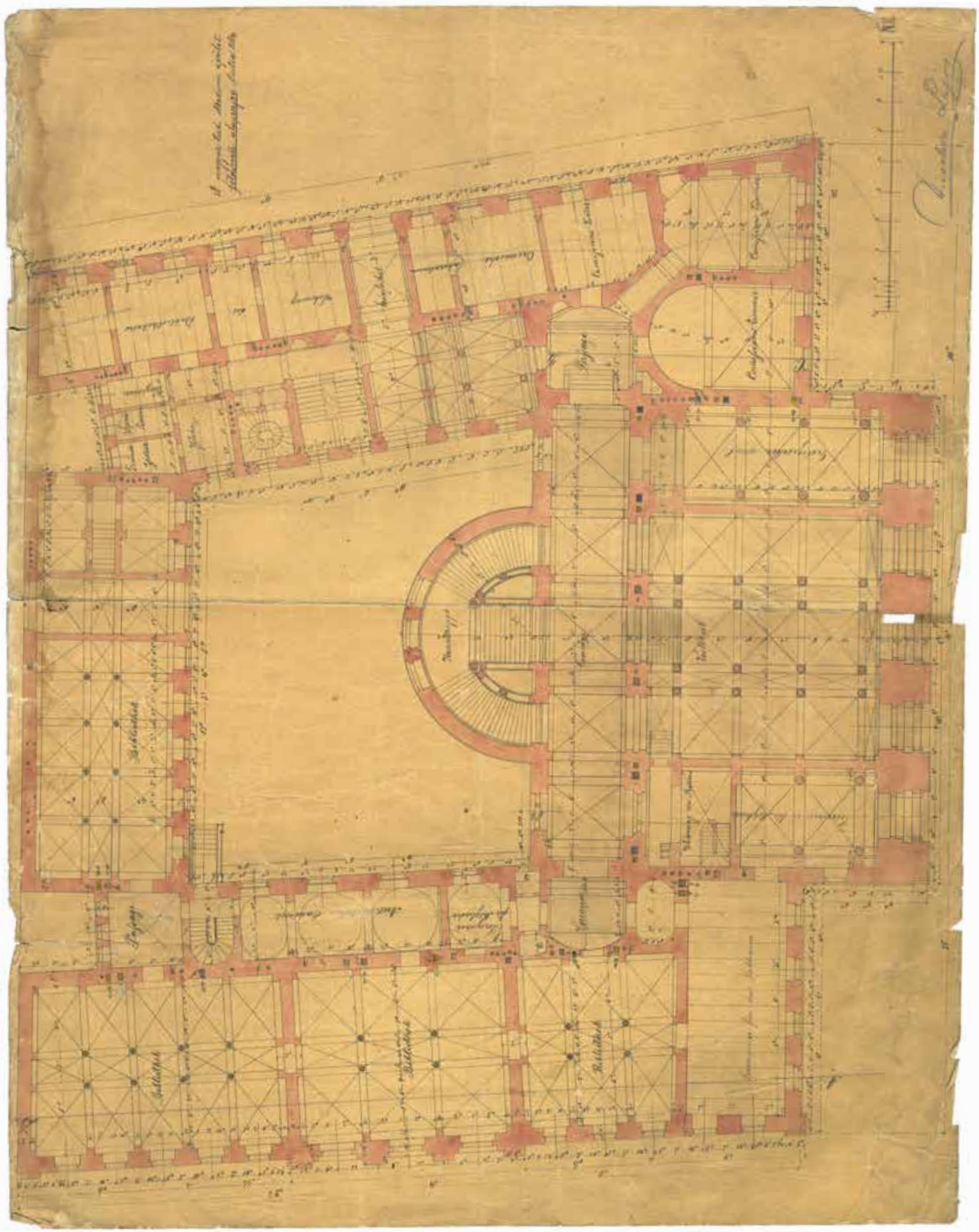
Az 1863. február 23-i osztály- és összes ülésen Hunfalvy Pál annak érdekében, hogy a Könyvtár átköltöztetését és szakrendszer szerinti felállítását megfelelő gondossággal előkészítsék, javaslatot tett arra, hogy állítsanak fel egy bizottságot, amely kidolgozza a költözés lebonyolításához szükséges teendőket, és meghatározza az előmunkálatokat egy hosszú távon is jól működő, szakszerűen felállított könyvtár berendezéséhez.[73] Az indítványt elfogadták, és a két könyvtáros munkatárs, Hunfalvy Pál és Budenz József mellett a bizottság tagjává választották Toldy Ferenc rendes tagot, Mátray Gábor és Nagy Iván levelező tagokat (valamennyien komoly könyvtárosi és könyvtárvezetői tapasztalattal rendelkeztek).

A Trattner–Károlyi-házban a Könyvtár már az alapító állomány 1844 nyarán történő odaszállítása óta helyhiánnyal küzdött, és az újabb gyarapodás elhelyezésére csak szükségmegoldásokkal élhettek. A kellő helyiségek hiánya már a megfelelő feladatellátást veszélyeztették. Sürgős feladattá vált az is, hogy a Könyvtár egyre növekvő állományát a fejlődő magyar tudományos élet igényeinek megfelelően, korszerű módon állítsák fel és tegyék használhatóvá a nagyközönség számára. Szükség volt egy olyan egységes raktározási, állományfeltárási rendszer kidolgozására, amelynek alapján a keresett könyvet könnyen, gyorsan elő lehetett adni, és amely által a szorosan vett könyvtári munkák is ésszerűbbé, szervezettebbé, hatékonyabbá váltak.

A könyvtárügyi bizottság két hónap alatt elkészítette javaslatát, amelyet 1863. április 27-én már tárgyaltak is. Először is felvázolták az alaphelyzetet. A Könyvtár – az alapítók kívánságának megfelelően – két fő részre tagolódott. Az egyik részt a Teleki családtól kapott alapító könyvtár jelentette, amely az adományozás idején hozzávetőlegesen 30 000 kötetből állt, és amelynek önállóságát és elkülöníthetőségét az alapítólevél írta elő. Ez a könyvtári rész később kiegészült a Telekiek újabb számottevő mennyiségű, nagy értékű adományaival, Teleki József több ezer kötetre menő magánkönyvtárával, ezenfelül folyamatosan gyarapodott az elhunyt elnök végrendeletében biztosított külön alapítvány jövedelméből. A könyveket az állományt képviselő főbb tudományszakok szerint állították fel, de a pontos szakrendi felállítást nem ismerjük.[74]

72. Bicskei–Ugry 2018, 40–47. ¶ 73. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 1863, 1. kötet, 1. füzet, Pest, Emich, 1863, 46.

74. A bélyegzők használatáról részletesen lásd Szabó 2019, 68–121.

Diescher Lajos: A Magyar Tudományos Akadémia palotájának földszinti alaprajza, 1864

A másik rész a külön létrejött Akadémiai Könyvtár volt, amely más, köztük jelentős mennyiségű és nagybecsű adományokból (mint például a Batthyány-adományok, a Marczibányi- és a Horváth Endre-féle gyűjtemények), valamint kötelespéldány-szolgáltatás, csere és vásárlás útján szerzett könyvekből tevődött össze. Ezt is a főbb tudományterületek szerint állították fel a Trattner–Károlyi-házban, de szakrendjét és a kötetek pontos mennyiségét e gyűjteményrésznek sem ismerjük.[75]

A bizottság az állomány új felállítási rendjének kialakítása előtt két kérdésre kereste a választ. Az első, hogy a Teleki-könyvtárat a továbbiakban is külön kell-e felállítani, és elkülönülten kezelni az állomány többi részétől; a második, külön kell-e kezelni a hungaricumokat (a szót abban az értelemben véve, ahogy azt a Nemzeti Múzeum könyvtárában is értik: tehát nemcsak a magyar nyelven vagy magyarországi szerző által bármily nyelven írt könyveket, hanem bárki által bármely nyelven írottakat is, ha azok Magyarországgal függenek össze).

Az előterjesztés egyértelművé tette, hogy ha mindkét kérdésre igen a válasz, akkor tarthatatlanná válik a Könyvtár helyzete. Amennyiben ugyanis a Teleki-könyvtárat a továbbiakban is külön kell felállítani a Könyvtár többi részétől, a felállításhoz szükséges mintegy 25 főszakot és a hozzájuk tartozó alszakokat meg kell duplázni, ami együttesen 50 főszakot és 100 alszakot jelent. Ha ezekből még a hungarikumokat is ki kellene válogatni, amivel egy harmadik könyvtárrész keletkezne, akkor még sokkal bonyolultabbá válna a helyzet, „igaz tehát, hogy a két elvnek együttes alkalmazása lehetetlenné teszi a Könyvtár szakszerinti rendezését".[76]

A bizottság nem ajánlotta fel, hogy a hungaricumokat elkülönítsék, és azt javasolta, hogy a palotában a Könyvtár felállítása egységes szakrendszer alapján történjék. Véleményük szerint a Teleki-könyvtár megkülönböztetett kezelését oly módon is meg lehetne valósítani, hogy „1-ször a Teleki osztályt tevő könyvek, mint eddig is, úgy örökké kettős bélyeggel bélyegeztessenek meg; 2-szor a könyvtári lajstromokban annak mindenik könyve mellé tétessék ki, hogy a Teleki-osztályba való; 3-szor a kinyomatandó catalogusban a Teleki-féle könyvek czímei külön is, és együtt is nyomattassanak ki. Ezek által bármikor is az ezen osztályt tevő könyvek kiszedése lehetségessé válik."[77] Azt ajánlották azonban, hogy mielőtt az Akadémia bármit is határozna ebben az ügyben, az elnök forduljon a Teleki család képviselőjéhez, és kérje véleményét és egyetértése esetén beleegyezését az új, célszerű felállítási rend kialakításához. Az alapítók iránti tisztelet jeléül pedig indítványozták, hogy a Könyvtár bejáratánál helyezzenek el egy márványtáblát, amelyen felirat hirdeti az utókor számára a Teleki család nagylelkű könyvtáralapítását és az Akadémia háláját.[78]

A bizottság, bízva javaslatai elfogadásában a fenti két kérdésben, kidolgozta az új rendszerű raktározás fő szakjait.[79]

I. Könyvészet és általános irodalomtörténet
II. Akadémiák és Tudományos Társulatok közleményei és folyóiratai
III. Incunabulumok
IV. Nyelvtudomány legtágabb értelemben
  1) Classicai philologia
    a) görög
    b) római vagy latin írók
    c) görög és latin klasszikus írók
  2) Magyar nyelvtudomány
    a) magyar írók
  3) Német nyelvtudomány és írók
  4) Francia nyelvtudomány és írók
  5) Angol nyelvtudomány és írók
  6) Olasz nyelvtudomány és írók
    ...stb.
  x) Keleti nyelvtudomány és írók
  y) Altáji nyelvtudomány és írók
V. Mithologia, mondák és mesék
  Ez az osztály érintkezik a IV. osztály alosztályaival, s azért sok könyvnek czíme mind a IV. mind az V. osztályban elő fog fordulni.
VI. Magyar történelem
VII. A történelem általában a magyart kivéve
  Ez az osztály is annyi alszakra fog oszlani, ahányféle speciális történelem képviselve lesz a könyvtárban.
VIII. Történelmi segédtudományok
  1) oklevéltan
  2) pecséttan
  3) időszámlálás tana
  4) históriai hermeneutica ... stb.

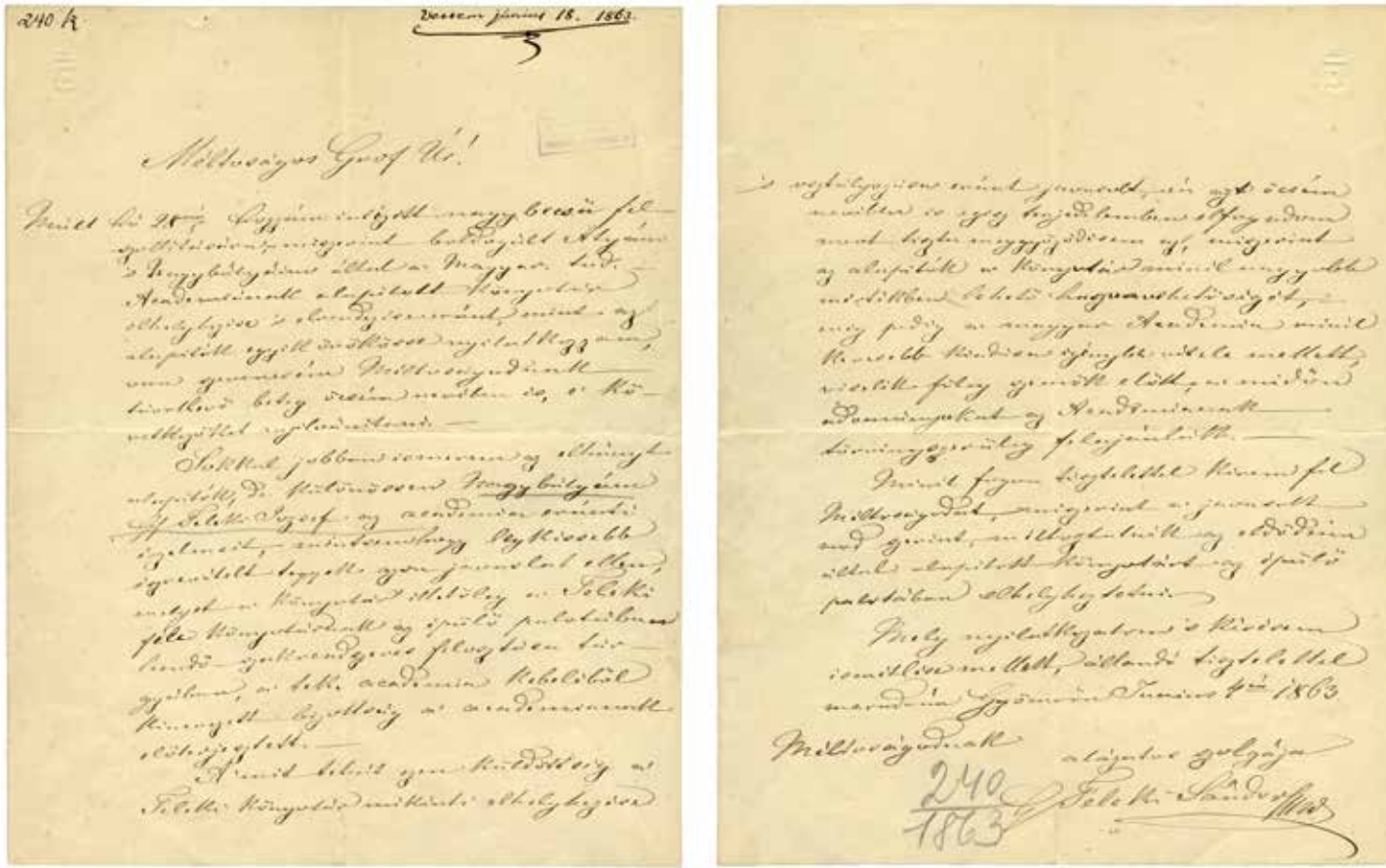
75. 1844 decemberében Toldy Ferenc a könyvtár ünnepélyes megnyitójára készített könyvtártörténeti összefoglalójában az egész könyvtárra nézve így adja meg az összegzést: „...köteteink száma 50 és 60 ezer közt áll." Toldy 1846, 86–91. ¶ 76. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 1864, 1. kötet, 1. füzet, 78–83. ¶ 77. *Uo.*, 80. ¶ 78. A márványtábla elkészült, elhelyezték a bejárathoz, később a palota könyvtári részének átalakítása miatt az olvasóterembe került. Az 1988-ban átadott Arany János utca 1. szám alatti új könyvtárépületben az aulában kapott helyet az alapítóknak emléket állító tábla Teleki József mellszobrával együtt. ¶ 79. *Uo.*, 80–82. MTA Kézirattár KIK RAL 1497/1863; K 801: 1/1863

IX. Biographiák, orationes funebres stb.
X. Föld- és népisme
1) Fölirat
a) magyar
b) nem magyar
2) Népirat (ethnographia)
3) Utazások
4) Statisztika
XI. Philosophia tágas értelemben
a) magyar
b) nem magyar
XII. Jogi és állami tudományok
1) Magyar jog és állami tudományok
2) Magyar országgyűlési irományok
3) Nem-magyar jog és állami tudományok
XIII. Természeti tudományok
1) Természetrajz
a) magyar
b) nem magyar
2) Vegytan
a) magyar
b) nem magyar
3) Természettan (physica)
a) magyar
b) nem magyar
XIV. Orvosi tudományok tágabb értelemben
a) magyar
b) nem magyar
XV. Mathematika és annak alkalmazása
1) Mechanica
2) Architectura
3) Nautica
4) Astronomia
5) Haditudományok
XVI. Gazdaság és ipar
XVII. Művészetek
a) magyar
b) nem magyar
XVIII. Theológia és egyház
1) Bibliai tudományok
2) Szorosan vett theológia
XIX. Iskola és nevelés
1) Ifjúsági iratok
2) Szorosan vett iskolai könyvek
3) Tanítási eszközök, amennyiben más tudományos szakba nem valók
XX. Encyclopaediai könyvek
XXI. Archaeologia, numismatica stb.
Amennyiben a történelmi segédtudományok közé nem tartoznak
XXII. Vegyes újságok és folyóiratok
1) Magyarok
2) Németek
3) Franciák ...stb.
XXIII. Miscellaneák, curiosumok
XXIV. Kézirattár
amelynek megint saját osztályai lesznek

A Teleki-könyvtár beolvasztásának vagy külön felállításának dilemmája hamarosan eldőlt. Az 1863. június 22-én tartott összes ülésen a titoknok már ismertethette Teleki Sándor június 4-én kelt válaszlevelét, amelyben hozzájárult a tervezett könyvtári rend kialakításához.[80]

A levelet jóhírként vették, és határozat erejére emelték a bizottság javaslatát az Akadémiai Könyvtár rendezése ügyében. A nemzetközi és a hazai könyvtári gyakorlatban a 19. században a szakok szerinti raktározás volt az elfogadott. Arra nem találni adatot, hogy a szakrend kialakításakor Hunfalvy és Budenz figyelembe vett-e külföldi mintákat, és hogy mely akkoriban használatos szakrendszer szolgált számukra kiindulásul.[81] Főként a bécsi udvari könyvtár rendszere vagy az ekkoriban Európa-szerte klasszikusnak tartott müncheni szakrendszer jöhetett szóba, amely elsősorban egyetemes gyűjtőkörű könyvtárak számára volt ajánlatos. Magyar példák nem voltak még ekkor, a két nagy magyar könyvtári gyűjtemény, az Egyetemi Könyvtár és az Országos Széchényi Könyvtár ebben az időben még súlyos elmaradással küzdött a feldolgozás és rendszerkialakítás terén. A Széchényi Könyvtárban Mátray Gábor javaslatára a bécsi Hofbibliothek egyszerű folyószámos rendszerét vezették be 1855-től, annak érdekében, hogy a hungarica-gyűjteményt külön kezelhessék.[82] Az Egyetemi Könyvtár sem volt abban a helyzetben sem szervezettség, sem munkaerő tekintetében, hogy

80. MTA KIK Kézirattár RAL 240/1863; *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 1864, 1. kötet, 1. füzet, 101. ¶ 81. Fráter 1965, 7, 20. ¶ 82. Az OSZK-ban 1855-től Mátray Gábor döntése alapján a Hofbibliothek szakrendszere volt alkalmazásban, de az állomány nagy hányada feldolgozatlan maradt. A kiegyezés után Eötvös József kultuszminiszter utasítására és nagyvonalú támogatásával az addigi feldolgozó rendszert félretéve, az állományfeltárást teljesen új alapokra helyezték, átvéve a müncheni bajor királyi könyvtár (Bayerische Hof- und Staatsbibliothek) katalogizálási és raktározási rendszerét. Berlász 1981, 494–495; Somkuti 2002, 35–36.

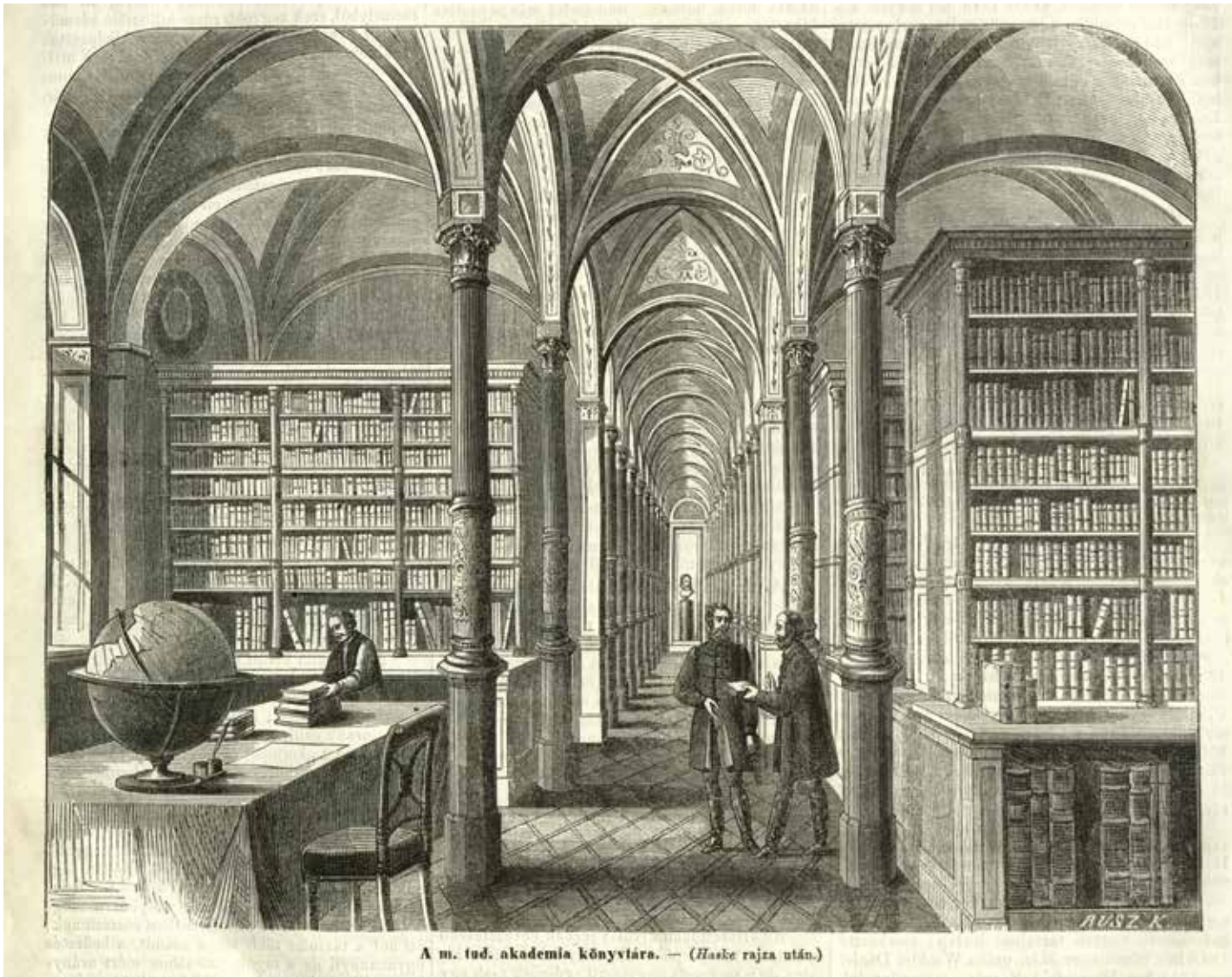
Teleki Sándor 1863. június 4-i levele Dessewffy Emilnek, amelyben hozzájárult Teleki-könyvtár beolvasztásához

modern szakrendszere lehetett volna.[83] Mindenesetre tudós habitusukat szem előtt tartva feltételezhetjük, hogy Hunfalvy és Budenz tájékozódtak a lehetőségekről, emellett a gyűjtemény ismeretében megfontoltan alakították ki a szakrendet. A 24 fő szakot tartalmazó szakrend első 17 szakjában megtalálhatók az Akadémia osztályaiban művelt tudományok.[84] Az utolsó hét kategória feltehetően a gyűjtemény sajátossága miatt került a listára. A javasolt szakrend több helyen volt kiegészíthető, illetve bővíthető (pl. a nyelvekre vonatkozóan több főcsoportban, a történettudomány segédtudományaiban, az orvostudományban), ami rugalmassá tette a javasolt rendszert.

KÖLTÖZÉS AZ AKADÉMIA ÚJ ÉPÜLETÉBE

Az 1864-es tervek szerint az Akadémia székháza külső munkálatainak már márciusra be kellett volna fejeződniük, s ettől kezdve már csak a belső munkák folyhattak volna. A program szerint a nyár folyamán a könyvtárat és a bútorokat átszállították volna az új épületbe, s októbertől már az üléseknek is itt kellett volna folytatódniuk.[85] Annak ellenére, hogy az építkezés jól haladt, több hónap csúszás alakult ki a tervezetthez képest, és ez komoly gondot okozott, mivel a bérleti szerződés szerint a Trattner–Károlyi-házban a bérlés határideje 1865 Szent György napja, azaz április 24.[86] volt, így a Könyvtárnak március végéig ki kellett költöznie, ha nem akarta a következő évi bérleti díjat is megfizetni, ami nyilvánvalóan felesleges kiadást jelentett

83. Klimes-Szmik, 2008, 57–89. ¶ 84. *A Magyar Tudományos Akadémia ügyrendje 1860 october végén, Első fejezet, Osztályok és tagok* = Kónya 1994, 112–113. ¶ 85. Kemény 2015, 151. ¶ 86. Gróf Dessewffy Emil elnök jelentése az Akadémia építkezéseiről, Igazgatósági ülés, 1865. január 27. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 3, 1865, 25.

Az Akadémiai Könyvtár a palota megnyitásakor, metszet a Vasárnapi Újság *1865. december 10-i számában*

volna az Akadémiának. Hunfalvy Pál 1864. november 28-án levélben fordult az Igazgatótanácshoz a Könyvtár költözésének előkészületei érdekében. Felsorolta azokat a sürgős teendőket, amelyekről az Akadémia vezetőinek kellett határozatot hozniuk. „A' Tekintetes Magyar Akadémia méltóztassék elhatározni: 1) hogy mától fogva ne adassanak ki olvasás végett könyvek az akadémiai könyvtárból; 2) hogy a kiadott könyveket nemcsak a' vidéki, hanem a' helybeli akadémiai tag urak is, s mind azok, a' kiknél akadémiai könyvek vannak, sziveskedjenek mentül előbb visszaküldeni az akad. könyvtárba; 3) hogy ezen határozatok a' hírlapok útján közhírré tétessenek.". Emellett megemlíti, hogy az előkészület részeként a könyvkötésnek „nagy eréllyel kell folynia".[87] Jegyzékeket készítettek azokról a könyvekről, amelyeket 1846–62 között kölcsönöztek ki az Akadémia tagjainak, és még nem adták vissza.[88]

87. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1864 ¶ 88. „Könyvkölcsönzés (Följegyzések a régen 1846–1862 közt künnlevő könyvekről, sürgetések,)" Könyvtári iratok 3/A1. (a 13–31 számmal jelölt kéziratok között). Fráter 1965, 9.

Pollák Zsigmond metszete az Akadémia palotájáról a Magyarország és a Nagyvilág *című képes hetilapban, 1865-ben*

Lánchíd, George Hawkins litográfiája

Az Akadémia palotája megnyitására vert bronzérem, 1865, Karl Radnitzky alkotása

A Magyar Tudományos Akadémia Pesten, 1865 után, Slowikowski Ádám litográfiája

Az Akadémia palotájának előcsarnoka, melyből egykori könyvtárának helyiségei nyíltak

Az Akadémiai Könyvtár egykori székházbeli belső tere

Ettől kezdve a Könyvtár használata körülbelül három évig szünetelt.[89] A visszahozott könyveket átvették, de új kölcsönzés csak kivételesen fordult elő, mert minden erőt a könyvtárköltöztetés előkészítésére és lebonyolítására kellett fordítani. Nemcsak a Könyvtár átköltöztetéséről kellett gondoskodni, hanem egyesíteni kellett a két állományrészt és az új rendszernek megfelelően felállítani. Az Akadémia elnökének ösztönzésére[90] Hunfalvy Pál az Akadémia elé terjesztette javaslatát a Könyvtár új katalógusaira, a katalógusok formáira vonatkozóan, valamint elkészítette a Könyvtár új felállítási rendjét a rendelkezésre álló térben. A Könyvtár az új épület Duna-parti oldalán, a földszinten kapott helyet. A délnyugati részre tervezték az olvasótermet, tőle északra a dunai oldalon a raktárhelyiségeket. Hunfalvy javaslata megállapította, hogy „a könyvtár helyiségeit hat részre lehet osztani, mindenik részük ugyanannyi szekrényeket adván, a' kézirattárnak ezen kívül még egy udvari szobát rendelvén." (Ez a területi felosztás 1988-ig megmaradt.)

A rendelkezésre álló helyen úgy kívánta elhelyezni a szakokat, hogy lehetőség szerint az egymással rokoníthatók kerüljenek egy helyre:

– az első hatodba az I., II., XX., XI. szak,
– a második hatodba a III., IV., V. szak,
– a harmadik és negyedik hatodba a VI., VII., VIII., IX., X., XII. szak,
– az ötödik hatodba a XIII., XIV., XV., XVI., XVII. szak,
– a hatodik hatodba a XVIII., XIX., XXI., XXII., XXIII. szak.[91]

A XXIV. szak, a kézirattár pedig, ahogy írja, külön, egy udvari szobában kapott helyet.

A költözéshez Kubinyi Ágoston, a Nemzeti Múzeum igazgatója 44 ládát adott kölcsön, és előre megszervezték a hordárokat is. 1865 márciusában nagy sietséggel tíz nap alatt átköltöztették a könyvtári állományt az új épületbe, amely még nem készült el teljesen. Hunfalvy így számol be a költözés nehézségeiről: „Itt az új épületben sem voltak még elkészítve a szekrények. A könyveket tehát kazlakba kelletett rakni az udvari terembe, a leendő olvasó terembe, s a leendő kézirattárba. Szerencsére a könyvek nem szenvedtek kárt a kazlakban, mitől nagyon lehetett tartani. Mert esős olvadó időben történék az átszállítás, mely mintegy tíz napig tartott; azután a termek és szobák, a melyekben ideiglenes padlózatra rakattak a könyvek, a téli levegőtől nyersek, sőt a falak nedvesek is voltak még. De kár azért nem történt egy könyvben vagy csomóban sem – mert nagy része, jelesen az új kötésűeké, csomókba volt göngyölve."[92] Az egy szakba tartozó könyveket lehetőleg együtt tartották, a ládák, csomagok külsejére ráírták a szakcsoportok nevét és viasszal lepecsételték. A falak és a padló nyirkosságát megtapasztalva, ezeknek a ládáknak és csomagoknak nagy részét nem bontották szét (csak a nedveseket), így az eső és a még teljesen ki nem száradt helyiségek páratartalma nem okozott jelentős kárt a könyvekben, kéziratokban.[93]

89. A könyvtár bezárása jelentősen megnehezítette az akadémikusok, más tudósok és a tudományok iránt érdeklődők helyzetét, hiszen ebben az időben a Széchényi Könyvtár sem állt nyitva a nagyközönség számára, olvasóterme 1838 óta zárva tartott, és csak 1866. június 4-én nyílt meg a nagyközönség számára. SOMKUTI 2002, 39–40. ¶ 90. „Tartanom kell egy kis értekezletet, hogy a könyvek a különféle termekben micsoda rendszer szerint fognak berendeztetni. És így e tekintetben is tisztázza eszméit Hunfalvy és vegye elő azon opussát is, melyet a catalógisatio iránt benyújtott volt, hogy ez képezhesse az értekezlet tanácskozásainak alapiját." Részlet Dessewffy Emil elnök 1865. február 17-i leveléből Arany János titoknokhoz. MTA KIK, Kézirattár RAL 886/1865. ¶ 91. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1865. ¶ 92. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1868 (2. évfolyam), 34. ¶ 93. FRÁTER 1965, 9.

A könyvállomány átköltözése után a legfontosabb feladat a „nagy könyves terem", a Dunára néző fő raktár, a 41 x 10,5 m alapterületű és 6 m magas, két közfallal három részre osztható, fent boltozattal záruló, középen kettős oszlopsorral tagolt, tehát összesen hat részből álló helyiség befejezése volt. A 4 m magas és felül 40 cm, az alsó részben 60 cm mély nyitott polcok elkészülése után 1865 májusában kezdődött meg a könyvek kicsomagolása és felállítása a körülbelül 1820 polcfolyóméternyi helyen.[94] „Még az év folytán e nagy, minden rend nélkül földre rakott könyvhalmaz elosztatott szakokra s elhelyeztetett a szekrényekben, amely mívelet alatt tehát minden egyes darab könyv a könyvtárnokok kezén keresztül ment, s szak szerinti hovatartozása meghatároztatott."[95] Hunfalvy becslése szerint az Akadémia Könyvtára „ekkor egy több mint 100 000 kötetre menő könyv- és 2000 darab kötet- és csomóra számítható kéziratgyűjtemény"[96] volt.

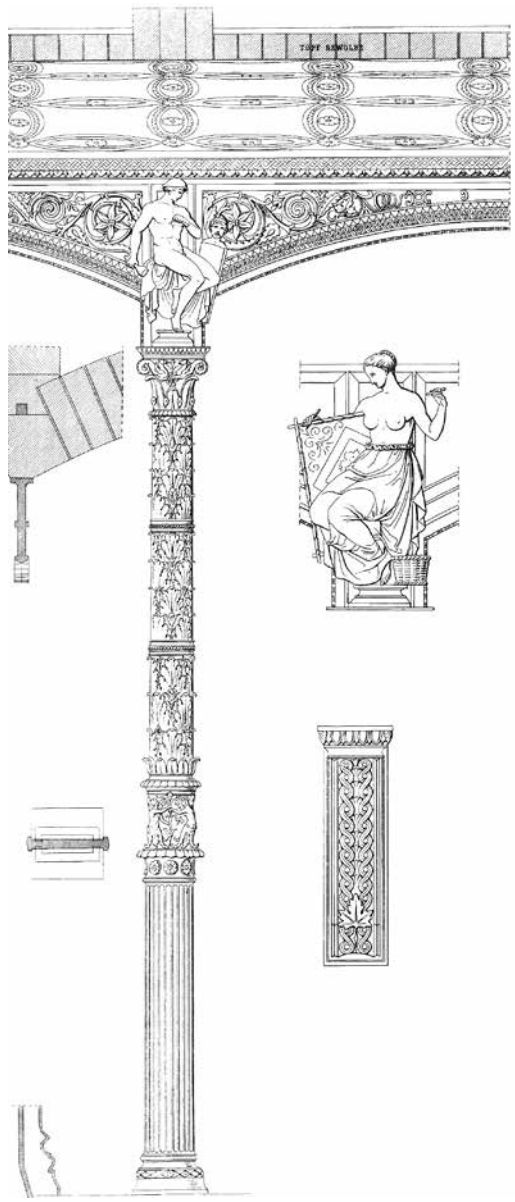
1866 elején megkezdték az egyes szakok rendezését, mégpedig olyanokat vettek legelőször munkába, amelyekre az olvasóközönség kívánalmait figyelembe véve a leginkább szükség volt. E rendezési munkában a két könyvtárnokon kívül részt vett a kézirattárőr is, aki az archeológiai és természettudományi szakokat vállalta magára. A fő- és alszakok neveit, rövidített alakban vastag kartonpapírra írták (pl. Klassz, fil., Jogtud. ált., M. tört.), majd a kijelölt raktári részekben a vonatkozó polcokra erősítették. A könyveket úgy helyezték a könyvállványokra, hogy figyelembe vették formátumukat is (három nagyságot különböztettek meg: octavo, quarto, folio). Ezzel a munkával 1866 nyarán végeztek.

Ezután a könyveket jegyzékbe vették, elkészítették a céduláját és beleírták a szakjelzetet, ugyanazokat a rövidített fő- és alszakjelzeteket, amelyeket a polcokra is felerősítettek. A formátum jelét és a könyv szakbeli sorszámát, a sorszámozást minden nagyságrenden belül újrakezdték. A jelzeteket kis, négyzetalakú címkékre is ráírták és a könyvekre ragasztották.

A következő munkafázis a könyvek naplózása volt a felállítás rendjében. A könyvek sorszámát, szerzőjét, címét, valamint a megjelenés helyét, évét, a kiadás számát az úgynevezett inventáriumokba (helyrajzi napló) vezették be. Ezeket a betűrendes katalógus elkészülte előtt az olvasók rendelkezésre is bocsátották, de nehézkes volt a használatuk, mert ebben egy-egy teljes szak szerepelt számrendben, kisebb szakcsoportokra nem voltak tagolva. Az inventáriumok készítésénél elkövették azt a hibát, hogy a Teleki-könyvtárba tartozó könyvek címei mellett nem jelölték meg, hogy azok a Teleki-osztályba valók, ez csak a katalóguscédula készítése kapcsán történt meg, és az elkészült katalógusok kinyomtatása is elmaradt.[97] A bizottság két évvel

Az egykori Akadémiai Könyvtár öntöttvas oszlopa, Hámori Péter felvétele

Az 1843 és 1855 között Friedrich August Stüler tervei alapján épült berlini Neues Museum öntöttvas oszlopairól készült rajz, 1862

94. *Uo.,* 10. Berlász Jenő 2500 polcfolyóméterre becsülte a rendelkezésre álló helyet. Berlász 1956, 206. ¶ 95. Hunfalvy, *Az M. Akadémiai Könyvtár ügyében* címmel, MTA KIK Kézirattár K 801, 1/1867. ¶ 96. *Uo.* ¶ 97. Fráter 1965, 11–12.

korábban benyújtott tervezetének azon része tehát, amely biztosítékot tartalmazott az alapító állomány kiemelt kezelésére, és amelynek köszönhetően a család jóváhagyását is sikerült megnyerni, végül nem valósult meg. Nem ismerjük annak okát, hogy miért jártak el így.[98] Ezután vagy ezzel párhuzamosan készült a negyedrét nagyságú lapokból álló, szakok szerinti betűrendes katalógus az olvasóközönség használatára. (Az 1880-as évek közepén indították meg az ugyanilyen alakú általános betűrendes katalógus készítését alkalmi másolók igénybevételével.)

Két év elteltével, 1867 elején a főkönyvtárnok az alábbi összegzést tette az elvégzett munkáról:

> „I. Teljesen elkészültek inventáriumos jegyzékkel és fölütő alphabeticus catalogussal, úgy hogy akadók nélkül használhatók ezen szakok: Magyar Jog, Akadémiák és Társulatok kiadásai, Régi Magyar irodalom
> II. Rendezve és jegyzékbe vannak véve, de még fölütő catalogusok nélkül, úgy hogy csak üggyel-bajjal a nem alphabeticus alapjegyzékek szerint használhatók, a következő szakok: Magyar történelem, Magyar Akadémia kiadásai; Növénytan, Ásvány- és földtan, Állattan, Természetrajz, ÓRégiségtan, Középkori Régiségtan, Éremtan, Magyar Irodalom, Vegytan
> III. Jelenleg rendezés alatt vannak és részben jegyzékbe véve: Történelem (nem magyar), Magyar Politika, Politika, Jogtudomány
>
> A könyvtárrendezés eddigi eredménye azon kívül, hogy a könyvek szakok szerint föl vannak állítva, tehát az hogy 1220 rendezett munkáról van inventáriumos jegyzék és fölütő catalogus, 6708 r. munkáról van inv. jegyzék, 7928 munka van rendezve és jegyzékbe véve.
>
> A Kézirattár, melynek terme és szekrényei csak később készültek el, szintén már föl van állítva és szakok szerint rendezve, s catalogizálása megkezdetett."[99]

Hunfalvy megítélése szerint nagyon lassan haladtak előre, beszámolójából egyértelmű, hogy a késedelem oka a munkaerőhiány. „Tekintetbe véve, hogy a könyvtárrendezés fent részletezett eredménye két évi munka volt, meg kell vallani, hogy az a várakozó közönség igényeihez képest nagyon is lassan foly. Mert ha az addigi két évi munkával alig egy hatod része végeztetett el, az egésznek bevégzése 10 év előtt nem várható. Már ebből is látható, hogy a rendezésre fordított munkaerők nem elegendők."[100]

Ráadásul hátráltatták őket még a nyaranta érkező vidéki látogatók is, akiket nem lehetett visszautasítani, mert ha az országos közadakozásban részt vettek, joggal érdekelte őket, milyen az Akadémia épülete, és mi van benne.[101] Akadályozta a munkát az is, hogy 1865–1866 telén a könyvtári termek többségében nem volt világítás és fűtés, így a rendezési munka a sötét és hideg téli hónapokban gyakorlatilag szünetelt.[102] 1867 elejétől fogva nemcsak akadémiai tagok, hanem más olvasók is bejárhattak olvasni, az ő kiszolgálásuk szintén sok időt igényelt. Ezen felül el kellett végezni a hagyományos könyvtárnoki feladatokat: az újabb könyvek befogadását és rendezését, a kiadott könyvek bejegyzését és visszavételét, a könyvköttetések intézését – ezeket mind Budenz alkönyvtárnok intézte.

A KÖNYVTÁRI DOLGOZÓK KÖRÜLI GONDOK

Hasonlóan a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárához, az Akadémiai Könyvtárnak is az volt az egyik legsúlyosabb gondja, hogy nem tudott kellő létszámban alkalmazni könyvtárosokat. A létszám egyáltalán nem állt arányban az elvégzendő munka mennyiségével, a bérük pedig messze nem volt méltányos és elegendő a megfelelő szintű megélhetéshez. Az átköltöztetés megszervezésének, a könyvek új szakrend szerinti felállításának és a Könyvtár működtetésének minden feladatát a három könyvtári tisztviselő, a főkönyvtárnok,[103] az alkönyvtárnok és az érem- és kézirattári őr végezte. Könyvtári tisztségük mellett mindhárman az Akadémia tagjai voltak, amely kötelezettségekkel járt.[104] Valamennyien elkötelezett és a szakterületükön kiemelkedő teljesítményű kutatók voltak, sőt Hunfalvy ismét közéleti szerepet is vállalt, 1861-ben újból országgyűlési képviselővé választották.[105] Nyilvánvalóan nem fordíthatták teljes napjaikat a sokszor mechanikus könyvtári munkákra. Ahogy egy Budenz Józseftől fennmaradt jelentésfogalmazványban[106]

98. Erről részletesen lásd Szabó 2019, 96–98. ¶ 99. Hunfalvy, *Az M. Akadémiai Könyvtár ügyében*, MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1867 ¶ 100. *Uo.* ¶ 101. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1868 (2. évf.), 34. ¶ 102. A megfelelő világítás csak az 1890-es évek közepén, Heller Ágost főkönyvtárnoksága alatt készült el. Heller 1895, 356. ¶ 103. A Magyar Tudományos Akadémia 1858-ban kiadott új alapszabályának 22. és 34. §-a a könyvtárnokot már főkönyvtárnokként említi. A könyvtárnok cím azonban még sokáig használatban maradt. Kónya 1994, 105–107. ¶ 104. Ebben az időben Hunfalvy az MTA rendes tagja, Rómer és Budenz levelező tagjai voltak. A rendes tagok kötelességeit az 1858-ban kiadott Alapszabályok 16. §-a alapján az 1860-ban érvénybe lépett Ügyrend 1. fejezet 4. pontja határozta meg. Kónya 1994, 114. ¶ 105. Tudományos elismertsége és a politikai viszonyok változása tette lehetővé Hunfalvy számára, hogy visszatérjen a közéletbe. 1861-ben a szepesszombati választókerület, 1865-ben pedig a késmárki kerület választotta képviselővé. Domokos–Paládi-Kovács 1986. ¶ 106. Tisztázott változatra, illetve az elküldésre nem találtam nyomot. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1867

áll: „Az Akadémia nem követelheti tőlük [a könyvtárnokoktól], hogy az egész napot reggeltől estig a könyvtárban oly munkával töltsék, mely tudományt igényel, de kivitelében annyi gépies mívelettel össze van kötve, hogy valóban lélekölőnek mondható." Ezen felül a díjazásuk is csekély (a főkönyvtárnok és az alkönyvtárnok évi 500, az érem- és kézirattárőr évi 300 forint fizetéssel rendelkezett), „alig valamivel több, mint a szolgák évi fizetése". A fizetés mértéke azért is kaphatott nagy hangsúlyt az érvelésben, mert az Akadémia többi tisztviselője (pl. a pénztárnok, a jegyző és levéltárnok) az intézmény minden anyagi nehézsége mellett is körülbelül kétszeres összegben részesült.[107]

Az alacsony díjazást enyhítette, hogy a főkönyvtárnok szá mára – a titoknokhoz és a pénztárnokhoz hasonlóan – lakás állt rendelkezésre az Akadémia palotájában. Hunfalvy 1865-ben beköltözött ide, így innentől sem a lakhatás költségei nem terhelték, sem a munkába járással nem kellett időt töltenie. Bár az alkönyvtárnoknak eredetileg nem járt automatikusan lakhatási segítség az új épületben, ezt mégis sikerült megkapni. A palota 2. emeletén az Akadémia utcára néző kétszobás lakást eredetileg bérbe akarták adni, de miután hosszas hirdetés után sem akadt rá bérlő, az Igazgatótanács 1866. január 21-i ülésén Budenz Józsefnek utalta ki azzal az indokkal, hogy „teendőihez aránylag csekély fizetésben részesül, s naponkint távol fekvő külvárosi lakásából sok időveszteséggel jöhet be a könyvtárba".[108]

Hunfalvy Pál többször is kérte a létszám emelését, például 1865. november 6-án a Nyelv- és Széptudományi Osztály ülésén konkrét személy, Mátyás Flórián alkalmazására tett javaslatot, de az Igazgatótanács a kérést az osztály támogatása ellenére – mondván, hogy „az Akadémia pénzereje" nem engedi – 1866. március 18-i ülésén elutasította.[109]

1867-ben, annak érdekében, hogy a Könyvtár a közönség számára minél előbb megnyitható állapotba kerüljön, a könyvtári tisztviselők nevében Hunfalvy öt pontban foglalta össze a legfontosabb teendőket, amelyek teljesítése csak különböző időpontokban jöhetett szóba:

> „1. A könyv- és kézirattári akademicus tisztviselők azon mérték szerint díjaztassanak, mely a többi akadémikus tisztviselők [számára] is alkalmaztatik.
>
> 2. Alapítassék egy könyvtárnoki-segéd állomás, rendes évi díjjal, 5 órai napi munkára. Ezen segéd a könyvtárnokok oldala mellett és vezetésök alatt főleg a catalogusok írásával foglalkoznék, később pedig az olvasóteremben felügyelői tisztet viselne.
>
> 3. Hasonlóképpen láttassék el a könyvtári hivatal egy rendes írnokkal, ki a csak gépies másolásokat végezze. Öt órai munkaidő, díj.
>
> 4. A Kézirattár rendezése végett sok köttetésre lévén szükség, e célra most 500 ft utalványoztassék.
>
> 5. A könyvek vételére és köttetésére szánt könyvtári budget [rendeltessék]."

Az elnök támogatásával[110] a létszám bővítését az Akadémia végül 1868 végén tudta teljesíteni: ekkor nevezték ki Lindner Ernőt könyvtári írnoknak,[111] és egy fővel emelték a könyvtári szolgák számát.

A Könyvtárhoz akkori szóhasználattal szolgaszemélyzet is tartozott. Mészáros János 1858 óta állt a könyvtárosok szolgálatában, majd 1866. január 21-től Molla Izsákot is könyvtárszolgának alkalmazták.[112] Ugyanebben az évben felvették a napidíjas alkalmazásban álló Hildebrandot is a rendes fizetésű szolgák létszámába,[113] de a helyén 1867 januárjától már Hellebrant Ágoston[114]

107. Fráterné 1965, 16. ¶ 108. Domokos–Paládi-Kovács 1986; Fráterné 1965, 16; MTA KIK Kézirattár RAL Igazgatósági Tanács üléseinek jegyzőkönyve 1866, 18. ¶ 109. „Hunfalvy Pál [...] fölemlítette, miszerint az akadémiai könyvtár olvasótermének megnyitása, mely általánosan várva-váratik, egyáltalában lehetetlen a mostani személyzet szaporítása nélkül, ugyanis két egyén, ki nincs is oly állásba téve, hogy kizárólag a könyvtárnak élhessen, nem láthatja el a könyvtárt, ahol nem csak a közönség s annak kívánalmai által vétetnek igénybe, hanem az összes administratión kívül maga a fölajstrom is több évi munkát követel, annál többet, minél kevesebben működhetnek benne. Véleménye az, hogy ha Mátyás Flórián hivatnék meg másod alkönyvtárnoknak, talán 500 ft évdíjjal" *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 3, 1865, 2. füzet, 160.; *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 4, 1866, 19. ¶ 110. „...elnök ő nmga [ő nagyméltósága], az első és második akad. könyvtárnok fizetésének javítását, s a mindinkább terjedő munka tekintetéből, egy új könyvtári írnok alkalmazását hozza indítványba. A nmlgu [=nagyméltóságú] elnök úr felhatalmaztatik, hogy azon ezer forint erejéig, mely 1868- ban az Akadémia részéről a könyvtárnak utalványoztatott, a könyvtárnoki fizetés javításában, s az új írnok alkalmazásában intézkedjék." *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1869, 29–30. ¶ 111. Lindner Ernő Hunfalvy hívására került az Akadémiai Könyvtárba. Eleinte írnoki minőségben dolgozott, majd 1873-ban könyvtári tiszt lett, 1875. július 1-től pedig alkönyvtárnoknak nevezték ki. Műfordítással és nyelvtudománnyal (dialektológia) is foglalkozott. Szinnyei 1891–1914. ¶ 112. „A könyvtárhoz rendeltetnek Mészáros János és Molla Izsák, kiknek fizetése havonként 25, évenként 300 ft. o. é. s 2 öl fa. (Mészáros János lakását gr. Waldstein János fizeti, ki a palotában levő cselédlakot szállásához foglalta); az utóbbinak lakás nem adatik. Minden évben egy öltöző ruha (kalap, atilla, mellény, nadrág, csizma)." *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 1866, 1. füzet, 7.; Érdekesség, hogy Molla Izsák eredetileg tatár származású vándordervis volt, akit Vámbéry Ármin hozott Magyarországra 1864-ben. Fráter 1987, 121. ¶ 113. A teljes névre nem található utalás. Tóth Lőrincz pénztárnok jelentése az 1867. január 27-i igazgatósági ülésen, *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1867, 1. évf., 27. ¶ 114. Hellebrant Ágostont 1867. január 27-től nevezték ki, 9 évig dolgozott altisztként. Nagy munkabírású szorgalmas munkatárs (RAL 214/1868). Hellebrant Árpád édesapja. Fráterné, 1987, 100.

dolgozott. Ezzel 1867-től hét fő: három könyvtári tisztviselő, az érem- és kézirattári őr és három könyvtárszolga működtette az Akadémia könyvtárát. A könyvtári szolgák kötelessége volt, hogy a könyvtárnok rendelkezése szerint a Könyvtárban és az olvasótermekben foglalatoskodjanak, és minden idevonatkozó küldetésükben (a könyvtárnokhoz, postára stb.) pontosan eljárjanak. A könyvtári olvasóközönség irányában szigorúan vett kötelezettségük volt a legelőzékenyebb udvariasság és szolgálatkészség.[115]

KÖNYVTÁRHASZNÁLATI SZABÁLYOZÁSOK, A KÖNYVTÁR MEGNYITÁSA

Dessewffy Emil elnök az 1865. március 20-án tartott összes ülésen egy 24 tagból álló bizottságot állított fel azzal a céllal, hogy az Akadémiai Könyvtár és a különféle bizottsági termek használására, valamint a palota házirendjére javaslatot készítsen. A Könyvtárból Hunfalvy Pál és Rómer Flóris is helyet kapott a testületben. A népes bizottság albizottságokat hozott létre az egyes témakörökhöz, így külön csoport dolgozta ki a könyvtári működéssel kapcsolatos szabályokat (köz- és akadémikusi olvasótermek működési rendje, könyvkölcsönzési szabályzat stb.). A könyvtári szabályzat tervezetét Hunfalvy Pál főkönyvtárnok Budenz József alkönyvtárnokkal együtt dolgozta ki,[116] és terjesztette az albizottság elé, amely a tervezetet megvitatta, aztán továbbította az 1865. június 10-én tartott összes üléshez.[117]

A Könyvtár az átköltözéssel közkönyvtár lett, tehát az akadémia tagjain kívül a nagyközönség számára is rendelkezésre állt. Ezért alakítottak ki két olvasótermet. A szabályzat első része kilenc paragrafusban a közolvasóterem működését szabályozta. Ez naponta délelőtt 10-től 1-ig volt nyitva az olvasóközönség számára. Vasárnap és hétfőn, ünnepnapokon, az akadémiai nagygyűlés idején és a két hónapig tartó akadémiai szünetben zárva tartott. (Az akadémiai szünidő rendszerint július 15-től szeptember 15-ig tartott, 1876-tól kezdve július 1-től augusztus 31-ig.) Átlagosan tehát évente kb. 193–195 napon át volt nyitva. Könyveket, térképeket és kéziratokat csak addig szolgált ki a Könyvtár, amíg volt férőhely, mert az olvasók állva nem dolgozhattak. A közolvasóteremben használhattak folyóiratokat és kéziratokat is, külön olvasóhelyiség ezek számára nem volt. Az olvasók rendszerint egyszerre csak egy kötetet kaptak kézhez, de ha a munka segédkönyvek, pl. szótárak, térképek, nyelvtanok használatát is megkívánta, ezeket is megkaphatták. Ha az olvasó a kért könyvvel kapcsolatos munkát befejezte, a könyv visszaszolgáltatása után ugyanaznap többször is kaphatott újabb kötetet, de egyszerre mindig csak egyet. Bármilyen kézhez kapott műből jegyzeteket, kivonatokat, rajzokat lehetett készíteni, vigyázva arra, hogy a könyvön, térképen vagy kéziraton ne keletkezzen sérülés. Az átrajzolás, bejegyzés, aláhúzás szigorúan tilos volt. Ha valamely műben az olvasó kárt tett, ezt köteles volt megtéríteni, és a Könyvtárat a továbbiakban nem látogathatta. Az olvasóteremben kötelező volt a csend betartása, a tisztviselőknek udvariasan kellett bánni az olvasóval, kívánságaikat a szabályzatban előírt határok között teljesíteni kellett, és viszont, az olvasók részéről is ugyanez volt kívánatos a könyvtárnokokkal szemben.

A szabályzat második részének hat paragrafusa az akadémiai tagok számára nyitott külön olvasótermi utasításokat foglalta magában. Ennek az olvasóteremnek a működése jórészt megegyezett a közolvasóterem működésével, a következő különbségekkel: hétfőn is látogatható volt, az akadémiai ülések napján a délelőtti 10-től 1-ig tartó nyitva tartás helyett a külön olvasóterem délután 3-tól 5-ig tartott nyitva, és csak akadémiai tagok, egyetemi tanárok és a bel- és külföldi tekintélyesebb vendégek látogathatták.

Külön olvasóterem mellett külön akadémikusi dolgozószoba is rendelkezésre állt. A szabályzat harmadik része az erre a szobára vonatkozó szabályokat tárgyalja, ami lényegében azonos a külön olvasóterem szabályaival. A negyedik rész a könyvek kölcsönzésének részletes szabályait tartalmazta. Az ötödik az akadémiai bizottságok termeire vonatkozott volna, de ezekben még folytak az építkezési munkálatok a szabályzat összeállítása idején, így helyesebbnek tartották e szabályok kidolgozásának elhalasztását.

Minthogy a tárgyalt szabályzatban hivatkozás történik egy könyvtári bizottságra, melynek közreműködése szükségesnek látszott, az albizottság egy legfeljebb öt tagból álló könyvtári bizottság felállítását indítványozta,[118] amelynek feladatait az alábbiakban határozták meg:

1) az évenként a nagygyűlés elé terjesztendő könyvtárnoki tudósítás megbírálása,

2) a' könyvvételek iránti javaslat tétele,

3) a' szabályok által kiemelt esetekben való határozat hozatala.

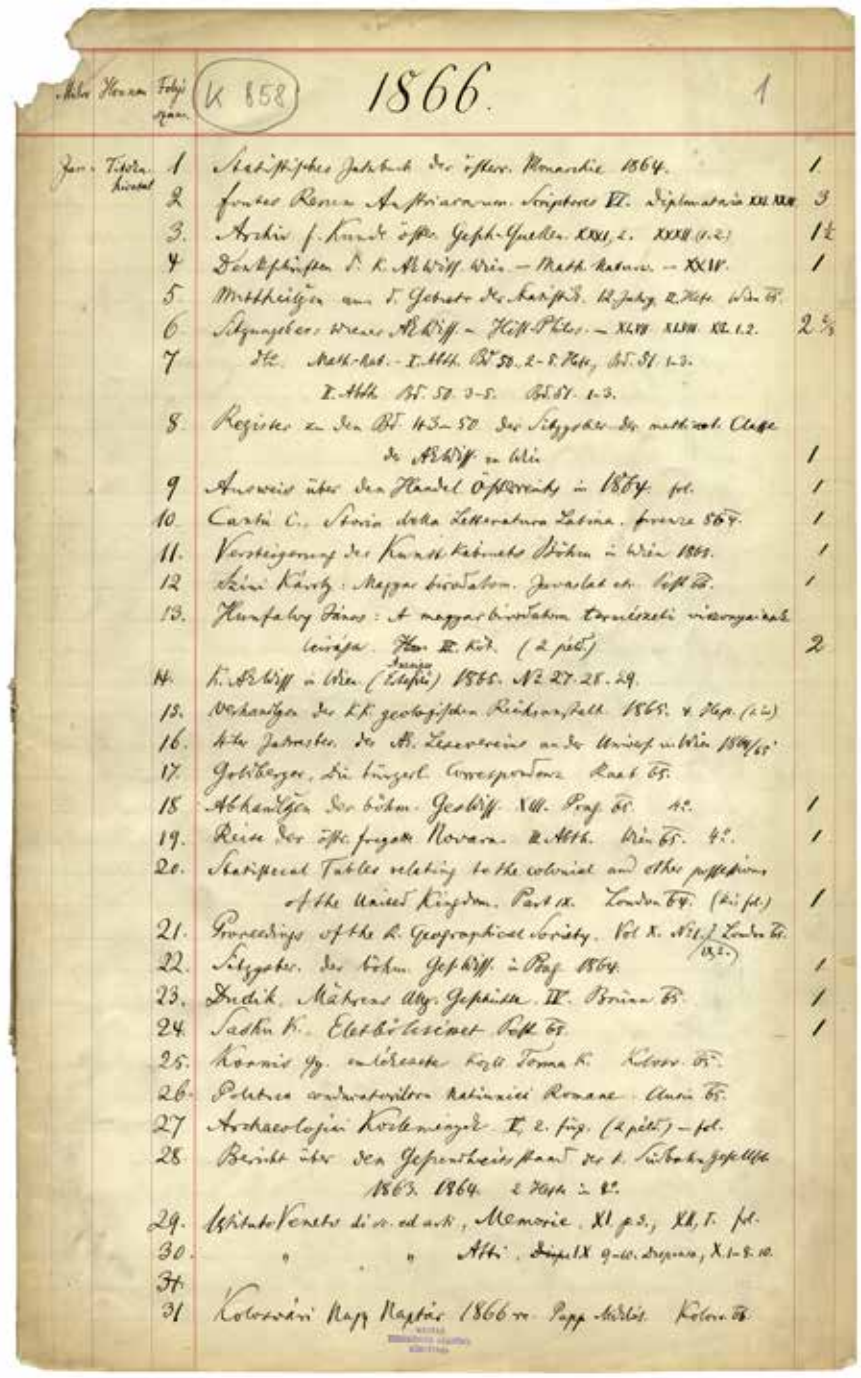
115. Alkalmazásuk feltételeiről *A cselédség kötelességeire vonatkozó szabályok* ismertetése során számolt be a pénztárnok az 1866. január 21-i igazgatósági ülésen. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 4, 1866, 7. ¶ 116. Hunfalvy fogalmazványa, *A könyvtár köz és külön olvasó, dolgozó és bizottsági termek használata szabályai elkészítésére kinevezett akadémiai küldöttségnek*. Az eredeti és tisztázat (MTA KIK Kézirattár K 801: 6/1865), Arany János titoknok és Toldy Ferenc bizottsági elnök aláírásával 1865. június 1-jén. ¶ 117. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 3, 1865, 99–103. ¶ 118. MTA KIK Kézirattár K 801: 5/1865

Az 1865. június 10-i összes ülés jóváhagyta a könyvtárhasználati szabályzatot, amely azután egy évtizeden keresztül érvényben maradt. Létrehozták a könyvtári bizottságot is, de nem a javasolt öt, hanem kilenc fővel, és kinevezték a tagokat (Toldy Ferenc, Horváth Czirill, Pauler Tivadar, Wenzel Gusztáv, Jedlik Ányos és Petzval Ottó rendes tagok, a titoknok és a két könyvtárnok). A bizottság elnöke Toldy Ferenc lett, alakuló ülésüket 1866. március 27-én tartották.[119]

A szabályzat elkészülése után még jó ideig zárva tartottak, hogy a rendezési munkákkal haladni tudjanak. A Könyvtár ünnepélyes megnyitására nagy valószínűséggel nem is került sor, mindenesetre a meglévő iratanyagban erre nem találni adatot. Az olvasók fokozatosan kezdték el használni a Könyvtárat. Erre utal, hogy Hunfalvy Pál az 1868. január 27-i összes ülésen a könyvtárosi munkát nehezítő körülmények között említi, hogy „1867 eleje óta nem csak akadémiai tagok, hanem egyéb olvasók is járnak [...] olvasni" a könyvtári szobákba,[120] tehát a nem hivatalos könyvtárhasználat már jóval a hivatalos megnyitás előtt gyakorlattá vált. Ilyen feltételek mellett valószínűsíthető, hogy 1868 őszén egyszerűen, ceremónia nélkül megadták az engedélyt a Könyvtár használatára.[121]

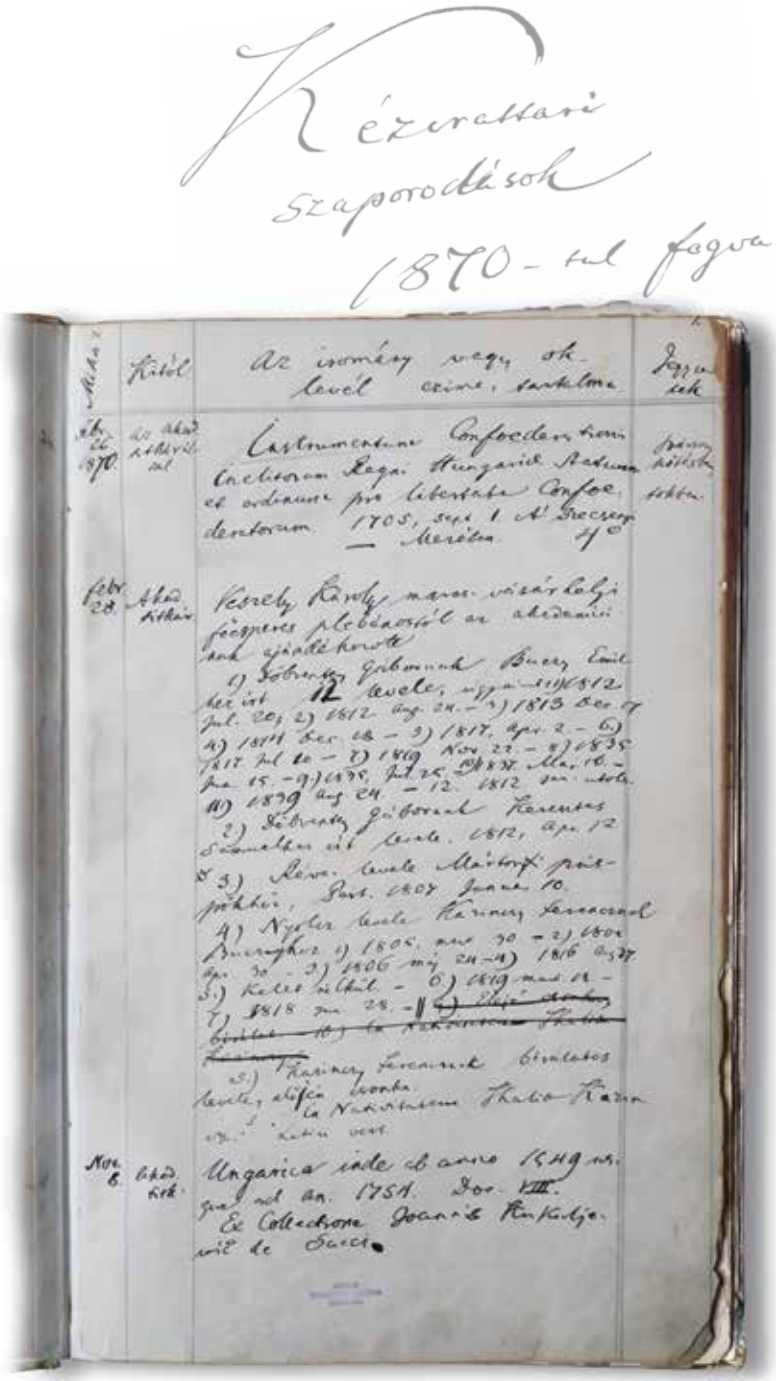
A rendezési munkában előrehaladtak, de a befejezés még messze volt. A könyvtárnok jelentése szerint 1869 végén „a rendezett és megszámozott kötetek mintegy 39 342-re mentek".[122] De valamiféle jegyzékbe vagy katalógusba valamivel több mint 13 000 tétel került. Ennek 42%-át tették ki azok a szakok, melyekről inventáriumi és felütő katalógusok is készültek, 14%-át azok, amelyekről csak inventáriumi katalógusok voltak, a fennmaradó szakokról (44%) csak cédulás katalógus állt rendelkezésre. A munka nem volt kész, befejezéséhez több évtizedre volt még szükség.

1866-tól új gyarapodási naplót kezdtek el, amelybe évenként újrakezdődő sorszámmal vezették be a vétel, csere, ajándék- és kötelespéldányba érkezett könyveket, folyóiratokat.[123] 1870-ben kezdődött a kéziratgyarapodást nyilvántartó külön naplókötet.[124] Az állományvédelmet elsősorban köttetés útján oldották meg, 1859-től kezdve megvannak a Könyvtár köttetési naplói, amelyekből kitűnik, hogy még az újjászervezés alatt sem szünetelt a munka.[125] Ugyancsak az állományvédelem érdekében hozták létre később a reklamálási könyvet.[126]

1866.

Az 1866 és 1887 között vezetett gyarapodási napló első oldala

119. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei,* 3, 1865, 103., Fráter 1988, 13–15. ¶ 120. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1868, 2. évf., 34. ¶ 121. Fráter 1965, 20. ¶ 122. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1870, 4. évf., 34. ¶ 123. A könyvtár gyarapodási naplója 1866–1887; 1888–1904, MTA KIK Kézirattár K 858–859 ¶ 124. Kézirattári szaporodások, 1870–1949, MTA KIK Kézirattár K 888 ¶ 125. MTA KIK Kézirattár K 903–907) ¶ 126. Fráterné, 1987, 32.; MTA KIK Kézirattár K 887.

Kézirattári gyarapodási napló Rómer Flóris kézírásával

A közönség számára a nagyolvasóterem az épület délnyugati részén, a földszinten, a mai Széchenyi István tér felőli oldalon volt, benne négy hosszanti irányban elhelyezett asztal, asztalonként 17 ülőhellyel, két kisasztal a felügyelőnek, két üvegszekrény a kézikönyvtár számára. Mellette egy kisebb terem az akadémiai tagok használatára szolgált két bejárattal, a nagyolvasóterem felől és a folyosóról (később itt alakították ki a folyóiratolvasót). Az akadémikusi olvasóteremben, ami egyúttal könyvtárnoki dolgozószoba is volt, egy hosszú asztalon és székeken kívül az egyik falon nyitott könyvszekrények is álltak, ide tették ki az újonnan érkezett magyar és külföldi hírlapokat, folyóiratokat, könyveket.[127] A napi- és hetilapok egy hétig, a tudományos folyóiratok, hazai és külföldi tudományos testületektől érkezett sorozati kiadványok és könyvek egy hónapig maradtak itt közszemlén,[128] azután a raktárba kerültek. Az akadémikusi dolgozószoba helyét nem ismerjük pontosan. Ez a kisebb helyiség feltehetőleg a mai ruhatár helyén volt, itt ugyancsak akadémiai tagok dolgozhattak részint saját könyveikkel, részint a Könyvtárból kért művekkel három vagy négy kisebb asztalnál.[129] A három helyiségben összesen kb. 80–85 férőhely állt az olvasók rendelkezésére. A kézirattár a Könyvtár fő raktárának első udvari benyílótermében volt elhelyezve. Főbejárata a könyvtárból, mellékbejárata az egykori főtitkári hivatalhoz vezető, az 1950-es években lebontott csigalépcső előteréből nyílt. A terem nem biztosított jó munkakörülményeket: állandó megvilágítást igényelt, ráadásul hideg és huzatos volt.[130]

A könyvek kölcsönzését még 1864 végén beszüntették, hogy a rendezésnél a hiányzó könyvek ne okozzanak fennakadást. Megtalálható azonban a Kézirattárban ebből az időből egy használati (kiadó) könyv, amely nemcsak a használatot, hanem a kölcsönzést is nyilvántartotta.[131] Ez a dokumentum a bizonysága annak, hogy Rómer Flóris idejében, a kézirattár rendezésével egyidejűleg, az akadémiai tagok használták és kölcsönkapták a még feldolgozatlan kéziratokat.

A KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA ÉS GYARAPODÁSA A KÖLTÖZÉS UTÁNI ELSŐ ÉVEKBEN

Új székházának felépítése és szerepéhez méltó épületbe költözése hatalmas változást hozott az Akadémia életében. A fejlődés általános volt, ezzel párhuzamosan az ország politikai

127. Az akadémikusi olvasótermet az 1880–90-es években fallal kettéosztották. A folyosóra néző fele a könyvkiadó hivatal raktára lett, a másik fele maradt eredeti funkciójában. Ebben a kisebb akadémikusi olvasóteremben a folyóiratokon kívül kézikönyvek (szótárak, lexikonok, bibliográfiák stb.), a szláv irodalom nevű szak és a szakkatalógus kaptak helyet. MTA KIK Kézirattár Ms 369, Melich 1944, 10. ¶ 128. Toldy Ferenc indítványára. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1869, 121. ¶ 129. Ennek a helyiségnek akkor még természetes világítása volt, csak az 1950-es években falazták be az átépítés során. Fráterné 1965, 21. ¶ 130. Berlász 1957, 3–4. ¶ 131. MTA KIK Kézirattár K 889, Fráterné 1987, 32.

és gazdasági helyzete is jelentősen átalakult: az 1867-es kiegyezéssel számos kötöttség és korlátozás megszűnt, s egy prosperáló időszak vette kezdetét. Ismét előkerülhetett az akadémiai alapszabály módosítása: 1865-ben csak a levelező tagokkal kapcsolatos rendelkezések módosítására alakult bizottság, 1867 után pedig már a sok pontján sérelmezett teljes 1858-as alapszabály átvizsgálását tűzték napirendre. Az Eötvös József, Arany János és Csengery Antal által alkotott, jól átgondolt új alapszabály hosszú ideig, 76 évig érvényben maradt.[132]

Eötvös József, Moritz Eduard Lotze és Franz Hanfstaengl felvétele

Eötvös akadémiai elnöki posztja mellett 1867 februárjától a kiegyezést követő első magyar kormány vallás- és közoktatási minisztere lett, és ebben a minőségében különös gondot fordított a könyvtárak fejlesztésére. 1869. január 27-én levelet küldött a főváros három nagy közkönyvtárához (az Egyetemi Könyvtárhoz, a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárához és az Akadémiai Könyvtárhoz), amelyben jelentést kért helyzetükről, könyvtári állományukról és arról, mire lenne szükségük. Az Akadémiai Könyvtárról a Könyvtári Bizottság megbízásából Hunfalvy Pál és Budenz József készítették el a helyzetképet és egy jövőre vonatkozó elképzelést.[133]

Az Akadémiai Könyvtár könyvállományát a költözéskor, tehát még a rendezés előtt a könyvtárnokok körülbelül százezerre becsülték.[134] A könyvanyag főként adományokból és cserekapcsolatokból származott, kisebb részben kötelespéldányokból és vásárlásból. Már önmagában az, hogy honnan kerültek a könyvek az állományba, egyértelművé tette, hogy a Könyvtár csak részeiben szakszerűen tervezett gyűjtés eredménye (pl. az alapító Teleki-gyűjtemény), összességében azonban inkább véletlenszerűen összerakott gyűjtemény, és korszerűsége is kérdéses. A tudomány fejlődése a 19. században rendkívül felgyorsult, és az újabb eredményeket közlő munkák szisztematikus beszerzésére nem volt lehetőség. A könyvtárnokok nem fogalmaztak kíméletesen:

„A M. Akadémiai Könyvtár, mostani állása szerint jóformán még nem egyéb, mint esetleges, kisebb-nagyobb adományokból összegyűlt könyvhalmaz, melyben mindenféle tudományszakok képviselve vannak ugyan, de nagy részint csak a tudomány elavult termékei által. Nem is csoda, hogy ilyen lett az Akadémiai Könyvtár: esetleges adományokból sohasem válhatik rendszeres tudományos könyvtár; pénz eddigelé alig volt a Könyvtár rendelkezésére annyi, hogy a legégetőbb szükségnek egypár darab könyv vételével megfelelhetett. Hogy tehát a M. Akad. Könyvtár, úgy az Akadémiának magának, mint a tudománymívelő közönségnek, kivált a tanuló ifjúságnak használható tanulmányalap és segédeszközök tára legyen, szükséges mindenekelőtt tisztán tudományos jellemét, mely egyedül felel meg alapítási és létezési czéljának, megalapítani."[135]

A korlátozott anyagi lehetőségek miatt a két könyvtárnok azt a fejlesztési irányt tartotta célszerűnek, hogy a Könyvtár ne valamennyi tudomány képviseletét tűzze ki célul, hanem csak azokra a szakokra összpontosítsa gyűjtőtevékenységét, amelyekkel az Akadémia hangsúlyosan foglalkozik. Ezzel az Akadémia Könyvtárának sajátos jelleg vagy speciális szakirány lett volna adható. Azt javasolták, hogy a Könyvtár csak a tudományos feldolgozásokat gyűjtse, és hogy a tudományok gyakorlati

132. Néhány stiláris és kisebb tartalmi részlet módosításától eltekintve az 1869-ben elfogadott alapszabály 76 évig volt érvényben. Kónya 1994, 17. ¶ 133. MTA KIK Kézirattár K 801: 4/1869 ¶ 134. A költözés idején meglévő állomány nagyságát többen 60 000-re becsülték, de az alapító könyvtár, a nagy adományok és a folyamatos kisebb ajándékok nagyságát figyelembe véve valószínűleg ez a szám áll közelebb a valósághoz a rendezés előtti időszakban. Lásd pl. Berlász 1956, 206. ¶ 135. *Uo.*

alkalmazását tárgyaló irodalmakat (pl. technológia, gazdálkodás) zárja ki, az orvostudományt pedig csak jelesebb tankönyvek képviseljék. A drágábban beszerezhető természettudományi könyvek esetében pedig felvetették az érdekelt intézmények közös beszerzésének lehetőségét. A Könyvtár huszonnégy szakja közül hat csoportba tömörítve annak mintegy a felét emelték ki, amelyekre fókuszálva fejlesztendőnek tartották az intézményt.[136] A könyvtári helyzet és a fejlesztési elképzelések összefoglalása végül nem vezetett országos fejlesztési koncepcióhoz, csak magának az Akadémiának szolgált tanulságul a Könyvtár helyzetének reális megismerése szempontjából,[137] és csak egy fontos gyakorlati konzekvenciát vont maga után: 1869-től kezdve évi 5000 forint kormányzati dotációt kapott a Könyvtár könyvbeszerzésre.

Az átköltözés után a könyvállomány gyarapodása lassú ütemben haladt előre. Hunfalvy Pál 1867-ről szóló beszámolója szerint abban az évben összesen 693 művel bővült az állomány. Jóllehet a kötelespéldányok be nem szolgáltatásával már 1866-ban foglalkozott a Könyvtári Bizottság,[138] a főkönyvtárnok a szolgáltatás akadozása miatt 1868 elején ismét panasszal élt. „Nagy panaszunk van azonban a kötelmi példányokra nézve. Igen keveset kap az akadémiai könyvtár azokból a kiadásokból, melyek a folyó magyar irodalom díszét teszik, úgy hogy kénytelen lesz megvenni az Akadémia a magyar irodalom munkáit, a melyek nélkül könyvtára nem lehet el."[139] A kötelespéldányok szolgáltatására a magyar nyelvről szóló 1840. évi VI. törvénycikk 11. §-a kötelezte a könyvkiadókat: „ő felségének megegyező kegyelmes akaratjával a Magyarországon és ahoz kapcsolt részekben kinyomtatott minden munkákból a magyar tudós társaságot egy példány illeti." A gyakorlatban azonban a rendelkezést nem tartották be, aminek egyik oka az lehetett, hogy a könyvkiadók nem voltak érdekeltek a küldésben. A másik ok abból a törvényi bizonytalanságból adódott, hogy az 1848. évi sajtótörvény, bár el nem törölte az említett 1840. évi törvénycikket, a kötelespéldányra jogosultak között csak a helybeli hatóságot és a Nemzeti Múzeumot említette meg, az Akadémiát nem. Ezért az Akadémia az illetékes minisztérium véleményét kérte az ügyben, de válasz nem érkezett.

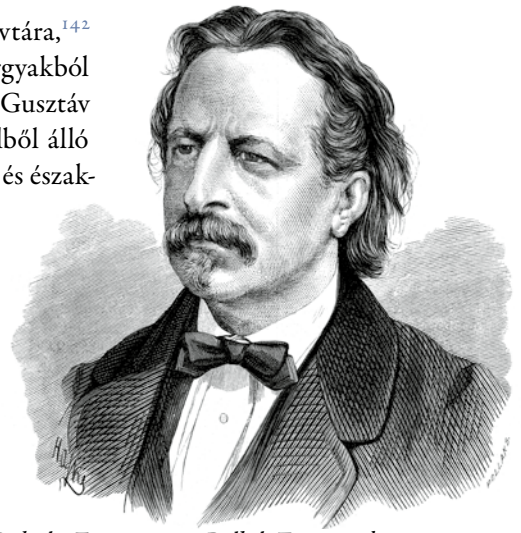
Az *Akadémiai Értesítő* eleinte a titoknoki jelentés részeként közölte az új beszerzések listáját források szerint csoportosítva (testületektől, magánosoktól, kötelespéldányok), valamint felsorolta a megjelentetett akadémiai kiadványokat. 1868-ban a Könyvtári Bizottság javaslatára elfogadták, hogy a Könyvtár évenkénti gyarapodását szakok szerint tegyék közzé. Hunfalvy Pál az 1869-es állománygyarapodást, 446 művet már tizenkét szakcsoportban hozta nyilvánosságra.[140]

1861-től fogva az *Akadémiai Almanach*ban évről évre aktualizálva közreadták az ügyrendet, amelynek utolsó pontja felsorolta azokat a tudományos testületeket (akadémiákat, könyvtárakat, múzeumokat, egyesületeket, tudományos társaságokat), amelyekkel az Akadémia csereviszonyt folytatott. 1860-ban a külső tudományos intézményeknek, szervezeteknek a száma külföldön 60, belföldön 17 volt (közöttük találjuk például a Debreceni Református Kollégiumot, a Sárospataki Református Kollégiumot vagy a késmárki líceum könyvtárát). 1865-re a cserekapcsolatban álló külső intézmények száma jelentősen megnőtt, elérte a százat, 1875-ben pedig a 139-et. Tőlük a magyar Akadémia viszonzásul megkapta a náluk kiadott tudományos műveket. A kapcsolatok döntő hányada európai országok szervezeteivel jött létre, de már nagyon korán találunk intézményt az amerikai és ázsiai kontinensről is (például a Philadelphiában lévő American Academy of Natural Sciences, a washingtoni Smithsonian Institution vagy a Calcuttában lévő Asiatic Society of Bengal).

A vizsgált időszakban számos kisebb adomány, főleg magánszemélyek által ajándékozott könyv került a Könyvtárba. Az Akadémia minden adományt köszönettel vett, de jellemző, hogy a köszönőlevelek megírását a főtitkári adminisztráció végezte el, a könyvtárnokoknak túl nagy volt a leterheltsége.[141] Az 1860-as évek adományai közül kiemelkedik Pulszky Ferenc tiszteleti tag 776 műből (1200 kötetből) álló archeológiai,

136. A fő csoportok: I. Akadémiák és tudományos társulatok kiadásai – II. A/ Nyelvek és irodalmak osztálya; B/ Nyelvtudomány (általános lingvisztika, magyar-altáji lingvisztika) – III. Históriai tudományok osztálya (történelem, archeológia, geográfia) – IV. Államtudományok és philosophia (politika, statisztika, jogtudomány, filozófia) – V. Mathematikai és természettudományi osztály (1. mathesis, 2. természettan, 3. természetrajz: állattan, növénytan, ásvány- és földtan) – VI. Általános és vegyes osztály (bibliográfiák, általános irodalomtörténet, vegyes enciklopédiák, vegyes tartalmú jelesebb folyóiratok) ¶ 137. Elkészült ugyan a három nagykönyvtárról szóló helyzetjelentés, de konkrét gyakorlati eredményre nem vezetett: Szász 1871, 50. ¶ 138. A bizottság egy alázatos felterjesztésben fölkéretni javasolja a m. kir. helytartó tanácsot, hogy [...] a hazabeli nyomdászokat és kiadókat méltóztassék a törvény megtartására hathatósan utasítani. [...] az is kérendő volna, méltóztassék a kir. helytartó tanács minden hazánkban létező könyvnyomdászok és kiadók hivatalos névkimutatását megküldeni az Akadémiának, s egyszersmind megengedni, hogy ez intézet a kötelesség mulasztókat minden év végén ugyanoda bejelenthesse. Amennyiben pedig az így remélt kormányi rendelet a múltban történt fogyatkozások pótlására ki nem terjedhetne, az illető kiadók és szerzők egy általános hirdetményben felszólítandók lennének, hogy a könyvtár e hézagait, amennyiben tehetik, pótolni szíveskedjenek. *Jegyzőkönyv,* 1866, Fráter, 1988, 13. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1868, 2. évf., 35. ¶ 139. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1868, 2. évf., 35.; 1867-ben mindössze három nyomda küldött egy-egy példányt az általa kinyomtatott művekből: az Egyetemi Nyomda két, Emich Gusztáv pesti nyomdája 19, Debrecen város nyomdája 12 könyvet. ¶ 140. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1870, 4. évf., 35–45. ¶ 141. *A Magyar Tudományos Akadémia jegyzőkönyvei 1866,* 1. füzet, 87.

történeti és orientalista anyagokat tartalmazó könyvtára,[142] Duka Tivadar első adománya, amely kelet-indiai tárgyakból és Kőrösi Csoma Sándor kéziratairól állt,[143] Hadik Gusztáv 1600 kötetes könyvtára, Waldstein János 220 akvarellből álló képgyűjteménye Thomas Ender osztrák festő felvidéki és északkelet-magyarországi tájképeiből.[144]

Pulszky Ferenc, 1874, Pollák Zsigmond metszete

Gróf Waldstein János spanyol kosztümben, 1833, Friedrich von Amerling festménye

Besztercebánya a Garam völgyében, Thomas Ender akvarellje

142. Pulszky Ferenc 1867 márciusában felajánlotta az MTA-nak a részben nagybátyjától, Fejérváry Gábortól örökölt gazdag régészeti könyvtárát azzal a feltétellel, hogy az addig még nem teljes régészeti műveket az Akadémia kiegészíti. Pulszky könyvtárának értékét 10 000 forintra becsülték, amely a szanszkrit nyelv és irodalom, valamint történelem és politika körébe tartozó könyveken kívül 338 szorosabb értelemben vett régészeti művet (600 kötetet) tartalmazott. Kéziratai sorában egy 13. századi biblia és egy 14. századi miniatúrás francia imádságos könyv emelkedett ki, nyomtatványai sorában pedig több ősnyomtatvány volt. A könyvtár régészeti részét az Akadémia 1875-ben Pulszky kérésére a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának engedte át letétbe. 1914-ben az MTA visszakérte a letétet. Divald 1917, 96–97.; *Akadémiai Értesítő,* 1867, 122–123.; *Akadémiai Értesítő,* 1875, 22.; A visszakérésről lásd *Akadémiai Értesítő,* 1914, 145. ¶ 143. Ünnepélyes közgyűlés, 1865. december, *Titoknoki jelentés*, 17. A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei, 11 (1864–69), 17. ¶ 144. Waldstein Jánost 1868. március 26-án választották az Akadémia Igazgatótanácsának tagjává, s ő ebből az alkalomból ajándékozta a 220 akvarellből álló gyűjteményt, Thomas Ender osztrák festő felvidéki és északkelet-magyarországi tájképeit az Akadémiának. Rozsondai 2001, 163–190.

A könyvtári állomány gyarapításakor természetesen a minőségi kritériumokat is szem előtt kellett tartani. A könyvtárnokoknak arról is gondoskodni kellett, hogy a kapott könyvadományok valóban értéket képviseljenek a Könyvtár számára, és megfeleljenek céljainak. Néhány fennmaradt fogalmazvány arról tanúskodik, hogy a könyvtárnokoknak határozottan kellett képviselniük a minőségi elveket: „…megemlítjük, hogy a könyvtárt szeretnők könnyebbíteni minden oly irodalmi termékek befogadásától, melyeknek absolut kisebb-nagyobb tud. becsük nincsen. Azok amennyiben más érdek ajánlja, gyűjtessenek archívum szerű könyvtárban, amilyen p. o. a N. Muzeumé. Egyszersmind arra is utalunk, hogy a folytatott rendezés alkalmából az épen hasznavehetetlen lomot is eltávolítani, illetőleg egyelőre félre tenni gondunk lesz, míg további intézkedés nem nyújt arra módot, hogy a könyvtár attól végkép szabaduljon."[145]

1865-től fogva a könyvtári költségek állandó tételként szerepeltek az Akadémia költségvetésében. Az évi költségkeret – nem tekintve azt a 15 000 forintos egyszeri államsegélyt, amelyet az elnökség 1864-ben szerzett a nyilvános könyvtárrá való átalakulás előmozdítására[146] – 1865-től 1868-ig évi 1000 forintot tett ki.

A KÖNYVTÁR HASZNÁLATA

A Könyvtár használatáról az 1870-es évek közepéig nem készítettek rendszeres kimutatást. Az első adatsort Hunfalvy Pál a Könyvtár megnyitása után 1869-ről készített jelentésében találjuk, havi bontásban adja meg az olvasótermi olvasók számát. A másik kimutatás kéziratos formában maradt fenn az 1870. májustól 1871. májusig terjedő időszakra vonatkozóan.[147] Ezek szerint 1869-ben 6838 olvasó, 1870–71 megadott időszakában pedig 7232 olvasó látogatta az Akadémiai Könyvtárat. Részletes adatokat a könyvtárhasználatról csak 1876-tól fogva vezettek.

A kölcsönzésről is fennmaradtak adatsorok: a könyvtári kölcsönzésről 1870-től 1875. szeptember 30-ig vezették *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárából kivett könyvek jegyzőkönyve 1870-ik évtől fogva* című kölcsönzési könyvet, egy másik kötet külön az 1866–1871 közötti kéziratkölcsönzést tartalmazza.[148]

A könyvtári kölcsönzési könyv a következő rovatokat tartalmazta: folyószám, a könyv címe, „kivevő" aláírása, kivétel napja, beadás napja. A kölcsönzés technikai lebonyolítását a könyvtárszolgák végezték, de az egyes tételeket maguk a kölcsönzők írták be, csak ritkán a könyvtárnokok. Ezért találni benne annyiféle kézírást, de sok az olvashatatlan és pontatlan beírás is a könyvben. A kölcsönzési határidőket abban az időben sem tartották be; sok helyütt megállapítható, hogy több hónapig, sőt évekig is a kölcsönzőnél maradt egy-egy könyv, és az is előfordult, hogy vissza sem került. A kölcsönzési könyv megteltével a vissza nem hozott könyveket átírták az új kölcsönkönyvbe; ezt az „átírva" szóval jelölték. A szabályzat két kölcsönzési könyv vezetését írta elő: az egyik a kölcsönzők nevei, a másik a kölcsönzött művek szerzőinek vagy címeinek betűrendjében tartotta nyilván a kölcsönzéseket, de ez a kettős ügykezelés a gyakorlatban nem valósult meg, csak részben a kézirattári kölcsönzésnél.

A kézirattári kölcsönző könyv bejegyzései 1866-ban kezdődtek, tehát amikor Römer Flóris elkezdte a Kézirattár rendezését. A Könyvtárra és a Kézirattárra nem ugyanaz a használati rend vonatkozott. 1868 végéig minden rendszer vagy rovat nélkül, egymás alatt következnek a beírt kölcsönzések, a kölcsönzők maguk jegyezték be az adatokat, amit az aláírásukkal ismertek el. A kéziratkölcsönzéshez nem készítettek regisztereket,

Römer Flóris, 1865, Schrecker Ignác felvétele

145. Budenz József fogalmazványa, MTA KIK Kézirattár K 801:1867/1. ¶
146. *A Magyar Tudományos Akadémia Jegyzőkönyvei,* 1864, 2. kötet, 1. füzet, 52. ¶
147. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője,* 1870 (4. évfolyam), 34.; MTA KIK Kézirattár Vegyes 2-rét 40/1. kötet XI., idézi Fráterné 1965, 22. ¶
148. MTA KIK Kézirattár K 881, a Könyvtár kölcsönzési könyve 1870–1875. szept., regiszteres, a kölcsönzők betűrendjében; K889, Kézirattári kölcsönzési [kiadó] könyv. 1866–1878, kétszeresen regisztrált könyv: kölcsönzők és a kölcsönzött iratok nyilvántartására.

a kéziratok jelzet, szerző és cím nélkül szerepelnek a könyvben, csupán a tartalom van megadva, és feltüntetve, hány darabból vagy kötetből áll a kivett kézirat. Feltüntették a kötés minőségét (ha kötve volt), a formátumot, és természetesen a kölcsönzés időpontját is. 1869-től, amikor a rendezési munka már előrehaladt, elindult a második, a kölcsönzők neve szerinti nyilvántartás is. Bár a kölcsönzési könyvön 1878 szerepel, a kölcsönzések nagyrésze 1871-ig történt, utána már csak elvétve kölcsönöztek. 1866-tól 1878-ig 28 személy kölcsönzött, közülük 25-en az Akadémia tagjai voltak.

	A szak neve	*Használati arány*
I.	Könyvészet és ált. irod. tört	1,1%
II.	Akadémiák és tudományos társulatok kiadványai	2,4%
III.	Incunabulum	0,0%
IV.	Nyelv- és irodalomtudomány	34,3%
V.	Mitológia, mondák és mesék	1,0%
VI.	Magyar történelem	17,5%
VII.	Történelem általában	
VIII.	Történelmi segédtudományok	
IX.	Biográfiák, orationes funebres stb.	0,4%
X.	Föld- és népisme	4,0%
XI.	Filozófia tágas értelemben	5,4%
XII.	Jog- és államtudományok	6,3%
XIII.	Természeti tudományok	3,2%
XIV.	Orvosi tudományok	1,6%
XV.	Matematika és annak alkalmazása	2,8%
XVI.	Gazdaság és ipar	1,6%
XVII.	Művészetek	1,0%
XVIII.	Teológia és egyház	1,2%
XIX.	Iskola és nevelés	1,5%
XX.	Enciklopédiai könyvek	0,3%
XXI.	Archeológia, éremtan	1,9%
XXII.	Vegyes újságok és folyóiratok	11,6%
XXIII.	Miscellanea	0,7%

A két évre vonatkozó olvasótermi forgalom adatait vizsgálva azt kapjuk, hogy naponta átlagosan 36 látogató járt a Könyvtárban, és 3 művet kölcsönöztek. Napi három órás nyitva tartásnál a legkülönfélébb könyvtári munkák ellátása mellett ennyi olvasó kiszolgálása komoly elfoglaltságot jelentett a könyvtári munkatársak számára.

Az olvasók érdeklődési területére (a kézirattárat mint külön szakot ide nem számítva) 23 szak kölcsönzési statisztikájából következtethetünk.

Tanulságos a kölcsönzők foglalkozását vizsgáló statisztika is az első kölcsönzési könyvek alapján. Az Akadémiai Könyvtár legnépesebb látogatói csoportja az Akadémia tagjaié volt, de az egyetemi oktatók és hallgatók mellett a tanítók és tanárok is jelentős arányban látogatták az intézményt. Foglalkozásuk szerint a következőképpen csoportosíthatók:[149]

Akadémikus	85[150]	30%
Egyetemi, főiskolai tanár	23	8%
Egyetemi hallgató	18	6%
Egyesületek, intézmények, testületek	3	1%
Író, újságíró, publicista	14	5%
Jogász, mérnök, orvos	8	3%
Tanító, tanár	47	17%
Tisztviselő, pap, politikus, egyéb	34	12%
Muzeológus, könyvtáros, levéltáros	6	2%
Foglalkozása nem ismert	46	16%
	284	

A KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSÉNEK ÉS SZERVEZETÉNEK ÁTALAKULÁSA 1875-BEN

Hunfalvy Pál főkönyvtárnok, aki maga is nemzetközi szaktekintély volt a nyelvészet területén, ráadásul kutatásai mellett 17 évig szerkesztette az általa 1862-ben megalapított *Nyelvtudományi Közlemények*et is, hasonlóan kiváló, nagy munkabírású és sokoldalú munkatársakat tudott megnyerni a könyvtár számára. Ha a könyvtári tisztviselők kutatói tevékenységét nézzük, a könyvtárosi munka igazán csak mellékállásnak tűnik mellette.

Eötvös József vallás- és közoktatási miniszteri tisztségében 1869-ben kinevezte Rómer Flórist a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtára vezetőjévé. Eötvös mint akadémiai elnök nyilvánvalóan tisztában volt vele, hogy az Akadémiai Könyvtár ezzel értékes munkatársát veszíti el, de a tekintélyes nemzeti

149. MTA KIK Kézirattár K 881. ¶ 150. Csak azokat soroltuk ebbe a fogalomba, akik a jelzett időben már akadémikusok voltak, vagy a tárgyalt időszakban azzá lettek.

múzeumi posztra alkalmasabb szakembert nem találhatott volna. Rómer már 1869 őszén szerette volna átadni az akadémiai érem- és kézirattárőri feladatait, de nem találtak megfelelő utódot. Rómer javaslatára valószínűleg egy bizottság vette át az érem- és kézirattárat.[151] A kézirattárőri állás még évekig betöltetlen maradt, csak 1875-ben vállalta el a feladatot Jakab Elek,[152] de neki a pénz- és éremtárral már nem kellett foglalkoznia. Az éremtárat – hivatkozva arra, hogy az Akadémia könyveken és kéziratokon kívül semmiféle tudományos anyagot nem gyűjt – a tulajdonjog fenntartása mellett 1872-ben átadták a Magyar Nemzeti Múzeumnak.[153] Az Akadémia azonban a modern emlékérmeket és plaketteket a későbbiekben is megtartotta, amelyekkel magánszemélyek vagy társulatok megtisztelték, és ezeket szintén a Könyvtárban őrizték.[154]

Lindner Ernő

Jakab Elek, 1888, Pollák Zsigmond metszete

A könyvtári állások az alacsony anyagi megbecsülés miatt nem voltak vonzók. A könyvtári tisztviselők a néhány évvel korábbi javulás ellenére nem voltak elégedettek bérükkel, azt sérelmezték, hogy őket fizették meg a legkevésbé az akadémiai tisztviselők közül.[155]

Budenz Józsefet és Rómer Flórist az 1871. májusi nagygyűlésen az Akadémia rendes tagjává választották. Budenz nemzetközi hírnévvel rendelkezett a finnugor nyelvészet területén, a pesti egyetem 1868-ban az altáji összehasonlító nyelvészet magántanárává fogadta, majd 1872-ben kinevezték a szakterület nyilvános rendes tanárává. Innentől már nem lakott az Akadémia épületében,[156] de továbbra is ellátta alkönyvtárnoki feladatait.

Az 1870-es évek a tudományos élet fellendülését hozták, a Könyvtárnak is igazodni kellett az egyre növekvő érdeklődés kielégítéséhez. Ráadásul az Egyetemi Könyvtárat egy időre bezárták, mert az intézmény új épületet kapott, és 1876-ban nyitott ki újra, így annak olvasói részben az Akadémiai Könyvtár látogatóivá váltak. A megnövekedett forgalomhoz a napi három órás nyitvatartási idő már nem volt elegendő. Az 1865 óta eltelt évek tapasztalatai, és az új olvasói igények megjelenése szükségessé tették, hogy általában is változtassanak a Könyvtár használati szabályzatán. A Könyvtár rendezése és a katalogizálás lassan haladt, folytatni kellett ezeket a munkákat is. Az állandó könyvtári bizottság sem látta már el megfelelően feladatát, ezért hatáskörének, működésének újbóli szabályozása szintén időszerűvé vált.

A megújítás 1875-ben ment végbe. Bár a Könyvtári Bizottság 1875. január 31-én a korábbi ülésekhez hasonlóan még jobbára csak azzal foglalkozott, mely egyetemeknek és gimnáziumoknak küldjenek az akadémiai kiadványokból, február 14-én már teljesen új és nagy horderejű témát tűzött napirendre: a Könyvtár működési rendjének megújítását. A téma fontosságát jelzi, hogy az ülésen maga az Akadémia elnöke, Lónyay Menyhért elnökölt. Négy feladat megoldását tűzték ki célul:

151. A MTA KIK Kézirattárában fennmaradt Rómer Flóris levele Eötvös Józsefhez (K 801: 2/1869): „Nagy Méltóságú magyar tudományos Akadémiai Elnök Úr! Nagy kegyességű uram! Mióta Nagy Méltóságod által a m. nemzeti muzeumhoz régiségtári őrnek kegyelmesen kineveztettem, új hivatalom annyira veszi igénybe időmet, hogy eddig viselt akademiai kézirat- és éremtári őrségi teendőknek együttesen továbbá eleget nem tehetek. Midőn Nagy Méltóságodnak sokszor tapasztalt kegyességéért mély hálámat, az ujabb kitüntetésért örök lekötelezettségemet kifejezem, ezennel az eddig viselt akadémiai állásomat Nagy Méltóságod kezeibe letévén, legalázatosabban kérem, kegyeskedjék egy bizottságot kinevezni, mely tőlem a Kézirat- és éremtárat átvegye. Vagyok hálás tisztelettel Nagyméltóságodnak legalázatosabb szolgája, Rómer Florian, Pest, 1869. October 25én." ¶ 152. Jakab Elek történész, művelődéstörténész, levéltáros, jogász, az MTA levelező (1870), majd rendes (1889) tagja, az Akadémiai Könyvtár kézirattárának őre 1875 és 1890 között. ¶ 153. „Tekintve, hogy az Akadémia, könyveken és kéziratokon kivül, semmiféle tudományos eszközöket nem gyűjt; s hogy az éremtárt – melynek egy idö óta külön öre sincs – alig használja és használhatja valaki mostani helyiségében, az Akadémia készséggel belé egyezik, hogy »a tulajdonjog fentartása mellett«, éremtára összeiratván, áttétessék a nemzeti muzeumba." Összes ülés, 1872. február 26. *Akadémiai Értesítő,* 1872, 82. ¶ 154. Divald 1917, 49 ¶ 155. A könyvtárosok különösen azt sérelmezték, hogy ők az Akadémia „mostohái", ők keresnek a legkevesebbet valamennyi akadémiai tiszt között, jóllehet az ő munkájuk veszi igénybe a legtöbb időt az összes akadémiai hivatal közül. Hunfalvy és Budenz 1870 januárjában ismét az Igazgatótanácshoz fordult, hogy fizetéseiket tegyék a többi akadémiai tisztviselő fizetésével azonos mértékűvé. Újabb bérrendezésről áprilisban döntöttek. MTA KIK Kézirattár K 801: 1/1870 ¶ 156. Az *Akadémiai Almanach* 1873. évi kötete szerint lakhelye Pest Dob u. 48.

a) intézkedések annak érdekében, hogy befejeződjék a Könyvtár rendezése, a katalógusok elkészítése és kinyomtatása;
b) javaslattétel a könyvtári tisztségviselőkre vonatkozó kinevezési feltételek és feladatok tárgyában;
c) a könyvtárhasználat szabályozása;
d) az állandó könyvtári bizottság újjászervezése.[157]

A nyitva tartás meghosszabbítása lényeges eleme volt a változásoknak. Úgy tervezték, hogy délelőtt és délután egyaránt nyitva áll majd a Könyvtár. A délelőtti nyitva tartás idejére mind az alkönyvtárnok, mind a könyvtári tiszt jelenlétét előírták, a délutáni időben pedig felváltva kellett ott tartózkodniuk. Hunfalvy feladata volt, hogy megbeszélje Budenz Józseffel és Lindner Ernővel e kérdést. Lindner megfelelő bérezés mellett vállalta a munkát az új feltételekkel, Budenz viszont úgy nyilatkozott, hogy „egyetemi tanári kötelezettségével nem fér meg az, hogy annyi időt töltsön az akadémiai könyvtárban".[158] Április folyamán be is nyújtotta lemondását.[159]

A feltételek áttekintése során kívánatosnak tartották, hogy az alkönyvtárnokot és a könyvtári tisztet ne kizárólag az Akadémia tagjai közül lehessen választani, hanem olyan személyek legyenek, akiknek idejét és figyelmét a könyvtárnoki teendőktől nem vonja el tudományos és irodalmi munkásság. A kinevezési feltétel megváltoztatásához mindenekelőtt az alapszabály 52. §-ának módosítására volt szükség. A hosszas eljárás, amely a végén az uralkodó jóváhagyását is igényelte, őszre befejeződött, és az 1875. november 7-i igazgatósági ülésen döntöttek a megüresedett könyvtári állások betöltéséről. Innentől fogva az Akadémia főkönyvtárnoka alatt hivatalosan is két állandó tisztviselő dolgozott, egy alkönyvtárnok 1200 forint évi fizetéssel és a szokásos 20% lakbérrel, valamint egy könyvtári tiszt 800 forint évi fizetéssel és az akadémiai palota második emeletén levő kétszobás lakással. Az alkönyvtárnoki állást a korábbi könyvtári tiszt, Lindner Ernő nyerte el. A könyvtártiszti állást Likavecz János kapta, aki a Nemzeti Múzeum könyvtáránál szerzett jártasságot, ám ő csak rövid ideig maradt.[160] 1876 januárjától a fiatal Hellebrant Árpádot[161] nevezték ki könyvtártisztnek[162] az első két évben ideiglenesen segédtisztként, majd 1878-tól, egyetemi tanulmányai befejezése után rendes tisztviselőként.[163] Ő a Könyvtár legnagyobb tudású, legtekintélyesebb könyvtárosává vált, s hosszú pályafutása alatt biztos támasza volt a főkönyvtárnokoknak. A kéziratgyűjtemény újabb szerzeményeinek egyre sürgetőbb rendezésére Jakab Elek levelező tagot kérték fel évi 300 forint tiszteletdíjért, munkáját délutánonként végezte. A Könyvtár tisztviselőit – a főkönyvtárnok kivételével – az Akadémia elnöke nevezte ki.[164] A könyvtári szolgák között megtaláljuk Mészáros Jánost, aki 1858-tól 1883-ig állt a Könyvtár szolgálatában,[165] Molla Izsákot, aki az 1860-as évek második felében már dolgozott a Könyvtárban, aztán néhány évi megszakítás után 1879-től ismét a Könyvtár alkalmazásába került, és Szebenyovszky Andrást, aki 1872-től 1883-ig volt könyvtárszolga. Az ő helyét Gulyás István vette át. Hunfalvy könyvtárvezetői tevékenységének végéig jól bevált együttműködésük biztosította a Könyvtár stabil működését. A főkönyvtárnok mellett négy fő dolgozott az intézményben (két könyvtári tiszt és két könyvtárszolga), plusz a kézirattári őr, Jakab Elek. Az új rend a tisztek kiválasztását megkönnyítette, és javított a korábbi években olyan sokszor kifogásolt bérezésen.

Hellebrant Árpád, 1878 körül, Ellinger Ede felvétele

Az elnök négy tagból álló albizottságot nevezett ki az 1865-ben készült könyvtári szabályzat revíziójára. Köztük találjuk az akadémiai könyvtári ügyek két rangidős szakértőjét, Toldy Ferencet és Hunfalvy Pált, valamint Pulszky Ferencet, a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóját és a fiatal generációhoz tartozó Fraknói Vilmost. Ez az albizottság dolgozta ki az összes ülés számára „a közolvasó teremre, a könyvek kikölcsönzésére, és a Könyvtári Bizottság állandó működésére vonatkozó szabályokat", amelyeket a testület 1875. március 22-én fogadott el.[166]

157. A Könyvtári Bizottság 1875. február 14-i ülésének jegyzőkönyve. Fráterné 1988, 45–46. ¶ 158. Hunfalvy 1875, MTA KIK Kézirattár K 801: /1875 ¶ 159. A lemondást az Igazgatótanács 1875. április 25-i ülésén jelentették be. *Akadémiai Értesítő,* 1875, 132. ¶ 160. A Könyvtári Bizottság 1875. október 29-i ülésének jegyzőkönyve. Fráterné 1988, 47–48. ¶ 161. Hellebrant Árpád 1878-ban görög–latin szakos tanári képesítést szerzett. 44 évig, szinte élete végéig az Akadémiai Könyvtárban dolgozott, a legnagyobb könyvtári szakemberek között tartották számon. Már ifjúkorában közelebbről megismerkedhetett az Akadémia könyvtárával édesapja, Hellebrant Ágoston révén. Fráterné 1987, 100–102.; Pogányné Rózsa 2006, 43–50. ¶ 162. Összes ülés, 1876. május 29. Hunfalvy Pál főkönyvtárnok jelentése, *Akadémiai Értesítő,* 1876, 27. ¶ 163. Már 1877. december 16-án a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének írt folyamodványában kérte véglegesítését. K 801:1877/1. Kinevezésével évi 800 forint bér és 200 forint lakbér járt neki. *Akadémiai Értesítő,* 1878, 32. ¶ 164, Az Igazgatóság 1875. november 7-i ülésének jegyzőkönyve, 45. pont, *Akadémiai Értesítő,* 1875, 248–249. ¶ 165. Bár Hunfalvy már ekkor, 1875-ben kérte az Igazgatótanácsot Mészáros nyugdíjazására, az idős és beteg könyvtárszolgát szolgálataira tekintettel teljes bérének megtartásával csak 1880-ban nyugdíjazták. Hunfalvy 1875; *Akadémiai Értesítő,* 1880, 15. ¶ 166. *Könyvtári szabályok,* 1875, 145–147.

Az átdolgozott szabályzat rögzítette, hogy a nyitva tartás több mint kétszeresére emelkedett. Az addigi 10-től 13 óráig tartó látogatási idő 15-től 19 óráig tartó újabb négyórás idővel egészült ki. Pontosan meghatározták a látogatók körét is: délelőtt csak az akadémikusok, egyetemi tanárok és külföldi vendégek használhatták a Könyvtárat, délután viszont „a közolvasóterem nyitva áll nemcsak az akadémiai tagok, hanem mindenki előtt, aki tudományos célból óhajt olvasni, oly megszorítással, hogy a főgimnáziumok és reáltanodák tanuló ifjúságából csak a VII. és VIII. osztály tanulói, amennyiben igazgatóik bizonyító levelével vannak ellátva, nyernek bejárási jogot".[167] A napokra vonatkozó nyitva tartás és a nyári szünet rendje változatlan maradt.

Újdonság volt a nyomtatott kérőlap kötelező használatának bevezetése: „A könyvtár köz-olvasóteremét látogató vendégek nyomtatott kérő lapokra írják a könyv címét, saját nevüket és lakásukat. Az ekképp betöltött kérőlap a könyvtártiszt kezei közt marad."

A korábbi szabályzat II. és III. része az akadémikusi külön olvasóterem és főkönyvtárnoki a dolgozószoba használatáról szólt. Anélkül, hogy tudnánk miért, ezek a részek teljesen kimaradtak az 1875-ös változatból.

A kölcsönzésről szóló szabályok csak kis mértékben változtak, és főleg a kölcsönvett, de vissza nem szolgáltatott könyvek miatti határozottabb fellépést szolgálták. Feltételezhető ebből, hogy a korábbi időszakban sok probléma adódhatott a kölcsönzések miatt. Az új szabályzat szerint az időben vissza nem szolgáltatott könyvek esetében, ha a késlekedés meghaladta az egy hónapot, a könyvtárszolga elment a könyvekért az olvasó lakcímére. Ha a kölcsönző meghalt, a Könyvtár haladéktalanul gondoskodott a kölcsönvett könyvek visszaszerzéséről, és az eljárásról tájékoztatni kellett a Könyvtári Bizottságot.

Különösen fontos volt a Könyvtári Bizottság megújítása. Az 1865-ben megalakított kilenctagú bizottság fokozatosan elvesztette hatékonyságát, lényegében nem volt ráhatása a könyvbeszerzésekre.[168] A könyvtári munka értékeléséről csak szórványosan maradtak fenn adatok, a jegyzőkönyvek az 1870-es évek elejétől szinte kizárólag a cserepartnerekkel kapcsolatos döntésekről szóltak. Az átdolgozott szabályzat teljesen megújította a bizottság tagságát, és jelentősen emelte annak tekintélyét. Hivatalból tagja lett az Akadémia elnöke és másodelnöke, főtitkára, az osztályelnökök és -titkárok, valamint a főkönyvtárnok. Ülésüket az összes ülések napján tartották, s a korábbi három pontban meghatározott feladatsort kibővítették. A testület új, kiemelt feladata lett, hogy rendelkezhetett a Könyvtár kezelése, rendezése, kiegészítése és katalogizálása tárgyában, felügyeletet gyakorolt e témákban. Szintén új elem, hogy innentől a bizottság határozott a vidéki akadémiai tagok és a Budapesten lakó nem akadémiai tagok kölcsönzési kérelmeiről. A beszerzésre tett javaslatok hangsúlyosabb szerepet kaptak, megtárgyalták az akadémiai osztályok, bizottságok és a főkönyvtárnok javaslatait. Továbbra is döntöttek a könyvadományok és a csereviszonyok kérdésében. A Könyvtár éves beszámolóját már nemcsak értékelték, hanem a bizottság terjesztette az Akadémia elé.[169]

A megújított könyvtári szabályzat eredményesen támogatta a Könyvtár megnövekedett forgalmának kiszolgálását, és stabilizálódott a könyvtári munkatársak helyzete is. Ugyanakkor már ebben az időben kezdett megmutatkozni, hogy a gyorsan fejlődő gyűjtemény raktározási lehetőségei korlátozottak.[170]

A KONSZOLIDÁLÓDÓ, MODERN KÖNYVTÁRI MŰKÖDÉS ÉVEI

Az 1870-es évek közepén az Akadémiai Könyvtár a harmadik legnagyobb és legforgalmasabb közkönyvtár volt a fővárosban az Egyetemi Könyvtár és a korabeli nevén Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára után. Bár még sok nehézséggel kellett megküzdenie, messze volt még a rendezés befejezése, elmondható, hogy a gyűjtemény egy modern tudományos könyvtárrá kezdett alakulni.

Pénzügyi helyzet

1869-ben Eötvös József, az Akadémia elnöke és egyúttal vallás- és közoktatási miniszter kormányzati forrásból 5000 forintra emelte az Akadémiai Könyvtár gyarapodására fordítható éves támogatást.[171] (A későbbiekben ez a támogatási összeg az Akadémiának juttatott országos dotáció része lesz.) E nagyvonalú gesztus minőségi változást hozott az állományfejlesztésben. Az állami támogatás mértéke közel fél évszázadig ezen a szinten maradt.

167. *Uo.*, 1. §. ¶ 168. Stoczek József akadémikus 1870-ben a matematika és természettudományi munkák nem megfelelő arányát kifogásolja a többi tudományszakok között. A Könyvtári Bizottság 1870. március 2-i ülésének jegyzőkönyve. FRÁTERNÉ 1988, 30–32. ¶ 169. *Akadémiai Értesítő* ,1875, 145–147. ¶ 170. Csengery Antal másodelnök már 1875. januári igazgatósági ülésen megjegyezte, hogy a könyvtár „helyiségei [...] már a könyvtár részére sem lesznek elegendők, ha a könyvtár, ami már halasztathatatlan, rendeztetik." *Uo.*, 18. ¶ 171. A kormánytól eleinte csak történelmi és archeológiai célokra, valamint könyvtárfejlesztésre érkezett támogatás. „[Az Akadémia] a magyar kir. közoktatás- és cultus minister úrnak, egyszersmind az intézet elnökének, gondoskodása által, az említett történelmi s archaeologiai czélokra, a már előbb utalványozott tíz ezer forinton túl még két ezer forintot, s ezen kivül könyvtára gyarapítására öt ezer forintot, és geologiai kutatásokra ez úttal 476 ft. 25 krt nyert." Tóth Lőrincz pénztárnok jelentése, 1869. évi bevételekre és kiadásokra vonatkozó jelentése, XLII-dik Igazgatósági ülés 1869. február 14-én, *Akadémiai Értesítő,* 1869, 24–28.

Az 1870-es évek közepétől a kapott összeg egyre nehezebben fedte le a szükséges költségeket. 1876-ban például az előirányzott 5000 forintnál 900 forinttal többet költöttek túlnyomórészt hírlapok és folyóiratok előfizetésére.[172] Az 1880-as évek második felében három alkalommal is 8000 forintra emelték a Könyvtár gyarapítási keretét annak érdekében, hogy – Vámbéry Ármin szakértői véleménye alapján – három részletben megvásárolják Szilágyi Dániel Konstantinápolyban található nagy értékű könyvtárát és keleti kéziratokból álló gyűjteményét.[173] A megnövelt összegből emellett megvették Jakab Elek kéziratgyűjteményét, szekrényeket készíttettek, támogatták a cédulakatalógus elkészítését, és jelentős összeget költöttek köttetésre.

A Könyvtár munkatársainak bére a korábbi rendezések ellenére sem volt kielégítő. 1882-ben a könyvtári tisztviselők ismét levélben fordultak az Igazgatótanácshoz fizetésük emelése érdekében, de a kérést a testület elutasította. Mivel azonban egyenlő mértékű munkájuk ellenére a két könyvtártiszt fizetése között a különbség aránytalanul nagy volt, a második könyvtártiszt 100 forint személyes pótlékot kapott. A bérrendezésre csak két évvel később került sor,[174] ekkor a főkönyvtárnok fizetését 1300 forintra emelték (ugyanennyi bért kapott az alkönyvtárnok is), a másodkönyvtártisztét pedig 1000 forintra.[175] Az Akadémiai Könyvtár tisztviselőinek bérezése a rendezés után már nem maradt el lényegesen a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára és az Egyetemi Könyvtár munkatársainak járandóságától.[176]

A Könyvtár rendezése

Az adott feltételek mellett a Könyvtár rendezése az új épületben töltött első évtizedben csak lassan haladt. A munka gyorsabb elvégzését szerették volna elérni azzal, hogy a Könyvtár rendezésének és leltározási munkálatainak felügyeletét a megújult Könyvtári Bizottságra bízták.[177]

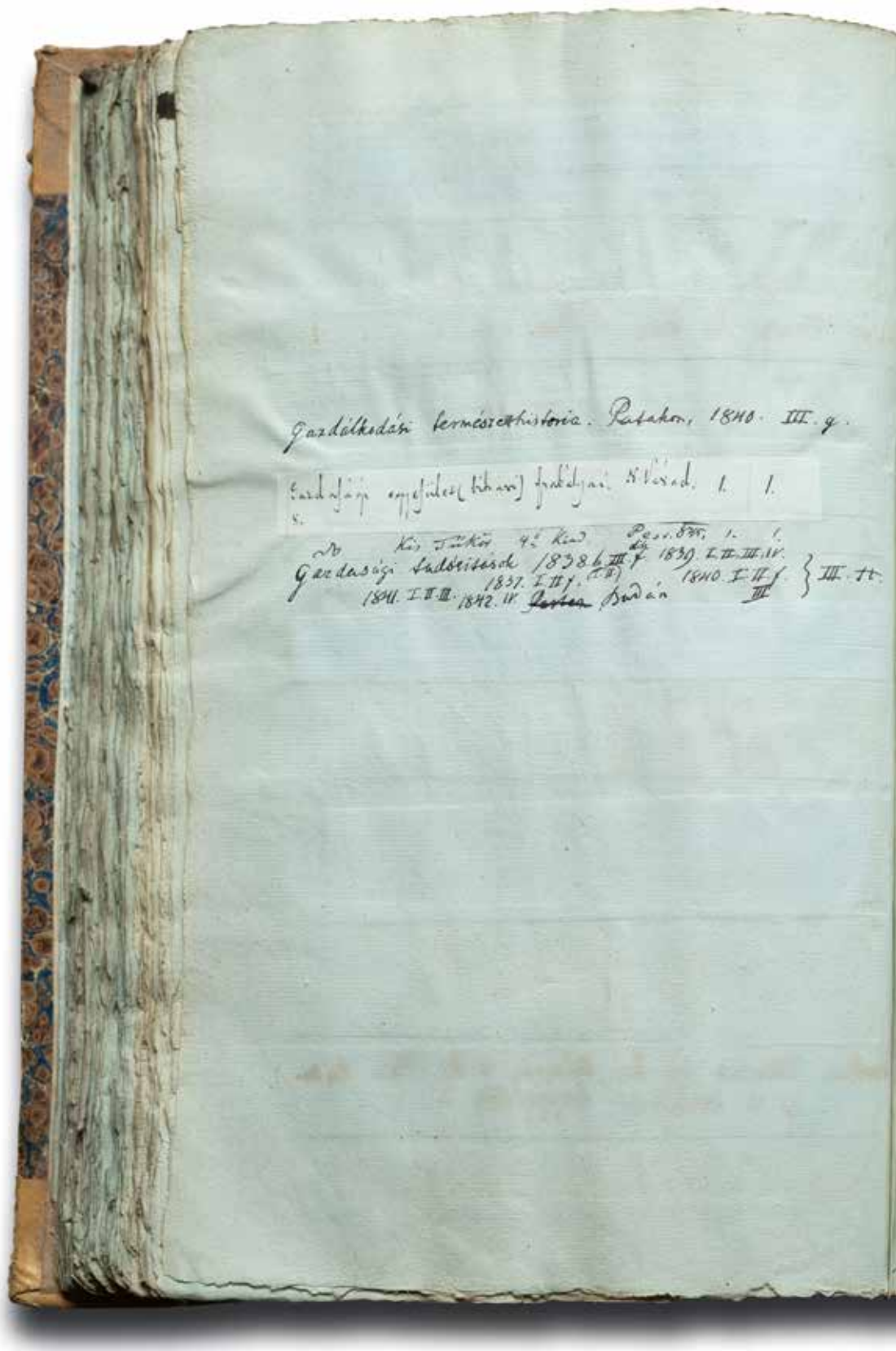
A Könyvtár működése, gyarapodása és rendezése 1876-tól nyilvánosságot kapott azáltal, hogy az ebben az évben induló *Magyar Könyvszemle* helyet adott a három legnagyobb közkönyvtárnak, hogy bemutassa éves működésének főbb paramétereit. Az Akadémiai Könyvtár az első évfolyamban csak néhány adatot adott meg gyarapodása négy forrásáról és a főbb használati adatokról.[178] A következő évben Hellebrant Árpád – Hunfalvy Pál megbízásából – már részletesebb beszámolót tett közzé a szakrendszer kialakításáról és a rendezés állásáról, pontosan megadva a szakozott és cédulázott könyvek számát.[179]

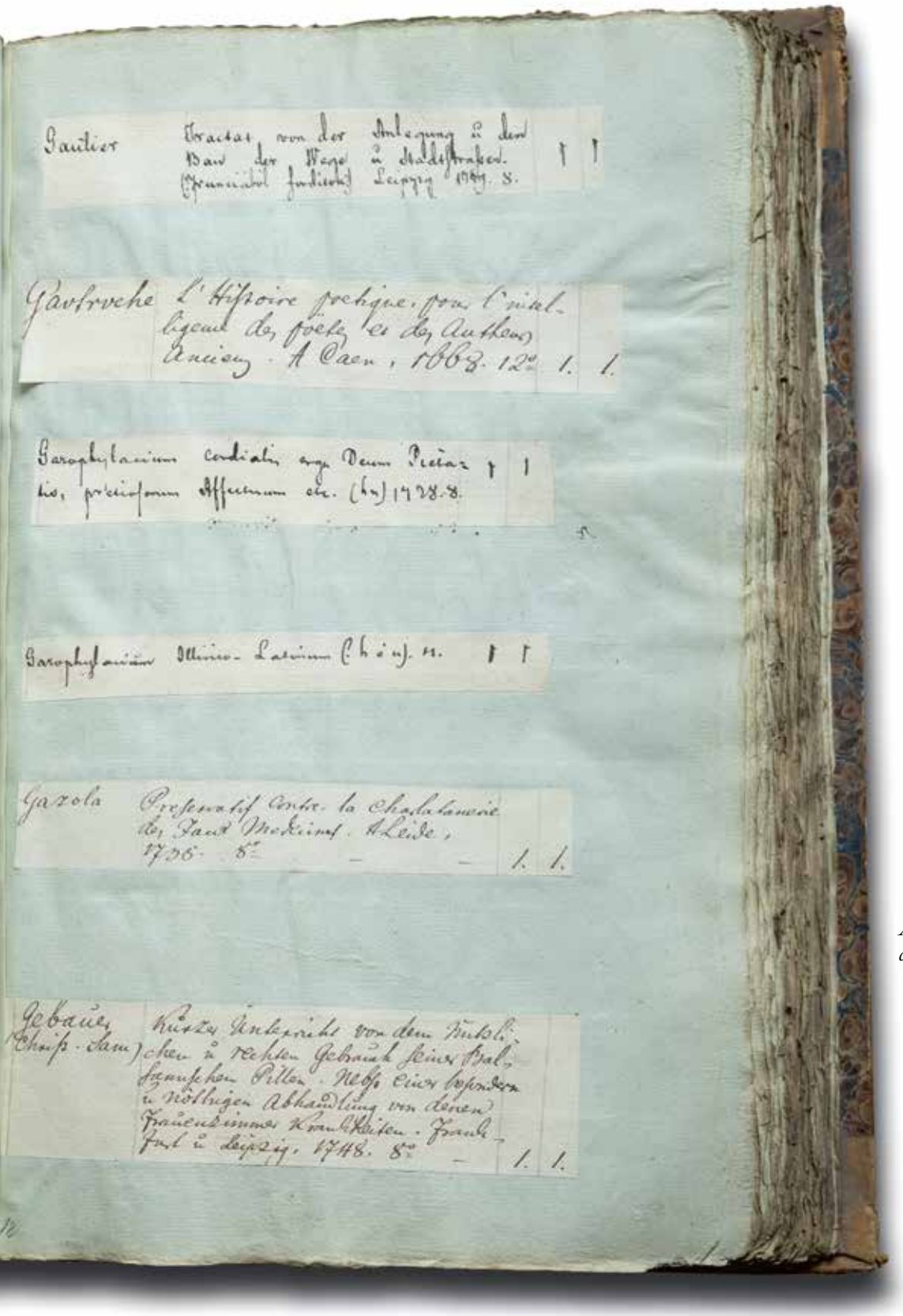
Az eredetileg tervezett 24 tudományos szak a feldolgozás előrehaladtával kibővült. A munka felgyorsult ütemét jól mutatja, hogy míg 1876-ban 27 szak rendezése volt készen, egy évvel később már 34-é.[180] Egy évtized múlva, 1886-ban 51 szakba sorolták be a feldolgozott könyvtári állományt,[181] amely a Hunfalvy-korszak végén, 1891-ben összesen 46 901 művet tartalmazott a kimutatások szerint. Ez még messze nem jelentette a teljes könyvtári állomány rendezésének végét. Továbbra is jelentős mennyiségű anyag állt feldolgozatlanul a Könyvtár udvari helyiségében. Az új gyarapodás feldolgozása is komoly kihívást jelentett, épp a legfrissebb irodalom hozzáférhetősége lett volna különösen kívánatos.[182]

Minden szakról két „lajstrom", azaz katalógus készült. Az inventáriumban (vagy szakkatalógusban) a munkák folyó szám szerint szerepeltek, tehát abban a sorrendben, ahogy a polcon fel voltak állítva. Ezt a szakok szerinti katalógust beköttették (1885-ben már 77 kötete volt), és az olvasók rendelkezésére bocsátották. Az Akadémia könyvtári bizottsága 1887 decemberében elhatározta, hogy a Könyvtár könyveiről a szakkatalógusokon kívül egy általános betűrendes címjegyzéket is készíttet, mely az összes könyv címét betűrendben foglalja magában. A munkát 1888 februárjában kezdték meg.[183] Ebben a művek címeit külön lapokra írták, és aztán a szerzők neve szerint ábécérendbe állították. Ha a szerző neve nem volt ismert, akkor más szót választottak ún. vezérszónak. Egy munka csak egy számot kapott, akárhány kötetből is állt. Ha egy mű több kötetből állt, akkor a kötetszámot megadták a cédulán, és feltüntették a könyvön is.[184] 1891-ben 91-re emelkedett a szakkatalógusok száma, és 32-re a betűrendes címjegyzéké. Ebben az évben 8000 új cédula készült el, ezzel 41 000-re növelve a cédulák számát.

172. Ezt a többlet összeget akkor a következő évi dotációból vonták le. *Akadémiai Értesítő,* 1878, 34. ¶ 173. *Akadémiai Értesítő,* 1887, 30. ¶ 174. „...második könyvtártiszt Hellebrant Árpád 800 frtnyi fizetésének emelése mellőzhetetlennek látszik, tekintettel arra, hogy hat év óta kiváló buzgalommal tölti be hivatalát, és különben is két esztendő óta 200 frtnyi jutalomösszegben részesült. A pénzügyi bizottság fizetésének 1000 forintban megállapítását ajánlja." *Akadémiai Értesítő,* 1884, 14. ¶ 175. Említést érdemel ugyanakkor, hogy az Akadémia segélyben részesítette a könyvtári munkatársakat, ha azok nehéz élethelyzetbe kerültek. Gulyás István könyvtárszolga felesége betegsége, Molla Izsák könyvtárszolga fia halála miatt részesült segélyben az Igazgatótanács döntésével. *Akadémiai Értesítő,* 1887, 214; 1888, 133. ¶ 176. *A porosz és bajorországi könyvtárnokok fizetései 1884/5-ben. Utóirat a közlöttekhez*, *Magyar Könyvszemle,* 1886, 319-322. ¶ 177. Fráterné 1988, 45. ¶ 178. *Jelentés a M. Tud, Akadémia könyvtárának gyarapodásáról és használatáról 1876-ban*, *Magyar Könyvszemle,* 1876, 315–317. ¶ 179. Hellebrant 1877, 404–406. ¶ 180. *Magyar Könyvszemle,* 1877, 404. ¶ 181. 1885-ben 50 szak, 1886-ban pedig 51 szak szerepelt a beszámolók rendezésről szóló részében. *Magyar Könyvszemle,* 1885, 259–260; *Magyar Könyvszemle,* 1886, 326. ¶ 182. *A főkönyvtárnok első jelentése,* Akadémiai Értesítő, 1895, 705 ¶ 183. „...a czédulázás február havában két másoló segítségével megkezdetett." *Magyar Könyvszemle,* 1888, 310. A cédulakatalógus készítésére 1888-ban 1000 forint állt a könyvtár rendelkezésére. *Akadémiai Értesítő,* 1889, 7. ¶ 184. *Magyar Könyvszemle,* 1877, 404.

M. ACAD.
KÖNYVTÁR
I. OSZTÁLY
F. G

Gazdálkodás természethistória. Pataken, 1840. III. g.
Gazdasági Tudósítások 1838. III. f. 1839. I. II. III. IV.
1837. I. II. (III.) 1840. I. II. } III. ff.
1841. I. II. III. 1842. IV. Pesten Budán III

Gautier — Tractat von der Anlegung u. dem Bau der Wege u. Waldstraßen. (Französisch gedruckt) Leipzig 1769. 8. 1 1

Gavtroche — L'Histoire prechque. pour l'initiation de poete et de Autheur Ancien. A Caen, 1663. 12° 1. 1.

Garophylacium cordiale ago Deum Pietatis, proximum Affectuum etc. (hs) 1728. 8. 1 1

Garophylacium Oleino-Latinum (Chim.) m. 1 1

Gazola — Preservatif contre la Chalalamie de Jaut Medicinal. A Leide, 1756. 8° — — 1. 1.

Gebauer (Christ. Sam.) — Kurtze Unterricht von dem Nutzlichen u. rechten Gebrauch seiner Balsamischen Pillen. Nebst einer besondern u. nöthigen Abhandlung von denen Frauenzimmer Krankheiten. Frankfurt u. Leipzig. 1748. 8° — 1. 1.

F.

G.

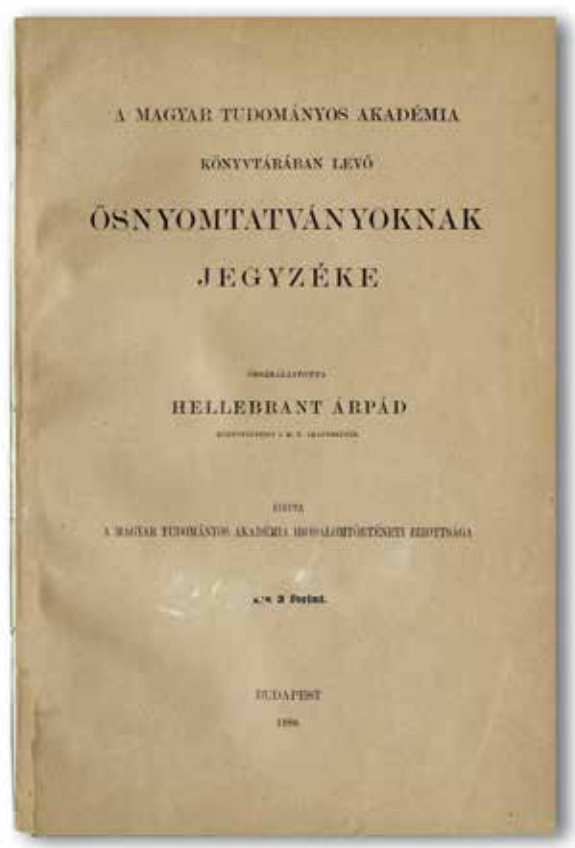
A könyvtár általános betűrendes címjegyzékének egyik kötete

A könyvtárrendezés adatai 1876-ban és 1878-ban, valamint 1889-ben és 1891-ben

	Szakok	1876	...	1878	...	1889	...	1891
1.	Nyelvtudomány	871		904		1327		1509
2.	Magyar nyelvtudomány	239		239		355		402
3.	Magyar irodalom	1174		1260		2030		2183
4.	Régi magyar irodalom	486		491		629		631
5.	Keleti irodalom	222		222		718		719
6.	Görög irodalom	519		521		693		693
7.	Latin irodalom	700		701		825		825
8.	Klasszika filológia	271		337		530		636
9.	Új-latin irodalom					555		792
10.	Olasz irodalom	165		197		197		200
11.	Francia irodalom			561		612		612
12.	Germán (német, angol, skandináv) irodalom	623		803		1190		1259
13.	Szláv irodalom			406		406		406
14.	Inkunábulum					355		355
15.	Bibliográfia					695		695
16.	Széptudomány	170		216		447		456
17.	Filozófia	563		825		1119		1119
18.	Teológia					892		892
19.	Pedagógia					1249		1385
20.	Politika	1381		1655		2003		2256
21.	Magyar politika	769		854		1249		1397
22.	Jogtudomány	558		579		1009		1050
23.	Magyar jogtudomány	709		709		1247		1321
24.	Magyar országgyűlések	84		84		95		95
25.	Statisztika	346		433		449		499
26.	Történelem	3254		3651		5312		5554
27.	Magyar történelem	1834		1857		2412		2651
28.	Életírás	754		754		2080		2115
29.	Régészet	799		799		972		972
30.	Éremtudomány	154		153		175		175
31.	Hadtudomány					582		582
32.	Matematika	493		609		872		872
33.	Természettudomány					135		160
34.	Természettan	116		532		532		828
35.	Vegytan	222		240		271		405
36.	Természetrajz					94		127

37.	Földrajz	370		370		1017		1017
38.	Magyar földrajz	252		252		396		414
39.	Térképek	368		511		925		925
40.	Utazás	606		606		1078		1076
41.	Ásványtan	321		328		503		503
42.	Növénytan	226		226		355		355
43.	Állattan	210		210		400		476
44.	Anthropologia	93		93		210		245
45.	Orvostudomány					2293		2388
46.	Gazdászat/Gazdaság					1331		1331
47.	Encyclopaedia					139		139
48.	Akadémiák és társulatok kiadványai					268		296
49.	Magyar Tudományos Akadémia kiadványai					347		347
50.	Külföldi folyóiratok			182		189		189
51.	Magyar folyóiratok	283		301		372		372
		20 205		23 671		44 136		46 901

Hellebrant Árpád a Könyvtár rendezési munkálatai mellett már 1879-ben hozzáfogott az anyaggyűjtéshez az Akadémiai Könyvtár ősnyomtatvány-jegyzékének összeállításához. Az első adatközlések már 1880-ban megjelentek a *Magyar Könyvszemle* hasábjain. A munka *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában levő ősnyomtatványoknak jegyzéke* címmel 1886-ban jelent meg.[185] A gyűjteményben található 466 művet tartalmazó 493 nyomtatvány teljes és részletes feldolgozása már 1883-ban elkészült, ezután a szakmai lektorálás következett. A lektorok, Ábel Jenő és Csontosi János megjelentetésre méltónak találták. Bár a későbbiekben a mű hiányosságaira is rámutattak, ez volt az első Magyarországon publikált, korszerű módszereket alkalmazó és pontos adatközlésű ősnyomtatvány-katalógus.[186] Hellebrant már 1883-ban hozzákezdett következő bibliográfiája előmunkálataihoz, tervbe vette, hogy összeállítja a magyarországi diákok külföldi disszertációinak könyvészetét, de ez a munka végül nem jelent meg. Rendszeresen publikált a Magyar Könyvszemlében az *Adalékok Szabó Károly Régi Magyar Bibliográfiájához* című rovat adatközlői között, neve ismertté vált könyvtárszakmai körökben és az irodalomtörténészek között is.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁBAN LEVŐ
ŐSNYOMTATVÁNYOKNAK
JEGYZÉKE
HELLEBRANT ÁRPÁD
BUDAPEST

185. Hellebrant 1886, 379. ¶ 186. Pogányné Rózsa 2015, 38–49.

A Kézirattár rendezése külön készült. A munkán Jakab Elek körülbelül 15 évig dolgozott, külön szakrendet állított fel, összesen 16 szakba sorolta az anyagot.[187] A munkát 1890-ben fejezte be, amelyről részletes leírást készített,[188] majd megírta az akadémiai kézirattár addigi történetét.[189]

A könyvtári állomány gyarapodása

Az állomány gyarapodását járuléknaplóban vezették, az 1876-tól 1891-ig terjedő időszakban átlagosan évente 1750 könyvvel nőtt a Könyvtárban található művek száma. A gyarapodás öt forrásból származott: csere, ajándékozás, az Akadémia saját kiadványai, kötelespéldány, vétel. A cserepartnerek száma évről évre emelkedett, 1876-ban az Akadémia 75 intézménnyel állt kapcsolatban, 1891-ben viszont már 203-mal. Az ajándékozás már a kezdetektől alapvető forrása volt a Könyvtárnak, de a könyvtárnokok a gyűjtemény színvonalának megőrzése érdekében ügyeltek arra, hogy csak értékes és meg nem lévő művek kerüljenek a Könyvtárba.

A könyvállomány az 1880-as években egyre nagyobb arányban gyarapodott a nyomdáktól beszolgáltatott kötelespéldányokból. Míg 1876-ban 24 nyomdától érkezett náluk megjelent könyv az Akadémiai Könyvtárba (ekkor 249 nyomda működött az országban), addig az 1879-től 1891-ig terjedő időszakban átlagosan 34-től. 1880-tól kezdve így is a kötelespéldányok képezték a gyarapodás legnagyobb csoportját.

Addig többnyire a vásárlás tette ki a könyvbeszerzés legnagyobb hányadát. A gyarapodásra rendelkezésre álló keretösszeg változatlansága miatt azonban az évek során egyre kevesebb mű megvételére volt lehetőség.

Az ügyrend értelmében a hírlapok és szakközlönyök sorozatát minden év elején a Könyvtári Bizottság állapította meg. Míg 1880-ban 93 folyóirat beszerzéséről ad információt az éves beszámoló, addig 1891-ben már ennek másfélszereséről, 140-ről. A *Magyar Könyvszemle*ben közzétett éves jelentések sokáig a térképeket is feltüntették a gyarapodási tételek között. 1886-tól az iskolai értesítők szintén külön tételként szerepeltek, számuk az 1880-as évek második felében 93 és 360 között mozgott, de ezeket nem számították bele a főbb gyarapodási tételekbe.

A Könyvtár használata

Az Akadémiai Könyvtárat 1876 és 1891 között évente átlagosan közel tízezren használták (a Nemzeti Múzeum könyvtárát közel kétszer annyian, az Egyetemi Könyvtárat háromszor annyian). A könyveket túlnyomórészt helyben olvasták, és csak kevesen, évente 140–200-an kölcsönöztek átlagosan 877 művet. A vizsgált időszakban éves átlagban 13 000 művet használtak az olvasók.

A Könyvtár több látogatót nem is tudott volna fogadni, olyan nagy volt az érdeklődés. Az olvasóknak gyakran várakozniuk kellett, hogy legyen szabad hely. 1884 elején az Igazgatótanács ülésén a másodelnök ismertette az akadémikusok azon kérését, hogy alakítsanak ki számukra külön olvasótermet. Szükségesnek tartották, hogy „az Akadémia palotájában olvasó és társalgó terem létezzék, annál inkább, mert a könyvtári helyiségek szerencsétlen berendezése következtében csak egy olvasó terem létezik, a melyet az ifjúság egészen betölt; így tehát az akad. tagok a szűk könyvtárnoki irodát kénytelenek igénybe venni, a mi kényelmetlen is, és a könyvtári szolgálat szempontjából helytelen. E mellett a Könyvtárban egyáltalán nincs oly hely, hol a hírlapokat olvasás végett ki lehetne tenni."[190]

A főkönyvtárnok 1884 nyarán praktikusabb berendezés kialakítása és az olvasóterem helyeinek bővítése miatt fordult az Igazgatótanácshoz. A témáról fennmaradt összefoglaló jól érzékelteti a zsúfoltságot: „Az Akadémia olvasóterme az olvasás időszakában annyira megtelik sokszor, hogy az előszobában néha tízen is várják, hogy egy-egy távozó olvasónak a helyére juthassanak. Egy hosszú, de felette széles asztal foglalja el a termet; azon az asztalon 30-32 ember ülhet. Az ablakközökben négy kis olvasópolc van két-két ember, összesen 8 ember számára. E szerint 40 embernél többnek nem juthat hely az olvasó teremben. De ha a szükségtelenül széles egy hosszú asztal helyett kettő készíttetnék elegendő szélességgel, legalább 60 olvasó férne el egyszerre. Az asztalváltoztatás szükségképen a világítás megváltoztatását vonná maga után, mert öt lámpa helyett tíz kellene, sőt tizenkettő is, mert most az asztal két végét két-két szál gyertyával kell megvilágítani. Mind a két változtatás körülbelül 500 forintba kerülne a beadott költségszámítások szerint. [...] A teremnek nincsen szelelése, ventilációja. Esténkint oly nyomasztóvá lesz benne a levegő, hogy szinte fullaszt."[191] Az Igazgatótanács a kérést elfogadta és felhatalmazta az elnökséget az asztalok és a világítás célszerűbb kialakítására.[192] A berendezés átalakításával együtt a szellőzést is megoldották. Ezeken kívül a physikai termet is olvasóteremmé alakították.[193]

187. *Vegyesek. A M. T. Akadémia könyvtára állapota és rendezése, 1891-ben, Magyar Könyvszemle,* 1891, 309. ¶ 188. *A M. T. Akadémia Kézirattárának rendezéséről Jakab Elektől,* Magyar Könyvszemle, 1891, 19–23. ¶ 189. Jakab 1892b ¶ 190. Igazgatósági ülés 1884. március 3., *Akadémiai Értesítő,* 1884, 76. ¶ 191. Hunfalvy Pál kérelme az Igazgatótanácshoz az olvasótermi asztalok és lámpák ügyében, MTA KIK Kézirattár K 801:1884/1 ¶ 192. Igazgatósági ülés 1884. június 7-én, Akadémiai Értesítő 1884, 162. ¶ 193. Igazgatósági ülés, 1885. január 25., Akadémiai Értesítő 1885, 17.

A két olvasóteremben és a kézirattárban eleinte vaskályhákkal fűtöttek. A központi forróvízfűtést 1875-ben vezették be az olvasótermekbe, amely a főraktárban padlófűtésben folytatódott. A többi helyiségek vagy fűtetlenül álltak, mint az udvari nagyraktár, vagy hagyományos cserép- és vaskályha fűtött.[194]

HUNFALVY PÁL FŐKÖNYVTÁRNOK MŰKÖDÉSÉNEK UTOLSÓ ÉVEI

Hunfalvy összeszokott és nagy munkabírással dolgozó munkatársaira támaszkodva idős korában is hatékonyan irányította a Könyvtárat, jóllehet gyarapodó feladatai miatt személyesen a korábbiaknál kisebb mértékben vett részt a Könyvtár mindennapjaiban. Könyvtárvezetői és tudósi munkásságával egyaránt nagy tekintélyt szerzett magának, amit jól mutat, hogy egyre több magas poszttal bízták meg az 1880-as években.

Az 1882. október 30-án tartott összes ülésen Gyulai Pál két indítványt tett a főkönyvtárnok magas szintű akadémiai testületi tagsága érdekében. Mivel az érvényben lévő szabályok nem rendelkeztek róla, javasolta, legyen egyértelműen szabályozva, hogy a 12 tagú Igazgatótanács tagjai közé megválaszthatók-e az Akadémia tisztviselői. Annak eldöntését is kérte, hogy a főkönyvtárnok megválasztható-e osztályelnöknek, és igenlő döntés esetén fel kellett oldani az összeférhetetlenséget, mivel az osztályelnök hivatalból tagja volt a Könyvtári Bizottságnak.[195] Még decemberben pozitívan döntöttek mindkét kérdésben.[196] Mindhárom osztály jogosnak tartotta annak biztosítását, hogy a főkönyvtárnokot osztályelnökké lehessen választani, azzal a kikötéssel, hogy ha az osztályelnök és a főkönyvtárnok ugyanaz a személy, akkor az érintett osztálynak a Könyvtári Bizottságba egy külön képviselőt kell választania. A következő évi nagygyűlésen 1883 májusában Hunfalvy Pált igazgatósági taggá[197] és az I. osztály elnökévé is megválasztották, az osztály külön képviselője pedig Budenz József lett.[199]

Az Akadémia Nyelvtudományi Bizottságának tizenöt éven keresztül Hunfalvy volt az előadója, ezt a feladatot és a *Nyelvtudományi Közlemények* szerkesztési munkáját 1877-ben átengedte Budenz Józsefnek. Ugyanettől az évtől fogva vállalta és élete végéig végezte a *Literarische Berichte aus Ungarn* című folyóirat szerkesztését. 1889. október 27-től a Magyar Néprajzi Társaság elnöke lett.

Hunfalvy nemzetközi elismerését bizonyítja, hogy számos külföldi tudományos társaság tagjai közé választotta, mint például a párizsi Société Philologique, a philadelphiai American Philosophical Society, a dallasi Trinity Historical Society, a Cseh Királyi Tudós Társaság, a Berlini Királyi Porosz Akadémia, a Bécsi Antropológiai Társaság. A közéleti munkából is kivette részét, amelyért számos elismerést kapott: élete vége felé előbb a királyi tanácsosi, majd a főrendház örökös tagja kitüntetésekben részesült.

Az Akadémia 1891. szeptember 3-án ünnepelte Hunfalvy Pál, Pulszky Ferenc és Vay Miklós 50 éves akadémiai tagságát. Hunfalvy ez év júliusában egy másik kerek évfordulónak is örvendhetett: 40 éve vezette az Akadémiai Könyvtárat. Csaknem halála napjáig aktívan részt vett az Akadémia és a Könyvtár munkájában, 1891. november 30-án hunyt el életének 82. évében.[200] A legnagyobbaknak kijáró tiszteletben részesült, az Akadémia palotájában ravatalozták fel. S még halála napján megszavazták az összes ülésen, hogy arcképét a képesteremben függesszék ki.[201]

194. Fráterné 1987, 67. 195. Összes ülés, 1882. október 30, *Akadémiai Értesítő,* 1882, 212. ¶ 196. Összes ülés 1882. december 18-án, 243. pont, *Akadémiai Értesítő,* 1882, 229–230. ¶ 197. Uo., 100. ¶ 198. *Akadémiai Értesítő,* 1883, 90. ¶ 199. Ez a folyóirat 1881-től *Ungarische Revue* címen jelent meg. Ezt Hunfalvy két évig egyedül, majd 1883-tól haláláig Heinrich Gusztávval együtt szerkesztette. ¶ 200. Néhány hónappal később (1892. április 15-én) elhunyt Hunfalvy egykori könyvtári munkatársa, a nyelvtudós Budenz József is. Az örököseik mindkettőjük túlnyomórészt nyelvészeti tematikájú magánkönyvtárát az Akadémiai Könyvtárnak ajándékozták. ¶ 201. *Akadémiai Értesítő,* 1892, 345.

Hunfalvy Pál, 1893, Wellmann Róbert olajfestménye az Akadémiai Könyvtárban

Orosz Gergely

Duka Tivadar hagyatéka és a Kőrösi Csoma-archívum

Duka Tivadar a 19. századi magyar tudományosság egyik kiemelkedő, nem eléggé méltányolt alakja, aki az 1848–49-es szabadságharc leverését követően emigrációba kényszerült, majd Londonban szerzett orvosi diplomát. Hazájához ezt követően is hű maradt, és egész életén át a magyar tudomány és kultúra nemzetközi elismertetéséért munkálkodott. Maradandó érdeme, hogy feldolgozta Kőrösi Csoma Sándor életét és munkásságát, s ezzel nemcsak megmentette a feledéstől, hanem egyúttal lefektette a modern Csoma-kutatás alapjait is. Tudományos érdeklődése rendkívül sokrétű volt. Az Akadémia Könyvtárának adományozott kéziratai és nyomtatványai életművének reprezentatív lenyomatát alkotják, és egyben a Könyvtár történetének egyik legértékesebb és legrégibb adományegyüttesét jelentik.

A Kőrösi Csoma-szekrény

1904. január 24-én ünnepélyes keretek között állították fel az Akadémiai Könyvtár olvasótermében a Kőrösi Csoma-szekrényt. A tetején Kőrösi Csoma Sándor arcképével díszített bútordarabon aranybetűs tábla hirdette: „Duka Tivadar t. tag ajándéka”.[1] Duka egy évvel korábban rendelte meg és fizette ki a szekrényt azzal a céllal, hogy az általa összegyűjtött, Kőrösi Csoma Sándorra vonatkozó dokumentumokat egy helyen helyeztesse el, „hogy az utókor, ha érdeklődik érte, megtalálja mind együtt.”[2]

Terjék József, aki az Akadémiai Könyvtárban őrzött Csoma-dokumentumokat 1976-ban megjelent, alapvető jelentőségű monográfiájában részletesen feldolgozta, úgy gondolta, hogy a Csoma-szekrény eredetileg az alábbi anyagokat tartalmazta:

1. A Kőrösi Csoma Sándor hagyatékát képező tibeti kéziratok és fanyomatok.

A harminchat tibeti könyvből álló gyűjteményt Duka Tivadar közbenjárására Salamon Caesar Malan lelkész ajándékozta az Akadémiának 1883-ban. Ezek a kötetek lettek később a Közép-Európa legnagyobb tibeti könyvgyűjteményévé váló kollekció első darabjai.[3]

2. Két dokumentumgyűjtemény (album)

Az egyik album a *Manuscripts et Prints* címet viseli, és mintegy 300 oldal terjedelmű. A többnyire beragasztásokból (Dukához címzett levelekből és kivágott újságcikkekből), ritkábban Duka feljegyzéseiből összetevődő könyv inkább Duka életéhez tartozó dokumentumokat tartalmaz. Közülük számos levél értékes anyagot nyújt a kor történetéhez (Vukovics Sebő, Munkácsy Mihály, Mazzini, Arany János levelei stb.). A másik album címe *Kőrösi Csoma Sándor életrajzához tartozó eredeti adatok sat. és egyéb levelezések és cikkek*, terjedelme 152 eredetileg számozatlan oldal. Mindkét album rendezetlen, mivel számos dokumentum nincs beragasztva, hanem csak a lapok közé szabadon behelyezve. Az albumokban sokszor olyan leveleket és fényképeket is találhatunk, melyek egyértelműen jelzik, hogy jóval Duka Tivadar halála után kerültek a kollekcióba.[4]

3. Csoma monográfiái és tanulmányai azokkal a folyóiratokkal együtt, amelyekben megjelentek.

4. A Duka Tivadar által írt Kőrösi Csoma Sándor-életrajz angol és magyar nyelven, melyet a szerző kiegészített Csoma saját tibetisztikai írásaival. Mindkét kötet 1885-ben jelent meg: az angol változat a Trübner & Co., a magyar pedig az Akadémia kiadásában.[5]

1. Tiszteleti tag az Akadémia 1869-es alapszabály szerint: „A Tiszteleti tagok vagy oly tudománypártoló hazafiak közül választandók, kiknek megnyerése által az Akadémia dísze s java öregbedését várja, vagy oly jeles tudósok és írók közül, kik a tudomány, vagy az Akadémia körül érdemeket szereztek. Számuk a 24-et meg nem haladhatja. Az Akadémia mindennemű ülésében székök és szavazatuk van.” ¶ 2. Duka Tivadar levele Goldziher Ignáchoz, London 1903. nov. 28. (idézi Terjék 1976, 66.) ¶ 3. A tibeti gyűjtemény bemutatását lásd ebben a kötetben (Orosz Gergely, *A tibeti gyűjtemény*). ¶ 4. Terjék 1976, 205, j. 3. ¶ 5. Duka 1885a, Duka 1885b

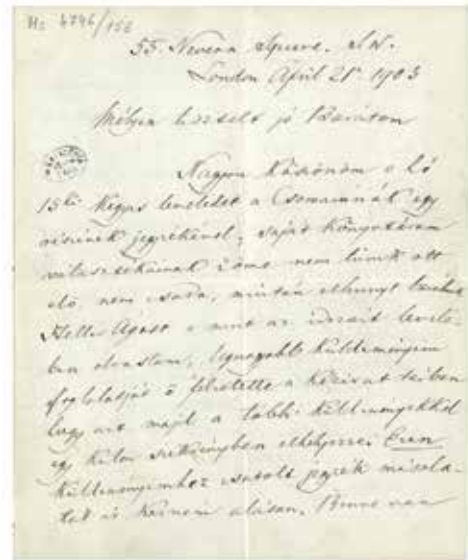

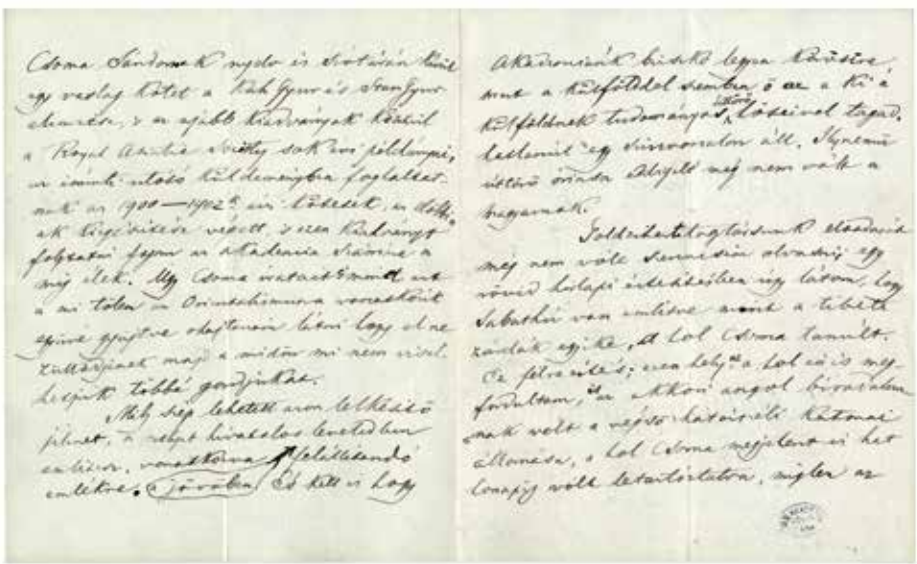

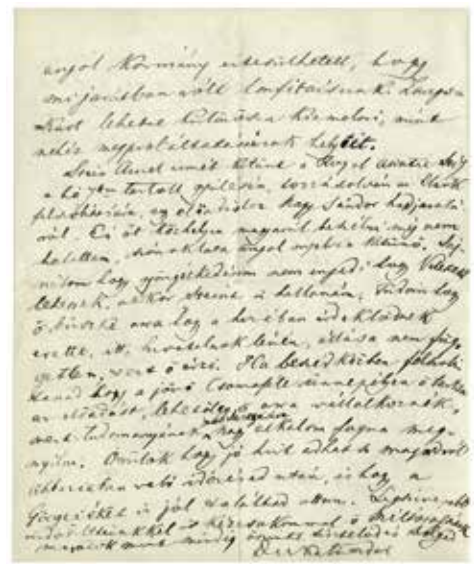
Duka Tivadar névjegyei

Duka Tivadar, 1881, Ellinger Ede felvétele

Duka Tivadar 1903. április 21-i levele küldeményeiről, a felállítandó szekrényről, Goldziher Ignác Kőrösi Csoma Sándorról szóló előadásáról és Stein Aurélról Szily Kálmán főtitkárnak

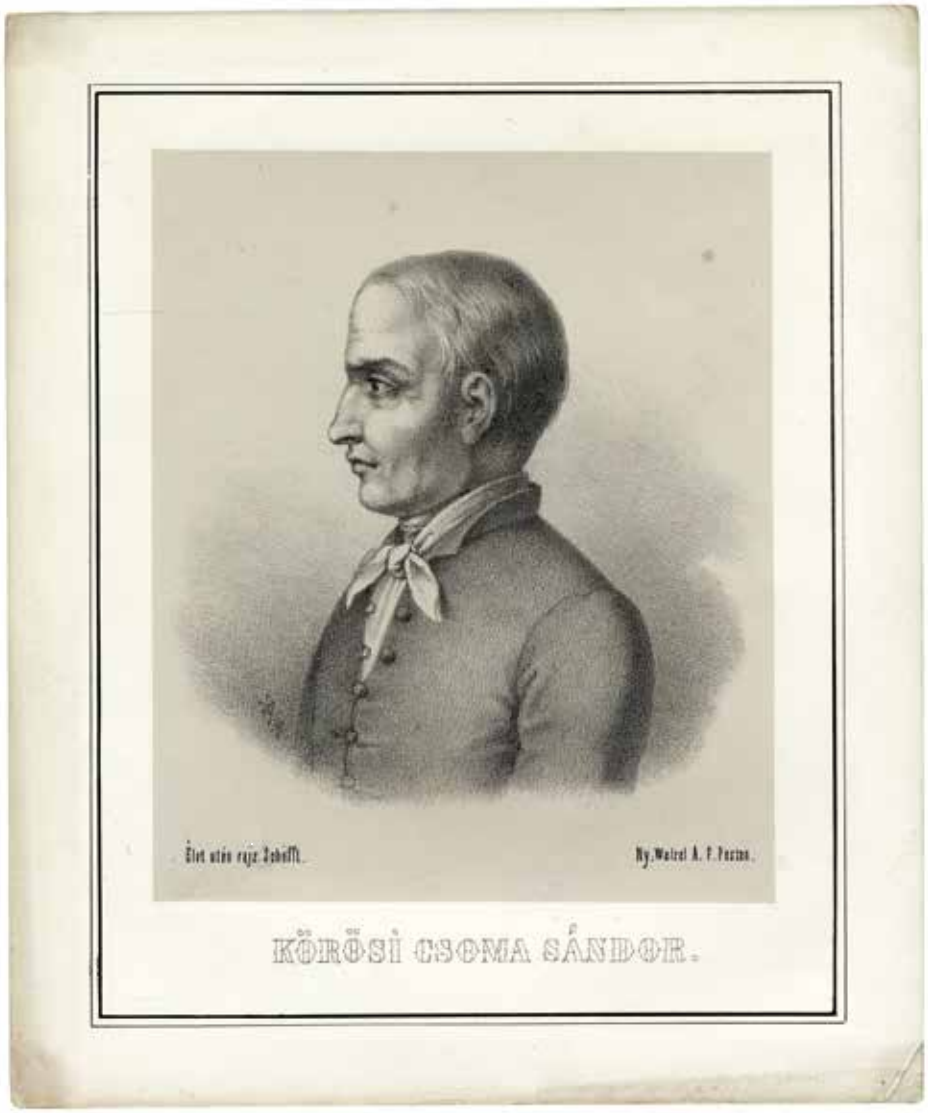

Salamon Caesar Malan, a Bengáli Ázsiai Társaság főtitkára

Kőrösi Csoma Sándor, Schöfft Ágoston rajza után készült litográfia

5. Agostino Antonio Giorgi *Alphabetum Tibetanum* című 1762-ben Rómában kiadott műve, amelyből Csoma először szerzett ismereteket a tibeti nyelvről.

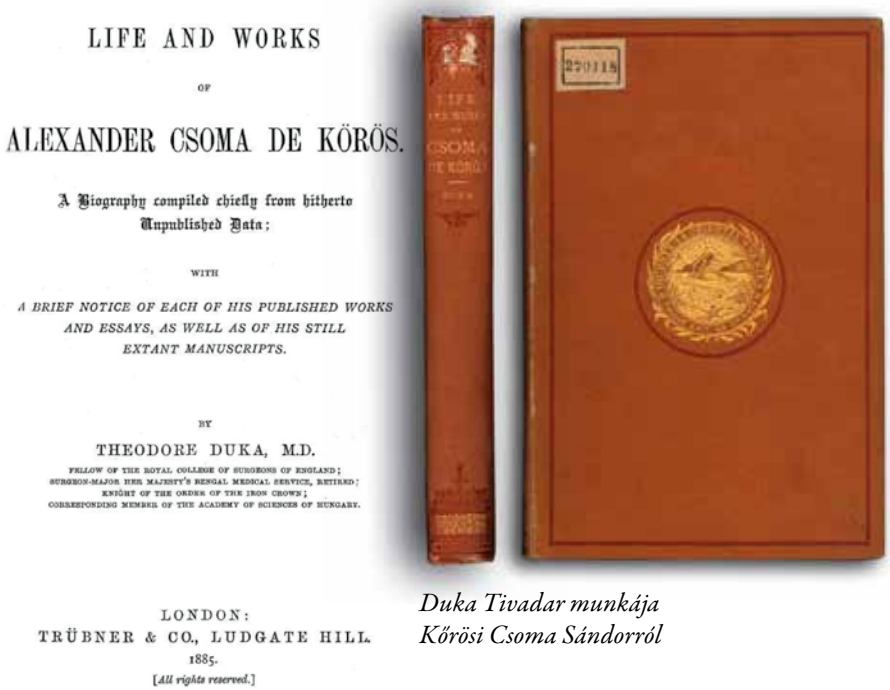
6. Egyéb, főként tibeti tárgyú orientalisztikai munkák, amelyek még Duka életében jelentek meg.

7. Duka Tivadar fényképe.

A Csoma-szekrény tartalmát dokumentálja a MTA KIK *Csoma 67/152* jelzet alatt őrzött, cím és keltezés nélküli gépirat. A 72 tételes felsorolás – a tibeti nyelvű könyvek kivételével, amelyek nincsenek közöttük – gyakorlatilag egybeesik a Terjék József által ismertetett dokumentumokkal, ugyanakkor tartalmaz három olyat is, amelyek a szekrény 1904-es felállítása után és 1942 között keletkeztek, így nem tekinthetők Duka Tivadar eredeti adományainak. E későbbi eredetű darabok közé tartozik a Kőrösi Csoma Sándor három részletben posztumusz kiadott *Mahāvyutpatti*-fordítása, a *Sanskrit–Tibetan–English Vocabulary*,[6] valamint az 1942-ben, Csoma halálának századik évfordulója alkalmából megjelent sajtó- és hanganyagok gyűjteménye. Minden bizonnyal a lista is ekkor, 1942-ben készülhetett.

A listán a Terjék József által említett két album mellett további jelentős dokumentumegységek is találhatók. *Csoma 65* szám alatt egy „angol és magyar levelek és újságkivágások" megjegyzéssel ellátott, egész vászonkötésű album szerepel, amely a *Kőrösi Csoma Sándor levelei másolatban* iratanyagra vonatkozik. A *Csoma 54* szám alatt egy másik egész vászonkötésű gyűjtemény található, amely a *Duka Tivadar 21 angol és magyar nyelvű értekezése gyűjtőkötetben* címet viseli. A *Csoma 58* jelzettel egy borítékban őrzött dokumentumegyüttes található „14 darab levél, Kőrösi

6. Csoma de Kőrös 1910, 1916, 1944.

LIFE AND WORKS

OF

ALEXANDER CSOMA DE KÖRÖS.

A Biography compiled chiefly from hitherto Unpublished Data;

WITH

A BRIEF NOTICE OF EACH OF HIS PUBLISHED WORKS AND ESSAYS, AS WELL AS OF HIS STILL EXTANT MANUSCRIPTS.

BY

THEODORE DUKA, M.D.

FELLOW OF THE ROYAL COLLEGE OF SURGEONS OF ENGLAND; SURGEON-MAJOR HER MAJESTY'S BENGAL MEDICAL SERVICE, RETIRED; KNIGHT OF THE ORDER OF THE IRON CROWN; CORRESPONDING MEMBER OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF HUNGARY.

LONDON:
TRÜBNER & CO., LUDGATE HILL.
1885.
[All rights reserved.]

Duka Tivadar munkája Kőrösi Csoma Sándorról

Csoma Sándortól, Duka Tivadartól, Alex H. Wilsontól, Stein Auréltól…" megjegyzéssel; végül a *Csoma 57* számú egység szintén egy borítékban elhelyezett anyagot tartalmaz „11 újságkivágás magyar és angol lapokból, az 1885–1910-es évekből" felirattal.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Csoma-szekrény anyaga nem kizárólag Kőrösi Csoma Sándor személyéhez és munkásságához kapcsolódó forrásokat őrzött, hanem Duka Tivadar tudományos tevékenységének tágabb dokumentációját is magában foglalta.

Terjék József említett monográfiájában arról számol be, hogy a Csoma-szekrényt az 1950-es évek folyamán tették át az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményébe, majd valamikor 1975 után használaton kívül helyezték. A tibeti nyelvű könyvek a gyűjtemény tibeti állományába kerültek, míg a többi kötet a Könyvtár általános állományába integrálódott. A szekrény megszűnésével párhuzamosan a dokumentumokra korábban felhelyezett „Csoma" jelzetek túlnyomó részét is eltávolították, így az egyes tételek eredetére már csak a katalóguscédulákon szereplő „Duka Tivadar ajándéka" megjegyzés utalt. Ezzel ellentétben az említett albumok, valamint a levelezést és egyéb anyagokat tartalmazó borítékok és dossziék a Keleti Gyűjteményben maradtak, ezeket az olvasóterem egyik szekrényében helyezték el, és a korábbi „Csoma" jelzeten kívül semmilyen új raktári azonosítót nem kaptak.

A DUKA-HAGYATÉK KÖNYVTÁRI FELDOLGOZÁSA

A Keleti Gyűjtemény munkatársai Dévényi Kinga osztályvezető kezdeményezésére 2005-ben elhatározták, hogy feltárják a Csoma-szekrényből származó albumok, dossziék és borítékok tartalmát, s az egykori „Csoma-dokumentumokat" – ezúttal nem fizikai, hanem virtuális formában, a Könyvtár elektronikus katalógusán keresztül – ismét egységbe rendezzék.[7] A több éven át tartó feldolgozó munka során az érintett anyagokat szétválogatták, tartalmukat részletesen katalogizálták, és az állomány hosszú távú megőrzése érdekében savmentes tárolóeszközökbe helyezték át. A projekt célja az volt, hogy a szétszóródott, korábban egységként kezelt dokumentumegyüttes ismét kutatható és rekonstruálható legyen – immár a korszerű könyvtári nyilvántartás keretei között.

A feldolgozás során megtartották az eredeti „Csoma" jelzeteket, azonban kiderült, hogy az 1942-es jegyzékhez képest egyes tételek jelentős mértékben bővültek. Különösen a Csoma 58 jelzetű tétel esetében állt elő változás: míg korábban 14 levelet tartalmazott, 2005-ben már egy több mint 140 levelet magába foglaló iratgyűjteményt találtak e jelzet alatt. Ez a bővülés azzal magyarázható, hogy azokat a dokumentumokat, amelyeket Terjék még a mappákhoz „hozzácsapva" említett, időközben ebbe a dossziéba csatolták át. Ennek következtében a Csoma által írt vagy rá vonatkozó levelek keveredtek Duka Tivadar más témájú levelezésével.

A katalogizálás során a rekordokban feltüntették a dokumentumok eredeti, Csoma-szekrényből származó jelzetét. A 2005-ben indult feldolgozómunka célkitűzései közé az is hozzátartozott, hogy a már meglévő anyaghoz hozzákapcsolják a Kőrösi Csoma Sándorra vonatkozó modern szakirodalmat és képanyagot is. Ezeket az újonnan bevont dokumentumokat a régi jelzetsorozat logikáját követve integrálták a rendszerbe, így a „Csoma" jelzetű tételek számozása folyamatos maradt. A „Csoma"-sorozat jelenleg a 120-as sorszámnál tart.

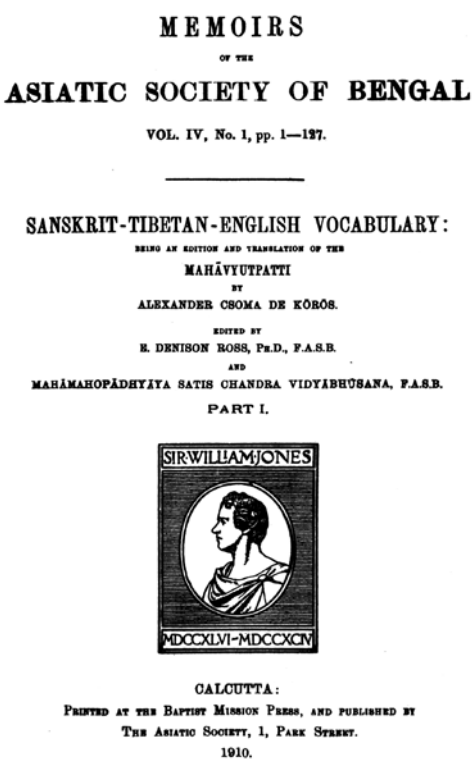
A Csoma-jelzetű dokumentumok a következő három fő kategóriába sorolhatók:

1. Csoma levelezése: három eredeti levél,[8] valamint tizenegy másolat, amelyek a kalkuttai Bengáli Ázsiai Társaság Könyvtárából és a brit külügyminisztériumból származnak.[9]

7. A feldolgozásról és eredményeiről bővebben lásd Dévényi 2010a. ¶ 8. Kettő Brian Houghton Hodgson nepáli brit rezidenshez (MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 58/1/1-2), egy pedig Neumann londoni osztrák követségi tanácsoshoz szól (MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 58/3). ¶ 9. Az MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 65-ös jelzet alatt; ma egy kartondobozba gyűjtve; korábban ez volt a Terjék által nem említett, „Kőrösi Csoma Sándor" feliratú album.

Egy lap Kőrösi Csoma Sándor szanszkrit–tibeti–angol szószedetének kéziratából

MEMOIRS
OF THE
ASIATIC SOCIETY OF BENGAL
VOL. IV, No. 1, pp. 1—127.

SANSKRIT-TIBETAN-ENGLISH VOCABULARY:
BEING AN EDITION AND TRANSLATION OF THE
MAHÂVYUTPATTI
BY
ALEXANDER CSOMA DE KÖRÖS.
EDITED BY
E. DENISON ROSS, Ph.D., F.A.S.B.
AND
MAHÂMAHOPÂDHYÂYA SATIS CHANDRA VIDYÂBHÛSANA, F.A.S.B.
PART I.

SIR·WILLIAM·JONES
MDCCXLVI-MDCCXCIV

CALCUTTA:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS, AND PUBLISHED BY
THE ASIATIC SOCIETY, 1, PARK STREET.
1910.

A szanszkrit–tibeti–angol szótár 1910-es kiadásának címlapja

Idetartozik továbbá több mint 200 dokumentum Duka levelezéséből, amelyek Csoma életrajzának összeállításához, az Akadémián belül alapított Csoma Alapítványhoz, valamint a Csoma-szekrény és az adományozás történetéhez kapcsolódnak.[10] Ezek között szerepel Duka Rājendralāla Mitrával és S. C. Malannal folytatott kiterjedt levelezése is.[11]

2. Monográfiák és tanulmányok: idetartoznak Csoma saját művei, a Duka által adományozott orientalisztikai munkák, valamint a modern szakirodalom. A gyűjtemény részét képezik továbbá újságkivágatok is, amelyek Duka Csoma-életrajzára vonatkoznak.[12]

3. Duka Tivadar egyéb adományai: Duka adományai nem csupán Kőrösi Csoma Sándorra vonatkozó kutatásait, hanem szélesebb tudományos és közéleti tevékenységét is tükrözik. Iratanyaga tartalmazza orvosi tárgyú tanulmányait (magyar és angol nyelven), amelyek közül több az *Orvosi Hetilap*ban jelent meg. Dokumentálja továbbá a Budapesten megrendezett VIII. Közegészségügyi és Demográfiai Kongresszuson való részvételét, valamint a Semmelweis Emlékbizottság munkájában betöltött szerepét. Levelezése és kapcsolattartása kiterjedt egyházi és nemzeti intézményekre is – többek között a sárospataki és eperjesi kollégiumoknak tett adományaira, valamint a Károli Gáspár halálának 300. évfordulója alkalmából rendezett emlékünnepségen való részvételére. Mint a British and Foreign Bible Society tagja, Duka közreműködött a Károli-féle bibliafordítás revíziójának előkészítésében is.

Külön figyelmet érdemel Duka nemzetközi tudománypolitikai szerepvállalása. Közvetítésével olyan tudósok, mint Goldziher Ignác, Vámbéry Ármin és Stein Aurél a brit Royal Asiatic Society tagjai lettek, míg több brit tudóst – köztük Rājendralāla Mitra, Mahāmahopadhyāya Maheśacandra Nyāyaratna, Edwin Felix Thomas Atkinson, Arthur Grote és William Stephen Atkinson – az ő ajánlására választottak a Magyar Tudományos Akadémia külső tagjai közé. A levelezés e személyekkel –

10. E dokumentumok az MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 57, 58, 60, 65, 67, 68-as jelzetek alatt találhatók. ¶ 11. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 58/10/1-13 Rājendralālamitra levelei; MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 58/13/1-24 S. C. Malan levelei, amelyek közül tizenkettőt Terjék közreadott eredeti nyelven és magyar fordításban (Terjék 1976, 37–61). ¶ 12. Duka Csoma-életrajzának angol és magyar nyelvű ismertetetései az MTA KIK Keleti Gyűjtemény Csoma 67-es jelzet alatt (az egykori *Manuscripts and Prints* album) vannak összegyűjtve.

csakúgy, mint több szabadságharcos bajtársával folytatott magán- és közéleti levelei – mind megtalálhatók az Akadémia Könyvtárának ajándékozott iratanyagban.

A CSOMA-ARCHÍVUM

A Keleti Gyűjtemény a Csomára vonatkozó dokumentumok leválogatásával 2008-ban hozta létre a Csoma-archívumot, amelyet 2009-ben felvettek az UNESCO Világ Emlékezete listájára. Az archívum az alábbi részekből áll:

1. a Csomának írott négy tibeti nyelvű Alexander-könyv,
2. Csoma tibeti gyűjteményének további 32 kötete,
3. Csoma levelezése és a hozzá kapcsolódó iratok (közel 250 levél, ebből 26 eredeti Csoma-levél),
4. Duka Tivadar ajándékainak Csomára vonatkozó része,
5. a Csomára vonatkozó modern és kortárs szakirodalom.

A DUKA CSALÁD TOVÁBBI ADOMÁNYAI

Duka Tivadar halála után családja további 28 dokumentumot adományozott az Akadémiai Könyvtárnak. Ezek között levelezés, a magyar őstörténetről, a perzsa nyelvről szóló jegyzetek, valamint nevári–tibeti–angol, angol–limbu és angol–mangar szószedetek találhatók. Ezeket a dokumentumokat a Könyvtár „Duka” jelzettel katalogizálta.

Egy kérdés-felelet formájú Alexander-könyv: Kun dga' chos legs, *Zangskar, 1824*

Aszanga (4. sz.), a jógacsára buddhizmus egyik alapítója a tanítást jelző kéztartással. Egy kéziratos lap illusztrációs részlete a Tsong kha pa Megvilágosodáshoz vezető fokozatos ösvény *című munkájából*

Stumpf Anna

A Szilágyi-gyűjtemény

A Keleti Gyűjtemény török kéziratainak több mint fele Szilágyi Dániel isztambuli könyvkereskedőtől származik. A gyűjtő a debreceni református kollégiumban tanult, apja, Szilágyi János, református lelkész volt, akinek több értekezése is megjelent a *Tudományos Gyűjtemény*ben.[1] A fiatal Szilágyi Dániel harcolt a szabadságharcban, majd 1849-ben Kossuth Lajossal kivándorolt az Oszmán Birodalomba. Kiválóan megtanult törökül, többek között tolmácsként tevékenykedett, és az évek múltán kiváló orientalistává képezte magát, különösen a Magyarországra vonatkozó török kútfőket gyűjtötte. Isztambulban Timoni utcai üzletében ritka nyomtatványokat és kéziratokat árusított.[2] Annak ellenére, hogy Szilágyi sosem írt tudományos művet, a 19. századi keletkutatás fontos alakjává vált.[3] Könyvesboltja által nagy hírnévre tett szert mind az európai, mind pedig a török tudósok körében.[4] Vámbéry Ármin oszmán-török kéziratainak nagy része is feltehetőleg a Timoni utcai üzletből származik.[5] Vámbéry mellett Thúry József, Kúnos Ignác és Goldziher Ignác is előszeretettel látogatták a könyvkereskedést.[6]

Az egykori huszár sosem tért vissza szülőföldjére, de szándéka volt, hogy az általa összegyűjtött különleges könyvek és kéziratok halála után Magyarországra kerüljenek.[7] Ez Vámbéry Ármin közbenjárásának köszönhetően valósulhatott meg. Az Akadémia így nyugtázta a hagyaték érkezését: „A Könyvtári Bizottság jelenti, hogy Konstantinápolyban elhúnyt hazánkfia Szilágyi Dániel keleti kéziratai és nyomtatványai nagy gyűjteményét, az örökösök megvásárlás végett az Akadémiának ajánlották föl; a gyűjtemény megérkezett és megvizsgálására Vámbéry Armin r. t. kéretett föl, ki a gyűjteményről és irodalmi jelentőségéről az összes ülés előtt teljes elismeréssel nyilatkozik."[8]

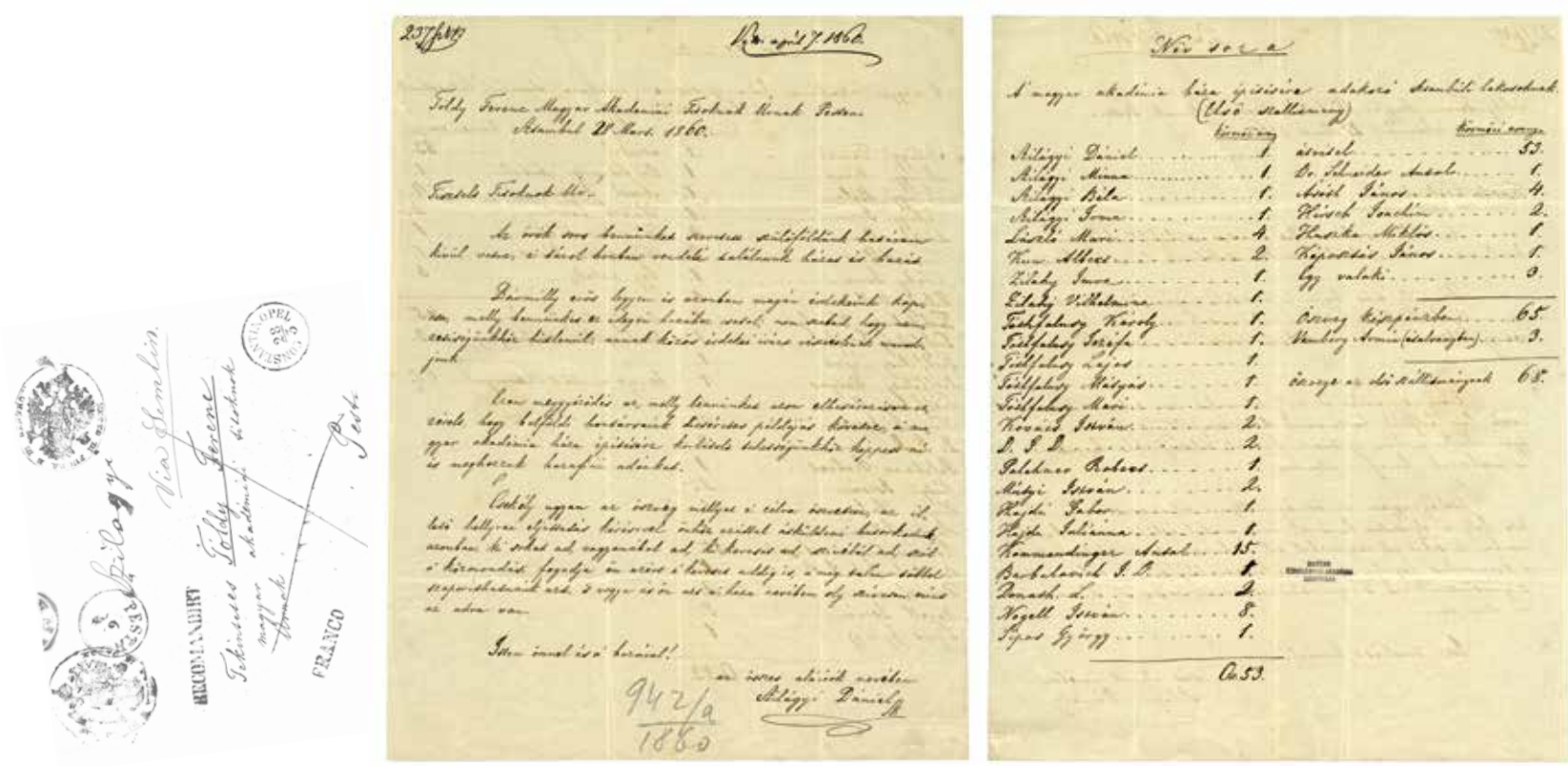
Vámbéry Ármin pedig (az *Akadémiai Értesítő* ugyanezen számában) így jellemezte 36 évig Isztambulban élő, előző évben elhunyt barátját: „Harminczhat év hosszú idő az emberi életben, de különösen oly ember életében, kit a világi dolgok csak keveset érdekeltek, ki éjjel-nappal kedves kincsesháza szaporítására törekedett, aki leggyönyörtelibb élvezetét abban lelte, ha órák hosszat kutathatott a sztambuli könyvbazárban, és aki a legnagyobb fáradságtól sem riadt vissza, valami irodalmi ritkaságot megszerezni, alig hogy annak neszét vette."[9]

Hat évvel később, 1892-ben Kúnos Ignác készített jelentést a Szilágyi-hagyatékról *Collectio Szilágyiana* címmel. Cikkében bemutatja Szilágyi Dániel személyét és munkásságát, elismeréssel és nagyrabecsüléssel ír a gyűjtő elhivatottságáról és hozzáértéséről, valamint bemutatja a gyűjtemény számos fontos kéziratát.[10]

Szilágyi Dániel hagyatékával körülbelül 500 kézirat került az Akadémiai Könyvtárba, 438 török, közel 50 perzsa és 10–15 arab nyelvű.[11] A gyűjtemény perzsa tételeit szinte kivétel nélkül azonosították, ezek nagy része irodalmi munka.[12] Az arab kéziratoknál még nincs azonosítva, hogy melyek származnak Szilágyitól.[13]

Török kéziratainak nagy része az Oszmán Birodalom történetével foglalkozik, kiváló krónikák találhatók köztük. Különösen értékesek a magyar történelemhez, azon belül pedig a hódoltság korához kapcsolódó munkák, mint például a bosnyák származású, pécsi születésű Ibrahim Pecsevi nagybecsű krónikája, a *Târîh-i Peçevî* egyik példánya.[14] A munka Szulejmán szultán koráról, valamint az azt követő időszakról ad alapos képet, felhasználva oszmán, valamint formabontó módon magyar forrásokat is.[15]

1 *Gyászhír*, Regélő Pesti Divatlap, 6. évf., 46. sz., 1838, 357. ¶ 2. Horváth 1978, 96. ¶ 3. Csorba–Sudár 2003a, 10. ¶ 4. Horváth 1978 ¶ 5. Kovács 2013, 921. ¶ 6. Csorba–Sudár 2003a, 13. ¶ 7. Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2014. ¶ 8. *Akadémiai Értesítő,* 1886, 57. ¶ 9. Vámbéry 1886, 203–204. ¶ 10. Kúnos 1892, 20–22. ¶ 11. Csorba–Sudár 2003b, 134. ¶ 12. Collection of Perisan Manuscripts https://real-ms.mtak.hu/view/collection/Collection_of_Persian_manuscripts.html ¶ 13. [Kovács Nándor Erik], *A Szilágyi-gyűjtemény* https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_3_2_1_szilagyi ¶ 14. Török O. 217 ¶ 15. Fodor 1999, 153.

Szilágyi Dániel levele Toldy Ferenc titoknoknak az Akadémia palotájára adakozó isztambuli magyar lakosok felajánlásáról, Isztambul, 1860. március 28.

Szilágyi Dániel, Bitzó Géza rajza Dehain konstantinápolyi fényképe után

A hagyaték több mint kétszáz kézirata irodalmi tartalmú. Ezek között számos tezkere (antológia) és díván (versgyűjtemény) található, így Molla Haszan Çelebi *Tezkiretü'ş-u'aarâ* című műve (Költők antológiája)[16] és Ásik pasa dívánja.[17] A hagyaték nevezetesebb török irodalmi emlékei közé tartozik a *Ferec ba' de'ş-şidde* című mesegyűjtemény két példánya (Török F. 17, Török Q. 5). A kéziratok között megtalálható a *Yûsuf u Züleyḫâ*[18, 19] és a *Ḫüsrev ve Şîrîn*[20] több változata is. Mindkét munka a török irodalom legnépszerűbb és legalapvetőbb művei közé tartozik. Közös bennük, hogy számos költő feldolgozta népszerű történeteiket.[21] Ezt a jelenséget jól szemlélteti, hogy a Keleti Gyűjtemény török kéziratállományában a két költeménynek több költőtől származó változata is megvan. A *Yûsuf ve Züleyḫâ* című mesneviben (sorpárokból álló verses műfaj) a híres szépségű Yûsuf (József) próféta az iszlámban, kereszténységben és judaizmusban is jól ismert – bár részleteiben eltérő – történetét dolgozza fel.[22]

A perzsa eredetű *Ḫüsrev ve Şîrîn* számos változatának műfaja szintén mesnevi. A történet valós személyen vagy személyeken alapul, a címszereplő Ḫüsrev, vagyis II. Hoszró (vagy Huszrau) szászánida uralkodó.[23] Şîrîn alakjáról kevesebbet tudunk, először Firdauszí *A Királyok könyve* (Firdevsî *Şâh-nâme*) című, Perzsia történetét feldolgozó eposzában jelenik meg mint Ḫüsrev szerelme. Itt örmény hercegnőként tűnik fel, de több későbbi változatban szolgálóként ábrázolják. Nizámí Gandzsaví

16. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Török O. 220. ¶ 17. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Török F. 1. ¶ 18. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 101 ¶ 19. Ha nincs ismert és bevett magyar forma, az eredetileg arab betűs neveknél és címeknél a török katalógus átírási rendszerét követjük. (Kivéve *Ḫüsrev*, ez a katalógusban *Ḫusrev*ként szerepel. Ebben az esetben a törökben bevett változat szerepel.) ¶ 20. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 22 ¶ 21. Parlatir–Hazai–Kellner–Heinkele 2007, 585, 590. ¶ 22. Züleyḫâ = Putifárné ¶ 23. Kovács 2014

és Nevái (Firdauszí példáját követve) szintén hercegnőként ábrázolták Ḫüsrev kedvesét.[24] A történetet Sejhí is feldolgozta (művét II. Murâd szultánnak ajánlotta), Şîrîn ebben a változatban szintén örmény hercegnő.[25] A történet szerint Ḫüsrev a lány szépségének hírét hallva beleszeret, és sok nehézség és megpróbáltatás után végül egymáséi lesznek.

A Keleti Gyűjtemény kéziratai között gyakoriak a több művet tartalmazó kötetek, az Ms Török O. 79 jelzetű kézirat ezek közé tartozik. Három népszerű munkát tartalmaz, *Ḫüsrev ve Şîrîn* történetének hiányos, prózában írt változata mellett a *Kitâb-i Mecnûn* (Mecnûn könyve) és a *Tercüme-i İskender-nâme* (Nagy Sándor történetének fordítása) olvashatóak a kolligátumban.[26] A *Kitâb-i Mecnûn* (vagy *Leylâ ve Mecnûn*) szintén a török irodalom legikonikusabb szerelmes történetei közé tartozik. Legnépszerűbb török feldolgozása Fuzûlî 1535-ös mesnevije,[27] ennek 19. századi, Szilágyi-hagyatékából származó kézirata az Ms Török O. 76 jelzetet viseli.[28]

Szintén részben történelmi ihletésű munka az említett *İskender-nâme*, ami Nagy Sándor legendáját mutatja be. A Keleti Gyűjtemény a perzsa és török irodalmakban egyaránt népszerű mű számos példányát őrzi. Az *İskender-nâme* kéziratai közé tartozik a gyűjtemény egyik leglátványosabb és

Oldalpár a három török nyelvű történet kéziratát tartalmazó kötetből

24. Erkan 1999, 53 ¶ 25. Yildiz 2024.

26. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 79 ¶ 27. Pala 1999, 162. ¶ 28. Parlatir–Hazai–Kellner-Heinkele 2007, 149–150.

Fuzûlî Leylâ vü Mecnûn *című mesnevijének 19. századi kézirata*

Egy lap az İskender-nâme díszes kéziratából

legdíszesebb török kézirata, az Ms Török O. 83 jelzetű munka. A hiányos kézirat több mint tíz arannyal díszített illusztrációt tartalmaz, valamint a fejezetcímek is arany tintával szerepelnek a kötetben.[29]

A történelmi forrásmunkák közül kiemelkedik a *Tevârîḫ-i Âl-i ʿOs̱mân* (Az Oszmán-ház krónikái) című mű.[30] Ez az ismeretlen szerzőtől származó krónika több száz évet ölel fel, az Oszmán Birodalom történetét mutatja be a kezdetektől egészen Nagy Szulejmán uralkodásáig.[31]

Végül szokatlan témája miatt érdemel említést a Keleti Gyűjtemény egyetlen török szakácskönyve, amely szintén a Szilágyi-hagyaték részeként került az Akadémiai Könyvtárba. Az *Aşçı Kitâbı* (Szakácskönyv)[32] 26 fólió terjedelmű, a vége pedig hiányos. A kötetet a következő hat fejezet teszi ki: 1. Levesek 2. Tésztából készült ételek (nagyrészt börekek) 3. Édességek 4. Juhból, bárányból, halból, csirkéből és nyúlból készült kebabok 5. Egyéb húsból készült ételek (pl. dolma, kavurma) 6. Saláták és savanyúságok.[33] A Keleti Gyűjtemény török kollekciójában számos változatos téma és műfaj képviselteti magát, ez azonban szakácskönyv lévén kitűnik közülük.

Több különböző forrás is azt állítja, hogy Szilágyi volt az, aki először értesítette a magyarországi tudósokat, hogy Mátyás corvinái közül több darab is a szultáni palotában található. 1862-ben a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából három magyar tudós, Ipolyi Arnold, Henszlmann Imre és Kubinyi Ferenc is Isztambulba utazott, hogy a szultán könyvtárában lévő kódexeket tanulmányozzák. Hosszas próbálkozás után végül bejutottak a Szerájba, ahol először kilenc kódexet mutattak nekik, közöttük két kétségbevonhatatlan corvinát, majd néhány nap múlva újabb ötven kódexet nézhettek meg, köztük kilenc corvina volt. Ez a felfedezés igazolta az évszázados reményeket, hogy nem pusztult el nyomtalanul a Corvina török kézre került része.[34]

29. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 83 ¶ 30. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 204 ¶ 31. Parlatir–Hazai–Kellner-Heinkele 2007, 437–438. ¶ 32. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 14 ¶ 33. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 14 ¶ 34. Madas 2004, 65–70.

A KÖNYVTÁR A SZÁZADFORDULÓTÓL AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÚJJÁÉLEDÉSIG

Molnár Andrea

Fröhlich Róbert, Heller Ágost és Szily Kálmán az Akadémiai Könyvtár élén

Fröhlich Róbert rövid főkönyvtárnoki működése

A főkönyvtárnoki poszt betöltésének módját még az 1869-ben érvénybe lépett alapszabály módosította. Innentől nem önállóan, hanem az Akadémia ajánlata alapján nevezte ki a Teleki-nemzetség alapító családja a főkönyvtárnokot a belső tagok sorából.[1] Az Akadémia meglehetősen nehézkesen találta meg Hunfalvy Pál utódját a Könyvtár élére. Közel két hónappal Hunfalvy halála után az 1892. január 25-én tartott összes ülésen a Könyvtári Bizottság felhívta a figyelmet arra, hogy elnöki intézkedés szükséges a megüresedett főkönyvtárnoki tisztség ideiglenes ellátására. Eötvös Loránd[2] elnök Szily Kálmánt,[3] a főtitkárt kérte fel e feladatra, egyúttal arról tájékoztatta az ülés tagjait, hogy a főkönyvtárnok személyére októberben teszi meg a végleges javaslatot.[4] Szily felkérése persze csak formaság volt, a Könyvtárat valójában Lindner alkönyvtárnok és Hellebrant Árpád könyvtártiszt működtette a korábbi rendnek megfelelően.[5]

1892. október végén a Könyvtári Bizottság Fröhlich Róbertet[6] javasolta a Könyvtár élére. Választásuk indoklása során hangsúlyozták, hogy bár több alkalmas személy is szóba jött, olyan személyt kerestek a posztra, akinek a tudományos irodalmi munkássága mellett legfontosabb foglalatossága a vezetésére bízott könyvtár lesz, mert az Akadémiai Könyvtár nagy és forgalmas közintézmény, amelynek szakjai még jelentős részben leltározásra és rendezésre várnak, s a tudományos folyóiratokkal és társasági kiadványokkal is sok még a teendő. Azt írták, hogy mindezeket megfontolva esett a választásuk az ókortörténész Fröhlichre, az Akadémia néhány hónappal korábban megválasztott levelező tagjára, akit nyelvismerete, tudományos munkássága és a külföldi tudományos intézetek körében szerzett kapcsolatrendszere miatt alkalmasnak találtak az állás betöltésére.[7]

Fröhlich Róbert, az 1891-ben az MTA rendes tagjává választott fizikus, Fröhlich Izidor testvérbátyja 48 éves volt jelölésekor. Könyvtárosi tapasztalatai nem voltak, fiatal korában három évig segédlelkészként tevékenykedett, majd 1869-től húsz éven keresztül latin, görög, német szakos középiskolai tanár volt a Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Gimnáziumban. 1882-ben a pesti egyetemen magántanári képesítést szerzett a keleti népek ókori történetének szakterületén. Rövidebb

1. A M. T. Akadémia alapszabályai (1869), 52. §. Kónya 1990, 140. Az ügyrend 15.§ n) pontja kimondta: „A főkönyvtárnoki tisztre ajánlás. Üresedés esetében, a könyvtári bizottság indokolt javaslatot terjeszt elő, a melynek meghallgatás után az összes ülés, titkos szavazással, absolut többséggel, a belső tagok sorából, szabadon megválasztja azt az egyént, akit a Teleki-nemzetségnek kinevezés végett ajánl." *Akadémiai Almanach,* 1890, 93. ¶ 2. Báró Eötvös Loránd fizikus, feltaláló, egyetemi tanár, 1873-tól az MTA levelező, 1883-tól rendes tagja, 1889–1905 között az MTA elnöke. ¶ 3. Szily Kálmán fizikus, nyelvész, műegyetemi tanár, 1865-től az MTA levelező, 1873-tól rendes tagja, 1889 és 1905 között az Akadémia főtitkára, majd haláláig az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka. ¶ 4. *Akadémiai Értesítő,* 1892, 101. ¶ 5. Az Igazgatótanács 1893. februárban a pénzügyi bizottság ajánlására Lindner Ernő és Hellebrant Árpád alkönyvtárnokokat 200–200 forint jutalomban részesíti a főkönyvtárnoki állás megüresedése idején teljesített szolgálataikért. Az Igazgató-Tanács első ülése 1893. február 26-án, *Akadémiai Értesítő,* 1893, 169. ¶ 6. Fröhlich Róbert lelkész, tanár, ókortörténész, régész. 1862-től 1864-ig a Protestáns Teológiai Intézetbe járt, majd két évig a bázeli egyetemen tanult klasszika-filológiát és ókori keleti történelmet. 1868-ban kapta meg lelkészi oklevelét. 1883-ban az ókori történelem és régészet magántanárává nevezték ki. 1892 májusában választották az Akadémia levelező tagjává. ¶ 7. *Kilenczedik összes ülés, 1892. október 31-én. Jegyzőkönyvi melléklet*, Akadémiai Értesítő, 1892, 684.

Fröhlich Róbert fényképe a Vasárnapi Újság*ban, 1895*

szünetekkel közel kilenc évig tartott előadásokat e témában az egyetemen. Kutatómunkáját a tanítás mellett szabadidejében végezte. Régészeti és epigráfiai kutatásai Pannóniára vonatkoztak, Rómer Flóris nyomdokában járt. Több mint egy évtizedes tudományos szakírói munkássága alapján Pulszky Ferenc először 1891-ben ajánlotta levelező tagnak, majd 1892-ben ismételten, ekkor már sikerrel. Röviddel ezután a berlini archeológiai intézet is tagjává fogadta. A budapesti tudományegyetem bölcsészeti kara kétharmados szótöbbséggel őt ajánlotta a minisztériumnak az 1892-ben megüresedett ókori történeti tanszék vezetésére, a jóváhagyás azonban függőben maradt.[8]

Amikor a bizottság javaslata 1892. november 28-án az összes ülés elé került, nem talált egyöntetű elfogadásra, vita alakult ki. Újabb jelölt is felmerült Heller Ágost[9] személyében, és többen egyenesen a főkönyvtárnok megválasztásának elhalasztását javasolták. Végül mindkét jelöltről szavaztak, és a leadott húsz szavazatból Fröhlich Róbert 13, Heller Ágost 2 szavazatot kapott, 5 szavazócédulát pedig üresen nyújtottak be.[10] Ennek alapján a Könyvtári Bizottság eredeti javaslatát fogadták el, a főkönyvtárnoki kinevezésre Fröhlich Róbertet ajánlották a Teleki családnak.[11]

Az Igazgatótanács 1892 decemberében tartott ülésén tudomásul vette Fröhlich jelölését, egyúttal alkönyvtárnokká léptette elő Hellebrant Árpádot, aki eddig könyvtártisztként dolgozott. Hellebrant bőven kiérdemelte ezt, hiszen könyvtárhivatalnoki munkája mellett számos könyvtárszakmai művet, bibliográfiákat és irodalomtörténeti munkákat publikált. Tagja volt az Akadémia irodalomtörténeti bizottságának, és 1885-től kezdve évente összeállította az irodalomtudomány körébe tartozó szakirodalom címjegyzékét.[12]

Ezen az ülésen a Könyvtári Bizottság javaslatára döntöttek a könyvtári tisztek béréről is. A főkönyvtárnok javadalmazása 1893-tól évi 2000 forint[13] lett, lakásra pedig további 600 forintot kapott. Az alkönyvtárnokok bérét 1500–1500 forintra emelték, ehhez járult 300–300 forint lakáspénz.[14] Mivel a három könyvtárnok közül egynek az Akadémia palotájában kellett laknia, a Könyvtári Bizottság, figyelembe véve a könyvtári tisztviselők magánviszonyait, azt javasolta, hogy a könyvtárnoki lakásban Hellebrant Árpád alkönyvtárnok lakjék.[15]

Gróf Teleki Gyula,[16] mint a Teleki-nemzetség alapító ágának akkori feje, az Akadémia ajánlata alapján 1893. január 7-én kinevezte az Akadémia főkönyvtárnokává Fröhlich Róbertet,[17] és kérte a kinevezett hivatalába iktatását. A beiktatásra 1893. január 23-án került sor, ezt követően átadták neki a Könyvtár és a Kézirattár vezetését.[18]

Fröhlich Róbert rövid könyvtári tevékenységéről szinte semmilyen adat nem maradt fenn. Még egy éve sem volt arra, hogy megismerkedjék a Könyvtár működésével és a főkönyvtárnoki feladatokkal. 1893 vége felé gyengélkedni kezdett, „azután hónapról hónapra mindinkább fogyott életereje",[19] és 1894. május 23-án elhunyt. A Könyvtár működését a két alkönyvtárnok, Lindner Ernő és Hellebrant Árpád biztosította a két könyvtárszolga, Gulyás István és az 1891-ben szolgálatba állt Horn Antal segítségével.

8. A Fröhlich Róbertről írt megemlékezésben Hampel József így magyarázza, miért volt előnyös Fröhlichnek a főkönyvtárnoki állás: „...1892 őszén a magyar tudományos Akadémia, azáltal, hogy főkönyvtárnokának megválasztotta, módot nyújtott, hogy középtanári pályájától megválhassék s hogy ezután még fokozottabb mértékben élhessen tulajdon szakmájának." Ez nyilvánvalóan ellentmond a Könyvtári Bizottság azon törekvésének, hogy a megválasztandó főkönyvtáros teljes energiájával a könyvtári ügyekre összpontosítson. De a helyzet Heller esetében is hasonló volt. Hampel 1894, 439–451. ¶ 9. Heller Ágost fizikus, tudománytörténész, 1887-ben az MTA levelező, 1893-ban az MTA rendes tagjává választották. 1894 és 1902 között az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka. ¶ 10. Fráter 1987, 35. ¶ 11. *A M. T. Akadémia jegyzőkönyvei, Összes ülés 1892. november 28-án,* Akadémiai Értesítő, 1982, 729. Összes ülés jegyzőkönyve, 1892. november 28., MTA KIK Kézirattár K 1467 ¶ 12. Pogányné Rózsa 2015, 38–49. ¶ 13. Az Akadémia ráfordításainak elszámolása 1859-től 1898-ig osztrák értékű ezüst forintban történt. A koronarendszert az 1892. évi valutatörvény hozta érvénybe, azonban az Akadémia ráfordításait 1898-ig forintban könyvelték. L. Szalai–Szántó 1975, 91. ¶ 14. Az a könyvtárnok, aki az Akadémia palotájában lakott, természetesen nem kapott lakáspénzt. *Igazgatósági ülés 1892. december 4-én,* Akadémiai Értesítő, 1893, 44. ¶ 15. Hellebrant Árpád 1893-tól 1898-ig lakott a palotában, utána a Baross utca 84. szám alá költözött az Akadémiai Almanachok tanúsága szerint. ¶ 16. Gróf Teleki Gyula apjának, gróf Teleki Sándornak 1875-ben bekövetkezett halála után lett a Teleki-nemzetség alapító ágának feje. ¶ 17. *Akadémiai Almanach,* 1894, 128. ¶ 18. *A M. T. Akadémia jegyzőkönyvei, Összes ülés 1893. január 30-án,* Akadémiai Értesítő, 1893, 164. Jakab Elek 1893. január 26-án adta át a Kézirattárat, s tájékoztatta az új főkönyvtárnokot egy Árpád-kori oklevél hiányáról. MTA KIK Kézirattár K 801:2/1893 ¶ 19. Hampel, 1894, 449.

HELLER ÁGOST FŐKÖNYVTÁRNOKKÁ VÁLASZTÁSA

A Könyvtári Bizottság csak októberre alakította ki álláspontját a megüresedett főkönyvtárnoki poszt betöltésére vonatkozóan. Az 1894. október 22-én tartott ülésen[20] ismét két jelölt jött szóba a posztra. Egyikük Csánki Dezső levelező tag történettudós és levéltárnok volt,[21] aki a levéltári kutatások és rendezések terén szerzett érdemeket, a másik ismét Heller Ágost.

A bizottság Heller mellett tette le voksát. A döntésben szerepet játszott, hogy Heller már tapasztalatot szerzett egy tudományos könyvtár működtetésében, még hogyha ez a könyvtár jóval kisebb is volt, mint az Akadémia Könyvtára. Azzal, hogy rendezte és mintaszerű rendben tartotta a Természettudományi Társulat Könyvtárát, bizonyította könyvtárosi rátermettségét, emellett sokoldalú tudományos műveltsége és nyelvismerete alapján is alkalmasnak találták a főkönyvtárnoki feladatra.[22] Az 1894. október 29-én tartott összes ülésen Heller a 34 leadott szavazatból 25-öt kapott, így a testület őt javasolta a Teleki családnak kinevezésre.[23] Két héttel később, 1894. november 12-én Teleki Gyula ki is nevezte.[24]

Heller Ágost természettudós volt, hasonlóan az Akadémia elnökéhez, Eötvös Lorándhoz és főtitkárához, Szily Kálmánhoz, akikhez fiatal kora óta jó viszony fűzte. 1843-ban született Pesten sziléziai eredetű német ajkú családban. Német tannyelvű elemibe és reáliskolába járt szülővárosában,[25] majd 1866-ban a budai József Ipartanodában (a budapesti műszaki egyetem elődjében)[26] vasútmérnöki oklevelet szerzett. Meglehetősen későn, műegyetemi tanársegéd és reáliskolai tanári tevékenysége idején kezdett komolyabban foglalkozni a magyar nyelvvel, amikor neki magának kellett magyarul tanítania és írnia. Hamarosan olyan színvonalra jutott, hogy minden nehézség nélkül szabatosan, sőt választékosan fejezte ki magát.[27] Az 1867–68-as tanév elején a műegyetem két fizikai tanszékén tanársegédi állást hoztak létre, melyet Stoczek József[28] és Szily Kálmán akkori tanárok neki ajánlottak fel. Két évig volt tanársegéd, közben 1868-ban matematikából és fizikából reáliskolai tanári képesítést szerzett.

Heller Ágost, Boruth Andor olajfestménye

1869-ben állami ösztöndíjjal két szemeszteren keresztül a heidelbergi egyetemen az akkori idők legnevesebb professzorainak (Kirchhoffnak, Helmholtznak és Bunsennek)[29] előadásait hallgatta, és dolgozott Kirchhoff laboratóriumában. Közben megfordult Königsbergben is, ahol geometriát hallgatott. Ugyanekkor tanult ezekben az intézményekben és ezeknél a professzoroknál Eötvös Loránd is, ismeretségük és barátságuk

20. Fráter 1988, 82–83. ¶ 21. Csánki Dezső történész, levéltáros, történeti topográfus, művelődéspolitikus, vallás- és közoktatásügyi címzetes államtitkár, az MTA levelező (1891), majd rendes tagja (1900). ¶ 22. Fráter 1988, 82–83. ¶ 23. *Akadémiai Értesítő* 1894, 682. ¶ 24. „Vonatkozással Nagyméltóságodnak hozzám intézett becses átiratára, van szerencsém nagyságos Heller Ágost úrnak, a magy. tud. Akadémia r. tagjának főkönyvtárnokká kinevezését, mint a Gróf Teleki-nemzetség alapító ágának legidősbike, tisztelettel átszármaztatni, azon szívbeli óhajom kifejezése mellett, hogy a kinevezett főkönyvtárnok úr a m. tud. Akadémia hervadhatlan érdemeit ezentúl is úgy növelje, a mint azt, a nekem beküldött művei szerint, eddig tette." *Összes ülés 1894. november 26-án,* Akadémiai Értesítő, 1894, 730. ¶ 25. „A családban németül beszéltek; az akkori pesti elemi és középiskolákban a tanítás nyelve is nagyobbára német volt és ezekben a magyart mint „idegen" nyelvet tanították." Fröhlich 1904, 6. ¶ 26. Az intézmény elnevezése gyakran változott, 1850-től Joseph Industrieschule, majd Joseph Polytechnicum. Fröhlich 1904, 6. ¶ 27. Heller Ágost *Önéletírási adatok* (Curriculum vitae felirattal) című, 1888. április 28-i keltezésű kéziratát idézi, *Uo.*, 6. ¶ 28. Stoczek József mérnök, egyetemi tanár, 1858-tól az MTA levelező, 1860-tól rendes tagja, az 1868 és 1889 között az MTA alelnöke. 1865-től 1867-ig a Királyi Magyar Természettudományi Társulat elnöke. ¶ 29. Gustav Robert Kirchhoff német fizikus, 1855–1875 között a heidelbergi egyetem fizikaprofesszora; Robert Wilhelm Bunsen német kémikus, 1852-től a heidelbergi egyetem tanszékvezető kémiaprofesszora; Herman Ludwig von Helmholtz német orvos és fizikus, a königsbergi, majd a heidelbergi egyetem fiziológiaprofesszora. 1872-ben a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjává választották.

feltehetően innen eredeztethető. 1870-ben hazatért, és a budai II. kerületi Állami Főreáliskola[30] matematika–fizika szakos tanárává nevezték ki. 28 évig, 1898-ig maradt ebben az állásában.[31] 1872-ben természettanból magántanári oklevelet szerzett, és az 1872/73-as tanévtől az egyetemen három tanéven át elméleti hangtanból előadást hirdetett. 1875-ben a Természettudományi Társulat könyvtárnokává választották, két évtizedig végezte ezt a feladatot.

Heidelbergi tanulmányai idején a kísérleti fizika tárgykörében készített tanulmányokat, később a csillagászatban és a meteorológiában mélyedt el, de komoly szaktekintélyre a fizikatörténetben tett szert. 1878-ban elnyerte a Természettudományi Társulat pályázatának első díját *A physika története Aristotelestol Newtonig* című pályaművével, majd ennek kibővített német nyelvű változatával[32] nemzetközi hírnevet szerzett. 1887-ben Eötvös Loránd ajánlásával az Akadémia levelező, majd 1893-ban rendes tagjává választották.[33]

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ÁLLAPOTA HELLER HIVATALBA LÉPÉSE IDEJÉN ÉS AZ ELSŐ INTÉZKEDÉSEK

Az Akadémia Könyvtára a harmadik legnagyobb közkönyvtár volt Magyarországon, rendezett könyvállományát a század utolsó évtizedében legalább 60 000 kötetre becsülték.[34] A Könyvtár azonban csak magyarországi viszonylatban számított nagynak, az OSZK körülbelül 300 000 kötetes és az Egyetemi Könyvtár közelítőleg 210 000 kötetes állománya is messze elmaradt a nagy európai államok könyvtáraitól.[35] Az új főkönyvtárnoknak nehéz feladattal kellett szembenéznie, amikor az évek óta csak a megszokott gyakorlat szerint, hatékony vezetés nélkül működő Könyvtár rendbetételéhez fogott hozzá. Közel egy évre volt szüksége ahhoz, hogy megismerje a Könyvtárat, felmérje annak állapotát, és kidolgozza a teendőket. A Könyvtár helyzetéről és a tervezett feladatokról szóló jelentését[36] 1895. november 14-én tárgyalta a Könyvtári Bizottság.

Heller a Könyvtár szakozási rendszerét elfogadhatónak találta. Praktikusnak tartotta, hogy egyes szakok vagy más szóval osztályok, mint például a germán irodalmak osztálya (ebbe tartoztak az angol, német és skandináv irodalmak) vagy a matematikai osztály (idetartoztak például a csillagászati művek is) a későbbiekben igény esetén tovább bonthatók.[37]

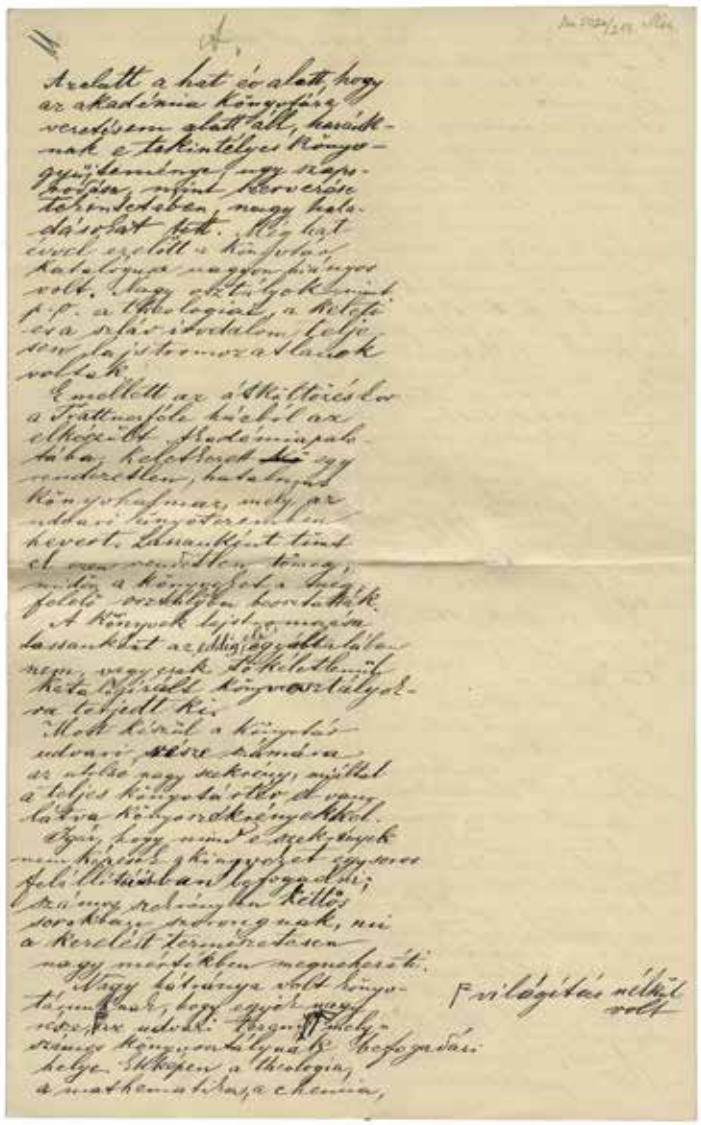
A katalogizálás még nem volt készen, és a munka lassú ütemben haladt. A Könyvtárban kétféle katalógust alakítottak ki. Az olvasók által is használt szakkatalógust („egy neme a cédulakatalógusnak"), amelyet kötetekbe rendeztek, de ezek folyamatos kiegészítéseit kötetlen csomagokban őrizték. Ez a katalógustípus 50 600 művet tartalmazott Heller Ágost hivatalba lépésekor. A szakkatalógusok nem voltak igazán megbízhatók, és használni is nehézkesen lehetett őket, ezért ennek alapos megreformálását tartotta kívánatosnak külföldi minta alapján.[38] A belső használatú általános cédulakatalógusban, amelynek készítését 1888 februárjában indították meg, 48 000 tétel volt. A katalógusokon kívül a Könyvtár gyarapodásáról járuléknaplót és inventáriumot, azaz a könyvek számjelzés szerinti katalógusát vezették.

Az éves gyarapodást Heller átlagosan 2300 műre kalkulálta, de csak 2000 művet tudtak lajstromba venni. Ebben az ütemben haladva reménytelennek tűnt a munka belátható időn belüli befejezése. Ráadásul az a korábbi gyakorlat, hogy a beérkezés sorrendjében haladjanak a feldolgozással, éppen a legújabb könyvek, legfrissebb irodalom használatát akadályozta, amelyek halomban hevertek a földön vagy bekötve polcokra rakva, megtalálhatatlanul. Heller annak érdekében, hogy ezt az áldatlan állapotot megszüntesse, legfőbb feladatának tartotta a Könyvtár rendezésének mielőbbi befejezését, és elrendelte, hogy először az újonnan beérkezett műveket vegyék lajstromba és tegyék használhatóvá.

Tervezte különböző segédletek összeállítását is.[39] Így szükségesnek találta egy segédinventárium összeállítását a folyóiratok és folytatásos művek számára,[40] valamint a cserenyilvántartást és azon akadémiák és tudományos társaságok összeírását,

30. Ma a budapesti Toldy Ferenc Gimnázium. ¶ 31. Fröhlich 1904, 4–10. ¶ 32. Heller 1882, XII+411.; Heller 1884, XV+754. ¶ 33. Eötvös Loránd már 1885-ben is ajánlotta Hellert az akadémiai tagságra. MTA KIK Kézirattár RAL 1885/0279; MTA KIK Kézirattár Ms 5026/172. ¶ 34. Ez a becslés elég szűkös, a rendezett és katalogizált állományban volt körülbelül ennyi mű (Lásd az előző fejezet táblázatát). Jankovich 1895, 1–20. ¶ 35. Csak a francia nemzeti könyvtár állománya 2,2 millió kötetet számlált, és Párizsban további hét olyan könyvtár volt található, amelynek állománya meghaladta a 600 000 kötetet. A szentpétervári udvari könyvtárat 1,5 millió kötetre becsülték, és Németországban is legalább hat olyan város volt, amelyben a könyvtári állomány meghaladta a 400 000 kötetet. *Uo.* ¶ 36. *A főkönyvtárnok első jelentése*, Akadémiai Értesítő, 1895, 705–709; Heller 1895a, 353–357. ¶ 37. A könyvtár használhatóságát és a szakrend kialakítását Jankovich Béla negatívan ítélte meg: „Mindeddig csak az 50 szakra osztott tárgyi katalógus hozzáférhető, a mely elavult beosztásánál fogva fölötte megnehezíti a könyvek keresését. Egyes ritka munkák és kéziratok becsétől eltekintve, nem mondhatjuk, hogy e könyvtár akár a hazai, akár a külföldi irodalom valamelyik szakában csak félig-meddig is teljes volna." Jankovich 1895, 2–3. ¶ 38. „...legczélszerűbbnek találtam azt a katalógus-formát, melyet a ‚római Vittorio-Emmanuele könyvtárban, Olaszország legnagyobb könyvtárában használnak, s melyet, Aristide Staderini Rómában készít. Ez a szerkezet oly czédulakatalogus. mely a közönség kezébe adható szilárd kötetekbe van foglalva, oly módon, hogy abba újabb czédulák könnyű szerrel beiktathatok." *Akadémiai Értesítő,* 1895, 706. ¶ 39. *Akadémiai Értesítő,* 1895, 706–707. ¶ 40. MTA KIK Kézirattár K 872, a feladatot csak Szily Kálmán főkönyvtárnoksága idején sikerül elvégezni.

amelyekkel az Akadémia cserepartnerségben állt. Szintén javasolta különféle szakbibliográfiák készítését. Ilyen műveket elsősorban Hellebrant Árpád állított össze nagy hozzáértéssel.

Heller Ágost főkönyvtárnok jelentésfogalmazványa az MTA Könyvtáráról, 1900

A régi szakok katalogizálására külön alkalmi segéderőt alkalmazott. A Könyvtár egyik legtekintélyesebb és legértékesebb osztálya, a keleti irodalmak osztálya a Szilágyi Dániel-hagyatékon kívül még rendezetlen volt, ezért Heller – Goldziher Ignác[41] javaslatára – Máder Bélát[42] kérte fel a lajstromozás elkészítésére. Goldziher különösen szorgalmazta a keleti kéziratok rendezését és oly alakban való lajstromozását, hogy egyúttal a kézirat tartalma is kiderüljön belőle.

Bár a Kézirattár rendezését 1890 óta befejezettnek tekintették,[43] Heller Ágost több olyan hiányosságot is talált, ami miatt úgy gondolta, hogy a rendezést új koncepció szerint újra kellene kezdeni.[44] Jakab Elek két kézirattári katalógust készített a könyvtári katalógusokkal összhangban: egy általános betűrendes katalógust és egy szakkatalógust. Törzskönyv vagy olyan inventárium azonban, amely a kéziratok beszerzésének módját rögzítette volna, nem készült. A kiválasztott jelző szavak sem voltak megfelelőek, mert ezek alapján sok esetben szinte lehetetlen volt megtalálni a kívánt kéziratot. Heller szerette volna elvégeztetni a katalógus revízióját, az egyes kéziratcsomagokban foglalt különféle tárgyú iratok felvitelét a katalógusba, és listába foglalni a Kézirattárban elhelyezett számos képet és metszetet is.

KÜLÖNLEGES ADOMÁNYOK A KÖNYVTÁR SZÁMÁRA

Hivatali idejének első évében Heller Ágostnak egy rendkívüli feladatot is meg kellett oldania. Az Akadémia 1895-ben megkapta Elischer Boldizsár híres Goethe-gyűjteményét[45] azzal a feltétellel, hogy a gyűjteményből egy önálló állandó kiállítást rendeznek be, és katalógus készül a körülbelül 4100 tételt tartalmazó kollekcióhoz. Az Akadémia vezetői a gyűjtemény gondozásával a főkönyvtárnokot bízták meg, és Heller mintaszerűen végezte el e feladatot. Annak érdekében, hogy a kiállítás szakmailag kifogástalan legyen, Weimarba és Frankfurt am Mainba utazott tapasztalatgyűjtésre az ottani Goethe-múzeumokba. Munkatársai közreműködésével egy éven belül megjelentette a gyűjtemény katalógusát magyar és német nyelven. Tárlókat és szekrényeket csináltattak, és berendezték

41. Goldziher Ignác magyar orientalista, egyetemi tanár. Az MTA 1876-ban levelező, 1892-ben rendes tagjává választotta. Komoly nemzetközi szaktekintély, tagja volt a Holland Keleti Társulatnak, 1893-tól tiszteleti tagja az angol Royal Asiatic Societynek, és még nyolc külföldi akadémia választotta tagjául. ¶ 42. Máder Béla Goldziher és Vámbéry Ármin tanítványa, hetidíjas tisztviselő, akit Heller Ágost a könyvtári elmaradások pótlására alkalmazott. FRÁTER 1987, 116–117.; *Akadémiai Értesítő,* 1897, 150. ¶ 43. JAKAB 1891, 19–23. ¶ 44. Az utókor nem volt ilyen kritikus Jakab munkájának megítélésében. „Jakab Elek másfél évtizeden át alapvetően fontos munkát végzett a kézirattár gondozásában. Munkájának nyomaival a mai napig lépten-nyomon találkozunk a kézirattár régi szakjaiban. Az általa készített helyrajzi katalógus nélkülözhetetlen segédeszközként szolgál." FRÁTER 1987, 107. ¶ 45. „Az összes ülés az adománylevél fölolvasása és az állandó könyvtári bizottság rávonatkozó jelentésének meghallgatása után határozza: a) hogy a nevezett gyűjteményt elfogadja, b) az átengedéshez kötött föltételek teljesítését elvállalja, c) az átvétellel a főkönyvtárnokot s az átvételi és átadási okirat megszerkesztésével az ügyészt megbízza, s végül d) dr. Elischer Gyula főorvos úrnak, mint adományozónak, valamint a miniszter úr ő nagyméltóságának, hazafias közbenjárásáért, mély köszönetét fejezi ki." *Hatodik összes ülés 1895. június 24-én,* Akadémiai Értesítő, 1895, 497. ¶

a kiállítótermet, azaz a Goethe-szobát az Akadémia palotájának földszintjén az Akadémia utca felöli sarokszobában.[46] A Goethe-szobát, amely az Akadémiai Könyvtár szervezeti egysége lett,[47] egy évvel később, 1896. május 31-én nyitották meg ünnepi keretek között.

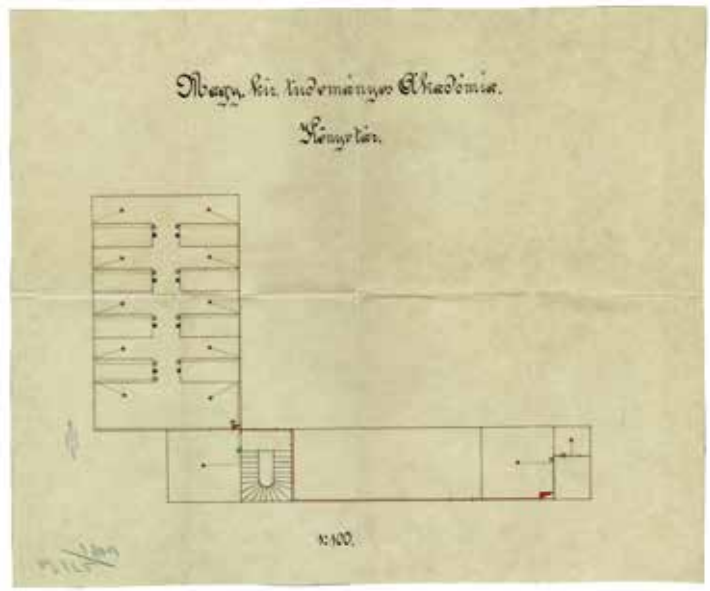
1895-ben egy másik kiemelkedő jelentőségű adományt is felajánlottak az Akadémiának. Ráth György, az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatója 1895. november 21-én kelt levelében[48] meghatározott feltételek mellett az Akadémiának ajánlotta fel „örök adományképen" az 1711 előtti hungarikákból álló könyvtárát.

A VILÁGÍTÁS KORSZERŰSÍTÉSE

A főkönyvtárnok már első hivatali évében sikerrel kérte a világítás korszerűsítését az Igazgatótanácstól. Az olvasótermekben a megnyitás után gázlámpák világítottak, a raktárakban azonban semmiféle világítás nem volt. A Könyvtár használhatóságát jelentősen korlátozták a rossz látási viszonyok. Hunfalvy némi javulást elért az asztalok átrendezésével, de a világítás nem volt megfelelő sem a nagy olvasóteremben, sem a raktárakban. Téli időben délután négy órától a Könyvtár helyiségeiben már nem lehetett kikeresni az olvasók által kért könyveket a sötétség miatt. 1895-ben bevezették az elektromos világítást a Könyvtár és a Kézirattár helyiségeibe, és az udvari könyvtárterem kivételével „a legvégső szegletig" kivilágítható lett a Könyvtár. E technikai fejlesztéssel jóval hosszabb ideig lehetett használni a Könyvtárat, és lehetővé vált, hogy az olvasók kiszolgálása mellett a lajstromozó munka is bármely időben végezhető legyen.[49] Az udvari helyiségekbe csak 1900 tavaszán vezették be az elektromos vezetékeket, így innentől fogva az itt elhelyezett anyaghoz szintén hozzá lehetett férni az esti órákban is.[50]

ELHELYEZÉSI GONDOK ENYHÍTÉSE, A MÁSODPÉLDÁNYOK KIÁRUSÍTÁSA

Ahogy az általában minden könyvtárban idővel előfordul, az Akadémiai Könyvtárban is egyre szűkösebb lett a hely a gyarapodó könyvállomány számára. A könyvek többnyire két, néhol három sorban álltak a polcokon, sőt még a könyvespolcok tetején is, ami a könyvek kikeresését igencsak megnehezítette, és a kötések nagyfokú rongálásával is járt. A Könyvtár megfelelő használatának érdekében szükség volt további raktározási

A Magyar Villanyossági Rt. villanybevezetéssel kapcsolatos tervrajza, 1900

lehetőségek biztosítására. Heller a könyvelhelyezés bővítésén túlmenően további helyiségeket is kívánatosnak tartott volna: egy szobát a lajstromozáshoz és egy olvasószobát az Akadémia tagjai számára. Ez utóbbi igényeknek a megvalósítására azonban az 1890-es években nem volt lehetőség.

A könyvek elhelyezési problémáinak megoldására 1897-ben a főkönyvtárnok ötszáz forint többlettámogatást kapott a Könyvtári Bizottság javaslatára. Az összegből két könyvszekrényt szereztek be, amelyet a Könyvtár udvari helyiségében helyeztek el, ezekbe tették a keleti irodalom osztályának könyvanyagát,[51] amelyhez korábban alig lehetett hozzáférni, valamint e szekrények tették lehetővé a teológiai osztály felállítását is.[52]

További újabb helyek felszabadításához kézenfekvő volt még az a megoldás is, hogy a másod vagy többed példányoktól megszabaduljon a Könyvtár, és némi haszonnal eladja azokat. Annak kiválasztását, hogy melyik példányt tartsák meg, a mű teljessége és a könyv fizikai állapota döntötte el.

A rendezési munka közben a Könyvtár munkatársai jegyzéket készítettek a fölhalmozódott kettős és többszörös példányokról, amelyeket aztán számok szerint rendezve helyeztek el. A főkönyvtárnoki beszámoló szerint az összeírt duplikátumok száma megközelítette a kétezer művet. Többszörös

46. Az egykori Goethe-szoba a mai Keleti Gyűjtemény helyén volt. 47. A könyvtár mellé rendelt két osztály a Kézirattár és a Goethe-gyűjtemény. HELLER 1896a, 150. ¶ 48. *Akadémiai Értesítő,* 1895, 704.; A levelet teljes terjedelmében közreadta a *Magyar Könyvszemle,* 1895, 357–358. ¶ 49. *Akadémiai Értesítő,* 1895, 708. ¶ 50. *Jelentés a M. Tud. Akadémia munkásságáról 1900-ban,* Akadémiai Értesítő, 1901, 226. ¶ 51. *Jelentés a M. T. Akadémia munkásságáról 1897-ben,* Akadémiai Értesítő, 1898, 229–234. ¶ 52. *A Magyar Tudományos...* 1900, 311–315.

példányok különösen a gazdasági osztályból kerültek ki nagyobb mennyiségben. Heller Ágost indítványára[53] a Könyvtári Bizottság 1898. február 3-i ülésén a következő határozatot fogadta el: „A Könyvtárban több példányban meglevő könyvek, melyek a könyvtárba beosztottak mellett, mint kettős vagy többszörös példányok fennmaradnak, a mennyiben megtartatásukat fontosságuk vagy gyakori használtatásuk, vagy alapítványi rendelkezés nem indokolja, eladás útján a könyvtár javára értékesíttessenek. Erre a czélra az akadémia tagjainak, továbbá az érdekelt közintézeteknek három havi idő tartatik ki, mely alatt a kivánt könyveket mérsékelt áron meg szerezhetik. Ezen időn túl a fennmaradt többszörös példányok antiquarius könyvkereskedő útján értékesítendők."[54] Mivel a kedvező áron megvásárolható könyvek nagyrésze alig keresett vagy csonka mű volt, így nem képviselt nagy értéket, a felajánlott vételi lehetőségnek csekély eredménye volt, és a duplumok jelentős része a határozat értelmében antikváriushoz került.[55]

Az iskolai értesítők között is számos duplikátum akadt. Hogy ezektől is megszabaduljanak, az értesítők másodpéldányait díj nélkül a műegyetemnek engedték át, mert a műegyetem könyvtára rendelkezett a legteljesebb értesítőgyűjteménynyel, és csereviszonyban állt a vidéki könyvtárakkal.[56]

A duplumok leválogatása az alapító Teleki-könyvtárat is érintette, amelyben már eleve voltak másodpéldányok is. A duplumok elcserélését és eladását eredetileg tiltotta az alapítólevél, de Teleki József 1851-ben egyszer már engedélyt adott rá, így a Könyvtár vezetője valószínűleg nem érezte szükségét a Teleki család újbóli megkérdezésének.[57]

KÖTELESPÉLDÁNYOK

Évtizedek óta húzódó problémát jelentett, hogy a nyomdák nem tettek eleget teljes körűen kötelespéldány-beszolgáltatási kötelezettségüknek. 1894. április 27-én országos múzeum- és könyvtárbizottság alakult, amely 1896-ban kérvényt intézett az országgyűléshez a kötelespéldányok ügyében. Ennek folyományaként a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium törvényjavaslatot készített elő a nyomdatermékek kötelespéldányairól, és ennek megvitatására bizottságot alakított.[58] Az Akadémia Szily Kálmán főtitkárt és Heller Ágost főkönyvtárnokot delegálta a bizottságba.[59] Bár a nyomdák és a könyvkereskedők eleinte bírálták a kötelespéldány beszolgáltatását szabályozó javaslatot, a törvényt az országgyűlés elfogadta és 1897. november 25-én ki is hirdette (1897. évi 41. törvény). Ebben elismerték a Magyar Tudományos Akadémia igényét a kötelespéldányra, de figyelembe vették azt is, hogy az Akadémia Könyvtára nem igényli a kiadványok teljességét, és a beküldendő nyomdatermékeket csak az irodalmi érdekű művekre korlátozta.[60] A 4. §-ban pontosan meghatározták a beszolgáltatandó példányok körét: „A M. Tud. Akadémiának, a nyomdatermékkimutatással egyidejüleg, csak a következő nyomtatványok szolgáltatandók be: 1. gépi sokszorositás utján kötetes vagy füzetes alakban kiadott mindennemü irói mü; 2. a ponyvairodalomból az egy-leveles nyomtatványok is; 3. minden időszaki folyóirat, kivéve az egy hétnél rövidebb időközökben megjelenő hirlapokat; 4. iskolai értesitők, évi jelentések, statisztikai kimutatások, név- és naptárak, föld- és térképek."[61] A törvényhozók szándéka szerint e leszűkítés mind a beszolgáltatásra kötelezett nyomdákat, mind a Könyvtár alkalmazottait megkímélte a felesleges megterheléstől.

A törvény életbe lépése következtében tetemesen megnőtt a munka a kötelespéldányokkal. Míg 1897-ig évente 29–38 nyomda küldött kötelespéldányokat, addig 1898-ban már 356, és a későbbi években is átlagosan közel 330. A megküldött művek száma is megsokszorozódott, a korábbi közelítőleg 1000 mű helyett 7–8000 érkezett, ezeken felül zeneművek és térképek is, ráadásul a kapott nyomtatványok nem voltak egyöntetűen értékesek a Könyvtár szempontjából. A megnövekedett gyarapodás feldolgozása természetesen nagy nehézséget jelentett, mivel a könyvtári munkatársak száma nem változott.

A nyomdák tulajdonosai eleinte feltehetően nem olvasták el figyelmesen a köteles nyomtatványokra vonatkozó törvényt, így az Akadémiai Könyvtár sok olyan nyomtatványt kapott, amelyek nem illeték meg.[62] Hogy e hiábavaló, csak a munkát és a postai költségeket növelő nyomtatványoktól szabaduljanak, Heller körlevelet küldött a nyomdáknak, hogy csak a törvény szerint járó nyomtatványokat küldjék meg.[63]

53. *Akadémiai Értesítő,* 1898, 233. ¶ 54. MTA KIK Kézirattár RAL 68/1898 RAL 68/1898 – A Könyvtári Bizottság határozata a többszörös példányok értékesítése tárgyában. ¶ 55. *Jelentés az M. T. Akadémia munkásságáról 1899-ben,* Akadémiai Értesítő, 1899, 224. ¶ 56. *Uo.* ¶ 57. Szabó 2019, 98. ¶ 58. Fülöp 1896. 245–268. ¶ 59. *Összes ülés 1896. január 27-én,* Akadémiai Értesítő, 1896, 102. ¶ 60. *A köteles példányok ügye az országgyűlésen,* Magyar Könyvszemle, 1897, 283–297. ¶ 61. 1897. évi XLI. törvénycikk a nyomdatermékek tudományos célokra szolgáló köteles példányainak beszolgáltatásáról. ¶ 62. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban a nyomdatermékek köteles példányairól szóló törvény végrehajtása tárgyában tartott tanácskozáson a M. Tud. Akadémiát, elnöki megbízásból, a főtitkár és főkönyvtárnok képviselték. *Összes ülés, 1897. december 20-án,* Akadémiai Értesítő, 1898, 52. ¶ 63. *Összes ülés 1896. április 27-én,* Akadémiai Értesítő, 1896, 260.

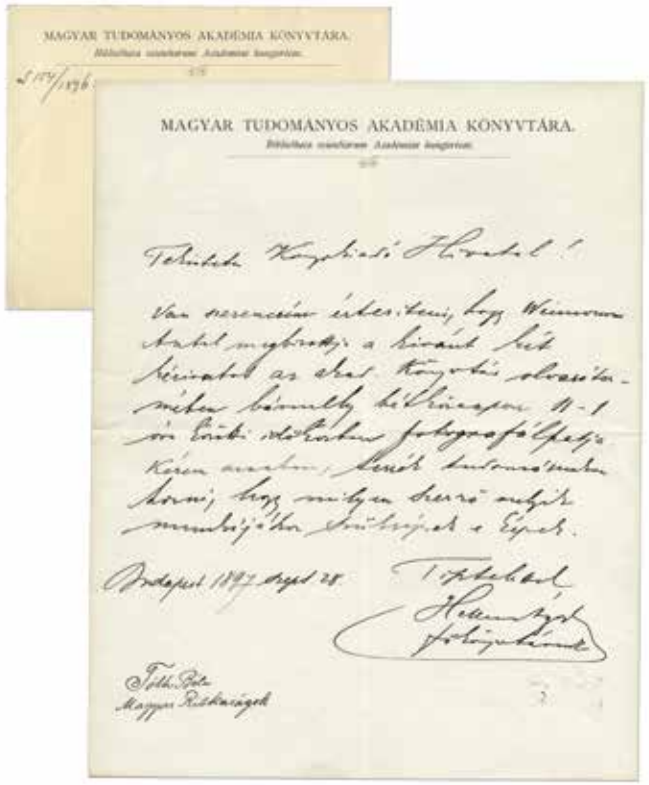
Felszólítólevelek a Franklin Társulatnak a kötelespéldányok ügyében, 1903

NAPILAPOK ÉS EGYÉB PERIODIKÁK ELHELYEZÉSE

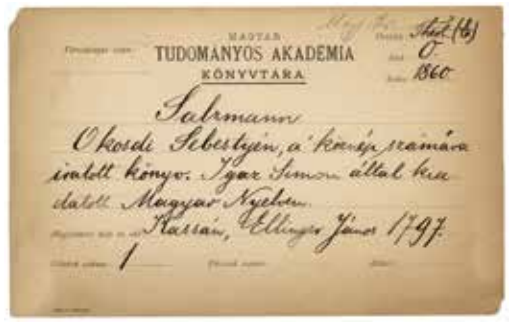
A törvény életbe lépése, tehát 1898 után nem jártak többé a napilapok (addig is csak elég hiányosan), de még így is komoly gondot okozott a hetilapok és az egyéb periodikák gyűjtése, beköttetése és felállítása. A Könyvtár udvari része szinte teljesen járhatatlanná vált tőlük, „az újságkötegek a szekrények tetején embermagasságnyi tömegben porladoztak”.[64]

A felhalmozódott, nem rendezett, így nem is használható, nem teljes és nem is bekötött újságokra vonatkozóan Heller azt az indítványt tette, hogy ezeket az Akadémia ajánlja fel a Magyar Nemzeti Múzeum számára, hogy ott a Széchényi Könyvtárban pótolni tudják hiányos napilapévfolyamaikat. Ettől a rendelkezéstől egyúttal jelentős mértékű hely felszabadulását is várta.[65] A Nemzeti Múzeum elfogadta a felajánlást, és saját költségén elszállította a kötetlen lapokat. Ez az adomány nem vonatkozott az újságok bekötött évfolyamaira, melyek a többi elszállítása után még mindig az udvari könyvtárterem nagyobb részét foglalták el. A főtitkár közbenjárására ezek elraktározására az Akadémia palotájának az utca és a tér felé eső tágas, világos alagsori helyiségeit jelölték ki, ahol

64. *A Magyar Tud. Akadémia könyvtára 1898-ban,* Magyar Könyvszemle, 1899, 381. ¶ 65. *A Magyar Tud. Akadémia könyvtára. Főkönyvtárnoki jelentés. (Előterjesztette Heller Ágost főkönyvtárnok a Könyvtári Bizottság 1898. január hó 25-én tartott ülésén),* Akadémiai Értesítő, 1899, 229–234.

Heller Ágost egy reprográfiai kéréssel kapcsolatos levele fejléces levélpapíron, 1897

Könyvtári őrcédula

Állománypecsét az 1890-es évekből

két 7 méter hosszú és 3,5 méter magas könyvállványra lettek elhelyezve: a kötetek összesen 72 folyóméternyi helyet foglaltak el. A helyiség teljesen száraz és elég világos volt, minthogy öt ablakon keresztül kapott fényt.[66]

RENDEZÉS, KATALÓGUSOK

„Valamely könyvtár hasznavehetősége, következőleg értéke – nem tekintve a könyvállomány értékére és mennyiségére [...] – mindenesetre a könyvek hozzáférhető, rendezett felállításától és teljes, pontos és minden irányban felvilágosítást nyújtó katalógusok létezésétől függ."[67] Ezt az alapelvét Heller Ágost több jelentésben is kiemelte. Hivatalba lépésekor olyan intézkedéseket léptetett életbe, amelyek hatékonyabbá tették a Könyvtár rendezését, és növelték használhatóságát. Reformjavaslatainak véghezvitelét ugyan nagyban korlátozta a könyvtári munkatársak csekély száma, de már 1895-ben meg tudta győzni az Igazgatótanácsot, hogy külön támogatást kapjon hetidíjas munkatársak alkalmazására, akik írnoki, adminisztratív feladatokat végeztek. Szintén neki köszönhető, hogy egy harmadik könyvtárszolga is csatlakozott a Könyvtárhoz: Király István 1894 decemberében lépett hivatalba.[68]

Heller hivatali idejének első három évében felgyorsult a könyvtárrendezés. 1897-ben elkészült a Könyvtár legnagyobb, 5789 műből álló történelem osztálynak cédulakatalógusa. 1899 januárjában a főkönyvtárnok büszkén jelenthette a Könyvtári Bizottságnak, hogy befejeződött az egyik legértékesebb szak, a keleti osztály listázása is, és a hozzá való valamennyi könyvtári mutató.[69] Előrehaladtak a jogtudományi, az orvostudományi, valamint a gazdasági osztály lajstromozásával és rendezésével is. A két utóbbi szak könyvei közül jelentős mennyiség eredetileg még az alapító Teleki-könyvtárhoz tartozott, ezeket ekkor dolgozták fel először.[70] 1899-ben a teológiai osztály rendezése is csaknem teljesen elkészült, az idetartozó mintegy 4854 műből és több mint 10 000 kötetből álló egységet az udvari terem új könyvszekrényében helyezték el. A rendezett művek száma a Hunfalvy halálát követő évtizedben közel 30%-kal nőtt.

Külön cédulakatalógust és naplót indítottak a folytatásos művek nyilvántartására, amelyből hosszú keresés helyett

66. *Uo.* ¶ 67. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára* Heller Ágosttól, Magyar Könyvszemle, 1895, 353.; *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1898-ban,* Magyar Könyvszemle, 1899, 381. ¶ 68. Király István 1894. december 18-tól állt alkalmazásban az Akadémiai Könyvtárban. *Akadémiai Almanach,* 1897, 123. ¶ 69. E szakból fejlődött ki később a Keleti Gyűjtemény. Vekerdi 1989, 148.; Róna-Tas 1976, 47–51. ¶ 70. *Főkönyvtárnoki jelentés (Előterjesztette Heller Ágost főkönyvtárnok a Könyvtári Bizottság 1898. január hó 25-én tartott ülésén),* Akadémiai Értesítő, 1898, 229.

egyszerűen megtudható volt, hogy valamely folytatásos munkának vagy folyóiratnak mely részei vagy füzetei vannak meg a Könyvtárban.[71] Rendet tettek a szakkatalógusok körében: a szak- vagy másnéven kézi katalógus számos kötetét újrarendezték és újraköttették, a bekötetlen cédulákat pedig könyvalakú tokokban helyezték el, a tokokat a katalógusok közé állították a megfelelő helyre.[72] Új állományleltár (törzskönyv) és új cserenyilvántartás bevezetését kezdték el.[73]

GYARAPODÁS

A könyvtári állomány gyarapodásának forrástípusai változatlanok maradtak, a gyarapodás mértéke és az azon belüli arányok azonban a kötelespéldány-törvény életbe lépése után jelentősen megváltoztak.

A külföldi és hazai cserekapcsolatok révén Heller idejében évente 7–800 mű érkezett. A cserepartnerek listáját általában közzétették az *Akadémiai Értesítő*ben a könyvtári jelentést megelőzően.[74] Természetesen nem mindegyik partner tudott minden évben kiadványt küldeni. A cseréből szép számmal származtak természettudományos periodikák is,[75] amelyeket Heller célzott könyvvásárlásokkal egészített ki, kiváltképpen a fizikatörténet területén.[76] A cserepartnerektől származó gyarapodás 1897-ig az éves gyarapodás 27–31%-át tette ki. A kötelespéldányok beszolgáltatásáról szóló törvény hatályba lépését követően azonban ez az arány drasztikusan lecsökkent, és az éves növekménynek már csak a 7–11%-át jelentette.

Az ajándékba kapott kiadványok jelentősége a Könyvtár korábbi időszakához képest csökkent, 1898 előtt a gyarapodás 6–7%-át tette ki (1896-ban a Goethe-gyűjtemény révén ez az arány kiugróan magas, 13% lett), aztán csak a 2%-át. Ezek között azonban kiemelkedő értékűt is találunk. A Londonban élő Duka Tivadar, az MTA levelező, majd tiszteleti tagja 1899-ben az indiai irodalomról és a szanszkrit, tibeti és egyéb nyelvek tudományáról szóló 68 könyvet adományozott az Akadémiának, melyek között ritkaságokat is találni.[77]

Az Akadémia saját kiadványaiból az egész időszakban változatlanul évente 20–40 mű érkezett a Könyvtárba.

A kötelespéldányok aránya 1898 előtt 40–48%-ot tett ki, ezt követően azonban átlagosan 85%-ot. A kötelespéldányt küldő nyomdák száma 1898 után megtízszereződött.

Évente átlagosan 300–400 mű megvásárlására volt lehetősége a főkönyvtárnoknak. A Könyvtár számára rendelkezésre álló kormányzati támogatás és saját keret (eleinte 1000, majd 1500 forint) teljes összegét nem lehetett csak könyv- és folyóiratvásárlásra fordítani, erre körülbelül a felét költötték, a többi a Könyvtár egyéb kiadásait fedezte (pl. köttetés). A megveendő könyvekre és folyóiratokra évente a három tudományos osztály tett javaslatot.

KÖNYVTÁRHASZNÁLAT

Meglepőnek tűnhet, de a könyvtárak és a tudomány gyors fejlődése mellett az Akadémiai Könyvtár látogatóinak száma a 19. század utolsó évtizedére jelentősen, közel 30%-kal visszaesett. A korábbi 9300 körüli átlagos éves látogatói létszám a század utolsó évtizedében nem érte el a 6600 főt.[78] Az 1890-es évek első felében némileg javultak az olvasóforgalmi adatok, aztán a század végére ismét kevesebb olvasót fogadtak a Könyvtárban. Az okok közé sorolhatjuk, hogy az olvasóterem a szélesebb olvasóközönség számára a hét öt napján (keddtől szombatig) csak délután négy órán át tartott nyitva, a délelőtti nyitva tartás az akadémikusoknak és az egyetemi tanároknak volt fenntartva – ennél hosszabb nyitva tartást a könyvtárosok nem vállalhattak tetemes munkájuk mellett. Ráadásul a korabeli viszonyokhoz képest az Akadémia palotája aránylag messze volt az egyetemektől. Az Egyetemi Könyvtár és a Nemzeti Múzeum könyvtárának tágas új olvasótermei, kötetlenebb használati feltételei, illetve a századforduló táján fejlődésnek indult vagy újonnan megnyílt könyvtárak (Műegyetemi Könyvtár, Fővárosi Könyvtár, szakkönyvtárak) vonzóbbak voltak az olvasni vágyók számára.[79]

Az olvasóterem látogatását belépti jegy váltásához kötötték. Tanév kezdetén a budapesti tankerület belépti jegyekkel látta el a főváros középiskoláit. A főiskolai hallgatók és egyéb látogatók a Könyvtárban váltották meg a jegyeket. 1897-től

71. MTA KIK Kézirattár K 872, *Folytatásos művek jegyzéke. A Könyvtárba beérkezett magyar és külföldi [folyóiratok].* ¶ 72. *Akadémiai Értesítő,* 1898, 229. ¶ 73. Fráter 1987, 36. ¶ 74. Volt olyan eset, amikor külföldi tudományos társaságok vagy intézmények keresték meg az Akadémiát kiadványcsere megindítására (pl. 1898-ban a University of Kansas, a Missouri Botanical Garden, a lembergi Schewtschenko-Gesellschaff der Wissenschaften és a palermói királyi Accademia di Science Lettere e Belle Arti), más esetben az akadémikusok tettek javaslatot. *Magyar Könyvszemle,* 1899, 384.; MTA KIK Kézirattár K 870, *Hazai és külföldi tudományos társulatok kiadványainak nyilvántartó könyve, melyek 1899–1900-ban érkeztek a könyvtárba.* ¶ 75. Vekerdi 1989, 148. ¶ 76. Így pl. 1901-ben Jacques Rosenthal müncheni antikváriustól 334,50 DM értékben vásárolt könyveket Keplertől, Campanellától, Galileitől, Fracastoriustól, Gassenditől, Portától, Peurbachtól, Regiomontanustól, Maurolycustól, Luddolftól, Cassinustól. Rosenthal, J. könyvszámlája Münchenből, MTAK Kézirattár K 803: 1901/174. ¶ 77. Duka kérése az volt, hogy az eddig a Könyvtárnak ajándékozott, Indiára és különösen Kőrösi Csoma Sándorra vonatkozó könyveket, kéziratokat és egyéb emléktárgyakat együtt egy külön díszes szekrényben helyezzék el. A szekrény költségét az adományozó viselte. *Akadémiai Értesítő,* 1900, 247. A szekrény 1904-ben készült el. *Akadémiai Értesítő,* 1904, 94. ¶ 78. 1876 és 1891 között a helyben olvasók száma éves átlagban 9299 fő volt. Az 1892 és 1902 között eltelt évtized éves átlaga csak 6585 fő, ami 29,2%-os visszaesést jelentett. ¶ 79. Berlász 1960, 14.

Könyvtári raktár, 1900 körül, Erdélyi Mór felvétele

közelítőleg évi 700 látogatójegyet osztottak ki.[80] A Kézirattárat évente 60–100 helyben kutató és 20–30 kölcsönző szaktudós vette igénybe. A helyben olvasott művek száma 1898-ig évente 9–11 000 körül mozgott, majd több mint 30%-kal visszaesett.

Mivel a kölcsönzésre főként akadémikusoknak és egyetemi tanároknak volt lehetősége, évtizedek óta évente csak 120–200-an kölcsönöztek a Könyvtárból, a kikölcsönzött művek száma azonban emelkedett, 400 és 1500 között ingadozott. A vidéki kölcsönzések is megnövekedtek, ezekben az esetekben valamely vidéki hatóság vagy iskolai igazgatóság közvetítésével, írásbeli kéréssel lehetett kölcsönözni. A középiskolai tanárok kölcsönzése érdekében általában az iskolaigazgató írt, egyúttal kezességet vállalva a kölcsönzött könyv visszaszolgáltatására.[81]

Az 1890-es években is a két évtizeddel korábban, 1875-ben elfogadott könyvtári szabályzat volt érvényben, amelyet csak egyszer, 1880 januárjában módosítottak. Ekkor egyrészt a

80. *Akadémiai Értesítő,* 1899, 227. ¶ 81. Az Akadémiai Könyvtár fennmaradt levelezésében több ilyen levelet is megtalálunk. Például MTA KIK Kézirattár K 802: 1897/18-19; A Kaposvári Főgimnázium tanárai számára kér könyveket; MTA KIK Kézirattár K 802: 1897/37 A Szabadkai Gimnázium könyveket kér; MTA KIK Kézirattár K 802: 1897/58. A Nagybányai Áll. Gimnázium a Goethe-gyűjteményből kíván könyveket.

Olvasótermi kérőlapok

szabályzat II. részének 6. §-át egészítették ki, ennek értelmében innentől a nem akadémiai tagok a könyvekhez hasonlóan kölcsön kaphattak kéziratokat is a Könyvtári Bizottság engedélyével, másrészt az irodalomtörténeti érdekű újabb kori levelezések fölhasználását az Irodalomtörténeti Bizottság engedélyétől tették függővé (III. rész 1. §).[82] Az Akadémia már Fröhlich Róbertet megbízta az 1875-ben elfogadott könyvtári szabályzat átdolgozásával, és Heller Ágost tervei között is szerepelt a Könyvtár működtetésének és használatának korszerű szabályozása,[83] de az új szabály elkészítésére végül nem került sor. Pedig különösen a kölcsönzés alapos reformra szorult volna, hiszen jelentősen megnőtt nemcsak a kikölcsönzött, de a vissza nem hozott kötetek száma is.

Heller erélyesen fogott hozzá a régóta kikölcsönzött könyvek visszakövetéséhez.[84] „Sikerült szívós kitartással több ezer kötetnyi oly könyvet visszakeriteni, melyek 15–20 évvel ezelőtt kölcsönöztettek ki, melyeket többször csak a kikölcsönzők utódaitól lehetett visszakövetelni." Bár nem került vissza valamennyi hiányzó tétel, a kár mégsem volt olyan nagy, mint azt a kölcsönzés kezelésmódja mellett várni lehetett. „Egynéhány kölcsönző elzüllött, egynéhányra nézve az Akadémia ügyészének közbenjárása volt szükséges. Néhány esetben békés módon sikerült az elveszett könyvek újból való megvételét eszközölni."[85]

Különösen két területen volt szükség a kölcsönzés korlátozására. A kéziratok esetében azért, mert ezek elkallódásával az akadémiát pótolhatatlan veszteség érhette. A szótárak, lexikonok, egyáltalán az úgynevezett „reference-works" kölcsönzésének megszüntetése abból a gyakorlatias szempontból adódott, hogy ezeket az olvasóteremben és a Könyvtárban folytonosan használták, és sok bosszúságot okozott, hogy egyes szótárak éveken keresztül ki voltak kölcsönözve.[86] Munkácsy Mihály esetét Heller külön is kiemelte egyik beszámolójában:[87] az általa 1891 decemberében kikölcsönzött könyv, Théodor de Pauly 1862-ben Szentpéterváron megjelentett *Description ethnographique des peuples de la Russie* című műve nem került vissza az Akadémia könyvtárába.

82. *1880. január 26-i összes ülés,* Akadémiai Értesítő, 1880, 6. ¶ 83. *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára Heller Ágosttól,* Magyar Könyvszemle, 1895, 355–356. ¶ 84. A kikölcsönzött, de vissza nem vitt könyvekkel kapcsolatban több levél is fennmaradt a levéltári anyagok között. Ilyen például Ponori Thewrewk Aurélnak, az MTA tagjának levele, amelyben azt kéri, hadd tarthassa magánál továbbra is a *Zeitschrift für Ethnologie* régibb évfolyamait, mivel az egyetemen szüksége van rájuk, és az Egyetemi Könyvtárban nincsenek meg (MTA KIK Kézirattár K 802:33/1897). Majláth Béla akadémikus (történész, régész), akitől két öt évvel korábban kikölcsönzött kódexet kért vissza a könyvtár, megírja, hogy nála a kötetek nincsenek, az aláírását valaki más írhatta a kölcsönzőlapra, nem ő, és esetleg nem is hiányoznak a kódexek, csak a könyvtárosok nem találják (MTA KIK Kézirattár K 802:26/1897). ¶ 85. *Főkönyvtárnoki jelentés.* (Előterjesztette Heller Ágost főkönyvtárnok a Könyvtári Bizottság 1898. január hó 25-én tartott ülésén), Akadémiai Értesítő, 1898, 229–230. ¶ 86. Érdekesség, hogy a reference-works kifejezést már ebben az időben is használták. *Akadémiai Értesítő,* 1900, 248. ¶ 87. *Magyar Könyvszemle,* 1899, 384–385.

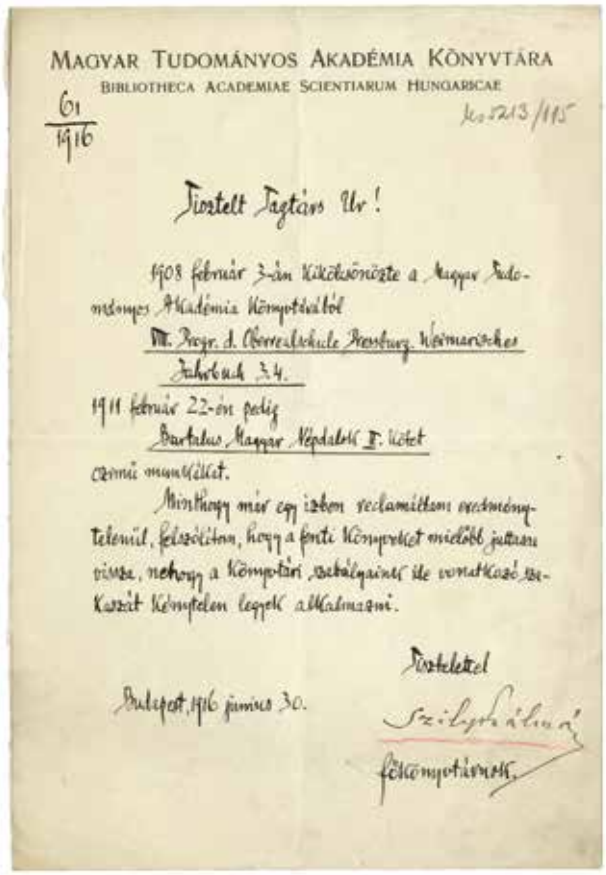
TÉRÍTVÉNY.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára.

A könyv

Beke Manó

Beke Manó térítvénye kölcsönzött folyóiratról

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE

61/1916

Tisztelt Tagtárs Úr!

A Könyvtár felszólító levele Sebestyén Gyulának, 1916

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Elismervény

Térey Gábor átvételi elismervénye, 1899

A főkönyvtárnok érdeklődésére Cécile de Munkácsy[88] azt válaszolta hét évvel később, hogy a munkát nem találta meg férje tárgyai között.[89]

A KÖNYVTÁR PÉNZÜGYI TÁMOGATÁSA ÉS KIADÁSAI

Az Akadémia 1867 óta évente kapott kormányzati támogatást, az első két évben csak 10 000 forintot „történelmi és archeológiai kiadásokra", majd 1869-től ehhez jött a Könyvtár gyarapodására szánt 5000 forint. A bevételek között 1870-től eleinte „az államtól nyert segély", majd 1881-től „országos dotatio" megnevezéssel szerepelő támogatási keret – különböző feladatokra bontva – néhány évig 25 000 forintot tett ki, aztán 30 000 forintra, sőt időnként valamivel afölé emelkedett, majd 1890-től összesen 40 000 forint lett, és, ahogy arról már korábban szó volt, ebből a Könyvtárra változatlanul 5000 forint jutott.[90] Az Akadémia 1895-től 1000, majd 1897-től 1500 forinttal egészítette ki az állami támogatást, amelyet vásárlásokra, könyvkötésre, hivatali költségekre fordítottak. (Az állandó munkatársak bérköltsége nem tartozott ebbe a keretbe.) 1899-ben átálltak a korona használatára, innentől fogva 10 000 korona állami dotáció és 3000 korona akadémiai támogatás, összesen 13 000 korona állt rendelkezésre a Könyvtár számára.[91] Ezek az összegek megfeleltek a korábbi értékeknek az 1:2-es forint-korona értékaránynak megfelelően.[92] A 19. század utolsó három évének kiadásait részletesen ismerjük, mert a főkönyvtárnok ismertette a pénz felhasználását a Könyvtári Bizottságnak készített éves beszámolóiban.[93]

88. Gustave Theodor Pauly orosz etnográfus; Cécile de Munkácsy eredeti nevén Cécile Papier, Munkácsy Mihály festőművész felesége. ¶ 89. MTA KIK Kézirattár K 802:1898/131 Cécile de Munkácsy 1898. június 13-án kelt levele a főkönyvtárnokhoz. ¶ 90. Vö. az *Akadémiai Értesítő*ben évente közzétett pénzügyi adatokat, amelyeket az MTA vagyonkezelője, a Magyar Földhitelintézet adott ki. Az országos dotációból 1890-től a) történelmi és irodalomtörténeti célokra 15 000 forint, b) műemlékek kiadására 5000 forint, c) könyvtárra 5000 forint, d) természettudományi célokra 5000 forint, e) ókori klasszikusok kétnyelvű kiadására 1500 forint, f) az Akadémia összcéljaira 8500 forint volt fordítható. ¶ 91. *Akadémiai Értesítő,* 1900, 99, 208. ¶ 92. Az 1898-ban utoljára kifizetett osztrák értékű forint az 1899-ben számolt aranykoronához viszonyítva 1:2 arányos, 1 forint = 2 korona. Vö. L. Szalai–Szántó 1975, 92. ¶ 93. Heller Ágost beszámolói: *Magyar Könyvszemle,* 1898, 195; *Magyar Könyvszemle,* 1899, 383–384; *Magyar Könyvszemle,* 1900, 312.

Költségtípusok	*Összeg (forint)*				*(korona)*	
	1897		1898		1899	
Könyvvétel és folyóiratelőfizetés	3290,43	50,6%	3536,73	55,8%	6856,64	52,7%
Könyvkötés	1760,50	27,1%	1330,30	21,0%	2738,60	21,1%
Kézirattár	100,00	1,5%				
Goethe-gyűjtemény	38,00	0,6%				
Könyvlajstrom, írnoki munka	434,12	6,7%	501,50	7,9%	1500,42	11,5%
Irodai nyomtatványok	135,48	2,1%	249,98	3,9%	678,14	5,2%
Szállítás és posta	57,72	0,9%				
Ruhatár	110,40	1,7%				
Takarítás	100,35	1,5%				
Bútorzat (szekrények, állványzat)	374,00	5,8%	725,20	11,4%	884,20	6,8%
Vegyes kiadások	27,79	0,4%				
Tartalék	70,50	1,1%			341,20	2,6%
	6499,63	100%	6343,71	100%	12 999,20	100%

Az első négy, illetve első két tétel a Könyvtár gyarapítására vonatkozott, erre költötték a rendelkezésre álló összeg 74–79%-át, míg a Könyvtár kezelésére és berendezésének kiegészítésére 21–26% jutott. A főkönyvtárnok a 4/5–1/5 arányt tartotta megfelelőnek, de ez csak 1897-ben valósult meg. Köttetésre 1897-ben a szokásos 15–20%-nál többet, a keret 27%-át költötték, mivel egyrészt sok régi mulasztást kellett pótolni, másrészt a gyarapodás tekintélyes részét kötést igénylő cserepéldányok és kötelespéldányok tették ki.

1899-ben az idegen nyelvű folyóiratokra közel 2000 koronát költöttek, ami aránylag nagy összeg, de így is még számos szaklapot és szemlét meg kellett volna rendelni. Ebben az évben a korábbiaknál nagyobb összeg jutott az adminisztratív, írnoki munkára (11,5%), ami a leltározás és katalogizálás gyorsítását tette lehetővé.

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Az egzakt tudományok egyetemes repertóriuma

A századforduló éveiben több lehetőség is adódott arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia bekapcsolódhasson a nemzetközi tudományos életbe. A Royal Society 1896 júliusában nemzetközi bibliográfiai konferenciát hívott össze Londonba, amelynek legfontosabb témája az volt, hogy 1900. január 1-én megindítsák az egzakt tudományok egyetemes és nemzetközi bibliográfiai repertóriumát. E vállalkozást a Royal Society nemzetközi hozzájárulással kívánta megvalósítani oly módon, hogy minden ország maga listázza saját szakirodalmát, és a kész anyagot a Londonban létesített központ rendelkezésére bocsássa. A konferencián Magyarországot a vallás- és közoktatásügyi miniszter megbízásából a Magyar Tudományos Akadémia küldöttei képviselték: az egyébként is Londonban élő Duka Tivadar és Heller Ágost főkönyvtárnok.[94]

A kezdeményezés a gyorsan fejlődő matematikai és természettudományok terén készült publikációk összegyűjtésében kívánt előrelépést tenni.[95] A természettudományokban a századforduló közeledtével már olyan terjedelmű szakirodalom keletkezett, hogy ennek teljes áttekintése az egyes kutatók számára lehetetlen volt, noha okvetlenül szükséges lett volna, hogy akadálytalanul dolgozhassanak, és hogy hiábavaló munkát ne végezzenek. Ugyanakkor komoly lehetőséget adott volna arra is, hogy a magyarországi matematikai és természettudományi publikációs eredmények világszerte ismertté váljanak.[96]

94. *Összes ülés 1896. február 24-én,* Akadémiai Értesítő, 1896, 165. ¶ 95. A Royal Societynek nem ez volt az első kezdeményezése, korábban, 1867 és 1883 között megjelentetett egy katalógust, amely 1800-tól pótkötetekkel együtt 1883-ig tartalmazta a természettudományi értekezéseket, kronologikus rendben cím és szerzők szerint. De már ennek kiadáskor felmerült az igény arra, hogy tárgykörök szerinti katalógus is készüljön. Heller 1896b, 656–657. ¶ 96. Szentgyörgyi 1973, 95.; Szily 1901, 270.

Ennek érdekében tartották szükségnek olyan jegyzékek készítését, amelyek nemcsak szerzők, hanem tudományos témák szerint is feltárják a meglevő irodalmat.[97]

A konferencián 16 állam (Ausztria, Belgium, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Magyarország, Németország, Norvégia, Nagy-Britannia, Olaszország, Svájc, Svédország, az USA, Mexikó és Japán), valamint hét angol gyarmat (Kanada, India, Fokföld, Natal, Új-Dél-Wales, Queensland és Új-Zéland) képviselete vett részt. A katalógus elkészítésének adminisztrációs feladataira nemzetközi irodát hoztak létre.[98]

Még két alkalommal üléseztek Londonban a terv megvalósításának érdekében, minden alkalommal Heller és Duka képviselte Magyarországot.[99] Az már az első konferencián kiderült, hogy az angol tudósok által összeállított tervezetben a tudományszakok beosztása és kezelése sok tekintetben eltér a többi nemzet tudósainak szokásaitól. Különösen a tervezett katalógus belső felépítését illetően különböztek a vélemények.[100] A vállalkozás pénzügyi hátterének megteremtése is nehézséget jelentett, végül belátták, hogy nem elég a tudós társaságok elhatározása, kormányzati közreműködésre is szükség van a terv megvalósításához.

1900 júniusában a harmadik bibliográfiai kongresszuson túlnyomórészt még mindig a projekt pénzügyi vonatkozásairól tárgyaltak, a tervezett határidőre a repertórium kiadására nem került sor.[101] A londoni kezdeményezéssel összefüggésben a Magyar Tudományos Akadémia vezetése úgy gondolta, hogy a matematikai és természettudományok művelőinek kötelessége lesz támogatni egy olyan intézetet (Magyar Katalógus-intézet), amely gyűjtője és rendezője lesz a magyarországi szakirodalomnak, amelyet majd integrálhatnak a londoni nemzetközi adatbázisba. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 2400 koronát utalványozott az Akadémia pénztárához a magyarországi katalógus létesítésének költségeire.[102] Nincs nyoma, hogy 1901 után folytatódott volna az MTA közreműködése a Royal Society kezdeményezésében.

Akadémiák szövetsége – Association Internationale des Académies

Az 1899. október 9–10-én tartott wiesbadeni konferencián a berlini Akadémia kezdeményezésére tíz akadémia megalakította az akadémiák szövetségét, amely még további kilenc akadémia, köztük a Magyar Tudományos Akadémia meghívásáról döntött. A következő, 1900 augusztusában Párizsban tartott gyűlésen az Akadémiát szintén Heller Ágost képviselte. Ezzel az új szerveződéssel az volt a céljuk, hogy elősegítsék az olyan tudományos kutatásokat, amelyek volumenük nagysága miatt nemzetközi összefogást igényelnek, és csak több intézmény közreműködésével valósíthatók meg. Az együttműködés megkönnyítette a különböző országok közti tudományos érintkezést,[103] a magyar tudományosság számára pedig kitörést jelentett az addigi elzárkózásból.[104]

VÁLTOZÁSOK, VESZTESÉGEK

A 19. század utolsó évtizedében az akadémiai iratokban a korábbiaknál kevesebb szó esik a Könyvtár munkatársainak helyzetéről. Egyetlen bérrendezést említenek, 1895-ben az Igazgatóság jóváhagyta, hogy a főtitkári és könyvtári munkatársak fizetését és lakáspénzét az állami középiskolai tanárok illetményei szerint szabályozzák.[105]

Heller Ágost négy évvel hivatalba lépése után, 1898. november 1-jét követően költözött az Akadémia székházában lévő főkönyvtárnoki lakásba, amelyet a mellette lévő szolgalakással hamarosan összenyitottak. Ugyanez a nap volt a határideje annak, hogy Hellebrant Árpád kiköltözzön az Akadémia épületéből, ő innentől fogva a Baross utcában lakott.[106] Magánéleti nehézségei miatt[107] hosszú időre visszavonult a korábban elismeréssel végzett tudományos tevékenységtől. Pedig éppen ezekben az években jelent meg egyik legfontosabb művének két kötete. 1896-ban és 1898-ban kiadta a Szabó Károly[108] által elindított *Régi magyar könyvtár* nagyszabású könyvészeti kézikönyv 3. és 4. részét az 1480 és 1711 között megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványokról.[109] A mű elkészítéséhez több külföldi könyvtárban is kutatásokat végzett.

97. Hasonló kezdeményezés másutt is indult, például 1895-ben megalapították az Office International de Bibliographie-t Brüsszelben. Ezt az intézetet a londoni konferencia résztvevői is meglátogatták a belga oktatásügyi miniszter meghívására 1898-ban. *Akadémiai Értesítő,* 1899, 95–97. ¶ 98. Heller 1896b, 656–662. ¶ 99. *Összes ülés 1898. október 3-án,* Akadémiai Értesítő, 1898, 516. ¶ 100. Heller 1899a, 95–97. ¶ 101. Heller 1901, 351–352. ¶ 102. *Összes ülés 1900. december 17-én,* Akadémiai Értesítő, 1901, 44. ¶ 103. Lenhossék 1903, 613. ¶ 104. Az Association működését a világháború hiúsította meg. ¶ 105. *Akadémiai Értesítő,* 1895, 189. ¶ 106. *1898. május 5-i Igazgatósági ülés,* Akadémiai Értesítő, 1898, 308.; *Akadémiai Almanach,* 1899, 126. ¶ 107. Hellebrant Árpád 1886. június 5-én kötött házasságot Gyulai Arankával, Gyulai Pál akadémikus leányával. A házaspár 1895-re elhidegült egymástól, 1896-ban elváltak. Már a válást megelőzően Aranka ismét búskomorságba esett, és az apa mindenért vejét tette felelőssé. Ellehetetlenítette további szakmai előmenetelét: könyvírásról, egyetemi katedráról, akadémiai tagságról Hellebrantnak le kellett mondania, abbahagyta a kutatást, visszavonult a tudományos egyesületekből, magába zárkózott, egyedül a könyvtár maradt meg neki. Vértesy 1958, 653–655. ¶ 108. Szabó Károly Késmárkon Hunfalvy tanítványa, jogász, történész, egyetemi tanár, 1858-ben az MTA levelező, 1871-ben rendes tagjává választották. Az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtárnoka. *A Régi Magyar Könyvtár* I–II. kötetének szerzője, III/1–2. kötetének társszerzője. ¶ 109. Szabó–Hellebrant 1896–1898.

Az Akadémia palotája, 1894, Klösz György felvétele

Látkép az Akadémia palotájának felső szintjéről, 1893, Klösz György felvétele

A századforduló táján készült könyvtári jelentések és beszámolók rövidebb terjedelmén és időnkénti pontatlanságán észrevehető, hogy megtört a könyvtári munka korábbi lendülete. A hetvenes éveiben járó Lindner Ernő alkönyvtárnok évek óta gyengélkedett, 1897-ben azonban tartósan beteg lett. Hellebrant Árpád a kötelespéldányok és a cserepéldányok ügyeit intézte, így a főkönyvtárnokra maradt az egész könyvtár kezelése, a sok lajstromozási és számtalan egyéb feladat. A napi munkában való részvételéről ma is tanúskodnak a korabeli könyvtári regiszterek: az iktatókönyv és a gyarapodási napló, amelyeket 1896 tavaszától 1900 végéig ő vezetett.[110]

Heller az első évben még nem folyamodott támogatásért az Igazgatósághoz,[111] egy évvel később viszont, amikor Lindner gyógyíthatatlan betegsége lehetetlenné tette, hogy tovább dolgozzon, új személy alkalmazását kérte.[112] Az Igazgatótanács jóváhagyta, hogy a Könyvtár kisegítő tisztviselőket és írnokokat foglalkoztasson, utóbbiak (Tomka Gusztáv, Lesskó Béla és Gruber Lajos) főként katalóguscédulákat írtak.[113] Az 1900. február 25-i ülésen ezenfelül fizetett szabadságot engedélyeztek Lindner számára – állapotára való tekintettel – előbb egy évre, majd 1901-re és 1902-re is, valamint harmincévi szolgálat után az adott évtől évi 150 korona korpótlékban részesült.[114]

Bár a könyvtári feladatok mellett Heller tudományos szakírói tevékenységét kisebb energiával tudta végezni, a századfordulón két nagy mű kidolgozását vette tervbe. Az egyik *A fizika története a 19. században* című munkájának második kötete volt, a másik egy új, német nyelven írandó fizikatörténeti mű a müncheni Királyi Tudományos Akadémia történelmi bizottsága felkérésére.[115] E tervek azonban nem valósulhattak meg. A szívós, nagy munkabírású Heller 1900 augusztusában, röviddel a párizsi konferencia után gyengélkedni kezdett, és hamarosan súlyos betegséget diagnosztizáltak nála.[116] A rákövetkező őszön, 1901 szeptemberében, bízva állapotának javulásában, Eötvös Loránd 1903. január 3-ig szabadságot engedélyezett Heller számára a fizikatörténet megírásához, és a főkönyvtárnoki teendőkkel Hellebrant Árpád alkönyvtárnokot bízta meg úgy, hogy a Könyvtár főfelügyeletét továbbra is Heller gyakorolta.[117] 1901 januárjától, ideiglenes könyvtártisztként Pápay Józsefet alkalmazták,[118] a délutáni könyvtári szolgálat ellátásával pedig tiszteletdíjas munkatársként a fiatal Melich Jánost bízták meg.[119]

Heller Ágost azonban hamarosan már semmiféle munkára nem volt képes. Hiába próbálkoztak gyógykezelésével külföldön is, állapota egyre rosszabbodott, és 1902. szeptember 4-én 58 éves korában meghalt. Hunfalvyhoz hasonlóan őt is az Akadémia aulájában ravatalozták fel. Három héttel később, szeptember 25-én Lindner Ernő is elhunyt. Heller elkötelezettsége, lendületes, szorgalmas munkája, átgondolt fejlesztési intézkedései főkönyvtárnoki működését az Akadémiai Könyvtár prosperáló időszakává tették.[120] Az Akadémia Igazgatótanácsa 1903 októberében hozott intézkedésével szokást teremtett: elrendelte, hogy festessék meg Fröhlich Róbert és Heller Ágost arcképét, és a képeket függesszék ki a nagyobb olvasóteremben Hunfalvy arcképe mellé.[121]

ÁTMENETI ÉVEK

1901. szeptember 17-től Hellebrant Árpád vette át a Könyvtár vezetését helyettes főkönyvtárnoki minőségben, és megpróbálta a lehetőségekhez mérten fennakadás nélkül működtetni az intézményt. Munkájában a három könyvtárszolga – az idős Horn Antal, aki 1904-ben nyugdíjba vonult, a nehéz természetű Fuchs István[122] és Király István – mellett Melichre és Pápayra támaszkodhatott. Pápay József 1903. január 1-jével kapta meg végleges könyvtártiszti kinevezését.[123]

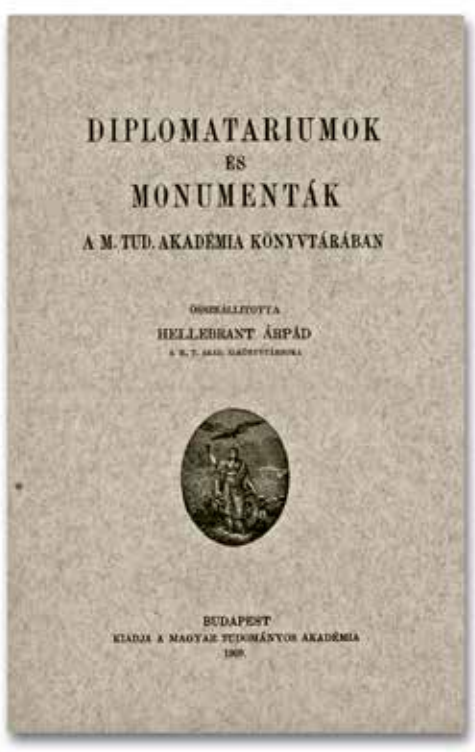
Még az 1901. márciusi igazgatósági ülésen megtárgyalták a belügyminiszternek azt a cserejavaslatát, hogy az Akadémia engedje át a Kézirattárában őrzött régi kancelláriai iratait, valamint az 1848–49. évi miniszterelnökségi és belügyminiszteri irományait az Országos Levéltár számára, a belügyminiszter pedig rekompenzációként évente 2000 korona összeget vesz fel az

110. MTA KIK Kézirattár K 928 Könyvtári iktatókönyv 1896–1901. augusztus 22.; MTA KIK Kézirattár K 859 A Könyvtár gyarapodási naplója, 1888–1904 – vonatkozó részek. ¶ 111. HELLER 1899b, 227. ¶ 112. Lindner Ernő 1899. december 11. előtt három agyvérzést kapott. FRÁTER 1987, 114.; *Akadémiai Értesítő,* 1900, 158, 248. ¶ 113. FRÁTER 1987, 37.; MTA KIK Kézirattár K 803: 1900/193, 448. ¶ 114. *Igazgatósági ülés 1901. márczius 17-én*, Akadémiai Értesítő, 1901, 194. ¶ 115. FRÖHLICH 1904, 24. ¶ 116. „Heller háziorvosa beható megvizsgálást végzett, melynek eredményeképen az 1900. évi deczember hava végén agyvelő-betegséget állapított meg." FRÖHLICH 1904, 27. ¶ 117. *Akadémiai Értesítő,* 1902, 241.; MTA KIK Kézirattár RAL 421/1902 ¶ 118. Pápay József finnugor nyelvész, a debreceni egyetem első magyar és finnugor nyelvészet professzora, 1908-tól az MTA levelező tagja; Melich János magyar nyelvész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja, az MTA könyvtárának főkönyvtárosa 1943 és 1947 között. ¶ 119. „Az ő [Szily Kálmán] ajánlatára voltam Heller Ágost főkönyvtárnoksága idejében, 1902. márc. 1-től dec. 31-ig az Akadémia Könyvtárában délutánonként kisegítő tisztviselő." MELICH János, *Az Akadémiai Könyvtár megnyitásának százados évfordulójára. 1844. dec. 23.–1944. dec. 23.*, MTA KIK Kézirattár Ms 369. ¶ 120. FRÁTER 1987, 38. ¶ 121. *Összes ülés 1903. október 6-án,* Akadémiai Értesítő, 1903, 596. ¶ 122. Fuchs Istvánt 1893. február 25-én nevezte ki az MTA elnöke könyvtárszolgának. Rossz modora miatt fegyelmi eljárás indult ellene (MTA KIK Kézirattár K 803:1900/219), 1903-ban felmondtak neki (MTA KIK Kézirattár RAL 579/1903). ¶ 123. „Pápay Józsefnek 1903. január 1-töl számítva 2400 korona évi fizetéssel s 1000 kor. lakpénz-illetménynyel könyvtár-tisztté kinevezése tudomásul vétetik." *Akadémiai Értesítő,* 1903, 155.

Országos Levéltár költségvetésébe, azzal a kikötéssel, hogy ezt az összeget minden évben az Akadémia könyvtárának engedjék át külföldi történeti monumenták és diplomatáriumok[124] (oklevéltár) vásárlására és bekötésére. A terv szerint a megvásárlandó okiratokat minden év elején az Akadémia Könyvtári Bizottsága határozza meg, miután meghallgatta erről az Országos Levéltár képviseletének véleményét. Az így megvásárolt könyvek tulajdonjoga kizárólag az Akadémiát illeti meg. Az Országos Levéltár az Akadémiának évente közzétett jelentéseiből győződhet meg arról, hogy az évi 2000 koronát a megállapodás szerinti célra fordították.

Az Igazgatótanács egyetértett azzal, hogy az összetartozó történeti iratoknak egy helyen való őrzése nagyban megkönnyíti a tudományos kutatásokat, ezért készséggel hozzájárult a fölajánlott cseréhez. Minthogy azonban az Akadémia a szóban forgó irományok legnagyobb részét megvásárolta vagy adományként kapta, és szakértői becslés szerint összesen 50 000 korona értéket képviselt, úgy határozott, hogy az iratanyag tulajdonjogát mindaddig fenntartja magának, amíg az évenkénti 2000 korona befizetésével az egész értéket le nem törlesztik.[125]

Még az átadás évében, 1901-ben kétévi részletet, azaz 4000 koronát kapott az Akadémiai Könyvtár diplomatáriumok vásárlására. A Könyvtár a vásárlásnál figyelt arra, hogy egyrészt a már meglevő diplomatáriumokat egészítsék ki, másrészt hogy olyan oklevélgyűjteményekkel gyarapítsák az állományt, amelyek Budapesten másutt nem találhatók.[126]

DIPLOMATARIUMOK
ÉS
MONUMENTÁK
A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁBAN
ÖSSZEÁLLÍTOTTA
HELLEBRANT ÁRPÁD
BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

Hellebrant Árpád munkája

Hellebrant hamarosan összeállította a Kézirattárban található diplomatáriumok és monumenták jegyzékét, amely 1909-ben jelent meg nyomtatásban.[127] A következő két évtizedben az *Akadémiai Értesítő*ben rendre megjelentették a megvásárolt diplomatikai művek listáját a könyvtári beszámoló függelékeként. A lista 1922-ben olvasható utoljára, mivel a háború után kialakult infláció és az Akadémia költségvetésének változása miatt a korábbi finanszírozási rend tovább nem volt fenntartható.

1902 tavaszán az örökösök az Akadémiai Könyvtárnak ajándékozták Siskovics Tamás könyvtárát azzal a kéréssel, hogy a tőlük származó könyveket „Siskovits-könyvtár" jelzéssel iktassák be.[128] Az adomány révén 833 értékes művel gyarapodott a Könyvtár,[129] amelyek között megtalálhatók a legfontosabb történelmi forrásmunkák és nagy értékű hungarikumok is.[130] Adományáért Siskovics neve felkerült „A könyvtár gazdagítói" emléktáblára, amelyet 1948-ban az olvasóteremben helyeztek el.[131]

Három évvel azután, hogy jelentős helyet szabadítottak fel a Könyvtár udvari részében, ismét égetővé vált a raktárhiány, erre az 1901-ről szóló könyvtári jelentés is felhívta a figyelmet. A problémát ezúttal úgy oldották meg, hogy a fő raktár 52 állványának tetejére két sorban toldalékpolcokat építettek, ezzel újabb 9–10 000 kötet számára sikerült helyet nyerni. Már ekkor egyértelmű volt, hogy ezzel csupán négy vagy öt évre segítettek az elhelyezési gondokon.[132]

SZILY KÁLMÁN FŐKÖNYVTÁROSI KINEVEZÉSE

Hellebrant és munkatársai valószínűleg általános megelégedésre működtették a Könyvtárat, mert az Akadémia vezetése nem sietett kijelölni az új főkönyvtárnokot. Szily Kálmánban már régebb óta érlelődött az az elhatározás, hogy lemond főtitkári tisztéről, de ez nem jelentette egyúttal azt is, hogy vissza kívánt volna vonulni a tudományos közélettől. Újabb céljai voltak a nyelvtudomány területén, és annak érdekében, hogy e nyelvészeti törekvéseit megvalósíthassa, a főkönyvtárnoki pozíció lehetett segítségére,[133] és csak a megfelelő időt várta a váltásra.

124. Okmánytár, oklevéltár. A diplomatárium mellett a diplomatária változatot is használták. ¶ 125. *Igazgatósági ülés 1901. március 17-én*, Akadémiai Értesítő, 1901, 193. ¶ 126. Vásároltak például spanyol forráskiadványokat, értékes ritkaságokat, mint a *Fantuzzi Monumenti Ravennati* vagy a *Monumenta Zollerana*. ¶ 127. Hellebrant 1909. ¶ 128. Az *Akadémiai Értesítő* a Siskovits névváltozatot használja az elterjedtebb Siskovics helyett. *Akadémiai Értesítő,* 1902, 153. ¶ 129. Siskovics Tamás Baranya megyei földbirtokos. Gödrei házában tartott könyvtára eredetileg 1200 művet tartalmazott tíz szakba rendezve: nyelvészet, bölcsészet, történelem, államtudomány, természettudomány encyklopaedia, hírlapok, szépirodalom, tankönyvek s vegyesek. A könyvek közel egyharmada már megvolt az Akadémia könyvtárának. ¶ 130. Így például Fejér György teljes *Codex diplomaticus*a, Katona István *Historia criticája*nak teljes sorozata, Pray György munkái, Johannes Georgius Schwandtner *Scriptores*ei, Bél Mátyás *Notitiá*ja, Antonio Bonfini, Forgách Ferenc művei; Tinódi Lantos Sebestyén, Apáczai Csere János, Teleki Mihály, Bethlen Farkas művei. ¶ 131. Az emléktábla Jálics Ernő szobrászművész alkotása. Ma az Akadémiai Könyvtár lépcsőházának földszinti részén található. ¶ 132. *Akadémiai Értesítő,* 1902, 243. ¶ 133. A Magyar Nyelvtudományi Társaság alapítása és a *Magyar Nyelv* megindítása 1905-ben, ugyanabban az évben történt, amelyben Szily főkönyvtárnok lett. Ilosvay 1933, 24.

Szily Kálmán, 1909, Erdélyi Mór felvétele

A főtitkárságról szóló lemondó levelét 1904. december 30-i keltezéssel írta meg Eötvös Lorándnak. Ebben lemondása magyarázataként hivatkozik ugyan gyöngülő egészségére és előrehaladott korára, ugyanakkor hangsúlyozza, hogy munkakedve nem hiányzik, és szűkebb munkakörben még hasznára lehetne az Akadémiának.[134]

Eötvös Loránd elnök csak 1905 februárjában jelentette be Szily lemondását az Akadémia illetékes testületeiben.[135] A Könyvtári Bizottság egy hónappal később, március 25-én ülésezett a főkönyvtárnokjelölés ügyében, és a két jelölt, a már korábban is pályázó Csánki Dezső és Szily Kálmán közül Szilyt ajánlotta a főkönyvtárnoki állásra azzal az indoklással, hogy Szily „mint főtitkár is a Könyvtár ügyével foglalkozott, sőt az utóbbi időben, a főkönyvtárnok halála után, hónapokon át felügyeletet gyakorolt s így jól ismeri a könyvtár ügyeit". Az 1905. március 27-i összes ülésen résztvevő 44 tiszteleti és rendes tag titkos szavazása viszonylag szoros eredményt hozott: Szily Kálmánra 25, Csánki Dezsőre 18 szavazatot adtak le, egy szavazólap üres maradt. Ennek értelmében az Akadémia Szily Kálmánt ajánlotta kinevezésre a Teleki-nemzetségnek.[136] Szily 1905. április 6-án kapta meg kinevezését.[137]

A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége, 1890, Zobel és Oberbauer litográfiája

Főkönyvtárnoki hivatalba lépésekor Szily Kálmán már 66 éves elmúlt, és mind tudósként, mind tisztviselőként évtizedek óta szolgálta az Akadémiát. 1838. június 29-én született a Pest vármegyei Izsákon tehetős földbirtokos családban. Otthon taníttatták, csak a gimnázium utolsó két tanévét végezte a pesti piarista gimnáziumban. Bár családja ellenezte, hogy mérnök legyen, először a pesti József Ipartanodában, majd a bécsi politechnikumban tanult, ahol tanulmányait 1860-ban fejezte be.

134. A lemondólevelet teljes terjedelmében közreadták. *Az Igazgatótanács első ülése 1905. február 19-én*, Akadémiai Értesítő, 1905, 142. ¶ 135. *Uo.* és *Összes ülés 1905. február 27-én,* Akadémiai Értesítő, 1905, 143. ¶ 136. *Összes ülés 1905. március 27.,* Akadémiai Értesítő, 1905, 190–191. ¶ 137. MTA KIK Kézirattár RAL 185/1905.

Hazatérését követően három évig a pesti politechnikum[138] igazgatójának, Stoczek Józsefnek tanársegédjeként a kísérleti természettan ideiglenes tanára lett. Ezután Stoczek kezdeményezésére két évet külföldön töltött, Zürichben, Berlinben és Heidelbergben a kor híres tanárainak előadásait hallgatta. Visszatérve 1865 őszétől ismét a műegyetemen tanított, 1870-ben a matematikai fizika és az analitikai mechanikai tanszéket vette át, majd 1879-ben a kísérleti természettan rendes tanárának nevezték ki. Felívelő egyetemi karrierjének legfontosabb állomása volt, hogy az 1879–80-as tanévben a műegyetem rektorává választották. 1868-ban a Természettudományi Társulat első titkára lett, 31 évet töltött e szervezet ügyeinek irányításával. Neki köszönhető, hogy felvették a társulat programpontjai közé a természettudományok műnyelvének és irodalmának fejlesztését. 1869. január 1-jén Szily szerkesztésében indult meg a Természettudományi Közlöny, amelyben nagy hangsúlyt fektetett a közlemények érdekességére, változatosságára és a közlés formájára, azaz mindenki köteles volt közleményét könnyen érthető és élvezhető nyelvezettel megírni.[139] Az 1880-as években kezdett komolyabban foglalkozni a nyelvészettel. 1898-ban állandó szótári bizottságot alakított az Akadémián, amelynek az volt a legfontosabb feladata, hogy előkészítse a magyar nyelv szótárának új kiadását.[140]

Tanári és tudományszervezői munkásságával párhuzamosan ívelt fel akadémiai pályafutása is. Még fiatalember, mindössze 27 éves volt, amikor az 1865. december 10-i nagygyűlésén az Akadémia levelező tagjává választották. Nyolc évvel később, 1873 májusában nyerte el a rendes tagságot, majd 1883-ban igazgatósági tag lett.[141] Trefort Ágoston elnök 1888 augusztusában bekövetkezett halála után csaknem tíz hónappal, 1889 májusában elnökké választották a fiatal természettudóst, Eötvös Lorándot. Ugyanekkor megüresedett a főtitkári szék is, minthogy az addigi főtitkárt, Fraknói Vilmost másodelnökké nevezték ki. Szily Kálmánt nagy versengés után[142] 1889. október 4-én választották meg az Akadémia új főtitkárává. A következő másfél évtizedben ő lett az elnök legfontosabb és leghűségesebb munkatársa, személyük révén a tudományos szakszerűség a korábbiaknál erőteljesebben érvényesült az Akadémia vezetésében.[143] Szily tizenöt évvel később lemondott, s példáját hamarosan, 1905 októberében Eötvös is követte.[144]

Szily Kálmán könyvtárügyi elképzelései és első intézkedései

Szily nagy lendülettel fogott hozzá főkönyvtárnoki munkájához. 1905 májusában az összes ülésen bemutatta általános nézeteit a könyvtárakról, és intézkedési tervét az Akadémiai Könyvtár hatékony használatának szolgálatában.[145] Figyelemre méltó, nagyszabású elképzelést vázolt fel a főváros nagy könyvtárait illetően: „nemzeti művelődésünk szempontjából sokkal jobban szeretném, ha a három nagyobb könyvtár helyett már most egy nagy könyvtárunk lenne: egy nagy »Nemzeti könyvtár«, mely a mi csekély erőnkhöz s föllendülésünk csekély múltjához mérve, megfelelne – si licet parvis componere magna – a British Múzeum könyvtárának, a Bibliothèque nationale-nak s a külföldi udvari könyvtáraknak. […] Budapest mostani nagyobb nyilvános könyvtárai, az én felfogásom szerint, csakis ideiglenes különítményeknek tekintendők, melyeknek az lesz a végső rendeltetésük, hogy majdan egy fedél alatt egy tömör egésszé egyesüljenek.” Úgy vélte, addig is, amíg ez meg nem valósul, a mostani könyvtáraknak határozottabb munkamegosztásra, markáns gyűjtőköri jelleg kialakítására kellene törekedniük, és a beszerzések összehangolásával ésszerűbben tudnák felhasználni a rendelkezésre álló pénzkeretet. A Nemzeti Múzeum könyvtárának Bibliotheca Hungaricává kellene fejlődnie és gyűjtenie kellene nemcsak a magyar nyelvű irodalmi műveket, hanem mindazt, amit magyarok, vagy magyarországiak bárhol, bármely nyelven, bármely tárgyról, külföldiek pedig hazánkról és nemzetünkről írtak és írnak. A Budapesti Tudományegyetem könyvtárának elsődlegesen kézikönyvek tárának kellene lennie, amely gyűjti az irodalom és a tudomány minden ágának termékeit, kivéve a technika és a természettudomány körébe esőket, amelyeknek gyűjtése és megőrzése a Műegyetemi Könyvtár feladata. Az Akadémia könyvtára pedig a magyar nyelvű irodalmon kívül[146] elsősorban

138. A József Ipartanodát 1856-ban Joseph Polytechnicum néven felsőfokú intézménnyé emelték, majd, miután 1860-ban visszaállították a magyar nyelvű oktatást, a Királyi József Műegyetem elnevezés terjedt el. ¶ 139. Pályafutását részletesen bemutatja Ilosvay 1933, 14–17. ¶ 140. „…a Természettudományi Társulat átszervezésével az én pályám is lassanként irányt változtatott s hogy az elméleti fizika tanárából, idők jártával, a magyar nyelv és irodalomtörténet munkása lett. Nyelvtörténeti dolgozataimat eleinte Nagyszigethi Kálmán név alatt, utóbb pedig Lukács Lőrincz, Király Károly álnévvel, vagy Egy doktor, Egy olvasó stb. alájegyzéssel leginkább a Magyar Nyelvőrnek, egykétszer a Budapesti Szemlének vagy az Irodalomtörténeti Közleményeknek küldtem be.” Így vall Szily a nyelvészet felé fordulásáról a század végén kiadott összegyűjtött írásai előszavában. Szily 1898, VI. ¶ 141. 1920. november 6-án tiszteleti taggá is megválasztották. ¶ 142. Az októberi főtitkárválasztást szokatlan érdeklődés kísérte. Mikszáth Kálmán szerint egy hajdani alispánválasztás sem verhetett volna nagyobb port. Szily Kálmán fizikus mellett Beöthy Zsolt irodalomtudós indult a tisztségért. A versengést végül az döntötte el, hogy az ülésen megszavazták: a főtitkárnak minden más állásáról le kell mondania. Molnár 2019a, 113–126. ¶ 143. *Uo.* ¶ 144. Szily Kálmánt Heinrich Gusztáv követte főtitkárként, Eötvös Loránd után Berzeviczy Albert (politikus, történetíró) lett az MTA elnöke. ¶ 145. Szily előterjesztését teljes terjedelmében közölte az *Akadémiai Értesítő. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtára .(Előterjesztette Szily Kálmán főkönyvtárnok az 1905. május 29-ikén tartott összes ülésen.)*, Akadémiai Értesítő, 1905, 355–358. ¶ 146. Ez alatt a szakmai irodalom értendő.

a tudós társaságok, egyesületek kiadványait, a folyóiratokat, az „összes munkákat” szerezné meg, lehetőleg teljességükben.

FOLYÓIRATOK
ÉS
IDŐSZAKOS KIADVÁNYOK
A M. T. AKADÉMIA KÖNYVTÁRABAN

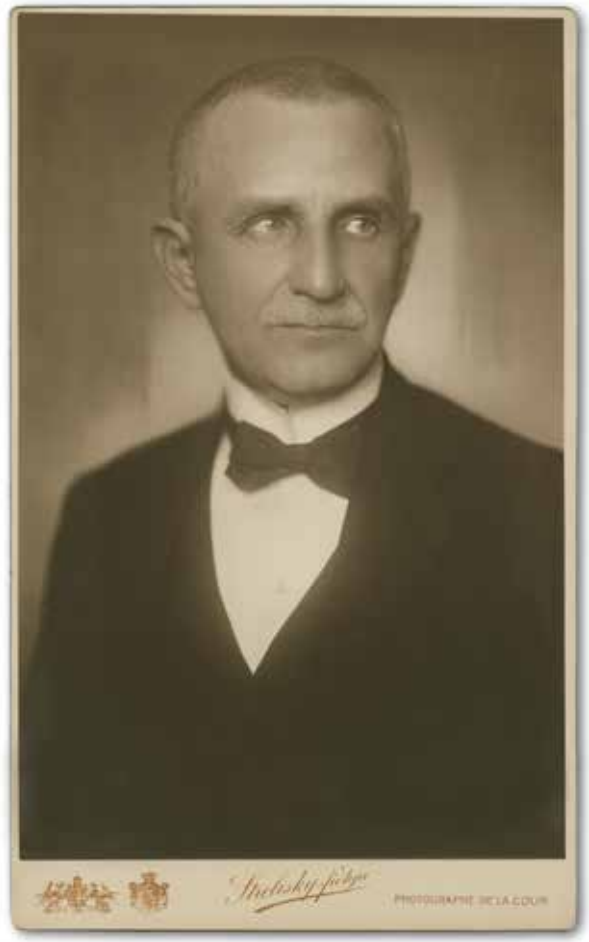
A megjelent katalógus címlapja

Ez az egyébként racionális terv nem volt megvalósítható. Azt azonban az új főkönyvtárnok elérte, hogy a főváros nagyobb könyvtáraival valamelyest szorosabb lett a munkakapcsolat. Az Akadémia jóváhagyta, hogy a Könyvtári Bizottságnak hivatalból tagjai legyenek a Nemzeti Múzeum könyvtárának, az Egyetemi Könyvtárnak és a Műegyetem könyvtárának igazgatói is.[147]

A rövidebb távon megvalósítható feladatok közül Szily kettőt emelt ki. Az Akadémiai Könyvtárban egyedülálló értéket képviselt a külföldi akadémiák, illetve tudományos társaságok kiadványainak és folyóiratainak gazdag gyűjteménye, amelyben sajnos rengeteg hiány mutatkozott. Szükségét látta e hiányok mielőbbi pótlásának. Heller korábbi kezdeményezését felelevenítve[148] azt javasolta, hogy először a meglevő folyóiratok és periodikák katalógusát készítsék el és nyomtassák ki. A nyomtatott listával egyrészt szerette volna megkönnyíteni a folyóiratok használatát a hazai olvasók számára, másrészt a gondosan összeállított lista egyszerűbbé tette a külföldi antikváriusokkal való együttműködést a hiányzó tételek kiegészítése céljából. A Könyvtári Bizottság jóváhagyta a tervet, a megvalósításhoz szükséges anyagi hátteret pedig a három tudományos osztály biztosította az 1906. évi költségvetésükből. Már egy év múlva elkészült és megjelent a katalógus *Folyóiratok és időszakos kiadványok a M. T. Akadémia Könyvtárában* címmel a Könyvtár tisztviselőinek összeállításában.[149] Szily az 1906. november 26-i összes ülésen ismertette a folyóirat-összeírás főbb mutatóit. Eszerint a Könyvtárban összesen 1622 folyóirat volt, tudományszakonként az alábbi megoszlásban:[150]

	Tudományszak	*A folyóiratok száma*
1.	Az Akadémia kiadványai	323
2.	Állattan	26
3.	Ásványtan	39
4.	Antropológia	41
5.	Földrajz	63
6.	Gazdaság	76
7.	Hadtudomány	8
8.	Jogtudomány	33
9.	Könyvészet	32
10.	Matematika	46
11.	Növénytan	8
12.	Nyelvtudomány	71
13.	Orvostudomány	42
14.	Pedagógia	52
15.	Filozófia	23
16.	Politika (és közgazdaság)	33
17.	Régészet és éremtan	73
18.	Statisztika	27
19.	Széptudomány	24
20.	Természetrajz (általában)	82
21.	Természettan	76
22.	Teológia	26
23.	Történelem	132
24.	Vegyes tartalmú	244
25.	Vegytan	22

147. *Összes ülés 1905. május 29-én,* Akadémiai Értesítő, 1905, 353; 1906-ban a Könyvtári Bizottság ülésén már jelen volt a három könyvtárigazgató. FRÁTER 1988, 85. ¶ 148. A lista elkészítését Heller Ágost is tervbe vette és el is kezdte, de rövid könyvtárvezetői ideje alatt nem volt rá módja, hogy e munkában jelentősen előre haladjon. MTA KIK Kézirattár K 870 *Hazai és külföldi tudományos társulatok kiadványainak nyilvántartó könyve, melyek 1899–1900-ban érkeztek a Könyvtárba.* ¶ 149. *Folyóiratok és időszakos kiadványok az MTA könyvtárában* címmel a könyvtár tisztviselőinek összeállításában, Budapest, MTA, 1906, 145. ¶ 150. *Akadémiai Értesítő,* 1906, 702–703.

Heinlein István és Pápay József, Halmi Béla felvételei

A másik fontos feladat a Kézirattár rendezése volt. Jakab Elek 1897-ben hunyt el, őt követően nem neveztek ki újabb kézirattári őrt. Szily Kálmán még főtitkárként hozzálátott, hogy alkalmas személyt találjon a feladatra, hiszen évek óta feldolgozatlanul hevertek a Kézirattárba került újabb anyagok. A rendezésre és katalogizálásra először Illésy Jánostól, az Országos Levéltár munkatársától[151] kért javaslatot,[152] majd Heinlein Istvántól,[153] aki 1904. október elején adta be tervezetét. Féléves tapasztalatszerzés után Heinlein vállalta, hogy 1910-re az egész rendezési munkával elkészül, és részletes cédulakatalógust készít, így a Könyvtári Bizottság megbízta a feladattal.[154] Mivel a keleti kéziratok különösen értékes részét képezték a Kézirattárnak, és Szily fontosnak tartotta ezek mielőbbi feldolgozását, 1906-ban felkérte Kégl Sándor akadémikust a perzsa, arab és török kéziratok részletes cédulakatalógusának elkészítésére.[155] A munka két évvel később elkészült.[156] A kézirattáros munkakörének irányítása valójában Szily működésétől tartozott közvetlenül a főkönyvtárnok irányítása alá.

Szily Kálmán főkönyvtárosi működésének kezdetén hivatali elődeinél több munkatársra számíthatott. Hellebrant Árpád alkönyvtárnok, Pápay József könyvtártiszt, Heinlein István könyvtári segédtiszt és Viszota Gyula, a Széchenyi-múzeum

151. Illésy János levéltáros, történész, 1887-től haláláig az Országos Levéltárban dolgozott. ¶ 152. MTA KIK MTA KIK Kézirattár K K 803:1900/28, *Illésy János javaslata az Akadémia Levéltárának rendezésére* ¶ 153. Heinlein István ókortörténész, klasszika-filológus, egyetemi tanár, 1927-től az MTA levelező tagja. Az Akadémiai Könyvtárban 1905. május 29-én nevezték ki segédtisztnek, 1909. március 15-től könyvtári tisztnek. 1915 végéig dolgozott a könyvtárban, ekkor egyetemi tanárrá nevezték ki. Fráter 1987, 99.; A Kézirattár rendezésére vonatkozó tervezete: MTA KIK Kézirattár RAL 421/1904. ¶ 154. „Heinlein úr kötelezi magát, hogy legkésőbb 1910-ig adott utasítás szerint a részletes cédula-katalógust elkészíti s időközben is minden év végén munkája haladását a Könyvtári Bizottság kiküldötteinek bemutatja." A Könyvtári Bizottság 1905. május 22-i ülésének jegyzőkönyve, Fráter 1988, 84. ¶ 155. *Akadémiai Értesítő,* 1907, 365. ¶ 156. *Akadémiai Értesítő,* 1909, 233.

őre mellett még három altiszt is dolgozott a Könyvtárban, akik közül csak Király István volt tapasztalt. Hegedűs József[157] és Rieger Péter[158] 1905-ben lépett a Könyvtár szolgálatába.[159]

RENDKÍVÜLI ADOMÁNYOK ÉS HAGYATÉKOK

A könyvadományok és a megvételre felajánlott értékes könyvgyűjtemények a 20. század első évtizedeiben is jelentős forrásai voltak az Akadémiai Könyvtár gyarapodásának. Szily Kálmán főkönyvtárnoksága idején több kiemelkedő értékű, unikális gyűjteménnyel gazdagodott a Könyvtár. Ezek ma is a legnagyobb kincsek közé tartoznak, és nemcsak a hazai, de az egyetemes kultúra különleges értékei. Szily érdeme, hogy a gyűjtemények átvétele körüli időszakban, olykor már előtte, olykor közvetlenül utána elkészültek a szakszerű listák az adományokról, és ezeket terjedelemtől függően vagy önálló kiadványként, vagy az *Akadémiai Értesítő* hasábjain tették közzé.

Széchenyi-múzeum

Nyolcvan évvel az MTA megalapítása után, 1905. november 3-án nyílt meg a Széchenyi-múzeum az Akadémia palotájában. Létrejöttét még Szily főtitkári működésének köszönhette, megnyitása viszont főkönyvtárnoki idejéhez kapcsolódott. A gyűjtemény első darabját, egy kis aranyozott keretes olajfestményt, amely Kőrösi Csoma Sándor dardzsilingi síremlékét ábrázolja, és amelyről tudjuk, hogy mindig Széchenyi István asztalán állt, Széchenyi Béla adományozta az Akadémiának 1876-ban.[160] Az Akadémia az 1870-es években vásárolta meg Tasner Gézától Széchenyi István iratanyagát, amelyet 1895-ben megőrzésre áthelyeztek a Könyvtárba a főtitkári hivatalból. Az anyagot elkülönítve, külön szekrényben tartották.[161] Az 1896-ban megnyitott Goethe-szoba adta az ösztönzést arra, hogy a nagy alapító, Gróf Széchenyi István emlékére is állandó kiállítást rendezzenek be az összegyűlt iratokból és

Kőrösi Csoma Sándor síremléke Dardzsilingben, olajfestmény rézlemezen, ismeretlen művész munkája

tárgyakból.[162] A gyűjtési felhívások és vásárlások[163] eredményeképpen összegyűlt Széchenyi-kéziratok, könyvek és egyéb tárgyak rendezésére, a múzeum bútorainak elkészíttetésére a főtitkár 1902-ben Viszota Gyulát[164] kérte fel, és 1905-ben a palota első emeletén két szobában berendezték a kiállítást (később újabb két szobát nyitottak az újabb adományokból). A 6295 tárgyat kilenc csoportba osztották,[165] és két katalógust állítottak össze: egy nagyobbat, amely folyó szám szerint haladva minden egyes tételt részletesen leír, és egy kisebbet, amely csak a kiállított tárgyakat tartalmazza.[166] Bár a múzeum a Könyvtár egyik különgyűjteménye volt, a gyűjteményi őr, Viszota Gyula nem tartozott hivatalosan a Könyvtár dolgozói közé (a vallás- és közoktatásügyi minisztérium alkalmazásában állt).[167]

157. Hegedűs József könyvtári altiszt, 6 elemi végzettségű. 1905. május 1-jei kinevezése előtt egy évig próbaszolgálatos volt a könyvtárban. 1921-ben a főtitkári hivatalba ment át. ¶ 158. Rieger Péter könyvtári altiszt, 1905. január 1-jei kinevezése előtt egy évig próbaidős szolgálatot teljesített, 1918-ban meghalt. ¶ 159. FRÁTER 1987, 38. ¶ 160. „E kép olajfestésben Körösi Csoma Sándor tibeti síremlékét tünteti elő, s a gróf atyja, a dicső emlékű Széchenyi István által díszes aranyozott keretbe foglaltatva, mindig annak asztalán állott." Az adományozás évében az összes ülés úgy döntött, hogy a kép „az akadémiai könyvtárban, mint a közönség által látogatott és kellő felügyelet alatt lévő helyen, legyen elhelyezve üveg szekrényben, hogy a látogatóknak szemébe tűnhessék." *Akadémiai Értesítő,* 1876, 187. ¶ 161. HELLER 1895b, 707. ¶ 162. *Akadémiai Értesítő,* 1897, 296–297. ¶ 163. Mivel a Széchenyi életrajzának megírására kiírt pályázat eredménytelen maradt, a főtitkár indítványozta: „Tegyen az Akadémia az Igazgató-Tanácshoz arra nézve előterjesztést, hogy a most fenmaradt 2.000 frtnyi pályadíj a Széchenyire vonatkozó ereklyék s irodalmi művek összegyűjtésére s alkalmas teremben leendő elhelyezésére fordíttathassék, a gyűjtés és elhelyezés kérdésében javaslattételre a mai ülésből bizottság küldetvén ki." *Összes ülés 1896. október 5-én,* Akadémiai Értesítő, 1896, 555. ¶ 164. Viszota Gyula 1902–1905 között összeállította és leltározta a múzeum anyagát. A Széchenyi-múzeum megnyitása után a múzeum őre, mellette 1907-től a kőbányai főgimnázium igazgatója, majd 1917-től kezdve a minisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője, így fizetését a minisztérium folyósította. Széchenyi István kézírásának legjobb ismerője, 1925 és 1939 között kiadta Széchenyi naplóinak I–IV. kötetét. Az Akadémia 1913-ban levelező, 1932-ben rendes tagjává választotta. A múzeumot ért II. világháborús károkról még ő írta meg a jelentést az Akadémiának. BÁRTFAI SZABÓ 1947, 358–359. ¶ 165. I. Széchenyi munkáinak minden kiadása, eredetiben és fordításban (135 kötet); II. Széchenyi életére és működésére vonatkozó művek (781 kötet); III. hírlapok és folyóiratok Széchenyire vonatkozó cikkekkel (92 kötet és 467 füzet/szám); IV. Széchenyire vonatkozó kisebb nyomtatványok (259 db); V. Széchenyi kéziratai (626 db); VI. Széchenyi működésére vonatkozó kéziratok (3179 db); VII. Széchenyi arcképei és szobrai (116 db); VIII. képek és szobrok Széchenyi környezetéből (75 db); IX. emléktárgyak, ereklyék (565 db). Összesen 6295 db. ¶ 166. *A Széchenyi-Múzeum megnyitása,* Akadémiai Értesítő, 1905, 651–657.; SZILY–VISZOTA 1905, 189. ¶ 167. FRÁTER 1987, 37.

Ráth György, 1882, Pollák Zsigmond metszete Ellinger Ede fényképe után

Ráth György hagyatéka

Szily Kálmán 1905 októberében jelentette, hogy július 7-én elhunyt Ráth György, aki tíz évvel korábban ajándékozási szerződést kötött a Magyar Tudományos Akadémiával, miszerint régi hungarikákból álló könyvtárát halála után „visszavonhatatlanul és örök időre" odaajándékozza az Akadémiának. A főkönyvtárnok felvette a kapcsolatot Ráth özvegyével, elkészítették az adományhoz tartozó művek katalógusát,[168] és a könyvgyűjteményt októberben átszállították az Akadémia könyvtárának helyiségeibe.

A Ráth György-féle régi magyar könyvtár rendkívüli értéket képviselt, jelentőségben a Telekiek hagyatékával vetekedett. A főkönyvtárnok által közzétett adatok szerint a gyűjteményben 2364 munka található, 1042 magyarországi, 1322 külföldi nyomtatvány. A magyarországi nyomtatványok közt 47 volt olyan, amelyből Szabó Károly munkája szerint[169] csak ez az egy példány ismeretes. A külföldiek között 141 ősnyomtatvány, vagyis 1501 előtt készült nyomtatvány van.

A gyűjtemény egyik szembetűnő jellegzetessége rendkívül tiszta állapota, mintha nemrég készültek volna a kötetek. A későbbi régikönyvszakértők a tisztaság és az esztétikum érdekében tett beavatkozásokat inkább hátránynak ítélték. „Ráth kifogástalan példányokat helyezett el polcain. Ennek érdekében akár ugyanazon mű több példányát is feláldozta, hogy egy teljeset nyerjen belőlük. A szétbontott kötetek lapjai vegyszeres fürdőbe kerültek, a régi tulajdonosok ma nagyon becsült bejegyzései így örökre eltűntek. A példányok olyanok, mintha most kerültek volna ki a nyomdából. Tökéletes technikával készült facsimilék pótolják a hiányzó lapokat. Ma ezt azt eljárást nem helyeseljük, még kevésbé követjük. Elvünk az, hogy az eredetit a pótlástól szembetűnően megkülönböztessük. Ebben a műemlékek helyreállításának mai gyakorlatát követjük úgy, ahogyan Ráth György is követte a maga koráét. Igen sok szépen restaurált kötetét a századvég legkitűnőbb könyvkötőművészével köttette be. De vannak külföldön javított könyvei is. A Ráth-gyűjtemény a maga érintetlen egészében tanúskodik egy kor sajátos bibliofiliájáról."[170]

A könyvek számára két üveges szekrényt rendelt a főkönyvtárnok, külön helyiség nem állt rendelkezésre. A Könyvtári Bizottság 1906. január 18-án tett javaslatára az Akadémia összes ülése egy fehér márványtábla elhelyezéséről döntött Ráth György adományának tiszteletére. A táblát a Könyvtár nagyobbik olvasótermének nyugati falába, a két ablak közé illesztették be a következő szöveggel: „Ráth György emlékezetére, ki nagyértékű Régi Magyar Könyvtárát 1906-ban a M. Tud. Akadémiának ajándékozta". Az ünnepélyes táblaavatást 1906. március 22-én tartották. Ma ez az emléktábla a Kézirattár olvasótermének falán emlékezteti az olvasót Ráth rendkívüli ajándékára.[171]

Kaufmann Dávid könyvtára

1906 elején újabb felbecsülhetetlen értékű adományról érkezett értesítés az Akadémia Elnökségéhez: Kaufmann Dávid[172] különleges gyűjteményének felajánlása. Kaufmann a középkori zsidó filozófia, történelem és kultúrtörténet tudósa volt, páratlan szakértelemmel gyűjtötte a héber kéziratokat és régi könyveket. Halála, majd felesége halála után anyósa, Gomperz Róza[173] a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta a gyűjteményt azzal a feltétellel, hogy azt elkülönítve őrizzék az Akadémia könyvtárában.[174] A Könyvtár katalógusát Kaufmann tanítványa, Weisz Miksa[175] készítette el eredetileg még a tudós özvegyének kívánságára, és a kiadvány 1906-ban meg is

168. *Ráth György régi magyar könyvtára. 1905. okt. 16-án a M. T. Akadémiának átadta Özv. Ráth Györgyné,* Akadémiai Értesítő, 1905, 577–650. ¶ 169. Szabó 1879, 1885. ¶ 170. Ritoókné Szalay 1977, 20–21. ¶ 171. *Akadémiai Értesítő,* 1906, 126; 270. ¶ 172. Kaufmann Dávid vallásfilozófus, történész, a budapesti rabbiképző intézet tanára. ¶ 173. Gomperz Róza a kereskedő-bankár Gomperz Zsigmond felesége, leánya, Kaufmann Dávidné Gomperz Irma 1905-ben hunyt el. A Kaufmann-gyűjtemény mellett saját adományként 25 héber nyelvű, gazdagon illusztrált hártyakódexet adott az MTA-nak. ¶ 174. *Gomperz Róza adománylevele*, Akadémiai Értesítő, 1906, 126–127. ¶ 175. Weisz Miksa magyar–zsidó hittudós, rabbi, egyetemi tanár. Az MTA megbízásából rendezte és kezelte Kaufmann Dávid könyvtárát.

jelent.[176] 1906. április 23-án Goldziher Ignác részletes tájékoztatást adott az adományról az Akadémia I. osztályának ülésén.[177] A 2840 tételből álló gyűjtemény napjainkban is az Akadémiai Könyvtár legbecsesebb kincsei közé tartozik.

Kaufmann Dávid, 1900, Thein Izidor festménye

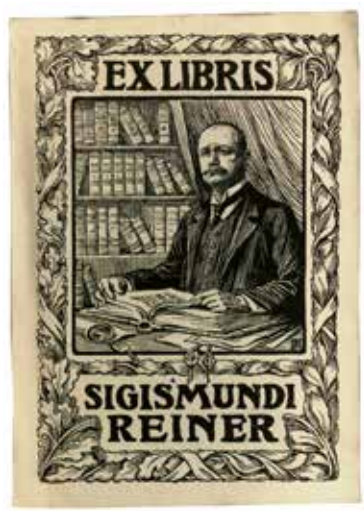
Semsey Andor könyvtári adományai

Semsey Andor,[178] a Magyar Tudományos Akadémia bőkezű mecénása, az Akadémia igazgatósági tagja 1911-ben megvásárolta és az Akadémiának adományozta az előző év augusztusában elhunyt akadémikus, Katona Lajos[179] könyvtárát. Az 1119 művet tartalmazó gyűjtemény értékét külön emelte, hogy általa az Akadémia könyvtárának oly szakjai gyarapodtak, amelyek addig csak töredékesen voltak meg. A román és germán filológia, folklórirodalom, mitológia és meseirodalom témájában értékes művek jutottak velük a Könyvtár tulajdonába. A műjegyzék ennél a gyűjteménynél is gyorsan elkészült, és még 1911-ben közreadták az *Akadémiai Értesítő*ben.[180]

Semsey szintén az Akadémiának adta a British Museum 1881–1899 között megjelent katalógusának 393 kötetét és a függeléket, lehetővé téve a két intézmény közötti szorosabb együttműködést.[181]

Semsey Andor, 1892

Reiner Zsigmond ex librise

Reiner Zsigmond könyvtára

Az 1907 nyarán fiatalon elhunyt Reiner Zsigmond[182] miniszterelnökségi miniszteri titkár ex librissel ellátott becses jogtudományi könyvtárát anyja és fivérei felajánlották az Akadémiának. A főkönyvtárnok az egyik fivérrel, Reiner János akadémikussal 1000 könyvet választott ki az Akadémiai Könyvtár számára, amelyeket a szintén felajánlott díszes könyvszekrényekkel együtt 1907 októberében vettek át. A könyvanyag feldolgozásakor külön szakba sorolták Reiner könyveit.

176. Weiss 1906 ¶ 177. Goldziher 1906, 306–3014. ¶ 178. Gróf Semsey Andor természettudós, minerológus, nagybirtokos, a magyar tudomány mecénása, 1882-től az MTA tiszteleti, 1890-től igazgatósági tagja. ¶ 179. Katona Lajos etnográfus, filológus, irodalomtudós, 1901-től az MTA levelező tagja, egyetemi tanár. ¶ 180. *Akadémia Értesítő,* 1911, 465–514. ¶ 181. Semsey adományozólevelét teljes terjedelmében közli az *Akadémiai Értesítő,* 1906, 703–704.; Lásd még Divald 1917, 98. ¶ 182. Reiner Zsigmond jogász, író, történész. Fivére Reiner János jogászprofesszor, akadémikus.

Vámbéry Ármin „orientáliái”

A könyvtár 1914. évi tevékenységéről szóló jelentés élén szokatlan lelkesedéssel számolt be a főkönyvtárnok arról a hagyatékról,[183] amelyet az 1913-ban elhunyt nagyhírű orientalista, Vámbéry Ármin hagyott az Akadémiára: 655 török, perzsa, arab nyomtatványon kívül 56 értékes keleti (török, perzsa) kézirattal gyarapodott a kéziratgyűjtemény.[184] A tudós, aki már életében is becses adományokkal gazdagította a Könyvtárat, egyike a Könyvtár legnagyobb adományozóinak.

Bolyai-kéziratok

1914-ben igen értékes Bolyai-kéziratokat ajándékozott az Akadémiának Szabó Péter főgimnáziumi tanár özvegye férje hagyatékából. Az iratanyagban megtalálhatók voltak többek között Bolyai János ifjúságáról és a domáldi jószágról szóló feljegyzések, Bolyai Jánosnak apjára vonatkozó feljegyzései, 159 levél, Bolyai Farkas és János életrajza Bolyai Gergelytől és Bolyai János jellemzése Nemes Ödöntől.[185] Az anyagot a Kézirattár ún. Bolyai-szekrényében helyezték el.[186]

Stein Aurél felajánlása

Stein Aurél[187] híres Kelet-kutató, az MTA külső tagja minden művének egy példányát mindjárt a megjelenés után megküldte az Akadémiának. Így tett 1921-ben is, amikor elküldte rendkívül becses *Serindia* című művének öt nagy negyedrétű vastag kötetét. [188]Szily Kálmán 1922 januárjában az összes ülésen ismertette Stein ajándékát, Teleki Pál pedig tartalmas előadást tartott a Serindia fogalmáról.[189] A műhöz írt kísérőlevelében Stein meleg szavakkal írta le emlékeit az Akadémiai Könyvtárról, és további adományokat ígért. „Ifjúságom sok kedves emléke fűz engem az Akadémia szép könyvtárához. Ama néhány éven át, melyet mint gimnazista, szülővárosomban töltöttem, sokat jártam olvasótermébe.[190] Ott töltöttem a szülői házon kívül legkellemesebb óráimat; ott kezdtem meg orientalista tanulmányaimat, fáradoztam a szanszkrit nyelvtannal stb.; később is sok hasznos útmutatást és buzdítást nyertem ott régi jóakarómtól, boldogult Hunfalvy Páltól. Nem kell tehát megokolnom, hogy több évvel ezelőtt készült végrendeletemben az Akadémia könyvtárának hagytam könyveimet.”[191] Stein Aurél indiai és középázsiai filológia és régészet tárgykörhöz tartozó könyvtárának első részét (1154 könyvet és különlenyomatot) 1925-ben kapta meg az Akadémiai Könyvtár. A hagyaték második része 1957 áprilisában érkezett meg.[192]

AZ AKADÉMIKUSOK PUBLIKÁCIÓINAK GYŰJTEMÉNYE

Szily Kálmán azt is az Akadémiai Könyvtár kötelességének tartotta, hogy összegyűjtse az Akadémia tagjainak „irodalmi munkálatait”, vagy, ahogy ma mondanánk, publikációit. A Könyvtár a hazai kiadású munkákhoz – legfeljebb kisebb hiányokkal – hozzájuthatott a kötelespéldány-beszolgáltatás révén, a külföldön kiadottakhoz viszont nem. Azért, hogy ezeket is megszerezze, 1910 februárjában felhívást intézett az Akadémia tagjaihoz. Mint írta, „…sok munka és különösen sok értekezés jelenik meg az Akadémia tagjaitól külföldön is, majd önállóan, majd folyóiratokból vett különnyomatokban. Ezek szemmeltartása és megszerzése nem ritkán nagy nehézségekbe ütközik, sőt sokszor majdnem a lehetetlenségek közé tartozik.” Ez indította arra a kérésre, „ne sajnálnák az Akadémia t. tagjai a fáradságot s küldenék be a külföldön akár magyar, akár más nyelven ne csak a jövőben megjelenendő, hanem a mennyire lehetséges, a múltban megjelent dolgozataikat is egy-egy példányban az Akadémia számára.”[193]

Ez a kezdeményezés fontos előrelépés volt a magyar tudományos eredmények összegyűjtése terén. Eddig csak az Akadémia tagjainak bibliográfiáját gyűjtötte az Akadémia főtitkári hatáskörben. Toldy Ferenc már 1837-ben arra kérte a tagokat, hogy küldjék be „dolgozásaik jegyzékét” az Akadémia működésének megindulásától kezdve, majd évről évre folyamatosan.[194] Az 1845-ben kiadott *Utasító rendelet* 11. pontja a korábbi főtitkári kérést már rendelkezésként fogalmazza meg: „Tartoznak a’ tagok minden a’ társaság’ kebelén kivüli tudományos dolgozásaik’ jegyzékét évenként a titoknokhoz beadni”.[195] Az 1861-ben életbe lépett ügyrend elrendelte, hogy az ugyanabban az évben megindúló *Akadémiai Almanach*ban meg kell jelentetni a „tagok munkálatai”-t,[196] és ez a rend 1915-ig fenn is maradt.

183. *Akadémiai Értesítő,* 1915, 307. ¶ 184. *Keleti kéziratok és könyvek Vámbéry könyvtárából,* Akadémiai Értesítő, 1916, 660–683. ¶ 185. *Akadémiai Értesítő,* 1914, 673–675. ¶ 186. Fráter 1968, 5. ¶ 187. Stein Aurél Belső-Ázsia világhírű kutatója, régész, nyelvész, 1895-ben Goldziher Ignác és Vámbéry Ármin ajánlására az MTA I. osztálya kültagjává választották. Számos tudományos akadémia és társaság tagja, a cambridge-i és oxfordi egyetem díszdoktora. ¶ 188. Stein 1921 ¶ 189. *Akadémiai Értesítő,* 1922, 38–41. ¶ 190. Stein Aurél szülőháza nagyon közel volt a Könyvtárhoz, egy sarokkal odább az Arany János utca (korábban Felső út, majd Fő út) és a Tüköry (korábban Tükör) utca sarkán. A bérház ma már nem áll, de a helyén felépített épület falán bronztábla emlékeztet a híres tudósra. ¶ 191. *Uo.* ¶ 192. E második rész kb. 2300 db könyvvel és különlenyomattal és 180 kötetnyi folyóirattal gyarapítja az Akadémia könyvtárát. Rásonyi 1960, 31. ¶ 193. Szily 1910a, 140. ¶ 194. *A’ Magyar Tudós Társaság’ igazgatóságának jelentése a’ társaság’ 1837beli munkálkodásairól ’s pénztára’ mibenlétéről*, hetedik esztendő, Budán, a ’Magyar Kir. Egyetem’ betűivel, 1838, 9. ¶ 195. Kónya 1994, 92. ¶ 196. Kónya 1994, 125.

A főkönyvtárnok felhívásának még 1905-ben 18 akadémikus tett eleget, és küldte el Magyarországon kívül megjelent dolgozatait – példamutatóan a beküldők között volt maga az elnök és a főkönyvtárnok is. Szily a következő évben az *Akadémiai Értesítő*ben köszönetet mondott a küldeményekért, és megismételte felhívását.[197] A későbbiekben is évről évre közzétették azoknak a névsorát, akik teljesítették a kérést, 1916-ban már 69 fő szerepelt a listán. A beküldött különlenyomatokat szerzők szerint csoportosítva és katalogizálva, külön tokokban elhelyezve tárolta a Könyvtár,[198] 1916-ban 78 ilyen tokot őriztek.[199]

ÚJABB KÉPZŐMŰVÉSZETI TÁRGYAK A KÖNYVTÁRBAN

Az akadémikusok emlékezetének megőrzéséhez a Könyvtár nemcsak műveik összegyűjtésével, hanem a róluk készült érmék gyűjtésével is hozzájárult. Az Akadémia Könyvtári Bizottsága 1915. november 15-én tartott ülésén határozta el, hogy az Akadémia tagjairól készített érmékből és plakettekből lehetőleg teljes gyűjtemény készüljön, és ez a Könyvtár nagy olvasótermében zárt tárlókban legyen kiállítva. Jóváhagyták, hogy az esetleg felmerülő kisebb költségeket a Könyvtár dotációjából fizessék:[200] 1918-ig összesen 83 akadémikusról 125 érmét tartalmazott a kollekció. Szintén az olvasóteremben őrizték a Könyvtár vezetőinek és legnevesebb adományozóinak portréját (festmény, szobor, fénykép), illetve emléktábláját.[201]

1917-ben a Koronázást Rendező Bizottság határozata alapján az Uher Filmgyár az Akadémiai Könyvtárnak adta át megőrzésre a koronázást megörökítő, két részből álló filmjét.[202]

ÚJABB RAKTÁRBŐVÍTÉS

Az állománygyarapodás üteme alapján már az 1901-ben kialakított raktárbővítéskor várható volt, hogy az évtized vége felé ismét könyvelhelyezési gondok lépnek fel. 1908-ban a főkönyvtárnoki jelentésben megint a zsúfoltság tipikus jeleiről számolt be Szily Kálmán: a polcokon ismét három sorban álltak a könyvek, nehézkes volt a keresés.[203] Elismerve annak fontosságát, hogy a Könyvtár használhatósága biztosítva legyen, egy évvel később az Igazgatótanács a Könyvtár rendelkezésére bocsátotta az Akadémia épületének első emeletén lévő bérlakást, amely Schenek István akadémikus[204] halála miatt 1909 nyarán megüresedett. A lakás öt helyiségének megfelelő berendezéséhez az igazgatóság 6000 korona többlettámogatást engedélyezett (a kifizetett összeg végül 6115 korona volt).[205] E helyiségek számára magas vasállványok készültek a Schlick-féle Vasöntöde és Gépgyár Rt. jóvoltából,[206] melyeken 32 650 könyvet helyeztek el.[207] Leginkább oly szakok kerültek ezekbe az emeleti helyiségekbe, amelyeket ritkábban kerestek az olvasók, mint például a teológia, gazdaság, vegytan, hadi tudomány, új latin irodalom, olasz irodalom, térképek, sematizmusok és iskolai könyvek.[208] Nem sokkal később, 1911-ben a volt főkönyvtárnoki földszinti lakást[209] is átengedték a Könyvtárnak, ebben négy szoba állt rendelkezésre. Az idevaló szekrények már 1912 nyarán elkészültek, és újabb körülbelül 14 000 kötetet lehetett itt elhelyezni.[210]

Szilynek sikerült ismét megoldani a raktározást a következő néhány évre azon az áron, hogy a Könyvtár állományának jelentős részét egymással össze nem függő helyiségekben helyezte el. Ez még mindig jobb megoldás volt, mintha a könyvtári állomány jelentékeny hányadát a palota pincéjében vagy másik épületben kellett volna elraktároznia.

ÁLLOMÁNYRENDEZÉS

A könyvtári állomány rendezéséről 1876-tól fogva a háború utáni első évekig – egy-két kivételtől eltekintve[211] – minden évben ugyanazon struktúrában, ugyanazon adattípusokkal, ugyanolyan stílusban készületek a Könyvtár éves beszámolói a Könyvtári Bizottság és az Akadémia összes ülése számára. Időnként feltüntették a készítő, Hellebrant Árpád nevét, máskor nem, de minden valószínűség szerint a jelentések adatsorait 1876 és 1922 között végig ő állította össze. A statisztikakészítés rutinjának időnként mutatkozott hátulütője is, néhol elírást, számolási hibát, egyéb pontatlanságot találunk az adatok között. De ezektől eltekintve ez a közel fél évszázad az Akadémiai Könyvtár történetének első olyan egybefüggő időszaka, amelyből folyamatos, összehasonlítható adatsoraink vannak, amelyek alapján

197. *Akadémiai Értesítő,* 1911, 46. ¶ 198. Melich 1944, 17, MTA KIK Kézirattár Ms 369. ¶ 199. *Akadémiai Értesítő,* 1916, 348. ¶ 200. *Uo.* ¶ 201. *26 műalkotás felsorolása,* Akadémiai Értesítő, 1913, 540. ¶ 202. *Akadémiai Értesítő,* 1917, 422.; Ifj. Uher Ödön egyike volt a koronázást megörökítő hét operatőr egyikének, az Uher Filmgyárat édesapja, Uher Ödön neves fényképész és mozgóképkészítő alapította 1912-ben. ¶ 203. *Akadémiai Értesítő,* 1909, 232. ¶ 204. Schenek István vegyész, főbányatanácsos és a selmecbányai bányászati és erdészeti főiskola tanára, 1889-ben az MTA levelező tagjává választották. Az akkumulátorgyártás úttörője. 1892-től haláláig az Akadémia palotája első emeleti bérlakásában lakott. Lásd Kosutány 1910. ¶ 205. *Akadémiai Értesítő,* 1910, 254. ¶ 206. MTA KIK Kézirattár K 806: 1910/6 A Schlick-féle vasöntöde és gépgyár kötlevele. ¶ 207. Fráter 1987, 38. ¶ 208. *Akadémiai Értesítő,* 1911, 221. ¶ 209. 1898-tól haláláig itt lakott Heller Ágost. Halála után a lakás négy évig üresen állt, majd az Igazgatótanács Borovszky Samu akadémikus irodaigazgatónak adta ki, előtte a hozzácsatolt szolgalakást ismét leválasztották. Miután az Akadémia a lakást a Könyvtár számára rendelkezésre bocsátotta, 1911 novemberében kiköltözött. Később, az 1940-es években itt volt a gazdasági hivatal. *Akadémiai Értesítő,* 1906, 130; *Akadémiai Értesítő,* 1911, 679–680; Melich 1944, 20. ¶ 210. *Akadémiai Értesítő,* 1912, 266. ¶ 211. 1899-ben és 1900-ban a szokásosnál kevesebb adatot adtak közre a Könyvtár működéséről.

kirajzolódnak az állományrendezés, a gyarapodás és a könyvtárhasználat tendenciái.

A rendezett művek száma az egyes években jelentősen különbözött, csak az 1910-es évek első fele mondható viszonylag egyenletesen produktív időszaknak, amely látványosan ért véget a háború harmadik évében. A Hunfalvy utáni teljes időszakot tekintve éves átlagban 2300 kötetet dolgoztak fel a Könyvtár munkatársai.

A rendezés 1902 után felgyorsult, a katalogizált művek száma Heller főkönyvtárnoki működését követő csaknem két évtized végére, 1921-re 66 112 műről 114 073-ra, azaz 42%-kal emelkedett. A könyvraktárak átrendezése 1917 novemberére készült el.

A Hunfalvy-korszak végére 51 szakot alakítottak ki, ez Heller idején két szakkal bővült. Szily Kálmán könyvtárvezetői időszaka végén már 57 szakba rendszerezték a műveket. A háború utáni években a szakoknak már több mint negyedében kétezer felett volt a feldolgozott művek száma. A mennyiségi adatok azonban nem tükrözték vissza az olvasói igényeket. Nem feltétlenül a legkeresettebb szakokban volt a legtöbb könyv. Ezért is döntöttek úgy, hogy néhány nagy, de kevésbé keresett szakot, mint a gazdaság vagy a teológia, távolabb eső raktárakban tárolnak.

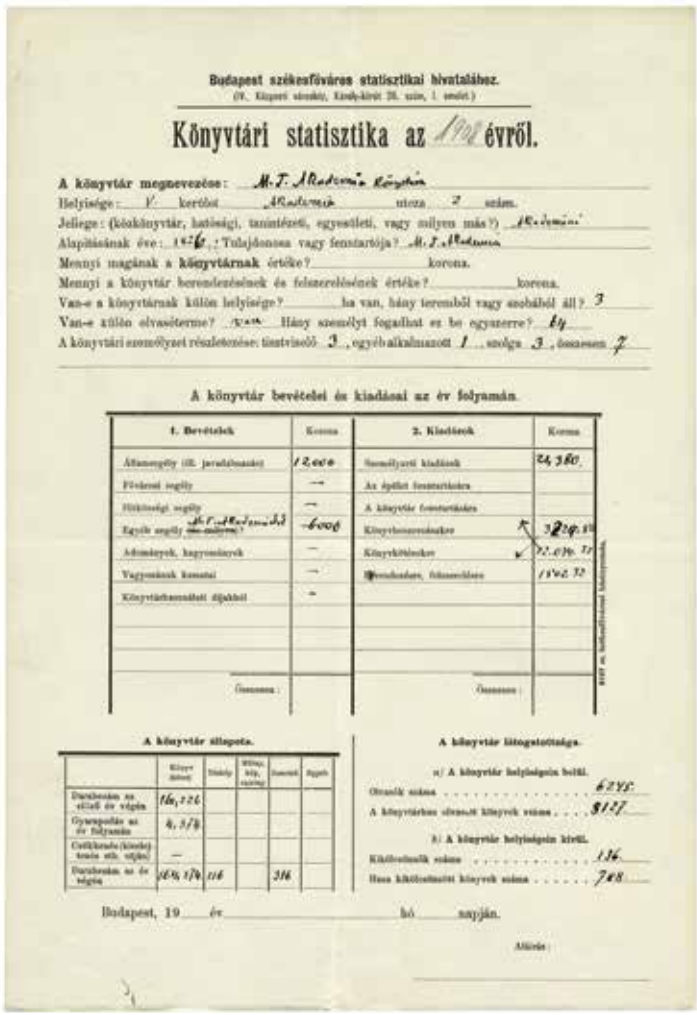
	Szakok	...	*1894*	...	*1902*	...	*1921*
1.	Nyelvtudomány		1858		2182		3562
2.	Magyar nyelvtudomány		405		560		961
3.	Magyar irodalom		2263		4348		8274
4.	Régi magyar irodalom		631		658		705
5.	Keleti irodalom		720		1867		2492
6.	Görög irodalom		770		861		1020
7.	Latin irodalom		825		946		1118
8.	Klasszika-filológia		636		869		1503
9.	Új-latin irodalom		793		798		948
10.	Olasz irodalom		203		263		679
11.	Francia irodalom		612		755		1688
12.	Germán (német, angol, skandináv) irodalmak		1334		1889		3050
13.	Szláv irodalmak		406		463		558
14.	Ősnyomtatvány		355		367		481
15.	Bibliográfia		1033		1203		1549
16.	Széptudomány		485		791		1879
17.	Filozófia		1218		1529		2634
18.	Teológia		892		4517		5008
19.	Pedagógia		1753		1964		5506
20.	Politika		2256		2748		3425
21.	Magyar politika		1564		1769		5650
22.	Jogtudomány		1116		1316		1599
23.	Magyar jogtudomány		1458		1773		3472
24.	Magyar országgyűlések		95		95		371
25.	Statisztika		682		723		1517
26.	Történelem		5506		6035		7342

	Szakok	...	*1894*		*1902*		*1921*
27.	Magyar történelem		2756		3006		4528
28.	Életírás		2390		3119		4877
29.	Régészet		1338		1486		1810
30.	Éremtudomány		175		233		271
31.	Hadtudomány		583		698		1336
32.	Matematika		1032		1206		2036
33.	Természettudomány		160		192		297
34.	Természettan		829		998		1182
35.	Vegytan		405		457		539
36.	Természetrajz		127		137		147
37.	Földrajz		1017		1086		1206
38.	Magyar földrajz		414		472		1018
39.	Térképek		926		927		973
40.	Utazás		1182		1256		1647
41.	Ásványtan		503		516		620
42.	Növénytan		355		455		865
43.	Állattan		476		505		834
44.	Antropológia		245		363		864
45.	Orvostudomány		2389		2555		2867
46.	Gazdászat/Gazdaság		1331		3607		5548
47.	Enciklopédia		139		144		188
48.	Akadémiák és társulatok kiadványai		497		608		795
49.	Magyar Tudományos Akadémia kiadványai		386		386		446
50.	Külföldi folyóiratok		189		202		235
51.	Magyar folyóiratok		372		386		473
52.	Sematizmusok		115		114		453
53.	Mythológia				120		172
54.	Bolyaiana				32		90
55.	Iskolai könyvek						9841
56.	Rajner/Reiner-gyűjtemény						809
57.	Miscellanea						95
			50 200		*66 403*		*114 053*

Folyamatosan nőtt a szakkatalógusok száma is. A századfordulóra 108 volt belőlük a beszámolási adatok szerint, 1915-ben pedig 130 állt az olvasók rendelkezésére, ennyi is maradt Szily főkönyvtárnoksága végéig. A statisztikai adatokban az általános cédulakatalógus nagyságát 1900-ig a cédulák mennyiségével érzékeltették, ekkor 65 000 cédula 101 tokban elhelyezve segítette

a könyvtárosok munkáját. Innentől kezdve csak a cédulatokok mennyisége volt a mutató, mennyiségük 1914-re elérte a 255-öt, és ez az adat a későbbiekben sem változott.

A rendezett állomány mennyiségéről pontos adatokkal rendelkezünk. A Szily-korszak végére a katalogizált művek száma meghaladta a 114 000-t. Arra a kérdésre azonban, hogy összesen mekkora volt a Könyvtár és benne a Kézirattár állománya, már nem ennyire egyszerű a válasz. A magyarországi múzeumok és könyvtárak kiadványa, a Magyar Minerva 1900-ban tette közzé

Budapest székesfőváros statisztikai hivatalához.

Könyvtári statisztika az 1908 évről.

A könyvtár megnevezése: M. T. Akadémia Könyvtára

Helyisége: V. kerület Akadémia utcza 2 szám.

Jellege: (közkönyvtár, hatósági, tanintézeti, egyesületi, vagy milyen más?) Akadémiai

Alapításának éve: 1826.; Tulajdonosa vagy fenntartója? M. T. Akadémia

Mennyi magának a könyvtárnak értéke? korona.

Mennyi a könyvtár berendezésének és felszerelésének értéke? korona.

Van-e a könyvtárnak külön helyisége? ha van, hány teremből vagy szobából áll? 3

Van-e külön olvasóterme? nincs Hány személyt fogadhat az be egyszerre? 40

A könyvtári szemlélyzet részletezése: tisztviselő 3, egyéb alkalmazott 1, szolga 3, összesen 7

A könyvtár bevételei és kiadásai az év folyamán.

1. Bevételek	Korona	2. Kiadások	Korona
Államsegély (ill. járulékosság)	12.000	Személyzeti kiadások	24.380
Fővárosi segély	—	Az épület fenntartására	
Hitközségi segély	—	A könyvtár fenntartására	
Egyéb segély M. T. Akadémiától	6000	Könyvbeszerzésekre	3229.15
Adományok, hagyományok	—	Könyvkötésekre	72.670.72
Vagyonának kamatai	—	Folyóiratokra, folyamokra	1502.72
Könyvtárhasználati díjakból	—		
Összesen:		Összesen:	

A könyvtár állapota.

	Könyv-darab	Térkép	Kézirat, kéz. rajzolat	Ismeret	Egyéb
Darabszáma az előző év végén	106,726				
Gyarapodás az év folyamán	4,514				
Csökkenés (kiselej-tezés stb. útján)	—				
Darabszáma az év végén	108,170	116		316	

A könyvtár látogatottsága.

a) A könyvtár helyiségein belül.

Olvasók száma 6295.

A könyvtárban olvasott könyvek száma 8127.

b) A könyvtár helyiségein kívül.

Kölcsönzések száma 136.

Hasa kölcsönzött könyvek száma 708.

Budapest, 19 év hó napján.

Aláírás:

Statisztikai kimutatás a Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala számára, 1908

először az ország könyvtárainak főbb mutatóit. Ebben és a két következő kiadványban az Akadémiai Könyvtár állományának nagyságát 1900-ban 150 000,[212] 1912-ben 168 000, 1915-ben 184 000 kötetre becsülték (az adatokba beszámították a 20 000-re becsült kéziratot és a 10 000 oklevelet). A háború utáni években ez az adat már meghaladta a negyedmilliót.[213]

GYARAPODÁS

1902-től a Könyvtár éves gyarapodása körülbelül 10 000 egység volt, és ez a tendencia még 1914-ben sem változott (a beérkező művek száma ebben az évben összesen 9962 volt). Azután a háború éveiben látványosan, először 25%-kal (1915-ben 7548 mű, 1916-ban 7330 mű), majd 1917-ben és 1918-ban (6606, illetve 6715 mű) 33%-kal csökkent az új egységek száma. A háborút követő, drámai változásokat hozó 1919-es évben mindössze 1302 egység érkezett, majd lassan, fokozatosan ismét kezdtek érkezni a kiadványok. A gyarapodás forrásai közül a kötelespéldányok jelentették messze a legnagyobb hányadot (a vizsgált 20 év átlagában évi 7248 mű), míg a legkisebb gyarapodást az MTA saját kiadványai adták (átlagosan 26 mű).

Az 1902 és 1921 közötti két évtizedben a gyarapodás öt fő forrásának aránya jól mutatja a kötelespéldányok dominanciáját, mivel a beérkezett művek 85%-át teszik ki a vizsgált időszak csaknem teljes ideje alatt. A kötelespéldány-törvény hatályba lépését követően a háború első évéig évente átlagosan 304 nyomda teljesítette beküldési kötelezettségét. A háború második évétől mintegy százzal kevesebb nyomda küldött kiadványt, a beküldött művek száma is 30%-kal csökkent. A drasztikus visszaesést az Osztrák–Magyar Monarchia összeomlását követő időszak hozta el, 1919-ben mindössze 57 nyomda szolgáltatott 1193 kiadványt.

A csere útján érkező művek a gyarapodás 8,1%-át tették ki. A cserekapcsolatok és a csereként kapott művek nyilvántartása már Hunfalvy idején elkezdődött, és Szily is nagy hangsúlyt fektetett az adatok pontos rögzítésére.[214] 1890-ben három kontinens összesen 93 városában található 162 intézménnyel állt cserekapcsolatban az Akadémia, beágyazódva ezáltal a nemzetközi tudományosságba. Heller Ágost időszakában a kapcsolatok tovább épültek, 1901-ben már 25%-kal több intézmény küldte el saját kiadványait és kapta meg az Akadémia által kiadottakat, mint tíz évvel korábban. 1914-ben, a háború

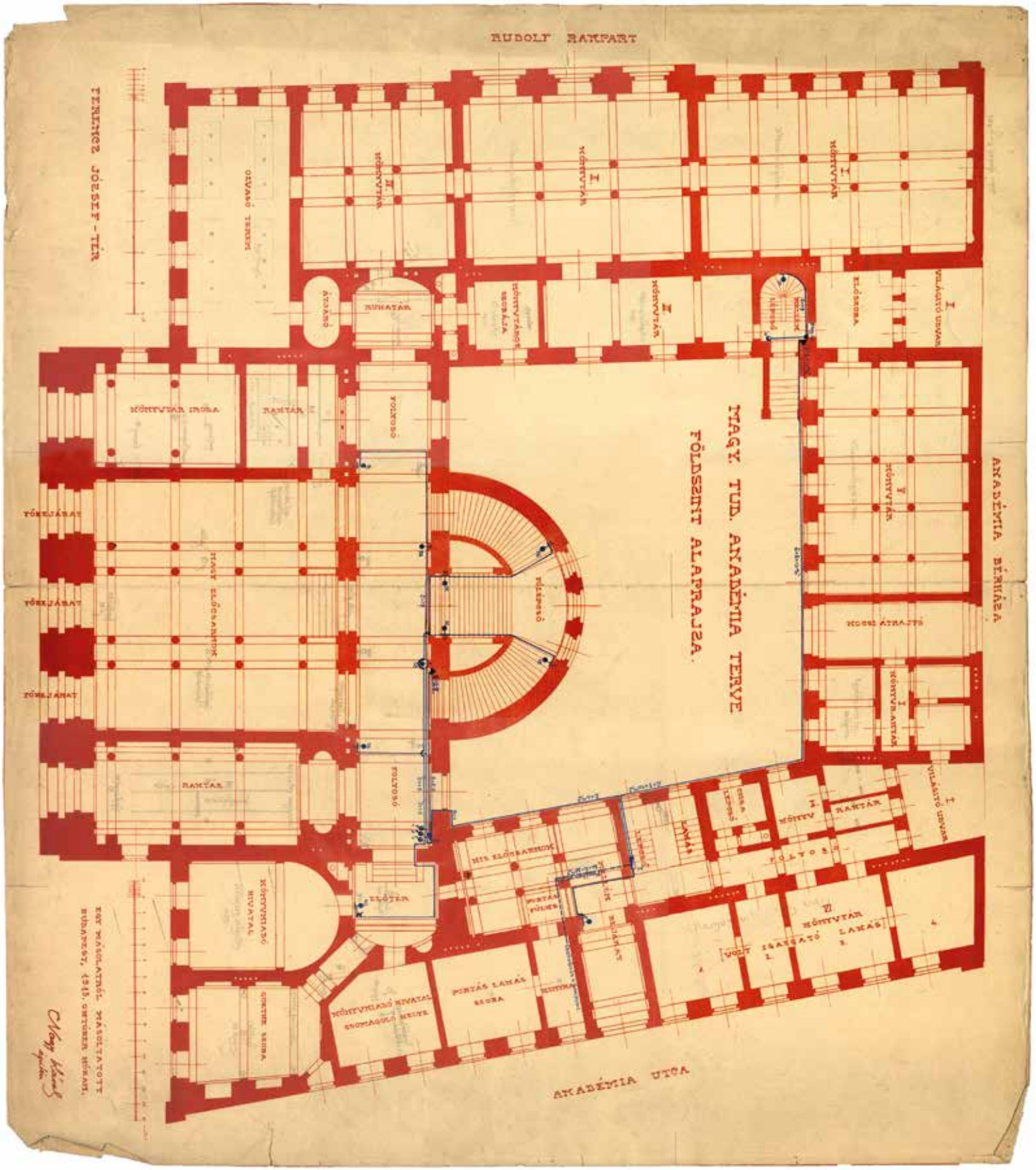
212. *Magyar Minerva: a magyarországi múzeumok és könyvtárak címkönyve*, közrebocsátja a magyar múzeumok és könyvtárak országos tanácsa és országos főfelügyelete, I. évf (1900), 53–54.; II. évf. (1902), 62.; III. évf. (1904), 103. ¶ 213. „ez a könyvtár állt 1925 végével 261 954 feldolgozott kötetből". Ferenczi 1926, 7–17. ¶ 214. MTA KIK Kézirattár K 869, Hazai tudományos intézetektől és társulatoktól a könyvtárba érkezett ajándék- és csere könyvek, folyóiratok nyilvántartó könyve, 1885–1924.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALA

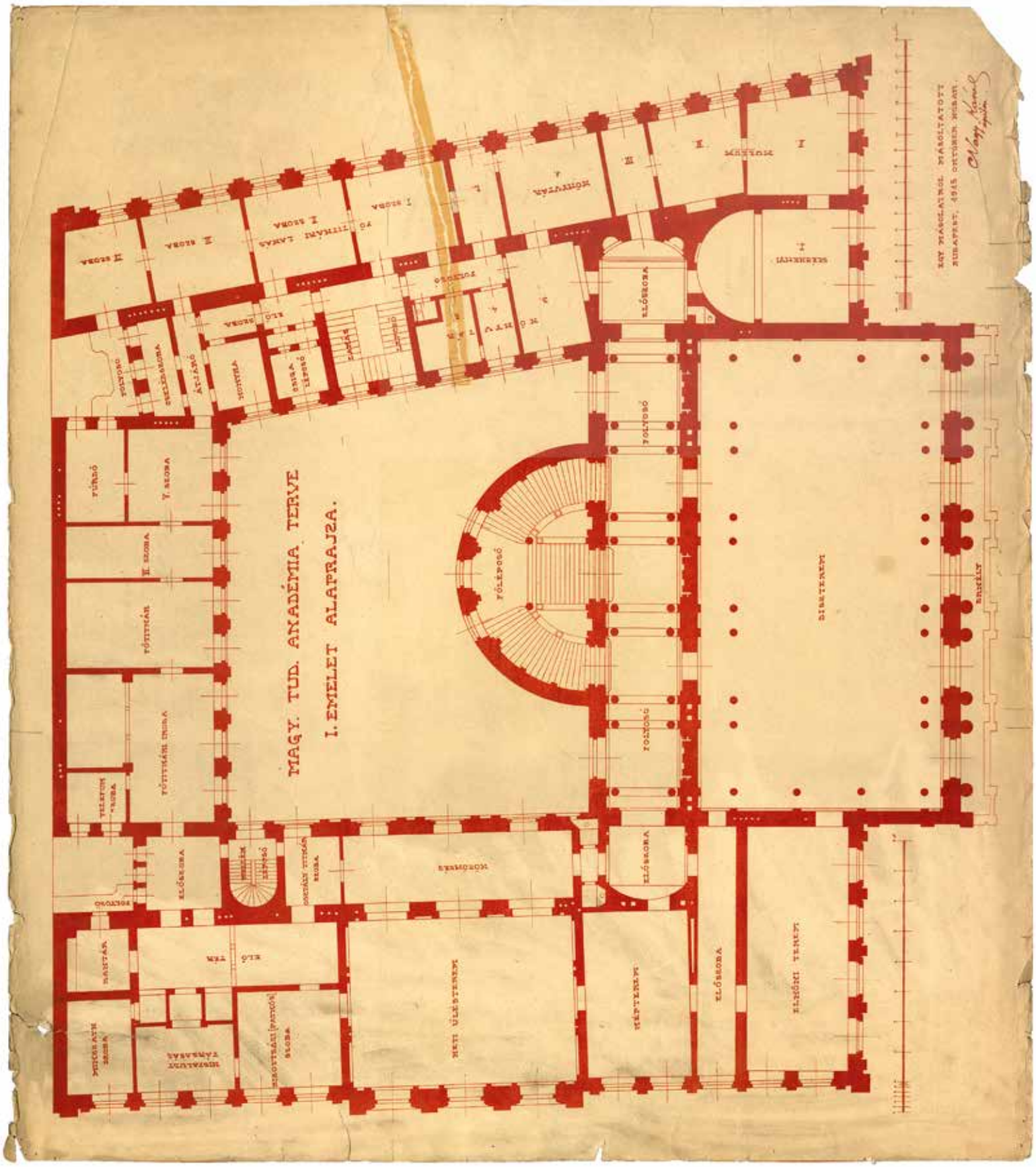
kitörésének évében az intézményi szintű cserekapcsolatok száma már 250-re emelkedett, és a századforduló óta különösen a tengeren túli kapcsolatok bővülése volt intenzív. Az Akadémia a háború kitöréséig az Egyesült Államok 30 híres egyetemével, laboratóriumával és tudományos könyvtárával létesített cserekapcsolatot.

	Ország	*Városok száma*			*Intézmények száma*[215]		
		1890	*1901*	*1914*	*1890*	*1901*	*1914*
Európa	Belgium	2	2	2	3	3	4
	Dánia	2	2	2	4	4	4
	Franciaország	6	8	10	8	10	12
	Görögország	1	1	1	1	1	2
	Hollandia	3	3	3	4	4	4
	Luxembourg	1	1	1	1	1	1
	Nagy-Britannia és Írország Egyesült Királysága	4	4	6	11	12	14
	Németország	29	33	35	36	44	49
	Norvégia	1	1	1	1	1	1
	Olaszország	6	6	8	18	20	26
	Oroszország	6	6	8	16	20	22
	Osztrák–Magyar Monarchia – Ciszlajtánia	13	14	16	37	47	49
	Portugália	1	1	2	1	1	2
	Románia	1	1	2	1	1	2
	Spanyolország	1	1	1	1	1	1
	Svájc	4	4	4	4	4	6
	Svédország	1	2	2	1	4	4
	Szerbia	1	1	1	1	1	1
Amerika	Amerikai Egyesült Államok	7	8	17	10	15	30
	Brazília		1	1		1	1
	Kanada	1	1	1	1	2	2
	Uruguay			1			1
Ázsia	Fülöp-szigetek			1			1
	India	1	1	2	1	1	5
	Irán		1	1		3	3
	Japán	1	1	2	1	1	2
	Sri Lanka			1			1
		93	*104*	*132*	*162*	*202*	*250*

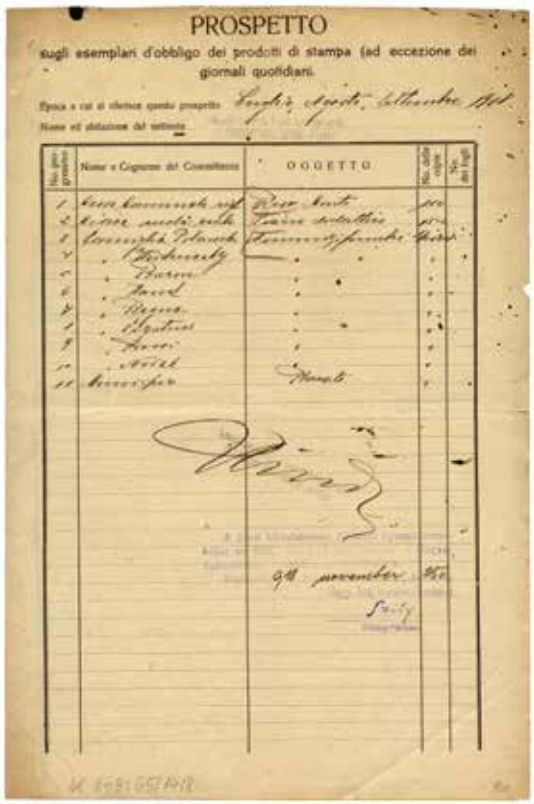
215. A cserekapcsolatok listáját többnyire évente megjelentették eleinte az *Akadémiai Almanach*ban, majd az *Akadémiai Értesítő*ben. Hunfalvy főkönyvtárnoki időszakának utolsó adatsora 1890-ben jelent meg. A táblázat számadatainak forrásai: *Akadémiai Almanach,* 1891, 179–184; *Akadémiai Értesítő,* 1902, 237–241; *Akadémiai Értesítő,* 1915, 301–307.

Nagy Károly: A Magyar Tudományos Akadémia palotájának földszinti alaprajza, 1915

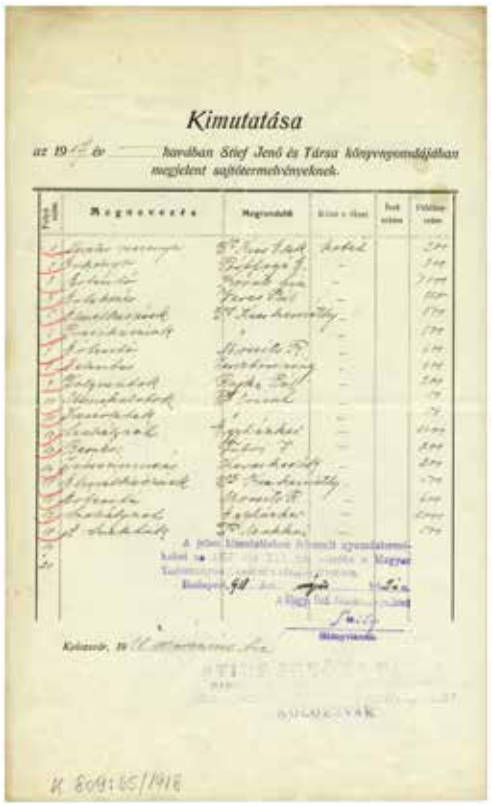

A Magyar Tudományos Akadémia palotájának I. emeleti alaprajza, 1915

PROSPETTO

sugli esemplari d'obbligo dei prodotti di stampa (ad eccezione dei giornali quotidiani.

A fiumei Emidio Mohovich nyomda elszámolása kötelespéldányairól, 1918

Kimutatása

az 19 -ik év ... havában Stief Jenő és Társa könyvnyomdájában megjelent sajtótermelvényeknek.

A kolozsvári Stief Jenő könyvnyomdájának kimutatása kötelespéldányairól és rajta a főkönyvtárnok elismervénye, 1918

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Csereküldeményt kísérő formanyomtatvány, 1906

Az Osztrák–Magyar Monarchia Magyarországon kívüli részeinek tudományos partnerintézményeivel természetszerűleg folyamatos volt a kiadványcsere. A többi európai ország közül hagyományosan Németország tudós társaságaival, kutatóhelyeivel és könyvtáraival alakították ki a legintenzívebb cserekapcsolatokat.

Az Akadémiai Könyvtár a tudományos osztályokkal együttműködésben az 1902 és 1914 közötti időszakban évente 413-tól 673-ig terjedő könyvmennyiséget (éves átlagban 523 könyvet) vásárolt. Az Akadémiai Könyvtár a vásárlás útján beszerzett könyveinek listáját minden évben közzétette az *Akadémiai Értesítő*ben. A Könyvtár hivatali iratai között számos könyvkereskedői számla fennmaradt.[216]

A KÖNYVTÁR PÉNZÜGYI HELYZETE

Az Országos Levéltárnak átengedett kancellária és egyéb minisztériumi iratok fejében juttatott évi 2000 koronával 1901-től évi 12 000 koronára nőtt a Könyvtár országos dotációból kapott támogatása. Az MTA saját forrásból 3000 koronával kiegészítette a Könyvtárra fordítható összeget, így az Akadémiai Könyvtár éves pénzügyi támogatása összesen 15 000 koronára emelkedett. A raktárbővítéssel és könyvköttetéssel járó többletköltségeket ezen felül biztosította az Akadémia Igazgatótanácsa. Így 1901-ben a kiegészítő állványok költségére, 1908-ban újabb állványokra és az elmaradt köttetési számlák kifizetésére,[217] 1911-ben és 1912-ben az újabb raktári helyiségek polcrendszerének kialakítására költhettek plusz 3000 koronát.[218] Szily

216. Például MTA KIK Kézirattár K 804: 1905/16., 52., 162., 226. könyvkereskedői számlák; MTA KIK Kézirattár K 805: 1907/261 Gustav Fock lipcsei könyvkereskedő küldi a megrendelt könyveket; MTA KIK Kézirattár K 806: 1909/236 Hientz József könyvkereskedő, Szászsebes, kiadványokat küld; MTA KIK Kézirattár K 808: 1914/257 H. Welter párizsi könyvkereskedő kiadványokat ajánl megvételre. ¶

217. „A könyvtár a mult évben új állványokat készíttetett és könyvkötési régi számláit kifizette. E czélra szolgált tételének 3000 koronával felemelése, mely 1909-re nem mutatkozik okvetlenül szükségesnek." *Akadémiai Értesítő,* 1909, 151. ¶ 218. *Akadémiai Értesítő,* 1911, 138.; *Akadémiai Értesítő,* 1913, 242.

Kálmán 1913-ban elérte, hogy évente 18–20 000 korona legyen a Könyvtár támogatása a céltudatos fejlesztés érdekében.[219] E látványos anyagi gyarapodásnak hamar véget vetett a háború. 1917-től már csak az országos dotációból kapott 12 000 koronával gazdálkodhattak, de jól mutatja az egyre növekvő anyagi nehézségeket, hogy 1918-tól már ezt az összeget sem használták fel teljesen. 1921-től megszűnt az országos dotáció. A háború utáni gazdasági helyzet és a súlyos infláció teljesen felborította az Akadémia gazdálkodásának addigi kereteit, így a Könyvtár költségvetése is alapjaiban változott meg.

[220]	*Országos dotáció a Könyvtár számára (korona)*	*Előirányzat (korona)*	*Tényleges kiadás*
1901	12 000,- – Könyvtárra (a belügyminisztérium adományával együtt)	16 739,30- – könyvtárra	14 250,53 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *16 250,53*
1902	12 000,- – Könyvtárra (a belügyminisztérium adományával együtt)	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	12 986,95 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *14 986,95*
1903	12 000,- – Könyvtárra (a belügyminisztérium adományával együtt)	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	13 021,69 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *15 021,69*
1904	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	12 872,75 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *14 872,75*
1905	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	13 033,31 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *15 033,31*
1906	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	13 025,82 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *15 025,82*
1907	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	13 446,66 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *15 446,82*
1908	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	16 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *18 000,-*	15 878,48 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *17 878,48*
1909	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	13 574,61 –könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *15 574,61*
1910	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	13 876,58 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *15 876,58*
1911	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	16 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *18 000,-*	16 464,15 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *18 464,15*

219. „A rendes tétel (15.000 K) fölemelését a könyvtárnak céltudatos fejlesztése teszi szükségessé." *Uo.* ¶ 220. A táblázat adatainak forrásai az *Akadémiai Értesítő*ben évente megjelentetett vagyoni és pénzügyi beszámolók, amelyet a Magyar Földhitelintézet mint az MTA vagyonának kezelője adott közre.

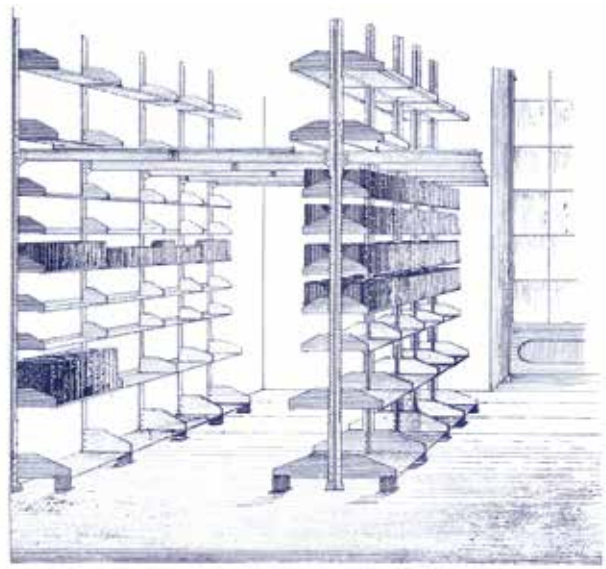
	Országos dotáció a Könyvtár számára (korona)	*Előirányzat (korona)*	*Tényleges kiadás*
1912	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	17 574,41 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *19 574,41*
1913	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	16 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *18 000,-*	18 298,97 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *20 298,97*
1914	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	18 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *20 000,-*	17 806,47 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *19 806,47*
1915	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	12 874,14 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *14 874,14*
1916	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	13 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *15 000,-*	12 089,60 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *14 089,60*
1917	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	10 000,- – vásárlás 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	10 427,19 – könyv- és kézirattár 2 000,- – diplomatáriák *12 427,19*
1918	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	11 000,- – vásárlásra 2 000,- – diplomatáriák *13 000,-*	*11 006,89* – könyvtárra és diplomatáriumokra
1919	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	*12 000,-* – könyvtárra és diplomatáriumokra	*7 148,48* – könyvtárra és diplomatáriumokra
1920	10 000,- – vásárlások 2 000,- – diplomatáriák *12 000,-*	*8 274,-* – könyvre és diplomatáriumokra	*9 533,54* –
1921	–	*50 000,-* – könyvre és diplomatáriumokra 250 000,- – 1918–1921. évi pótlásokra	45 633,01 – vásárlásokra 2 000,- – diplomatáriák *47 633,01*
1922	–	*80 000,-* – könyvre és diplomatáriumokra	
1923	–	*197 067,76* – könyvtárra	

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA.

SCHLICK-féle
VASÖNTÖDE- és GÉPGYÁR RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG
BUDAPESTEN VI. VÁCI-ÚT 45.

A Dr. ERDÉLYI PÁL-féle

SZAB. KÖNYVTÁRI ÁLLVÁNYOK

Schlick-féle Vasöntőde és Gépgyár Rt. könyvtári polcrendszerének prospektusa, 1908

HASZNÁLAT

Jóllehet a Könyvtár az Akadémia palotájába való beköltözése óta az I. világháború kitöréséig jelentős fejlődésen ment keresztül használhatóság, rendezettség tekintetében, infrastruktúrában, és a rendszeres és növekvő gyarapodás miatt kiújuló raktározási gondokat is rendre megoldották, a Könyvtár látogatottsága – néhány kiugró adatot mutató évtől eltekintve – 1885 óta csökkenő tendenciát mutatott. A helyben olvasók száma az 1875–1891 közötti időszakban éves átlagban 9299 fő volt, az 1892–1901 közötti évtizedben 6585 fő. A következő tizenkét évben évente már csak 6096 fő látogatta a Könyvtárat, tehát a Hunfalvy-korszak végéhez képest egyharmaddal (34%-kal) esett vissza a Könyvtár látogatottsága. A kölcsönzők száma csak kis mértékben csökkent, 1891-ig évente átlagosan 161 fő vett ki könyvet otthoni használatra, 1902 és 1914 között 143 fő. A háború azonban szignifikánsan megváltoztatta a korábbi rendet. Az olvasótermet egyre kevesebben látogatták, a látogatottság a negyedére esett vissza. A kölcsönzés viszont valamivel népszerűbb lett, a háború éveiben átlagosan 241 könyvet kölcsönöztek az olvasók.

A látogatottság tendenciái visszatükröződnek a használt művek adataiban. 1902-től a háború kitörését megelőző évig évente átlagosan 8357 művet olvastak helyben, 30%-kal kevesebbet, mint a Hunfalvy-érában. A háborús években a korábbi évek könyvforgalmának csak mintegy 30%-át, évi 2450 művet vettek kézbe. A kölcsönzött művek száma ellenben kissé (12%-kal) emelkedett.

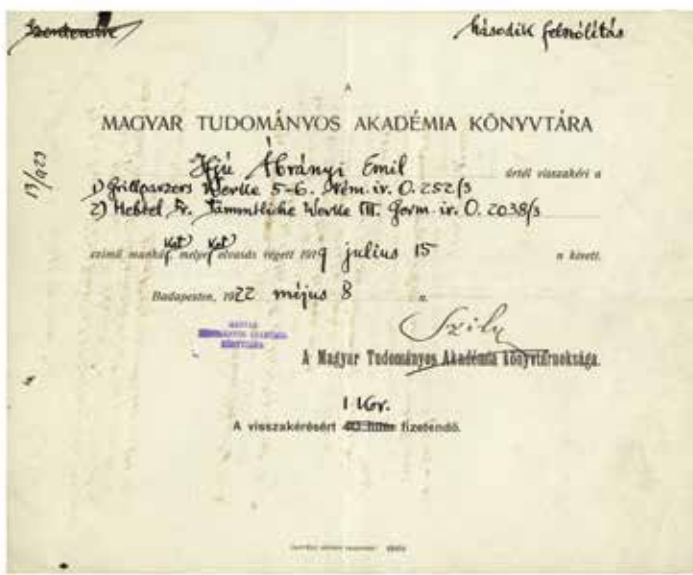
A kölcsönzési szabályokat minden korábbi terv ellenére sokáig nem változtatták meg. Az Akadémia tagjainak és a kutatóknak a Kézirattárból is szabadott „házi használatra" elvinni dokumentumokat. 1909 és 1916 között ennek adatait is megtalálni a könyvtári beszámolókban. Az első hat év adataiból feltehető, hogy a kölcsönzési szokások a korábbi években is hasonlóak voltak. Az utolsó két év viszont már a háborús időszakra esett, amikor a szolgáltatást igénybe vevők száma csökkent.

Annak ellenére, hogy már 1895-ben is szerették volna szigorítani a kölcsönzési szabályokat,[221] a könyvtári szabályzatot a Könyvtári Bizottság javaslatára végül csak az 1915. november 29-i összes ülésen módosították.[222] E szerint a szabályzat

221. „A mi a kikölcsönzés ügyét illeti, ez is alapos reformra szorul. Igen nagy t. i. az évek óta kikölcsönzött művek száma. Szükségesnek mutatkozik a készítendő új szabályzatban a könyvtár állományának biztosítása czéljából egy évenkénti általános revisiót megkövetelni". A főkönyvtárnok első jelentése. (Előterjesztette a Könyvtári Bizottság november 14-i ülésén.), *Akadémiai Értesítő,* 1895, 708. ¶ 222. *Akadémiai Értesítő,* 1915, 688.

178. §-a kimondja: „Ha a kölcsönvevő a 177. §-ban megszabott kötelességének meg nem felel, a könyvtár tisztviselősége elküldi hozzá a könyvtár egyik szolgáját a kölcsönvett könyvekért. A kölcsönvevő minden térítvény után 40 fillért fizet a szolgának. Aki ajánlott levélbeli kétszeri felszólításra sem adja vissza a saját számára vagy jót állása mellett kölcsönvett könyvet, újabb kikölcsönzésre mindaddig nem tarthat igényt, a míg a könyv elvesztésével okozott kárt meg nem téríti. A Könyvtári Bizottság esetről esetre hozandó határozata alapján a kártérítésért per is indítható."[223]

KÉZIRATTÁR	*1909*	*1910*	*1911*	*1912*	*1913*	*1914*	*1915*	*1916*
Helyben olvasás								
A látogatók száma	32	24	29	39	36	31	20	17
Kézirat	n. a.	73	47	131	287	58	316	73
Irodalmi levél	n. a.	181	361	817	603	141	427	2533
Oklevél	n. a.	5	3	40	254	114	0	140
Otthoni használat								
A kölcsönzők száma (személy, intézmény)	8 3	12 2	10 8	10 8	10 6	10 12	4 4	3 2
Kézirat	11	17	20	16	30	31	401	24
Irodalmi levél	227	194	791	170	73	600	5	27
Oklevél	43	18	26	103	16	13	91	0

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Ifjú Hrányi Emil

1) Grillparzers Werke 5-6. Röm. ir. O. 252/3
2) Hebbel Fr. Sämmtliche Werke III. Germ. ir. O. 2038/3

július 15

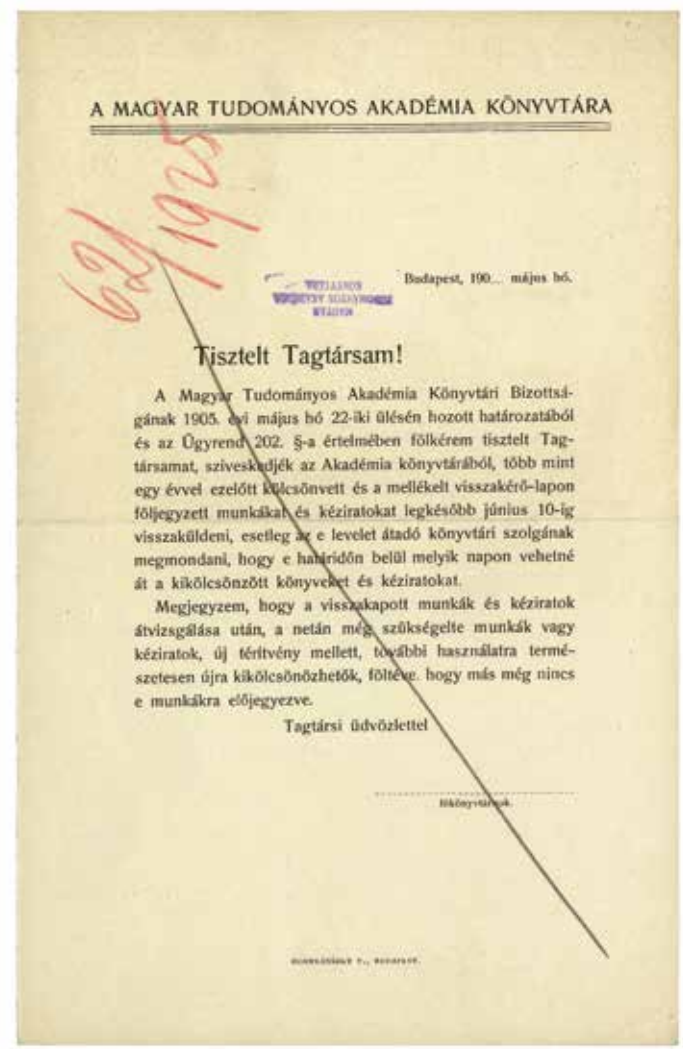
Budapesten, 1922 május 8

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárnoksága.

1 Ugr.

A visszakérésért fizetendő.

Könyvtár felszólítólevél

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Budapest, 190... május hó.

Tisztelt Tagtársam!

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtári Bizottságának 1905. évi május hó 22-iki ülésén hozott határozatából és az Ügyrend 202. §-a értelmében fölkérem tisztelt Tagtársamat, szíveskedjék az Akadémia könyvtárából, több mint egy évvel ezelőtt kölcsönvett és a mellékelt visszakérő-lapon följegyzett munkákat és kéziratokat legkésőbb június 10-ig visszaküldeni, esetleg az e levelet átadó könyvtári szolgának megmondani, hogy e határidőn belül melyik napon veheiné át a kikölcsönzött könyveket és kéziratokat.

Megjegyzem, hogy a visszakapott munkák és kéziratok átvizsgálása után, a netán még szükségelte munkák vagy kéziratok, új térítvény mellett, további használatra természetesen újra kikölcsönözhetők, föltéve, hogy más még nincs e munkákra előjegyezve.

Tagtársi üdvözlettel

A felszólítás formanyomtatványa akadémikusoknak

223. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje, XXXIX. Könyvtári szabályok,* Budapest, MTA, 1915, 141–146. Az *Akadémiai Almanach* 1916. évi számával egybeszerkesztve.

A KÖNYVTÁR MUNKATÁRSAI

Szily Kálmán hivatali elődeihez hasonlóan jól felkészült, magasan képzett munkatársakkal vette körül magát. Főkönyvtárnoki hivatala idején leginkább a könyvtártisztekre volt jellemző a cserélődés. A könyvtári altisztek körében csak a háború idején indult el a személyi változás. Szily idejében az alkönyvtárnok és két könyvtári tiszt (egyikük a Kézirattár szolgálatában), valamint három altiszt alkotta a munkatársak körét, tehát hét fő működtette a Könyvtárat.

Az alkönyvtárnoki tisztet mindvégig Hellebrant Árpád töltötte be. Ő volt Szily legstabilabb támasza közös együttműködésük két évtizede alatt. Ő ismerte leginkább a Könyvtár állományát, feladat- és gyűjtési körét. Évről évre bibliográfiai repertóriumokat állított össze például az *Egyetemes Philologiai Közlöny,* az *Irodalomtörténeti Közlemények,* a *Századok,* az *Ethnographia,* a *Magyar Pedagógia* és a *Magyar Nyelv* szakfolyóiratok számára.[224] Munkamódszeréről egykori munkatársa, Trócsányi Zoltán így emlékezett meg: „A kötelespéldánycsomagok felbontása és a folyóiratok, könyvek teljességének ellenőrzése és naplózása alkalmával leírt minden könyv-, vagy cikkcímet, amelyre egyik, vagy másik bibliográfiája részére szüksége volt. E munkamódszernek a Könyvtár szempontjából kettős haszna volt: a kötelespéldányok ellenőrzése nem hivatalnoki egykedvűséggel, hanem a legnagyobb szigorúsággal és utánjárással történt, mert nemcsak arról volt szó, hogy valamely nyomtatvány idejében beérkezik-e a Könyvtárba, hanem arról is, hogy az illető nyomtatvány idejében rendelkezésére áll-e bibliográfiája számára. Ily módon a kötelespéldányok beszolgáltatásának ellenőrzése a legpontosabb volt, mert a bibliográfus ellenőrizte a könyvtáros munkáját. A másik haszna a Könyvtárnak az volt, hogy a bibliográfus munkájához, a címfelvételhez szükséges nyomtatványokat már nem kellett százszámra leszedegetni a könyvtári polcokról, ami kétségkívül jelentékeny munka- és időmegtakarítást jelentett."[225] Sokféle feladatot látott el: a beszerzési munkát nagyrészt ő végezte, ezáltal neki köszönhető, hogy a Könyvtár az európai tudományosság fő műveit az első világháború kitöréséig megszerezte. 1917-ben, amikor a könyvraktár kezelője tartósan beteg lett, az Igazgatótanács rendelkezésére ő rendezte és leltározta a raktári állományt, amellyel nyolc hónap alatt végzett.[226] 1917-ben az uralkodó a királyi tanácsosi címet adományozta neki, amelyet „szaktudásával és kötelességeinek lelkiismeretes teljesítésével bőven kiérdemelt".[227]

Az első személyi változás a Szily-érában 1908-ban történt, amikor Pápay József könyvtártisztet finnugor nyelvészeti kutatómunkájának elismeréseként az MTA levelező tagjává választották. Ugyan éppen ekkor a Könyvtárban is előléptették alkönyvtárnokká,[228] de ő inkább a Debreceni Református Főiskola bölcsészeti tanszakán felajánlott tanári állást választotta,[229] és kilépett az Akadémiai Könyvtár szolgálatából.

Helyére 1908. szeptember 1-jétől a fiatal Trócsányi Zoltán[230] került ideiglenes könyvtártisztként. Trócsányit egyetemi évei alatt a nyelvészet érdekelte, ezért 1906-ban belépett a Nyelvtudományi Társaságba, ahol rövid időn belül Szily Kálmán jobbkeze lett. Az egyetem elvégzését és bölcsészdoktorrá avatását követően az Akadémiai Könyvtárban kezdett dolgozni.[231] Munkáját 1909 őszén egy évre meg kellett szakítania katonai szolgálat miatt. 1912. január 1-jétől kapott végleges könyvtártiszti

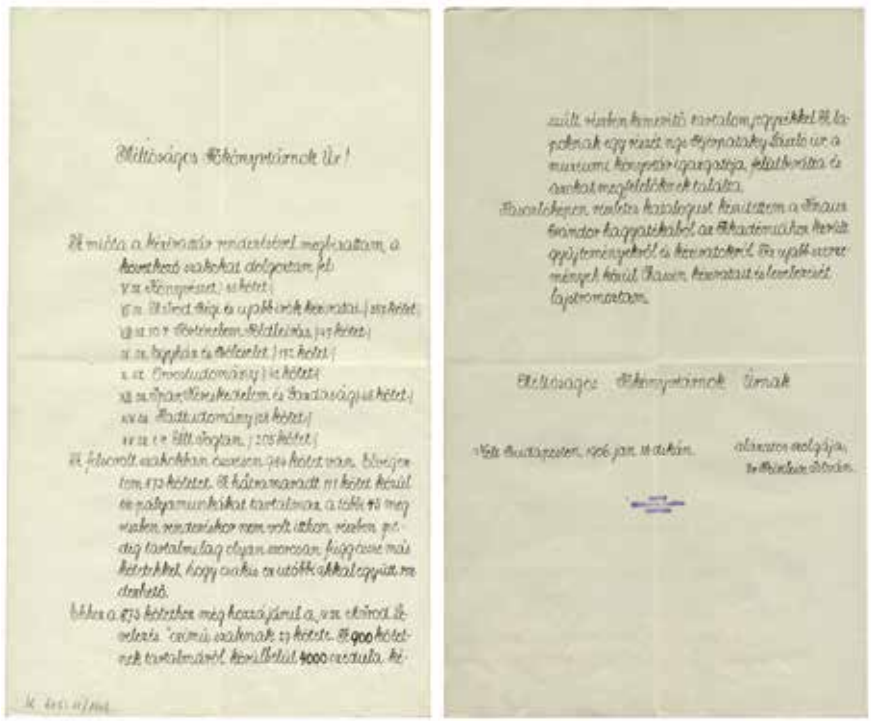

Trócsányi Zoltán fényképe Heinrich Gusztáv főtitkár személyazonosságát igazoló soraival, 1914

224. Pogányné Rózsa 2015, 43–44. ¶ 225. Trócsányi 1940, 213–214. ¶ 226. *Akadémiai Értesítő,* 1917, 609. ¶ 227. *Uo.* ¶ 228. *Akadémiai Értesítő,* 1908, 218. ¶ 229. Rusvai 2006, 485–492. ¶ 230. Trócsányi Zoltán magyar nyelvész, irodalom- és könyvtörténész, műfordító, könyvtáros, a nyelvtudományok kandidátusa (1957). Eötvös-kollégista, 1914 és 1921 között az MTA főtitkári hivatalának vezetője. 1934-től a Nemzeti Múzeumba került, ahol az OSZK hírlaposztályának vezetője lett, 1937-től 1944-ig a Magyar Könyvszemle szerkesztője, 1939-től a budapesti egyetem orosz nyelv és irodalom tanára. L. Dezsényi 1967, 16–18. ¶ 231. Vértesy 1978, 683–685.

kinevezést.[232] A Borovszky Samu[233] váratlan halála következtében két év óta betöltetlen akadémiai irodaigazgatói posztra – feltehetően Szily javaslatára – az Akadémia elnöke Trócsányit nevezte ki,[234] aki 1914. január 1-én vette át új hivatalát.

Heinlein István 1909 márciusában lépett elő könyvtári tisztté.[235] A Kézirattár rendezését folyamatosan végezte, az *Akadémiai Értesítő*ben rendszeresen jelentetett meg jegyzékeket a Kézirattár feldolgozott anyagából. Emellett egyéb könyvtári munkákat is ellátott, mint például az idegennyelvi levelezést. 1915. szeptember 21-én kinevezték a budapesti egyetemen az ókori egyetemes történelem nyilvános rendkívüli tanárának, de könyvtári munkáját még az év végéig ellátta.[236]

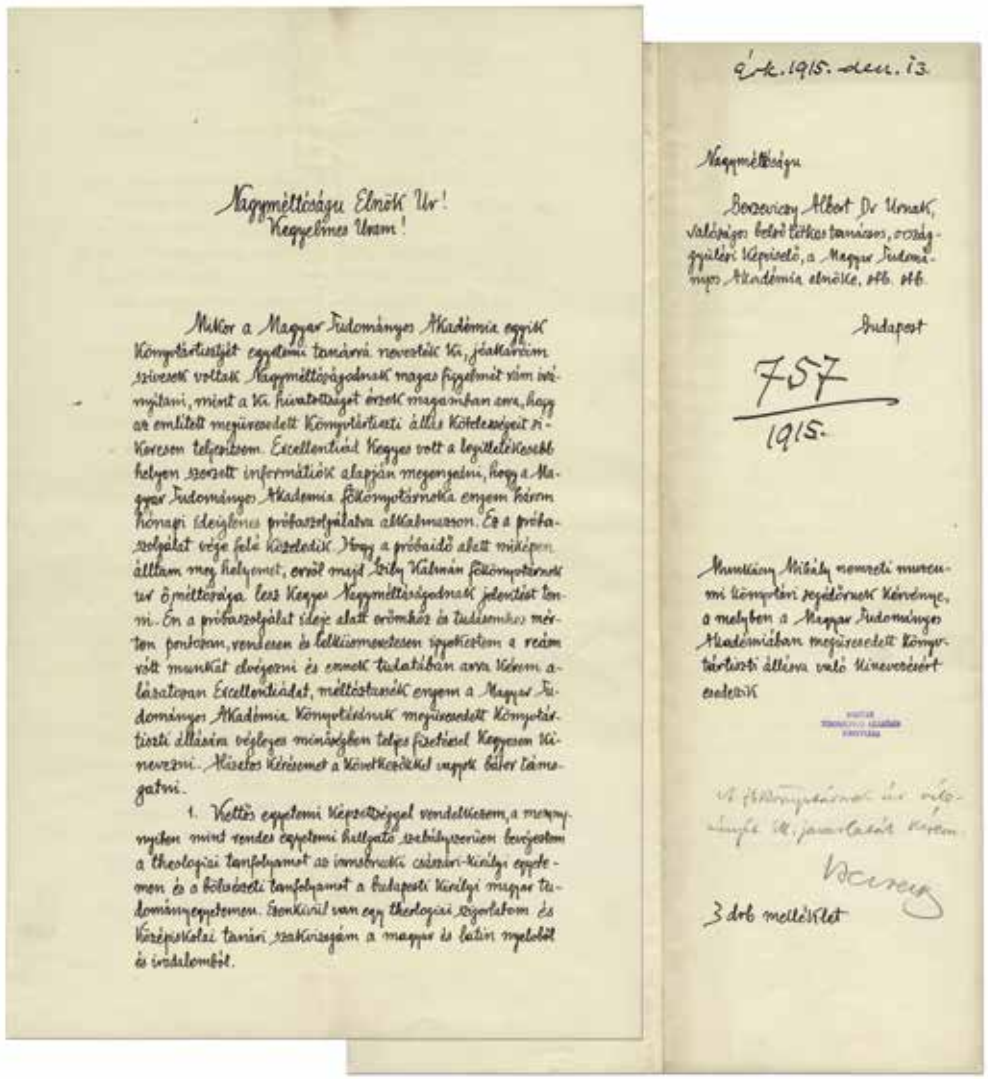
Heinlein István jelentése a Kézirattár rendezéséről, Budapest, 1906. január 18.

Az 1915. május 31-i összes ülésen a főtitkár bejelentette, hogy az elnök „dr. Mészöly Gedeon[237] okleveles főgymn. tanárt az akadémiai könyvtár ideiglenes tisztviselőjét, f. évi szeptember 1-től rendes akadémiai könyvtártisztté kinevezte."[238] Mészöly egy évvel korábban állt munkába, az első évben ideiglenes megbízással, feladata Heinlein István munkájának folytatása volt, tehát a Kézirattár szakszerű rendezése és kezelése. 1917-ben Szily támogatásával az Igazgatótanács megadta számára „a kézirattár őre" címet, amelyet utoljára Jakab Elek viselt.[239]

A könyvtártiszti állás Trócsányi Zoltán eltávoztával csaknem két évig betöltetlen maradt. A posztra 1915-ben Munkácsy Mihály jelentkezett,[240] aki a Széchényi Könyvtárban dolgozott mint szakgyakornok és fizetéstelen segédőr. Szily Kálmán főkönyvtárnok 1915. október 1-jétől először próbaidőre vette fel délutáni olvasótermi szolgálatra 3 korona napidíjért azzal a céllal, hogy begyakorolja a könyvtári teendőket, amelyeket majd később mint könyvtártisztnek végeznie kell. Munkácsy Mihály könyvtári munkaterülete egészen 1925-ig az olvasótermi felügyelői munka mellett a Könyvtár szláv anyagának feldolgozása volt.[241]

A háborút követően, Szily Kálmán főkönyvtárnokságának utolsó éveiben két újabb tisztviselő kezdte meg munkáját a Könyvtárban. 1921 nyarától könyvtári gyakornokként alkalmazták a 22 éves Rásonyi Lászlót,[242] aki abban az évben szerezte meg középiskolai tanári képesítését és doktorátusát. 1922-ben Mészöly Gedeont az Akadémia levelező tagjává választották, és kinevezték a szegedi tudományegyetem egyetemi tanárává, ezért felmentését kérte az Akadémiai Könyvtárban végzett munkája alól.[243] Az ő álláshelyén 1922. szeptember 1-én Fógel József[244] kezdett dolgozni.

232. *Akadémiai Értesítő,* 1911, 685. ¶ 233. Borovszky Samu történész, 1899-től az MTA levelező tagja, harminc évig állt az Akadémia szolgálatában (először mint írnok, aztán mint irattárnok, végül mint irodaigazgató). Ő szerkesztette a *Magyarország vármegyéi és városai* monográfiasorozatot. ¶ 234. *Akadémiai Értesítő,* 1914, 144. ¶ 235. Az előléptetés jelentős anyagi előnyökkel járt, tiszteletdíja 1500 koronáról 2400-re emelkedett. FRÁTER 1988, 89. ¶ 236. MTA KIK Kézirattár RAL 574/1915, Heinlein István egyetemi rendkívüli tanári kinevezési okmánya. FRÁTER 1987, 99. ¶ 237. Mészöly Gedeon nyelvész, műfordító. Középiskolai tanári diplomáját 1908-ban a kolozsvári egyetemen szerezte, majd Kunszentmiklóson tanított. 1914-től az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának őre, 1921-től az MTA levelező tagja, 1949-ben visszaminősítették tanácskozó taggá. 1922-től a szegedi egyetem Finnugor Nyelvészeti Tanszékének vezetője. ¶ 238. *Akadémiai Értesítő,* 1915, 455; MTA KIK Kézirattár K 809:1915/85, Mészöly Gedeon kinevezése. ¶ 239. *Akadémiai Értesítő,* 1917, 609 ¶ 240. Munkácsy Mihály katolikus teológus, könyvtáros, műfordító. Középiskolai tanulmányait a bajai és az egri cisztercita főgimnáziumban végezte, egyetemi képesítését az innsbrucki tudományegyetem hittudományi karán és a budapesti egyetem bölcsészeti karán szerezte. Tanulmányai után a *Budapesti Hírlap*nál és a *Pester Lloyd*nál külpolitikai munkatárs volt a szláv vonatkozású ügyekben. Latin, német, orosz, szerb-horvát és szlovák nyelvismerettel rendelkezett. 1945-ig dolgozott az Akadémiai Könyvtárban. FRÁTER 1987, 95. ¶ 241. *Uo.* ¶ 242. Rásonyi László a budapesti egyetem elvégzése után ugyanitt török filológiából doktorált. Akadémiai Könyvtári alkalmazása mellett 1923 és 1934 között ösztöndíjakkal többízben hosszabb ideig külföldön tartózkodott. 1935-től 1941-ig Ankarában, majd Kolozsváron volt egyetemi tanár. A II. világháború után a budapesti Balkán Intézet munkatársa volt, 1949. február 19-től ismét az Akadémia Könyvtárába került, és az ő feladata lett a Keleti Gyűjtemény kialakítása, amelynek 1951-től 1962-ig, nyugdíjba vonulásáig vezetője volt. ¶ 243. MTA KIK Kézirattár RAL 1148/1922 Mészöly Gedeon felmentése az Akadémiánál viselt állása alól. ¶ 244. Fógel József történész 1922 és 1926 között dolgozott az Akadémiai Könyvtárban. 1926. március 18-án a szegedi Ferenc József Tudományegyetem bölcsészettudományi karán a közép- és újkori egyetemes történeti tanszékre egyetemi tanárrá nevezték ki. 1928-tól az MTA levelező tagja. Történészként a 15–16. század magyar politikatörténetét és a magyarországi humanizmust vizsgálta. Számos Bécsben lappangó corvina felfedezése fűződik nevéhez.

Nagyméltóságu Elnök Ur!
Kegyelmes Uram!

Midőn a Magyar Tudományos Akadémia egyik Könyvtárőrségét egyetemi tanárává nevezték ki, jóakaratom szívesek voltak Nagyméltóságodnak magas figyelmét rám irányítani, mint a ki hivatottságot érzek magamban arra, hogy az említett megüresedett Könyvtárőri állás kötelességeit kívánatosan teljesítsem. Excellentiád kegyes volt a legilletékesebb helyen szerzett információk alapján megengedni, hogy a Magyar Tudományos Akadémia főkönyvtárnoka engem három hónapi ideiglenes próbaszolgálatra alkalmazzon. Ez a próbaszolgálat vége felé közelednék. Hogy a próbaidő alatt miképen állottam meg helyemet, erről majd Szily Kálmán főkönyvtárnok tur. méltósága lesz kegyes Nagyméltóságodnak jelentést tenni. Én a próbaszolgálat ideje alatt erőmhöz és tudásomhoz mérten pontosan, rendesen és lelkiismeretesen igyekeztem a reám volt munkát elvégezni és emnek tudatában arra kérem alázatosan Excellentiádat, méltóztassék engem a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának megüresedett Könyvtárőri állására végleges minőségben teljes fizetésel kegyesen kinevezni. Kérelmem a következőkkel magyk bátor támogatni.

1. Hatévi egyetemi képzettséggel rendelkezem, a melynek során mint rendes egyetemi hallgató szabályszerűen végeztem a theologiai tanfolyamot az innsbrucki cs. és kir. egyetemen és a bölcsészeti tanfolyamot a budapesti Királyi Magyar Tudományegyetemen. Emellett van egy theologiai szigorlatom és Középiskolai tanári szakvizsgám a magyar és latin nyelvből és irodalomból.

Kk. 1915. dec. 13.

Nagyméltóságu

Beöthy Albert Dr Urnak,
Valóságos belső titkos tanácsos, országgyülési képviselő, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, stb. stb.

Budapest

757
1915.

Munkácsy Mihály nemzeti muzeumi könyvtári segédőrnek kérvénye, a melyben a Magyar Tudományos Akadémiában megüresedett Könyvtárőrségi állásra való kinevezéséért esedezik.

A főtitkárságnak és könyvtárnak véleménye, javaslatával

3 drb melléklet

Munkácsy Mihály

hódoló tisztelettel
készséges szolgája
Munkácsy Mihály
könyvtári főtiszt.

Munkácsy Mihály múzeumi segédőr akadémiai könyvtártiszti állásért folyamodik. A kérvény részlete

A három könyvtári altiszt, Király István, Rieger Péter és Hegedűs József 1914-ig folyamatosan állományban voltak. Közülük Király már 1894 óta a Könyvtárban dolgozott, és még 1931-es nyugdíjazását követően is maradt egészen 1937-ig. Rieger Pétert egy év próbaidős szolgálat után 1905. január 1-jétől nevezték ki könyvtári altisztnek, és ezzel egyidejűleg beköltözhetett a könyvtárszolgai lakásba.[245] A háború idején a katonai szolgálat alól az altisztek sem vonhatták ki magukat, bár az Akadémia megpróbálta elérni, hogy felmentést kapjanak.[246] Rieger Péter 1918-ban meghalt.[247] Hegedűs József 1921-ig dolgozott a Könyvtárban, ekkor a főtitkári hivatalba helyezték át. 1913-ban csatlakozott a könyvtári altisztekhez Csima János,[248] akit szokás szerint próbaidő után véglegesítettek. Az első évtizedben csak részben dolgozott a Könyvtárnak, munkaideje másik felében a főtitkári hivatal szolgálatában állt, és csak 1923 után került teljesen a Könyvtárba. Horváth János,[249] aki 1908-tól kapus

245. Az Akadémia palotájában nemcsak a főkönyvtárnoknak, hanem az egyik könyvtári szolga számára is volt fenntartva egy lakás. Biztonsági okokból fontosnak tartották, hogy legalább egy valaki lakjon az épületben a könyvtár dolgozói közül, hogyha bármi történne, legyen, aki cselekedni tud és van helyismerete. Hunfalvy a főkönyvtárnoki lakásban lakott, és vele egyidejűleg az egyik könyvtárszolga is a neki fenntartott lakásban élt: először Mészáros János, utána Szebenyovszky András, majd Gulyás István. Utána Hellebrant Árpád lakott az épületben, aztán 1898-tól haláláig Heller Ágost. ¶ 246. Fráter 1987, 132. ¶ 247. *Akadémiai Értesítő,* 1918, 362. ¶ 248. Csima János könyvtári altiszt, hat elemit végzett, érdi lakos. 1913-tól a könyvtárban és a főtitkári irodában is dolgozott, utóbbiban mint a könyvkiadó vállalatnál a könyvek kiküldésének intézője. 1923-ban csak a könyvtárhoz rendelték. 1946. november 1-jén ment nyugdíjba. ¶ 249. Horváth János kapus szakaltiszt, hat elemit végzett. 1920-tól dolgozott a könyvtárban. 1942-ben szakaltisztté nevezték ki a könyvtárban, még 1950-ben is itt dolgozott.

volt a székházban, 1920. április 1-jétől lett altisztként könyvtári dolgozó, így ismét három altiszt teljesített szolgálatot a Könyvtárban.

A KÖNYVTÁRI DOLGOZÓK JÖVEDELEMVISZONYAI

Ahogy arról szó volt, az akadémiai tisztviselők illetményét 1895-ben az állami középiskolai tanárok béréhez igazították, és ezzel viszonylag hosszú időre rendeződtek a tisztviselői bérek. 1910-ben azonban ismét kérvénnyel fordultak az Igazgatótanácshoz mind a tisztviselők, mind az altisztek (akkori szóhasználattal szolgák) fizetésük javítása érdekében.[250] Az Igazgatótanács elfogadta érveiket, és úgy döntött, hogy már abban az évben 10% drágasági pótlékban részesíti mindkét dolgozói csoportot.[251] A pótlék azonban nem jelentett megfelelő megoldást, azért 1913-ban elfogadták a tisztviselők azon kérését, hogy a drágasági pótlék helyett 20%-kal emeljék meg a béreket.[252] Az altisztek juttatását a következő években is csak drágasági pótlékkal egészítették ki.

A háborús években fellépő infláció további jelentős értékvesztést hozott magával, ezért 1917-ben az akadémiai tisztviselői kar (Hellebrant Árpád, Trócsányi Zoltán, Mészöly Gedeon és Munkácsy Mihály) ismét javaslatot tett jövedelmük rendezésére. Azt kérték, hogy ugyanolyan elbánásban részesüljenek, „mint az állami középiskolai tanárok, akiknek szolgálati és nyugdíjszabályzata az akadémiai tisztviselőkre nézve mindenkor irányadó volt. Ennek az Akadémiában elfogadott elvnek gyakorlati alkalmazása azt jelentené, hogy a) az Akadémia e tisztviselőknek gyermekeik után családi pótlékot fizet, b) az állami tisztviselők részére engedélyezett segélyeket nekik mindenkor folyósítja, c) e tisztviselők egy fizetési osztály valamely fokozatában eltöltött három év után automatice előlépnek a következő magasabb fokozatba."[253]

A Pénzügyi Bizottság a kérvényt teljes egészében elfogadta. 1918-tól a tisztviselők családi pótlékban (1918-ban 1200 korona, 1919-ban 8800 korona, 1920-ban 10 000 korona, 1921-ben 9600 korona összesen), hadi drágasági segélyben (összesen 1918-ban 29 900 korona, 1919-ben 23 600 korona, 1920-ban 23 800 korona, 1921-ben 29 900 korona) és ruhasegélyben (1918-ban 4800 korona, 1919-ben 12 400 korona összesen, tovább nem fizetik) részesültek. 1919-től megjelent a háborús rendkívüli segély, más néven drágasági segélypótlék (1919-ben 24 000 korona, 1920-ban 65 000 korona, 1921-ben 78 600 korona összesen). Mindehhez jött 1921-ben a kedvezményes ellátási kárpótlás összesen 18 120 korona értékben.

A főkönyvtárnok a választott vezetők sorába tartozott, juttatása a főtitkár és az osztálytitkárok juttatásával volt egy szinten, ő is 6000 koronát kapott évente. Jövedelme az infláció ellenére 1921-ig változatlan összegű maradt. Szily Kálmán nem a palotában lévő főkönyvtárnoki lakásban lakott, hanem az akadémiai bérházban, így lakáspénz járt neki. Lakhelyének megválasztásáról így nyilatkozott: [Az Akadémia] „szabad választásomra hagyta, hogy a palotában vagy a bérházban lakjam-e. Én csak az utóbbit választhattam, még pedig két okból: 1. a könyvtárnoki lakásnak nagyobb család számára szűk volta miatt, 2. mivel a Könyvtárban az újabb szerzemények már semmikép sem fértek el, s gondoskodnom kellett róla, hogy ezek is a palotában legyenek elhelyezhetők."[254]

A könyvtári altisztek – hasonlóan az Akadémia valamenynyi altisztjéhez – jóval kevesebb jövedelemmel rendelkeztek, mint a könyvtári tisztviselők. Az *Akadémiai Értesítő* a palotában dolgozó altisztek éves jövedelmét nem név szerint adta meg, hanem együttesen a költségvetési adatok között, így az egy bentlakó és két városban lakó könyvtári altiszt jövedelmét ezekből lehet kalkulálni. 1911-ben a palotában bennlakó négy altiszt együttes éves jövedelme 3900 koronát tett ki, a kinnlakó négy altiszté a lakhatási támogatással együtt 5700 koronát. Ezen felül ruházati pótlékban részesültek. Először 1911-ben a nyolc fő összesen 1590 korona drágasági segélyben részesült, 1915-től rendkívüli hadi drágasági pótlékot kaptak, ami 1917-ben és 1918-ban már 6010 koronára rúgott. A háború alatt a bérek a pótlékoknál kisebb mértékben növekedtek. 1917-ben kilenc altiszt összesen 9300 koronában részesült, és lakbérre összesen 2000 korona állt rendelkezésre. 1919-ben már csak hét szolga 8520 korona bért és 1600 korona lakhatási támogatást kapott. 1917-től nekik is járt családi pótlék, korpótlék, drágasági pótlék és ruhapénz.[255]

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR A HÁBORÚ ÉVEIBEN

A háború kitörésének hatása már az első évben megmutatkozott, a könyvtári körülmények megromlottak. A háború okozta gazdasági nehézségek következtében 1917 őszére szénhiány alakult ki, ezért novembertől az egész épületben szünetelt a fűtés, és a téli hónapokra be kellett zárni a Könyvtárat. A háborús viszonyok miatt a vidékre szóló könyvkölcsönzést is csökkentették.

250. MTA KIK Kézirattár RAL 553/1910 ¶ 251. *Akadémiai Értesítő,* 1911, 185. ¶ 252. *Akadémiai Értesítő,* 1913, 220. ¶ 253. *Akadémiai Értesítő,* 1917, 608–609. ¶ 254. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 263. ¶ 255. A pénzügyi adatok az *Akadémiai Értesítő*-ben évente megjelentetett költségvetési beszámoló *Személyes járandóságok részletezése* fejezetéből származnak.

A könyvtári tisztviselők éves jövedelme (korona) pótlékok nélkül

Tisztviselők	*1907*	*1908*	*1909*	*1910*	*1911*	*1912*	*1913*	*1914*	*1915*	*1916*	*1917*	*1918*	*1919*	*1920*	*1921*
Szily Kálmán fizetés – főkönyvtárnok lakbér	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 2400	6000 3600
Hellebrant Árpád fizetés – alkönyvtárnok lakbér	4000 1000	4000 1000	4000 1000	4000 1000	4000 1000	4000 1000	4000 1000	4800 1000	4800 1000	4800 1000	4800 1200	5400 1600	5400 1600	5400 1600	6000 2400
Pápay József fizetés – könyvtári tiszt lakbér	2600 1000	3200 1000	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Heinlein István ideigl. alk. fizetés – könyvtári tiszt lakbér	1500	2400	3400	– 2400 1000	– 2400 1000	– 2400 1000	– 2400 1000	– 3120 1000	– 3320 1000	–	–	–	–	–	–
Trócsányi Zoltán fizetés – könyvtári tiszt lakbér			ideigl. alk.	katonai szolg.	ideigl. alk.	2400 1000	2400 1000	–	–	–	–	–	–	–	
Mészöly Gedeon fizetés – könyvtári tiszt lakbér								ideigl. alk.	2880 1000	2880 1000	2880 1000	3600 1300	3600 1300	3600 1300	4200 1950
Munkácsy Mihály k. t. fizetés – könyvtári tiszt lakbér									ideigl. alk.	2600 1000	2600 1000	2600 1000	2900 1000	2900 1000	3100 1500

A könyvtárosok ennek ellenére igyekeztek fenntartani a normál működési rendet. Az állandó kiállításokat is egyre kevesebben keresték fel. Míg a Goethe-szobát 1913-ban 109 látogató tekintette meg, addig 1914-ben már csak 42 fő, és ez a látogatói szám a követő években sem változott lényegesen. A Széchenyi-múzeumot 1914-ben 140 fő tekintette meg, 1915-ben azonban már csak 70 fő látta, s a következő években is mintegy 50–70 látogató érkezett.[256]

A Könyvtár állománygyarapodása is megtorpant, majd hanyatlásnak indult. A kötelespéldányok csökkenéséről már volt szó. A háborús ellenfélnek számító országok intézményeivel leállt a cserekapcsolat, a külföldi csere és vásárlás pedig csupán Németországra és Ausztriára, ott is inkább csak Bécsre korlátozódott. A csere megakadását az is befolyásolta, hogy a háborús években az akadémiai könyvkiadás is lecsökkent, alig volt cserére felajánlható kiadvány. Az új tudományos irodalom beszerzése beszűkült, mert egyrészt megszakadt a kapcsolat az ellenséges területeken működő könyvkereskedőkkel, másrészt az egyre súlyosodó infláció miatt elértéktelenedett a rendelkezésre álló pénzkeret. Számos sorozat és periodika gyűjtése leállt, hiányos maradt, ezek pótlása később rengeteg energiát igényelt. A feldolgozás is jelentősen visszaesett, a fűtéshiány miatti bezárások idején szünetelt. A katalogizálás intenzitása azért is csökkent, mert ezekben az években már nem volt lehetőség kisegítő írnokok alkalmazására, így a háború előtti években feldolgozott évi körülbelül 4000 mű helyett 1916-tól évente mindössze 1000–1500 könyvet dolgoztak fel, és a raktárakban ismét felgyűltek a rendezetlen kiadványok. A könyvek köttetése anyag hiányában szűk korlátok között volt lehetséges, az értékesebb, tartós félbőrkötést igénylő kötetek pedig egyáltalában nem voltak beköttethetők.[257]

A háború éveiben is érkezett néhány becses ajándék a Könyvtárba. 1917-ben Vámbéry Rusztem[258] az Akadémiának adományozta az apja hagyatékából származó keleti kéziratokat és munkákat.[259] Ugyanebben az évben lett az Akadémiáé id. Szivák Imre[260] könyvtárának jelentős része: összesen 612 munka 658

Vámbéry Rusztem, Kernstok Károly rajza

Szivák Imre, Ellinger Ede felvétele

Hajós József, 1889, Pollák Zsigmond metszete

256. Vö. *Akadémiai Értesítő,* 1914–1919. évi számai. ¶ 257. Berlász 1956, 211. ¶ 258. Vámbéry Rusztem jogász, publicista, Vámbéry Ármin fia. ¶ 259. *Akadémiai Értesítő,* 1918, 202. ¶ 260. Szivák Imre szakíró, ügyvéd, országgyűlési képviselő. Könyvtárát fia örökölte meg és hagyta az Akadémiára.

kötetben, többnyire újabbkori francia és angol esszék és első kiadások. A művek jegyzékét még az adományozás évében megjelentették az *Akadémiai Értesítő*ben.[261] Hajós József[262] özvegye férjének, a Pesti Első Hazai Takarékpénztár elnökének évek hosszú során át egybegyűjtött *Népdalok* című 13 kötetes gyűjteményét ajándékozta az Akadémiának.[263] Szintén az özvegy jóvoltából került ide Bassarabits Sándor[264] honvédezredesnek, a Ludovika Akadémia egykori igazgatójának könyvekből, dokumentumokból, képekből, kéziratokból álló gyűjteménye. A kéziratok között 350-nél több 13–19. századból származó oklevél, magánlevél, kézirat stb. található.[265]

Bassarabits Sándor honvédezredes

A FORRADALMAK IDŐSZAKA

1918 őszén az antant győzelmével véget ért a háború, a harcoló felek novemberben fegyverszünetet kötöttek. Az Osztrák–Magyar Monarchia mind katonailag, mind politikailag összeomlott, Magyarország ugyan függetlenné vált, de hatalmas területvesztés fenyegette, az országba idegen csapatok nyomultak be. A vereség sokkja mellett meg kellett tapasztalni a működésképtelen államot és a közbiztonság hiányát is.

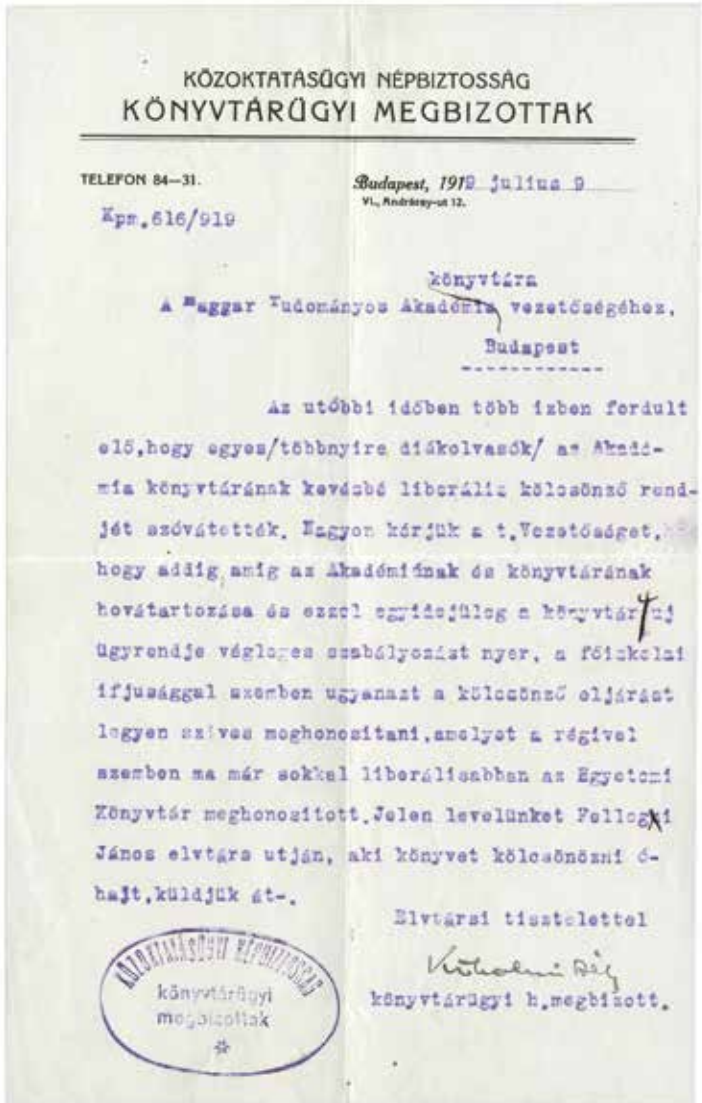
1918. október 24-én több más országhoz hasonlóan megalakult a Nemzeti Tanács, az új állam törvényhozó szerve, egy héttel később Károlyi Mihály[266] alakított kormányt. Az Akadémia elnöke és főtitkára már november 6-án személyesen mentek el a Nemzeti Tanácshoz, hogy együttműködésükről biztosítsák a testületet és az új kormányt. Rákényszerültek e gyors lépésre, mert 1918. október 30-án beköltözött a népőrség az Akadémia épületébe. E reguláris alakulat tagjainak viselkedése a kezdetektől fogva aggodalommal töltötte el az Akadémia vezetőségét. November 12-én az elnök és a főtitkár közös levélben is segítséget kért a vallás- és közoktatásügyi minisztertől: „fölkérjük, kegyeskedjék intézkedni, hogy a népőrség, mely most az Akadémia palotáját elfoglalja és az Akadémia tudományos működését megakadályozza, valamely alkalmasabb épületben nyerjen elhelyezést”.[267] A segítség elmaradt, és a népőrség 12 hétig tartotta elfoglalva a földszinti helyiségeket és az oszlopcsarnokot, erősen megrongálva és bepiszkolva ezeket az épületrészeket.[268] Arról nem tudni, hogy a Könyvtár helyiségeit érte-e kár.

Az Akadémia vezetése a szénhiány és a vészesen terjedő spanyolnáthajárvány miatt 1918 novemberétől csak zárt ülések tartását engedélyezte (azt nem szerették volna, hogy a tudományos munka folytonossága megszakadjon), a Könyvtárat pedig bezárták. A tervezett nagyszabású Zrínyi-kiállítást és a hozzá kapcsolódó rendezvényeket törölték.[269] Az akadémiai vezetés igazodni kényszerült az új politikai helyzethez, 1918 decemberében bizottságot állítottak fel az alapszabály módosítására a megváltozott politikai viszonyok miatt,[270] az Igazgatótanács helyett pedig az Elnökök és Titkárok Tanácsa jutott meghatározó szerephez.

Március 21-én a Kun Béla vezette kommunisták vették át a hatalmat, akiknek alapelve volt a magántulajdon megszüntetése. Ennek értelmében elvonták az MTA ingatlanvagyonát, és a főtitkár a továbbiakban nem élhetett önállóan utalványozási jogával. Ehhez a tisztviselők és altisztek képviselőjének,[271] illetve a közoktatásügyi népbiztosnak az engedélye is kellett. Már március 30-án kiadták a rendeletet, hogy az Akadémia helyiségeit a népbiztosság közoktatásügyi célokra lefoglalta.

Eötvös Loránd április 11-én tartott temetésén konfliktus alakult ki. Természetes volt, hogy az MTA elnöke, Berzeviczy Albert kívánta búcsúztatni nagy tekintélyű hivatali elődjét. A tanácskormány azonban úgy döntött, hogy a ravatalnál Lukács György [272]közoktatásügyi népbiztos-helyettes mond beszédet. Minthogy az Akadémia reakciósnak tartott vezetése néhány nap múlva, április 14-én ülést hívott össze, a Közoktatásügyi Népbiztosság még aznap határozatlan időre

261. *Akadémiai Értesítő,* 1918, 46–64. ¶ 262. Hajós József országgyűlési képviselő, bankigazgató, dalgyűjtő, gyümölcs- és szőlőtermesztő. ¶ 263. *Akadémiai Értesítő,* 1918, 77. ¶ 264. Bassarabits de Jassenova Sándor sok nyelven beszélő, művelt katonatiszt, numizmata, gyűjtő. ¶ 265. *Akadémiai Értesítő,* 1918, 76. ¶ 266. Károlyi Mihály politikus, 1918. október 31-től 1919. január 11-ig miniszterelnök, 1918. november 16-tól 1919. március 21-ig köztársasági elnök. ¶ 267. Berzeviczy Albert elnök és Heinrich Gusztáv főtitkár 1918. november 12-én kelt közös levele Lovászy Márton vallás- és közoktatásügyi miniszterhez. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 50. ¶ 268. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 283. ¶ 269. Zrínyi Miklós költő és hadvezér születésének 300. évfordulóját készültek megünnepelni. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 49. A Zrínyi-emlékünnepet egy évvel később, 1920 májusában tartották meg, és a tervezett kiállításra is sor került. *Akadémiai Értesítő,* 1920, 191–197. ¶ 270. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 54. ¶ 271. Trócsányi Zoltán irodaigazgató-segédtitkár vezette az Akadémia adminisztrációját a Tanácsköztársaság idején. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 267. ¶ 272. Lukács György marxista filozófus, egyetemi tanár, politikus, 1948 júliusában az MTA levelező, novemberben igazgatósági tagja lett. A Tanácsköztársaság megalakulásakor előbb a Forradalmi Kormányzótanács közoktatásügyi népbiztos-helyettese, majd népbiztosa, május–júniusban pedig a Vörös Hadsereg hadosztályának politikai biztosa volt.

KÖZOKTATÁSÜGYI NÉPBIZTOSSÁG
KÖNYVTÁRÜGYI MEGBIZOTTAK

TELEFON 84—31. Budapest, 1919 julius 9
VI., Andrássy-ut 12.

Kpm.616/919

könyvtára
A Magyar Tudományos Akadémia vezetőségéhez,
Budapest

Az utóbbi időben több izben fordult elő,hogy egyes/többnyire diákolvasók/ az Akadémia könyvtárának kevésbé liberális kölcsönző rendjét szóvátették. Nagyon kérjük a t.Vezetőséget, hogy addig,amíg az Akadémiának és könyvtárának hovátartozása és ezzel egyidejűleg a könyvtár ügyrendje véglegesen szabályozást nyer, a főiskolai ifjusággal szemben ugyanazt a kölcsönző eljárást legyen szives meghonositani,amelyet a régivel szemben ma már sokkal liberálisabban az Egyetemi Könyvtár meghonositott.Jelen levelünket Pellegri János elvtárs utján, aki könyvet kölcsönözni óhajt,küldjük át-.

Elvtársi tisztelettel

könyvtárügyi h.megbizott.

könyvtárügyi megbizottak

Kőhalmi Béla, a Közoktatásügyi Népbiztosság könyvtárügyi helyettes megbízottja levele az MTA Könyvtára vezetőségéhez a főiskolai hallgatók kölcsönzési lehetőségének tárgyában, Budapest, 1919. július 9.

felfüggesztette az Akadémia működését.[273] Az MTA palotáját május 7-én a Vörös Őrség rendelkezésére bocsátották, amelynek katonái elfoglalták a Dísztermet és az Elnöki Tanácstermet, amelybe 22 ágyat helyeztek el. Az első emelet különböző pontjain és az erkélyen fegyvereket állítottak fel.[274] Amikor június 24-én a tanácskormány ellen fordult a dunai flottilla, amelynek néhány hajójával tűzpárbaj alakult ki, lövegek repültek be a Könyvtár egyik Dunára néző ablakán. A Vörös Őrség két és fél hónapig, július 25-ig maradt az épületben.

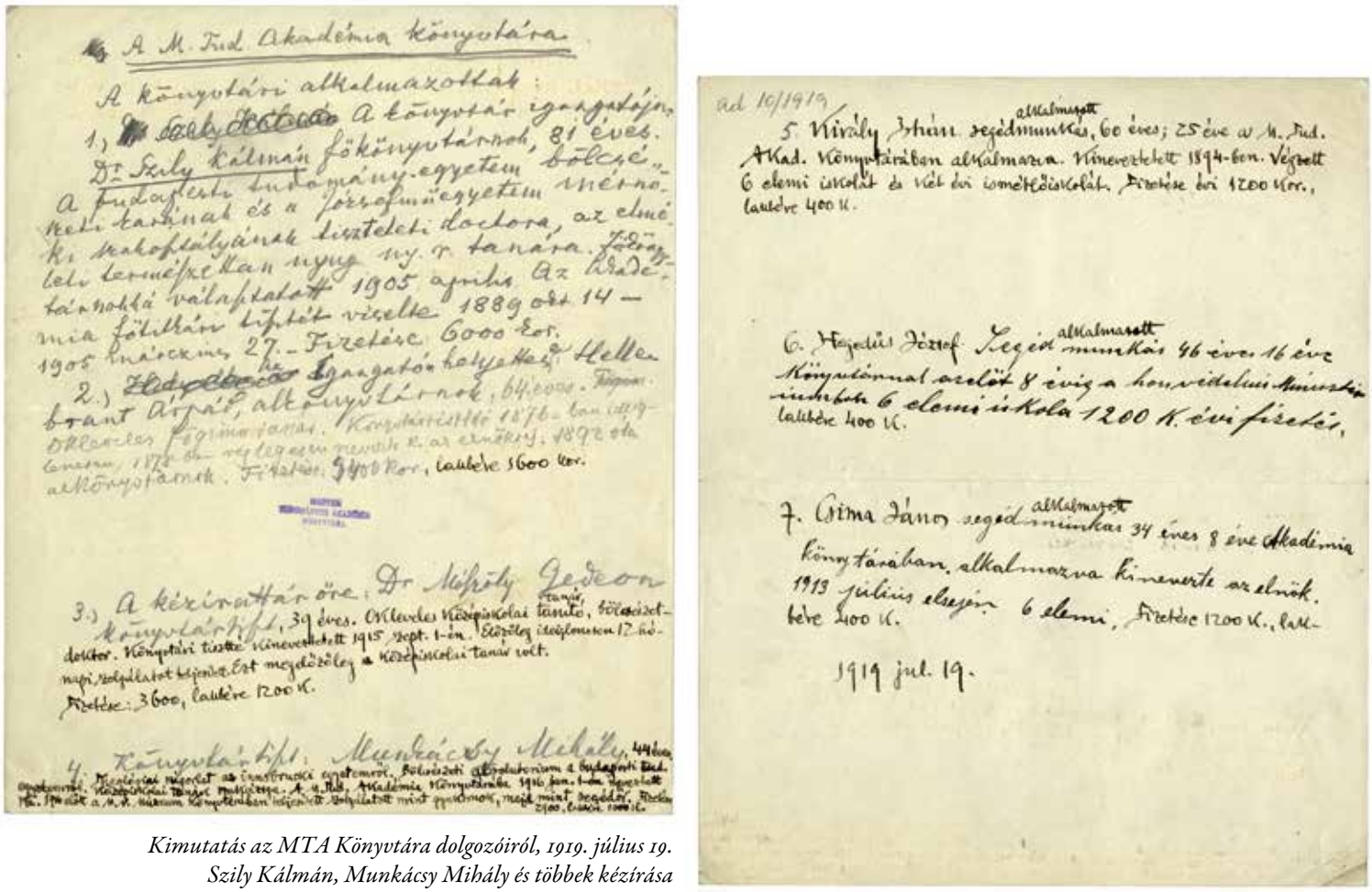
A Közoktatásügyi Népbiztosság több rendelkezése is foglalkozott az Akadémia könyvtárával, illetve az akadémiai kiadványokkal. Úgynevezett könyvtárügyi megbízottakat neveztek ki, akik számos nehezen megvalósítható ötlettel álltak elő. Azt kívánták a Könyvtártól, hogy értékes anyagát tegye hozzáférhetőbbé a könyvtárhasználati, kölcsönzési előírások megfelelő módosításával, és hogy a nyár folyamán is legyen nyitva. Szorgalmazták továbbá, hogy a másodpéldányokat adják le közkönyvtárak közti elosztás céljára. A Népbiztosság állítólag kész volt megvásárolni az Akadémia könyvkiadó vállalata raktáron levő mintegy 3 millió korona értékű könyvanyagát más könyvtárak részére. Trócsányi Zoltán azonban felhívta a figyelmet az Akadémia kötelezettségeire a cserepéldányokkal kapcsolatban.[275] Komoly következménye volt viszont annak a népbiztosi intézkedésnek, amely megszüntette az 1897. évi 41. törvénycikkely hatályát az Akadémiára vonatkozóan, mivel a nyomdák egy része emiatt nem szolgáltatott be kötelespéldányokat. A megszállott területeken levő nyomdák részéről pedig teljesen elmaradtak a nyomdai termékek.[276]

A Tanácsköztársaság bukása után a Peidl-kormány rögtön hozzálátott az ország közállapotainak és hatalmi-politikai viszonyainak helyreállításához. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1919. augusztus 6-i átiratával hatályon kívül helyezte az Akadémia működésének felfüggesztését,[277] ezzel ismét megindult az élet az intézményben. A szénhiány 1919–1920 telén is fennállt, ezért az olvasótermeket még nem nyithatták meg az olvasók számára, csak a könyvkölcsönzés volt lehetséges. A Könyvtár rendezése, lajstromozása is szünetelt hónapokon át. Könyvek vásárlása részben a forgalmi akadályok, részben a valutaviszonyok miatt igen korlátozott mértékben történt.

A HÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEK

1919 folyamán az Akadémia anyagi helyzete teljesen megromlott. Ingatlanvagyonát ugyan visszakapta, de értékpapírjai elértéktelenedtek, egyéb értékeit pedig nagymértékű infláció

273. „A közokt. népbiztosság elhatározta, hogy a Magy. Tud. Akadémiát, melynek mai összetétele és működése a komoly tudomány fejlesztésének és védelmének érdekeivel mindenképpen ellentétben áll, a legrövidebb időn belül átszervezi. Addig is, amíg ez az átszervezés megtörténhetik, a közokt. népbiztosság a következőképen rendelkezik: A Magy. Tud. Akadémia és annak osztályai további intézkedésig üléseket nem tarthatnak és mindennemű működésük szünetel. A közokt. népbiztosság az Akadémia administrativ ügyeinek intézésével az irodaigazgatót bízza meg. Az Akadémia eddigi elnökének és eddigi főtitkárának intézkedési joga megszűnik." Berzeviczy 1919, 220. Egy hét múlva Berzeviczy Albertet, az MTA elnökét letartóztatták, és a Markó utcai törvényszéki épületbe vitték, ahol négy napig tartották fogva. Gali 2017, 343. ¶ 274. *Akadémiai Értesítő,* 1919, 283. ¶ 275. Pach 1975, 263–264. ¶ 276. *Akadémiai Értesítő,* 1920, 21. ¶ 277. Berzeviczy 1919, 225.

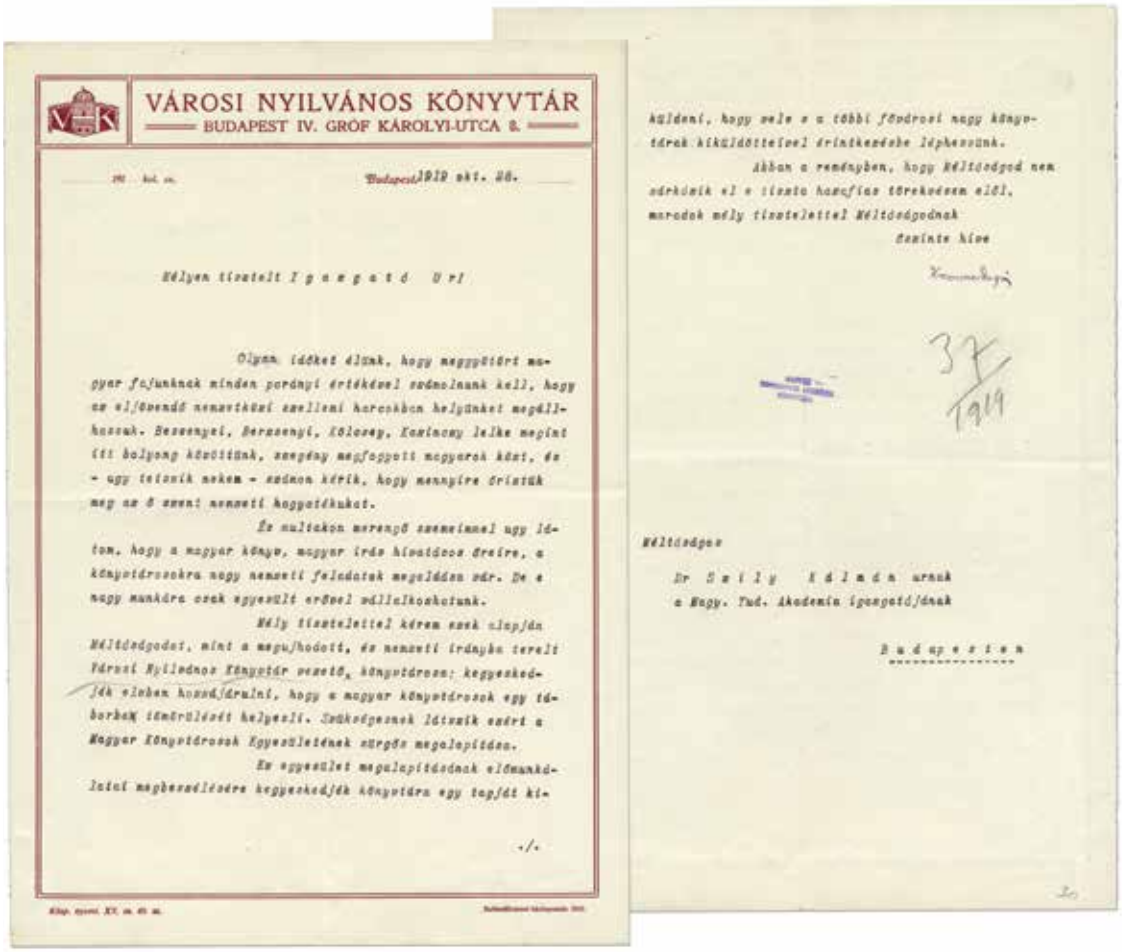

Kimutatás az MTA Könyvtára dolgozóiról, 1919. július 19. Szily Kálmán, Munkácsy Mihály és többek kézírása

sújtotta. A korona vásárlóértéke átlagosan tized részére esett vissza. A súlyos helyzeten az állam sem tudott segíteni, az államilag támogatott könyvtárak dotációja semmivel sem emelkedett. 1920-ban Szily Kálmán vezetése alatt a Könyvtár együttműködést kezdeményezett a budapesti nagykönyvtárakkal a külföldi beszerzések ügyében. Arra törekedtek, hogy az egyes külföldi folyóiratokra lehetőleg csak egy-egy kijelölt könyvtár fizessen elő, és a külföldről beszerzendő munkákat is csak egy példányban egy meghatározott könyvtár szerezze be.[278]

Az általános helyzet súlyosságát jól szemlélteti a budapesti nyilvános könyvtárak közös beadványa a pénzügyminiszterhez, amelyet 1920 májusában egy küldöttség élén Berzeviczy Albert, az Akadémia elnöke személyesen nyújtott át Korányi Frigyes[279] pénzügyminiszternek. A kérelemben hangsúlyozták, hogy ahhoz, hogy a művelt nemzetekkel lépést tarthassanak, megrendelhessék a külföldi szakfolyóiratokat és megvásárolhassák a legújabb tudományos műveket, a súlyosan elértéktelenedett állami támogatás megnövelésére van szükség. Konkrét javaslatot tettek az éves dotáció emelésének mértékére az előfizetések és vásárlások biztosítása céljából, ezen felül egyszeri támogatást is kértek a háború éveiben elmaradt periodikák és kiadványok beszerzésére.[280] Ez az együttes fel-

278. Fráter 1987, 40.; MTA KIK Kézirattár K 809: 1920/63 A könyvtár levele a budapesti könyvtáraknak a külföldi folyóiratok összehangolt megrendelése ügyében. ¶ 279. Korányi Frigyes gazdaságpolitikus, párizsi követ, 1919. szeptember 12-től 1920. december 16-ig pénzügyminiszter, majd később a Bethlen-kormányban és Károlyi Gyula kormányában is ugyanezt a funkciót tölti be. ¶ 280. A beadvány benyújtói: a Nemzeti Múzeum Könyvtára, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az Egyetemi Könyvtár, a Műegyetemi Könyvtár, az Állatorvosi Főiskola Könyvtára, az Iparművészeti Múzeum Könyvtára, a Szépművészeti Múzeum Könyvtára, az Országos Pedagógiai Könyvtár és a Társadalmi Múzeum Könyvtára. *Akadémiai Értesítő,* 1920, 244.

VÁROSI NYILVÁNOS KÖNYVTÁR
BUDAPEST IV. GRÓF KÁROLYI-UTCA 8.

Budapest 1919 okt. 28.

Kölyen tisztelt Igazgató Úr!

Olyan időket élünk, hogy meggyőződésünk szerint magyar fajunknak minden porcikányi értékével szükségünk van arra, hogy az elkövetkező nemzetközi szellemi harcokban helyünket megállhassuk. Berzsenyi, Berzsenyi, Széchenyi, Kossuth lelke megint itt bolyong közöttünk, szegény megfagyott magyarok kőt, és – úgy tetszik nekem – szánnak kérik, hogy mennyire érintsük meg az ő szent nemzeti haggatékukat.

És mutatkozó szemeimmel úgy látom, hogy a magyar könyv, magyar irás hivatásos őreire, a könyvtárosokra nagy nemzeti feladatok megoldása vár. De e nagy munkára csak egyesült erővel vállalkozhatunk.

Kérem tisztelettel kérem szíves elnézését Méltóságodat, mint a megválasztott, és nemzeti irányban terelt Városi Nyilvános Könyvtár vezetőjét, könyvtárosa: kezdeményezni ebben összejönni, hogy a magyar könyvtárosok egy táborba tömörülését helyezzük. Szükségesnek látszik ezért a Magyar Könyvtárosok Egyesületének sürgős megalapítása.

Ez egyesület megalapításának előmunkálatai megbeszélésére kérem szíves elnézését könyvtára egy tagját ki-

küldeni, hogy vele a többi fővárosi nagy könyvtárak kiküldöttével érintkezésbe léphessünk.

Abban a reményben, hogy Méltóságod nem szíveskedik el e tiszta humánus törekvésem elől, maradok mély tisztelettel Méltóságodnak

őszinte híve

Méltóságos

Dr Szily Kálmán úrnak
a Magy. Tud. Akadémia igazgató/jának

Budapesten

Kremmer Dezső, a Városi Nyilvános Könyvtár igazgatója levele Szily Kálmánnak a Magyar Könyvtárosok Egyesülete megalapításának tárgyában, Budapest, 1919. október 28.

szintjére tért vissza. Az olvasók kezdték ismét látogatni az olvasótermet, újra 1000 fölé emelkedett a helyben olvasók száma. De a könyvek árának gyors emelkedése tovább folytatódott, a könyvkötés, a papír és egyéb eszközök napról napra drágultak, és ez nagyon megnehezítette a tervezett fejlesztést. A könyvvásárlásnál és a könyvek köttetésénél csak a legszükségesebbekre lehetett szorítkozni.

Ebben az évben megkezdődött a beszerzési kapcsolatok újrafelvétele: részben maga a Könyvtár volt a kezdeményező, részben a könyvkereskedők és a régi cserepartnerek jelentkeztek. Az év folyamán a külföldi akadémiák közül a londoni és edinburghi Royal Society küldte meg a háború óta elmaradt kiadványait. A Smithsonian Intézettől[283] és ennek közvetítésével több amerikai tudós társaságtól szintén érkeztek kiadványok 1914-ig visszamenőleg, Rómából a Specola Vaticana is eljuttatta nyolckötetnyi asztronómiai munkáit.[284] A Régi Akadémiai Levéltár számos iratot őriz a könyvbeszerzésekkel kapcsolatosan (küldemények, beszerzési számlák stb.), valamint Hellebrant Árpád összeállítását a megrendelendő külföldi folyóiratokról.[285]

A Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. törvénycikk[286] új alapokra helyezte az intézmény működését, és a tudományos munka folytonosságának biztosítása érdekében könyvkiadásra, folyóiratok fenntartására, tudományos pályadíjakra és tudományos megbízásokra stb. évi 12 millió korona rendes segélyt biztosított az Akadémiának az 1923/1924. költségvetési évtől kezdődően az állammal szemben való elszámolás kötelezettség nélkül. A törvény a személyi

lépés a kért formában nem hozott eredményt, de Korányi nem zárkózott el az Akadémia támogatásától.[281] Végül nem a miniszter, hanem a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületébe tartozó pénzintézetek egyhangúlag egymillió koronát szavaztak meg az Akadémiának.

A Könyvtár még 1920-ban sem működhetett a korábbiaknak megfelelően: a szénhiány továbbra is gátolta az olvasók fogadását, és egész évben mindössze 127 napon tartottak nyitva. Csak a kis fűthető irodahelyiségben dolgozhatott néhány akadémikus vagy tudományos kutató. A feldolgozó munka és a katalogizálás továbbra is akadozott.[282]

Bár a Könyvtár 1921. évi munkájáról szóló beszámoló már úgy fogalmaz, hogy „a könyvtári munkálatok a lefolyt évben a megszokott mederben folytak", ez valójában csak azt jelentette, hogy a Könyvtár működése a háború utolsó éveinek

281. *Akadémiai Értesítő,* 1921, 41. ¶ 282. *Akadémiai Értesítő,* 1921, 187. ¶ 283. A Smithsonian Intézet (Smithsonian Institution) az Egyesült Államok kormánya által alapított és irányított oktatási, kutatási intézet- és múzeumegyüttes. ¶ 284. *Akadémiai Értesítő,* 1922, 84. ¶ 285. MTA KIK Kézirattár K 810: 1921/17, 33, 38, 44, 45, 77. ¶ 286. 1923. évi I. törvénycikk a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról, kihirdetve 1923. január 3-án.

Mészöly Gedeon, Viszota Gyula és Hellebrant Árpád a Könyvtár hivatali helyiségében

költségek biztosításáról is gondoskodott: úgy rendelkezett, hogy a főtitkár, az osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével az Akadémia állandó alkalmazottait az 1922-ben létrehozott Országos Magyar Gyűjteményegyetem[287] létszámába veszik át 1923 januárjától. Ez egyrészt stabilabbá tette az alkalmazottak illetményének biztosítását, másrészt lehetővé tette, hogy szükség esetén állományából szakképzett tisztviselőket és altiszteket bocsásson a Könyvtár rendelkezésére.

Az Akadémiai Könyvtár 1923. március 20-án 10 millió korona rendkívüli államsegélyben részesült, az összeget a Magyar Földhitelintézetnél külön folyószámlán helyezték el. A felette való rendelkezési jog a főkönyvtárnokot illette meg, aki az összegből hiánypótló kiadványokat szerzett be: megrendelte a *Thesaurus Linguae Latinae* következő kötetét, továbbá a Ludovico Antonio Muratori-féle *Rerum Italicarum scriptores* sorozat eddig megjelent részeit, a fennmaradt összegből pedig a beérkezett folyóiratokat köttette be.[288]

Ezekben az években a Könyvtár munkatársainak jelentős hányada kicserélődött. A hetvenes éveihez közeledő, sokat betegeskedő Hellebrant Árpád nehezen tudott alkalmazkodni az új körülményekhez, egyre morózusabb lett,[289] és először 1920 márciusában, majd 1923 novemberében ismételten nyugdíjazását kérte.[290] Ugyanezen év őszén a 85 éves Szily főkönyvtárnok is súlyos betegségekkel küzdött, hónapokig nem tudott bemenni a Könyvtárba, és a megfelelő helyettesítését nem sikerült megoldani. Segítségképpen a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1923 decemberében óradíjasként Jirka Alajost (1941-től Györkösy Alajos)[291] helyezte az Akadémiai Könyvtárba kisegítő szolgálatra. Előfordult, hogy a délutáni nyitva tartás idején csak könyvtárszolga volt jelen, tisztviselő

287. 1922. évi XIX. törvénycikk nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről, kihirdetve 1922. IX. 1-jén. A Gyűjteményegyetem 1934-ben megszűnt; feladatát az új múzeumi törvény (1934. VIII. törvénycikk) értelmében az ugyanez évben alakult Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa vette át. ¶ 288. FRÁTER 1988, 94. ¶ 289. Balogh Jenő, az új főtitkár szerint „Hellebrant Árpád a kötelespéldányok katalogizálása és a külföldről érkezett ajándékkönyvek, illetőleg cserepéldányok jegyzékbe foglalása körül már évek óta, de különösen az utóbbi időben mulasztásokat követett el és [...] más tisztviselőt nem vezet be a munkába, illetőleg a könyvtárban évek óta [1922. február 8. óta] szolgálatot teljesítő Dr. Fógel József könyvtárnokkal nem is érintkezik". A Könyvtári Bizottság 1924. májusi ülésének jegyzőkönyve, FRÁTER 1988, 95. ¶ 290. *Akadémiai Értesítő,* 1920, 232.; FRÁTER 1988, 94. ¶ 291. Györkösy (1941-ig Jirka) Alajos klasszika-filológus, könyvtáros, szótárszerkesztő. Eötvös-kollégista volt. 1922-ben bölcsészdoktori, majd 1923-ban görög–latin szakos középiskolai tanári diplomát szerzett. Az Akadémiai Könyvtárban 1923-tól néhány évig óradíjasként, 1937-től tiszteletdíjasként dolgozott, majd 1945-től főállású munkatárs lett. 1955-től 1959-ig, nyugdíjazásáig az intézmény igazgatóhelyettese volt.

nem, és általában egyszerre mindössze három vagy négy könyvtárosnál több nem volt benn a Könyvtárban.

Ebben a helyzetben történt az a bűncselekmény, amely megrendítette nemcsak az Akadémiai Könyvtárat, hanem az egész fővárosi könyvtári életet. 1924 elején kiderült, hogy Holik Flóris[292] – nemrég tanári diplomát és doktorátust szerzett filológus – hat ősnyomtatványt lopott el az Akadémia könyvtárából, amelyeket aztán antikváriusoknál értékesített. Stemmer Ödön[293] neves antikváriusnak például Thuróczy 1488-ban megjelent *Chronica Hungarorum* című ősnyomtatványának brünni kiadását adta el.[294] Az antikvárius leinformálta a fiatalembert neves tudósoknál (pl. Hóman Bálintnál,[295] a Nemzeti Múzeum akkori főigazgatójánál), akik elismerően nyilatkoztak róla, és a könyvben sem talált bejegyzést vagy pecsétet. „Ranschburg Gusztáv antikvárius is több ősnyomtatványt vásárolt a tanártól, s amikor ezek egyikének teljességét vizsgálgatva a Magyar Tudományos Akadémia ősnyomtatvány-állományának jegyzékében is kutatott, megtalálta a keresett könyvcímet ezzel a hozzáfűzött jegyzettel, hogy: »a birtokunkban levő példány a következő kéziratos bejegyzéseket tartalmazza: ...«. Miután a jelzett bejegyzések a Ranschburg előtt fekvő példányban is olvashatók voltak, kétségtelenné vált, hogy azt csakis az Akadémiáról tulajdoníthatta el valaki."[296] Az antikvárius riasztotta az Akadémiai Könyvtár munkatársait, és a belső vizsgálat gyorsan kiderítette, hogy a megvásárolt többi régi nyomtatvány is az Akadémiáról való. Miután kiderült az eset, Holik levelet írt Szilynek, amelyben bevallotta, hogy már két évvel korábban is ellopott és eladott egy Thuróczy krónikát és két papírkötésű ősnyomtatványt az Akadémiai Könyvtárból.[297] 1924. április 7-én a főtitkár rendőrségi feljelentést tett,[298] ezt házkutatás követte: Holik lakásán ötven-hatvan lopott könyvre akadtak különböző könyvtárakból.

Az ellopott hat kötet visszakerült jogos tulajdonosához az antikváriusoktól. Az Akadémiai Könyvtárban azonban ettől függetlenül Szily azonnali revíziót rendelt el főleg a kódexek, ősnyomtatványok, régi könyvek és oklevelek gyűjteményében. Ahhoz, hogy a munka megfelelően haladjon a személyhiánnyal küzdő Könyvtárban (Hellebrant betegeskedett, Fógel hosszabb külföldi kiküldetésen volt), az Országos Magyar Gyűjteményegyetem elnöksége három hónapra kirendelte Jakubovich Emil főkönyvtárnokot.[299]

A lopást egyszerűvé tette, hogy a könyvkölcsönzésről csak egy nyomtatott cédulát kellett kiállítani, amelyet a könyvtáros altiszt asztalán egy fedetlen dobozban tároltak. Ebből a dobozból könnyen ki lehetett venni a cédulát, amíg az altiszt az újabb kérelmekre kihozta a könyveket, nyugta nélkül meg nem lehetett visszakövetelni semmit. A könyvtári tulajdont kötelezően jelző pecséteket pedig a tolvaj ügyesen eltüntette a könyvekből.

A lopásra alkalmat adó korábbi gyakorlatot a Könyvtári Bizottság úgy értékelte, hogy „az ősnyomtatványok kezelése körül kétségtelenül mulasztás és hanyagság követtetett el." A főtitkár javaslatára a bizottság kimondta, hogy az igazi könyvritkaságokat ezentúl kizárólag könyvtári tisztviselő kezelje, és délután a könyvtári nyitva tartás ideje alatt az egyik tisztviselő legyen szolgálatban. Az altisztek ellen előzetes vizsgálatot rendeltek el, ezt Szily javaslatára Viszota Gyulára bízták.[300]

1924 októberében a Könyvtári Bizottság elrendelte, hogy az ősnyomtatványok és könyvritkaságok csakis a Könyvtár helyiségében a főkönyvtárnok által kijelölt tisztviselő engedélyével legyenek használhatók. Cédula helyett bekötött könyvben kell feljegyzéseket vezetni arról, hogy ki használt ősnyomtatványt vagy egyéb könyvritkaságot, és e könyvek, illetve könyvritkaságok visszaszolgáltatásánál meg kell győződni arról, hogy mindegyik példányt visszaadták-e.[301]

EGY KORSZAK LEZÁRUL

A Könyvtári Bizottság 1924. májusi ülésén – nyilvánvalóan nem függetlenül a könyvlopás okozta izgalmaktól – érezhető volt a nézetkülönbség az új főtitkár és Szily Kálmán között. A jegyzőkönyv tanúsága szerint Balogh Jenő[302] hosszasan sorolta a kifogásait a Könyvtárral szemben, különösen az idős és beteges

292. Holik Flóris, más néven Barabás Holik László vagy Florio Banfi, a budapesti egyetemen tanult magyar, történelem és latin szakon, középiskolai tanári képesítést és doktorátust szerzett, az Eötvös Collegium tagja volt. 1924-ben értékes könyveket lopott több fővárosi könyvtárból, köztük az Akadémiai Könyvtárból. Hat hónapig tartották vizsgálati fogságban, de a pertől és a várható börtönbüntetéstől testvérbátyja megmentette. Olaszországba ment, sokáig a Római Magyar Akadémia titkáraként dolgozott, elismert irodalom- és művelődéstörténész volt. Aktív ügynöki tevékenységet folytatott. A témát részletesen feldolgozta Csorba 2011, 199–225. ¶ 293. Stemmer Ödön antikvárius, munkássága főként a tudományos és bibliofil antikvárius körére terjedt ki. Kapcsolatban állt csaknem minden múzeummal, tudományos intézettel, amelyeknek segítségére volt könyvállományuk gyarapításában és tudományos kiadványaik terjesztésében. ¶ 294. Stemmer 1985, 133–135. Idézi Csorba 2011, 208. ¶ 295. Hóman Bálint politikus, történész, egyetemi tanár, 1918-ban az MTA levelező, 1929-ban rendes, 1933-ban igazgatósági tagja, 1945-ben kizárták az MTA tagjai sorából. ¶ 296. Csorba 2011, 208. ¶ 297. *Uo.* ¶ 298. Jegyzőkönyv az MTA Könyvtári Bizottsága 1924. május 5-i üléséről, Fráter 1988, 94–97. ¶ 299. Jakubovich Emil paleográfus, nyelvtörténész, 1924-ben az MTA levelező tagja lett. 1905-ben a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa lett, 1923-tól a kézirattárnak, majd 1927-től levéltárának volt a vezetője. 1930 és 1934 között az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója. ¶ 300. Fráter 1988, 96. ¶ 301. Az MTA Könyvtári Bizottsága 1924. október 13-i üléséről szóló jegyzőkönyv melléklete, Fráter 1988, 98. ¶ 302. Balogh Jenő jogász, politikus, vallás- és közoktatásügyi államtitkár, 1913–1917 között igazságügyi miniszter. 1901-ben az MTA levelező, 1912-ben rendes, 1936-ban igazgatósági, 1937-ben tiszteleti tagjává választották. 1949-ben tanácskozó taggá minősítették vissza. 1920-tól 1935-ig az MTA főtitkára.

Hellebrant Árpád mulasztásaira tért ki részletesen.[303] Azt javasolta, hogy az elnök az Országos Magyar Gyűjteményegyetemmel kötött megállapodás értelmében kérje meg a minisztert, hogy „a könyvtári szolgálatban és a nagykönyvtárak helyes adminisztrációjára vonatkozó szabályokban teljesen jártas gyűjteményegyetemi tisztviselőt" rendeljen az Akadémiai Könyvtárba. Rendteremtési szándéka ugyan jogos volt, mégis Szily Kálmán, aki oly sok nehéz időszakban állt helyt munkatársaival, méltatlannak érezhette szavait, mert „csak ahhoz járul hozzá, hogy távolléte vagy betegeskedése tartamára Viszota Gyula l. tag úr bízassék meg a főkönyvtárnoki teendőkkel, egyébként folyó évi október folyamán úgyis nyugdíjaztatását óhajtja kérni".[304]

Szily nem érte meg nyugdíjazását, nem egészen egy hónappal 86. születésnapja után, 1924. július 24-én elhunyt. Főtitkárként 15 évig, főkönyvtárnokként csaknem két évtizedig szolgálta az Akadémiát. Őt is az Akadémia palotájának oszlopcsarnokából kísérték utolsó útjára. Hunfalvy Pálhoz hasonlóan nagy tisztelet övezte, 1915-ben megünnepelték akadémiai tagságának 50. évfordulóját, és még ebben az évben a főrendiház tagja lett. 1920-ban az Akadémia tiszteleti tagjává választotta. Nyelvtörténeti munkásságáért 1913-ban elnyerte az Akadémia nagyjutalmát, 1922-től pedig a Nyelvtudományi Társaság tiszteletbeli elnöke lett.

A rendkívül alapos bibliográfiai és általában vett könyvtárszakmai tudásáról, nagy munkabírásáról ismert Hellebrant Árpád a háború után elvesztette lendületét és munkakedvét. Hiába kérvényezte évekig nyugdíjazását, végül csak 1925. február 22-én, csaknem fél évszázadnyi könyvtári szolgálat után vonulhatott nyugállományba. Nem túlzás azt állítani, hogy egész életét a Könyvtárnak szentelte. Nem élvezhette sokáig a szolgálat nélküli időszakot, 1925. december 5-én, 70 éves korában meghalt. „A magyar bibliográfiai tudomány egyik legelső és legbuzgóbb munkásának fejeződött be az élete" – így búcsúztatta a Magyar Könyvszemle szerkesztősége.[305]

Szily Kálmán az Akadémiai Könyvtárban, 1924, Stein Aurél felvétele

303. Lásd *Akadémiai Értesítő,* 1921, 41. ¶ 304. *Akadémiai Értesítő,* 1921, 41. 305. *Magyar Könyvszemle,* 1925, 201.

Arany János, 1884, Barabás Miklós olajfestménye

Sáfrán Györgyi

Az Arany János-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtárban

Arany János hagyatékának fia, Arany László elkötelezett gyűjtője volt. Édesapja halála után személyesen vagy levélben kérte a költő levelező társait, bocsássák rendelkezésére a hozzájuk írt Arany-leveleket. Így egészítette ki az apjához írott levelek gyűjteményét, majd ebből válogatta azt a 472 levelet, melyeket *Arany János Levelezése író-Barátaival, I–II.* (1888)[1] című kötetekben tett közzé. Arany László atyja irodalmi jellegű levelezését az Akadémiai Könyvtárnak szánta. Erről vall özvegyének, Szalay Gizellának Szily Kálmánhoz intézett levele:

> „Méltóságos Főtitkár Úr,
> mellékelve küldöm önnek Arany János összes levelezését, írótársaival, barátaival, és Petőfi harminchárom levelét, melyeket ipámhoz írt. Boldogult férjem e levelezést az Akadémia Kézirattárának szánta, emlékül Arany Jánosra. Kérem, legyen kegyes e csomagot rendeltetési helyére juttatni, és szívesen fogadni e megemlékezést.
> Kitűnő tisztelettel és szíves üdvözlettel
> Budapest, [18]99-3-23.
> özv. Arany Lászlóné"

Az így az MTA birtokába került 1331 levelet Jónás Károly akadémiai gondnok még az évben beszámozta, s a levelek jegyzékét közölte az *Akadémiai Értesítő*ben. Összeállításából *Arany János levelezésének címjegyzéke* (Bp. 1899) című különnyomat is készült. Az elmúlt közel száz évben a szakirodalomban e nyomtatott katalógus jelzeteire hivatkoztak. Ugyancsak e jelzetek alapján idézik az anyagokat az 1950-es években indult Arany–Petőfi kritikai kiadások köteteiben, ezek között is elsősorban az Akadémiai Könyvtár kézirattári anyagára támaszkodó Arany-levelezés kötetekben,[2] melyek az 1852–1856-os éveket tartalmazzák.

Mindezek indokolják, hogy az anyagnak az 1960-as években történt rekatalogizálásakor a Jónás Károly-féle nyomtatott katalógus eredeti számozását meg kellett tartani. Ekkor az Arany levelezésanyag csak új, összefoglaló számot kapott: K 513-at. Mivel annak idején Jónás Károlynak sebtében kellett a levelezés jegyzékét összeállítania, óhatatlanul csúsztak bele hibák, ezeket kijavítottuk. Ahol az egyes levelek jelzetei hiányoznak, mint pl. Kazinczy Gábor keltezés nélküli leveleinél, ott a 259. számra összegyűjtött egyes darabokat 259/a., /b. stb. jelzettel tüntettük fel. Ugyanígy pótoltunk egyéb hiányzó jelzeteket. Az Arany-levelezéshez tartozó újabb beszerzéseket az évtizedek során a Jónás Károly-féle nyomtatott katalógus jelzeteihez csatlakoztatták, így az ott 1331. tétellel végződő anyag jelenleg az 1393. számú levéllel zárul.

Az Arany család iratai, többi levelezése Arany László, majd özvegyének birtokában maradt, aki a hagyatékot második férjével, Voinovich Gézával a Ménesi út 23. szám alatti Voinovich-villában őrizte anélkül, hogy abba mások betekinthettek volna. Az épület a második világháborúban gyújtóbombát kapott, s így az Arany családi hagyaték feltárás nélkül pusztult el. A családi levelek értékeit példázzák az idézetek, melyeket Voinovich Géza *Arany János életrajza* (Bp. 1929, 1931, 1938) című műve három kötetében idéz, továbbá azok, melyeket a költő Karlsbadból írt unokájának, Szél Piroskának. Ezek *Piroska és édes anyja emlékeül* címen *Arany László Munkáinak I. kötetében* jelentek meg. Az elpusztult levelek egy részének mennyiségét sejteti Voinovich közlése, mely szerint Arany a karlsbadi nyarak egy-egy esztendejében nyolc-tíz levelet írt feleségének s külön fiának, aki külföldön tartózkodott.[3] Ez maga is kb. száz levelet jelent. Az Arany-hagyaték tragikus történetét a maga teljességében közöltem az Arany kritikai kiadás XV. kötetében.[4]

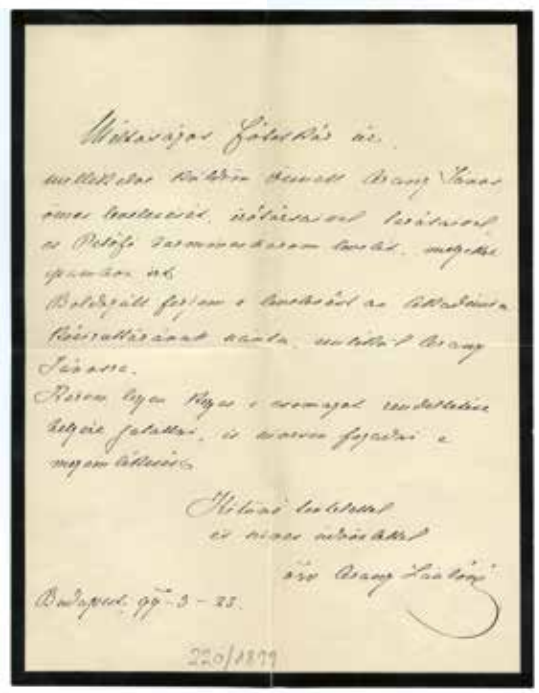
1. Arany 1888–1889. ¶ 2. Sáfrán–Bisztray–Sándor–Keresztury 1975, mely az 1828–1851. évek levelezését tartalmazza, valamint a XVI. kötet, a Sáfrán–Bisztray–Sándor–Keresztury 1982. ¶ 3. Voinovich 1938, 226. ¶ 4. Sáfrán–Bisztray–Sándor 1975, 456–472.

Arany László, 1898, Balló Ede olajfestménye

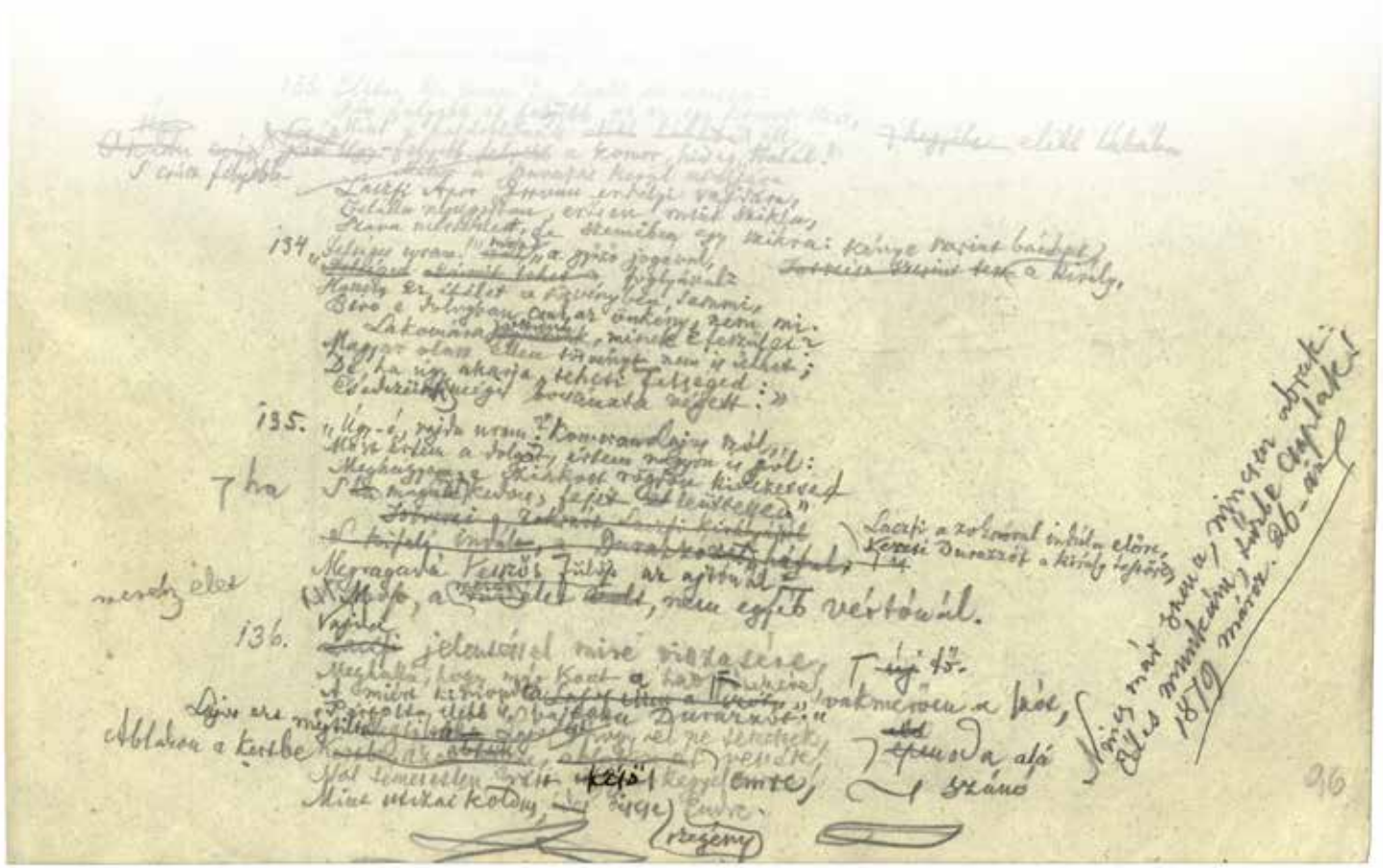
Arany Lászlóné, később Voinovich Gézáné Szalay Gizella, Strelisky Lipót felvétele

Arany Lászlóné levele Szily Kálmánnak, az Akadémia főtitkárának, 1899. március 23.

Arany János nagyobb műveinek kéziratait – Arany László akaratából – özvegye jeles gyűjteményekbe s oda juttatta, ahol a költőt jelentősebb hatások érték, vagy ahonnan eszmei és baráti megértés sugárzott feléje. Így került Nagyszalontára a *Murány ostromá*nak kézirata, míg a *Rózsa és Ibolya* Kisújszállásra, ahol egykor Török Pál könyvtára európai távlatokat nyitott neki. Debrecenben, a Református Kollégium Nagykönyvtárában van a *Buda halálá*nak egyik kézirata, míg Nagykőrösön őrzik *A nagyidai cigányok*, a *Katalin* és az ott még *Kereszt fű* címen ismert *Szent László füvé*nek kéziratos kolligátumát. A kolozsvári Múzeum Egylet Könyvtárának ajándékozták *Kisebb Költeményei*nek kéziratát. Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár őrzi a *Toldi-trilógia* kéziratát. Itt van a *Buda halála* egy másik kéziratos példánya is. Arany leveleinek két jelentős részlege: Petőfihez és Madáchhoz intézett levelei szintén itt találhatók, további jelentős mennyiségű más levelekkel együtt.[5] A Petőfi Irodalmi Múzeumban is szép számmal találhatók Arany-levelek, -kéziratok.

5. Lásd SÁFRÁN 1967.

A Toldi szerelme *fogalmazványa 96. fóliójának részlete*

Míg az egyes művek teljes kéziratai különböző helyre kerültek, a fogalmazványi példányok a családi hagyatékban maradtak. Ezekből Voinovichnak egy, az Akadémia pincéjében elhelyezett ládája megőrizte az Arisztophanész-vígjátékok apróbetűs, ceruzaírásos első fogalmazványait, valamint a *Daliás idők – Toldi szerelme* fogalmazványi lapjait, köztük a műben szereplő családok Arany készítette címerrajzaival. E kötegre szerzőjük ezt írta: „tűzre való".[6] E köteg 96. fóliáján Aranynak az előbbi felirathoz kapcsolódó – rá annyira jellemző – két sora húzódik meg:

„Nincs már széna, nincsen abrak:
Édes munkám, tűzbe csaplak.
1879. márcz. 26-án"

E sorok Arany lírai költeményeinek gyűjteménye, s kiadásban először csak 1975-ben láttak napvilágot.[7]

Az akadémiai Arany-gyűjtemény első csoportja tehát a költő családjától származik. Szervesen kapcsolódik hozzá Arany gyermekkori *Deák Tör'sök-szók* című tankönyve, az akkor nyolc éves tulajdonos versével:

„Ha akarod tudni
Ez könyv kié légyen
Az Arany Jánosé
Ki sokáig éljen
Joannes Arany"

Alája azt is följegyezte: „vevődött 10 Garason 1825-ik esztendei Őszi vásárban" stb. A kis könyv vándorútja sem mindennapi. Történetét az Akadémia 1899. november 27-én tartott tizenegyedik összes ülésének jegyzőkönyvéből ismerjük: „A főtitkár felolvassa Kováts S. Jánosnak, a nagyváradi felső kereskedelmi iskola igazgatójának Gyulai Pál r. t.-hoz november 20-án intézett következő levelét:

6. A kézirat jelzete: K 506. ¶ 7. Kereszтury–Kereszтury 1962

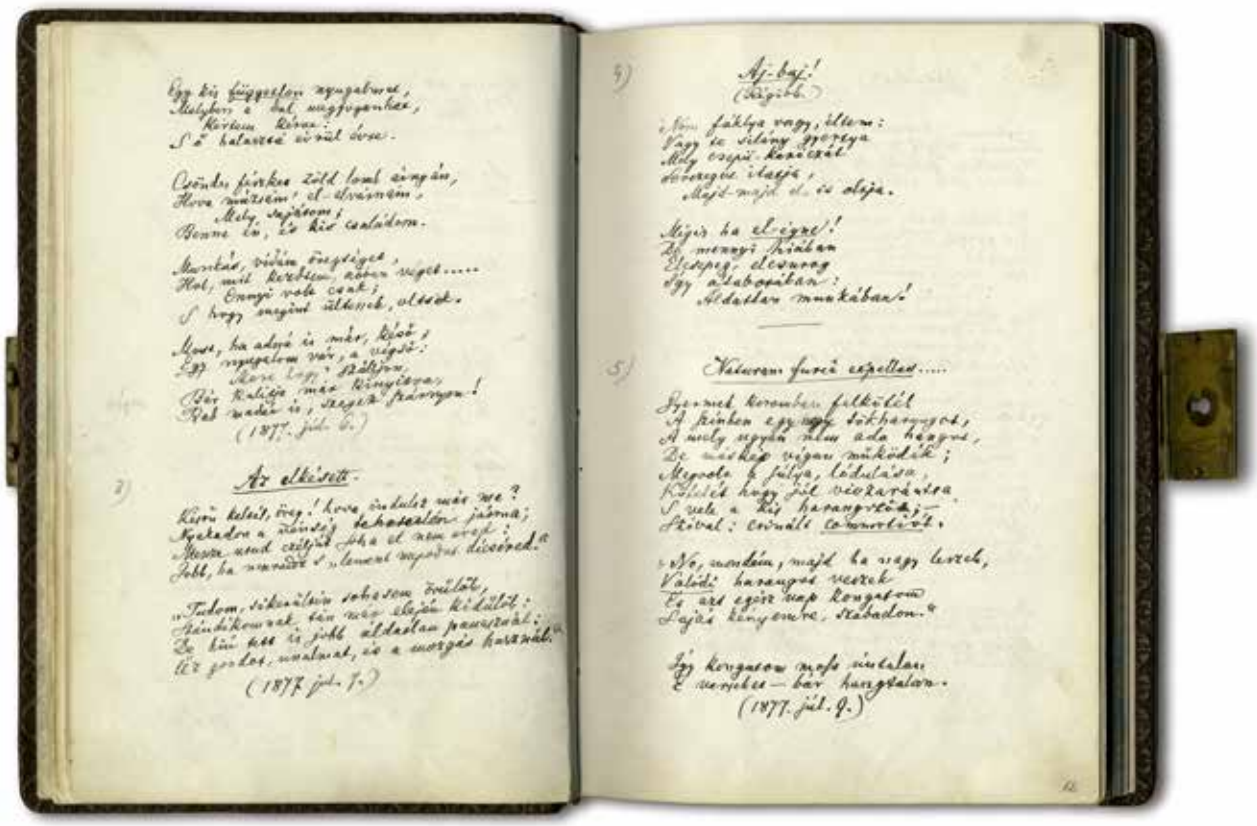

Arany János Deák Tör'sök-szók *című tankönyve első ismert versével*

„Jelen levelemhez egy régi könyvet (Deák Tör'sök szók, magyar jelentéseikkel együtt. Debrecen 1823) mellékelek, Arany Jánosnak egyik deák tankönyvét 1825-ből, mely nemcsak mint ereklye becses, hanem a bekötési táblán található versecskénél fogva irodalomtörténeti szempontból is. A könyvhöz intézetünk fűtője útján jutottam, ki Arany anyjának révén rokonságban van az Arany-családdal. A fűtőnk neve Megyeri János, ki a könyvet apjától örökölte, apjának pedig maga Arany János adta. Ezt az Arany ereklyét azzal a kérelemmel küldöm Arany egyik legjobb barátjának, méltóztassék úgy felhasználni, amint azt legjobbnak *látja*."[8]

Gyulai Pál méltón használta fel: az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának ajándékozta.

A Kézirattár Arany-anyagának második nagy csoportját, eredetileg a Kisfaludy Társaság gyűjteményébe tartozó darabok képezték, ma már a törzsanyagba vannak beosztva. Ezek közé tartozik a *Kapcsos könyv*, valamint *Az ember tragédiájának* kézirata az Arany javasolta módosításokkal. Mivel utóbb ezt a példányt küldték nyomdába, a Madách által javítgatott nehezen olvasható 25. oldalt Arany – hogy a nyomdászok munkáját könnyítse – újból lemásolta. Ugyancsak a Kisfaludy Társaság kapta ajándékul az ún. vándor Béranger-kötetet, amelyet először Petőfi ajándékozott Aranynak. A kis könyv további

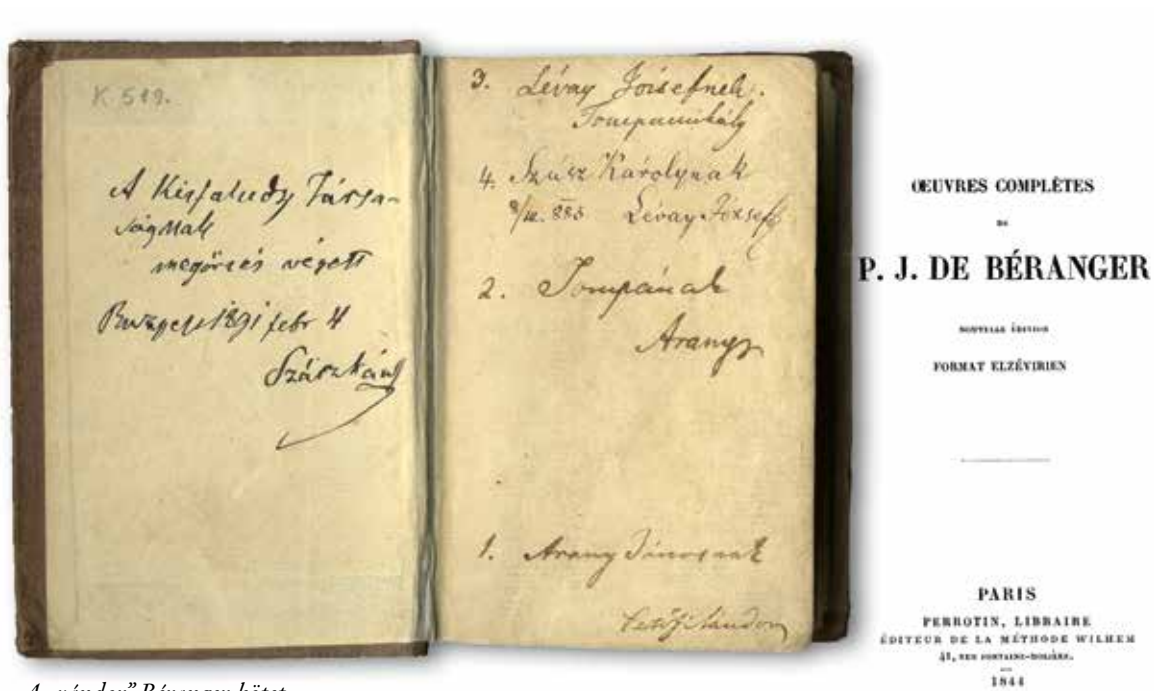

Arany János Kapcsos könyve *a Kisfaludy Társaság ereklyetárából*

8. *Akadémiai Értesítő* 1899, 649.

tulajdonosairól a bejegyzések vallanak. A Kisfaludy Társaság kézirat- és levélgyűjteménye egyéb értékes anyagokat is megőrzött, így pl. a társaság pályázataira érkezett első, jelentős Arany-műveket: *Az elveszett alkotmány* és a *Toldi* pályázati példányait, a velük kapcsolatos iratokat, bírálatokat, továbbá egyéb versek kéziratát, leveleket.

A Kézirattár Arany-anyagának harmadik csoportja további ajándékozások, vásárlások révén került ide. A legtekintélyesebb beszerzést az 1939-ben Ernst Lajos gyűjteményéből vásárolt kéziratok jelentik. Napjainkban is gyarapodott a gyűjtemény, így 1977-ben Bariska Piroska révén Szilágyi Sándor hagyatékából. A Kézirattárunkban levő, nem hivatalos jellegű Arany-kéziratok száma megközelíti a 2000 darabot.

A „vándor" Béranger-kötet

Molnár Andrea

Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény

„was ein hochbegeisterter Apostel
Verständnissvoll mit nie erlahmtem Eifer
Und unbegrenztem, freud'gem Opfermuthe
Zusammentrug zu unschätzbarer Sammlung"[1]

Az Akadémiai Könyvtár történetének első felében a gyarapodás legfőbb forrását az adományok tették ki. Ezek közül mind nagyságát, mind értékét tekintve kiemelkedik a Goethe-gyűjtemény, amely 1895-ben került a Magyar Tudományos Akadémiához. A kollekció a Németországon kívüli Goethe-kultusz jelentős megnyilvánulása, ismereteink szerint világszerte ez a negyedik legnagyobb Goethe-gyűjtemény.

Az adományozó, dr. Elischer Gyula orvosprofesszor a nagybátyjától, Elischer Boldizsár ügyvédtől örökölt több mint 4100 egységből álló gyűjteményét ajándékozta az Akadémiának, amely értékes emléktárgyak és ábrázolások mellett számos kéziratot és egy gazdag könyvgyűjteményt is tartalmazott. Ki is volt a gyűjtő, és mi késztette őt gyűjteménye létrehozására? Az 1818. március 23-án Eperjesen született Elischer Boldizsár egyike volt azoknak a művelt felvidéki polgároknak, akik meghatározó politikai, gazdasági, kulturális szerepet játszottak a nemzetté válás időszakában Magyarországon, ugyanakkor megőrizték német identitásukat.[2] A német származású evangélikus Elischer család a 17. század végén telepedett meg a felvidéki Gölnicbányán. Elischer Boldizsár apja Eperjesen volt mészáros, mindhárom fia tanult ember lett.[3] A legidősebb, Boldizsár az eperjesi evangélikus kollégium diákja volt, majd Lipcsében hallgatott jogot. Pesten telepedett le, ahol köz- és váltóügyvédként szerzett komoly tekintélyt. Az 1850-es években a váltójog magántanára lett a pesti egyetemen, kereskedőházak és pénzintézetek jogi képviselőjeként dolgozott. Nyilvános hangversenyeken fellépő, kiváló hegedűművészként és zeneszerzőként is ismerték, a Zeneakadémia egyik alapítója volt.[4]

A német irodalom, különösen Johann Wolfgang Goethe szeretetét az eperjesi német nyelvű közösségből, illetve otthonról hozhatta. Valószínűleg lipcsei tanulmányai idején mélyedt el igazán a nagy német író műveiben. Goethe-gyűjtővé válásában döntő szerepet játszott, hogy 1852-es lipcsei tartózkodása során a Kassáról és Pestről már korábban ismert Georg Wigand könyvkiadó és könyvkereskedő megismertette Salamon Hirzellel, aki szenvedélyesen és nagy szakértelemmel gyűjtötte neves költők, köztük Goethe kéziratait és nyomtatásban megjelent műveit. Elischer nemcsak az első útmutatásokat, de gyűjteményének első darabjait is Wigandtól és Hirzeltől kaphatta.[5] Elkötelezettsége és egyre gyarapodó gyűjteménye csakhamar komoly tekintélyt szerzett számára a németországi gyűjtők és filológusok körében. Kapcsolatban állt alakuló Goethe-társaságokkal, és kivette a részét az író német kultuszának alakításából is. Tárgy- és pénzadományokkal támogatta a Goethe szülőházában berendezkedő Freie Deutsche Hochstiftet, és az 1878-ban alakult bécsi Goethe Vereint. Külföldi útjai során igyekezett azokra a helyekre eljutni, ahol Goethe járt, áhítattal zarándokolta végig annak egykori útjait (ún. Goethe-Reisen). 1869 és 1871 között hónapokat töltött Itáliában, több száz képeslap őrzi ennek az utazásnak az emlékét a gyűjteményben.[6] Gyűjtőkörét kiterjesztette az autográfok, relikviák, ábrázolások, nyomtatványok teljes spektrumára. Páratlan tájékozottsága

1. Nagy Jenő, *Prolog.* Harsányi Móricz hagyatékában. Fordítása: „amit egy lelkes apostol hozzáértő, sosem lankadó buzgalommal és határtalan, örömteli önfeláldozással gyűjtött egybe felbecsülhetetlen gyűjteménnyé". Közzétette: György 1965, 614-616. ¶ 2. Széphelyi 1992, 184–186. ¶ 3. György 1968, 7. A család genealógiája: MTA KIK Kézirattár K 124/40. ¶ 4. *Révai nagy lexikona,* 390. ¶ 5. Pukánszky 1932, 183–210, 190.; Hirzel levele Elischerhez 1863-ból MTA KIK Kézirattár K 124/87. ¶ 6. MTA KIK Kézirattár K 119/1–18.

dr. Elischer Gyula orvosprofesszor a Vaskoronarend kitüntetéssel, 1910

Verzeichniß

von

Goethes

Handschriften, Zeichnungen und Radirungen, Drucken seiner Werke, Compositionen und Illustrationen seiner Dichtungen, Büsten, Medaillen und Gemälden, Portraits aus seinem Freundeskreise, Andenken und Erinnerungszeichen,

welche

im Concertsaale des Königlichen Schauspielhauses

vom 19ten Mai 1861 an

ausgestellt sind.

Mit zwei Schrifttafeln.

(Der Ertrag ist für das in Berlin zu errichtende Goethe-Denkmal bestimmt.)

Berlin 1861.

E. H. Schroeder.

Herm. Kaiser.

Unter den Linden 11.

Verzeichniß von Goethes Handschriften, Zeichnungen und Radierungen..., Berlin, 1861

Elischer Boldizsár, 1896, Balló Ede festménye

ellenére ő maga nem publikált, de szívesen állt rendelkezésre információkkal vagy gyűjteménye egyes darabjai kölcsönadásával. Jelentősek érdemei a Goethe-ábrázolások terén, amelynek első két mértékadó összefoglalása, Hermann Rollett és Friedrich Zarncke művei[7] Elischer közreműködésével jöttek létre.

Goethe kultuszának felélesztése az író születésének 100. évfordulóján indult el az 1849 őszén Lipcsében megrendezett Goethe-kiállítással.[8] Ezt követte 1861-ben Berlinben egy újabb gazdag kiállítás, amelyhez már katalógus is készült. Ebben kategóriákba rendezve mutatták be az anyagot (mellszobrok, érmek, emlékérmek, Goethe és közeli barátainak arcképei; Goethe, Goethe családtagjainak és közeli barátainak kéziratai; Goethe rajzai; Goethe műveinek kiadása; költeményeihez írt zeneművek; illusztrációk; emléktárgyak),[9] mely osztályozás a későbbiekben mértékadó lett Elischer gyűjteménye számára is.

Az Elischer-féle gyűjtemény bekerült az Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal 1885-ben megjelentetett,

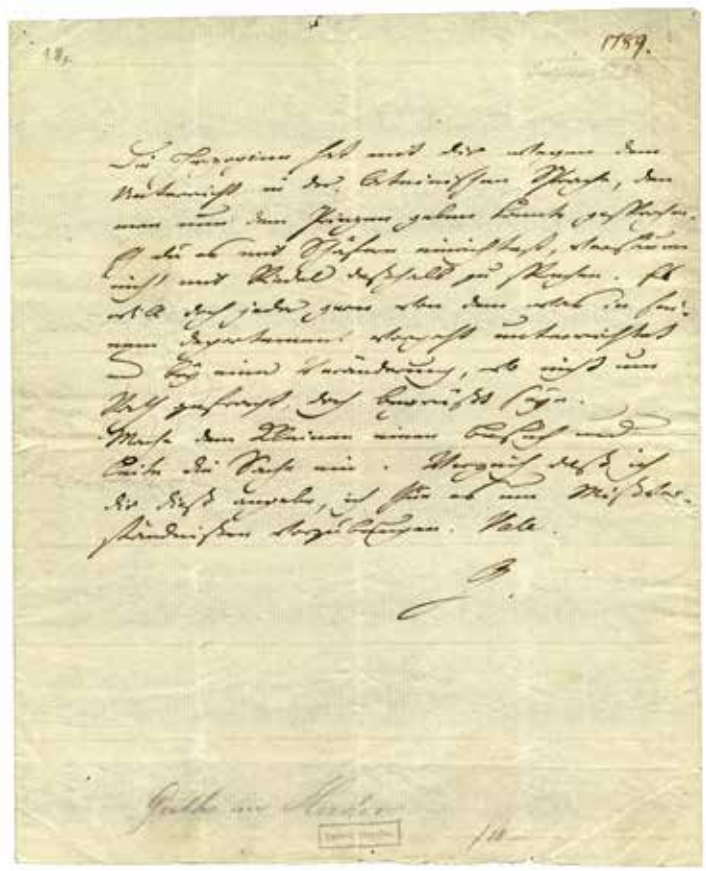
7. Rollett, Hermann, *Die Goethe-Bildnisse biographisch-kunstgeschichtlich dargestellt*, Wien, Braumüller 1883; Zarncke, Friedrich, *Kurzgefasstes Verzeichniss der Originalaufnahmen von Goethe's Bildniss*, Leipzig, Hirzel, 1884. ¶ 8. A kiállítás katalógusa megtalálható a gyűjteményben: *Goethe-Ausstellung...* 1849, 1–13, jelzet: 398.497. ¶ 9. *Verzeichniß von Goethes Handschriften...* 1861. A katalógus felépítéséről a kiállítás egyik rendezője, Gustav von Loeper levelekben tájékoztatta Elischert, MTA KIK Kézirattár K 124/91–94.

Johann Wolfgang von Goethe, George Dawe képe után, Thomas Wright metszete, London, 1821

a magyarországi köz- és magánkönyvtárakról szóló kiadványába.[10] A kötet az anyagot külföldi irodalommal foglalkozó gyönyörű magánkönyvtárként mutatja be, jelezve, hogy Elischer azt reprezentatív jelleggel, mintegy múzeumként helyezte el pesti lakásában. A kiadvány a könyveket három csoportba sorolja: a) Goethe 18-féle külön kiadású összes műve, b) ritka első kiadások (editio princeps), c) Goethe műveinek díszkiadásai és a Goethéről szóló művek, összesen 2570 kötet. A zenei kollekció (Goethe verseihez és színdarabjaihoz főként zongorára komponált dalok 96 szerzőtől) ekkor már majdnem teljes volt: a 360 darab füzet a következő tíz évben már csak héttel egészült ki. Az 1880-as évek közepére a gyűjtemény már közelítőleg akkora volt, ahogy azt az Akadémia egy évtized múlva megkapta.

A különleges gyűjtemény híre a század vége felé már Magyarországon is elterjedt. Elischer Boldizsár 1895. március 26-án bekövetkezett halála után lábra kapott a hír, hogy az elhunyt a weimari gyűjteményhez kívánta csatolni sajátját, de végül rokonainak sikerült az értékes irodalmi kincset hazai könyvtáraink számára megőrizni.[11] Örököse, Elischer Gyula orvosprofesszor 1895 júniusában három napra megnyitotta nagybátyja Bálvány utca (korábbi nevén Göttergasse, ma Október 6. utca) 10. szám alatti lakását az érdeklődők számára, hogy a gyűjteményt megtekintsék. A látogatók között volt Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter,[12] aki kijelentette, hogy szeretné, ha ezek a kincsek hosszú távon hazánkban, egy kulturális feladatokkal foglalkozó közintézetben maradnának.

Johann Wolfgang von Goethe levele Johann Gottfried Herdernek

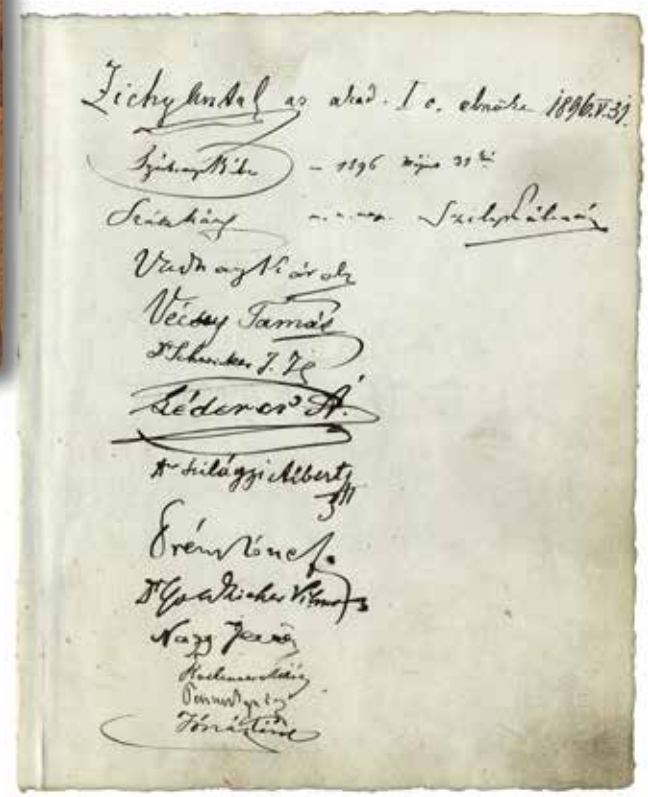
10. GYÖRGY 1887 415.; „Nevesebb specialitások: Elischer Boldizsár gyönyörű Goethe-gyűjteménye" 432. ¶ 11. „A fővárosban elhunyt Elischer Boldizsár volt ügyvéd [...]. Az öreg úr nagybecsű Göthe-gyűjteményt hagyott hátra, melyet eredetileg a weimari gyűjteményhez akart csatoltatni, de rokonainak állítólag sikerült az érdekes irodalmi kincset hazai könyvtáraink számára őrizni meg." *Pesti Hírlap,* 1895. március. 28. (17. évf., 86. szám), 9. A *Révai nagy lexikona* még egy információval kiegészíti ezt: „A nagybátyjától örökölt Goethe-gyűjteményt, melyért Frankfurt és Weimar városok 100 000 márkát ajánlottak fel, E.[lischer Gyula] a M. Tud. Akadémiának ajándékozta." *Révai nagy lexikona* 1912, 390. ¶ 12. *Pester Lloyd Abensblatt,* 1895. május 27., No. 120. 1.

Goethe műveinek gyűjteményes kiadásai az Elischer-gyűjteményben

A Goethe-szoba első vendégkönyve, 1896

A Goethe-szobáról készült felvétel

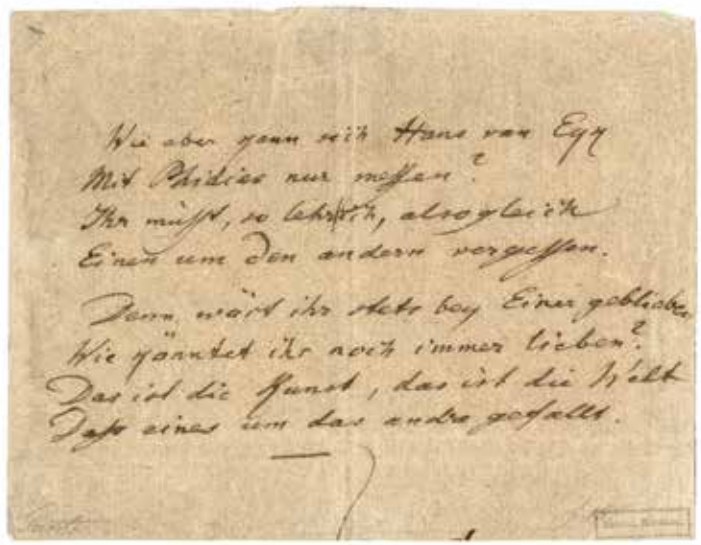

Erdélyi Mór felvételei a Goethe-szobáról, 1905 körül

Johann Wolfgang von Goethe „Morgens rund…" kezdetű töredékének emlékkönyvbe szánt sorai

Johann Wolfgang von Goethe „Wie aber…" kezdetű versének kézirata

Karlsbadi emlékpohár

Kívánsága megfelelt Elischer Gyula szándékának, aki néhány nap múlva levélben kérte a minisztert, hogy járjon közben az Akadémia elnökénél az adomány elfogadása érdekében.

Az Akadémia örömmel elfogadta az ajándékot, és az adományozó összes feltételét teljesítette.[13] Heller Ágost főkönyvtárnok Frankfurtba és Weimarba utazott az ottani gyűjtemények tanulmányozása céljából.[14] Nekiláttak a magyar és német nyelvű katalógus elkészítésének, kijelölték a helyet az állandó kiállítás számára a palota földszintjén,[15] tárlókat készíttettek, és a kor legdivatosabb portréfestőjét, Balló Edét bízták meg Elischer Boldizsár portréjának megfestésével. A Goethe-gyűjtemény gyarapítása céljából az adományozó 2000 forint összegű alapítványt tett. Az így létrejött Goethe-szoba lett az első tematikus állandó kiállítás, azaz múzeum az Akadémia palotájában.

Ünnepélyes megnyitására 1896. május 31-én vasárnap délben került sor, számos prominens személy, köztük a vallás- és közoktatásügyi miniszter részvételével. Beszédében Wlassics arra a kérdésre is kitért, hogyan illeszkedik e program a nemzeti tudományos intézmény 1896. évi millenniumi programsorozatába. Úgy vélte, ez a múzeum is bizonyítja, hogy alaptalan és rosszhiszemű az a vád, miszerint a kultúra Magyarországon soviniszta és magába forduló: a magyarok igenis nyitottak a nyugati civilizáció és kultúra eszméire.[16]

Miből is állt a gyűjtemény, amelyet gyűjtője bő négy évtizedig gyarapított? A katalógus alapján a fő csoportok a következők voltak:[17]

– könyvek és folyóiratok: Goethe összes műveinek 20 féle kiadása 320 kötetben; 131 első kiadás, különkiadás és ritkaság, 13 dísz- és képes kiadás, 64 mű a nagy költő levelezéséből és a vele készített interjúkból, valamint körülbelül 2000 tétel a Goethére vonatkozó szakirodalomból;

– kéziratok: Goethe kéziratai, amelyeket saját kézzel írt vagy csak aláírt (34), Goethe kortársainak kéziratai (144);

– arcképek: Goethe arcképei (az ajándékozáskor 233 db) és kortársainak arcképei (157);

– képek Goethe műveihez és életére vonatkozóan: 47 rézmetszet és litográfia, 756 fotográfia; 57 kép Goethe életének helyszíneiről;

– emlékérmek: 22 db;

– Goethe költeményeihez írt zeneművek: 367 db;

– Goethe-szobrok, ásványgyűjtemény, emléktárgyak.

13. *Jegyzőkönyvi mellékletek. 5. A Goethe-gyűjtemény felajánlása dr. Elischer Gyulától*, Akadémiai Értesítő, 1895, 559–560. ¶ 14. Heller 1896c, 317–320. ¶ 15. Ma ez a terem az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményéhez tartozik. Látható a 134. oldalon található alaprajzon. ¶ 16. *Goethe-Feier…* 1896 ¶ 17. Heller 1896d

A Goethe-szoba nagy hatást gyakorolt a látogatókra, az első kilenc hónapban a látogatók számát a főkönyvtárnoki jelentés 1700-ra becsülte. A Goethe-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtár mellé rendelt két osztály egyike lett (a másik a Kézirattár volt). A vendégkönyvek tanúsága szerint a világháborúig sokan látogatták, szívesen felkeresték külföldről és belföldről szakértők és érdeklődők egyaránt. Német nyelvű katalógusa számos külföldi könyvtárba eljutott. A gyűjtemény vásárlás útján és ajándékozással gyarapodott, maga Elischer Gyula is további tételekkel gazdagította.[18] Goethe-rajongó volt Kuun Géza tiszteleti és igazgatósági tag is, aki baráti viszonyban állt, és élénk levelezést folytatott Goethe unokájával, Wolfganggal. E barátság tárgyi emlékeit szintén a gyűjteménynek adományozták. A jelentős adományozók között szerepel Beöthy Zsolt, Borovszky Samu, Radó Antal és Stein Aurél. A már említett pénzalapítvány kamataiból a Goethe-szakirodalom újabb köteteivel, kéziratokkal és tárgyi emlékekkel bővítették a gyűjteményt. Ebből a keretből gondoskodtak a kötetek beköttetéséről és állagmegóvásáról is. Az anyag bővülését ún. járuléknaplóban vezették.

A magyarországi Goethe-kultusz több olyan egyesülést is életre hívott, amely rendszeresen látogatta az Akadémia Goethe-szobáját. Közéjük tartozott a Zwanglose Vereinigung von Literatur- und Kunstfreunden (Irodalom- és Művészetkedvelők Szabad Egyesülése), amely Goethe 150. születésnapja alkalmából, 1899. december 16-án tartott ünnepségén a Goethe-szobáról is megemlékezett.[19] Ebből a csoportból nőtt ki a Magyar Goethe Társaság, amelynek elsőrendű célja a magyarországi Goethe-kultusz továbbfejlesztése volt. Az 1922-ben alapított társaság tagjai között találjuk Heinrich Gusztávot, Vikár Bélát, Babits Mihályt és Kosztolányi Dezsőt.[20]

A Goethe-szoba közel 50 évig, 1944 tavaszáig állt fenn. A várható bombázások veszélye miatt a gyűjtemény értékesebb részét, a könyveket, metszeteket és a kéziratokat biztonságba helyezték, a gyűjtemény helyén maradt darabjai súlyosan megsérültek. Bár az Akadémia palotáját svéd védettség alá helyezték, az ostrom alatt súlyosan megsérült.[21] Maga a Könyvtár és vele együtt a Goethe-szoba anyaga is jelentős károkat szenvedett, különösen a képzőművészeti rész (a Goethe-arcképek eredetileg 233 tételből álló csoportjában ma már csak 27-ről van tudomásunk).[22]

A háború után a tematikus szobákat nem állították helyre. Az anyag rendezése és regisztrálása után a kéziratokat és relikviákat a Kézirattárban, a könyvanyagot átmenetileg az Olvasószolgálati Osztály raktárában helyezték el. Később a könyveket felvették az alfabetikus könyvtári katalógusba, hogy így hozzáférhetővé tegyék az érdeklődők számára. A könyvanyagot különgyűjteményként szeparáltan állították fel a raktárban.

Amikor 1974-ben kiadták a gyűjtemény jegyzékét,[23] Elischer neve már nem szerepelt a címlapon. Tulajdonképpen joggal, hiszen ez az anyag jelentősen eltért az eredeti gyűjteménytől:[24] az adományozó pénzalapja és az újabb ajándékok révén előbb mintegy 600 tétellel gyarapodott az állomány, majd 1945-ben károsodott. 1954-ben újabb értékes ajándék került a gyűjteményhez: Harsányi Mór magángyűjtő, a Goethe Társaság örökös tagja, végrendeletében kilenc Goethétől származó és tizenhat Goethe-kortárs kéziratát hagyta az MTA-ra.[25] 1980-ban leválasztották a gyűjtemény zenei anyagát, és az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának adták azzal az indokkal, hogy az Akadémiai Könyvtárban nincs meg hozzá a szakmai tudás, csak félretéve hever, és az átadással megnyílik a lehetőség az anyag kutathatósága előtt.[26]

Az ezredfordulón újjá alakult Magyar Goethe Társaság ismét foglalkozni kezdett a gyűjteménnyel. A budapesti Goethe Intézettel együttműködésben 2008-ban honlapot készítettek az Elischer-gyűjtemény kiemelt darabjainak megismertetése céljából *(Goethe Budapesten. Digitális Goethe-kalendárium).* Az elmúlt évtizedekben mind az MTA Művészeti Gyűjteménye, mind az MTA Könyvtár és Információs Központ szervezésében kisebb időszaki kiállítások adtak ízelítőt a gyűjteményből, és érkeztek újabb Goethére vonatkozó adományok is.[27] 2020-ban a Magyar Goethe Társasággal együttműködésben, a Goethe Intézet és a berlini Collegium Hungaricum támogatásával elkészült egy új, a teljes gyűjtemény digitális közzétételét célul kitűző kétnyelvű honlap (https://elischer-goethe.mtak.hu/).

18. Elischer Gyula egyetemi tanár maga is műgyűjtő volt. A birtokában levő Goethe-ereklyéket és emléktárgyakat 1896-ban kölcsönképpen átengedte a kiállítás céljaira, amelyek azután az évek folyamán a kölcsönből ajándékká válva a gyűjtemény részévé váltak. A 34 ereklyéről ugyanebben az évben rövid kétnyelvű katalógust adtak ki: *Goethe-szoba. Goethe-ereklyék és emléktárgyak Dr. Elischer Gyula tanár magángyűjteményéből. Goethe-Reliquien aus der Privatsammlung von Prof. Dr. Julius Elischer*, Budapest, MTA, 1896, 9. ¶ 19. György 1968, 12. ¶ 20. *Uo.*, 12. ¶ 21. Az ostrom alatt az épületet 27 akna érte, tetőzete nagyrészt leégett. *Uo.*, 13. ¶ 22. *Uo.*, 15. ¶ 23. Marth 1974 ¶ 24. Marth 1999, 1241–1246. ¶ 25. Harsányi Móric hagyatékát az MTA KIK Kézirattár K 124/114–191 jelzetű dokumentumai jelentik. ¶ 26. Az Akadémiai Könyvtár Kézirattára vezetőjének 1980. szeptember 11-én kelt 12.130/980 iktatószámú levele az OSZK Zeneműtára vezetőjéhez. ¶ 27. 2011-ben Arnóth József svájci mineralógus Goethére vonatkozó könyveket adományozott az Akadémiai Könyvtárnak. 2015-ben Klaus Seehafer bielefeldi író az Akadémiai Könyvtárnak adományozza 1822 kötetből álló Goethe-könyvtárát.

A Goethe-gyűjtemény digitális közzétételét célul kitűző kétnyelvű honlap

Mázi Béla

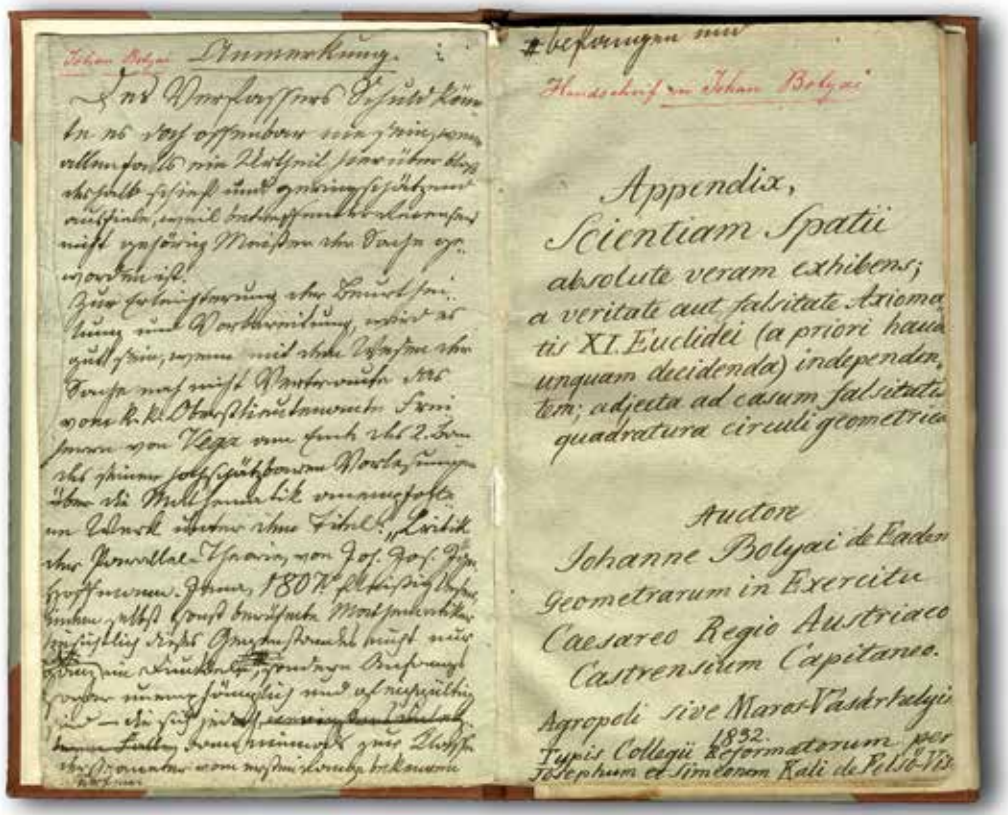
A Bolyai-gyűjtemény és Bolyai János *Appendix*e

Az MTA Könyvtárának Bolyai-gyűjteménye mintegy százötven év alatt gyűlt össze. Három alapvető részből áll: Bolyai Farkas és Bolyai János kéziratairól és leveleiből, családi dokumentumokból és a Bolyai-kutatás irataiból. A kéziratos anyaghoz tartoznak még Bolyai Farkas és János nyomtatott művei, valamint a Bolyai János tudományos recepciójával kapcsolatos nyomtatványok.[1] Köztudott, hogy a két Bolyai kéziratos hagyatékának túlnyomó része Marosvásárhelyen, a Teleki-Bolyai Tékában található. Részben Szabó Péter matematikusnak, budapesti főgimnáziumi tanárnak köszönhető, hogy az Akadémia könyvtára is jelentős dokumentumokkal rendelkezik Bolyai János működéséről. Ő a 20. század első éveiben sokat tett a Bolyaiak tudományos jelentőségének megismertetéséért. A bécsi császári és királyi hadilevéltárban (Kriegsarchiv) kutatva több, Bolyai Jánostól származó alapvető jelentőségű dokumentumot fedezett fel, amelyek azután 1910-ben a Kriegsarchiv ajándékaként az Akadémiai Könyvtár gyűjteményébe kerültek. Az 1910-es évek első felében az Akadémiai Könyvtár Bolyai-dokumentumait az akkor létesített kvázi különgyűjteményben, a „Bolyai-szekrényben" helyezték el. Ide kerültek a későbbi beszerzések is a második világháborúig. A dokumentumokról készült jegyzék szerint ekkor még együtt tartották a kéziratokat és a nyomtatványokat.[2] A „Bolyai-szekrény" az Akadémiai Könyvtár ma már meg nem határozható helyiségében állt. Ez a különgyűjtemény a II. világháború után megszűnt, a benne tárolt dokumentumok a Kézirattár állományába kerültek. A gyűjtemény még ezután is gyarapodott, Bolyai János unokájának, Hints Elek nyugalmazott főorvosnak Bolyaiakkal kapcsolatos anyaggyűjtése 1967-ben került a Könyvtárba. A Bolyai-anyagok katalógusát Fráter Jánosné állította össze.[3]

A gyűjtemény legfontosabb dokumentuma Bolyai János *Appendix*ként emlegetett korszakalkotó művének egyik előnyomata.[4] Ez a nyomtatvány annál is értékesebb, mivel kézirata jelenlegi ismereteink szerint nem maradt fenn. A kis kötet Bolyai János munkapéldánya volt. Ezt mutatják a szennylapokon található címfogalmazványok (az egyik Bolyai János, a másik pedig édesapja, Farkas kézírása), valamint a Bolyai János kezétől származó, gyakran előforduló latin nyelvű jegyzetek. A mű végére beragasztott magyarázó ábrák egyike szintén Bolyai János saját kezű rajza.[5]

Bolyai Jánost, akárcsak korának más nagy matematikusait, egészen fiatal kora óta foglalkoztatta a geometria nagy kérdése, a párhuzamosok elmélete. Édesapja, Bolyai Farkas óva intette őt a – szerinte bizonyosan kudarccal végződő – vizsgálódástól. „A' Parallelákat azon az úton ne próbáld [...], megfoszthat minden idődtől, egésségedtől, tsendességedtől s egész életed boldogságától. – Az a' feneketlen sötétség talám ezer Newtoni oriási tornyokat elnyél – soha sem világosodik meg a földön " – írta az akkor már a bécsi császári és királyi mérnökakadémián tanuló János fiának.[6] Bolyai János azonban nem hagyott fel kutatásaival. Később híressé vált levelében, amelyet 1823 novemberében Temesvárról írt, ahol hadmérnökként szolgált, már vizsgálódásai sikeréről számolt be édesapjának: „A feltételem már áll, hogy mihelyt rendbe szedem, elkészítem, s mód lesz, a paralellákról egy munkát adok ki; ebbe a pillantatba *nincs* kitalálva, de az az út, melyen mentem, csaknem bizonyoson ígérte a cél elérésit, [...] most többet nem szólhatok, csak annyit: *hogy semmiből egy*

1. A Bolyai-gyűjtemény történetéről lásd Fráter 1968, 5–15. ¶ 2. Jegyzék az Akadémiai Könyvtár Bolyai-kéziratairól és könyveiről. Kézirat, é.n. MTA KIK Kézirattár Bolyai-gyűjtemény K 30/5–6. ¶ 3. Fráter 1968 ¶ 4. [Bolyai János] *Appendix. Scientiam Spatii absolute veram exhibens: a veritate aut falsitate Axiomatis XI. Euclidei (a priori haud unquam decidenda) independentem; adjecta ad casum falsitatis, quadratura circuli geometrica.* Auctore Johanne Bolyai de eadem, Geometrarum in Exercitu Caesareo Regio Austriaco Castrensium Capitaneo. 26 p. + 2 p., MTA KIK Kézirattár 549.091. ¶ 5. A kötet teljes könyvészeti leírása megtalálható az MTA KIK Bolyai-honlapján: bolyai.mtak.hu. ¶ 6. Bolyai Farkas levele Bolyai Jánosnak, Marosvásárhely, 1820. április 4., Benkő 1975, 123.

Appendix,
Scientiam Spatii
absolute veram exhibens;
a veritate aut falsitate Axioma
tis XI. Euclidei (a priori haud
unquam decidenda) independen,
tem; adjecta ad casum falsitatis
quadratura circuli geometrica

Auctore
Johanne Bolyai de Eadem
Geometrarum in Exercitu
Caesareo Regio Austriaco
Castrensium Capitaneo.

Agropoli sive Maros-Vásárhelyini
1832.
Typis Collegii Reformatorum per
Josephum et Simeonem Kali de Felső-Vis

Parce gaudere oportet, et sensim
queri: totam quia vitam miscet dolor et
gaudium.

Bolyai János.

Marosvásárhelyen 3ti Augusti 1814.

Bolyai János emléklapja Vajda Dániel gyűjteményéből, Marosvásárhely, 1814. augusztus 3.

Az Appendix *előnyomatának címlapja Bolyai János kézírásával, és egyes oldalai autográf bejegyzésekkel*

(10)

$\widetilde{ab}$ compositus) feratur prius juxta $\widetilde{ab}$, tum juxta $\widetilde{bu}$ semper porro in infinitum: erit via $\widetilde{cd}$ ipsius c linea L ipsius cm. Nam (posteriori l dicta) sit punctum quodvis d in $\widetilde{cd}$, $du \| cm$, et b punctum ipsius L in $\widetilde{du}$ cadens; erit $bu \triangleq am$, et $ac = bd$, adeoque $du \triangleq cm$, conseqq. d in l. Si vero d in l et $du \| cm$, atque b punctum ipsius L ipsi $\widetilde{du}$ commune sit; erit $am \triangleq bu$ et $cm \triangleq du$, unde manifesto $bd = ac$, cadetque d in viam puncti c, et sunt l et $\widetilde{cd}$ eadem. Designetur tale l per $l \| L$.

§. 23. (Fig. 9) Si linea L formis $cdf \| abe$ (§. 22.), et $ab = be$, atque $\widetilde{am}, \widetilde{bu}, \widetilde{cp}$ sint axes; erit manifesto $cd = df$: et si quaelibet 3 puncta a, b, e fuerint ipsius $\widetilde{cd}$, ac $ab = a.cd$, erit quoque $ae = a.ef$: adeoque (manifesto etiam pro ab, ac, dc incommensurabilibus) $ab : cd = ae : cf$, estque $ab : cd$ ab ab *independens*, et per *ac prorsus determinatum*. Dénotetur quotus iste, nempe $ab : cd$ litera majori eiusdem nominis (puta per X), quae ac litera minuscula (ex.gr. x) insignitur.

24. Quaecunque x et y fuerint; est $\overset{y}{X} = X^{\overset{y}{(}}$ (§. 23) Nam aut erit alterum (ipsorum x, y) multiplum alterius (ex.gr. y ipsius x), aut non.

Si $y = nx$; sit $x = ac = rz = gh$ &c., usque quo $ab = y$ fiat; sit porro $cd \| gk \| kl$; erit (§. 22.) $X = ab : cd = cd : gk = gk : kl$; adeoque $\frac{ab}{kl} = \left(\frac{ab}{cd}\right)^n$, sive $Y = X^n = \overset{n}{X}$. Si x, y multipla ipsius t sint, puta $x = mt$, et $y = nt$; est (per praec.) $X = I^m$, $Y = I^n$, conseqq. $Y = \overset{n}{X^m} = X^{\overset{n}{m}}$. Idem ad casum incommensurabilitatis ipsorum x, y facile extenditur. Si vero fuerit $q = y - x$; erit manifesto $Q = Y : X$.

Nec non manifestum est, in Σ pro quovis x es-

(11)

se $X = 1$, in S vero $X > 1$ esse, atque pro *quibuscunque ab, abe* dari tale $cdf \| abe$, ut sit $cdf = abf$, unde $aubn = anop$ erit, etsi hoc illius qualevis multiplum sit; quod singulare quidem est, sed absurditatem ipsius S evidenter non probat.

§. 25. (Fig. 10) *In quovis rectilineo $\triangle lo$ sunt peripheriae radiorum lateribus aequalium, uti sinus $\wedge$lorum oppositorum.*

Sit enim $abc = R$, et $am \llcorner bm$, atque sint bn, $cp \| am$; erit $cab \llcorner anbn$, adeoque (cum $ab \llcorner bn$ sit) $cb \llcorner anbn$, conseqq. $cpbn \llcorner anbn$. Secet F *ipsius* cp, rectas bu, am (respective) in d, e, et fascias $cpbn$, $epam$, $bamn$ in lineis L formibus cd, ce, de; erit (§. 20.) $cde = \wedge lo$ ipsorum ade, ndc, adeoque $= R$; atque pari ratione est $ecd = eab$. Est autem (per §. 21.) in L lineo $\triangle ced$ (huic radio semper $= 1$ posito) $ce : de = 1 : \sin dec = 1 : \sin cab$. Est quoque (per §. 21.) $ec : dc = \bigcirc ec : \bigcirc dc$ (in F) $= \bigcirc ac : \bigcirc bc$ (§. 13.); adeoque est etiam $\bigcirc ac : \bigcirc bc = 1 : \sin cab$; unde assertum pro quovis $\triangle lo$ liquet.

§. 26. *In quovis sphaerico $\triangle lo$ sunt sinus laterum, uti sinus $\wedge$lorum iisdem oppositorum.*

Fig. 11. Nam sit $abc = R$, et $cod \llcorner$ ad sphaeram radium oc; erit $cod \llcorner aob$, et (cum etiam $boc \llcorner boa$ sit) $cd \llcorner ob$. In $\triangle\triangle ceo$, cbo vero est (per §. 25.) $\bigcirc ac : \bigcirc oc : \bigcirc dc = \sin cae : 1 : \sin cod = \sin ac : 1$; sin bc; interim (§. 25.) etiam $\bigcirc ec : \bigcirc dc = \sin cde : \sin ced$; itaque $\sin ae : \sin be = \sin cde : \sin ced$, est vero $cde = R = cba$, atque $ced = cab$. Consequenter $\sin ac : \sin bc = 1 : \sin a$. E quo promanant *Trigonometria sphaerica*, ab *Axiomate* XI *independenter stabilita est*.

§. 27. (Fig. 12.) Si ac, bd sint $\llcorner ab$, et feratur cab juxta $\widetilde{ab}$; erit (via puncti e dicta huic cd) : $ab = \sin u : \sin v$. Nam sit $de \llcorner ca$; est in $\triangle\triangle ade$, adb (per §. 25.) $\bigcirc ed : \bigcirc ad : \bigcirc ab = \sin u : 1 : \sin v$. Revoluto $baed$ circa ae, describentur $\bigcirc ab$ per b, $\bigcirc ad$ per d; et via dictae cd denotetur huic per $\bigcirc de$.

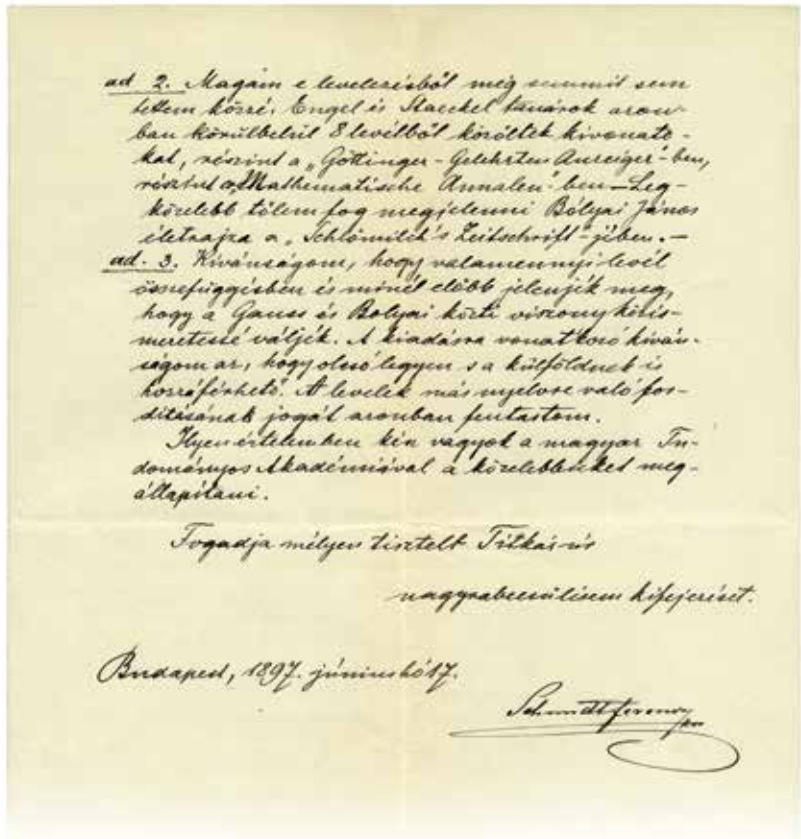
B 2

Bolyai Farkas egyetlen hiteles arcképe. Rajzolta egykori tanítványa, Szabó János

újj más világot teremtettem; mindaz, valamit eddig küldöttem, csak kártyaház a toronyhoz képest."[7]

Bolyai János műve apja, Bolyai Farkas tankönyvnek szánt nagyszabású matematikai összefoglaló munkájának, a *Tentamen*[8] első kötetének függelékeként (appendixeként) jelent meg – innen a röviden használt cím. Bolyai János ebben a művében korszakalkotó eredményt ért el, létrehozta az úgynevezett nemeuklideszi geometriát. Prékopa András szerint Bolyai János – akinek nagyságát sokan Kopernikuszéhoz hasonlítják – megtörte az euklideszi geometria egyeduralmát, megnyitotta az utat az emberi gondolkodás előtt, hogy másként fogja fel a teret. Nélkülözhetetlen alapot teremtett a 20. század fizikai elméleteinek kidolgozásához, amelyek gyökeresen megváltoztatták világképünket.[9] A modern matematika 19. és 20. században bekövetkezett fejlődése is nagymértékben köszönhető Bolyai János munkásságának. Művének jelentőségét csak jóval halála után ismerték fel. „Életében nem értették meg zseniális gondolatait, melyek már huszonegy éves korában megérlelődtek benne. [...] Aki viszont megértette Bolyai gondolatait, nevezetesen Gauss, a »matematikusok fejedelme«, méltatlanul viselkedett Bolyai Jánossal szemben, amikor 1832-ben az *Appendix*ről véleményt nyilvánított. Azt írta Bolyai Farkasnak, hogy János művét nem dicsérheti, mert ez azt jelentené, hogy saját magát dicséri. Ugyanis az abban foglalt eredmények, és az út, melyen

ad 2. Magam e levelemből még semmit sem
tettem közzé; Engel is Stackel barátok arra-
ban körülbelül 8 levélből kivonatok-
kal, nevezetesen a „Göttingen-Gelehrten Anzeigen"-ben,
részint a „Mathematische Annalen"-ben. Leg-
közelebb tőlem fog megjelenni Bolyai János
életrajza a „Schlömilch"-féle Zeitschrift-jében.–
ad. 3. Kívánságom, hogy valamennyi levél
összefüggésben és minél előbb jelenjék meg,
hogy a Gauss és Bolyai körti viszony kölc-
csönös világosan kitűnjék. A kiadásra vonatkozó kíván-
ságom az, hogy olcsó legyen s a külföldnek is
hozzáférhető. A levelek más nyelvre való for-
dításának jogát azonban fentartom.
Ilyen értelemben kész vagyok a magyar Tu-
dományos Akadémiával a közlésben megál-
lapodni.
Fogadja mélyen tisztelt Titkár-úr
nagybecsülésem kifejezését.
Budapest, 1897. június hó 17.
Schmidt Ferenc

Részlet Schmidt Ferenc Szily Kálmánnak, az Akadémia főtitkárának írott leveléből, Budapest, 1897. június 17.

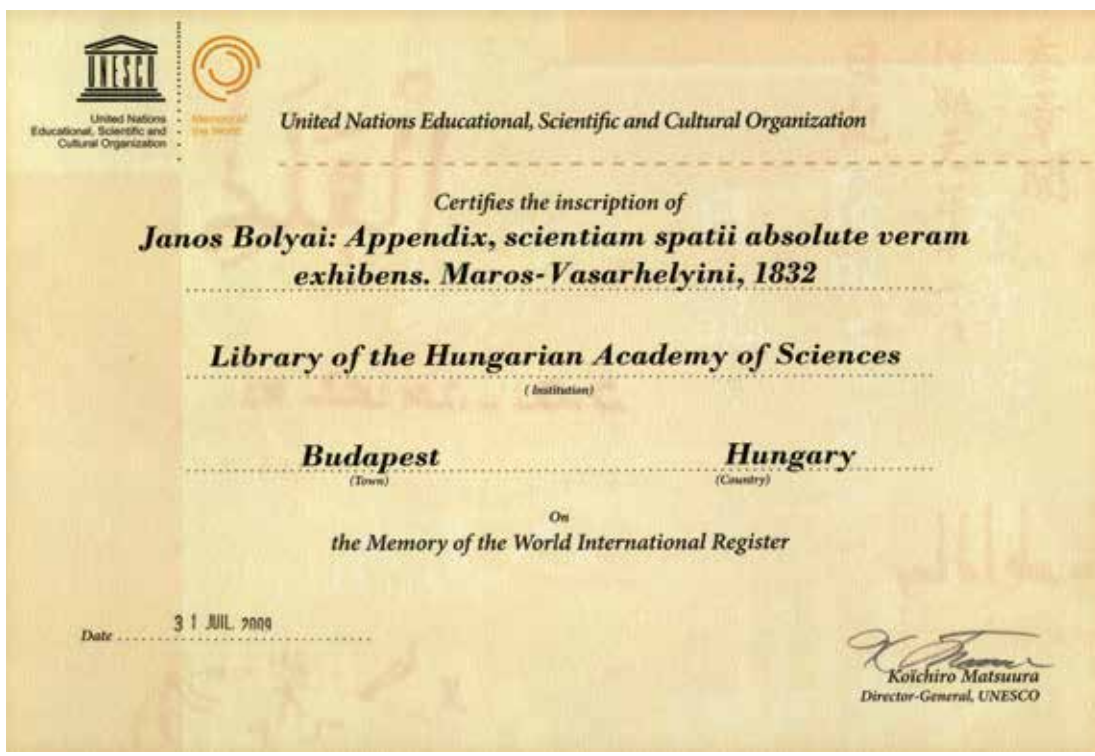
járva ezek megszülettek, szinte szó szerint megegyezik harminc, harmincöt éves meditációjával. Gauss 1855-ben bekövetkezett halála után hagyatékát feldolgozták, és említett állításának írásos bizonyítékát nem találták. Gauss későbbi magatartása is kifogásolható. Amikor tudomást szerzett arról, hogy az orosz Lobacsevszkij is felfedezte lényegében ugyanazt, mint Bolyai János – az előbbit 1842-ben megválaszttatta a Göttingeni Királyi Társaság külföldi levelező tagjának –, nem tájékoztatta őt arról, hogy van még más is, aki hasonló eredményeket ért el."[10]

Miért nagy jelentőségű az *Appendix*nek az Akadémiai Könyvtárban őrzött példánya? Bolyai János 1830 vége és 1831 áprilisa között vetette papírra művét marosvásárhelyi szabadsága idején.[11] Bolyai Farkas egyik leveléből úgy tudjuk, hogy az *Appendix* előnyomata 1831 júniusában látott napvilágot.[12]

7. Bolyai János levele Bolyai Farkasnak, Temesvár, 1823. november 3., Benkő 1975, 158. ¶ 8. Bolyai 1832. ¶ 9. Prékopa 2022, Első rész: 2002/7, 290–295.; Második rész,: 2002/8, 347– 352., Harmadik rész: 2002/9, 394–399. és 429. ¶ 10. Prékopa 2002, Első rész, 290. ¶ 11. Ács 2004, 230. ¶ 12. Bolyai Farkas levele Ádám Lajosnak, Marosvásárhely, 1831. június 13. körül. Idézi Ács 2004, 231.

Bolyai János 1831. április végén indult el új szolgálati helyére, Lembergbe, ahova – átesve egy rövidebb kolerás fertőzésen – 1831. május 15-én érkezett meg. A kis kötetet vékony tűvel sűrűn átszurkálták, azaz az akkor szokásos eljárással fertőtlenítették a kolera ellen. Ez felveti azt a lehetőséget, hogy az Akadémiai Könyvtár állományában lévő *Appendix*-példány akár az előnyomat is lehet, amelyet Bolyai János magával vitt Lembergbe. Ezt bizonyítani lehetetlen, az azonban bizonyos, hogy Bolyai munkapéldányként használta az itt bemutatott dokumentumot. Bár az *Appendix* előnyomata több példányban is fennmaradt, Bolyai János korszakalkotó művének ez a darabja köthető leginkább alkotójához.

A kötetet 1901-ben Schmidt Ferenc építész hagyatékából vásárolta meg a Magyar Tudományos Akadémia a két Bolyaival kapcsolatos több nyomtatvánnyal együtt. Schmidt 1868 elején közreadta Bolyai Farkas és János életrajzát az *Archiv der Mathematik und Physik* című folyóiratban. Ezután kezdett a matematikus közösség érdeklődni Bolyai János munkássága iránt. Nem túlzás ezért azt állítani, hogy Schmidté a legnagyobb érdem abban, hogy Bolyai János neve és egyedülálló tudományos teljesítménye a halála utáni évtizedben nem merült feledésbe. Bolyai János *Appendix*ének ezen példánya 2009 nyarán bekerült az UNESCO Világemlékezet nyilvántartásába (Memory of the World International Register).

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

Certifies the inscription of

Janos Bolyai: Appendix, scientiam spatii absolute veram exhibens. Maros-Vasarhelyini, 1832

Library of the Hungarian Academy of Sciences

(Institution)

Budapest (Town) **Hungary** (Country)

On

the Memory of the World International Register

Date 31 JUIL. 2009

Koïchiro Matsuura
Director-General, UNESCO

Az UNESCO oklevele arról, hogy az Appendix *2009-ben felkerült a Világemlékezet listájára, 2009*

Lisztes Nikolett

A Széchenyi-gyűjtemény

Gróf Széchenyi István 1825-ben tett hazafias felajánlása egy tudós társaság megalapítására máig a modern magyar nemzet genezistörténetének egyik fontos pillanataként él a nemzeti emlékezetben. E ténynek köszönhetően az alapító történeti alakja köré épült szimbólumrendszer integráns részét képezi a Magyar Tudományos Akadémia mindenkori léte és tevékenysége. Az Akadémia és az alapító kulturális kapcsolatában újabb korszak nyílt, amikor Széchenyi István irathagyatéka az intézmény birtokába került: a 19. század utolsó harmadától az Akadémia vált a Széchenyi személyéhez kapcsolódó történeti kutatások előmozdítójává és színhelyévé, és a „legnagyobb magyar" emlékének legfőbb ápolója lett. Az Akadémia szakadatlan gyarapító tevékenysége révén jött létre a mai formájában 1975-ben kialakult Széchenyi-gyűjtemény, amely két különböző iratanyagból tevődik össze. Alapját Széchenyi kéziratai képezik, úgymint napló- és jegyzetkönyvei, levelezése, hírlapi cikkeinek fogalmazványai, sokrétű működésével kapcsolatos egyéb autográf iratai. Mindezt kiegészítik az egykori Széchenyi-múzeum és Viszota Gyula irodalomtörténész személyi hagyatékának iratai.

Az Akadémia alapítása, Katzler Vince kőnyomata, k. n., Széchenyi-múzeum anyagából

Gróf Széchenyi István, 1836, Friedrich von Amerling festménye

AZ ALAPOK MEGTEREMTÉSE (1875–1905)

Gróf Széchenyi István személyi titkárára és bizalmas munkatársára, Tasner Antalra testálta kéziratait és azok kiadási jogát. Az örökösnek szándékában állt Széchenyi közérdeklődésre számot tartó iratait és műveit kiadni.[1] Az iratok rendezésében részt vállalt Paur Iván, a Széchenyi család levéltárnoka, aki segédeivel a gróf működésére vonatkozó iratainak osztályozását végezte el.[2] A kiadás ebben az időben való megvalósítását azonban lényegesen megnehezítette az a körülmény, hogy a terjedelmes hagyaték szétszórt állapotban volt. Tasnernek csupán a Széchenyi pesti lakásán maradt iratok voltak ténylegesen a birtokában, a további kéziratok Paur Iván soproni lakásán és a Széchenyi család cenki levéltárában voltak, valamint Bécsben a rendőrminisztérium és a bécsi országos törvényszék őrizete alatt maradtak.[3] A bécsi rendőrség által 1860 márciusa és áprilisa folyamán lefoglalt ún. döblingi hagyatékot – mint vizsgálati anyagot –, az eljárás lefolytatása után a kamarai levéltárban helyezték el és csak jóval később, az 1926. évi badeni levéltári egyezmény értelmében szolgáltatták ki.[4] Az örökös tett lépéseket a döblingi iratok visszaszerzésére, de csak részben járt sikerrel.[5] Hamarosan azonban az iratok összegyűjtésére és rendezésére irányuló remények végleg szertefoszlottak, miután Tasner Antal hosszú betegség után 1861 augusztusában elhunyt.[6] Idősebb fia, a 23 éves Tasner Géza[7] tulajdonába került a hagyaték, aki a Széchenyi-kéziratok kiadásának tervei közül egyet megvalósított: 1875-ben kiadta az *Önismeret* című mű első részét.[8]

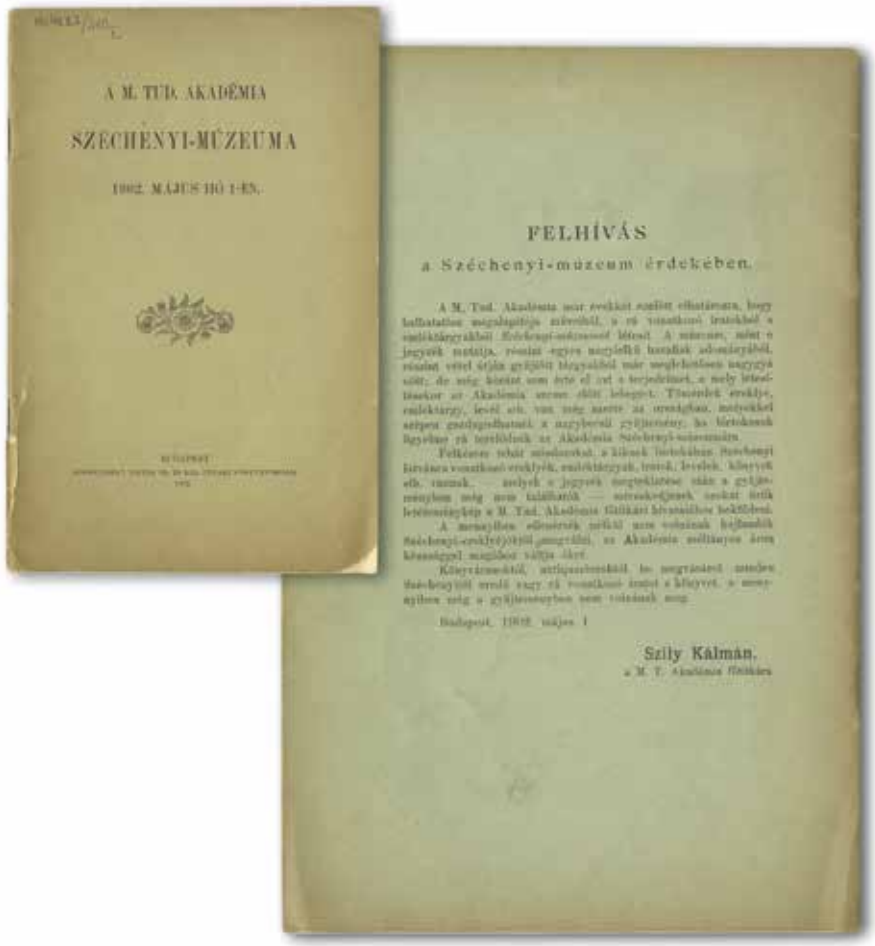
A Magyar Tudományos Akadémia 1875-ben, egy országos gyűjtésből befolyt összegből vásárolta meg a Tasner családtól Széchenyi István irathagyatékát. Az intézmény ezt követően folytatta a szétszórt állapotban lévő hagyaték összegyűjtését, melynek köszönhetően már 1878–1880 folyamán beszállították a nagycenki levéltárban lévő iratokat.[9]

Az Akadémia, mint a „hagyomány őrzője", összefogta a cenzúra, a szöveg- és értelemgondozás kánonteremtő társadalmi intézményeit.[10] A hagyományteremtés közvetlen irányítását a kezdetektől bizottsági jogkörbe vonták. A Széchenyi Bizottságot kezdetben csak az iratok átvételére és rendezésére hozták létre, de már 1882–1883 folyamán állandósították, és tagjai egészen 1944-ig gyakoroltak felügyeletet a hagyaték kezelése felett. Feladata volt a kéziratos hagyaték tudományos igényű kiadása, történeti feldolgozások megjelenésének elősegítése, illetve további kéziratok, tárgyi emlékek gyűjtése, és nem utolsó sorban az alapító emlékének ápolása.[11]

A Széchenyi Bizottság munkájának köszönhetően valósult meg 1884 és 1896, majd 1905 és 1906 között Széchenyi összes műveinek kiadása 11 kötetben.[12] Mindeközben megélénkült az Akadémia kultuszápoló tevékenysége is. 1880-ban felavatták Széchenyi ércszobrát az Akadémia előtti téren,[13] majd születésének századik évfordulója alkalmából ünnepségsorozatot rendeztek, és elhelyezték a palota Akadémia utca felőli oldalán az alapítási jelenetet megörökítő emléktáblát.[14] A kánon intézményesülésének mintegy záróakkordjaként az 1896. október 5-i összes ülésen Szily Kálmán főtitkár kezdeményezte a Széchenyi-múzeum létrehozását, amelyet a testület általános helyesléssel elfogadott.[15]

A hagyatékot a kezdetektől fogva elkülönítve kezelték. A birtokbavételt követően a Történettudományi Bizottság ülésteremében helyezték el, majd 1895-ben a főtitkári hivataltól megőrzésre átadták a Kézirattárnak, ahol külön szekrényben tartották,[16] végül az 1890-es évek második felében áthelyezték

1. Tasner Antal jegyzetei, iratai Széchenyi István hagyatékával kapcsolatban, 1848–1861., MTA KIK Kézirattár K 305/31–44.; Kiadástervet készített Török János és Toldy Ferenc is. Török János levelei Tasner Antalnak, 1860. május–szeptember, MTA KIK Kézirattár Ms 4227/21–24.; Toldy Ferenc kézirata: MTA KIK Kézirattár Ms 4227/18.; Tasner 1876, 67–80.; H. Boros 1967, 6., 24–26. ¶ 2. Széchenyi István hagyatékának eredeti cédulakatalógusa, MTA KIK Kézirattár Ms 4227/1–8.; Paur Iván 1858 és 1888 között a Széchenyi család levéltárnoka, régész, az Akadémia levelező tagja, 1858-ban rövid időre az MTA Kézirattárának őre. Jakab 1892, 7.; H. Boros 1967, 12. ¶ 3. Fenyő 1988, 292. ¶ 4. Az 1860-ban lefoglalt döblingi hagyaték és az ahhoz tartozó három naplókötet (1848. márc. 19. – szept. 4., 1859. okt. 2. – 1860. márc. 1., 1860. márc. 3. – ápr. 1.) csak 1926-ban került az Országos Levéltárba. A hagyatékrész történetéről: Károlyi 1921, 1–272.; Paulinyi 1956, 33–35.; Sashegyi, 1965, 159–162. ¶ 5. A nyomozás szempontjából érdektelennek ítélt iratokat a rendőrség Sopronba szállíttatta. Tasner 1876, 52–64. ¶ 6. Tasner Antal gyászjelentése, 1861. MTA KIK Kézirattár Ms 4227/80. ¶ 7. Tasner életrajzi adataira vonatkozóan: Tasner Antal m. t. társasági l. tag életírási vázlata. 1840. MTA KIK Kézirattár K 1232/69.; Budapesti Hírlap, 1914. febr. 24.). ¶ 8. Széchenyi István, *Önismeret* (Döblingi kéziratairól), Bp., Athenaeum, 1875.; A kézirat történetéről: Viszota 1944–1945, 81–101.; Kosáry 1981, 72–82. ¶ 9. Széchenyi műveinek kiadási jogát azonban csak 1894-ben szerezte meg az Akadémia. H. Boros 1967, 29–38.; A hagyaték megvásárlásának hátteréről és az Akadémia kezelésében töltött első időszakról újabban: Lisztes 2021, 243–256.; Az Akadémia teljesítette Széchenyi Bélának azt a kívánságát, hogy az apja érdemeit elismerő oklevelek kerüljenek a Nemzeti Múzeumhoz, ezek később a többi oklevéllel és a Széchenyi család levéltárával együtt az Országos Levéltárba kerültek át. Az akadémiai osztályokkal történő konzultációt követően a Széchenyi Bizottság 1882-ben visszaküldte a gazdasági, s főként a birtokügyekkel kapcsolatos iratokat a cenki családi levéltárba, míg a hivatalos vonatkozásúakat az Országos Levéltárnak, a műszaki alkotások iratait pedig a Közmunka és Közlekedési Minisztériumnak adták át. Utóbbiak itt lettek az enyészeté, amikor a II. világháború idején bombatalálat érte a minisztérium budai Lánchídfőnél lévő épületét. H. Boros 1967, 33–34.; Körmendy 2001, 117. ¶ 10. A kánonról és a kanonizáció folyamatáról: Assmann–Assmann 2001, 87–107. ¶ 11. A Széchenyi Bizottság reprezentatív testület volt és minden időszakban volt legalább egy, a grófi családot képviselő tagja. Fráter 1974, 307–315. ¶ 12. Zichy–Majláth 1884–1896.; Szily 1904–1905. ¶ 13. A szobor Engel József alkotása. ¶ 14. A bronz domborművet Holló Barnabás készítette, 1893. január 15-én avatták fel. *Akadémiai Értesítő* 1890, 46.; *Akadémiai Értesítő* 1891, 387–388. ¶ 15. *Akadémiai Értesítő* 1896, 555.; A Széchenyi-múzeum létrehozásához példát adott az 1896-ban megnyitott Goethe-szoba. *Akadémiai Értesítő* 1897, 296–297.; H. Boros 1967, 41–42.; Körmendy 1991, 331–334. ¶ 16. *Akadémiai Értesítő* 1895, 707.

A M. TUD. AKADÉMIA
SZÉCHENYI-MÚZEUMA
1902. MÁJUS HÓ 1-ÉN.

FELHÍVÁS
a Széchenyi-múzeum érdekében.

Szily Kálmán.

A leendő Széchenyi-múzeum tervezett tárgyjegyzéke, a kiadvány hátoldalán Szily Kálmán felhívása, 1902

a múzeum számára kijelölt termekbe. Forráskutató munkálataiból fakadóan eddig az időszakig főként Zichy Antalra hárult a hagyaték felügyeletének gyakorlati része és a velejáró hivatali teendők ellátása.

Az időszak egyik legfontosabb feladata volt továbbgyarapítani az állományt, ezért 1884-től rendszeresen tettek közzé felhívást Széchenyivel kapcsolatos iratok és ereklyék gyűjtésére. A gyarapításban élen járt Széchenyi fia, Széchenyi Béla, aki jelentős összegekkel járult hozzá a mindenkori költségekhez, emellett ő adományozta az emléktárgyak és a képek döntő részét is, sikerrel teremtve meg ezáltal a Széchenyi életét és működését bemutató kiállítás alapjait.[17]

Zichy Antal, 1881, Ellinger Ede felvétele

SZÉCHENYI-MÚZEUM – A KITELJESEDÉS (1905–1949)

Széchenyi István hagyatékát a 20. század elején, 1905-ben megnyitott és jogi értelemben 1949-ig fennálló Széchenyi-múzeum keretén belül kezelték.[18] Ez az időszak egyúttal a „legnagyobb magyar" életére, működésére és korára vonatkozó történeti kutatások, illetve a személyét övező kultikus tisztelet kiteljesedéseként értékelhető.

Magánkezdeményezések formájában már évtizedekkel korábban megfogalmazódott egy Széchenyi-emlékhely létrehozásának gondolata,[19] amelyhez a tudós testület döntése teremtette meg a szükséges intézményi hátteret. A múzeum megvalósításához az 1848–49-es és 1867-es eseményekhez kötődő történeti hagyományok 19. század végi rivalizálása adta a motivációt, léte ebben az értelemben a korszak emlékezetpolitikai vitáinak következménye volt.[20]

A Széchenyi-múzeum megnyitására az Akadémia megalapításának 80. évfordulóján, 1905. november 3-án került sor. A kiállítóteret a palota első emeletén rendezték be, az Akadémia utcára és a mai Széchenyi István térre néző termekben.[21] Az emlékhely célja az volt, hogy Széchenyi szellemi hagyatékát megőrizze, egyúttal bemutassa és megismertesse a közönséggel. Kiállították naplókönyveit, kéziratait, levelezését, jegyzeteit, műveit, az életére és működésére vonatkozó könyv- és

17. A felhívásokról és a gyarapodásról az *Akadémiai Értesítő* évfolyamai tájékoztatnak. ¶ 18. A múzeum történetével foglalkozó főbb irodalom: Divald 1917, 76–93.; Körmendy 1991, 329–338.; Körmendy, 2001 115–142. ¶ 19. Török János levele Széchenyi Bélának, Pest, 1860. ápr. 21., MTA KIK Kézirattár Ms 4227/19.; Tasner 1876, 104–105. ¶ 20.Az 1885-ben alapított Gróf Kreith Béla-féle 1848–49-i Ereklyegyűjtemény és Kossuth-múzeum belső teréről képeket közöl Kacziány 1905, 11., 13., 15. ¶ 21. *Akadémiai Értesítő* 1905, 651–657.

Széchenyi Béla, 1881, Ellinger Ede felvétele

hírlapirodalmat, tárgyi emlékeit és képi ábrázolásait. A múzeum megnyitása idején 3802 kéziratot, 756 emléktárgyat és 1734 nyomtatványt őrzött.[22] A Széchenyi-múzeum kisebb beszerzésekkel folyamatosan gyarapodott, de lényeges változás csak 1943-ban történt, amikor Széchényi Bertalan felajánlotta a grófi család Nagycenken őrzött értékes iratanyagát.[23]

A tárlathoz két nyomtatott katalógus készült. A látogatókat a kisjegyzék vezette végig a kiállításon,[24] míg a kutatókat a gyűjtemény teljes anyagát felsoroló tárgyjegyzék segítette, amely a Széchenyi életére és működésére vonatkozó forrásokat nyomtatott és kéziratos csoportosításban, időrendi alapon sorolta fel, a nem Széchenyitől származó kéziratok pedig betűrendben voltak nyilvántartva.[25]

A múzeum látogatottsága a Széchenyihez kötődő emlékévek és egyéb alkalmak függvényében változott: születésének 150. évfordulójának évében, 1941-ben regisztrálták a legtöbb érdeklődőt, ekkor közel 7000 ember tekintette meg a kiállítást, de a könyvtár olvasóinak számához viszonyítva a további évek látogatói száma is magasnak mondható.[26]

Szily Kálmán és Viszota Gyula katalógusa és a kiállítás „kis jegyzéke", 1905

Az Akadémia Széchenyi-múzeuma mindazonáltal nem pusztán egy kiállítótér volt, hanem egy folyamatosan gyarapodó, élő gyűjtemény is, amelynek történeti anyaga a 19. század első felére irányuló tudományos érdeklődés élénken kutatott tárgyát képezte. Mindebben kiemelkedő szerepet vállalt Viszota Gyula,[27] akinek neve valósággal eggyé forrt a Múzeum történetével. Viszota 1902-től dolgozott a Széchenyi-múzeumban, részt vett a megszervezéssel járó gyakorlati feladatokban és a kiállítás összeállításában. 1905-től a múzeum őre lett az Akadémián kívüli egyéb hivatali munkája mellett egészen a II. világháború végéig. A Széchenyi-gyűjtemény legjobb ismerője volt, szakismerete révén biztosította annak magas szintű szakmai kezelését, nem utolsósorban kiemelkedő tudományos színvonalon megírt szakmunkák egész sorában dolgozta fel a történeti anyagot. 1902 és 1947 között mintegy 80 publikációja jelent meg, amelyek közül nem egy máig is nélkülözhetetlen forráskiadvány.[28]

A Magyar Tudományos Akadémia
Széchenyi-muzeuma
kedden, csütörtökön és szombaton, az ünnepnapok kivételével, **d. e. 10 órától déli 12 óráig** ingyen van nyitva a közönségnek.
A többi napokon **korona belépti díj** fizetendő.
Tárgyak (botok, esernyők, csomagok stb.) megőrzéseért darabonként fizetendő. A gyűjtemény felügyeletével megbízott borravalót kérni nem szabad.
tárgyjegyzék ára korona.
Kérem a t. közönséget, hogy panasz esetén a könyvtár igazgatóságához szíveskedjék fordulni.
A főkönyvtárnok.

A Széchenyi-múzeum címtáblája

¶ 22. A kiállítás anyagát kilenc csoportban helyezték el: I. Széchenyi munkáinak minden kiadása, eredetiben és fordításban (135 kötet); II. Széchenyi életére és működésére vonatkozó munkák (781 kötet); III. hírlapok és folyóiratok (92 kötet és 467 füzet vagy szám); IV. kisebb nyomtatványok (259 db); V. Széchenyi kéziratai (626 db); VI. Széchenyi működésére vonatkozó kéziratok (3176 db); VII. Széchenyit ábrázoló képek és szobrok (116 db); VIII. képek és szobrok Széchenyi környezetéből (75 db); IX. emléktárgyak, ereklyék (565 db). Szily–Viszota 1905, III–IV. ¶ 23. H. Boros 1967, 43–44. ¶ 24. *A Magy. Tud. Akadémia Széchenyi-Muzeumának Kis Jegyzéke*, Bp., MTA, 1905. ¶ 25. Szily–Viszota 1905. ¶ 26. Az MTA Könyvtár éves jelentései alapján.; Vö. Körmendy 1991, 331. ¶ 27. Viszota Gyula, irodalomtörténész, tanár, iskolaigazgató, oktatási ügyekkel foglalkozó szakpolitikus. Az MTA l.t. (1913), r.t. (1932). ¶ 28. A teljesség igénye nélkül két példa: Viszota 1925–1939; Viszota 1927, 1930.

Gróf Széchenyi István arcképei, mellszobrai
a Magyar Tudományos Akadémia Széchenyi Múzeumában.

Korabeli újságkivágat

A Széchenyi-múzeum terme, 1905

Dr. Széchenyi István

Széchenyi István íróasztala a Széchenyi-múzeumban, 1905

Széchenyi-múzeum levelezőlapjai

A M. T. Akadémia Széchenyi-múzeuma.
Családi ereklyék.

Viszota Gyula, ismeretlen felvétele

Viszota múlhatatlan érdemei közé tartozik mindemellett az a tény is, hogy lényegesen megváltoztatta a gyűjtemény gyarapításának módját. A 19. és 20. század fordulójának döntő tapasztalata ugyanis az volt, hogy a nemzeti célokért folytatott közadakozás eszméje fokozatosan elveszítette mozgósító erejét. Ekkor került Szily Kálmán főtitkár látóterébe Viszota Gyula, aki az 1902-ben megjelent *Széchenyi István és Sopron vármegye* című tanulmányához lemásolta Sopron városi és megyei levéltárának Széchenyivel kapcsolatos iratait. Példáján felbuzdulva az Akadémia elérte, hogy a belügyminiszter rendeletben szólította fel a vármegyei, városi és országgyűlési levéltárakat, hogy másolják le a gyűjteményükben fellelhető Széchenyi Istvánra vonatkozó iratokat, s azokat hitelesítve küldjék el.[29] Viszota kutatómunkája nemcsak felhívta a figyelmet az ajándékozás útján történő gyarapítás lehetőségeinek fokozatos kimerülésére, hanem egyúttal rámutatott arra is, hogy ezt a többnyire esetlegességgel párosult gyakorlatot a tudományos érdeklődést követő szisztematikus forráskutatással és gyűjtéssel érdemes felváltani. A Széchenyivel kapcsolatos iratok kezelése és a gyarapítás lehetőségeinek ilyen módon való bővülése előnyösebb volt az Akadémia Kézirattárának 1948–1949-ig követett gyakorlatánál.[30] A Széchenyi-gyűjtemény ennek köszönhetően ma számos olyan iratot őriz, amelyet Viszota a kutatómunkája során gyűjtött, emellett nagy eszmei értéket képviselnek azok az anyaggyűjtései is, amelyek elenyészett kéziratok hitelesnek tekintett másolatait tartalmazzák.[31]

PUSZTULÁS UTÁN ÚJJÁSZERVEZÉS – A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉNEK TÖRTÉNÉSEI

A Széchenyi-múzeum gyűjteménye súlyosan károsodott a II. világháborúban. Az Akadémia palotáját sújtó bombatalálatok egyike következtében a múzeum padlója lezuhant az alatta lévő Vigyázó-könyvtárra, és bár sok iratot és könyvet áthelyeztek vagy óvóhelyre vittek, a pusztulás mértéke így is jelentős volt.[32] Az Akadémia bérháza, ma az Akadémia Könyvtárának otthont adó épület szintén megsérült. E bérházban élt Viszota Gyula, akinél feltételezhetően voltak kikölcsönzött kéziratok, amelyek szintén elenyésztek.[33]

Széchenyi-múzeum Ferenc József térre néző terme az ostrom után, 1945, Gergely Pál felvétele

29. 56/1902. B. M. Eln. számú körrendelet, Bp., 1902. jan. 3 (Másolat), MTA KIK Kézirattár Ms 4223/3.; H. Boros 1967, 41. ¶ 30. Berlász 1957, 3–5. ¶ 31. Példaként említhető: Döbling, Széchenyi halálára vonatkozó iratok, MTA KIK Kézirattár K 191.; Széchenyi–kultuszra vonatkozó iratok, MTA KIK Kézirattár K 302–303; Széchenyi István levelezése, 1815. nov. 13. – 1831. nov. 26. Kritikai kiadásra előkészített anyag, Bártfai Szabó László és Viszota Gyula összeállítása. MTA KIK Kézirattár Ms 4229/1–641. ¶ 32. *Akadémiai Értesítő* 1946, 6.; H. Boros 1967, 45; A palotában történt pusztításról Gergely Pál készített megrendítő képeket: *Damna Scientiae Hungaricae* 1947, 87–91., 98; Gergely Pál felvétele a II. világháborús károkról, MTA KIK Kézirattár Ms 6298/184. ¶ 33. H. Boros 1967, 45.; Az idős Viszotát súlyos személyes tragédia is érte a háborúban, a bombázások következtében elveszítette utolsó családtagját, leányát is, és a 74 éves tudós csaknem megvakult. Visszanyerve látását életének utolsó éveiben is Széchenyi iratainak kiadásán dolgozott. 1947. január 10-én hunyt el. Bártfai Szabó 1947, 358–359.

A háború lezárását követően elkezdődött a károk felmérése és az újjászervezés. A kezdeti elképzelések még a régi állapotok visszaállításáról szóltak,[34] amit az Akadémia 1949–1950-ben végrehajtott átszervezése meghiúsított. A Széchenyi-múzeum 1949-ben hivatalosan is megszűnt. Miután a palotaépületet helyreállították, feloszlatták az állandó kiállításokat és az 1875-től 1949-ig szervesen kialakult Széchenyi-gyűjtemény szétszóródott. A megmaradt emléktárgyakat és képeket a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében, a Tudós Klubban és az Akadémia palotájának termeiben helyezték el. A kéziratok és a Széchenyi-múzeum mintegy 800 kötetet számláló könyvgyűjteménye a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményébe került.[35]

Az átszervezés pozitív fejleménye volt, hogy a Széchenyi Istvánnal kapcsolatos iratanyagot újrarendezték a Berlász Jenő által kidolgozott új feldolgozási rend szerint,[36] így kialakítva a mai értelemben vett Széchenyi-gyűjteményt. A rekatalogizálás több kézirattári munkatárs egymást követő munkájának eredménye volt. Harangi Lászlóné Boros Vilma kezdte el az iratok rendezését, valamint 1965-re megírta Széchenyi István hátrahagyott iratainak történetét, amely 1967-ben jelent meg nyomtatásban.[37] A rendezés szempontjainak kialakításában részt vállalt a Kézirattár akkori vezetője, Csapodi Csaba is, az iratok végleges rendje azonban csak később, 1972 és 1975 között jött létre Körmendy Kinga munkájának köszönhetően.[38] A gyűjteményben történő kutatást máig is az általa 1976-ban kiadott nyomtatott katalógus segíti,[39] amelyet 1983-ban kiegészített Viszota Gyula személyi hagyatékának és a Széchenyi-múzeum iratainak katalógusával.[40]

A Széchenyi-gyűjtemény a Kézirattár kiemelkedő eszmei értéket képviselő, 12 659 iratból álló gyűjteménye. K 163–K 311 jelzeten őrzik Széchenyi kéziratait, leveleit, hivatalos iratait, a családtagok és kortársak kéziratos anyagát, a Széchenyi kultuszával kapcsolatos kéziratokat, nyomtatványokat és képeket. A raktározási lehetőségekhez mérten a legkedvezőbb elhelyezést biztosítják az anyagnak az 1950-ben létesített páncélajtóval záródó tűzvédelmi kamrában.[41] Széchenyi-kéziratokat, illetve egyéb vele kapcsolatos iratokat azonban a Kézirattár egyéb állományrészeiben is őriznek.[42] Széchenyi működésének nagyobb részét magánemberként fejtette ki, ezért hagyatékában átfedésben vannak a személyi, egyesületi, hivatalos és hatósági dokumentumok, aminek szemléletes példái a Széchenyi-gyűjteményben lévő Akadémiával kapcsolatos iratok. A Széchenyi-gyűjtemény máig is a Kézirattár egyik leggyakrabban kutatott része, ezért 2018-ban elkezdődött a kéziratok digitalizálása, amelynek célja az állomány védelme, állapotának megőrzése, valamint korunk kihívásaira reagálva, a kutatási lehetőségek további bővítése.

Széchenyi István Hitel *című művéből: „Sokan azt gondolják 'magyar Ország – volt – én azt szeretem hinni: lesz!" 1829*

34. *Kodály Zoltán elnöki beszéde 1946. július 28-án,* Akadémiai Értesítő, 1946, 28. ¶ 35. Körmendy 1991, 336–337. ¶ 36. Berlász 1957, 14–17. ¶ 37. H. Boros Vilma, Széchenyi István hátrahagyott iratainak története, 1965, MTA KIK Kézirattár Ms 10.644.; H. Boros 1967. ¶ 38. Az egykori Széchenyi-múzeum anyagának 1952 utáni rendezéséről és feldolgozásáról részletesen: Körmendy 2001, 122–126. ¶ 39. Körmendy 1976. ¶ 40. Körmendy 1983, 786–789. ¶ 41. Körmendy 2001, 125. ¶ 42. A vonatkozó iratokról a Kézirattár katalógusai tájékoztatnak.

Rozsondai Marianne

A Ráth-gyűjtemény

A hálás utókor az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának kutatótermében márványtáblával emlékezik meg Ráth Györgyről, a Magyar Tudományos Akadémia egyik legnagyobb mecénásáról. Ráth 1828-ban Szegeden született, komoly karriert futott be jogászi pályán, emellett kiváló műgyűjtő volt, elsősorban muzeális értékű könyveket és iparművészeti tárgyakat gyűjtött, és e tárgykörben tanulmányokat is írt. Ez utóbbi szaktudása révén a Magyar Tudományos Akadémiával is kapcsolatba került. Arany János az Akadémia főtitkáraként 1873. december 31-én kelt hivatalos levelében arról értesítette Ráth Györgyöt, hogy az Akadémia az archeológiai bizottság állandó tagjává választotta.[1] 1888. június 18-án az Akadémia másodelnöke, Stoczek József levélben köszönte meg, hogy Ráth a néhai Lugossy József könyvtárából vásárolt kilenc darab magyar nyomtatványt az Akadémiai Könyvtárának ajándékozta.[2] Az igazán nagy adományozás 1895-ben történt, amikor Ráth György, aki akkor a Magyar Iparművészeti Múzeum főigazgatói és az Országos Képzőművészeti Tanács alelnöki pozícióját töltötte be, felajánlotta az 1711 előtt nyomtatott hungarikumokból álló könyvtárát az Akadémiának. Eötvös Loránd elnök 1895. november 30-i válaszlevelében ezt írta: „…Szerencsém van tisztelettel tudomására hozni, hogy az Akadémia f. évi november 25-ikén tartott Összes ülése e ritka becsű, nagy áldozatok árán szerzett gyűjteményt, a nemes szenvedély és ügyszeretet fényes emlékét, mély köszönete és hálája kifejezésével elfogadta, a feltételek teljesítésére magát kötelezte és az Akadémia elnökét felhatalmazta, hogy az Ajándékozási-szerződést az Akadémia nevében, közjegyző előtt megköthesse…”[3]

A szerződést 1895. december 16-án kötötték meg.[4] Ráth tíz évvel később, 1905. július 7-én hunyt el. Még ugyanebben az évben október 16-án az özvegy átadta a könyvgyűjteményt az Akadémiának a *Ráth György régi magyar könyvtára* című, Hornyánszky Viktor nyomdájában kinyomtatott jegyzék szerint. Az Eötvös levelében említett „nagy áldozatok” árát a fennmaradt nyugták és számlák bizonyítják. A „nemes szenvedélyt” Ráthnak a régi, ritka magyar vonatkozású könyvek – ahogy Ráth maga fogalmaz, „régi hazai irodalmunk termékei” – megszerzésére irányuló levelezése mutatja. Ilyen levelezést folytatott például gróf Apponyi Sándorral, az ugyancsak jeles bibliofillal és hungarikagyűjtővel, aki az Országos Széchényi Könyvtárra hagyta gyűjteményét. Ráthtal cserekapcsolatban is álltak, amint azt Apponyi lengyeli kastélyából 1883–1884-ben írt levelei tanúsítják.[5] Ezekben az években élénkült meg Ráth levelezése a *Régi Magyar Könyvtár* (RMK) duplumainak megvásárlása vagy cseréje ügyében erdélyi városokkal, például a kolozsvári Lyceum könyvtárával. Erről szólnak Beke Antal levelei Gyulafehérvárról,[6] Ferencz József erdélyi unitárius püspöké Kolozsvárról,[7] László Polykárp rendtartományi főnök levele Csíksomlyóról,[8] Koncz József levelei és könyvjegyzéke Marosvásárhelyről,[9] gróf Teleki Sámuel levele Sáromberkéről.[10] Máskor Ráth kérésére a ferencesek tartományfőnöke, Bognár Márk válaszolt hol Szegedről, hol Gyöngyösről,[11] vagy a neves történész és főpap, az Akadémia tagjává is megválasztott Knauz Nándor Esztergomból,[12] Samarjay Károly Pozsonyból.[13] Ráth a Kolozsvárott működő, jogi végzettségű kiváló bibliográfussal, a *Régi Magyar Könyvtár* szerzőjével, Szabó Károllyal 1865 óta szakmai kérdéseken túlmenő baráti levelezést folytatott.[14] Szabó Károly is figyelembe vette

1. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/2 ¶ 2. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/3 ¶ 3. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/1; RAL 693/1895 ¶ 4. 1895. november 21-én kelt Ráth levele: MTA KIK Kézirattár RAL 2/1896 ¶ 5. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/8–14 ¶ 6. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/15–17 ¶ 7. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/27 ¶ 8. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/41 ¶ 9. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/38–40 ¶ 10. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/84 ¶ 11. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/18–21 ¶ 12. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/37 ¶ 13. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/63 ¶ 14. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/64–77

Ráth György emléktáblája a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye olvasótermében

Beck Ö. Fülöp Ráth György-emlékplakettje

kötetei összeállításánál a Ráth-gyűjteményében található 1711 előtti régi könyveket.[15] Ráth is behatóan tanulmányozta az RMK-köteteket,[16] és számon tartotta, hogy melyik ritkaságból hol vannak példányok, főleg duplumok, és kitől kérheti el a másodpéldányt pénzért vagy cserébe. Ez irányban folytatott fáradhatatlan ügyködését tanúsítja a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárának Ráth hagyatékában fellelhető cserepéldányjegyzéke, vagy a Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtárának duplumpéldányjegyzéke.[17]

A külföldi partnerekkel e célból folytatott levelezéséből megemlítjük a göttweigi Stiftsbibliothek,[18] a frankfurti Stadtbibliothek,[19] a melki Stiftsbibliothek,[20] valamint a müncheni Königliche Bayerische Hof- und Staats-Bibliothek[21] leveleit. Ráth levelezésben állt német antikváriusokkal is, különösen Joseph Baer frankfurti[22] és Ludwig Rosenthal müncheni antikváriussal.[23] A neves magyar könyvgyűjtő, Kis-Jókai Ágoston József, az antikváriusok közül Dobrowszky Ágost, Horovitz Fülöp, Révai Leó nevével is találkozunk a hagyatékban.

Ahogy arra már az 1888-ban az Akadémiának ajándékozott kilenc kötet is utal, régóta érlelődhetett Ráthban az a gondolat, hogy egész RMK-gyűjteményét egy közgyűjteménynek adja, s ez éppen az Akadémia könyvtára legyen. Kikötötte, hogy az Akadémia könyvtára külön szekrényekben őrizze könyveit, és azokat elidegeníteni ne lehessen. A szerződést Görgey István közjegyző előtt Ráth György, az Akadémia képviseletében maga az elnök, Eötvös Loránd írta alá Daruváry Alajos és Karap Ferenc tanúk jelenlétében.

Az 1905-ben Ráth halálát követően nyomtatásban kiadott rövid címleírású könyvjegyzékben a művek száma csoportonként a következő:

I. Magyar nyelvű nyomtatvány: 526,

II. Nem magyar nyelvű hazai nyomtatvány: 513,

III. Magyar szerzőtől külföldi nyomtatvány: 367,

IV. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok külföldi szerzőktől: 956.

A jegyzékben az I–III. csoport minden tétele előtt fel van tüntetve a Szabó Károly-féle RMK-szám, illetve csillaggal vannak jelölve azok a tételek, amelyekből – Ráth tudomása szerint – övé az egyetlen példány. Ez a kizárólagosság az OSZK Régi Magyar Nyomtatványok (RMNy) bibliográfiai szerkesztőségének munkálatai óta több mű esetében megdőlt, és kiderült, hogy főleg az OSZK-ban és erdélyi könyvtárakban lehet még példány, mégis, a Ráth-féle nyomtatott katalógus csillagos tételei többségükben tényleg unikális példányoknak bizonyulnak ma is.

15. Nem minden Ráth-féle RMK van benne Szabó Károly köteteiben, mert Ráth ezek megjelenése után is, haláláig vásárolt még régi magyar nyomtatványokat. ¶ 16. I. Az 1531-től 1711-ig megjelent magyar nyomtatványok (bárhol jelentek meg); II. Az 1473–1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok (bármilyen nyelven); III. A magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványok; IV. magyar vonatkozású művek. Mind a négy csoport felső időhatára 1711. Ez Czvittinger Dávid mérföldkőnek számító *Specimen Hungariae literatae... ordine alphabetico exhibens* című művének a megjelenési éve. Ráth Györgynek is köszönhetően az MTA Könyvtára őrzi az ország második legnagyobb RMK-gyűjteményét. ¶ 17. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/131 és Ms 4809/132–137 ¶ 18. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/30 ¶ 19. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/26 ¶ 20. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/42–43 ¶ 21. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/44 ¶ 22. MTA KIK Kézirattár Ms 4744/178–185 ¶ 23. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/61–62

MAGYAR IPARMŰVÉSZETI TÁRSULAT
Budapest, IX., Üllői-út 33–37.

RÁTH GYÖRGY

RÉGI MAGYAR KÖNYVTÁRA

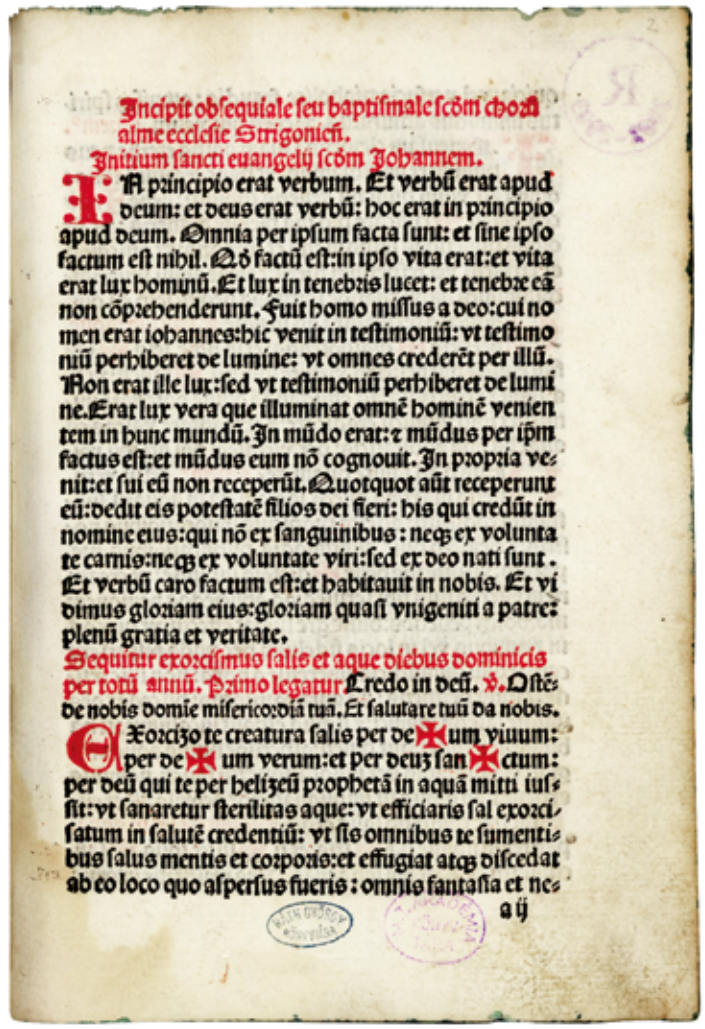
Özv. RÁTH GYÖRGYNÉ

BUDAPEST,

A könyvjegyzék címoldala

Timor.
Fortitudo.
Consilium.
Pietas.
Intellectus.
Scientia.
Sapientia.

Ráth nagy figyelmet fordított magyar szerzők külföldön megjelent műveinek megszerzésére, különösen Janus Pannonius műveire (Ráth 1103[24] = RMK III 418; Ráth 1104 = RMK III 426; Ráth 1132 = RMK III 585; Ráth F 1497 = CIH[25] 2815). Ugyanígy nagy gonddal gyűjtötte más magyar szerzők műveit is. A két magyar ferences, Temesvári Pelbárt (Ráth 1052, 1054, 1059–1067, 1069) és Laskai Osvát (Ráth 1050, 1051, 1058, 1068) Európa-szerte népszerű prédikációit elsősorban Hagenauban és Augsburgban adták ki. Zsámboki János [= Joannes Sambucus] munkáit (Ráth 1098, 1100, 1105, 1110, 1116, 1117, 1125, 1127, 1143, 1152, 1200) főleg Bázelban, Strassburgban, Párizsban és Antwerpenben nyomtatták. Werbőczi Tripartitumának példányai (Ráth 1074, 1115, 1150, 1168) Bécsben jelentek meg. Frangepán Ferenc és Frangepán Farkas (Ráth 1084, 1089), Zrínyi Miklós (Ráth 1239), Dudith András (Ráth 1112, 1119, 1121, 1124, 1145, 1175), Pázmány Péter műveinek itthoni és külföldi kiadásai (Ráth 72, 76, 87, 114, 123, 156, 158, 211, 405, 431, 475, 517, 1189, 1192, 1196), Istvánffy Miklós kötete (Ráth 1202), aki Bonfini magyar történelmi munkáját folytatta, mind azt mutatják, hogy a külföldön magyar szerzőktől megjelent könyvek főleg történelmi és teológiai tárgyúak. Ezek mellett jelentős számú a magyar diákok által külföldön megvédett és ott kiadott, főleg teológiai-filozófiai disszertáció. A Ráth-gyűjteményben 145 ősnyomtatvány, azaz 1501 előtti nyomtatvány található. Ezek többé-kevésbé magyar vonatkozásúak. Az Akadémia könyvtára ősnyomtatvány-gyűjteményének jellemzője, hogy gazdag hungarikumokban.

Incipit obsequiale seu baptismale scōm chorū alme ecclesie Strigonien.
Initium sancti euangelij scōm Johannem.
In principio erat verbum. Et verbū erat apud deum: et deus erat verbū: hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt: et sine ipso factum est nihil. Quō factū est:in ipso vita erat:et vita erat lux hominū. Et lux in tenebris lucet: et tenebre eā non cōprehenderunt. Fuit homo missus a deo:cui nomen erat iohannes:hic venit in testimoniū: vt testimoniū perhiberet de lumine: vt omnes crederēt per illū. Non erat ille lux:sed vt testimoniū perhiberet de lumine. Erat lux vera que illuminat omnē hominē venientem in hunc mundū. In mūdo erat: et mūdus per ipm factus est:et mūdus eum nō cognouit. In propria venit:et sui eū non receperūt. Quotquot aūt receperunt eū:dedit eis potestatē filios dei fieri: his qui credūt in nomine eius:qui nō ex sanguinibus: neq; ex voluntate carnis:neq; ex voluntate viri:sed ex deo nati sunt. Et verbū caro factum est:et habitauit in nobis. Et vidimus gloriam eius:gloriam quasi vnigeniti a patre: plenū gratia et veritate.
Sequitur exorcismus salis et aque diebus dominicis per totū annū. Primo legatur Credo in deū. ℣. Aspē de nobis domie misericordiā tuā. Et salutare tuū da nobis.
Exorcizo te creatura salis per deum viuum: per deum verum:et per deum sanctum: per deū qui te per helizeū prophetā in aquā mitti iussit:vt sanaretur sterilitas aque:vt efficiaris sal exorcizatum in salutē credentiū: vt sis omnibus te sumentibus salus mentis et corporis:et effugiat atq; discedat ab eo loco quo aspersus fueris: omnis fantasia et ne-
a ij

Obsequiale Strigoniense *című szerkönyv első oldala, Nürnberg, 1496*

A Ráth-könyvtárral bekerült ősnyomtatványok révén ez a sajátosság még tovább erősödött.

Unikum példány a világon az *Obsequiale Strigoniense* (Ráth 1049 = CIH 2461) című szerkönyv, melyet valószínűleg kis példányszámban, magyar megrendelésre nyomtatott Nürnbergben 1496-ban Georg Stuchs. Magyarországon nem maradt fenn példány, Ráth ezt Németországban tudta megszerezni.

Ezen kívül is akad még néhány különlegesség. Ilyen Zsigmond magyar király és német-római császár *Reformation in dem nächsten Concilien zu Basel die heilig Christlichkirche in beständige Ordnung zu bringen* című Augsburgban Johann Schönsperger nyomdájában 1484-ben megjelent művének egy példánya (Ráth F 1442 = CIH 3084). A berlini ősnyomtatvány-gyűjtemény és a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* munkacsoport

24. A Ráth-hagyaték műveinek kézirattári raktári jelzete. ¶ 25. CIH 1970

ebből a kiadásból összesen csak öt példányról tud a világon: Berlinben, Eichstättben, Frankfurtban, Linzben és Washingtonban, a Ráth-féléről azonban nem.[26] Nincs tudomásunk arról, hogy ezt a példányt összevetették volna másik eredeti példánnyal. Sem a papír, sem vízjele nem segít annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy eredeti-e Ráth példánya, vagy csak egy jól sikerült hasonmás. Készültek ugyanis már a 19. században kitűnő facsimile kiadványok.

A kötések meghatározásának fontos művelődéstörténeti jelentősége van, mert a könyveket jobbára krúdában[27] hozták forgalomba, a kötést pedig általában a vevő, a könyv tulajdonosa csináltatta. Így a kötésen keresztül az olvasóhoz és a használat helyéhez juthatunk el. A Ráth-gyűjteményben sok figyelemre méltó könyvkötés található. A gótikus kötések között számottevő a német nyelvterületről származók aránya. A 16. századi német reneszánsz kötések görgetőin és lemezdíszein gyakran találkozunk a könyvkötő nevének kezdőbetűivel. Az itáliai reneszánsz bőrkötések fő jellemzője a különböző fonadékdísz és az araboktól átvett arabeszk és maureszk. A kötéstábla felépítése ezeken is centrális elrendezésű.

A magyar reneszánsz kötéskészítésnek két jól elkülönülő periódusa van. A korábbi szakasz körülbelül a Vitéz Jánosnak és Janus Pannoniusnak készült reneszánsz kötésektől Buda elfoglalásáig (1541) tart. E korszakba tartoznak, de önálló csoportot képeznek a Mátyás király számára készített aranyozott corvinakötések is. A 16. század elején megszaporodnak a világi könyvkötő műhelyek. Ezek is másolják a királyi könyvkötő műhelyből kikerülő kötések díszítő motívumait, például a corvinák kedvelt kehelyvirág-motívumát és az Ulászló-kori kötések akantuszos-palmettás indasorát. Épp ezek a motívumok uralják a Ráth 1060 jelzetű, Temesvári Pelbárt 1501-ben, Hagenauban megjelent beszédeit tartalmazó kötetet.[28] Ez a budai reneszánsz kötés az úgynevezett Virginia-kódex csoportjába sorolható.[29] Előtábláján belül olvasható latin nyelvű bejegyzés alapján a kötés 1518 előtt készült, a könyv tulajdonosa, Christophorus de Zemenchey, lector Scepusiensis, szepesi olvasó kanonok ekkor halt meg, és az ő hagyatékából került ez a könyv a lőcsei Szent Jakab templomba.

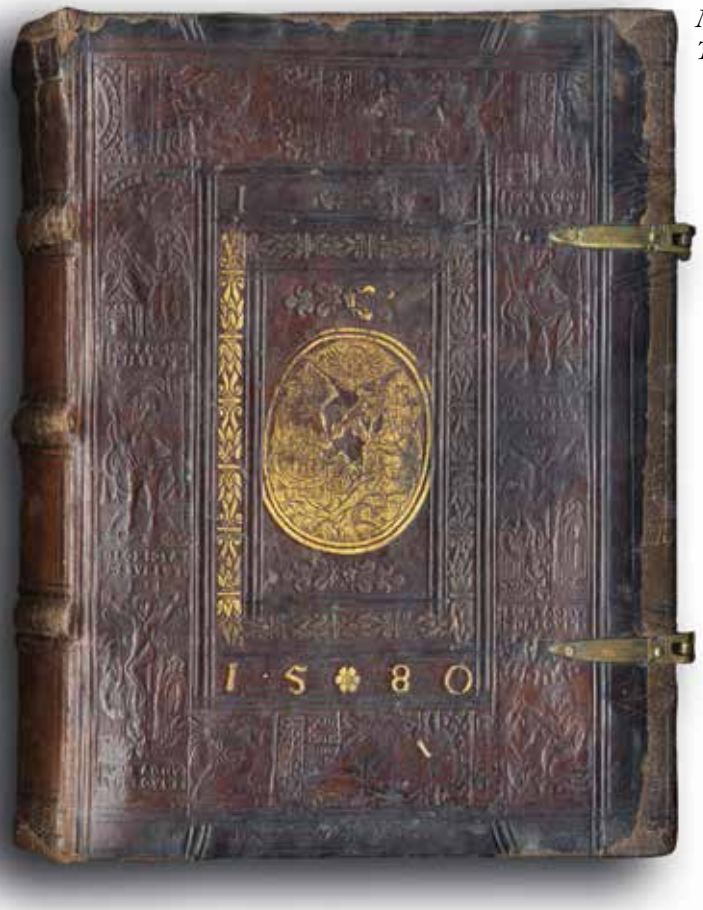
A magyarországi reneszánsz kötések a 16. század második felében, a török hódítást követően Nyugat- és Észak-Magyarországon a német típusú reneszánsz kötések példáját követték. Ezek általában görgetőkkel és lemezzel díszített kötések. Az egyik legszebb példa erre Telegdi Miklósnak a Ráth 37 jelzeten őrzött *Az Evangeliomoknac... harmadic resze, mely magaba foglallya a szentec innepire ualo euangeliomokat* című, „Nagy-Szombatba, Telegdi Miklos hazánal" 1580-ban megjelent műve.[30] A kötés 1580-ból datált, és az egykori tulajdonos, I. P. monogramját is rányomták az előtáblára. Ez a kötés egyike annak a kötéscsoportot alkotó húsz kötésnek, amelyek a Telegdi Miklós érseki helyettes által Nagyszombatban alapított nyomda mellett működő könyvkötőműhelyben készültek.[31]

Temesvári Pelbárt beszédeinek 1501-ben Hagenauban megjelent kötetének címlapja és kötése

26. Altmann 1984 ¶ 27. Nyomtatott, de még be nem kötött (ívekben lévő, nem hajtogatott, fűzetlen) raktári nyomtatványok. ¶ 28. Rozsondai 1984, 300–319, 5. ábra. ¶ 29. Rozsondai 2019, 191.

30. RMNY 1971, 474. tétel ¶ 31. Rozsondai 2019, 263, 76. kép.

Magyarországi reneszánsz kötés: Telegdi Miklós könyvének kötése

Az Új Testamentum Misztótfalusi Kis Miklós betűivel nyomtatott két példánya, 1687

A magyarországi aranyozott barokk kötések jelentős része nagyszombati nyomtatványt borít, miként a Ráth 918/2 és Ráth 1011 jelzeten lévők is. A nem magyarországi, de magyar vonatkozású barokk kötések igen szép példái a Ráth 398/1 és Ráth 398/2, ugyanannak a műnek, *A' mi Urunk Jesus Christusnak Uj testamentuma* Amszterdamban 1687-ben Misztótfalusi Kis Miklós betűivel nyomtatott két példánya. Mindkettőt Misztótfalusi köttette be saját költségén sok más példánnyal együtt, és vitte magával Erdélybe.[32] A Ráth 398/2 jelzetű példány meglehetősen kopott, a restaurálás során körbe is vágták, a hátáblán évszám, 1688, az előtáblán pedig betűk láthatók, miszerint Apafi Mihály, Erdély fejedelmének példánya volt.

A minden szép iránt fogékony Ráth a „műipar emelésének s versenyképessége fokozásának egyik leghathatósabb tényezőjének" a szakkiállítások rendezését tartotta. Első kísérletként könyvkiállítást tervezett olyan kiváló szakembereket véve társul, mint például Ballagi Aladár, Csontosi János, Pulszky Károly, Szabó Károly és Szinnyei József. Magyarország állami, egyházi és neves magánkönyvtáraiból kódexeket és ritka könyveket gyűjtött össze. Magyar vonatkozású kódexeket, így corvinákat külföldről is kölcsönöztek.

32. Rozsondai 2001, 203–234.

A könyvkiállítás bezárása alkalmából rendezett ünnepi fogadáson Ráth György köszöntötte a jelenlévőket. Beszédét, melynek kézzel írt fogalmazványa ma is megvan,[33] „rövid visszapillantással" kezdte: A könyvkiállítás rendezésére-szervezésére alakult bizottság első ülését 1881. szeptember 14-én tartotta, ahol összeállították a programot, és szeptember 30-án már el is nyerték a felsőbb jóváhagyást. Ezt követően több mint 200 hazai magán- és közkönyvtárnak, több mint 20 külföldi könyvtárnak, 138 nyomdatulajdonosnak és 123 könyvkötőnek küldtek felhívást. A hazai könyvtárak és gyűjtők valóban legbecsesebb ritkaságaikat bocsátották a kiállítás rendelkezésére, amely az Akadémia palotájában nyílt meg 1882. március 5-én, de a *Kalauz* csak március 23-ra jelent meg 1000 példányban, s ebből 800-at lehetett a látogató nagyközönség rendelkezésére bocsátani. Ez a 800 példány alig két hét alatt elfogyott. A szakma szinte azonnal forrásértékűként kezelte a *Kalauz*t, s felmerült az igény egy második kiadás iránt. Mivel ez a kiállítás végére készült el, ezt is kifejezendő, a címe *Könyvkiállítási emlék*[34] lett. Az 1882. május 13-i záróünnepségen Ráth már be tudta mutatni ennek első példányát. Az ünnepélyt szűkebb szakmai körben tartották, és itt Ráth hangsúlyozta a kiállítás hatását: emelte a „felvett műiparág" színvonalát, fokozta a közönség hazai könyvészet iránti érdeklődését, és bővítette maguknak a könyvtáraknak látókörét. A könyvkiállítást a király, Ferenc József is megtisztelte látogatásával.

A kiállítás sikerét nemcsak Ráth György érezte, jelentősége máig hat. Ekkor már nemcsak néhány csodabogár bibliofil, vagy a szűkebb könyves szakma tudta, hanem a szélesebb nagyközönség is felismerhette a régi könyvek sajátos külső-belső értékét. Ráth György személyében egy hozzáértő és elkötelezett bibliofilt is tisztelnünk kell.

33. MTA KIK Kézirattár Ms 4809/97 ¶ 34. *Könyvkiállítási emlék* 1882, VIII+263.

Dévényi Kinga

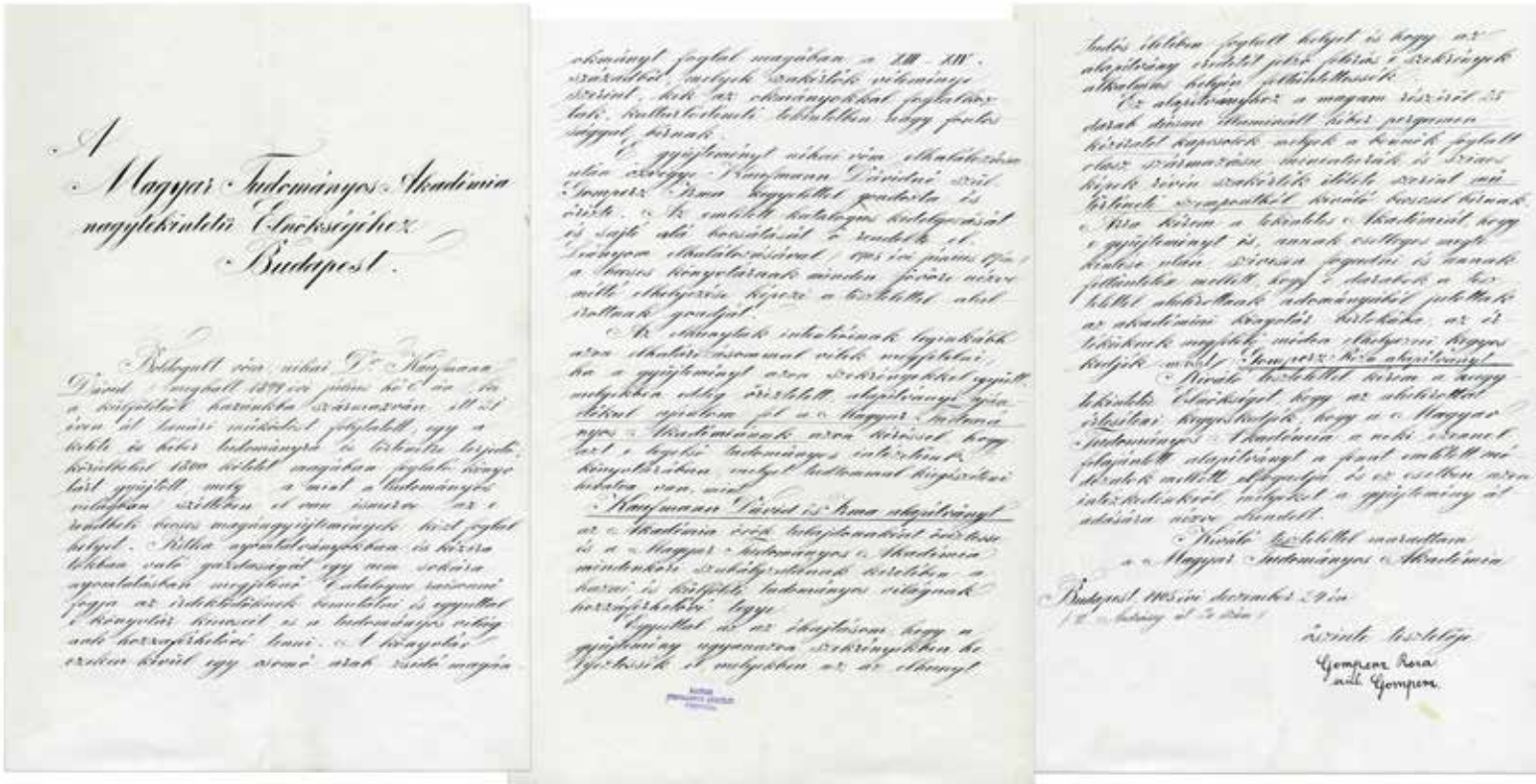
A Kaufmann-gyűjtemény

A Keleti Gyűjtemény egyik ékköve a héber kéziratok, geniza-töredékek, ősnyomtatványok és 16–19. századi könyvek világhírű tárháza, a Kaufmann-gyűjtemény, amelyet a tudós gyűjtő, Kaufmann Dávid és felesége, Gomperz Irma korai halála után Kaufmann anyósa, Gomperz Zsigmondné, született Gomperz Róza ajándékozott „az elhunytak intentiói" alapján a Magyar Tudományos Akadémiának „örök tulajdonaként", „Kaufmann Dávid és neje, szül. Gomperz Irma alapítványa" néven.[1] Annak érdekében, hogy a tudósok számára mielőbb kutathatók legyenek e könyvtár becses kéziratai és ritka könyvei, már Gomperz Irma felkérte férje egykori tanítványát, Weisz Miksát egy részletes katalógus elkészítésére. Az összesen közel 3000 kötetet tartalmazó gyűjtemény hebraisztikai és judaisztikai tárgyú kéziratainak és könyveinek első, s máig egyetlen nyomtatott katalógusa 1906-ban jelent meg.[2] Ugyanabban az évben a Magyar Tudományos Akadémia április 23-i ülésén Goldziher Ignác adott róla tájékoztatást.[3]

A gyűjtemény közel 600 kéziratot[4] és több mint 1100 nyomtatott könyvet[5] tartalmaz, közöttük a héber nyelvűek mellett számos olasz, judeo-arab, jiddis és arámi nyelvű mű is található. Kaufmann szakkönyvtárában a fentieken kívül több száz geniza-töredék, valamint folyóiratok, illetve különböző európai nyelveken írt könyvek is voltak. Az adományozás során ezek is az Akadémiára kerültek, de Weisz csak mennyiségüket közölte,[6] tartalmukat – néhány értékes ritkaságtól eltekintve – nem részletezte. Hasonlóképpen, a geniza-töredékeket mindössze három nyelvi, illetve tematikus csoportra osztva említette a kéziratok között.[7] Ez a ma mintegy 500 tétel alá besorolt több ezer töredék a 9. században alapított ó-kairói Ben Ezra zsinagóga tárházából származik, ahova az évszázadok során elhelyezték a már nem használt iratokat. A több százezer héber, arámi, judeo-arab és arab, s kisebb részben egyéb nyelvű töredék a 19. század végén a világ nagy gyűjteményeibe került.[8] A változatos tartalmú szövegek nemcsak vallási, nyelvi, jogi, történeti forrásként elsőrangúak, hanem többek között híven tükrözik az Egyiptomban élt zsidó közösség életét.[9] Ezen töredékek online katalogizálása és digitalizálása a 2000-es években történt meg nemzetközi együttműködésben.[10] A genizák modern katalogizálását és nemzetközi elérhetőségének biztosítását követte a Kaufmann-gyűjtemény kéziratainak és héber könyveinek katalogizálása a könyvtár online katalógusában. A többi mű már korábban átszámozásra került, és úgy került be a könyvtár állományába.

A morvaországi kisvárosban, a mai Kojetínben született Kaufmann Dávid[11] 1877-ben jött Budapestre, s lett az ekkor megnyílt Országos Rabbiképző Intézet első tanári karának jeles tagja. A sokoldalú tudós, aki egyaránt mestere volt a középkori zsidó filozófiának, történelemnek, irodalomnak és kultúrtörténetnek,

1. Az 1905. december 25-én kelt és december 28-án érkezett adományozólevél jelzete: MTA KIK Kézirattár RAL 533/1905. Gomperz Róza adományáról a főtitkár az Akadémia 1906. január 29-én tartott összes ülésén számolt be a tagoknak, akik azt „örömmel és hálával" fogadták el (*A M. Tud. Akadémia…* 1906, 126–127). ¶ 2. A katalógus német nyelvű, a címlapja és a bevezető két változatban, magyarul és németül is elkészült. Mindkét változatot Pozsonyban nyomtatta az Alkalay Adolf és Fia cég, a kiadási helyként azonban Frankfurt, illetve Budapest szerepel: Weisz 1906a, ill. Weisz 1906b. ¶ 3. Goldziher 1906, 306–314. ¶ 4. Jelzetük: Kaufmann A. ¶ 5. Jelzetük: Kaufmann B, C, illetve D. A „C" jelű könyvek a spanyol judaikák, míg a „D" jelűek közül csak néhányat említ Weisz katalógusa. ¶ 6. 47 bibliográfia munka, 258 kötet folyóirat, 127 általános keleti munka és 157 egyéb mű (Weisz 1906b III.). Lásd még Goldziher 1906, 313. ¶ 7. Weisz 1906b, 183–184, XVII. Genizah-Stücke, Kaufmann A 592–594. ¶ 8. Többségük, mintegy 150 000 töredék, Solomon Schechter erőfeszítéseinek köszönhetően a Cambridge-i Egyetem könyvtárába került. Lásd Reif 2000. Schechter szoros kapcsolatban állt Kaufmannal, kettejük levelezéséről lásd Thulin 2017, 109–137. DOI: https://doi.org/10.14324/111.444.jhs.2016v48.028. ¶ 9. Ennek első, nagyszabású feldolgozását lásd Goitein 1967–1985. ¶ 10. A Friedberg Genizah Project keretében digitalizált töredékek és azoknak az Izraeli Nemzeti Könyvtár bibliográfusa, Ezra Chwat által készített leírásai az alábbi linken érhetők el: https://fjms.genizah.org. Az arab nyelvű töredékekről lásd Regourd 2012, 1–19, a költeményekről Widder 1947. Lásd még Scheiber 1978, 175–188, továbbá Chwat é.n. ¶ 11. Életéről és munkásságáról lásd Ormos, 2001a, 221–269, főként 221–228. Az ebben említett további irodalmon kívül, Kaufmann életének fontos forrása még Leopold Zunzcal évtizedeken át folytatott levelezése, amely a korabeli zsidó tudományokra vonatkozó információk értékes tárháza is. Lásd Thulin 2018, 145–170, és a levelezés általa idézett kiadásait.

Gomperz Róza ajándékozási nyilatkozata, 1905

Kaufmann Dávid könyvtára.

(Olvasta *Goldziher Ignác* r. t. az április 23-iki ülésen.)

Tekintetes Akadémia! Már a f. é. február 26-án tartott összes ülése nagy elismerésével vette tudomásul azt az ajándékozási okmányt, melylyel *Gomperz Zsigmondné* özvegy, budapesti lakos, a néhai tudós veje dr. *Kaufmann Dávid* tanár-től hátrahagyott könyvtárt örök alapítványul Akadémiánknak engedi át.

A megboldogult gyűjtő, ki 1877-ben külföldről hazánkba származott, itt évtizedeken át 23 éven át működött mint tanár és író; ritka nőtanúsággal nyelvtudást rövid idő alatt magáévá tette és irodalmunkban is részt vett: csak az *Archaeologiai Értesítőben* (az 1886., 87., 95., 97. évfolyamokban) megjelent cikkeit akarom kiemelni. Szellemének fényes adományai kitartó szorgalommal szövetkeztek. Sokoldalú irodalmi tevékenységet fejtett ki jelentős önálló munkákkal, nagyszámú értekezéssel, kritikai dolgozatokkal, melyekre a külföldi legelőkelőbb folyóiratai pályáztak. Csak negyvenhét éves volt, midőn a hirtelen halál 1899. július 6-án Karlsbadban érte; és munkáinak kegyeletes kezű[1] egybeállított bibliographiája 546 számra terjed, bőségük a tudomány valóságos gazdagításával elismert alapvető munkákra.

Tudományos érdeklődését mesteriesen sokoldalúság jellemezte; ennek arányában dolgozatai is nagyon széles mederben érvényesülnek. Még a természettudományokat is bevonta, a mennyiben philologiai és kultúrtörténeti kapcsolatba foglalta. Erről tanúskodik p. o. 1884-ben megjelent egy munkája, mely az anatomus Hyrtl figyelmét is magára vonta: „Az ürekek. Adalékok a középkor physiologiája és psychologiájának történetéhez, héber és arab forrásokból." Munkálkodása központjában azonban a keleti és azok közében különösen a héber és héber-arab irodalmak, a zsidók története és a középkori philosophia története állottak. Ezek körül forogtak tanulmányainak concentrikus körei. S ezen dolgozatokkal, melyekkel hány éven kívül és ismeretek bővítésében járult, emlékben a tudományos világban nagy híre emelkedett.

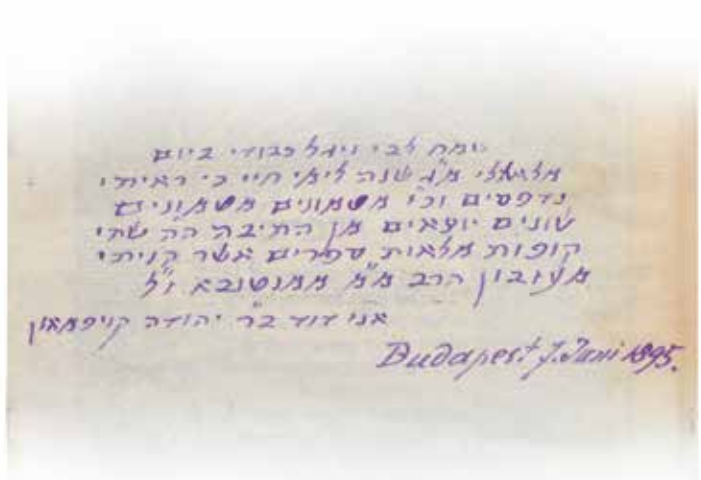
[1] *Gedenkbuch zur Erinnerung an David Kaufmann*; kiadták *Brann M.* és *Rosenthal F.* (Breslau 1900.) LVII—LXXXVII. lapjain.

Goldziher Ignác előadása az Akadémiai Értesítőben, 1906

szakemberként gyűjtötte a széleskörű érdeklődésének megfelelő héber kéziratokat és régi könyveket. Könyvtárának gyarapítására minden alkalmat megragadott.[12] A gyűjtemény különösen gazdag itáliai kéziratokban és nyomtatott könyvekben, mivel különböző antikváriusok révén történt beszerzésein, illetve kisebb rabbihagyatékok megvásárlásán kívül Kaufmannak 1895-ben sikerült megvásárolnia a családtól az előző évben elhunyt jeles mantovai rabbi, Marco Mortara teljes kézirat- és könyvgyűjteményét, amely egyben számos nagy tudású korábbi gyűjtő hagyatékát is tartalmazta. A dobozok Budapestre érkezése feletti örömének Kaufmann az egyik könyvbe tett ujjongó bejegyzéssel adta tanújelét 1895. június 7-én.[13]

Hasonlóan örvendezett egy-egy értékesebb kézirat megszerzésekor is, amelynek a művek első oldalaira lila színű tintával írt héber nyelvű bejegyzésekben adott hangot. Ilyen ünnepi verset írt 1896. február 28-án gyűjteménye egyik leghíresebb kéziratának előzéklapjára is. Ez a sok szempontból legértékesebb darab a Biblia utáni zsidó irodalom, az úgynevezett szóbeli tan alapját

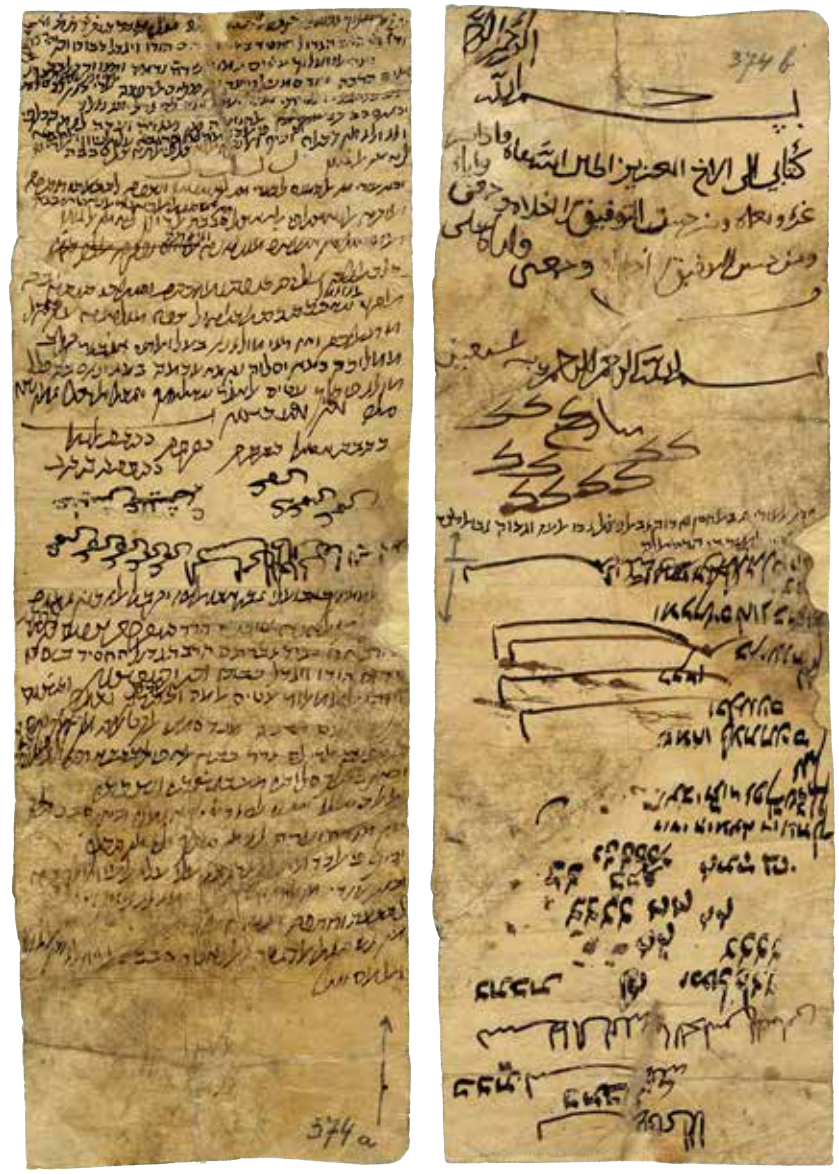
12. Kaufmann terjedelmes és nagy jelentőségű levelezése, amelyet egyik húgának családja őrzött, a II. világháborúban nagyrészt megsemmisült. Közel háromszáz levél és dokumentum azonban megtalálható Jeruzsálemben, A Zsidó Nép Történetének Központi Levéltárában (The Central Archives for the History of the Jewish People; https://www.nli.org.il/en/discover/archives/cahjp). A könyvtárak mélyéről további levelek és levelezéstöredékek kerülnek folyamatosan napvilágra. Köztük néhány kiemelkedő fontosságú a gyűjtemény története szempontjából. ¶ 13. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann B 68.

Kaufmann Dávid 1895. június 7-én, 43. születésnapján kelt bejegyzése, amelyben a Mortara-könyvtár Budapestre érkezése feletti örömének adott hangot

képező *Misna* kézirata,[14] amely e mű legteljesebb korai kézirata a világon, s a 2. századi Palesztinában használt rabbinikus héber nyelv alapvető forrása. A kézirat keletkezése vitatott, a jelenleg legelfogadottabb nézet szerint Itáliában készült a 11. század táján. A szöveg különlegessége, hogy a rövid magánhangzók pontjait és az egyéb mellékjeleket nem a mássalhangzókat és hosszú magánhangzókat jelölő betűkkel azonos időben írták, hanem néhány száz évvel később, egy olyan szöveg alapján, amely eltért a Kaufmann-kézirat mássalhangzós szövegétől.

Külön meg kell említeni azt a huszonöt héber nyelvű, gazdagon illusztrált pergamen kéziratot, amelyet Gomperz Róza a könyvtárral egy időben adományozott az Akadémiának.[15] Ezeket Kaufmann a padovai Trieste család gyűjteményéből szerezte meg, s első művészettörténeti leírásukat is ő maga adta.[16] E kéziratok mind a mai napig a héber könyvművészettel foglalkozó művészettörténészek érdeklődésének homlokterében állnak. Közülük kiemelendő a 14. századi Katalóniából származó *Haggáda*,[17] Maimonidész *Misné Tóra* című vallásjogi kódexének impozáns méretű, több kötetes, különlegesen illusztrált két kézirata,[18] valamint néhány imádságos könyv (*sziddur*, illetve *mahzór*), mint az itáliai Pesaroban 1481-ben másolt, két kötetes reneszánsz műremek,[19] valamint két, 1300 körül keletkezett dél-német kézirat.[20]

Levéltervezet a kairói Ben Ezra zsinagóga geniza-töredékei közül. A címzett az egyiptomi zsidó közösség vezetője, Avraham ha-Nagid, Maimonidész fia, mellette és a másik oldalon héber és arab írásgyakorlatok

Más kéziratok nem művészi értéket képviselnek, hanem tartalmuk miatt jelentősek. Idetartoznak mindenekelőtt az itáliai rabbik jogi döntései (*responsum*), amelyeket egy-egy hétköznapi problémával hozzájuk fordult személynek adtak válaszként.

14. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 50. ¶ 15. *A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei* 127. ¶ 16. Kaufmann 1898, 253–311. E kéziratok részletes ikonográfiai leírását lásd Narkiss–Sed-Rajna 1988 ¶ 17. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 422. Részletes ismertetését lásd Ormos 2001b, 252–262. Legújabb fakszimile kiadása 2025-ben jelent meg Sarit Shalev-Eynei és Dávid Nóra kísérő tanulmányával. ¶ 18. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 77 (É-K Franciaország, 1295–1296) és Kaufmann A 78 (1311). ¶ 19. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 380 ¶ 20. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 388 (1270–1290) és A 384 (1320 k.). Utóbbinak két további kötetét a londoni British Library és az oxfordi Bodleiana őrzi.

Meg kell említeni a 11. századi zsidó karaita Júszuf al-Baszír teológiai művét, amely az iszlám teológia mutazilita irányzatának hatását tükrözi. Egyben ez e mű legteljesebb fennmaradt példánya.[21] Fejezeteinek első kiadásáról Goldziher Ignác gondoskodott tanítványai révén. Fontos történeti forrás a tudós rabbi, Schulhof Izsák leírása, aki átélte Buda 1686-os ostromát, s *Megillat Ofen* című művében átfogó képet festett a budai zsidók helyzetéről a török uralom utolsó két évtizedében, illetve az ostrom után.[22]

További irodalmi érdekesség, hogy az első héber nyelvű színmű, amelyet a 16. században élt mantovai Leone de' Sommi írt, két kéziratban is megtalálható itt.[23] Ez utóbbi kéziratok olasz tulajdonosoktól, illetve cenzoroktól származó bejegyzései átvezetnek bennünket a könyvek világába. A könyvek túlnyomó többsége muzeális értékű, mintegy ötszáz származik a 15–18. századból, amelyek között tizennégy ősnyomtatvány tizenhat címet tartalmaz.[24] E muzeális kötetek azonban nem csupán könyvészeti értékkel, hanem felbecsülhetetlen kultúrtörténeti jelentőséggel is bírnak. A bennük lévő tulajdonosi és cenzori bejegyzések révén lehetőség nyílik arra, hogy nyomon kövessük az általuk bejárt utat, s ezáltal bepillantsunk az európai zsidóság történetébe, olvasási szokásaiba, sőt némely esetben hagyományaiba is.[25]

Haggáda (Kaufmann A 422), Katalónia, 14. század

21. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 280. ¶ 22. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 349. A kéziratot 1800-ban másolták Prágában. A héber szöveget a margón jiddis fordítás kíséri. A héber szöveg már 1895-ben megjelent Kaufmann Dávid kiadásában, amely szintén megtalálható a gyűjteményben (Kaufmann B 418). A mű magyarul is megjelent: Schulhof 1979. ¶ 23. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kaufmann A 550 és A 551. ¶ 24. A gyűjtemény 15–18. századi nyomtatott könyveinek részletes, a könyvek bibliográfiai adatain kívül azok történetére is kiterjedő, illetve a korábbi tulajdonosok és cenzorok életét is tartalmazó katalógus 2026-ben jelent meg: Quaglia 2026. Az ősnyomtatványok, egy kivétellel, szerepelnek a könyvtár ősnyomtatvány katalógusában is: Rozsondai–Rozsondai 2013. ¶ 25. A muzeális könyvek tulajdonosaira és cenzoraira vonatkozóan lásd Quaglia 2023. https://edblogs.columbia.edu/footprints/ (utolsó letöltés: 2023. 09. 30.). Quaglia 2026.

Stumpf Anna

Vámbéry Ármin hagyatéka az Akadémiai Könyvtárban

Vámbéry Ármin hagyatékának legbecsesebb részét, a keleti kéziratokat, valamint könyvtárának mintegy 600 kötetét ma a Keleti Gyűjtemény őrzi.[1] A világhírű keletkutató munkássága alapvetően meghatározta a magyarországi turkológia kialakulását és rangját, kiemelkedő szerepet játszott az Akadémiai Könyvtár gyarapításában, és ezáltal a magyarországi keletkutatás műveléséhez nélkülözhetetlen forrásbázis megteremtésében.

Vámbéry Ármin ortodox zsidó szülők gyermekeként 1832-ben született Szentgyörgyön, habár Dunaszerdahelyet tekintette szülővárosának, mivel saját megfogalmazásában itt ébredt öntudatára.[2] Talmudista apja[3] nem sokkal fia születése előtt elhunyt kolerában, s a család nagy szegénységben élt. Egy gyermekkori betegség miatt mankóval járt, míg egyszer hirtelen felindultságból apja sírján szét nem törte a mankóját. Nehezére esett a járás, azonban kis idő elteltével megerősödött, és már bottal járt, mire elhagyta Szentgyörgyöt, ahol diákéveit töltötte. Ifjú korában házitanítóként próbált boldogulni, közben pedig számos nyelvet tanult. Ismeretséget kötött a kor néhány neves tudósával, hatásukra és segítségükkel török és arab nyelveken tanult és nyelvészeti tanulmányokat folytatott, különösen a kelet világa állt érdeklődése középpontjában.[4] Eötvös József támogatásnak köszönhetően 1857 márciusában indult első keleti útjára, ekkor járt először Isztambulban, itt szilárdult meg a magyarság és a magyar nyelv eredetének kutatása iránti elkötelezettsége. Már 1861-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották. 1862–63-ban, még az orosz megszállás előtt látogatást tett Közép-Ázsia kánságaiba magát dervisnek kiadva, amihez nemcsak nyelvi és kulturális felkészültségre, hanem hihetetlen önuralomra és alkalmazkodókészségre is szüksége volt. Teljesítményét nem annyira Magyarországon, hanem inkább Nagy-Britanniában értékelték az általa elvárt mértékben, ahova nagyon sokszor látogatást tett.[5] Nemcsak filológusként, de útleíróként és a publicisztika körén túlmutató stratégiai elemzőként, szakíróként is számon tartjuk. Magyarországi tudós pályájának fontos állomása volt az egyetemi katedra. 1865-ben nevezték ki tanárnak a pesti egyetem Keleti Nyelvek Tanszékére, 1868-tól nyilvános rendkívüli, 1870-től rendes tanárként működött, s nyugalomba vonulásáig, 1905-ig tanította a magyar orientalisztika következő nemzedékét. 1876-ban az Akadémia rendes tagjai közé választotta, 1893-ban tiszteleti, egy esztendőre rá igazgatósági tag lett.[6]

Vámbéry Ármin egyik ösztönzője volt a magyar eredetkérdés vitáinak, amelyek előzményeikből kifolyólag, politikailag is áthatott tudományos összecsapások sorozataként az „ugor-török háború" néven vonultak be a tudománytörténetbe.[7] A tudósok közötti elméleti csatát Vámbérynak *A magyarok eredete. Ethnologiai tanulmány* címmel 1882-ben megjelent műve nyitotta meg, amelyben a magyar nyelvet török eredetűnek írta le. „Nagyon fontos, hogy Vámbéry nem a dilettánsok régóta kialakított és ma is eleven finnugor-fóbiájával nézte a kérdéskört, s tudományos meggyőződése okán állt a török származtatás mellé. […] A vita ugyan a mai napig tartó érvénnyel eldőlt, azaz komoly tudós nem vonhatja kétségbe nyelvünk finnugor eredetét, de Vámbéry, alapvető tévedése ellenére a magyar nyelv török voltát illetően, sok értékes megfigyeléssel és ötlettel gazdagította a korai magyar történelemre vonatkozó nézeteket. Az egyik legfőbb érdeme, hogy magyar–török etimológiák garmadáját vetette fel (nála persze ezek »ősi« egyezéseknek tekintendők), melyek közül igen sok később jónak bizonyult, s mint a magyar nyelv régi török jövevényszavát tartjuk számon

1. Könyvtárának nagyobbik részét a New York Public Library vásárolta meg. ¶ 2. Vámbéry 1905, 4–6. ¶ 3. A dél-németországi gyökerű család a bajorországi eredetre utaló Bamberger, az édesapa által Wamberger változatban használt névalakot viselte, s ennek, valamint németes utónevének (Hermann) magyarosított formájából alakította ki a Vámbéry Ármin nevet. http://vambery.mtak.hu/hu/01.htm ¶ 4. Vámbéry 1905, 20. ¶ 5. Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2013a http://vambery.mtak.hu/hu/14.htm ¶ 6. Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2013a ¶ 7. Vásáry 1986, 19–25; Pusztay 1977.

Vámbéry Ármin arcképe, 1864, Marastoni József litográfiája, Szilády Áronnak szóló dedikációval

azóta. A másik fontos érdeme, hogy világosan látta, a nyelv és etnikum nem azonos, így hosszú távon az etnikum összetétele állandóan változik."[8]

Az Akadémiai Könyvtár Vámbérynak köszönhető gyarapítása két fő részre bontható. Az egyik csoportot saját adományai és hagyatéka jelentik. A kutató néhány kötetet már életében az Akadémiának ajándékozott, ám a gyűjtemény nagy részét halála után fia, Vámbéry Rusztem adományozta a könyvtárnak.[9]

A közel ötven török kézirat mellett Vámbéry két arab és tíz perzsa kézirata is a Keleti Gyűjtemény állományának részét képezi, ezek mind 1913-ban bekövetkezett halálát követően kerültek a könyvtárba. A másik csoportot Szilágyi Dániel hagyatéka jelenti, amelynek az Akadémiai Könyvtárba kerülésében Vámbéry jelentős szerepet játszott. Szilágyi Dániel több száz tételt felölelő, keleti kéziratokból álló hagyatékát az ő közbenjárásával vásárolta meg az Akadémia.[10] Már első isztambuli útja során megismerkedett Szilágyival, és a későbbiekben is szívesen látogatta az Isztambulba vándorolt magyar gyűjtőt.[11] Valószínűsíthető, hogy saját oszmán-török kéziratainak jelentős hányada Szilágyi Dánieltől származik.[12]

A Vámbéry-gyűjtemény 48 török kézirata 4 nagyobb részre osztható. A szöveg- és levélgyűjtemények, valamint a szótárak alkotják a két kisebb, de korántsem elhanyagolható csoportot, a további kettőt pedig az irodalmi és a történeti munkák teszik ki. A legnagyobb számú csoportot az irodalmi munkák alkotják. Legtöbbjük oszmán-török nyelven íródott, ám helyet kapott közöttük néhány keleti török is.

A Vámbéry-gyűjtemény irodalmi kéziratainak egyike a *Ḳırḳ Vezîr ve Ḫâtûn Sulṭân Ḥikâyesi*[13,14] (A negyven vezír és a szultán feleségének története) című történetgyűjtemény datálatlan változata. A keretes szerkezetű munka évszázadokon át nagy népszerűségnek örvendett a török kultúrkörben. A mű eredetije nem ismert, de az tudvalevő, hogy az első török változat 1446-ban készült II. Murád szultán számára.[15] Felépítése az *Ezeregy éjszaka meséi*vel és *A papagáj hetven meséje a csalfa asszonyokról*[16] című mesegyűjteménnyel rokonítható. A kerettörténet szerint egy uralkodó felesége halála után újraházasodik, fiatal hitvese pedig szerelembe esik annak fiával. Viszonzatlan szerelme veszélybe sodorja a fiú életét. Azért, hogy sorsa eldőljön, az uralkodó 40 napon és 40 éjszakán át hallgatja felesége és vezírei történeteit. A nő célja, hogy az uralkodó fiát kivégezzék, a vezírek pedig ugyanezt próbálják megakadályozni. Ez a keret közös a különböző verziókban, a rövidebb mesék változnak és cserélődnek. A Keleti Gyűjteményben a történetfüzér két példánya található meg. A másik kötetben a *Kitâb-i Ḳırḳ Vezîr* (A negyven vezír könyve) után helyet kap egy értekezés (riszále)[17] is.[18] Ez a példány Szilágyi Dániel hagyatékából származik, tehát mindkét kézirat Vámbéry Árminnak köszönhetően került az Akadémia Könyvtárába.[19]

8. Vásáry 2013 ¶ 9. Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2013b http://vambery.mtak.hu/hu/14.htm ¶ 10. Apor–Kelecsényi 1997, 7. ¶ 11. Horváth 1978, 96. ¶ 12. Kovács 2013, 921. ¶ 13. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 375. ¶ 14. Ahol nincs bevett magyar forma, ott a török kéziratok katalógusában használt átírást alkalmaztuk (Parlatir–Hazai–Kellner-Heinkele 2007.) ¶ 15. Kiziltan 2022, 473. ¶ 16. Szanszkrit eredeti: *Śukasaptati*, perzsa változat: *Ṭūṭīnāma* ¶ 17. Riszále: rövid értekezés, tanulmány. ¶ 18. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 75. ¶ 19. Csorba–Sudár 2003, 134.

A Keleti Gyűjtemény egyik legkülönlegesebb török kézirata a *Ferec Ba'de'ş-Şidde* (Borúra derű),[20] szintén keretes szerkezetű munka. Az arab eredetű mű perzsa közvetítéssel került a török kultúrkörbe.[21] A kötet különlegessége, hogy 1451-ben Edirnében készült, ezzel a mesegyűjtemény legrégebbi ismert kézirata.[22]

A Ferec Ba'de'ş-Şidde*, azaz* Borúra derű *című mesegyűjtemény 1451-ben készült kéziratának címoldala*

A következő, második legnagyobb csoportot a történelmi munkák alkotják, ezek nagy része az oszmán történelmet tárgyalja. Kiemelkedik közülük egy munka, amely jelen tudomásunk

A magyarok török nyelvű krónikája, a Tarih-i Üngürüsz *címoldala*

szerint egyedülálló a világon. Ez a mű a *Tarih-i Üngürüsz* (A magyarok története). A szerző, Mahmúd Terdzsümán saját bevallása szerint egy latin nyelvű munka alapján készítette a Magyarország történetét feldolgozó kötetet.[23] Ez egyrészt azért nem lehetséges, mert a munka hasonlóságot mutat mind a *Képes Krónikával*, mind pedig a *Thuróczy-krónikával*, másrészt a *Tarih-i Üngürüsz*ben megjelenik Nagy Sándor története is, ami egyértelműen harmadik forrásra utal.[24] Mahmúd Terdzsümánnak a kézirat bevezetőjében kitűzött célja az volt, hogy a magyar történelmet megismertesse a szultánnal. Ez az unikális kötet azon kevés kéziratok közé tartozik, amelyeket Vámbéry Ármin még életében ajándékozott az Akadémiának. A következőt

VÁMBÉRY Á.
BUDAPEST.

20. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török F. 71. ¶ 21. Altundaş 2022. ¶ 22. Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2013b.

23. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török F. 57., fol. 2b ¶ 24. Hazai 2009, 23–25.

írja róla: „Micsoda latin mű szolgálhatott neki szövegül, az előttem ismeretlen."[25] A kézirat címoldalának hátulján Vámbéry oszmán neve (Resîd'ül-Üngürüsî) olvasható.

A Vámbéry Ármin hagyatékából származó munkák azonosítását nagyban megkönnyítik a tulajdonosi bejegyzések és pecsétek. Bizonyos kéziratokban azonban olyan jegyzetek is szerepelnek, amiből kiderül, hogyan jutott Vámbéryhez. A török kéziratok régi katalógusának tanúsága szerint az Ms Török O. 373 jelzetű, keleti török nyelven írt versgyűjteményben a kézzel írt katalógus szerint például a következő, ma már nem látható bejegyzés volt olvasható: „Ezen kéziratot egy turkomán rabló csizmaszárából kivettem."[26]

Arra is találunk példát, hogy a keletkutató véleményét feljegyezte az adott munkáról, mint például a Şeyḫ Muḥammed Ḳâdızâde *Kitâb-i Maḳbûl fî-Ḥâlü'l-Ḫuyûl* (A lovak állapotáról szóló elfogadott könyv) című,[27] lótartást tárgyaló művének kéziratában.[28] A kötet előzéklapján található jegyzete a következőképp kezdődik: „a *Lótenyésztésről* inkább mulattató mint oktató egy kézirat…"[29]

A kéziratok mellett a Vámbéry-hagyaték nyomtatott könyvei is figyelmet érdemelnek. A több száz kötetet számláló gyűjtemény oszmán ősnyomtatványokat is magában foglal. Ezek a kolozsvári születésű İbrahim Müteferrika[30] vezetése alatt működő első oszmán nyomdában készültek a 18. században. Egyebek mellett a nyomdászmester *Uṣûlü'l-Ḥikem fî Niẓâm'ül-Ümem* (Az ész érvei a nemzetek politikája részére) című saját munkája három példányának egyike is Vámbéry Ármin gyűjteményéből származik.[31]

A Keleti Gyűjteménybe került Vámbéry Ármin *Korán*ja is, amelynek előzéklapján az alábbi bejegyzés szerepel: „Ezen Teheránban vett Korán ugyanezen zöld táskában egész közép ázsiai utamon nyakamról lecsüggött, és éjjel-nappal rajtam volt."[32]

A magyar turkológia egyik legfontosabb alakja mind a Szilágyi-hagyaték, mind pedig saját kéziratai révén elválaszthatatlanul összefonódott az Akadémiai Könyvtárral, neve pedig méltó helyet kapott a Keleti Gyűjtemény legjelentősebb gyarapítóinak emléket állító márványtáblán.

Müteferrika nyomtatásban megjelentetett legjelentősebb írása, egy politika- és államelméleti traktátus, amely az oszmán állam jobbítása érdekében készült

25. Vámbéri 1860, 361. ¶ 26. Az MTA Könyvtára török kéziratainak régi, kézzel írott katalógusa. ¶ 27. MTA KIK Keleti Gyűjt., Ms Török O. 171 ¶ 28. Parlatir–Hazai–Kellner-Heinkele 2007, 510–511. ¶ 29. MTA KIK Keleti Gyűjtemény Ms Török O. 171. ¶ 30. Az Oszmán Birodalom első oszmán-török nyelvű könyveket nyomtató nyomdájának vezetője. ¶ 31. Kovács–Kelecsényi 2010 http://muteferrika.mtak.hu/hu/nyomda.htm ¶ 32. *al-Qur'ān* MTA KIK Keleti Gyűjtemény 772.072.

A HÁROM UTOLSÓ FŐKÖNYVTÁRNOK IDŐSZAKA

Horuczi András

Az Akadémiai Könyvtár Ferenczi Zoltán és Szinnyei József vezetése idején

FERENCZI ZOLTÁN AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ÉLÉN

Szily Kálmán főkönyvtárnok 1924 júliusában bekövetkezett halála után rövid ideig Balogh Jenő főtitkár gyakorolta a könyvtár felügyeletét a Könyvtári Bizottsággal együtt. 1924. október 13-án a könyvtár sürgős feladatainak kidolgozását egy háromtagú operatív albizottságra bízta, amelynek tagjai Balogh Jenő, valamint két kitűnő könyvtári szakember, Ferenczi Zoltán és Lukinich Imre akadémikusok voltak. Az összes ülés hamarosan Ferenczit választotta meg az Akadémiai Könyvtár élére, és miután a Teleki család 1925 januárjában ennek alapján őt nevezte ki főkönyvtárnoknak, február 5-én elfoglalta hivatalát.[1]

A református családból származó, erdélyi születésű Ferenczit nem pusztán kiemelkedő és széles körben elismert irodalomtudományi munkássága,[2] de könyvtárszakmai tudása is predesztinálta erre a posztra. Hivatalba lépésekor 67 éves volt, és korábban hosszú évtizedeket töltött nagy könyvtárak élén. 1891-től 1899-ig az Erdélyi Múzeum Egyesület és a kolozsvári egyetem egyesített könyvtárát irányította, 1899-től 1925-ig pedig – Szilágyi Sándor utódaként – az Egyetemi Könyvtárat. Tapasztalatait, tudását *A könyvtártan alapvonalai* (1903) és *A könyvtárak mint a nemzeti művelődés eszközei* (1909) című műveiben összegezte.

Az 1910-es évektől életét családi tragédiák egész sora árnyékolta be,[3] amelyek bár nagy fájdalmat okoztak számára, irodalomtörténészi és könyvtárvezetői munkáját az addigi alapossággal végezte tovább. Írt regényt, drámákat és verseket is, ezeknek nyilvános kiadására azonban nem került sor.[4]

Röviddel a pozíció elnyerése után, már a jövőbe tekintve, ekként nyilatkozott a *Magyarság* című napilapnak: „Tudom, hogy nagy anyagi küzdelmeim lesznek, de számítok a kulturális tényezők támogatására és az Akadémiai Könyvtár tisztviselőinek együttműködésére”.[5] Ferenczi reálisan látta azt, hogy nehéz anyagi helyzetben kénytelen elfoglalni új pozícióját, elődjéhez képest azonban mégis kedvezőbb körülmények között. Egyrészt az 1924-ben végrehajtott pénzügyi stabilizációval véget ért az elviselhetetlenül magas infláció korszaka, az 1923. évi 881%-kal és az 1924. évi 433%-kal szemben 1925-ben -1% volt az infláció mértéke. Másrészt pedig ezzel párhuzamosan növekedtek a könyvtár bevételei is.

Újraindult a szerzeményezés, számos külföldi folyóiratra újra előfizetett a könyvtár (elsősorban arra a 34 címre, amelyek Hellebrant Árpád 1925. januári összeállításában szerepeltek),[6] de az új, kurrens példányok beszerzése mellett ugyanekkora energiát

1. Fráter 1987, 40. ¶ 2. Bár jelentős életrajzi művei születtek Deákról, Eötvös Józsefről, Csokonairól és Rimay Jánosról, egyik könyvében a kortárs irodalmat is górcső alá vette (*A szépirodalom és a tudományos irodalom áttekintése 1867–1900*), és értékes szövegközlésekkel is gazdagította a magyar irodalomtörténetet (pl. a *Vásárhelyi daloskönyv*), elsősorban Petőfi-kutatóként ismert. 1896-ban megjelent háromkötetes Petőfi-életrajzával elnyerte a Kisfaludy Társaság koszorúját. Nagyobb ismertségre 1899 után tett szert, miután a fővárosba költözött. Kolozsváron 1888 és 1895 között *Petőfi-Múzeum* címen folyóiratot szerkesztett és adott ki a Petőfi-problémák megoldása és kitárgyalása céljából Csernátoni Gyulával és Korbuly Józseffel közösen, ennek folytatása volt a Budapesten elindított *Petőfi-Könyvtár*. Császár 1930, 218. kötet, 21–25. ¶ 3. 1913-ban elhunyt az egyik lánya, Magda, 1919-ben elveszítette feleségét, Hubay Arankát, 1925-ben fiúgyermekét, később pedig egyetlen fiú unokáját. Hubay Aranka színésznő Huber Károly hegedűművész leánya és Hubay Jenő zeneszerző, hegedűművész, az MTA tiszteleti tagja testvére volt. ¶ 4. Császár 1930, 218. kötet, 20–57. ¶ 5. *Magyarság*, 1925. I. 28., 5. ¶ 6. MTA KIK Kézirattár K 811: 240/1925.

Ferenczi Zoltán

igényelt az első világháború és az azt követő évek gazdasági válsága miatt hiányzó évfolyamok példányainak pótlása. A vezető német bölcsészettudományi folyóiratok (pl. *Historische Zeitschrift, Zeitschrift für Vergleichende Sprachforschung, Zeitschrift für Philosophie*) pótlását német antikváriumokból kívánták megvalósítani.[7] A többkötetes művek és folyóiratok hiányzó számainak pótlását Ferenczi és utóda is prioritásként kezelte.

Szintén újraindult az akadémiai könyvkiadás, ami lehetővé tette a nemzetközi cserekapcsolatok újjáélesztését, mert az első világháború időszakában ez a szövetséges országok tudományos intézeteinek egy részére redukálódott. A háborút követően pedig ellenszolgáltatás nélkül csak a londoni, edinburghi és római tudományos társaságok és akadémiák küldték el kiadványaikat.

Ferenczi további eredményei közé tartozott az egységes vagy generális növedéknapló bevezetése a szerzeményi csoportok szerinti járuléknapló helyett,[8] a kötelespéldányjog érvényesítése a kötelességszegő kiadókkal szemben, valamint az egyre sürgetőbb raktárbővítés racionális megoldása. A Szily Kálmán időszakában raktárként használt főkönyvtárnoki lakás visszakapta eredeti funkcióját, viszont a bérház Duna-parti részét raktárhelyiséggé alakították át, aminek köszönhetően ott a teljes könyv- és folyóirat-állományt elhelyezhette.[9] Az újonnan beérkezett hagyatéki könyvek és a már lajstromozott, de fel nem dolgozott művek katalogizálása Ferenczi számára prioritásnak számított, mindez további tisztviselők, gyakornokok felvételét kívánta meg.

Ferenczi Zoltán főkönyvtárnoksága idején ajánlotta fel Bernrieder Jánosné Széll Ilona nagyapja, Vörösmarty Mihály összegyűjtött személyes tárgyait, kéziratait és összes műveit. Ferenczi Zoltán már a kezdeti felvetés idején támogatásáról biztosította a leszármazottat,[10] az emlékszoba 1927. június 20-án tartott megnyitását azonban már nem érte meg.

Az Akadémiai Könyvtár 1926-ban ünnepelte fennállásának százéves évfordulóját. Erről emlékülésen emlékeztek meg, amelyen Ferenczi Zoltán és Berzeviczy Albert mondtak beszédet. Az MTA elnöke fogadalmi napként tekintett erre a napra: újra megfogadta, hogy az MTA őrizni, gondozni és gyarapítani fogja a könyvtárat.[11]

Császár Elemér Ferencziről szóló megemlékezésében leírta a főkönyvtárnok kötelességérzetét, fegyelmezettségét, hitét és erős lelkierejét, és nyílt, közvetlen, őszinte emberként jellemezte. Egyedüli negatív vonásának az erélyesség hiányát tartotta. Kollégáival az 1925 nyarán Fehérgyarmaton töltött szabadsága idején folytatott levelezése arról tanúskodik, hogy közeli, baráti viszonyt ápolt közülük többekkel, mint például Fógel Józseffel és Györkösy Alajossal.[12]

Ferenczi Zoltán síremlékének terve Bory Jenőtől

7. MTA KIK Kézirattár K 811: 114/1926. ¶ 8. MTA KIK Kézirattár Ms 369. Melich János, *Az Akadémiai Könyvtár megnyitásának százados évfordulóján: 1844. december 23 – 1944. december 23.* ¶ 9. Fráter 1974, 27. ¶ 10. MTA KIK Kézirattár K 811: 269/1926. ¶ 11. *Akadémia Értesítő,* 1926, 6. ¶ 12. MTA KIK Kéziratár Ms 4747/110.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR SZINNYEI JÓZSEF FŐKÖNYVTÁRNOKSÁGA IDEJÉN

Ferenczi Zoltán 1927. május 31-én bekövetkezett halálát követően négy hónapon keresztül ismét Balogh Jenő főtitkár felügyelte a könyvtár működését.[13] Az Akadémia összes ülése október 11-én csak a főkönyvtárnoki állás állandó helyettesítésére kérte fel Szinnyei József egyetemi tanárt, az Akadémia igazgatósági és rendes tagját,[14] az Országgyűlés felsőházának tagját. A jelentőségét vesztett és az ügyrendben meghatározott feladatait el nem látó Könyvtári Bizottság 1924 és 1945 között egyetlen ülést tartott, ezen az 1928. április 25-i ülésen egyhangúlag Szinnyeit javasolták a főkönyvtárnoki tisztségre. Kinevezésére május 1-jén került sor. 4000 pengős éves tiszteletdíjban részesült, szolgálati lakásnak a palotában üresen álló főtitkári lakást kapta meg.[15]

A tizenegy hónapos átmeneti időszak leginkább említésre méltó történései a villamos világítás vezetékrendszerének átalakítása, valamint az olvasóterem könyvállományának átrendezése és korszerűsítése voltak.

Szinnyei József pályáját a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtárában könyvtári tisztviselőként kezdte. Tulajdonképpen már családi háttere is erre a pályára predesztinálta: édesapja a könyvtárosok körében fogalommá vált monumentális mű, a *Magyar írók élete és munkái* szerzője, id. Szinnyei József. Valódi szakterülete a nyelvészet volt. 1883-ban a Budapesti Tudományegyetemen a finn nyelv és irodalom magántanárává nevezték ki. 1886-tól a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magyar nyelv és irodalom nyilvános rendkívüli, 1888-tól nyilvános rendes tanára lett, ahol finnugor összehasonlító nyelvészeti előadásokat is tartott. 1893-tól ismét Budapesten oktatott mint az ural-altaji összehasonlító nyelvészet rendes tanára. Már csaknem betöltötte 71. életévét, amikor kinevezték az Akadémiai Könyvtár élére.

Az Akadémiai Könyvtárban Ferenczihez hasonlóan prioritásként kezelte a katalogizálások gyorsítását és a cserekapcsolatok újjászervezésének folytatását. Elődjéhez hasonlóan számos esetben kötelezte a kiadókat a kötelespéldányjog szerint járó, de a könyvtárhoz ennek ellenére el nem küldött művek beszolgáltatására. Az állomány folyamatos gyarapodása a raktárkapacitás további bővítését követelte meg. 1932-ben 42 darab állványt állítottak a meglevők tetejére a hely maximális kihasználása céljából, ami több száz folyóméternyi újabb

ifj. Szinnyei József

főkönyvtárnok

Szinnyei

helyet eredményezett. Ugyanebben az évben a kézikönyvtár anyaga szintén bővült az olvasóteremben elhelyezett hat új állványra beosztott kötetekkel.[16]

A harmincas évek közepén kialakult, körlevelek által is tanúsított szemléletváltás következtében a könyvtárvezető következetesebben követelte meg a rendet és a szabályok betartását az alkalmazottaktól: a könyvek szabályszerű kikölcsönzését, a visszahozott könyvek elismervényének megfelelő kezelését. Bár nem határozták meg szám szerint, hogy hány könyv kölcsönözhető, igyekeztek észszerű határok között tartani a kölcsönzött könyvek számát az olvasók és alkalmazottak esetében egyaránt. Még a katalogizálásra szánt könyvek előírás szerinti elhelyezését is szabályozták.[17] Ezen kívül erélyesebben léptek fel az olyan

13. *Akadémiai Értesítő,* 1928, 15. ¶ 14. Szinnyei Józsefet 1884-ben az MTA levelező tagjává, 1896-ban rendes tagjává, 1922-ben igazgató tagjává választották. 1906-tól 1922-ig a Nyelv- és Széptudományi Osztály titkára volt. ¶ 15. MTA KIK Kézirattár K 812: 124/1928; Fráter 1987, 43. ¶ 16. *Akadémiai Értesítő,* 1933, 30. ¶ 17. MTA KIK Kézirattár K 819: 346/1935.

47
1930

Tudomásul.

A könyvtár délutáni látogatóinak a könyvtár helyiségeiben sehol sem szabad dohányozniuk /a főkönyvtárnoki szobában sem/.

Erre a felügyelő tisztviselők gondosan tartoznak ügyelni és a látogatókat -ha szükséges- udvariasan figyelmeztetni.

Budapest,1930.február 5.

Szinnyei
főkönyvtárnok

Látta:

Szinnyei József főkönyvtárnoki körlevele, a könyvtári dolgozók láttamozó aláírásával, 1930

olvasókkal szemben – függetlenül azoknak a társadalmi vagy a tudományos életben elfoglalt magas státuszától –, akiknek kölcsönzései régebben lejártak. Szinnyei vezette ki a kölcsönzés sokszor körülményes lebonyolításából a kölcsönzőkönyvet, amelybe az összes kölcsönzést rögzítették, és csupán az adatnyilvántartó kartotékokat hagyta meg erre a célra.[18]

Szinnyei prioritásnak tartotta, hogy a könyvtár, még ha nyilvános intézmény is, az Akadémia tulajdona maradjon, és megőrizze autonómiáját az államtól. 1937-ben, amikor Pasteiner Iván, a Közgyűjtemények Országos Főfelügyelősége (KOF) vezetője azzal az ajánlattal kereste fel az Akadémiát, hogy igény esetén a nyilvános jelleg hangsúlyozása céljából közkönyvtárrá nyilvánítanák a könyvtárat, az ajánlat elfogadása ellen érvelt. A vonatkozó jogszabályi háttér[19] alapján csak közgyűjteménnyé nyilvánított intézmény használhatta ezt az elnevezést, vagyis ha az Akadémiai Könyvtár megkapja a közkönyvtár státuszt, akkor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) hatásköre alá kerül, a minisztérium pedig a KOF útján gyakorolta volna felette felügyeleti jogkörét.[20]

Praktikus és kreatív ötletei, mint például az Egyetemi Könyvtár nagy olvasóját idéző üvegfedelű olvasóterem kialakítása, forráshiány és épületszerkezeti okok miatt nem valósulhattak meg.[21] A korszak különleges, de nem Szinnyeitől, hanem Klebelsbergtől származó, szintén meg nem valósult elgondolása volt, hogy elsősorban a Széchényi Könyvtárat sújtó helyhiány miatt egy új épületet építettek volna a Széchényi Könyvtár és az Egyetemi Könyvtár számára Lágymányoson. A két intézmény elkülönülve, de közösen használta volna az épületet. A nagy gazdasági világválság miatt meghiúsult terv szerint az Akadémiai Könyvtárat – elszakítva az MTA-tól – az Egyetemi Könyvtár épületébe költöztették volna. Minderről az a Nyíreő István számolt be, akit maga Klebelsberg Kuno kért fel a tervek elkészítésére, és aki a háború után meghatározó szerepet játszott az Akadémiai Könyvtár átépítésében.[22]

A KÖNYVTÁR ANYAGI HELYZETE

A Magyar Tudományos Akadémia azon intézmények közé tartozik, amelyek nemzeti közadakozásból jöttek létre, nem állami forrásból. A nemzeti közadakozásból képződött vagyonalapból finanszírozták az Akadémia palotájának felépítését is az 1860-as évek első felében, a megmaradt vagyont pedig záloglevelekbe és állampapírokba fektették. Az ebből befolyt jövedelemből fedezték az Akadémia tudományos és adminisztratív kiadásait.[23] Az első világháború utolsó évétől kezdve felgyorsuló infláció alapjaiban változtatta meg az intézmény vagyoni viszonyait. Elértéktelenedés sújtotta az MTA állampapírokban tartott és kétmillió aranykoronányi hadikölcsönkötvényekbe fektetett vagyonát.[24] 1922-től kezdve több ízben az Akadémia segítségére sietett a magyar állam. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 6 millió koronát utalt ki az Akadémiának az 1922–23. évi költségvetésből. A nemzetgyűlés pedig elfogadta az 1923. évi

18. Török 1943b, 184. ¶ 19. 1929. évi XI. törvénycikk a múzeum-, könyvtár- és levéltárügy némely kérdéseinek rendezéseiről, 3. §. ¶ 20. MTA KIK Kézirattár K 821: 71/1937. ¶ 21. Török 1943b, 185. ¶ 22. Vértesy 1977, 393–396. ¶ 23. Klebelsberg 1927, 131. ¶ 24. Pach 1975, 273.

I. törvényt,[25] amelynek értelmében az 1923–24. költségvetési évvel kezdődően „évi 12 millió korona rendes segélyt" biztosítottak az Akadémia részére. Az MTA állandó illetménnyel alkalmazott személyzetét áthelyezték az Országos Magyar Gyűjteményegyetem (OMGY) összlétszámába, így a könyvtár tisztviselőit is a főkönyvtárnok kivételével. Ez az intézkedés 1923-ban 2,5 millió korona megtakarítást jelentett az Akadémiának.[26]

EGYEZSÉG

mely egyfelől a Magyar Tudományos Akadémia, másfelől az Országos Magyar Gyűjteményegyetem között Budapesten, 1922. évi december hó 18-án köttetett az alábbi értelemben:

I.§. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem összletszámából

1. a tudományos tisztviselői karból négy,

2. a tudományos és műszaki segédszemélyzetből három,

3. az altiszti létszámból nyolc alkalmazott,

összesen tizenöt alkalmazott osztatik be szolgálattételre a Magyar Tudományos Akadémiához.

II.§. A viszonyok és igények megváltoztatása esetén az Akadémia és a Gyűjteményegyetem a jelen egyesség módosítása végett tárgyalásokat kezdenek. –

III.§. A jelen egyesség a m.kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása esetén válik hatályossá és mindaddig érvényben marad, míg az Akadémia és a Gyűjteményegyetem között miniszteri jóváhagyás mellett újabb egyesség nem jön létre. –

Budapest, 1923. évi március hó 14-én.

A Magyar Tudományos Akadémia nevében:

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem nevében:

ügyvezető-elnök.

JÓVÁHAGYOM

Budapest, 1923. évi április hó 16.-án.

A Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem közötti egyezmény a Gyűjteményegyetem létszámába tartozó személyeknek az Akadémián történő szolgálattételéről. Budapest, 1923. március 14., Berzeviczy Albert, Csánki Dezső és Klebelsberg Kuno aláírásával

Az 1923. évi I. törvénycikk értelmében biztosított állami támogatás részben a nagy gazdasági világválságnak, részben az állam kiadáscsökkentő politikájának esett áldozatául, 1929-től három év alatt 120 000 pengőről fokozatosan 70 000 pengőre csökkent.[27] A támogatás csökkentését tehát elsősorban a gazdasági helyzet rendezésének szándéka motiválta, de a döntéshozók helyzetét megkönnyítette, hogy az MTA jelentős örökséghez jutott hozzá 1928 júliusában. Gróf Vigyázó Ferenc végrendeletében ugyanis óriási ingó és ingatlanvagyont, rendkívül nagy értékű könyvtárat hagyott az Magyar Tudományos Akadémiára. Egyes napilapok[28] már egyenesen arról írtak, hogy az MTA lett a világ leggazdagabb akadémiája, tudományos testülete. Ahogyan azonban Balogh Jenő főtitkár fogalmazott, „az Akadémia nem tiszta és rendezett vagyont kapott".[29] A hatalmas méretű örökségnek csak a kezdeti nagyságát egyszerű pontosan meghatározni, mert többen peres úton támadták meg a végrendeletet. A kötelesrész átadása és az elmaradt haszon pótlása céljából indított perben hozott ítéletek, valamint a perköltségek megtérítése jelentősen apasztották az örökséget. Ennek következtében 1929-től 1931-ig az örökölt birtokok tiszta jövedelmének egyre szűkülő hányadát volt képes az Igazgatótanács az MTA tudományos céljaira fordítani.

Bár 1932-ben megfordult ez a tendencia, a könyvtár kiadásaira ez semmilyen hatással nem volt. 1929-től 1931-ig évi 8000 és 10 000 pengő közötti összegekből, 1932-től 1934-ig 4200–5700 pengőből, 1938-tól 1942-ig pedig minimum 6300 pengőből gazdálkodott a könyvtár. Árulkodó adat, hogy a könyvtár kiadásai a két háború között a Vigyázó-könyvtár beszállítása előtti évben, 1928-ban voltak a legmagasabbak: 11 269 pengő. Fontos kiemelni a fegyelmezett gazdálkodást: az előirányzott éves összegeket legfeljebb 10%-kal haladták meg, 1932-ben pedig még el sem költötték az előirányzott 6200 pengőt.

A KÖNYVTÁR DOLGOZÓI

Az Akadémiai Könyvtár meglehetősen alacsony létszámmal működött a két háború között is, arányosan messze elmaradt a tisztviselők számát tekintve például az Egyetemi Könyvtártól, amely már 1919 elején 18 tisztviselőt foglalkoztatott.[30] 1925. február 4-én, azon a napon, amikor Berzeviczy Albert, az MTA elnöke beiktatta hivatalába Ferenczi Zoltánt, a főkönyvtárnokon

25. 1923. évi I. törvénycikk a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról. ¶ 26. *Uo.*, 131–133. ¶ 27. *Akadémiai Értesítő,* 1932, 259. ¶ 28. Például *Magyarság,* 1928/8, 4. 7.; *Magyarország,* 1928/8, 4. 3.; *8 Órai Újság,* 1928/8 7. 4 ¶ 29. *Akadémiai Értesítő,* 1932, 252. ¶ 30. Tóth–Vértesy 1982, 320.

kívül hat állandó tisztviselő[31] és három altiszt[32] alkotta a könyvtár személyzetét. Az állandó tisztviselők száma Szinnyei József vezetése alatt eleinte hat–nyolc, később már tíz fő körül mozgott, az 1941–1943. évi éves statisztikák 10–11 tisztviselőről tettek említést, az altisztek száma pedig mindvégig három fő maradt. Az összlétszám enyhe emelkedése gyakornokoknak és állami tisztviselőknek az MTA Könyvtárához való beosztásából adódott, az új munkaerő felvételét elsősorban a katalogizálás fokozásának igénye követelte meg, ilyen céllal vették fel Faragó Józsefet és Rozgonyi Margitot is.

Ami a személyzeti struktúrát illeti, a főkönyvtárnok alatt két állandó tisztviselő állt, az alkönyvtárnok (a korszakban Rásonyi Nagy László és Török Pál is betöltötte ezt a tisztséget) és a könyvtári tiszt. A könyvtári tiszt egyfajta titkári tevékenységet végzett a főkönyvtárnok mellett, ő vezette az iktatókönyvet és Ferenczi Zoltán idején már a levelezést is, a főkönyvtárnok csak aláírta a dokumentumokat. Ezt a tisztséget a korszakban Munkácsy Mihály töltötte be.[33]

1925-ben, 19 évvel azt követően, hogy kivételes engedélyezési eljárásnak köszönhetően munkába állt az Egyetemi Könyvtárban Czeke Marianne, az első női könyvtáros, felvették az Akadémiai Könyvtárba az első női tisztviselőt, Bezzegh Antalné Rüblein Líviát. 1942-ben már a kibővült létszám 40%-át nők alkották (tízből négy).[34] Ez természetesen összefüggött a nők emelkedő képzettségi szintjével (egyre többen érettségiztek, és tanulhattak felsőoktatási intézményben) és azzal, hogy egyre több nő igyekezett elhelyezkedni tisztviselőként a közszolgálati intézményekbe, itt ugyanis kevésbé terhelték túl őket. Ezen felül a húszas évektől már nyugdíjjogosultsággal is járt a köztisztviselői állás.[35]

Bártfai Szabó László a két háború közötti korszakban az Akadémiai Könyvtár egyik legtekintélyesebb tudós könyvtárosának számított. 1904-től fogva a Magyar Nemzeti Múzeumban dolgozott, majd 1924 októberében az OMGY Tanácsa az Akadémiai Könyvtárhoz osztotta be.[36] Könyvtári feladata az ősnyomtatványok és a régi magyar könyvek feldolgozása volt, 1933-ban a régi magyar könyvgyűjtemény őreként említik.[37] Ferenczi Zoltánnal és Viszota Gyulával közös akadémiatörténeti művében ő a szerzője az intézmény első negyed századát bemutató tanulmánynak.[38] 1936-ig dolgozott az Akadémiai Könyvtárban.

MUNKAKÖRÜLMÉNYEK, MUNKAFELTÉTELEK

Ahogy arról szó volt, a könyvtár dolgozói a főkönyvtárnok kivételével az OMGY állományához tartoztak, ezért csak a főkönyvtárnok jövedelmi viszonyairól rendelkezünk pontos adatokkal. Ferenczi Zoltán 12 millió korona tiszteletdíjat kapott fél évre 1925 és 1926 folyamán, majd 1927-ben, amikor bevezették a pengőt,[39] éves illetménye 2000 pengő lett. Szinnyei számára 1928-ban ennek kétszeresére emelték az éves díjat (4000 pengő). Az MTA féléves költségvetései szerint Szinnyei másfél évtizedes könyvtárvezetői időszaka alatt nem változott többé a díj összege, az 1927-ben kezdődő és a nagy gazdasági világválság miatt felerősödő defláció következményeként, egészen 1934-ig csak növekedett a díj vásárlóértéke. 1935-től azonban megfordult a tendencia, és Szinnyei haláláig már nem is változott, a főkönyvtárnok tiszteletdíja legközelebb 1944. januártól emelkedett (4650 pengőre), amikor már Melich János állt a könyvtár élén.[40]

A könyvtár tisztviselőinek többsége, mivel rendelkezett egyetemi doktorátussal vagy mérnöki oklevéllel, a tudományos tisztviselői karhoz tartozott. Ők kinevezésükkel rögtön a VIII. fizetési osztályba kerültek.[41] Ez 1928 és 1931 között legkevesebb havi 356 pengőt jelentett, 1932-ben azonban mindössze 309 pengőt és 42 fillért az államháztartás egyensúlyának biztosítása érdekében hozott, az állami tisztségviselők fizetését érintő kiadáscsökkentő rendelet miatt. 1933 és 1937 között az illetményük az újabb kiadáscsökkentés miatt 296 pengő 92 fillér volt, 1938-ban 309 pengő 42 fillér, 1942-ben pedig már 380 pengő 92 fillér. Ez utóbbi összeg is közel 20%-kal elmaradt a fizetés 1914. évi reálértékétől.[42] A tudományos tisztviselők fizetése tehát néhány nehéz esztendőt leszámítva meghaladta a főkönyvtárnok tiszteletdíját. A könyvtári alkalmazottak fizetéséről nem maradt fenn összesített kimutatás. Az éves szabadságok hosszából viszont ki lehet következtetni legalább azt, hogy az egyes tisztviselők és altisztek mely fizetési osztályba tartoztak, hiszen azt meghatározták, hogy az egyes fizetési osztályokba való tartozás hány hét éves szabadsággal jár.[43] Az 1927. évi szabadságengedélyekből kikövetkeztethető volt, hogy abban az évben Bártfai Szabó László, Török Pál és Rásonyi Nagy László minimum a VII., Munkácsy Mihály a VIII. vagy a IX., Rüblein Lívia pedig a X. vagy XI. fizetési osztályba tartozott. A fizetési

31. Bártfai Szabó László, Rásonyi Nagy László, Fógel József, Hellebrant Árpád, Munkácsy Mihály, Bezzegh Antalné Rüblein Lívia. ¶ 32. Egy műszaki altiszt (Király István) és két kezelő altiszt (Csima János és Horváth János). ¶ 33. Fráter 1987, 72. ¶ 34. MTA KIK Kézirattár K 825: 153/1942. ¶ 35. Molnár 1936, 96. ¶ 36. B. Szabó 1997, 11. ¶ 37. MTA KIK Kézirattár K 817: 191/1933. ¶ 38. bártfai Szabó 1926, 15–60. ¶ 39. Egy pengő 12 500 koronát ért. Szinnyei fizetése 4,2%-os emeléssel fél évre 2000 pengő lett. ¶ 40. *Akadémiai Értesítő,* 1943, 334. ¶ 41. 1922: XIX. tc. 4. §. ¶ 42. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve*, 1943, 463. ¶ 43. MTA KIK Kézirattár K 812: 131/1927. A VII. vagy annál magasabb osztályba soroltak 6, a VIII–IX-be beosztottak 5, a X–XI-be beosztottak 4, a szakdíjnokok, kezelők, napidíjasok, minimum 10 éve ott szolgáló altisztek 3 heti szabadságra voltak jogosultak.

osztályon belül háromévenként léphetett valaki magasabb kategóriába, és osztályonként általában három kategória létezett, magasabb osztályba viszont csak a VKM általi kinevezés útján lehetett kerülni.[44]

Azok a tisztviselők, akik nem szereztek doktorátust, a tudományos segédszemélyzethez nyertek beosztást. A Klebelsberg Kuno által irányított kultúrpolitika egy széles látókörű, a szakszerűséget középpontba helyező új tudományos generációt kívánt kinevelni az OMGY égisze alatt. Ennek érdekében a külföldi ösztöndíjak 5%-át a Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői számára tartotta fenn, és egyre inkább prioritássá vált, hogy olyanokat vegyenek fel az állományba, akik korábban már legalább egy évet kutattak külföldön az Országos Ösztöndíjtanács támogatásával.[45] A megnyíló lehetőségekkel éltek is a könyvtár tudományos tisztviselői. Rásonyi Nagy László 1924-ben, 1925-ben és 1930-ban is járt néhány hetes külföldi tanulmányúton, utóbbi két alkalommal Berlinben (a Preußische Staatsbibliothekben, illetve ösztöndíjjal a Collegium Hungaricumban).[46] 1933. decembertől pedig fél éven keresztül Görög- és Törökországban folytatott történeti, nyelvészeti tanulmányokat és kutatásokat. Görögországi kutatásaihoz a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által a Haris család által létesített Hariseion-alapítványból juttatott 3000 pengős ösztöndíj biztosította az anyagi hátteret,[47] törökországi kutatásaiban pedig az Akadémián meghirdetett, 1000 pengős Feridun bey-jutalom elnyerése volt segítségére. A pályázat célja „török személynevek, népnevek és néprésznevek szótára tervezetének" kidolgozása volt.[48] A könyvtárat 1926-ig szolgáló Fógel József 1924-ben három hónapot Rómában töltött kutatás céljából.[49]

Az OMGY alapszabálya lehetővé tette, hogy egyes dolgozókat egy olyan tagintézményhez helyezzenek át ideiglenesen, ahol szükség van további munkaerőre. Az Akadémia azonban mentességet élvezett ez alól a rendelkezés alól, az 1923. évi I. törvénycikk ugyanis az MTA elnökének hozzájárulásához kötötte az alkalmazottaknak más intézményhez való beosztását.

Az OMGY 1934. augusztus 31-én megszűnt, szeptembertől a Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa vette át feladatait, és ebben Szinnyei József is helyet kapott. Az MTA és a MNM 1937. május 5-én szerződést kötött, amely szerint az MNM 4 tudományos tisztviselői, 3 tudományos segédszemélyzeti és 8 altiszti állást biztosított az Akadémia számára, ezeken a státuszhelyeken a könyvtár és a főtitkári hivatal osztozott.[50] A számokból világosan kiolvasható, hogy a korszakban a könyvtár 10–11 tisztviselőjének többsége továbbra sem juthatott státuszhoz a VKM alá rendelt intézményben, így például Györkösy Alajost, aki könyvtári munkájával párhuzamosan tanított, továbbra is mint havi tiszteletdíjas kisegítőtisztet alkalmazta az Akadémia.

Az Akadémián meghatározott időközönként jutalmat osztottak ki egy-egy tudományterület jeles képviselőjének annak elismeréseként, hogy a díj kiosztását megelőző egy, három vagy öt évben színvonalas művet publikált. Ilyen volt például a 4000 pengős Chorin-jutalom, amit a „közgazdaság, természettudomány, technika" tudományterületek legszínvonalasabb művéért lehetett elnyerni, és a Kónyi Manó-jutalom, ami pedig a legkiválóbb publicisztikáért járt. A jutalom odaítéléséhez szükséges volt a jutalom ügyrendjében meghatározott tudományterületeken publikált friss munkák összegyűjtésére. Balogh Jenő, az Akadémia főtitkára a főkönyvtárnokon keresztül a könyvtár tisztviselőit kérte fel a listák összeállítására.[51] Ezt a munkát rendszerint Munkácsy Mihály könyvtári tiszt végezte, akinek ezért az Akadémia vezetése több ízben is tiszteletdíjat szavazott meg. Nemcsak a különmunkát, a megszokottól eltérő munkakörben való helyettesítést is honorálta az Akadémia vezetése: Rásonyi Nagy László szintén 200 pengőt kapott a főtitkári irodában való helyettesítésért.

Az 1935-től újból kibontakozó infláció egyre növekvő, anyagi természetű elégedetlenséget szült a könyvtár tisztviselői és altisztjei körében. Erre utal a például a lakhatási, fűtési, egészségügyi kérdésekben előterjesztett rendkívüli segélykérelmek és az előléptetési kérvények számának drasztikus növekedése az 1930-as évek végétől kezdve. Akadt példa a dolgozók kollektív fellépésére is, mint például 1942 karácsonyán is, amikor együtt rendeltek olcsóbb húst, zsírt és bort a dolgozók a családi ünnepi vacsorához. Mivel nagy mennyiségben rendeltek élelmiszert, a költségek arányaikban alacsonyabbak voltak.[52]

Szinnyei József mind az egyéni, mind a kollektív kezdeményezéseket támogatta, pártolólag terjesztette fel azokat az illetékes felsőbb hatóságnak, a Főtitkári Hivatalnak vagy az MNM-nek. Az előterjesztéseket többnyire siker koronázta, az altisztek többször is kaptak rendkívüli segélyt, és előléptetésben részesültek. Fludorovits Jolán mandulaműtétére kapott támogatást, Simonyi Dezsőt előléptették,[53] Munkácsyt pedig, akit 17 éven keresztül tévesen és méltánytalanul egy fizetési osztállyal lejjebb

44. Gyáni–Kövér 2003, 264. 45. Tőkéczki 1994, 37. ¶ 46. MTA KIK Kézirattár, K 814: 110/1930. ¶ 47. MTA KIK Kézirattár K 817: 268/1933. ¶ 48. *Akadémiai Értesítő,* 1932, 144–145, 153–155. ¶ 49. MTA KIK Kézirattár K 810: 3/1925. ¶ 50. Fráter 1987, 62–63. ¶ 51. MTA KIK Kézirattár K 812: 10/1928, 18/1928. ¶ 52. MTA KIK Kézirattár K 825: 14/1943. ¶ 53. MTA KIK Kézirattár K 824: 184/1940.

soroltak, azzal kompenzálták, hogy nyugdíjba vonulása után is alkalmazták havi 100 pengőért a szláv anyag katalogizálására.

A dolgozók közös fellépése a jobb munkakörülmények érdekében eredményre is vezetett. A fűtési rendszer korszerűsítését kérték, az ugyanis csak bizonyos helyiségekre terjedt ki, a fűtőcsövek vékonyak voltak, áteresztőképességük pedig a lerakódások következtében beszűkült.[54] A korszerűsítésre a következő évben, 1940-ben került sor. A hatékony munkavégzéshez hozzátartozott a megfelelő munkaeszközök biztosítása is, már 1925–26-ban hat új Royal Standard írógéppel gazdagodott a könyvtár.

A hatékony munkavégzéshez biztosított Royal Standard írógép

A harmincas évek végén a változó politikai helyzet a társadalom egyre szélesebb rétegeit érintette, immáron a könyvtári tisztviselőket is. A köztisztviselőknek a 3400/1938. számú miniszterelnöki rendeletben tiltották meg, hogy tagok legyenek az állami törvényekkel ellentétes elveket valló pártokban, egyesületekben, és hogy pénzzel támogassák azokat. A könyvtárban nyilatkozattételre is kötelezték a dolgozókat, hogy ha volt is ilyen kapcsolatuk, már beszüntették.[55] A rendelet elsősorban a nemzetiszocialista pártok megfékezését célozta.

NEMZETKÖZI ÉS HAZAI TUDOMÁNYOS EGYÜTTMŰKÖDÉS

Az MTA-nak és részben könyvtárának kiemelt szerep jutott Magyarországon a nemzetközi tudományos együttműködésekben, és a magyar tudományos élet és érdekek nemzetközi képviseletében. Az első világháború után létrejött Nemzetek Szövetsége a tudományos és kulturális életet is fel kívánta használni az európai nemzetek közötti éles ellentétek feloldására. Ennek érdekében 1922-ben Genfben bizottságot hozott létre Commission Internationale de Coopération Intellectuelle (Nemzetközi Szellemi Együttműködési Bizottság) elnevezéssel, amely minden országban közvetítő intézményt keresett. Magyarországon ez a szerep az MTA-nak jutott. Az Akadémia ezért 1923-ban létrehozta a szervezet Nemzetközi Szellemi Együttműködés Magyar Nemzeti Bizottságát, amelynek elnöke az Akadémia elnöke, előadója az MTA főtitkára lett, és helyet kaptak benne a VKM, a KM, országos gyűjtemények és a felsőoktatás képviselői is.[56] A nemzetközi szervezet könyvtárakat érintő célkitűzései között szerepelt a tudományos kutatások megkönnyítése érdekében egy nemzetközi integrálásra alkalmas kollektív katalógus létrehozása minden tagállamban, a nemzetközi könyvcsere újjászervezése és a könyvtárközi kölcsönzések egyszerűbbé és olcsóbbá tétele.[57] Ezek a törekvések többnyire nem, vagy csak módosult formában valósultak meg a korszakban. Később, akár évtizedek múlva azonban teljesültek.

A központi katalógus összeállítására az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot (OKBK) kérték fel.[58] A szervezet első lépésként az Egyetemi Könyvtár folyóirat-katalógusa alapján alfabetikus sorrendben 10–10 folyóiratcímet tartalmazó listát kezdett köröztetni a könyvtárak között, és a könyvtáraknak arra kellett választ adniuk, hogy rendelkeznek-e az adott folyóiratokkal.[59]

A Magyar Nemzeti Bizottságnak aktív tagja volt Ferenczi és Szinnyei is. Charles Theodore Hagberg Wright, a London Library igazgatója kezdeményezésének magyarországi végrehajtása elsősorban az Akadémiai Könyvtár vezetőjére és Pauler Ákosra hárult: minden évben összegyűjtötték az előző évben Magyarországon megjelent legkiemelkedőbb tíz szakmunkát, és elküldték a nemzetközi szervezetnek, amely országonként tagolva a teljes listát megküldte a résztvevő országoknak.[60]

Az OKBK-nak a hazai könyv- és folyóirat-beszerzések racionalizálásában is kulcsszerep jutott. A VKM alá tartozó, általában forráshiánnyal küzdő közkönyvtáraknak ehhez a szervhez kellett eljuttatniuk minden hónap hatodik napjáig külföldi könyv- és folyóirat-gyarapodásukat abból a célból, hogy az egyes intézményeket megkíméljék a párhuzamos beszerzésektől.[61] A cél tehát az országban rendelkezésre álló erőforrásoknak a létező leghatékonyabb módon történő elköltése volt.

54. MTA KIK Kézirattár K 823: 116/1939. ¶ 55. MTA KIK Kézirattár K 822: 193/1938. ¶ 56. Fráter 1974, 333–334. ¶ 57. MTA KIK Kézirattár K 811: 47/1926. ¶ 58. MTA KIK Kézirattár K 811: 151/1926. ¶ 59. MTA KIK Kézirattár K 812: 109/1927. ¶ 60. MTA KIK Kézirattár K 810: 128/1925. Magyarország esetében tíz művet kellett kiválasztani. ¶ 61. MTA KIK Kézirattár K 811: 110/1925. Erről az 5461/1924. M. E. rendeletben intézkedtek.

A KÖNYVÁLLOMÁNY

A korszakban minden év első hónapjaiban a főkönyvtárnoknak statisztikát kellett küldenie Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala számára a könyvtár legfontosabb adatairól.

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALÁHOZ

KIMUTATÁS

a M. Tud. Akadémia könyvtár látogatottságáról

1925. év jan.-febr. márc. havában.

A könyvtár helyiségein belül: olvasók száma 290 – 258 – 288
olvasott könyvek (kötetek) száma 441 – 370 – 424
A könyvtár helyiségein kívül: kikölcsönzők száma 149 – 123 – 35
haza kikölcsönzött könyvek (kötetek) száma 173 – 188 – 134
A könyvtár hány napon volt nyitva? 25. – 23 – 27.

Budapest, 1925. április 14.

F. Z.
főkönyvtáros

1
1927

BUDAPEST SZÉKESFŐVÁROS STATISZTIKAI HIVATALÁHOZ

KIMUTATÁS

A Magyar Tudományos Akadémiai könyvtár látogatottságáról

1926. év december havában.

A könyvtár helyiségein belül: olvasók száma 365
olvasott könyvek (kötetek) száma 1985
A könyvtár helyiségein kívül: kikölcsönzők száma 163
haza kikölcsönzött könyvek (kötetek) száma 490
A könyvtár hány napon volt nyitva? 25

Budapest, 1927 január 3.

F. Ferenczi
a M. Tud. Akadémia
főkönyvtárnoka

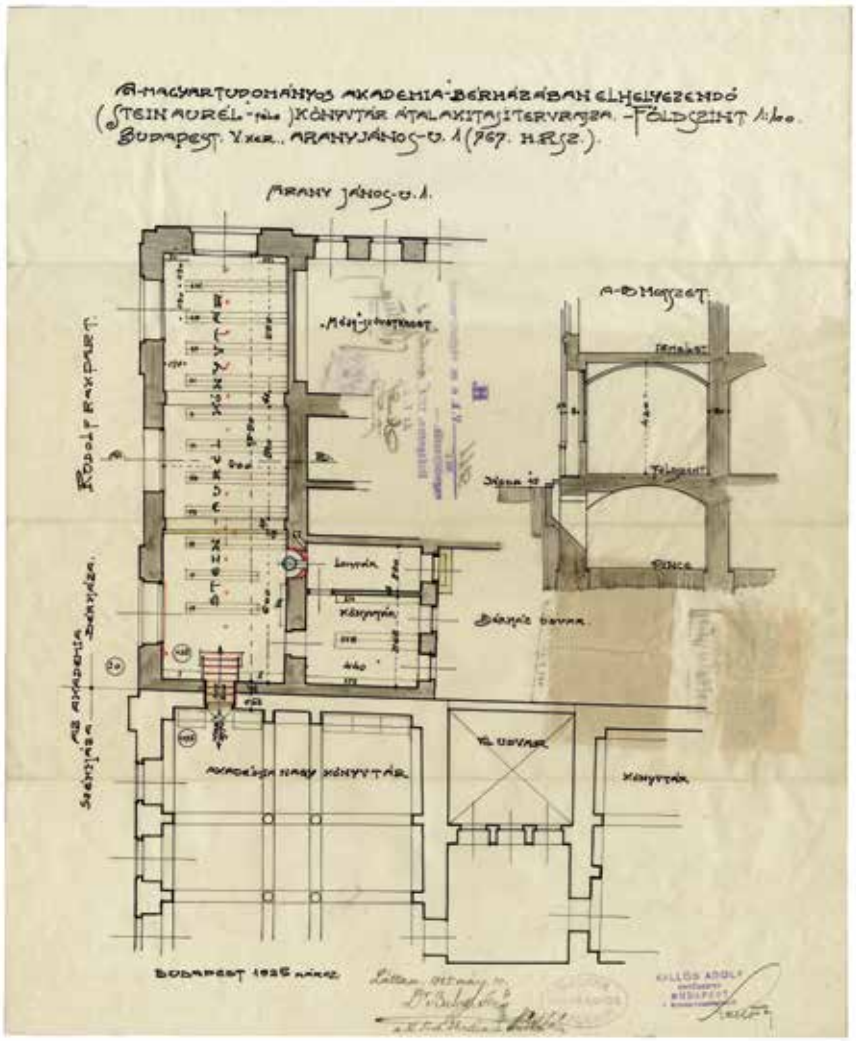
1925. április 14-i és 1927. január 23-i kimutatás a Székesfőváros Statisztikai Hivatalának

Innen tudjuk, hogy a korszakban megduplázódott a könyvállomány: 1925 elején 57 tudományszakba sorolt 121 102 műből és 254 314 kötetből,[62] 1942 végén pedig 506 484 kötetből állt.[63] Az Akadémiai Könyvtár 1932-ig a harmadik legnagyobb közkönyvtárnak számított az országban az MNM OSZK és az Egyetemi Könyvtár után. 1933-ban előzte meg a könyvállományát jelentős tempóban gyarapító, tizennégy fiókkönyvtárból álló Városi Nyilvános Könyvtár.[64] A gyűjtemény 16 szakba sorolt 2768 kötetnyi kéziratot is magában foglalt 1925. december 31-én a több százezer könyvön kívül. A könyvtár nevezetes és különleges részének számított például a Vigyázó-könyvtár, a Kégl-könyvtár, a Kaufmann-gyűjtemény (hebraika-gyűjtemény), az éremgyűjtemény, a Ráth-könyvtár, a több részletben is gyarapodó Stein-könyvtár, valamint a különféle korszakokban a könyvtárhoz kerülő hagyatékokból „táplálkozó" ősnyomtatvány-kollekció.[65]

A könyvállomány a korábbi gyakorlatnak megfelelően vétel útján, a kiadók által beszolgáltatott kötelespéldányjog alapján, csere, valamint hagyatékok és ajándékozás útján gyarapodott.

A négy forrás közül általában a kötelespéldányjog alapján a kiadók által beszolgáltatott kötetállomány képezte a legjelentősebb tételt, 1928-tól 1929-ig, majd 1937-től 1942-ig a gyarapodás abszolút többsége, a többi évben relatív többsége származott ebből a forrásból, kivéve 1933–1934-et, amikor az adott évben, a Vigyázó-hagyatékból feldolgozott kötetek képeztek szűk relatív többséget. A Magyar Tudós Társaság, illetve annak könyvtára számára elsők között biztosította a törvény ezt a jogot, először az 1840. évi VI. törvénycikk 11. §-a intézkedett erről. A két háború között már elsősorban az 1922. évi XX. törvénycikkben is megerősített 1897. évi XLI. törvénycikken alapult a könyvtár kötelespéldányjoga. Ez utóbbi tartalmazta azon kiadványtípusokat, amelyeket művenként öt példányban be kellett szolgáltatni az MTA Könyvtárának. Az 1929. évi XI. törvénycikk ezt úgy módosította, hogy válogatási jogot biztosított az Akadémiai Könyvtárnak ezekre a kiadványokra, nem pedig automatikusan kapta meg azokat.[66] A rugalmasabb szabályozás mindkét fél érdekeinek jobban megfelelt: kevesebb adminisztrációs terhet rótt az Akadémiai Könyvtárra (kevesebb mű érkezett be kisebb példányszámmal), a kiadókat pedig mentesítette a művenként öt kötelespéldány beküldésének terhe alól. A törvénymódosítást háttéregyeztetések előzték meg, 1926-ban maga Ferenczi Zoltán főkönyvtárnok is a kötelespéldányjog szűkítése mellett foglalt állást.[67] Mint az már fentebb olvasható, a korszak

62. MTA KIK Kézirattár K 811: 38/1926. ¶ 63. MTA KIK Kézirattár K 825: 7/1943. ¶ 64. Mai nevén Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve*, 1933, 456. ¶ 65. MTA KIK Kézirattár K 811: 109/1926. ¶ 66. 1929. évi XI. tc. 36. §. ¶ 67. MTA KIK Kézirattár K 811: 4/1926.

Tervrajz a Stein-könyvtárnak az Akadémia bérházában történő elhelyezésére, 1925. március 30., Balogh Jenő főtitkár láttamozó aláírásával

főkönyvtárnokai komoly erőfeszítést tettek a törvény szerint járó kiadványok beszolgáltatása kikényszerítéséért.

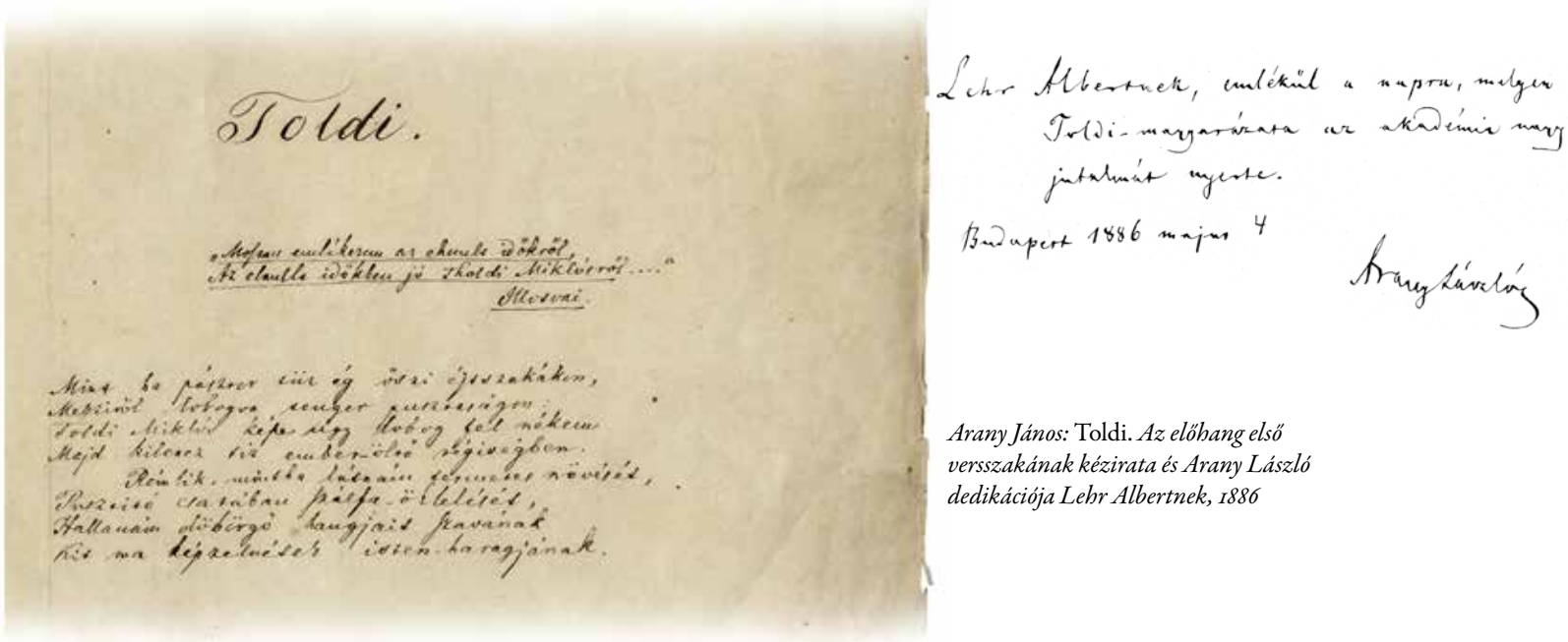
A könyvek és kéziratok vásárlására, illetve a folyóirat-előfizetésre költött összegekben rendkívüli eltérések figyelhetők meg. 1928-ban ez az összeg meghaladta a 6300 pengőt, 1938-ban pedig az 5600-at, a gazdasági válság legnehezebb éveiben 500–700 pengő körül mozgott. Vásárlás útján évente 35–200 kötettel gyarapodott a könyvtár, csak 1936 és 1938 hozott ennél jelentősebb gyarapodást. A könyvtárat számos értékes vagy értékesnek vélt könyv, kézirat birtokosa kereste meg eladási ajánlattal, vásárlásra azonban csak ritkán került sor. A ritka alkalmak közé tartozott például Jókai Mór *Öreg ember nem vén ember* című kéziratának megvétele König Amáliától 3 millió koronáért,[68] d'Elseaux Lenkétől való vásárlás, akitől 60 pengőért vettek meg Arany János, Mikszáth Kálmán és Szily Kálmán által írt leveleket, vagy Semmelweis Ignácnak az MTA-hoz intézett levelének megvásárlása.[69] Eladásra kínált dokumentumok közül tehát alapvetően kéziratokat vásárolt a könyvtár.

Rendszeresen keresték meg külföldi könyvkereskedések ajánlattal az MTA Könyvtárát, amit a lipcsei Karl W. Hiersemann Buchhändler und Antiquar[70] vagy a szintén lipcsei K. F. Koehlers Antiquar[71] esetében el is fogadott a főkönyvtárnok. Itthon szoros együttműködés alakult ki a Grill Károly Könyvkereskedéssel, számos folyóiratot innen szereztek be egészen 1938-ig.

A gyarapodás jelentős része hagyatékokból és adományokból származott. A korszak legjelentősebb hagyatékai és adományai a Vigyázó családtól (1928), Kégl Sándortól (1925) és Stein Auréltól származtak. A mintegy 17 000 kötetes Vigyázó-könyvtár méretét és jelentőségét jól szemlélteti az a tény, hogy a könyvtárba katalogizálási munkára felvett dolgozók intenzív munkája ellenére is nyolc évig (1929–1937) húzódott az anyag feldolgozása. Kégl Sándor hagyatéka kb. 11 000, Stein Aurél adománya 1100-at meghaladó számú tételből állt. 1926-ban került a könyvtárhoz Goldziher Ignác kézirathagyatéka, orientalistákkal folytatott levelezése, excerptagyűjteménye. Nehéz lenne felsorolni, hányan adományoztak értékes műveket a könyvtárnak. A teljesség igénye nélkül fontos megemlíteni Lehr Albertet, aki Arany János és Tompa Mihály egyes kéziratait hagyta az Akadémiára,[72] Hollós Oszkárt, Leszlényi Imre ügyvédet, aki 45 jogtudományi könyvet adományozott,[73] Hegedüs Lóránt korábbi pénzügyminisztert, aki több alkalommal, kurrens angol, német, francia és amerikai közgazdasági, pénzügyi folyóiratokkal gazdagította a periodikagyűjteményt. Horthy István lovassági tábornok, a kormányzó bátyja fényképeket, a Horthy családra vonatkozó nyolc köteg iratanyagot,[74] valamint 320 könyvet adományozott a könyvtárnak.[75] Bartók Béla is hozzájárult egy kötettel az állománygyarapításhoz.[76]

A cserekapcsolatokat, amelyek elsősorban időszaki kiadványok cseréjét jelentették tudományos akadémiák és társaságok között, nem a könyvtárban, hanem a főtitkári hivatalban

68. MTA KIK Kézirattár K 811: 138/1926. ¶ 69. *Akadémiai Értesítő,* 1928, 16. ¶ 70. MTA KIK Kézirattár K 812: 89/1928. ¶ 71. MTA KIK Kézirattár K 811:114/1926. ¶ 72. MTA KIK Kézirattár K 810: 35/1925. ¶ 73. MTA KIK Kézirattár K 823: 113/1939. ¶ 74. *Akadémiai Értesítő,* 1930, 16. ¶ 75. MTA KIK Kézirattár K 813: 203/1928. ¶ 76. MTA KIK Kézirattár K 819: 462/1935. A *Melodien der rumänischen Colinde* második részét ajándékozta a könyvtárnak.

Toldi.

„Mosom emlékezem az elmult időkről
Az elmult időkben jó Toldi Miklósról ...."
Mesvai

Mint ha pásztor tűz ég őszi éjszakákon,
Messziről tekegve veszem szemlélgetem
Toldi Miklós képe úgy lobog fel nékem
Majd kilenc tíz emberöltő régiségben.
Rémlik, mintha látnám gyermeki növését,
Rozzant szalmában pólja ölelését,
Hallanám dölöngő bangjait pravának
Kis ma képzelmének istenhagyjának.

Lehr Albertnek, emlékül a napról, melyen
Toldi-magyarázata az akadémia nagy
jutalmát nyerte.
Budapest 1886 május 4
Arany László

Arany János: Toldi. *Az előhang első versszakának kézirata és Arany László dedikációja Lehr Albertnek, 1886*

intézték. A kiadványok kb. háromnegyede az OKBK útján érkezett, a Könyvtár feladata a kapott kiadványok feldolgozása, nyilvántartása, megőrzése és tudományos kutatásra való szolgáltatása volt.[77] A cserepartnerek száma drasztikusan visszaesett az első világháború idején, lényegében a szövetséges országok tudományos intézeteire szűkült, a harmincas évek végére viszont sikerült 190 cserekapcsolatot kiépíteni, hogy aztán a második világháború kitörése után újból visszaesés következzen be.[78]

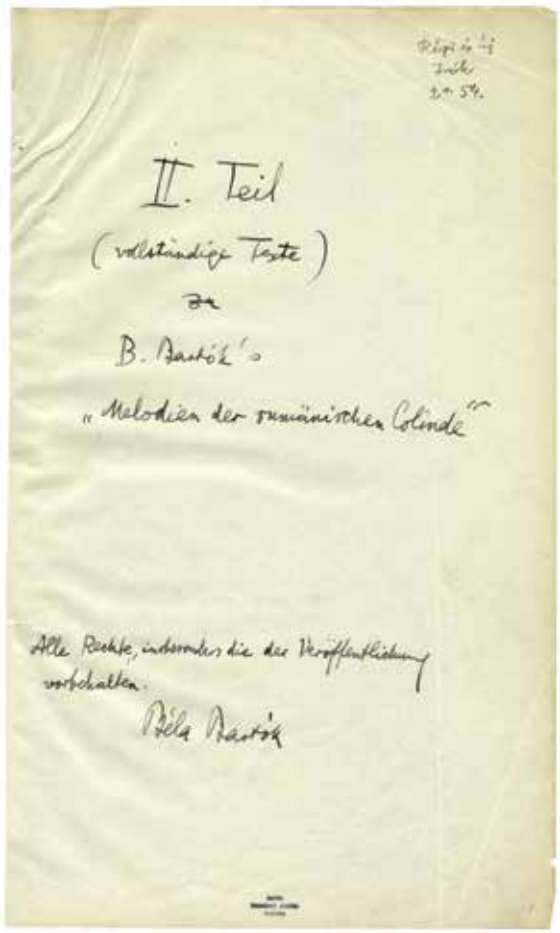
A fennálló politikai viszonyok csak korlátozottan befolyásolták a Könyvtár cserepartnereinek megválasztását. Érdekes képet rajzolódik ki a Szovjetunió intézményeihez fűződő nemzetközi cserekapcsolatokról. 1934 előtt nem álltak fenn diplomáciai kapcsolatok Magyarország és a Szovjetunió között, és a magyar politikai és szellemi elit túlnyomórészt szovjetellenesnek számított. Ennek ellenére az Akadémia nem zárkózott el kategorikusan a szovjet intézményekkel való csereviszony létesítésétől. A Szovjet Tudományos Akadémiával vagy a permi egyetemmel együttműködött,[79] a jekatyerinburgi geofizikai obszervatóriummal viszont elvi alapon zárta ki az együttműködést, a város ugyanis felvette annak a bolsevik politikusnak, Jakov Mihajlovics Szverdlovnak a nevét, aki az akkori feltételezések szerint parancsot adott a cári család kivégzésére.[80]

Az Akadémia pragmatikus hozzáállását mutatja, hogy elfogadta a Magyarországhoz ellenségesen viszonyuló Csehszlovákiában Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök kezdeményezésére megalakult, és a közoktatásügyi minisztérium alá tartozó, de a külügyminisztérium által is támogatott Szláv Intézet cserekapcsolati ajánlatát,[81] és köszönettel fogadták Edvard Beneš *Die Probleme Mitteleuropas* című művét is.

Az MTA Könyvtárának értékes és számos forrásból gyarapodó állományában bőven akadtak duplumok, amelyek feldolgozása és tárolása csak felesleges erőforrást igényelt, ellenben számtalan forráshiánnyal küzdő intézmény örömmel fogadta volna azokat a példányokat. Ezért Szinnyei hozzájárult Kmoskó Mihály orientalista kéréséhez, hogy az Akadémiai Könyvtár tulajdonjogának fenntartása mellett adják át számos orientalista munka duplumát a Pázmány Péter Tudományegyetem Keleti Szemináriumának.[82] Debrecenbe a Tisza István Tudományegyetemnek 760 duplumot küldött a könyvtár,[83] Szegeden az egyetem Magyar Történeti Intézetéhez pedig az egyetemi oktatás számára hasznos több száz történeti művet.[84]

A könyvtár jelentős erőforrásokat fordított az állomány és a katalóguscédulák állapotának megóvására: az éves kiadásoknak egy jelentős részét költötték könyvkötészetre és katalógustokok

77. MTA KIK Kézirattár K 823: 365/1939. ¶ 78. Berlász–Sz. Németh 1956, 14. ¶ 79. MTA KIK Kézirattár K 810: 191/1925. ¶ 80. MTA KIK Kézirattár K 811: 89/1926. ¶ 81. MTA KIK Kézirattár K 810: 41/1925. ¶ 82. MTA KIK Kézirattár K 813: 215/1929. ¶ 83. MTA KIK Kézirattár K 815: 280/1931. ¶ 84. MTA KIK Kézirattár K 816: 2/1932.

II. Teil
(vollständige Texte)
zu
B. Bartók's
„Melodien der rumänischen Colinde"

Alle Rechte, insonders die der Veröffentlichung vorbehalten.
Béla Bartók

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.

465/1935.

Méltóságos
Bartók Béla dr.
zeneművészeti főiskolai tanár úrnak
Budapest,
II. Csalán-utca 27.

Szerencsém van Méltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy megkaptam és könyvtárunk kéziratt árába be fogom sorozatni kézirataidonyát, nagyvilg
BARTÓK B.: Melodien der rumänischen Colinde. II. Teil, vollständige Texte.
Nagyértékű ajándékáért fogadja, kérem, Méltóságod az Akadémia nevében fentiek közlemetem nyilvánítását.

Kiváló tisztelettel

Budapest, 1935. nov. 30.

főkönyvtárnok.

Bartók Béla ajándéka a Román colindák *második részének kézirata:* Vollständige Texte der Colinda-Lieder *és Szinnyei József 1935. november 30-i köszönőlevele Bartók Bélának*

vásárlására: 1932-ben ez az arány elérte az 50%-ot, 1934-ben az 58%-ot, 1941-ben a 40%-ot, ezekben az években ez jelentette a legnagyobb kiadási tételt a könyvtárban. Az intézmény számos műhelytől kért és kapott ajánlatokat (Csaklós Andrástól, aki elsősorban szobrászművészként volt ismert, Weichner Gézától, vagy a könyvkötőműhelyt fenntartó Országos Siketnéma Otthontól), amiből világosan következik, hogy e területen nem rendelkezett tartós és megfelelő megoldással a könyvtár. Müller Györgytől nagy tételben rendeltek katalóguscédulák tárolására dobozokat, összesen száz darabot.[85] 1941-ben Bánkúti Józseffel,[86] illetve vele egyidejűleg Einöder Ferenc könyvkötővel dolgozott együtt a könyvtár.[87] Einöder műhelye a könyvkötő 1942-ben bekövetkezett haláláig az Akadémia bérházában működött.[88]

A KÖNYVTÁR HASZNÁLATA

A könyvtár használatáról a Könyvtári Bizottság egyes iratai mellett *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje* című kötetek különböző kiadásaiban, azoknak is *Könyvtári szabályok* című fejezetében találjuk a legtöbb releváns információt. A korszak működésébe betekintést nyújtó 1914-es és 1936-os kiadás vonatkozó fejezetei szinte szóról szóra megegyeznek, eltérés mindössze a nyitvatartási rend és a kölcsönzés adminisztrációja kapcsán fedezhető fel. Ezek a kiadások alapvetően az 1912-ben kiadott ügyrenden alapultak.

Az Akadémiai Könyvtárba – mint nyilvános közkönyvtárba – bárki beiratkozhatott, aki tudományos kutatást végzett vagy tanulmányokat folytatott, az életkor alsó határa a 17–18. életév volt. A reáliskolák és gimnáziumok azon 8. osztályos tanulói, akik intézményüktől támogatói nyilatkozatot kaptak, alkották azt a korosztályt, amely legkorábban válthatott könyvtárhasználati jegyet. Számukra a könyvtár anyagának helyben használatára nyílt lehetőség, kölcsönzési jogosultsággal – a könyvtárközi kölcsönzés körébe tartozó intézményeken kívül – csak az MTA tagjai és egyetemi oktatók rendelkeztek, valamint olyan személyek, akiknek egy kölcsönzési jogosultsággal rendelkező személy írásbeli jótállással lehetővé tette a kölcsönzést.

Az MTA ügyrendje szerint a gyakran használt művek, a nehezen vagy sehogyan sem pótolható ritka munkák, az egy példányban meglévő többkötetes művek egyes kötetei, valamint kéziratok, kódexek, régi könyvek csak kivételes esetben, az elnökség beleegyezésével voltak kölcsönözhetők.

Különleges szabályok vonatkoztak az 1772 utáni, irodalomtörténeti vonatkozású kéziratokra. Ezek használatáról nem Török Pál, a Kézirattár őre döntött, hanem az Irodalomtörténeti

85. MTA KIK Kézirattár K 813: 144/1929. ¶ 86. MTA KIK Kézirattár K 824: 144/1941. ¶ 87. MTA KIK Kézirattár K 825: 129/1942. ¶ 88. Petheő 1942, 318.

A kölcsönvevő neve: ... KÖNYVTÁRA — SZEGED —

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából

kölcsönvettem a következő munkát:

Szerző	cím	jelzet	darab-szám	kötés
Wissenschaftliche Meeresuntersuchungen. Abt.Kiel. N.F.4. 1889. /233.Reibisch/. " " " " 6. 1902. /135.Jenkins./ " Helgoland N.F.7. Heft 1.1906./Maier,H.N./				

Kelt 193. december 4. ... egyetemi könyvtárigazgató

Kezességet vállal: ...

A munka szerzője: Wissenschaftliche Meeres-untersuchungen. Abt.Kiel.N.F.4.1889./233.Reibisch/. címe: " " " " 6.1902. /135.Jenkins/. jelzete: Abt.Helgoland N.F.7.Heft 1.1906. /Maier,H.N./

A kölcsönvevő neve: ... KÖNYVTÁRA — SZEGED —

állása: ...

lakása: ...

Kiadta: ...

Sylvester Rt., Sopron.

Kölcsönzési elismervény, 1941

Bizottság elnöke (akadályoztatása esetén annak előadója), és kizárólag a felhasználás módjának és céljának megjelölése után adták ki az iratokat kutatóknak.[89]

A könyvtár szeptember 1-től június 30-ig vasárnap és ünnepnapok kivételével minden nap nyitva volt, néhány napon azonban csak korlátozott ideig, 9–12 óráig. Szeptembertől június végéig a rendes nyitva tartást 9–13 óráig tartották, erre az intervallumra esett az OMGY-hez tartozó tisztviselők 1927-ben megállapított, legalább napi ötórás, kötelező munkaidejének nagyobb része is. Ekkor az MTA tagjai, egyetemi tanárok és azok az olvasók használhatták a könyvtárat, akik külön engedélyt kaptak erre a főkönyvtárnoktól, mások ekkor csak hivatalos ügyben fordulhattak az intézményhez.[90] Délelőtt ingyenesen lehetett használni a könyvtárat, a délutáni nyitva tartás során (15–19 óráig) pedig, amikor a nagyközönség számára is nyitva állt a hetven fő befogadására alkalmas olvasóterem, 1 pengő 50 fillérért váltott olvasójeggyel.[91] Az olvasójegyet az első látogatáskor állították ki, és aláírást követően, személyesen lehetett átvenni.[92] Ferenczi Zoltán módosító intézkedése nyomán július 1-től augusztus 14-ig részleges nyitvatartást biztosított az intézmény, ebben az időszakban hétfőtől szombatig 9–12 óráig a kutatók számára látogatható volt a könyvtár. Augusztus 15. és 31. között viszont egész nap zárva tartottak, rendszerint ebben az időben végezték az évente esedékes nagytakarítást az épületben. Tekintettel a nagy gazdasági világválság hosszan tartó, negatív következményeire és az életkörülmények általános romlására a harmincas évek első felében, 1934 áprilisában bevezették az egyszeri látogatásra szóló, 10 fillérbe kerülő napijegyet. Ez kezdettől fogva nagy népszerűségnek örvendett, 1934. április és az év vége között 110 napijegyet állítottak ki.[93]

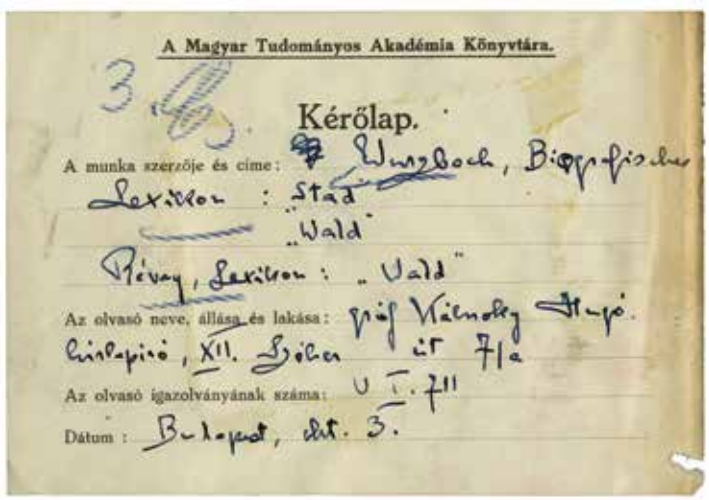
Ha megvizsgáljuk, hogyan alakult a látogatók és a helyben használt kötetek száma az 1925 és 1942 közötti időszakban, vagyis a Ferenczi Zoltán főkönyvtárnoksága által meghatározott első év és Szinnyei József főkönyvtárnokságának utolsó, teljes éve között, akkor azt látjuk, hogy Ferenczi igazgatósága szűk három éve alatt dinamikus volt a növekedés, Szinnyei hosszú periódusában viszont többnyire egyenletes számokat találunk, három évet (1936, 1940–1941) leszámítva. Hozzá kell tenni,

Az egykori Akadémiai Könyvtár olvasóterme az 1940-es években

89. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai…* 1914, 138.; *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai…* 1936, 50. ¶ 90. MTA KIK Kézirattár K 812: 148/1928. ¶ 91. MTA KIK Kézirattár K 814: 156/1930 ¶ 92. MTA KIK Kézirattár K 814: 76/1930. ¶ 93. *Akadémiai Értesítő,* 1935, 310.

hogy 1940-ben és 1941-ben az addig általános kb. 270 helyett korszerűsítési munkálatok miatt csak 188, illetve 239 napot volt csak nyitva a könyvtár, a visszaesés elsősorban erre volt visszavezethető. Mivel a könyvtár köteles volt havonta jelentést küldeni erről Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala részére, részletes és teljes adatsorral rendelkezünk. 1928 és 1942 között az említett három évet leszámítva folyamatosan 15 000 és 20 000 között mozgott az olvasóteremben használt kötetek száma, és 3000 és 4000 között mozgott a látogatószám, ez azonban az összes látogatást jelentette, nem pedig az egyedi olvasók számát. A könyvtár használatához délelőtt is engedéllyel rendelkező kutatókon kívül az egyedi olvasók száma meglehetősen változatos képet mutat. 1926-ban még meghaladta számuk az 500-at, azt követően viszont néha meg-megtörő csökkenő tendencia figyelhető meg, 1930-ban 307, 1935-ben 159, 1940-ben pedig mindössze 57 egyedi látogatót rögzítettek a kutatókon kívül.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.

Kérőlap.

A munka szerzője és címe: Wurzbach, Biographisches Lexikon : Stad „Wald"

Révay, Lexikon : „Wald"

Az olvasó neve, állása és lakása: [illegible]

Az olvasó igazolványának száma: U. I. 711

Dátum : Budapest, okt. 3.

Könyvtári kérőlap a harmincas évekből

A kölcsönzés határideje egy hónap volt, de ha más nem kívánta használni az adott könyvet, igény esetén további egy hónappal meghosszabbították a határidőt. Egy hónap után viszont be kellett mutatni a könyvet, és ha ezt nem teljesítette a kölcsönző, hivatalos levélben kérte meg erre a könyvtár.[94] Az 1912-ben kiadott ügyrend arra is lehetőséget adott, hogy a könyvtár kiküldje az egyik szolgáját a renitens olvasó lakására a könyvek visszaszerzése céljából, könyvenként további 40 fillér fizetése mellett.[95]

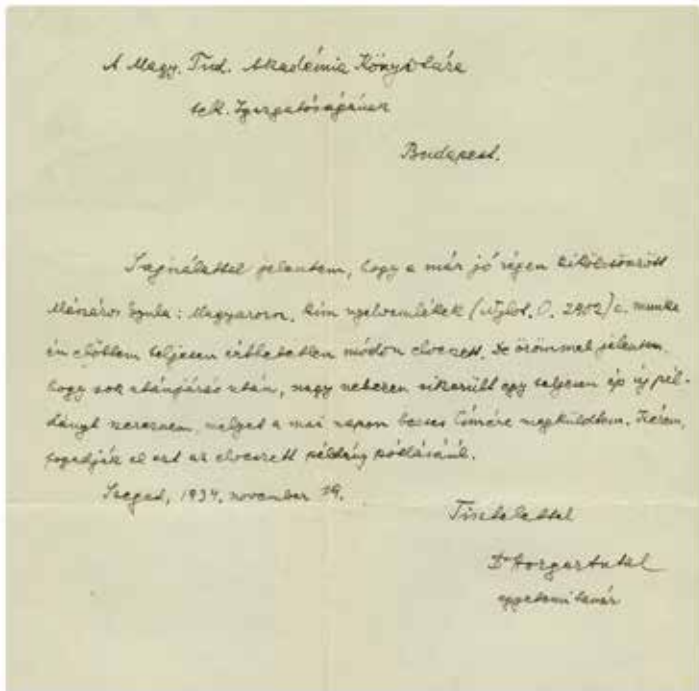
Az éves jelentésekből képet kaphatunk arról is, hogy az akadémikusokon, egyetemi tanárokon kívül mely társadalmi rétegekből kerültek ki a könyvtár olvasói. A korszak kezdetén relatív többséget alkottak a közép- és szakiskolák tanulói, számuk 1927-től radikálisan csökkenni kezdett, és ekkortól kezdve folyamatosan az egyetemi és főiskolai hallgatók alkották a rendes látogatók legnépesebb csoportját. Arányuk az 1930–1940-es években szinte minden évben meghaladta az 50%-ot, többségük pedig a bölcsészhallgatók közül került ki. Ettől a két csoporttól messze lemaradva a tanárok, köz- és magántisztviselők követték, számuk és arányuk az összes egyedi látogató számának csökkenésével párhuzamosan jelentősen csökkent.

A könyvtár olvasói között megtaláljuk az egyetemes magyar kultúra és a tudomány jeles személyiségeit is: többek között Kodály Zoltánt, Négyesy Lászlót, Ballagi Aladárt, Pröhle Vilmost vagy éppen Kosztolányi Dezsőt, akit az Akadémiai Könyvtár „nagyon kedves és példás rendtartású látogatójaként" jellemzett Szinnyei József a költő és író feleségének címzett részvétnyilvánító levelében.[96]

A kölcsönzések száma 1924 és 1929 között növekedett, a harmincas években 2000 és 2700 között ingadozott, 1941-ben és 1942-ben pedig visszaesett. A kölcsönzött kötetek száma 1930-ban érte el a csúcspontját (8664 tétel), majd 1934-ben még egyszer felkúszott 8000 fölé, ezt követően viszont szinte folyamatosan csökkent. (Viszonyításképpen: az Egyetemi Könyvtárban 1930-ban 21 780 művet vettek kölcsön, 1935–1936-ban 12 546-ot.)[97] A tendencia nem véletlen, 1935-től kezdve szigorúbban számonkérte a főkönyvtárnok a kölcsönzési szabályok betartását, így például a könyvek egyhónapos kölcsönzési határidejének lejárta után azok bemutatását, és felszólította a kiemelkedően sokat kölcsönző olvasókat a kötetek visszaszolgáltatására.

A kölcsönzött kötetek száma szempontjából Rignáth Béláné szolgáltatta a legszélsőségesebb példát, aki Mauritz Béla és Heinlein István akadémikusokra hivatkozva, de tőlük származó aláírás és elismervény nélkül, már közel 150 könyvkölcsönzésnél járt 1934 januárjában. Szinnyei döntése értelmében a könyvek visszaszolgáltatása után számára csak három kötet volt egyszerre kiadható, és kizárólag egy akadémiai tag írásbeli kezessége mellett kölcsönözhetett.[98] A kölcsönzés hossza miatt különlegesnek számított Wertheimer Ede Berlinben élő nyugalmazott jogakadémiai tanár esete. Tőle 13 évvel korábban kivett könyveket próbáltak behajtani 1928-tól fogva,[99] de mivel

94. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai...* 1936, 52. ¶ 95. *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai....* 1914, 139–140. ¶ 96. MTA KIK Kézirattár K 820: 335/1936. ¶ 97. Tóth–Vértesy 1982, 467. ¶ 98. MTA KIK Kézirattár K 818: 45/1934. ¶ 99. MTA KIK Kézirattár K 812: 129/1928.

A Magy. Tud. Akadémia Könyvtára
tek. Igazgatóságának
Budapest.

Sajnálattal jelentem, hogy a már jó régen kikölcsönzött Mánáry Gyula: Magyarok. Rövid nyelvemlékek (ujból. O. 2502/c. munka ép-többen teljesen sértetlen módon elvesztek. Ezennel jelentem, hogy sok utánjárás után, nagy nehezen sikerült egy teljesen jó új példányt szereznem, melyet a mai napon hozzá tömve megküldtem. Kérem, tegyék el ezt az elveszett példány pótlására.

Szeged, 1934. november 29.

Tisztelettel
J. Horger Antal
egyetemi tanár

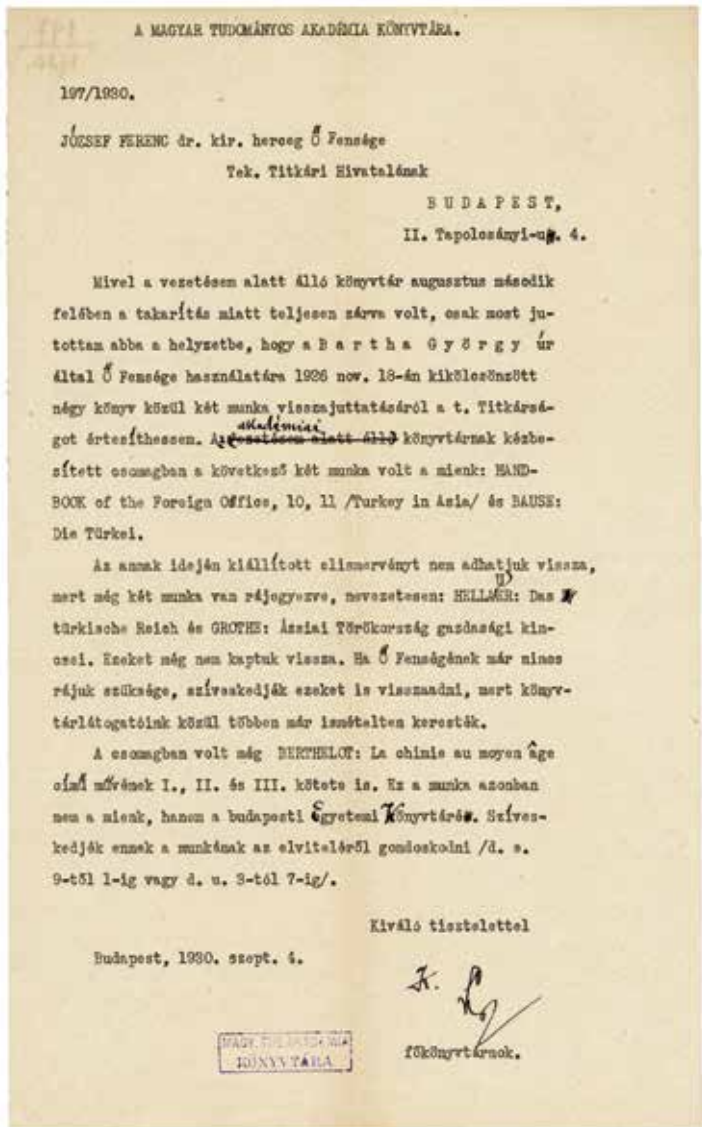
Horger Antal levele, mellyel megküldi az általa visszaszolgáltatni nem tudott, de időközben megvásárolt könyvet. Szeged, 1934. november 29.

a professzor 1930. december 25-én elhunyt, és három európai fővárosban (Budapest, Bécs, Berlin) is rendelkezett lakással, amelyek mindegyikében jelentős számú könyvet tárolt, évekig húzódó folyamat lett, amire a fia a könyveket visszaszolgáltatta.

Az olvasókkal kapcsolatos egységes, a kivételezést mellőző szemléletre utal, hogy Habsburg József Ferenc főherceget is ugyanúgy kezelték, mint a többi olvasót: udvarias, de határozott hangvételű levélben kérték tőle könyvtartozásának rendezését.[100]

Egy 1935-ös körlevél tanúsága szerint időnként a könyvtári dolgozók is „túlzásba estek" a kölcsönzésekkel mind mennyiségük, mind a kölcsönzés időtartamát illetően. Számtalan könyvet bőven a kölcsönzési határidő lejárta után is maguknál tartottak egyes dolgozók, hosszú időre kivonva ezáltal könyveket a közhasználatból, sőt, az is előfordult, hogy kölcsönzés nélkül vittek haza könyveket.[101]

De nem érte meg a kölcsönzési szabályok megsértését elkövetni, mert a törvény meglehetősen szigorúan lépett fel ilyen esetekben: „...kihágást követ el és egy hónapig terjedhető el-

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA.

197/1930.

JÓZSEF FERENC dr. kir. herceg Ő Fensége
Tek. Titkári Hivatalának
BUDAPEST,
II. Tapolcsányi-u. 4.

Mivel a vezetésem alatt álló könyvtár augusztus második felében a takarítás miatt teljesen zárva volt, csak most jutottam abba a helyzetbe, hogy a Bartha György úr által Ő Fensége használatára 1926 nov. 18-án kikölcsönzött négy könyv közül két munka visszajuttatásáról a t. Titkárságot értesíthessem. Az ~~Egyetemi~~ akadémiai ~~könyvtár~~ könyvtárnak kézbesített csomagban a következő két munka volt a miénk: HANDBOOK of the Foreign Office, 10, 11 /Turkey in Asia/ és BAUSE: Die Türkei.

Az annak idején kiállított elismervényt nem adhatjuk vissza, mert még két munka van rájegyezve, nevezetesen: HELLMER: Das türkische Reich és GROTHE: Ázsiai Törökország gazdasági kincsei. Ezeket még nem kaptuk vissza. Ha Ő Fenségének már minos rájuk szüksége, szíveskedjék ezeket is visszaadni, mert könyvtárlátogatóink közül többen már ismételten keresték.

A csomagban volt még BERTHELOT: La chimie au moyen âge című művének I., II. és III. kötete is. Ez a munka azonban nem a miénk, hanem a budapesti Egyetemi Könyvtáré. Szíveskedjék ennek a munkának az elviteléről gondoskodni /d. e. 9-től 1-ig vagy d. u. 3-tól 7-ig/.

Kiváló tisztelettel

Budapest, 1930. szept. 4.

K. [illegible]
főkönyvtárnok.

MAGY. TUD. AKAD. KÖNYVTÁRA

Szinnyei József levele József Ferenc főherceg titkárságához őkirályi fensége részére kölcsönzött könyvek ügyében

zárással büntetendő, aki közgyűjteményben őrzött kéziratot, könyvet vagy más tárgyat eltulajdonítás szándéka nélkül, de a kikölcsönzés tekintetében meghatározott szabályok megszegésével elvisz vagy a szabályszerűen kikölcsönzött kéziratot, könyvet vagy »más tárgyat« a kikölcsönzésre megszabott határidő letelte után felhívás ellenére sem szolgáltatja vissza".[102]

100. MTA KIK Kézirattár K 814: 197/1930. ¶ 101. MTA KIK Kézirattár K 819, 346/1935.

102. 1929. évi XI. törvénycikk, 46. §.

1938-ban Szinnyei József Vályi Lajosnak, az Akadémia ügyvédjének a segítségét kérte néhány olvasóval szemben, akik figyelmen kívül hagyták a felszólításokat a kölcsönzött kötetek visszahozatalára. Az ügyész Bibó Lajosnak, Mészöly Gedeonnak (a könyvtár korábbi, kéziratokért felelős munkatársának), Zolnai Bélának, Pröhle Vilmosnak és Váczy Péternek küldött felszólítólevelet.[103] Előbbi kettő csak hosszabb idő elteltével reagált, utóbbi mindent visszahozott, a könyvtárat később jelentős könyvadománnyal gyarapító Zolnai Béla csak egy könyvet hozott vissza, egy további könyv visszahozására rövid haladékot kapott, mely után teljesítette kötelességét. A különleges képességű nyelvész, a keleti nyelvek géniusza, Pröhle Vilmos viszont azt állította, hogy a rajta számon kért két könyv egy tanítványánál van, akitől képtelen visszaszerezni azokat.[104] Pröhle ezért többször is haladékot kapott a teljesítésre, annak elmulasztása után végül 100 pengő kártérítésre kötelezték. Az összeg felét befizette 1939 decemberében, a másik felét viszont még az önmaga által meghatározott, halasztott időpontban, januárban sem.[105] Vályi Lajos korai halála után, 1940-től Dárday Abriani Gábor ügyvéd, az MTA új ügyésze képviselte az Akadémiát jogi ügyekben.

A korszakban a fényképezés útján kivitelezett másolatkészítés is egyre elterjedtebb gyakorlattá vált mind egyéni könyvtárlátogatók, mind a könyvtárközi kölcsönzés során.

KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS

A könyvtárközi kölcsönzések intenzíven folytak száz évvel ezelőtt is, országon belül is és külföldi könyvtárakkal is. A belföldi kölcsönzések esetében a kérések többsége a három vidéki egyetem könyvtárából[106] és az MNM OSZK-ból érkezett. Egyes időszakokban a Sárospataki, illetve a Debreceni Református Kollégium Könyvtárából is több kérés érkezett. A vizsgált korszak középső harmadának egy tetszőleges évét, 1931-et kiválasztva, a közel hiánytalan iratanyag alapján a következő statisztika állítható fel a kérést küldők élmezőnyéről: a debreceni egyetem 17 kérés során összesen 54 kötetet kért, és ebből 21-et küldött el az MTA Könyvtára, Szegedről érkezett 17 kérés során 51/12, a Pécsről küldött 6 kérés során pedig 16/5 volt a teljesítési adat. Az alacsony teljesítési mutató elsősorban a nyilvános katalógus hiányára volt visszavezethető.

Az Akadémiai Könyvtár leggyakrabban az MNM OSZK-ból és az Országos Levéltárból kért dokumentumokat. Ez utóbbi intézmény neve ebben a kontextusban arra utal, hogy nem pusztán könyvtárközi, de könyvtár és levéltár közötti kölcsönzések is működtek, Bártfai Szabó László számára például 1930–1936-ig rendszeresen 20–40 oklevelet kértek át helyben használatra. Az Akadémiai Könyvtár az MNM OSZK-tól is rendszeresen kért és kapott 16. századi könyveket és kora újkori kéziratokat, és szolgáltatott is ilyen dokumentumokat más könyvtárak számára, így például 1937-ben elküldte Zsámboky János egy 1564-ben és egy 1584-ben kiadott munkáját a debreceni egyetemnek.[107] A gyakorlat azt mutatta, hogy a kölcsönzéseket a legmagasabb szinten intézték, a korszakban jellemzően a könyvtárak vezetői írták alá a kéréseket és a szolgáltatás engedélyezését tartalmazó leveleket. Ferenczi Zoltán és utóda, Szinnyei József közvetlenül az Országos Levéltár mindenkori főigazgatójával levelezett,[108] az MNM OSZK-ból kért és számukra küldött dokumentumok intézése során pedig Lukinich Imre igazgatóval és utódaival: Jakubovich Emillel és Fitz Józseffel. A dokumentumszolgáltatás esetében tehát – a jelenleg létező gyakorlattal szemben – jellemzően nem létezett megkötés a kötet vagy kézirat korára vonatkozóan, a könyvtárak és az egyedi olvasók által kölcsönzött dokumentumok körében pedig nem volt különbség, az alapesetben kölcsönzési tilalom alá eső művek is kiadhatók voltak az elnökségtől szerzett engedéllyel. Folyóiratok szolgáltatása szintén nem esett általános korlátozás alá.

Egyes esetekben a kölcsönzés évtizedes időtartamra nyúlt: a kieli egyetem könyvtárától 14 évvel korábban kölcsönvett, az oszmán török hódoltsághoz kapcsolódó kéziratokat kért vissza Ferenczi főkönyvtárnok 1926-ban,[109] az OSZK pedig szintén 14 év után küldte vissza 1927-ben a Sebestyén Gyula számára kölcsönadott 159 kéziratot.[110]

Kölcsönzéskor a szolgáltató könyvtár elismervényt mellékelt az elküldött könyvhöz, amit a kérő könyvtár képviselőjének ki kellett töltenie, alá kellett írnia, le kellett pecsételnie és postafordultával vissza kellett küldenie a szolgáltató intézménynek. Ugyanígy kellett eljárnia a szolgáltató intézmény képviselőjének a könyv visszaérkezésekor a visszaküldött könyvhöz mellékelt elismervénnyel.

Könyvtárközi, illetve könyvtár és levéltár közötti kölcsönzéseket külföldi közgyűjteményekkel is lebonyolított az Akadémiai Könyvtár. Ezek a kölcsönzések ritkább esetben postán, legtöbbször viszont a kérő könyvtár országának diplomáciai kirendeltségén keresztül történtek. A szabályzat és a gyakorlat

103. MTA KIK Kézirattár K 822: 77/1938. ¶ 104. MTA KIK Kézirattár K 822: 192/1938. ¶ 105. MTA KIK Kézirattár K 824, 32/1940. ¶ 106. Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem (Szeged), Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem (Debrecen), Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem (Pécs). ¶ 107. MTA KIK Kézirattár K 821: 198/1937. ¶ 108. MTA KIK Kézirattár K 811: 91/1925. ¶ 109. MTA KIK Kézirattár K 811: 219/1926. ¶ 110. MTA KIK Kézirattár K 812: 138/1927.

kevésbé szigorú jellegét, az állományvédelem kezdetlegességét, vagy más nézőpontból a bizalom magas fokát bizonyítja az a tény is, hogy külföldre is kölcsönzött értékes műveket a könyvtár. Az Európa-szerte és azon túl is nagy érdeklődésre számot tartó Kaufmann-gyűjtemény egyes kódexeit, kéziratait is kölcsönadták külföldi intézményeknek: a jeruzsálemi Hebrew University egyetemi könyvtárának,[111] egy kölni kiállításra[112] vagy a heidelbergi egyetem[113] és a krakkói Jagelló Egyetem könyvtárának.[114] Heidelbergbe ráadásul a gyűjtemény egyik legértékesebb darabját, az 1100–1150-es évekre datált, A 50 jelzetű Misna-kéziratot küldték el Georg Beer teológusprofesszor számára. A professzor viszont nem elégedett meg ennyivel, és az Akadémia elnökének hozzájárulásával fakszimilekiadást készíttetett a műből, a fényképfelvételek Albrecht Frisch berlini műhelyében készültek.[115]

A postán küldött, komoly értéket képviselő műveket mind belföldi, mind külföldi kölcsönzés esetén értékbevallással adták fel, általában 100–300 pengő összeggel.

ÚJABB BŰNESET AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN

Az 1920-as években két, a könyvtár gyűjteményét súlyosan érintő és a sajtó által is figyelemmel kísért bűncselekmény is történt az intézményben. Mindkét esetben a könyvtár olvasói voltak az elkövetők: Holik Flóris, latin–történelem végzettséggel rendelkező, gyakorló tanár (róla már volt szó), valamint Rácz-Rónay Károly hírlapíró. Közös vonás volt bennük, hogy mindketten szerény anyagi körülmények között éltek, a bírósági iratok szerint vagyontalannak számítottak. Kettőjük közül Rácz-Rónay büntetett előéletű volt, az első világháború utolsó évében egyszer már jogerősen egyévi börtönbüntetésre ítélték szökés, lopás és fegyelmi rend elleni vétség miatt a pozsonyi hadosztálybíróságon.[116]

A 42 éves, homonnai születésű hírlapíró ellen idegen ingó vagyon szándékos és jogtalan rongálásának gyanúja miatt indult eljárás 1928-ban a Budapesti Királyi Büntetőtörvényszéken. Rácz-Rónay a gyanú szerint az Egyetemi Könyvtár egyik külföldi folyóiratából (*Journals of the Continental Congress 1774–1789*) és az Akadémiai Könyvtár három könyvéből lapokat vágott ki, és azokat elvitte. Az egyik könyv Széchenyi István levelezéseinek egy részét tartalmazta, egy másik Benyovszky Móric életrajzát, emlékiratait és útleírásait, a harmadik pedig nem volt beazonosítható. Az eljárás nem igényelt hosszabb nyomozást, a vádlott ugyanis elismerte az 1926-ban elkövetett rongálásokat, és előkerültek a tettesnél a hiányzó lapok is. A Méhes Ignác bíró által vezetett háromtagú bírói tanács bűnösnek mondta ki kétrendbeli, részben folytatólagosan elkövetett idegen ingó vagyon szándékos és jogtalan rongálásának vétségében, a Btk. 420. §-a értelmében, a 418. §-a alapján összbüntetésül egyhavi fogházbüntetésre ítélte.[117] A tettes Pivány Jenővel, az amerikai–magyar történelmi kapcsolatok kutatójával kapcsolatos sérelmével magyarázta tettét. Rácz-Rónay állítása szerint Piványnak ő maga szolgáltatott korábban értékes adatokat egy műhöz, a szerző azonban nem hivatkozott rá, ő pedig azt akarta megakadályozni, hogy Pivány megtalálja ezeknek az adatoknak a nyomtatott forrását. A törvényszéki tanács ezt úgy ítélte meg, hogy hiú önzésből, bosszúból követte el tettét, amit súlyosbító körülményként értékelt.[118] Két hónappal később az ítélőtáblánál fellebbezést nyújtott be, ott viszont a magyarázatában foglaltakat nem értékelték súlyosbító körülményként, ahogyan a korábban már említett, 1918-as elmarasztaló ítéletet sem, mivel hosszú idővel a könyvcsonkítások előtt történt. Büntetését ezért másodfokon, 1931. november 27-én 150 pengő pénzbüntetésre enyhítették.[119]

A Holik Flóris büntetőügyében is érintett Ranschburg Gusztáv-féle könyvkereskedéssel 1926-ban is volt afférja a könyvtárnak. Erről kizárólag Ferenczi Zoltán 1926. február 23-án keltezett, Ranschburg Gusztávhoz címzett leveléből értesülhetünk, eljárást ugyanis Ranschburgra való tekintettel nem indított a könyvtár. A levél tartalma szerint Ranschburg üzletének vezetője – a könyvtár olvasója – meg is csonkított könyveket, és lopni is próbált a könyvtárból: a név szerint meg nem nevezett illető borítólapokat, címlapokat, lapokat tépkedett ki az *Értekezések a természettudományok köréből* című akadémiai kiadvány 1893. évi számaiból, azokat a zsebébe gyűrte, és el akarta vinni, de a kiszolgáló altiszt leleplezte a bűncselekményt. Az ügy következményeként az illetőt kitiltották a könyvtárból.[120]

111. MTA KIK Kézirattár K 811: 197/1925. ¶ 112. MTA KIK Kézirattár K 811: 18/1926. ¶ 113. MTA KIK Kézirattár K 811: 134/1926 ¶ 114. MTA KIK Kézirattár K 811: 120/1926. ¶ 115. MTA KIK Kézirattár K 811: 49/1927. ¶ 116. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL). VII.1.d. 9853/1930. 9. ¶ 117. BFL VII. 5. c. 10143/1928. 1–3. ¶ 118. BFL VII. 5. c. 10143/1928. 3–4. ¶ 119. BFL VII. 1. d. 9853/1930. 5–6. ¶ 120. MTA KIK Kézirattár K 811: 65/1926.

Tömöry Pál

A Vigyázó-hagyaték

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának történetében mindig is fontos szerepet kaptak a nagynevű nemes ajándékozók, akik nemcsak a gyűjteményt gyarapították adományaikkal, hanem a nemzeti kultúrát, tudományt is. Közéjük tartozik gróf Vigyázó Ferenc is, aki végrendeletében összes birtokát, értékes gyűjteményeit és 17 000 kötetes családi könyvtárát az Akadémiára hagyta az I. világháborút követő gazdaságilag nehéz időszakban.

A könyvgyűjtés a családi hagyomány része volt, Ferenc nagyapját, Vigyázó Antal inszurrekciós kapitányt is már gyűjtőként emlegették, aki értékes anyaggal büszkélkedhetett. Ő főként a 19. századi magyar és német nyelvű szépirodalmi műveket, történelmi, különösen magyar történelmi munkákat és folyóiratokat gyűjtött. Könyvgyűjteménye az 1830-ban épült vácrátóti családi kastélyba került. A Vigyázó-könyvtár anyagának nagy része azonban Vigyázó Sándor sok évtizedes fáradhatatlan gyűjtésének köszönhető. Ritkaságokat és értékes műveket gyűjtött: kódexeket, ősnyomtatványokat, régi magyar könyveket, műtörténeti kiadványokat, és bár folytatta apjának, Vigyázó Antalnak egyetemes és magyar történelmi könyvgyűjtését, az ő könyvtárának jellegét a ritkaságok adják.[1]

Dézsi Lajos irodalomtörténész, az MTA rendes tagja, aki egy időben a budapesti Egyetemi Könyvtár tisztviselője volt, és sűrűn találkozott bibliofil emberekkel, 1928-ban Szegeden így nyilatkozott a gyűjteményről rektori székfoglalójában: „Szakember előtt e gyűjteményt úgy jellemezhetném, hogy Apponyi Sándor könyvtárához hasonlítható, csakhogy gyűjtési köre tágabb volt Apponyiénál,[2] tudniillik nemcsak a magyar vonatkozású műveket, vagy magyar szerzőknek nem magyar nyelven írt külföldön nyomtatott munkáit, hanem magyar szerzők magyar műveit s a Magyarországon nyomtatott, bármilyen nyelvű műveket is gyűjtötte."[3]

Vigyázó Sándor könyvtárának volt egy általánosabb jellegű része is, ahol francia, angol és német klasszikusok metszetekkel díszített, ritka példányai voltak találhatók.[4] Az öreg grófot gyakran lehetett látni antikváriusoknál, Károly körúti palotáját pedig sűrűn keresték fel az antikvár könyvkereskedők. Külföldön is jól ismerték nevét az antikvár kereskedők, siettek is felkeresni őt ajánlataikkal. Erre példák azok a külföldi könyvkereskedői ajánlatok, melyek az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában találhatók Vigyázó Sándornak címezve. Az egyikben Jacques Rosenthal[5] müncheni könyvkereskedő antikvárius egy 1500-ból származó, Velencében készült Iustinianust ajánl (Hain 9645, Apponyi 40.), a másik Karl Wilhelm Hiersemann[6] lipcsei könyvkereskedő ajánlata 1912-ből Arisztotelész *Opera latin*ájának fólió méretű 1489-es velencei kiadásáról, végül B. Haas müncheni antikvárius 1911-es ajánlata egy hungaricumról, Biagio *Della purificatione* című, 1687-ben kiadott, negyedrét formájú, pergamenkötésű olasz nyelvű magyar vonatkozású munkájáról. Az ajánlat alján Vigyázó Sándor írása: „Megszemléltem utánvétellel".[7] A külföldi könyvpiacot is figyelemmel kísérte, a nevezetes könyvárverésekre olykor-olykor kiküldött vagy megbízott egy antikváriust, hogy számára a kijelölt művekre licitáljon. Magánszemélyek is megkeresték, és megküldték munkáikat számára.[8] Könyvtára értékesebb darabjait díszes kötésekbe köttette a régi kötéseket utánozva, a tábla belső oldalát olykor

1. *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1929. és 1930. évi állapotáról*, Akadémiai Értesítő 1931, 30–31. ¶ 2. Apponyi Sándor gróf, diplomata, politikus, kora neves könyvgyűjtője, aki azzal írta be magát a magyarországi kultúra nagy mecénásainak sorába, hogy értékes magyar vonatkozású műveket tartalmazó könyvtárát, a Bibliotheca Hungarica Apponyianát 1925-ben az Országos Széchényi Könyvtárnak adományozta. ¶ 3. Dézsi 1928, 4. ¶ 4. *A Vigyázó hagyaték leltára 1928,* MTA KIK Kézirattár K 875 ¶ 5. Jacques Rosenthal kora egyik legfontosabb antikváriumát vezette. ¶ 6. Karl Wilhelm Hirsemann lipcsei antikvárius és könyvkiadó. ¶ 7. MTA KIK Kézirattár, Bibl. 4-rét 7/10, 7/9, 7/12. ¶ 8. Dobóczky Lajos levele Vigyázó Sándorhoz (1884. okt. 14.) (1932-ben a Gazd. O.5612. 3. I. jelzésű műben talált levél), MTA KIK Kézirattár Lev. 4-rét 178/11., valamint Markos Gyula ajándékozási levele (1909. júl. 14.), MTA KIK Kézirattár Lev. 4-rét 178/13.

Vigyázó Antal, 1866, Pollák Testvérek litográfiája

A kínai rejtvényjátékról szóló munka kézirata Vigyázó Antal ex librisével és fia, Vigyázó Sándor bejegyzésével

A Vigyázó család grófi címere

Vigyázó Sándor, Légrády Testvérek litográfiája

selyemmel boríttatva. Főként a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvkötője, Dochnál József, majd utódja, Pausz Gyula dolgozott neki.

Vigyázó Sándor igyekezett fiát a könyvszeretetre is ránevelni. Mikolik Kálmán, Ferenc nevelője így emlékezett: „Ifjusági olvasmányokról rendesen a szülők gondoskodtak, volt is sok könyvük, ezeket leltárba kellett foglalniok."[9] Fiát az apa időnként elvitte magával egy-egy antikváriumba, később Ferenc maga is ellátogatott az antikváriusokhoz, tudósította apját arról, ha valami értékes, érdekes művet látott. Leginkább a francia memoárirodalmat kedvelte, folytatta a művészettörténeti és magyar történeti gyűjtést, magának közjogi, politikai és történeti műveket, illetve könnyebb francia és német regényeket vásárolt. Szerette a költészetet is, poetikus hajlamként ő maga is írt néhány költeményt. A rákoskeresztúri kastélyban őrizték az anyai örökséget, a Podmaniczky család könyveit. Ezek között sok volt a 19. század első feléből származó német regény, kézzel írott zenemű, és nagy számban voltak fellelhetők kéziratos evangélikus hitbuzgalmi művek is. Mindkét család hagyatékának gazdag és rendezett kéziratos anyagában bőven voltak a szakszerű gazdálkodásról szóló, gazdasági témájú magyar, német és szlovák nyelvű munkák (számadások, díszkertészeti és állatgyógyászati munkák, szakácskönyvek stb.).[10]

9. Mikolik Kálmán, *Dr. Vigyázó Ferenc élete*, kézirat, MTA KIK Kézirattár Ms 4176/102.

10. *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1927. évi állapotáról*, Akadémiai Értesítő, 1931, 31.

A Vigyázó-palota a Károly körúton, egy ismeretlen és Borsodi Géza felvételei

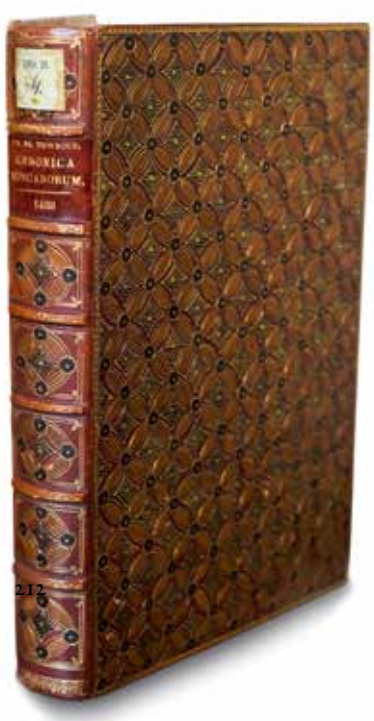

A Műbarátok Köre Vigyázó Sándornak kiállított tagsági jegye

B. Haas müncheni antikvárius levele Vigyázó Sándornak

Vigyázó Sándor díszesen újrakötetett könyvei

A Vigyázó család vácrátóti kastélya, 1895–1899, Klösz György felvétele

A rákoskeresztúri Vigyázó–Podmaniczky-kastély

A Vigyázó-könyvtár kezelési szabályzata, 1897

A CSALÁDI KÖNYVTÁR FELÉPÍTÉSE, KEZELÉSE

A Vigyázó család könyvtára három helyen, Vácrátóton, Rákoskeresztúron és Budapesten a Károly körúti palotában volt elhelyezve. Példás rendben tartották könyvtárukat, rátóti gyűjteményüknek külön szabályzatot írtak *A bojári gr. Vigyázó könyvtár berendezésének és kezelésének szabályai* címmel.

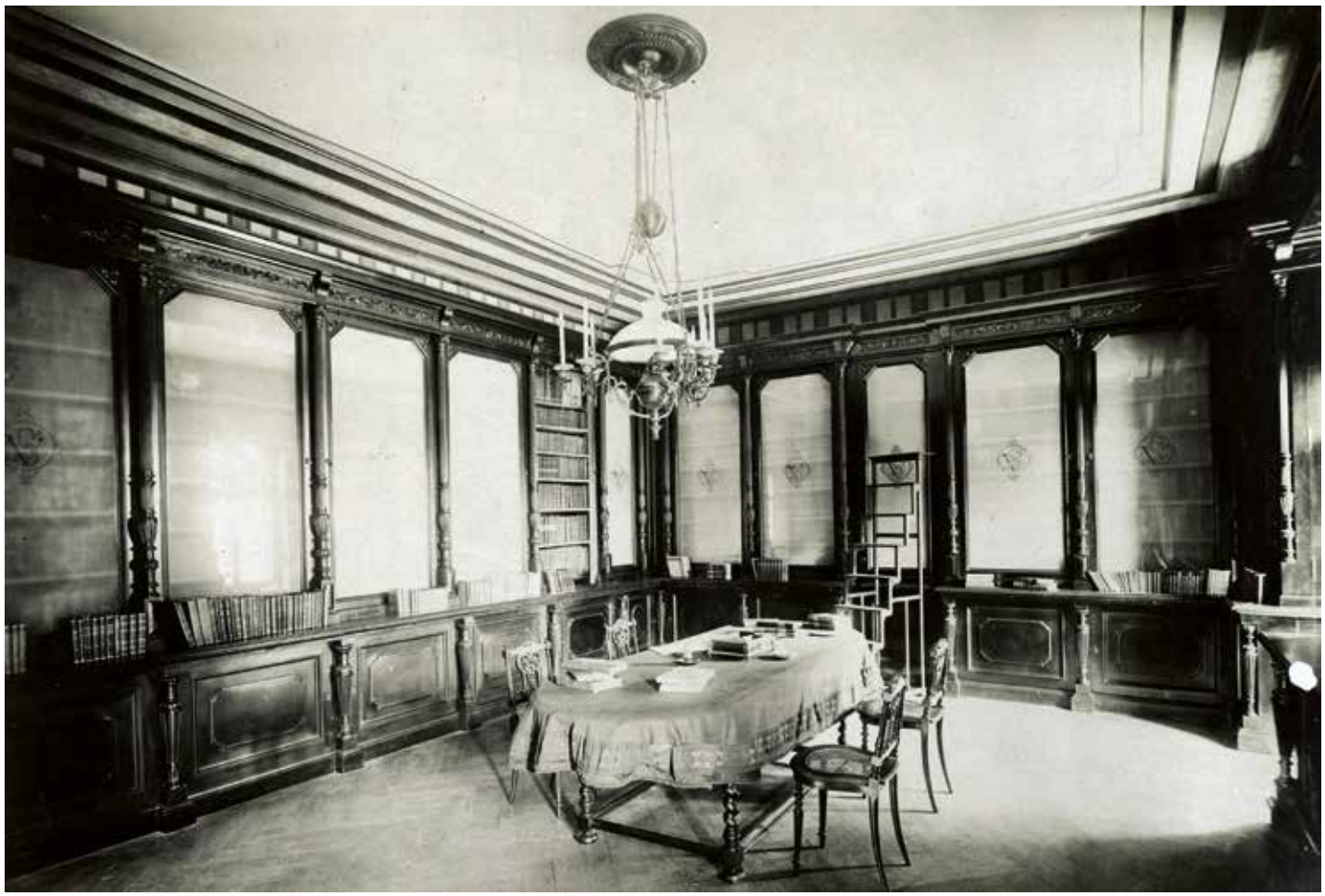
11. *A Vigyázó könyvtár berendezésének és kezelésének szabályai*, Rátót, 1897, MTA KIK Kézirattár K 837/22 ¶ 12. Lásd 8. jegyzetben, *i.m.*

Alatta: „Kelt Rátóthon, 1897 VII. hó 3-án: Vigyázó Ferenc. Az itt összeállított szabályoknak bővebb magyarázata Kudora Károly »Könyvtártan«-ában található fel."[11] Tehát könyvtártani szempontból is precízen rendezték a könyveket, szakozták és saját valódi pecsétjükkel látták el. A körpecsét felirata: BOJÁRI GRÓF VIGYÁZÓ KÖNYVTÁR, RÁTÓTH, közepén a családi címerrel:

Önállóan kezelték az ősnyomtatványokat és a régi könyveket (1525-ig), a régi magyar könyveket, a hungaricumokat (1473–1711), a kéziratokat, a metszeteket és a térképeket is. Szakrendszerként nyolc nagy főcsoportot különböztettek meg a könyvtárban:

– A- hittudomány
– B- jogtudomány
– C- államtudomány
– D- orvostudomány
– E- matematika és természettudomány
– F- filozófia, esztétika és pedagógia
– G- történelem és földrajz
– H- filológia és literatúra[12]

A családi könyvtárnak egy 1870 körüli részkatalógusa arról tanúskodik, hogy igen sok teológiai mű volt a kötetek közt, számos gazdasági, jogi, politikai munka, valamivel kevesebb biológiai, orvosi, nyelvészeti, földrajzi témájú könyv, továbbá szépirodalmi alkotások, regények, útleírások, nyelvkönyvek, katonai munkák tették ki a gyűjteményt. Ez a szakrendi katalógus több mint 780 művet sorol fel, melyből – leszámítva a periodikumokat – 135 magyar nyelvű a fordításokkal

A vácrátóti Vigyázó-kastély könyvtárszobája, 1895–1899, Klösz György felvétele

együtt.[13] Külön kezelték a folyóiratokat is, hiszen a család rendszeresen előfizetett hazai, illetve külföldi lapokra, időszaki kiadványokra, többek között a *Tudományos Gyűjtemény*, *Életképek, Regélő, Élet és Literatúra, Századunk*, *Archeológiai Értesítő*, *Auróra*, *Borsszem Jankó*, *Pesti Divatlap*, *Allgemeine Zeitung*, *Illustrirtes Familien-Journal*.[14]

A Vigyázó-hagyaték könyveiről készült 1928. évi leltárban bibliográfiai segédkönyveket is találunk szép számmal, ami gondos könyvészeti ismeretekre utal. Ilyen volt például Apponyi Sándor *Hungarica. Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok* című műve, Hain és Copinger ősnyomtatvány-katalógusa, *Ráth György Régi Magyar Könyvtára,* a *Régi magyar könyvtár* kötetei, valamint kisebb munkák.[15] Ezek nyújtottak segítséget az azonosításhoz és a könyvvásárlásokhoz. A könyveket, folyóiratokat hatalmas szekrényekben (Rákoskeresztúron 3,7 m magas szekrények voltak), illetve kisebb üveges szekrényekben, könyvállványokon tárolták a kastélyok könyvtárszobáiban.[16]

Vigyázó Ferenc időnként kölcsönadott könyveket másoknak a családi könyvtárból, Török Pál akadémiai alkönyvtárnok 1929-ben ezt írta jelentésében: „Sajnálattal kell jelentenem, hogy boldogult Vigyázó Ferenc gróf úr könyveiből kölcsönadni is szokott, a jegyzékből megállapítható, hogy némelyik könyv nem jutott vissza a könyvtárba…"[17] Egy kis fekete vászonborítású füzetbe jegyezte fel Vigyázó Ferenc a kölcsönadott könyveket 1896 és 1910 között. Ebből megtudhatjuk például, hogy 1897-ben Károlyi Mihálynak adott kölcsön egy munkát,

13. A Vigyázó-könyvtár egyik részének katalógusa 1870 körül, 37 f., MTA KIK Kézirattár K 837/8. ¶ 14. A vácrátóti könyvtár helyi katalógusa, MTA KIK Kézirattár Könyvészet 8-rét 9/1-2. ¶ 15. Például: *A Nemzeti Múzeum könyvtárának címjegyzéke I–II, (1895–1904)*, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára; Récsey 1904; Kertbeny–Petrik 1886; Varjú 1899. ¶ 16. Török Pál jelentése, MTA KIK Kézirattár K 813, 1929/285. ¶ 17. Ua.

IOANNIS STOBÆI
ECLOGARVM
LIBRI DVO:
Quorum prior Physicas, posterior Ethicas complectitur nunc primùm Græcè editi:
Interprete Guilelmo Cantero.
Visi &
G. GEMISTI PLETHONIS DE REBVS PELOPONNES. ORATIONES DVÆ,
Eodem Guilelmo Cantero interprete.
Accessit & alter eiusdem Plethonis libellus Græcus De virtutibus.
EX BIBLIOTHECA C. V. I. SAMBVCI.
ANTVERPIÆ,
Ex officina Christophori Plantini,
Architypographi Regij.
M. D. LXXV.

Stobaeus Eclogarum libri duo *című munkájának (Antverpiae, Plantini, 1575) címoldala Vigyázó Sándor autográf megjegyzéseivel*

A MAGY. TUD. AKADÉMIA VIGYÁZÓ FERENC KÖNYVTÁRA 3505. sz.

JOH. AMOS COMENII
ORBIS SENSUALIUM PICTUS
TRILINGUIS.
Hoc est:
Omnium fundamentalium in mundo rerum, & in vitâ actionum,
Pictura & Nomenclatura.
LATINA, GERMANICA & HUNGARICA
Cum Titulorum junctâ atq; vocabulorum indice.
Die sichtbare Welt
in dreyen Sprachen.
Das ist:
Aller vornehmsten Welt-Dinge/und Lebens-Verrichtungen
Vorbildung/und/Lateinische/Deutsche/und Ungarische Benamung.
Samt einen Titul- und Wörter-Registeer.
A' Láthato Világ
háromféle nyelven.
Azaz:
Minden dolgoknak ez világon lévő dolgoknak és ez életben való cselekedetnek
le ábrázolása
és Deák, Német, és Magyar megnevezése.
A' fellyül való dolgoknak és azoknak kiyomával.
Cum Gratia & Privil. Sac. Cæs. Majestatis, & Serenissimi Electoris Saxoniæ.
NORIBERGÆ,
Impensis MICHAELIS & JOANNIS FRIDERICI ENDTERI,
Anno Salutis cIↃ IↃ LXIX.

Comenius Orbis Pictus*ának 1669-es nürnbergi kiadása*

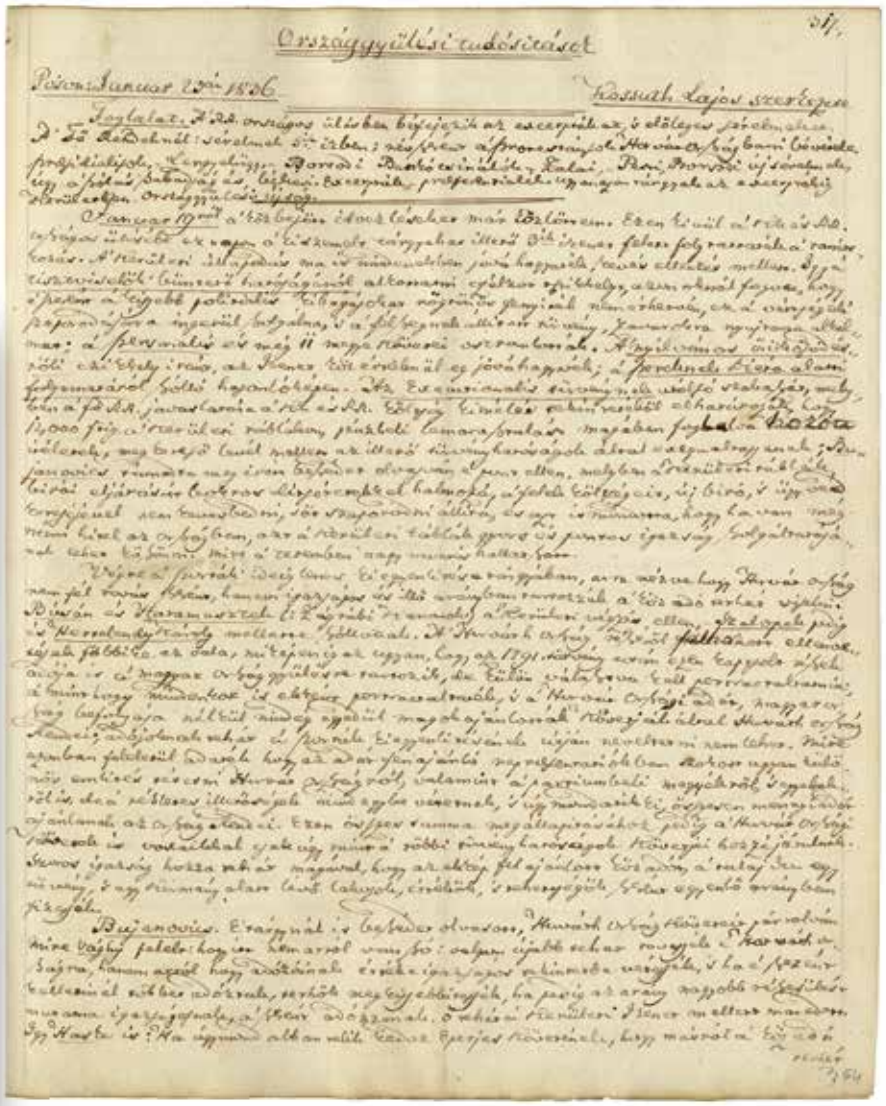
továbbá 1897–98-ban Bánffy Miklósnak több kötetet is, főleg közjogi munkákat, statisztikai jegyzeteket.[18]

A család tervszerűen évente gyarapította könyvtárát, a pénz egy részét féléves előfizetésekre költötték, a többit megjelenő kiadványokra, és ezeket feljegyezték a *Vett és kifizetett könyvek* jegyzéke alatt. Az 1823 és 1840 közötti jegyzékben igen sok német nyelvű munka szerepel, kevesebb magyar és egy-két latin és francia nyelvű könyv van. Lexikonokat, kézikönyveket, történelmi, művészeti és gazdasági munkákat, továbbá magyar szépirodalmi alkotásokat vásároltak (például Vörösmarty, Kisfaludy és Tompa Mihály műveit). Évi 500 és 1500 forint közötti összeget költöttek könyvekre, folyóiratokra, könyvkötésre, képekre, metszetekre.[19]

A KÖNYVTÁR JELLEGE

Az ősnyomtatványokon, hungaricumokon és régi magyar könyveken kívül a 16. századi Aldus Manutius[20] és Christoffel Plantin[21] nyomdáinak termékeit, a 17. századból pedig az Elsevier-nyomtatványokat emelhetjük ki. A 16. századból igen sok német nyelvű Luther-kiadást találunk, az Akadémián készített posszesszorkatalógus huszonhét Luther-munkát tüntet fel. Fellelhető Comenius *Orbis Pictus*ának a lőcsei (1685) és a nürnbergi (1669) kiadása is. A 16–17. század neves „hungarus" szerzőinek értékes munkái is megtalálhatók: Pápai Páriz Ferenc, Heltai Gáspár, Sylvester János, Káldi György, Komáromi Csipkés György, Pázmány Péter, Zsámboki János, Honterus János, Eszterházy Pál, Telegdi Miklós, Bod Péter, Geleji Katona István és mások tudomány- és kultúrtörténeti szempontból is értékes művei. A családi könyvtárkatalógusban mégis túlnyomó többségben 17–19. századi munkákat találunk, köztük – nem véletlenül – igen sok gazdasági jellegű munkát. Sok kolligátumot is tartalmaz a gyűjtemény, például 14–16. századi olasz és latin nyelvű, pergamenre írt, főleg vallásos tematikájú

18. Kölcsönzött könyvek. Vigyázó Ferenc feljegyzései. MTA KIK Kézirattár K 837/21 ¶ 19. Vigyázó Sándor könyvtárára vonatkozó feljegyzések MTA KIK Kézirattár Könyvészet 4-rét 7. 1. 2. ¶ 20. Aldus Manutius velencei nyomdász és kiadó. ¶ 21. Christoffel Plantin/Plantijn híres antwerpeni nyomdász, a kiadódinasztia alapítója.

Országgyűlési tudósítások

Pozsony Január 12én 1836 Kossuth Lajos szerkeszti

Foglalat. A 22. ország ülésben bejegyzik az országnak az ő dolgában szóló feliratához. A 23. Deákéknál: valami sörben; más felső asztalnál Horvát Ivánnak hajában bivalyi. prefidialis. Kempelen. Bordi Beleznay Lelei. Rai Bordi ujsága. Ugy a fiskal pakolyai és. Lipsiai Excerpta. praeparatoria. Magyar nyelvnek az országi. Akadémiában. Országgyülésen ügyei.

Országgyülési Tudósítások

Bizonyítom, hogy ez a könyv Magyarország v. kormányzójának Kossuth Lajos szerelt példányának tulajdona volt.
Budapest 1896 jul. 14.
Ruttkayné Kossuth Lujza

Az Országgyűlési Tudósítások 1835. november 25. – 1836. május 15. közötti számainak kötetéből egy oldal Kossuth Lajos kézírásával és Ruttkayné Kossuth Lujza vörös viaszpecséttel ragasztott névjegye, mellyel igazolja, hogy ez a példány Kossuth Lajosé volt

kéziratokat egybekötve. Igen sok magyar történelmi munka van a gyűjteményben, Kossuth írásai,[22] Teleki József *Hunyadiak kora Magyarországon* című nagyszabású műve,[23] a *Mátyás király emlékkönyv*,[24] *Török–magyar történelmi emlékek*,[25] *Árpád és Árpádok*[26] és még sorolhatnánk. Érdekesség, hogy Kossuth saját példánya az *Országgyűlési Tudósítások* 1835. novemberi számaiból a Vigyázó családé lett.[27]

Jól mutatja az arányokat, hogy az Akadémiához került anyag szakokba való osztásakor a 9564 tételből 1947 könyv volt magyar nyelvű, ezen belül 247 teológiai, 434 gazdasági, 530 történeti, 353 irodalmi mű volt, valamint magyar nyelvű folyóiratok. A teljes könyvadomány 424 kötetben 431 ősnyomtatványt tartalmazott.[28] A tudományterületek széles skálája megtalálható a gyűjteményben különböző arányban: jogtudomány, gazdaság, politika, ókortudomány, mitológia, görög–latin irodalom, teológia, pedagógia, földrajztudomány, matematika, orvostudomány, állattan, hadtudomány, nyelvtudomány, irodalomtudomány, művészettörténet (széptudomány), ami a több nemzedéken át történő és a gyűjtők különböző érdeklődési körének megfelelő gyűjtésnek köszönhető.

A családi könyvtár egy speciális részt is magába foglal, a pikáns témájú, ún. *Erotika-gyűjtemény*t. A jellemzően századfordulós kiadványok főként francia és német kiadások, számos esetben fiktív szerzőségi és megjelenési adatokkal, illetve ezek mellőzésével. A gyűjtemény 578 művet tartalmaz 661 kötetben, melyet a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye őriz.[29]

Meg kell említeni még a metszetgyűjteményt is, amely a ceruzarajzoktól kezdve a színezett tusrajzon át a rézmetszetekig különböző formájú anyagokból állt. Vadászjelenetek, irodalmi

22. Kossuth 1880–1902. ¶ 23. Teleki 1852–1863. ¶ 24. Márki 1902. ¶ 25. Szilády–Szilágyi 1868–1872. ¶ 26. Csánki 1907. ¶ 27. Vigyázó-hagyaték leltára 1928, MTA KIK Kézirattár K 875. ¶ 28. Török Pál irányításával szakokba osztott anyag 1930–40 között, MTA KIK Kézirattár K 873. ¶ 29. Az *Erotika-gyűjtemény* köteteit 2007 óta a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye őrzi, előtte a könyvtár törökbálinti külső raktárában tárolták.

illusztrációk, verses gúnyrajzok, tájképek, arcképek, csendéletek és művészi alkotások reprodukciói szerepelnek a metszeteken.

A család tekintélyes kottagyűjteménnyel is rendelkezett, a zeneértő és zeneszerető Podmaniczkyk és a Vigyázók is gyűjtötték a zenei iratokat, kottákat, zeneműveket. Főként Podmaniczky részről volt hagyománya a gyűjtésnek. Számos első kiadású kotta, valamint zongoraművek kéziratmásolatai, 18–19. század elejei német, olasz operákból áriák (Müller, Süssmayr, Kauer, Salieri, Haydn, Mozart stb.), ismeretlen szerzők darabjai a 18. századból, zongoradarab-töredékek egykorú másolatai, dalok, áriák, zongoraiskolai kották, összhangzattan jegyzetek alkotják a gyűjteményt. Magyar vonatkozásúak Csermák Antal vonósnégyeseinek kottái a 19. századból, illetve Czibulka Alajos és Speck János művei. A Vigyázó családhoz került az úgynevezett Szirmay–Keczer-gyűjtemény is, amely több éven át készült, szám szerint ez a legtöbb táncdallamot tartalmazó gyűjtemény a 18. századból (1730 tájáról). Különlegessége a Vigyázó–Podmaniczky zenei gyűjteménynek az a harminc darab kéziratos polonéz, melyet csembalóra írtak, és sokáig ismeretlenek voltak a zenetörténetben. A kéziratok között találjuk Sztáray Mihály zeneszerző és hegedűművész polonézeit is.[30]

Vigyázó Sándor

Vigyázó Ferenc, Strelisky fényképészműterem felvétele

A VIGYÁZÓ CSALÁD ALAPÍTVÁNYA ÉS AZ ADOMÁNYOZÁS

Vigyázó Sándor már 1895-ben húszezer aranykoronás alapítványt tett közzé a fiatalabb fiú, Sándor elhunytakor, hogy az Akadémia pályakérdést tűzzön ki ezen összeg kamataiból a magyar művelődéstörténet vagy jogtudomány köréből. A jutalomdíjat tíz alkalommal adták ki, többek közt Manninger Vilmos Semmelweis-életrajzáért, továbbá Bíró Vencel, Czobor Alfréd, Gombocz Endre és Lukinich Imre részesült benne. A Vigyázó család ezen alapítványa teljes összegében megsemmisült az I. világháború alatt, hiszen az Akadémia egyéb pénztőkéjével együtt ezt a pénzt is hadikölcsönbe fektette, és így a közel négymillió aranykoronányi összeg az 1920-as infláció idején teljes egészében elveszett. Trianon után egy területileg megcsonkult és gazdaságilag tönkrement országban az Akadémia működése is bizonytalanná vált egy ideig. Az 1923–24-es költségvetési évtől fogva az MTA államsegélyben részesült, az országgyűlés

30. Hamburger Klára cédulái a Podmaniczky–Vigyázó kottagyűjteményről, MTA KIK Kézirattár.

által elfogadott törvény értelmében évi 12 millió korona támogatást (1927-től, a pengő bevezetése után százhúszezer pengő) kapott, ám ez az összeg sem volt elegendő arra, hogy teljes mértékig fedezze az Akadémia és a magyar tudományos élet kiadásait. Ebben a szűkös anyagi helyzetben érte az Akadémiát az a váratlan hír, hogy gróf Vigyázó Ferenc a szüleitől örökölt egész vagyonát a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta.[31] „A Vigyázó-alapítvány nem főúri hiúságból vagy szeszélyből jött létre, hanem egy kiváló ízlésű, tudomány- és irodalomszerető főúrnak és fiának jól átgondolt hazafias cselekedete" – mondja Dézsi Lajos 1928 októberében a már említett székfoglaló beszédében.[32] Vigyázó Ferenc édesapja, gróf Vigyázó Sándor már 1919-ben úgy végrendelkezett, hogy ha fia nem nősül meg, akkor egész vagyonát az Akadémiára hagyja:

„Ferencz fiam [...] a tőlem örökölt egész vagyon fölött úgy élők között, mint halál esetére teljesen szabadon rendelkezhetik. Az esetre azonban, ha fiam vagyonomról nem rendelkeznék, és törvényes leszármazó hátrahagyása nélkül halna el: rendelem, hogy összes vagyonom »gróf Vigyázó Sándor és Ferenc-féle alapítvány« gyanánt a Magyar Tudományos Akadémiára szálljon. [...] Rendíthetetlen meggyőződésem, hogy az európai színvonalon álló, s emellett minden ízében magyar kultúra Magyarország és a magyar nemzet fennmaradásának legbiztosabb záloga. Ez okból a fenti eshetőségre egész vagyonomat a magyar nemzeti kultúra szolgálatába kívánom állítani, mely célt első magyar tudományos intézetünk útján vélem leginkább elérhetőnek. Az alapítvány vagy alapítványok kezelésére és képviselésére a Magyar Tudományos Akadémia mindenkori igazgató tanácsa leend hivatva".[33] A könyvtárról továbbá így rendelkezett: „Kijelentem és megerősítem, hogy egész könyvtáramat és képgyűjteményemet még életemben szeretett Ferencz fiamnak ajándékoztam, aki azóta e vagyontárgyak teljes tulajdonában és tényleges birtokában van, tehát ezek halálom esetén hagyatékom keretébe bevonhatók már nem lesznek."[34]

Felesége, báró Podmaniczky Zsuzsanna is szinte teljes vagyonát fiára hagyta, és férjéhez hasonlóképp rendelkezett: „minden egyéb ingatlan és ingó vagyonomat tehát kizárólag kedves Ferencz fiam örökli [...], halálom után alkosson nyomban végrendeletet és ebben intézkedjék úgy, hogy amennyiben törvényes leszármazók nélkül halna el: a tőlem ráhárult vagyont [...] egy vagy több, a Podmaniczky és Vigyázó neveket megörökítő és általa alkotandó magyar nemzeti célú alapítvány örökölje."[35]

Fia, Ferenc sem tagadta meg ezt a nemes örökhagyói szándékot, és először apja halála évében, 1921-ben, majd pedig édesanyja elhunytakor, 1923 októberében végrendelkezett közjegyző előtt: „Az édesatyámtól ajándékozás útján szerzett ingatlanaimat, valamint Budapesten őrzött összes értékeimet »gróf Vigyázó Sándor és neje, született báró Podmaniczky Zsuzsanna örökalapítvány« címen a Magyar Tudományos Akadémiára hagyom [...], könyv és képgyűjteményeim (Budapesten és Vácrátóthon) utóörökösének ugyancsak a Magyar Tudományos Akadémiát nevezem meg, úgy azonban, hogy e címen sem nem leltározhat, sem utóöröklési jogát semmiképpen sem biztosíthatja."[36]

Vigyázó Ferenc anyja halála után csak a vagyonkezelésre fordította idejét, igen nagy magányban élt, sokat betegeskedett, amit egyre nehezebben viselt, és ez tragédiához vezetett: Bécsben 1928. július 27-én délelőtt 11 órakor öngyilkosságot követett el. Szanatóriumba szállították, ahol életének 55. évében 1928. július 29-én hajnalban elhunyt.[37] Vele kihalt a család grófi ága, Rákoskeresztúron 1928. augusztus 6-án helyezték örök nyugalomra a családi sírboltban. Berzeviczy Albert az MTA akkori elnöke így jellemezte őt: „a magyar műveltségnek és tudománynak lánglelkű, áldozatkész apostola volt."[38]

Berzeviczy Albert az 1928. október elsején tartott összes ülésen így kezdte felszólalását: „oly eseményről kell mindenekelőtt említést tennem, mely Akadémiánk évkönyveiben páratlanul áll s méltán állítható Széchenyi nagy alapítói ténye mellé."[39] Ezzel az óriási hagyatékkal az Akadémia olyan hatalmas vagyont örökölt, amilyennel fennállása óta még nem rendelkezett. Az óriási vagyon több mint huszonöt kataszteri hold föld, négy kastély (Abony, Nagyberki, Rákoskeresztúr, Vácrátót), két nagy bérpalota (Károly körút 1., Nádor utca 20.),[40] készpénz, értékpapírok, ötvösgyűjtemény, könyvtár és képtár, mindezt együtt hatvanmillió pengőre becsülték.[41]

A soha nem remélt jövedelem híre igen hamar elterjedt, a *Magyarország* 1928. augusztus 4-i száma a „világ leggazdagabb" akadémiájának nevezi a Magyar Tudományos Akadémiát, a *Pesti Hírlap* kerek százmillió pengős vagyonról tesz említést, a *Magyar Hírlap* pedig 1929. augusztus 1-i számában Zsolt Béla

31. Gergely 1971, [3]–4. ¶ 32. Dézsi 1928, 6. ¶ 33. Vigyázó Sándor fiókvégrendelete 1919, 13, MTA KIK Kézirattár K 1188: 11. ¶ 34. *Uo.* ¶ 35. Podmaniczky Zsuzsanna végrendelete, MTA KIK Kézirattár K 1188/12. ¶ 36. Vigyázó Ferenc végrendelete, 1921, MTA Kézirattár KIK K 1188: 3. ¶ 37. Péteri Ferenc levele, MTA KIK Kézirattár K 1188: 29. Dr. Péteri Ferenc ügyvéd volt jelen Vigyázó Ferenc halálos ágya mellett. ¶ 38. Berzeviczy Albert levele 1928-ból, MTA KIK Kézirattár K 1188: 2. ¶ 39. *Akadémiai Értesítő,* 1928, 175. ¶ 40. Papp 2008, 23–24. ¶ 41. Dézsi 1928, 6–7.

Vigyázó Ferenc temetése Rákoskeresztúron, 1928. augusztus 6-án. A felső képen balról jobbra Szily Kálmán államtitkár, Szabolcska Mihály tiszteleti tag, Petri Pál államtitkár, Szinnyei József főkönyvtárnok, Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter, Balogh Jenő akadémiai főtitkár, Vargha Gyula akadémiai tiszteleti tag, másodelnök

tollából a kutató munka fellendüléséről és a tudományos könyvek bőségéről álmodozik.[42] Nemcsak itthon, de külföldön is elismeréssel szóltak a sajtóban eme nagylelkű adományról a *Le France Illustrée* című lap 1928. szeptember 22-i számában egész oldalas cikket közöl Vigyázó Ferenc grófról és adományáról.[43]

A HAGYATÉKI KÖNYVTÁR KEZELÉSE AZ AKADÉMIÁN

A 17 000 kötetnyi Vigyázó-könyvtár anyagát az Akadémiai Könyvtárban, az 1930-es évekbeli rendezéskor elkezdték beosztani a nagy állomány meglévő szakjaiba. Az egyes folyóirat-sorozatokat beépítették a folyóirat részleg anyagai közé. A Keleti Gyűjteménybe is került néhány kötet a Vigyázó-könyvtárból,

42. Gergely 1971, 5. ¶ 43. A cikket lásd MTA KIK Kézirattár, Ms 5074/25.

például egy mohamedán imakönyv. A kódexek, ősnyomtatványok a Kézirattárba kerültek. A kódexek között nincs magyar nyelvű munka, de 34 latin, német, olasz, valamint egy holland nyelvű 12. századi bibliatöredék található. Figyelemreméltó tény, hogy az Akadémiai Könyvtár tulajdonában lévő ősnyomtatványok (1189 mű) több mint az egyharmada származik a Vigyázó-könyvtárból.[44] A Vigyázó család könyvhagyatékából 1930 és 1936 között összesen 16 872 kötetet katalogizáltak a könyvtárban.[45]

A világháborús harcok idején, 1945-ben az Akadémia palotája erősen megrongálódott. A földszinten elhelyezett Vigyázó-könyvtár is súlyos károkat szenvedett, mivel a bombázások során arra a szobára, ahol a könyvanyag helyet kapott, rázuhant a felette lévő Széchenyi-múzeum egy része. Az 1944–45-ös ostromkor sajnos a gazdag Podmaniczky–Vigyázó-levéltár nagy része elpusztult a rákoskeresztúri múzeumban. A megmentett iratok többségét Bartók János és Bartók Albert juttatta el az Akadémiai Könyvtárba.[46]

1971-ben indult meg a könyvtár anyagának rekatalogizálása. A címfelvételeken feltüntették a Vigyázó-könyvtárhoz való tartozás tényét. Külön katalóguslap készült az úgynevezett poszszesszorkatalógus számára. Sajnálatos, hogy nem készült annak idején nyomtatott katalógus vagy könyvjegyzék a Vigyázó-könyvtárról, mint például a Ráth-könyvtárról.

Misekönyv, Bécs–Klosterneuburg, 1440–1450 a Vigyázó-könyvtárból

44. Rozsondai 2001, 35. ¶ 45. Az Akadémiai Értesítőben megjelent könyvtári jelentések alapján. *Akadémiai Értesítő,* 1936, 138.; *Akadémiai Értesítő,* 1937, 201.; *Akadémiai Értesítő,* 1935, 311.; *Akadémiai Értesítő,* 1934, 13.; *Akadémiai Értesítő,* 1933, 31.; *Akadémiai Értesítő,* 1931, 32. ¶ 46. Bibó 1979, [27], 54.

Jablonkay Judit

A Kégl-gyűjtemény

Kégl Sándor elsősorban a magyarországi iranisztika úttörőjeként, a perzsa irodalmi kutatások első hazai képviselőjeként ismert,[1] azonban talán kevesen tudják róla, hogy a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozott könyvtára volumene révén az intézmény egyik legjelentősebb könyvadományozója is volt. Könyveit 1924 őszén testvére és örököse, Kégl János[2] részint Reviczky Jenő[3] ráckevei közjegyző közvetítésével, részint személyesen ajánlotta fel ajándék gyanánt a Magyar Tudományos Akadémiának, „az örökhagyó intentiojának megfelelően".[4] A teljes gyűjteményt, amely az 1925. augusztus 7-i pusztaszentkirályi átvételi jegyzőkönyv[5] szerint összesen 11 108 db kéziratot, könyvet és folyóiratot számlált, az Akadémia saját költségén szállíttatta Budapestre. A könyvekkel együtt Kégl Sándor és húga, Kégl Teréz[6] jegyzetei, kéziratai, levelei, fotói is a Magyar Tudományos Akadémiára kerültek.[7] Az adományozás említésre méltó előzménye, hogy Kégl életében is szoros kapcsolatot ápolt az Akadémia Könyvtárával.[8] Az utókor neki köszönheti a Könyvtár keleti nyelveken írt kéziratainak első, kézzel írt katalógusát, amelyen az 1906 utáni években dolgozott.

Kégl Sándor 1862-ben a Kiskunlacháza környéki Szunyogpusztán született nemesi családban. Életét tizenéves korától végigkísérte a könyvek és a könyvgyűjtés iránti elhivatott rajongás. A könyvek gyűjtése iránti hajlama már a gimnázium alsóbb osztályaiban megmutatkozott. Érettségi után négy éven keresztül idegen nyelvek tanulásával foglalkozott, számos európai nyelven megtanult, majd érdeklődése a keleti nyelvek felé fordult, és az arab, perzsa és török nyelvek tanulásához fogott. 1884-ben beiratkozott a budapesti egyetemre, ahol Vámbéry Ármin, Goldziher Ignác és Hatala Péter tanították. Egyetemi diplomájának és bölcsészdoktori oklevelének megszerzése után Vámbéry biztatására 1889. október 1-én Teheránba utazott, hogy gyakorlati perzsa nyelvtudását elmélyítse. Hazatérése után kezdett dolgozni legjelentősebb művén, melynek címe *Tanulmányok az újabbkori persa irodalom történetéből*. Tudósi karrierje is fokozatosan felfelé ívelt. 1893-ban kinevezték a budapesti egyetem bölcsészettudományi karán a perzsa nyelv és irodalom magántanárává. 1906-ban az Akadémia levelező tagja lett.[9] Az 1907–1908-as tanévben címzetes nyilvános, rendkívüli tanárrá nevezték ki. A perzsa nyelvtanon kívül szövegolvasásokat tartott a perzsa irodalom legfontosabb alkotásaiból. Indológiai órákat is adott, illetve egy összehasonlító kurzust vezetett a perzsa és szanszkrit eposzi költészetről.[10]

A pusztaszentkirályi családi kúriában élt szintén egyedülálló testvéreivel. Munkájában méltó szellemi társa volt széles látókörű, művelt húga, Teréz, aki maga is nyelvtehetségnek számított, és bátyjához hasonlóan számos nyelven beszélt. Jól ismerte a kortárs angol irodalmat, amelyről fennmaradt esszéi is tanúskodnak, emellett kiváló amatőr fényképész is volt, az otthonukban készített számos felvétellel örökítette meg életüket. Kégl Sándor megbeszélte vele tudományos témáit, és gyakorolta az angol nyelvet.[11] 1920. december végén pusztaszentkirályi otthonában érte a halál, ezzel hosszú időre lekerült az a terv a napirendről, hogy a budapesti egyetemen önálló iranisztika tanszék alakuljon.[12]

Testvére, János 1924. július 23-án kelt, ismeretlen címzetthez írt leveléből tudjuk, hogy bátyja „45 év alatt évenként könyvtá-

1. Kégl Sándor életútjára, munkásságára vonatkozóan lásd Sárközy 2005, 120–163. ¶ 2. Kégl János gazdálkodó ¶ 3. Reviczky Jenő (1871–1939) ¶ 4. Az adományozással kapcsolatos levelezést lásd MTA KIK Kézirattár RAL 1431/1924. ¶ 5. MTA KIK Kézirattár K 811 139/1925. ¶ 6. Röviddel bátyja után hunyt el. ¶ 7. Kégl Sándor és Teréz kéziratos hagyatékának nagyobb része az MTA KIK Keleti Gyűjtemény Kégl/001–152 jelzeteken, európai nyelvű levelezéseik bizonyos része az MTA KIK Kézirattár Ms 4825/65, 66 jelzeteken található. ¶ 8. Apor 2001, 270–291. ¶ 9. Vámbéry Ármin 1899-ben ajánlotta először akadémiai tagságra (*Akadémiai Értesítő* 1899, 195.), majd utána megválasztásáig minden évben. ¶ 10. Gaál 1924, 37–44. ¶ 11. Kégl János közlése alapján, *Uo.* 43. ¶ 12. Erre csak 1958-ban került sor.

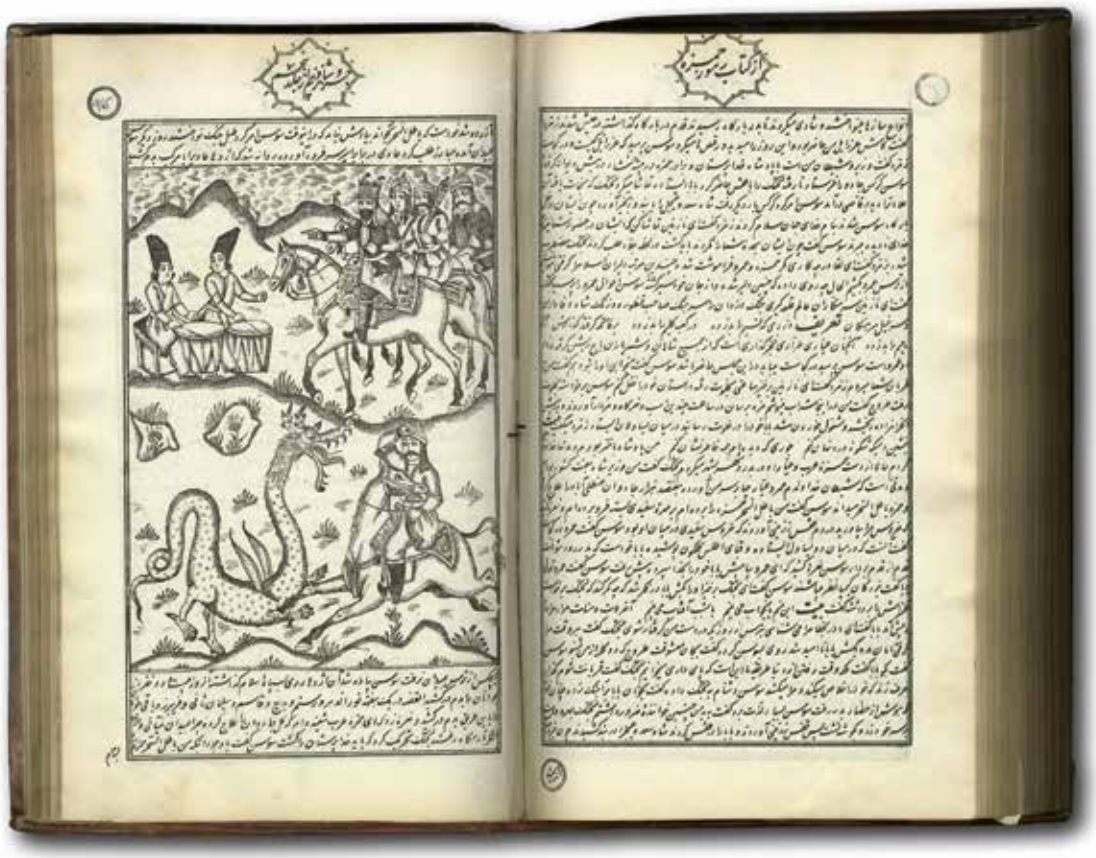
Kégl Sándor és húga, Kégl Teréz

rának fejlesztésére 5–6000 arany forintot fordított."[13] Az Akadémiának ajándékozott hatalmas gyűjtemény egy rendkívül széles érdeklődési körű, sokoldalú és sok nyelven kutató tudós képét vetíti elénk, aki nem pusztán bibliofil szenvedélytől, hanem tudományos érdeklődéstől hajtva, tervszerűen gyűjtötte a kutatásaihoz szükséges műveket. Az Akadémia részéről a hagyaték felmérésére kiküldött Németh Gyula turkológus levelező tag 1925. június 7-én kelt jelentésében[14] megállapította, hogy a Kégl-könyvtár iranisztikai gyűjteményrészének „értéke tudományos szempontból megbecsülhetetlen," hiszen a lehető legteljesebb európai szakirodalom mellett olyan ritka keleti kiadványokat, kéziratokat tartalmazott (sok esetben könyvkereskedelmi forgalomban nem elérhető műveket), amelyek megítélése szerint fontosak lehettek az Akadémia könyvtárának.

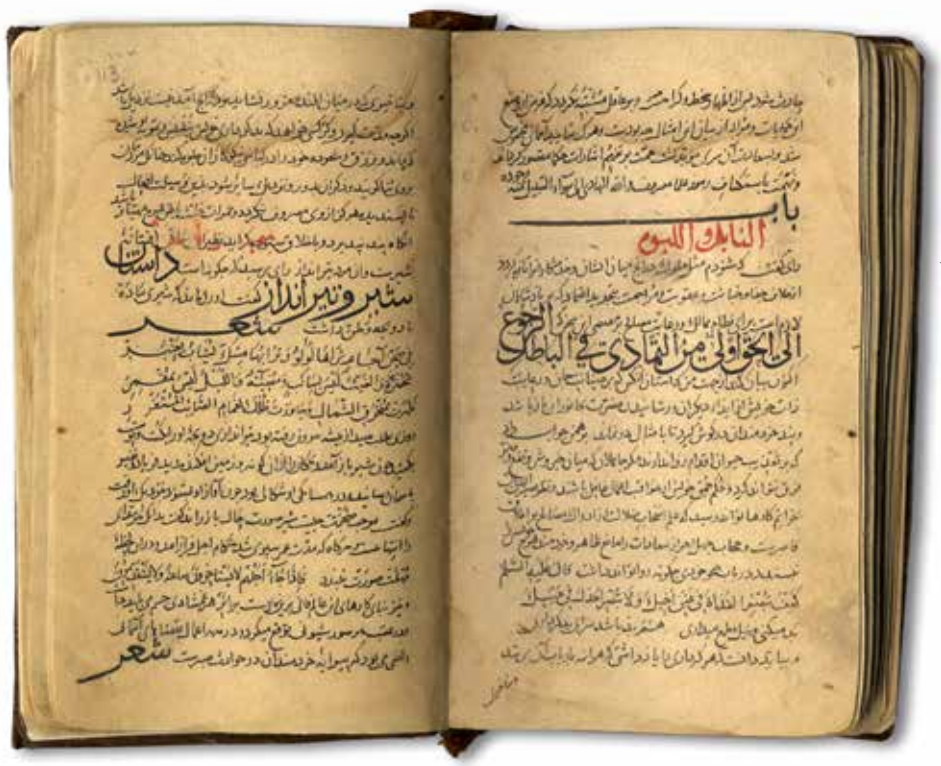
Kégl fő gyűjtőköre az irodalom és az irodalomtudomány volt európai és keleti nyelveken egyaránt. Az adomány nyomtatott könyves állományának európai klasszikus irodalmat, történelmi, földrajzi és utazási irodalmat felölelő része a törzsgyűjteményen belül a megfelelő szakokhoz került besorolásra, míg a keletkutatáshoz kapcsolódó szakirodalom és szótárak, valamint a keleti kiadványok a keleti irodalom szakhoz, amely 1949 után a Keleti Gyűjtemény kezelésébe került. Az iráni litografált könyvek a gyűjtemény kiemelten fontos részét képezik, hiszen az Európában azidőtájt alig ismert Qājār-kori könyvnyomtatás kezdeteit tárják elénk. A példátlan tudatossággal válogatott kötetekre Kégl túlnyomórészt 1889–1890-es perzsiai tanulmányútján tett szert, és Magyarország legnagyobb korai perzsa nyomtatványgyűjteményét hagyta a későbbi nemzedékekre. Könyvtárának felbecsülhetetlen tudományos értékét sejteti támogatójával és mesterével, Goldziher Ignáccal folytatott levelezése is,[15] melynek folyamán Goldziher időről időre igénybe vette egykori tanítványa magánkönyvtárát és szakmai segítségét.

A Kégl-gyűjtemény kéziratai is figyelemre méltóak. Az Akadémiai Könyvtárnak az 1925–26. évekre vonatkozó jelentése[16] szerint Kégl hagyatéka közel 75 darab keleti nyelven írt kézirattal gyarapította a könyvtárat. Ezekből 59 kötet került a perzsa kéziratgyűjteményhez, csaknem megduplázva annak addigi állományát. Az első komolyabb tételt minden valószínűség szerint iráni tanulmányútján szerezte be, kéziratainak többségét azonban hazatérése után vásárolta európai, főleg angliai könyvkereskedések révén – ez magyarázza az indiai kéziratok szembetűnően magas arányát. Bár Kégl a kéziratok terén is

13. Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában őrzött levél jelzete OSZK Fond 121/1026. ¶ 14. MTA KIK Kézirattár RAL 1046/1925 ¶ 15. Kégl Goldziherhez írt levelei a Goldziher-hagyatékban maradtak fenn (MTA KIK Keleti Gyűjtemény GIL/20/32). Levelezésükhöz lásd Dévényi 2010b, 145–164. ¶ 16. *Akadémiai Értesítő* 38 (1927) 30.

Āḫūnd mullāh Muḥammad Bāqir Majlisī (ca. 1627–1699)
Kitāb Jawāhir al-ʿuqūl *című munkája, 1849*

Abū l-Maʿālī Naṣr Allāh Munšī (? – ca. 1160–1187)
Kalīla va Dimna *című művének kézirata, 1319. december 4.*

elsősorban a saját kutatásaihoz keresett anyagot, ahol az esztétikai szempontok némiképp háttérbe szorultak, így is számos különlegességet rejt a gyűjteménye.[17] Ezek egyike a Keleti Gyűjtemény legrégibb perzsa kézirata, Naṣr Allāh Munšī *Kalīla va Dimna* (Kalila és Dimna)[18] adaptációjának 719. šavvāl 13-ára, azaz 1319. november 26-ra keltezett másolata (Perzsa O. 057), a legkorábbi datált, teljes terjedelmében fennmaradt iszlám kézirat magyarországi közgyűjteményekben. A kötetet az iráni nyelvekkel foglalkozó német filológus, Paul Horn ajándékozta Kégl Sándornak.

Kégl gyűjteményében három olyan kéziratot találunk, amelyeknek máig ez az egyetlen példánya ismert. Egyik ilyen a cím és szerző nélkül, töredékes állapotban fennmaradt erotikus maṯnavī (párvers), amely a két hősnő neve után az *Alfīya va Šalfīya* címet kapta (Perzsa O. 081/1). Az irodalomtörténészek számon tartanak egy ugyanilyen című elbeszélő költeményt a 11. századi Azraqī Haravī tollából, azonban hozzáteszik, hogy a mű elveszett. Az indiai csistí dervisrendhez tartozó legendás szent, Šayḫ Niẓām al-Dīn Auliyā' feleségének történetét elbeszélő *Ṣādiq al-aṣṣ* című didaktikus költemény (Perzsa O. 083/3) szerzője csak költői nevén, Ḫaṣṣī-ként van feltüntetve a kéziratban. A vers egyéb fennmaradt másolata nem ismert. Sajnos a jelen kézirat sem teljes, utolsó lapjai hiányoznak. A *Bhagavad Gītā*[19] (A Magasztos szózata) számos perzsa fordítást ért meg, azonban a Kégl-gyűjteményben található fordításról nem tesz említést a szakirodalom. Pandit Dayārām Kāčrū Ḫušdil *Ḫulāṣa-yi asrār-i Šrī Bhagavad Gītājī* című fordításának (Perzsa O. 075), úgy tűnik, még nem került elő további másolata. Ezen túlmenően a teljes gyűjtemény – lévén, hogy a gyűjtő alapvetően saját irodalmi kutatásaihoz, tudományos szempontok szerint válogatta – bőven kínál lehetőségeket és forrásokat a további kutatómunkához.

17. A Keleti Gyűjtemény perzsa kéziratainak teljes leírásához lásd Péri–Mohammadi–Sárközy 2018. ¶ 18. *Kalíla és Dimna,* állatmese-gyűjtemény és fejedelmi tükör. ¶ 19. A *Bhagavad Gītā* a hinduizmus egyik legfontosabb szentírása és alapműve, amely a *Mahábhárata* epikus eposz része, de önálló műként is értelmezhető.

F. Csanak Dóra

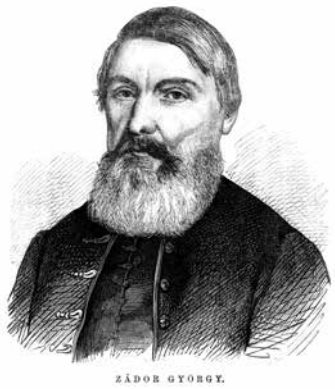
Vörösmarty Mihály hagyatéka – a Vörösmarty-szoba

Vörösmarty Mihály kéziratainak sorsa az Akadémiára kerülésükig, 1927-ig meglehetősen homályos. 1927-től 1945-ig az Akadémia utcára nyíló földszinti Vörösmarty-szobában, azután pedig a Könyvtár Kézirattárában kaptak otthont. Addig útjuknak szinte egyetlen állomását sem lehet teljes biztonsággal rekonstruálni. Tudjuk, hogy Vörösmarty már ifjúkorában ajándékozott kéziratokat barátjának, Zádor (Stettner) Györgynek, aki később a költő halála után további kéziratokat szerzett meg az özvegytől.

Zádor György leszármazottai családi hagyomány alapján úgy tudják, hogy Vörösmarty Béla, a költő fia 1900-ban Vörösmarty születésének centenáriuma idején visszakérte a kéziratokat

Vörösmarty Mihály, 1836, Barabás Miklós olajfestménye

Zádor György

Vörösmarty Béla, 1899,
Koller utódainak felvétele

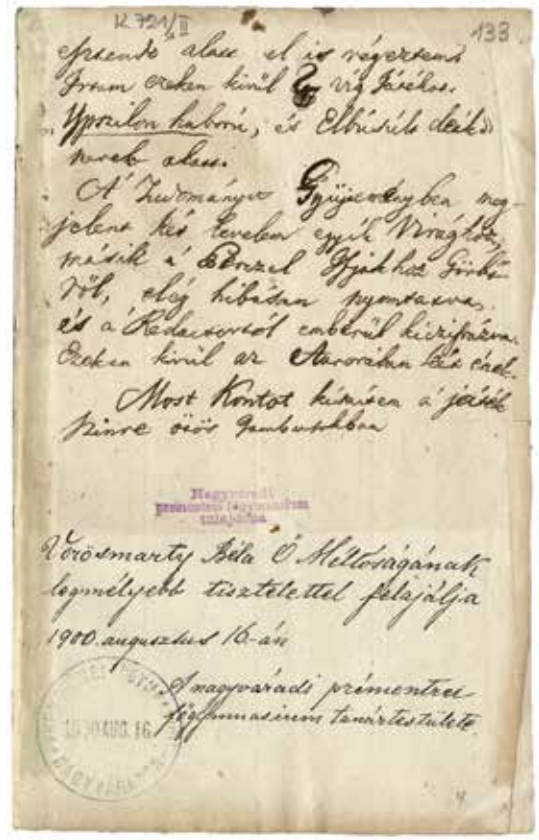
Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona,
Ellinger Ede felvétele

unokájától, Zádor Bélától, s nem neki adta vissza az anyagot, hanem a nagyváradi premontrei gimnáziumban helyezte el, amelynek annak idején növendéke volt. A hagyomány szerint Zádor Béla nagyon megneheztelt rá ezért. Vörösmarty Béla aztán később a premontrei rendtől is visszakérte állítólag a kéziratokat, s testvérének Széll Kálmánné Vörösmarty Ilonának, illetve unokahúgának Bernrieder Jánosné Széll Ilonának adta át őket megőrzésre, aki 1924-ben Brisits Frigyes útján az egész hagyatékot az Akadémiának ajándékozta. Ebből az anyagból jött létre a Vörösmarty-szoba.

A kéziratok alapos átnézése viszont olyan feltevést látszik valószínűsíteni, amely csak részben egyezik az előbb elmondottakkal. Úgy tűnik, hogy Zádor azokon a főleg zsengéket tartalmazó kéziratokon kívül, amelyeket még maga Vörösmarty ajándékozott neki, csakugyan kaphatott kéziratokat Vörösmarty özvegyétől is, de nem kapott meg mindent, a család birtokában is maradt anyag. Erre vall Bernriedernének a K 2/118. jelzetű füzet hátsó borítólapjára ragasztott feljegyzése: „Néhány kézirat fényképe és az emléktárgyak a milleneumi kiállítás keretében a »történelmi« részben ki voltak állítva nagybátyám Vörösmarty Béla által." S ugyancsak ezt tanúsítja az a sajnos datálatlan feljegyzés, mely így szól: „Anyámnak adott kéziratok. (Ezt anyám Széll Kálmánné írta e papirosra. Bernriederné Széll Ilona)"[1] A feljegyzés első fele Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona írása s anyjára, Vörösmartyné Csajághy Laurára vonatkozik, a zárójelben levő mondatot pedig az aláíró Bernriederné Széll Ilona írta, s édesanyjáról, Széll Kálmánné Vörösmarty Ilonáról szól.

A Zádor Györgyhöz került kéziratokat halála után fia, Zádor Gyula, a nagyváradi törvényszék elnöke örökölte – ő adta ki Kazinczy és apja levelezését is. Elképzelhető, hogy a kéziratokat – vagy legalábbis egy részüket – ő ajándékozta vagy helyezte letétbe a premontrei gimnáziumban, ismeretlen, de 1900-nál korábbi időpontban. Vörösmarty *Önéletrajzi töredékei*nek kéziratán ugyanis 1900. augusztus 16-i keltezéssel a következő

1. MTA KIK Kézirattár K 721/1. 117. a.

A premontrei gimnázium pecsétei és felajánlásának szövege Vörösmarty Mihály életrajzi töredéke kéziratának utolsó oldalán

Bernrieder Jánosné Széll Ilona, Koller utódainak felvétele

körpecséttel hitelesített bejegyzés olvasható: „Vörösmarty Béla Ő Méltóságának legmélyebb tisztelettel felajánlja a nagyváradi premontrei főgymnasium tanártestülete."[2]

Nem valószínű, hogy Vörösmarty Béla 1900-ban elkéri a kéziratokat Zádor Bélától, Zádor Gyula fiától, majd a premontrei gimnáziumnak adja s még ugyanebben az évben, augusztusban vissza is kéri. Sokkal inkább feltehető, hogy korábban Zádor adta a kéziratokat városa gimnáziumába, s ide utasította a hozzá forduló Vörösmarty Bélát, akinek tulajdonjogát a tanári kar elismerte, s átadta neki a lepecsételt, tehát tulajdonukba vett kéziratokat. (A tanártestület bejegyzésének „legmélyebb tisztelettel felajánlja" kifejezése is kizárja, hogy Vörösmarty Béla visszakérte a kéziratokat.) Hogy viszont a családi hagyomány sem téved egészen, tudniillik hogy Zádor átadott Vörösmarty Bélának kéziratokat, amelyeket nem kapott vissza, azt a következő adat látszik bizonyítani: a Zádor Györgyhöz írt Vörösmarty-leveleken, melyeket nyilvánvalóan és teljes joggal Zádor György és utódai őriztek, nem található a nagyváradi gimnázium pecsétje, de a többi anyaggal együtt 1927-ben ezek is az Akadémiára kerültek. Szerepelnek a Bernriederné által írt átadási jegyzékben is. Lehetséges, hogy e leveleket – esetleg más kéziratokkal együtt – Zádor utódai maguknál tartották, s ezeket adták át Vörösmarty Bélának, aki a premontrei gimnáziumtól visszakapott többi anyaggal együtt később mindent rokonainak juttatott.

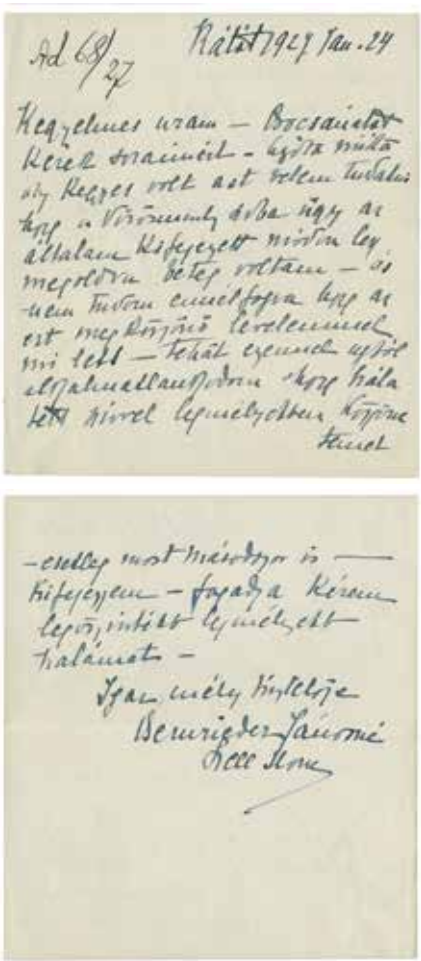
Ha azt vizsgáljuk, hogy a teljes kéziratanyagból mennyi került a nagyváradi gimnázium birtokába, kiderül, hogy a levelezésnek csak igen kis részén látható a premontrei rend pecsétje: körülbelül 260 darabból csak 38-on. A többi kézirat ma tizenhat kötetbe kötve van a Kézirattárban,[3] ebből

A rátóti Széll-kastély, Széll Ilona felvétele

2. MTA KIK Kézirattár K 721/II. 133.

3. MTA KIK Kézirattár K 712–K 722 és K 778.

Bernrieder Jánosné levele Balogh Jenő főtitkárnak

egy egykorú bőrkötés, a többi tizenöt bekötésére 1950 táján került sor. A múlt században legfontosabbnak tartott Vörösmarty-művek, a drámák és az elbeszélő költemények szinte teljes számmal Zádorhoz s onnan a premontrei gimnáziumba kerültek, a lírai versek, kisebb cikkek, kritikák, prózai írások és levelek pedig csak részben.

1900-tól 1927-ig a kéziratok ismét a Vörösmarty család birtokában voltak. Sorsukról csak annyi ismeretes, hogy egy részüket Riedl Frigyesnek adták kölcsön, aki megállapította, hogy nincs köztük kiadatlan, majd 1906. november 7-én visszaadta őket Széll Kálmánnénak.

Az Akadémia Vörösmarty-szobájának gondolata Bernriederné Széll Ilona 1923. november 22-i levelében bukkan fel először. Fiatalon meghalt fia szándékát akarta megvalósítani a kéziratok, bútorok és emléktárgyak átadásával, mivel leánya gyermektelen lévén, a család egyenes ágon nem folytatódik. Berzeviczy Albert elnök válaszában azt javasolta, készítsen feltételhez kötött végrendeletet, ez a megoldás azonban nem felelt meg Bernriederné intenciójának. Az akadémiai iratokban ezután 1926 novemberéig nem esik több szó a kéziratok átadásáról. Ekkor Bernriederné Brisits Frigyes útján ismét megüzente elhatározását, s megindult a levelezés a részletek tisztázására. Az Akadémia elfogadta Bernriederné feltételét, hogy külön Vörösmarty-szobában, nem a Vörösmarty-korra, hanem csak magára Vörösmartyra vonatkozó könyvek között helyezik el az átengedett ereklyéket és kéziratokat. Kijelölték a megfelelő helyiséget. 1927 januárjában az Akadémia 1200 pengőt szavazott meg berendezésére, február végén kifestették, rendbe hozták a szobát, március elején pedig

Vörösmarty Mihály íróasztala

Bernriederné elküldte az átadandó ereklyék jegyzékét (valószínűleg a K 2/118 jelzetű füzetet). Április folyamán megérkezett a küldemény a Vas megyei Rátótról, májusban és júniusban az Akadémia kijavíttatta Vörösmarty bútorait s megrendelte a szükséges új berendezési darabokat.

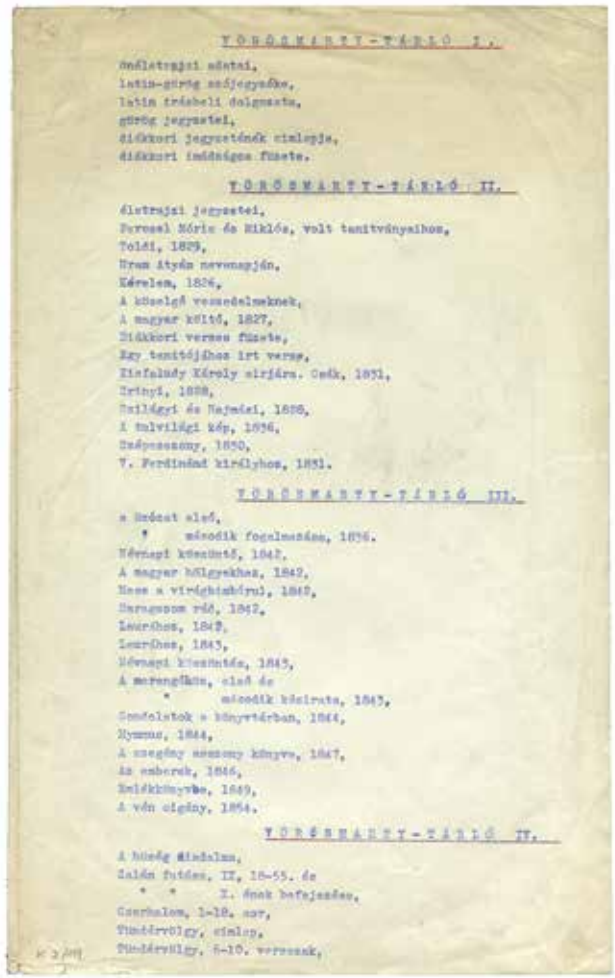
Az elkészült Vörösmarty-szoba ünnepélyes megnyitására 1927. június 20-án került sor. Ünnepi beszédet az Akadémia elnöke, Berzeviczy Albert mondott, szövege az *Akadémiai Értesítő* 1927. évfolyamában meg is jelent.[4] A megnyitás napján az Akadémia megkoszorúzta Vörösmarty sírját a Kerepesi temetőben. Augusztusban Brisits Frigyes elkészítette a Vörösmarty-szoba anyagának katalógusát.[5]

A Vörösmarty-szoba Budapest ostroma alatt kissé megsérült. A kéziratok legnagyobb részét már korábban az óvóhelyen biztonságba helyezték, a könyvek és emléktárgyak megmaradt része pedig összecsomagolva átkerült a könyvtárba. A bútorokról és tárgyi emlékekről 1950. november 23-án *Vörösmarty-ereklyék* címmel lista készült, amely húsz tételben sorolta fel az anyagot. Ebből tizenöt tételt 1953. június 9-én az Akadémia átadott a Petőfi Sándor Irodalmi Múzeum nyéki Vörösmarty-kiállítása számára.[6] Vörösmarty saját könyvtárának darabjai a Régi Könyvek Gyűjteményébe kerültek és „Vörösmarty Mihály Könyvtárából" feliratú pecséttel ellátva 540.009–540.087 számokon találhatók.[7]

4. *Akadémiai Értesítő* 1927, 160–161. ¶ 5. Brisits 1928, 396. ¶ 6. Az átadott tárgyak egy részét 2016-ban visszaadta a Petőfi Irodalmi Múzeum.

7. A könyvtárat Csapodi Csaba ismertette: *Magyar Könyvszemle,* 1956, 65–68.

A Vörösmarty-szoba tárlói tartalmának jegyzéke Brisits Frigyestől, 1927

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ I.

Önéletrajzi adatai,
latin-görög szójegyzéke,
latin írásbeli dolgozata,
görög jegyzetei,
diákkori jegyzetének címlapja,
diákkori imádsága füzete.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ II.

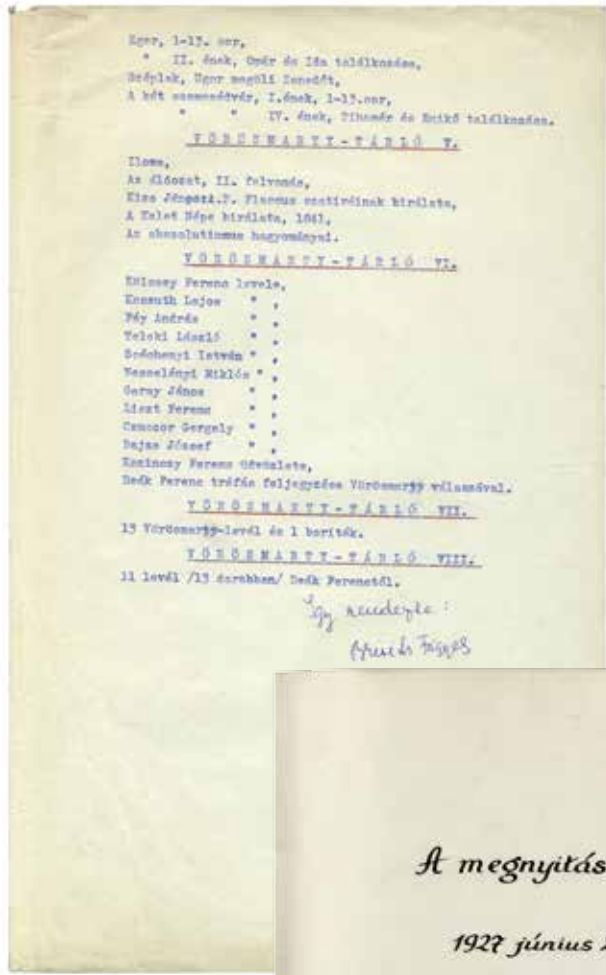
életrajzi jegyzetei,
Perczel Móric és Miklós, volt tanítványaihoz,
Toldi, 1829,
Hrom ifyén nevenapján,
Kérelem, 1826,
A kösleglő veszedelmeknek,
A magyar költő, 1827,
Diákkori versei füzete,
Egy tanítójához irt verse,
Kisfaludy Károly sirjára. Gedk, 1831,
Irtnyi, 1838,
Emlékezet és Nemzet, 1836,
A tulvilági kép, 1836,
Emlékezet, 1850,
V. Ferdinánd királyhoz, 1851.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ III.

a Bródat elsö,
" második fogalmazása, 1836.
Hévnapi köszöntö, 1842,
A magyar hölgyekhez, 1842,
Hese a virágkehöröl, 1843,
Harangszom rád, 1842,
Lenrőhoz, 1842,
Lenrőhoz, 1843,
Hévnapi köszöntés, 1845,
A merengőhez, elsö da
" második kézirata, 1845,
Gondolatok a könyvtárban, 1844,
Hymnus, 1844,
A szegény szemeny könyve, 1847,
Az emberek, 1846,
Emlékkönyvbe, 1849,
A vén cigány, 1854.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ IV.

A hösök áldalma,
Zalán futása, II, 18-55. da
" " I. ének befejezése,
Csarnalom, 1-18. sor,
Tündérvölgy, címlap,
Tündérvölgy, 6-10. versszak,

Egyr, 1-17. sor,
" II. ének, Ondr da Ida találkozása,
Bródyak, Ugor magöli Zenedét,
A két szomszédvár, I.ének, 1-17.sor,
" " IV. ének, Tihamér da Enikö találkozása.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ V.

Ilona,
Az ifjonat, II. folvonda,
Kiss Jánosról. Platonus esztivéinek birálata,
A Nelet Népe birálata, 1841,
Az absolutismus hagyományai.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ VI.

Eötvösy Ferenc levele,
Kossuth Lajos " "
Fáy András " "
Teleki László " "
Szécheny Istvén " "
Vesselényi Miklós " "
Garay János " "
Liszt Ferenc " "
Czuczor Gergely " "
Bajza József " "
Kazinczy Ferenc életrajza,
Deák Ferenc tréfás feljegyzése Vörösmarty vallomásával.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ VII.

13 Vörösmarty-levél és 1 boritók.

VÖRÖSMARTY-TÁRLÓ VIII.

11 levél /13 darabban/ Deák Ferenctöl.

Igy kezdödik:

Ferenc Józsefné

A megnyitás napján

1927 június 20-án:

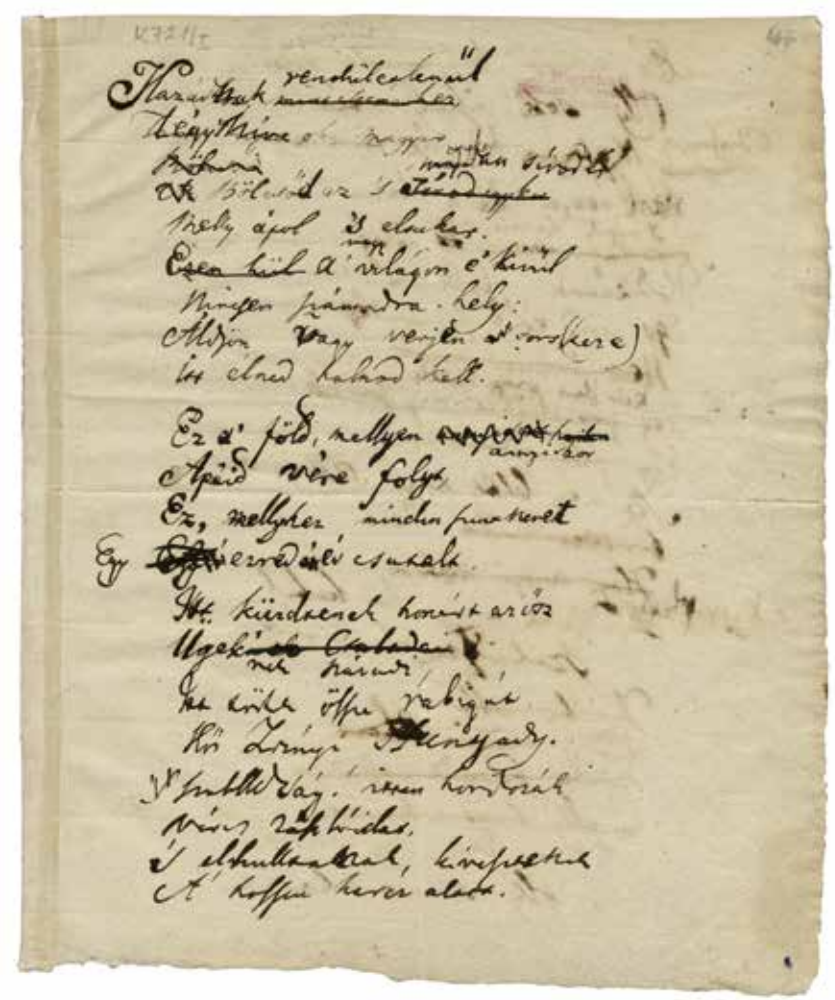
A Vörösmarty-szoba vendégkönyvének első oldala

A Vörösmarty-szoba az ostrom után

Az addig szabad lapokból vagy kisebb füzetekből álló kéziratok 1950 táján félbőrkötést kaptak és a bekötés után raktározási okokból a kötetes kéziratok sorában kaptak K-jelzetet, távol a dobozokban tárolt Vörösmarty-levelezéstől. Később a bekötött kéziratok állapota indokolttá tette a kötetek felbontását és e kéziratos anyag elhelyezését borítékokban. Azonban az egyes tételek sorrendje és számozása nem változott, mivel a kritikai kiadás jegyzetanyagában a „K"-jelzetű kötetekre és fóliószámokra hivatkoztak a sajtó alá rendezők. Az egykori Vörösmarty-szoba kéziratos anyaga tehát két csoportból áll: 1. Vörösmarty-levelezés K 1–K 2 jelzettel, és 2. Vörösmarty-kötetek K 712–K 722 és K 778 jelzettel.[8]

Meg kell azonban jegyezni, hogy a Vörösmarty-levelezést tartalmazó dobozokba kerültek olyan kisebb Vörösmarty-kéziratok is, amelyek nem a Vörösmarty-leszármazottaktól jutottak a Könyvtár állományába. Egyik ilyen darab Vörösmarty levele Perczel Sándorhoz, melyet Perczel Béla ajándékozott az Akadémiának 1941. március 7-én. A gyűjtemény végén elhelyezett K 2/104–117. jelzetű kéziratok pedig 1939. november 15-én a főtitkári hivataltól kerültek a Könyvtárba más kéziratokkal együtt. Eredetüket a rajtuk látható pecsét jelzi: „Ernst Lajos gyűjteményéből."

A Szózat *kéziratának részlete*

8. Növedék napló 455–459/1952.

Dévényi Kinga

A Goldziher-gyűjtemény

Goldziher Ignác az európai iszlámtudományok megteremtője 1850-ben született Székesfehérváron, és kora fiatalságától szoros szálakkal kötődött a Magyar Tudományos Akadémiához, illetve annak könyvtárához. Annak ellenére, hogy több mint száz évvel ezelőtt hunyt el, szakterületének máig az egyik legnagyobb hatású európai gondolkodója. Ezt mi sem tükrözi jobban, mint műveinek újra és újra történő kiadása, fordítása, illetve az azokra mind a mai napig tartó hivatkozások. Munkásságán kívül személye, a zsidó tudományosságba való beágyazottsága, de magyarsága is folyamatosan az érdeklődés homlokterében áll. Nemzetközi hírnevét nemcsak az mutatja jól, hogy számos tudós társaság választotta őt tagjául,[1] hanem az is, hogy milyen jeles egyetemek szerették volna őt megnyerni – eredménytelenül – professzoruknak.[2]

Goldziher 26 éves korában lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező,[3] majd 42 éves korában rendes tagja.[4] Az I. Nyelv- és Széptudományi Osztálynak 1905. május 9. és 1919. október 23. között elnöke volt.[5] Az Akadémia könyvtárát életében folyamatosan gyarapította, levelezése és kéziratai pedig 1921-ben bekövetkezett halála után kerültek annak tulajdonába. Értékes könyvtárát az I. világháború után alapított Jeruzsálemi Héber Egyetem vásárolta meg, mivel az Akadémia nem rendelkezett a megfelelő anyagi háttérrel egy ilyen volumenű gyűjtemény megvásárlásához. A „Goldziher Könyvtár" – amely a mai Izraeli Nemzeti Könyvtár Iszlám és Közel-Kelet Gyűjteménye alapjául szolgált – 1924 szeptemberében nyílt meg ünnepélyesen a nagyközönség előtt.[6] A megvásárolt könyvekkel együtt véletlenül került Jeruzsálembe mintegy háromszáz olyan kézirat, különlenyomat, recenzió, korrektúra, újságkivágat és levél, amelyeket Goldziher a könyvekkel együtt tárolt.[7]

Kéziratos hagyatékát, amely a neki írt több mint 13 000 levél mellett Goldziher mintegy kétszáz tételnyi saját kezű jegyzetét, előtanulmányát és néhány művének kéziratát tartalmazza, fia, Károly, a tudós matematikus adományozta az Akadémiának édesanyja, Mittler Laura 1925 végén bekövetkezett halálát követően, akinek az volt az utolsó kívánsága, hogy ezek az iratok az Akadémián leljenek állandó otthonra.[8] A dokumentumokat Goldziher Ignác VII. kerületi Holló utcai lakásából 1926. január 18-án szállították egy hatalmas lezárt ládában az Akadémiára. Balogh Jenő főtitkárnak írt levelében Goldziher Károly azonnal felajánlotta segítségét a rendezetlen iratok katalogizálásában.[9]

Az Akadémia többször is megköszönte Károlynak az értékes adományt, különös tekintettel a tudományos levelezésre, hangsúlyozva, hogy az „szellemi életünk fejlődésére és a keleti tudományok haladására nézve [is] nagy jelentőségű".[10] A feldolgozás azonban csak több mint hat évvel később, Stein Aurél közbenjárására vette kezdetét, aki javasolta, hogy tegyék elérhetővé Goldziher levelezését a világ érdeklődő tudósai számára.[11] E kezdeményezés alapján kezdhetett el 1931 elején Goldziher Károly dolgozni apja levelezésének katalogizálásán, Heller Bernát[12] és Pukánszky Béla[13] közreműködésével. Hármójuk fáradhatatlan munkája révén került a levelezés a feladók ábécé rendjében

1. Goldziher Ignác címeit közel fél oldalon soroló gyászjelentését, amelyet a Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem adott ki, idézi Heller 1927, 263. ¶ 2. Lásd pl. Ballagi 1921/23, 268–269. Reprint in: Ballagi 1934, 269–278., illetve Ormos, 2001b, 183–192. ¶ 3. *Akadémiai Értesítő,* 1876, 137. ¶ 4. *Akadémiai Értesítő,* 1892, 283, 347.; *Akadémiai Értesítő,* 1892, 681. ¶ 5. Lemondásával kapcsolatban lásd *Akadémiai Értesítő*, 1919, 274–275. ¶ 6. *Qiryat Sefer* 3 (1924). ¶ 7. E korábban feldolgozatlan és a kutatók számára is ismeretlen gyűjtemény feltárására 2024-ben került sor. A leírás online elérhető: Dévényi 2025, https://albert.ias.edu/20.500.12111/8378, https://doi.org/10.48706/ws6e-jf76. A digitalizált dokumentumok is elérhetők online az Izraeli Nemzeti Könyvtárban: https://www.nli.org.il/he/archives/NNL_ARCHIVE_AL990038517310205171/NLI. ¶ 8. Goldziher Károly Goldziher Ignác és Mittler Laura kisebbik fia. Az alkalmazott matematika egyik magyar úttörője, egyetemi magántanár. ¶ 9. Goldziher Károly levele Balogh Jenőnek, 1926. január 14., MTA KIK Kézirattár RAL 66/1925. ¶ 10. Balogh Jenő levele Goldziher Károlynak, 1926. január 19., MTA KIK Kézirattár RAL 163/1926. ¶ 11. Ezt a kezdeményezést őrzi Balogh Jenő Heller Bernátnak írt, 1933. november 14-én kelt levele (MTA KIK Kézirattár RAL 1004/1933). ¶ 12. Heller Bernát irodalomtörténész, orientalista, folklorista, az Országos Rabbiképző Intézet tanára. ¶ 13. Pukánszky Béla irodalomtörténész, egyetemi tanár, 1932-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választották, 1949-ben tanácskozó tag lett.

Goldziher Ignác, 1909, Erdélyi Mór felvétele

Goldziher Károly

Goldziher Ignác fiához, Károlyhoz írott levelének részlete Goldziher Ignácné Mittler Laura fényképével, Budapest, 1911. július 4.

47 dobozba. Az osztályozás mellett elkészült a leveleket küldő személyek szintén ábécébe rendezett névsora is. Ezen a listán és az egyes borítékokon feltüntették a küldött levelek számát is.

1932-ben, szintén Stein Aurél kezdeményezésére, az Akadémia egyezményt kötött a Tübingeni Egyetemi Könyvtárral, hogy onnan megszerezzék azt a közel háromszáz levelet, amelyet Goldziher írt a korabeli iszlámtudományok neves német tudósának, Theodor Nöldekének.[14, 15] A leveleket el is küldték, s azokat „a hivatalos órákon kívül a főtitkári hivatal egyik alkalmazottja, Csánki Mária" le is gépelte.[16]

A Goldziher-szobát, az Akadémia székházának földszintjén, a könyvtári raktárak mellett 1933. október 18-án avatta fel Berzeviczy Albert, az Akadémia elnöke. Beszédében hangsúlyozta, hogy a szoba megnyitását a magyar és külföldi tudósok előtt a levelek iránti érdeklődésen kívül az is indokolja, hogy az Akadémiának nincs pénze megjelentetni a még kiadatlan Goldziher-kéziratokat. Az *Ungarische Jahrbücher* 1933. decemberi száma Pukánszky Béla tollából közölte a szoba ismertetését.[17] Részletesebben írt róla Somogyi József 1935-ben megjelent írásában.[18] Az Akadémia Pukánszky cikkét negyven vezető európai iszlámkutatónak küldte el, akik lelkesen üdvözölték ezt a kezdeményezést.[19] E körlevél hatására küldte el az Akadémiának Duncan B. Macdonald[20] a Goldziher által neki írt leveleket, így ez a levelezés – a Nöldeke–Goldziher levelezéshez hasonlóan – szintén teljes egészet alkot a Keleti Gyűjteményben.

A kiterjedt levelezés a mai napig értékes tudománytörténeti forrás, amelyből megismerhetjük Goldziher hazai és nemzetközi

14. Theodor Nöldeke német tudós, korának legjelentősebb orientalistája. Munkássága az Ószövetség, a sémi nyelvek, az arab, perzsa és szír nyelvű művek tanulmányozására terjedt ki, mely területeken meghatározó tanulmányokat és könyveket írt. ¶ 15. Berzeviczy 1933, 347. ¶ 16. *Uo.* ¶ 17. Pukánszky 1933, 371–372. ¶ 18. Somogyi 1935, 149–154. ¶ 19. MTA KIK Kézirattár RAL 485/1932. ¶ 20. Duncan B. Macdonald skót presbiteriánus lelkész és orientalista, aki az arabisztikával és iszlámtudománnyal foglalkozó első központot hozta létre az Amerikai Egyesült Államokban (Hartford, Connecticut).

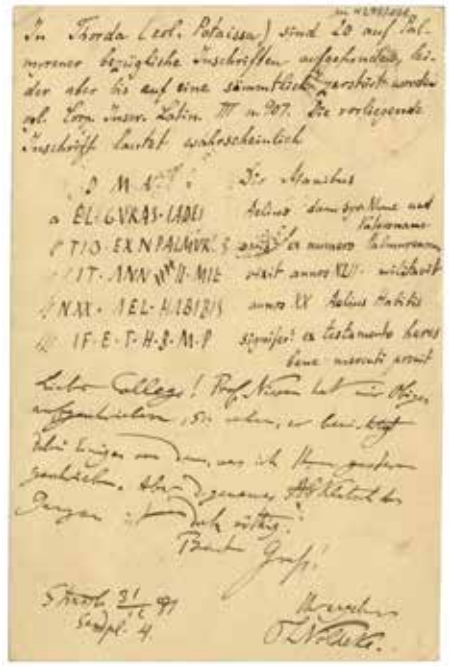

Goldsiher Ignács

VII. Holló-utcza 4

Goldziher Ignác névjegye Torma Károlynak szóló sorokkal

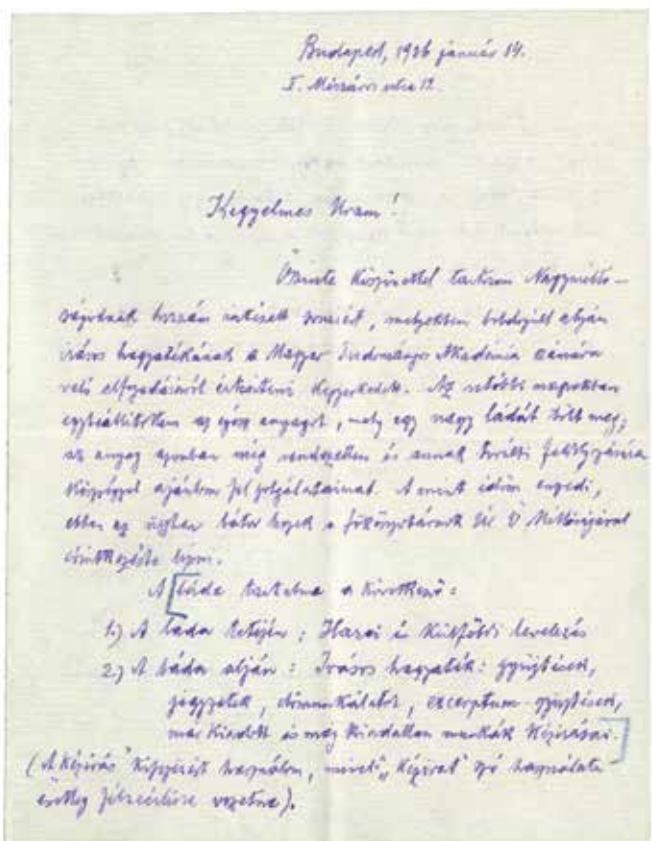

Theodor Nöldeke levele Goldziher Ignácnak, 1881. december 31.

Goldziher Ignác lakóháza a Budapest VII. kerületi Holló utcában

Budapest, 1926 január 14.
V. Mérsárkos utca 12.

Kegyelmes Uram!

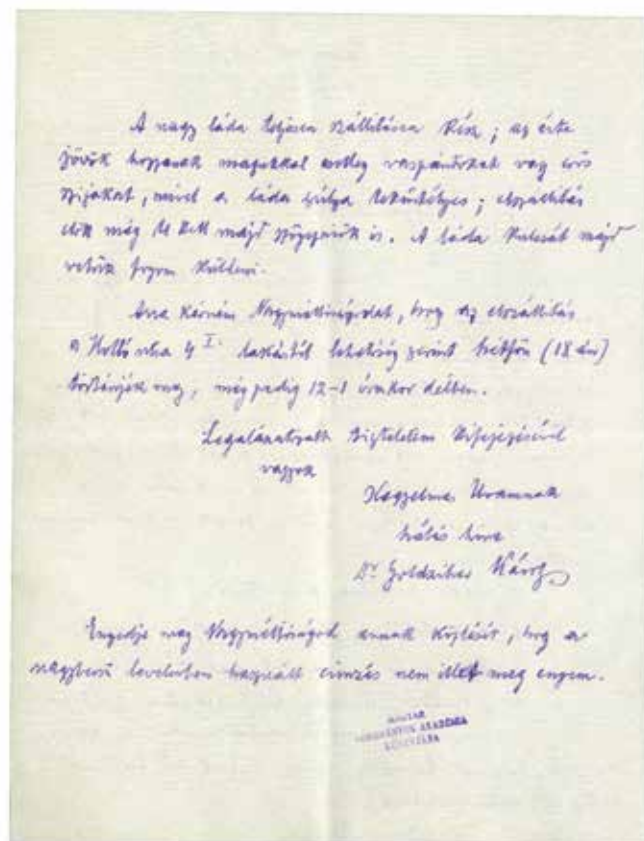
Minthogy kéziratokkal tartozom Nagyméltóságodnak hozzám intézett soraiból, melyekben bizalmával akkori hagyatékának a Magyar Tudományos Akadémia számára való elhelyezéséről értekezni kegyeskedik. Az utóbbi napokban egyháztörténeti anyagot, mely egy nagy ládát tölt meg; az anyag azonban még rendezetlen és annak közlési feldolgozása kéziratok ajánlom fel folyóiratainak. A mint időm engedi, ebben az ügyben bátor leszek a főtitkárnak Tek. D. Balogh Jenő úrnak tüzetesebb tájékoztatást nyújtani.

A [láda tartalma a következő:

1.) A láda tetején: Harsai és Kiskőrösi levelezés

2.) A láda alján: Irásos hagyaték: gyüjtések, jegyzetek, dissertációk, excerptum gyüjtések, már kiadott és még kiadatlan munkák kéziratai.

(A kéziratok kiválasztását magamra vállalom, minthogy a kéziratok tömeges elhelyezése csakis fölöslegesen terhelné a főtitkárság hivatalát.)

A nagy láda tetején találhatók Rómi; az érte jövők kezeinek magukkal csekély terjedelmű vagy értékű tárgyakat, mivel a láda súlya korlátolt; elszakadás után még 14 napi maját tárgyakat is. A láda tartalmát vevőre nézve nyitva küldjem.

Arra kérném Nagyméltóságodat, hogy az elszállítás a Holló utca 4 I. lakásomtól lehetőleg szerint hétfőn (18 án) történjék meg; még pedig 12–1 órakor délben.

Legalázatosabb tisztelettel kérjem kézjegyének vagyok

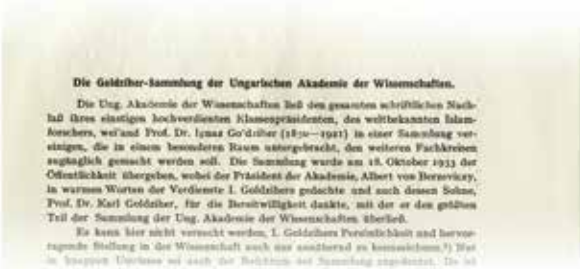
Kegyelmes Uramnak

hűséges híve

B. Goldziher Károly

Engedje meg Nagyméltóságod annak kijelentését, hogy a magyarul levelemben használt címzés nem illett meg engem.

Goldziher Károly levele Balogh Jenő főtitkárnak, Budapest, 1926. január 14.

Die Goldziher-Sammlung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften.

Die Ung. Akademie der Wissenschaften ließ den gesamten schriftlichen Nachlaß ihres einstigen hochverdienten Klassenpräsidenten, des weltbekannten Islamforschers, weiland Prof. Dr. Ignaz Goldziher (1850—1921) in einer Sammlung vereinigen, die in einem besonderen Raum untergebracht, den weiteren Fachkreisen zugänglich gemacht werden soll. Die Sammlung wurde am 18. Oktober 1933 der Öffentlichkeit übergeben, wobei der Präsident der Akademie, Albert von Berzeviczy, in warmen Worten der Verdienste I. Goldzihers gedachte und auch dessen Sohne, Prof. Dr. Karl Goldziher, für die Bereitwilligkeit dankte, mit der er den größten Teil der Sammlung der Ung. Akademie der Wissenschaften überließ.

Es kann hier nicht versucht werden, I. Goldzihers Persönlichkeit und hervorragende Stellung in der Wissenschaft auch nur annähernd zu kennzeichnen.[1]) Hier in knappen Umrissen sei auch der Bedeutung der Sammlung gedacht. Da ist

Band XIII — December 1933 — Heft 3/4

UNGARISCHE JAHRBÜCHER

Begründet von
ROBERT GRAGGER

Unter Mitwirkung von
W. BANG, Z. von GOMBOCZ, H. LEWY, K. SCHÜNEMANN

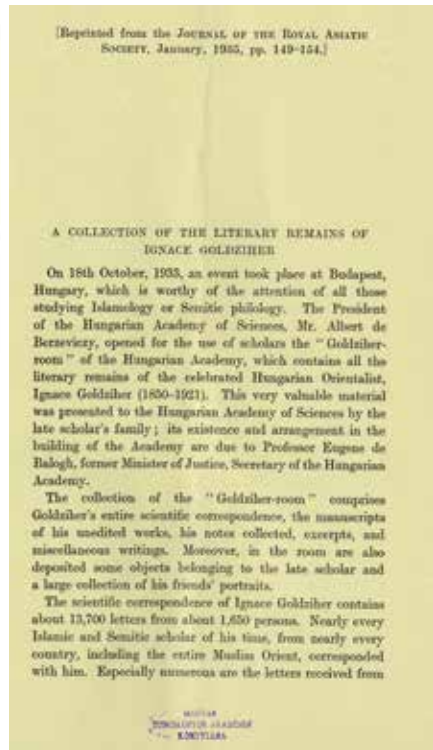
Herausgegeben von
JULIUS von FARKAS
Direktor des Ungarischen Instituts an der Universität Berlin

SONDER-ABDRUCK

KLEINE MITTEILUNGEN UND ANZEIGEN
Die Goldziher-Sammlung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

1933
WALTER DE GRUYTER & Co.
BERLIN UND LEIPZIG

Pukánszky Béla ismertetője az Ungarische Jahrbücher *1933. decemberi számában*

[Reprinted from the JOURNAL OF THE ROYAL ASIATIC SOCIETY, January, 1935, pp. 149-154.]

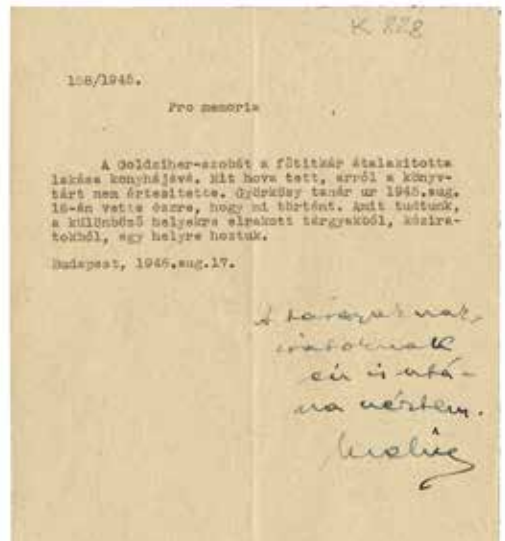
A COLLECTION OF THE LITERARY REMAINS OF IGNACZ GOLDZIHER

On 18th October, 1935, an event took place at Budapest, Hungary, which is worthy of the attention of all those studying Islamology or Semitic philology. The President of the Hungarian Academy of Sciences, Mr. Albert de Berzeviczy, opened for the use of scholars the "Goldziher-room" of the Hungarian Academy, which contains all the literary remains of the celebrated Hungarian Orientalist, Ignacz Goldziher (1850-1921). This very valuable material was presented to the Hungarian Academy of Sciences by the late scholar's family; its existence and arrangement in the building of the Academy are due to Professor Eugene de Balogh, former Minister of Justice, Secretary of the Hungarian Academy.

The collection of the "Goldziher-room" comprises Goldziher's entire scientific correspondence, the manuscripts of his unedited works, his notes collected, excerpts, and miscellaneous writings. Moreover, in the room are also deposited some objects belonging to the late scholar and a large collection of his friends' portraits.

The scientific correspondence of Ignacz Goldziher contains about 13,700 letters from about 1,650 persons. Nearly every Islamic and Semitic scholar of his time, from nearly every country, including the entire Muslim Orient, corresponded with him. Especially numerous are the letters received from

Hollósi Somogyi József ismertetése

K 822

108/1945.

Pro memoria

A Goldziher-szobát a fűtőtár átalakította lakása konyhájává. Hit hova tett, arról a könyvtárt nem értesítette. Győrffy tanár úr 1945.aug. 16-án vette észre, hogy mi történt. Ezt tudtuk, a különböző helyekre elvakolt tárgyakról, kézirat-tokról, egy helyre hoztuk.

Budapest, 1945.aug.17.

Melich János feljegyzése a Goldziher-szoba sorsáról, Budapest, 1945. augusztus 17.

kapcsolatrendszerét, az őt és társait foglalkoztató szakmai kérdéseket, valamint a tudós életének különféle eseményeit.

A II. világháború pusztításait követően a Goldziher-szoba nem nyílt meg újra. A háború utáni újjáépítést követően a szoba tartalma a székház földszintjén létrehozott új Keleti Gyűjtemény (akkori nevén Keleti Könyvtár) állományába került.[21] A szoba megszűnése azonban nem jelentette az érdeklődés hanyatlását. Éppen ellenkezőleg, a következő évtizedekben több nagyobb volumenű levelezés került kiadásra, részben (azaz csak a Goldzihernek írt levelek) vagy egészben.[22]

2012-ben megtörtént a Goldziher-levelezés teljes körű digitalizálása (több mint 28 000 felvétel), valamint a levelek angol nyelvű, online katalogizálása. Az elkészült 13 430 katalógusrekord a levelezés teljes állománya.[23] A levelek, Nöldeke leveleinek legépelt változataival együtt, az MTA KIK katalógusában és repozitóriumában (REAL-MS) egyaránt megtalálhatók.

Ismeretes, hogy a 19. században és a 20. század első felében a tudósok gyakran élénk levelezésben álltak egymással, s ennek jó példája Goldziher Ignác levelezése is, amely – néhány hivatalos levél mellett – több mint 1600 személytől tartalmaz leveleket, illetve levelezőlapokat. Természetesen a világ számos gyűjteményében őriznek különböző levelezéseket, Goldziher levelezésének egyediségét és különlegességét rendezettsége, feldolgozottsága, hozzáférhetősége, mérete és tartalma, a témák változatossága és a levélírók személye adja.

Goldziher kiterjedt német nyelvű tudományos levelezése (7663 levél) mellett a magyar nyelvű levelek dominálnak (3380). Utóbbi levelek írói között kollégái mellett egyaránt megtaláljuk barátait, tanítványait, és a hozzá segítségül forduló hitközségek rabbijait. E két nyelvtől messze lemaradva, de mégis nagyobb mennyiséget képviselnek a francia, az angol, a héber és az arab nyelvű levelek. A sort az olasz, spanyol, perzsa, jiddis és orosz levelek zárják.

21. Lásd DÉVÉNYI–KELECSÉNYI 2017, 339. ¶ 22. A Goldziher-levelezés bibliográfiájára vonatkozóan lásd DÉVÉNYI–SCHMIDTKE 2020, https://hdl.handle.net/20.500.12111/7928, https://doi.org/10.48706/XSDD-CQ10. ¶ 23. A feldolgozás során szembesültünk azzal, hogy a borítékokon található számok, amelyeket még Goldziher Károly jegyzett fel, nem mindig egyeztek meg a bennük található levelekével. Az anyag háború utáni hányatott sorsa ezekre az eltérésekre magyarázatot nyújt. Összesen mintegy 300 levél, lap, névjegy hiányzik. Az eredeti feljegyzés 13 764 dokumentumot említ. Némely eltérés esetleg az eredetileg téves számból is adódhat, különösen a nagyobb terjedelmű levelezések esetén. Néhány tucat levél, mint arra fény derült, Jeruzsálembe került.

Az 1878-as berlini kongresszus után létrejött országhatárokat figyelembe véve, Goldziher összesen harminckilenc országból kapott levelet, közülük tizennégyből egyenként száznál többet. Intenzív levelezést folytatott szakterületének vezető tudósaival, akik közül húszan fejenként száznál több levelet írtak neki.

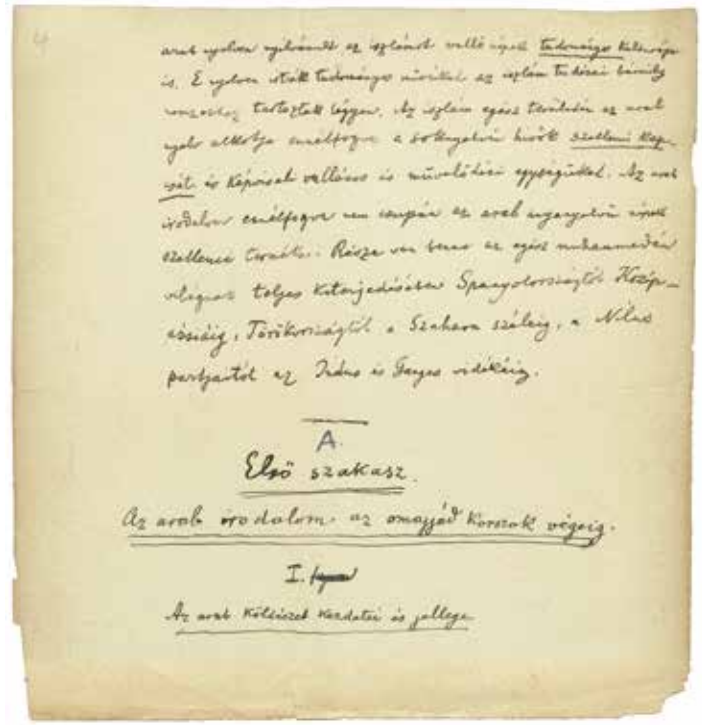
A levelezés alátámasztja a nagy holland arabista, Christiaan Snouck Hurgronje[24] szavait, aki Goldziher halála alkalmából készített megemlékezésében azt írta, hogy „Goldzihernek a szaktudósok között négy világrészben voltak meghitt barátai."[25]

A levelezés közel hatszáz – gyakran bélyegétől megfosztott – képeslapot is tartalmaz, amelyek a világ különböző tájairól érkeztek. A lapok többsége fekete-fehér, de vannak színesek, s témájuk is nagy változatosságot mutat. Nemcsak a korabeli városok tárják elénk arcukat, láthatunk azóta eltűnt épületeket, tanulmányozhatunk rég nem hordott viseleteket, de akár csatajeleneteket is.

A levelezés feldolgozását követően Goldziher utolsó tanítványa, Somogyi József, 1942-ben elvégezte a gyűjtemény másik részét kitevő kéziratok és nyomtatott művek részletes leírását. Az idetartozó iratok online katalogizálása és digitalizálása 2022-ben történt meg, így ma már ezek is megtalálhatók a könyvtár online katalógusában és repozitóriumában egyaránt.[26] Ezek a tételek több csoportra oszthatók: (1) Goldziher műveinek kéziratai, (2) az általa különböző arab kéziratokból készített kivonatok, (3) jegyzetek és előmunkálatok készülő műveihez, (4) műveinek különlenyomatai, (5) fényképgyűjteménye.

Az első csoportba tartozó négy kéziratot Goldziher nem adta ki, közülük a mai napig csak az első, az arab irodalom rövid történetét taglaló mű jelent meg nyomtatásban, a szerző életében bosnyákul, majd halála után először angol fordításban, és végül az eredeti magyar szöveg is. E művön kívül Goldziher két tervezett, nyelvészeti tárgyú szövegkiadása, valamint az arab esküről szóló hosszabb műve maradt publikálatlanul.

A 19. században és a 20. század első évtizedeiben még csak rendkívül kevés arab forrás állt nyomtatásban a kutatók rendelkezésére, így Goldziher hatalmas tőkét tudott kovácsolni

A.
Első szakasz.
I. fejezet

Goldziher Ignác arab irodalomtörténetének kéziratából, 1908

az általa elolvasott és kijegyzetelt arab kéziratokból szerzett tudásából, amely párját ritkította a korabeli Európában. A gyűjteményben fellelhető mintegy ötven kivonat, amelyek zömét egyetemista éveiben készítette a lipcsei, berlini, leideni és bécsi könyvtárakban, jó áttekintést ad olvasottságáról és széles érdeklődési köréről. Műveihez készített jegyzeteinek tanulmányozása révén bepillantást nyerhetünk e tudós munkamódszerébe. A gyűjteményben található mintegy száz portréfotó révén megismerhetjük Goldziher kollégáit, akik a korabeli szokásokhoz híven, arcképüket elküldték levelezőtársuknak a világ minden tájáról.

A Goldziher-hagyaték napjainkban nemcsak a Goldziher-kutatók számára szolgál gazdag tárházul, hanem mindazok számára is, akik a korszak tudományos élete iránt érdeklődnek.

24. Christiaan Snouck Hurgronje holland arabista és iszlámtudós. ¶ 25. A *De Gids* című folyóirat 1921. decemberi számában közölt megemlékezés magyarul Goldziher halálának huszadik évfordulója alkalmából az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) 1941. évi *Évkönyv*ében, Kertész Manó fordításában jelent meg (98–111, 101). ¶ 26. Raktári jelzetük kezdete Goldziher/.

Mázi Béla

Háborús évek – Melich János főkönyvtárnoki évei

Melich János hivatalba lépése az Akadémiai Könyvtárban

Kevesebb mint egy hónappal Szinnyei József főkönyvtárnok halála után, 1943. május 10-én az MTA Könyvtári Bizottsága Melich János nyelvészt, az Akadémia rendes tagját, az I. Nyelv- és Széptudományi Osztály elnökét jelölte az Akadémiai Könyvtár új főkönyvtárnokának. Melich János szarvasi, szlovák anyanyelvű, evangélikus vallású földműves családban született 1872-ben.[1] Édesapja szorgos munkával küzdötte fel magát a módos gazdák közé. Melich Jánosra egész életére kihatóan nagy hatással volt édesapja szorgalma, a család vallásossága. Középiskoláit Szarvason és Késmárkon, egyetemi tanulmányait Kolozsváron végezte. 1896-ban került a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárába, ottani működésének utolsó éveiben, 1919 októberétől 1922 végéig a könyvtár igazgatója volt.[2] 1921-től nyugdíjazásáig, 1940-ig a budapesti egyetemen a szláv filológia rendes tanáraként működött. Munkásságáért 1939-ben megkapta a Corvin-láncot, és kitüntették a Magyar Polgári Érdemkereszt középkeresztjével. Tudományos munkássága rendkívül gazdag, bibliográfiája több mint ezer tételre rúg. Tudósi életrajzát Kornis Gyula vázolta fel *Tudós fejek* című kötetében,[3] ő Melich Jánost a romantikus tudós elmék közé sorolta, akiket állandó nyugtalanság és hirtelen lelkesedés feszít. Melich tudósi személyiségének egyik fő jellegzetessége az egyetemesség, amely a részletekben való elmélyedéssel párosul. Monográfusa, Kiss Lajos kiemeli, hogy Melich János a Simonyi Zsigmondot követő nemzedék legnagyobb hatású nyelvtörténésze. Évtizedeken át ő állt a magyar nyelvtudomány középpontjában, a magyar nyelvtudományt akarva-akaratlanul saját képére formálta.[4] Heves személyisége sokszor szélsőséges érzelmeket váltott ki kortársaiból. Míg tanítványai rajongásig tisztelték, az ifjabb korosztály egy része merevnek, basáskodónak tartotta.[5] Nem sokkal főkönyvtárnokká választása előtt egy kínos akadémiai botránynak is Melich Jánoshoz kötött a közvélemény. 1941-ben az akadémiai tagválasztások idején Kodály Zoltánt már az I. Nyelv- és Széptudományi Osztály szavazásán megbuktatták, így nem kerülhetett fel a megválasztandó levelező tagok listájára. A Magyar Nemzetben aláírás nélkül megjelent cikk akadémiai ügyekben rendkívül jól tájékozott szerzője neve megemlítése nélkül, de jól azonosíthatóan egyedül Melichet tette felelőssé a történtek miatt.[6]

Az MTA 1943. május 24-i összes ülésén tárgyalták meg az új főkönyvtárnok megválasztását. A József Ágost királyi hercegnek, az MTA elnökének elnökletével tartott ülésen titkos szavazással egyhangúlag főkönyvtárnokká választották Melichet.[7] Gróf Teleki József, a család szeniora május 27-én megerősítette az akadémiai választást,[8] így Melich elfoglalhatta hivatalát. Főkönyvtárnoki havi alapilletménye 500 pengő lett, plusz drágasági pótlék.[9] Ugyanakkor saját kérésére az etimológiai szótár szerkesztői díjaként addig kapott havi 500 pengőnyi illetményét 200-ra csökkentették.[10]

Melich János a május 29-i értekezleten találkozott először vezetőként a munkatársakkal. Az új főkönyvtárnokot Török Pál üdvözölte, aki Szinnyei József betegsége idején, 1941. január 30-tól 1943 májusáig vezette a könyvtárat. Elmondta, hogy minden fontos ügyet félretettek, hogy Melich János intézhesse

1. Életrajzát lásd Kiss 1995. ¶ 2. Igazgatói működéséről nagy elismeréssel ír Németh Mária. Németh 1997, 53–59. ¶ 3. Kornis 1942, 180–201. ¶ 4. Kiss 1995, 88. ¶ 5. Egykori hallgatói közül Szabó Dezső önéletírásában egyfajta szakbarbárnak festette le; Németh László az *Alsóvárosi búcsú* című regényében Dvorzsák Albin nyelvész alakjában kíméletlenül kifigurázta Melich Jánost. Kiss 1991, 381–387. ¶ 6. *Újból az Akadémia körül,* Magyar Nemzet 1941 (113.), május 22. ¶ 7. *Jegyzőkönyv az MTA 1943. május 24-i összes üléséről*. MTA KIK Kézirattár K 1482. Az ülés jegyzőkönyvét közli: Fráter 1988, 104. ¶ 8. Ő volt az utolsó főkönyvtárnok, akit a Teleki család megerősített tisztségében. Gróf Teleki József levele Melich Jánosnak, Dunatetétlen, 1943. máj. 27., MTA KIK Kézirattár RAL 230/1943. Melich köszönőlevelét lásd MTA KIK Kézirattár K 825: 1943/90. ¶ 9. Összehasonlításul: a fizetett alkalmazottak közül a főtitkár havi 600, az osztálytitkárok havi 300 pengőt kaptak. *Akadémiai Értesítő* 1943, 186. ¶ 10. *Voinovich Géza főtitkár levele Melich Jánosnak*, Budapest, 1943. máj. 23., MTAK KIK Kézirattár Ms 5343/26.

azokat. Csak a légoltalmi előkészületek nem szenvedhettek halasztást, azt még Szinnyei József életében, ugyanakkor tudta nélkül meg kellett szervezni.[11] Melich szép, érzelmes szavakkal válaszolt az üdvözlőbeszédre.[12]

A KÖNYVTÁR MUNKATÁRSAI ÉS FELADATAIK MELICH HIVATALBA LÉPÉSE IDEJÉN

Melich János főkönyvtárnokságának elején 14 tisztviselő és 4 altiszt teljesített szolgálatot az Akadémiai Könyvtárban.[13] Közülük az MTA alkalmazásában állt Simonyi Dezső alkönyvtárnok, ifj. dr. Szandtner Pálné Cs. Tóth Laura bölcsészdoktor, alkönyvtárnok. Dr. Rozgonyi Margit 1943-ban bekövetkezett haláláig könyvtári segédőri beosztásban dolgozott. Továbbra is szolgálatban állt Munkácsy Mihály műfordító, a szláv nyelvek előadója több felsőoktatási intézményben, aki 1916 óta dolgozott az Akadémiai Könyvtárban, ekkor már tiszteletdíjasként. Ugyanebbe a státuszba tartozott Györkösy Alajos klasszika-filológus is, aki 1923 óta volt munkatársa a könyvtárnak. A tudományos tisztviselők közül öten a Magyar Nemzeti Múzeum státuszába tartoztak.[14] Közülük a legmagasabb rangú Török Pál egyetemi magántanár volt, aki a Nemzeti Múzeumban főkönyvtárnoki címet viselt. Ő volt Szinnyei József helyettese az Akadémiai Könyvtárban. Szintén múzeumi státuszba tartozott Schiller Pálné dr. Rudas Erzsébet latin–német szakos tanár, könyvtárnok, Schiller Pál filozófus felesége, Hollósi Somogyi József orientalista nyelvész, Wodetzky Imréné Rüblein Lívia címzetes könyvtári főtiszt és dr. Fludorovits Jolán. Állami alkalmazottként, „ideiglenes szolgálatra" beosztva dolgozott az Akadémiai Könyvtárban Faragó József gimnáziumi tanár, valamint Hartnagel (később Hartai) Erzsébet egyetemi tanársegéd, ő volt az első nő a kitüntetéses bölcsészdoktorok között. Az *Akadémiai Almanach* a könyvtár tisztviselői közé sorolta Hunyady József művészettörténészt is, de ő 1942-től az MTA Főtitkári Hivatalának levéltárát vezette. Szervezetileg a könyvtárhoz tartozott a Széchenyi Múzeum is, azonban vezetője, Viszota Gyula teljes önállóságot élvezett. A könyvtár altiszti állománya 5 főből állt, de csak egyikük, Mohácsi Károly volt akadémiai alkalmazott, a többiek (Csima János, Kuti István, Kovács Ferenc és Szabó József) a Nemzeti Múzeum állományába tartoztak. Melich János hivatalba lépése idején a munkatársak munkaköre nem volt kellően elhatárolva. A tisztviselők feladatai nagyrészt ugyanazok voltak, mint Szinnyei József főkönyvtárosságának ideje alatt.[15]

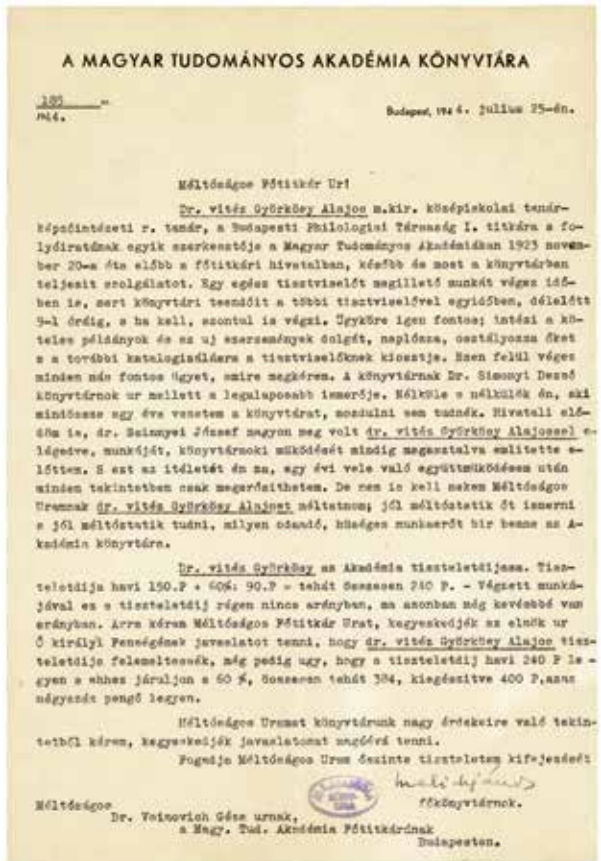

Melich János

Török Pálnak a könyvtárból történt távozásakor írt feljegyzéséből[16] látható, mennyire sokrétű feladatok hárultak a

11. Török Pál üdvözlő beszéde 1943. május 29-én. Török Pál itt a teljes személyzet nevében beszélt, tudjuk azonban, hogy a könyvtár anyaga megvédésének módszerét egyedül ő dolgozta ki. MTA KIK Kézirattár K 825: 1943/85. (Melich János könyvtári működésének iratai nemcsak a MTAK iratai között, hanem másolatban Melich hagyatékában is megtalálhatók. Ahol lehet, ott a könyvtári iratokat idézem. MB) ¶ 12. *Uo.* A rövid beszéd megjelent az *Akadémiai Értesítő*ben, 1943, 153–154. ¶ 13. *Magyar Tudományos Akadémiai Almanach MCMXLIII-ra*, Budapest, MTA, 1943, 120–121. ¶ 14. Az 1923. évi I. tc. „a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról" kimondta, hogy az Akadémia tisztviselőinek egy részét az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létszámába sorolják és fizetésüket az állam állja. Az 1934. évi VIII. törvénycikk a Gyűjteményegyetem nevét Magyar Nemzeti Múzeumra változtatta. ¶ 15. Ezt elsősorban Fráter Jánosné életrajzai, illetve a könyvtár irattárának anyaga alapján lehet rekonstruálni. Fráter 1987. ¶ 16. *Török Pál feljegyzése a volt ügykörével kapcsolatos tennivalókról*, Budapest, 1943. okt. 30. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/308; Török Pál az OSZK Kézirattárába kérte áthelyezését, ottani állását azonban 1943. november 22-én bekövetkezett hirtelen elhalálozása miatt nem foglalhatta el.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

1944.

Budapest, 1944. július 25-én.

Méltóságos Főtitkár Úr!

Dr. vitéz Györkösy Alajos m.kir. középiskolai tanár-képzőintézeti r. tanár, a Budapesti Philologiai Társaság I. titkára a folyóiratának egyik szerkesztője a Magyar Tudományos Akadémiában 1925 november 20-a óta előbb a főtitkári hivatalban, később és most a könyvtárban teljesít szolgálatot. Egy egész tisztviselőt megillető munkát végez időben is, sőt könyvtári teendőit a többi tisztviselővel egyidőben, délelőtt 9-1 órák, s ha kell, azontúl is végzi. Ügyköre igen fontos; intézi a kötelespéldányok és az új szerzemények dolgát, naplózza, osztályozza őket s a további katalogizálásra a tisztviselőknek kiosztja. Ezen felül véges minden más fontos ügyet, amire megkérem. A könyvtárnak Dr. Simonyi Dezső könyvtárnok úr mellett a legalaposabb ismerője. Nélküle s nélküled én, aki mindössze egy éva vezetem a könyvtárat, mozdulni sem tudnék. Hivatali elődöm is, dr. Szinnyei József nagyon meg volt dr. vitéz Györkösy Alajossal elégedve, munkáját, könyvtárnoki működését mindig megszeretve említette előttem. S ezt az ítéletét én is, egy évi vele való együttműködésem után minden tekintetben csak megerősíthetem. De nem is kell nekem Méltóságos Uramnak dr. vitéz Györkösy Alajost méltatnom; jól méltóztatik őt ismerni s jól méltóztatik tudni, milyen odaadó, hűséges munkaerőt bír benne az Akadémia könyvtára.

Dr. vitéz Györkösy az Akadémia tiszteletdíjasa. Tiszteletdíja havi 150.P + 60%: 90.P = tehát összesen 240 P. - Végzett munkájával és a tiszteletdíj régen nincs arányban, ma azonban még kevésbbé van arányban. Arra kérem Méltóságos Főtitkár Urat, kegyeskedjék az elnök úr Ő kir.fényi Excellenciájának javaslatot tenni, hogy dr. vitéz Györkösy Alajos tiszteletdíja felemeltessék, még pedig úgy, hogy a tiszteletdíj havi 240 P legyen a mához járuljon a 60 %, összesen tehát 384, kiegészítve 400 P.annyi négyszáz pengő legyen.

Méltóságos Uramat könyvtárunk nagy érdekeire való tekintetből kérem, kegyeskedjék javaslatomat támogatni tenni.

Fogadja Méltóságos Uram őszinte tiszteletem kifejezését

főkönyvtárnok.

Méltóságos
Dr. Voinovich Géza urnak,
a Magy. Tud. Akadémia Főtitkárának
Budapesten.

Györkösy Alajos fényképe és Melich János Voinovich Gézának megküldött, Györkösy Alajost illető fizetésemelési javaslata, Budapest, 1944. július 25.

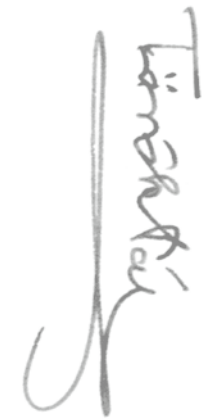

Simonyi Dezső

munkatársak egy részére. Török kezelte, és részben katalogizálta az ősnyomtatványokat. Munkaköréhez tartozott még az akadémiai kiadványok kezelése és a Kézirattár gondozása (ezt 1942 végétől Schiller Pálnéval együtt végezte), valamint a Régi Magyar Könyvtár kezelése Fludorovits Jolánnal együtt. Ugyancsak feladata volt a térképtár rendezése, Schillernével együtt a Vörösmarty-szoba és a Goethe-szoba értékeinek őrzése és a Ráth-könyvtár kezelése. A személyi ügyeket és az altisztek munkabeosztását Simonyi Dezső intézte. Az ő dolga volt a nemzetközi csere és Török Pál távozása után

Török Pál

az akadémiai kiadványok, a térképgyűjtemény és az 1890 előtti hírlapok felügyelete is. Szandtner Pálné 1944 januárjában került a könyvtárba, az ő munkaköre a katalogizálás és a katalógus karbantartása lett. Munkácsy Mihály olvasótermi, kölcsönzési ügyekkel foglalkozott. Györkösy osztotta szét a feladatokat a katalogizálóknak, ő szervezte a raktározást, és gondozta az MTA tagjai kiadványainak gyűjteményét is. Schiller Pálné 1933 óta tartó könyvtári működése alatt szinte minden munkaterületen dolgozott. Fő munkaköre a Kézirattár anyagának és az éremgyűjtemény gondozása volt. Hollósi Somogyi József a Kézirattár orientalista hagyatékait, emellett a Goldziher-szobát felügyelte 1944-ben bekövetkezett távozásáig. A könyvkölcsönzést és a hivatali levelezést Wodetzkyné végezte. Fludorovits Jolán az ősnyomtatványok és a régi magyar nyomtatványok kezelése mellett olvasótermi felügyeletet is ellátott. Faragó József, aki kiváló orosz és finn nyelvismerettel is rendelkezett, katalogizált. Ugyancsak katalogizáló volt Hartai Erzsébet, aki 1943 decemberében csatlakozott az Akadémiai Könyvtárhoz. A könyvtár munkatársainak fizetéséről nem áll rendelkezésre a korábbiakhoz hasonló összesített adat.[17]

ELKÉPZELÉSEK A KÖNYVTÁR FELADATAIRÓL

Az új vezető és a könyvtár munkatársai előtt álló feladatokról először az 1943. június 15-i értekezleten esett szó.[18] Török Pál és Györkösy Alajos ismertette a könyvtár felépítését és munkafolyamatait. Györkösy nagy gondnak tartotta a raktárhiányt, aminek következtében 40 000 kötet várt elhelyezésre (és részben feldolgozásra is). A legsürgetőbb feladatok közé sorolta

17. Az tudható, hogy az akadémiai alkalmazásban álló Simonyi Dezső 1942. évi fizetése 5516 pengő volt. Fráter 1987, 63. ¶ 18. *Jegyzőkönyv a könyvtár állapotáról tartott könyvtári értekezletről.* Budapest, 1943. június 15., MTAK KIK Kézirattár K 826: 1943/121.

a Teleki-könyvtár nyomtatott katalógusának elkészítését, valamint a könyvtár teljes állományáról készített nyomtatott katalógus kiadását. Javasolta katalógus megjelentetését a könyvtár „régi magyar" anyagáról, és fontosnak tartotta azt is, hogy rendszeres kiállításokon mutassák be az Akadémiai Könyvtár értékeit. Ezután a (láthatóan alaposan felkészült) főkönyvtárnok ismertette elképzeléseit. Egy új, jobban kezelhető katalógus elkészítését javasolta. Tudatta a tisztviselőkkel, hogy bizonyosan újabb légoltalmi intézkedésekre lesz szükség, meg kell szervezni a légvédelmi készültséget is. Új raktári helyiségeket az Akadémia bérházában (Arany János u. 1.) kívánt létesíteni. Felvetődött a könyvtár katalogizálási rendjének átalakítása, a főkönyvtárnok azonban nem tartotta jó gondolatnak a decimális rendszer[19] bevezetését, mert indokolatlanul sok erőfeszítést igényelt volna. Elképzelése szerint az akadémiai emlékszobákból (Vörösmarty-szoba, Goethe-szoba, Széchenyi Múzeum) külön vezetéssel ereklyetárat hoztak volna létre, és külön szobában helyezték volna el összesítve a „régi magyar irodalmat", ide csatolva a Ráth-gyűjteményt is. Melich a könyvtár legfontosabb feladatának a világ összes tudós társaságai kiadványainak beszerzését és őrzését tekintette. Úgy képzelte, a tisztviselők jobb munkakörülményeinek érdekében beépíttetné az Akadémia palotájának udvarát, hogy ott munkaterem és repozitórium létesüljön. Még legalább két tisztviselő és két altiszt alkalmazását szerette volna elérni. A Györkösy által felvázolt feladatokkal egyetértett a főkönyvtárnok, kivéve a „régi magyar irodalom" katalógusának elkészítését, e témában maradna a Szabó Károly által kiadott katalógus felállítási rendje mellett.

Az Akadémiai Könyvtár helyzetéről érdekes, kritikus képet kaphatunk a könyvtár legrégebbi munkatársának, Munkácsy Mihálynak beadványából.[20] Kiindulási pontja: az Akadémiai Könyvtár használata állományának méretéhez és minőségéhez képest alacsony. Megállapítását Buziássy Károly még 1938-ban megjelent tanulmányára alapozta.[21] Buziássy kimutatta, hogy noha az Akadémiai Könyvtár csaknem félmilliós állománnyal rendelkezik, mégis az olvasói–kutatói könyvforgalomnak mindössze 1%-át bonyolítja le. Munkácsy szerint ennek egyaránt vannak külső és belső okai. A könyvtár fekvése nem kedvező, kiesik abból a városövezetből, amely a főváros könyvtárlátogatóinak zömét adja (egyetemek, Magyar Nemzeti Múzeum); az Akadémiai Könyvtár városföldrajzi környezete erősen üzleti jellegű. Az itt lakók vagy dolgozók az üzleti vagy szórakoztató könyveket keresik. A könyvtár ilyen jellegű könyveket sem nem kölcsönöz, sem helyben olvasásra nem ad ki.[22] Az is baj Munkácsy szerint, hogy nagyon kevesen tudják, hogy az MTAK nyilvános tudományos könyvtár. Emellett rendkívül nehéz a könyvtár használata. Kicsi az olvasóterem, és a könyvtár katalógusai hiányosak. A kutatók rendelkezésére csak egy betűrendes katalógus áll, a szakkatalógus kizárólag belső használatra szánt, számukra elérhetetlen. A könyvtár olvasóit legegyszerűbben egy szótárkatalógus felállításával lehetne segíteni. Az olvasóterem használatát nehezíti, hogy azon keresztül történik a könyvtár teljes forgalma, ott nincs a kutatáshoz elengedhetetlen csend és nyugalom. Munkácsy szerint az állandó problémákon segítene az udvar beépítése munkaszobáknak, illetve a Duna-parti alagsor átalakítása raktár céljára. A könyvek szakrend szerinti felállítása helypazarlás, szerinte át kellene térni a folyószám (numerus currens) szerinti elhelyezésre.

Nincs arra adatunk, hogy a főkönyvtárnok személyesen válaszolt volna Munkácsy Mihály felvetéseire, az azonban biztos, hogy – akár helyeselve, akár elutasítva – figyelembe vette felvetéseit. Melich néhány hónap alatt véglegesítette terveit a könyvtár megújításával kapcsolatban, majd azokat megtárgyalta Fitz Józseffel, a Széchényi Könyvtár és Pasteiner Ivánnal, az Egyetemi Könyvtár igazgatójával, akik egyben az MTA Könyvtári Bizottságának tagjai is voltak. Elképzeléseit az igazgatótanács 1943. november 12-ei ülésén ismertette.[23] A helyzet megnyugtató rendezésére a főkönyvtárnok több javaslatot is előterjesztett. A helyhiányt modern vasállványzat felszerelésével, valamint az MTA bérházában új raktárhelyiségek megnyitásával kívánta enyhíteni. A palota első emeletén raktárként használt helyiségekben képzelte el az MTA kegyeleti múzeumát az emlékszobák anyagából. Ebben lehetett volna a helye a könyvtárban őrzött Bolyai-szekrénynek és a Duka-gyűjteménynek is. A könyvtár használhatóságának növelése érdekében megfontolásra ajánlotta címjegyzék készítését a gyűjtemény teljes anyagáról. Halaszthatatlannak tartotta az állományrevíziót, ennek véghezviteléhez az állam anyagi segítsége is szükséges lett volna.

19. Egyetemes tizedes osztályozás (ETO) nemzetközi könyvtári osztályozási rendszer, amelyet a Dewey-féle tizedes (DDC) osztályozásból hoztak létre. Magyarországon először 1916-ban a Kereskedelmi Múzeum könyvtárában vezették be az ETO rendszerét, az Országos Széchényi Könyvtárban 1936-ban. Általános bevezetésére a közkönyvtárakban 1949–1950-ben került sor. ¶ 20. Munkácsy Mihály, *Helyzetkép az MTA Könyvtáráról 1943-ban*. MTA KIK Kézirattár K 827: 1944/290. ¶ 21. Buziássy 1938, 11–16. ¶ 22. A főkönyvtárnok egy 1943. szeptember 9-i leiratban tiltotta meg szórakoztató jellegű könyvek kikölcsönzését, hivatkozva a könyvtári személyzet nagy leterheltségére. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/189. ¶ 23. *Az MTA igazgatótanácsa 1943. nov. 12-ei ülésének jegyzőkönyve*, MTA KIK Kézirattár K 1351. A felterjesztés megtalálható a könyvtári iratok között is: MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/335.

Előterjesztésének második része a könyvtár megnyitásának 100. évfordulója megünneplésével foglalkozott. Az évfordulóról üléssel emlékeztek volna meg, ahol az elnök díszbeszéde, valamint a főkönyvtárnok előadása hangzott volna el. Úgy gondolta, meg kell írni az Akadémiai Könyvtár történetét, és a könyvtárat el kell nevezni a Magyar Tudományos Akadémia Teleki László Könyvtárának. Melich előterjesztését az ülés résztvevői elismerően támogatták. Kornis Gyula kiemelte, hogy az Akadémiát „elvénhedt" intézménynek tartják, ezért szükséges lépést tartani a korral.

ELŐKÉSZÜLETEK A KÖNYVTÁR MEGNYITÁSA CENTENÁRIUMÁNAK MEGÜNNEPLÉSÉRE

Az igazgatótanács hozzájárulása után Melich már december elején ismertette elképzeléseit a jubileumi kötetről a könyvtár munkatársaival.[24] Megbeszélték és kiosztották a tisztviselők között a feladatokat. Melich kétkötetes mű kiadását tervezte. Az első kötetben a könyvtár története és akkori állapota kapott volna helyet, a második kötet okmánytár lett volna, amely a könyvtár alapítására és gyarapítására vonatkozó dokumentumokat közölte volna. A főkönyvtárnok az 1943–44. évről szóló könyvtári jelentésben közölte az emlékkönyv végleges tervezetét.[25] A könyvtár történetét – fő vonalakban – ő maga írta volna, a leíró részben ismertette volna a könyvtár állományát és a főbb munkafolyamatokat. A különgyűjtemények történetét az azokat kezelő munkatársak írták volna meg. A tanulmányok, úgy tűnik, az anyaggyűjtés szintjén maradtak. Melich János a kötetekre és a Teleki-palotán, valamint a Trattner–Károlyi-házon elhelyezendő emléktáblákra 10–15 000 pengőt kért. Nemcsak a kötetek megjelenését, hanem a tervezett emlékülést is meghiúsította a háború. Melich elkészítette ünnepi felolvasását, az azonban végleg kéziratban maradt.[26]

A KÖNYVTÁR GYARAPODÁSA

A könyvtár költségvetése (amelyben nem volt benne a munkatársak bére) 1943-ban – ugyanúgy, mint az előző években – 10 000 pengő volt. Ez a tétel a teljes akadémiai költségvetésnek csak töredékét tette ki.[27] Az igazgatótanácshoz intézett és már ismertetett beadványában Melich János is kifogásolta az összeg elégtelenségét. A pénzt folyóiratok kiegészítésére, a legszükségesebb köttetésekre és könyvek beszerzésére fordították. Nem csoda, hogy a teljes 1943. évi gyarapodás mindössze 5057 cím volt. Ezek nagy része is kötelespéldány, ajándék és csere útján került a könyvtárba. A cserekapcsolatok is megsínylették a háborút. Adatok híján a mennyiségről nem lehet nyilatkozni, de az bizonyos, hogy 1942-ben 135 hazai és külföldi intézménnyel állt cserekapcsolatban az Akadémiai Könyvtár. A korábbi évek könyvtári jelentései azt mutatják, hogy a vásárlás még a gyarapodás egy százalékát sem érte el.[28] Ugyanakkor ajándékok formájában jelentős mennyiségű kéziratos dokumentummal gyarapodott a gyűjtemény. Ifj. Szinnyei József családja a könyvtárnak adományozta az elhunyt főkönyvtárnok könyveit és levelezését.[29] Jelentős gyarapodás volt id. Szinnyei Józsefnek, a bibliográfusnak sokkötetes naplója és terjedelmes levelezése. Ezek Szinnyei Ferenc ajándékaként kerültek a könyvtárba.[30] Ligeti Lajos mongol kéziratokat, báró Kaas Albert Lónyay Menyhért feljegyzéseit ajándékozta az Akadémiának.

Az állandó napi feladatok mellett 1943-ban elkezdték a kutatók és a könyvtár munkatársai által is hiányolt kartotékrendszerű katalógus építését, amelyet elkészülte után az olvasóteremben akartak elhelyezni. 1943-ban a könyvtár olvasóterme 283 napon át volt nyitva a szokásos rendben: délelőtt 8-tól 12-ig, majd délután 15-től 19 óráig. Az olvasótermi forgalom 1943-ban messze elmaradt a többi budapesti nagykönyvtárétól; csak 2009 fő látogatta. Ugyanez a lehangoló statisztikai adat látható a könyvforgalomban is. A helyben olvasott kötetek száma 7892 volt, a kölcsönzéseké 1083, a kölcsönzött köteteké pedig 1857. Ezek az adatok is sokkal alacsonyabbak a Széchényi Könyvtár, az Egyetemi Könyvtár és a Fővárosi Könyvtár számainál,[31] egyértelműen mutatva a főkönyvtárnok igazát: az Akadémiai Könyvtár reformra szorul.

A KÖNYVTÁR LEGÉRTÉKESEBB ANYAGAINAK BIZTONSÁGBA HELYEZÉSE, LÉGOLTALMI INTÉZKEDÉSEK

Melich János főkönyvtárnoksága első másfél évének legnagyobb feladata a könyvtár dokumentumainak biztonságba helyezése volt az egyre fenyegetőbb háború miatt. Budapestet 1942. szeptember 4-éről 5-ére virradó éjszaka érte az első légitámadás, szovjet távolsági bombázó gépek támadták meg a fővárost. Ez arra sarkallta a nagy közgyűjtemények vezetőit, hogy elővigyázatossági intézkedéseket tegyenek legértékesebb anyagaik megóvására. Az MTA vezetői is számoltak azzal, hogy a

24. *Jegyzőkönyvek az MTAK 100 éves történetének megünnepléséről*, MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/241. ¶ 25. *Melich János jelentése a Könyvtár 1943. és 1944. évi állapotáról,* MTA KIK Kézirattár RAL 146/1946. ¶ 26. Melich János, *Az Akadémiai Könyvtár megnyitásának százados évfordulóján (1844. december 23 – 1944. december 23.)*, gépirat, 33 fol., MTA KIK Kézirattár Ms 369. ¶ 27. *Akadémiai Értesítő,* 1943, 181–187. illetve 256–266. ¶ 28. Szinnyei 1943, 151–161. ¶ 29. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/175. ¶ 30. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/63. ¶ 31. Buziássy 1944, 272.

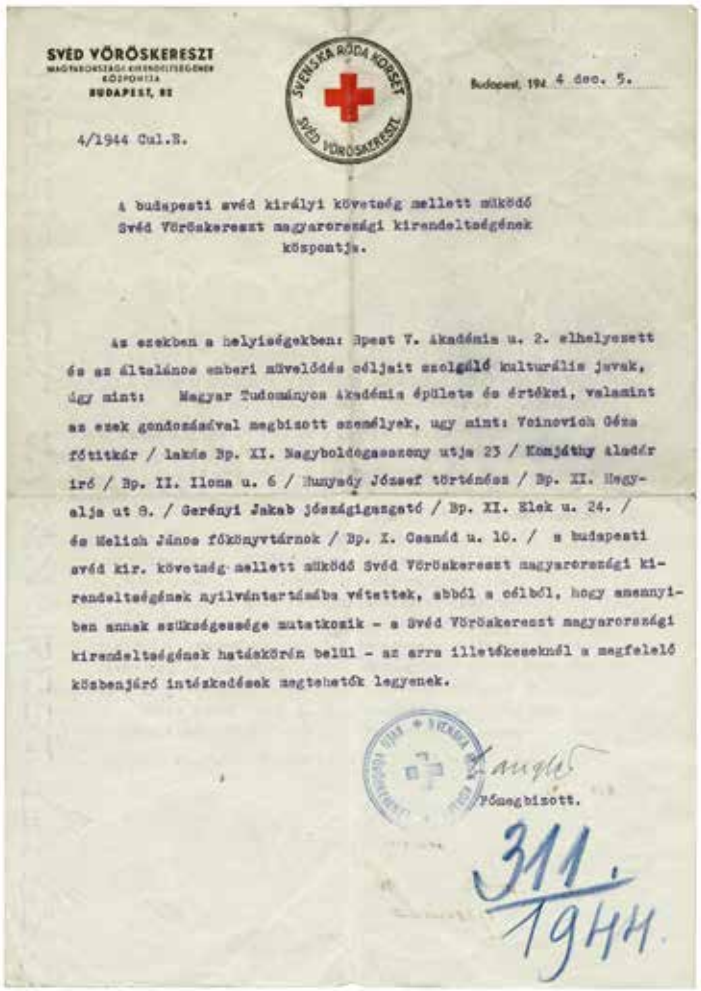
könyvtár legértékesebb anyagait biztonságba kell helyezni. Először, legkézenfekvőbb módon az Akadémia pincéjét szerették volna kijelölni biztonságos óvóhelyként. Építészi szakvélemény szerint azonban a hely statikailag nem volt alkalmas komolyabb támadás elviselésére. Az Akadémia vezetése ezért amellett döntött, hogy a könyvtár legféltettebb anyagait vidékre kell szállítani. 1943. április 7-én Voinovich Géza főtitkár Szinnyei József betegsége miatt helyettesét, Török Pált bízta meg a légoltalmi előkészületek megtervezésével.[32] Melich így az elrejtési terveket már készen kapta, az idő rövidsége miatt szó sem lehetett arról, hogy azokon már változtatni lehessen.

Az elrejtendő anyag kiválasztására kiváló szakemberek segítségét vette igénybe az Akadémiai Könyvtár.[33] Elhatározták, hogy a dokumentumok biztonságba helyezése előtt állományvédelmi felvételeket készíttetnek azokról a Magyar Országos Levéltárban. A filmeket a levéltárban követett mód szerint tárolták: nem tekercsben, hanem néhány filmkockánként celofán tasakban. A másolatokat a könyvtár női munkatársai rendezték, és az ún. Arany János-ládában helyezték el, amelynek tartalmát – Arany János kéziratait – elrejtették. A könyvtár értékeit befogadó Magyar Nemzeti Bank (MNB) vidéki óvóhelyén két köbméternyi helyet ígért. Ennek értelmében Török Pál 10 darab erős, horgannyal bélelt ládát rendelt. Az intenzív, embert próbáló munka – az előkészületekkel együtt – mintegy két hónapig tartott. A tíz ládába csomagolt értékeket 1943. június 8-án teherautóval vitték az MNB veszprémi óvóhelyére. Az akadémiai és két másik teherautóból álló, rendőri biztosítással haladó menetoszlopot Melich János személyautóval kísérte el a bank képviselőjével együtt.[34] Ezzel a szállítmánnyal kerültek a veszprémi óvóhelyre az Akadémia Vigyázó Múzeumának kincsei is.[35]

Néhány héttel később folytatódott a munka, mert az első rakományba nem fért bele sok olyan dokumentum és könyv, amelyek biztonságba helyezését a könyvtárosok ugyancsak rendkívül fontosnak gondolták. A leglényegesebb kérdés az volt, hogy hol tudják elhelyezni a szintén 10 ládányi anyagot. A Honvédelmi Minisztérium segítségével sikerült helyet találni a budai Várhegy alatti ún. Kistörzs óvóhelyen. A megváltozott olaszországi hadi helyzet (a szövetséges hatalmak bombázói immár Magyarországot is könnyen elérték) arra késztette Györkösy Alajost, hogy a nyári szabadságolások idején, július végén megkezdje az összekészített értékek ládába csomagolását. Az újonnan megrendelt 10 ládába csomagolták a Kézirattár szakrendi állományának egy részét, a Kaufmann-gyűjteményt, a Ráth-könyvtár egy részét, az ősnyomtatványok jelentős hányadát és az egész Régi Magyar Könyvtárt. A ládákat augusztus 23-án szállították az óvóhelyre.[36] Melich János Voinovich főtitkárnak tett jelentésében jelezte, hogy még 10 ládányi anyag biztonságba helyezésére lesz szükség. Szeptember végén egy hét alatt el is végezték az összeállított anyag becsomagolását.[37] Ebbe a csoportba is jutottak kéziratok, a Széchenyi Múzeum anyagából az elrejtendő anyagot Viszota Gyula állította össze.[38] Ide kerültek a Vörösmarty-szoba ereklyéi, a Körösi Csoma-szekrény és a Bolyai-szekrény tartalma is. A ládákba tették az MTA Néptudományi Bizottsága folklórgyűjteményének kéziratait, valamint a könyvtár népköltési gyűjteményéből kiválogatott anyagot is. A válogatásban Kodály Zoltán segítette a könyvtár munkatársait.[39] A ládákat október 30-án szállították ugyancsak a Kistörzs óvóhelyére. Egy évvel később, 1944 októberében ezt a húsz ládát a Nemzeti Múzeumba vitték, mert az óvóhelyen az egyik ládát feltörték.

Ezzel még nem értek véget a könyvtári dokumentumok elrejtésének munkálatai. Melich János értesült arról, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium bizalmas rendeletet adott ki, ami szerint a közgyűjteményeknek fel kell készülniük értékes anyagaik még nagyobb részének biztonságba helyezésére. Ennek következtében a főkönyvtárnok, tisztviselőtársaival megbeszélve, elhatározta a Kézirattár addig még biztonságba nem helyezett teljes anyagának és a könyvtár használata szempontjából legértékesebb könyveinek elrejtését. Melich úgy döntött, hogy ezeket az anyagrészeket már nem viszik ki az Akadémia palotájából. A könyvtár megkapott a főtitkártól az Akadémia pincéjében lévő három vasbeton „boros" hordó közül kettőt.[40] A Kézirattár anyagát három ládába csomagolták, a Vörösmarty-szobából a nagyméretű újságokat, az általános katalógust, az inventáriumokat és a Lónyay-iratokat is itt helyezték el. A könyvtári állományból az „előre megállapított sorrendben" hordták le a legértékesebb köteteket. A munkát 1944. március 13-án kezdték meg,

32. Török 1943a, MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/112. ¶ 33. Az Országos Levéltár filmezést végző munkatársa 23 856 felvételről küldött számlát az MTAK-nak. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/131. A könyvtári iratok között megtalálható a jegyzék a lefényképezett dokumentumokról. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/112. ¶ 34. Az eredeti átadás-átvételi jegyzőkönyvet Melich feljegyzése szerint a Magyar Nemzeti Bankban „visszatartották". MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/105. ¶ 35. Mázi 2019, 409–417. ¶ 36. Györkösy Alajos, *Jelentés az MTAK értékes kéziratainak és nyomtatványainak második elrejtési munkálatairól*, Budapest, 1943. szeptember 3. MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/176. ¶ 37. Simonyi Dezső, *Jelentés a főkönyvtárnoknak a harmadik elrejtési munkálatokról*, Budapest, 1943. november 4., MTA KIK Kézirattár K 826: 1843/271. ¶ 38. Viszota Gyula, *Jegyzék, a Széchenyi Múzeum eltett iratai és emlékei*, MTA KIK Kézirattár K 826: 1843/271. ¶ 39. *Melich János főkönyvtárnok felkérése Kodály Zoltánhoz*, MTA KIK Kézirattár K 826: 1943/185. ¶ 40. Ezekben valóban bort tároltak abban az időben, amikor az MTA bérbe adta pincéje egy részét.

SVÉD VÖRÖSKERESZT
MAGYARORSZÁGI KIRENDELTSÉGÉNEK
KÖZPONTJA
BUDAPEST, II

SVENSKA RÖDA KORSET
SVÉD VÖRÖSKERESZT

Budapest, 194 4 dec. 5.

4/1944 Cul.B.

A budapesti svéd királyi követség mellett működő
Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltségének
központja.

Az ezekben a helyiségekben: Pest V. Akadémia u. 2. elhelyezett és az általános emberi művelődés céljait szolgáló kulturális javak, úgy mint: Magyar Tudományos Akadémia épülete és értékei, valamint az ezek gondozásával megbízott személyek, úgy mint: Voinovich Géza főtitkár / lakás Bp. XI. Nagyboldogasszony utja 23 / Komjáthy Aladár író / Bp. II. Ilona u. 6 / Hunyady József történész / Bp. XI. Hegyalja ut 8. / Gerényi Jakab jószágigazgató / Bp. XI. Ilek u. 24. / és Melich János főkönyvtárnok / Bp. X. Csanád u. 10. / a budapesti svéd kir. követség mellett működő Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltségének nyilvántartásába vétettek, abból a célból, hogy amennyiben annak szükségessége mutatkozik – a Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltségének hatáskörén belül – az arra illetékeseknél a megfelelő közbenjáró intézkedések megtehetők legyenek.

Langlet
Főmegbízott.

311.
1944

A budapesti svéd királyi követség mellett működő Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltsége központjának igazolása, Budapest, 1944. december 5., aláíró: Valdemar Langlet

és április 25-én fejezték be. A betonhordók nyílásait a rakodás befejezése után azonnal befalazták.[41] Az elrejtési munkálatok összesen 11 176 pengőbe kerültek.[42] Talán helyhiány miatt kimaradtak azonban a Ráth-könyvtár kevésbé értékesnek tartott darabjai és az olvasótermi kézikönyvtár kötetei, ezeket a Kézirattárban helyezték el. Teleki József szobra, valamint az olvasóterem képei az udvari raktárba kerültek.

A KÖNYVTÁR MŰKÖDÉSE BUDAPEST HADSZÍNTÉRRÉ VÁLÁSA IDEJÉN

Az 1944. év már háborús állapotok között telt. Az első nagy bombázás április 3-án érte a fővárost, és egyre fenyegetőbb volt annak a lehetősége is, hogy az ország hadszíntérré válik. A könyvtár olvasóterme április 3-ig állt nyitva az olvasók előtt. Ez alatt az idő alatt az olvasótermi szolgáltatásokat 136 regisztrált kutató vette igénybe.[43] Ezután csak az MTA tagjai és tudós kutatók használhatták a gyűjteményt; és kizárólag a Budapesten élők számára tették lehetővé a kölcsönzést. A könyvtár költségvetése lényegében nem változott, az *Akadémiai Értesítő*ben közölt 1944. évi költség-előirányzat szerint az első félévre ugyanúgy 5000 pengőt szántak, mint a korábbi években.[44] Egy – valószínűleg 1944 végéről vagy 1945 elejéről származó – elszámolás szerint 1944-ben a könyvtári kiadások 13 709 pengőt tettek ki.[45] Az MTAK 1944-ben 4160 kötettel, füzettel gyarapodott, ebből 2 kötet származott vásárlásból.

Az év tavaszán a Sztójay-kormány újabb zsidóellenes intézkedésekkel tetézte az addigi diszkriminációkat. Ezek egyike volt a 11.300/1944. számú M. E. rendelet, amelyben kötelezővé tették a rendeletben felsorolt, zsidónak minősített szerzők műveinek a közforgalomból való kivonását. A főkönyvtárnok május 1-jén értekezletet tartott a rendelet végrehajtásáról.[46] Úgy döntöttek, hogy elkészítik a rendelet alapján a művek jegyzékét, katalóguscéduláikat pedig „kormányrendelet értelmében nem adható ki" felirattal látják el. A könyvtár az elkészült jegyzéket elküldte Kolosváry-Borcsa Mihály kormánybiztosnak, azzal a megjegyzéssel, hogy az Akadémiai Könyvtár csak tudományos célból adja ki az állományában található köteteket.[47] Nincs adat arról, hogy a kormánybiztos forszírozta volna a kötetek beszolgáltatását is. Az év folyamán az Akadémia egyik nagylelkű adományozója is a zsidótörvények hatálya alá került, és kénytelen volt az Akadémia segítségét kérni. Hollós Oszkár tanácsos, ny. vasútigazgató 1941-ben az MTA-nak ajándékozta a főváros története szempontjából alapvető jelentőségű gyűjteményét.[48] Kikötötte, hogy a gyűjtemény életében a lakásán (Benczúr utca 39/b) marad; rendezésében az Akadémiai Könyvtár munkatársai segítették az adományozót. 1944 júniusában Csánky Dénes, a zsidó

41. *Simonyi Dezső jelentése az MTAK értékeinek negyedik elrejtési munkálatairól*, Budapest, 1944. május 4., MTA KIK Kézirattár K 827: 1944/77. ¶ 42. *Jegyzékek a lefényképezett és elrejtett értékekről*, MTA KIK Kézirattár K 836/4. ¶ 43. *Az Akadémiai Könyvtárat használó olvasók nyilvántartó könyve 1936–1944,* MTA KIK Kézirattár K 899. ¶ 44. *Az MTA költség előirányzata az 1944. év első felére,* Akadémiai Értesítő 1943, 328–335. ¶ 45. *Az MTA veszteség-nyereség számlája 1944. dec. 31-én,* Budapest, 1944. december 31. Bekötve az 1941–1945. évi igazgatótanácsi jegyzőkönyvekhez. MTA KIK Kézirattár K 1351. ¶ 46. *Jegyzőkönyv az Akadémiai Könyvtár 1944. május 1-jei értekezletéről,* MTA KIK Kézirattár K 827: 1944/161. ¶ 47. *Felirat Kolosváry-Borcsa Mihály kormánybiztosnak, mellette a kimutatás*, Budapest, 1944. július 8., MTA KIK Kézirattár K 827: 1944/178. ¶ 48. A gyűjteményről: Török 1941, 326–327. A gyűjtemény 1948-ban még az Akadémia felügyelete alá tartozott.

gyűjtemények kormánybiztosa zár alá akarta vetetni a gyűjteményt. Az Akadémia mint tulajdonos ezt az akciót meghiúsította.[49] 1944. november végén már az idős Hollós életét is veszély fenyegette: lakásából „közös gyűjtőhelyre", a gettóba hurcolták. Voinovich Géza főtitkár közbenjárt Hollós Oszkár érdekében, de nem járt sikerrel.[50]

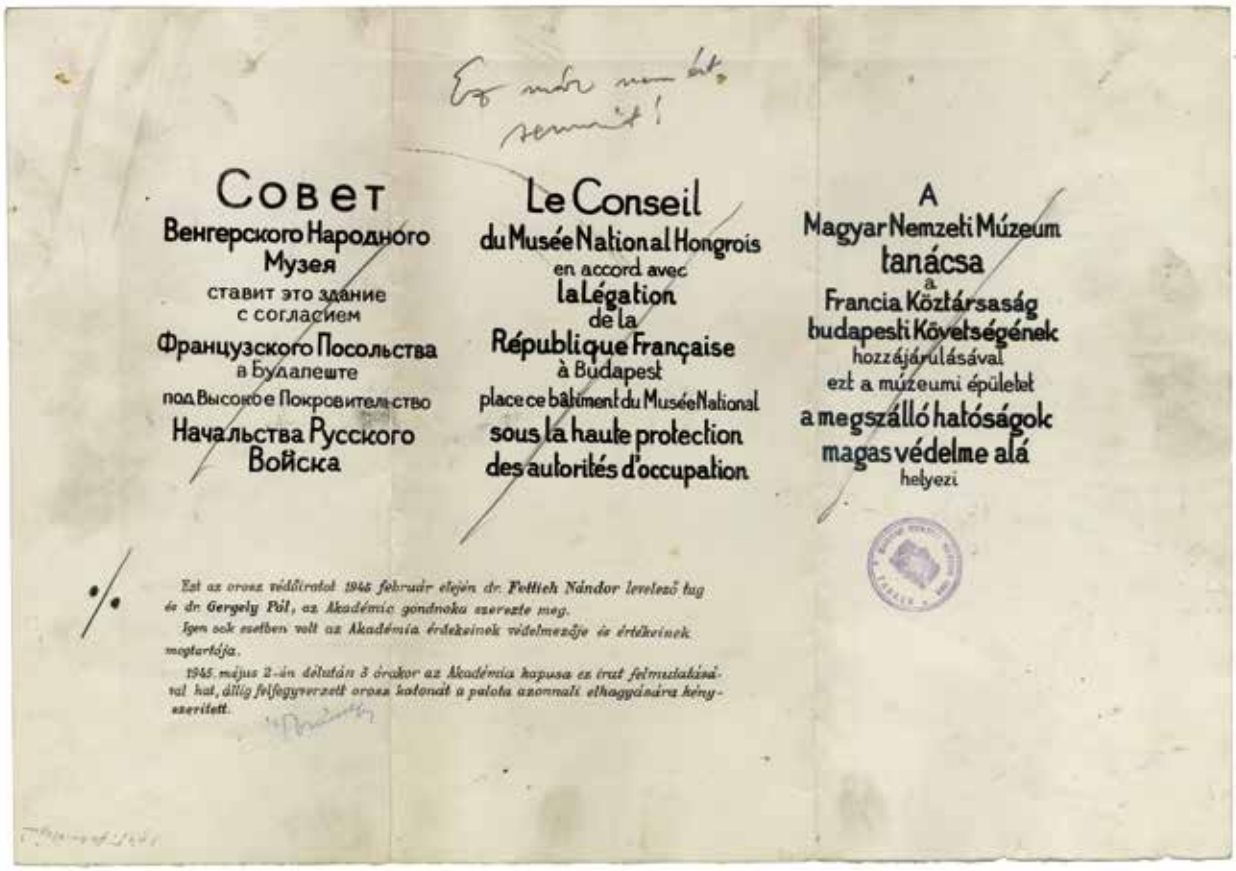
A szokásos nyári szünet után, 1944 szeptemberétől már a közeledő front tudatában folytatták a munkát a könyvtár munkatársai. Az első nagyobb kár 1944. szeptember 15-re virradóra érte a könyvtárat, egy légitámadás következtében mintegy 50 ablaktábla semmisült meg. A tisztviselők és az altisztek ettől kezdve két csoportba osztva dolgoztak, december elejétől pedig csak a főkönyvtárnok és Györkösy Alajos járt be naponta a könyvtárba. December elején, amikor már látható volt, hogy a fővárosban harcok várhatók, az Akadémia főtitkára védelmet kért és kapott a Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltségétől. Az igazolásban kijelentették, hogy az Akadémia épületét, értékeit és az azok gondozásával megbízott személyeket (köztük Melich Jánost) a Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltségének nyilvántartásába vették, hogy érdekükben szükség szerint az arra illetékeseknél közbenjárhassanak. A dokumentum hátlapja orosz fordítást is tartalmazott.[51]

Melich kezdeményezésére 1944. december 21-én minden munkatárs megjelent a könyvtárban, és egymásnak boldog ünnepeket kívánva azzal váltak el, hogy 1945. január 3-án folytatják a munkát. Budapest hetekig tartó ostroma azonban minden tervet meghiúsított. Az Akadémia palotája fekvése folytán harcálláspont lett, ami azt jelentette, hogy támadások célpontjává is vált.

A lerombolt Széchenyi Lánchíd és a romos királyi palota 1945-ben az Akadémia palotája felől nézve

49. *Melich János jelentése a főtitkárnak,* Budapest, 1944. június 22., MTA KIK Kézirattár K 827: 1944/173. ¶ 50. *Melich János „pro memoriája",* Budapest, 1944. november 27. Mellette Hollós Oszkár levele Melichnek, Budapest, 1944. november 5. MTA KIK Kézirattár K 827: 1944/264. Az idős úr a gettóba került, ott érte meg a felszabadulást. ¶ 51. *A budapesti svéd királyi követség mellett működő Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltsége központjának igazolása*, Budapest, 1944. december 5. Aláíró: Valdemar Langlet. Az igazolásból több példány is megtalálható a Kézirattárban, az egyik: MTA KIK Kézirattár RAL 311/1944.

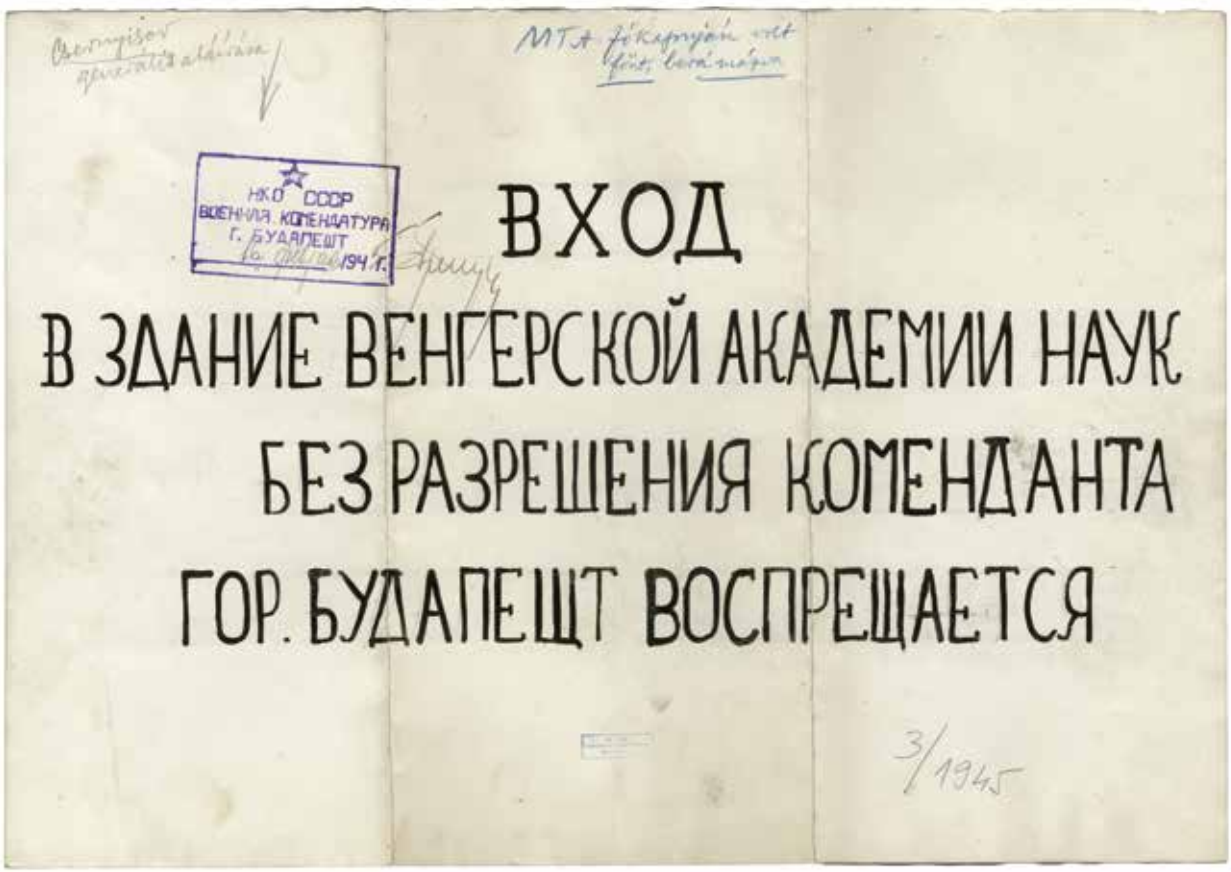
Совет
Венгерского Народного
Музея
ставит это здание
с согласием
Французского Посольства
в Будапеште
под Высокое Покровительство
Начальства Русского
Войска

Le Conseil
du Musée National Hongrois
en accord avec
la Légation
de la
République Française
à Budapest
place ce bâtiment du Musée National
sous la haute protection
des autorités d'occupation

A
Magyar Nemzeti Múzeum
tanácsa
a
Francia Köztársaság
budapesti Követségének
hozzájárulásával
ezt a múzeumi épületet
a megszálló hatóságok
magas védelme alá
helyezi

Ezt az orosz védőiratot 1945 február elején dr. **Fettich Nándor** levelező tag és dr. **Gergely Pál**, az Akadémia gondnoka szerezte meg.
Igen sok esetben volt az Akadémia érdekeinek védelmezője és értékeinek megtartója.
1945. május 2-án délután 3 órakor az Akadémia kapusa ez irat felmutatásával hat, állig felfegyverzett orosz katonát a palota azonnali elhagyására kényszerített.

A Magyar Nemzeti Múzeum tanácsa és a Francia Köztársaság budapesti követségének tiltó hirdetményként kiállított védőirata, 1945. január

Csernisov
MTA főkapuján volt
НКО СССР
ВОЕННАЯ КОМЕНДАТУРА
г. БУДАПЕШТ
194 г.

ВХОД
В ЗДАНИЕ ВЕНГЕРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК
БЕЗ РАЗРЕШЕНИЯ КОМЕНДАНТА
ГОР. БУДАПЕЩТ ВОСПРЕЩАЕТСЯ

3/1945

Csernisov vezérőrnagy, szovjet városparancsnok által kiadott tiltó hirdetmény a katonák fosztogatásának megakadályozására, 1945. február

Az Akadémia palotája az ostrom után, Gergely Pál felvételei

A Felolvasóterem 1945. március 3-án

A Képesterem

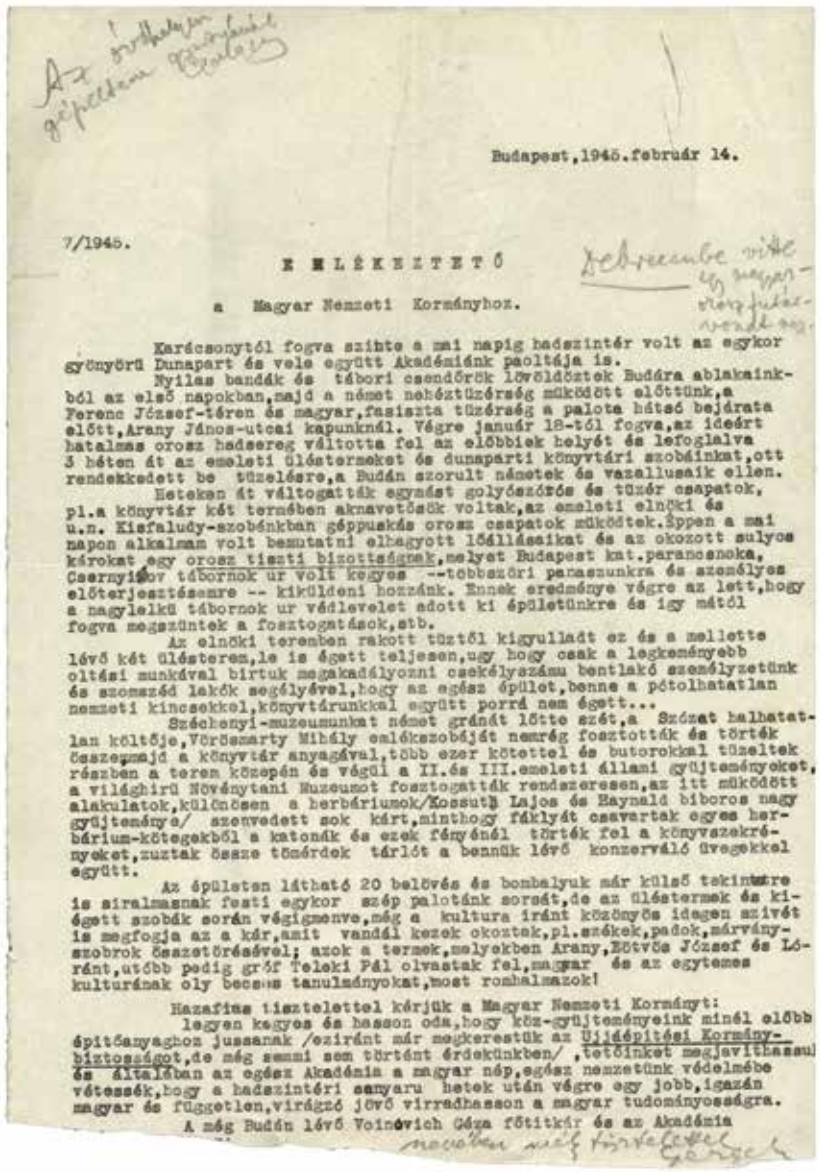

Az olvasóterem sarokrésze 1945 februárjában

Könyvtári helyiségek 1945 februárjában

Budapest, 1945. február 14.

7/1945.

E M L É K E Z T E T Ő

a Magyar Nemzeti Kormányhoz.

Karácsonytól fogva szinte a mai napig hadszintér volt az egykor gyönyörű Dunapart és vele együtt Akadémiánk paloltája is.

Nyilas bandák és tábori csendőrök lövöldöztek Budára ablakainkból az első napokban, majd a német nehéztüzérség működött előttünk, a Ferenc József-téren és magyar, fasiszta tüzérség a palota hátsó bejárata előtt, Arany János-utcai kapunknál. Végre január 18-tól fogva, az ideért hatalmas orosz hadsereg váltotta fel az előbbiek helyét és lefoglalva 3 héten át az emeleti üléstermeket és dunaparti könyvtári szobáinkat, ott rendekedett be tüzelésre, a Budán szorult németek és vazallusaik ellen.

Heteken át váltogatták egymást golyószórós és tüzér csapatok, pl. a könyvtár két termében aknavetősök voltak, az emeleti elnöki és u.n. Kisfaludy-szobánkban géppuskás orosz csapatok működtek. Éppen a mai napon alkalmam volt bemutatni elhagyott lőállásaikat és az okozott súlyos károkat egy orosz tiszti bizottságnak, melyet Budapest kat. parancsnoka, Csernyikov tábornok úr volt kegyes --többszöri panaszunkra és személyes előterjesztésemre -- kiküldeni hozzánk. Ennek eredménye végre az lett, hogy a nagylelkű tábornok úr védlevelet adott ki épületünkre és így mától fogva megszüntek a fosztogatások, stb.

Az elnöki teremben rakott tűztől kigyulladt ez és a mellette lévő két üléstermen, le is égett teljesen, úgy hogy csak a legkeményebb oltási munkával birtuk megakadályozni csekélyszámu bentlakó személyzetünk és szomszéd lakók segélyével, hogy az egész épület, benne a pótolhatatlan nemzeti kincsekkel, könyvtárunkkal együtt porrá nem égett...

Széchenyi-muzeumunkat német gránát lőtte szét, a Szózat halhatatlan költője, Vörösmarty Mihály emlékszobáját nemrég fosztották és törték összemajd a könyvtár anyagával, több ezer kötettel és butorokkal tüzeltek részben a terem közepén és végül a II. és III. emeleti állami gyüjteményeket, a világhirü Növénytani Muzeumot fosztogatták rendszeresen, az itt működött alakulatok, különösen a herbáriumok/Kossuth Lajos és Haynald biboros nagy gyüjteménye/ szenvedett sok kárt, minthogy fáklyát csavartak egyes herbárium-kötegekből a katonák és ezek fényénél törték fel a könyvszekrényeket, zuztak össze tömérdek tárlót a bennük lévő konzerváló üvegekkel együtt.

Az épületen látható 20 belövés és bombalyuk már külső tekintetre is siralmasnak festi egykor szép palotánk sorsát, de az üléstermek és kiégett szobák során végigmenve, még a kultura iránt közönyös idegen szivét is megfogja az a kár, amit vandál kezek okoztak, pl. székek, padok, márványszobrok összetörésével; azok a termek, melyekben Arany, Eötvös József és Lóránt, utóbb pedig gróf Teleki Pál olvastak fel, magyar és az egyetemes kulturának oly becses tanulmányokat, most romhalmazok!

Hazafias tisztelettel kérjük a Magyar Nemzeti Kormányt: legyen kegyes és hasson oda, hogy köz-gyüjteményeink minél előbb épitőanyaghoz jussanak /ezirányt már megkerestük az Ujjáépitési Kormánybiztosságot, de még semmi sem történt érdekünkben/, tetőinket megjavithassuk és általában az egész Akadémia a magyar nép, egész nemzetünk védelmébe vétessék, hogy a hadszintéri szenvaru hetek után végre egy jobb, igazán magyar és független, virágzó jövő virradhasson a magyar tudományosságra.

A még Budán lévő Voinovich Géza főtitkár és az Akadémia

Gergely Pál emlékeztetője a Magyar Nemzeti Kormányhoz

KÁROK ÉS AZ ÚJJÁSZERVEZÉS MEGINDULÁSA

A főváros pesti oldalán január 18-án szűntek meg a harcok, de csak hetekkel ezután lehetett a pusztulásról képet kapni. Voinovich Géza főtitkár az MTA 1945. április 26-i ülésén számolt be az épületben keletkezett károkról.[52] A palota a januári bombázások idején 27 találatot kapott, tetőzete nagyrészt leégett, az üvegtetők megsemmisültek. A Széchenyi Múzeum szobáit repülőbomba találta el, padlózata leszakadt az alatta lévő Vigyázó-könyvtárra.

Az Akadémiai Könyvtár munkatársai közül először Györkösy Alajos járt az épületben 1945. február 19-én.[53] Ott vigasztalan kép, rom és rendetlenség fogadta. Az épületbe bekvártélyozott szovjet katonaság pusztításai tetézték az egyébként is hatalmas károkat. Az értékek után kutató katonák a feldolgozásra váró köteteket szétszórták, az íróasztalok fiókjait feltörték. A Kőrösi Csoma-szekrényt darabjaira szedték, különleges zárját tönkretették. Legjobban a Duna-parti oldalon levő nagy raktártermet viselte meg az ostrom, mert belövést kapott, és a könyvek jelentős része a padlón hevert. A Kézirattár ajtóit betörték, a vasládát felfeszítették, tartalmát szétszórták. A kézikönyvtár és a Ráth-könyvtár itt elhelyezett köteteit viszont épségben találta. Az udvari raktár[54] maradt meg a legjobb állapotban, ahol az olvasóterem festményeit és a Teleki-szobrot helyezték el; ezeket sértetlennek látta Györkösy. A Vigyázó-szoba a ráömlött törmelék miatt – szerencsére – megközelíthetetlen volt. A pince boroshordói érintetlenek maradtak. Nincs olyan helyiség, amelyet ne használtak volna árnyékszéknek a katonák, írta jelentésében Györkösy Alajos. Néhány nappal később, amikor a szovjet városparancsnokság segítségével eltávolították a katonaságot az épületből, Györkösy az elérhető munkatársakkal megkezdte a takarítást. Legfontosabb feladatul az olvasóterem és főkönyvtárnoki szoba rendbetételét tűzte ki. Úgy ítélte meg, 1945-ben legfeljebb részlegesen lehet megnyitni a könyvtárt a látogatók elől. A főkönyvtárnok először március 2-án járt a könyvtárban, az utat gyalog tette meg tisztviselőtelepi otthonától.

Melich János – mint az egyik legrégibb akadémiai tag[55] – az MTA működésének újraindításában is szerepet vállalt, és 1945. március 7-én összehívta az elérhető akadémikusokat, hogy megbeszéljék az újraindulást. Az elnöki széket megüresedettnek nyilvánították József Ágost királyi hercegnek az országból történt távoztával, helyébe Kornis Gyulát választották elnökké. Az Akadémia tagsága érezte, hogy az új politikai helyzetben az intézménynek is változnia kell, ki kell kerülnie abból a látszatból, ami szerint az MTA elöregedett, változásra, megújulásra képtelen testület. Az 1945. április 26-i igazgatótanácsi ülésen felmerült, hogy az összes választott tisztviselő és az igazgatótanács valamennyi tagja mondjon le. A javaslat nem talált ellenkezésre, sőt úgy döntöttek, hogy a lemondó nyilatkozat

52. *Voinovich Géza főtitkár jelentése az ostrom idejéről az 1945. április 26-i összes ülésnek*, MTA KIK Kézirattár RAL 294/1945. ¶ 53. Jelentését Melich belefoglalta a háborús károkról tett jelentésébe. Budapest, 1945. április 30., MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/32. ¶ 54. Ez a Székház földszintjén az udvar belső részében volt, ma itt van a Levéltár. ¶ 55. Melich Jánost 1902-ben az MTA levelező, 1920-ban rendes tagjává választották. 1933-tól 1946-ig igazgató tag is volt. 1949-ben tanácskozó tagnak minősítették.

elmaradása is lemondást jelent (!).[56] Ezzel a határozattal kapcsolatban Melich János beadványt intézett az 1945. évi nagygyűlés május 30-i összes üléséhez.[57] Álláspontja – és az MTA alapszabálya – szerint őt élethosszíglan választotta meg az Akadémia, és ennek értelmében nevezte ki a Teleki család alapítóága. Szerinte a főkönyvtárnok tiszte inkább az Akadémia személyzetéhez, nem pedig a választott tisztségviselőkhöz tartozik. Az MTA megvonhatja tőle a bizalmat, ha úgy találják, hogy kárára volt a könyvtárnak, de ő maga nem mond le. Az ülés Melich fejtegetéseit tudomásul vette, és a beadványt, ellenző felszólalás hiányában, tárgytalannak tekintette. Így ő folytathatta munkáját, de az figyelmeztető jel lehetett volna számára, hogy támogató felszólalásokat sem kapott.[58]

A könyvtár munkatársainak első munkaértekezletét április elején tartották. Örömmel állapította meg a főkönyvtárnok, hogy valamennyien szerencsésen átvészelték a háborút.

A KÖNYVTÁR MUNKATÁRSAI AZ IGAZOLÓBIZOTTSÁGOK ELŐTT

Az igazolóbizottságok felállítását a kormány az Ideiglenes Nemzetgyűléstől kapott felhatalmazás alapján rendelte el, feladatuk a közalkalmazottak háború alatti magatartásának vizsgálata volt. Az igazolóbizottságok fegyelmi intézkedéseket hozhattak: elrendelhették az állásvesztést vagy akár az internálást is.[59] Az Akadémiához 1945. március elején érkezett meg Pusztai János miniszteri osztályfőnök leirata, amelyben elrendelte az igazoló iratok elkészítését.[60]

Már az első könyvtári értekezleten szóba került az alkalmazottak igazolásának kérdése. A Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) állományába tartozó tisztviselők és altisztek onnan várhatták igazolásukat.[61] A főkönyvtárnokot, aki az MNM igazgatótanácsának tagja volt,[62] a Nemzeti Múzeum igazolóbizottsága idézte be. A Melich János ügyében lefolytatott vizsgálatot érdemes valamelyest részletezni, mert az állatorvosi lóként magán viseli mindazon elemeket, amelyek megmutatják az igazolási eljárásokban fellelhető visszásságokat is. Az igazolási eljárások ugyanis lehetőséget adtak a régi elit elleni általános támadásra, és akár a személyes ellenszenv kiélését is lehetővé tették.[63] A bizottság Melich meghallgatását 1945. április 23-ra tűzte ki, erről Ortutay Gyula elnök levélben értesítette a főkönyvtárnokot.[64] Melich válaszlevelében kérte, hogy ne kelljen részt vennie az ülésen, amit az ügyét tárgyaló, vele szemben elfogult bizottság egyfajta lenézésnek tekinthetett, és a megadott napon negyedikként, távollétében tárgyalta Melich János igazolási ügyét.[65] A bizottság tagjai közül Ortutay Gyula, Szemerényi Oszvald, Mátrai László és Györke József – a mai szemlélőnek szokatlan módon – tanúként is megszólaltak, és „egyöntetűen előadták, hogy Melich János magatartása kimeríti a reakciós vezető tisztviselő fogalmát", aki szerintük a haladó szellemű értelmiség akadályozója, elfojtója, egyben a németbarát gondolkodás hirdetője volt. A bizottság elrendelte – a néhány órával korábban igazolt – Supka Géza tanúkénti meghallgatását. Supka kijelentette, hogy régóta ismeri Melich Jánost, aki 1919-ben részt vett az ellene folyó igazoló eljárásban és része volt abban, hogy őt akkor a Nemzeti Múzeumból elbocsátották. „Közvetett tudomása" van arról, mondta, hogy Melich János a legutóbbi időkig németbarát volt és a német győzelembe vetett hitét több ízben is nyilvánosságra hozta. Az igazolóbizottság több tanú meghallgatását is szükségesnek tartotta, ezért Melich ügyét elnapolták. Bár a bizottság előzetes napirendjén nem szerepelt, az 1945. május 14-i ülésen visszatértek Melich János fegyelmi ügyére.[66] Csak egy tanút, Zsirai Miklós nyelvészt hallgatták meg. Ő óvatosabban válaszolt a bizottság kérdéseire, de azért kijelentette, hogy bár Melich félt a németek magyarországi uralmától, még nagyobb veszedelemnek tartotta az „oroszok" győzelmét. Úgy látszik, ennyi plusz információ elég is volt: az igazolóbizottság meghozta határozatát. Megállapították, hogy Melich János „közhangulatot kialakító magatartásával, propagandát fejtett ki a tengelyhatalmak érdekében." A magyarság sorskérdéseivel, valamint a haladó értelmiséggel szemben elfoglalt álláspontja, tanárképző intézeti és akadémiai szereplése alkalmatlanná teszi arra, hogy a demokratikus, népi (!) Magyarországon a Magyar Nemzeti Múzeum szakértő tanácstagjaként közszolgálatot teljesítsen. Ezért az ott betöltött szakértő tanácstagi minőségében nem igazolták, és tisztségétől megfosztották. Melich János a személyét mélyen sértő és

56. *Az MTA igazgatótanácsa 1945. ápr. 26-i ülésének jegyzőkönyve,* MTA KIK Kézirattár K 1483. ¶ 57. *1945. évi CIV. nagygyűlés, 1945. V. 28–30.,* Akadémiai Értesítő, 1946, 11–12. ¶ 58. Ráadásul egy újságcikkben is megtámadták: „az előző rendszer tudományos vezérei távolról sem vonultak háttérbe. Domanovszky Sándor, Melich János, Mályusz Elemér igen agilisan vesznek rész az Akadémia munkájában. Ennek következtében az idei nagygyűlésen nem sikerült mindenben diadalra vinni a demokrácia elvét" – szól az aláírás nélküli cikk. *Magyar Nemzet,* 1945, 25. szám, jún. 2. ¶ 59. Palasik 2000, 71–74. ¶ 60. Pusztai János körlevele az igazoló iratok elkészítéséről, Budapest, 1945. febr. 28., MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/11. ¶ 61. Melich János emlékeztetője a könyvtár tisztviselőinek ostrom utáni első értekezletéről, Budapest, 1945. ápr. 3. MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/6. ¶ 62. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter megerősíti Melich János megválasztását az MNM igazgatótanácsa tagjává 6 évre. Budapest, 1941. május 10. MTA KIK Kézirattár Ms 5343/137. ¶ 63. N. Szabó 1998, 8, 977–989. ¶ 64. Ortutay Gyula levele Melich Jánosnak, Budapest, 1945. ápr. 14., MTA KIK Kézirattár Ms 5343/91. ¶ 65. *Jegyzőkönyv a Magyar Nemzeti Múzeum Igazoló Bizottságának üléséről,* 1945. ápr. 23. Budapest Főváros Levéltára 6/1945. I.B. Főv. Ltár. ¶ 66. *Jegyzőkönyv az MNM Igazoló Bizottsága 1945. május 14-i üléséről*. Budapest Főváros Levéltára 6/1945. I.B. Főv. Ltár

igaztalan határozatot nem fogadta el. Akadémiai főkönyvtárnoki megbízatását látszólag nem érintette a döntés, nem tudhatta azonban, hogy a Népbíróságnál miként döntenek. Éppen ezért két irányban is lépéseket tett. Felszólította az igazolóbizottság ellene tanúskodó tagjait, hogy vele is közöljék, mire alapozták állításaikat. Ortutay Gyula meglehetősen homályos magyarázatát adta állításának (Melich János a német fegyverek győzelmét kívánta): egy villamoson történt beszélgetésre (!) hivatkozott.[67] Supka Géza még a látszatát is kerülte, hogy érdemben igazolja állítását. Nemzetgyűlési képviselőként és a Magyar Nemzeti Múzeum elnökeként aláírt levelében egyszerűen megismételte a bizottság előtt mondottakat. A rövid levélen átsüt Supka sértettsége.[68] Melich János emellett terjedelmes fellebbezést írt mind az MNM Igazoló Bizottságának, mind a Budapesti Népbíróságnak. Ügyvéd sógora segítségével összeállított fellebbezése[69] tételesen cáfolta az ellene felhozott vádakat, és rámutatott arra a képtelen dologra, hogy az igazolóbizottság tagjai egyben a vád tanúi is voltak. Talán a fellebbezések hatására, de 1945 októberében fordulat állt be Melich János igazolási ügyében. Ortutay kérte, vonja vissza fellebbezését, és az igazolóbizottság egy későbbi ülésben megváltoztatja határozatát. A bizottság végül az újonnan lefolytatott eljárás során Melich Jánost igazoltnak jelentette ki. A könyvtár többi munkatársának igazolása sokkal egyszerűbb volt. Egy 1945. októberi kimutatás szerint valamennyiüket igazolták.[70]

A KÖNYVTÁRI MUNKA MEGINDULÁSA

1945 első féléve nagyrészt a romeltakarítással telt ugyan, de lehetőség volt valódi könyvtárosi munkára is. A nyár elején újrarendezték a feldúlt irattárat és a szétszórt szakkatalógust. Lehetővé vált, hogy az Akadémiai Könyvtár szerény keretek között újra fogadja a látogatókat.[71] Több változás történt a könyvtár személyzetében. Rehabilitálták, és újra munkába állhatott a faji törvények miatt kényszernyugdíjazott Schiller Pálné, őt a Kézirattár gondozásával bízta meg a főkönyvtárnok. Meg kellett válniuk viszont Munkácsy Mihálytól, akinek alkalmazását az Akadémia anyagi gondjai miatt tovább nem vállalhatták. Az év folyamán új munkatársakat is kapott a könyvtár. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) az Akadémiai Könyvtárba osztotta be Szabó Miklós klasszika-filológust, az Eötvös József Collegium igazgatóját és Nyireő Istvánt, a Debreceni Egyetemi Könyvtár volt igazgatóját, akit az igazolóbizottság vezető állásra alkalmatlannak minősített. Őket Melich János a hosszú ideje feldolgozatlan Siskovics-könyvtár rendezésével és katalogizálásával bízta meg. K. Kováts Gyula minisztériumi osztályfőnök (Klebelsberg Kuno sógora) a VKM-ből került a könyvtárba. Ő a pesthidegkúti Klebelsberg-kúriában lévő Klebelsberg-könyvtár feldolgozását kapta feladatul.[72] 1945 őszén csatlakozott a munkatársakhoz Halmi János református teológiai tanár, feladata a héber és más keleti kéziratok, elsősorban a Kaufmann-gyűjtemény gondozása lett. 1945-ben a legfontosabb cél a könyvtár helyreállítása volt. Ez a munka fizikailag is próbára tette a munkatársakat. A Vigyázó-szobából mintegy 2 köbméter törmeléket távolítottak el. Július közepén kibontották a boroshordókat, örömmel látták, hogy a kéziratok és könyvek sértetlenül, teljes épségben megmaradtak. A munkatársak hordták fel a könyvanyagot a könyvtár már kitakarított helyiségeibe. A munka teljes erővel folyt november második feléig, onnantól a tisztviselők a nagy hideg miatt egymást váltva, másnaponként dolgoztak.

Szabó Miklós

Nyireő István

Halmi János

67. Ortutay Gyula levele Melich Jánosnak, Budapest, 1945. jún. 20., MTA KIK Kézirattár MS 5343/100. ¶ 68. Supka Géza levele Melich Jánosnak. Budapest, 1945. jún. 7. MTA KIK Kézirattár Ms 5343/102. ¶ 69. Melich János beadványa a Budapesti Népbírósághoz, Budapest, 1945. okt. 2., MTA KIK Kézirattár Ms 5343/116. ¶ 70. *Kimutatás az Akadémiai Könyvtár alkalmazásában állók igazolásáról,* Budapest, 1945. okt. 1. MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/226. ¶ 71. *Melich János összefoglaló jelentése az Akadémiai Könyvtár 1945–1947. évi állapotáról,* Gépirat, autogr. kiegészítésekkel. MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/1. A külön nem jegyzetelt adatok ebből az összefoglaló jelentésből származnak. MB ¶ 72. Klebelsberg Kuno könyvtára nem került az Akadémiai Könyvtárba. Keresztury Dezső 1949. december 22-én jelentette Alexits György főtitkárnak, hogy az OSZK – amelynek Klebelsberg Kuno özvegye korábban felajánlotta a könyvtárat – ismét bejelentette igényét. Az MTA jogtanácsosa szerint az igény „helytálló", ezért az Akadémiai Könyvtár lemondott Klebelsberg Kuno könyvtáráról. MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/385. Sorsáról lásd Vigh Annamária, *Az iskolaépítő és iskolareformer gróf Klebelsberg Kunó könyvtára*, hidegkutihistoria.hu/content/gróf-klebelsberg-kunó-könyvtára. Utolsó megtekintés: 2023. június 20.

A helyreállítást erősen befolyásolta az Akadémia ingatag anyagi helyzete. A legjelentéktelenebb kiadásokra sem futotta, még a köteles példányok után fizetendő portó kifizetése is nagy gondot jelentett. A könyvtár vezetése pedig mindent megpróbált, Györkösy Alajos részt vett a fővárosi nagy közkönyvtárak értekezletein, ahol megállapodtak abban, hogy közösen próbálják érdekeiket érvényesíteni.[73] A főkönyvtárnok maga a VKM-hez fordult anyagi segítségért, 8 millió pengőt kért a közgyűjtemények számára létrehozott alapból a könyvtárban elvégzendő legszükségesebb munkákhoz.[74] A minisztérium végül kiutalt 7 millió pengőt, amely a december közepi nagy devalvációban szinte elolvadt. Ugyanígy veszítette el értékét az alkalmazottak keresete is, az év végére puszta létfenntartásuk is veszélybe került. Arra kényszerültek, hogy az altisztek naponta felváltva sorban álljanak kollégáik kenyérjáradékáért, de az is előfordult, hogy a könyvtár egy-egy dolgozója vidéki élelemszerző körútra indult.

Nagyon megnehezítette a munkatársak helyzetét, hogy az Akadémia anyagiak híján még a legszükségesebb csatorna-, illetve vízvezeték-javításokat sem tudta elvégeztetni; a szociális helyiségek hónapokig használhatatlanok voltak. Ehhez járult még, hogy a könyvtár fűtését továbbra is csak egy teremben tudták megoldani. A nehézségek ellenére folytatódott a könyvtár belső helyreállítása.

Az emlékszobákban és a Kézirattárban elvégeztették a legszükségesebb javításokat. A könyvállomány bizonyos részei még így is hozzáférhetetlenek maradtak 1946 első hónapjaiban: a teológia, az iskola és gazdaság szakok megközelítése életveszélyes volt. A tervezettnél korábban, az esetleges árvízveszély miatt már január végén elkezdték a pincében tárolt könyvek és kéziratok felhordását, bár az anyag ideiglenesen jobb helyen volt ott, mint a nyirkos és hideg raktárban.[75] Ezzel egy időben nekifogtak a nagyobb szakok (magyar irodalom, történelem) rendezésének is.

Június közepétől ismét könyvtárként működhetett a gyűjtemény. 1945-ben a látogatók száma közel 500 volt, az olvasott kötetek száma 730; 275 kölcsönző pedig 482 kötetet kölcsönzött. Ismét megindult a köteles példányok küldése, a könyvtár teljes gyarapodása 959 kötet, ebből 723 kötet kötelespéldány volt. Néhány ajándék is érkezett, ezek közül kiemelkednek Hoór Tempis István és az MTA Főtitkári Hivatalának könyvadományai. Hoór Tempis édesapja, Hoór Tempis Mór akadémikus könyvtárának értékes műszaki részét ajándékozta a könyvtárnak. A még 1945-ben kiutalt ablaküveg-mennyiséget a gyorsuló infláció miatt a könyvtár képtelen volt kifizetni. Szükségmegoldásként a főkönyvtárnoki szoba, a kötelespéldányok szobájának és az olvasóterem ablakait üvegeztették be vagy falemezekkel boríttatták.

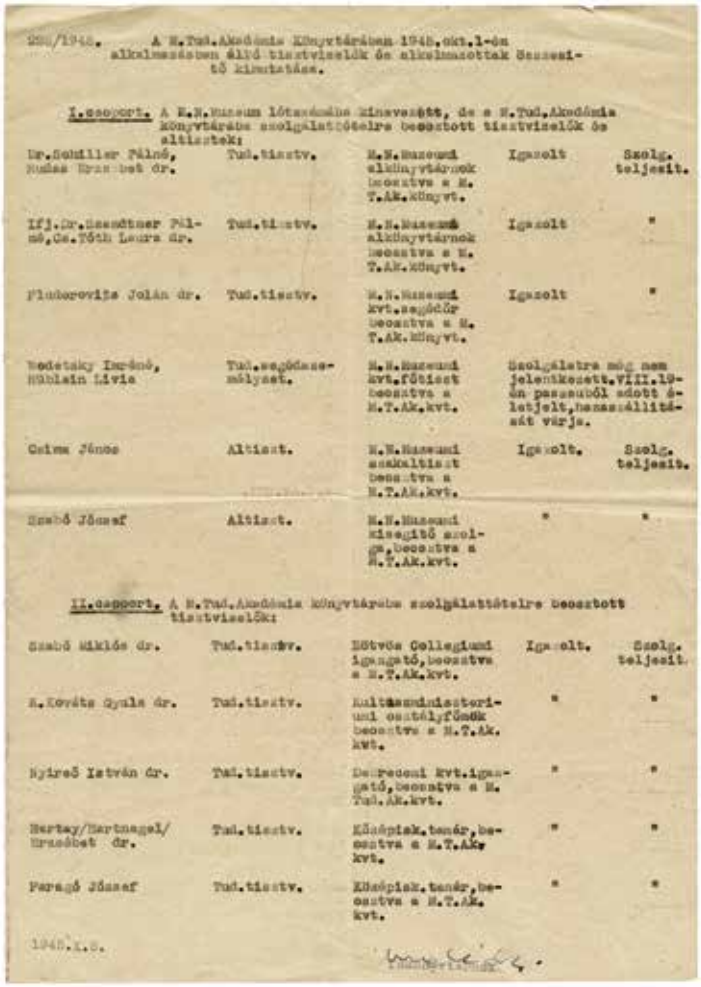
1945 októberében a sok-sok baj közepette megjelent a könyvtárban egy jugoszláv küldöttség Alexa Ivić neves történész vezetésével. Megbízólevelük szerint a jóvátételi igényeiket készítik elő a béketárgyalásokra. A főkönyvtárnok azzal a kikötéssel bocsátotta rendelkezésükre a szláv irodalom szakinventáriumát, hogy az Akadémiai Könyvtárnak semmiféle kötelezettsége sincs velük szemben.[76] A bizottság három napon át jegyzeteket készített, majd mivel meggyőződtek, hogy a könyvtárnak nincsenek szerb nyelvű kéziratai és régi nyomtatványai, távoztak.

A KÖNYVTÁR ELREJTETT ÉRTÉKEINEK VISSZAKERÜLÉSE

1945 tavaszán és nyarán nagy izgalmat okozott a külső helyszíneken elrejtett értékek sorsa. Az hamarosan kiderült, hogy a MNM pincéjében elfalazott 20 ládányi dokumentum ép és sértetlen. Annál nagyobb volt a bizonytalanság az MNB veszprémi óvóhelyére szállított 10 láda körül, főként azért, mert a Veszprémben elterjedt mendemonda szerint a szovjetek mindent elszállítottak az óvóhelyről.[77] Az értékek felkutatásában Szabó Miklós állhatatos érdeklődése vezetett eredményre. Ő Mészárovits Tiborral, az MNB főfelügyelőjével tartotta a kapcsolatot. Mészárovits Ausztriában, Spittal am Pyhrnben az MNB értékeivel együtt megtalálta az Akadémia Könyvtár ládáit, valamint a szintén akadémiai tulajdonban lévő Vigyázó-kincseket is. Megtudta, hogy a ládákat az amerikai megszálló hatóságok őrzik, és hazaszállításuk az MNB értékeivel együtt történik majd.[78] Ahogy azt Melich János az 1945-ös év történéseit összegezve megállapította, fennállása óta ez az év volt az Akadémiai Könyvtár történetének a legnehezebb, legpusztítóbb éve.

1946. február elején hazaszállították a MNM pincéjében elrejtett 20 ládányi anyagot. A ládákat ideiglenesen a már kitakarított Vigyázó-szobában helyezték el. Megpróbálták felbecsülni a

73. Györkösy Alajos jelentéseit lásd: MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/278; 295; 322. ¶ 74. Melich János felirata a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, Budapest, 1945. nov. 3., MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/283. ¶ 75. Györkösy Alajos jelentése, Budapest, 1946. jan. 30., MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/35. ¶ 76. Melich János emlékeztetője a könyvtárban járt szerb bizottságról, Budapest, 1945. okt. 27., MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/270. ¶ 77. Szabó Miklós jelentése a veszprémi mendemondákról, Budapest, 1945. júl. 14., MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/106. ¶ 78. Szabó Miklós jelentése az MNB-nél elrejtett értékekről, Budapest, 1945. nov. 19., MTA KIK Kézirattár K 828: 1945/315.

Kimutatás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában 1945. október 1-én alkalmazásban álló tisztviselőkről és alkalmazottakról

könyvtári állományban keletkezett háborús károkat. Szabó Miklós a szláv irodalom szak köteteit vizsgálta át, és arra jutott, hogy minden ötödik kötet hiányzik. Mivel ennek a szaknak az anyaga károsodott legjobban, az egész állományra nem volt jellemző ez a becslés. Egy összeállítás szerint[79] mintegy ezer kötet semmisült meg, és nagyon sok megsérült. A még fel nem dolgozott kötelespéldányokból szintén ezer kötet hiányzott. Ugyanebben a feljegyzésben a főkönyvtárnok a személyi állomány növelését javasolta: megítélése szerint 20–25 tudományos tisztviselőre és 10 altisztre lett volna szükség a megnövekedett feladatok ellátásához.

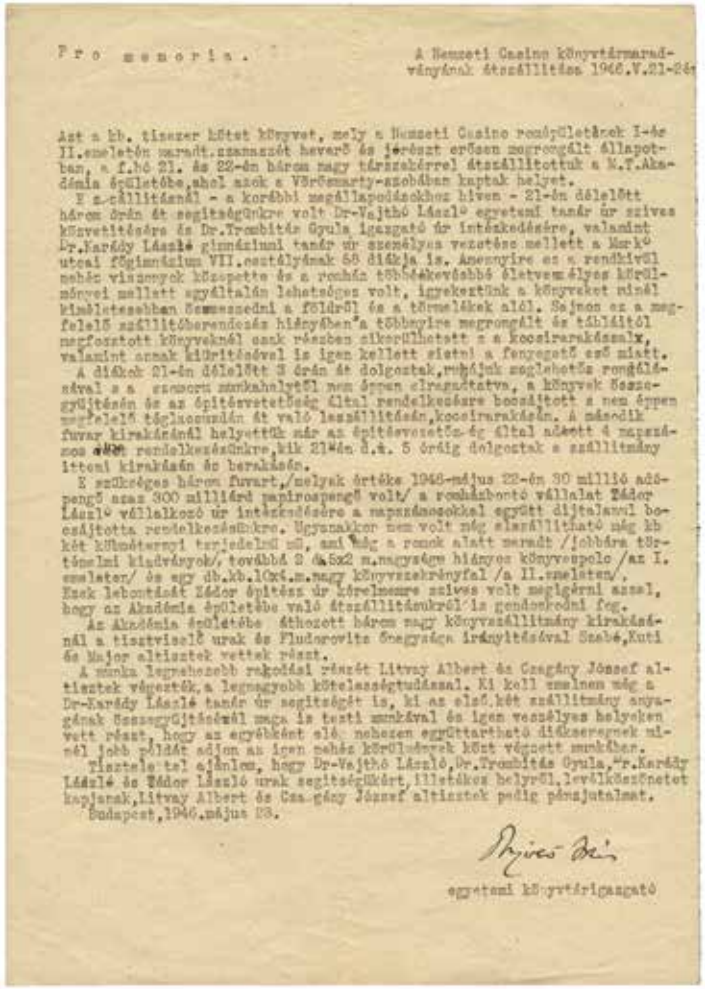
Az MNB értékeivel együtt az Akadémiai Könyvtár kincseit is szállító vonat 1946. augusztus végén érkezett haza. Melich János a bank tisztviselőinek jelenlétében szeptember 6-án a Nemzeti Bank egyik páncéltermében vette át az Akadémiai Könyvtár 10 ládáját és a Vigyázó-kincseket rejtő 3 ládát.[80] A könyvtári ládákat a földszinti Vigyázó-szobában helyezték el a többi, szintén lezárt láda mellé. Kinyitásukra addig nem akartak sort keríteni, amíg raktári helyüket rendbe nem rakták. A külön feladatok mellett természetesen folytatódott a rendes könyvtári munka is.

1946 tavaszán került sor a Nemzeti Casino Akadémiára szállt könyvtárának birtokbavételére. A belügyminiszter 1945 tavaszán a Nemzeti Casinót „mint az ország érdekeivel ellentétes működést kifejtő jogi személyt" feloszlatta. A Casino alapszabálya értelmében megszűnése esetén ingó és ingatlan vagyona a Magyar Tudományos Akadémiára száll. Az Akadémia be is jelentette igényjogosultságát a kormányzatnál, de csak 1946. március elején vehették birtokba a Nemzeti Casino vagyontárgyait.[81] Az Akadémiai Könyvtárra hárult a Casino romos épületében, illetve az Egyetemi Könyvtárban lévő értékes könyvtár biztonságba helyezése. A Szép utcai romos épületből sürgős volt a szállítás. Az időjárásnak és fosztogatásnak kitett mintegy 10 000 kötetet május 21-én és 22-én vitték az Akadémia épületébe. A szállításnál a Markó utcai reálgimnázium tanulói segítették a könyvtár munkatársait, a fiúk csak akadémiai kiadványokat kértek segítségükért cserébe.[82]

INDEXRE TETT KÖNYVEK

1946. március első napjaiban derült ki, hogy az Akadémiai Könyvtárnak, a korábbi szóbeli ígéretek ellenére, be kell szolgáltatnia a *Fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus nyomtatványok I–III. jegyzéké*ben található köteteket.[83] A VKM március elején sürgősen kérte a könyvtárban fellelhető azon könyvek felsorolását, amelyek a jegyzékben szerepeltek. A köteteket ki kellett szedni az állományból, és további intézkedésig elkülönítve kellett azokat tartani.[84] A főkönyvtárnok hiába hivatkozott a nehézségekre, a még rendezetlen és részben hozzáférhetetlen állományra. Egy esemény azután egyértelművé tette, hogy a könyvtár munkatársainak minden egyebet félretéve az indexre tett könyvek kiválogatásával kell foglalkozniuk.

79. MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/101. ¶ 80. *Jegyzőkönyv az MNB értékeivel együtt Ausztriából hazahozott ládák átadásáról,* Budapest, 1946. szept. 6., MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/385. ¶ 81. A Nemzeti Casinóról és könyvtáráról lásd Gyuricza 2016, 59–69. ¶ 82. Nyireő István emlékeztetői. Budapest, 1946. máj. 20. és máj. 23., MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/246., illetve 1946/253. ¶ 83. Az index kérdését részletesen tárgyalja Z. Karvalics 1992, MTA KIK Kézirattár D/16.104 – Tóth 1994, 124–150. ¶ 84. Csóka J. Lajos VKM-osztályvezető levele Melich Jánosnak, Budapest, 1946. márc. 2., MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/103–104.

Pro memoria.

A Nemzeti Casino könyvtármaradványának átszállítása 1946.V.21-én

Azt a kb. tizezer kötet könyvet, mely a Nemzeti Casino romépületének I-és II.emeletén maradt,szanaszét heverő és jórészt erősen megrongált állapotban, a f.hó 21. és 22-én három nagy tárzsaérrel átszállítottuk a M.T.Akadémia épületébe,ahol azok a Vörösmarty-szobában kaptak helyet.

Az átszállításnál - a korábbi megállapodásokhoz hiven - 21-én délelőtt három órán át segitségünkre volt Dr-Vajthó László egyetemi tanár úr szives közvetitésére és Dr.Trombitás Gyula igazgató úr intézkedésére, valamint Dr.Karády László gimnáziumi tanár úr személyes vezetése mellett a Markó utcai főgimnázium VII.osztályának 58 diákja is. Amennyire ez a rendkivül nehéz viszonyok közepette és a romház többékevésbbé életveszélyes körülményei mellett egyáltalán lehetséges volt, igyekeztünk a könyveket minél kiméletesebben összeszedni a földről és a törmelékek alól. Sajnos ez a megfelelő szállitóberendezés hiányában a többnyire megrongált és táblától megfosztott könyveknél csak részben sikerülhetett s a kocsirakásnál, valamint annak kiürítésével is igen kellett sietni a fenyegető eső miatt.

A diákok 21-én délelőtt 3 órán át dolgoztak,mihájuk segitsége rongálásával a a szomoru munkahelyről nem épen elrettentve, a könyvek összegyüjtésén és az épitővezetőség által rendelkezésre bocsátott a nem épen megfelelő tőgzsuzsán át való lecsuszatásán, kocsirakásán. A második fuvar kirakásánál helyettük már az épitővezetőség által adott 4 napszámos munkás rendelkezésünkre,kik 21-én d.u. 5 óráig dolgoztak a szállitmány ittoni kirakásán és berakásán.

A szükséges három fuvart,melyek értéke 1946-május 22-én 30 millió adópengő azaz 300 milliárd pengőnek volt/ a romházbontó vállalat Zádor László vállalkozó úr intézkedésére a napszámosokkal együtt díjtalanul bocsájtotta rendelkezésünkre. Ugyanakkor nem volt még elszállitható még kb két köbméternyi terjedelmü sü, ami még a romok alatt maradt /jobbára történelmi kiadványok/, továbbá 2 db.3x2 m.nagyságu hiányos könyvespolc /az I. emeletről/ és egy db.kb.10x1.m.nagy könyvszekrényfal /a II.emeletről/. Ezek lebontását Zádor épitész úr körülményes szives volt megígérni azzal, hogy az Akadémia épületébe való átszállításukról is gondoskodni fog.

Az Akadémia épületébe áthozott három nagy könyvszállitmány kirakásánál a tisztviselő urak és Fludorovits Ignácz irányitásával Szabó,Kuti és Major altisztek vettek részt.

A munka legnehezebb rakodási részét Litvay Albert és Czagány József altisztek végezték,a legnagyobb kötelességtudással. Ki kell emelnem még a Dr-Karády László tanár úr segitségét is, ki az első két szállitmány anyagának összegyüjtésével maga is testi munkával és igen veszélyes helyeken vett részt, hogy az egyébként elő nehezen együttartható diákseregnek minél jobb példát adjon az igen nehéz körülmények közt végzett munkához.

Tisztelettel ajánlom, hogy Dr-Vajthó László,Dr.Trombitás Gyula,Dr.Karády László és Zádor László urak segitségükért,illetőleg helyről,levélkiszámolást kapjanak,Litvay Albert és Czagány József altisztek pedig pénzjutalmat.

Budapest,1946.május 23.

Nyiró István

egyetemi könyvtárigazgató

Március 29-én egy szovjet alezredes vezette bizottság váratlanul megjelent az Akadémiai Könyvtárban.[85] Melich naplójegyzeteiben is megemlékezett a látogatásról.[86] Szergejcsuk alezredes[87] kíséretében volt egy alacsonyabb rangú szovjet tiszt, egy magyar politikai rendőr és egy tolmács. A bizottságot Sebestyén Géza minisztériumi osztálytanácsos kísérte. A látogatás rövid ideig tartott. Melich bemutatta a könyvek jegyzékét, de a már említett nehézségekre hivatkozott, miért nem különítették még el a köteteket. Az alezredes felvetését, hogy internálótáborból küldene munkaerőt, a főkönyvtárnok sikeresen elhárította. A küldöttség azzal távozott, hogy a könyvek kiemelését

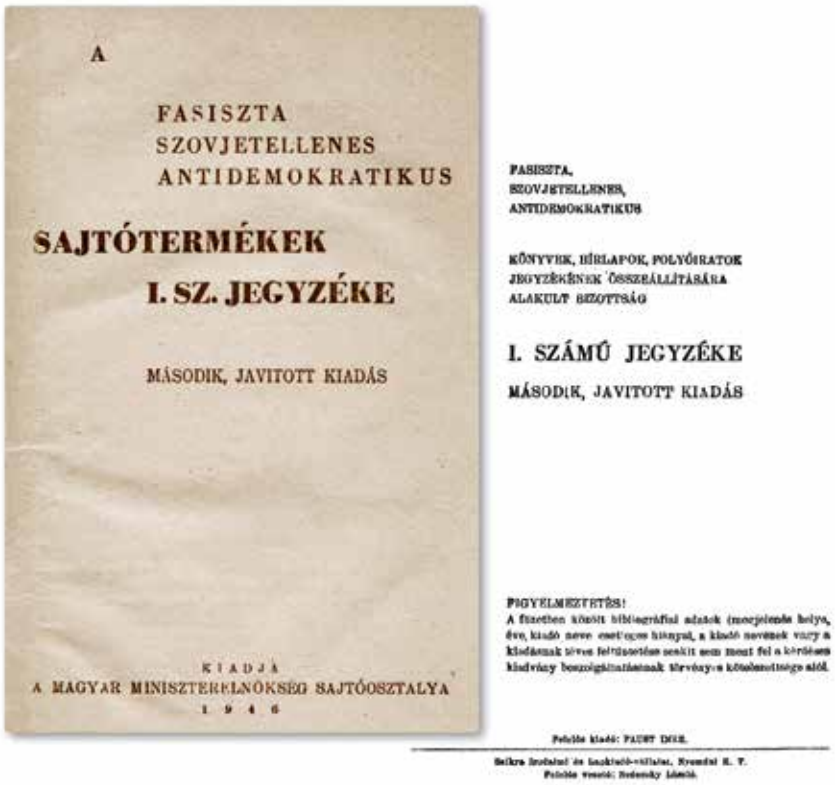
A Nemzeti Casino épülete az ostrom idején

Nyireő István emlékeztetője a Nemzeti Casino könyveinek átszállításáról, Budapest, 1946. május 21.

legkésőbb április végéig el kell végezni. Eközben az Akadémia még nem tett le arról, hogy az indexre tett könyvek egyik őrzőhelye az MTAK legyen. Eredményt azonban nem értek el, sőt Beljanov vezérőrnagy döntése egyedül az OSZK-t jelölte ki kedvezményezettnek. Hozzáfogtak tehát a munkához, és április közepére az I. és a II. jegyzék alapján 1044, a III. jegyzék alapján 74 kötetet szedtek ki az állományból. A könyvek katalóguslapjait is kiemelték.[88] A szovjet bizottság azonban nem jelent meg a könyvtárban a könyvekért, ezért Melich János, elkerülendő a várható szankciókat, úgy döntött, hogy a beszolgáltatásra előzetesen kijelölt utolsó napon, április 20-án két altiszt segítségével kézikocsin elszállítja a könyveket az V. kerületi rendőrségre. Ott nem voltak hajlandóak tételesen átvenni a szállítmányt, egy rendőrtiszt csak „felelősség nélkül, darab számra való tekintet nélkül" tartotta ott a köteteket.[89]

A fasiszta könyvek beszolgáltatásának ügye ezzel azonban még nem ért véget. A buzgó alezredes nem nyugodott, április 28-án

85. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet szekciójának illetékesei (Beljanov vezérőrnagy és helyettese, Szergejcsuk alezredes) teljhatalommal rendelkezve nagy aktivitást tanúsítottak az indexre tett könyvek begyűjtésével kapcsolatban. Az alezredes vezetésével napi ellenőrzéseket tartottak a fővárosi könyvtárakban. Lásd Z. Karvalics 1992, 110–115. ¶ 86. Melich János naplójegyzetei, 1946. márc. 29., MTAK KIK Kézirattár Ms 5350/2. ¶ 87. A könyvbegyűjtéssel foglalkozó tanulmányok csak így, vezetéknevén és rendfokozatán emlegetik, én sem találtam közelebbi adatot róla. (MB). ¶ 88. Az 1946-ban kiemelt és beszolgáltatott fasiszta könyvek katalóguslapjai, MTA KIK Kézirattár K 842 és K843/1. ¶ 89. Az V. Kerületi Rendőrkapitányságnak átadott könyvek jegyzéke. Az I–III. jegyzék alapján kiszedett könyvek szerzői betűrendes jegyzéke, valamint a főtitkári hivatalban talált könyvek jegyzéke, MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/177.

A

FASISZTA
SZOVJETELLENES
ANTIDEMOKRATIKUS

SAJTÓTERMÉKEK
I. SZ. JEGYZÉKE

MÁSODIK, JAVITOTT KIADÁS

KIADJA
A MAGYAR MINISZTERELNÖKSÉG SAJTÓOSZTALYA
1946

FASISZTA,
SZOVJETELLENES,
ANTIDEMOKRATIKUS

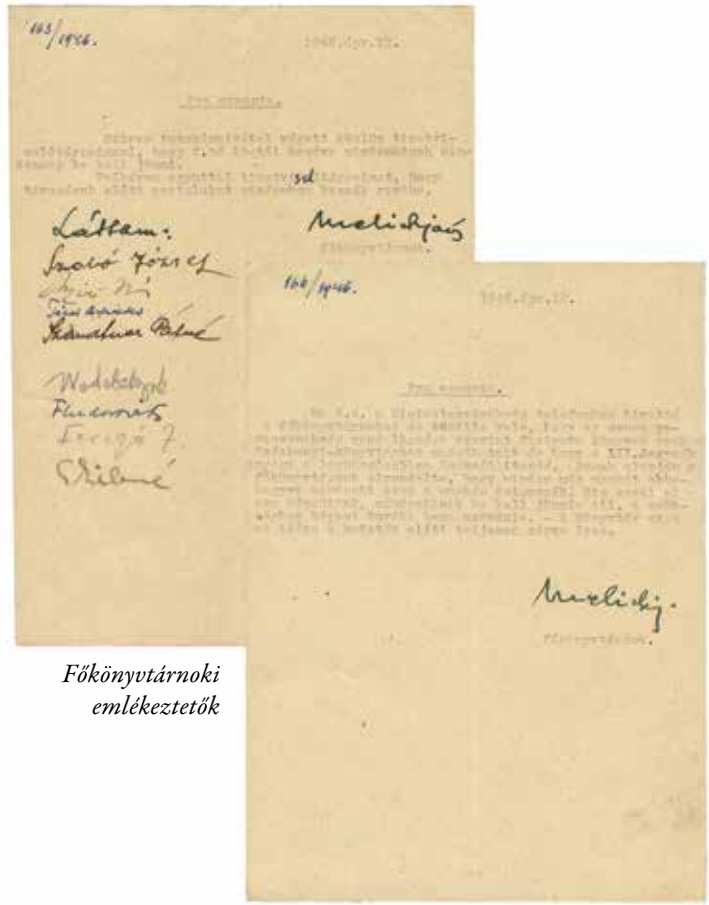
KÖNYVEK, HÍRLAPOK, FOLYÓIRATOK
JEGYZÉKÉNEK ÖSSZEÁLLÍTÁSÁRA
ALAKULT BIZOTTSÁG

I. SZÁMÚ JEGYZÉKE

MÁSODIK, JAVITOTT KIADÁS

FIGYELMEZTETÉS!

A fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek jegyzéke, 1946

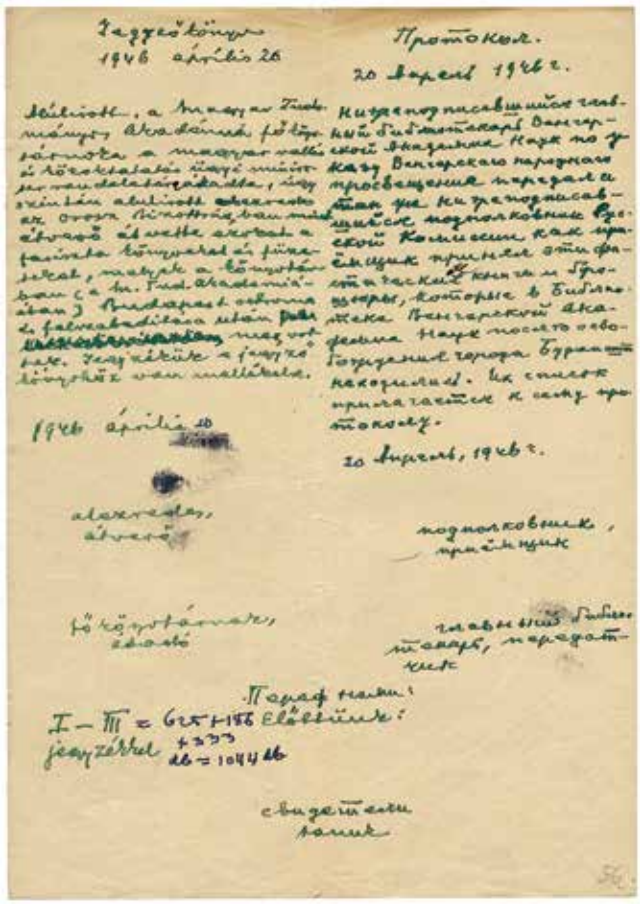
Főkönyvtárnoki emlékeztetők

ismét megjelent az Akadémiai Könyvtárban, és Simonyi Dezsőt „szokatlan modorban" kérdőre vonta, hogy mi történt a fasiszta könyvekkel. Miután megkapta a rendőrségnek átadott kötetek jegyzékét, lecsillapodva távozott. Május 18-án Szergejcsuk alezredes újra látogatást tett a könyvtárban, egy alacsonyabb rangú szovjet tiszt és egy magyar tisztviselő kíséretében. Cigarettával a szájukban köszönés nélkül betörtek Melich szobájába. A főkönyvtárnok megismételte a már Simonyi Dezső által is elmondottakat, de az alezredes megfenyegette: nagy baj lesz, ha egyetlen fasiszta könyvet is találnak. Melich megmutatott neki néhány orosz nyelvű kötetet, így a küldöttség „megenyhülve" távozott.[90] A magyar politikai rendőrség sem akart buzgóságban alulmaradni a Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) küldöttségével szemben. Június 6-án két rendőr jelent meg a könyvtárban, hogy fasiszta könyvek után kutassanak. Két napig kutakodtak a katalógusban, 11 db beszolgáltatandó könyvet találtak, ezeket jegyzék szerint átvették, valamint kiemeltettek több olyan könyvet is, amelyek szerintük fasiszta szelleműek. Ezeket félretetették.[91]

A KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁG ELSŐ ÜLÉSE A HÁBORÚ UTÁN

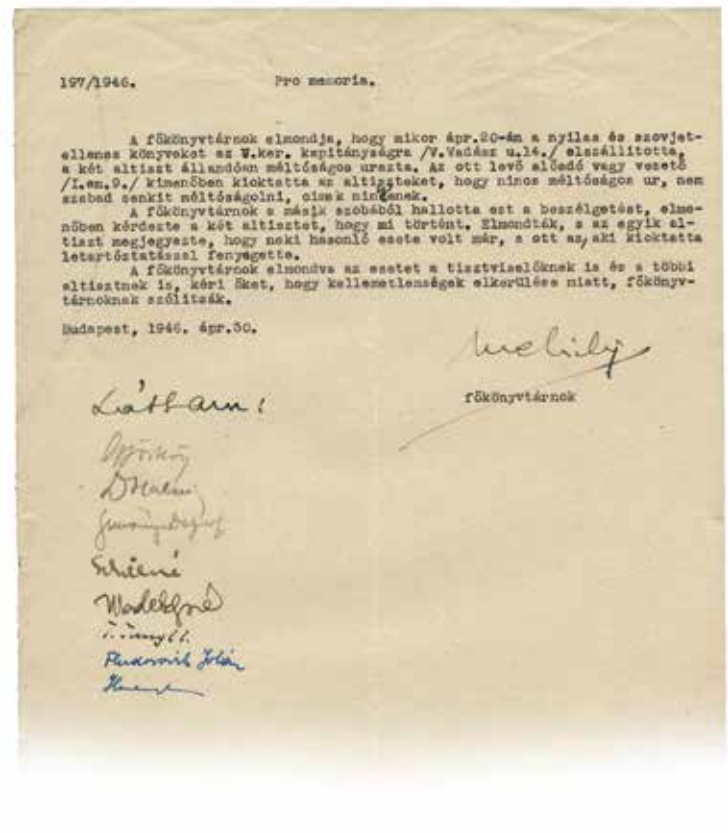
1946. április 11-én 3 év után újra összeült az Akadémia Könyvtári Bizottsága.[92] A több mint egytucatnyi meghívottból csak hárman vettek részt az ülésen, Németh Gyula, az I. Nyelv- és Széptudományi Osztály titkára, ő elnökölt, valamint Voinovich Géza főtitkár és meghívottként Gulyás Pál levelező tag. Melich János beszámolt főkönyvtárnoki tevékenységéről, részletesen kitért az ostrom alatt történtekre és a következményekre. Úgy ítélte meg, hogy a könyvtár 8–10 év múlva lesz teljesen működőképes. Bejelentette, hogy a Könyvtári Bizottság mandátuma lejárt. Javasolta, hogy az Akadémia ügyrendje szerint meghívandó bizottsági tagok mellé delegálják Gulyás Pál levelező tagot, aki kiváló könyvtári szakember is.

90. Melich János naplójegyzetei, 1946. máj. 18., MTA KIK Kézirattár Ms 5350/2. ¶
91. Melich János feljegyzése, Budapest, 1946. jún. 12., MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/270. Az elvitt könyvek jegyzéke, MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/267. ¶
92. Az MTA Könyvtári Bizottsága 1946. ápr. 11-i ülésének jegyzőkönyve, MTA KIK Kézirattár K 1563. Közli Fráter 1988, 105–113.

Melich János jegyzőkönyvtervezete a fasiszta sajtótermékek átadására, Budapest, 1946. április 20.

Melich Jánosnak a szovjetellenes könyvek V. kerületi rendőrkapitányságon történő átadásával kapcsolatos emlékeztetője, Budapest, 1946. április 30.

Györkösy Alajos részt vett az 1946. március elsején a Fővárosi Könyvtárban tartott könyvtárközi értekezleten. Megtárgyalták a kormány új kötelespéldány-rendelettervezetét és az újonnan megalakult Könyvtári Központban rejlő lehetőségeket: a háború alatt megszakadt cserekapcsolatok megindítását.[93] Hozzászólt az Akadémiai Könyvtár az 1946. július 1-jei értekezlet határozataihoz is, amelyet a könyvtárügy fő kérdéseiről tartottak. Az Akadémiai Könyvtár is szorgalmazta, hogy könyvtári törvény szülessen. Ennek rövid kerettörvénynek kell lennie, és az Akadémiai Könyvtár továbbra is ragaszkodik sajátos feladatainak önálló intézéséhez, például külföldi akadémiákkal való kapcsolat fenntartásához és a velük való csere saját lebonyolításához.[94]

POLITIKAI VIZSGÁLÓDÁSOK KERESZTTŰZÉBEN

A főkönyvtárnok egyik feljegyzéséből tudni lehet, hogy 1946 elején már megtörtént a munkakörök legalábbis részleges elhatárolása. A VKM utasítására készült összeállítás[95] mellett található felterjesztés szerint a könyvtárban ekkor 11 tudományos, 2 tudományos segédtisztviselő és 3 altiszt dolgozott. A főkönyvtárnok szerint az állomány teljes feldolgozásához, a különgyűjtemények újrarendezéséhez 20–25 tisztviselőre és 10 altisztre lett volna szükség. Melich János az MNM-hez fordult, hogy a két intézmény között 1937-ben kötött egyezmény értelmében új munkatársakat bocsássanak a könyvtár rendelkezésére.[96] Kérése kevés eredménnyel járt, csak Tirai Richárdné Tangl Erika

93. Györkösy Alajos jelentése a Fővárosi Könyvtárban 1946. márc. 1-jén tartott könyvtárközi értekezletről. MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/98. ¶ 94. Az MTAK hozzászólása a hazai könyvtárügy fő kérdéseiről tartott értekezlet határozataihoz, MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/298. ¶ 95. Melich János összeállítása az Akadémiai Könyvtár munkatársairól, feladatkörük leírásával, Budapest, 1946. márc. 5. MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/101. ¶ 96. Melich János levele Jánossy Dénesnek, az MNM elnökének, Budapest, 1946. jún. 4. MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/262.

könyvtári főtisztet helyezték át a Teleki Pál Tudományos Intézetből az Akadémiai Könyvtárba. Ugyanakkor a „B-listázás" következtében[97] elveszítette a könyvtár Nyireő Istvánt, valamint K. Kováts Gyulát. Melich mindent megtett, hogy megakadályozza Nyireő elbocsátását. Egy bizalmas feljegyzésben, amelyet a könyvtárban is lefolytatandó eljáráshoz írt, Nyireő Istvánt a könyvtártudomány egyik legkiválóbb művelőjeként említette.[98] A főkönyvtárnok megpróbált eljárni a MNM elnökénél is az ügyben, Jánossy Dénes azonban azt mondta, hogy Nyireő foglalkoztatása esetén a könyvtárat megbüntetnék.[99]

A nehézségek ellenére Melich az októberi összes ülésnek tett jelentésében már eredményekről is beszámolhatott.[100] A pincében lévő boroshordókból a teljes könyvanyagot felhordták, csak egy kézirattári láda és hírlapok maradtak ott. A felhordott anyagból már rendezték az akadémiai társaságok és a nyelvtudomány szakot. A tisztviselők valamennyien részt vettek a könyvtár rendezésének munkájában, amelyet nagyban hátráltatott az épületben folyó helyreállítás. Örömmel jelentette, hogy több tudós társaság megindította kiadványcseréjét, az Akadémiai Könyvtár azonban egyelőre nem tud kiadványokat küldeni, mert még a postaköltségeket sem képesek kifizetni. A főkönyvtárnok 1946. évi részletes jelentése szerint 208 tudományos társaság küldte el kiadványait az MTA-nak. Köztük a Szovjetunió, az Egyesült Államok, a skandináv országok és Lengyelország tudományos intézeteivel is helyreálltak a cserekapcsolatok.[101] Az Akadémiai Könyvtár gyarapodása – a főkönyvtárnok jelentése szerint – 1946-ban a cserekiadványokon kívül főleg kötelespéldányokból és hagyatékok révén történt. A kötelespéldányok 2220 kötettel növelték a könyvtár állományát. A hivatalos statisztika azonban sokkal nagyobb gazdagodásról számolt be,[102] a könyvtár gyarapodása 1946-ban 62 891 kötet volt, vesztesége pedig 10 080 kötet. A hatalmas növekedés meglepő, talán annak tudható be, hogy már beleszámolták a Nemzeti Casino könyvtárát is. A könyvtár olvasótermi forgalma alacsony volt, mert az olvasótermet a helyreállítási munkák miatt még ebben az évben is zárva tartották. A kutatókat a kötelespéldányok szobájában fogadták, amely naponta 6 órát volt nyitva. Az év folyamán 349 olvasó 512 nyomtatványt és 3 kéziratot használt. A 206 kölcsönző pedig 377 kötetet kölcsönzött ki.

1946 őszén Faust Imre megjelentette a *Fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus könyvek IV. címjegyzéké*t, amelyet a szovjet megszálló hatóságok hathatós támogatásával a magyar kormány hivatalosnak ismert el. A jegyzékben felsorolt kötetek beszolgáltatási határidejét 1947. január 20-ra tűzték ki. A SZEB bizottsága 1947 elején ismét elkezdte a könyvtárak vizsgálatát. Az Akadémiai Könyvtárban 1947. január 14-én jelent meg a már ismert Szergejcsuk alezredes, 8 államrendőrségi nyomozó és egy tolmács kíséretében.[103] Melich mindjárt az első napon megmutatta Szergejcsuknak a IV. jegyzék alapján eddig kiszedett katalóguscédulákat és hozzátette, hogy a munka a nagy hideg miatt csak nagyon lassan halad. Az alezredes kijelentette, hogy ők reggel 9-től délután négyig dolgoznak majd a raktárban, a jegyzék nem érdekli őket, anélkül végzik a munkájukat. A bizottság sajátos elvek szerint válogatott, a paedagogia szakban pl. fasisztának jelöltek minden folyóiratot, amely 1939 és 1944 között jelent meg. Az alezredes minden könyvet kidobált, ha Horthy Miklós képét látta bennük. Beosztottjai is minden szakértelem nélkül hajigálták a földre a könyveket, köztük a *Századok,* a *Protestáns Szemle* köteteit, a *Rendeletek Tárá*t, hadtudományi munkákat, 1918 utáni naptárakat is. Melich kérdésére, hogy miképpen állapítja meg, hogy mi számít fasiszta műnek, a csak oroszul beszélő Szergejcsuk azt mondta, hogy amit ő kidob, az fasiszta mű. Általában minden könyv az, ami Magyarországon 1918 után megjelent. Valamennyit nem viheti el, közölte, de az első világháború után kiadott lexikonokból, a nagy szovjet enciklopédiából is, törölni kell minden fasiszta, szovjetellenes címszót. Hosszú listát diktált fel Melichnek a törlendő címszavakból.[104] Az emlékiratból kitűnik, hogy a főkönyvtárnok napi kapcsolatban volt a SZEB-bizottság vezetőjével, amit jó orosz nyelvtudása is lehetővé tett. Teljesen hamis a Zsebők Zoltán visszaemlékezésében Melich Jánosról festett kép.[105] Zsebők szerint a főkönyvtárnok a szovjet bizottság megérkeztekor bezárkózott szobájába, „s onnan semmi könyörgés hatására sem volt hajlandó előjönni".

97. A kormány 5000/1946. számú M. E. rendelete előírta a közigazgatásban és közintézményekben dolgozók létszámának csökkentését. Ennek értelmében el kellett bocsátani azokat, akiknek hivatali működése gátolja az ország demokratikus szellemű újjáalakítását, valamint azokat is, akik nem a megkívánt mértékben látják el feladatukat. Az elsősorban politikai tisztogatás céljára használt eljárásokat nevezték „B-listázásnak". ¶ 98. Melich János, *Szigorúan bizalmas minősítések a könyvtár tisztviselőiről a B-lista szempontjából,* D. n., MTA KIK Kézirattár K 829: 1946/262. Melich ebben a feljegyzésben a lehető legjobbakat írta a könyvtár valamennyi munkatársáról. ¶ 99. Melich János „pro memoriája", Budapest, 1946. okt. 30., MTA KIK Kézirattár K 830: 1946/466. ¶ 100. Melich János jelentése az elnöknek és az összes ülésnek, Budapest, 1946. okt. 4., MTAK KIK Kézirattár K 830: 1946/825. ¶ 101. Melich János az 1946-ról szóló részletes jelentésben felsorolta az MTAK-nak kiadványokat küldő intézményeket. MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/1. ff. 48–49. ¶ 102. *Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve az 1944–1946.* évről, Budapest, Statisztikai Hivatal 1948 (1949), (23. évfolyam), 219. ¶ 103. Pogány 2016, 9–25.; Melich János „pro memoriája" a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak az Akadémiai Könyvtárban való működéséről 1947. január 14–22. Gépirat és autogr. 53 fol. MTAK KIK Kézirattár Ms 5343/56. ¶ 104. *Lista a törlendő lexikon-szócikkekről,* MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/24. ¶ 105. Zsebők 1981, 312–314. Idézi: Kiss 1995, 22–25.

A vizsgálódás közepette Szent-Györgyi Albert, az Akadémia alelnöke francia nyelvű levelet intézett Puskin szovjet követhez, hogy a jegyzékekben szereplők kivételével ne vigyenek el könyveket az Akadémiai Könyvtárból.[106] A közbenjárásnak hétfőn délig nem volt foganatja. Ekkor, 1947. január 20-án hétfőn történt a vihart kavaró felfedezés. Mialatt a főkönyvtárnok Voinovich főtitkárnál járt, Szergejcsuk bizottsága a főkönyvtárnoki szobában két szekrényben megtalálta Kibédi Varga Sándor filozófus könyveit és azokkal együtt a Magyar–Német Társaság nyomtatványait is, köztük két kötet *Mein Kampf*ot.[107] Addig a főkönyvtárnoki szobában nem kutakodtak, az iratokból nem derül ki, miért éppen az utolsó napon, és miért a főkönyvtárnok távollétében történt a vizsgálódás. Melich nem emlékezett rá, hogyan kerülhettek a szekrényekbe a kötetek, ahol korábban a könyvtár százéves történetére vonatkozó dokumentumokat tartották. Az éppen betegszabadságát töltő Schillerné Rudas Erzsébet jelentése[108] tisztázta a helyzetet. A könyvek még 1945 júniusában a Kibédi Varga Sándor által az Akadémia bérházában bérelt lakásból, illetve a ház pincéjéből kerültek a könyvtárba. A lakásban lévő könyveket a filozófus anyósa felajánlotta az Akadémiai Könyvtárnak, de az volt az álláspont, hogy azokat magántulajdonnak, illetve a társaság tulajdonának tekintik. A munkatársak közül, állításuk szerint, senki sem emlékezett rá, mikor kerültek a kötetek a főkönyvtárnoki szobába.

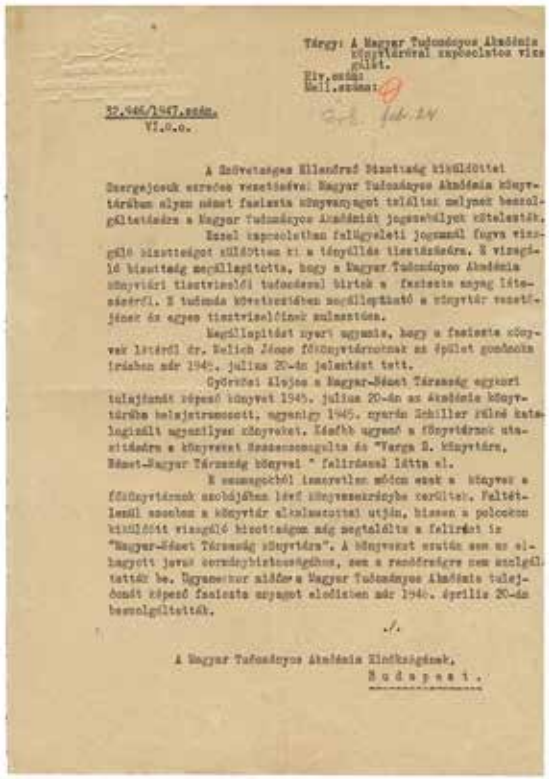
A könyveket, mintegy 180 kötetet a bizottság még aznap, 1947. január 20-án az alezredes autójával magával vitte.[109] A SZEB-bizottság által „összegyűjtött" köteteket, szám szerint 3843-at,[110] teherautón szállították el. Az Akadémiai Könyvtár kérése ellenére a könyvekről nem készült tételes átvételi jegyzék. A VKM bizottságot küldött ki, hogy ellenőrizzék, milyen könyveket válogatott ki a szovjet bizottság. A bizottság tagjai, Jencs Árpád és Győri János tanácsosok már csak a könyvek pakolását kísérhették figyelemmel.[111] Az átadásnál nem volt ott a főkönyvtárnok, őt Simonyi Dezső és Györkösy Alajos helyettesítette, jelen volt Voinovich Géza főtitkár és Litvay Albert, a könyvtár altisztje, aki a pakolást végezte.

Az MTA igazgatótanácsának 1947. január 25-i ülésén is szóba került a fasiszta könyvek ügye. Az ülésen részt vevő Voinovich Géza elmondta Melich Jánosnak, hogy Ligeti Lajos és Pais Dezső követelték a főkönyvtárnok elleni fegyelmit. Végül abban egyeztek meg, hogy 3 tagú bizottságot küldenek ki.[112] A január 28-i összes ülésen a főtitkár beszámolt a könyvtárban történtekről. Az ülésen résztvevő Melich János azt kérte, hogy a VKM-bizottság döntéséig az MTA ne nyilvánítson egyértelmű véleményt az ügyben. Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter ugyanis január 24-én átiratban értesítette az Akadémiát, hogy a könyvtárban talált fasiszta könyvanyag ügyében vizsgálóbizottságot küld az MTA-ra.[113] A bizottság február 5-én jelent meg a könyvtárban. Csak a főkönyvtárnokot hallgatták meg. A VKM vizsgálóbizottságának jelentése alapján Keresztury miniszter február 17-én dörgedelmes átiratot intézett az Akadémiához.[114] Fő megállapításai: a könyvtár munkatársai tudtak a fasiszta anyag létezéséről, így megállapítható a könyvtár vezetésének és egyes tisztviselőinek mulasztása. Éppen ezért felhívja az MTA Elnökségét, hogy az érintett tisztviselők mulasztását a legszigorúbb eszközökkel torolja meg. Az eljárásban értékelje azt a rendkívüli veszélyt, amelyet a mulasztók éppen a békeszerződés aláírása idejére az Akadémiára jelentettek.

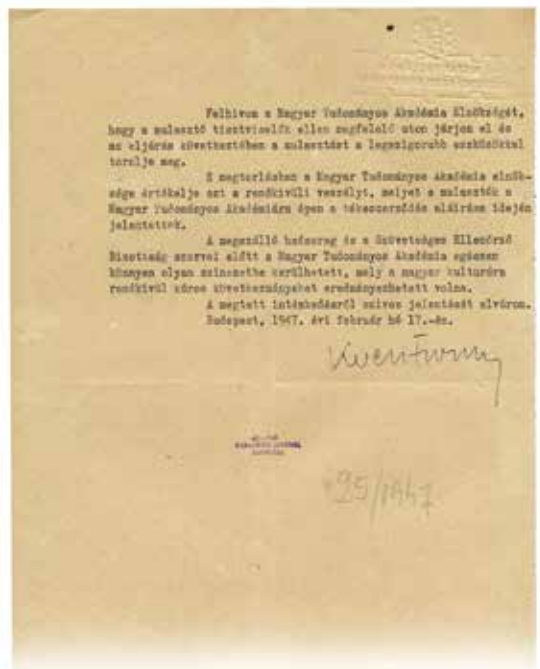
Melich János kihallgatást kért, és március 3-án megjelent a miniszternél. Keresztury Dezső kijelentette, hogy ő a fő felelős az egész botrányért. A miniszter nagyon elutasítóan viselkedett, ezért Melichben ekkor felmerült, hogy nyugdíjba vonul. Úgy érezte, hogy az Akadémián is légüres térbe került. Voinovich főtitkár, aki ekkor már talán egyetlen kapcsolata volt az Akadémia vezetésében, azt tanácsolta neki, hogy menjen betegszabadságra, mert Keresztury miniszter mindenképpen a távozását kívánja. Melich azonban úgy döntött, hogy a vizsgálat befejezéséig biztosan hivatalában marad.

A könyvbotrány természetesen nem maradt az Akadémia falain belül. A sajtó egy része is felkapta az ügyet. Míg a fontos és nagyobb olvasótáborral rendelkező újságok (*Magyar Nemzet*, *Kis Ujság*, *Népszava*, *Szabad Nép*) említést sem tettek az ügyről, néhány lap úgy érezte, hogy érdemes ütni egyet az Akadémián. Például a *Világosság* című szociáldemokrata lap 1947. február 7-i számában Sándor István Tamás nevű újságíró jelentetett meg egy a valóságtól teljesen elrugaszkodott tudósítást.[115] „Az Akadémia

106. A levél magyar nyelvű fogalmazványát és francia nyelvű gépelt másolatát lásd: MTA KIK Kézirattár RAL 25/1947. gyűjtőszám. ¶ 107. Kibédi Varga Sándor filozófus, egyetemi tanár, 1939 és 1944 között a Magyar–Német Társaság főtitkára volt. ¶ 108. *Schillerné dr. Rudas Erzsébet jelentése,* Budapest, 1947. febr. 21., MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/110.b. ¶ 109. *Litvay Albert jelentése,* Budapest, 1947. febr. 4., MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/49. ¶ 110. Átadás-átvételi jegyzék a SZEB-bizottság által elvitt könyvekről, Budapest, 1947. január 21., MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/25. ¶ 111. MTA KIK Kézirattár RAL 25/1947. gyűjtőszám. ¶ 112. Kniezsa István, Jávorka Sándor és Szászy István tagokkal. ¶ 113. A bizottság tagjai: Simon László államtitkár, Csűrös Zoltán műegyetemi rektor és Jencs Árpád miniszteri osztálytanácsos. *Keresztury Dezső miniszter átirata az MTA Elnökségének,* Budapest, 1947. jan. 24. Gépelt másolat. MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/56. 114. *Keresztury Dezső miniszter átirata az MTA Elnökségének,* Budapest, 1947, febr. 17. Gépelt másolat. MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/104. ¶ 115. Sándor István Tamás, *Közel négyezer elrejtett fasiszta könyvet találtak az Akadémia Könyvtárában*, Világosság (3 évf.) 1947, febr. 7, 31. sz.

Keresztury Dezső 1947. február 17-i levele az MTA Elnökségének

valóságos raktára volt a náci és fasiszta könyveknek" – írta. A *Szabad Magyarország*ban, a Kommunista Párt miskolci lapjában már igazi bulváros tudósítás jelent meg *Hitler a pesti akadémián* (!) címmel.[116] Szintén a fasiszta könyvek ürügyén jelentetett meg egy cikket Bóka László irodalomtörténész a *Haladás*ban, a Magyar Radikális Párt lapjában,[117] az azonban inkább Voinovich Géza főtitkár lejáratását célozta, kevésbé szólt a könyvügyről.

Időközben az akadémiai vizsgálóbizottság kiegészült Szladits Károllyal és Heller Erikkel, aki vizsgálóbiztosként 1947. március 31-én elkezdte a könyvtár munkatársainak meghallgatását. A vizsgálat április közepéig tartott,[118] Heller Erik ezután még négy kérdésre várt írásbeli feleletet Melichtől, aki a főtitkár tanácsait is igénybe véve fogalmazta meg válaszait. Ezek lényege: Ő nem tudott arról, hogy szobájában beszolgáltatandó könyvek vannak. Hogy miért maradtak ezek a könyvek háborítatlanul a főkönyvtárnoki szobában, azzal magyarázható, hogy olyan csekély a könyvtár személyi állománya, hogy még a háború előtt kapott könyveket sem tudták feldolgozni. A könyvtárban lévő és az indexre került könyvek összegyűjtésében valamennyi munkatárs részt vett. A főkönyvtárnok hárító válaszai azt mutatják, attól tartott, hogy egyedüli felelőse lesz az ügynek. Heller Erik április 25-én megfogalmazott jelentésében[119] megállapította, hogy nincs olyan adat, amely bizonyítaná, hogy a főkönyvtárnok vagy a munkatársak közül bármelyik szándékosan rejtette volna el az indexben szereplő könyveket. A vizsgálóbizottság május 8-án készítette el terjedelmes jelentését. Kiemelték, hogy a főkönyvtárnoki szobában átvizsgálatlanul maradt könyvanyag az Akadémia jó hírnevének ártalmára lehetett volna. Azt javasolták, hogy az igazgatótanács fejezze ki rosszallását Melich János főkönyvtárnoknak és Györkösy Alajosnak, valamint lényegesen enyhébb megítélés mellett Schiller Pálné Rudas Erzsébet könyvtárosnak. A javaslatot Kniezsa István kivételével a bizottság valamennyi tagja aláírta.

Az Akadémia igazgatótanácsa 1947. június 16-án tárgyalta a fasiszta könyvek ügyét.[120] A testület megállapította a könyvtár egész személyzetének együttes felelősségét, gondatlanságát, és a fokozatos felelősség elve alapján a főkönyvtárnoknak rosszallását fejezte ki. Melich elégedetlen volt a határozattal, pedig a könyvtár munkatársai számára a legjobb, leghumánusabb megoldás született: mint láttuk a VKM Melich János eltávolítását követelte, és azzal, hogy a munkatársak csak egyetemleges felelősként szerepeltek, nem tették lehetetlenné későbbi pályájukat. A VKM az Akadémia által felterjesztett határozatot elutasította. Ortutay Gyula miniszter válaszában leszögezte, hogy nem fogadhatja el az Akadémia „kiegyenlítő szándékú" határozatát; ebben az esetben csak az elkövetett mulasztások „korrektúrájáról" lehet szó.[121] Melich a főtitkártól hallotta, hogy Szladits Károly (a vizsgálóbizottság elnöke) járt Ortutaynál, aki közölte

116. *Hitler a pesti akadémián,* Szabad Magyarság, Miskolc, 1947, (4. évf.), febr. 8, 32. sz. ¶ 117. Bóka 1947. A *Magyar Lublóváry Akadémia* cím az MTA Vigyázó–Podmaniczky Múzeumában történt önbetörésre utal. ¶ 118. A meghallgatásról készült jegyzőkönyveket lásd: MTA KIK Kézirattár RAL 25/1947. gyűjtőszámon. ¶ 119. *Heller Erik jelentése,* Autográf fogalmazvány és gépiratos másolat. MTA KIK Kézirattár RAL 25/1947. gyűjtőszámon. ¶ 120. *Jegyzőkönyv az MTA igazgatótanácsa 1947. jún. 16-i üléséről,* MTA KIK Kézirattár K 1352. ¶ 121. *Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter átirata az MTA Elnökségének,* Budapest, 1947. aug. 4. Gépelt másolat. MTA KIK Kézirattár Ms 5343/86.

vele, hogy a főkönyvtárnoknak, Györkösynek és Schillernénak távoznia kell a könyvtárból. Közben Kodály Zoltán elnök, akinek bemutatták a minisztériumi átiratot, úgy nyilatkozott, hogy az ügy már nem olyan veszélyes, a szovjet nyomás kisebb lett. Az ügy ezzel a mozzanattal tulajdonképpen „elaludt".

TÖREKVÉSEK A KÖNYVTÁRI GYŰJTEMÉNY ÉS MUNKA TELJESKÖRŰ HELYREÁLLÍTÁSA

A könyvtár munkaközösségét felbolydító SZEB-kutatás és az azt követő vizsgálatok mellett folyt a rendszeres könyvtári munka is. Melich János 1947-re tervezte a könyvtári szolgáltatások lehető legteljesebb helyreállítását.[122] Ennek előfeltétele volt a könyvtár helyiségeinek rendbetétele. Csak ezután gondolhatnak a szakok anyagának végleges felállítására, és a különgyűjtemények helyreállítására.

A főkönyvtárnok az MTA Könyvtári Bizottságának 1947. május 29-i (újjá) alakuló ülésén tett jelentést a gyűjtemény helyzetéről.[123] Az ülésen Pais Dezső elnökölt, Melich János javaslatára pedig a bizottság tagjává választották Gulyás Pál és Lukinich Imre akadémiai tagokat, valamint a Fővárosi Könyvtár mindenkori igazgatóját. A már korábban ismertetett 1946. évi jelentéshez képest újdonság a beszámolóban, hogy sikerült megnyerni a Széchenyi Múzeum vezetésére Lukinich Imrét, hogy a Viszota Gyula halálával gazdátlanul maradt gyűjteményt újra életre lehessen kelteni. Melich az Akadémia segítségét kérte, hogy az Akadémiai Könyvtár a látogatottságot tekintve elkerüljön a fővárosi nagykönyvtárak közötti utolsó helyről.

Gulyás Pál

Lukinich Imre

1947-ben egész évben folytatódtak a helyreállítási munkák a könyvtárban. Ennek során kijavították az ablakokat, rendbe tették a vízvezetéket és a csatornarendszert, azonban folyóvíz egész évben nem volt a könyvtárban. Elkezdték javítani a nagy olvasóterem mennyezetét, de az omlásveszély miatt még 1947-ben sem nyithatták meg a kutatók előtt. Minden nehézség ellenére újabb szakok rendezését végezték el. A munkát Györkösy Alajos és Simonyi Dezső irányította. Az elrejtett értékeket – a tervekkel ellentétben – még nem csomagolhatták ki, csak azt a ládát nyitották fel, amelyben Kodály Zoltán népzenei gyűjtésének kéziratait őrizték.[124] A Régi Magyar Könyvtár és a Ráth-könyvtár kötetei már rendezve a kutatók rendelkezésére álltak. A Kaufmann-gyűjteményt gondozója, Halmi János újrarendezte az Országos Rabbiképző Intézet tanárai, Löwinger Sámuel és Scheiber Sándor önkéntes segítségével. 1947-ben a különgyűjtemények kutathatóvá tétele elmaradt, mert korábbi helyiségeikben a még a szakokba beosztandó könyveket tárolták. A Széchenyi Múzeum működésében kedvező fordulat állt be: a vezetését vállaló Lukinich Imre segítséget kapott a könyvtárba helyezett Pataky Mária személyében. Vállalták, hogy hamarosan használhatóvá teszik a gyűjteményt.

1947. szeptember első napjaiban a főkönyvtárnok új munkabeosztást készített; az eddiginél jobban elkülönítette a munkaköröket.[125] A teljesség igénye nélkül érdemes felsorolni a beosztásokat. Az újjáépítésért, helyreállításért, újrarendezésért Györkösy Alajos és Simonyi Dezső felelt. Simonyi ezenkívül felügyelte a nemzetközi cserét, és helyettesítette a főkönyvtárnokot. Györkösy a beszerzést Hartai Erzsébettel együtt ellenőrizte. A feldolgozás elsősorban Faragó József és Szandtner Pálné feladata volt. Hozzájuk csatlakozott az év végén a könyvtárba helyezett Földes-Papp Károly[126] és Ponyi István. Faragó az olvasótermi felügyeletet is ellátta. Már szó esett róla, hogy a Kaufmann-gyűjteményt Halmi János kezelte. A Ráth-könyvtárért és a Régi Magyar Könyvtár gyűjteményért Fludorovits Jolán felelt. A különgyűjtemények közül Schiller Pálné felügyelte a Kézirattárat, emellett még titkárként is dolgozott a főkönyvtárnok mellett.

Látható, a munkatársak rendesen el voltak látva feladatokkal. Ugyanakkor a mostoha munkakörülmények miatt egyre gyakrabban fejezték ki elégedetlenségüket a főkönyvtárnoknak.

122. Az 1947. évi munkatervet lásd *Melich János jelentései az 1945–1947. évről,* MTA KIK Kézirattár Ms 10.251/1. 52–54. ¶ 123. *Jegyzőkönyv az MTA Könyvtári Bizottságának 1947. május 29-i alakuló, majd rendes üléséről,* MTA KIK Kézirattár K 1563. Közli: Fráter 1988, 114–117. ¶ 124. *Simonyi Dezső feljegyzése,* Budapest, 1947. nov. 5., MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/504. ¶ 125. Fráter 1987, 72–73. ¶ 126. Földes-Papp Károly filozófiai író. 1947 szeptemberében kinevezték főiskolai tanárnak az Eötvös Collegium státuszába, majd októberben szolgálattételre az Akadémiai Könyvtárba osztották be. Fráter 1987, 93.

Ezért az 1947. szeptember 2-i könyvtári értekezleten[127] Melich János azt javasolta, hogy a munkatársak egy hozzá címzett beadványban foglalják össze panaszaikat, és ő a memorandumot támogatólag a Könyvtári Bizottság elé terjeszti. A beadványban – amit a könyvtár minden munkatársa aláírt – részletesen felsorolták a munkát gátló tényezőket.[128] Belefoglalták a régi panaszt: a könyvtár állományához képest csekély a személyzet, még az illetmények számfejtését is maguk végzik. A tisztviselőknek nincs megfelelő munkahelyük. Akadályozza a munkát, hogy a könyvtár mindössze három működő írógéppel rendelkezik. A személyes higiénia mellett a takarítást is lehetetlenné teszi, hogy már két és fél éve rendszertelenül, vagy egyáltalán nem működik a vízvezeték. A munkatársak nem részesülnek a más intézményeknél szokásos kedvezményekben, például tudományos pótlékban sem. A sanyarú helyzet ellenére kijelenthetik, hogy eredményes munkát végeznek, nem a munkától félnek, de szeretnék (a 90. zsoltár szavaival élve), ha „… kezeik munkája állandóbb lenne".

A főkönyvtárnok – aki már hivatalba lépésekor is megígérte, hogy munkatársainak mindenkor szószólója lesz – szinte azonnal lépéseket tett a helyzet rendezésének érdekében. Október 9-én feliratban fordult Kodály Zoltán elnökhöz, hogy az MTA adjon tudományos pótlékot az arra jogosult tisztviselőinek.[129] Néhány nappal később pedig kérte a Könyvtári Bizottság ülésének összehívását a könyvtár munkatársainak beadványa ügyében. Melich János a Könyvtári Bizottság 1947. november 12-i ülésén teljes támogatásával terjesztette elő a munkatársak feliratát.[130] A hozzászólók (Voinovich Géza, Pais Dezső, Ligeti Lajos, Gulyás Pál, Hajnal István) egyetértettek abban, hogy a könyvtár munkatársainak igazuk van. Felkérték a főkönyvtárnokot, hogy biztosítsa a tisztviselőket a Könyvtári Bizottság teljes megértéséről. A helyzet azonban nem engedi, hogy kívánságaiknak az Akadémia most eleget tegyen.

A főkönyvtárnok ezen az ülésen, majd a december 9-i összes ülésen jelentette[131] a könyvtárban 1947-ben végzett munkákat, az elért eredményeket. Az épületkárok rendbehozatala folytatódott, de a könyvtár még messze van attól, hogy régi hivatását teljesíteni tudja. Nagyon sok érdeklődést kellett elhárítaniuk, mert a Kézirattár elrejtett és el nem rejtett anyagát ebben az évben sem lehetett régi rendjében felállítani. A különgyűjtemények újrarendezését késleltette, hogy szobáikat könyvraktárként voltak kénytelenek használni. A könyvtár 18 szakját azonban teljesen újjárendezték. Feldolgozták Rosenberg Auguszta könyvtárát, Szinnyei József könyvtárát és a Siskovics-könyvtár egy részét.

A könyvtár gyarapodása egészen jól alakult. 1947-ben a kötelespéldányok száma 3000 volt, vásárlásra azonban ebben az évben is alacsony összeget, 1310 forintot fordíthattak. Növekedett azonban a könyvtári csere, 1947-ben újabb 85 intézmény küldte el kiadványait az Akadémiai Könyvtárnak, köztük a Slovenská Akademia (Bratislava), a Philosophical Society (Cambridge), az Akademie der Wissenschaften (Heidelberg), a British Academy (London) és a Biblioteca Apostolica Vaticana. A legjelentősebb gyarapodást azonban a külföldi könyv- és folyóirat-adományok jelentették. Kiemelkednek ezek közül a washingtoni Smithsonian Institution 108 csomagból álló küldeménye[132] és a Rockefeller-alap tudományos folyóirat-ajándékának 40 kilós csomagja.[133] De kapott Franciaországból és Svájcból is tudományos kiadványokat a könyvtár, valamint a Szovjetunióból is, benne a kihagyhatatlan Sztálin-összessel.[134] Magánosok is gyarapították ajándékaikkal a könyvtárat. Princetonból Tolnay Károly küldte el egy művének példányát.[135] A hazai adományok közül kiemelkedik Végh Jenőnek, a Gyáriparosok Országos Szövetsége volt titkárának ajándéka, benne 200 kötetnyi török nyelvű folyóirattal, valamint Hampel Gábor nagyrészt idegen nyelvű kötetekből álló könyvajándéka. Ebben az évben gyarapodott a könyvtár Viszota Gyula nagy értékű kéziratos hagyatékával is. A permanens nehézségek ellenére az olvasók száma növekedett, míg májusban csak 12 olvasó használta a könyvtárt, decemberben már 70. Egész évben 419 olvasó látogatta a gyűjteményt, ők összesen 1250 kötetet kértek ki. A helyreállítási munkák előrehaladtával látogatócsoportoknak is bemutatták az Akadémiai Könyvtárt, többek között a Budapest Székesfőváros Népművelési Tanfolyama hallgatóinak és a British Council

127. *Jegyzőkönyv az Akadémiai Könyvtár 1947. szeptember 2-án tartott munkaértekezletéről,* MTA KIK Kézirattár K 831: 1947/394. ¶ 128. *Az Akadémiai Könyvtár munkatársainak beadványa a főkönyvtárnokhoz,* D. n., Gépelt másolat. MTA KIK Kézirattár K 831: 1947/435. ¶ 129. *Melich János felterjesztése Kodály Zoltán elnökhöz,* Budapest, 1947. okt. 9., MTA KIK Kézirattár K 831: 1947/450. ¶ 130. *Jegyzőkönyv az MTA Könyvtári Bizottsága 1947. november 12-i* üléséről, MTA KIK Kézirattár K 1563 – Közli: Fráter 1988, 118–124. ¶ 131. Melich János jelentésfogalmazványa az 1947. december 9-i összes ülésre, MTA KIK Kézirattár K 831: 1947/542. (Az ülés jegyzőkönyvében csak egy részletezés nélküli pont jelzi a beszámolót!) Lásd MTA KIK Kézirattár K 1483. ¶ 132. Melich János levele Gál Istvánnak, az Országos Könyvtári Központ igazgatójának. Budapest, 1947. márc. 4., MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/97. ¶ 133. Az Országos Könyvtári Központ levele Melich Jánosnak. Budapest, 1947. jún. 3., MTA KIK Kézirattár K 831: 1947/240. ¶ 134. A Magyar–Szovjet Társaság levele Voinovich Géza főtitkárnak. Budapest, 1947. dec. 17. A Moszkvai Külföldi Kulturális Kapcsolatokat Ápoló Társaság könyvajándékait küldik. Benne: Sztálin összes művei, Herzen, Belinszkij munkái. ¶ 135. Tolnay Károly levele az MTA elnökének, Princeton, 1946. aug. 7. Intézkedett, hogy a kiadó küldje el a *The Sistine Ceiling* (Princeton, 1945) című művének egy példányát. MTA KIK Kézirattár K 830: 1947/6.

küldötteinek. Az év folyamán 382 alkalommal 625 kötetet kölcsönöztek a könyvtárból. Elviekben az MTAK hozzájárult, hogy részt vesz az újjászerveződő nemzetközi kölcsönzésben, de az állomány még rendezetlen állapota miatt ez nem teljesülhetett.

MELICH JÁNOS UTOLSÓ ÉVE AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR ÉLÉN

1948 legnagyobb szabású eseményére, a szabadságharc centenáriumának megünneplésére az MTA és az Akadémiai Könyvtár is kiállítással akart emlékezni. Az anyag összegyűjtésével Pataky Máriát bízta meg a főkönyvtárnok. A palota újjáépítési munkálatainak elhúzódása azonban keresztülhúzta a tervet. Úgy döntöttek ezért, hogy a Könyvtár a Magyar Nemzeti Múzeum kiállításába fog bekapcsolódni dokumentumok kölcsönzésével. A Nemzeti Múzeum végül csak a Széchenyi Múzeum anyagából válogatott: kölcsönvették Széchenyi István naplójának 1847. júniustól 1848. március 8-ig tartó naplókötetét, valamint a gróf 5 érdemrendjét.[136]

1948 januárjában Melich János anyagi segítségért fordult az MTA igazgatótanácsához. A könyvtárnak szüksége volt új írógépekre, a folyóiratok és könyvek köttetésére és új állványzatra is. Becslése szerint mindezek hozzávetőlegesen 40 ezer forintba kerültek volna.[137] Nem tudni, mennyire volt tisztában Melich az Akadémia anyagi helyzetével, mindenesetre az összegről, mint elérhetetlennek számítóról, a január 30-i összes ülés már nem is tárgyalt. Ennek ellenére a könyvtár rendezésének munkálatai folytatódtak. Április 20-án Melich János jelenthette, hogy a 30 ládányi, az ostrom előtt elrejtett kéziratot és könyvet helyére rakták és a kutatók rendelkezésére állnak. Pataky Mária június elején közölte, hogy Lukinich Imre irányításával jól haladnak a Széchenyi Múzeum rendezésével.[138]

Melich az 1948. május 21-i összes ülésre készítette el jelentését a könyvtárban 1947 novemberétől 1948. május 20-ig történtekről.[139] A már említett eredményeken kívül érdemes kiemelni a beszámolóból, hogy a könyvtár forgalma jelentősen megnövekedett, részben a szabadságharc centenáriumának köszönhetően: az olvasók száma havonta 120–150, az olvasott műveké 5–600, a kölcsönzők száma 50–60, a kölcsönzött köteteké 150–200 volt. Egyre jobban kiépült a külföldi csereviszony, az elmúlt időszakban több mint 800 kötet érkezett külföldről. Az 1948. év első négy hónapjának gyarapodása: 1260 tétel, 1700 kötetben. A könyvtár személyzetét erősítette, hogy Nyireő Istvánt, aki korábban B-listára került, visszahelyezték a könyvtárba, és ide került a VKM-ből a könyvtártudományi kérdések elismert szakértője, Moravek Endre is. Ő vállalta a Kézirattár végleges rendezését. A könyvtár munkatársai nehéz anyagi helyzetben, a más nagy közintézményekben szokásos anyagi kedvezmények nélkül végezték munkájukat.

Melich János utolsó vezetői évét beárnyékolta az a rajta egyre inkább eluralkodó érzés, hogy el kívánják távolítani hivatalából. Nyugdíjazásáról írt feljegyzése[140] szerint ez vezette az MTA illetékeseit akkor is, amikor az 1946. évi új alapszabályban megváltoztatták a főkönyvtárnok megválasztására vonatkozó szabályt, és ettől fogva 5 évre választották meg, és nem kellett az Akadémia tagjának lennie.[141] Az bizonyos, hogy az Akadémián belül ritkult körülötte a levegő, a vezetés tagjai közül szinte csak Voinovich Géza főtitkárral volt rendszeres kapcsolatban, aki hozzá hasonlóan megmaradt az MTA háború előtti vezetéséből. A nyugdíjazásával kapcsolatos egyeztetések részben szóban folytak, így elsősorban Melich János szemszögéből ismerhetjük a történteket.[142] Tolnai Gábor a VKM tudományos-egyetemi osztályának vezetője érdeklődött a főtitkárnál, Melich milyen feltételek mellett távozna az Akadémiai Könyvtár éléről. A főtitkár szerint a sietség oka az volt, hogy Keresztury Dezsőt, az Eötvös Collegium igazgatóját a baloldali diákok el akarták távolítani hivatalából, és ő az Akadémiai Könyvtár vezetését nézte ki magának.[143]

Melich május utolsó napjaiban megfogalmazta távozásának feltételeit.[144] Hathavi fizetett szabadságot, utána pedig havi 600 forint tudományos pótlékot kért, hogy tudományos munkáját folytathassa. Június 14-én Julian Huxley UNESCO-főtitkár tiszteletére fogadást adtak az MTA elnöki termében. Az esemény alatt Tolnai Gábor bekérette Melich Jánost az

136. Átadás-átvételi jegyzőkönyv Széchenyi István naplókötetéről és 5 db érdemrendjéről, Budapest, 1948. febr. 12., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/39. A naplókötetet – amely szerepelt a kiállításon is – a bezárás után visszajuttatták az Akadémiai Könyvtárba, az érdemrendeket azonban nem. ¶ 137. Melich János feljegyzése az MTA igazgatótanácsának, Budapest, 1948. jan. 22., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/36. ¶ 138. Pataky Mária jelentése, Budapest, 1948. jún. 12., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/262. ¶ 139. Melléklet az MTA 1948. május 21-i összes ülésének jegyzőkönyvéhez, MTA KIK Kézirattár K 1483. ¶ 140. Melich János feljegyzése nyugdíjazásáról, D. n. autogr., MTA KIK Kézirattár Ms 5343/32. ¶ 141. 50. § A főkönyvtárnokot az összes ülés egyszerű szótöbbséggel 5 évre választja, nem szükségképpen az Akadémia tagjai közül, és a gróf Teleki-nemzetség alapító ága nevezi ki. Megbízása leteltével újból választható. KÓNYA 1994, 305. ¶ 142. Melich János naplószerű feljegyzései az Akadémiai Könyvtárból való távozásáról, Budapest, 1948. szept. 30. Gépirat, autogr. kiegészítésekkel, MTA KIK Kézirattár Ms 5343/87. ¶ 143. Keresztury Dezső elüldözéséről az Eötvös Collegiumból lásd TÓTH 2004, 26–27. ¶ 144. Melich János felirata Voinovich Géza főtitkárnak, Budapest, 1948. máj. 29., MTA KIK Kézirattár RAL 175/1948.

elnöki előszobába (!), aki ott átadhatta a feltételeit tartalmazó iratot. Tolnai helyben elolvasta azt és közölte, hogy a feltételek teljesíthetők. Még azt is a főkönyvtárnok tudomására hozta, hogy Keresztury, ha megválasztják, azonnal négy hónapi szabadságra megy, és szeretné, ha ezalatt Melich igazgatná a könyvtárat.

Az MTA igazgatótanácsa 1948. június 25-i ülésén tárgyalta a főkönyvtárnok lemondó szándékát, elfogadta feltételeit, és jegyzőkönyvi kivonatban köszönte meg Melich János tevékenységét.[145] A testület sajnálattal vette tudomásul távozását, köszönetet mondott munkásságáért, mellyel sikerült a könyvtár legértékesebb anyagait megmenteni az ostrom pusztításaitól, és hogy megkezdte a helyreállítási munkákat. Ezután tárgyaltak az előző nap a *Népszavá*ban megjelent *Kultúrbotrány a Tudományos Akadémián* című aláírás nélküli cikkről, amely egyébként tele volt valótlan állításokkal.[146] Éle elsősorban Voinovich Géza főtitkár ellen irányult, de súlyos állításokat fogalmazott meg a könyvtárról is: Az MTA főtitkára nem gondoskodott az Akadémia megrongált épületében lévő felbecsülhetetlen szellemi értéket képviselő kéziratok és könyvek megfelelő elhelyezéséről. Nem akadályozta meg, hogy eső csurogjon Kőrösi Csoma Sándor és Stein Aurél úti jegyzeteire és levelezésére. A cikk nemcsak lejáratő, de hangneme már fenyegető is volt, jelezvén, hogy más idők jönnek. A névtelen újságíró „a legszigorúbb vizsgálatot és a legkönyörtelenebb eljárást" követelte Kőrösi Csoma Sándor és Stein Aurél hagyatékának, a Goethe-szobának és a Goldziher-könyvtárnak „gondatlan gondozói" ellen, akik „a magyar szellemi élet szabotőrei közé tartoznak." A cikk állításai hatással voltak a távozó főkönyvtárnokhoz intézett búcsúlevélre is. Egerváry Jenő megjegyezte, hogy a főtitkár által felolvasott jegyzőkönyvi kivonat túlságosan dicséri a főkönyvtárnokot, ugyanakkor, amikor jelentést várnak tőle az újság állításairól. Kodály Zoltán elnök felvetette: elégséges, ha Melich János „formális" búcsúlevelet kap. Pais Dezső, az I. Nyelv- és Széptudományi Osztály elnöke szerint a jegyzőkönyvi kivonat az Akadémia „jogérvényes nyilatkozata, ezért nem szerepelhet benne szubjektív véleménynyilvánítás". Így a már az MTA díszes, fejléces papírján elkészült, az elnök és a főtitkár által aláírt iratot visszavonták.[147]

Még ugyanezen a napon ülést tartott a Könyvtári Bizottság. Voinovich Géza főtitkár előterjesztette Melich János lemondó szándékát. A Könyvtári Bizottság Keresztury Dezsőt jelölte főkönyvtárnokká.

145. *Az MTA igazgatótanácsa 1948. június 25-i ülésének jegyzőkönyve,* MTA KIK Kézirattár K 1352. ¶ 146. *Kultúrbotrány a Tudományos Akadémián*, Népszava, (76. évf.), 1948. jún. 24. 143. sz. ¶ 147. Az irat megtalálható az igazgatótanácsi ülés mellékleteként, áthúzva és „másik ment el" felirattal ellátva.

A Népszava 1948. június 24-i cikke

Kultúrbotrány a Tudományos Akadémián

Ki a felelős Kőrösi Csoma és Stein Aurél hagyatékának súlyos megrongálódásáért?

Megsemmisültek Arany János levelei

Film

Tól dolg

pusztulni engedte Arany János leveleit!

Megjelent füzetek

az egyesülési kongresszu

Rákosi Mátyás
A Magyar Dolgozók Pártjával erős, virágzó Magyarországért
(Beszámoló és záró)

Szakasits Árpád
Harcban a munkásosztállyal a munkásegységért
(Beszámoló)

Farkas Mihály
Erős, egységes marxista-leninista pártért
(Beszámoló)

Mindegyik füzet ára

Megjelent kötet

Szemináriumok

Alapfokú szemináriumok

Ára 1.50 forint.

Haladó szemináriumok

Ára 2.— forint.

Kapható a „SZIKRA" könyvesboltokban

Budapest VIII, Gyulai Pál

Melich június 26-án könyvtári értekezletet hívott össze, és egy feljegyzésben cáfolták meg a cikk állításait.[148] Az igazgatótanács Németh Gyula, Lukinich Imre, Erdey-Grúz Tibor, Andreánszky Gábor tagokból álló vizsgálóbizottságot nevezett ki a cikk állításainak kivizsgálására. Az akadémiai bizottság június 28-án a főtitkári hivatalban kérdezte ki Voinovich Gézát, majd a főkönyvtárnokot. A jelentések meghallgatása után a bizottság határozatot hozott, amelyben megállapították, hogy az Akadémiai Könyvtár állományát lényeges kár nem érte, legnagyobb és különleges értékű gyűjteményei épségben megmaradtak. Az Akadémia illetékes vezetői, köztük a főkönyvtárnok, a háborús károk megelőzése és elhárítása érdekében kellő gondossággal jártak el, a bekövetkezett károkért nem terheli őket felelősség.[149] Miután tisztázták a vádaskodások alól, Melich János írásban is eljuttatta lemondó nyilatkozatát az MTA elnökének.[150] Az 1948. évi nagygyűlés második napján a főtitkár hivatalosan is bejelentette a főkönyvtárnok lemondását. Bizonyos fokig elégtételt szolgáltattak Melich Jánosnak: a június 25-i irattal szó szerint megegyező jegyzőkönyvi kivonatot – igaz, most már csak a főtitkár aláírásával – juttattak el hozzá.[151] Ezután szavaztak az új főkönyvtárnokról: 30 szavazattal 3 ellenében Keresztury Dezsőt megválasztották az Akadémia új főkönyvtárnokának.[152] Ugyanezen a napon, 1948. július 2-án egyébként Keresztury levelező tag is lett. A megállapodás szerint Melich János még szeptember végéig vezette a könyvtárat. Keresztury Dezső kérésére szeptember 30-án egyszerre történt Melich János búcsúztatása és az új főkönyvtárnok bemutatása. A munkatársak nevében Simonyi Dezső, majd Voinovich Géza búcsúztatta – mint Melich megjegyezte: „néhány túlzottan dicsérő szóval". Keresztury kívánságára átadás-átvételi jegyzőkönyvet vettek fel október 1-jén,[153] tételes átadásról a könyvtár még nem teljesen rendezett állapota miatt nem lehetett szó.

Melich János számára még újabb keserűséget is hoztak a „fordulat évei". 1949. október 31-én a szovjet mintára átszervezett MTA törölte rendes tagjainak sorából, és tanácskozó taggá minősítette vissza. Részleges rehabilitációja 1952-ben történt meg, ekkor a nyelvtudományok doktorává nyilvánították. A megkeseredett, a nyilvánosságtól teljesen visszavonult tudós publikálási kedve elapadt, az 1950-es évek második felétől haláláig, 1963-ig mindössze 15 publikációja jelent meg.[154]

Melich János az 1950-es évek végén

Mennyiben volt sikeres Melich János szinte napra pontosan 5 éves működése? Figyelembe véve a gátló tényezőket és az emberi gáncsoskodásokat is, sikertelennek semmiképpen nem lehet nevezni. Legfontosabb céljait (a könyvtár raktárínségének megoldása, ereklyemúzeum létrehozása, az olvasók tájékoztatását szolgáló katalógus kiépítése, a könyvtár személyzetének jelentős számbeli, az MTAK szakmai súlyának növelése a tudományos könyvtárak között) a háború, az MTA vagyonának elvesztése, az ország katasztrofális gazdasági helyzete miatt nem tudta megvalósítani, ugyanakkor a tőle telhető legtöbbet megtette – munkatársaival együtt – az ostrom előtt és alatt a könyvtár értékeinek megmentéséért. Elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, hogy a háborúban legtöbbet szenvedett fővárosi közgyűjtemény, az Akadémiai Könyvtár helyreálljon, és a lehetőségekhez mérten rendezett és újra látogatható legyen.

148. *Jegyzőkönyv az 1948. június 26-án tartott könyvtári megbeszélésről.* A feljegyzésben megfogalmazták, hogy Kőrösi Csoma-hagyaték nincs, az Duka Tivadar gyűjteménye és sértetlenül megvan, csak a raktárban álló szekrény sérült meg. Stein Aurél hagyatéka Oxfordban van, amit életében az Akadémiának ajándékozott, szintén teljes épségű. A Goethe-szoba anyagának értékes részét elrejtették, a szobában maradt könyvek is sértetlenek. Goldziher Ignác könyvtárát a jeruzsálemi egyetemi könyvtárban őrzik, levelezése az Akadémiai Könyvtárban sértetlen. MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/294. ¶ 149. *Jegyzőkönyv az igazgatótanács által kiküldött bizottság 1948. június 28-án tartott üléséről,* Akadémiai Értesítő 1948, 70–76. ¶ 150. Melich János levele Kodály Zoltán elnöknek, Budapest, 1948. jún. 30. Gépelt másolat. MTAK KIK Kézirattár K 832: 1948/301. ¶ 151. Voinovich Géza levele Melich Jánosnak, Budapest, 1948. júl. 2. MTA KIK Kézirattár Ms 5343/30. ¶ 152. *Az MTA 1948. évi 108. nagygyűlése július 2-i összes ülésének jegyzőkönyve*, VII. pont., Akadémiai Értesítő 1948, 10–11. ¶ 153. *Jegyzőkönyv az MTA Könyvtára átadása alkalmából,* Budapest, 1948. okt. 1., MTA KIK Kézirattár RAL 257/1948. illetve K 832: 1948/425. ¶ 154. Kiss 1995, 37.

Gyuricza Andrea

A Nemzeti Casino könyvtára

Az Akadémiai Könyvtár törzsgyűjteményének egyik kiemelten fontos része a Nemzeti Casino könyvállománya. A Nemzeti Casino Magyarország legelőkelőbb társasköre volt, gróf Széchenyi István kezdeményezésére alakult meg 1827-ben, 1830-ig azonban Pesti Casino néven működött. Széchenyi szeme előtt az angol klubok példája lebegett, ezek mintájára szerette volna „hogy hazánkban is legyen egy olyan megkülönböztetett díszes összegyülekezőhely, melyen főbb és előkelőbb és jobb nevelésűek, eszes, értelmes férjfiak, a társasági rendnek mindenik osztályából egymással vagy barátságos beszélgetés végett találkozzanak vagy többféle politikai ujságokat [...] hónapos-írásokat olvashassanak magukat pedig üres óráikban illendően mulathassák”.[1] Széchenyi az egyesület megalapításakor felajánlotta 338 kötetes könyvtárát is a társaság számára, a tagoktól pedig további 250 kötetet gyűjtöttek össze. Ez alapozta meg az egyesület könyvtárát, melyet az alapító a tagok hasznára szánt azzal a céllal, hogy bővítsék ismereteiket, tájékozódjanak a világban, elérjék a híreket és megvitassák azokat.

A Casino Egyesület meghívója Széchenyi Istvánnak

A Casino könyvtára magánjellegű könyvtárként jött létre, így csak a helyben használatot engedélyezték, kizárólag a tagok számára.[2] 1838-tól a Könyvtári Bizottság a könyvtár rendszeres lajstromozását rendelte el. 1840-ben e bizottság meghatározta a gyarapodásra és fenntartásra vonatkozó elveket is.[3] Az 1911-es évkönyv szerint „...mindig különös súlyt helyezve az olyan munkák beszerzésére, melyeket egyesek, magánosok – azok nagyobb értékeinél fogva – be nem szerezhetnek.”

A kezdeti évtizedek elhelyezkedési gondjai után a Nemzeti Casino 1859-ben először bérbe vette, majd 1871-ben megvette a Hatvani utcai Cziráky-házat. Az épületet 1874–1884 között Ybl Miklós tervei szerint átépíttették a Casino számára.[4] Egy nagyterem, három szoba és egy olvasóterem szolgálta a könyvtár céljait. A nagyteremben a könyvállomány, a kisebb termekben pedig a hírlapok sorakoztak. Több katalógus segítette az eligazodást: egy betűrendes cédulakatalógus (1873), egy szak szerinti cédulakatalógus (1873), egy index, melyben a könyvek és az új szerzemények szerepeltek betűrendben és egy nyomtatott katalógus (1852).[5]

A Statisztikai Hivatal megbízásából György Aladár szerkesztésében 1886-ban készült egy összefoglaló mű, melyben számos más könyvtárral egyetemben a Nemzeti Casino könyvtáráról is megjelent egy írás. Ebből megtudhatjuk, mit tartalmazott az állomány: „A könyvtár legnagyobb kontingensét a magyar irodalom termékei s a magyar történeti kútfők szolgáltatják. A könyvtár birja a m. t. akadémia s a Kisfaludy-társaság összes kiadványait, a magyar zeneiróknak legnagyobb részét s a magyar tudományos irodalomnak minden nevezetesebb termékét. Bírja továbbá a Tudományos gyűjtemény összes folyamait, Kossuth Lajos országgyűlési tudósításait, 1832–1836-ig (kéziratban), a Pesti Hirlapot 1841–1847-ig, az 1848–9-iki

1. Ilk 1927, 8. ¶ 2. 1921-től engedélyezték a kölcsönzést is. ¶ 3. György 1886, 68.

4. A Cziráky-ház a mai Kossuth Lajos utca 5. és a Szép utca 2. sarkán állt, a II. világháborúban megsérült, majd lebontották. ¶ 5. Csontosi 1887, 124.

A Nemzeti Casino épülete, az Ybl Miklós által 1874 és 1884 között átépített Cziráky-palota

Közlönyt, Márczius Tizenötödikét és több ez időbeli ritka hírlapot. A külföldi irodalom ritkább termékeiből meg vannak: Ersch és Gruber Encyclopaediája, a Revue des deux Mondes összes folyamai, az Edinburghi és Westminsteri Review-uk s több más ritka munka. Szépirodalmi munka aránylag kevés van a könyvtárban."[6]

A későbbiekben azonban sajnos nem jelentek meg ilyen leírások, viszont a Nemzeti Casino minden évben kiadta saját évkönyvét. Ennek tartalma időről időre változott, de általában a tagnévsort, az aktuális alapszabályait, házirendet és a pénztári kimutatást tartalmazta. A könyvtárról csak annyit közöltek ebben, hogy hány darab könyvvel, folyóirattal gyarapodtak. Valószínűleg az egyesület titkárának feladata volt az évkönyv összeállítása: 1887–1926 között ezt a tisztséget Ilk Mihály látta el. Ő volt az, aki az egyesület centenáriumára megírta az első 100 év történetét. Ebben így írt a könyvtárról: „Már az 1880-as évek elején mintegy 19 000 kötetet tartalmazott ezen könyvtár; 1926 végéig azonban tartalma már 32 539 kötetre emelkedett. Ha nem is voltak közöttük könyvészeti ritkaságok, de voltak és vannak nagyértékű művek, melyeket egyesek, magánosok, éppen nagy értékük miatt nem szerezhettek be. Ott van azonban Calepinus szótárának bázeli kiadása 1605-ből, aztán az Augsburger Allgemeine Zeitung, melynek 1798-tól 1848-ig terjedő 50 évfolyamát Szilágyi Ferenc részvényes ajándékozta 1855 -ben a Casinónak; a későbbi évfolyamokat pedig a Casino szerezte meg, úgyhogy ezen legrégibb világlap egész napjainkig megvan könyvtárunkban; továbbá a »Quarterly Review«, mely hasonlóképpen alapításától kezdve megvan a Casino birtokában, de megvannak magyar, német, francia, angol és olaz nyelven a világirodalom legkiválóbb termékei, melyek szakszerű kiválasztása egy tudósokból, írókból és könyvbarátokból összeállított bizottságra, az ú. n. könyvtári bizottságra volt mindig bízva."[7]

6. György 1886, 69. ¶ 7. Ilk 1927, 34–35.

A Nemzeti Casino könyvtárterme és olvasószobája, Klösz György felvételei

A Nemzeti Casino épületének romjai 1945 tavaszán

Az évkönyvek függelék fejezetében olvasható volt, hogy volt egy aláírói ív, amelyben a tagok megfogadták, hogy „a pesti nemzeti Casino-társaságnak végrendelkezésünkben egy kis emlékjelet" hagynak. Az évkönyvek ezután mindig közölték a felajánlásokat. Így írták meg, hogy 1914-ben Vámbéry Ármin, az Akadémia tagja[8] „egy »The Armoury of Windsor Castle« című értékes díszművet hagyott a Casinónak, melynek becsét nagyon emeli VII. Eduard angol királynak a könyvbe jegyzett sajátkezű ajánlása. A könyvbe bele van ragasztva a király magántitkárának, Lord Knollys-nak levele is, mely a könyv származását igazolja." A könyv szerencsére megtalálható a fennmaradt állományban.[9]

8. Levelező tag: 1860. szeptember 9.; rendes tag: 1876. június 8.; tiszteleti tag: 1893. május 12.; igazgató tag: 1894. május 4. ¶ 9. Raktári jelzete: NC-200.055 ¶ 10. MTA KIK Kézirattár RAL 234/1945.

A FELOSZLATÁS

A magyar belügyminiszter 251.044/1945.IV./14 számú rendeletével feloszlatta a Nemzeti Casinót, mint „az ország érdekeivel ellentétes működést kifejtő jogi személy"-t.[10] Ezt követően a főváros megkezdte a Casino vagyonának leltárba vételét és lefoglalását. Amint az eset az Akadémia tudomására jutott, bejelentette igényét az örökségére, mert tudták, hogy a Nemzeti Casino alapszabályába 1878-ban bekerült a következő két paragrafus: „55. §. A nemzeti Casino nem bizonyos időtartamhoz kötött, hanem folyton fennálló egyesület. 56. §. A nemzeti Casino vagyona feloszthatlan, és ahoz sem a részvényesek, sem az egyletből kilépett tagok, sem azok örökösei, hagyományosai vagy engedményesei legkisebb jogot sem tarthatnak. – Azon esetben, ha az egylet feloszlatása emberi számítás szerint előre nem látható bármi rendkívüli okok vagy eseményeknél fogva elkerülhetetlenül bekövetkeznék, összes vagyona, mint szintén feloszthatatlan alapítvány, a magyar tudományos akadémia

avagy az annak helyébe netán lépett hasonló jellegű magyar tudományos intézetre háramlik." Az 1945-ös feloszlatást pedig az a módosítás tette lehetővé, amelyet 1922-ben kért a belügyminiszter a Casinótól. „Azokban az esetekben, ha a Casino az alapszabályokban előírt célját túllépi és eljárását be nem tartja, hatáskörét túllépi, államellenes működést fejt ki, a közbiztonság és közrend ellen súlyos vétséget követ el, vagy a tagok vagyoni érdekeit veszélyezteti, a m. kir. belügyminiszter ellene vizsgálatot rendelhet el, működését felfüggesztheti és végleg fel is oszlathatja."[11]

1945. október közepén Prónay György a Casino nevében értesítette az Akadémiát a feloszlatásról.[12] Ezután a főváros képviseletében eljáró zárgondnok a Nemzeti Casino székházában tájékoztatta az Akadémia ügyészét[13] a Casino ingó és ingatlan vagyonáról. Az egyesület tulajdonában ekkor két ingatlan volt, ám mindkettő bombatalálatot kapott.[14] Az ingó vagyont a háború előtti intézkedések eredményeképpen a tagok több helyre mentették. Az értékek hollétéről minden bizonnyal vezettek valamiféle leltárt, de ezek a Nemzeti Casino titkári irodájában lévő összes irattal együtt megsemmisültek bombatalálat következtében.[15]

1945. október 15-én Melich János főkönyvtárnoknál járt dr. Jencs Árpád, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki osztályának a titkára, aki közölte, hogy a minisztérium a Casino épületének romeltakarítását egy vállalatra bízta. Melich ezután kapcsolatba lépett Gábriel Aladárral, a Casino korábbi könyvtárosával,[16] aki beszámolt neki arról, hogy közel 20 000 kötetet már átszállítottak az Egyetemi Könyvtár második emeleti helyiségeibe. Nagyjából 8–10 000[17] kötet továbbra is a romok alatt volt, az Akadémiára ezek átmentése különösen sürgető feladatként nehezedett, mivel a könyvek folyamatosan ki voltak téve az időjárás viszontagságainak és az esetleges lopásoknak.[18] Azonban meg kellett várni a belügyminisztérium végleges határozatát, hogy a könyvanyag valóban az Akadémiát illeti meg.[19] Erről hivatalosan 1946. március 9-én értesültek, így március 13-án Melich János könyvtárigazgató és Nyireő István látogatást tettek a Casino épületében. Ennek felügyeletéért továbbra is Gábriel Aladár felelt. Az épületet hivatalosan romházzá nyilvánították, és folyamatosan végezték a bontási munkálatokat. Így a Gábriel Aladár által rendbe szedett állományt szétdúlták, sok könyv elveszett, és állítólag sok került át pártkönyvtárakba.

1946. április 4-én az érintettek egy megbeszélésre ültek össze, hogy meghatározzák a teendőket a Nemzeti Casino vagyonának átvétele kapcsán. Az igazgatók beszámoltak az ostrom előtti helyzetről és a védekezésről, bár ezek a beszámolók néhol hiányosak vagy ellentmondásosak voltak. Az elmondottak szerint az értékesebb könyveket kiválogatták, és a ládákat az Országház pincéjébe rejtették el. Ezek között lehettek a *Gothai Almanach,* Széchenyi művei, bibliofil könyvek, szép, bőrkötéses művek és az *Encyclopedia Britannica* is.[20]

1946. április 5-én Melich információt kért a Képviselőház Könyvtárának igazgatójától arról, hogy mit rejtett el náluk a Nemzeti Casino igazgatósága. A tájékoztatás szerint a Felsőház értékóvóhelyére kerültek az említett ládák, ahol 1945 februárjában orosz kaszárnya működött, és ahol április 19-én a bizottsági szemle már csak hamut talált. Az igazgató elmondása alapján két láda került hozzájuk, amiben a Nemzeti Casino Széchenyi-hagyatéka és levelezése is benne lehetett, de az oroszok elégettek mindent. A felsőházi elnöki osztályfőnök 1946. április 13-i levelében szintén megerősítette, hogy a felsőházi óvóhelyen elhelyezett két láda megsemmisült.

Végül 1946 májusában sikerült megoldani a könyvek átszállítását a Casino székházából az Akadémia épületébe gimnáziumi diákok, építőmunkások, néhány altiszt és 3 nagy társzekér segítségével. A könyveket a Vörösmarty-szobába vitték, mert ezt a helyiséget az ostrom előtt kiürítették, és viszonylag kevés kár érte.[21] A romépületben maradt könyvespolcokat, könyvszekrényfalat néhány héttel később szállították át az Akadémia Vigyázó-szobájába.[22] A gimnázium hallgatói és a többi segítő tiszteletdíjként közel 262 kötetet kaptak az akadémiai kiadványokból. 1947 júniusában előkészítették az Akadémia Vörösmarty- és Vigyázó-szobáját az Egyetemi Könyvtárban maradt Casino-állomány átszállításához. A könyvtár altisztjei levitték a könyveket a garázsba, az Egyetemi Nyomda teherautója pedig átszállította azokat az Akadémiára. Végül 14 fordulóval értek a munka végére.[23]

11. *Alapszabály 20. §,* A Nemzeti Casino Évkönyve, 1924, 96–97. ¶ 12. MTA KIK Kézirattár RAL 247/1945 ¶ 13. Az Akadémia jogi képviselője. Már az 1858-as akadémiai alapszabályban megjelenik (24. §) „Az ügyész az akadémia jogait védi, s a számadásokat vizsgálja" és ez a munkakör az Akadémia 1949-es átszervezéséig fennmaradt. ¶ 14. Az egyesület székháza: Kossuth L. utca 5. és egy 1940-ben befektetési céllal vásárolt ingatlan: Gellérthegy utca 5. ¶ 15. MTA KIK Kézirattár RAL 234/1945. ¶ 16. Gábriel Aladár korábbi könyvtárnok (1935-től 1945-ig, a feloszlatásig) ekkor az étterem bérlője. ¶ 17. Néhány forrásban ez a szám 5–6000 darab. ¶ 18. MTA KIK Kézirattár K 829/830: 1946/274 ¶ 19. Jelentések az Akadémiai Könyvtár állapotáról az 1945–1947 években, MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/1. ¶ 20. Gyuricza 2024 ¶ 21. Jelentések az Akadémiai Könyvtár állapotáról az 1945–1947. években – MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/1. A Vörösmarty-szoba a székház földszintjén a Goethe-szoba mellett volt. ¶ 22. Ez a Vörösmarty-szoba mellett volt. ¶ 23. MTA KIK Kézirattár K 829/830: 1946/274.

Melich János 1947. júliusi jelentése szerint kb. 6–7000 kötetet szállítottak át a Casino romépületéből az Akadémiára és kb. 23–25 000 kötet került az Egyetemi Könyvtárba, majd onnan az Akadémia székházába.[24]

A feloszlatást követő eseményekről szerencsére részletes beszámoló áll a rendelkezésünkre, de sajnos a következő évtizedek eseményeiről kevés az információnk. A feloszlatás utáni helyzetjelentésekben más-más darabszámok szerepelnek, így nem lehet pontosan tudni, hogy végül is hány könyv került 1946–1947-ben a könyvtárba.

A KÖNYVTÁR FENNMARADT ÁLLOMÁNYA

A könyvek rendszerezése hosszú évekig váratott magára. Az MTA Könyvtárának éves jelentései időről időre említést tesznek az állományról, de mindig csak arról, hogy majd rendezni fogják. Átépítések, raktárhiány miatt viszont az anyag többször került egyik helyről a másikra. Végül 1985-ben elkezdték rendszerezni a könyveket; eleinte könyvre és folyóiratra szétválogatva az anyagot, külön a magyar és az idegen nyelvűeket, majd a szerzői betűrend kialakítását kezdték meg. Az 1990-es években készült könyvtári feljegyzések szerint ekkor közel 17 700 db könyvről volt szó.[25]

1999-ben az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének munkatársa, Mázi Béla egy rövid, belső használatra szánt kéziratban foglalta össze a Nemzeti Casino feloszlatásával kapcsolatos információkat. 2008 körül újrarendezték az állományt, ekkor már a Casino osztályszámai szerint.[26]

A feldolgozás több részletben történt, a tényleges munka megszakításokkal ugyan, de 2014–2022 között zajlott. A műveket a Könyvtár munkatársai letisztogatták, behasonlították a korábbi Nemzeti Casinóban leltárba vett művekkel, feldolgozták, raktári jelzettel és leltári számmal látták el. Az egyes kötetek elektronikusan rögzített példányadatai között megtalálhatók a posszesszorra, provenienciára vonatkozó ismertetőjegyek, kézírásos bejegyzések, pecsétek, címkék, illetve a kötetek fizikai állapota, sérülései. Nagyon sok példány sérült, hiányos, átlőtt, és néha még a lövedékek is a kötetben maradtak.

A könyvek többnyire félbőr vagy félvászon kötésűek, egységes stílusúak. A gerincen aranyozva legtöbbször a Nemzeti Casino, N. Casinoé vagy az N.C. jelzés szerepel. Minden könyvben megtalálható a Casino ex librise és legalább egy Casinós pecsét. Időnként többféle pecsétet is tettek egy műbe, és

Az állomány megtisztítása és fertőtlenítése

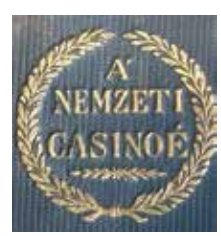
előfordul, hogy minden fejezet végén található egy pecsét. A kötetek egy része azonos könyvkötő műhelyéből került ki, ez kiderül a könyvek végén található szárazpecsétekből, melynek szövege: „Molnár Mihály ezelőtt Bóka L. könyvkötő Budapesten".

Egy könyv gránát okozta sérülése

A könyvek gerincén található a raktári jelzetük, sokszor több címke szerepel egymáson, különböző osztályszámokkal, vagy a kötet belsejében találunk egy másik raktári jelzetet is. Ez arra utal, hogy valamikor átszámozták a könyveket. Néhány művön restaurálás nyomai láthatók.

Állományjelzések a könyvek gerincén

A könyvár inventáriumait és katalógusait sajnos végül nem találtuk meg. A feloszlatást követő költözés során feljegyezték, hogy a romépületből átszállították a következőket:[27]

– 1943-ig vezetett betűrendes mutató a könyvtárhoz, négy kötetben;

– a Nemzeti Casino osztálykatalógusai 13 kötetben (két osztály katalógusa már ekkor hiányzott);

– a Nemzeti Casino névkönyvei és az Idegenek könyve;

– továbbá más egyéb tárgyak.

A Nemzeti Casino tulajdonában volt rengeteg egyéb műtárgy is (festmények, térképek, bútorok), de ezek hollétéről nincs

24. MTA KIK Kézirattár RAL 331/1947. ¶ 25. Akadémiai Levéltár 215. MTA Könyvtára 814/4 – Nemzeti Casino ¶ 26. Uo. ¶ 27. MTA KIK Kézirattár K 829:282/1946.

A Nemzeti Casino ex librise

Állománybélyegzők

Modern felszereltségű raktárrész a Nemzeti Casino könyvtárának megmaradt darabjaival

A Nemzeti Casino könyvtárának dolgozó könyvkötőmester szárazpecsétje a könyvek végén

információnk. Egy részüket vidékre mentették, egy részük pedig a romépületben maradt, de többségük feltehetően elpusztult. Az egyéb tárgyak között volt egy 1830-as évekből származó földgömb, illetve hét[28] afrikai és magyar vadásztrófea. 1947. augusztus 1-jén a trófeákat az MTA Könyvtára örökletétként átengedte a Természettudományi Múzeumnak, a „tönkremenés veszélyétől való megóvás végett".[29] A kutatás elején felvettük a kapcsolatot a Természettudományi Múzeummal, ahol arról tájékoztattak bennünket, hogy sajnálatos módon az 1956-os események során tűz ütött ki az épületükben, így sok műtárgy megsemmisült. A tételes keresés során viszont rátaláltak öt vadásztrófeára, melyek sértetlen állapotban jelenleg is az állományuk részét képezik.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ jelenleg 18 706 kötetet (12 323 db könyvet és 6383 db folyóiratot) őriz a Nemzeti Casino állományából. Az anyag fizikailag több csoportba sorolható, ezek szerint kaptak raktári jelzeteket is:

- könyvek:
  - NC-100.001–NC-108.540 jelzettartomány, normál könyvek: 11 003 példány
  - NC-200.001–NC-200.175 jelzettartomány, nagyalakú könyvek: 245 példány
  - NC-500.001–NC-501.075 jelzettartomány, korábban (1991–2017) a Nemzeti Múzeumban kiállított anyag: 1075 példány
- folyóiratok:

NC-300.001–NC-300.511 jelzettartomány: 6383 példány. Az anyag fertőtlenítésen is átesett, és a törökbálinti külső raktár egy modern, minden igényt kielégítő részében került végleges elhelyezésre.

28. Egyes iratok nyolc trófeát említenek. ¶ 29. MTA KIK RAL 362/1947.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR MINT SZOCIALISTA TUDOMÁNYOS NAGYKÖNYVTÁR

Zsidi Bernát

Egy „korszerű, tudományos nagykönyvtár" kialakulásának története

Rózsa György, az Akadémiai Könyvtár igazgatója így írt 1961-ben a Könyvtár közelmúltjáról: „A 135 éves Könyvtár, amely a felszabadulás után, közelebbről az utolsó 5–6 esztendőben alakult át korszerű, tudományos nagykönyvtárrá, arra törekedik, hogy immár nemcsak rendkívül gazdag többszázezres állományával (tudományos könyv, periodika, kézirat, muzeális értékű kódex, ősnyomtatvány, régi és ritka könyv), hagyományos könyvtári szolgáltatásokkal álljon a tudomány rendelkezésére."[1] Az alábbiakban ennek a „korszerű, tudományos nagykönyvtárrá" alakulásnak az 1950-es évekbeli folyamatát követhetjük nyomon.

A folyamat kezdete az 1949-es akadémiai átalakításokkal esik egybe. Ekkor nem csupán a tagság politikai szűrésére került sor, hanem új szervezet kialakítására is. A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1949. évi XXVII. törvény értelmében az Akadémia a „Magyar Népköztársaság legfelsőbb tudományos intézményévé" vált, és ebből kifolyólag az eddigi három helyett hat tudományos osztállyal működött tovább az új kutatóhálózat kialakítása mellett. Ezek a változások pedig több szempontból is kihatottak a Könyvtár működésére.

A működés részletesebb meghatározására kidolgozták az alapszabályt. Ebben a Könyvtárra vonatkozó megfogalmazások nem hoztak jelentős újdonságot a korábbi alapszabályokhoz képest, például a Könyvtár ismeretterjesztő feladatait vagy az ügyvitelben való közreműködést tekintve. A Könyvtár vezetőjének kiválasztása 1949-től már elnöki hatáskörbe került át.[2] Mindezek ellenére a Könyvtárban jelentős változások kezdődtek ekkor.

A Könyvtár 1950-es évekbeli történetét négy nagy szakaszra lehet felbontani, amelyek egybeesnek a Könyvtár igazgatóinak hivatali idejével. Az első szakaszt Keresztury Dezső 1948. október 1. és 1950. március 1. közötti főkönyvtárnoksága, a másodikat Scher Tibor 1950 márciusa és 1952 októbere közötti igazgatósága jelenti. A harmadik, még rövidebb szakaszban az intézményt egy háromfős könyvtári bizottság irányította (Kovács Máté, Haraszthy Gyula és Mátrai László) 1952 októbere és 1953 szeptembere közt. A negyedik, leghosszabb szakaszban Haraszthy Gyula immár egyedül vezette az Akadémiai Könyvtárat 1953 szeptemberétől 1960-ig.

Keresztury Dezső főkönyvtárnoksága (1948. október – 1950. március)

Keresztury Dezső főkönyvtárnokká választása már a világháború utáni időszak új tendenciáit jelezte. Az 1946-os akadémiai alapszabály módosítása megváltoztatta az 1858 óta fennálló főkönyvtárnoki választás eljárási rendjét. Innentől kezdve a főkönyvtárnokot nem szükségképpen a gróf Teleki-nemzetség alapító ága nevezte ki, és nem volt kizáró ok az sem, hogy a jelölt nem az Akadémia tagja. Az új szabályok szerint a főkönyvtárnokot az Akadémia összes ülése választja (immár nem élete végéig), hanem 5 évre. Melich János lemondása után az Akadémia ennek megfelelően választotta meg főkönyvtárnokká megyyőző többséggel Keresztury Dezsőt az 1948. július 2-i összes ülésen. Az Akadémia azon régi szabálya, hogy a tagok sorából

1. Rózsa 1961, 186. ¶ 2. Kónya 1992, 80.

Keresztury Dezső, Lipták Gábor felvétele

választanak főkönyvtárnokot, ekkor még nem sérült, hiszen Keresztury ugyanezen az ülésen levelező tag lett az I. osztály Széptudományi Alosztályában. Ráadásul Keresztury volt hosszú idő után az első fiatalon választott vezetője a Könyvtárnak.[3]

Az, hogy Keresztury a Könyvtár vezetője lett, a világháború után fokozatosan kiteljesedő kommunista hatalomátvételt jelezte. Ez Keresztury pályafutására nézve negatívan hatott, egyre inkább háttérbe szorult: 1947 tavaszán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (VKM) miniszteri székéből (az egyházi iskolák államosítása miatt), majd 1948 nyarán az Eötvös Collegium igazgatói posztjáról (a diákelnök-választási botrány miatt) kényszerült távozni.[4]

Kereszturyt főkönyvtárnokká ugyan már 1948 nyarán megválasztották, de az állással együtt járó, az Akadémia épületében található szolgálati lakás hiányára hivatkozva működését október 1-jén kezdte meg.[5] Az igazgatótanács október 22-i ülésén Keresztury felvázolta legfontosabb terveit: a Könyvtár területének bővítése (a székház teljes földszintjét foglalja el), a külön kezelt gyűjtemények beolvasztása a könyvtári állományba (pl. Vörösmarty- és Goethe-gyűjtemények), tájékoztatás az Akadémiától folyó kiadásokra kapott havi 1500 forint felhasználásáról, könyvtárosi kurzus szervezése. Részletesebb tervek kidolgozását későbbre ígérte.[6] Ezek mellett Keresztury már 1949 elején megtervezte egy keleti gyűjtemény felállítását.[7]

Első intézkedései között a pénzügyi forrás biztosítása kapott nagy hangsúlyt, mivel a háborús károk felszámolása a nehéz gazdasági helyzet miatt elhúzódott, továbbá a Könyvtárnak nem állt rendelkezésére saját költségvetés. Ezért Keresztury több levélben kérte az állami szerveket (VKM, Gazdasági Főtanács, Tervhivatal) egyszeri, illetve havonként ismétlődő támogatások biztosítására, amelyeket túlnyomó részt meg is kapott. A Kaufmann-gyűjtemény kapcsán a néhány év múlva betiltott JOINT magyarországi csoportjától[8] kért és kapott segélyt Ortutay Gyula miniszter közbenjárásával.[9] Keresztury „lobbija" tehát sikerrel járt, mert az említett állami szervek segítségével 1948 decemberében folytatódhatott az olvasóterem felújítása, és új folyóiratolvasó és raktárhelyiségek kialakítása. A munkálatok egészen 1950 tavaszáig tartottak. Emellett a különgyűjtemények (kézirattár, régi hungarica- és ősnyomtatvány-gyűjtemény, keleti gyűjtemény) új helyiségeinek kialakítása is ebben a főkönyvtárnoki ciklusban indult meg.[10] Ezen munkák irányítása az igazgatóhelyettes, Nyireő István feladata volt.[11] Az 1948-as év viszonylagos ideológiamentességét jól mutatta, hogy a VKM-nek leiratban kellett felhívni a figyelmet arra, hogy a szeplőtelen fogantatás ünnepe (december 8.) immár nem munkaszüneti nap.[12] Ezt a jelenséget az is alátámasztotta, hogy az olvasóterem falára kikerülhetett a Könyvtár jelentősebb adományozóit megörökítő emléktábla, amelyet Jálics Ernő készített.[13]

Eközben 1949 tavaszára Keresztury a Könyvtári Bizottság ülésén benyújtotta részletes terveit. Ennek egyik fő eleme volt a Könyvtár céljának és feladatának megfogalmazása, amelyről így írt: „A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára

3. Kónya 1992, 79., Berlász 1956, 215. ¶ 4. Tóth 2004, 26–27., 31. ¶ 5. *Az MTA Igazgatótanácsa 1948. június 25-i ülésének jegyzőkönyve,* MTA KIK Kézirattár K 1352. Mivel a földszinti főkönyvtárnoki lakást az Akadémia ügyésze foglalta el, az Igazgatótanács úgy döntött, hogy a felújításra szoruló főtitkári lakást kapja meg Keresztury. A felújítások elvégzése után a Keresztury család be is költözött az első emeleti lakásba, és itt lakott 1950 áprilisáig. ¶ 6. *Az MTA Igazgatótanácsa 1948. október 22-i ülésének jegyzőkönyve*, MTA KIK Kézirattár K 1352 ¶ 7. Tudományos és kutató munkát folytató személyekre, illetve intézményekre vonatkozó kérdőívek, Budapest, 1949. január 4., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/2 ¶ 8. American Jewish Joint Distribution Committee. 1914-ben alapított amerikai zsidó szolidaritási szervezet. Magyarországon 1953-ig működött, ekkor kitiltották az országból. ¶ 9. Keresztury Dezső levele Ortutay Gyulának, Budapest, 1948. október 16., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/432; Keresztury Dezső levele Ortutay Gyulának, Budapest, 1948. október 20., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/435; Keresztury Dezső levele Vas Zoltánnak, Budapest, 1948. november 15., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/459; Keresztury Dezső levele Ortutay Gyulának, Budapest, 1948. december 17., MTA KIK Kézirattár K 832: 1948/479 ¶ 10. Berlász 1956, 216. ¶ 11. Heti munkajelentések 1949. ápr. 19-okt. 1-ig, MTA KIK Kézirattár K 834 1949/408 ¶ 12. Figyelmeztetés szorgalmi idő betartására, Budapest, 1948. december 1., MTA KIK Kézirattár K 832, 1948/475 ¶ 13. *Az MTA Igazgatótanácsa 1948. október 22-i ülésének jegyzőkönyve*, MTA KIK Kézirattár K 1352

440/1948. Budapest, 1948.nov.2.

Körözvény.

Közlöm a könyvtár tisztviselőivel és altisztjeivel, hogy a könyvtár nyitvatartási ideje nov.3-tól 8-tól 4-ig lesz. Ez alatt az idő alatt a könyvtár az olvasóközönség rendelkezésére áll. 8-9-ig és 2-4-ig ügyeletes szolgálatot tartunk, dépedig mindennap két tisztviselő és egy altiszt. - Az ügyeletesek 8-ra jönnek és - 1 óra ebédidővel - 4-ig maradnak.

Az ügyeleti beosztást szíves tudomásulvétel végett mellékelem. Kérem továbbá a tisztviselőket, szíveskedjenek 3-án reggelre rövid feljegyzésben közölni, hogy könyvtári érdekből hivatalon kívül milyen munkát végeznek /tudományos munkm, hivatalos eljárások, bevásárlások stb./, ami a kétórai szolgálati időnek megfelel.

Vjenfony Dóri
főkönyvtárnok.

Korvek Endre
Nyiredi István
Orkőssy Alajos
Simonyi Dezső
Berlász Jenő
Tassy Ferenc
Szentpétery Imre
Földes-Papp K.
Halmi János
Faragó József
Patay Mária
Fludorovits Jolán
Tirai Richárdné
Wodetzky Imréné
Hartay Erzsébet
Szabóné
Ponyi István
Sáfrány Györgyi

K 332-1948/440

Körözvény a nyitvatartási időről, 1948. november 2.

Könyvtári helyiségek újjáépítése, 1948–1949

A MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRÁNAK

újjáépített olvasóterme
naponta 9–20 óráig (szombaton 1-ig)
áll az olvasók rendelkezésére

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
Budapest V, Akadémia-utca 2

A megújult könyvtár hirdetménye 1949-ből

A könyvtár jelentősebb adományozóit megörökítő emléktábla, 1948, Jálics Ernő alkotása

tudományos könyvtár. Rendelkezésre áll az Akadémia tagjainak, a szaktudósoknak, a tudományos képzés intézményeinek s a tudományos kérdések iránt érdeklődő nagyközönségnek."[14] Gyűjtőkörét két fő csoportra, magyar és külföldi anyagra osztotta. Előbbibe tartozott a magyar tudomány teljes anyaga, általános összefoglaló szakmunkák, szépirodalom, történeti értékű időszerű dokumentum, bibliofil kiadványok. Utóbbiak közé az akadémiai csere anyag, keleti gyűjtemény, régi nyomtatványok, nyelvtudomány, régészet, történelem, földrajz, világirodalom, filozófia, pedagógia, természettudomány; a teológiai osztály anyaga megőrzendő. A szervezetre vonatkozóan pedig hatféle munkakört alakítottak ki: 1. igazgatás, 2. beszerzés és naplózás, 3. címtározás, 4. raktározás, 5. forgalom, 6. különgyűjtemények. A rövid távú tervek között szerepelt a könyvtár munkahelyeinek modernizálása (olvasóterem, folyóiratterem, keleti gyűjtemény, térképtár, kézirattár és könyvmúzeum). A hosszú távú célok között, az ötéves tervben például új katalógus készítését, a könyvanyag revideálását, a raktári rendszer modernizálását, a Könyvtár további bővítését irányozták elő.[15]

A Könyvtár személyi állománya a statisztikák szerint 1949 elején 23 fő, míg 1949 végére már 30 fő volt, tehát szűk egy év alatt majdnem harmadával nőtt a munkatársak száma. 1948 és 1949 folyamán került a Könyvtárba például Berlász Jenő és Weöres Sándor.[16]

14. *Az MTA könyvtári bizottságának 1949. április 12-i ülésének jegyzőkönyve*, MTA KIK Kézirattár K 1563 ¶ 15. *Uo.* ¶ 16. *Kimutatás a könyvtár alkalmazottairól,* Budapest, 1949. január 4., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/2, Keresztury Dezső, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1948. okt. 1.–1950. márc. 1-ig végzett munkájáról*, MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/II, 47–49.

A Könyvtár egykori olvasóterme 1950 körül, Seidner Zoltán felvételei

Az egykori folyóiratolvasó terem, 1949

A folyóiratraktár az Akadémia palotájának 2. emeletén

Ekkor kapott a Könyvtár egy ideológiai tanácsadót is E. Kovács Kálmán személyében, akinek az volt a feladata, hogy káderjellemzéseket készítsen, és ideológiai szempontból ellenőrizze az olvasóteremben újonnan berendezendő kézikönyvtárat.[17] A képet némileg árnyalja, hogy politikai okok miatt Weöres Sándort néhány hónapra, míg Pataky Máriát és Szentpétery Imrét véglegesen rendelkezési állományba helyezték 1949-ben.[18] Emellett ugyanebben az évben a VKM a Könyvtárhoz beosztott gimnáziumi tanárokat (Faragó József, Hartai Erzsébet, Mérei Ferencné Juhász Margit, Tassy Ferenc) középiskolákba akarta beosztani a tanárhiány miatt. A helyzetet súlyosbította a Minisztertanács 381/1949. (197). sz. határozata, amely megszüntette a berendelt közszolgálati státuszt. A Könyvtárat azért érintette különösen érzékenyen ez az utóbbi intézkedés, mert a Könyvtár dolgozóinak 80%-a ebbe a kategóriába tartozott. Keresztury ezért Rusznyák Istvánnak, az MTA elnökének közbenjárásával Ortutay miniszternél kérte a rendelkezés végrehajtásának elhalasztását addig, amíg az átszervezett Akadémia státuszai tisztázódnak.[19] A Könyvtár igazgatója az év decemberében még Berlász Jenő esetében is pártfogó levelet írt, mert Berlászt 38 évesen hirtelen nyugdíjazták.[20]

17. *Uo.*, 40., Káderanyagok 1950–1951, AL 215, MTA Könyvtár 65/10 ¶ 18. A rendelkezési állományba helyezés azt jelentette, hogy a munkatársakat nyugdíjazás nélkül felmentették a munkavégzés alól, és a 2400/1949. (III. 13.) számú kormányrendelet értelmében a rendelkezési állományba helyezettek helyére fel lehetett venni új munkatársat. ¶ 19. Keresztury Dezső levele Ortutay Gyulának, Budapest, 1949. július 16. MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/207, Az MTA Könyvtárához berendelt dolgozók, Budapest, 1949. november 24., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/361, Rusznyák István levele Ortutay Gyulához, Budapest, 1949. december 13., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/377 ¶ 20. Keresztury Dezső levele Alexits Györgynek, Budapest, 1949. december 5., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/367

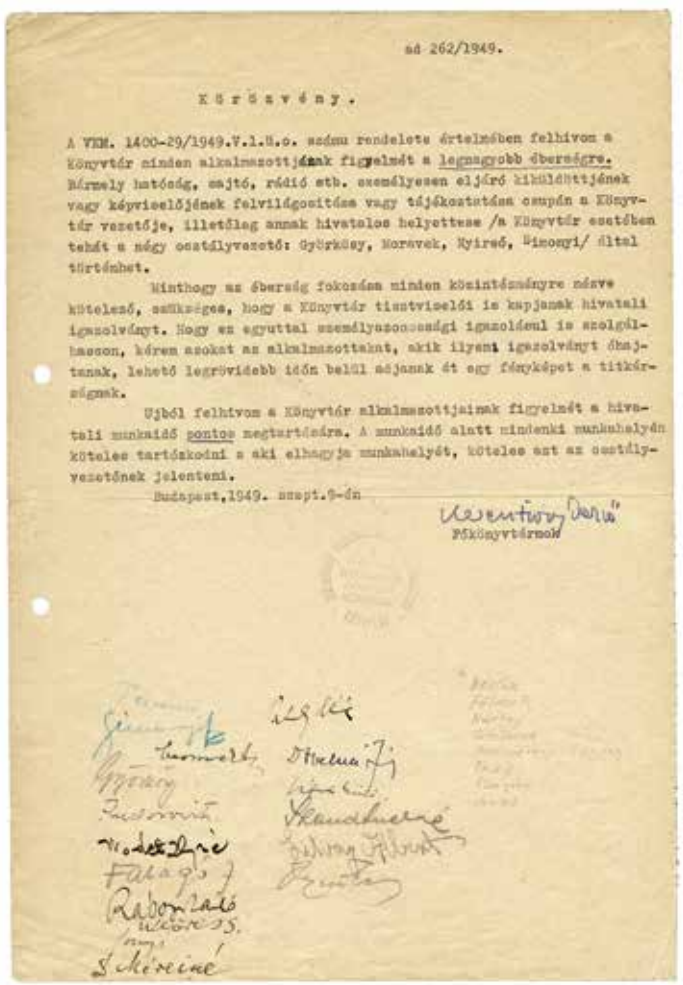

Az MTA Könyvtára szovjet–magyar kiállításának kísérőfüzete és az egykori Goethe-múzeum tárlóinak felhasználásával létrejött kiállítás képei, 1949, Várkonyi Studió felvételei

Könyvtári előtér Rákosi Mátyás fényképével

sd 262/1949.

K ö r ö z v é n y .

A VKM. 1400-29/1949.V.1.K.o. számu rendelete értelmében felhivom a Könyvtár minden alkalmazottjának figyelmét a legnagyobb éberségre. Bármely hatóság, sajtó, rádió stb. személyesen eljáró kiküldöttjének vagy képviselőjének felvilágositása vagy tájékoztatása csupán a Könyvtár vezetője, illetőleg annak hivatalos helyettese /a Könyvtár esetében tehát a négy osztályvezető: Győrffy, Horváth, Kyiresó, Simonyi/ által történhet.

Minthogy az éberség fokozása minden közintézményre nézve kötelező, szükséges, hogy a Könyvtár tisztviselői is kapjanak hivatali igazolványt. Hogy ez egyuttal személyazonossági igazolásul is szolgálhasson, kérem azokat az alkalmazottakat, akik ilyent igazolványt óhajtanak, lehető legrövidebb időn belül adjanak át egy fényképet a titkárságnak.

Ujból felhivom a Könyvtár alkalmazottjainak figyelmét a hivatali munkaidő pontos megtartására. A munkaidő alatt mindenki munkahelyén köteles tartózkodni s aki elhagyja munkahelyét, köteles ezt az osztályvezetőnek jelenteni.

Budapest,1949. szept.9-én

Keresztury Dezső
Főkönyvtárnok

Keresztury Dezső 1949. szeptember 9-i körözvénye

Az Akadémiai Könyvtárnak az Országos Könyvtári Központ által rendezett Magyar Könyvtárügyi Kiállításra készített táblája, 1949, egykorú felvétel

Keresztury Dezső igazgatói szobájában

Olvasótermi életkép, 1949–1950

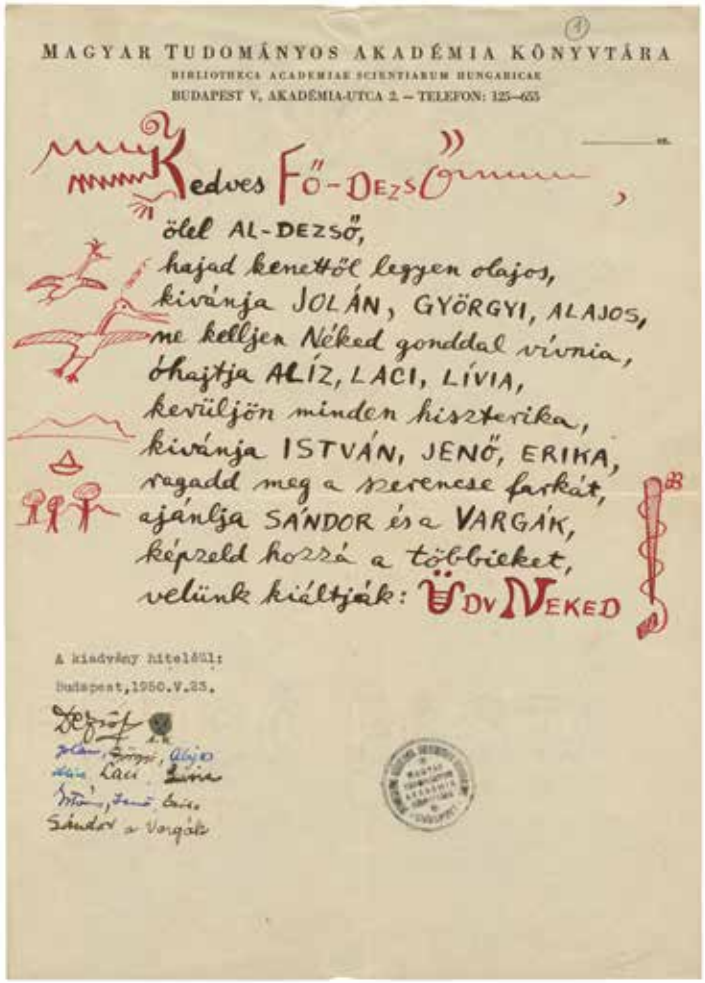
Az Akadémiai Könyvtár munkatársai Keresztury Dezső kelenvölgyi nyaralójában 1949. június 9-én. A képen: Berlász Jenő, Keresztury József, Keresztury Dezső, Keresztury Dezsőné, Wodetzky Imréné Rüblein Lívia, Weöres Sándor felesége Károlyi Amy, Pataky Mária, Nyireő István kislánya, Ponyi István, Szentpétery Imre, Nyireő István, Szandtner Pálné Tóth Laura, ismeretlen, Tirai Richárdné Tangl Erika, elöl Sáfrán Györgyi, Simonyi Dezső

Nem tudjuk, hogy Keresztury levelei mennyiben segítették az említettek ügyét, mindenesetre a beosztott gimnáziumi tanárok, a berendelt közszolgálati tisztviselők és Berlász is maradhatott a Könyvtár kötelékében.

A kommunista hatalomátvétel erősödését jelezte az 1949 folyamán tartott Lenin-emlékünnep, a *Szovjet művelődés hónapja* keretében rendezett *A Magyar Tudományos Akadémia orosz kapcsolatai* vagy a Pavlov-kiállítás.[21] Ugyanezt a jelenséget erősítette Keresztury körözvénye a könyvtári dolgozók számára, amely egy VKM-rendelet értelmében a „legnagyobb éberségre" hívta fel a figyelmet. Ide tartozik az ötéves terv kölcsönjegyzése,[22] az olvasóterem kézikönyvtárában egy ideológiai gyűjtemény felállítása, a csatlakozás a munkafelajánlási mozgalomhoz Sztálin születésnapja alkalmából vagy a nyitva tartás meghosszabbítása 8–20 órára a korábbi 8–16 óra helyett.[23]

A Könyvtár forgalmi adatairól elmondható, hogy a hosszú zárva tartás miatt az olvasók száma lecsökkent, azonban az újranyitás után havi többszáz fős látogatottságot ért el, ami jelentősen meghaladta az előző évek számait. A könyvállomány növekedését a forráshiány miatt az előző évekhez hasonlóan

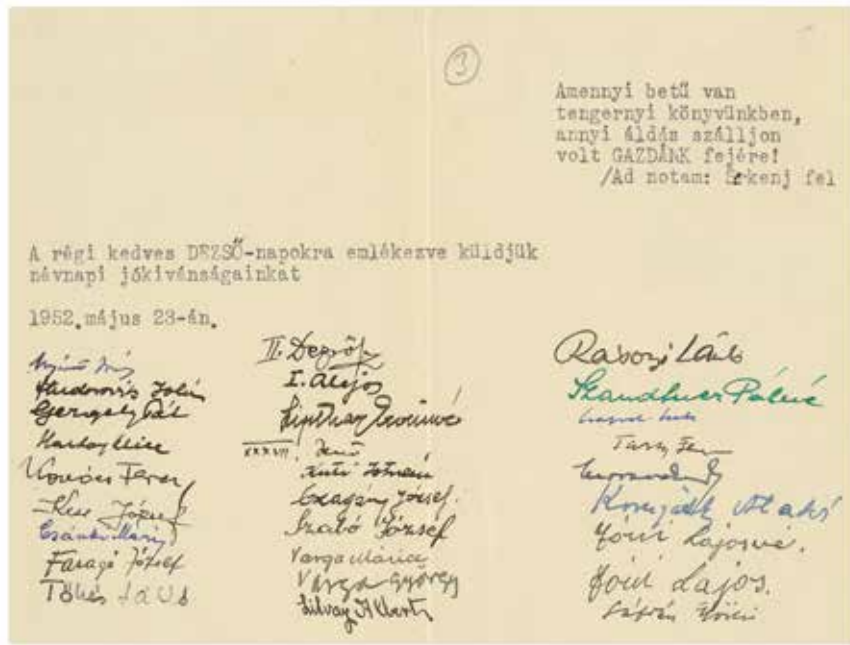
21. Keresztury Dezső, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1948. okt. 1.–1950. márc. 1-ig végzett munkájáról*, MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/II. 14. ¶ 22. Az ötéves terv kölcsönjegyzése 1949-ben indult (majd 1950–1955 között békekölcsönnek nevezték). A bújtatott adóként szolgáló intézkedés lényege az volt, hogy a munkavállalóknak egy havi fizetésnek megfelelő állami kölcsönt kellett jegyezni, amelynek összegét 10–15–20 év múlva kapták vissza névértéken vagy sorsolás útján. A kommunista állam ezzel fedezte az újjáépítés, a nehéziparosítás, illetve a hadseregfejlesztés költségeit. ¶ 23. *Körözvény,* Budapest, 1949. szeptember 9., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/262, *Az MTA 5 éves tervkölcsön jegyzése*, Budapest, 1949. október 8., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/300, Keresztury Dezső levele a Magyar Pedagógusok Szabad Szakszervezetének, Budapest, 1949. november 8., MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/334

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
BUDAPEST V, AKADÉMIA-UTCA 2. — TELEFON: 125–655

Kedves Fő-Dezső,
ölel AL-DEZSŐ,
hajad kenettől legyen olajos,
kívánja JOLÁN, GYÖRGYI, ALAJOS,
ne kelljen Néked gonddal vívnia,
óhajtja ALÍZ, LACI, LÍVIA,
kerüljön minden hiszteriká,
kívánja ISTVÁN, JENŐ, ERIKA,
ragadd meg a szerencse farkát,
ajánlja SÁNDOR és a VARGÁK,
képzeld hozzá a többieket,
velünk kiáltják: ÜDV NEKED

A kiadvány hiteléül:
Budapest,1950.V.23.

Az Akadémiai Könyvtár dolgozóinak névnapi üdvözlete Weöres Sándor kézírásával, rajzával és a munkatársak aláírásaival, Budapest, 1950. május 23.

Amennyi betű van
tengernyi könyvünkben,
annyi áldás szálljon
volt GAZDÁNK fejére!
/Ad notam: Ébredj fel

A régi kedves DEZSŐ-napokra emlékezve küldjük
névnapi jókívánságainkat

1952. május 23-án.

Rabovszky László

Korábbi munkatársak üdvözlete Keresztury Dezsőnek 1952. május 23-án

leginkább a köteles- és cserepéldányok jelentették. Ezek mellett az éppen létrejövő Keleti Gyűjtemény gyarapodott legnagyobb mértékben (a Balkán Intézet és a kolozsvári Török Intézet köteteivel, a Berzeviczy-ajándékkal).[24]

Az Akadémia pártintencióknak megfelelő átalakítása 1949 őszén megpecsételte nemcsak az intézmény, hanem Keresztury sorsát is. A Magyar Dolgozók Pártja Titkársága 1949. október 19-i ülésén tárgyalta az MTA átszervezését. Ezen az ülésen döntöttek az Akadémia új alapszabályairól, elnökségéről, illetve végezték el a tagság politikai szűrését. A napirendhez tartozó előterjesztésben az illetékesek döntést kértek, hogy Keresztury maradhat-e a könyvtár vezetője. A kérdés indoklásában ez állt: „Körötte ugyanis tudomásunk szerint egy velünk szemben igen ellenségesen viselkedő mag alakult ki, amely a jövőben is komoly veszélyt jelenthet, ha Keresztury ottmarad."[25] A Titkárság így határozott felőle: „Kereszturit (sic) ki kell hagyni."[26] Ráadásul ezen az ülésen a Széptudományi Alosztály megszüntetését is kimondták, így Keresztury búcsút mondhatott akadémiai tagságának is.[27] Keresztury elbocsátásról nem állnak rendelkezésre források, azonban 1949 decemberéből fennmaradt egy levél az üggyel kapcsolatosan. Ebben Ortutay Gyula miniszter azt írta Rusznyák Istvánnak, hogy Keresztury új álláshelyét már keresi a minisztérium.[28]

SCHER TIBOR IGAZGATÓSÁGA (1950. MÁRCIUS – 1952. OKTÓBER)

A könyvtári munka újragondolásához szükség volt egy olyan emberre, aki a fennálló új politikai rendszerhez igazodva végzi el a szükséges átalakításokat. Hiszen a nem sokkal előbb megválasztott, az immár osztályidegennek számító Keresztury Dezső főkönyvtárnok nem volt alkalmas erre a feladatra. A hebraista és ókortörténész Scher Tibor – Kereszturyval ellentétben – a kommunista párt (előbb az MKP, majd MDP) tagja volt, és jó

24. Keresztury Dezső, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1948. okt. 1.–1950. márc. 1-ig végzett munkájáról*, MTA KIK Kézirattár Ms 10295/II. 18–19, 42. ¶ 25. *MDP Titkárság 1949. október 19-i ülés jegyzőkönyve*, MNL OL MDP Titkárság 276. f. 54. cs. 67. ő. e. 1949. október 19. ¶ 26. *Uo.* ¶ 27. *Uo.* ¶ 28. 12/R AL 3. Elnök (Rusznyák) 60/1

Scher Tibor

összeköttetésekkel rendelkezett mind a pártban, mind az akadémiai életben.[29] Ezek a kapcsolatok segíthették hozzá, hogy a Tudományos Káderbizottság őt javasolja előbb a létrehozandó Keleti Könyvtár, majd az Akadémiai Könyvtár vezetésére.[30] Az Akadémia elnöke Rusznyák István először 1950 februárjában ideiglenesen, majd május elsejétől a Minisztertanács hozzájárulásával véglegesen ki is nevezte a pozícióra.[31] Scher egyik első levelét a Szovjet Tudományos Akadémia könyvtárigazgatójának írta, útmutatást kérve: „Könyvtárunk új rendjének megalkotásakor szeretnék nagy példaképünknek, Szovjetuniónak, útmutatása alapján eljárni. Ezért arra kérem Igazgató elvtársat, hogy adjon nekem tanácsot arra vonatkozólag, – minthogy a M. Tud. Akadémia könyvtára tulajdonképpen az említettek alapján egy most létrehozandó új könyvtárnak felel meg – hogy milyen rendszer alapján fektessem le a Könyvtár alapjait, hogy az a legjobban hozzáférhető és használható legyen."[32]

Scher Tiborra igen sok feladat hárult a Könyvtár vezetőjeként, hiszen be kellett fejezni a háborús károk okozta felújításokat, és átépítéseket, el kellett készíteni a Könyvtár ötéves tervét, meghatározni a gyűjtőkörét, továbbá funkcióját egy új szervezeti felépítés mellett – lényegében példának tekintve a moszkvai Lenin Könyvtár munkáját. A pénzügyi fedezetet az Akadémia költségvetése biztosította az államosítás után.[33]

Elsőként a Könyvtár ötéves terve készült el, amelynek első változata az új alapszabályokkal összhangban – ismeretterjesztés a „dolgozó nép műveltségi színvonalának emelésében" – széles könyvtári közönséggel számolt: „[A Könyvtárat] a tudósok és dolgozók mentől nagyobb tömegeinek tegye hozzáférhetővé és használhatóvá." Ez a tervezet az ötéves terv véglegesítése során végül leszűkült a következő módon: „...könyvtárunkat úgy kell fejlesztenünk, hogy az a népért dolgozó tudósok és kutatók legmagasabb fokú, munkájukat mindenben elősegítő intézménnyé váljon. [...] [a könyvtár] úgy szerveződjék át, hogy *az akadémikusok, tudósok, kutatók, sztahanovisták és a felnövő fiatal tudományos káderek* [kiemelés – szerző] részére mindazt a tudományos könyvet, folyóiratot és segédeszközt biztosítsa, amire munkájuk során szükségük van."[34]

Az olvasóterem az 1950-es évek elejéről

A könyvtári gyűjtőkör kialakításánál a jogszabályok nem segítették az eligazodást, mert a budapesti nagykönyvtárak (OSZK, Egyetemi Könyvtár, Akadémiai Könyvtár) gyűjtőkörének elhatárolása jogszabályi szinten nem történt meg egészen 1956-ig, ezért a három nagy budapesti könyvtár ezeket saját hatáskörben állapította meg.[35] Az Akadémiai Könyvtár így 1950-ig gyűjtötte a világ minden részéről a tudományos társaságok, egyesületek, intézmények kiadványait, minden tudományszak fontosabb folyóiratait, tudományos utazásokról szóló beszámolókat, szótárakat, nyelvészeti és irodalomtörténeti műveket,

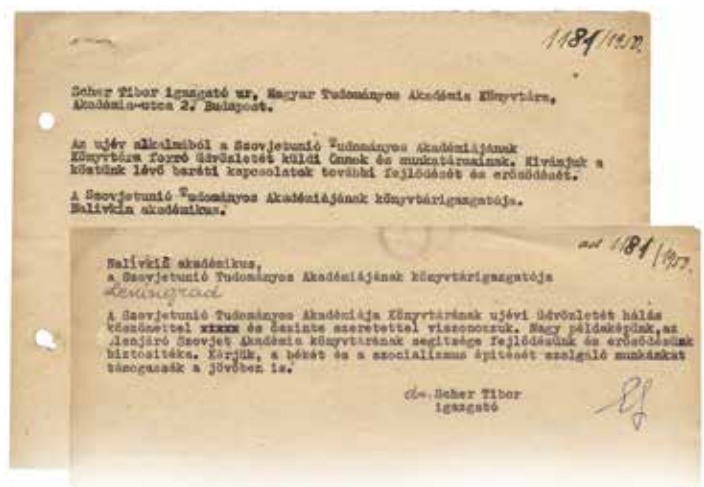
29. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL), I. 3.1.5. O-9324/5. Feljegyzés a Bölcsészkar (Bpest) állami szerveinek munkájáról, 1950. febr. 11. Ezúton köszönöm Novák Attilának, hogy erre a forrásra felhívta a figyelmemet. ¶ 30. AL 2. Magyar Tudományos Tanács 21/1; AL 5. Főtitkár (Alexits) 3/1/52/A-1450 ¶ 31. AL 215. MTA Könyvtára 69/17 Scher Tibor ¶ 32. 118/1950 Scher Tibor levele a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtára igazgatójának. AL 215. MTA Könyvtára 3/1 ¶ 33. Scher Tibor, *A MTA Könyvtára az ötéves terv első évében*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései. ¶ 34. AL 215. MTA Könyvtára 64/1. Egy későbbi tervezetben felmerült, hogy a Könyvtár központi része zárt könyvtár legyen, amelyet csak a tudósok használhatnak. AL 5. Főtitkár (Erdey-Grúz), 4/13/1 ¶ 35. Csapodi–Tóth–Vértesy 1987, 259.; Haraszti 2002, 109–112.

A folyóiratolvasó terem. A jobb oldali képen bal oldalon Ferenczy Endre, mellette Gazdik Mária és vele szemben Györkösy Alajos

enciklopédiákat és végül (az akadémiai tagok kérésére) a monográfiákat. Vagyis a történetileg kialakult gyűjtőkör hiába volt adott, azt át kellett alakítani a megváltozott viszonyoknak megfelelően. Ez az ötéves tervben elég elnagyoltan jelent meg, csupán az osztályoknak megfelelő tudományszakok szerint a marxizmus-leninizmus elsődlegességével, vagyis a gyűjtőkör kiterjedt minden tudományszak (magyar, szovjet, más népi demokráciák és egyéb külföldi) anyagára. A következő év folyamán továbbfinomított gyűjtőköri súlypontok már jobban figyelembe vették a Könyvtár hagyományait (és szervezeti egységeit) ötvözve azt a szocialista könyvtár elvárásaival: marxizmus-leninizmus tudományos irodalma, külföldi akadémiák és társaságok kiadványai, orientalisztika, tudománytörténet, könyvtártudomány, magyar szépirodalom, tudományos kéziratok, akadémikusok kéziratai, régi magyar könyvtár (1800-ig), ősnyomtatványok, mikrokönyvek, akadémiai muzeális anyag, természettudományok és műszaki tudományok terén a hazai anyag mellett összefoglalók (tekintettel az akadémiai kutatóintézetek tervmunkáira).[36] Ennek kialakítására az Akadémia elnökével és főtitkárával való megbeszélésen került sor 1951 februárjában.[37]

Scher Tibor igazgató úr, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Akadémia-utca 2. Budapest.

Az újév alkalmából a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Könyvtára forró üdvözletét küldi Önnek és munkatársainak. Kívánjuk a közöttünk lévő baráti kapcsolatok további fejlődését és erősödését.

A Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtárigazgatója. Balivcin akadémikus.

Balivcin akadémikus, a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtárigazgatója

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája Könyvtárának újévi üdvözletét hálás köszönettel xxxxx és őszinte szeretettel viszonozzuk. Nagy példaképünk,az Ilyenjáró Szovjet Akadémia könyvtárának segítsége fejlődésünk és erősödésünk biztosítéka. Kérjük, a békét és a szocializmus építését szolgáló munkánkat támogassák a jövőben is.

dr. Scher Tibor igazgató

A Szovjetunió Tudományos Akadémiája könyvtárigazgatójának újévi jókívánsága és Scher Tibor válasza, 1950

A Könyvtár funkcióját a következőképp határozta meg ötéves terve: „…könyvtárunkat úgy kell fejlesztenünk, hogy az a népért dolgozó tudósok és kutatók legmagasabb fokú, munkájukat mindenben elősegítő intézménnyé váljon."[38] Ez a meghatározás 1951-re alig módosult: „A Könyvtár célkitűzése lett az

36. AL 5. Főtitkár (Erdey-Grúz), 4/13/1 ¶ 37. Jelentés a MTA Könyvtárának 1951. évi működéséről.

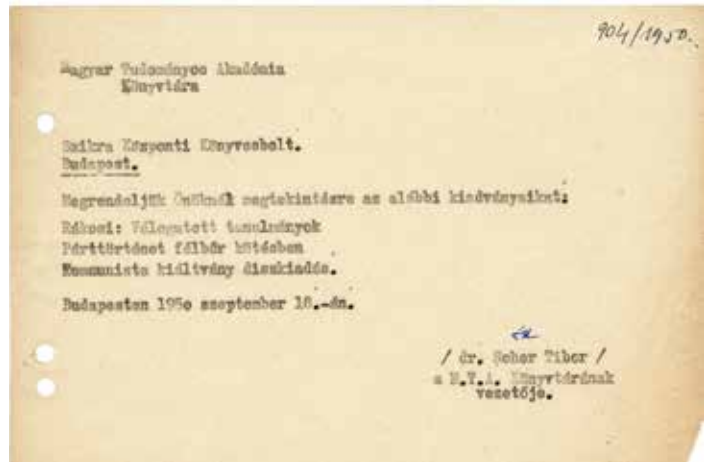
38. AL 215. MTA Könyvtára 64/1

A katalógusterem

akadémikusok, tudósok, tudományos kutatók számára, tudományos munkájuk végzéséhez szükséges haladó tudományos anyag megszerzése és a régi anyag hozzáférhetővé tétele." Ezen kívül felmerült az Akadémiai Könyvtár mint összetett könyvtár értelmezése, amely a Központi Könyvtárból és a tudományos intézetek szakkönyvtárából áll.[39]

A fentiek mellett a Könyvtár új szervezeti felosztása is kialakult: gyűjtő, csere, folyóirat, címtár, raktár, használati, különgyűjtemények (Keleti Könyvtár, Kézirattár és Régi Magyar Könyvtár, Kéziratos hagyatékok gyűjteménye, Eötvös Könyvtár)[40] osztálya, és az igazgatás. Itt már nem voltak olyan radikális átalakítások az előző évekhez képest, mivel 5 helyett

904/1950.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára

Szikra Központi Könyvosztály.
Budapest.

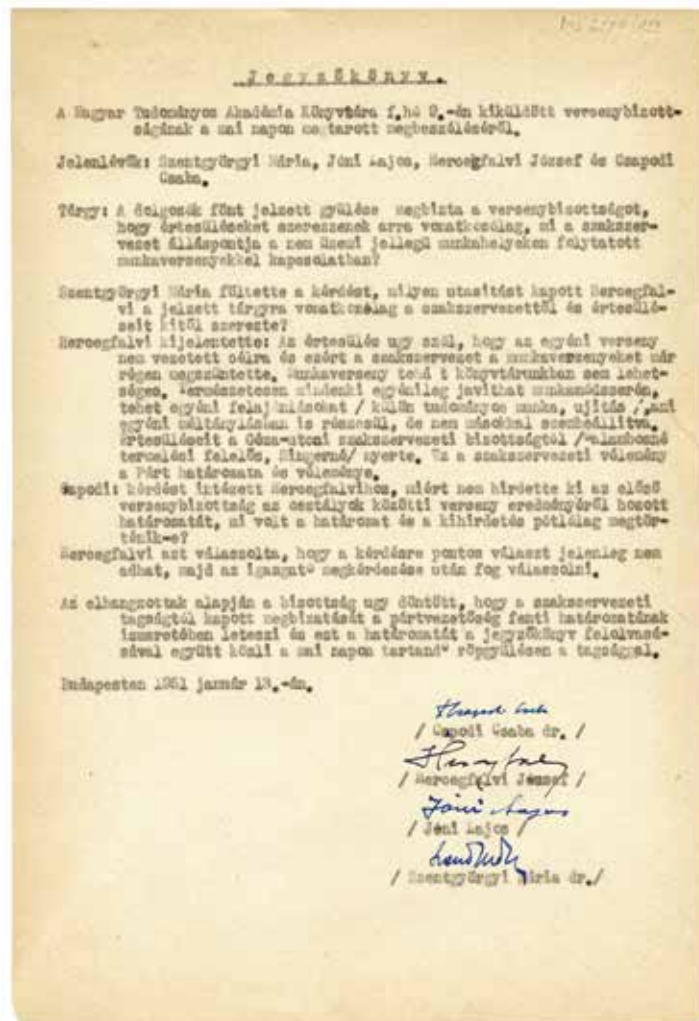
Megrendeljük Önöknél megtekintésre az alábbi kiadványokat:

Rákosi: Válogatott tanulmányok
Pártértekezet félévi mérlege
Kommunista műltvány diszkiadás.

Budapesten 1950 szeptember 18.-án.

/ dr. Scher Tibor /
a M.T.A. Könyvtárának
vezetője.

Könyvrendelés a Szikra kiadótól, 1950

Jegyzőkönyv.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára f.hó 9.-én kiküldött versenybizottságának a mai napon megtartott megbeszéléséről.

Jelenlévők: Szentgyörgyi Mária, Jóni Lajos, Herceghalmi József és Csapodi Csaba.

Tárgy: A delegátusok fent jelzett gyűlése megbízta a versenybizottságot, hogy értesüléseket szerezzenek arra vonatkozólag, mi a szakszervezet álláspontja a nem üzemi jellegű munkahelyeken folytatott munkaversenyekkel kapcsolatban?

Szentgyörgyi Mária fűzte a kérdést, milyen utasítást kapott Herceghalmi a jelzett tárgyra vonatkozólag a szakszervezettől és értesülését kitől szerezte?

Herceghalmi kijelentette: Az értesülés úgy szól, hogy az egyéni verseny nem vezetett odáig és ezért a szakszervezet a munkaversenyeket már régen megszüntette. Munkaverseny tehát a Könyvtárunkban nem lehetséges. Természetesen mindenki egyénileg javíthat munkamódszerén, tehet egyéni felajánlásokat / külön tudományos munka, újítás / amit egyéni oklevelezésben is részesül, de nem műszakilag szembeállítva. Értesülését a Gépészeti szakszervezeti bizottságtól /valószínű tervcsoki felelős, Hegyesné/ nyerte. Ez a szakszervezeti vélemény a Párt határozata és véleménye.

Csapodi: kérdést intézett Herceghalmihoz, miért nem hirdette ki az előző versenybizottság az osztályok közötti verseny eredményéről hozott határozatát, mi volt a határozat és a kihirdetés pótlólag megtörtént-e?

Herceghalmi azt válaszolta, hogy a kérdésre pontos választ jelenleg nem adhat, majd az Igazgató megkérdezése után fog válaszolni.

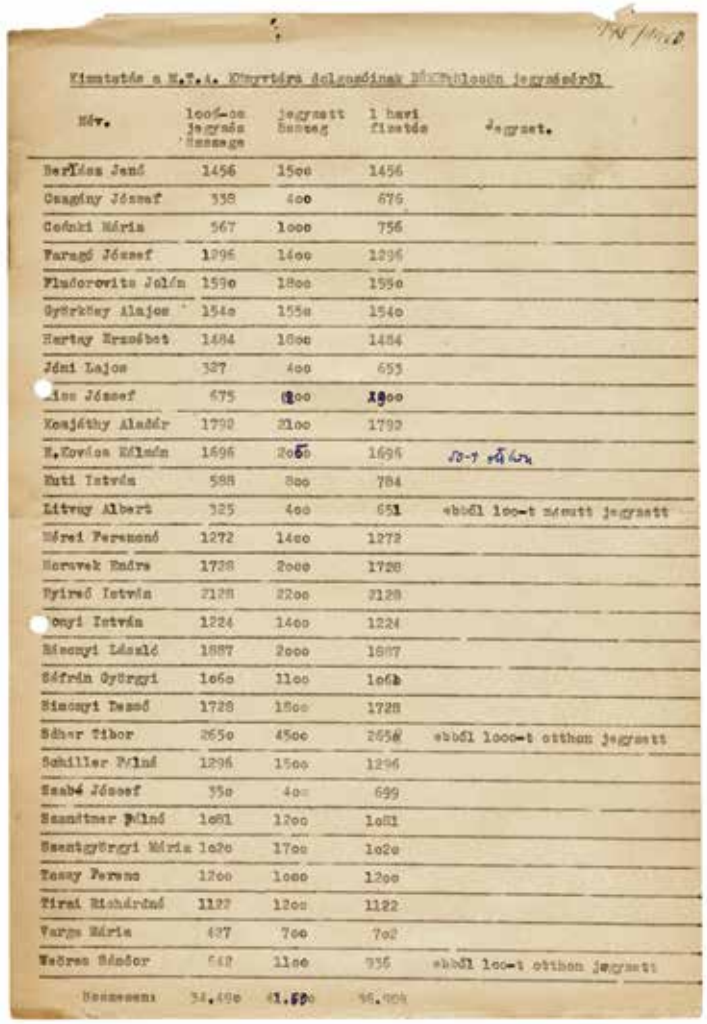
Az elhangzottak alapján a bizottság úgy döntött, hogy a szakszervezeti tagságtól kapott megbízatását a pártvezetőség fenti határozatának ismeretében leteszi és ezt a határozatát a jegyzőkönyv felolvasásával együtt közli a mai napon tartandó rögyűlésen a tagsággal.

Budapesten 1951 január 13.-án.

/ Csapodi Csaba dr. /
/ Herceghalmi József /
/ Jóni Lajos /
/ Szentgyörgyi Mária dr./

Az Akadémiai Könyvtár munkaverseny-bizottságának jegyzőkönyve, 1951

39. AL 5. Főtitkár (Erdey-Grúz) 4/13/1 ¶ 40. Az Eötvös Könyvtár az 1950-ben megszüntetett Eötvös Collegiumtól szervezetileg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárához került, majd 1956-ban az Irodalomtörténeti Intézet (1968-tól Irodalomtudományi Intézet) szakkönyvtára lett.

Név.	100%-os jegyzés összege	jegyzett összeg	1 havi fizetés	Jegyzet.
Berlász Jenő	1456	1500	1456	
Csagány József	338	400	676	
Csőnki Mária	567	1000	756	
Faragó József	1296	1400	1296	
Fludorovits Julián	1550	1800	1550	
Györkey Alajos	1540	1550	1540	
Hartay Erzsébet	1484	1800	1484	
Jáni Lajos	327	400	655	
[illegible]ics József	675	[illegible]00	[illegible]900	
Kenjáthy Aladár	1792	2100	1792	
K.Kovács Kálmán	1696	2000	1696	50-% alatt
Kuti István	588	800	784	
Litvay Albert	325	400	651	ebből 100-t otthon jegyzett
Mórai Ferencné	1272	1400	1272	
Horvek Endre	1728	2000	1728	
Nyiró István	2128	2200	2128	
[illegible]onyi István	1224	1400	1224	
Simonyi László	1887	2000	1887	
Sófrán Györgyi	1060	1100	1060	
Simonyi Ferenc	1728	1800	1728	
Sóher Tibor	2650	4500	2650	ebből 1000-t otthon jegyzett
Schiller Pálné	1296	1500	1296	
Szabó József	350	400	699	
Szamtner Pálné	1081	1200	1081	
Szentgyörgyi Mária	1020	1700	1020	
Tassy Ferenc	1200	1000	1200	
Tirai Richárdné	1122	1200	1122	
Varga Mária	497	700	702	
Weöres Sándor	540	1100	936	ebből 100-t otthon jegyzett
Összesen:	34.490	41.500	36.004	

Kimutatás a M.T.A. Könyvtára dolgozóinak [illegible] jegyzéséről

Kimutatás az MTA Könyvtára dolgozóinak békekölcsönjegyzéséről, 1950

865/1950.

Határozatok

a MTA Könyvtár 1950. aug. 31.-én megtartott tanácskozásán.

1/ A könyvtár minden dolgozója vállalja, hogy az "Ismeretség" tervezett formáját kiállítja a gyakorlat tökéletesítése és az [illegible] lehetővé teszi. Ezzel a rendszerrel a munkaidőnket legalább 10 százalékkal megtakarítjuk, ugyanakkor idő alatt nagyobb áruforgalmat érünk el, munkatervünket a kitűzött idő alatt végrehajtjuk és ezzel a békefront erejének növekedését szolgáljuk.

2/ Az országos egységesítéssel együttharcolva, hónapról-hónapra versenyezzük a koreai testvéreinkkel küldendő szeretet-csomag ügyében, hogy ezzel is kifejezzük szolidaritásunkat a hős koreai nép szabadságharcával.

3/ Az orosz nyelv tanulása tárgyú szeptemberi értekezlet során bejelentjük részvételi szándékunkat, pontos a nyári szabadságok és az eddigi [illegible] tanulást figyelembevételével, a átlagosan napi 10 szóval gyarapítjuk szókincsünket.

Határozatok az MTA Könyvtára 1950. augusztus 31-én megtartott munkaértekezletén

8 osztály jött létre, részben az előző osztályok felosztásával (például a beszerzés, raktározás osztályból lett önálló gyűjtőosztály és csereosztály).[41] Az előző évek személyzeti bizonytalansága megoldódott az Akadémia átszervezésével, mert a Könyvtár munkatársai mind akadémiai státuszra kerültek. Így a munkatársakat csupán kis mértékben érintette a politikai szűrés. Az időközben 29 fős állományból 1950-ben 2 könyvtárost (Wodetzky Imréné Rüblein Líviát, Halmi Jánost) nem vettek át könyvtári állományba, majd 1951-ben másik kettőt helyeztek át vagy bocsátottak el politikai okból (Weöres Sándort, Schiller Pálné Rudas Erzsébetet). Az elküldött munkatársak helyét többségében párttagokkal igyekezett feltölteni a Könyvtár vezetése (például Révész Ferenc). Ezen folyamatok következtében alakult ki a Könyvtár jellegzetes összetétele, amelyre F. Csanak Dóra könyvtáros így emlékezett vissza: „[a könyvtárosoknak négy nagy csoportja volt] a háború előtti évek óta ott szolgáló régi tisztviselők; azok, akiket azért neveztek ki a könyvtárba, hogy átvegyék a vezető pozíciókat; azok, akik politikai okok miatt, más területen szépen induló karrierjük megtörése után kerültek a könyvtárba, s végül a frissen végzett fiatalok."[42]

41. Scher Tibor, *A MTA Könyvtára az ötéves terv első évében*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései és Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1953. munkaterv és jelentés.

42. F. Csanak 2001b, 686.

Fülöp Géza, F. Csanak Dóra és Berlász Jenő az Akadémiai Könyvtárban 1954 szeptemberében, Gergely Pál felvétele

Összességében a Könyvtár állományában dolgozó párttagok aránya nagyjából 20% volt Scher Tibor igazgatósága alatt. A fentiekből következően párttagok leginkább az új munkatársak között voltak egy-egy kivételtől eltekintve.[43]

A Könyvtár háborús károsainak rendbehozatala már Keresztury Dezső főkönyvtárnoksága alatt megindult, és Scher igazgatósága alatt fejeződött be, például elkészültek a Kézirattár és a Keleti Gyűjtemény új helyiségei (Nyireő István igazgatóhelyettes irányításával). Ezzel párhuzamosan folyt a könyvtári munka szakmai szervezése is, amelynek keretében sor került az új cédulakatalógus munkálatainak elindítására, és a decimális szakozás kialakítására. A Könyvtár nemzetközi cserekapcsolatai is újraindultak, az új kurzus elvárásainak megfelelően előnyben részesítve a Szovjetunió és a szocialista országok intézményeit, kiadványait.[44] A munka összességében olyan jól haladt, hogy Scher 1951 decemberének elején az évi felemelt terv teljesítését jelentette az Akadémia elnökségének, amelyért a főtitkár és az elnök írásban fejezte ki elismerését.[45]

Az 1951-es eredmények ellenére 1952 közepére az Akadémia vezetésének véleménye nagyot fordult a Könyvtárral kapcsolatban. A problémák 1952 tavaszán kezdődtek, ekkor az elnökségi üléseken Schert az egy évvel korábban kialakított könyvtári profil újbóli meghatározására kérték, amelyet a Könyvtár vezetője csak egy hónapos késéssel készített el. A Scher által benyújtott ún. profilozási javaslatot az 1952-es májusi elnökségi ülés nem fogadta el, többek között Lukács György elnökségi tag kritikája miatt, aki úgy fogalmazott, hogy „az Akadémiai Könyvtárat a Moszkvai Tudományos Akadémiai Könyvtára mintájára kell felépíteni."[46] Ekkor még Schert arra kérték, hogy az év szeptemberéig készítse el új javaslatát. Mindemellett az Akadémia főtitkári értekezlete május végén a könyvtári gyűjtőkör pontosítását is elvárta az igazgatótól.[47]

Ezzel egyidőben, május végén a főtitkár, Erdey-Grúz Tibor fegyelmi eljárás lefolytatását rendelte el Scher Tibor ellen. Ennek kiindulópontja egy folyóiratokat érintő ügy volt: bizonyos orvosi szakfolyóiratok (acták) kapcsán nem az Akadémia által támasztott elvárásoknak megfelelően folytak a Könyvtár nyugati cserekapcsolatai. Emiatt fegyelmi megrovásban részesítették a Könyvtár igazgatóját 1952 júniusában.[48] Mindezen események hatására az Akadémia elnöke egy vizsgálóbizottságot hozott létre a Könyvtár addigi munkájának értékelésére. A Tolnai Gábor levelező tag által vezetett bizottság elmarasztaló jelentést készített az Akadémiai Könyvtár munkájáról, és javasolta, hogy Scher mellé egy „irányító és ellenőrző" tanácsot állítsanak fel, amelynek elsődleges feladata a könyvtári profil és gyűjtőkör meghatározása lenne. A bizottság a Könyvtár személyi ügyeivel foglalkozó jelentésében már javasolta Scher eltávolítását, de ekkor még letettek róla, mert „a könyvtári tudományban képzett és politikailag alkalmas vezető káderek száma igen kicsiny, így Scher Tibor helyére jelen pillanatban megfelelő igazgatót javasolni nem tudunk. Schert igazgatói funkciójában meg kell hagyni."[49]

Az év szeptemberében az Akadémia pártkollégiumi ülése is foglalkozott a Könyvtár kérdésével. Érdekes módon a Tolnai-bizottság jelentését így jellemezte az ülés: „túl éles és állításai csak részben igazoltak, alapjában elfogadható."[50] Ráadásul a pártkollégium úgy határozott, hogy az „irányító és ellenőrző tanácsra" csak ideiglenes jelleggel van szükség, „amennyiben ha biztosítva lesz a vezetőség és a könyvtár jó összeműködése".[51] Továbbá elvetette azt, hogy a Könyvtár szolgain kövesse a moszkvai Lenin Könyvtár szervezeti mintáját. A párt részéről kritikaként merült fel az is, hogy a Könyvtár tevékenységét

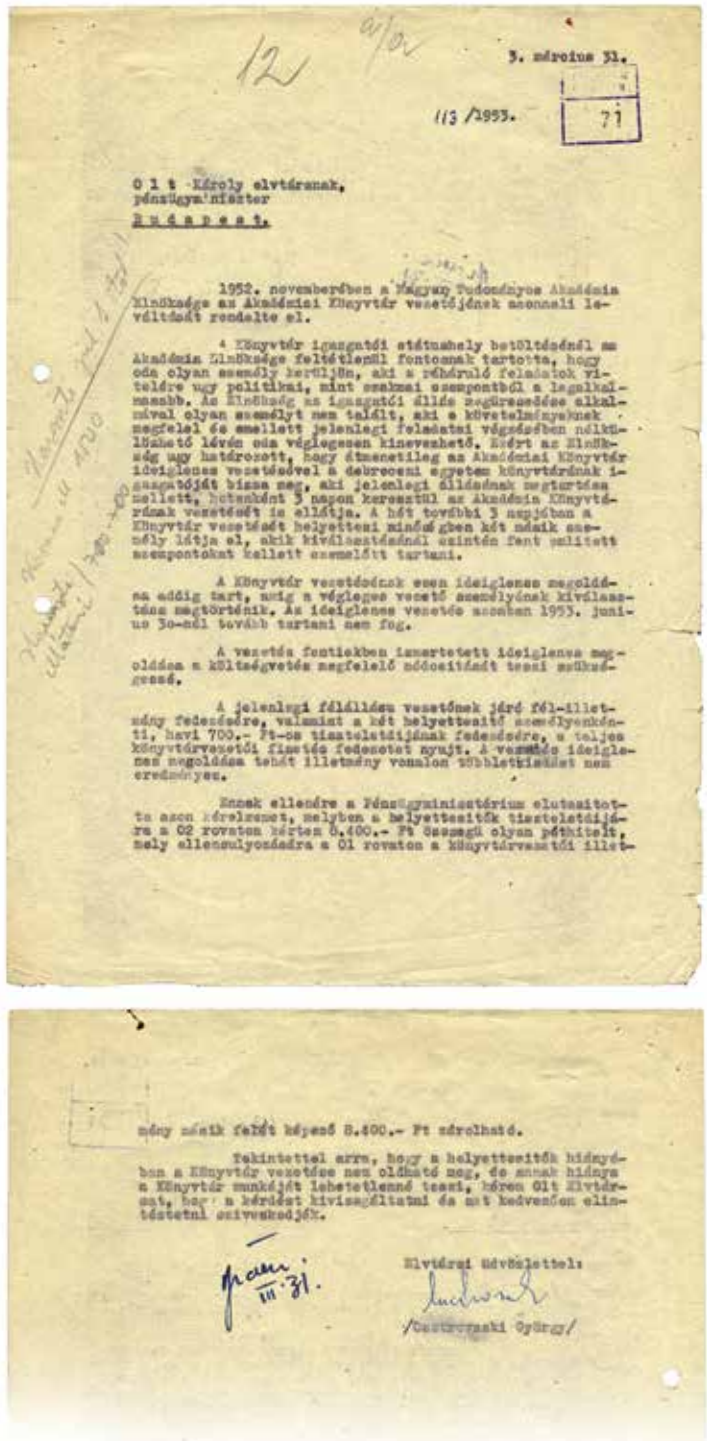
43. Káder anyagok 1950–1951 AL 215. MTA Könyvtára 65/10 ¶ 44. Scher Tibor, *A MTA Könyvtára az ötéves terv első évében.* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései ¶ 45. 3018/1951 Rusznyák István és Erdey-Grúz Tibor Scher Tibornak, 1951. dec. 22. AL 5. Főtitkár (Erdey-Grúz), 8/8 ¶ 46. Elnökségi ülés 1952. május 3. AL 151. Elnökségi ülés 1/12 ¶ 47. 1952. május 22-i Főtitkári értekezlet AL 3. Főtitkár (Erdey-Grúz) 9/1 ¶ 48. Scher Tibor fegyelmi ügye 1952, Feljegyzés az Akadémia Könyvtárának személyi ügyeiről AL 215. MTA Könyvtára 35/1 ¶ 49. MTA Könyvtári Bizottság iratai 1952 AL 215. MTA Könyvtára 34/1; 1621/B/1952 AL 5. Főtitkár (Erdey-Grúz) 12/4/17; Hay 2014, 515–519. ¶ 50. Az MTA Pártkollégiumának 1952. szeptember 2-i ülése, jegyzőkönyv AL 30. Elnökségi titkárság 213/6 ¶ 51. Uo.

Könyvtári raktár az 1950-es években

az Akadémia vezetése nem ellenőrizte, amely megfelelt a valóságnak, mert Scher kinevezése utána az elnökség és a főtitkári értekezlet testületileg először csak 1952 tavaszán foglalkozott a Könyvtár működésével.[52]

A pártkollégiumi határozatok értelmében szeptember végén létrejött a Könyvtár munkáját felügyelő tanács (elnöke Mátrai László, tagjai Alexits György, Straub F. Brunó, Tolnai Gábor, Erdey László rendes és levelező tagok, valamint Varjas Béla, Dienes László, Haraszthy Gyula). A tanács október végén még feladatul adta Schernek a könyvtári profilra és gyűjtőkörre vonatkozó javaslat elkészítését, de ekkor már az Akadémia vezetése megtalálta a Könyvtár új igazgatóját Haraszthy Gyula személyében. Így Scher indoklás nélküli elbocsátására és áthelyezésére a pécsi egyetemi könyvtárba a következő hónap közepén sor került.[53]

3. március 31.

113/1953.

71

Olt Károly elvtársnak,
pénzügyminiszter
Budapest.

1952. novemberében a Magyar Tudományos Akadémia Elnöksége az Akadémiai Könyvtár vezetőjének személyi leváltását rendelte el.

A Könyvtár igazgatói státushely betöltésénél az Akadémia Elnöksége feltétlenül fontosnak tartotta, hogy oda olyan személy kerüljön, aki a rábízható feladatok vitelére nagy politikai, mint szakmai szempontból a legalkalmasabb. Az Elnökség az igazgatói állás megüresedése alkalmával olyan személyt nem talált, aki a követelményeknek megfelel és emellett jelenlegi feladatai végzésében nélkülözhető lévén oda véglegesen kinevezhető. Ezért az Elnökség úgy határozott, hogy átmenetileg az Akadémiai Könyvtár ideiglenes vezetésével a debreceni egyetem könyvtárának igazgatóját bízza meg, aki jelenlegi állásának megtartása mellett, hetenként 3 napon keresztül az Akadémia Könyvtárának vezetését is ellátja. A hét további 3 napjában a Könyvtár vezetését helyettesi minőségben két másik személy látja el, akik kiválasztásánál szintén fent említett szempontokat kellett szemelőtt tartani.

A Könyvtár vezetésének ezen ideiglenes megoldása addig tart, míg a végleges vezető személyének kiválasztása megtörténik. Az ideiglenes vezetés azonban 1953. június 30-ról tovább tartani nem fog.

A vezetés fentiekben ismertetett ideiglenes megoldása a költségvetés megfelelő módosítását teszi szükségessé.

A jelenlegi állásban vezetőnek járó fél-illetmény fedezésére, valamint a két helyettesítő személyenkénti, havi 700.- Ft-os tiszteletdíjának fedezésére, a teljes könyvtárvezetői fizetés fedezetet nyújt. A vezetés ideiglenes megoldása tehát illetmény vonalon többletkiadást nem eredményez.

Ennek ellenére a Pénzügyminisztérium elutasította azon javaslatot, melyben a helyettesítők tiszteletdíjára a 02 rovaton kérten 8.400.- Ft összegű olyan póthitelt, mely ellenszolgáltatásra a 01 rovaton a könyvtárvezetői illet-

mény címén felett képező 8.400.- Ft szolgálható.

Tekintettel arra, hogy a helyettesítők kinevezése nem oldható meg, de annak hiánya a Könyvtár munkáját lehetetlenné teszi, kérem Olt Elvtársat, hogy a kérdést kivizsgáltatni és azt kedvezően elintéztetni szíveskedjék.

III. 31.

Elvtársi üdvözlettel:

/Osztrovszki György/

Osztrovszki György főtitkár feljegyzése Olt Károly pénzügyminiszternek, az igazgatói feladatok ellátásáért fizetendő helyettesítési illetmény ügyében, 1953. március 31.

52. MTA Pártkollégiumának 1952. szeptember 2-i ülése, Horváth elvtárs összefoglalása AL 30. Elnökségi titkárság 213/6 ¶ 53. Az MTA Könyvtári Tanácsának 1952. október 30-i ülése AL 215. MTA Könyvtára 34/1

HÁROM FŐS KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁG A KÖNYVTÁR ÉLÉN (1952. OKTÓBER – 1953. SZEPTEMBER)

Scher Tibort először egy háromtagú bizottság váltotta ideiglenesen a Könyvtár élén, amelynek tagjai Haraszthy Gyula, Kovács Máté és Mátrai László voltak. A bizottság feladata lett immár, hogy meghatározza a Könyvtár gyűjtőkörét, funkcióját, illetve hogy átalakítsa a Könyvtár szervezetrendszerét. A bizottság szűk egy év alatt végzett az első két feladattal.[54] A többi elvégzése immár Haraszthy Gyulára hárult. Összességében a bizottság kettős feladatot látott el, egyrészt a Könyvtár szakmai munkájának javítását, másrészt az erősebb politikai felügyelet megalapozását a Könyvtári Tanáccsal karöltve.

Kovács Máté

Mátrai László, G. Fábri Zsuzsa felvétele

A bizottság a Könyvtár vezetését sajátos munkamegosztás keretében végezte „vetésforgó" rendszerben. Kovács Máté a szervezeti kérdésekkel (a Könyvtár vezetőjeként Haraszthy véglegesítéséig), Mátrai László a gyűjtőkör kialakításával, míg Haraszthy Gyula az operatív, mindennapi feladatokkal volt megbízva. Erre a megoldásra azért volt szükség, mert Haraszthy, akit a kezdetektől a Könyvtár igazgatójának szántak, ekkor az ELTE Könyvtártudományi Tanszékének újonnan kinevezett tanszékvezető tanára volt.[55]

A könyvtári funkció tekintetében hat feladat ellátása került a középpontba: 1) az Akadémiai Könyvtár tudományos nagykönyvtárként gondoskodik állománya fejlesztéséről, 2) mint központi könyvtár irányítja a kutatóhálózat könyv- és folyóirat-beszerzéseit, 3) csereközpontként megszervezi a magyar tudományos kiadványok külföldi cseréjét és terjesztését, 4) kezeli a könyvtárközi kölcsönzéseket az akadémiai könyvtárhálózaton belül, 5) bibliográfiai szolgálatot épít ki, 6) tudományos intézet a könyvtártudomány terén. Míg a gyűjtőkört illetően „A Könyvtár eszerint gyűjti a./ minden tudomány területéről azokat a segédkönyveket, melyek a magasfoku tájékoztató szolgálathoz szükségesek, b./ a szovjet tudomány minden területén megjelenő ujdonságokat és régebbi műveket, c./ a világ összes tudományos akadémiáinak hivatalos kiadványait, d./ a marxizmus–leninizmus irodalmát, valamint a módszertant és tudománytörténeti szempontból szükséges egyéb filozófiai irodalmat, e./ a természettudományok terén a központ csak az alapvető, átfogó jellegű műveket gyűjti, de már előre figyelembe veszi a még csak később felállítandó intézetek igényeit, f./ a természettudományi kutatást közvetlenül szolgáló műveket az intézeti könyvtárak gyűjtik, g./ társadalmi tudományok területén a központi könyvtár gyűjti az országos viszonylatban reá háruló szakokat: 1. az egyetemes történet ókori része, 2. világirodalom, 3. világirodalomtörténet egész, beleértve 4. a klaszszika filológiát, 5. orientalisztikát, 6. a nyelvtudomány minden ágát, és ezek számára alapkönyvtár."[56]

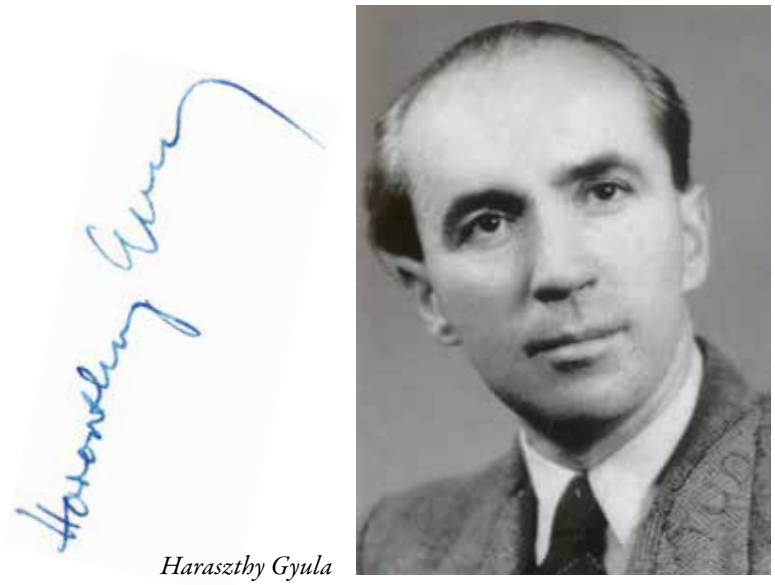
Scher Tibor elbocsátása együtt járt Nyireő István igazgatóhelyettes nyugdíjazásával, mivel őt is felelőssé tették a Könyvtár állítólagos rossz működéséért. Nyireő igazgatóhelyettesként és tapasztalt könyvtárosként Scher tanácsadója volt különböző könyvtári ügyekben (például könyvtári felújítások). A vizsgálóbizottság megállapította, hogy Nyireő túl nagy befolyást gyakorolt a Könyvtár igazgatójára, továbbá korábban B-listázták politikai megbízhatatlanságáért.[57] Az osztályvezetői szinten is csupán kisebb változások történetek ekkor az új struktúrához igazodva. A könyvtári létszám ezen időszak alatt is tovább emelkedett (részben friss diplomásokkal, de ekkor került a könyvtári kötelékbe Ferenczy Endre is). 1952 szeptemberétől működött és tényleges munkát végzett a Könyvtári Tanács, amely évi két ülésével a könyvtári munkát ellenőrizte.

HARASZTHY GYULA KÖNYVTÁRIGAZGATÓ MŰKÖDÉSE (1953. SZEPTEMBER – 1960)

Haraszthy Gyula 1953 szeptemberétől egyedül vezette a Könyvtárat, és nekilátott a korábban meghatározott feladatok végrehajtásának. Így a könyvtári struktúrában létrehozta a Könyvtár kötészeti és a mikrofilm alosztályát, továbbá elkezdte megvalósítani a korábban már célként kitűzött hálózati rendszer kiépítését a központi és az intézeti könyvtárak között. Emellett tovább bővítette a Könyvtár cserekapcsolatait, és külföldi és hazai szakmai szervezetekkel is (pl. UNESCO) összeköttetéseket szorgalmazott. A Haraszthy által ebben az időszakban

¶ 54. Hay 2014, 519–525. ¶ 55. Hay 2014, 519–520.

56. Jelentés az MTA Könyvtárának 1953. évi működéséről, 2. ¶ 57. 19/1952 Tolnai Gábor feljegyzése Erdey-Grúz Tibornak, 1952. jún. 12. AL 30. Elnökségi titkárság 232/4

Haraszthy Gyula

kialakított struktúra hosszú évtizedekig meghatározta a Könyvtár működését. A főbb szakmai részlegek voltak: szerzeményezési csoport, cserecsoport vagy nemzetközi kapcsolatok csoportja, feldolgozó osztály, olvasószolgálati osztály, tájékoztató és bibliográfiai osztály, az Eötvös Könyvtár (1956-ig), különgyűjtemények osztálya, könyvkötészet.

A mikrofilmezéssel foglalkozó részleg 1953 áprilisától működött a különgyűjtemények osztályának részeként egészen az 1960-as önálló osztállyá válásáig. 1954 és 1957 között több Erdélyben található fontosabb magyar vonatkozású irodalmi és történelmi kéziratos, valamint régi könyvanyag (például Arany-relikviák) mikrofilmezését végezték el. Ezek mellett kiemelendő, hogy a mikrofilmtár részére 1958-ban az UNESCO biztosított egy korszerű mikrofilmező és fényképmásoló felszerelést. A nagy volumenű mikrofilmezési munkálatok az ezt követő évtizedben indultak el a könyvtárban.

A Könyvtár nemzetközi cserekapcsolatai is tovább erősödtek az '50-es években. Olyan nagy múltú intézményekkel volt a Könyvtárnak kapcsolata, mint például a washingtoni Kongresszusi Könyvtár vagy a Harvard Egyetem. Ráadásul a Könyvtár sok könyvtárral úgy létesített cserét, hogy az ország, amelyben található, és Magyarország között még diplomáciai kapcsolat sem állt fenn. Ilyen volt például Spanyolország, Görögország, Japán és a Vatikán. 1960-ra a Könyvtár a világ nagy részére kiterjedő cserekapcsolatokkal rendelkezett.[58]

58. Erre vonatkozóan lásd a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1954 és 1960 közötti évi jelentéseit.

Haraszthy igazgatósága alatt egyre inkább egy valóban tudományos könyvtár képe kezdett kirajzolódni, hiszen a továbbiakban már egyre szűkebben határozták meg a Könyvtár közönségének körét. 1954-ben például így: „Olvasóit elsősorban a tudományos kutatók és aspiránsok közül toborozza, de lehetőségei szerint – egy pillanatra sem tévesztve szem elől a tudományos dolgozók könyvtári ellátását – törekszik dolgozó

Mikrofilmtári olvasóterem

Mikrofilmtári felvevőgép

Az Akadémiai Könyvtár raktárrésze az 1950-es években

tömegeink tudományos kérdések iránt érdeklődő tagjai könyvtári igényeinek a kielégítésére is."[59] Néhány évvel később 1958-ban pedig már így: „Az Akadémiai Könyvtár olvasószolgálatának feladatát nem a művelődni vágyó rétegek olvasási igényeinek kielégítésében, hanem a tudományos dolgozók kutatási anyaggal való ellátásában határozta meg. Nem törekedett tehát nagy olvasótábor megszervezésére, hanem csak a tudományos célból olvasók körének kiszélesítésére és ezek zavartalan munkájának biztosítására."[60]

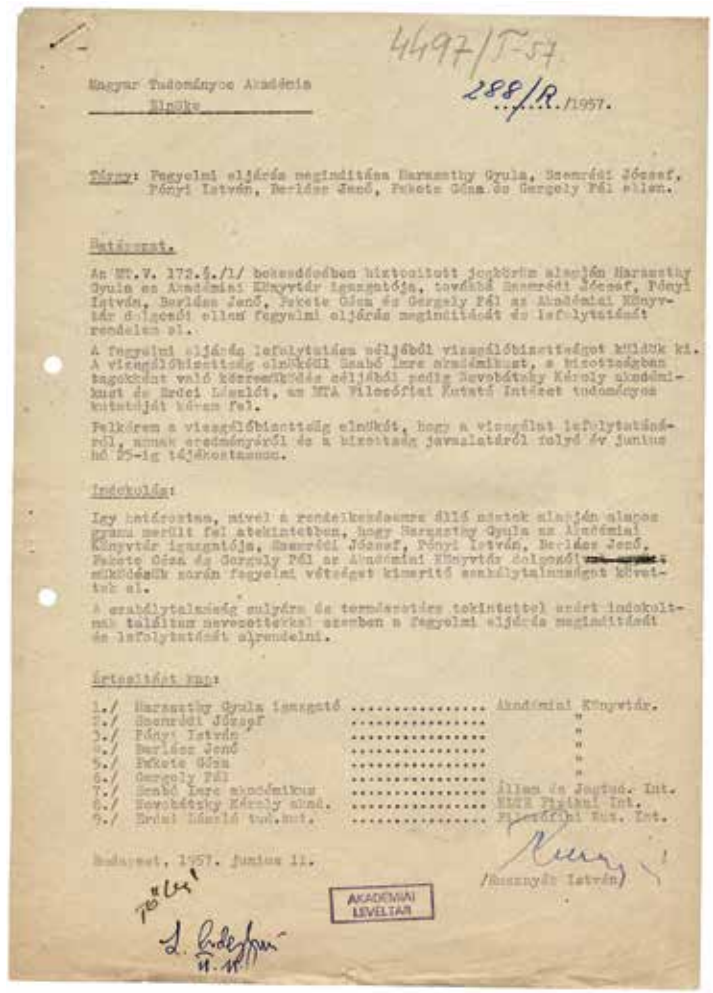
A tudományos könyvtári profil kiteljesedése nemcsak a megszólított közönséget jelentette, hanem azt is, hogy a Könyvtár egyfajta tudományos intézményként kezdett működni. Ennek jele volt, hogy 1956-ban megindult a már régóta tervezett könyvtári tudományos kiadványsorozat, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiadványai* címmel – elsőként egy Haraszthy által írt rövid könyvtártörténettel. Ezt további történeti és szakmai írások kiadásai követték – a sorozat napjainkban *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei* címmel létezik.[61]

59. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1954. évi munkaterve és jelentése. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkaterve (1954. január 1. – június 30.) 7. ¶ 60. Sz. Németh 1958, 9.

61. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1956. évi munkaterve és beszámolója. Beszámoló 14.

A Könyvtár létszáma 1953 után is – az 1955-ös „racionalizálás" és a forradalom időszakát kivéve – folyamatosan emelkedett. 1950-ben a Könyvtárban 29-en dolgoztak, míg 1960-ban már 81 fő. A politikai alapú szelekció a továbbiakban is kis mértékben érintette a könyvtári állományt, és annak ellenére, hogy az Akadémia személyzeti osztálya ambicionált személycseréket, ezek részben Haraszthy közbenjárására nem valósultak meg.[62] A párttagok száma nem emelkedett 1953 után sem 20% fölé, vagyis a korszakban nagyjából 10 fő körül mozgott. Ez a szám alacsonynak tekinthető, ha összehasonlítjuk a könyvtári viszonyokat az MTA Hivatalával, ahol 70% körül volt a párttagok száma. A munkatársakkal kapcsolatos politikai megfontolások elsősorban a vezetőváltások alkalmával, illetve az 1956-os forradalom kapcsán kerültek előtérbe. Ez a jelenség érvényes Haraszthy leváltására is, mivel ekkor az igazgatóváltás mellett a politikai összetétel javítására is sor került, ami beleillett a nagyobb akadémiai káderfejlesztések sorába.[63]

A lazuló politikai ellenőrzés mellett érte a könyvtárat az 1956-os forradalom. Az évek múlásával és a politikai helyzet enyhülésével például a könyvtári felügyeletet biztosító Könyvtári Tanács ülései is előbb megritkultak, majd megszűntek.[64] A forradalmi cselekmények közül kettőben a Könyvtár néhány munkatársa hangsúlyos szerepet vitt. Mindkettő az 1956. október 31-én, az akadémiai forradalmi bizottsággal párhuzamosan megalakult könyvtári forradalmi bizottsággal kapcsolatos. Ennek vezetőjéül Ponyi Istvánt választották a bizottság tagjai. Az első fontos esemény a bizottság alakításakor történt, mert ekkor érkezett a hír, hogy a káderanyagot égetik a Székház pincéjében. Ezt megakadályozandó Haraszthy, Ponyi és Berlász Jenő könyvtárosok Erdey-Grúz Tibor főtitkár irodájába siettek és erélyesen követelték tőle az égetés leállítását, amelyet a főtitkár teljesített is. A Könyvtár dolgozói a fegyelmi tárgyalásukon a történeti érték megőrzésével indokolták tettüket. A másik, nagy vihart kavaró intézkedés az volt, hogy a Könyvtár forradalmi bizottsága több nyelvre lefordított táviratokat küldött szét körülbelül 11 000 forint értékben a nemzetközi cserepartnereknek, amelyben tiltakoztak a szovjet csapatok jelenléte ellen, továbbá anyagi és morális segítséget kértek a címzettektől. A forradalom és szabadságharc leverése után viszonylag hamar, már 1956 novemberétől sokan felvették a munkát a Könyvtárban, az olvasószolgálat működése a hónap közepétől indult meg. A forradalmi bizottság tevékenysége fokozatosan elhalt.[65]

4497/I-57

Magyar Tudományos Akadémia
Elnöke

288/R./1957.

Tárgy: Fegyelmi eljárás megindításáról Haraszthy Gyula, Szemrédi József, Ponyi István, Berlász Jenő, Fekete Géza és Gergely Pál ellen.

Határozat.

Az MT.V. 172.§./1/ bekezdésében biztosított jogkörömben eljárva Haraszthy Gyula az Akadémiai Könyvtár igazgatója, továbbá Szemrédi József, Ponyi István, Berlász Jenő, Fekete Géza és Gergely Pál az Akadémiai Könyvtár dolgozói ellen fegyelmi eljárás megindítását és lefolytatását rendelem el.

A fegyelmi eljárás lefolytatása céljából vizsgálóbizottságot küldök ki. A vizsgálóbizottság elnökül Szabó Imre akadémikust, a bizottságban tagokként való közreműködés céljából pedig Bevoltársy Károly akadémikust és Erdei László, az MTA Filozófiai Kutató Intézet tudományos kutatóját kérem fel.

Felkérem a vizsgálóbizottság elnökét, hogy a vizsgálat lefolytatásáról, annak eredményéről és a bizottság javaslatáról folyó év június hó 25-ig tájékoztassanak.

Indokolás:

Ivy határoztam, mivel a rendelkezésemre álló adatok alapján alapos gyanú merült fel abban, hogy Haraszthy Gyula az Akadémiai Könyvtár igazgatója, Szemrédi József, Ponyi István, Berlász Jenő, Fekete Géza és Gergely Pál az Akadémiai Könyvtár dolgozói [redacted] működésük során fegyelmi vétséget kimerítő szabálytalanságot követtek el.

A szabálytalanság súlyára és természetére tekintettel azért indokoltnak találtam nevezettekkel szemben a fegyelmi eljárás megindítását és lefolytatását elrendelni.

Értesítést kap:

1./ Haraszthy Gyula igazgató ..... Akadémiai Könyvtár.
2./ Szemrédi József ..... "
3./ Ponyi István ..... "
4./ Berlász Jenő ..... "
5./ Fekete Géza ..... "
6./ Gergely Pál ..... "
7./ Szabó Imre akadémikus ..... Állam- és Jogtud. Int.
8./ Bevoltársy Károly akad. ..... MTA Pszichol. Int.
9./ Erdei László tud.int. ..... Filozófiai Kut. Int.

Budapest, 1957. június 11.

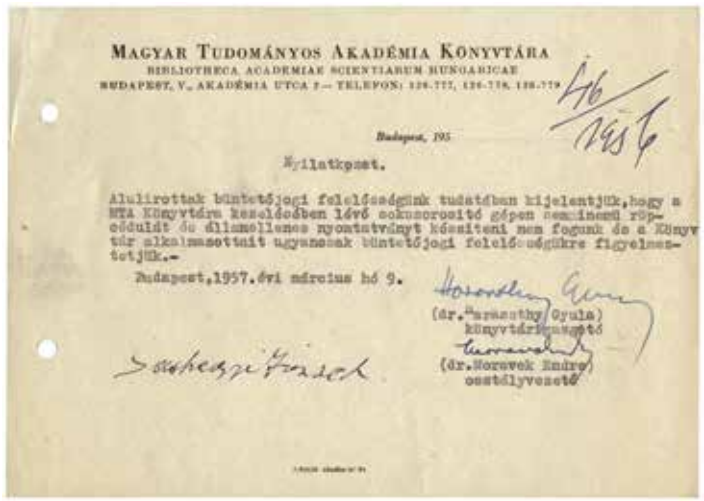
/Rusznyák István/

AKADÉMIAI LEVÉLTÁR

Rusznyák István határozata Haraszthy Gyula, Szemrédi József, Ponyi István, Berlász Jenő, Fekete Géza és Gergely Pál ellen indítandó fegyelmi eljárásról, 1957

Az 1956-tal kapcsolatos elszámoltatás először 1957-ben érte el a forradalomban tevőleg résztvevő könyvtárosokat – ellenük ekkor fegyelmi eljárást indított az Akadémia. Az eljárás alá vontak között volt Haraszthy, Ponyi, Berlász és Szemrédi József gazdasági vezető. Haraszthynak a következőket rótták fel: a könyvtári ideiglenes forradalmi bizottsági tagsága, káderiratok égetésének ellenzése, tiltakozó táviratok feladásához elszámolási utalványok aláírása. Az igazgató írásbeli megrovást kapott Szemrédi József gazdasági vezetővel egyetemben, aki szintén szignálta a távirati csekkeket. Míg Ponyit és Berlászt elbocsátották

62. 293-R-B/1953, 305-R-B/1953 AL 3. Elnök (Rusznyák) 54/5/138 ¶ 63. Pártszervezet és könyvtári munka 1955–1956 AL 215. MTA Könyvtára 34/15/6; Intézetek jelentései 1959 AL 45. Személyzeti Főosztály 9/1 ¶ 64. Intézetek jelentései 1959 AL 45. Személyzeti Főosztály 9/1 ¶ 65. ÁBTL I. 3.1.5. O-16608/75. Pónyi István, dr. (sic!)

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BIBLIOTHECA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE
BUDAPEST, V., AKADÉMIA UTCA 2. — TELEFON: 128-777, 128-778, 128-779

Budapest, 195

Nyilatkozat.

Alulírottak büntetőjogi felelősségünk tudatában kijelentjük, hogy a MTA Könyvtára kezelőében lévő sokszorosító gépen semminemű röpcédulát és illegalitásra nyomtatványt készíteni nem fogunk és a Könyvtár alkalmazottait ugyancsak büntetőjogi felelősségükre figyelmeztetjük.-

Budapest, 1957. évi március hó 9.

(dr. Haraszthy Gyula)
könyvtárigazgató

(dr. Moravek Endre)
osztályvezető

Haraszthy Gyula és Moravek Endre nyilatkozata, 1957

állásukból, mivel mindketten vezető szerepet vállaltak az eseményekben: Ponyi a forradalmi bizottság vezetésében, míg Berlász a káderiratok égetésének megakadályozásában. Az eljárás alá vont más munkatársak (Gergely Pál, Fekete Géza) esetén az eljárást megszüntették.[66] A fentiekből látható, hogy az Akadémia Haraszthy esetében nem forszírozott erős megtorlást. Erre az egyik magyarázat, hogy Haraszthyval kapcsolatban enyhítő körülményként vették figyelembe „a vezetése alatt álló Akadémiai Könyvtár színvonalas munkáját, amelyet szaktekintetben kutatók és könyvtári szakemberek is megbecsülnek."[67]

A másik pedig, hogy a fegyelmi tárgyaláson diplomatikusabban és együttműködőbben (például a forradalmi bizottság iratainak átadásával) lépett fel, mint például Ponyi vagy Berlász.[68]

Az 1956 után Kádár János vezetésével felálló új politikai vezetés nekilátott a régi-új rendszer megszilárdításához és feltételeinek kialakításához. Megkezdődött a különböző alrendszerek felülvizsgálata. A Magyar Tudományos Akadémiának mint a tudomány egyik vezető szervének átvilágításáról csak 1958-ban határoztak a pártközpontban. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1958. július 22-i ülésén döntött a pártvezetés az MTA vezetésének és testületének megerősítéséről, illetve a kutatóintézetek felülvizsgálatáról. Az utóbbihoz kapcsolódó nagyszabású akadémiai átvilágítási folyamatban az MTA Könyvtára 1959-ben került sorra.[69]

Az MTA elnökségi tanácsa 181/1959. számú határozatával állított fel bizottságot a Könyvtár vizsgálatára. A bizottság elnöke Mátrai László, az MTA levelező tagja, az Egyetemi Könyvtár igazgatója volt, míg további tagjai Trencsényi-Waldapfel Imre, az MTA rendes tagja és az MTA Hivatala részéről Gujdi Barna személyzeti osztályvezető voltak. A kiküldött bizottság három szempont szerint folytatta le a vizsgálatát: feladatellátás, tudománypolitikai irányok, a Könyvtár dolgozóinak politikai összetétele és állásfoglalása.[70]

A Mátrai-bizottság a munkát nagyjából egy év alatt végezte el (az intézetek tanulmányozása fél év alatt zajlott le), 1961 januárjára lett készen. A jelentés megállapította, hogy a „könyvtár

Raktári állapotok 1955-ben

66. PÓTÓ 2006, 85–86. ¶ 67. AL 30. Elnökségi titkárság 49/4 ¶ 68. ÁBTL I. 3.1.5. O-16608/75. Pónyi István, dr. (sic!) ¶ 69. ZSIDI 2023, 11–24. ¶ 70. 181/1959. elnökségi tanács határozat (1959. dec. 18.) Bizottság kiküldéséről az Akadémiai Könyvtár felülvizsgálatára AL 151.b Elnökségi ülések, 1959. nov.–dec.

Külső raktári állapotok 1960-ban

hagyományos, évek óta kialakult feladatait jól látja el."[71] A továbbiakban a Könyvtár hiányosságai következnek: az akadémiai intézetekkel kapcsolatos kooperáció gyengesége, a cseretevékenység politikai értékelésének elmaradása, a sokszorosítási technikák fejlesztésének megrekedése, a mikrofilmkatalógus kiadásának feleslegessége, „katasztrofális raktári problémák", az akadémiai kutatómunka segítésének hiánya, a könyvtári dolgozók politikai összetételének lassú fejlődése. A Könyvtár 1956-os tevékenysége is előkerült két ponttal kapcsolatban. Egyrészt a cseretevékenység politikai felülvizsgálatánál, mert ez a „könyvtár 1956-os akciójának utóhatását kutatva is szükséges volna." Másrészt a könyvtárosok politikai összetétele kapcsán megállapították, hogy a szakképzett könyvtárosok között kevés a párttag, ami „különösen 1956 után" azért nem helyes, mert így elválik a szakmai és politikai megbízhatóság. Ez a jelentés szerint megmutatkozott abban, hogy a Könyvtár vezetése a nem párttag szakemberekre támaszkodott elsősorban (Csapodi Csabára, Szentgyörgyi Máriára, Németh Máriára). A jelentés a hiányosságokkal összefüggésben 5 javaslatot fogalmazott meg: távlati káderfejlesztési terv készítése, revízió, a hálózati munka fokozása, tudományos kutatómunka végzése, cseretevékenység felülvizsgálata.[72]

Ezek alapján Erdei Ferenc főtitkár készítette el az elnökség határozati javaslatát, amely bevezetőjében megállapította, hogy 1959-ben lezárult a Könyvtár 1953-ban indult fejlődési szakasza, amelyben az „elmaradott Akadémiai Könyvtár korszerű, tudományos nagykönyvtárrá alakult át."[73] Mindez pedig azért fontos, mert „ennek alapján megérlelődtek a feltételei annak, hogy a Könyvtár mind aktívabban kivegye a részét az MTA tudománypolitikai célkitűzéseinek a maga szakterületén való alátámasztásából."[74] Ez a Könyvtár számára négy nagy fejlesztési irány kijelölését jelentette: tudományos tájékoztató szolgálatának fejlesztése, hálózati központ szerepének növelése, a tudományos kutatómunka folytatása, politikai erősítése (a párttagok arányának növelése, a Könyvtár felügyelete egy bizottság vagy az elnök irányításával). Ezek mellett három konkrétabb munkát is indítványozott Erdei (szintén a jelentésre támaszkodva): kiadványcsere felülvizsgálata, revízió és könyvtári kiállítások tervezése.[75]

Erdei Ferenc

A Mátrai-bizottság jelentését az Akadémia elnöksége 1961. január 27-én tárgyalta. A határozati javaslat csupán egy eldöntendő kérdést tartalmazott: a Könyvtár felügyeletét egy bizottság vagy az elnök lássa el. A hozzászólók (Erdei Ferenc, Trencsényi-Waldapfel Imre) inkább a bizottsági megoldást támogatták. Ezek mellett több elnökségi tag (Sőtér István, Trencsényi-Waldapfel Imre) kifejtette, hogy jó lenne, ha a könyvtári gyűjtemények (Kézirattár, Keleti Gyűjtemény) feltárására is vonatkozna a határozat tudományos kutatómunkát előíró része. Ezt a kezdeményezést a főtitkár is támogatta. Az elnökség végső határozatába tehát a négy fejlesztési irány került (a kutatómunkánál a saját gyűjtemények feltárásnak igényével, a politikai erősítésénél a bizottsági felügyelet megkövetelésével), a három konkrét munka mellé bekerült Erdey-Grúz Tibor azon javaslata, hogy a Könyvtár vizsgálja meg, hogy lehetséges-e az olvasók számára a késő délutáni kölcsönzés bevezetése.[76]

Az elfogadott határozat rendelkezéseinek végrehajtása azonban már az új könyvtárigazgatóra, Rózsa Györgyre maradt, hiszen az 1956-os eseményekkel összefüggésben a pártállam legfelső szintjéről indultak további megtorló folyamatok,

71. 1961. január 27. elnökségi ülés, Jelentés az MTA Könyvtárának megvizsgálására kiküldött Bizottság munkájáról AL 151.b Elnökségi ülések, 1961. jan.–febr. ¶ 72. Uo. ¶ 73. 1961. január 27. elnökségi ülés, Kiegészítés az Elnökség 1960. november 11-i ülése 5./napirendi pontjához. Határozati javaslatok AL 151.b Elnökségi ülések, 1961. jan.–febr. ¶ 74. Uo. ¶ 75. Uo. ¶ 76. 1961. január 27. elnökségi ülés, Jegyzőkönyv AL 151.b Elnökségi ülések. 1961. jan.–febr.

úgynevezett feddhetetlenségi eljárások néven. Ezek célja az volt, hogy megvizsgálják a fontos pozíciókat betöltők 1956-os szerepét. Elsőként azok a személyek kerültek a párt látókörébe, akik 1956. október 1. után kapták vezetői megbízásukat, míg akik 1956. október 1. előtt is már vezető munkakört töltöttek be, csupán 1959-től kerültek sorra. Ez utóbbiak közé tartozott Haraszthy Gyula is. Az eljárásokat lefolytató Minisztertanács Személyügyi Titkársága 1960 tavaszán arra jutott, hogy Haraszthy nem lehet tovább a Könyvtár igazgatója az '56-os szerepvállalása miatt, amellyel az Akadémia elnöke és személyzeti osztályának vezetője is egyetértett.[77] A leváltás ellenére az Akadémia nem hagyta magára az igazgatót, hiszen Haraszthynak a Művelődésügyi Minisztériumban szereztek osztályvezetői állást, később pedig a Széchényi Könyvtárba kerülhetett. Haraszthy helyére így Rózsa került 1960 áprilisától eleinte megbízott vezetőként, majd július 1-től kinevezett igazgatóként.[78]

Összességében az Akadémiai Könyvtár az ötvenes években jelentős fejlődésen ment keresztül a totális és az autoriter diktatúra viszonyai ellenére is. Ezt a bizonyos tekintetben ellentmondásos fejlődést jelezte, hogy a Könyvtár célközönsége szép fokozatosan újra a tudományos közösség lett, és ezzel párhuzamosan a Könyvtár elkezdett tudományos intézetként is tevékenykedni. Mindezek mellett kialakultak fő funkciói és az ezekhez illeszkedő stabil szervezetrendszer is. Itt kiemelendő a szinte folyamatosan, minőségileg és mennyiségileg egyaránt bővülő személyi állomány, amely egy évtized alatt majdnem megháromszorozódott, továbbá a nagy hagyományokra épülő cserekapcsolatok további bővítése. Az ötvenes évek végére kialakult Akadémiai Könyvtár ugyanakkor sok szempontból újra emlékeztetett a Könyvtár szocialista átalakítások előtti állapotára.

Az Akadémiai Könyvtár olvasóterme 1949-ben, az ablakok között látható Jálics Ernő domborműve a Könyvtár gazdagítóiról

77. 0037/1960 Haraszthy Gyula igazgató leváltása AL 30. Elnökségi titkárság 119; MNL OL 288. f. 5/44. ő. e. Politikai Bizottság 1957. szeptember 17-i ülése, 4. Javaslat az „ellenséges elemek" állami posztokról való kiszorítására; Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1958. évi 42. sz. törvényerejű rendelete a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről szóló 1957. évi 66. számú törvényerejű rendelet kiegészítéséről ¶ 78. 223/R AL 3. Elnök (Rusznyák) 84/3/23; Rózsa 2010, 4–5.

Mezey Mónika

Az Akadémiai Könyvtár gyarapodása az államosított könyvekből

A törzsgyűjtemény egyik saját raktári számtartománnyal ellátott állományrésze az úgynevezett KEO-s anyag.[1] A kötetekben többnyire szerepel a Népkönyvtári Központ vagy az Országos Könyvtári Központ pecsétje,[2] de néhány esetben csak egy ceruzás bejegyzés: MTA.

A Népkönyvtári Központ (továbbiakban NKK) működésének megítélése ambivalens, attól függően, hogy a hangsúlyt a megszüntetett, főleg egyházi könyvtárak, illetve az elhagyott magánkönyvtárak állományának állami tulajdonba vételére, vagy éppen ezeknek a javaknak a megmentésére helyezzük. A visszaemlékezésekből[3] kiderül, hogy a háborút követő zavaros időkben az NKK munkatársai gyakran mentettek meg értékes könyvtárakat fosztogatóktól vagy a zúzdától, azonban volt példa arra is, hogy későn érkeztek, és a könyveket addigra széthordták vagy megsemmisítették. A második világháború utolsó évében különösen a nagyobb városokban a bombázások végeztek nagy pusztítást a könyvtárak ingó és ingatlan vagyonában, míg vidéken például a kastélyokban előszeretettel szállásoltak el katonákat, vagy helyeztek el katonai kórházat, nem kímélve az ott található értékeket, köztük a könyvtárakat sem.[4]

Az Országos Könyvtári Központ 1945 végén kezdte működését, az 1923-ban alapított Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ jogutódjaként, lényegében hasonló tevékenységi körrel,[5] amely kiegészült a kisebb települések könyvtári ellátásának megszervezésével is. 1952-ben történt megszüntetése után a feladatai egy részét az 1949-ben alapított Népkönyvtári Központ vette át, amelynek fő célkitűzése a körzeti könyvtárak megszervezése és ellátása volt, részben a különböző forrásokból és módokon összegyűjtött, részben a káros elemektől megtisztított könyvállomány szétosztásával.

Az Akadémiai Könyvtár leltárkönyveiben a legkorábban 1953. július 1-én szerepel a Népkönyvtári Központból érkezett anyag („N.K.K. anyag"), a továbbiakban változó intenzitással, de általában néhány hetente érkeztek könyvek. A kötetek túlnyomó többsége a törzsgyűjteményt gyarapította. A leltárkönyvek arról is tudósítanak, hogy a különgyűjteményekbe (a Kézirattárba és a Keleti Gyűjteménybe) is kerültek kötetek az NKK anyagából, ennek azonban mára többnyire nincs nyoma a katalógusban. Az 1955-ös leltárkönyv már szerzővel és címmel, tételenként sorolja fel az aktuális gyarapodást, ezekből a tételekből látható, hogy alapvetően a megelőző száz év, de különösen a frissebb, a 20. század első felében kiadott, a könyvtár gyűjtőköréhez tartozó szakirodalom és szépirodalmi művek beszerzésére használták forrásként az NKK anyagát. Ezeket a könyveket már beérkezésükkor ellátták raktári számmal.[6]

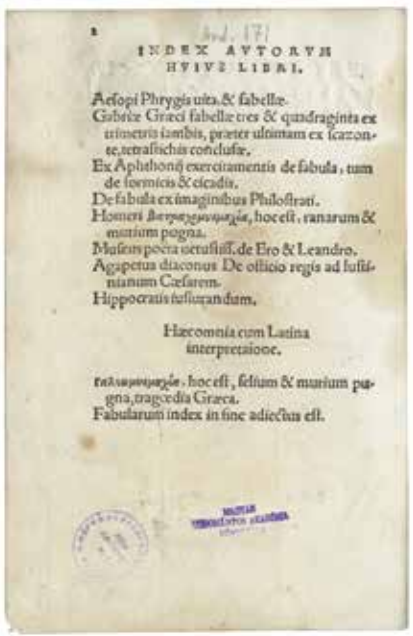
Volt azonban egy, mintegy 2000 címet tartalmazó egység, amolyan szürke zóna, zömében 1800 után, de 1850 előtt külföldön kiadott mű, amelyek teljes feldolgozása csak évtizedekkel később, 2014 és 2022 között több részletben történt meg.

Az 1955. évi jelentés nehezményezi, hogy a „nemzeti tulajdonba vett" könyvanyagból a válogatás meglehetősen mostoha körülmények között zajlik.[7] A jelentésből kiderült, hogy az előző év végén vezették be azt a rendszert, miszerint a raktárakban helyben lehet válogatni, ami rendkívüli mértékben megnehezíti a katalógussal való összehasonlítást, és megvan a veszélye annak, hogy a válogatás felületes lesz. Mivel a feldolgozás

1. A KEO az OSZK Könyvelosztó Osztályának rövidítése, az osztály feladata a kommunista hatalomátvétel után nemzeti tulajdonba került, kallódó, illetőleg a többi könyvtáraktól átvett duplum könyvanyag gondozása, feldolgozása, elosztása volt. Kezdetben a Népkönyvtári Központhoz, majd 1954-től az Országos Széchényi Könyvtárhoz tartozott. ¶ 2. A pecsétek pontos szövege: „A Népkönyvtári Központtól. Nem adható el!", illetve: „Országos Könyvtári Központ [...] raktárából. Nem adható el!". ¶ 3. pl. Wix 1997. ¶ 4. Pogány 2018, 11–197. ¶ 5. Azaz a könyvtári erőforrások országos szintű, gazdaságos és észszerű kezelése – külföldi kiadványok beszerzése, a nemzetközi csere lebonyolítása és központi katalógus szerkesztése. Kégli 2018, 200.; Kégli 2010, 655–682. ¶ 6. *A Magyar Tudományos Akadémia...* 1957, 16. ¶ 7. *A Magyar Tudományos Akadémia...* 1956, 4.

AESOPI PHRYGIS
FABVLAE GRAECE ET LATINE,
cum aliis opusculis, quorum Index
proxima refertur
pagella.

Basileæ, per Ioannem Herwagium.
Anno M. D. XLIII.

INDEX AVTORVM
HVIVS LIBRI.

Aesopi Phrygis vita, & fabellæ.
Gabriæ Græci fabellæ ctes & quadraginta ex
trimetris iambis, præter ultimam ex scazon-
te, tetrastichis conclusæ.
Ex Aphthonij exercitamentis de fabula, tum
de formicis & cicadis.
De fabula ex imaginibus Philostrati.
Homeri Βατραχομυομαχία, hoc est, ranarum &
murium pugna.
Musæus poeta vetustiss. de Ero & Leandro.
Agapetus diaconus De officio regis ad Iustin-
ianum Cæsarem.
Hippocratis Iusiurandum.

Hæcomnia cum Latina
interpretatione.

Βατραχομυομαχία, hoc est, ſelium & murium pu-
gna, tragœdia Græca.
Fabularum index in fine adiectus est.

Aiszóposz meséinek görög és latin nyelvű kiadásának címlapja és annak versója a Népkönyvtári Központ pecsétjével

során alig találtunk a már korábban meglévő állományhoz képest duplumokat, nyilvánvaló, hogy a körülmények dacára gondos válogatás előzte meg a gyarapítást. A válogatás során törekedtek az adott korszak magyar és külföldi tudományos irodalmának minél szélesebb körű reprezentálására, a periodikumok esetében pedig a hiányok pótlására.[8]

A Könyvtár nemcsak a saját állományát gyarapította ilyen módon, hanem úgynevezett válogató katalógusokat is összeállított az akadémiai intézetek számára, a közvetlenül a könyvtárnak ajándékozott könyvekből pedig a fölöspéldányokat az NKK-nak továbbították.[9]

Az úgynevezett KEO-s anyag 2127 címet tartalmaz, és körülbelül másfélszer ennyi kötetből áll. A feldolgozás során saját raktári számtartományt (KE-) kapott. Ez a nem túl jelentős mennyiségű állományrész szinte már közhelyes képet ad a 19. századi Magyarország olvasási szokásairól, kulturális kapcsolatairól, valamint az ebből következő nyelvi preferenciáiról. A művek több mint fele német nyelvű, nagyjából harmada francia. Nem meglepő módon angol nyelvű könyv jóval kevesebb került be ezzel az állományrésszel, ezek túlnyomó többsége szépirodalom. Több, eredetileg angol nyelvű mű német vagy francia fordításban érkezett.[10]

Tudományos könyvtár lévén elsősorban az adott korszak tudományosságát reprezentáló könyvek kerültek be: különösen a humán tudományokkal, filozófiával, irodalomtörténettel, egyháztörténettel és történelemmel foglalkozó művek, továbbá számos útleírás, földrajzi és politikai témájú munka. A szépirodalmat a 19. század első felében népszerű műfajok képviselik, regények, életrajzok, memoárok, utóbbiak gyakran a közelmúlt történéseivel, elsősorban a francia forradalommal és Napóleon tényked ésével kapcsolatos visszaemlékezések.

A feldolgozás során a könyvtár munkatársai különös figyelmet fordítottak az eredeti posszesszorok feltárására. A munka eredményeképpen egy 433 tételből álló, intézményeket és magánszemélyek nevét egyaránt tartalmazó lista áll az esetleges további kutatásokat végzők rendelkezésére. A listáról mindössze 62 posszesszort nem tudtunk nagy biztonsággal azonosítani.

Az azonosított posszesszorok között meg kell említeni négy akadémikus nevét. Ballagi Mór teológus, nyelvész tulajdonbélyegzőjét[11] egy evangéliumszinopszisban és egy nyelvtörténeti munkában találtuk meg. Bresztyenszky Adalbert matematikus, bencés szerzetes tulajdonbélyegzőjével[12] főleg geometriával, algebrával és fizikával foglalkozó szakmunkák érkeztek, de akad köztük naptárszerkesztésről szóló mű[13] és egy különösen szépen illusztrált rovartani munka is.[14] Nagy Iván történész, genealógus posszesszori bejegyzése kézírással vagy pecsételve történelmi témájú és szépirodalmi művekben fordul elő. Egy 1824-ben kiadott Vergilius-kötetben pedig az édesapja, Nagy Ferenc levéltáros kézjegye is szerepel. Gróf Erdődy Sándor Lajos ex librise szépirodalmi, valamint művelődéstörténeti és nyelvészeti munkákban került elő.

Más ismert vagy kevésbé ismert tudósok könyvtárából is érkeztek kötetek. Az MTA alapítása körül bábáskodott, de végül nem lett az Akadémia tagja Horvát István történész, az ő könyvtárából egy német nyelvű irodalomtörténeti kézikönyv származik, amelyben szerepel a Nemzeti Múzeum Könyvtárának pecsétje (A M. N. Muzeum Könyvtárából szöveggel) és

8. *A Magyar Tudományos Akadémia…* 1957, 8. ¶ 9. *A Magyar Tudományos Akadémia…* 1954, 7. ¶ 10. Például a 15 beérkezett Dickens-kötet közül 8 német, 1 pedig francia nyelvű fordítás, és csak 6 eredeti angol nyelvű. ¶ 11. A bélyegző szövege: Dr. Ballagi Mór. ¶ 12. „Adalb. Bresztyenszky Professor." szöveggel. ¶ 13. MTA KIK KE-100.387. ¶ 14. MTA KIK KE-100.135.

SYNOPSIS
EVANGELIORUM
MATTHAEI MARCI
ET LUCAE
CUM
IOANNIS PERICOPIS PARALLELIS.
TEXTUM EX ORDINE GRIESBACHII DISPERTITUM
CUM
VARIA SCRIPTURA SELECTA
EDIDIT
MAURITIUS ROEDIGER
BALLAGI MÓR
HALIS SAXONUM
IMPENSIS ET FORMIS CAROLI GRUNERT.

Ballagi Mór könyvének címoldala a Népkönyvtári Központ pecsétjével

Anweisung,
wie
Schmetterlinge
gefangen, ausgebreitet, benennet,
geordnet und vor Schaden bewahret werden müssen.
mit
einem Anhange,
welcher lehret, wie
Schmetterlinge aus Raupen
aufgezogen werden.
von
D. Heinrich Rockstroh.
Leipzig 1825.

Heinrich Rockstroh Anweisung, wie Schmetterlinge gefangen... *című munkájának címlapja a Népkönyvtári Központ pecsétjével*

az OSZK fölöspéldány pecsétje is.[15] Egy-egy kötet került be Hermann János[16] Baranya megye főorvosa, Gácser Leó bencés szerzetes, történész, tanár,[17] és Katona Dénes piarista tanár, kertész és növénynemesítő könyvtárából.[18]

Számos kötetben került elő egy mindössze egyetlen F betűből álló tulajdonbélyegző. Nemrég, 2019-ben az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont ajándékaként került könyvtárunkba a dégi Festetics-kastély könyvtárának több kötete, így sikerült azonosítani, hogy a puritán pecsét a Festeticsekhez tartozik.

Több olyan gyűjtemény töredékeivel is találkoztunk a feldolgozás során, amelyek történetében az NKK egyértelműen pozitív szerepet játszott. A művek mintegy tizedében találtuk meg a nádasdladányi könyvtár grófi koronás pecsétjét. A könyvtárban magyar katonákat szállásoltak el, akik sok könyvet megrongáltak és eltulajdonítottak. A megmaradt könyv- és műkincsállomány sorsa a továbbiakban szerencsésebben alakult. 1946 nyarán sikerült biztonságba helyezni az Országos Levéltárban, illetve a Szépművészeti Múzeumban. A könyvtár letétként került az OSZK-ba.[19]

Hasonló előzmények után került „nemzeti tulajdonba" gróf Viczay Héder[20] amatőr régész könyvtára is. A hédervári kastélyban szovjet katonakórház működött, a könyvtár egyik helyisége a lábadozó betegek olvasószobája volt. Mivel a jobbára magyar, latin és német nyelvű műveket a katonák nem tudták olvasni, a szovjet parancsnokság is szorgalmazta a könyvek elszállítását. Lovas szekereken szállítottak el mintegy 9000 kötetet, de a könyvtár sorsa pontosan már nem rekonstruálható. Nyolc mű mindenesetre az MTA könyvtárába érkezett az NKK-n keresztül.[21]

A bibliofil Magyary-Kossa Sámuel tápiószentmártoni könyvtára a háború alatt komoly károkat szenvedett. A háború után a kastély évekig őrizetlenül állt, a lakosság tüzelőnek hordta el a könyvtár állományának egy részét. 1953-ban a minisztertanács a háború utáni idők papírhiányának enyhítésére papírgyűjtő heteket hirdetett. A rendelet szerint a selejtezendő iratokat be kellett mutatni a levéltáraknak, a könyveket és folyóiratokat pedig az NKK-nak, azonban az újonnan kinevezett, politikailag megbízható, ám megfelelő szaktudással nem mindig rendelkező hivatalnokok gyakran nem vették figyelembe a rendelet ezen pontját. Ez történt a Magyary-Kossa-könyvtár, és az azzal

15. Horvát István 25 000 kötetből álló könyvhagyatéka 1852-ben került a Nemzeti Múzeum Könyvtárába. GYÖRGY 1886, 30. 16. MTA KIK KE-100.952 Hermann János Tolna megyében másodfőorvosként tevékenykedett az 1831-es kolerajárvány idején. Az osztrák gyógyszerkönyv egy csonka példánya származik tőle, előzékén a mohácsi patika készletének listája. ¶ 17. MTA KIK KE-100.193. ¶ 18. MTA KIK KE-101.382. A hátsó előzéken valószínűleg Katona Dénes kézírásával egy, a könyvben található tintarecept magyar fordítása olvasható. Katona Dénes szorgalmazta az importból származó indigó helyett a festőcsülleng újbóli elterjesztését. ¶ 19. POGÁNY 2018, 132–133. ¶ 20. Vele kihalt a Viczay család, örökösei az ő kérésére vették fel a Héderváry nevet. ¶ 21. POGÁNY 2018, 130–131.

Gróf Viczay Héder könyvtárából Johann Andreas Hildebrandt munkájának címlapja az Országos Könyvtári Központ budapesti raktárának bélyegzőjével és a gróf címeres ex librise

A Szegedi Piarista Gimnázium Könyvtárából Joseph Ottenberger munkája, rajta az Országos Könyvtári Központ szegedi raktárának pecsétje

egyesített, szintén tápiószentmártoni Szentkirályi-könyvtár esetében is. A MÉH-nek[22] átadott 23 mázsa könyvből 17 mázsányit sikerült megmenteni.[23] Az NKK-ból a *Magyary-Kossa Sámuel könyvtára, T.-Szt.-Márton* feliratú pecséttel 8 mű érkezett, ezek közül kettőben Kátai Gábor orvos pecsétje is megtalálható, akinek a könyvtárát Magyary-Kossa 1879-ben vásárolta meg.

A rendházak közül különösen a tanítórendek rendelkeztek jelentősebb könyvtárakkal.[24] Nem véletlen, hogy a legtöbb tudományos mű a piaristák (Nagykanizsa, Tata, Vác, Szeged, Mosonmagyaróvár), a jezsuiták (Nagykapornak, Kalocsa), a domonkosok (Szombathely, Budapest), a premontreiek

Thomas Bugge munkájának címlapja Eiszler József posszesszor-bejegyzésével

22. Melléktermék- és Hulladékhasznosító Vállalat, a MÉH rövidítést a hulladékot átvevő telepekre is kiterjesztették. ¶ 23. Pogány 2018, 136–137. A kötetek pontos számát csak becsülni lehet. ¶ 24. Wix 1997, 27.

(Szombathely), a bencések (Esztergom, Pannonhalma) és az angolkisasszonyok (Eger, Budapest) könyvtáraiból származik.

A rendházak, egyházi iskolák könyvtáraiból sok olyan kötet származik, amelyekben egy-egy tudós szerzetes vagy egyházi ember neve szerepel posszesszorként, illetve adományozóként. A tatai piarista rendházba került Jean-Baptiste Loutrey abbé, francia nyelvtanár, Faisz József házfőnök és Markovich Antal piarista tanár számos kötete. A sátoraljaújhelyi rendház igazgatója volt Tamásy József, az Akadémiai Könyvtárhoz került egyik kötetben szerepel az adományozásról szóló bejegyzés.[25] A mosonmagyaróvári rendház könyvtárát Eiszler József szerzetes tanár könyvei gyarapították,[26] Leszer Antal könyvei pedig a budai rendházba kerültek.[27] Radnich Imre székesfehérvári kanonok adományából a kalocsai jezsuita rendház könyvtára gyarapodott.[28]

Szentiványi Vintze Bogomér címeres pecsétje mellett egy kivétellel mindig szerepel a pesti evangélikus gimnázium pecsétje is.[29] A könyvgyűjtő Szentiványi végrendeletében hagyta a könyvtárát a gimnáziumra. Az eleinte külön kezelt hagyatékot az új, fasori épületben beolvasztották a teljes állományba. Az iskola államosítása után a könyvtár szétszóródott, jó része az NKK-ba került.[30] Az említett egy kivételben egy bizonyos Tóth Mihály Szentiványi bőkezűségéről tanúskodó kézírásos bejegyzése olvasható: *Tek. Szentiványi Bogomér Úr busas ajándékából bírja Tóth Mihály 1850.*

Az NKK-ból származó könyvek száma az Akadémiai Könyvtárban tehát a teljes állományhoz képest kicsi, ám további alaposabb vizsgálatuk számos adalékkal szolgálhat a 19. századi Magyarország olvasási szokásainak feltárásához éppúgy, mint a háború utáni évtized magyar kultúrpolitikájának kutatásához.

25. *Jos. Col. Tamásy Rector cessit Bibliothecae Domus Ujhelyiensi[s] 1832.* ¶ 26. A kézzel írt bejegyzés szövege: *Post fata P. Josephi Eiszler, V Rectoris et Professoris Biblioth. Domus Magy. Óvár Scolar. Piarum.* ¶ 27. *Post fata P. Ant. Leszer e S. P. Bibl. Budensis Schol. Piarum.* ¶ 28. A címke szövege: *Ex munificentia Rmi D. Emerici Radnich E. C. Albaregalens. Canonici* ¶ 29. *A' Pesti Ág. Hitv. Gymn. Könyvtára 1860.* ¶ 30. H. Hubert 2014.

A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének olvasóterme és első munkaszobája, 1951–1954

Babus Antal

A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének vázlatos története, 1948–2023

Az Akadémiai Könyvtár Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének 1948-tól 2023-ig terjedő 75 éves történetét e kötet keretei között csak vázlatosan lehet áttekinteni. Mivel a vezetőváltások korszakhatárokat is jelölnek a Kézirattár életében, az eseményeket is eszerint tárgyaljuk és tagoljuk. [1]

berlász jenő osztályvezetői évei (1948–1950)

1865-ben, az MTA palotájának átadásakor a Kézirattár a Duna-parti főraktár földszinti első udvari benyílótermében kapott helyet. A 12,5 méter hosszú és 4,3 méter széles terem három ablaka ellenére sötét volt, nappal is többnyire csak gázlángnál, később villanyfénynél lehetett benne dolgozni. A hűvös, huzatos terem ráadásul rendkívül zsúfolt is volt, mert nemcsak a falak mentén sorakoztak a polcok, hanem középen, a szoba hosszirányában is felállítottak két sor könyvállványt. A kéziratokat ezeken a nyitott polcokon tárolták álló helyzetben, bárki, akár illetéktelen kezek is hozzájuk férhettek, portól sem védte őket semmi. Egyetlen biztonságos zárt tér volt a Kézirattárban, egy kovácsoltvas láda, amilyeneket postakocsikon használtak a 19. században. Ebben a jelenleg a „páncélszobában" található ládában őrizték Petőfi és Arany levelezését, és még néhány rendkívül értékes kéziratot és relikviát.

A 2. világháború alatt a helyzet tovább romlott, mert Budapest ostroma során az Akadémia palotája súlyosan megsérült. A Duna-parti raktárakban is több ezer kötetnyi könyv semmisült meg, piszkolódott be, ázott át.[2] Szerencsére Melich János főkönyvtárnok irányításával a legértékesebb könyveket, kéziratokat még az ostrom előtt biztonságba helyezték, és a könyvtár állományának csak mintegy 5 százaléka szenvedett károkat.[3]

Amikor az Eötvös Collegium igazgatói székét politikai okokból elhagyni kényszerült Keresztury Dezső 1948-ban átvette az Akadémiai Könyvtár irányítását, a „kódexek, ősnyomtatványok, kéziratok fele megrongált nyílt polcokon hevert, vagy a földön, faltörmelékek alatt."[4] Az is hamarosan kiderült, hogy az áldatlan állapotok nem csupán a háborús pusztítások következményei, hanem régebbi keletűek. A korábbi két-három évtizedben a Kézirattár mostoha sorsra jutott, hosszú időn át felelős őre sem volt a gyűjteménynek, a feldolgozatlan iratok „kezelhetetlen papiros-kötegekben és hozzáférhetetlen ládákban voltak összezsúfolva", a levéltartó tokok teljesen el voltak hanyagolva, növedéknaplót évek óta nem vezettek, a helyrajzi katalógus régi és pontatlan volt.[5]

Ilyen állapotok uralkodtak, amikor 1948 októberében Keresztury Berlász Jenőt bízta meg a Kézirattár vezetésével,[6] munkatársnak pedig Hartay Erzsébetet osztotta be mellé. Kettejükhöz „néhány hónapra Dr. Weöres Sándor és Dr. Pataky Mária is csatlakozott."[7] Berlász kiváló gazdaságtörténész volt, egyetemi nyilvános rendkívüli tanár, de polgári származása miatt a kommunista rendszer eltávolította előbb az 1941-ben felállított Teleki Pál Tudományos Intézet tagintézeteként működő Magyar Történettudományi Intézetéből, majd a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági Karáról. „Kényszermunkahelyén" szívügyének tekintette megbízatását, nagy lendülettel látott munkához, a romok eltakarítása után megfogalmazta elképzeléseit: új helyiségekre, új berendezésre

1. A Könyvtár szervezeti felépítése az ötvenes évek elején csak egy különgyűjteményi osztály volt, amely a következő részlegekből állt: Kézirattár, Régi Könyvek Tára, Keleti Gyűjtemény, majd 1953-tól a Mikrofilmtár. Ezeknek a részlegeknek nem volt kinevezett osztályvezetője, ennek ellenére elég önállóan működtek, ezért maradtunk annál, hogy osztályvezetőként említjük a részlegvezetőket, akikből idővel hivatalosan is osztályvezető lett. ¶ 2. *Akadémiai Értesítő,* 1949–1950, 84. ¶ 3. Haraszthy 1956, 75. A háborús károkról és állapotokról lásd Melich János és Hartay Erzsébet (Alice) jelentéseit: *Jelentések az Akadémiai Könyvtár állapotáról az 1945–1947. években*. MTA KIK Kézirattár Ms 10.295/I. ¶ 4. Keresztury 1950, 1. ¶ 5. *Uo.*, 29–30. ¶ 6. Berlász 1957, 9. ¶ 7. Keresztury 1950, 30. Pataky Mária latin–zenetörténet szakon végzett, bölcsészdoktor, középiskolai tanár volt. Vö. *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának tudományos tisztviselői*. MTA KIK Kézirattár RAL ad 328/1948.

Berlász Jenő 1950-ben

és felszerelésre, új feldolgozási módra, új katalógusra, új kezelési eljárásokra, új ügyintézési módra van szükség.[8] Mindezen igények megvalósításához a Könyvtárnak sikerült hozzájutnia az MTA palotája első emeleti, udvari északi szárnyának három délre néző, egymásba nyíló szobájához, az egykori főtitkári hivatal helyiségeihez. A Kézirattár háromszor akkora területen tudott berendezkedni, mint amivel korábban rendelkezett. Ráadásul a jobb helykihasználás érdekében Nyireő István igazgatóhelyettes javaslatára[9] a 5,35 méter belmagasságú szobák északi felét vasbeton födémmel kettéosztották és a galériákon raktárt alakítottak ki: polcokat, szekrényeket állítottak fel. A munkálatok 1949-ben tavasztól őszig tartottak, a kéziratokat a „dolgozók rohammunkájával"[10] decemberben költöztették új helyükre. A költöztetést Berlász irányította.[11] Jól végzett munkája ellenére váratlanul a nyugdíjazásáról értesítették. Harmincnyolc éves volt, életkora nem indokolta ezt a lépést, a háttérben nyilvánvalóan politikai okok és az húzódott meg, hogy ő nem akadémiai állományban volt. Keresztury közbenjárt beosztottja érdekében, 1949. december 5-én levélben fordult a Magyar Tudományos Tanács Főtitkárságához, kérve, hogy Berlász maradhasson, mert nyugdíjazása „szinte lehetetlenné teszi a rendkívül nagyértékű Kézirattár ujjá rendezését."[12] Keresztury egyenesen a Gerő Ernő vezette Magyar Tudományos Tanácshoz fordult, hiszen ez az intézmény végezte el az MTA átszervezését. Berlász maradt, a Kézirattár átalakítása, bővítése folytatódott. 1950-ben az első teremben, a mai olvasóteremben leválasztottak egy tűzbiztos helyiséget, az úgynevezett „páncélszobát". 1953–1954-ben egy negyedik szobát is megkapott a Kézirattár, azt, amely ahhoz a lakáshoz tartozott, ahol egykor Arany János és családja lakott. 1950–1951 fordulóján bevezették a központi fűtést (korábban cserépkályhával fűtöttek, ami tűzveszélyes volt), és a Kézirattár valószínűleg ekkor kapott saját

A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének második munkaszobája 1951-ben, szekrényeiben a gyűjtemény ősnyomtatványai, Seidner Zoltán felvétele

8. Berlász 1957, 9. ¶ 9. Nyireő István volt a Különgyűjtemények Osztályának a vezetője 1949–1952 között. ¶ 10. Keresztury 1950, 31. ¶ 11. Keresztury Dezső levele a Magyar Tudományos Tanács főtitkárságának. MTA KIK Kézirattár RAL 367/1949. ¶ 12. Keresztury Dezső levele a Magyar Tudományos Tanács főtitkárságának. MTA KIK Kézirattár RAL 367/1949.

telefon-mellékállomást is (1948-ig mindössze egy telefonkészülék volt az egész Könyvtárban). Nyireő István új, klasszicizáló stílusú bútorzatot készíttetett, amely 1950–1951-ben készült el.[13] A Régi Magyar Könyvtár 1951 februárjára már kész volt az olvasók fogadására, és a Ráth-gyűjtemény könyveit is elhelyezték a szekrényekben.[14]

Arany János egykori főtitkári lakásának emlékei

A Kézirattár új működési rendje

A tárgyi feltételek és a munkakörülmények megteremtése után Berlász Jenő hozzáfogott a tényleges kézirattárosi szakmai munkához. Megváltoztatta a hagyatékok elrendezési, felállítási és feldolgozási módszerét. A 19. században meghonosított szakrendszerről áttért a proveniencia, azaz az eredet elvére, melynek az a lényege, hogy a hagyatékot nem válogatják szét szaktudományok (szakok) szerint, egy-egy tételt nem emelnek ki belőle, hanem a hagyatékot egyben tartják. Berlászék a régi szakrendszerben feldolgozott gyűjteményrészt változatlan állapotban hagyták, lezárták, de az újonnan beérkező hagyatékokat már az új elvek szerint dolgozták fel. Ez azt is maga után vonta, hogy a Kézirattár a raktározás során a szakok szerinti felállításról áttért a numerus currens (folyószám) szerinti tárolásra. A kéziratok elé „Ms" (manuscriptum) jelzet került. Berlász említett reformjai két év kísérletezés és próba (1953–1954) után 1955-ben léptek életbe. Az új katalógust 1954-ben kezdték írni, és ezzel párhuzamosan új címleírást is bevezettek, valamint 1951-ben új növedéknaplót nyitottak.

Berlász Jenő nevéhez fűződik a kölcsönzések visszaszorítása is. Először az 1841-es *Névkönyv* rögzíti, hogy társasági rendes tagok „térítvény mellett" kölcsönözhetnek kéziratot a levéltárból, idegenek azonban nem.[15] Toldy Ferenc 1848-as könyvtári utasítása szigorított a kölcsönzés feltételein: „ki nem adathatnak [...] ritka munkák sem, mik elveszés' esetén nehezen lennének visszapótolhatók; és végre kéziratok." Kivétel volt, ha kisgyűlési engedély tette lehetővé kölcsönzésüket.[16] Az Akadémia tagjai azonban a két világháború között, sőt még 1945 után is kölcsönözhettek. Ebből a gyakorlatból a Kézirattárnak kára származott. A nagy ellenállás dacára Berlász Jenő elérte, hogy a kölcsönzések száma az évi 1000-ről 1956-ra 15-re csökkent.[17] A következő években még tovább javult a helyzet, magánszemélyek már egyáltalán nem kölcsönözhettek.

Az is újdonság volt, hogy 1952–1953 fordulójától az addigi központi, igazgatói levelezés helyett a könyvtár osztályai, közöttük a Kézirattár is, maguk intézték hivatalos levelezésüket.[18] Berlász Jenő nevéhez fűződik a Kézirattár új gyűjtőkörének kialakítása is. Egyik alapelve az volt, hogy főként az Akadémia tagjainak működésével kapcsolatos iratokat kell gyűjteni.

1950-ben, illetve 1951-ben szovjet mintára átalakították a tudományos fokozatok rendszerét, és bevezették a kandidátusi, illetve a tudományok doktora fokozatot, és ezek intézésére

13. Berlász 1957, 10. A berendezés legművészibb darabjai Juhász Lajos asztalosmesternek, Berlász Jenő apósának az alkotásai, a többi az Angyalföldi Bútorgyárban készült. ¶ 14. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 112/1951. ¶ 15. *M. T. Társasági Névkönyv 1841-re*, Buda, 43. ¶ 16. Toldy 2017, 21. ¶ 17. Berlász 1957, 19. ¶ 18. Berlász 1957, 20.

létrehozták a Tudományos Minősítő Bizottságot.[19] A fokozatszerzéshez szükség volt disszertáció írására is, ezek őrzésével az 1951-es törvényerejű rendelet végrehajtási utasítása[20] az Akadémiai Könyvtár Kézirattárát bízta meg. A védések többnyire nyilvánosak voltak, és a disszertációt az érdeklődők a Kézirattárban elolvashatták. Az első dolgozatok 1953-ban érkeztek meg. Az 1953 és 1994 közötti időszakból mindkét disszertációtípus egy-egy példányát, mintegy 20 000 kötetet őriz a Kézirattár. A politikai rendszerrel együtt a tudományos minősítési rendszer is megváltozott, 1995 óta az MTA doktora címért megvédett dolgozatok kerülnek a Kézirattárba.

Állománygyarapodás

Az Akadémia 1949-es kommunista átszervezése (1949. évi XXVII. tv.) a Könyvtárat is erősen érintette, melynek következtében a Kézirattár állománya nagymértékben gyarapodott, befogadta az 1950-ben felszámolt akadémiai egységek iratait. Így került a Kézirattárba a Széchenyi-múzeum, a Vörösmarty-szoba, a Goethe-szoba, a Történelmi Bizottság eredeti iratai és másolatgyűjteménye, valamint a főtitkári hivatal és a könyvtár adminisztratív irattára, köztük a Régi Akadémiai Levéltár (RAL).[21] A *Növedéknapló* arról tanúskodik, hogy az állományba vétel 1952-ben történt meg, és akkor sem egyszerre.

Állományvédelem, restaurálás

1951-ben Berlász irányításával elkezdődtek a restaurálási munkálatok, először a háborúban megsérült kéziratok kerültek sorra. Mivel az Akadémiai Könyvtárnak nem volt sem saját restaurátora, sem könyvkötészete,[22] a munkát Sasvári Dezső, az Országos Széchényi Könyvtár restaurátora, könyvkötészetének vezetője végezte: mintegy 450 darab százévesnél régebbi kötést javított meg. Ekkor köttették be többnyire félbőr stílkötésbe egyebek között Csokonai Vitéz Mihály, Batsányi János, Verseghy Ferenc, Kazinczy Ferenc, Kisfaludy Sándor, Kölcsey Ferenc, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály, Széchenyi István, Arany János kéziratait is.[23] Az is fontos előrelépés volt, hogy az 1950-es évek elején minden kódex és nyelvemlék papír védőtokot kapott.[24]

Klasszikusaink kéziratainak kötetei

HARTAY ERZSÉBET OSZTÁLYVEZETŐI ÉVEI (1951–1952)

1950-ben Scher Tibort nevezték ki az Akadémiai Könyvtár igazgatójának. Scher csekély könyvtárosi gyakorlattal a háta mögött – eredetileg rabbinak tanult, majd 1946–48-ban diplomáciai vonalon dolgozott, a kérészéletű Jeruzsálemi Egyetemi Magyar Intézet és Könyvtár igazgatója volt – határozott kézzel nyúlt bele a Kézirattár életébe: az osztály új típusú működésének alapjait lerakó, a költözés során hatalmas munkát végző Berlász Jenőt félreállította, és dokumentumok hiányában csak feltételezhető, hogy 1951 januárjától[25] Hartay Erzsébetet[26] nevezte ki osztályvezetőnek valószínűleg ideológiai megfontolásokból.[27]

19. A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 44. számú törvényerejű rendelete újrendszerű tudományos fokozat bevezetése és elnyerésének szabályozása tárgyában és a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelete a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozása tárgyában. ¶ 20. A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 184/1951. (X. 16.) M. T. számú rendelete a tudományok doktora tudományos fokozat bevezetése és az egyetemi oktatói, valamint a kutatóintézeti kutatói állások, illetőleg fokozatok szabályozásáról szóló 1951. évi 26. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. ¶ 21. Berlász 1957, 13. ¶ 22. Csapodi 1958, 120. ¶ 23. Rusznyák István, az MTA elnöke 1951. március 23-án Olt Károly pénzügyminiszterhez fordult, hogy a Könyvtár részére 50 000 Ft póthitelt engedélyezzen „becses kéziratainak konzerválására – pergamen, ill. papiros-restaurálás, köttetés céljaira…" Vö. AL 215. MTA Könyvtára 45. doboz 242/1951. Ezt megelőzően Scher Tibor, a könyvtár vezetője a Bőráruértékesítő NV-től igényelt 15 m² piros kecskebőrt kéziratok kötésére és restaurálására. Vö. AL 45. doboz, Könyvtár Iratai (1950–1951) 206/1951. ¶ 24. Berlász 1957, 11. ¶ 25. *Hartay (Hartnagel) Erzsébet életrajza*, AL 45. Személyzeti Osztály 327/37. Berlász Jenő Hartay Alisznak említi, és szerinte Hartayt 1950 nyarán állította Scher a Kézirattár élére. Berlász 1957, 9. ¶ 26. Több névváltozatot használt: Hartay Erzsébet, Hartai Erzsébet, Hartnagel Erzsébet, Hartay Alisz, Hartay Alice. Mivel a Kézirattár munkatársaként írott cikkét Hartay Erzsébetként jegyezte, itt ezen a nevén szerepel. Hartay 1950, 107–108. ¶ 27. Scher Tibor működését egyéb területen sem a „szakmaiság" jellemezte. A Vigyázó Ferenc-féle birtokgazdálkodási stb. irattárat az akadémiai gondnoksággal karöltve kiselejteztette, amit belőle sikerült megmenteni, Gergely Pál erőteljes szembenállásának köszönhető. Gergely 1958, 7.

A vezetőcsere oka lehetett esetleg, hogy Berlász Jenőt több hónapra kikérte a Történettudományi Intézet. 1951. június 6-án kelt jelentésében Hartay azt hangsúlyozza, hogy az osztály munkatársai, különösen Fludorovits Jolán odaadóan helyettesítette Berlászt.[28] Hartay Erzsébet életéről, rövid kézirattári működéséről nagyon keveset tudunk. Egyetemi tanulmányait magyar–német–francia szakon végig kitüntetéssel végezte, 1935-ben avatták doktorrá. 1935-től 1942-ig Hartnagel Erzsébet néven a Pázmány Péter Tudományegyetemen a Német Nyelvtudományi és Irodalomtörténeti Intézetben dolgozott fizetés nélküli tanársegédként, majd gyakornokként.[29] 1943. december 10-én még szintén Hartnagel Erzsébet néven osztották be ideiglenes szolgálattételre az Akadémiai Könyvtárba.

Amikor 1948 őszén Berlász Jenő kapott megbízást a Kézirattár vezetésére, munkatársul Hartay Erzsébetet rendelte mellé Keresztury. Berlász szerint Hartay gyakran betegeskedett,[30] és Keresztury is azok között a régi tisztviselők között említette, akik „gyenge egészségi állapotuk miatt hónapokig hiányoztak."[31] 1950. május 1-jével önálló tudományos kutatóvá, majd még ugyanebben az évben a Különgyűjtemények helyettes vezetőjévé nevezték ki.

1952 novemberében Scher Tibor távozott a könyvtárból, és 1953 januárjában az Akadémiai Könyvtár új adminisztratív igazgatója, a könyvtáros szakember Kovács Máté visszahelyezte Berlász Jenőt a Kézirattár élére.[32] Hartay Erzsébet új megbízást kapott, a tájékoztató osztály megszervezését.

1951-ben, Hartay osztályvezetősége idején Adyval kapcsolatos fontos hagyatékok kerültek a Kézirattárba – a Mindszenti levelesláda, a Hatvany Lajos-gyűjtemény, a Papp Viktor-gyűjtemény,[33] Vincze Gézának és Földessy Gyulának az ajándékai.[34] 1951 májusában Hartay vette át Ady Lajosnétól az Ady-dokumentumokat, Nagy Péter, a későbbi irodalomtörténész akadémikus, ekkor az I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának szaktitkára társaságában.[35] A 146 zeneművet tartalmazó, 1951-ben beszerzett[36] Lányi Eleonóra-féle kottás kódexet Kodály ajánlotta megvételre,[37] mert olyan hiánypótló darab volt, hogy még ugyanabban az évben ő maga tartott róla előadást az MTA I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának nyilvános osztályülésén.[38] 1951-ben Kodály maga is gyarapította a Kézirattárat, ajándékba adta Komoróczy Terka 18. század végi énekeskönyvét.[39]

Az 1951. évi jelentés szerint az év folyamán 1035 kéziratot, köztük 29 kódexet, illetőleg 138 igen értékes kéziratot – Bessenyei, Csokonai, Batsányi, Berzsenyi, a Kisfaludyak, Kazinczy, Kölcsey, Vörösmarty – köttettek be.[40] A kéziratállomány óvását, megőrzését szolgálták az 1952-ben megkezdődött mikrofilmezési munkálatok is. Először ezt a munkát külső intézmény, a Műszaki Dokumentációs Központ végezte, de 1953 áprilisában már a könyvtár saját laboratóriumában folytatódott,[41] és Haraszthy Gyula igazgató az UNESCO 7000 dolláros támogatásával[42] 1957–1958-ban az ország akkori legkorszerűbb mikrofilm-laboratóriumát szerelte fel.[43]

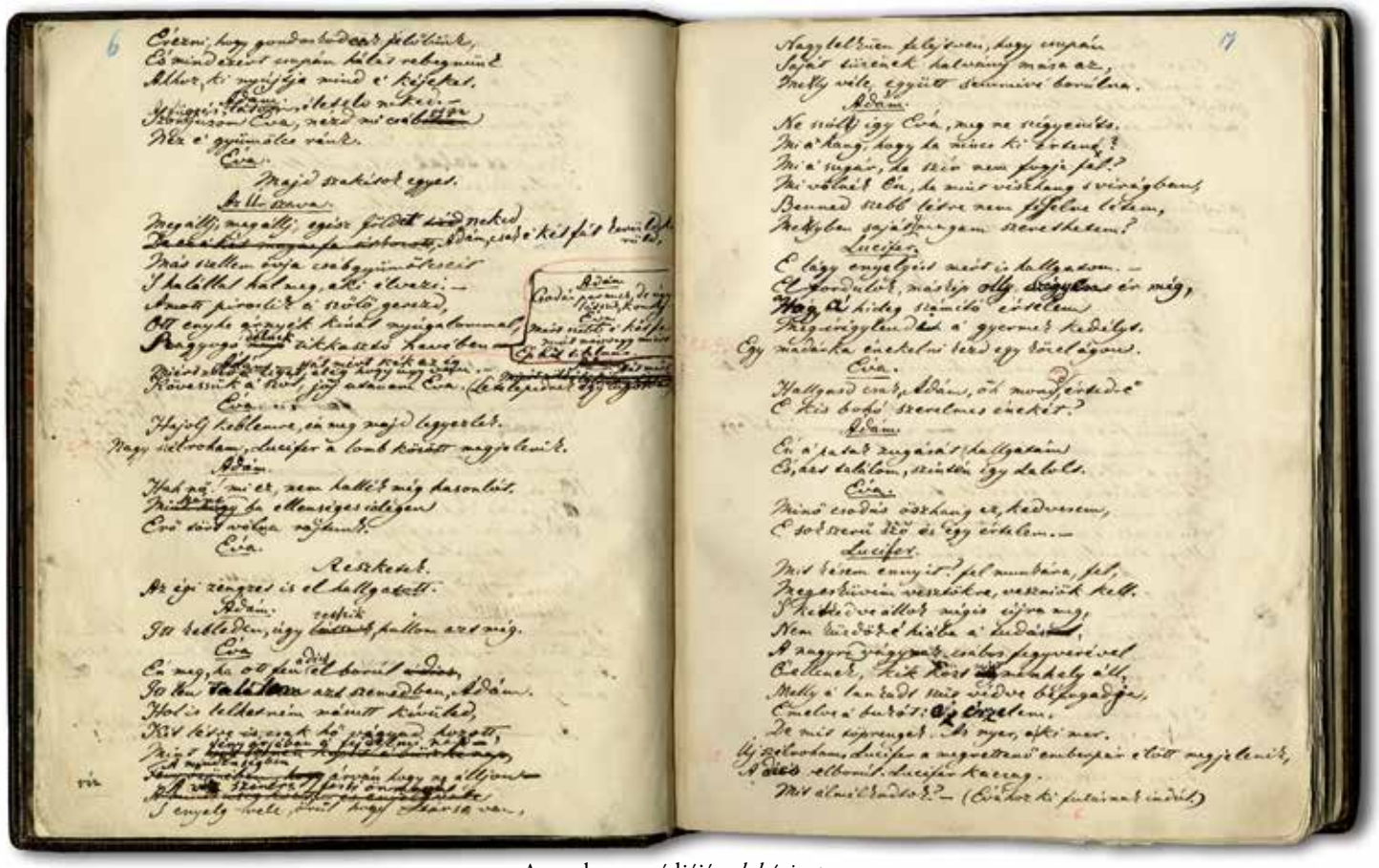
Egy 1952. január 9-én kelt iratból ismerjük azt az évi szabadságolási tervet, amely szerint ekkor 6 fő dolgozott az osztályon: Hartay Erzsébet, Fülöp Géza, Berlász Jenő, Fludorovits Jolán, Gergely Pál és Kovács Ferenc hivatalsegéd.[44] 1951 elején Révész Ferenc is a Kézirattárban dolgozott, Csanak Dóra pedig 1952 végén került Hartay Erzsébet helyére.[45]

BERLÁSZ JENŐ MÁSODIK OSZTÁLYVEZETŐI CIKLUSA (1953–1957)

Kétévnyi szünet után, 1953 januárjában Berlász Jenő folytatta osztályvezetői működését. Hamarosan újabb nagy költözést kellett lebonyolítania. 1953 nyarától 1954 őszéig a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteménye kénytelen volt új helyiségeiből kiköltözni, mert a 2. emeleti raktár fagerendáit könnyező gomba támadta meg, ezért vasbeton gerendákra kellett őket kicserélni. A teljes könyv- és kéziratállományt és a bútorokat is fel kellett szállítani a palota 3. emeletére, a díszterem fölötti termekbe. A költözést, a fizikai munkát nagyrészt az osztály férfi munkatársai végezték.[46]

Berlász második ciklusa elején, 1953 januárjától került a Kézirattár állományába az 1952. május 18-án politikai okokból feloszlatott Kisfaludy Társaság anyaga. A Kisfaludy Társaságot eredetileg Kisfaludy Károly emlékének ápolására alapították barátai, tanítványai 1836-ban, azonban hamarosan országos hatókörű és fontosságú intézménnyé fejlődött. Súlyát jelzi az is, hogy az Akadémia palotájában 1865-től külön termet kapott.[47] A kommunista rendszernek azonban útjában volt a nagy múltú, tekintélyes, polgári, a régi világ értékrendjét megtestesítő Kisfaludy Társaság, ezért 1952-ben feloszlatták. Mivel a Társaság

28. Hartay Erzsébet: *A Kézirattár és Régi Magyar Könyvtár jelentése az 1951. március–május hónapokban végzett munkájáról.* 132/1951. 4. ¶ 29. *A Budapesti…* 1936, 98. ¶ 30. Hartay gyakori betegeskedése miatt került a Kézirattárba 1949-ben Weöres Sándor költő. Vö. Berlász 1957, 9. ¶ 31. Keresztury 1950, 6. ¶ 32. Berlász 1957, 9. ¶ 33. Vö. F. Csanak Dóra, 1967, 68. ¶ 34. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 147/1951. ¶ 35. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 104/1951. ¶ 36. Növedéknaplószáma: 35/1951 ¶ 37. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 180/1951. ¶ 38. Kodály 1952, 17–22. ¶ 39. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 5/1951. ¶ 40. *Jelentés a[z] M. T. A.…*, 2. ¶ 41. Berlász–Sz. Németh 1956, 20. ¶ 42. Tőkés 1962, 3. ¶ 43. Bereczky 1978, 399. ¶ 44. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 5/1952. ¶ 45. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 219/1951, ¶ 46. *Krónika* [a Kézirattár „historia domusa"], 17. és Berlász 1957, 10. ¶ 47. Divald 1917, 36–37.

Az ember tragédiája*nak kézirata*

A Kisfaludy Társaság szobája, Erdélyi Mór felvétele

alapszabálya rögzítette, hogy megszűnése esetén vagyona az Akadémiára száll, magától értetődött, hogy rendkívül értékes irattára, kézirat- és relikviagyűjteménye az Akadémiai Könyvtár Kézirattárába kerüljön. Köztük olyan felbecsülhetetlen értékek, mint például a *Kapcsos könyv* és *Az ember tragédiája*. Az előbbit 26/621/1953, az utóbbit 29/1953-as számon 1953. január 2–3-án vették állományba, és jegyezték be a Kézirattár *Növedéknaplój*ába. Nagynevű történészek hagyatékával is gyarapodott az állomány, ekkor került hozzánk Ballagi Aladár (1951–1953), Károlyi Árpád (1954), Szekfű Gyula (1955) és Domanovszky Sándor (1955) hagyatéka.

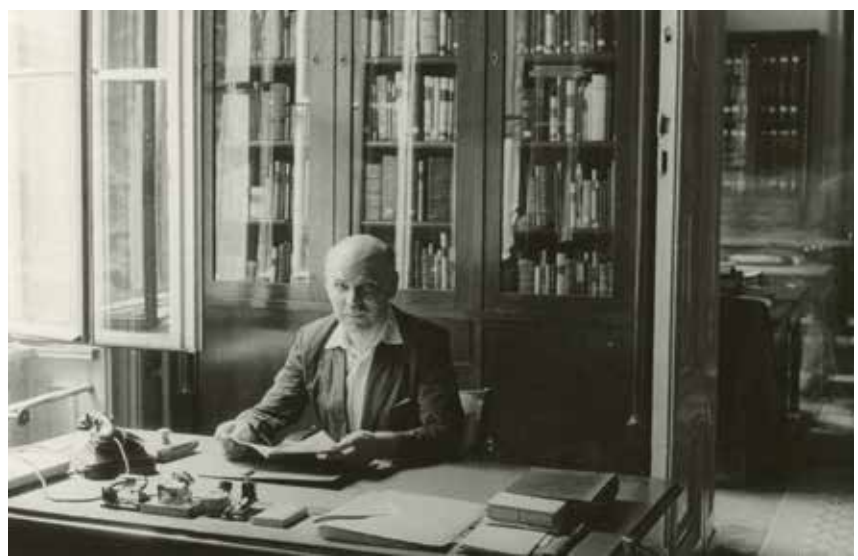
Berlász Jenő kézirattári szakmai életébe újra a viharos történelmi események szóltak bele. 1956 októberének forradalmi napjaiban az egész országot lázban tartotta a személyzeti anyagok, ahogy akkor mondták, a káderanyagok sorsa. Az MTA elnöksége közvetlenül a forradalom kitörése előtt, 1956. október

Berlász Jenőnek küldött képes üdvözletek az 1950-es évek közepéről. A felső képen F. Csanak Dóra, Kovács Ferenc (?), Sáfrán Györgyi, Wilhelm Rudolf, Csapodi Csaba és Gergely Pál. Az alsó képen Kovács Ferenc (?), F. Csanak Dóra, Gergely Pál, Sáfrán Györgyi, ismeretlen és Csapodi Csaba

20-án határozott úgy, hogy a káderanyagot meg kell semmisíteni. Erdey-Grúz Tibor, az Akadémia főtitkára ezután utasítást adott, hogy az Akadémia kazánházában fogjanak hozzá a káderanyag elégetéséhez.[48] Amint az Akadémiai Könyvtár ideiglenes forradalmi bizottsága[49] értesült a személyzeti anyag megsemmisítéséről, a pincébe sietett, és azonnal leállította az égetést, és egy háromtagú bizottság – Pónyi István elnök, és két tag, Haraszthy Gyula igazgató és Berlász Jenő – haladéktalanul Erdey-Grúz Tiborhoz sietett, aki visszavonta az utasítást.[50] Az 1957. júniusi–júliusi fegyelmi vizsgálat során felrótták Berlásznak, hogy megakadályozta a káderanyag elégetését, személyesen vezette a személyzeti anyag lepecsételését és zár alá vételét, és ezen kívül a forradalmi bizottság választásakor felszólalt a kommunisták választhatósága ellen és „első ízben adott hangot nyilvánosan az Akadémiai Könyvtárban a kommunista ellenességnek." A vádlottak pénzbüntetést is kaptak, mert 11 111 forint 80 fillért költöttek külföldi társintézeteknek küldött táviratokra, amelyekben elítélték a „brutális szovjet beavatkozást", és morális támogatást kértek.[51] Az Akadémiai Könyvtár munkatársai jelesre vizsgáztak emberségből, szolidaritásból, ugyanis, „[a] nagy összeget a könyvtárosok adták össze havi törlesztésben, ami elég kockázatos dolog volt, de senki nem lett áruló."[52] Volt, akit felmentettek (pl. Gergely Pált), másokat megróttak, Berlász Jenőt viszont 1957. július 11-én azonnali hatállyal elbocsátották. A rendszerváltozás után, 1992 októberében Kosáry Domokos, az MTA elnöke rehabilitálta Berlász Jenőt.[53]

Berlász Jenő az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában, 1957

48. Pótó 2006, 62–63. Lásd még: Csapodi Csaba: *Kézirattár, 1957–1975.* MTA KIK Kézirattár Ms 6596/171. 2. old. ¶ 49. Az ideiglenes forradalmi bizottságot október 31-én, a véglegest pedig november 2-án választották meg. ¶ 50. Inzelt 2023, 316. ¶ 51. *Berlász Jenő politikai rehabilitációjára vonatkozó iratok*, MTA KIK Kézirattár Ms 6446/118. Lásd még Pótó 2006, 85. ¶ 52. Csapodi Csaba, *Kézirattár, 1957–1975,* MTA KIK Kézirattár Ms 6596/171, 2. ¶ 53. Kosáry Domokos levele Berlász Jenőnek. MTA KIK Kézirattár Ms 6446/120.

Csapodi Csaba

CSAPODI CSABA OSZTÁLYVEZETŐI ÉVEI (1957–1975)

Berlász Jenő kényszerű távozása után 1957-ben Csapodi Csabát nevezték ki a Különgyűjtemények vezetőjének. Csapodi Berlász Jenőhöz hasonlóan történészként kezdte pályáját, a Teleki Pál Tudományos Intézet tagintézeteként működő Magyar Történettudományi Intézetben munkatársak is voltak, de a kommunista hatalomátvétel után, 1949-ben ő is pályamódosításra kényszerült. 1950-ben került az Akadémiai Könyvtárba, ahol 1951-től a feldolgozó osztály helyettes vezetőjeként a szakozócsoportot vezette, majd 1954. január 18-án sikerült áthelyeztetnie magát az akkor még Különgyűjteményeknek nevezett osztályra, a Régi Könyvek Gyűjteményébe.[54] Berlász és Csapodi jól megértették egymást, és mivel a két gyűjtemény egymás melletti termekben volt, 1954-ben a Kézirattár és a Régi Könyvek Gyűjteménye egy részleg lett.[55] Induláskor Csapodinak mindössze egy beosztottja volt, Fludorovits Jolán, ám ő hamarosan, 1955 januárjában elhunyt.[56] Csapodi emlékiratában úgy fogalmaz, hogy kezdetben ő maga volt a „gyűjtemény."[57] Nagy lendülettel látott munkához, öt csoportba osztotta a könyveket: 1. Ősnyomtatványok (jelzetük: Inc); 2. Régi Magyar Könyvek (jelzetük: RM I., II., III., IV.); 3. Antikvák (jelzetük: Ant); 4. Muzeális könyvek (jelzetük: 540.000-től); 5. Magyarországon 1850 előtt (jelzetük: 520.000-től), külföldön 1800 előtt – pontosabban 1551–1800 között – megjelent könyvek (jelzetük: 550.000-től).[58]

Csapodi első és legsürgősebb feladatának az ősnyomtatvány-állomány megmentését tekintette. Először konzerválásukról, restaurálásukról gondoskodott. Második lépésben az antikvákat különítette el. A nemzetközi gyakorlat az 1501 és 1600 között nyomtatott könyveket tekinti antikvának, Csapodi Csaba azonban 1550-nél húzta meg a határt, mondván, hogy a 16. század második felében nyomtatott kiadványokat nem indokolt külön kezelni, mert azok már a könyvek tömegtermelésének időszakában keletkeztek. Csapodi véleménye mellett szólnak érvek, de ennek ellenére ez az egyedi időhatár olykor zavarokat, félreértéseket okoz. A muzeális könyvek csoportját Csapodi az 1550 után nyomtatott, különlegesen értékes könyveknek alakította ki, ide kerültek pl. Vörösmarty Mihály könyvtárának darabjai is.

Az is Csapodi újítása volt, és ez eltér más könyvtárak gyakorlatától, hogy az összes 1800 előtt külföldön és 1850 előtt Magyarországon nyomtatott könyvet a Kézirattár hatáskörébe vonta. Csapodinak 1958-ban sikerült elérnie, hogy az addig egy szervezeti egységként működő Különgyűjteményeket, amelybe akkor a Kézirattár és a Keleti Gyűjtemény tartozott, különválasszák, azok önálló osztályokként működjenek tovább. 1958 óta működik a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye ezen a néven és máig változatlan szervezeti felépítésben.

Állománygyarapodás

Csapodi Csaba állománygyarapítási elve az volt, hogy a Kézirattár feladata inkább a tudós, mint az irodalmi hagyatékok gyűjtése. Eredeti történészi képzettségével összhangban elsősorban történészhagyatékokat igyekezett megszerezni.[59]

Gulyás Pál végrendeletileg az Akadémiai Könyvtárra hagyta *A magyar írók élete és munkái* című bibliográfiai munkájának óriási kiadatlan cédulaanyagát, mely 1963-ban került a Kézirattárba,[60] és a későbbiekben nagyon gyakran használt anyagrész volt.

Csapodi Csaba egyik legnagyobb személyes érdeme, hogy a *Bellifortis-corvinatöredék*eket, hat vízfestményt, amelyeket 1951. július 5. óta ideiglenes letétként helyeztek el a Szépművészeti Múzeumban, és ott azokat engedély nélkül felkasírozták, jogtalanul benaplózták, sőt ezen a számon hivatkoztak rá, 1961. október 11-én nem kis erőfeszítések árán visszaszerezte,[61] majd alapos szakcikkben bizonyította, hogy kódex részei voltak.[62]

54. Csapodi Csaba, *Kézirattár, 1957–1975,* MTA KIK Kézirattár Ms 6596/171. 1. old. A könyvtár 1954-es jelentése szerint csoportvezető volt a beosztása. ¶ 55. *Berlász Jenő visszaemlékezései könyvtárosi pályájára*, MTA KIK Kézirattár Ms 6452/209. 2. ¶ 56. Kenyeres 1967, 518. ¶ 57. Csapodi Csaba, *A Régi Könyvek gyűjteménye 1954–1975*. MTA KIK Kézirattár Ms 6596/172. 3. ¶ 58. *Uo.,* 7. ¶ 59. Csapodi 1972; Csapodi 1975; Csapodi 1978 ¶ 60. Csapodi 1964, 330. ¶ 61. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 4232/1961; 4078/1961. Lásd még: Csapodi Csaba, *Kézirattár, 1957–1975,* MTA KIK Kézirattár Ms 6596/171. 11. ¶ 62. Csapodi 1966, 217–236.

Konrad Kyeser Bellifortis *című munkájából Zsigmond király képe*

Csapodi egyik tanulmányából tudjuk, hogy a Kézirattár állománya az 1964 és 1973 közötti években jóval több mint százezer egységgel gazdagodott. A 19. századi nagyjaink közül Petőfi, Arany, Vörösmarty, Eötvös József levelei, Kossuth Lajos *Törvényhatósági tudósításai*nak kéziratos anyaga, Wesselényi Miklós naplói kerültek a gyűjteménybe. Vargha Gyula költőtől, akadémikustól, statisztikustól a levelezése (1963), Adytól több mint 60 levél, Csinszkának több mint 50 levele, Babits-kéziratok, József Attila 5 verse is az állományunkba került.

Fontos kortárs hagyatékoknak is a tulajdonosai lettünk: Balázs Béla, Kosztolányi Dezső és felesége, Harmos Ilona, valamint Hitel Dénes Kosztolányi-gyűjteménye, Szabó Lőrinc, Veres Péter és több részben Dutka Ákos hagyatéka került a Kézirattárba. A természettudósi hagyatékok közül a legértékesebb szerzemény Ortvay Rudolf és Selényi Pál fizikus hagyatéka volt, amelyekben Nobel-díjas fizikusok levelei találhatók. Neumann János 42 levelét, Szent-Györgyi Albert kéziratait, leveleit is ezekben az években szereztük meg.

Állományvédelem, restaurálás

Csapodi Csaba a restaurálás terén is folytatta a Berlász Jenő által megkezdett munkát. 1955–56-ban évente 50 000 Ft-ot, 1957-ben összesen 31 900 forintot kapott régi könyvek restaurálására az Akadémiától.[63] Ezeket az akkor hatalmas összegeket Haraszthy Gyula, a Könyvtár főigazgatója teremtette elő az Akadémia akkori elnöke, Rusznyák István segítségével. A veszélyeztetett, beteg könyveket gázban fertőtlenítették, 1957-ben 15 ősnyomtatványt és több mint 500 egyéb régi könyvet.[64]

Csapodi a kéziratok tárolási módját is megújította. Cseh példa alapján bevezette, hogy álló tékák helyett fekvő dobozokban legyenek a kéziratok, ami állományvédelmi szempontból kíméletesebb, helykihasználási szempontból előnyösebb tárolási módszer.

Feldolgozó munka

Csapodi Csaba irányítása alatt indult el 1966-ban *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai* című sorozat. Miután politikai megfontolásból elsőként Balázs Béla, majd Zalka Máté hagyatékának jegyzékét adták ki, utána sorban napvilágot láttak a fontosabbnál fontosabb hagyatékok katalógusai is.[65]

Személyi állomány

Csapodi osztályvezetősége éveiben a személyi állomány számottevően megnőtt. Kezdetben Gergely Pál, az MTA régi tisztviselője volt Csapodi helyettese, akit 1949-ben a főtitkári hivatalból helyeztek át a Kézirattárba, és feladatul az Akadémia 1949 előtti iratainak (RAL) rendezését kapta, mintegy folytatva ezzel korábbi hivatali munkáját. Eleinte a két vezetőn kívül még F. Csanak Dóra, Sáfrán Györgyi és mindössze fél évig Kicsi Sándor dolgozott az osztályon, majd idekerült Haranginé Boros Vilma, Hajnal Gáspár, és az 1960-as évek végétől tovább nőtt a munkatársak száma. Ekkor került a Kézirattárba

63. Csapodi 1958, 120. ¶ 64. *Uo.*, 124. ¶ 65. F. Csanak Dórától Balázs Béla kéziratos hagyatéka (1966); Vörösmarty Mihály-levelezés, Csokonai Vitéz Mihály-levelezés, Ady Endre-gyűjtemény (1967), valamint Szabó Lőrinc kéziratos hagyatéka (1973). Fráter Jánosné a Bolyai-gyűjteményt (1968), Csapodi Csaba a Magyar Codexek elnevezésű gyűjteményt (1973) dolgozta fel, Marth Hildegard pedig a Goethe-gyűjteményt rekatalogizálta (1973).

Az osztály munkatársai az olvasóteremben: Szegszárdy-Csengery István, Gergely Pál, F. Csanak Dóra, Csapodi Csaba, Hamburger Klára, Büky Béla, Hajnal Gáspár, H. Boros Vilma, ismeretlen, Sáfrán Györgyi és Wilhelm Rudolf az 1960-as évek elején

A British Academy delegációjának látogatása a Kézirattárban: J. P. Taylor, Marticskó József, ismeretlen, Kürti Györgyné, J. U. Robinson, H. D. F. Kitto, Mihályi Gusztáv és Csapodi Csaba (1961)

többek között Fráter Jánosné, Kempfner Pálné, Kondor Viktória, Körmendy Kinga, Maróth Miklós, Rejtő István, Ritoókné Szalay Ágnes, Rozsondai Marianne, Wojtilla Gyula.[66] Csapodi Csabának becsvágya volt, hogy a lehetőségek megszabta keretek között a Kézirattárban tudományos munka is folyjon. Sikerült elérnie, hogy az osztály arra érdemes munkatársai heti egy kutatónapot kapjanak.

Csapodi Csaba 1975. december 31-én, 65 éves korában nyugdíjba ment. Az ő és Berlász Jenő érdemeit nem lehet eléggé hangsúlyozni: ők ketten rakták le azokat az alapokat, alakították ki azokat a működési kereteket és feldolgozási módszert, amelyek szerint a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye ma is dolgozik.

66. Szabó 1992, 92.

F. CSANAK DÓRA OSZTÁLYVEZETŐI ÉVEI (1976–1997)

Csapodi Csaba nyugdíjba vonulása után F. Csanak Dóra vette át az osztály irányítását, aki ekkor már 24 éve dolgozott az MTA Könyvtárában, előbb rövid ideig a folyóiratcsoportban, majd utána végig a Kézirattárban. Nagy szakmai gyakorlata és tekintélye volt, angolul, németül és franciául is kiválóan beszélt.

Állománygyarapodás

Osztályvezetőségének két évtizede a nyugodt gyarapodás időszaka volt. Számos művész, tudós, politikus értékes hagyatékával gazdagodott a Kézirattár, mint például Aczél György, Bárczi Géza, Bartucz Lajos, Bernáth Aurél, Bibó István, Dercsényi Dezső, Eötvös Loránd, Erdei Ferenc, Fél Edit, Fülep Lajos, Granasztói Pál, Gunda Béla, Hankiss János, Horváth Barna, Illés Endre, Kardos Tibor, Király István, Klaniczay Tibor, Lakó György, Laziczius Gyula, Menczer Béla, Molter Károly, Pilinszky János (1989, ajándék), Sőtér István, Tamkó Sirató Károly. A felsorolásból látszik, hogy a Kézirattár a Kádár-rendszer kulturális politikája kutatásának megkerülhetetlen bázisa lett. Aczél Györgynek, a Kádár-rendszer „kulturális pápájának" hagyatékán kívül idekerült Aczél bizalmas embereinek, Király Istvánnak, Sőtér Istvánnak, Nagy Péternek a hagyatéka is. Később, 2013-ban, a sort Köpeczi Béla hagyatéka tette még teljesebbé.

A kisebb, de rendkívül értékes 19. századi gyarapodások közül meg kell említeni Petőfi Sándor három és Kossuth Lajos egy levelét, Arany Jánosnak Toldy Ferenchez írott levelét. Széchényi Ferenc és Széchenyi István levelei, Széchényi Lajos költeményei, és a Széchenyi családdal kapcsolatos naplók és feljegyzések is ezekben az években kerültek a Kézirattár állományába.

A jelentős Bolyai-gyűjtemény is tovább gazdagodott. Vásárlás révén került a gyűjteménybe Bolyai Farkas *Az arithmetika eleje* című műve Bolyai János autográf bejegyzéseivel. A 20. század fontosabb íróitól is kerültek be kéziratok. Szabó Dezső *Megered az eső* című regényének autográf kézirata, Áprily Lajos levelei, Németh László *Apai dicsőség* című drámájának autográf variánsa, Erdélyi József hagyatéka.

Feldolgozó munka

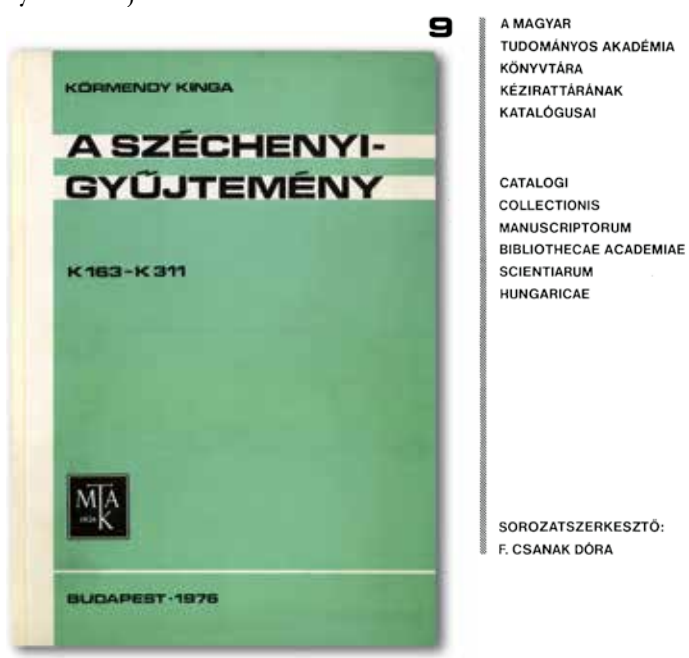
A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai című sorozatban F. Csanak Dóra osztályvezetői működése 21 éve alatt 14 kötet látott napvilágot. Olyan nemzeti jelentőségű hagyatékok katalógusa készült el, mint Körmendy Kinga munkája, *A Széchenyi-gyűjtemény* (1976), valamint Sáfrán Györgyitől *Kosztolányi Dezső hagyatéka. Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona hagyatéka. Hitel Dénes gyűjteménye* (1978), és ugyancsak Sáfrán Györgyitől az *Arany János-gyűjtemény. Petőfi Sándor-Szendrey Júlia kéziratok* (1982). Még egy katalógust ki kell emelni a 14 közül, az 1984-ben megjelent *Fülep Lajos kéziratos hagyatéka* című kötetet.

F. Csanak Dóra és Fülep Lajos. Zengővárkony, 1964

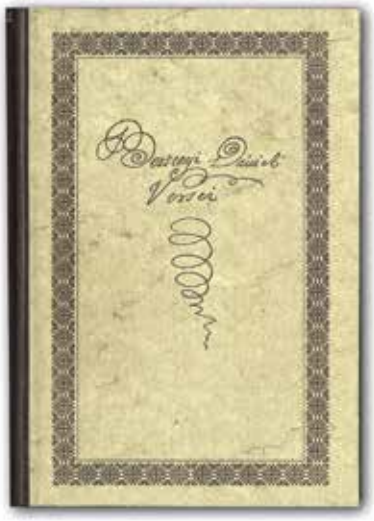
Raktározás

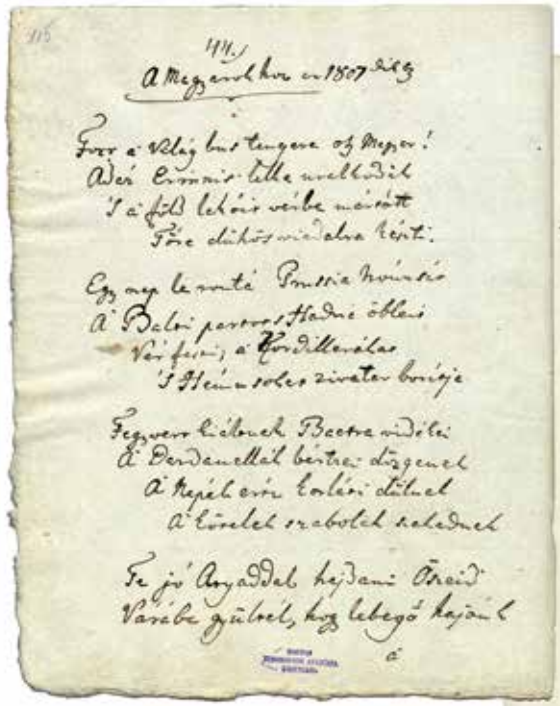
1984 szeptemberében felújítási munkák kezdődtek az MTA Könyvtárában, amelyek befejezése után, 1988-ban a Kézirattár megkapta a fölötte lévő teljes 2. emeleti raktárt. A beköltözéskor a Kézirattár állományának mintegy 75%-át kellett megmozgatni, a Székházban és a Törökbálinton tárolt dokumentumok jelentős részét sikerült itt logikus rendben elhelyezni.[67] A költöztetést és a rendberakást is a Kézirattár munkatársai végezték. Az új raktárhelyiséggel több évtizedre megoldódtak a Kézirattár raktározási gondjai. Több mint félévi zárva tartás után, nem egy beázást is túlélve, az eredeti határidőnél jóval később, 1991 februárjában nyitott ki újra a Kézirattár.[68]

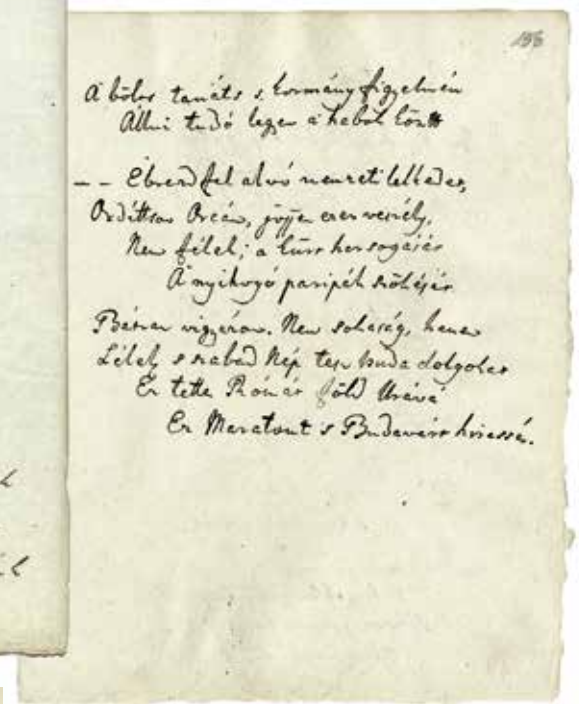

Körmendy Kinga munkája, A Széchenyi-gyűjtemény, *1976. A kézirattári sorozat 9. kötete*

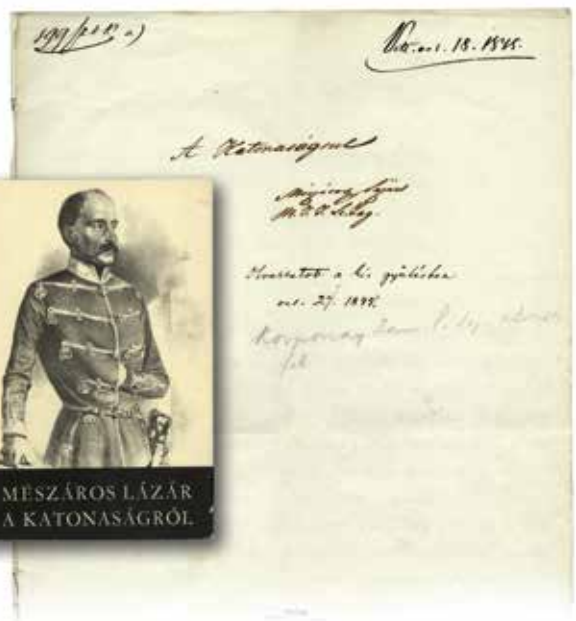
67. *A Magyar Tudományos Akadémia...* 1989, 16. ¶ 68. *A Magyar Tudományos Akadémia...* 1991, 12–14.

A Berzsenyi Dániel születésének 200. évfordulójára megjelent fakszimile-kötet és A magyarokhoz *kézirata Kazinczy Ferenc hagyatékában*

Mészáros Lázár székfoglaló értekezése és annak későbbi nyomtatott kiadása

A Kriza-kódex. *Hasonmás kiadása 1988-ban jelent meg, N. Abaffy Csilla rendezte sajtó alá*

ROZSONDAI MARIANNE OSZTÁLYVEZETŐI ÉVEI (1997–2010)

F. Csanak Dóra nyugdíjba menetele után, 1997. szeptember 1-jétől Rozsondai Marianne régikönyves kötéskutató szakember vette át a Kézirattár vezetését, aki ekkor már 28. éve dolgozott az osztályon. Az ő vezetése idején, 1998-ban igazgatói döntésre a Mikrofilmtár mint önálló szervezeti egység megszűnt, és integrálódott a Kézirattárba.[69]

Állománygyarapodás

A Kézirattár vásárlással,[70] ajándékozással vagy más úton további értékes anyaghoz jutott hozzá. A régikönyvállomány 1999-ben számottevően gazdagodott Zsilka János 104 darabból álló értékes könyvgyűjteményének megvásárlásával, amivel 8 újabb ősnyomtatványnak is birtokába jutottunk.[71]

Ajándékozás révén Goda Gábor hagyatéka, Egry József 120 levele (1999), Sőtér István hagyatéka, Kosztolányi Dezső levelezése, Kodolányi János levelei Nyerges Pálhoz, Szabó Lőrinc hagyatékának második része, Horváth János irodalomtörténész hagyatéka, Berzsenyi Dániel *A magyarországi mezei szorgalomról* című művének kézirata került az Akadémiai Könyvtárhoz. Teljesnek mondható hagyatékokkal is gyarapodtunk, ezek közé tartoznak például a magyarországi gnosztikus mozgalom, Mérei Ferenc, Domokos Mátyás hagyatéka. Külön ki kell emelni Radnóti Miklós hagyatékát, amelyet özvegye, Gyarmati Fanni 2008-ban hagyott az Akadémiai Könyvtárra.

Az MTA Könyvtárának gazdag térképgyűjteménye volt, de azt az 1980-as években meggondolatlanul elkótyavetyélték. Ezért is van nagy jelentősége annak, hogy 2004-ben Járai Zsigmond, a Nemzeti Bank akkori elnöke megvásárolta és az MTA-nak ajándékozta Szántai Lajos több mint 800 tételből álló, magyar vonatkozású térképgyűjteményét. Az 1528 és 1850 közötti években megjelent térképekből 2007-ben kiállítást rendezett a Kézirattár.

Állományvédelem, restaurálás

1999-ben 24 db Mohács előtti oklevelet sikerült rendbe tetetni. 2007-ben Magda Gabor-Hotchkiss 4000 dollárt adományozott állagmegőrzésre, ebből az összegből Gábor Andor hagyatékát restauráltattuk, de jutott belőle kézirattároló dobozok beszerzésére is.

Ahogy említettük, az 1950-es évek elején Sasvári Dezső, az OSZK restaurátora számos klasszikusunk kéziratát bekötötte. A köttetés kétségtelenül hozzájárult, hogy a kéziratok ne kallódjanak el, de sajnos, sok kárt is okozott. Ugyanis, ha egy-egy kéziratlap nagyobb méretű volt és kilógott a kötetből a többi lap közül, egyszerűen behajtották a kilógó részt. A túl szoros kötés miatt a szövegeket gyakran nehéz volt kibetűzni, elolvasni. A kéziratok tárolásának, őrzésének mai elveit követve, ezeket a köteséket szétszedetjük, a kéziratokat restauráltatjuk és mindegyiket külön borítékban, vízszintes helyzetben tároljuk. Ez a munka 2001-ben a Vörösmarty-hagyatékkal indult, majd 2003-ban a Csokonai-hagyatékkal folytatódott.

Az informatika kínálta lehetőségek kihasználása, tematikus honlapok, kiállítások, elismerések

A könyvtárak életébe az 1990-es években a legnagyobb változást az internet és a digitalizálás megjelenése hozta, a technikai fejlődés ugrásszerű volt. 1994-ben a Kézirattár bekapcsolódott az Aleph integrált könyvtári rendszerbe,[72] de az Aleph-nek a Kézirattár egyedi igényeihez igazításában Rozsondai Bélának volt meghatározó szerepe, ő alakította ki az adatmezőket. A digitális fejlődés újabb lépcsőfoka volt, amikor 2008 év végén a Kézirattárban kiépült a WiFi-hozzáférés.

A digitalizálási munkák főként külső cégek bevonásával és pályázati pénzekből kezdődtek meg.

Az MTA Könyvtára világhálón közzétett első digitalizált gyűjteménye, Thomas Ender felvidéki akvarelljeinek honlapja 2000-ben készült el. A következő évtizedben számos nagysikerű tematikus honlapot készítettek a Kézirattár munkatársai.[73]

Jeles évfordulókhoz, eseményekhez kapcsolódóan a Kézirattár több kiállítást rendezett, az esetek többségében a Vasarely-teremben. 1998-ban *A Magyar Tudományos Akadémia és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc* címmel nyílt meg kiállításunk. 2002-re két kiállítás is jutott: Bolyai János születésének 200. évfordulója és a Kossuth-év alkalmából is kiállítást rendeztünk. 2003-ban a Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300.

69. Csaknem húsz év elteltével, 2017-ben a Mikrofilmtár levált a Kézirattárról, és a Szakinformatikai Osztályhoz csatolták. ¶ 70. Például: Vörösmarty Mihály 2 leveléhez (1997), Ferenczy Béninek a lányához írott leveleihez (1998), Kosztolányi Dezső-levelekhez, (1999), Kós Károly 56 leveléhez (2001). ¶ 71. Rozsondai–Rozsondai 2013, 9. ¶ 72. *A Magyar Tudományos Akadémia…* 1994, 18. ¶ 73. Ifj. Pápai Páriz Ferenc peregrinációs emlékkönyve, az *Album amicorum* 2004-ben került fel a világhálóra, amely Rozsondai Béla, Mázi Béla és Sajó Tamás munkáját dicséri (http://ppf.mtak.hu/). A gróf Teleki József által vásárolt corvina, a Ludovicus Carbo-kódex 2005 óta elérhető az interneten, a szakmai szövegeket Rozsondai Marianne és Véber János írta (http://carbo.mtak.hu/). A Bolyai-honlap Horányi Károly és Mázi Béla munkája (*Scientia Spatii*) 2009-ben készült el (http://bolyai.mtak.hu/). Radnóti Miklós születésének századik évfordulóján, 2009-ben nagy sajtóvisszhangot kiváltó kiállítást rendezett Babus Antal, majd egy évvel később ennek alapján bemutatták a Radnóti-honlapot *„Ó, költő, tisztán élj te most…": Száz éve született Radnóti Miklós* címmel. A honlap (http://radnoti.mtak.hu) két évvel később az eFestival 2012 pályázaton Kiváló Digitális Tartalom különdíjat kapott.

Borzsák István akadémikus ajándéka ez a 15. századi pergamen Breviarium Romanum

évfordulója alkalmából, 2005-ben Teleki József, az Akadémia első elnöke és Könyvtára alapítója halálának 150. évfordulója alkalmából, 2007-ben a Kodály-év alkalmából, 2008-ban Vigyázó Ferenc emlékére, 2009-ben pedig Radnóti Miklós születésének századik évfordulója alkalmából rendeztünk kiállítást.

A gyűjtemény értékéről, nemzetközi elismertségéről tanúskodik, hogy 2009-ben Bolyai János *Appendix*ének saját kezűleg javított példánya felkerült az UNESCO Világemlékezet (Memory of the World) listájára.

BABUS ANTAL OSZTÁLYVEZETŐI ÉVEI (2010–)

2010. május 1-jén Rozsondai Marianne Babus Antalnak adta át a Kézirattár irányítását, aki akkor kis híján már negyedszázada dolgozott az osztályon.

Állománygyarapodás

A korábbi évtizedekben a Kézirattár éves beszerzési kerettel rendelkezett, abból tudott gazdálkodni, de ez a helyzet megváltozott az utóbbi években, a vásárláshoz pályázni kell vagy támogatókat kell felkutatni. A nehézségek ellenére a Kézirattár számos értékes kézirattal, hagyatékkal gyarapodott. Így például 2011-ben és 2014-ben Németh László Vekerdi Lászlóhoz írott leveleit, 2013-ban pedig Berzsenyi Dániel néhány kéziratát, Arany János 12 levelét és a vele kapcsolatos dokumentumokat sikerült megvásárolnunk.

A tíz évig az MTA Irodalomtudományi Intézete keretei között működő Illyés Gyula Archívum 2013-ban megszűnt, így a költő kéziratos hagyatéka és könyvtára is a Kézirattárba került.[74] Arany János *A honvéd özvegye* című versének eredeti autográfjához Áder János köztársasági elnök anyagi támogatásával jutottunk hozzá (2019). 2021-ben Kovács Pétertől, Pilinszky János örökösétől ajándékba kaptuk a költő 21 levelét és egy kéziratát. Majdnem teljesnek mondható hagyatékokat is szép számban vásároltunk vagy kaptunk ajándékba.[75]

2015-ben Radnóti Miklós hagyatéka után feleségének, Radnóti Miklósné Gyarmati Fanninak az iratai is ajándékként kerültek a Kézirattárba. 2021-ben Freund Tamásnak, az MTA elnökének pénzügyi segítségével megvásároltuk az Erdélyi Tárat, Erdélyi János és Erdélyi Pál hagyatékát. Az Erdélyi Tár páratlanul gazdag és egyedülállóan épségben megmaradt családi archívum, a 19. századi magyar kultúra történetének értékes forrása.

74. Sajnos nem a teljes hagyaték, mert például, a teljes levelezést továbbra is Illyés örökösei őrzik. ¶ 75. A teljesség igénye nélkül néhány név: Vekerdi László (2011), Tálasi István (2011), Molnár Tamás (2012), Hajdú Péter (2012), Köpeczi Béla (2013), R. Várkonyi Ágnes (2016).

A Kézirattár munkatársai a 2010. évet búcsúztatva: Mázi Béla, Boross Klára, Tóth Gábor, Rozsondai Béla, Rozsondai Marianne, Körmendy Kinga, Babus Antal, Krähling Edit, Isztray Simon és Bakó Diána

Állományvédelem, restaurálás

Az állományvédelem és a restaurálás továbbra is főleg pályázati pénzekből folytatódott. 2013-ban fény- és hővédő fóliát tettünk az összes olyan könyvszekrényre, amelyeket napfény ér. 2018-ban polipropilén tasakokat, archiválási selyempapírokat és etiketteket vásároltunk, a szakemberek szerint ma ezek a legkorszerűbb tárolási tasakok. 2019–2020 folyamán a „páncélszobában" tárolt legértékesebb kéziratos hagyatékok öreg borítékjait savmentesekre cseréltük: 3075 új borítékra részletes, nyomtatott, új felirat (etikett) is került. 2022–2023-ban a Székházban található nyirkos, poros egykori borospince mintegy 86 folyóméternyi feldolgozatlan anyagát fertőtlenítettük. A fertőtlenítés és a festményrestaurálás kivételével az összes többi restaurálási munkát a FoKa Art két munkatársa, Fodor Eszter és Kalocsai László végezte. Mióta az MTA KIK önálló könyvkötészete megszűnt, savmentes kézirattároló dobozainkat is ők készítik.

Raktározás

Az 1990-es évek közepéig a kandidátusi disszertációk állományrész iránt volt a legnagyobb érdeklődés. A tudományos minősítőrendszer megváltozásával, és azzal, hogy a dolgozatok nagy része digitálisan elérhetővé vált, a disszertációk iránti érdeklődés látványosan megcsappant. Ez a mintegy 20 000 kötet 2021-ben a törökbálinti külső raktárba került. 2023-ban elkezdődött az MTA palotájának felújítása, ezért a 2. emeleti raktárat teljesen ki kellett üríteni, és 2600 folyóméter könyvet és kéziratot a törökbálinti raktárba kellett kiszállítani. Biztonsági megfontolásokból a be- és kipakolást, a szállítást a Kézirattár négy férfi munkatársa végezte el 2023. március 21-e és május 10-e között. A költözés óta hetente egyszer szállítanak be anyagot Törökbálintról.

Feldolgozó munka

Az MTA KIK Kézirattára őrzi hazánk második legnagyobb ősnyomtatvány gyűjteményét, hozzávetőlegesen 1200 könyvet, egyleveles és aprónyomtatványt. Ennek a gyűjteménynek az alapjait is Teleki József rakta le. A mai állomány egyharmada, 409 ősnyomtatvány általa került az Akadémia birtokába. Az akadémiai ősnyomtatványok első szakszerű katalógusát Hellebrant Árpád adta ki 1886-ban, a kötet 466 ősnyomtatvány latin nyelvű leírását tartalmazta. A magyarországi nyilvános könyvtárakban őrzött ősnyomtatványok 1970-ben megjelent katalógusában[76] az Akadémiai Könyvtár 1159 példányát Csapodi Csaba dolgozta fel. A bővülés és a megváltozott tudományos követelmények tették indokolttá egy új, korszerű, nyomtatott ősnyomtatvány-katalógus kiadását. A munkát a Rozsondai házaspár végezte el.[77] A világszínvonalú, a kor igényeinek megfelelő, angol nyelvű *Catalogue of the Incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences* 2013-ban jelent meg az Argumentum Kiadóval közös kiadásban.

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattárának Katalógusai sorozat is bővült 3 nyomtatott tétellel. 2014-ben Czifra Mariann *Kazinczy Ferenc levelezése a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában* című katalógusa jelent meg. 2016-ban Horányi Károly átdolgozta, kiegészítette, a kor elvárásaihoz igazította F. Csanak

76. Sajó–Soltész 1970. ¶ 77. Rozsondai Marianne és Rozsondai Béla 2010. május 1-jétől, nyugdíjba vonulásuk után változatlan körülmények között, külön díjazás nélkül dolgoztak tovább 2012. május 7-ig, amíg az ősnyomtatvány-adatbázis el nem készült. Vö. MTA KIK Kézirattára hivatali levelezése, 12.065/2012 (2012. május 7.).

Catalogue of the Incunables

in the

Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences
(Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ)

INC-MTA

Compiled by

Marianne Rozsondai and Béla Rozsondai

MTA K 1826

Argumentum Publishing House ✧ Library of the Hungarian Academy of Sciences
Budapest • 2013

Az új, korszerű ősnyomtatvány-katalógus címoldala

A Hazádnak rendületlenül *című Vörösmarty-kiállítás a Könyvtár Vasarely-termében*

Monok István főigazgató és Lovász László, az MTA elnöke a Vörösmarty-kiállítás megnyitóján

Dóra Vörösmarty-katalógusát, 2021-ben pedig Krähling Edit két kötetben *Radnóti Miklós és Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni hagyatéká*nak katalógusát tette közzé.

A Radnóti-katalógus I.

Cédulakatalógusaink digitalizálása és bevitele az Aleph-be

2011 tavaszán Magyarország vezető digitális archiváló és tartalomszolgáltató cége, az Arcanum ingyen digitalizálta az 1861 és 1954 közötti kézzel írott betűrendes katalógusunk 20 000 céduláját. 2021 augusztusáig a katalógus képfájlként volt elérhető a honlapunkon. A cédulák felvitele az Aleph könyvtári rendszerbe a Covid-járvány alatt készült el távmunkában. 2020 tavaszán a Kézirattár munkatársai az írógéppel készült cédulakatalógust rögzítették az Aleph-ben, majd 2021 áprilisától augusztusáig a teljes kézzel írott katalógust vitték be, összesen közel 82 000 rekord készült el.

Tematikus honlapok

Folytatódott a digitális tematikus honlapok készítése is. 2010-ben Ady Endre *Vallomás a patriotizmusról* című híres cikkének eredeti kéziratát kapta ajándékba a Kézirattár, és az átadás-átvételi ünnepségre honlap készült. A *„…mennyi szellem, menynyi őserő.” Százötven éves Az ember tragédiája* című honlap 2014-ben vált elérhetővé, és a 2011-ben rendezett azonos című kiállítás anyagán alapul. A 2016-ban *Hazádnak rendületlenül* című Vörösmarty-kiállítás anyaga virtuális kiállítás és adatbázis formájában is elérhető könyvtárunk honlapján. 2018-ban részben a Kézirattár anyagából, részben más hazai és külföldi közgyűjtemények anyagából kiállítást rendeztek *Csillagok csillagképek. Tudomány Mátyás király udvarában* címmel, amelyből tematikus honlap is készült. A *Kultusz és valóság*: *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémián* című honlap a Kézirattárban található Goethe-gyűjteményt mutatja be. A honlap az Akadémiai Könyvtár és a Magyar Goethe Társaság együttműködésében készült 2020-ban.

Digitális gyűjtemények, adatbázisok

A Kézirattár az utóbbi évtizedekben nagy hangsúlyt helyezett anyagainak digitalizálására. Ilyen például Cornides Dániel hagyatékának digitalizálása és internetre vitele (ca. 2000 felvétel)

a Bécsi Egyetem finnugor tanszékével együttműködésben. 2011 és 2018 között készült el a Miskolci Egyetem Szabó Lőrinc Kutatóhelyének és a Kézirattárnak a *Vers és valóság* című Szabó Lőrinc-honlapja. 2013-ban az MTA ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoporttal megállapodást kötöttünk, és 4000 lapot digitalizáltunk Kosztolányi hagyatékából. A kritikai szövegkiadás részeként az *Édes Anna* eredeti kéziratának digitális változata elérhető lett a világhálón.

Az Arcanum Adatbázis Kft. az ország nagy gyűjteményeiben digitalizálta és egy közös adatbázisban elérhetővé tette a *Régi Magyar Könyvtár* I. kötetében található összes tételt. A Kézirattár állományából több mint 400 kötetet, több tízezer oldalt digitalizált a cég.

2016-ban az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport programja keretében elkészült *A magyar nyelvújítás dokumentumai 1810–1830* című nyelvújítási portál. A Kézirattár közel 20 000 digitális felvétellel vette ki részét a munkából, és tette elérhetővé az összes felvételt a REAL MS-ben.

A Kézirattárnak gazdag Mohács előtti oklevélgyűjteménye van. 2020-ban megállapodtunk a Magyar Nemzeti Levéltárral, hogy digitalizálja és az interneten elérhetővé teszi középkori okleveleinket. A mintegy 800 tételből álló gyűjtemény 2021-ben bekerült az MNL Collectio Diplomatica Hungarica adatbázisába.

2021 októberében átadtuk feldolgozásra az Országos Széchényi Könyvtár Térkép-, Plakát- és Kisnyomtatványtárának Szántai Lajos 822 db térképét. A megállapodás értelmében az OSZK munkatársai digitalizálták, szakszerűen leírták a térképeket, az MTA KIK pedig megkapta a digitális fájlok és rekordok másolatát. A Szántai-gyűjtemény 2024 augusztusa óta szabadon elérhető az OSZK honlapján.

Kiállítások

Az ember tragédiája megjelenése 150. évfordulója alkalmából 2011-ben *„…mennyi szellem, mennyi őserő.” Százötven éves Az ember tragédiája* címmel rendeztek kiállítást a Kézirattár munkatársai. A *Hazádnak rendületlenül. 180 éves a Szózat* című kiállítás 2016-ban a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat első napján nyílt meg. Ezen a kiállításon a *Szózat* eredeti kézirata mellett újra látni lehetett az Akadémia tulajdonába visszakerült Vörösmarty-relikviákat.[78] 2019-ben nyílt meg a *Teleki József és az Akadémiai Könyvtár* című kiállítás, amely a könyvtár alapítóját és az alapító állományt mutatta be.

Könyvkiadás

A Kézirattárban őrzött számos könyvből, kéziratból készült reprint és fakszimile kiadvány. Kiemelkedik e kiadványok közül a *Magyar Nyelvemlékek* sorozat. 2012-ben az MTA Nyelvtudományi Intézete és a Tinta Kiadó közös kiadásában látott napvilágot az *Érsekújvári kódex* fakszimiléje. Szintén jelentős a *Nemzeti Könyvtár* sorozat 38. köteteként 2015-ben közreadott mű, Madách Imre fő művének, *Az ember tragédiája* kéziratának fakszimiléje és átirata. 2017-ben a Helikon Kiadóval közösen a *Radnóti Miklós: Bori notesz. Abdai dokumentumok* című kötetet publikáltuk, benne a dokumentumok fakszimiléjével és a nyomtatott szöveggel. 2023-ban az ELTE Eötvös Kiadó Kft-vel közös kiadásában látott napvilágot Komáromi Csipkés György *Anglicum Spicilegium. Angol tallózás* című könyvének hasonmása fordítással, tanulmányokkal.

A hagyományos kiadású könyvek közül kiemelkedik Magyar Lászlónak, a híres Afrika-kutatónak, felfedezőnek *Magyar László utazása Dél-Afrika belsejében az 1849–1857-es években* című könyve, amelyet 2012-ben a Balassi Kiadóval közösen jelentettük meg. 2016-ban megjelent a Radnóti házaspár fényképeit bemutató *Árnyékban éles fény vagy. A Radnóti házaspár fényképei* című album. A Kossuth Kiadóval közös kiadásban 2017-ben megjelent a *Calliotheca. Kincsek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából* című reprezentatív képeskönyv. 2020-ban a Méry Ratio Kiadóval közös kiadásban látott napvilágot *A Waldstein-gyűjtemény. Thomas Ender felső-magyarországi tájképei* című nagyalakú, reprezentatív album, 2021-ben pedig ugyanezen album angol nyelvű változata.

78. 1950-ben és 1953-ban az Akadémiai Könyvtárnak át kellett adnia a Petőfi Irodalmi Múzeumnak Vörösmarty Mihály 11 relikviáját és íróasztalát. Többszöri elvetélt próbálkozás után 2016-ban a *Hazádnak rendületlenül* című Vörösmarty-kiállításra sikerült visszaszerezni őket. Sajnos, a több mint hat évtized alatt néhány relikvia elkallódott, például az elefántcsont sakk-készletnek csak 21 bábuját kaptuk vissza.

Körmendy Kinga

Kódexek, kódextöredékek, oklevelek, jogtörténeti források a Kézirattár K gyűjteményében

A Kézirattár új raktári rendjének kialakítási folyamatában a régi szakrendi állományból az 1950-ben kialakított tűzbiztos helyiségben helyezték el a magyar és latin nyelvű kódexeket, az oklevélgyűjteményt, a legféltettebbnek ítélt kéziratos anyagot, valamint azokat a gyűjteményeket, amelyeket eredetileg egységes személyi vagy tárgyi gyűjtési szempontból hoztak létre. A régi szakrendi felállításról 1955-ben tértek át a Berlász Jenő által kidolgozott új, numerus currens[1] raktározási rendre.[2] A „páncélszobában"[3] elhelyezett, különösen féltett gyűjteményeket[4] nem sorolták be a kéziratok Ms jelzetű folytatólagos számozású rendjébe, hanem K jelzésű numerus currens raktári rendben kezdték meg feldolgozni.[5] Csapodi Csaba osztályvezetése (1957–1975)[6] idején a korábbi vaslemez szekrények helyett 1969-ben igényes berendezést kapott a „páncélszoba". A folyószámozási rendben felállított *Magyar codexek* elnevezésű gyűjtemény (K 31 – K 114) és a *Latin kódexgyűjtemény* kötetei (K 393 – K 500) zárható üveges szekrényekbe kerültek, a többi gyűjtemény kéziratos anyaga a K jelzetüknek megfelelő numerus currens rendben polcokon, minőségi dobozokban lett elhelyezve.

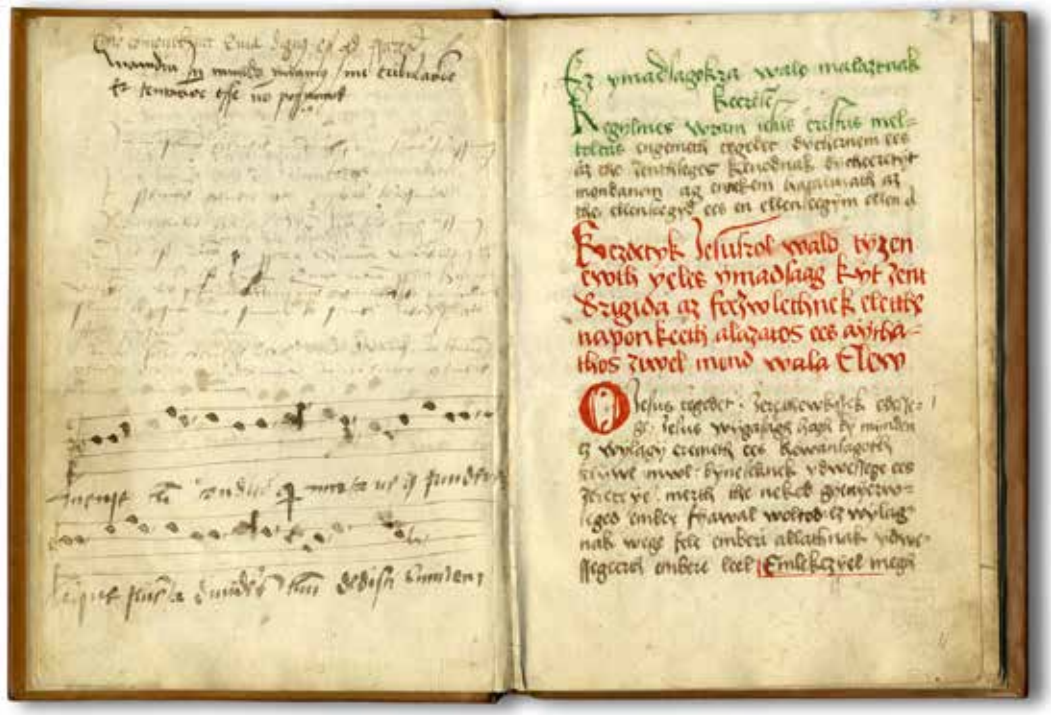
A Magyar Tudós Társaságnak mint a magyar nyelv ápolására alapított intézménynek magánszemélyek már az alapítástól kezdve ajándékoztak magyar nyelvemlékeket, a legváltozatosabb műfajú és korú magyar nyelvű kéziratokat, latin és magyar nyelvű okleveleket, latin kódexeket. Rómer Flóris, az 1861-től önálló kézirattár első vezetője alakította ki a kéziratok első szakrendjét. 1876-tól Jakab Elek folytatta a kéziratos anyag rendezését alapjában megtartva a Rómer-féle szakrendet, amely egészen a II. világháború végéig fennállt. A magyar és latin kódexeket nagyság szerint (2rét, 4rét, 8rét és még kisebb formátumokban) a II. szakcsoportban állították fel.[7] Ebben a szakrendben az eredeti kódexekkel együtt őrizték az Akadémia által készíttetett kódexmásolatokat is.[8] A *Magyar codexek* elnevezésű gyűjteményt Csapodi Csaba alakította ki az 1960-as években, majd 1969 után az eredeti a nyelvemlékkódexeket és az addig velük a *Magyar codexek* szakcsoportjában tartott 18. század végéig írt értékes magyar nyelvű kéziratokat a páncélszoba egyik üveges szekrényében állította fel.[9]

A gyűjtemény nem azonos a régi szakrendi *Magyar codexek* szakcsoporttal, amely eredetileg is nagyon vegyes volt mind tartalmilag, mind formailag. Nemcsak a szorosan vett nyelvemlékkódexeket tartalmazta, hanem az írásbeliség szinte minden műfajából magyar nyelvű eredeti és másolt kéziratokat, többek között latin–magyar szótártöredéket, horvát–magyar emlékeket, szlovák orvosi kéziratos könyvet, orvosságrecepteket, énekeskönyveket, verseket, imádságokat, nyomtatott könyvek kéziratos másolatait. Csapodi Csaba a gyűjteményről készített katalógusa előszavában ismertette a gyűjtemény összeállításának szempontjait. Indokolta a régi szakrendi anyagból a nagyon különböző műfajú, 16–18. századi magyar nyelvű kéziratok bevételét, illetve megtartását a gyűjteményben. A régi magyar nyelvemlékek összegyűjtésének egykori akadémiai céljára emlékeztetve a szakrendi *Oklevélgyűjtemény*ből kiemelte a magyar nyelvű okleveleket, időhatárnak állítva a magyar nyelvemlékek esetében a könyvtári gyakorlatban elfogadott 1550-es évet.[10] Így került be a gyűjteménybe a szorosan vett nyelvemlékkódexek mellé például Drágffy János végrendelete 1524-ből (K 44), Pekry Lajos 1549. február 14-én kelt oklevele (K 50), a 16–17. századi kéziratok közül a konstantinápolyi Héttorony foglyának, Wathay Ferencnek a nagyon sokat reprodukált énekeskönyve

1. Folytatólagos számozás, beérkezési sorrend szerinti számozás. ¶ 2. Berlász 1957, 10. – Berlász Jenő történész, levéltáros, könyvtáros 1948–1956 között volt a Kézirattár vezetője, átalakulásának megszervezője, új raktári rendjének kialakítója. ¶ 3. A Kézirattárban páncélozott ajtóval ellátott helyiség, ahol a legnagyobb értékeket helyezték el, kinyitásának szigorú rendje van. ¶ 4. Berlász 1957, 13. ¶ 5. F. Csanak 1967, 5–6. ¶ 6. Csapodi Csaba történész, corvinakutató, 1951-től a Kézirattár helyettes vezetője, 1957–1975 között a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője. ¶ 7. Berlász 1957, 4–5. ¶ 8. Abaffy 2001, 63–84. ¶ 9. Abaffy 2001, 83. ¶ 10. Csapodi 1973, 5–6, 125–129. A katalógus konkordanciajegyzéke pontos áttekintést nyújt a gyűjtemény egyes tételeinek egykori szakrendi jelzetéről.

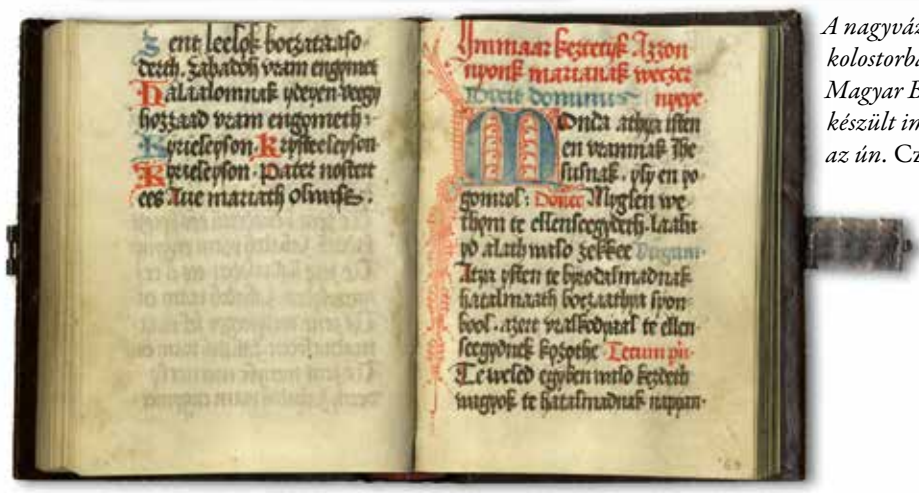

A magyar codexek katalógusa

Gyöngyösi-kódex, *apácák számára készült imádságoskönyv, 16 század eleje*

A nagyvázsonyi pálos kolostorban Kinizsi Pálné Magyar Benigna számára készült imádságoskönyv, az ún. Czech-kódex, *1513*

1604-ből (K 62). A 17–18. századi kéziratok között nagyobb számú protestáns, unitárius és szombatos énekes- és imádságoskönyv, egyházfegyelmi előírás, hitmagyarázó kézirat található, amelyek a kézirattár állományába ajándékozással, vásárlással kerültek a 19. század második felétől. Az elsősorban református egyházhoz kapcsolódó kéziratok mellett (többek között K 70, K 74, K 90, K 101) az erdélyi unitáriusok (K 84, K 98, K 111) és a szombatosok kéziratai (K 110, K 113) alkotnak azonos szempontú forráscsoportot. Ezek közül a Teleki-könyvtárból egy 1600 körüli református katekizmusra (K 57) és Péchi Simon szombatos imádságoskönyvére hivatkozunk (K 113).

A szakrendi *Magyar codexek* csoportban volt eredetileg is a magánjogi írásbeliség egyik anyanyelvű példánya, Vér András 1493 januárjában kiadott menedéklevele (K 33). Ezt az iratot a Teleki család ajándékozta az Akadémiának gyömrői levéltárukból Teleki József halála után.[11]

A gyűjteményben 9 nyelvemlékkódex van, közülük 8 ajándék, ami a reformkor és a Bach-korszak anyanyelv melletti honfiúi elkötelezettségét tanúsítja.[12] Az első nyelvemlékkódexet Gaury

11. Abaffy 2001, 79. Teleki II. Mihály 1694. június 23-án vette át a rokon Muronyi Vér (Weér) családot illető 69 oklevelet. Iványi 1931, 22. ¶ 12. Abaffy 2001, 74.

Károly ajándékozta a családi levéltárból az Akadémiának 1835-ben (K 34), majd Wathay Ferenc énekeskönyvét ugyanő 1842-ben (K 62).

Az Országos Széchényi Könyvtárban a *Látjátok feleim… Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig* címmel 2009. október 29. és 2010. február 28. között rendezett kiállítás[13] nagy lendületet adott a nyelvemlékek kutatásának. Egykor a margitszigeti domonkos apácák tulajdonában lévő nyelvemlékeink közül a *Piry-hártya* (K 36), a *Máriabesnyői töredék* (K 37) és az *Érsekújvári kódex* (K 45) tanulmányozása hozott rendkívül fontos új megállapításokat. Az egykori domonkos kódexeink szövegei – ahogy azt a bejegyzések és egy 1712-ben kiadott, cseh nyelvből fordított kegyességi mű rendkívül alapos szövegösszehasonlítása tanúsítja – tovább éltek a nagyszombati klarissza rendház hagyományában, bizonyítva a kéziratosság és a nyomtatványok egymás mellett élését, a középkori szövegek rejtett utóéletét a 18. századi lelkiség irodalmában.[14]

A Kézirattár nyelvemlékkódexeinek több kötete megjelent hasonmás kiadásban, betűhív átírásban a *Régi Magyar Kódexek* sorozatban.[15] A sorozat 1988–1990 között megjelent kézirattári kódexeinek kiadásában részt vett Csapodi Csaba, a Kézirattár nyugalmazott osztályvezetője és N. Abaffy Csilla, a Kézirattár munkatársa. Kódexeink közül jelenleg az *Érsekújvári kódex* hasonmás kiadása az utolsó a sorozatban a *Régi Magyar Kódexek* 32. köteteként.

A *Magyar codexek* gyűjtemény rejtélyes kötete a *Rohonci kódex* (K 114). 1838-ban Batthyány Gusztáv rohonci könyvtárával ajándékként került az Akadémiára. Tartják hamisítványnak, mesterséges nyelvű rejtjeles írásnak is. Megfejtése folyamatosan foglalkoztatja a rejtjeles írással foglalkozókat.[16]

A latin, görög és német nyelvű kódexek, kódextöredékek gyűjteményét Csapodi Csaba állította fel 1969 után, amikor lehetőség nyílt a páncélszoba másik zárható üveges szekrényébe való elhelyezésükre. A latin és német kódexek a régi *Latin Codex* elnevezésű szakcsoport nagyon vegyes állományában voltak. Innen kerültek áthelyezésre a latin nyelvű kódexek (K 393 – K 467). Csapodi Csaba a raktári rendben a latin kódexekhez csatolta a *Töredékgyűjtemény*ből az azonosított és feldolgozott töredékeket (K 468 – K 487).[17] 1973-ban Moravcsik Gyula hagyatékával kerültek a Kézirattár állományába görög

A latin és görög kódexek katalógusa

Görög nyelvű 11. századi töredék János evangéliumából

13. Madas 2009. Kiállított nyelvemlékeink K 33 (kat. sz. 62), K 34 (kat. sz. 30), K 39 (kat. sz. 54), K 43 (kat. sz. 50), K 45 (kat. sz. 35), K 46 (kat. sz. 499), K 47 (kat. sz. 55). ¶ 14. Lauf 2014, 218–236.; Lauf 2012, 234–255. ¶ 15. K 39, K 40, K 41, K 42, 46, K 47. ¶ 16. Király–Tokai 2020, 167–188. ¶ 17. Csapodi 1985, 11.

nyelvű kódextöredékek. A feldolgozott és publikált töredékeket Csapodi Csaba besorolta a latin kódexek K raktári rendjébe (K 488–500). Így jött létre a Kézirattár latin és görög kódexeinek gyűjteménye (K 393 – K 500). A latin kódexek katalógusát Csapodi Csaba készítette el, 1985-ben jelent meg. Latin és magyar nyelvű előszavában ismertette a neves adományozókat, a legjelentősebb kódexeket, a gyűjtemény létrehozásának indokait és a kódexleírások módszertani szempontjait.[18]

A LATIN KÓDEXGYŰJTEMÉNY

A könyvtár latin nyelvű kódexgyűjteményét Teleki József tudatos vásárlásaival alapozta meg. Még a családi könyvtárból származik a benne lévő pecsét, amely szerint a Bécsből, az ágostonosok Mária Magdolna kolostorából származik a *Diurnale Pataviense* (K 452), amely az abolíciós[19] anyagból kerülhetett a Teleki-könyvtárba. A Könyvtár corvináját, Ludovicus Carbo Mátyás királyt dicsőítő művét (K 397) Teleki József vásárolta meg Farkas Lajos műgyűjtő antikváriustól 1840-ben.[20] 1841-ben két itáliai provenienciájú kódexet ajándékozott a könyvtárnak. I. Leó pápa Firenzében másolt kódexét (*Sermones,* K 439) és egy 14. századi *Iustinianus-kódex*et (K 466) Franz Goldhann bécsi antikvárius régiségkereskedőtől vásárolta. A rítus alapján meghatározott salzburgi ágostonos kanonokok lectionariumáról (K 467) csak annyi adatunk van, hogy 1841-ben szintén Teleki József volt az ajándékozója.

Az egyéni adományok közül kiemelkednek Pulszky Ferencnek, a Nemzeti Múzeum igazgatójának 1867. évi adományai, a nagyon színvonalas francia provenienciájú hóráskönyvek (K 404, K 429). 1893-ban ajándékozta a Kézirattárnak Vámbéry Ármin, a jeles orientalista a Konstantinápolyból hozott, Konrad Kyeser által írt *Bellifortis*-töredéket (K 465). A művet a bolygóábrázolások miatt *Liber de septem signis* néven többször reprodukálták, és haditechnikai forrásként is számon tartják. 1526-ban a Corvina könyvtárral együtt kerülhetett Konstantinápolyba.[21]

A régi szakrendi *Latin codex* csoportot Rómer Flóris hozta létre. Ebben a szakban az 1920-as évek elején 26 latin és 3 német kódexet tartottak számon.[22] Ebben az állományban több olyan kódex volt, amelynek korábbi posszesszorait és az Akadémiai Könyvtárba kerülésének módját nem ismerjük. Közülük

Latin–francia nyelvű hóráskönyv, 1400 k., Franciaország, Pulszky Ferenc ajándéka

18. Csapodi 1985, 5–13. ¶ 19. A II. József által feloszlatott szerzetesrendek könyvtárainak egy részét kiárusították. ¶ 20. Internetes fakszimile kiadása Ábel Jenő latin átírásával (1880), Kazinczy Gábor magyar fordításával (1863) megtalálható a MTA KIK honlapján. ¶ 21. A Carbo-kódexszel együtt az OSZK Corvina-honlapján: https://corvina.hu/hu/category/virtualis-corvinak/osszes/page/2/ ¶ 22. Csapodi 1985, 11.

a legrégibb kódexünkét sem: a beneventán írással[23] 1071–1085 között készült, figurális és díszes iniciálékkal díszített zárai hóráskönyvét, amelyben glagolita írással[24] is olvasható egy bejegyzés.[25]

Vigyázó Ferenc teljesítette apja, Vigyázó Sándor és édesanyja Podmaniczky Zsuzsanna végakaratát,[26] és a kódexekből, ősnyomtatványokból, muzeális értékű régi könyvekből álló gyűjteményüket a birtokokkal és egyéb vagyonelemekkel együtt az Akadémiára hagyta. A Vigyázó-könyvtár révén az Akadémiai Könyvtár kódexállománya jelentősen gyarapodott: 34 latin, 4 olasz, 4 német és egy németalföldi (holland) nyelvű kódexnek lett új tulajdonosa. A Vigyázó-könyvtár kódexeit a 19–20. század fordulóján többségében német és osztrák antikváriusoktól vásárolta meg Vigyázó Sándor, aki pontosan bejegyezte a vásárlás időpontját, árát, az antikvárius nevét, nagyon megkönnyítve ezzel a kódexek posszesszorainak kutatását. Ha a 43 kódex műfaji megoszlását tekintjük, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy Vigyázó Sándor nem egyes műfajokat részesített előnyben, hanem igyekezett a teljes középkori műveltséget képviseltetni gyűjteményében.[27] Nyelvi megoszlás tekintetében a latin nyelvű kéziratok mellett a „volgare", azaz olasz nyelvű kódexek képviselik az anyanyelven való olvasás igényét. A humanizmus térhódításával a természettudományi könyveken kívül (K 458) olasz nyelvű a középkor népszerű olvasmánya, Nagy Sándor élettörténete (K 434), két lelkipásztori mű, egy prédikáció- és egy meditációgyűjtemény (K 427, K 441). Olasz nyelvű iskolás vers olvasható egy grammatikai, retorikai műveket tartalmazó humanista kódexben (K 403). Ha a gyűjtő Vigyázó Sándor bibliofil szempontjait keressük, elsősorban a latin nyelvű hóráskönyvek közül hozhatunk példákat: olasz eredetű (K 413, K 422), francia területen díszített (K 420), valamit a késői, 1540-ből a párizsi egyházmegye rítusa szerinti, részben francia nyelvű hóráskönyv (K 401). Bibliofil és tartalmi szempontból is kiemelkedő Arisztotelész *Liber physicorum*ának egyik ritka latin fordítása. Az észak-itáliai, szép írású humanista kódex eredetileg a Sforza–Visconti könyvtáré volt. 1902-ben vásárolta Vigyázó Sándor Roracher bécsi antikváriustól (K 463).

Szent Pál leveleinek kódexe a 15. századból. Vigyázó Ferenc hagyományozta az Akadémiára

A Vigyázó-ajándékozást követően vásárlással kis számban még az 1950-es években is gyarapodott a latin kódexgyűjtemény.[28] A latin kódexek katalógusának lezárása (1982) után a gyarapodás nagyon szerény. 1985-ben egy prágai egyházmegyei rítust követő, a 15. század első feléből származó graduálét vásárolt a Kézirattár (K 564).[29] Borzsák István 1998-ban

23. A beneventán írás a latin írás egy jellegzetes típusa, amely főként Dél-Itáliában volt elterjedt. A legismertebb a Monte Cassino-stílus. A dalmát tengerparton is használták a 8. század közepétől a 13. századig. ¶ 24. A glagolita egy negyven önálló és egy kiegészítő jelből álló szláv ábécé. ¶ 25. K 394, Csapodi 1985, 16–19. ¶ 26. A végrendeletek nyomtatott példányai RAL 1245/134–137. ¶ 27. Liturgikus kódexek (köztük a hóráskönyvek) 19, Biblia 3, Patrisztika 3, Sermo 1, Lex, canones 4, Moralia (theologia) 7, Philosophia, universitaria, scholaria 4, Auctores 1, Veteraria 1 ¶ 28. K 415 (MTAK 201/1953). További gyarapodások K 409 (MTAK 29/1959), K 457 (MTAK 32/1960), K 431 (MTAK 100/1962), K 419 (MTAK 52/1973). ¶ 29. Növedéknapló MTAK 30/1985. A tétel leírása *Graduale Pragense ad usum ecclesiae parochialis 15/1* címmel az Ms numerus currens cédulakatalógusban található.

Iustinianus császár Institutió*inak IV. könyve a 14. századból*

Város- és kánonjogi szövegek gyűjteménye, 1484

ajándékozott könyvtárunknak egy szintén a 15. század első felében keletkezett észak-itáliai breviáriumot (K 565).[30] Kötéstáblából került elő egy latin–német retorikai traktátus (K 567).[31]

A Központi Antikvárium 88. árverési katalógusában[32] a 63. tétel egy kézirat *Jura civilia ac consuetudines antiquae septem liberarum civitatum* címmel szerepelt. A kézirat a szakirodalomban ismert tárnokjogi forrás,[33] amelynek lelőhelyét Kovachich Mártonnak a forrásközléshez készített anyaggyűjtéséből tudjuk: Teleki László kolozsvári könyvtára, ahol Fronius *Matthias Statuta iurium municipalium Saxonum in Transylvaniae. Coronae, 1583* című művével volt egybekötve.[34] A Kézirattár állományában szerepel is a kötet (RM II. 13), de a hozzákötött kézirat nélkül. Amikor a 19–20. század fordulója tájékán a régi magyarországi nyomtatványokat (RMK) az Akadémiai Könyvtárban kiemelték az addigi szakrendi csoportokból, hogy külön gyűjteményként kezeljék, a Fronius-nyomtatványtól különválasztották a kéziratot. A kéziratot borító első lapot a könyvkötő leválasztotta a kéziratról, erre ragasztotta rá a Fronius-mű címlapját, és így illesztette a nyomtatvány elé. A nyomtatvány és az árverésen felbukkant kézirat kötése azonos volt, mindkettő gerincén M. A. rövidítés. A felbukkant kézirat azonban nem szerepelt a Kézirattár állományában.[35] A könyvtárban 1923-ban történt egy nyilvánosságra került lopássorozat,[36] valószínűleg akkor kerülhetett ki a kézirat is. Az árverésen az Akadémia visszavásárolta a kéziratot,[37] amely a K gyűjtemény numerus currens raktári helyén K 566 jelzet alatt került elhelyezésre.[38]

NÉMET NYELVŰ KÓDEXEK ÉS KÓDEXTÖREDÉKEK

A K gyűjteményben helyezte el Csapodi Csaba a régi szakrendből a Vigyázó-könyvtárból származó 9 német nyelvű kötetet (K 532 – K 540).[39] A kódexek különböző német nyelvterületről származnak, több közülük az *Andachtsbuch* műfajába tartozik

30. MTAK 36/1998. A tétel leírása szintén az Ms numerus currens cédulakatalógusban *Breviarium Romanum* címszóval. ¶ 31. Az 543.536 jelzetű, 16. század végi 3 kolligátumból álló kötet az ingolstadti jezsuita akadémia könyvtáráé volt. Vizkelety 2007, 341–343. ¶ 32. Budapest, 2003. május 16. ¶ 33. Wenzel 1878, 3–51.; Mertánová 1985, 42–43. Mertánová *Nyergesújfalui kódex*ként hivatkozik a kéziratra, szövegét Kovachich szövegkiadásának kéziratából közli. Az 1484-ből való kéziratot elveszettnek tartja, eredeti lelőhelyére, Teleki László kolozsvári könyvtárára is Kovachich, illetve Wenzel tanulmánya alapján hivatkozik. ¶ 34. Kovachich Márton György, *Tavernicalia adversaria pro apparatu ad codicem iuris tavernicalis* OSZK Fol. Lat. 172. II., 49. ¶ 35. A kéziratot a szétválasztáskor nem katalogizálták. A kéziratos kötetben csak az egyik mű a tárnokjogi forrás, a másik az erdélyi szász történetírás atyjának, Johann Lebelnek *De oppido Thalmus* című verses történetírása. A kézirat a szász jogtörténetnek és humanista történetírásnak is fontos forrása. ¶ 36. Csapodi 1967, 14. ¶ 37. MTAK Növedéknapló, 9/2003. ¶ 38. A kézirat azonosításának ismertetése, kézirattári feldolgozása Körmendy 2006, 196–213. ¶ 39. Vizkelety 1973, 13–57, Nr. 1–9.

(K 537, K 538, K 540). Hóráskönyv a németalföldi (holland) nyelvű (K 536) és egy sziléziai kódex (K 539). A *Töredékgyűjtemény* német nyelvű kódextöredékeit az azonosítás után Csapodi Csaba szintén besorolta a német nyelvű kódexek numerus currens raktári rendjébe (K 541 – K 563).[40] A középfelnémet költészet emlékeinek töredékeit közölte Vizkelety András.[41] Wolfram von Eschenbach *Willehalm*-töredéke (K 554) és Hartmann von Aue *Iwein*-töredéke (K 549) Knauz Nándor hagyatékából kerültek a *Töredékgyűjtemény*be, valószínűleg könyvborítók voltak.[42] Egy német nyelvű kánonjogi kézirat a Vigyázó-könyvtárból (K 534) származik, a lőcsei *Krisztus Teste Testvérület* jegyzőkönyve 1431–1584 közötti évekből való (K 535), Steinhaus lőcsei építőmester ajándéka 1868-ból.[43]

KÓDEXTÖREDÉK-GYŰJTEMÉNY (T)

A régi szakrendi *Latin codex* gyűjteményben Latin kódex 2-rét 20. jelzeten voltak latin nyelvű kódextöredékek minden feljegyzés nélkül.[44] Csapodi Csaba az ősnyomtatványok, a *Régi Magyar Könyvek* anyaga és az antikva anyag 1954-től megkezdett szisztematikus restaurálásakor[45] előkerült töredékekkel és a régi akadémiai anyaggal együtt létrehozta a külön *Töredékgyűjtemény*t T jelzettel numerus currens raktári rendben.[46] Célja az volt, hogy a töredékek későbbi tartalmi feldolgozásához biztosítsa megőrzésüket, kutathatóságukat.[47] 1970-ben a gyűjtemény raktári rendje szerinti regisztrumot (nyilvántartókönyvet) készíttetett a hordozó kötetek jelzetének megadásával, és az őrzőkönyvekbe nyomtatott jelzőlapot helyeztetett el a töredék jelzetével, a restauráló nevével és a restaurálás évszámával.[48]

A töredékek formai jegyeit az határozza meg, hogy a könyvkötő mire használta: kötéshez borítónak, előzéklapnak, gerincerősítőnek. Így az egész leveles töredékektől az ujjnyi keskeny gerinccsíkokig minden méret előfordul. A töredékek műfaj tekintetében felölelik a középkori latin írásbeliség teljes területét. Különböző tematikus szempontok (egykori posszesszorok, őrzőkönyvek, műfajok, nyelvek) alapján egységes csoportok állíthatók össze, amelyek egy-egy tudományág számára új forrásterületet jelentenek. A Könyvtár *Töredékgyűjtemény*ének állományában jelenleg is ilyen tematikus forráskutatás folyik, ami jelentős hozzájárulás az állományfeltáráshoz.

A könyvnyomtatás első évszázadaiban a különböző rítusú liturgikus kódexek a római rítus egységes használata miatt elveszítették érvényességüket. A legjelentősebb műveket már ősnyomtatványként megjelentették. Értéket jelentett viszont az íróanyag, a pergamen, ami könyvborítónak, gerincerősítőnek, előzéklapnak, levéltári borítónak kiváló alapanyag volt. Az ősnyomtatványok bekötéséhez gyakran használtak fel könyvborítóként vagy gerincerősítésként pergamenkódexekből kivágott leveleket. Az Akadémiai Könyvtár ősnyomtatványainak kötéseiből[49] kikerült 35 töredéket Hende Fanni, a HUN-REN–OSZK Fragmenta et Codices Kutatócsoport munkatársa dolgozta fel.[50] Az ősnyomtatványok többsége német nyelvterület és itáliai nyomdák terméke, legtöbbjük eredeti kötésben van. Így a bekötésükhöz felhasznált töredékek provenienciája is általánosságban ezekhez a földrajzi területekhez köthető. A Vigyázó- és Teleki-könyvtár ősnyomtatványaiból együtt 31 (14+17) töredék, 4 töredék őrző-könyve pedig különböző posszesszoroktól került az ősnyomtatvány-gyűjteménybe.

Az ősnyomtatványok restaurált kötéseiből kikerült töredékek között formai jellegüknél fogva a liturgikus töredékek vannak nagyobb számban.[51] A középkori septem artes liberales műveltség[52]

A lőcsei Krisztus Teste Testvérület jegyzőkönyvének első oldala az 1431–1584 közötti évekből

40. Vizkelety 1973, 57–69, Nr. 10–32. ¶ 41. Vizkelety 2011, 48–64. ¶ 42. Vizkelety 1973, 64, Nr. 23; 61, Nr. 18.; Vizkelety 2011, 53–59. ¶ 43. Vizkelety 1973, 16–17. Nr. 3–4. ¶ 44. Csapodi 1985, 7–11. ¶ 45. Csapodi 1965, 8–9, 29.; Csapodi 1985, 10. ¶ 46. A töredékek többsége latin nyelvű pergamen kódextöredék, így indokolható különgyűjteményként az elhelyezésük a K gyűjtemény raktári helyiségében, a páncélszobában. ¶ 47. Csapodi 1985, 12. ¶ 48. Körmendy 1979, 7. ¶ 49. Rozsondai–Rozsondai 2013, 458. A kötésmeghatározásokat Rozsondai Marianne, az Akadémiai Könyvtár Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye munkatársa, majd osztályvezetője végezte. ¶ 50. *Fragments Detached from Incunabula in the Department of Manuscripts and Rare Books of the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences* című kutatási beszámoló https://fragmentology.ms/issues/4-2021/hungarian-academy

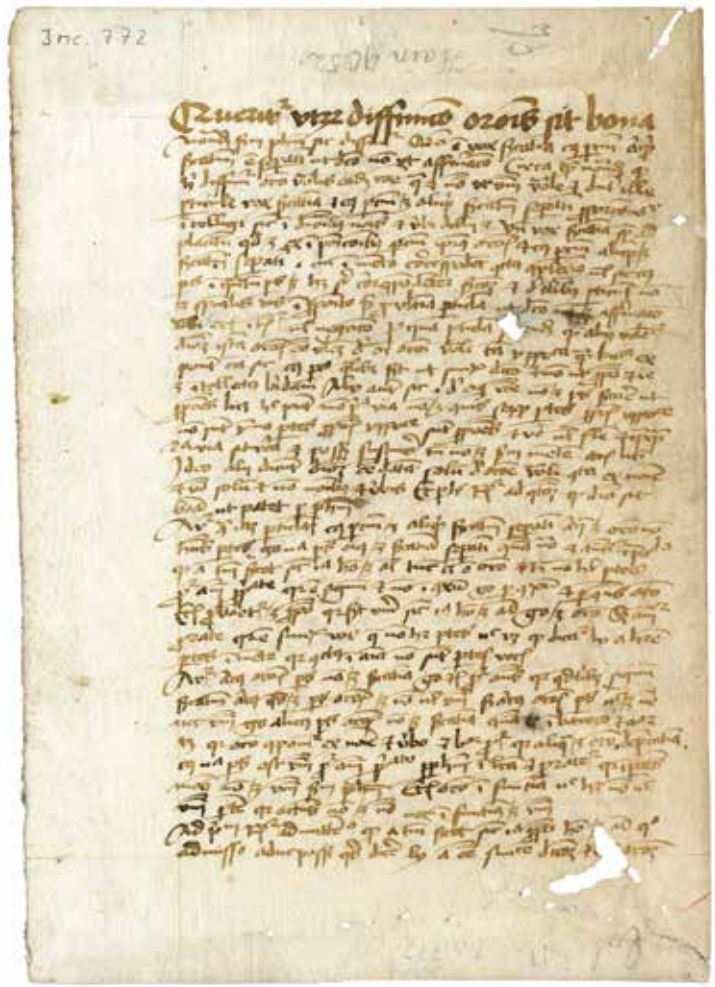
Egy lyoni ősnyomtatvány kötéséből előkerült 10. századi töredék Lukács evangéliumából a passió töredékes soraival

mellett az orvostudomány területét két jelentős mű töredéke képviseli.[53] Az egyik kánonjogi töredék a Vigyázó-könyvtár ősnyomtatványának kötéséhez kapcsolódik (T 488).[54] Az ősnyomtatványokból kikerült töredékek legkorábbi darabját (T 382) egy lyoni ősnyomtatvány kötéséhez használták föl. A 10. századi, délnémet területen karoling minuszkulával írt *Biblia* részlete egy szélesebb csík Lukács evangéliumából a passió töredékes soraival.

Mindkét gyűjtemény köteteiből származnak német nyelvű töredékek: a K 546 a Vigyázó-könyvtárból, a K 557 a Telekiféle ősnyomtatvány-gyűjtemény kötéséhez tartozott.[55]

A töredékek feldolgozásának és kutatásának interdiszciplináris jellegét a Vigyázó-könyvtárból származó T 102 jelzetű töredékünk példázza. Az őrzőkötet ugyan magyar vonatkozású ősnyomtatvány, de a töredék mégsem magyarországi eredetű. Laskai Osvát *Biga salutis* prédikációgyűjteményének Hagenauban 1498-ban nyomtatott példányának kötéséből került ki egy 15. századi *Tractatus de grammatica* 4 levélnyi töredéke. A kötetet a heilbronni ferences kolostorban kötötték be. Ebben az esetben Rozsondai Marianne kötésmeghatározása segített a kötet egykori posszesszorának azonosításában, és a töredék provenienciájának körülhatárolásában. A digitalizált töredékek leírásai elérhetők a svájci *Fragmentarium* adatbázisban.[56]

Knauz Nándor egyháztörténész, történész, az MTA tagja a pozsonyi dóm káplánja, prímási levéltáros, esztergomi kanonok, majd pozsonyi prépost kutatásai során hivatali működésének színhelyein számos kódexlapot, többségében 16–17. századi levéltári iratokról, de könyvkötésekről is lefejtett

Egy 15. századi Tractatus de grammatica *töredéke*

töredéket őrzött meg. Hagyatékának nagyobb részét Pozsonyból az Akadémiának küldték el, de egy része antikváriusi forgalomba került.[57] A Knauz-hagyaték kódextöredékeinek az egykori posszesszor szempontjából egységes csoportját képezik az Esztergomi Főkáptalan Levéltárának 17–18. századi levéltári jelzeteit viselő borítói, amelyek liturgikus kódexek töredékei.[58] Ezek közül a levéltári borítók közül 6 levél az Esztergomi

51. A fólió és negyedrét méretű liturgikus zenei kódexek lapjait lehetett leginkább felhasználni gazdaságosan. Egykor fólió méretű volt egy 14. századi cisztercita antifonále 210x394 mm nagyságú töredéke (T 53 Teleki-könyvtár). Csíkokra vágtak egy 13. századi domonkos antifonálét (T 32 Teleki-könyvtár). Szintén csak két csík maradt fenn egy 12. századi metzi elemeket hordozó német neumairásos graduáléból (T 175 Vigyázó-könyvtár). Egy 15. századi ágostonos *Psalterium chori notatum* könyvborító volt (T 549 Vigyázó-könyvtár). ¶ 52. A latin grammatika oktatásának alaptananyagából, Donatus *Ars minor* című művéből (T 326 Teleki-könyvtár), a középkori egyetem ars fakultásán a logika oktatásának alapszövegéből, Petrus Hispanus *Summulae Logicales*ából szintén a Teleki-könyvtárból származik töredék (T 324b). ¶ 53. A híres salernói iskolához tartozó mű töredéke (T 188) egy bázeli Frobenius-ősnyomtatványból, Avicenna *Canon,* 3. könyv, 4. Tractatus töredéke egy észak-itáliai kéziratból (T 101a Vigyázó-könyvtár) került könyvkötési felhasználásra. ¶ 54. T 488 Erdő 1983, 251–256. ¶ 55. K 546 Vizkelety 1973, 59, Nr. 15; K 557 Vizkelety 1973, 66, Nr. 2, 6. ¶ 56. Nyomtatott példány a *Töredékgyűjtemény* regisztrumában. ¶ 57. Körmendy 1979, 11–12. ¶ 58. Proveniencia-meghatározásukat Csapodi Csaba megbízásából Körmendy Kinga végezte el Mezey László irodalomtörténész, paleográfus, a Fragmenta Codicum akadémiai kutatócsoport megszervezője és vezetője irányításával.

Főszékesegyházi Könyvtár Ms I. 3d jelzetű antifonáléjából származik. Az azonosítás után az antifonálétöredékeket Csapodi Csaba áttette a *Latin kódex* gyűjteménybe (K 483).

Szintén az Esztergomi Főkáptalan Levéltárában volt borítólap a T 1028 jelzetű töredék, ami Váczi Péter hagyatékával került a Kézirattárba. A graduáletöredék értékét növeli, hogy az egykori teljes kódex 1543 előtt bizonyosan Esztergomban használt szerkönyv volt. Halványan, de azonosíthatóan rajta van a posszesszorbejegyzés, hogy a váraljai Szent Imre-kápolna könyve. A graduáletöredék Szent Imre esztergomi tiszteletének legkorábbi liturgikus szöveg, és zenei emléke, és az esztergomi váraljai Szent Imre-kápolna létére az egyetlen írásos bizonyíték.[59]

A T gyűjtemény 1–901 jelzetű töredékanyagának egyházjogi töredékeit Erdő Péter dolgozta fel.[60] A kánonjogi töredékek formailag szinte kivétel nélkül fólió[61] nagyságúak, nagy valószínűséggel nyomtatott könyvek borítói voltak. Jelentős részük Knauz Nándor hagyatékából származik, de eredetük nem ismert. Így nem lehet támaszkodni a felhasználás helyének megállapításában a hordozó könyv nyomdatörténeti adataira, a bekötés helyére. Egyetlen egyházjogi töredék kapcsolható magyarországi nyomtatványhoz.[62]

Egy héber nyelvű, kötéstáblából előkerült kódextöredéket (T 22) szintén Knauz Nándor őrzött meg, Scheiber Sándor azonosította.[63]

A nem csekély számú liturgikus zenei töredéket[64] a zenei kódexekkel együtt Szendrei Janka besorolta a magyarországi középkori hangjegyes forrásokról készített jegyzékébe. A Kézirattár zenei kódexeiről és töredékeiről a kézirattári jelzet alapján összeállított konkordanciamutatóban lehet tájékozódni.[65]

A jelenleg 1061 tételt regisztrált *Töredékgyűjtemény* belső gyarapodása folyamatos, párhuzamosan a Kézirattárban folyó restaurálási tevékenységgel.

Antifonálé töredéke a 15. századból

OKLEVÉLGYŰJTEMÉNY

A Kézirattár állományában jelentős számú oklevél található. Ezek részben eredeti oklevelek, részben másolatok különböző oklevélmásolat-gyűjteményekben. Az első kézirattári rendezéskor külön szakot kapott az oklevélgyűjtemény,[66] de a *Történelem* szak segédtudományi alszakában (*Diplomatarium*, *Oklevéltan*) az eredetieket és a másolatokat nem választották külön.

„Oklevél alatt nem e szó diplomatikai szigorú értelmében vett régi iratot értettek az Akadémia' levéltárnokai és kézirattár őre, sem az Akadémia és könyvtárnok ily jelentést adatni annak nem kívántak; hanem minden királyi, fejedelmi, hiteleshelyi, sőt más fontos hivatalos jellegű iratot és eredeti másféle levelet is az oklevélgyűjteménybe soroztak be, ha két lényeges kellékkel bírtak: hogy t. i. tárgyuk jogi vagy történeti fontosságú s a levél vagy irat eredeti volt, sőt nagyon régi és nagyon fontos történeti és jogi tényeket illető leveleket az eredetiek hiányában másolatban is ide soroztak s itt őriztek."[67] Balogh István családi okmánytárát, amely 1532–1693 közötti iratokat tartalmazott, 1869-ben az Akadémiának ajándékozta.[68] A Bossányi család 1874-ben ajánlotta fel megvételre levéltárát,[69] amelynek anyagát 1875-ben kezdte rendezni Jakab Elek.[70]

A szakrendi Oklevélgyűjteményben elhelyezett eredeti anyagból 1902-ben az Akadémia nagyobb mennyiségű kéziratos történeti forrásanyagot (kéziratokat, leveleket, céhleveleket,

59. Körmendy–Holl–Szendrei 1997, 126–147.; Solymosi 2005, 285–296. ¶ 60. Erdő 1983, 251–256. ¶ 61. Ívrét, a legnagyobb könyvméret. ¶ 62. A T 301 egy 12. századi Gratianus-töredék Heltai Gáspár *Disputatio* című 1568-ban Kolozsvárott megjelent művének borítója volt. Erdő 983), 255. ¶ 63. Scheiber 1969, 243, 142. sz. ¶ 64. A zenei liturgikus töredékek számát a belső gyarapodáson kívül az Országos Levéltárból átadott töredékek növelték (T 424 – T 440). Származási helyükről semmi feljegyzés nincs, kivéve T 425, T 432, T453, amelyeken Jankovich Miklós gyűjteményi pecsétje van. ¶ 65. Szendrei 1981, 147–148. ¶ 66. Jakab 1892a, 133. ¶ 67. Jakab 1892b, 28. ¶ 68. *Akadémiai Értesítő,* 1869, 112. ¶ 69. *Akadémiai Értesítő,* 1874, 161. ¶ 70. Jakab 1891, 315–322. Vö. Berlász 1957, 7.

okleveleket, kancelláriai iratot) adott át az Országos Levéltárnak.[71] A szakok helyrajzi katalógusában jelölték az átadás tényét, és az átadott anyagról tételes jegyzék készült.[72] A Kézirattár anyagának revíziója során, 1925. április 9-én az 1902-es átadásról ismét egy jelzet szerinti jegyzék készült.[73]

Az 1960-as években Csapodi Csaba kiválogatta a korábbi szakrendi anyagból (Oklevélgyűjtemény, Történelem, Oklevéltan), a Bossányi Levéltárból,[74] valamint az 1955-ben bevezetett numerus currens raktári rend kialakítása[75] előtt még a szakrendi Oklevélgyűjteményben elhelyezett középkori és újkori okleveleket, okmányokat, és időrendben (1198–1867)[76] elhelyezte a K gyűjteményben numerus currens dobozszámmal (K 312/1–K 326/61). A Mohács előtti oklevelek (1198–1525) a K 312/1 jelzetű dobozban időrendi numerus currens rendben találhatók.[77]

A K gyűjteményben került elhelyezésre Bassarabits Sándor (1839-1909) honvédezredesnek, a Ludovika igazgatójának[78] 350 darabból álló vegyes kéziratgyűjteménye (K 381–386) is. Ezek többségében 16–19. századi kéziratok, levelek, néhány középkori német, olasz, latin nyelvű oklevéllel.[79] A Kézirattár állományában lévő, nem az egykori szakrendi Oklevélgyűjteményből származó Mohács előtti oklevelek szintén a K gyűjteményben kaptak helyet. Ilyenek a Podmaniczky–Vigyázó-levéltár Mohács előtti oklevelei (K 387/A1–389/A106),[80] vagy a Madách-gyűjteményben részben csonka 4 papíroklevél (K 389A/Madách1–4) kézirattári jelzettel.[81] A Történettudományi Bizottság[82] anyagában lévő Kazinczy Gábor hagyatékból [83] kiemelték az eredeti okleveleket (K 391/1–16.). A Varjú Elemér[84] hagyatékából származó két oklevelet beosztották az egykori szakrendi Oklevélgyűjtemény időrendi numerus currens rendjébe (K 321/427A, K 324/556A).[85] A szakrendi Oklevélgyűjteményből, a Bossányi Levéltárból és Knauz Nándor[86] hagyatékából az 1165–1515 közötti oklevelek 16–19. századi másolatait szintén áthelyezték a K gyűjteménybe (K 390).

A K gyűjteményben lévő, a szakrendi Oklevélgyűjteményből áttett oklevelek korábbi posszesszorairól, beleértve a Mohács előtti okleveleket is, a régi szakrendi katalógus nem tesz említést.[87] A posszesszorkérdés megválaszolásában valamivel könnyebb a kutatók dolga, ha a gyűjtő személye vagy a családi levéltár megnevezett.

71. *Akadémiai Értesítő,* 1902, 242. ¶ 72. Régi könyvtári iratok. K 837/23. ¶ 73. Uo. K 837/19. ¶ 74. Régi szakrendi jelzete Oklevélgyűjtemény 2rét 78–86. ¶ 75. Berlász 1957, 16. ¶ 76. Uo. ¶ 77. A középkori oklevelekről a Magyar Nemzeti Levéltár jegyzéket készített 1997-ben, amely a Kézirattár segédletei között található. A 2020–2021-ben digitalizált oklevelek besorolásra kerültek, és kutathatók az online Collectio Diplomatica Hungarica DF adatbázisában. ¶ 78. Balla 2002, 31. ¶ 79. Szakrendi jelzete Oklevélgyűjtemény 2rét 96. – A Bassarabits-iratok, -kéziratok átvétele: Könyvtári iratok K 809:1917/54. – A gyűjteményt özvegye ajándékozta az Akadémiának. *Akadémiai Értesítő* 1918, 76., a Könyvtárba kerülésre K 809: 1916/30, 38. A gyűjtemény kéziratairól az átadás után Mészöly Gedeon készített jegyzéket, *Akadémiai Értesítő* 1918, 136–150. A kézirattári feldolgozás végleges naplója elhelyezve a dobozokban. ¶ 80. Az okleveleken lévő Vigyázó–Podmaniczky levéltári pecsét szerint az okleveleket még 1945 előtt behozták a rákoskeresztúri Vigyázó–Podmaniczky-kastélyból. A kiégett, kifosztott kastélyból Bartók János rákoskeresztúri helytörténész 1945-ben igyekezett menteni a levéltár anyagát. 1952-ben került egy nagyobb mennyiségű iratanyag a Kézirattárba a levéltárból (177–199/1952, 203/1952). Majd Bartók János fia, dr. Bartók Albert adta át az édesapja által megmentett anyagot. Több részletben került még rákoskeresztúri levéltári anyag a Kézirattárba. A kastély a Vigyázó-örökséggel került az Akadémia birtokába. Az 1945-ös ostrom kastélyt érintő eseményeiről lásd: Gergely 1971. ¶ 81. Akadémiai könyvtári pecsét (20. század második fele) csak a K 389 A/Madách3 jelzetű oklevélen van. Kézirattárba kerülésére a kézirattári segédletekben nem található adat. ¶ 82. A Történettudományi Bizottság másolatban gyűjtötte a magyar történelem forrásaira vonatkozó levéltári anyagot. Az egyes külföldi és hazai levéltári másolatok mellett történészi hagyatékok is kerültek a Bizottság anyagába. Egyes hagyatékokban voltak a másolatok mellett eredeti oklevelek is. Lukinich 1935, 77–100. A Bizottság másolatgyűjteménye a Kézirattárba került. A numerus currens raktározási rend bevezetése után (1955) dobozonként Ms jelzetet kapott a Bizottság anyaga. Lukinich Imre ismertetésének Ms jelzettel ellátott, ún. betanított példánya, kézirattári segédletként szolgál kutatók tájékoztatására. ¶ 83. Kazinczy Gábor publicista, műfordító, politikus, Kazinczy Ferenc unokaöccse. Hagyatékát az Akadémia 1885-ben vette meg. Lásd *Akadémiai Értesítő* 1885, 35. Anyaga a Történettudományi Bizottság iratanyagába került. Lukinich 1935, 78–88. ¶ 84. Varjú Elemér művelődéstörténész, muzeológus, könyvtáros, hagyatékának az okleveleket is tartalmazó része 7/1960. növedéknapló számon került a Kézirattár állományába. ¶ 85. A K gyűjteményben lévő Mohács előtti okleveleket digitalizálták. Kutathatók a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára online Collectio Diplomatica Hungarica DF adatbázisában. ¶ 86. Az Akadémiára került kéziratos hagyatékából az oklevélmásolatokat a Történettudományi Bizottság anyagába tették. Lukinich 1935, 91. A Knauz-hagyatékról lásd Körmendy 1979, 11–12. ¶ 87. „…erről semmi adat nincs". Jakab 1892b, 35.

IV. Béla oklevele 1254-ből

Ady Endre, Székely Aladár felvétele

Ady Lajos édesanyjával, Székely Aladár felvétele

Babus Antal

Ady-hagyatékok a Kézirattárban

1967-ben elkészült az Ady-gyűjtemény nyomtatott katalógusa, amely összesen 35 gyarapodási tételt dolgozott fel, de ezek közül csak öt terjedelmesebb, a többi kisebb beszerzés.[1] Az MTA KIK Kézirattárának Ady-gyűjteménye az alábbi hagyatékokból alakult ki:

1. Mindszenti levelesláda (Vásárlás, 7/1951)
2. Csinszka-hagyaték 1. (Vásárlás Márffy Ödöntől, 28/1954)
3. Csinszka-hagyaték 2. (Vásárlás Márffy Ödön özvegyétől, 46/1965; 6/1966)
4. Hatvany Lajos-gyűjtemény (Vásárlás, 688/1952)
5. Papp Viktor-gyűjtemény (Vásárlás, 306/1952)
6–35. Kisebb beszerzések (22 vásárlás, 8 ajándék)
36. Újabb gyarapodás
37. Fogyás

Mivel 1967 óta csak elvétve bukkantak fel ismeretlen Ady-kéziratok, és ezek közül kevés került hozzánk, az akkori felosztás ma is érvényes, így a hagyatékot ezúttal is ebben a struktúrában mutatjuk be, kiemelve a legérdekesebbeket.

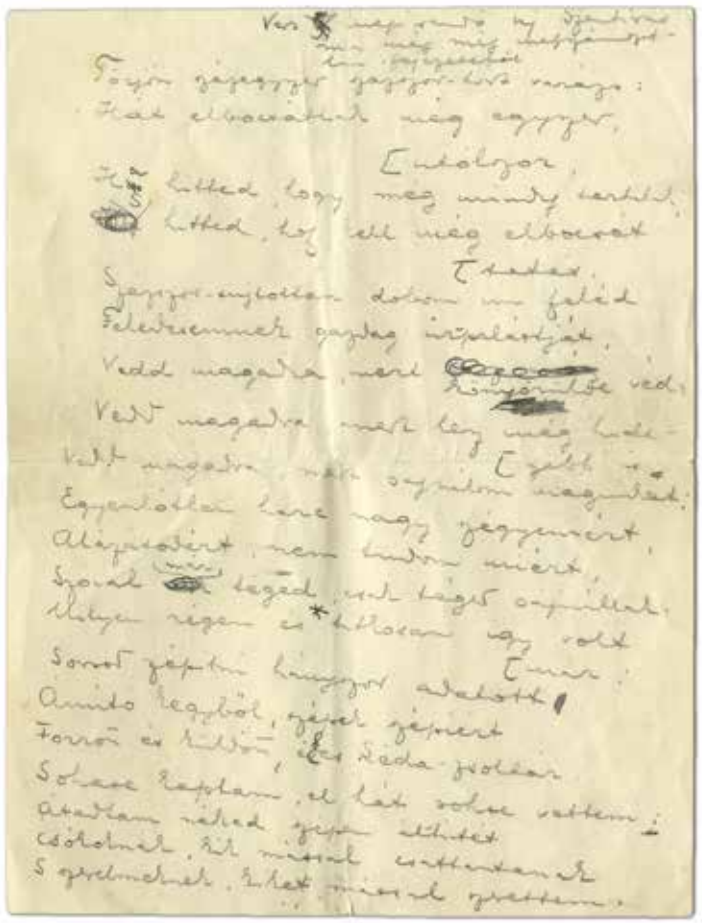
mindszenti levelesláda

Adyt hidegen hagyta kéziratai sorsa, miután letisztázta verseit, novelláit, cikkeit, s elküldte őket a szerkesztőségekbe vagy egyenesen a nyomdába, a fogalmazványokat megsemmisítette, a végleges kéziratok pedig nagyrészt a szerkesztőségekben vagy a nyomdákban kallódtak el. Életmódja sem kedvezett kéziratai, levelezése megmaradásának, hiszen csak élete alkonyán tett szert állandó lakásra, korábban „hotelszobák" lakója volt. Ez az oka, hogy életműve nagyságához képest kéziratos hagyatéka nem terjedelmes. Kéziratainak, leveleinek egy részét édesanyja, „Édes" őrizte Érmindszenten, a másikat pedig az öccse, Ady Lajos.[2] Ezt a hagyatékrészt hívjuk *Mindszenti levelesládá*nak. Évek során a *Mindszenti levelesláda* több részre szakadt. A kéziratok és relikviák egy részét Ady Lőrincné halála évében, 1937-ben végrendeletileg a költő kedves „ősi Scholajára", a zilahi Wesselényi Kollégiumra hagyta. Három évvel később, 1940-ben, Ady Lajos halálakor özvegye a kéziratok számottevő hányadát felajánlotta a Nemzeti Múzeumban felállítandó Ady-emlékszoba céljára, ahonnan azok a Széchényi Könyvtárba kerültek. A *Mindszenti levelesláda* harmadik részét az MTA Könyvtára vásárolta meg 1951-ben Ady Lajosnétól.[3] Az Ady Lajos által őrzött kéziratok között volt 104 neki szóló levél, amelyek többnyire nyúlfarknyi, gyakorlati intézkedést kérő, sürgető levelezőlapok, de van köztük tartalmasabb is, például hangulatjelentés a duk-duk afférról.[4] A költőhöz írott 450 levél csupa-csupa nagy névtől származik. Egyebek között: Balázs Béla (3 db), Csinszka (5 db), Dénes Zsófia (16 db), Diósy Ödön (4 db), Fenyő Miksa (17 db), Földessy Gyula (10 db), Hatvany Lajos (60 db), Horváth János (7 db), Ignotus (19 db), Jászi Oszkár (17 db), Kaffka Margit (2 db), Móricz Zsigmond (2 db), Rippl-Rónai József (2 db). Tucatnyi fénykép is volt a ládában, közülük a legértékesebbek Székely Aladár ma már klasszikus felvételei. A *Mindszenti levelesláda* legégetőbb hiánya a költőnek édesanyjához írott levelei. A családi hagyomány szerint azokat Ides elégette.

elbocsátó, szép üzenet

Ady mintegy 800 verset írt, ehhez képest elenyésző az utókorra maradt verskéziratai száma. Ezt az állapotot tükrözi a mi *Mindszenti levelesládá*nk is, mindössze három Ady-vers autográfja van benne: *A Hold megbocsát*, *Tegnapi tegnap siratása*, és az egyik legnagyobb, leghíresebb verse, a gyűjtemény kétségkívül legértékesebb darabja, az *Elbocsátó, szép üzenet*.[5]

1. F. Csanak 1967, 63–196. ¶ 2. Ady Lajosné 2017, 357. ¶ 3. Ady Endre levelei, feljegyzései s egyéb írásos emlékei. MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye (a továbbiakban: MTA KIK Kézirattár), Növedéknapló: 7/1951. ¶ 4. MTA KIK Kézirattár K 5/42. ¶ 5. MTA KIK Kézirattár K 5/1.

Az Elbocsátó, szép üzenet *fogalmazványa*

A Léda-szerelmet lezáró, négy fóliónyi kegyetlen-gyönyörű vers a *Nyugat* 1912. május 6-i számában jelent meg. Ady Lajos szemtanúja volt a születésének, őt idézem: „kezeim között levő első fogalmazású kézirat bizonysága szerint szokatlanul lassan és szokatlanul sok korrigálással írja meg [...] Csak annyit láttam akkor is, s annyit mutat még ma is az első fogalmazás kézirata, hogy soha nehezebben még nem írt verset, mint ezt."[6] Azt is Ady Lajostól tudjuk, hogy Ady egy-egy verse első, eredeti változatát mindig gondosan letisztázta, még akkor is, ha az egyébként olvasható volt, majd az eredeti fogalmazványt gondosan elégette, hogy úgymond „Nekem ne nézegessen be senki a műhelyembe! [...] Néhány ilyen első fogalmazvány csak úgy maradhatott fenn a birtokomban, hogy a versírás nagyon kimerítette s ezért a *Nyugat* számára való lemásolást és expediálást reám bízta volt. Másnap azonban mindig megkérdezte, hogy elégettem-e a fogalmazványt."[7] Az *Elbocsátó, szép üzenet* kéziratát is így mentette meg Ady Lajos. Magához a vershez megjegyzést fűz: „Az is sajátos dolog volt, hogy a kézirat hátán prózában összefoglalta ennek a versnek a – azt mondhatnám – tartalmát: furcsa, biblikus hangulatú sorokban."[8] Ez azonban hiányzik az autográfunkból.[9]

Ady barátai és Ady Lajos egybehangzóan állítják, hogy a költő „pennával talán soha sem írt verset",[10] apró ceruzacsonkokat hordott a zsebében, azokkal dolgozott. Egy ilyen ceruzacsonk, az, amelyikkel megtörte a százszor-tört varázst,[11] szintén hozzánk került. Ady Lajosné Kaizler Anna úgy hagyományozta ránk ezt a parányi plajbászt, hogy ezzel írta Ady az *Elbocsátó, szép üzenet*et.[12]

Ady Endre és Léda fémlapra nagyított fényképe, fekete viaszos vászon tokban, mellette egy ceruzacsonk, mellyel a költő a verset írta

„ADY ENDRE VÉN DIÁK KEDVES BIBLIÁJA"

Ady életében egyetlen könyv sem játszott olyan fontos szerepet, mint a *Könyvek könyve*. Kis oktáv alakú Károli-bibliáját zakója zsebében hordta, mindig kéznél tartotta az éjjeliszekré-

6. Ady 1923, 152–153. ¶ 7. *Uo.,* 154. ¶ 8. *Uo.,* 155. ¶ 9. Nyilván azokra a biblikus sorokra utal, amelyek a *Nyugat*ban, az első közléskor még ott voltak a vers elején, s nem a végén, de utána soha többé nem jelentek meg: „...Félned kell, ha asszonyra sokat bíztál, mert az asszony a sokat-adónak, a szárnyas férfiúnak megbocsátani nem tud halála után sem. Amíg pedig él s téged továbbvisz tőle fensőségednek parancsa, ő arra gondol, ami lényegének szimbólumos és hiányosságos tartalma. S bizony legalább meg fogja próbálni, hogy vélt bosszújára vélten alkalmas, reprezentatív latrokat keres a te büszkeséged ellen. S nagyon imádd a benned-lakozó egyetlenséges asszonyt, hiú isteni Magadat, hogy repülésedet meg ne zavarják ily nőstényi patvarkodások. (Vers egy megírandó új Szentírás ma még megszámozatlan fejezetéből.)" A kéziratpéldány első oldalán, az első sor fölött, ahol a címnek kellene lennie, csak a zárójelbe tett utolsó, tévesztett sor olvasható: Vers egy megírandó új Szentírás ma még még (sic!) megszámozatlan fejezetéből. ¶ 10. *Uo.,* 154. ¶ 11. Ady Endre ceruzája tokban, mellette fémlemezen Ady Endrét és Diósyné Brüll Adélt (Léda) ábrázoló fénykép. MTA KIK Kézirattár K 9/61. Vö. F. Csanak 1967, 99. ¶ 12. MTA KIK Kézirattár K 9/61.

nyén. Több kortársa egybehangzó emlékezése szerint, az első lapjára a következő bejegyzést írta: „Ady Endre vén diák kedves bibliája." A szeretett könyv fekete vászonkötésének csak a háttáblája maradt az utókorra, amelynek belső, papír oldalán, a költő ceruzás kézírásával egy mondat „Eli, Eli Lama Sabaktana" (sic!) és egy dátum „1918 okt 23" olvasható. Az Istennel és önmaga démonaival viaskodva ezen a borzalmas éjszakán tépte szét szeretett bibliáját. Ady Lajos szerint a dátum téves, a november 22-i születésnapját követő éjszakán semmisítette meg a szívéhez oly közel álló könyvet. Révész Béla szerint azonban helyes az október 23-i dátum, mert neki Vonyica, Csinszka román szolgálója elmondta, hogy szemtanúja volt, amikor Csucsán Ady széttépte a bibliáját, és a lapjait a kályhába dobálta. Egyelőre nem tudni teljes biztonsággal, hogy kinek van igaza. Ady Lajos így számolt be az esetről: „...a 41. születésnapját követő reggel láttam először viszont augusztusi találkozásunk óta. Ágyban fekve, betegen és dúltan találtam. Amikor egyedül maradtunk, suttogva mondotta, hogy »Borzasztó éjszakám volt. Elképzelheted: a bibliámat széttéptem...« s idenyújtotta a biblia letépett fedőlapját [...] A biblia borítékát kegyelettel őriztem. Kétszeresen szomorú emlék az, mert ez volt Bandi utolsó kézírása."[13] Neki, a testvérének mondta, Krisztus arameus nyelven elhangzott utolsó szavait, a feljajdulást, mielőtt a keresztfán kiszenvedett volna.[14]

Később a betegsége már nem engedte, hogy Ady tollat vegyen a kezébe. Leveleket még ezután is diktált, de az aláírásait már családtagjai, felesége, titkára, Steinfeld Nándor és Ady Lajos „hamisították".[15] A biblia háttáblája Ady Lajosnétól került hozzánk egy levélborítékban, rajta az ő kézírásával egy sor: „A Bandi bibliája fedele." A relikvia jelzete: K 9/24.

Ady Endre bibliájának letépett fedele, 1918. október 23.

Csinszka és Márffy Ödön lakásukban

Csinszka fényképe 1914-ből, sajátkezű aláírásával

CSINSZKA-HAGYATÉKOK

Az úgynevezett Csinszka-hagyatékokat két részletben vásárolta meg a könyvtár. Az elsőt 1954-ben Csinszka második férjétől, Márffy Ödön festőművésztől, a második adagot pedig 1965-ben és 1966-ban Márffy halála után az özvegyétől.[16] Hét darab Ady-vers-autográf került ekkor hozzánk, köztük oly ismert költeményeké, mint *Az én hadseregem,* a *Jön az Isten,* a *Két szent vitorlás.* A levelezés legértékesebb darabjai Ady és Csinszka levélváltása: a költőtől 32, Csinszkától 20 levél. Babits 17 Csinszkának írott levelét is őrizzük.

ADY HAJFÜRTJEI

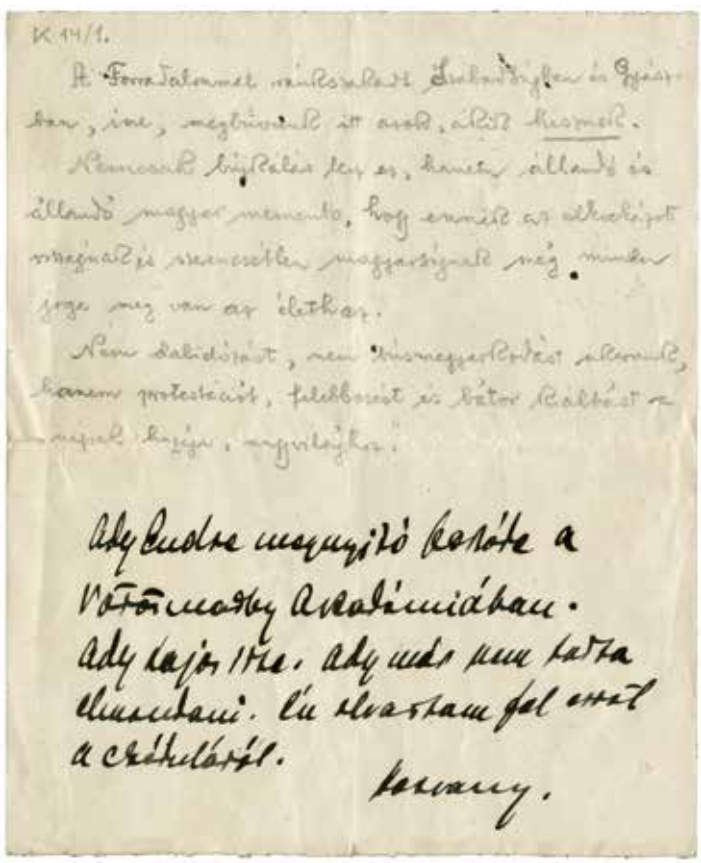
Az Ady-relikviák között Adynak három hajfürtjét is őrzi a könyvtár.[17] Az első hajfürtöt maga Ady vágta le legendás hollóüstökéről, és küldte el levélben Boncza Bertának 1913 októberében az alábbi sorok kíséretében: „Köszönöm, amit küldött, s csak és csupán magának teszem meg, hogy viharvert öreg főm tépett lobogójából én is küldjek, mint a legrégibb romantika korában."[18]

A szövegből kiderül, hogy Ady viszonozta az akkor személyesen még nem ismert 19 éves kamaszlány ajándékát, aki hajfürtjével lepte meg a költőt. Ez a hajfürt 1954-ben, az úgynevezett Csinszka-hagyaték 1-ben került hozzánk, jelzete: K 10/25.

13. Ady 1923, 230. ¶ 14. Ady Lajosné 2017, 329. ¶ 15. Ady 1923, 230. ¶ 16. Márffy Ödönné Hacker Franciska (Cseszka) ¶ 17. A közelmúltban megjelent Ady-relikviakatalógus csak kettőt tart számon. Benkő 2014. ¶ 18. MTA KIK Kézirattár K 10/25.

Ady Endre levele és hajfürtje Csinszkának

Ady Endre beszéde a Vörösmarty Akadémia alakuló ülésén, 1918

19. *Ady Endre megnyitó beszéde a Vörösmarty Akadémián*, 1918. dec., MTA KIK Kézirattár K 14/1.

Csinszka hajfürtje is megmaradt, a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) őrzi (jelzete: A. 191/20), együtt azzal az 1913. szeptember 26-án kelt levéllel, amelynek a melléklete volt. A Márffy Ödön második feleségétől 1965/66-ban megvásárolt Csinszka-hagyaték 2-ben is volt még egy selyempapírba csomagolt hajfürt, ennek a történetét azonban nem ismerjük. Jelzete: K 11/73.

Kétségtelen, hogy a három közül a legnevezetesebb a Hatvany-gyűjteménnyel 1952-ben megvásárolt hajfürt, amelyet Papp Viktor, Ady földije és kedves barátja a költő halottas ágyán vágott le és küldött Ady mecénásának az alábbi sorok kíséretében: „Ezt a pár hajszálat Hatvany Lajos barátomnak adom. Az Ady Endre dús fürtjeiből vágtam halála napjának délutánján, amikor Csorba Géza rajzolta a költőt s Vedres Márk halotti maszkját készítette. Budapest, 1919. február 19. Papp Viktor" Jelzete: K 14/159.

A HATVANY LAJOS-GYŰJTEMÉNY

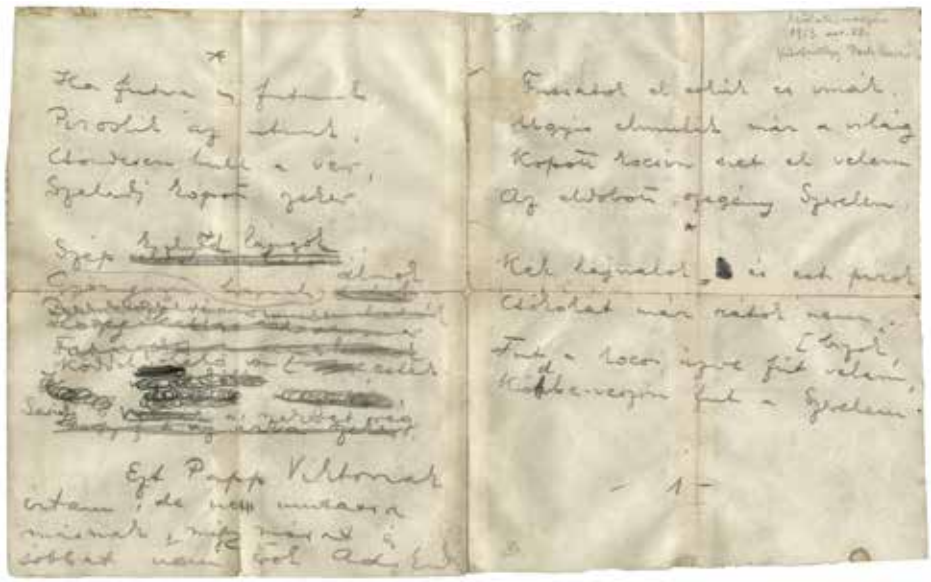
A Papp Viktor-féle hajfürt átvezet bennünket a Hatvany-gyűjteményhez, amelyet 1952-ben vásárolt meg az Akadémiai Könyvtár, 150 autográf Ady-levél van benne, ezek közül 108 Hatvanynak szól. A Hatvany által szervezett ellenakadémia, a Vörösmarty Akadémia 1918. november 27-i alakuló ülésére öccse karjára támaszkodva még kínkeservesen elvánszorgott a költő, de már csak akadozva tudott beszélni, elnöki megnyitóját pedig nem volt ereje elmondani. Ekkor már írni sem tudott, csonkán ránk maradt, pár soros beszédét Ady Lajos vetette papírra. Az autográfra Hatvany tollal azt a megjegyzést írta, hogy az ülésen ő olvasta fel Ady helyett, de ezt a többi résztvevő emlékezése nem erősíti meg.[19]

PAPP VIKTOR GYŰJTEMÉNYE

Papp Viktor, Ady földije és kedves barátja nemcsak egy hajfürtöt birtokolt Adytól, hanem még a *Papp Viktor valcerához* című Ady-vers autográfját, 25 autográf Ady-levelet, Székely Aladár eredeti fényképeit, valamint a költővel kapcsolatos hatalmas újságkivágat- és dokumentumgyűjteményt is.

ÚJABB GYARAPODÁS: VALLOMÁS A PATRIOTIZMUSRÓL

A versekhez hasonlóan Ady prózai és publicisztikai írásainak kéziratai közül is csak kevés maradt fenn. Éppen ezért különösen értékes a Kézirattár egyik újabb szerzeményének, a *Vallomás*

A Papp Viktor valceréhöz *című vers fogalmazványa*

Ady Endre halotti maszkja

a patriotizmusról című cikknek a kézirata.[20] Ráadásul Ady egyik különösen fontos cikkéről van szó, amelyben hazaszeretetéről vall, magát „fajtája exponensének hiszi", s amelynek egyik gyönyörű mondata szállóigévé vált: „...a magyarság szükség és érték az emberiség s az emberiség csillagokhoz vezető útja számára."

Ady Endre Összes prózai művei kritikai kiadása XI. kötetében, a cikkhez fűzött jegyzetekben még az áll, hogy „A cikknek 1924-ben Székely Artúr birtokában megvolt még a kézirata is. Ez azonban nem került be közgyűjteményeinkbe, csupán első oldalának fénymásolatát őrzi a PIM Kézirattára. Az eredeti és teljes kézirat vagy megsemmisült, vagy lappang valahol."[21] 2009 decemberének legvége óta nem lappang, hanem az MTA KIK Kézirattárának tulajdona. Mindezért Eri Székelynek, a fentebb említett Székely Artúr menyének tartozunk köszönettel, tőle kaptuk ajándékba az eredeti kéziratot, és Adynak egy 1906 áprilisában–májusában Székely Artúrnak írott levelét is.[22]

FOGYÁS VAGY GYARAPODÁS?

Az MTA KIK Kézirattára raktárának egyik idegen szemektől távol eső sarkában évtizedek óta pihent egy törött márványtábla, amelyre *A Kalota partján* című Ady-vers négy sora volt felvésve:

Pompás magyarok, templomból jövet
Mentek át a Kalota folyón

Óh tempós vonulás, állandóság,
Biztosság, nyár, szépség és nyugalom.
Ady Endre:
A Kalota partján
1914 junius – 1941 junius

A szájhagyomány úgy tudta, hogy a táblát 1944-ben a magyar honvédség visszavonulásakor Kalotaszentkirályon szerelték le, és egy meg nem nevezett magyar katona leadta a Magyar Tudományos Akadémián. 2010-ben Tóth Gábor, a Kézirattár munkatársa egy alkalommal Kalotaszentkirályon járt, és szóba hozta a márványtáblát, aminek az emléke haloványan még élt a faluban. Péter Mónika Mária helybeli tanárnő kiderítette a márványtábla történetét. A presbiteri jegyzőkönyvek tanúsága szerint Vincze Géza református lelkész, újságíró, irodalomtörténész, Kalotaszentkirály szülötte, Ady másodunokatestvére szorgalmazta 1941-ben egy Ady-emléktábla elhelyezését a református templomban annak emlékére, hogy a költő 1914 júniusában a templomból gyönyörű népviseletben kifelé jövő hívek láttán itt írta *A Kalota partján* című költeményét. Az Ady Társaság költségén a táblát végül nem a templomban, hanem szabadtéren helyezték el. 1944-ben, minden bizonnyal Vincze Géza kezdeményezésére, a faluból kimenekítették, és a már ismertetett módon az MTA-ba került.[23]

20. MTA KIK Kézirattár K 21/84. ¶ 21. Ady 1982, 244. ¶ 22. MTA KIK Kézirattár K 21/85. ¶ 23. Növedéknapló száma: 35/1965.

Az MTA Könyvtára felajánlotta Kalotaszentkirálynak, mint jogos tulajdonosnak, hogy visszaszolgáltatja a márványtáblát. A márványtábla 2014. augusztus 23–24-én, 70 éves vándorlás után megérkezett oda, ahonnan viszontagságos útjára elindult. Az eseményt összekapcsoltuk Ady száz évvel korábbi kalotaszentkirályi látogatásával: 1914. június 7-én Csinszka és a nagymama, Török Károlyné társaságában járt a faluban, kereste fel rokonait, és írta meg nevezetes versét. Másnap pedig Csucsán megkérte Csinszka kezét.

A táblaavató ünnepség felemelő és feledhetetlen volt. A falu apraja-nagyja, úgy ahogy Ady is látta egykor, színpompás népviseletben, a férfiak egy része cifraszűrben, szakrális rendben bevonult a református templomba, és meghallgatta Bölcskei Gusztávnak, a Tiszántúli Református Egyházkerület püspökének igehirdetését. Ezt követően került sor a cinteremben a márványtábla leleplezésére. Senki sem bánkódott miatta, hogy a tábla eredetileg nem a cinterem falában volt. 2014-ben ez volt a járható út, ehhez nem kellett a román műemlékvédelemtől engedélyt kérni, és ráadásul a templomkertben nagyobb biztonságban is lesz. Ady sora illik a történethez és az eseményhez: „…az élet a csodáké…”

Lukács Margit Melinda, Bölcskei Gusztáv, Lukács Endre, az Akadémiai Könyvtár képviseletében Babus Antal és Tóth Gábor a kalotaszentkirályi tábla avató ünnepségen

Kelecsényi Ágnes

A Keleti Gyűjtemény története

előzmények

Az Akadémia könyvtára, ahogy erről az előző fejezetekben olvashattunk, alapításától kezdve őrzi a magyar keletkutatás dokumentumait, az Ázsia és Afrika felfedezésében és kutatásában jeleskedő magyar tudósok és utazók gyűjteményeit, így predesztinálva volt arra, hogy az orientalisztika hazai alapkönyvtárává váljék. Az önálló szakkönyvtári különgyűjtemény létrejöttéhez azonban több mint száz évig tartó gyűjtési és feltárási munka vezetett. Az Akadémia alapítása egybeesett a keletkutatás 19. századi európai virágkorával, ami ösztönzően hatott arra, hogy Magyarországon is tudományos alapossággal vizsgálják a magyarság tudatában mindig is élő keleti eredet kérdését, illetve a magyarok őshazájára, korai történelmére, nyelvére vonatkozó keleti forrásokat. A kutatás eredményeit tartalmazó írásos anyagokat a nemzeti identitásban meghatározó szerepet játszó Akadémia könyvtára fogadta be.

Az első kiemelkedő gyűjtemény Kőrösi Csoma Sándor kéziratos és nyomtatott könyveinek hagyatéka volt, ez Duka Tivadar jóvoltából került 1885-ben az Akadémia birtokába.[1] A török kéziratok közel kétharmad része, mintegy 438 tétel 1886-ban, az isztambuli emigrációjában antikváriumot működtető Szilágyi Dániel kéziratainak megvásárlásával került az Akadémiára.[2] A magyar történelemre vonatkozó forrásértékű művekben is bővelkedő Szilágyi-gyűjteményről az Akadémiának szakvéleményt adó, és az örökösök, valamint a tudós testület között közvetítő szerepet játszó Vámbéry Ármin ajándékaival, illetve hagyatéka révén további 48 kötettel gyarapította a török kéziratgyűjteményt.

1905. december 24-én kelt levelében ajánlotta fel a Kaufmann-gyűjteményt Gomperz Róza az Akadémia számára örök letétként. Veje, Kaufmann Dávid vallásfilozófus, az Országos Rabbiképző tanára kéziratokból, geniza-töredékekből és nyomtatott könyvekből álló páratlan könyvtárát kiegészítette a saját gyűjteményéből származó 25 gyönyörűen illuminált kézirattal. Ezzel az ajándékkal az Akadémia a világ egyik legjelentősebb héber kéziratgyűjteménye birtokosává vált.[3]

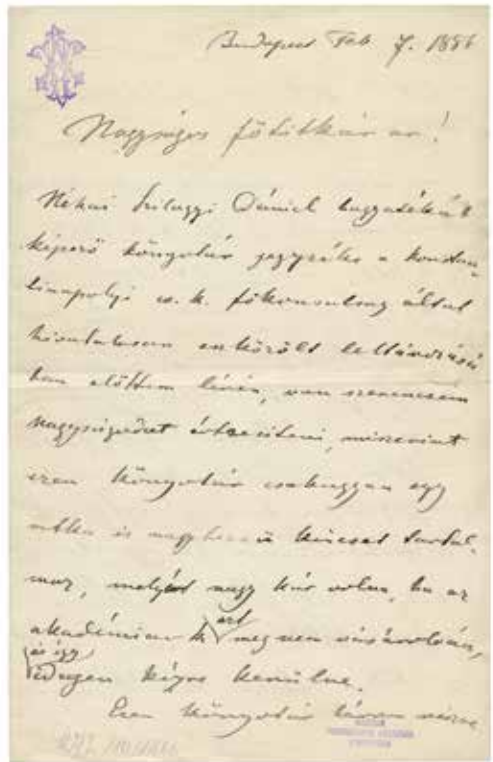
A hazájától távol élő, de az Akadémiával mindig kapcsolatban álló régész-felfedező, a Selyemút-kutatás egyik legkiemelkedőbb alakja, Stein Aurél 1922-ben ajánlotta fel, hogy nyomtatott könyveinek nélkülözhető részét már életében átadja az Akadémiának.[4] A könyvtár történetének második legnagyobb adománya is ebből az időből származik. 1925-ben Kégl János bátyjának, az öt évvel korábban elhunyt Kégl Sándor akadémikusnak, a magyarországi iranisztika első jelentős képviselőjének mintegy 11 000 kötetes könyvtárát, köztük 59 perzsa kéziratot, adott át örök megőrzésre az Akadémiának.[5] 1926-ban Goldziher Ignácnak, az európai iszlámtudományok megteremtőjének fia ajánlotta fel az Akadémia főtitkárának édesapja kéziratait, excerptagyűjteményét és tudományos levelezését, ezzel téve eleget néhány nappal előbb elhunyt anyja végakaratának.[6]

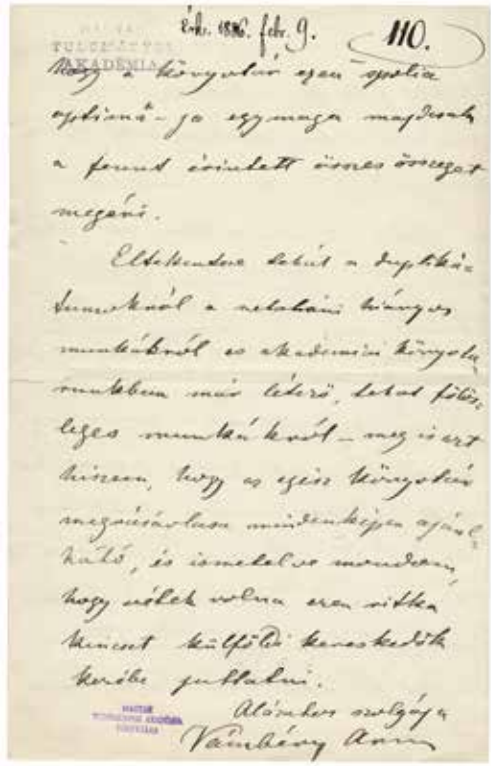
Csak a legnagyobb volumenű ajándékokat és hagyatékokat felsorolva is látszik, hogy viszonylag rövid idő alatt jelentős keleti kézirat- és könyvanyag gyűlt össze az Akadémia könyvtárában. Ehhez járult még a könyvtár nemzetközi cserekapcsolatai révén beérkezett külföldi könyv- és folyóirat-állomány. Az intenzív gyarapodást nem tudta követni a feldolgozás. Azt lehet mondani, hogy a keleti anyag – a szakbeosztás, és az ebből fakadó szétszóródás, valamint a leírásban jelentkező anomáliák miatt is – szinte eltűnt a dokumentumtengerben. Ezért sem véletlen, hogy már a 19. század végétől megfogalmazódott az igény, hogy a törzsállományból le kellene választani, és külön gyűjtemény formájában kellene őrizni és feldolgozni a keleti

1. Lásd Orosz Gergely tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 2. Lásd Stumpf Anna tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 3. Lásd Dévényi Kinga tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 4. Lásd Kelecsényi Ágnes tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 5. Lásd Jablonkay Judit tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 6. Lásd Dévényi Kinga tanulmányát ebben a kötetben.

Duka Tivadar

Részletek Vámbéry Ármin Akadémiához írott leveléből, melyben Szilágyi Dániel könyvtárának jelentőségét méltatja

nyelveken íródott, illetve keleti országokra vonatkozó állományi egységeket. Ehhez azonban nemcsak anyagi erőforrásokra, de személyi állomány biztosítására is szükség lett volna. A könyvek leírása keleti nyelvek esetében speciális ismereteket igényel, és hosszú ideig ezt úgy oldották meg, hogy orientalista akadémikusokat kértek fel arra, hogy segítsék a könyvtárat eme alapfunkciójának ellátásában. Az önálló keleti gyűjtemény létrehozásának feltételei végül az Akadémia 1949-es újjászervezése során teremtődtek meg.

Kégl János

Kégl Sándor

A KELETI GYŰJTEMÉNY LÉTREHOZÁSA

A háború utáni években az ország politikai életében és az Akadémián is nagy változások következtek be, és ez a Könyvtár szervezetét is érintette. 1948-tól kezdve a Magyar Dolgozók Pártja[7] fokozatosan építette ki a hatalmát a tudományos és kulturális életben. Ennek megvalósítását a könyvtáraknál a Magyar Tudományos Tanács és az 1947-ben átszervezett Országos Könyvtári Központ végezte. A könyvtár munkaterve kapcsolódott az országos újjáépítés hároméves tervéhez, és nemcsak a megrongálódott olvasóterem és raktárak helyreállítását tűzte ki céljául, hanem új raktárak és munkahelyek építését és berendezését is. Így került sor az önálló Keleti Gyűjtemény kialakítására.

Az ügyért sokat tett Ligeti Lajos orientalista akadémikus, aki az Igazgató Tanács tagja is volt. Ezt mutatja az az 1947-es levél is, amelyben a főtitkár értesítette a főkönyvtárnokot „A Könyvtári Bizottság azon javaslatát, amely Ligeti Lajos r. tagtól ered, hogy a könyvtár nagybecsű keleti gyűjteménye mellé

7. A sztálinista magyar kommunista párt neve. 1948. június 12-én alakult a Szociáldemokrata Párt (SZDP) erőszakos felszámolásával és a Magyar Kommunista Pártba történő beolvasztásával, 1956. október 31-én, a forradalom idején feloszlott.

szakértő kezelő állíttatnék be, az Igazgató Tanács nagy helyesléssel fogadta."[8]

Ligeti Lajos

1949-ben további lépések történtek az ügy érdekében. Május 17-én Keresztury Dezső főkönyvtárnok[9] kérésére az Akadémia I. Nyelv- és Széptudományi Osztálya egy öttagú bizottságot küldött ki a Keleti Könyvtár felállításának megbeszélésére. A bizottság tagjai a korszak kiemelkedő keletkutatói voltak: Czeglédy Károly, Fekete Lajos, Ligeti Lajos, Németh Gyula és Telegdi Zsigmond, aki ekkor az Országos Könyvtári Központ vezetője volt.

A megbeszélésre a főkönyvtárnok készített egy 6 oldalas javaslatot. Ebben Keresztury megfogalmazta, hogy miért fontos egy Keleti Könyvtár alapítása. „A magyar nép és a középkor folyamán beolvadt keleti népelemek eredetének, őstörténetének, hajdani kultúrmorfológiájának a kutatása, Belső- és Kelet-Ázsia népeinek és nyelveinek és kulturáinak a szemmeltartását teszi szükségessé. Ez viszont Kínához és Indiához is elvezet bennünket és különösen nélkülözhetetlenné teszi az egykorú arab és perzsa forrásoknak a könyvtárunkban való gyűjtését.

A török hódoltság kora meg az iszlámhoz vezet és fokozottan az arab és perzsa tanulmányokhoz, ezek viszont a sémi és az iráni filológiához. Senki előtt nem szorul bizonyításra, hogy a Szovjet-Unión és Törökországon kívül egyetlen európai államnak sem fűződik – éppen a saját múltjával kapcsolatosan – annyi érdeke az orientalisztikai studiumokhoz és az azoknak megfelelő keret megteremtéséhez, mint éppen Magyarországnak."[10]

A továbbiakban felhívta a figyelmet arra, hogy most, a háború után, a magyar kutatók nem tudják használni a bécsi és berlini könyvtárakat. Az önálló Keleti Gyűjtemény létrehozása azért is fontos lenne, mert az elavult szakrendszer miatt a könyvtár különböző részeiben vannak a keleti tárgyú könyvek.

A megbeszélés után Telegdi Zsigmond, mint az Országos Könyvtári Központ elnöke, levélben jelezte a főkönyvtárnoknak, hogy a Magyar Tudományos Tanács „nem látja semmi akadályát annak, hogy az Akadémia helyiségeiben a keleti anyag számára önálló könyvtár létesüljön."[11]

A folytatásról így írt Keresztury Dezső 1950-es jelentésében: „A bizottság 1949. június 11-i ülésén elfogadta a M. T. Akadémia Könyvtárának Keleti Gyűjteményéről szóló javaslataimat (277/1949.Kvt.sz)[12]. Úgy határoztunk, hogy a gyűjtemény a palota épületének I. emeletén kiszemelt 5 helyiségben létesül, külön olvasóteremmel, mintegy 100 fm-nyi kézikönyvtárral, illetőleg kézirattárral s egy 30 000 kötet elhelyezésére alkalmas könyvraktárral. A gyűjtemény állományába, a Könyvtár birtokában lévőn túl más könyvtárak idetartozó anyagát is felvesszük (pl. a Fővárosi Könyvtár, a Hopp Ferenc Múzeum, a szegedi Somogyi Könyvtár, a kiskunhalasi kollégiumi könyvtár nálunk hiányzó anyagát), idesoroljuk Stein Aurél hagyatékának jelenleg Londonban, illetőleg Kasmírban őrzött második és harmadik részlegét. Keleti Gyűjteményünkben talál végleges elhelyezést a Kégl, Goldziher s más hagyatékok mellett az ún. Kaufmann Gyűjtemény is, amely a héber tudományok területén a maga nemében az egész világon páratlan. Ennek rendbe hozására anyagilag is szíves segítségünkre volt Lőwinger S[ámuel] rabbiképző-intézeti igazgató és a Joint[13] magyarországi képviselete. Az év folyamán Dr. Rásonyi László, a gyűjtemény designált őre, cédula-katalóguson máris összegyűjtötte a Könyvtár szakjaiban szétszórt idevágó műveket (mintegy 16 000 kötet nyomtatványt, 1000 kéziratot, ill. kódexet) s összeállította a gyűjtemény kézikönyvtárának anyagát is. A gyűjtemény máris sok értékes könyvvel gyarapodott. Ide került a feloszlatott Balkáni Intézet könyvtárának török nyelvű részlege – 1315 db könyv – s ugyancsak sikerült megszereznünk a volt kolozsvári Török Filológiai Intézet 213 db nagy értékű könyvét is. A VIT kongresszussal[14] kapcsolatban Ligeti Lajos egyetemi tanár a kínai delegáció könyvanyagából 20 modern kínai nyomtatványt küldött. A gyűjtemény tervét részletesen is kidolgoztuk; az Országos Könyvtári Központtal, a Tudományos Tanács illetékes szerveivel megbeszéltük és jóváhagyattuk; a Tudományos Tanács a költségekre az 1950-es tervévben 30 000 Ft-nyi hitelkeretet is biztosított. Minthogy a szükséges bútorzat egy része csupán átalakítást igényel, a gyűjtemény kevés költséggel munkába állítható. Az Akadémia újjászervezésével kapcsolatban

8. A főtitkár leirata a Keleti Könyvtár ügyében. MTA KIK Kézirattár K 831: 1947/546 ¶ 9. Keresztury Dezső 1948. október 1. és 1950. március 1. között volt a könyvtár főkönyvtárnoka (igazgatója). ¶ 10. A M. Tud. Akadémia Keleti Könyvtárának felállítása tárgyában. MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/132 ¶ 11. MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/161 ¶ 12. MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/277. Ebben már a gyűjtemény célja mellett a kialakítandó állományról és az elhelyezésről is részletesen szólt Keresztury. ¶ 13. American Jewish Joint Distribution Committee, egy 1914 végén alapított amerikai segélyszervezet, amelynek eredeti célja az volt, hogy az I. világháború, illetve főként a galíciai frontmozgások következtében nehéz helyzetbe került kelet-európai zsidóságot segítse. Tevékenységi körét később kibővítette. ¶ 14. A Demokratikus Ifjúsági Világszövetség által szervezett Világifjúsági és Diáktalálkozó 1949-ben Budapesten került megrendezésre 82 ország fiataljainak részvételével.

A Keleti Gyűjtemény olvasóterme 1951-ben

a kiszemelt helyiségek más célra váltak szükségessé; a gyűjtemény céljaira azonban igen megfelelők volnának a volt gazdasági hivatal földszinten levő helyiségei, ezek rendbehozása és bebútorozása azonban már nagyobb költséget igényel."[15]

1949. december 15-én megjelent a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1949. évi XXVII. számú törvény, amely az Akadémiát az ország legfelsőbb tudományos intézményévé tette, és ezzel szükségessé vált az Akadémia hivatalának a fejlesztése, így az első emeleti helyiségekbe az Akadémia vezetése, az elnök és a főtitkár került, a Keleti Könyvtár pedig a földszinti helyiségeket kapta.[16]

A KELETI GYŰJTEMÉNY HELYISÉGEINEK KIALAKÍTÁSA

Az új igazgató, Scher Tibor Közel-Kelettel foglalkozó ókortörténészként lelkesen folytatta a Keleti Gyűjtemény felállítása érdekében végzett munkát[17] és ő lett az új részleg első vezetője is. A szervezésben és az új helyiségek kialakításában nagy segítségére volt az 1945-től a Könyvtárba beosztott Nyireő István, aki 1950 májusától a könyvtár igazgatóhelyettese lett. Nyireőnek a könyvtárfelállítás technikai kérdéseiben is voltak tapasztalatai. 1924-ben ő készített terveket az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezési problémáinak megoldására, és irányította az átszervezési munkálatokat.[18] 1948-tól kezdődően feladata a különgyűjtemények gondozása volt, az átalakítások során a részle-

15. AL 215. MTA Könyvtára 3/1, 141/1950 Keresztury Dezső, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1948. október 1-től 1950. március 1-ig végzett munkájáról,* 28–29. ¶ 16. Itt eddig a Goethe-szoba és a Vigyázó-szoba volt, az olvasótermet a Vigyázó-szobából alakították ki. ¶ 17. A Magyar Tudományos Tanács káderbizottsága már 1949. szeptember 30-i ülésén javasolta Scher Tibort a Keleti Könyvtár vezetésére. AL 2. Magyar Tudományos Tanács 25/2 ¶ 18. Haraszthy 1994, 201.

tes tervek kidolgozása, a kivitelezés irányítása: a nagyolvasó, a folyóirat-olvasó és a Keleti Könyvtár berendezésének a palota stílusához alakítása, és a várható olvasóforgalomnak megfelelő új bútorzat elkészítésének műszaki felügyelete. A Keleti esetében az olvasóterem cseresznyefából készített gyönyörű berendezése az iszlám építészet motívumainak felhasználásával készült, török díszítőelemek megjelenítésével, ami Rásonyi Lászlónak a Gyűjtemény érdekében végzett sokrétű munkáját dicséri, a minőségi kivitelezés megvalósulása azonban Nyireő érdeme. 1950-ben rendelték meg az új bútorokat,[19] és az új szervezeti egység már 1951 februárjában két teremben Keleti Könyvtár néven megnyitotta kapuit. Az állomány kialakítása azonban változatlanul folytatódott, és komoly problémát jelentett a feldolgozatlan rész jelentős mennyisége, annál is inkább, mivel az akkor formálódó hálózat kialakításakor úgy gondolták, az MTA Könyvtárában a központi kutatóintézeti hálózati katalóguson kívül országos orientalisztikai központi nyilvántartás is lesz, s azt a Keleti Könyvtárban kell megvalósítani.[20]

Rásonyi László középen, kutatók társaságában az 1950-es években

A gyűjteményszervezés tényleges munkáját és a részleg vezetését Rásonyi László végezte, aki később hivatalosan is a gyűjtemény vezetője[21] lett. Rásonyi már 1921 és 1935 között is a Könyvtárban dolgozott, majd az ankarai, azután, 1941-től a kolozsvári egyetemen oktatott, 1949 februárjában pedig visszakerült a Könyvtárba. A szervezés idején több keleti tárgyú gyűjtemény érkezett a Könyvtárba.

A Szilády Áron Reálgimnázium könyvtára

Ebben az időszakban az Akadémiai Könyvtár állományában lévő könyvek és kéziratok mellé több jelentős gyűjtemény került. 1949-ben Rásonyi László jelentést készített a kiskunhalasi Szilády Áron Reálgimnázium könyvtáráról. A jelentés teljes tervet adott a könyvtár rendezésére, katalogizálására. A 3. pont tárgyalta a máshova szállítandó anyag, többek között az orientália lehetséges sorsát, megállapítva, hogy „a keleti anyag, bár a gyűjtés negyven éve befejeződött, mégis rendkívül értékes, a szervezés alatt lévő Keleti Gyűjteményben lenne a helye."[22] A javaslat szerint az MTA a halasi könyvtárat a saját kiadványaiból, illetve duplumaiból tudná kárpótolni. Az államosított kiskunhalasi Szilády Áron Gimnázium könyvtára, benne a Szilágyi-hagyatékkal, 1951–1952-ben bekerült az akkor már működő Keleti Gyűjteménybe.

A Balkán Intézet török anyaga

1949. február 21-én kelt levelében az Országos Könyvtári Központ elnöke arról tájékoztatta Voinovich Gézát, az Akadémia főtitkárát, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeletet adott ki a feloszlatott Balkán Intézet könyvtárának ügyében. A szakmai bizottság (Németh Gyula, Tamás Lajos és Telegdi Zsigmond az OKK részéről) javaslata alapján megszületett a döntés, miszerint „a Balkán Intézet török nyelvű anyaga a Magyar Tudományos Akadémia birtokába menjen át, minthogy Magyarországon ez a könyvtár rendelkezik a török és általában a keleti könyvek leggazdagabb gyűjteményével."[23]

A Kolozsvári Török Filológiai Intézet könyvtára

Ugyancsak ekkor sikerült megszerezni a volt Kolozsvári Török Filológiai Intézet könyveit. 1949-ben Keresztury ennek a már Budapesten lévő könyvanyagnak tárgyában készített előterjesztést Telegdi Zsigmondnak. „1944 szeptemberében az 1000 kötetes könyvtár Keszthelyre, majd onnan Budapestre került. A kolozsvári egyetemi ügyekkel megbízott iroda vette át és

19. AL 215. MTAK 4/5, 1153/1950 sz. irat ¶ 20. Sz. Németh 1956, 228. A Könyvtár szervezeti felépítéséből következett, hogy hosszú ideig egy különgyűjteményi osztály volt, amely csak részlegekből állt: Kézirattár, Régi Könyvek Tára, Keleti Gyűjtemény, Mikrofilmtár, és ezeknek nem volt kinevezett osztályvezetője. Rásonyi 1957-től osztályvezetőhelyettes, majd 1959-től osztályvezető volt. AL 45. Személyzeti Osztály 328/12 ¶ 22. Szilágyi Dániel könyvtárának csak a kéziratos részét vette meg az Akadémia 1886-ban, a nyomtatott könyveket Szilágyi fiainak alma matere, a kiskunhalasi református főgimnázium vásárolta meg. Ugyanis amikor Szilágyi Dániel a családját hazaküldte Magyarországra, fiait Szilády Áron felügyeletére bízta, aki Kiskunhalason volt lelkész. Scher Tibor is a Kiskunhalasi Református Szilády Reálgimnáziumban tanult, és 1930-ban itt érettségizett, így ő is ismerte ezt az értékes könyvtárat. ¶ 23. Telegdi Zsigmond levele Voinovich Géza főtitkárnak, MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/64

helyezte el a Néptudományi Intézetben. Nem szállíttatott vissza Erdélybe, mert: 1. egyetlen kötet sem származott az 1919–1940-es román periódusból, 2. a Bolyai Egyetemen nincs turkológiai intézet. Ami a könyvtár provenienciáját illeti: kisebb részben az eredetileg 1918-ban felállított Uralaltáji Intézetnek Bálint Gábor, majd Gombocz Zoltán által beszerzett anyagához tartozott, nagyobb rész pedig a VKM által 1942–1944-ben rendelkezésre bocsátott pénzből (főként Ankarában és Isztambulban) Rásonyi László vásárolta, illetve 50 darabot ő maga adományozott. A Keleteurópai Intézet, amelynek egyik osztálya a Néptudományi Intézet, kifejezetten nem gyűjt török anyagot, viszont nagyon jól egészítené ki a szervezés alatt álló Keleti Könyvtár anyagát, ezért Rásonyi 1944 szeptemberében elsősorban azokat a könyveket csomagolta be, amelyek az Akadémián nincsenek meg."[24] Az utolsó mondat igen jól mutatja, hogy egy központi orientalisztikai gyűjtemény felállítását célzó előkészítő tevékenységek már a háború idején is folytak.

A KELETI GYŰJTEMÉNY ELSŐ ÉVEI

A megnyitást követően az állománygyarapítás új lendületet vett, és az Akadémiára érkezett a Kecskeméti Városi Könyvtárban elhelyezett Szilády-könyvtár is. Szilády halálát (1922) követően családja nehéz helyzetbe került. M. Kovács Gyula, kecskeméti tanfelügyelő, a megboldogult tudóslelkész nagy tisztelője, kezébe vette a hátramaradt 10 000 kötetet és 23 keleti kéziratot tartalmazó könyvtár ügyét, és azt 20 000 kataszteri hold földért a várossal megvásároltatta. Mivel a gyűjtemény mintegy negyede kifejezetten keleti anyag volt, helyben nem talált olvasóközönségre. Már a következő évben, 1924-ben a kecskeméti könyvtár felajánlotta az Akadémiának. Németh Gyula készített a gyűjteményről szakvéleményt, és megvételre javasolta, amit azonban a tudós testület nem támogatott. Végül ez a könyvtár Kecskemét Város Könyvtárának jogutódjától törvényi úton került az Akadémiára az újonnan felálló Keleti Gyűjteménybe.[25] Szilády Áron kéziratos hagyatéka Bács-Kiskun megye levéltárától érkezett 1952-ben a Levéltár gyűjteményének rendezése kapcsán a Levéltárak Országos Központja rendeletéből.

Szilády Áron, Ellinger Ede felvétele, 1881

1953-tól kezdődően van önálló kéziratgyarapodási nyilvántartása a Keleti Gyűjteménynek. Korábban a kéziratok a kézirattári nyilvántartásban szerepeltek. A korszak könyvtárügyi szabályai előírták a könyvtárak gyűjtőkörét, és ennek megfelelően a Népkönyvtári Központ keretében működő KEO elosztotta a magánkönyvtárakból származó, vagy duplumokból álló könyveket a szakkönyvtáraknak. Így érkezett könyv a Műegyetem Könyvtárából, az OSZK-ból, illetve a KEO-tól. Az áthelyezésre került könyvtári állományok között meg kell emlékezni a Hopp Múzeumból és a szegedi Somogyi Könyvtárból átkerült anyagról is.

Gróf Zichy Jenő, Klösz György felvétele

Volt azonban az országban egy olyan jelentős gyűjtemény, amelynek a megszerzésére lépéseket kellett tenni: a Fővárosi Könyvtár Keleti Gyűjteménye. Zichy Jenő politikus, Ázsia-kutató 1901-ben magánmúzeumot létesített, majd azt a fővárosra hagyta. A hagyaték része volt egy könyvtár is, amely a Fővárosi Könyvtárba került. 1913-ban elhunyt Vámbéry Ármin, és fia, Rusztem, aki Szabó Ervin köréhez tartozott, felajánlotta apja orientalisztikai gyűjteményét a Szabó által vezetett Fővárosi Könyvtár számára egy Ázsia-könyvtár létrehozása céljából. A harmadik nagy gyűjtemény Thallóczy Lajos Balkán-kutató mintegy 6000 könyvet és kisnyomtatványt tartalmazó gyűjteménye volt. Jóllehet ezeknek a gyűjteményeknek az integrálása ellentmondott a Fővárosi Könyvtárban alkalmazott gyűjtőköri elveknek, és az Akadémián már létezett egy orientalisztikai gyűjtemény, Szabó Ervin ebben az esetben a társadalomtudományi megközelítést hangsúlyozta, kiemelte az anyag közgazdasági, politikai, gyarmatügyi és történeti részét, így indokolva a Keleti Gyűjtemény létrehozását.[26]

Thallóczy Lajos, Charles Scolik felvétele

24. Keresztury Dezső az Országos Könyvtári Központ elnökének, MTA KIK Kézirattár K 833: 1949/154. ¶ 25. Ván 2012, 268. 26. Katsányi 2004, 150–153, 199.

A Fővárosi Könyvtár Keleti Gyűjteményének olvasóterme, 1931, Erdélyi Mór felvétele

Az első világháború végére a keleti expanzió lehetősége megszűnt, ezért az érdeklődés sem az elvártak szerint alakult, és a különgyűjtemény szakmai vezetése is csak viszonylag későn, Fehér Géza, majd Dávid Antal felvétele után oldódott meg. Dávidot Telegdi Zsigmond váltotta a vezetői székben, őt Wessetzky Vilmos egyiptológus követte. Három évtizedes története során ez a gyűjtemény mindig a helyét kereste, és 1948 után már gyarapításra sem kapott lehetőséget, a főváros könyvtárának vezetői afféle „cipelendő teherként" tekintettek rá, mert a könyvtár egyértelműen elmozdult a közművelődési irányba.[27]

1953. április 6-án kelt levelében Kovács Máté, aki ebben az időben az Akadémia könyvtárát is vezette, kéréssel fordult Budapest Székesfőváros Tanácsa Végrehajtó Bizottságához, amelyben kifejtette: „A Keletre vonatkozó könyvanyagnak csak kb. 50–60%-a van az Akadémián, a többi több könyvtárban, leginkább a FSZEK-ben található. Kívánatos, hogy az Akadémia, ami az eredeti szövegkiadások és kéziratok 90%-át őrzi, az Akadémia idegennyelvű folyóirataira támaszkodva nemzetközi cserekapcsolatok lévén megkapja a külföldi akadémiák és tudományos társaságok orientáliáit, kapja meg a FSZEK anyagát is, ami meglepően jól egészíti ki a saját állományt."[28] A továbbiakban jelzi, hogy 1952 őszén született már erről egy elvi megállapodás, és a leválogatás megtörtént, sőt „Lukács elvtárs csak 50–60 mű leendő sorsát hagyta függőben, a többit jóváhagyta."

27. Katsányi–Tóth 2008, 45, 65.

28. Kovács Máté levele Budapest Székesfőváros Tanácsa Végrehajtó Bizottságához AL 215. MTA Könyvtára 18/8, 406/1953

A leválogatás eredményeként már pontos adatokat is meg tud adni: „A könyvtárnak mintegy 350 polcmétert elfoglaló A jelzetű keleti vonatkozású anyagából mintegy 80 pm-nyi könyvről van szó." Levele befejezéseként kéri a főváros irányító testületét, hogy adja írásbeli engedélyét ahhoz, hogy az MTA Könyvtára a kiválogatott anyagot annak jegyzékbe vétele után elszállíthassa. Rásonyi 1953-ban készített munkatervében már szerepel, hogy a FSZEK keleti anyagának elhozatalára megkapta az igazgatóság engedélyét, végül 5209 könyv került át az MTA Könyvtárába.

Azonban nem minden szakterületen lehetett saját, illetve hazai anyagból használható alapkönyvtárat összeállítani. Ligeti Lajos alelnök ezért is vállalta, hogy pekingi útja során kínai könyveket vásárol. Rásonyi 1955. évi beszámolójában olvashatjuk: „A könyvtár kínai részlegét jól megalapozó, Ligeti akadémikus által vásárolt több mint 2500 darabból álló kínai sorozatok megérkeztek."[29]

Rásonyi Lászlónak csak egy munkatársa volt, Lenhardt Antalné Bertalan Emma, aki könyvtár–török szakon végzett, de aztán ő is átkerült a Címosztályra. Rásonyi jelentéseiben mindig hangsúlyozta, hogy szükség lenne három tudományos dolgozóra és egy hivatalsegédre is, hogy legalább az állomány rendezésével kapcsolatos fizikai munkákat ne nekik kelljen végezni. Megoldatlan volt a raktározás is. A Keleti Könyvtár két helyiségből állt: az 5000 kötetes kézikönyvtárat magában foglaló, 8 főre tervezett olvasóteremből, és az akkori elnevezés szerinti Kőrösi Csoma-teremből, itt helyezték el a kéziratokat, illetve akadémikus olvasóteremnek is szánták. Ez a kialakítás is mutatja, hogy létrehozásakor a különgyűjtemény feladata kizárólag a kutatók kiszolgálása volt, az orientalisztikai műhelymunka számára kívánt ideális körülményeket, kötetlen szakmai fórumot biztosítani. A harmadik, munkaszobaként és belső raktárként is szolgáló helyiséget az ötvenes évek elején más könyvtári állományok őrzésére is használták, csak 1958-tól kapta meg kizárólagos használatra a Keleti Gyűjtemény. 1970 novemberében a főtitkár ezt a raktárhelyiséget azonnali hatállyal igénybe vette az építendő akadémiai büfé számára.[30] Az itt lévő könyvanyagot 1971. január 7-én a III. emeletre vitték fel egy akkor kialakított raktárba. A következő székház-rekonstrukciónál, 1992-ben a földszinti helyiség újra a Keleti Gyűjtemény része lett.

1961-ben Rásonyi nyugdíjba vonult, visszatért Ankarába, és újra annak a Hungarológiai Tanszéknek a vezetője lett, amelyet

Az ún. Kőrösi Csoma-terem 1951-ben

alapítását követően 1935–1941 között már vezetett.[31] A Keleti Gyűjtemény élére pedig Bese Lajos mongolista került.

A KELETI GYŰJTEMÉNY KÖVETKEZŐ ÉVTIZEDEI

Bese a következő szakemberekre támaszkodhatott: 1961-től Ecsedy Ildikó sinológus és Szeidovitz (később Apor) Éva iranista, 1968-tól Terjék József tibetológus. Ekkortól kezdődően alakult ki az a gyakorlat, ami aztán hosszú időn keresztül fennmaradt, hogy az évi 1000–1100 tételes gyarapodás – amelynek legnagyobb része a cserekapcsolatok révén került a könyvtárba – feldolgozása oly módon valósult meg, hogy a különgyűjteményben történt a keleti nyelvű anyag előkészítése címleírásra és szakozásra: lefordították a könyvcímeket, elvégezték a hasonlítást

29. Rásonyi László jelentése a Keleti Gyűjtemény éves munkájáról, MTA KIK Keleti Archívum, 1955. ¶ 30. A Keleti Gyűjtemény raktárának az áttelepítése, AL 215. MTA Könyvtára 119/2; Erdei Ferenc levele Rejtő István igazgatónak, AL 215. MTA Könyvtára 809/70 ¶ 31. Kovács 2011, 1214.

Apor Éva munkahelyi búcsúztató ünnepségen 2007-ben

Ligeti Lajos beszédet mond az Akadémiai Könyvtár alapításának 150. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitóján

Bese Lajos, az Akadémia Könyvtár Keleti Gyűjteményének volt vezetője egy mongol kutatóval

és az annotációt. Ennek alapján a Katalogizáló Osztály készítette el a katalóguscédulákat, ugyanúgy, mint az európai nyelvek esetében.

A Keleti Gyűjtemény munkájának első összefoglaló értékelésére és bemutatására az Akadémiai Könyvtár 150 éves jubileumi ünnepségei keretében, 1976-ban került sor. Az akkor negyedszázados különgyűjtemény új vezetője, Apor Éva beszámolója szerint az 1949–1951 között kiválogatott és rekatalogizált könyvanyag 15 000-ről 32 000-re növekedett, 800 címből állt a folyóirat-állomány, ebből 500 volt kurrens, és a keleti kéziratok és fanyomatok közül az igen jelentős tibeti anyag, az akkori nyilvántartások szerint 3000 tételt tartalmazott. Szeptember 22–23-án ünnepi tudományos ülésszakkal kezdődött a program, Erdey-Grúz Tibor elnök Ligeti Lajost kérte fel, hogy mint a „Keleti Gyűjtemény eszmei létrehozója és pártfogója”,[32] illetve mint alelnök és a Könyvtári Bizottság elnöke előadásával nyissa meg az ünnepi ülésszakot. Ekkor indult a Keleti Gyűjtemény első könyvsorozata, a *Keleti Tanulmányok – Oriental Studies* Terjék József Kőrösi Csoma-dokumentumokról szóló munkájával,[33] majd két év múlva az elhangzott tizenhat előadás idegen nyelvű változata jelent meg a sorozat második köteteként.[34]

Donátorok emléktáblája

32. Erdey-Grúz Tibor levele Ligeti Lajosnak, MTA KIK Keleti Archívum, Apor 1974–1976. ¶ 33. Terjék 1976 ¶ 34. Apor 1978

Szeptember 30-án megtörtént a Csoma-gyűjtemény felavatása, amelyen részt vettek a Kőrösi Csoma Társaság által Mátrafüreden megrendezett nemzetközi Kőrösi Csoma Memorial Symposium résztvevői. Ekkor leplezték le azt a márványtáblát, amely a Keleti Gyűjtemény kiemelkedő gazdagítóit, a magyar keletkutatás legjelentősebb tudósait sorolja fel.

Hamarosan a Gyűjtemény és a Kőrösi Csoma Társaság új sorozatot indított *Budapest Oriental Reprints* címen, amely a magyar orientalisztika kiemelkedő egyéniségeinek magyar, illetve idegen nyelveken megjelent munkáit két alsorozatban gyűjtötte össze és tette elérhetővé.

1984-ben Kőrösi Csoma Sándornak, a magyar tudományos keletkutatás megalapítója születésének bicentenáriumát itthon és külföldön is nagyszabású rendezvényekkel, kiadványokkal ünnepelték. A Keleti Gyűjtemény is kivette részét mind a kiállításokhoz (Iparművészeti Múzeum, Akadémia, vidéki városok) kölcsönzött anyagával, a nemzetközi szimpózium vendégeinek fogadásával, mind a filmekhez, versenyekhez nyújtott orientalista szakmai támogatással.[35]

A Keleti Gyűjtemény történetében a legnagyobb hazai könyvhagyaték-beszerzés Scheiber Sándor nyelvész, irodalomtörténész, az Országos Rabbiképző igazgatója könyvtárának megvásárlása volt. A mintegy 6000 könyvet, folyóiratot és különlenyomatot és a tudós levelezését özvegye 1985. december 9-én ajánlotta fel vételre az Akadémia Könyvtárának. A becses gyűjteményről, amely külön szobában nyert elhelyezést, nyomtatott katalógus készült.[36]

AZ ÁLLOMÁNY FELTÁRÁSA, KÖZZÉTÉTELE

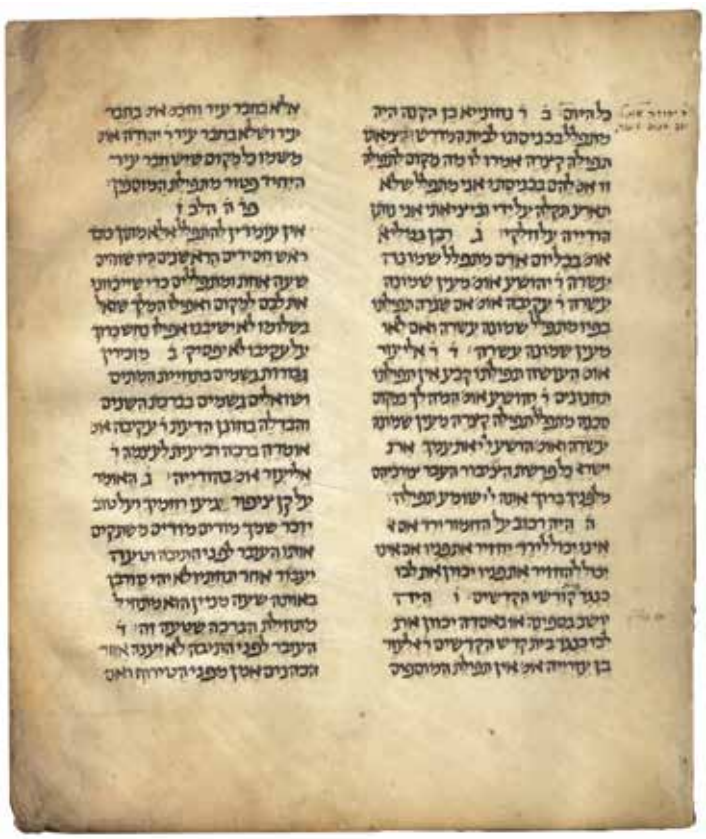
A keleti nyelvű kéziratállomány katalogizálásának elhúzódása érzékenyen érintette nemcsak a hazai kutatókat, de a nemzetközi tudományos életbe sem tudott emiatt bekerülni ez az értékes anyag. Az MTA Orientalisztikai Bizottsága többször is foglalkozott a kérdéssel, 1991-ben már annyira tarthatatlannak ítélték a helyzetet, hogy javasolták, akár külföldi szakemberek bevonásával, de orvosolni kell a problémát.[37] 2002-ben az I. Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának elnöke kért tájékoztatást a Könyvtár vezetőjétől a keleti katalógusok állásáról.[38] Domsa Károlyné főigazgatóhelyettes válaszában ekkor még csak a mongol-mandzsu anyag katalógusának megjelenéséről tudott beszámolni,[39] illetve ismertette a már folyamatban lévő projekteket. A Kaufmann-gyűjtemény genizáinak katalogizálásáról 1994-ben született egy memorandum, amely szerint a Könyvtár által rendelkezésre bocsátott negatív mikrofilmek alapján a Jewish National and University Library keretein belül működő Institute of Microfilmed Hebrew Manuscripts végzi a katalogizálást, Benjamin Richler (1940–) vezetésével. Ehhez előzetesen a genizatöredékek restaurálása is megtörtént, a kaliforniai Getty Alapítvány finanszírozásában. A katalógus Ezra Chwat összeállításában elkészült, de anyagi okokból kéziratban maradt. Az oszmán-török kéziratok katalógusa magyar–török együttműködés keretében jött létre, és angol (és török) nyelvű kötetekben jelent meg.[40] A Gyűjtemény tibetológus kurátora, Orosz Gergely sokéves munkájának eredményeként a több mint 4000 egységet tartalmazó tibeti kézirat- és fanyomatgyűjtemény is feldolgozásra került.[41]

A nemzetközi tudományos közösség számára nagy jelentőségű Stein Aurél hagyatéka, amely a könyveken kívül elsősorban a tudóstársakkal folytatott levelezésből és fényképekből áll. Stein Aurél 1943-ban halt meg Kabulban, de a történelmi események miatt hagyatéka csak 1957-ben érkezett az Akadémiára. A gyűjtemény, a nyomtatott könyveket leszámítva, nem volt elérhető egészen 2002-ig. Ez azért is hátráltatta a kutatómunkát, mert a kéziratos, fotó- és térképanyag esetében a Selyemút-kutató régész angliai gyűjteményekben őrzött, illetve budapesti hagyatéka, mivel a szétválasztás nem követett sem tematikai, sem időbeli kritériumokat, egymást kiegészítő egységekből állt. Együttműködési szerződés alapján egy hároméves projekt keretében a British Museum, a British Library, és az MTA Könyvtára közösen dolgozta fel a budapesti anyagot. A katalógus is közös kiadásban jelent meg 2002-ben.[42] Ezt követően a könyvtár egy külső raktárának rendezése során előkerült a hagyaték további része, amelynek a feldolgozása 2007-re fejeződött be.[43] A Keleti Gyűjtemény arab és perzsa kéziratairól a 70-es években készült katalógusok, a tibeti gyűjtemény akkor készült leírásához hasonlóan, kéziratban maradtak. A modern szakmai elvárásoknak eleget tévő arab és perzsa katalógusok a Brill Kiadóval[44] közös kiadásban jelentek meg. A 2016-ban napvilágot látott arab katalógus hazai szakemberek munkája,[45] míg a perzsa elkészítésében iráni szakember is részt vett. Ennek az angol nyelvű katalógusnak[46]

35. Apor Éva beszámolója a Keleti Gyűjtemény 1984. évi tevékenységéről, MTA KIK Keleti Archívum 1985. ¶ 36. Kárteszi–Kordován–Ormos 1992 ¶ 37. Orientalisztikai Bizottság állásfoglalása a kézirat-katalógusok ügyében, MTA KIK Keleti Gyűjt. Archívum,1991 ¶ 38. Domsa Károlyné Kiefer Ferencnek, MTA KIK Keleti Gyűjt. Archívum 2002/12. ¶ 39. Kara 2000 ¶ 40. Parlatir–Hazai–Kellner-Heinkele 2007 ¶ 41. Orosz 2008–2009 ¶ 42. Apor–Wang 2002 ¶ 43. Apor–Wang 2007 ¶ 44. A leideni kiadóval már korábban is együttműködött az MTA Könyvtára. 1986-ban jelent meg az Akadémiai Könyvtárban őrzött Goldziher-levelezés alapján Simon Róbert munkája: Simon 1986 ¶ 45. Dévényi–Abdul-Fattah–Fiedler 2016 ¶ 46. Péri–Sárközy–Muḥammadī 2018

a perzsa változata Teheránban jelent meg.[47] Goldziher Ignác közel 14 000 tételt tartalmazó levelezéséről nyomtatott katalógus nem készült, de a leírások elérhetők az online katalógusban, és miután 2013-ban megtörtént a teljes anyag digitalizálása, ma már a levelek teljes terjedelmükben olvashatók a Könyvtár repozitóriumában, a REAL-ban. Különleges katalógus tartalmazza a héber kéziratokban előforduló miniatúrák indexét. A Kaufmann-gyűjtemény illuminált kódexeiről jelent meg az *Index of Jewish Art* sorozat 4. kötete, az MTAK, a párizsi CNRS, az Institut de recherche et d'histoire des textes, valamint a The Israel Academy of Sciences and Humanities kiadásában.[48]

A Friedberg Geniza Projekt célja, hogy a világban szétszóródott genizaanyagról készüljön egy lista, a megtalált genizákat pedig átírja, közzé- és hozzáférhetővé tegye. 2002-ben érkezett Könyvtárunkhoz a megkeresés, 2006-ra készült el az inventárium, és 2011-től már a Kaufmann-gyűjtemény genizái is láthatók a Friedberg Genizah Project honlapján. Egy 2022–2024-es nemzetközi projekt keretében elkészült a Kaufmann-gyűjteményben található 15–18. századi könyvek online bibliográfiai leírása, amely kibővült az egyes példányok egyedi jegyeinek, mint például tulajdonosi és cenzori bejegyzések, pecsétek feltárásával.[49] A leírások nagyban hozzájárultak az európai héber könyvek elterjedésének a feltérképezéséhez. Itt kell megemlékezni a kiotói központú Komatsu Chiko Foundationről, amely évtizedeken át jelentős anyagi eszközökkel segítette a Keleti Gyűjtemény legkülönfélébb projektjeit, legyen szó könyvkiadásról, kutatástámogatásról, konferenciarendezésről.

Misna-kézirat, az úgynevezett Codex Kaufmann, *a Kaufmann-gyűjtemény legjelentősebb darabja*

Kaufmann Haggáda, *Katalóniából származó 14. századi kézirat*

Egy történeti értékű kéziratokkal rendelkező könyvtár számára nagy jelentőséggel bír, ha azokat fakszimile formában közzé tudja tenni, jó esetben egy csatolt tanulmány kíséretében. Az Akadémiai Könyvtár esetében ezek a megjelentetések külföldön kezdődtek: a *Misna* szövegét a 2. században megszerkesztett formában tartalmazó, a középkori Itáliában másolt

47. *Fihrist-i...* 2019 ¶ 48. Narkiss–Sed-Rajna 1988

49. Quaglia 2026

Kaufmann A50-es számú kézirat először 1929-ben Hágában,[50] majd 1969-ben Jeruzsálemben jelent meg. A gyűjtemény egyik leghíresebb kézirata, a 14. századi katalán könyvművészet remeke, a *Haggáda* (A 422) a Könyvtár kiadványaként látott napvilágot 1957-ben,[51] illetve a Könyvtár engedélyével egy jobb minőségű kiadásban és egy részletes tanulmánnyal együtt 1990-ben.[52] Azóta több mint egy tucat kéziratunk fakszimiléje jelent meg tanulmányokkal és fordítással itthon és külföldön. 2016 óta a széleskörű érdeklődésre számot tartó, különleges szövegeket tartalmazó kéziratainkat a könyvtár *Lichniae* című sorozatában jelennek meg. Ez a sorozat egy 16. századi török elbeszélő költemény fordításával és hasonmás kiadásával indult.[53]

RÉSZVÉTEL A NEMZETKÖZI TUDOMÁNYOS ÉLETBEN – KONFERENCIÁK

Egy orientalisztikai szakkönyvtár esetében a nemzetköziség megmutatkozik az állomány könyvészeti és tudományos feldolgozásában, a használók köre pedig az egész világra kiterjed. Előbbit jól mutatják a katalógusok, a tudományos rendezvények, kiállítások, amelyek a világ különböző területein élő szakemberek közös munkájának eredményeként jönnek létre. A Keleti Gyűjtemény története során mindig nyitott volt az ilyen jellegű, minden résztvevő számára eredményes kooperációkra.

1997. július 7–12. között Budapest adott otthont a szakterület világkonferenciájának. A Kőrösi Csoma Társaság és az ELTE szervezésében megrendezett International Congress of Asian and North African Studies (ICANAS) programjában részt vett a Keleti Gyűjtemény is. Házigazdája volt a konferencia részeként megrendezett International Association of Orientalist Librarians szimpóziumának, egyben munkatársai előadásokkal vettek részt a szakmai munkában. 1999-ben nemzetközi Kaufmann-konferenciát szervezett a tudós halálának centenáriumára emlékezve, 2000-ben Goldziher Ignác születésének 150. évfordulója alkalmából rendezett szimpóziumot, az elhangzott előadások később a Gyűjtemény sorozatában jelentek meg.[54] 2004-ben a Stein- és Csoma-gyűjtemények katalogizálásához kapcsolódóan került sor külföldi előadókat is felvonultató tudományos ülésre. 2009-ben háromnapos előadás-sorozattal Kőrösi Csoma Sándor születésének 225. évfordulóját a Kőrösi Csoma Társasággal és a Tibet Társasággal közösen tartotta a Gyűjtemény. Ebben az évben került fel az Akadémiai Könyvtár Csoma-archívuma az UNESCO, az emberiség egyetemes értékkel bíró, megőrzendő dokumentumait felsoroló Világemlékezet listájára.[55] 2010-ben a magyar keletkutatás polihisztoráról, Kégl Sándorról emlékezett meg a Gyűjtemény tudományos ülésszakkal.[56]

Kelecsényi Ágnes, 2013

Stein Aurél ásatási felvétele: Mirán, freskó a buddhista szentélyből

A Stein-hagyaték révén a Keleti Gyűjtemény a nemzetközi Selyemút-kutatás egyik fontos dokumentumbázisává vált. 2004-ben a Könyvtár nemzetközi workshopot rendezett az e

50. Beer 1929 ¶ 51. Scheiber 1957 ¶ 52. Sed-Rajna 1990; Shalev-Eyni–Dávid 2025 ¶ 53. Fuzûlî 2016 ¶ 54. Apor 2002 és Apor–Ormos 2005 ¶ 55. Monok–Gyarmati 2016 ¶ 56. Dévényi 2010c

témakörben jelentős állománnyal rendelkező európai gyűjtemények vezetőinek részvételével. A British Library égisze alatt működő International Dunhuang Projecttel ekkor megkötött megállapodás keretében 2005-ben helyben történt meg Stein Aurél fotóinak digitalizálása, s a metaadatokkal ellátott képek túlnyomó többsége felkerült az IDP Interactive Web Database felületére. Az MTA Könyvtár és Információs Központ azóta is partnerintézménye ennek a nemzetközi kutatási együttműködésnek, több közös projektjében közreműködött. A 2010-es évek második felében lépett kapcsolatba a Könyvtár a Dunhuang Academyvel. A Könyvtárban 2019-ben megrendezett nemzetközi Dunhuang konferencián már a kínai kutatóintézet is képviseltette magát, majd újabb közös digitalizálási projekt vette kezdetét. A Dunhuang Academy munkatársai Budapesten készítették el közös felhasználásra először a fotóanyag, majd 2023-ban a kéziratos állomány egy részének digitális másolatait. E munka első eredményeként a fotógyűjtemény teljes állománya már bekerült az MTA KIK katalógusába és repozitóriumába.

A könyvtáros szakmai szervezetek közül az MTA KIK intézményi tagja volt a The Islamic Manuscript Associationnek (TIMA), a társaság vezetősége 2008-ban nálunk ülésezett, ők támogatták az arab katalógus elkészítését és egy kisebb restaurálási projektet is. 2018 júniusában a Keleti Gyűjtemény rendezte a Közel-Kelettel foglalkozó könyvtárosokat tömörítő szervezet, a MELCom International (Middle East Librarians Committee) éves konferenciáját.

Meskó Attila, az MTA főtitkárhelyettese, Lakshmi Puri, India Magyarországi nagykövete és Maróth Miklós akadémikus

Az indiai nagykövet asszony átadja Meskó Attilának, az MTA főtitkárhelyettesének (jobbra) Lokesh Chandra ajándékát, a Narthang Kanjur*, 2000*

Ertuğrul Günaynak, Törökország kulturális és idegenforgalmi miniszterének látogatása 2008-ban a Keleti Gyűjteményben

ISMERETTERJESZTÉS, KIÁLLÍTÁSOK

A szakkönyvtárak esetében is a tudományos igények kielégítése mellett szerepet kap a széles tömegek elérése, az ismeretterjesztés különböző formái. Jóllehet a Keleti Gyűjteményben soha nem volt adott az az ideális múzeumi környezet, amely biztonságossá teszi a rendkívül értékes kéziratok közvetlen bemutatását, a Gyűjtemény – az állományvédelmi szempontok szem előtt tartásával – fogad csoportokat, tart bemutatókat, kihelyezett egyetemi órákat. Ezen kívül a Külügyminisztérium és más kormányzati szervek kérésére magas rangú külföldi vendégeknek, köztük államfőknek, vallási vezetőknek mutatja

A Goldziher-honlap kezdő oldala

be az általa őrzött kincseket. Ennek a tevékenységnek másik formája a kül- és belföldi kiállításokra való kölcsönzés, illetve saját rendezésű tárlatok. A Könyvtárnak nincs önálló kiállítóterme, ezért hosszú időn keresztül a Vasarely-terem töltötte be ezt a funkciót. Az Akadémián belül a legnagyobb, átfogó kiállításra az MTA Művészeti Gyűjteménye termeiben *Kéziratos kincsek a Könyvtár Keleti Gyűjteményében* címmel az Akadémia májusi közgyűlése részeként 2007-ben került sor, amikor az orientalisztika volt az éves rendezvény kiemelt témaköre. A Keleti Gyűjtemény nagy érdeklődéssel kísért kiállításai hamar kinőtték az épület adta szűk kereteket, és nemcsak országon belül kerültek bemutatásra, hanem eljutottak pl. Kínába (Hongkong 2008, Dunhuang 2018) és Indiába (New Delhi 2015, New Delhi és Kalkutta 2021) is.

2014-ben a Külügyminisztérium felkérésére a magyar keletkutatás történetét, kiemelkedő személyiségeit bemutató utazó kiállítást állított össze a Gyűjtemény. A különféle tudományterületeket bemutató molinókhoz, amelyek összeállításában a Keleti Gyűjtemény munkatársai mellett az egyes területek szakértői is részt vettek, kísérőfüzet is készült a magyaron kívül angol, arab, kínai, orosz és török nyelven.[57] Ezt a kiállítást a külföldi magyar intézetek és nagykövetségek közvetítésével a világ számos országában bemutatták. 2021-ben a közép-ázsiai török államok számára kazak és üzbég nyelvű változat is készült.

Az Ybl Budai Kreatív Házban a Paigeo Alapítvánnyal megvalósított *Magyarok a Selyemúton* tematikájú kiállítások 2018-ban Stein Aurél, 2019-ben Vámbéry Ármin munkásságával, gyűjteményeivel ismertették meg a nagyközönséget. Később e kiállítások eljutottak a hazai egyetemi városokba is.

A Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében az Akadémia palotájában 2021-ben Goldziher Ignác-, a következő novemberben Ligeti Lajos-emlékkiállítással tisztelgett a Keleti Gyűjtemény az MTA kiemelkedő orientalista akadémikusainak emléke előtt.

Kéziratos kincseit, a hazai orientalisztika nagyjairól, illetve gyűjteményeikről készült többnyelvű összeállításait nemcsak időszakosan, hanem tematikus digitális gyűjtemények formájában a könyvtár honlapján (www.mtak.hu) teszi megtekinthetővé a Keleti Gyűjtemény. A korábban készült oldalak (Kaufmann, Kégl, Kőrösi Csoma, Müteferrika, Stein, Vámbéry) esetében általában évfordulóhoz kötődően a tudós, illetve gyűjtő életével és a tőle származó gyűjteménnyel kapcsolatos szövegek a kiemelkedő darabokból álló válogatás kíséretében kerültek fel az online térbe. A 2021-ben Goldziher Ignác halálának centenáriumára készített honlap már minőségi ugrást jelent nemcsak a nagyközönség, hanem a kutatók számára is, mivel az előbbieken túl már egy kereshető teljes bibliográfiát is

57. Kelecsényi–Bába 2014.

tartalmaz, amelynek egyes tételei önálló linkekkel kapcsolódnak a REAL-hoz, így a világhírű tudós munkái teljes terjedelmében olvashatók.

A KELETI GYŰJTEMÉNY JELENLEGI ÁLLAPOTA, FEJLESZTÉSE

„A Keleti Gyűjtemény gyűjtőköre Ázsiára és Afrikára vonatkozóan elsősorban a nyelvvel, történelemmel, irodalommal, vallással és művészettörténettel kapcsolatos művekre terjed ki. Az alapítás idején nem tartozott kifejezetten a gyűjtőkörbe a modern politika, a néprajz, a művészeti albumok és a népszerűsítő munkák, s mind a mai napig ezek az elvek határozzák meg a Keleti Gyűjtemény gyarapítási politikáját. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a gyűjtemény csupán a bölcsészettudomány művelőinek kutatómunkáját szolgálja, hiszen az ókori Kelettől a mai társadalmakig, e két kontinens civilizációjának minden megnyilvánulása helyet kap itt: az indiai csillagászattól, a kínai porcelángyártáson és az arab orvostudományon át a sztyeppei lótartásig."[58] A Gyűjteményben mintegy száz nyelven találhatók dokumentumok, ezek nemcsak írásukban, de formájukban és hordozóanyagukban is nagy változatosságot mutatnak: indiai pothi formátumú könyvek, tekercsek, leporellók, a fakéregre, selyemre, pálmalevélre írt kéziratok a világ különféle civilizációinak könyvkultúráját reprezentálják.

Batak (Indonézia) pusztaka. A varázslók (datuk) által használt, mágikus rajzokkal illusztrált, kemény fakéregre írt jóskönyv a 19. századból

58. Dévényi–Kelecsényi 2013, 175.

Ami a gyarapítást illeti, a Keleti Gyűjtemény történetében a vásárlás soha nem állt az első helyen. A Gyűjtemény fejlesztésével megbízott munkatársak mindig is a változó, de jellemzően nem túl magas intézményi keret tíz százalékával számolhattak. Ezt viszont ellensúlyozta az a kiterjedt kapcsolatrendszer, amely az MTA révén a világ számos kutatóintézetével, könyvtárával kialakult, és ez elősegítette mind a könyv-, mind a folyóirat-állomány megfelelő szinten tartását. Több évtizede aktívan vesz részt a Gyűjtemény gyarapításában a Japan Foundation és a Korea Foundation. 2017-ben nyílt meg a Gyűjteményen belül a Taiwan Resource Center for Chinese Studies. E központon keresztül a tajvani National Central Library rendszeres könyvadománnyal és adatbázisokhoz való hozzáféréssel támogatja a hazai sinológiai kutatást.

Számos magyar keletkutató hagyatéka végrendeletileg vagy az utódok felajánlása alapján gazdagította a Gyűjteményt. Az utóbbi évtizedek magyar származású, de külföldön működő orientalistái közül kiemelkedik a bonni könyvtáros, Kászon-Jakabfalvi László Ferenc, akinek 2150 kötetes indológiai szakkönyvtára 2000-ben érkezett meg. 2008-ban Indiából kerültek haza a művészettörténész Fábri Károly kéziratai és könyvei. A hazai hagyatékok és nagyobb ajándékok közül Ligeti Lajos, Fodor Sándor, Boga István, Juhász Ernő, Venetianer Lajos kéziratos gyűjteményei és könyvtárai jelentősen egészítették ki a Könyvtár szakterületükhöz tartozó állományát. De kaptunk kiemelkedő hagyatékokat külföldről is. Két oxfordi professzor, a turkológus Geoffrey Lewis és a közelmúltban az arabista Alan Jones könyvtára révén hiánypótló művek érkeztek a Keleti Gyűjteménybe. A magánszemélytől eredő tartós mecenatúra ritkaságnak számít a hazai könyvtári világban. A Keleti Gyűjtemény ebből a szempontból kivételezett helyzetben van, mert a hosszú ideig Szaúd-Arábiában oktató Korvin Gábor matematikus-geofizikus professzor rendszeres támogatását élvezi. Korvin professzor 2008 óta mintegy 3500 könyvvel, valamint arab, perzsa, szanszkrit, tibeti, török és urdu kéziratokkal és ősnyomtatványokkal gazdagította a Gyűjteményt. Szintén egyedülálló, amikor egy családtag tovább gondoskodik a tudós rokon által gyűjtött könyvekről. Erre példa Csalai Kégl Miklós, aki 2006-ban jelentős adománnyal járult hozzá

Korvin Gábor

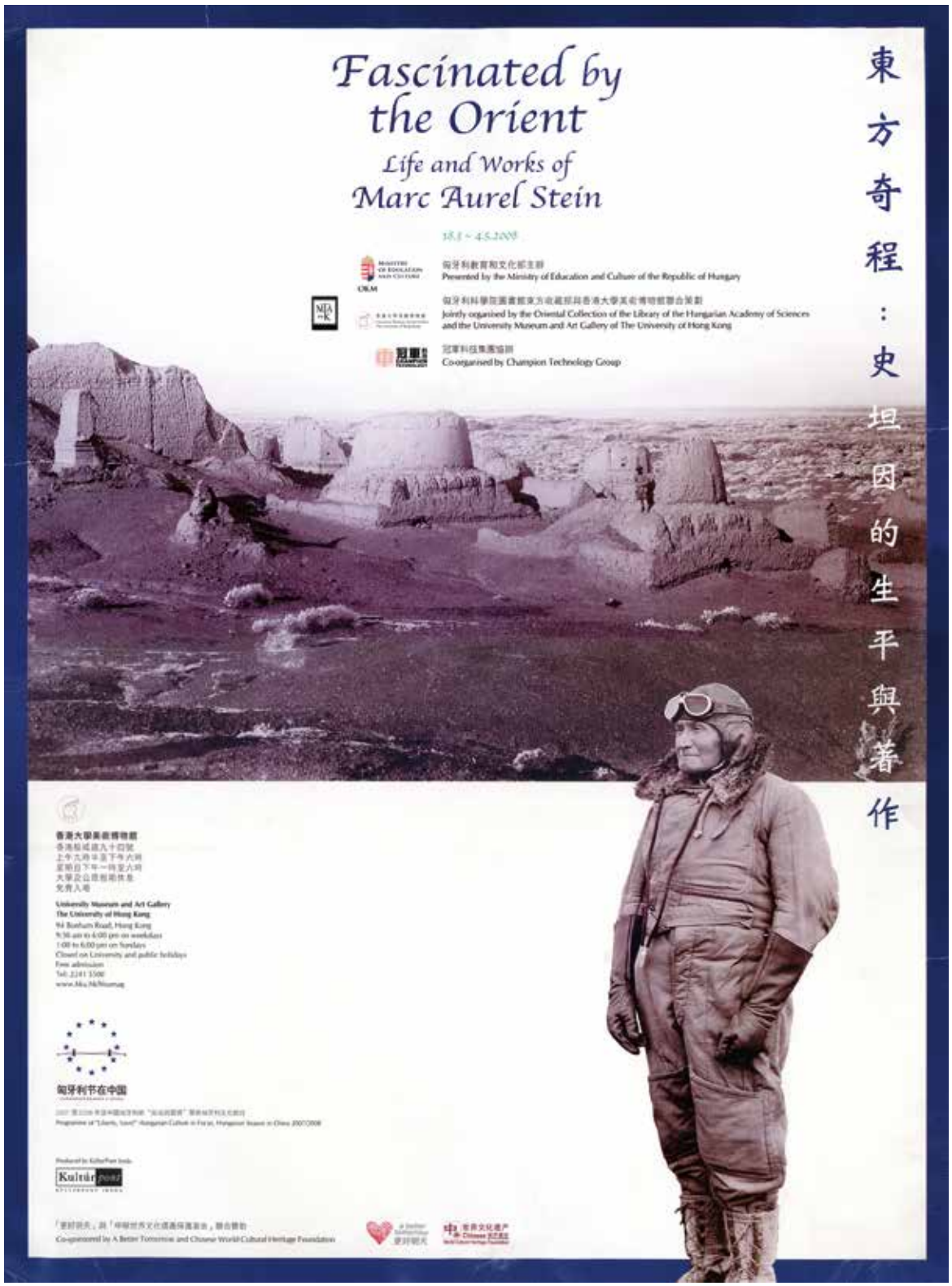
Kégl Sándor kéziratainak és könyveinek restaurálásához, illetve az elektronikus katalógusban történő feldolgozásához. Külön kategóriaként tartjuk számon, amikor egy tudós már életében a közre bízza szakkönyvtárát: Wojtilla Gyula, indológus-ókortörténész és Major István dravidológus felajánlása a dél-ázsiai tanulmányok szakirodalmához jelentett jelentős hozzájárulást.

Az elmúlt hét évtized alatt a Gyűjtemény feladatköre és olvasói tábora is megváltozott. A 21. században egyre kevésbé jellemző a helyben olvasás, a személyes könyvtáros–olvasó találkozó. Előtérbe került az online kapcsolattartás és hozzáférés biztosítása, az adatbázisok előfizetése, a digitalizált tartalomszolgáltatás, az olvasóközönség is minden korábbinál inkább nemzetközivé kezd válni. A Könyvtárban 1992-ben bevezetett online katalógus esetében elmondható, hogy abban a Keleti Gyűjtemény állománya – néhány, leginkább kéziratos egységet leszámítva – már megtalálható. Itt külön is hangsúlyozni kell, hogy ezt annak ellenére sikerült elérni, hogy a jelentős részt kitevő keleti nyelvű anyag esetében a Gyűjtemény nem tudott élni az automatikus rekatalogizálás lehetőségével, mivel többször is változtak egyes nyelvek átírási szabványai, vagyis a kötetek csak újbóli kézbevétel után kerülhettek leírásra. A Keleti Gyűjteményben készült katalógusrekordok esetében a teljes leíráshoz ma már hozzátartozik az eredeti írással történő bevitel is. Folyamatos a könyvek digitalizálása is, illetve mindkét típusú dokumentum hozzáférhetővé tétele a Könyvtár repozitóriumán keresztül. Az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) az orientalisztikai területek adatbázisaihoz való hozzáférést biztosítja.

Szerteágazó tevékenységeivel a Keleti Gyűjtemény igyekszik megfelelni a folyamatosan változó igényeknek: hasznos könyvtári és információs hátteret nyújt Ázsia és Afrika kutatóinak, az állománnyal kapcsolatos tudományos tevékenységet folytat, ismeretterjesztő programokkal, kiadványokkal fordul a Kelet világa iránt érdeklődő nagyközönség felé.

A Keleti Gyűjtemény olvasóterme, 2025

A hongkongi Stein Aurél-kiállítás plakátja

Kelecsényi Ágnes

Stein Aurél-gyűjtemények az Akadémia Könyvtárában

Sir William Rothenstein rajza Stein Aurélról, 1920

A nemzetközi Selyemút-kutatás egyik legkiemelkedőbb alakja, a régész-felfedező Stein Aurél különleges helyet foglal el a könyvtár gazdagítói között. Szinte egész életét Magyarországtól távol töltötte, jó kapcsolata azonban mindvégig megmaradt szülőhazájával, erről ő maga is vallott egy alkalommal az Akadémia elnökének írt levelében: „mindig hálásan gondolok vissza azon hathatós támogatásra, melyben keleti tanulmányaim kezdetén, úgy a magyar kir. közoktatási minisztérium, mint könyvtára révén és orientalista nagy tudósai személyében a M. Tud. Akadémia részesített."[1] Köszönetét életében és végakaratában is a magyar tudós társaságnak és könyvtárának nyújtott különféle szellemi és anyagi támogatások formájában kifejezésre juttatta.

Stein Márk Aurél 1862. november 26-án született Pesten Stein Nathan és Hirschler Anna harmadik gyermekeként. A szülői ház a Tükör utcában, az Akadémia tőszomszédságában állt. Kései gyermek lévén, szülei inkább nagyszülői feladatokat láttak el mellette. Nevelését, taníttatását, szellemi arculatának formálást két nagy műveltségű férfi családtagja vállalta magára: 19 évvel idősebb bátyja, Ernő és anyai nagybátyja, Hirschler Ignác szemészprofesszor. Hirschler tagja volt az Akadémiának, valamint a zsidóság emancipációja érdekében kifejtett társadalmi tevékenysége révén felsőházi tagsággal is bírt. Kiterjedt kapcsolatrendszere révén unokaöccse gyermekkorától ismeretségbe kerülhetett a hazai szellemi élet nagyjaival, és a későbbiekben számíthatott támogatásukra. Nagybátyja révén már a pesti evangélikus főgimnáziumban 1877–1879 között folytatott tanulmányai idején látogatta az Akadémia könyvtárát.

Egyetemi tanulmányait Bécsben, majd Lipcsében folytatta a korszak legkiválóbb indológus és iranista professzorainak vezetésével, majd Tübingenben a védikus nyelv és irodalom szakértője, Rudolf von Roth vezetése alatt szerzett doktori fokozatot 1883-ban. Lipcsei tanévétől kezdődően egyetemi tanulmányait, majd az 1884–1885-ben folytatott oxfordi, londoni és cambridge-i kutatásait, de még 1887-es indiai kiutazását is magyar állami ösztöndíjak tették lehetővé. 1885–1886-ban, megszakítva angliai ösztöndíját, elvégezte a Ludovika Akadémia egyéves önkéntes tiszti tanfolyamát. Az ott elsajátított ismereteket térképészeti munkája során kamatoztatta, sok fehér foltot tüntetve el Belső-Ázsia térképéről.

Indiai karrierjét Lahórban kezdte, az ottani egyetemen töltött be kettős funkciót: a University of Punjab hivatalvezetője és az Oriental College igazgatója volt, valamint szanszkrit nyelvet oktatott. Kritikai kiadásban jelentette meg a kasmíri

1. Stein 1912, 589–590.

királyok krónikáját, a *Rádzsatarangini*t, Kalhana 12. századi költő művét, majd elkészítette ennek fordítását is.[2] Ehhez a helyszínen végzett adatgyűjtést, megismerkedett a terület történetével, néprajzával, folklórjával, földrajzával. 1894-ben elkészítette a kasmíri maharadzsa könyvtárának katalógusát.[3]

A sikeres kezdés ellenére pályafutását legszívesebben magyar egyetemen, Budapesten vagy Kolozsvárott folytatta volna, de bármennyire is igyekeztek ebben segítségére lenni tudós barátai, Goldziher Ignác és Vámbéry Ármin, ez a vágya nem teljesült. 1895-ben azonban többek között az ő jelölésükkel, az Akadémia tagjává válhatott. Erre évtizedekkel később így emlékezett: „Örömmel, és némi büszkeséggel gondolok vissza arra, hogy tudományos törekvéseimnek legkorábbi elismerését a Magyar Tudományos Akadémiától nyertem és így hazai földről s kültagjául való fölötte megtisztelő választása révén."[4] Akadémiai székfoglalóját 1897-ben *A fehér hunok és rokon törzsek indiai szereplése* címmel tartotta.

1900-ban új szakasz kezdődött Stein életében: a filológus mellett mindinkább előtérbe került a régész és a földrajztudós. A három expedíció, amelyet 1900 és 1916 között Belső-Ázsiába vezetett, hozta meg számára a világhírt. Tudományos érdeklődése India, Irán, Kína és a Nyugat közötti történeti kapcsolatokra összpontosult. Kínai Turkesztán oázisvárosain keresztül vezetett a selyem útja, amely nem pusztán Kínát a Mediterráneummal összekötő kereskedelmi útvonal volt, hanem a Kelet és a Nyugat nagy civilizációinak találkozási pontja is: eszmék, vallási tanok, művészeti stílusok, technológiák közvetítő csatornája és egy sajátos szinkretikus kultúra megvalósulásának színhelye.

Erről a területről a 19. század utolsó évtizedeiben nagy számban tűntek fel ismert és ismeretlen nyelvű és írású szövegek, amelyek nagy érdeklődést váltottak ki az európai tudósok körében. Mivel a dokumentumok nem módszeres ásatásokból, hanem leginkább kincsvadászok portyái eredményeként kerültek a kutatók látókörébe, lelőhelyük és eredetiségük megállapítása központi kérdéssé vált. Stein Aurél is ezen kérdések tisztázására indult 1900-ban első régészeti expedíciójára. Ásatásai nyomán új megvilágításba került Belső-Ázsiának az emberiség kultúrtörténetében játszott szerepe, ismeretlen népek és nyelvek kerültek a kutatók látókörébe, és a területet bevonta a pontosabb földrajzi ismeretek körébe is.

2. Stein 1892; Stein 1900 ¶ 3. Stein 1894 ¶ 4. Stein Aurél levele Balogh Jenőnek, Oxford, 1932. június 30. MTA KIK Kézirattár RAL 460/1932.

Stein Aurél Dash nevű kutyájával

1904-ben felvette a brit állampolgárságot, s ugyanettől az évtől kezdődően az Archaeological Survey of India főfelügyelője lett az Északnyugati-Határtartomány és Beludzsisztán területén. 1926-ban Északnyugat-Indiában ókori szerzők nyomán Nagy Sándor keleti hadjáratának egyes kérdéseit tisztázta, 1929-ben előadókörúton járt az USA-ban. 1930-ban még egyszer visszatért Kínai Turkesztán területére, de a megváltozott politikai körülmények között munkáját gátolták a kínaiak, majd visszafordulásra kényszerítették. Azzal vádolták, hogy a leletek elszállításával Kínát megfosztja történeti emlékeitől, ő azonban szilárdan kitartott azon meggyőződése mellett, hogy múzeumi környezetbe szállítva a pusztulástól mentette meg a régészeti emlékeket. Ezt követően 1931–1936 között Perzsia területén folytatott kutatásokat, 1939–1940-ben rómailimes-kutatással foglalkozott Szíria, Irak és Transzjordánia területén. Elsők között volt, akik a régészetben a légi fényképezés hasznosságát felismerve a Royal Air Force gépeiről végzett terepvizsgálatokat. 1940–1943 között az Indus felső folyásánál Szvátban és Délkelet-Beludzsisztánban járt hosszabb-rövidebb kutatóutakon. 1943-ban régi vágya látszott beteljesülni, amikor eljutott Afganisztánba, és az antik Baktria területén készült ásatásokra. Kabulba érkezése után néhány nappal azonban egy meghűlést követően, pontosan egy hónappal 81. születésnapja előtt, 1943. október 26-án meghalt. Végső nyughelye a kabuli keresztény temetőben van.

Stein Aurél kapcsolata az Akadémiával egész életében töretlen volt. Gondoskodott arról, hogy minden műve a megjelenést követően eljusson a könyvtárba. 1938-ig rendszeresen hazalátogatott, és budapesti tartózkodásai során több alkalommal tartott előadásokat az Akadémia szervezésében. Különösen jó kapcsolatot ápolt Balogh Jenő főtitkárral és Szily Kálmán főkönyvtárnokkal. 1921-ben utóbbinak írt levelével kezdődött az adományok sora, amikor felajánlotta Hirshler Ignác és bátyja, Stein Ernő levelezését. „Óhajom, hogy e levelezés, mely a Goethe irodalommal foglalkozik, a M. Tud. Akadémia Goethe-szobájában helyeztessék el. Mind bátyám, mind nagybátyám

Stukkó domborművek buddhista szentélyek faldekorációiból, „Ming-oi" lelőhely, Karashahr (Shorchuk)

beható ismerettel és lelkes kitartással folytattak Goethe-tanulmányokat, mind a ketten boldogult Elischer úrral közeli összeköttetésben álltak."[5] A levelezést a kérésnek megfelelően a Goethe-szobában helyezték el, majd 1955-ben a Kézirattárba került. A német nyelvű levélcsomó sok információt tartalmaz Stein Aurél gyermekkoráról és pályája indulásáról, H. Boros Vilma tanulmányával 1970-ben jelent meg az erre vonatkozó levelek fordítása.[6]

Néhány hónappal később újabb adományról számolt be a főkönyvtárnok. Duka Tivadar tiszteleti tag, az első Kőrösi Csoma-életrajz szerzője feletti emlékbeszéd elkészítésével az Akadémia Stein Aurélt bízta meg. 1913-ban a biográfiai adatok gyűjtésekor Dukától származó önéletrajzi feljegyzéseket talált, amiket az elhunyt fia engedélyével lemásoltatott. Az iratok Stein egyéb feljegyzéseivel együtt a British Museumban maradtak, és csak 1921-ben talált rájuk. Az első példányt elküldte az Akadémia könyvtárának, egy-egy másolatot pedig a Bodleian Librarynak,[7] illetve a British Museumnak adott át. A hazaküldött példányt az olvasóteremben álló, Duka Tivadar által adományozott Kőrösi Csoma-szekrényben helyezték el.[8]

Az első világháború, illetve az azt követő békediktátumok nehéz helyzetbe hozták az Akadémia könyvtárát is: nemzetközi kapcsolatai a minimálisra csökkentek, a gyarapítás drámaian visszaesett. Stein a távolból is követte az eseményeket, és igyekezett segíteni. Korábban készült végrendelete szerint nyomtatott könyveit az Akadémiára hagyta, de úgy döntött, hogy a nélkülözhető részt már most átengedi a Könyvtárnak, és Indiából a saját költségén hazaszállíttatja. Ajándékát az MTA elnöke 1923. januári levelében köszönte meg, és megerősítette, hogy a tudós testület vállalja a Stein által megfogalmazott feltételeket, vagyis: 1. amíg az adományozó él, addig a könyvek a tulajdonában maradnak; 2. ha az adományozónak valamire szüksége van, számára és költségére haladéktalanul megküldik; 3. adományát külön és hozzáférhető helyen tartják, és róluk bibliográfiai pontosságú lajtsrom készül.[9] Az indológia, iranisztika, belső-ázsiai nyelvészet és régészet körébe tartozó 1154 kötetből álló könyvanyag feldolgozását 1927-ben jelentette a főkönyvtárnok.[10] Már ez az adomány is tartalmazott kéziratokat: iskolai és egyetemi jegyzeteit, több művének kéziratát.

Amikor 1933-ban az Akadémián felállították a Goldziher-szobát, Stein gondoskodott arról, hogy atyai jóbarátja levelezése kiegészüljön. A Tübingeni Egyetemi Könyvtár az ő kérésére küldte meg másolásra Goldziher Theodor Nöldekéhez írt leveleit.[11]

Stein Aurél 1934. július 28-án kelt végrendelete két szakaszának van magyar vonatkozása: az egyik nyomtatott könyveinek az Akadémiára hagyományozása, a másik a Belső-Ázsia kutatására létrehozott Stein-Arnold Fund, erről úgy rendelkezik, hogy az ott meghatározott kutatásokat angol vagy magyar tudósok végezzék.

Stein a háború alatt halt meg, hagyatéka részben Indiában volt, ahonnan az adott körülmények között szóba sem jöhetett az elszállítás, az Angliában lévő részt pedig lefoglalta az Enemy Property Department (Ellenséges Javak Osztálya). 1947-ben kapott először hivatalos értesítést az Akadémia a megörökölt

5. Szily 1921, 280 ¶ 6. H. Boros 1970 ¶ 7. Az Oxfordi Egyetem főkönyvtára. ¶ 8. Szily 1921, 281. ¶ 9. Berzeviczy Albert levele Stein Aurélnak, MTA KIK Kézirattár RAL 184/1923 ¶ 10. Ferenczi 1927, 21. ¶ 11. Balogh Jenő Stein Aurélnak, Budapest, 1932. november, MTA KIK Kézirattár RAL 699/1932

anyagról, és kerek egy évtizednek kellett eltelnie, amíg a hagyaték bonyolult jogi és diplomáciai tárgyalásokat követően az oxfordi Bodleian Libraryból, ahol 1949-től a már egyesített hagyatékot tárolták, megérkezett az Akadémia Duna-parti palotájába.[12] A Keleti Gyűjtemény vezetője, Rásonyi László 1957 decemberében előzetes jelentést írt a hagyatékról, majd 1960-ban tanulmányt publikált, amely a hagyaték részletes elemzése mellett az addig megjelent legteljesebb magyar nyelvű Stein-életrajzot is tartalmazta.[13] Rásonyi 2300 könyv, 180 folyóméter folyóirat, mintegy 5000 fotó, 1400 körüli levelezés beérkezését jelentette, de a hagyaték ezen kívül is igen változatos volt: kézzel rajzolt és nyomtatott térképek, személyes dokumentumok és iratok, műveinek kéziratai, naplói, fényképnoteszei, sajtófigyelő szolgálat segítségével összegyűjtött rá vonatkozó újsághírek gyűjteménye, oklevelei stb. találhatók benne.

A könyvek feldolgozása szinte azonnal megindult, a többi rész azonban több évtizedes Csipkerózsika-álomba merült. A hazai orientalisztika képviselői tisztában voltak a hagyaték jelentőségével, de Steinnek a brit birodalomban betöltött szerepe miatt a politika nem igazán támogatta a gyűjtemény hozzáférhetővé tételét. Mindeközben Angliában a Stein-gyűjteményeket őrző intézmények a kutatás érdekében folyamatosan dolgoztak az anyag katalogizálásán. 1999-ben jelent meg a British Museum *Occasional Papers* sorozatában az Egyesült Királyságban található Stein-gyűjteményeket bemutató kézikönyv.[14] Egyre sürgetőbbé vált, hogy az Akadémia gyűjteményét is megismerhesse a nemzetközi tudományos közösség. Már az első vizsgálatok mutatták, hogy az angliai és a budapesti gyűjtemények, mivel a szétválasztás nem követett sem tematikai, sem időbeli kritériumokat, kiegészítik egymást. Ekkor vette kezdetét egy hároméves projekt a budapesti anyag közös katalogizálására a British Museum – közreműködőként a British Library – és az Akadémiai Könyvtár megállapodása alapján. A fotógyűjtemény katalogizálását a British Library által kidolgozott rendszerbe illeszkedően, Stein fotónoteszei alapján John Falconer és Lilla Russel-Smith végezte, a hagyaték különböző dokumentumtípusainak teljes leírását Kárteszi Ágnes és Kelecsényi Ágnes készítették. A katalógus közös kiadásban jelent meg 2002-ben.[15] Ezt követően egy külső raktár rendezése közepette előkerült a hagyaték további része, aminek feldolgozása 2007-re fejeződött be.[16]

A két katalógus megjelenése között újabb együttműködés kezdődött. 2004-ben a Könyvtár nemzetközi workshopot rendezett *The Collections of Sir Aurel Stein and Alexander Csoma de Kőrös in the Oriental Collection – State of Catalogues* címmel, amelyen részt vettek a Selyemút-kutatáshoz kapcsolódó európai gyűjtemények vezetői. Itt merült fel, hogy a British Library égisze alatt működő International Dunhuang Project (IDP) digitalizálási programjába bekapcsolódik a Keleti Gyűjtemény is. A 2005-ben aláírt szerződés alapján a fotók digitalizálása Budapesten történt, a metaadatokkal ellátott képek pedig felkerültek – sajnos nem a teljes anyag – az IDP Interactive Web Database felületére. Az MTA Könyvtára azóta is partnerintézménye ennek a nemzetközi kutatási együttműködésnek, amelynek keretében több közös projektben is közreműködött.

A 2010-es évek második felében lépett kapcsolatba a Könyvtár a Dunhuang Academyvel, a legnagyobb kínai Selyemút-kutató tudományos intézettel. 2018 augusztusában a dunhuangi buddhista barlangtemplomokról először beszámoló Széchenyi Béla-expedícióra emlékezve, Stein fotóanyagának felhasználásával a Könyvtár kiállítással mutatkozott be a város múzeumában, majd 2019 májusában az MTA Könyvtára, valamint az ELTE és az SZTE által rendezett *Dunhuang and Cultural Contact along the Silk Road* című nemzetközi konferencián

A Stein Aurél-gyűjtemény katalógusai

12. Az átadási folyamat követhető az MTA KIK Kézirattár RAL 266/1945, 40 /1947, és AL Elnök 78/1 és 80/4 Fond alapján. ¶ 13. Rásonyi 1960 ¶ 14. Wang, 1999 15. Apor–Wang 2002. ¶ 16. Apor–Wang 2007.

A Dunhuang Academy és az MTA KIK közötti keretszerződés aláírása 2018-ban

a Dunhuang Academy is képviseltette magát. Újabb közös digitalizálási projekt is kezdetét vette. A Dunhuang Academy digitalizáló csoportja Budapesten helyben készítette el közös felhasználásra először a fotóanyag, majd a COVID-járvány után 2023-ban a kéziratos állomány egy részét. Ennek a munkának első eredményeként a fotógyűjtemény teljes állománya bekerült a könyvtár katalógusába és repozitóriumába, a REAL-ba. Jelenleg a levelezés teljes szövegű hozzáférhetővé tételét készítik elő.

A lezárt barlang kincsei: dunhuangi kéziratok, Stein Aurél felvétele

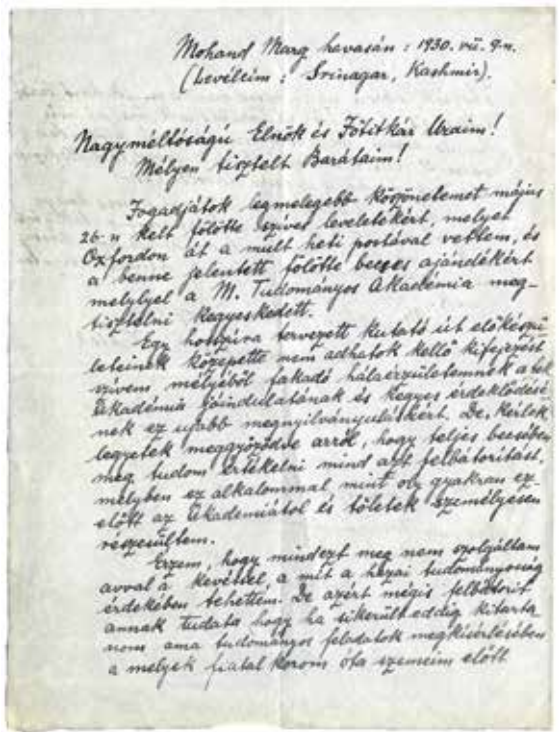
A Keleti Gyűjtemény a kutatás támogatása és a tudományos munka mellett nagy hangsúlyt fektet az ismeretterjesztésre, a nagyközönség tájékoztatására is. A Könyvtár honlapján két Stein-kiállítás anyaga érhető el több nyelven. Az első 2007-ben, a dunhuangi barlangok felfedezésének centenáriumára készült (http://dunhuang.mtak.hu), a másikat *Fascinated by the Orient, Life and Works of Sir Aurel Stein* (http://stein.mtak.hu) címen a 2008-as kínai magyar évad keretében Hongkongban mutatták be. A következő kiállítás 2015 márciusában nyílt Delhiben, az Indira Gandhi National Centre for the Artsban, egy nemzetközi Stein-konferenciához időzítve, amelyet a későbbiekben India több városában is láthatott a közönség. Az Ybl Budai Kreatív Házban 2018-ban a *Magyarok a Selyemúton* sorozat keretében bemutatott Stein-kiállítás eljutott az ország nagy egyetemi városaiba is.

Freskók a Dandan-Uiliqi szentély belső falán, Stein Aurél felvétele

Stein Aurél íróasztala a Mohand Margon, virágokkal díszítve, az előtérben Dash nevű kutyájával

Mohand Marg, Kasmir, 1930. VII. 9-n.
(Levélcím: Srinagar, Kashmir).

Nagyméltóságú Elnök és Főtitkár Uraim!
Mélyen tisztelt Barátaim!

Fogadják legmelegebb köszönetemet május 26-n kelt fölötte kedves leveletekért, melyet Oxfordon át a múlt heti postával vettem, és a benne jelentett fölötte becses ajándékért melyekkel a M. Tudományos Akadémia megtisztelni kegyeskedett.

Egy hosszú tervezett kutató út előkészületeimnek közepette nem adhatok kellő kifejezést mélyen mélyéből fakadó hálaérzületemnek a Akadémia kitüntetésének és kegyes érdeklődésének az újabb nagyjelentőségű tettekért. De, kérlek, legyetek meggyőződve arról, hogy teljes becsben tartok minden értékelni mint alig felbátorítást, mely hűtlen ösvényen az alkalommal mint oly gyakran ez előtt az Akadémiától és tőletek személyesen részemülem.

Érzem, hogy mindezt meg nem szolgáltam avval a kevéssel, amit a hazai tudományosság érdekében tehettem. De azért mégis felbátorít annak tudata, hogy ha sikerült eddig kitartanom ama tudományos feladatok megkísérlésében a melyek fiatal korom óta a szemeim előtt lebegtek, ebben nagy része van ama jóakaró érdeklődés és hathatós támogatásnak, melyet tanuló éveim folyamán nagyérdemű elődjeitek részéről tapasztaltam. Emlék buzdító emlékezete elkísért mindig a messze távolban is.

Meleg kívánságom mivoltunk a sors kegyes megadná még a jövőben a lehetőséget a tiszteletes Akadémia és a magyar tudományos munkásság érdekében tanúságot adni e mély hálaérzetem nek.

Maradtam mély tisztelettel
hálás hívetek

Stein Aurél

A M. Tudományos Akadémia
Nagyméltóságú Elnökének és
Főtitkárának,
Budapest.

444/1930.

Stein Aurél levele az Akadémia elnökének és főtitkárának

Stein Aurél-érem,
Beck Ö. Fülöp alkotása

Stein Aurél mindig hangsúlyozta, hogy milyen sokat jelentett számára az MTA tudós tagjainak és vezetőinek támogatása. A Stein-érem átvételekor írta: „Érzem, mindezt meg nem szolgáltam avval a kevéssel, amit a hazai tudományosság érdekében tehettem. De azért felbátorít mégis annak a tudta, hogy ha sikerült eddig kitartanom ama tudományos feladatok megkísérlésében a melyek fiatal korom óta a szemeim előtt lebegtek, ebben nagy része van ama jóakaró érdeklődés és hathatós támogatásnak, melyet már tanuló éveim folyamán nagyérdemű elődjeik részéről tapasztaltam. Ennek buzdító emlékezete elkísért mindig a messze távolba is."[17] A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára előtt az a szép feladat áll, hogy a még hiányzó részek elérhetővé tételével fejezze ki köszönetét az Akadémia egykori külső tagjának, és ezáltal segítse a napjainkban folyó hazai és nemzetközi Selyemút-kutatást.

17. Stein Aurél, *Az M. Tud. Akadémia Nagyméltóságú Elnökének és Főtitkárának*, Mohand Marg, 1930, MTA KIK Kézirattár RAL 444/1930

Ferenczi Roland

Dél-ázsiai és délkelet-ázsiai kéziratok a Keleti Gyűjteményben

Az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményében őrzött dél- és délkelet-ázsiai kéziratok bár az egyik legkisebb algyűjteményt képezik, mégis különleges helyet foglalnak el legvédettebb dokumentumaink között. Mindennek hátterében az áll, hogy mind korukra, tartalmukra és provenienciájukra nézve, mind az íráshordozók anyagát tekintve kuriózumok. Találunk közöttük az észak-szumátrai batak népcsoporthoz köthető *redzsang* (*kaganga*) írással készült fahéncs leporellókat (*batak pusztaka*, ORI Ms Misc 1–2.), amelyek közül a második számú kézirat német nyelvű bejegyzésének tanúsága szerint egy jóskönyv, amelyet a 19. század végén a kampongi király ajándékozott modern tulajdonosának. Kiemelt jelentőségűek a monszun ázsiai térségből származó pálmalevél-kéziratok (ORI Ms Misc 3–6.), amelyek a Palmira-pálma (*Borassus flabellifer*) és az indiai üstököspálma (*Corypha umbraculifera*) leveleiből készült íráshordozókon maradtak fenn.[1] A Keleti Gyűjteményben őrzött pálmalevelek közül kiemelkedik az az ójávai kézirat (ORI Ms Misc 4.), amely a preiszlám Közép-Jáváról származik, és a rajta található kronogramma szerint Kr. u. 1538-ban másolták. A kézirat azonosítását (*Pramánaprava*) megelőzően, amelyet Aditia Gunawannak (National Library of Indonesia) köszönhetünk,[2] a rajta szereplő szövegnek (*Pramánaprava*) csupán egyetlen kézirata volt ismert, amelyet az Indonéz Nemzeti Könyvtár őriz. Ráadásul írása alapján (*buddha* írás) a világ legkorábbi jávai dokumentumai közé sorolandó, amelyekből igen kevés, hozzávetőlegesen mintegy ötszáz példány őrződött meg világszerte. A két *batak* leporelló és az ójávai kézirat története is gyűjteményünk gyarapodásának kezdeteire vezethető vissza, a „Keleti Könyvtár" növedéki naplójának bejegyzései szerint azok ugyanis 1952-ben a Műszaki Egyetem Könyvtárának ajándékai voltak, ahová eredetileg Robert Forrer, strassburgi művészettörténész és műkereskedő antikváriumából kerültek.

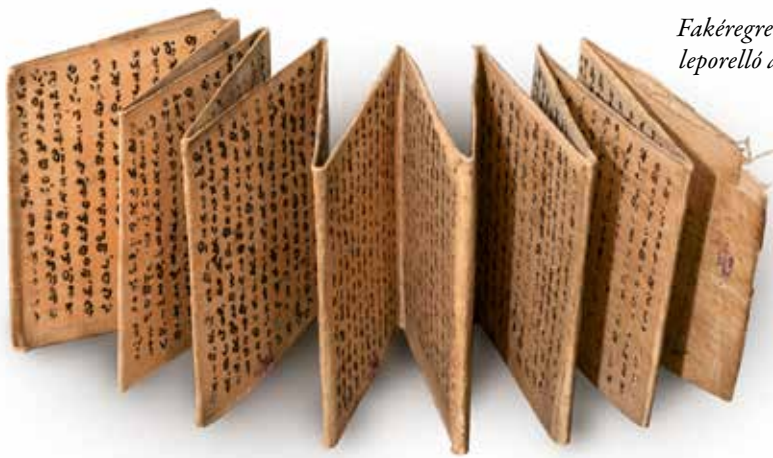
A Keleti Gyűjtemény őriz más pálmalevél-kéziratokat is, így különösen értékes kincsünk a Dél-Indiában másolt, tamil *grantha* írással készített, szanszkrit nyelvű szöveg (ORI Ms Misc 6.), amelyen a *Tárksja-* vagy *Garuda-purána* halottaskönyvét (*Préta-kalpa* vagy *Préta-kánda*) olvashatjuk. Az 1960-ban Fodor Györgytől, egy Dél-Indiát megjárt magyar utazótól könyvtárunkba került kéziratot elsőként Major István azonosította 1972-ben, aki az átirat elkészítését követően a szöveget az *Elements of Tamil phonetics in the orthography of a South Indian Grantha manuscript* című előadásában mutatta be nagy sikerrel az 1974-ben a Srí Lankán megrendezett *IV. International Conference Seminar of Tamil Studies* konferencián. Katalógusunk leírását később Ruzsa Ferenc pontosította és egészítette ki.

A pálmalevél-kéziratok sorában találunk *szinhala* írással készült páli nyelvű, *théraváda* buddhista kéziratot is (*Maddzshimanikája, Szattipatthána-szútta*, ORI Ms Misc 5.), amelyet 1953-ban U. Saranankara, Srí Lanka-i buddhista rendfőnök ajándékozott a könyvtárnak. Jó állapotban őrződött meg az az aranyozott szegélyű, valószínűsíthetően Thaiföldön másolt pálmalevélköteg is (ORI Ms Misc 3), amelyre *khmer* írással a páli nyelvű *Praszanga-paripúrana* szövegét másolták, amely tulajdonképpen *théraváda* buddhista *Abhidamma-pitaka* kommentárokat takar, és amely kézirat szintén a Műszaki Egyetemről került gyűjteményünkbe az 1950-es évek legelején. Utóbbi két kézirat pontos leírását szintén Ruzsa Ferenc készítette el.

1. A pálmaleveleket a begyűjtést követően megszárították, kifőzték, majd újra szárították, hogy végül simára csiszolva és méretre vágva egy olyan kemény, mégis kellőképpen rugalmas anyagot kapjanak, amelyre Dél-Indiában egy hegyesvégű eszközzel (*stylus*) rávésték az írásjeleket, amelyek a levelek felületére kent, majd azokról óvatosan eltávolított festékanyag segítségével váltak láthatóvá, míg Észak-Indiában az írnokok egyszerűen tintát használtak és a szövegeket a levelekre festették. ¶ 2. Aditia Gunawan az Indonéz Nemzeti Könyvtár könyvtárosa, az Indonéziai Kéziratok Társaságának főtitkára. Szakterülete a szundanéz, ószundanéz és ójávai szövegek és kéziratok kutatása.

Ójávai pálmalevél-kézirat

Fakéregre írt batak leporelló a 19. századból

Tamil grantha írással készített, szanszkrit nyelvű szöveget tartalmazó kézirat: a Tárksja- avagy Garuda-purána halottaskönyve

Páli nyelvű buddhista kézirat, Srí Lanka, 20. század eleje

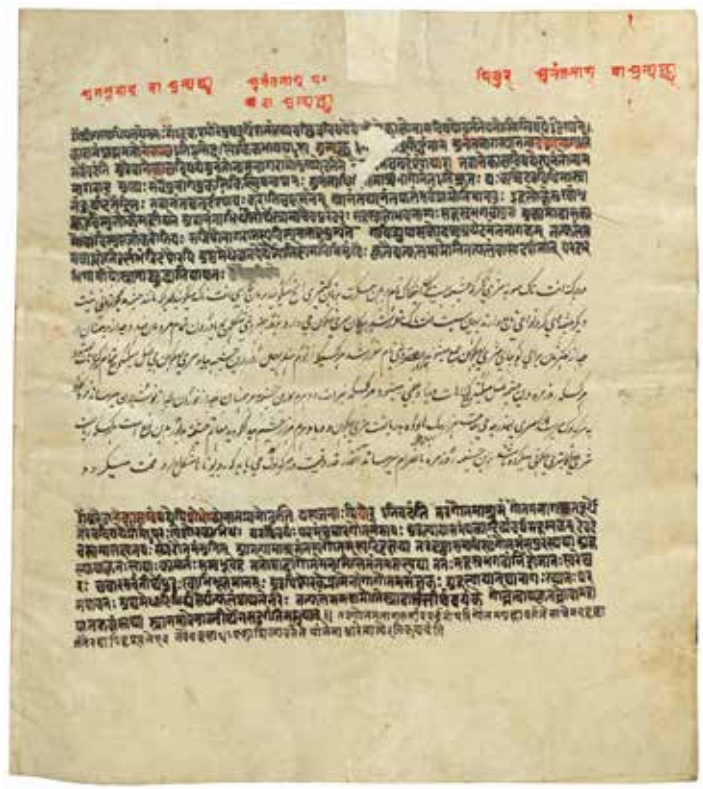
A Keleti Gyűjtemény két olyan, 18. század végén keletkezett, csodálatosan illuminált szanszkrit nyelvű kéziratos kódexet is őriz (ORI Ms Misc 22–23.), amelyeket Pulszky Ferenc adományozott az Akadémia könyvtárának.[3] Mindkettő hindu költeményeket, vallásos rítusokhoz kapcsolódó szövegeket tartalmaz (*Sivaszahaszranáma*, *Visnuszahaszranámasztótra*, *Mahágana-pativacsanam* stb.). A hindu isteneket ábrázoló, aprólékosan kidolgozott művészi illusztrációk miatt nem véletlen, hogy ezeket a szanszkrit könyvecskéket legszebb kézirataink között tartjuk számon. Külön érdekesség, hogy az ORI Ms Misc 23. jelzetű kötet esetében a kódex keletkezésének egészen pontos dátumát is rögzítette az írnok, az ugyanis a kolofon szerint 1815-ben

3. Wojtilla 1972, 265–271.

Szanszkrit kézirat, Kasmír, 1815. A miniatúra a Visnu ezer nevéről szóló költemény illusztrációjaként a világ teremtésének kezdetét mutatja

Lapok a máhátmja-gyűjtemény kéziratából

Kasmírban, *márgasira* hónap világos felének hetedik napján, csütörtökön íratott.

A szanszkrit nyelvű díszített kódexek sorába illeszkedik az ORI Ms Misc 44. jelzetű *máhátmja*-gyűjtemény kézirata is.[4] Az 1872-ben elhunyt Pandit Száhib Rám, aki a hosszú évszázadokra visszanyúló tradicionális srínagari kasmíri tudományosság egyik utolsó képviselője volt, Mahárádzsa Ranbír Szingh kasmíri király kérésére kezdett bele egy nagyszabású összefoglaló munka megírásába, amely a kasmíri szent helyekkel (*tírtha*) kapcsolatos legendákat tartalmazta volna, ám a mű teljességében sosem látott napvilágot. A szent helyek térképes vázlatainak festett illusztrációit tartalmazó, több korabeli indiai tudós jegyzeteivel is ellátott szanszkrit legendárium egyes részleteit végül a magyar származású régész-indológus Stein Aurél (Sir Marc Aurel Stein) szerezte meg Pandit Góvind Kaul közbenjárásával, és végakaratának megfelelően hagyatékával együtt e kódexet is a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárára hagyta.

Szanszkrit kéziratainkban sorában találunk még 18. századi *Padmapuráná*-töredéket (ORI Ms Misc 18.), illetve a *Bhagavad Gítá* szövege *Tátparjabódhiní* című kommentárjának 20. századi kéziratát. Indiai gyűjteményünkben két bradzs nyelvű kéziratos kötet is található; mindkettő lótenyésztéssel, lovászattal kapcsolatos *Asvasásztra*-szöveg (ORI Ms Misc 16; 60.). Dél-ázsiai kincseinkhez sorolandó még az az 1842–1843-ból

4. Wojtilla 1978, 215–224.

származó nepáli kézirat, amely eredetileg huszonnyolc buddhista himnuszt tartalmazott, és amelyet későbbi modern tulajdonosai istenségek festett képmásaival egészítettek ki és sajnos ily módon csúfítottak el. Mindezeket 2009-ben Korvin Gábor adományozta könyvtárunknak, leírását pedig Szántó Péter Dániel készítette el.

A Keleti Gyűjteménybe más észak-indiai kéziratok is kerültek Stein Aurél könyvtárából, amelyeket Stein a 19. század végén egy bizonyos Mrs. S. H. Rodgertől szerzett meg, így ma gyűjteményünk részét képezi a *Firóz Sáh Khildzsí,* a Delhi Szultanátus neves uralkodójának történetét urdú nyelven elbeszélő kéziratos kötet (ORI Ms Misc 24.), illetve a kasmíri uralkodók történetét bemutató kézirat, amely a *Táríh-i Kasmír* és a *Táríh-i Firista* szövegeiből tartalmaz részleteket. Nem kevésbé értékesek a 19. században keletkezett más urdú és perzsa nyelven írt dél-ázsiai kéziratink (Ori Ms Misc 27; 30–32.), amelyek között olyan különlegességeket is találunk, mint a Kégl Sándor könyvtárából gyűjteményünkbe került Amír Khuszró-kézirat (Ms Misc 26.). Modern kéziratink közül kiemelendő Haszrat Dzsajpurí indiai költő kötete (ORI Ms Misc 46.), amely összes urdú nyelvű költeményét tartalmazza a költő kézírásában. A fent említetteken túl a Keleti Gyűjtemény dél- és délkelet-ázsiai kéziratai között találunk még észak-burmai leporellókat (Ms Misc 14–15.) és egy 19. századi maláj kéziratot (ORI Ms Misc 33). Végezetül fontos megemlíteni azt a díszes tokban őrzött angol nyelvű köszöntőlevelet (ORI Ms Misc 62.), amely a láhóri alapítású Anjuman-i Punjab társaság nevében érkezett az Akadémiára, és amelyet a tagok alapítójuk, a magyar származású orientalista, Leitner Gottlieb Vilmos tiszteletére írtak Láhórban 1886. március 14-én. A nyomtatott dokumentum eredetileg egy Leitnert ábrázoló mellszobor kísérőirata volt, amely eredetijét John Adams-Acton brit szobrász készítette el. Az említett szoborról és kísérőleveléről a *Pesti Hírlap* 1929. március 3-i számában a következőket olvashatjuk: „A szobor egy művészi rajzokkal diszitett felirat kiséretében érkezett a városházára. A főváros közgyülése köszönettel fogadta a keletindiai tudományos társulat figyelmét és elrendelte a szobornak alkalmas helyen való elhelyezését, a pergamentpapiroson készült arabnyelvű feliratot pedig a levéltárban helyezték el megőrzésre. A felirat tényleg ott van a fővárosi levéltár páncélszobájában, a szoborról azonban nem tud senki.” Ezek szerint tehát a Keleti Gyűjteményben lévő angol nyelvű kísérőlevélen túl az Indiából érkezett szobor avatásakor léteznie kellett egy „arab nyelvű” kéziratnak is. Bár a szobor, úgy tűnik, mára elveszett, 2024-ben a Keleti Gyűjtemény megkeresésére Budapest Főváros Levéltára azt a megnyugtató választ adta, hogy az „arab nyelvű felirat”, amely valójában egy ékes urdú nyelven írt kézirat, a Keleti Gyűjtemény angol dokumentumának urdú nyelvű eredetije, továbbra is a helyén van, és a levéltárosok mind a mai napig nagy becsben őrzik.

Szanszkrit kéziratos versgyűjtemény illusztrációja a 18. század végéről

Orosz Gergely

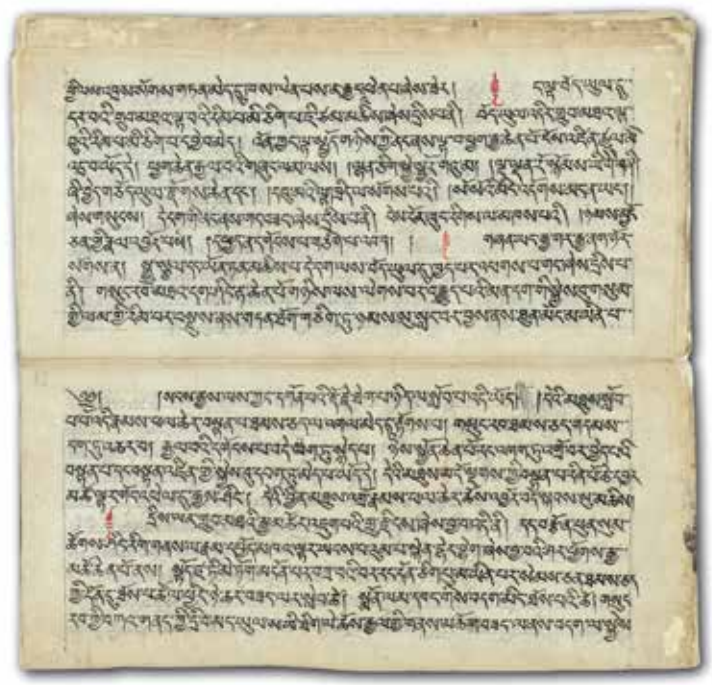
A tibeti gyűjtemény

A több mint 2500 kéziratot és fanyomatot számláló, mintegy 6000 művet magában foglaló tibeti gyűjtemény Közép-Európa legnagyobb ilyen jellegű kollekciója. Kiemelkedő jelentőségét tovább növeli, hogy olyan egyedi dokumentumokat is tartalmaz, amelyek a tibetológia és a nyugati buddhológia tudományának első lépéseit jelentették – ezek voltak az első olyan tibeti művek, amelyekben tibeti szerzők saját kultúrájukat egy nyugati tudós számára mutatták be.

Kőrösi Csoma Sándor tibeti könyvgyűjteménye

A gyűjtemény első 36 darabja Kőrösi Csoma Sándor egykori tibeti könyvtárából származik, melyeket 1824 és 1830 között tibeti tanulmányútjai során szerzett meg. 1839-ben Csoma ezen köteteit Salamon C. Malan tiszteletesnek, a Bengáli Ázsiai Társaság volt titkárának ajándékozta, aki Angliába vitte őket. Duka Tivadar közbenjárására a művek 1884-ben a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába kerültek, majd 1885-ben, londoni bemutatójukat követően érkeztek Magyarországra.

A gyűjtemény legfontosabb darabjai a négy úgynevezett *Alexander-könyv*, amelyeket tibeti szerzők Kőrösi Csoma Sándor kérésére állítottak össze 1824–25-ben, Csoma első zangszkári tanulmányútja során. E szövegek létezéséről elsőként Ligeti Lajos számolt be 1933-ban, amikor tibeti nyelvismerete segítségével a Csoma-gyűjtemény három kéziratáról (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 3, 4, 6) megállapította, hogy azok kifejezetten számára készültek.[1] Egy negyedik mű esetében Nagy Lajos Gyula végezte el az azonosítást 1942-ben, a kézirat fizikai jellemzői alapján (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 8).[2] 1975-ben Terjék József Csoma levelezésének vizsgálata révén e negyedik könyv szerzőjét is sikeresen meghatározta.[3]

Tshul-khrims-rgya-mtsho Kőrösi Csoma Sándornak ismeretelméleti kérdésekről adott válaszainak kéziratából

Az *Alexander-könyvek* egyes buddhista alaptanításokat és tibeti tudományterületek bemutatását célzó művek. Két típusba sorolhatók: a kérdés-felelet formájúak, és az adott tudományterületeket összegző, szinoptikus kézikönyvek.

Kérdés-felelet formájú Alexander-könyvek

Az első csoportba tartozik a Kun-dga'-chos-legs kagyü rendi szerzetes által összeállított, négy füzetből álló mű (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 4), amely a buddhista kozmogóniát,[4] a „három kincs" (szanszkritul triratna, vagyis a Buddha, a tanítása és a buddhista gyülekezet) definícióit, a történeti Buddha életét,

1. Ligeti 1933 ¶ 2. Nagy 1942 ¶ 3. Terjék 1976, 76. ¶ 4. A kozmogónia a világegyetem, az égitestek és rendszereik keletkezésével és fejlődésével foglalkozó tudomány.

tanításának halálát követő történetét és a buddhista gyakorlatot tárgyalja klasszikus indiai és tibeti forrásokból merítve.[5] A másik kérdés-felelet szerkezetű mű *A filozófiai nézetek tengerére szálló hajó* címet viseli, amely Cültrim Gyaco (Tshul-khrims-rgya-mtsho geluk) rendi szerzetes válasza Csomának (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 3), és amelyben a szerző több mint 20, elsősorban buddhista ismeretelméletet érintő kérdést válaszolt meg.[6]

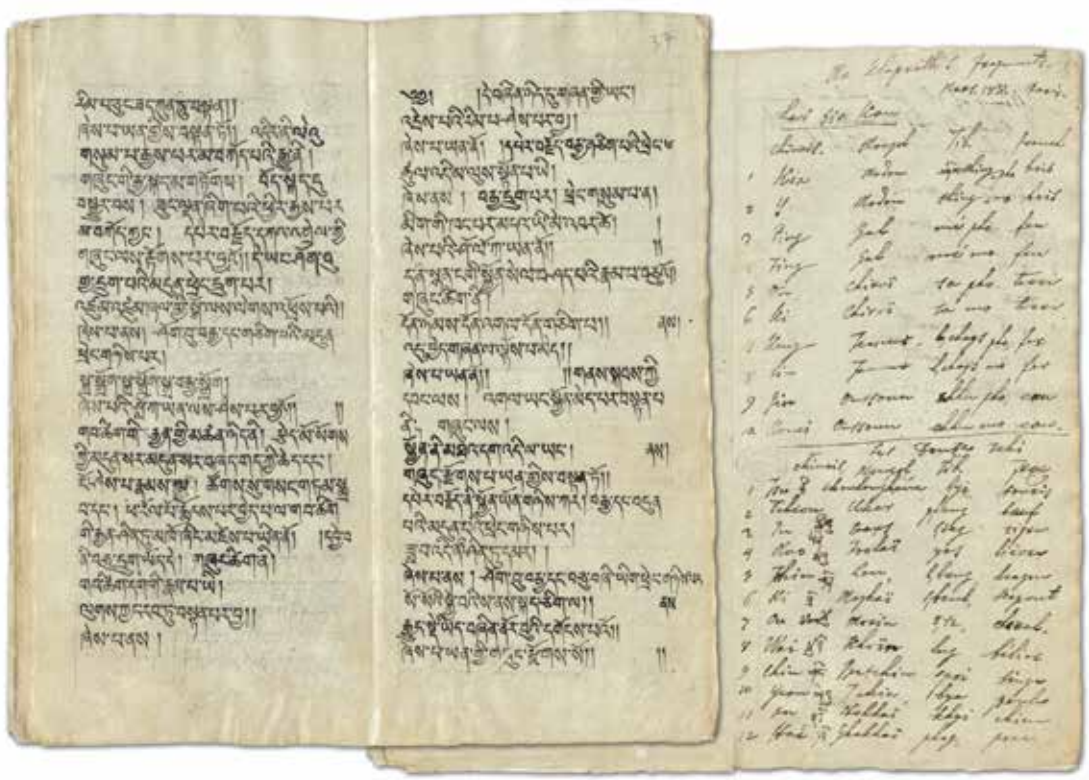
Tudományterületeket összegző Alexander-könyvek

A tudományterületeket összegző *Alexander-könyvek* szerzője Sangs-rgyas-phun-tshogs volt, Csoma legfontosabb tibeti tanítója, akit Csoma az 1834-ben megjelent tibeti–angol szótárában közreműködőként jelölt meg. Csoma tibeti útjai idején már a szerzetességből kilépett, világi életet élő tibeti tudós a tibeti orvoslás és időszámítás (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 6), illetve az úgynevezett kisebb tudományok (nyelvtan, költészet stb. vagy „nyelvészet és irodalomtudomány") területeit foglalta össze, bemutatta azok rövid történetét, fontosabb műveit és egy-egy általa alapvetőnek tartott munka fejezetekre lebontott rövid összegzését (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 8). Az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 6-os mű orvoslásról szóló részét Csoma 1835-ben publikálta,[7] és az *Alexander-könyvek*et 1976-ban Terjék József hasonmás kiadásban megjelentette az Indiában kiadott Śata-pitaka sorozatban.[8]

A Csoma-könyvtár további darabjai

Az *Alexander-könyvek*en kívüli 32 könyv 9 kéziratból és 23 blokknyomatból áll. A kéziratok minden bizonnyal Csoma tibeti tanulmányútjainak helyszínén, Zangszkárban keletkeztek. A nyomtatványok ezzel szemben a történelmi Tibet központi területén, Lhászában (3 db) és Bkra shis lhun po kolostorában (15 db), valamint a bhutáni Punakában (Bhután, 5 db) készültek.

Gyakran találkozhatunk köztük az *Alexander-könyvek*ben megnevezett művekkel. Ilyen Pad-ma-dkar-po krónikája (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 20), amelyből Kun-dga'-chos-legs a kompilációjának több mint egy fejezetét átemelte; Ngag-dbang-blo-bzang-rgya-mtsho, az 5. dalai láma kommentárja Daṇḍin[9]

Sangs-rgyas-phun-tshogs Kőrösi Csoma Sándornak nyelvészeti, irodalmi kérdésekről adott válaszainak kézirata és Csoma kapcsolódó autográf szószedetei

5. E könyv tibeti szövegét kritikai és fakszimile kiadásban, Orosz Gergely magyar fordításában az MTA Könyvtára 2022-ben megjelentette, Orosz 2022 ¶ 6. Magyarra fordítását lásd Uherkovich 2011, 15–80. ¶ 7. Csoma de Kőrös 1835, 1–20. ¶ 8. Terjék 1976b ¶ 9. Daṇḍin 7–8. századi indiai szanszkrit nyelvész, költő és prózai művek szerzője volt. Az indiai történelem egyik legismertebb írója.

A bka'-rgyud pa szerzetesrend 'brug pa ágához tartozó szerző híres vallástörténeti munkája, 18. századi nyomtatvány

Kāvyādarśa című verstani művéhez (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 37), vagy Sureśamatibhadra időszámítással foglalkozó műve (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 31, autokommentárja az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 7), amelyek szinopszisát Sangs-rgyas-phun-tshogs készítette el az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 6-os, illetve az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 8-as könyvekben. Csoma az utóbbiban felsorolt nyelvtani művek és szótárak közül is többet megszerzett (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 33–36), de más szótárakat is találhatunk a könyvei között, mint például a ritka és ótibeti szavakat összegyűjtő *Li shi gur khang* (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 9), vagy Śrīdharasena *Muktāvalī* című szinonimaszótárának kivonatai (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 13).

A tibeti időszámítással, illetve az ennek alapjául szolgáló indiai szent szöveggel, a *Kālacakra tantrá*val kapcsolatban Csoma több művet is begyűjtött (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 28–29, 30–32), köztük egy útikalauzt, a misztikus *Śambhalába*t (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 28), amelyet Blo-bzang-dpal-ldan-ye-shes 3. pancsen láma készített, illetve egy kronológiai művet (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 30) Sureśamatibhadrától.

A gyűjtemény legnagyobb részét a lam rim, „a megvilágosodáshoz elvezető fokozatos ösvény" témájával foglalkozó művek alkotják. Csoma hat ilyen könyvet is begyűjtött (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 14–19), köztük az indiai tudós, Atiśa *Bodhipathapradīpa* című költeményével (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 18), valamint Tsong-kha-pa terjedelmes *Lam rim chen mo*jával (MTAK Kézirattár ti Gyűjt. Tib. 14).

A dge lugs szerzetesrend megalapítójának, Tsong-kha-pának a legismertebb munkája, a Megvilágosodáshoz elvezető fokozatos út

A blokknyomatok nagy része valamely szerző összes műveiből lett kiemelve: az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 26–27 Dge-'dun-grub-pa (1. dalai láma); az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 22 Dge-'dun-rgya-mtsho (2. dalai láma); az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 16–17, 19 Blo-bzang-ye-shes (2. pancsen láma); az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 25, 28 a már említett Blo-bzang-dpal-ldan-ye-shes (3. pancsen láma); az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 20 Pad-ma-dkar-po; az MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 29–31 Sureśamatibhadra összes műveiből származó nyomtatványok. Igen valószínű, hogy Csoma e könyveket is Sangs-rgyas-phun-tshogstól szerezhette meg, akiről egy levelében megjegyzi, hogy hosszú utazást folytatott Tibetben, Bhutánban és Nepálban, ahonnan számos könyvet magával hozott.[10]

A könyveket 1903-ban a Duka által az Akadémia olvasótermében felállíttatott Kőrösi-szekrénybe helyezték, ahonnan az 1950-es években – a szekrénnyel együtt – a Keleti Gyűjteménybe kerültek, majd az 1970-es évek során a szekrény felszámolásával Csoma könyvei az időközben jelentősen kibővült tibeti állomány részévé váltak.

10. Sangs-rgyas-phun-tshogs és unoktestvére, Kun-dga'-chos-legs-rdo-rje zarándokútjáról lásd Orosz 2022, 11–16.

Csoma egykori tibeti könyvgyűjteménye része a Keleti Gyűjtemény 2009-ben az UNESCO Világemlékezet listájára felkerült Csoma Archívumának is.

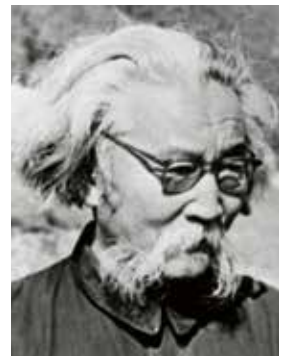
A Nagy Lajos által Csoma könyvei közé sorolt két nyomtatvány közül az egyik egy nyingma[11] hagyományú kolostorban készült dhāraṇī-gyűjtemény[12] egy kötete (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 68), a másik pedig egy *Rgya nag skad bzlog* című apotropaikus[13] dhāraṇī (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 510.2). Terjék feltételezése szerint a szövegeket Duka Tivadar ajándékozta az Akadémiának.[14]

LIGETI LAJOS AJÁNDÉKAI

A tibeti gyűjtemény gyarapodásának második nagyobb szakasza 1931-ben történt, amikor Ligeti Lajos belső-mongóliai kutatóútjáról hazatérve 21 fanyomatot és kéziratot ajándékozott a könyvtárnak. A nyomtatványok elsősorban Belső-Mongóliában és Pekingben készültek, egy részük Ligeti által megrendelt 18. századi blokkokról készült új lenyomat. A szövegek tartalma vegyes, találhatunk közöttük buddhista liturgikus szövegeket, egy dhāraṇī-gyűjteményt (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 58), a nepáli rañjanā díszírás ábécéjét (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 509.2, 557.2), különböző írástípusokat és könyvillusztrációkat bemutató művet (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 609.3), a bon vallás egyik szent könyvét, a *Klu 'bum dkar po*t (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 246, 312), Bskal-bzang-rgya-mtsho, 7. dalai láma összegyűjtött levelezéseit (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 551.2), egy kottát (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 552) és történeti műveket mint Blo-bzang-chos-kyi-nyi-ma *Grub mtha' shel gyi me long* című vallástörténeti munkáját (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 151), vagy a 19. századi *Hor chos 'byung*ot (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 259). Ez utóbbit hasonmás kiadásban Ligeti meg is jelentette a *Śata-pitaka* sorozatban 1981-ben.[15]

Mongóliából származó szövegek

A gyűjtemény állománya az 1950-es évek második fele és az 1980-as évek között jelentős mértékben növekedett. Ebben az időben érkezett Mongóliából az a közel 2500 kézirat és fanyomat, amely a mai állomány 98%-át alkotja. Első darabjait Kara György, Róna-Tas András és Uray-Kőhalmi Katalin hozták magukkal 1957-es mongóliai kutatóútjukról hazatérve, a későbbiekben pedig Mongóliában kutatómunkát végző orientalisták, Bethlenfalvy Géza, Lőrincz László, Terjék József és Sárközi Alice adott el Mongóliából származó szövegeket a Könyvtárnak. A kiváló magyar–mongol tudományos kapcsolatoknak köszönhetően a Mongol Tudományos Akadémia könyvajándékaival, valamint az 1956-ban az MTA doktorátusát megszerző Bjambin Rincsen személyes ajándékaival is gazdagodott a gyűjtemény. A szövegek beszerzésének legfontosabb forrása azonban az 1956–1990 között Mongóliában működő földtani expedíciókon részt vett magyarok voltak, akiktől a Könyvtár szintén felvásárolta az általuk elhozott, és Mongóliában a buddhista kolostorok lerombolása miatt megsemmisüléssel fenyegetett szövegeket.

Bjambin Rincsen, 1975

A Mongóliából érkezett szövegek közel fele, mintegy 1280 darab kínai és orosz papírra írott 19–20. századi kézirat, amelyek kevés kivétellel Mongóliában készültek. Témájukat tekintve elsősorban tibeti és mongol szerzetesek által írott liturgikus szövegek, ezen belül is jelentős részük a népi buddhizmushoz tartozó apotrópaikus szertartáshoz kapcsolódik.

A 1200-at meghaladó számú nyomtatványok esetében az előző csoportnál lényegesen változatosabb a szövegek származása. Mintegy 200 darab a mandzsu-kori Kínában készült, ezek többsége buddhista szentirat, dhāraṇī-gyűjtemény vagy orvosi szöveg, ezek közé tartoznak a gyűjtemény legrégebbi nyomtatott könyvei, az 1669-ben kiadott *Pañcarakṣā* (MTA KIK Keleti Gyűjt. Tib. 44), és számos egyéb 17–18. századi nyomtatvány. A Tibetben készült blokknyomatok is nagy területi szórást mutatnak. Két nagyobb forrásuk van: Tibet központi területei, Bkra-shis-lhun-po (28 darab) és Lhásza (53 darab), illetve az északkelet-tibeti Bla-brang (10 darab) és Sku-'bum (84 darab) kolostorai. Belső-Mongólia kolostoraiból 7 nyomtatvány származik. A nyomdai kolofonok alapján a blokknyomatok közül 160 darab Mongólia különböző kolostoraiban, elsősorban Urgában készült, sőt valószínűleg a több száz azonosítatlan nyomtatvány többsége is itt készülhetett.

Témájukat tekintve a nyomtatványok a tibeti buddhista műveltség geluk hagyományának minden nagyobb területét

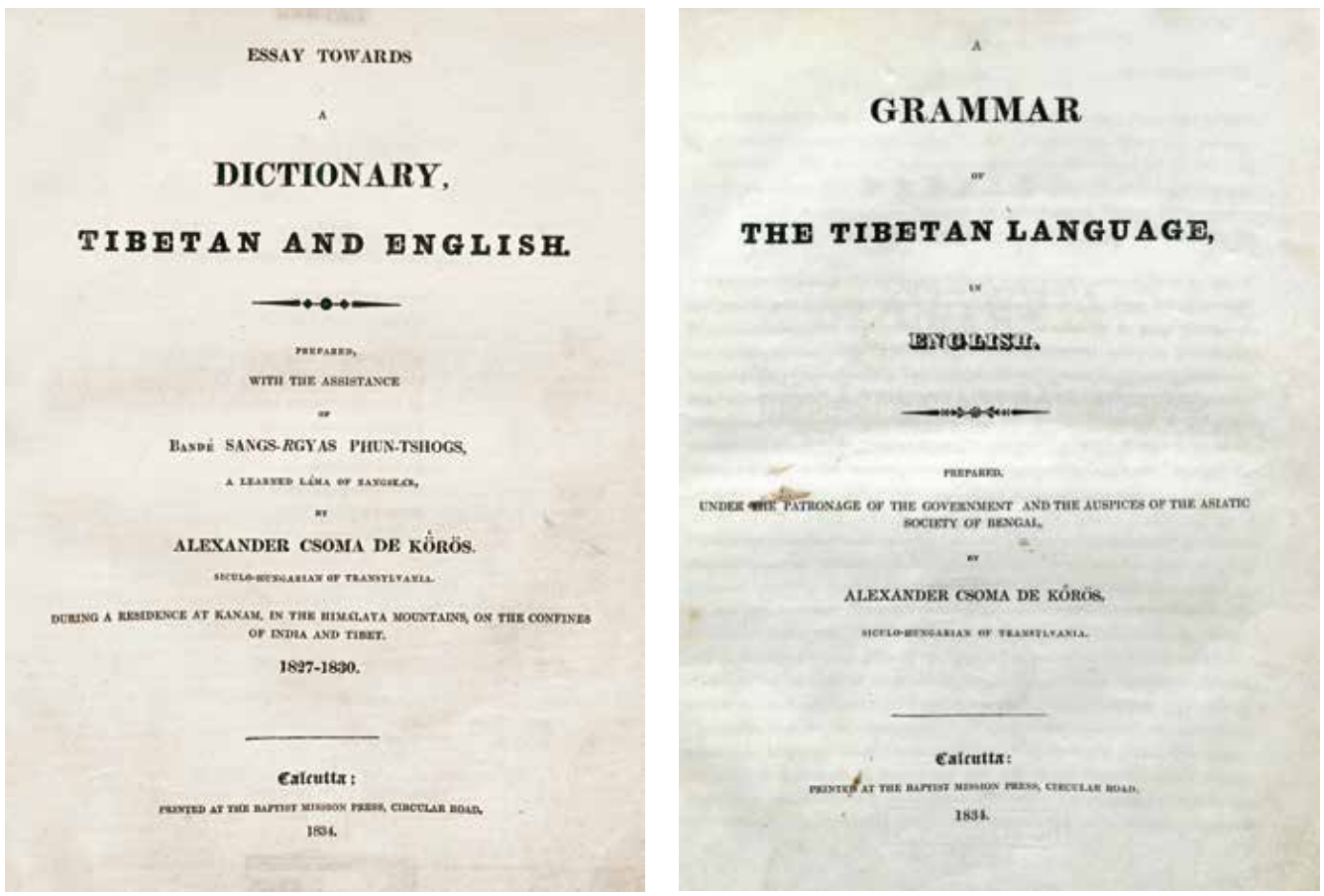
11. A nyingma a tibeti buddhizmus négy fő iskolájának (nyingma, szakja, kagyü, gelug) egyike. ¶ 12. A dhāraṇī egy mágikus jelentésű szöveg, amely többnyire szimbolikus módon tartalmazza egy ima vagy egy szent tanítás lényegét. A dhāraṇīk mind a hinduizmusban, mind a különböző buddhista iskolákban megtalálhatók. ¶ 13. óvó, rontás ellen védő, bajelhárító ¶ 14. Terjék 1976a, 115. ¶ 15. Ligeti 1981

A CATALOGUE OF THE
TIBETAN MANUSCRIPTS AND BLOCK PRINTS
IN THE LIBRARY OF THE
HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

Orosz Gergely katalógusa a Könyvtár tibeti kéziratairól és blokknyomatairól, 2008

érintik.[16] Találhatunk köztük buddhista szent szövegeket, a tibeti buddhista kánon különböző kiadásainak egyes köteteit, tibeti és mongol szerzők összegyűjtött műveit, filozófiai és történeti műveket, valamint mongol kolostorok liturgiagyűjteményeit is.

A tibeti gyűjteményről az 1970–80-as években Terjék József készített egy cédulakatalógust, amely a mű címét és méreteit tartalmazta, majd 2008–2009 között Orosz Gergely egy részletes katalógust állított össze.[17] 2009 és 2011 között a teljes tibeti állomány modern savmentes papírdobozokba került elhelyezésre. A szövegek katalogizálása a Könyvtár elektronikus katalógusában 2017–2022 között elkészült. Jelenleg a szövegek digitalizálása folyik, s ez előre láthatóan 2027-re fog befejeződni.

ESSAY TOWARDS
A
DICTIONARY,
TIBETAN AND ENGLISH.
PREPARED,
WITH THE ASSISTANCE
OF
BANDÉ SANGS-RGYAS PHUN-TSHOGS,
A LEARNED LÁMA OF KANAM,
BY
ALEXANDER CSOMA DE KÖRÖS.
SICULO-HUNGARIAN OF TRANSYLVANIA.
DURING A RESIDENCE AT KANAM, IN THE HIMÁLAYA MOUNTAINS, ON THE CONFINES OF INDIA AND TIBET.
1827-1830.
Calcutta:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS, CIRCULAR ROAD.
1834.

A
GRAMMAR
OF
THE TIBETAN LANGUAGE,
IN
ENGLISH.
PREPARED
UNDER THE PATRONAGE OF THE GOVERNMENT AND THE AUSPICES OF THE ASIATIC SOCIETY OF BENGAL,
BY
ALEXANDER CSOMA DE KÖRÖS,
SICULO-HUNGARIAN OF TRANSYLVANIA.
Calcutta:
PRINTED AT THE BAPTIST MISSION PRESS, CIRCULAR ROAD.
1834.

Körösi Csoma 1834-ben megjelent tibeti–angol szótára és nyelvtana

16. A gelug, geluk vagy gelugpa, más néven sárga kalapos szekta, egy buddhista iskola, amelyet a tibeti vallási vezető és filozófus Tsong-kha-pa alapított. ¶ 17. Orosz 2008–2009.

Dévényi Kinga

Arab kéziratok

Magyarországon az MTA KIK Keleti Gyűjteménye őrzi a legtöbb arab kéziratot, összesen 306 művet 179 kéziratban.[1] E kötetek adományozás, illetve vétel útján kerültek a könyvtár állományába.

A kéziratok egy részének eredete a török időkre nyúlik vissza. A datált kéziratok közül 47 származik az 1541 és 1699 közötti korszakból. Ezek egyikét, egy teológiai értekezést, Budán másolták 1638-ban.[2] Nem minden kézirat datált azonban, amely ebből a korszakból származik. Ezek közé tartozik egy Korán-kommentár,[3] amelyet Vámbéry Ármin adományozott a könyvtárnak, s amelynek előzéklapjára saját kezűleg jegyezte be a kézirat eredetére vonatkozó információt: „Ezen könyv a török korszakból visszamaradt a Hazában és 1868-ik év Marcz. 10-ikén Schiller Zsigmond barátom által Nyitrán egy öreg aszszonytól nehány krajczáron megvásároltatva nekem Pestre hozatott". További 35 mű a 20. század elején Magyarországon élt török muszlim közösség vezetőjének, Abdullatif[4] imámnak a tulajdonában volt. 125 mű került a gyűjteménybe azok közül, amelyeket egy magyar teológus, Mosony(i) (Dangelmayer) Lipót vásárolt Isztambulban, ahova a kormány megbízásából utazott 1914-ben a magyar történelemmel kapcsolatos levéltári anyagok felkutatása céljából.[5] 1950-ben testvére, Dangelmayer Rafaella adta el a kéziratokat az MTA Könyvtárának.

E három nagyobb állományrész mellett mások is jelentős ajándékokkal gazdagították a gyűjteményt, sok 19. századi adományozó azonban névtelen maradt, illetve az akkor készült kézirat növedéki naplóból nem mindig lehet pontosan kikövetkeztetni, hogy melyik műről, vagy annak mely példányáról van szó. A Közép-Ázsiával kapcsolatos kéziratok legfőbb adományozóját, Vámbéry Ármint nem különösebben érdekelték az arab szövegek, ezért a fent említett kommentáron kívül csak egy arab kéziratot adományozott.[6] Az e térségből származó kéziratokkal kapcsolatban azonban meg kell említeni Ónody Bertalan földbirtokost, aki kora ifjúságától kezdve szenvedélyes dinnyész volt, s aki 1875-ben utazott Közép-Ázsiába, hogy ott a növény- s elsősorban a dinnyetermesztést tanulmányozza, és onnan dinnyemagokat hozzon haza.[7] Hazatértekor számos értékes közép-ázsiai perzsa és török kéziraton kívül egy Észak-Afganisztánban másolt, 1616-ból származó arab nyelvtani mű kéziratát is az Akadémia könyvtárának adományozta.[8] Megemlíthetjük még Palkovics Károlyt, Esztergom polgármesterét, valamint Ötvös Ágostont, az MTA levelező tagját, akik egy-egy Korán-részleteket és imádságokat tartalmazó kéziratot adományoztak.[9] Bár az adományozók kilétét nem mindig lehet megállapítani, a bejegyzések gyakran tanúskodnak a kötetek által megtett vándorútról. Ennek jó példája egy másik imádságoskönyv, egy 1147/1735-ben másolt kézirat,[10] amely a borítókon lévő, s monogramját (I.W.F.Z.L., azaz Ioseph Wenzel Fürst zu Liechtenstein) viselő címerek tanúsága szerint egykor József Vencel liechtensteini herceg tulajdonát képezte. A további bejegyzések alapján a kötet két későbbi tulajdonosa Adam František Kollár de Keresztény császári tanácsos, császári és királyi főkönyvtáros, majd a soproni Franciscus de Zierovsky volt, akinek a bejegyzése 1816. január 1-jén kelt. Hasonlóan kalandos utat járt be egy 1823-ban másolt, evangéliumi és egyéb keresztény szövegek magyarázatait tartalmazó mű,[11] amely a 19. század második felében magyarok tulajdonában volt Isztambulban, az állományba azonban csak 1954-ben került be a Népkönyvtári Központból. Abban az évben néhány könyvtárból közvetlenül is át lettek adva arab kéziratok az Akadémia gyűjteménye számára. Idetartozik például egy görögkeleti

1. A többi gyűjtemény rövid áttekintését lásd Fodor 1992, 387–394 és Dévényi 2025. E gyűjtemény történetéről lásd Dévényi 2016, 3–11. ¶ 2. MTA KIK Keleti Gyűjt. Arab O. 145/2 ¶ 3. Arab F. 4 ¶ 4. Kéziratain a neve arab betűkkel szerepel, ʻAbd al-Laṭīf alakban. Lederer 1988, 29–39. Fodor 2017, 2:315–323. ¶ 5. Mosony(i) isztambuli küldetéséről lásd Csorba–Fodor 2018, 317–350. ¶ 6. Arab O. 044 ¶ 7. Lásd például Ónody 1876, 121–139, 167–177. ¶ 8. Jelzet: Arab O. 008. Az Ónody család, illetve Ónody Bertalan életéről lásd Kövér 2008, 289–314, főként 299–301. ¶ 9. Arab O. 018 és Arab O. 036 ¶ 10. Arab O. 041 ¶ 11. Arab O. 086

I.W.F.Z.L., azaz Ioseph Wenzel Fürst zu Liechtenstein monogramját viselő címer az 1735-ben másolt imádságoskönyv kéziratának borítóján, a kéziratban található posszesszorbejegyzés és a kézirat egyik oldala

hóráskönyv,[12] amely korábban a Verespataki B[ányász]. Polgári Társalgó Egylet tulajdonából a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba került. Korábban Vigyázó Ferenc hagyatékából is került egy általa 1905-ben tíz koronáért vásárolt arab kézirat az MTA könyvtárának gyűjteményébe.[13]

A tudósok együttműködése eredményeként is gyarapodott a gyűjtemény. Sir Edward Denison Ross, a londoni School of Oriental Studies első igazgatója pályája kezdetén a híres Calcutta Madrasah igazgatója volt. Ebben az időben fedezett fel Rampur uralkodójának a könyvtárában egy arab genealógiával foglalkozó kéziratot, amelyről tudta, hogy érdekli idősebb kollégáját, a nagy magyar iszlámkutatót, Goldziher Ignácot. A Goldzihernek 1905-ben írt levelekből[14] kiderül, hogy az uralkodó Ross kérésére lemásoltatta a kéziratot, s a másolatot Rossnak ajándékozta, aki pedig örömmel továbbította azt a magyar tudósnak. Bár a másolat szövegének minőségét Ross nem mindenhol tartotta megbízhatónak, a tudósok együttműködésének e szép példája mellett a kézirat művészi kivitelezése is különlegessé teszi ezt a kötetet.[15]

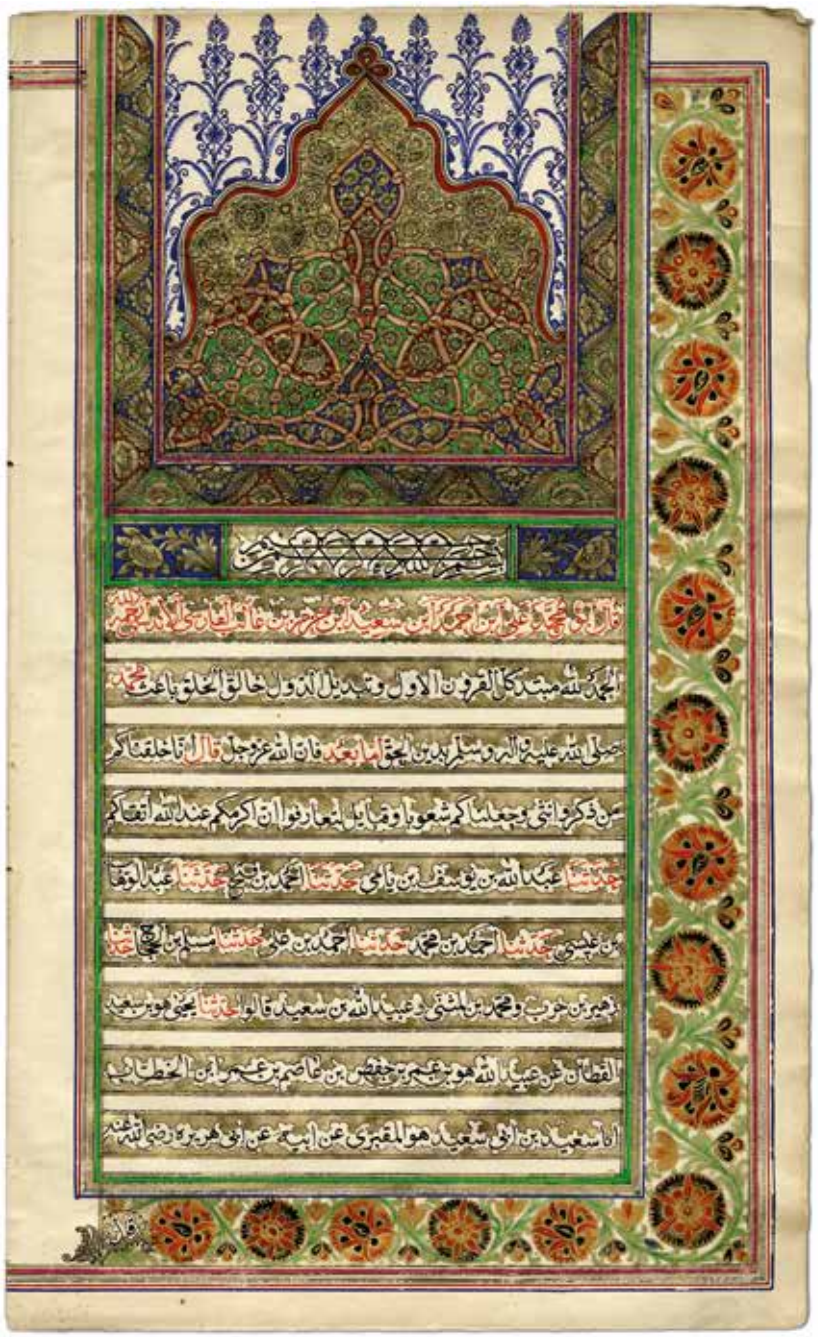
Hasonlóan egyedülálló egy másik kézirat eredete,[16] amely a nyugat-szumátrai Padangból került a gyűjteménybe. A kötet egy Délkelet-Ázsiában rendkívül népszerűvé vált 13. századi szerző, an-Navavi jogi kompendiumát és annak magyarázatát tartalmazza. A benne található, a malájhoz közeli minangkabau nyelven írt tulajdonosi bejegyzés pontosan megadja a mű eredeti tulajdonosának nevét, törzsi hovatartozását és lakhelyét. Valószínűsíthető, hogy a kéziratot Goldziher holland kollégája és barátja, az 1889 és 1905 között Holland Kelet-Indiában (a mai Indonéziában) élő Christiaan Snouck Hurgronje küldhette el Goldzihernek, akinek a révén kerülhetett azután a gyűjteménybe.

A későbbi neves adományozók közül meg kell említeni Hüseyin Namık Orkun török történészt, aki isztambuli tanulmányai után a neves magyar turkológus, Németh Gyula tanítványa lett Budapesten, s aki hazautazása előtt, 1930-ban egy kéziratos Koránt és egy imakönyvet adományozott a könyvtárnak.[17]

Az 1950-es évek után az arab kéziratok gyarapodása lelassult. Az adományozók közül két professzort kell kiemelni, Abd al-Moneim Moukhtar Amin egyiptomi történészt, aki 1957-től élt és tanított Magyarországon, s aki három kéziratot ajándékozott a könyvtárnak,[18] valamint Korvin Gábor geofizikust, aki jelentős könyvadományok mellett értékes kéziratokkal is gazdagította a gyűjteményt.[19]

Az arab kéziratok túlnyomó többsége intenzív használat nyomait mutatja, s elsősorban a muszlim oktatási rendszerben kedvelt, jól ismert művek másolatai. A legnagyobb tematikus egység, összesen mintegy száz mű az arab nyelvvel foglalkozik, melyek közül sok több példányban is megtalálható. A legnagyobb példányszámban előforduló mű, a híres nyelvtudós és költő, Dzsámi nyelvtana, amely kilenc 1616 és 1743 között készült másolatban található meg a gyűjteményben.

12. Arab O. 146 ¶ 13. Arab O. 046 ¶ 14. GIL/36/15/03 és GIL/36/15/02 ¶ 15. Arab F. 7 ¶ 16. Arab F. 6 ¶ 17. Arab O.045 és O. 047 ¶ 18. Arab O. 058, O. 068, O. 118 ¶ 19. Arab Qu.3–6, O. 141, O. 162, O.163

Ibn Hazm Dzsamharat anszáb al-arab *című genealógiai munkájának díszes indiai másolata*

Az arab irodalom egyik leghíresebb misztikus versének, al-Búszírí Burda (A köpeny) *című művének kiegészített változata. Címlap és kezdő oldal*

Az iszlám világban a nyomtatás viszonylag későn terjedt el, így még a 19. század végi oktatásban is nagy szerepük volt a kéziratoknak, amit jól mutat az albániai Shkodrában 1300/1885-ben másolt rövid nyelvtan.[20] Számos további kötet mellett az iskolai használat jó példája egy 14. században élt szerző logikai kommentárja is (Arab O. 063),[21] amelynek a végén egy 1118/1706-ból származó bejegyzés megnevezi azt a főiskolát (*madrasza*), ahol e példányt másolták.

50 kézirat tárgya a logika. E művek közel fele a 13. században élt al-Abharinak az újplatonikus Porphüriosz *Eiszagogé* című munkáján alapuló műve, illetve az ahhoz írt kommentárok sorozata, míg további 19 munka a logika speciális ágával, a muszlim teológiai és jogi vita tudományával foglalkozik.

A nyelvtudományok és a logika az iszlám tudományosztályozás szerint az úgynevezett kiegészítő tudományok közé tartoznak, amelyek biztos ismerete az elsődleges tudományok megértésének alapvető feltétele. Ez utóbbiak közül a jogtudományi (50) és a teológiai művek (22) találhatók meg nagyobb számban a gyűjteményben. Iszlám misztikával 26 kézirat foglalkozik, amelyek között egyaránt megtalálható az iszlám világ leghíresebb imakönyve, a 15. századi al-Dzsazúli *Daláil al-hajrát* című műve, valamint a közép-ázsiai Korán-oktatásban használt speciális gyűjtemények. A többi témakör kis számban fordul elő, így mindössze 8 Korán-kézirat, 5 hadísz mű és 5 egyéb Korán-tudományi mű van. A további szakterületeket illetően említésre méltó a gyűjteményben található 10 értekezés, amely a matematika különböző ágaival foglalkozik.

A legkorábbi kéziratot a 14. században másolták, míg a gyűjtemény legkésőbbi darabjai a 20. század elejéről származnak, a kéziratok zöme azonban a 17–18. századból való. E nemzetközi viszonylatban kicsi gyűjtemény ugyanakkor számos kiemelkedő alkotást tartalmaz. Ezek között elsőként említhetjük a lovas harcművészettel, valamint hippiátriával (lovakkal való bánásmóddal) foglalkozó két 14–15. századi kéziratot,[22] amelyek közül az egyik[23] egyben a gyűjtemény legkorábbi datált arab kézirata, amelynek másolását Bagdadban, 757. ramadán hó 13-án [1356. szeptember 8.] fejezték be. A 14. század elején készülhetett a Korán nyolcadik részét tartalmazó, gondosan kivitelezett, de datálatlan kézirat.[24] A gyűjtemény egyik legpompásabb darabja[25] a 13. századi egyiptomi költő, al-Búszíri Mohamed prófétát dicsérő híres versének a 14. században kiegészített változatát tartalmazza. A gazdagon aranyozott, a verssorokat speciális elrendezésben közlő, az eredeti díszes bőrkötésben fennmaradt nagyméretű kézirat egy 1449-ben elhunyt egyiptomi mamlúk emír megrendelésére készült. Ugyancsak ritka értekezést rejt egy 15. századi szerző királytükrének a vége,[26] ahova 1077/1666-ban a szerző fiától származó makámát[27] másolták le a rizs és a gránátalmamag vetélkedéséről. Bár későbbi korból származik, az unikális Arab O. 027-es kézirat hasonlóan különleges, mivel a 12/18. században Medinában élt híres emberek életét mutatja be.

A kézzel másolt művek megbízhatóságának sarkalatos bizonyítékát szolgáltatják a különböző bejegyzések. Ezek közé tartozik egy 10/16. századi jogi értekezés 993/1585-ben készült másolata,[28] amelybe egy későbbi kéz az alábbiakat jegyezte be: „e [példány] több másikkal össze lett vetve, ki lett javítva, és számos ülésen fel lett olvasva, s ezáltal elfogadott referenciapéldánnyá vált, amelyhez [szövegértelmezési] vita esetén lehetett fordulni". Az ilyen és ehhez hasonló bejegyzések, illetve kolofonok tanúsítják az oktatásban történt használatot, míg más kéziratok különleges nagy sorközeikkel és margóikkal jelzik, hogy másolójuk gondolt a későbbi jegyzetelőkre.

Végezetül meg kell említeni a gyűjteményben található öt autográf kéziratot,[29] amelyhez hatodikként társul egy olyan kézirat,[30] amelyet közvetlenül a szerzői példányról másoltak 1194/1780-ban. Mindezek a kéziratok együttesen teszik ezt a kis gyűjteményt világviszonylatban is figyelemre méltóvá.

20. Arab O. 156 ¶ 21. Arab O. 063 ¶ 22. Arab O. 013, F. 2 ¶ 23. Arab O. 013 ¶ 24. Arab O. 030 ¶ 25. Arab F. 3 ¶ 26. Arab O. 001, fol. 110v–111v ¶ 27. Az arab irodalom szellemes anekdotákat elbeszélő műfaja, amely formailag a párhuzamos szerkezeteken alapuló díszes rímes próza szabályait követi. Arany János szerint "*Makámát* írni – nem tréfa dolog; – annyi, mint: repülni gyalog." ¶ 28. Arab O. 038 ¶ 29. Arab O. 002 (913/1507), O. 122/3 (1095/1684), O. 003 (1122/1710), O. 120 (1183/1769), O. 155 (1217/1803) ¶ 30. Arab O. 114

Hay Diana, Novák Béla

Az Akadémiai Könyvtár Rózsa György irányítása alatt

Az 1960-as esztendő jelentős változásokat hozott a könyvtár életébe, mert tavasszal sor került arra a szakmai-politikai felülvizsgálatra, amelyet az Akadémia elnöksége 1959 decemberében rendelt el,[1] és ezzel egy időben a könyvtár vezetése is megújult. 1960. február elsejétől Rózsa György foglalta el az előző év végén nyugdíjba vonult Györkösy Alajos igazgatóhelyettes posztját, Haraszthy Gyulát pedig, a korábban részletesen tárgyalt 1956-os tevékenysége miatt, 1960. március 31-én felmentették, és utóda áprilistól Rózsa György lett.[2] Helyetteséül, osztályvezetői beosztásának megtartásával, Moravek Endrét nevezték ki.

Rózsa György

Rózsa kinevezését joggal nevezhetjük fordulópontnak a könyvtár életében. Bár kiválasztásánál minden bizonnyal elsősorban politikai szempontok játszottak szerepet, a könyvtár mégis kiváló szakembert nyert személyében. Mielőtt tovább mennénk, nem érdektelen megismerkedni Rózsa György életútjával.[3]

Nagyváradon született, 1922. október 13-án, polgári zsidó családban. Alapfokú iskoláit szülővárosában végezte, majd miután a család 1934-ben Bukarestbe költözött, középfokú tanulmányait ottani magán- és állami gimnáziumokban folytatta. 1940-ben, a második bécsi döntés után, amikor Magyarország visszakapta a trianoni békével elcsatolt Észak-Erdélyt, a család visszaköltözött Nagyváradra, és Rózsa György itt fejezte be a gimnáziumot. A vészkorszakot a híres Kasztner-vonat[4] utasaként élte túl, a vonattal a németek először Bergen-Belsenbe szállították, itt a többiekkel együtt megkülönböztetett

Rózsa György, 1995

bánásmódban részesült, majd 1944 decemberében Svájcba engedték őket. Rózsa a svájci internálótáborból 1945 augusztusában térhetett vissza Budapestre. Bergen-Belsenben ismerkedett meg Robitsek Borbálával,[5] akit 1946-ban feleségül vett.

Hazatérése után a Külügyi Intézet tanfolyamát végezte el, utána pedig a Külügyminisztérium kulturális, majd elnöki osztályán dolgozott. 1948 tavaszától már a moszkvai nagykövetségen

1. Az 1959. december 18-i elnökségi ülés 181/1959. számú határozata rendelte el. A bizottság összetétele: elnök Mátrai László levelező tag, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, tagjai pedig: Trencsényi-Waldapfel Imre akadémikus, klasszika-filológus és Gujdi Barna személyzeti osztályvezető. AL 151/b Elnökségi ülések 1959 nov.–dec. ¶ 2. Rózsa 1960. április 1-től megbízott, majd július 1-jétől kinevezett igazgató volt. ¶ 3. Rózsa–Rózsa 2015. Ebben a könyvben Rózsa György részletesen mesélt az életéről, ismertetésünkben a könyvtári források mellett erre a műre támaszkodunk. ¶ 4. Kasztner Rezső a Budapesti Segély- és Mentőbizottság (héber nevén Váádát Ezrá ve'Hácálá) elnökhelyettese volt, 1944-ben tárgyalásokat folytatott a Magyarországot megszálló német hatóságokkal, és sikerült elérnie, hogy pénz és áru fejében a budapesti (és a Kolozsvárról ideérkezett) zsidók közül 1686 ember egy külön vonaton elhagyja Magyarországot. ¶ 5. Rózsa Györgyné Robitsek Borbála óvodapedagógus, Burchard Erzsébet és Mérei Ferenc tanítványa. 1990-ben Rózsa György és két fia, Rózsa Gábor és Rózsa Mihály létrehozta a Rózsa Borka Alapítványt. Az alapítvány évente versenyt rendez a magyarországi óvópedagógus-képzőhelyek által delegált végzős hallgatók számára.

teljesített szolgálatot mint követségi titkár. 1949 augusztusában hazarendelték, és az ezt követő párttagsági felülvizsgálat során tagkönyvét bevonták, majd elbocsátották a minisztérium állományából. Ezek után nehezen tudott elhelyezkedni, végül régi kapcsolatai és nyelvtudása révén az MTA Közgazdasági Dokumentációs Központjában talált állást, majd az Országos Dokumentációs Központ vezetője, Haász Árpád hívta magához.

1950 augusztusában épp Siófokon az akadémiai üdülőben töltötte szabadságát, amikor letartóztatták. A Rajk-ügy egyik mellékszálaként újabb per előkészülete zajlott, a koncepció szerint Rózsa Svájcban kapcsolatban állt a Rajk-perben halálra ítélt és kivégzett Szőnyi Tiborral. Szerencséjére az ügy nem került bíróság elé, Rózsát pedig ítélet nélkül a kistarcsai internálótáborban tartották fogva egy éven keresztül. 1956 nyarán párt- és állami vonalon is rehabilitálták. Az MSZMP-nek a rendszerváltásig tagja maradt.[6]

Szabadulása után ismét az álláskeresés nehézségeivel nézett szembe, végül több hónapnyi hasztalan próbálkozás után elindult könyvtárosi karrierje. 1951 novemberétől az Országos Könyvtári Központban az államosítás során gazdátlanul maradt könyvtárak megvásárlásával foglalkozott, majd átszervezés miatt a Népkönyvtári Központhoz került.[7] Itt a vidéki könyvtárhálózat megszervezésében működött közre, közben pedig beiratkozott a Pedagógiai Főiskola[8] könyvtár szakának esti, majd később levelező tagozatára és 1953-ban kitüntetéses főiskolai oklevelet szerzett.

1954-ben a nagy racionalizálás[9] következtében megszűnt a Népkönyvtári Központ, és Rózsa átkerült a Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Intézetébe, de továbbra is sokszor kellett hosszan vidéken időznie, ő viszont szeretett volna több időt tölteni a családjával, így váltott. Miután meghallotta, hogy a Közgazdaságtudományi Intézet könyvtárába vezetőt keresnek, 1955 áprilisában átjött ide, mert az intézet vezetőjét, Friss Istvánt régóta ismerte és becsülte. Itt ismerkedett meg Erdei Ferenccel, akit 1957 végén az Akadémia főtitkárává választottak. 1960-ban Erdei volt az, aki az Akadémiai Könyvtár igazgatóhelyettesi posztjára ajánlotta.[10]

1961 – AZ ELNÖKSÉG JAVASLATAI A KÖNYVTÁR FEJLESZTÉSÉNEK FŐ IRÁNYAIRA

Rózsa abban a hiszemben foglalta el állását, hogy Haraszthy igazgató mellett fog dolgozni, de néhány hét után kiderült, hogy Haraszthyt 1956-os múltja miatt menesztik, és belőle lesz igazgató. Először ezt nem akarta elfogadni, de az Akadémia vezetése (Rusznyák elnök és Erdei főtitkár) meggyőzték arról, hogy amennyiben nem vállalja el, akkor „biztosan nem a könyvtárból nevezik ki az új vezetőt, és újra előállhat az a bizonytalan helyzet,"[11] amely Haraszthy véglegesítése előtt 1953-ban volt.

Rózsa György igazgatósága első hónapjaiban vizsgálta meg a könyvtár működését az 1959-ben létrehozott elnökségi alkalmi bizottság. A jelentés elsősorban az ötvenes évek fejlődésével foglalkozott, de beszámolójuk végén javaslataikat is megfogalmazták, ennek alapján jelent meg a könyvtár feladatairól szóló 123/1961 elnökségi határozat.[12]

Az Elnökség a további fejlesztési irányok meghatározásánál kívánatosnak tartotta, hogy a könyvtár akadémiai jellegét kell alapul venni. Elsőként kiemelték, hogy a könyvtár tudományos tájékoztató szolgálatát az Akadémia szükségleteinek és feladatainak megfelelően kell fejleszteni. A könyvtár kiemelt feladata a tudományszervezésre, a kutatások tervezésére és a tudományágak rendszerezésére vonatkozó dokumentációk, a kandidátusi és doktori értekezések gyűjtése, nyilvántartása és őrzése. További feladata, hogy fokozottan töltse be az akadémiai intézetek könyvtári és dokumentációs tevékenységében a hálózati központ szerepét, amely magában foglalja az egységes szabályok kidolgozását, a koordinációt, elvi állásfoglalások kiadását. Fontosnak tartották, hogy a könyvtár a hagyományos funkcióinak kiegészítéseképpen folytasson tudományos kutatómunkát, amelynek a könyvtártudományra, a magas szintű forráskiadványok megjelentetésére, továbbá a kézirattár és egyéb gyűjtemények gazdag anyagának feltárására kellett kiterjednie.

Az elnökségi határozat személyzeti kérdésekkel is foglalkozott, kiemelve, hogy szükséges a politikailag fejlett és aktív szakemberek, leginkább a fiatal szakemberek létszámának a növelése.

6. „Kétszer gondolkodtam el komolyan azon, hogy kilépek a pártból: '58-ban és '68-ban. Egyik esetben sem tettem meg. Kádár igazán rémesen kezdte kormányzását, Nagy Imréék Snagovba szállításával és elítélésével, '56 előkészítői, az írók (Déry, Háy Gyula és a többiek) meghurcolásával, a volt ávósok elszabadításával és a látszattörvényességgel (Mansfeld Péter esetére gondolok). A legjobbak nem is vállaltak pozíciót ebben az időszakban. De '58-ban bíztam a rendszer megreformálhatóságában, és nem akartam eldobni, amiért évekig küzdöttem. '68-ban egyetlen cél lebegett a szemem előtt: meg akartam építeni az Akadémiai Könyvtár épületét. Ehhez szükségem volt az állásomra, ahhoz meg a párttagságra. Ám amikor a rendszerváltáskor már harmadszor szaladt ki alólam a párt, eldöntöttem, vége, soha többé politikai szervezet tagja nem leszek." Rózsa–Rózsa 2015, 121. ¶ 7. Ez 1949 végén jött létre az Országos Könyvtári Központ népkönyvtári alosztályából. ¶ 8. A Pedagógiai Főiskolát 1947-ben hozták létre, 1952 decemberében átnevezték Apáczai Cseri (!) János Pedagógiai Főiskolának, majd 1955-ben a tanárhiány enyhülésével megszüntették. ¶ 9. Gazdasági nehézségek miatt 1954-ben az államigazgatás 120–130 000 ember elbocsátását tervezte, a hivatalos indoklás szerint a bürokrácia csökkentése és a hivatali munka szakmai és politikai színvonalának emelése érdekében. ¶ 10. Rózsa–Rózsa 2015, 112–113. ¶ 11. Rózsa–Rózsa 2015, 125. ¶ 12. Az 1961. január 27-i ülés határozatai. AL 151.b Elnökségi ülések 1961. jan.–febr.

Mindezek támogatására pedig kimondta, hogy a könyvtár akadémiai felügyelete és irányítása érdekében létre kell hozni egy elnökségi könyvtári bizottságot.[13] Ez utóbbi megértéséhez érdemes röviden áttekinteni, hogy miért kellett létrehozni 1961-ben, hiszen régebben is volt könyvtári bizottság. Már 1866-tól is működött könyvtári bizottság, de az Akadémia átszervezése után (1949) ez megszűnt. 1952-ben ugyan létrehozták a Könyvtári Tanácsot,[14] amelynek felügyelnie kellett volna a könyvtár működését, de ez 1955 és 1960 között valójában nem működött.[15] Így került sor 1961-ben az újabb alapításra. Első elnöke Ligeti Lajos akadémikus lett, aki 1987-ben bekövetkezett haláláig töltötte be ezt a funkciót. Tagjai a könyvtárigazgatón kívül a tudományos osztályok akadémikus képviselői lettek.[16]

A TUDOMÁNYOS TÁJÉKOZTATÓ SZOLGÁLAT MEGSZERVEZÉSE

Rózsa György első igazgatói intézkedései az elnökségi határozatból adódó fejlesztésekre vonatkoztak. Ehhez tartozott, hogy a Pedagógiai Főiskoláról meghívta egykori tanárát, Simon Mária Annát hálózati előadónak, mivel az intézeti könyvtárakkal addig csak egy ember foglalkozott az intézményen belül. A kiváló könyvtáros bábáskodása mellett jött létre a nemzetközileg is jelentős könyvtári hálózat központi irányítása.[17]

A tudományos tájékoztatás Rózsa György egyik szívügyévé vált, 1963-ban e témában védte meg kandidátusi értekezését *A társadalomtudományi kutatás tájékoztatási problémái, különös tekintettel a tudományszervezésre és a közgazdaságtudományra* címmel.[18] A kandidátusi védésen elhangzott az a megfigyelés, mely szerint egy tudós a témáját érintő száz elolvasott szakcikkből mindössze ötöt tud kutatásaihoz hasznosítani. Ráadásul mindezek kikeresése jelentős időt von el a munkájától. A tudományos tájékoztatás feladata, hogy ezt az utat lerövidítse, így megfelelő időt szabadítson fel a hasznos kutatásokhoz.[19]

A hatékonyabb tájékoztatómunka első lépéseiről Rózsa György az elnökség számára írt jelentésben számolt be 1962 májusában.[20] A dokumentumban kifejtette, kezdeti céljuk az volt, hogy az akadémiai folyóiratok dokumentációs feldolgozásával áttekintést nyújtsanak az akadémiák tudományszervezési tevékenységéről. A koncepció hamarosan kiszélesedett, a tudományszervezési irodalom egyre nagyobb körét sikerült feldolgozni. A megfelelő források feldolgozásával megteremtették azt a bibliográfiai bázist, melynek alapján a gyűjtőmunkát és a feldolgozást megkezdhették.

A főigazgatói szoba az akadémiai székház II. emeletén

A munka a Tudományszervezési és Bibliográfiai Osztályon összpontosult, de természetszerűleg más osztályok is kivették belőle a részüket. 1960 folyamán a legfontosabb tudományszervezési tanulmányokból, könyvekből több referátumot, fordítást, kivonatot készítettek, melyeket egy szűk körnek mutattak be. Az Akadémia vezetéséből és a tudományos élet reprezentánsaiból álló csoport tetszését megnyerte a vállalkozás. Ezért Erdei Ferenc javaslatára külföldi minták alapján elhatározták, hogy rendszeresen közzéteszik a gyűjtött és feldolgozott anyagot.

Így született meg a *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról* című kiadvány, 1965-től *Tudományszervezési Tájékoztató,*[21] közkeletű nevén az „akadémiai zöld füzetek". Első évfolyamainak ihletője és első számú szervezője Szalai Sándor akadémikus volt, majd 1963 és 1969 között Rózsa György szerkesztette a folyóiratot, utána 1981-ig Székely Dániel, 1982-ben Balázs Judit, majd a 1982 és 1990 között egy teljes szerkesztőbizottság gondozta a szerkesztő, illetve a főszerkesztő Rózsa György mellett a megjelenő számokat. 1991-től újra csak szerkesztője volt a lapnak, Balázs Judit személyében. A *Tájékoztató* utolsó számai 1994-ben jelentek meg.

A következő évben kismonográfia-sorozat indítását határozták el *Tanulmányok a tudományos munka szervezése és a kutatástervezés köréből* címmel. A megjelenés idejére azonban

13. Fráter 1988 ¶ 14. Lásd Zsidi Bernát tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 15. Az 1960. február 12-i elnökségi tanácsülésén hozott 214/1960 sz. elnökségi határozatban írnak erről. AL 151.b Elnökségi ülések 1960. jan.–febr. ¶ 16. Kőhalmi Béla, Lengyel Béla, Major Máté, Mátrai László, Rényi Alfréd, Révész Imre, Trencsényi-Waldapfel Imre. ¶ 17. Rózsa–Rózsa 2015, 128. A hálózat működéséről lásd Molnár Andrea tanulmányát ebben a kötetben. ¶ 18. Később a tudományok doktora fokozatra is ebben a tárgykörben készítette el disszertációját, amelynek címe *Információ: az igényektől a szükségletekig. Nemzeti adottságok és nemzetközi együttműködés a tudományos információgazdálkodásban*. ¶ 19. A védés jegyzőkönyve, 23. oldal, AL 200. TMB 699/430 ¶ 20. Tájékoztató jelentés az MTA Könyvtárában folyó tudományszervezési dokumentáció munkájáról az 1962. május 18-i elnökségi tanácsülése számára. AL 151.b Elnökségi ülések 1962. ápr.–jún. ¶ 21. 1983-tól 1990-ig *Kutatás-Fejlesztés – Tudományszervezési Tájékoztató*, majd 1991-től 1994-ig *Kutatásszervezési Tájékoztató* címmel.

A Tájékoztató *első száma*

megváltozott a sorozat címe, *Tudományszervezési füzetek* lett, az Akadémiai Kiadónál megjelenő sorozat gondozását pedig már nem a könyvtár, hanem az akadémiai Tudományszervezési Csoport végezte. 1972-ben ebben a sorozatban jelent meg Rózsa György *Tudományos tájékoztatás és társadalom* című munkája is.

Az említett kiadványok készítésén kívül egyéb dokumentációs szolgáltatásokra is igény volt, így a könyvtárban készült el számos fontos dokumentum fordítása, illetve referátumok készültek az akadémiai vezetők, a Tudományos és Felsőoktatási Tanács, valamint a pártközpont részére. A könyvtár több alkalommal nyújtott tudományszervezési témakörből tájékoztatást, ami részint bibliográfiai jellegű, részint konkrét adatfeltáró jellegű volt. A témakör néhány kutatójának akár a helyszínen személyesen is a rendelkezésére bocsájtották bibliográfiai gyűjteseiket, fordításaikat, kivonataikat.[22]

1963 – A KÖNYVTÁRI BIZOTTSÁG ÉS AZ ELNÖKSÉG VÉLEMÉNYE A KÖNYVTÁR MUNKÁJÁRÓL

Rózsa György 1963-ban a *Magyar Tudomány*ban számolt be a könyvtári tudományos kutatómunkáról és a megjelent kiadványokról, hat csoportba sorolva azokat.[23] Az előzőekben már kifejtett tudományos tájékoztatási, valamint tudományszervezési kiadványokon kívül megemlítette a tudomány- és akadémiatörténeti jellegű forrásmunkákat, a könyvtár gyűjteményeit feltáró munkákat, az irodalomtörténeti és történettudományi jellegű munkákat és a könyvtártudományi munkákat (például Fráter Jánosné: *„Nemzeti részvét emelte". 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia épületét*, Gergely Pál: *Pápai Párizs-album az MTA Könyvtárában,* Méreiné Juhász Margit: *Mikszáth Kálmán szellemi és tárgyi hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémián és tájmúzeumainkban,* Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás könyvtára?*).

A publikációs tevékenység ösztönzése céljából, Rózsa kijárta az akadémiai vezetésnél, hogy a korábbi gyakorlattal ellentétben a szerzők honoráriumot kapjanak, és a tudományos munkák közzététele pedig ugyanúgy különmunkának minősüljön, mint az intézeti dolgozók esetében.[24] A könyvár által megjelentetett kiadványokról rendszeresen részletes lista jelent meg az éves könyvtári beszámolókban.

Rózsa György igazgatói munkáját és a könyvtár 1961 és 1963 közötti működését a Könyvtári Bizottság 1963. szeptember 19-i ülésén értékelték.[25] Az erről készült jelentést az elnökség elfogadta, és annak hangsúlyozásával, hogy megvalósultak az 1961-es iránymutatások, határozatában szorgalmazta, hogy a jelentésben megfogalmazottak értelmében fejlesszék tovább a könyvtár munkáját. Továbbra is kiemelten kezelték a tudományos tájékoztatási szolgálatot, a hálózati munkát és a tudományos munkát, de emellett újabb feladatokat is kapott a könyvtár. Felkérték a Könyvtári Bizottság elnökét, hogy a könyvtár új szervezeti és működési szabályzatának tervezetét 1964. június elsejéig terjessze az elnökség elé, és ennek részeként dolgozza ki a Levéltári Osztály (Akadémiai Levéltár) működési tervezetét. Ugyanis az Akadémia vezetésének egyre nagyobb problémát jelentett a növekvő akadémiai iratanyag megőrzése. A legegyszerűbb megoldásnak az látszott, ha a levéltár a könyvtár egyik önálló osztálya lesz.[26]

Az 1965. január 15-i elnökségi tanácsülés 106/1965 számú határozata[27] elfogadta a könyvtár új szervezeti és működési szabályzatát, de több ponton módosította azt, és a könyvtári elképzeléssel szemben az igazgatóságon kívül csak öt osztályt engedélyezett:

– Igazgatóság (Keleti Gyűjtemény, Tájékoztatási és Bibliográfiai Szolgálat)

– Állománygyarapítási és Csereosztály (Könyvbeszerzési Csoport, Nemzetközi Csereszolgálat)

– Feldolgozási Osztály (Címfelvételi Csoport, Osztályozási Csoport)

– Olvasószolgálati Osztály (Központi Olvasószolgálat, Folyóirattár)

– Kézirattár, Régi Ritka Könyvek Gyűjteménye

– Hálózati Osztály (Akadémiai Levéltár, Mikrofilmtár és Fotólaboratórium, Hálózati és Módszertani Csoport, Könyvkötészet).

Az 1963-as fejlesztési tervben felmerült még a székházban létesítendő emlékszobák ügye, az intézetek nem publikált munkáinak (kutatási jelentések) és a külföldi tanulmányutakról készített beszámolók gyűjtése, valamint az akadémikus biblio-

22. Tájékoztató jelentés az MTA Könyvtárában folyó tudományszervezési dokumentáció munkájáról az 1962. május 18-i elnökségi tanács ülése számára. AL 151.b Elnökségi ülések 1962. ápr.–jún. ¶ 23. Rózsa 1963, 127–129. ¶ 24. Rózsa–Rózsa 2015, 130. ¶ 25. AL 151.b Elnökségi ülések 1963. aug.–szept. ¶ 26. Lásd a könyvben az Akadémiai Levéltár című tanulmányt. ¶ 27. AL 151.b Elnökségi ülések 1964. dec.–1965. jan.

gráfia megjelentetése, de ezekről nem döntöttek, csak javaslatok kidolgozását kérték. A határozat utolsó pontjában az elnökség felkérte a Könyvtári Bizottságot, hogy a jövőben a könyvtár új székházának építésével kapcsolatos ügyeket kiemelten kezelje.[28]

AZ ÚJ KÖNYVTÁRI SZÉKHÁZ ÉPÍTÉSÉNEK TERVE

A könyvtári vezetés komolyan vette a feladatot, és ahogy azt az 1963. évi könyvtári beszámolójelentés is tanúsítja, abban az évben leginkább ezzel foglalkoztak, ugyanis a folyamatosan növekvő állomány elhelyezése és a megfelelő munkakörülmények kialakítása már régóta gondot okozott a könyvtári és az akadémiai vezetésnek.

A könyvtár az akadémiai székház átadása óta a könyvállomány növekedése miatt folyamatosan próbált újabb és újabb raktári helyiségeket szerezni a székházban, ahogy erről ebben a könyvben is többször esik szó, de ez a bővítési lehetőség 1949 után végleg megszűnt, mivel az Akadémia épületében kellett elhelyezni az újonnan kialakított akadémiai hivatalt is. Mátrai László az 1961-es bizottsági jelentésében ezt így fogalmazta meg: „itt az a különleges probléma is fennáll, hogy vagy az Akadémia szorítja ki helyéről a könyvtárat, vagy a könyvtár az Akadémiát".[29] Ezzel több évtizedes kálvária vette kezdetét, garmadával merültek föl a legkülönbözőbb elképzelések a jövendő helyszínről, épületről, melyek a kósza ötlettől a pontos tervekig terjedő skálán mozogtak, csupán egy közös pont akadt köztük, egyik sem valósult meg. Már 1961-ben megbízta az elnökség Erdei Ferenc főtitkárt, hogy foglalkozzon a kérdéssel. Erdei 1961. július 20-i keltezésű előterjesztésében[30] kifejtette, hogy a megoldást egy új épület felépítése jelentené, és ezért ezt bevették a II. ötéves terv (1961–1965) tervjavaslatába, de a tényleges tervből már ki kellett hagyni a pénzügyi keret alacsony volta miatt. Utána hosszan ecsetelte, hogy mi mindennel próbálkoztak már. Erdei elsőként azt a telket említette, amelyet az Arany János utca, Akadémia utca és a Tüköry[31] utca határolnak, mivel akkor az még üres volt.[32] Az akadémiai költségvetésben azonban nem volt elég pénz a teljes beruházásra, ezért először csak raktárépületet emeltek volna a helyszínre. Szóba került, hogy ezt a raktárt esetleg alagúttal összeköthetnék a székház épületével. A Belügyminisztérium azonban igényt jelentett be a telekre, így új megoldások után kellett nézni.

Ekkor merült fel, hogy a várban az egykori klarissza kolostor Országház utcai épületében kellene elhelyezni a könyvtárat, vagy egyes részeit. (Ezekben az években alakították át a háborús romokból az épülettömböt az akadémiai intézetek számára.) A könyvtári vezetőség azonban egyetértett abban, hogy ez nem jelenthet tartós megoldást, ráadásul elég messze esik a székháztól. A könyvtár így nem került a vári akadémiai épületegyüttesbe, de kapott az épületben raktárhelyiséget,[33] ami lehetővé tette, hogy a székházban a könyvtár által elfoglalt területen felszabadult helyiségekben munkaszobákat rendezhessenek be.

A bizonytalanságot jól mutatja, hogy miután a Belügyminisztérium pénzhiányra hivatkozva elállt a már említett Arany János utcai beruházástól, az Akadémia újra elővette az idevonatkozó terveket. Ugyanakkor ismét felvetődött egy újabb lehetőség is a könyvtár elhelyezésére, nevezetesen az Akadémiával szemközt, az egykori Lloyd-palota helyén. Az 1961. júliusi elnökségi tanácsülés emiatt szükségesnek találta az új könyvtári székház építését és megbízták a főtitkárt, hogy dolgoztassa ki az építési programot.

Erdei előterjesztésében nem említette, de a levéltárban található iratokból tudható, hogy már 1950-ben elkészültek a tervek arról, hogy az Arany János utcai akadémiai bérházat[34] alakítsák át könyvtárnak. 1957 végén Kotsis Iván (KÖZTI)[35] is megtervezte a bérház átalakítását,[36] de végül egyikből se lett semmi.

Rózsa emlékei szerint, a tervezgetés idején, 1962-ben jutott tudomására, hogy a Nemzeti Casino alapszabálya szerint, megszűnésük esetén könyvtáruk és vagyonuk a Tudós Társaságra száll. Mivel 1945-ben feloszlatták a Nemzeti Casinót, a könyvanyagot megkapta az Akadémiai Könyvtár. Így Rózsa naivan, abban a reményben, hogy az Akadémiának van egy üres telke az addigra már lebontott romos Casino helyén a Kossuth Lajos és a Szép utca sarkán, az MTA elnökéhez, Rusznyákhoz fordult, aki a következőkkel hűtötte le a lelkesedését: „Egy jogállamban ezt lehetséges érvényesíteni, de hol akarsz itt

28. Az 1963. szeptember 27-i elnökségi ülés 48/1963. sz. határozata. AL 151.b Elnökségi ülések 1963. aug.–szept. ¶ 29. Jelentés az MTA Könyvtára megvizsgálására kiküldött bizottság munkájáról, 3. oldal, 1961. január 27-i elnökségi ülés, AL 151.b Elnökségi ülések 1961. jan.–febr. ¶ 30. Előterjesztés az Elnökségi Tanács részére az Akadémiai Könyvtár elhelyezéséről az 1961. július 28-i elnökségi tanácsülés számára, AL 151.b Elnökségi ülések 1961.júl.–szept. ¶ 31. 1960-ig Tükör utca volt a neve, ezért Erdei még így említi. ¶ 32. 312/1958 Haraszthy Gyula beruházási programvázlata. AL 215. MTA Könyvtára 199/1 ¶ 33. Itt 1961–1965 között volt raktára a könyvtárnak. ¶ 34. 1865-ben, amikor az Akadémia palotája készült, úgy döntöttek, hogy a kapott teleknek csak a kétharmadára építik az Akadémia székházát, a maradék egyharmadára egy bérházat építenek, mert a házbérekből befolyt jövedelem biztosítani fogja a bérház és a székház fenntartását és karbantartását. 1949 után az addig akadémiai tulajdonban levő bérház is állami tulajdonba került. ¶ 35. Középülettervező Vállalat ¶ 36. A bérház átalakítása könyvtárrá, 238, 308/57, AL 215. MTA Könyvtára 29/1; és A Keleti Gyűjtemény raktárának az áttelepítése című feljegyzésben a 379/71 számú szakvélemény is részletesen ismerteti ezt a tervet. AL 215. MTA Könyvtára 119/2

jogállamot?"[37] A történetet megerősíti, hogy a főtitkári irattárban is fennmaradt egy levél,[38] amelyben Ligeti alelnök tájékoztatása nyomán a főtitkár kérte a hivatalt, hogy nézzenek utána, hogy mit lehet kezdeni ezzel az információval, de arról mindketten elfeledkeztek, hogy 1950-ben az Akadémia lemondott az állam javára az összes ingatlanáról, így a Szép utcai épületről is.[39]

Az Akadémia Elnökségi Tanácsa 1963. augusztus 9-i ülésén elfogadta a könyvtár új székházára vonatkozó beruházási célt, és rögzítette, hogy a Fővárosi Tanács az építkezés céljára a Roosevelt téren[40] levő volt Lloyd-palota telkét jelölte ki. Rózsa emlékezete szerint Osztrovszki György tervhivatali elnökhelyettes, korábbi akadémiai főtitkár kereste meg, hogy az említett területre az Erőműtervező Vállalat szeretne székházat építeni, ám a költségkeretükből nem lehet a helyszínhez méltó épületet emelni, az Akadémiának azonban rendelkezésére bocsájtanának olyan összeget, amely ezt lehetővé tenné. Rusznyák István elnök lelkesedett az ötletért,[41] így 1963 végén az MTA az Építésügyi Minisztériummal közösen nyilvános tervpályázatot hirdetett az új könyvtári székház épületére.[42] 1963 decemberében a bírálóbizottság értékelte a tervkoncepciókat, és elkészítette zárójelentését. Ebben körvonalazták azokat a tervezési irányelveket, amelyeket a továbbiakban követni kell (beépítési mód, párkánymagasság, tömegképzés stb.). A részletes tervek kidolgozása szempontjából meghatározó kérdésben azonban, abban, hogy hol legyen az olvasóterem, két egymással ellentétes megoldást is elképzelhetőnek tartottak.

1964. október 22-én összeültek a tervezők, Akadémia vezetői és a könyvtár képviselői, hogy megbeszéljék ezt a fontos kérdést. A tervezők és a könyvtár vezetői azt a megoldást tartották jónak, amely az olvasószolgálatot a legfelső szintre helyezné, mert ez könyvtártechnológiai, zajvédelmi, városképi és szerkezeti szempontból is ideális lenne. Ezzel szemben az Akadémia új főtitkára, Erdey-Grúz Tibor biztonsági, üzemeltetési és gazdasági szempontok miatt az olvasóterem első emeleten való elhelyezését támogatta.[43] A következő időszakban a tervezés műszaki és szakmai vitákkal terhelten folytatódott. A könyvtári beszámolók arról tanúskodnak, hogy a könyvtár munkatársai 1963 és 1965 között folyamatosan végezték az új könyvtárépület tervezési programjának könyvtárszakmai vonatkozású előkészítését.

A Középülettervező Vállalat makettje a könyvtár meg nem valósult épületterve alapján, 1966

Az elnökség 1965. júniusi ülésén megvitatta az új könyvtárépület tervezésének kérdését, és egyhangúlag állást foglaltak az olvasószolgálati helyiségek alsóbb szintre való helyezése mellett.[44] Így vált lehetővé 1965 őszén, hogy a KÖZTI[45] kijelölt főtervezője, Czebe István és Pálfy Pál gépésztervező az akadémiai igényekkel összhangban megalkothassák a könyvtár új tervét.[46]

A könyvtári beszámolóban erről azt írta Rózsa György, hogy „1966 folyamán két fontos lépéssel jutottunk előbbre könyvtárunk új otthonának létrehozása érdekében, mégpedig a beruházási program összeállításával, illetve elfogadtatásával és az új épület homlokzati tervének kialakításával. A homlokzati tervről az illetékesek döntését oly módon készítettük elő, hogy fővárosunk közönsége számára is hozzáférhető kiállításon mutattuk be a tervvariánsokat. Gondoskodtunk arról, hogy a kiállításnak megfelelő sajtóvisszhangja legyen, ez biztosította az ügy számára elérni kívánt publicitást. A kiállítást megtekintő érdeklődőknek és szakembereknek, nemkülönben a könyvtár munkatársainak sok szempontú észrevételeit, véleményét figyelembe véve született meg először az MTA Elnökségének állásfoglalása,[47] amit a Fővárosi Tanács Városrendezési Bizottsága is magáévá tett: elfogadta az »A« variánst, s az építési engedélyt erre a tervre megadta."[48]

A beruházás eszerint a III. ötéves terv második felében (1968–1970) kezdődött volna meg és az IV. ötéves terv első

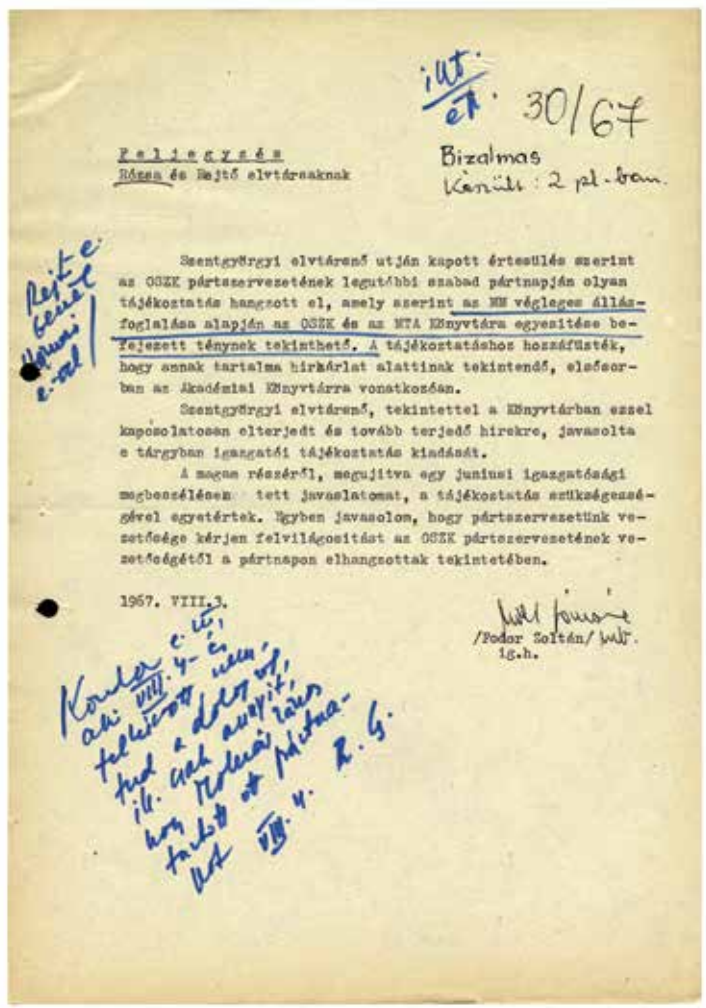
¶ 37. Rózsa–Rózsa 2015, 161 ¶ 38. 558/F/1962 AL 5. Főtitkár (Erdei) 35/3. ¶ 39. 24.132/1950 AL 30. Elnökségi Titkárság 18 ¶ 40. A Budapest V. kerületi Széchenyi István tér neve 1946 és 2011 között. ¶ 41. Rózsa–Rózsa 2015, 162 ¶ 42. Az újságok is hírt adtak erről, sőt 1964 januárjában a Népszabadság már a nyertes tervet is bemutatta. (Népszabadság 1964. január 7., 8.) ¶ 43. 856/R-1964, AL 3. Elnök (Rusznyák) 91/1/2 ¶ 44. Az 1965. június 25-i elnökségi ülés 22/1965 számú határozata az Akadémiai Könyvtár épületének tervezési programjáról. AL 151.b Elnökségi ülések 1965. jún.–szept. ¶ 45. Középülettervező Vállalat ¶ 46. Rózsa 1966, 322–325. ¶ 47. Az 1966. október 25-i elnökségi ülés 31/1966. számú határozata Az Akadémiai Könyvtár új épületének homlokzati tervjavaslatáról. AL 151.b Elnökségi ülések 1966. szept.–okt. ¶ 48. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1966. évi munkaterve és beszámolója*, 2. oldal

éveiben (1970–1972) fejeződött volna be.[49] Az elképzelések szerint mintegy 28 méter magas, kilencszintes (alagsor, földszint, félemelet + hat emelet), 4000 négyzetméter alapterületű épületet emeltek volna a helyszínre. A raktárak a Dorottya utcai oldalon kaptak volna helyet, a katalógusterem a Roosevelt térre nézett volna, míg az olvasószolgálat és a a könyvtárosi munkaszobák az Apáczai Csere János utca oldalára kerültek volna.[50]

Az építkezés 1968-ban indult volna, de a bevezetett új gazdasági mechanizmus következtében az építőanyagárak jelentősen növekedtek, így a tervezett költségek 80–100 millió forintról 200 millióra emelkedtek, ezért az építkezést az Akadémia elnöksége 1969 júniusában leállította.[51]

1988-ban az Arany János utcai könyvtárépület avatásakor Láng István így emlékezett vissza erre a helyzetre: „Huszonöt évvel ezelőtt az Akadémia vezetése két nagy beruházás tervezésének, előkészítésének indítására adott engedélyt. Az egyik a Szegedi Biológiai Központ volt, a másik az Akadémia Könyvtárának új épülete. Az akkori tervek szerint a Könyvtár a Roosevelt térnek azon a helyén kapott volna helyet, ahol ma az Átrium Hyatt szálloda áll. A Szegedi Biológiai Központ építése 1968. április 2-án megkezdődött. Költségvetési nehézségek miatt 1969-ben az elnökség olyan döntési kényszer elé került, hogy vagy lelassíttatja a szegedi beruházást és akkor elkezdődhet a Könyvtár építése, vagy átmenetileg felfüggeszti a Könyvtár építésének előkészítését és eredeti ütemben folytatják a biológiai kutatások új fellegvárának fejlesztését. Az utóbbit fogadták el."[52]

Rózsa György csalódottan számolt be arról, hogy bár a tervezés egész folyamatát nagy sajtófigyelem kísérte, ennek leállítása szinte visszhang nélkül maradt. Néhány évvel később ezért Rózsa megírta a történetnek ezt a részét is: „Meggyőződésem, hogy igaznak tartott ügyet – akár csupán egy létesítmény ügyét is – csak szenvedéllyel lehet előre vinni, és hogy az új könyvtárépület terve egyáltalán 1969-ig életben volt, abban a ráció mellett nem kis szerepet játszott többeknek a jó, vagy annak vélt ügybe vetett szenvedélyes hite. [...] Aligha volt még az Akadémiának olyan tervezett létesítménye, amellyel annyit foglalkozott volna, mint az új könyvtárépülettel. [...] Az Akadémia állásfoglalásait olykor indulatokat sem nélkülöző heves viták kovácsolták ki, amelyek részben az Akadémián belül, részben az érdekelt társhatóságok bevonásával folytak. Az Akadémia – a legjobb akadémiai hagyományokhoz híven – végig a legnagyobb szeretettel és törődéssel foglalkozott legrégibb intézményének új székházával. [...] Az Akadémia és könyvtárosai, építészek és egyik-másik társhatóság szakértői valóban szívügyüknek tekintették az új könyvtárépületet. És akiknek szívügyük volt, azok sajnálhatják, hogy a Lánchíd–Akadémia–Akadémiai Könyvtár történeti létesítmény-együttes nem valósult meg. Az egészséges közszellemhez az is hozzátartozik, hogy egy nagyszabású és szép terv kudarcán sajnálkozni lehessen."[53]

Feljegyzés

Rózsa és Major elvtársaknak

Bizalmas

Szentgyörgyi elvtárs útján kapott értesülés szerint az OSZK pártszervezetének legutóbbi szabad pártnapján olyan tájékoztatás hangzott el, amely szerint az MSZMP végleges állásfoglalása alapján az OSZK és az MTA Könyvtára egyesítése befejezett ténynek tekinthető. A tájékoztatáshoz hozzáfűzték, hogy annak tartalma hirkárlat alattinak tekintendő, elsősorban az Akadémiai Könyvtárra vonatkozóan.

Szentgyörgyi elvtárs, tekintettel a Könyvtárban ezzel kapcsolatosan elterjedt és tovább terjedő hírekre, javasolta e tárgyban igazgatói tájékoztatás kiadását.

A magam részéről, megújítva egy júniusi igazgatósági megbeszélésen tett javaslatomat, a tájékoztatás szükségességével egyetértek. Egyben javasolom, hogy pártszervezetünk vezetősége kérjen felvilágosítást az OSZK pártszervezetének vezetőségétől a pártnapon elhangzottak tekintetében.

1967. VIII. 3.

/Fodor Zoltán/ mb. ig.h.

Feljegyzés a Művelődési Minisztériumnak az Országos Széchényi Könyvtár és az MTA Könyvtára egyesítését illető állásfoglalásáról

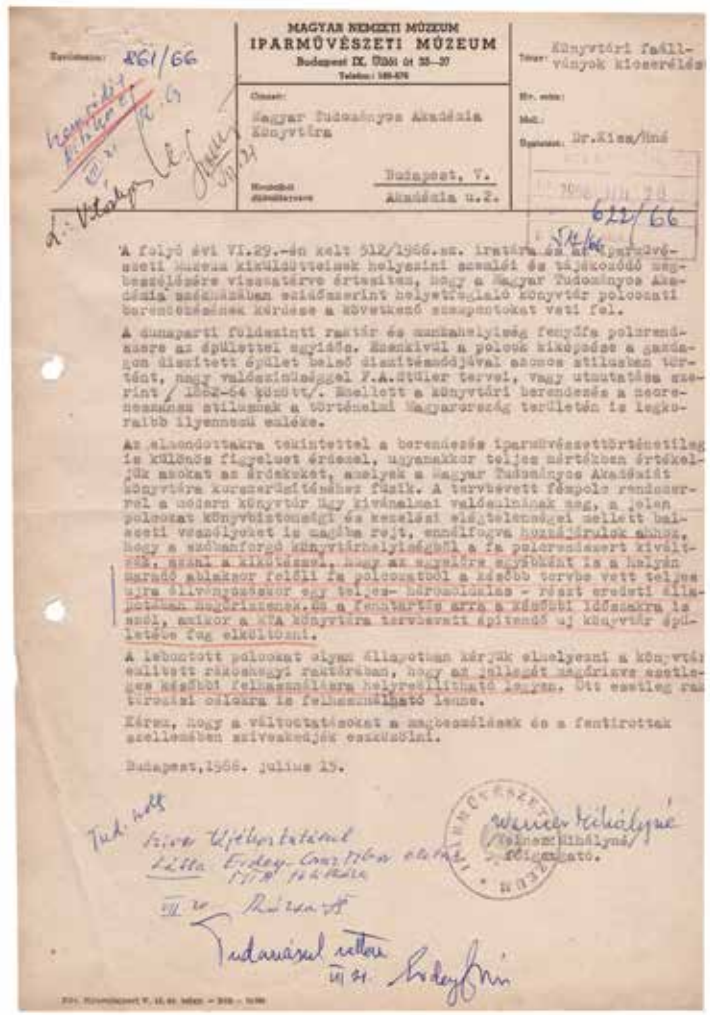
49. Az 1965. december 21-i elnökségi ülés 83/1965. számú határozata az Akadémia intézetfejlesztési tervéről és III. ötéves tervének beruházási javaslatairól. Melléklete felsorolja a tervezett beruházásokat, közte az Akadémiai Könyvtár új székházának felépítését. AL 151.b Elnökségi ülések 1965. nov.–dec. ¶ 50. Rózsa 1966, 322–324. ¶ 51. Az 1969. június 24-i elnökségi ülés 45/1969. számú határozata Az Akadémiai Könyvtár székháza tervezési munkájának felfüggesztéséről. AL 151.b Elnökségi ülések 1969. június ¶ 52. Láng 1989, 121. ¶ 53. Rózsa 1986a 48–49.

Még a beruházás leállítása előtt, 1967-ben a művelődési kormányzat vezetői előálltak azzal a javaslattal, hogy a várba költöző Széchényi Könyvtár mellett helyezzék el az Akadémiai Könyvtárat. Molnár János miniszterhelyettes ez ügyben meglátogatta Rusznyák elnököt, de az „Akadémia elnöke ezt kereken elutasította, és bizonyos erőfeszítésébe került az Akadémia vezetőinek, hogy levétessék napirendről az Akadémiai Könyvtár felköltöztetését a Várba (az MTAK tervezése a Roosevelt téren, a Lloyd-palota helyén javában folyt, és ez a Várral kapcsolatos epizód sem tett jót további sorsának).”[54] Az ötlet a Széchényi Könyvtár vezetőinek sem tetszett, és szerencsére nem valósult meg.[55]

KÖNYVTÁRI MUNKA AZ 1960-AS ÉVEKBEN

Az építkezés tervezése mellett 1966-ban sikerült javítani a raktári helyzeten. Egyrészt ekkor készült el a székház földszintjén a Duna-parti részen a 19. századi fapolcos raktár helyén egy kétszintes vasállványzat, amelyen több könyv fért el, de ez az elrendezés új munkaszobák létesítését is lehetővé tette. Ebben az időben sikerült még egy külső raktárhelyiséget is szerezni Rákoshegyen, a Paraj utca 6. szám alatt álló volt zsinagóga épületében.[56] 1969-ben pedig az Újpesti rakpart egy nagy bérházának a pincéjében tudott raktári helyhez jutni a könyvtár. De ezeken a helyeken nem volt elég polc és munkaerő, így évekig földön állt az anyag. Még az 1971-es beszámolójelentésben is arról írnak, hogy ezeken a helyeken folytatják a raktárépítést.

Rózsa György igazgatói korszaka alatt a könyvtár számos nemzetközi szakmai, főként információs–dokumentációs szervezet munkájába kapcsolódott be. Első volt ezek közt a Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság (Comité International pour la Documentation des Sciences Sociales, rövidítve CIDSS). 1961 első felében érkezett megkeresés a szervezet részéről, hogy az Akadémia küldjön megfigyelőt a soron következő londoni ülésükre. Az UNESCO által létrehozott szervezet célja az volt, hogy gondoskodjon a társadalomtudományi kutatásokban fontos bibliográfiai sorozatok, dokumentációk megjelentetéséről, továbbá, hogy segítse a hidegháborúban a Kelet és Nyugat közötti információáramlást. Az ülésre Rózsa Györgyöt delegálta az Akadémia, aki hazatérve javasolta, hogy hazánk intenzívebben kapcsolódjon be a bizottság munkájába. Ennek köszönhetően a CIDSS először levelező, majd rendes taggá választotta Rózsát.

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM
IPARMŰVÉSZETI MÚZEUM
Budapest IX. Üllői út 33–37
Telefon: 189-676

Könyvtári faállványok kicserélése

Címzett: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
Budapest, V. Akadémia u.2.

Dr.Kiss/Imé

261/66

622/66

A folyó évi VI.29.-én kelt 512/1966.sz. iratára és a Parlament-Képviselet Múzeum kiküldöttének helyszíni szemléi és tájékozódó megbeszélésére visszatérve értesítem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia megkeresésében említett helyettesítő könyvtár polcozatú berendezésének kérdése a következő szempontokat veti fel.

A dunaparti földszinti raktár és munkahelyiség fenyőfa polcrendszere az épülettel együtt a Duna-parti részen a 19. századi fapolcos raktár helyén egy kétszintes vasállványzat, amelyen több könyv fért el, de ez az elrendezés új munkaszobák létesítését is lehetővé tette. Ebben az időben sikerült még egy külső raktárhelyiséget is szerezni Rákoshegyen, a Paraj utca 6. szám alatt álló volt zsinagóga épületében.[56] 1969-ben pedig az Újpesti rakpart egy nagy bérházának a pincéjében tudott raktári helyhez jutni a könyvtár. De ezeken a helyeken nem volt elég polc és munkaerő, így évekig földön állt az anyag. Még az 1971-es beszámolójelentésben is arról írnak, hogy ezeken a helyeken folytatják a raktárépítést.

Az elsendoltakra tekintettel a berendezés iparművészettörténetileg is különös figyelmet érdemel, ugyanakkor teljes mértékben értékeljük azokat az érdekeket, amelyek a Magyar Tudományos Akadémiát könyvtára korszerűsítéséhez fűzik. A tervbevett fémpolc rendszerrel a modern könyvtár úgy kívánalmai valóban meg, a jelen polcozat könyvbiztonsági és kezelési szempontjai mellett bizonyos vonatkozásban is magába rejti, emellőzve hozzájárulok ahhoz, hogy a szóbanforgó könyvtárhelyiségből a fa polcrendszert kivált-sák, annál a kiküldöttem, hogy az anyagra nézve gyakorlati is a helyén maradó állapotot feltéve fa polcozatból a később tervbe vett teljes újra elhelyezésnél, és a fenntartás arra a későbbi időszakra is nézve, amikor a MTA könyvtára tervbevett építendő új könyvtár épületére fog elköltözni.

A lebontott polcozat olyan állapotban kérjük elhelyezni a könyvtár előtt rakodóhely rendelkezésre, hogy az jelenleg rendelkezésre esetleges később felhasználásra helyreállítható legyen. Ott esetleg raktárnak is felhasználható lenne.

Kérem, hogy a változtatásokat a megbeszélések és a feltüntettek szellemében szíveskedjék összeállítani.

Budapest, 1966. július 29.

Tud. titk.
Kiss Ujfalvi Istvánné
Lilla Erdey-Grúz Tibor
Rózsa
Tudományos titkár
Erdey

Az Iparművészeti Múzeum állásfoglalása a könyvtári faállványok cseréjét illetően, 1966

Ugyancsak fontos szerepe volt a Kelet–Nyugat párbeszédben a hágai székhelyű Nemzetközi Dokumentációs Szövetségnek (Fédération International de Documentation, FID), amely több mint 60 esztendős múlttal rendelkezett ekkor, és amelynek elődje a Nemzetközi Bibliográfiai Intézet volt. Magyarország 1947-től vett részt a szervezet munkájában. A tudományok rohamos fejlődése szükségessé tette a vonatkozó irodalom feldolgozását, így a szövetség egyre több dokumentációs problémával foglalkozott. Ennek egyik fontos része volt az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) korszerűsítése. A szervezet C3-as bizottsága foglalkozott a társadalomtudományi fogalmak összehangolásával és bevezetésével az osztályozási rendszerbe. Ennek a bizottságnak a munkájába kapcsolódott be Rózsa, aki aztán évekig vezette is a bizottságot.

54. Rózsa 1988, 610–611 ¶ 55. Rózsa–Rózsa 2015, 162–163 és 30/1967 AL 215. MTA Könyvtára 756/1 ¶ 56. A raktárt 1966–1983 között használta a könyvtár.

Az egykori Akadémiai Könyvtár raktára az 1960-as években, még fapolcokkal

A könyvtár ebben az időben is több jelentős hagyatékkal gyarapodott, a legfontosabbak Zalka Máté, Molnár Erik, Révai József, Zolnai Béla, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc iratanyagai.

RÓZSA TÁVOLLÉTE GENFBEN

1968-ban Rózsa Györgyöt meghívták a genfi ENSZ Könyvtár igazgatójának, és az MTA vezetésének hozzájárulásával 1969. február 1-től 1975. szeptember 15-ig ott tevékenykedett. Erre az időszakra néhány évvel később így emlékezett vissza: „De hogyan jut az ember – ha könyvtáros és magyar – egy olyan munkahelyre, mint a genfi ENSZ Könyvtár, s ráadásul e legnagyobb és legjelentősebb világszervezeti könyvtár élére? Az ilyesminek több összetevője is van, és nem egyedül a személyi kvalitások döntik el egy-egy poszt elnyerésének kérdését. [...] E döntés háttér-anyagaként szólhatnék ugyan könyvtárosi pályám előzményeiről (pályamódosítással kerültem rá), diplomata pályafutásomról, mely a Rajk-perrel ért véget, az azt követő vesszőfutásról, könyvtárosi pályám kezdeteiről, legalacsonyabb fokairól, amelyekre – kiváltképp a Népkönyvtári Központra – ma is megbecsüléssel, szeretettel gondolok vissza, de mindez túl messzire vezetne.

A genfi munkámhoz vezető utat egyébként közel 150 magyarul és idegen nyelveken megjelent szakpublikáció, két könyv és több nemzetközi megbízás, bizottsági tagság és tisztségviselés (pl. a Nemzetközi Társadalomtudományi Dokumentációs Bizottság elnöki tiszte), tanulmányút szegélyezte. Mindezek főleg a társadalomtudományi információ, a tudományszervezés és a könyvtártan területéről."[57] Ottani munkája sikeres volt, a könyvtár vezetése alatt tájékoztató sorozatot jelentetett meg, fejlesztette a katalógusokat és elkészült a könyvtár használati szabályzata. 1978-ban ezért a Nemzetközi Levéltári Tanács kitüntetést adott genfi könyvtárigazgatói tevékenységéért.

REJTŐ ISTVÁN IGAZGATÓHELYETTES MŰKÖDÉSE

Rózsa távollétében helyettesítését megbízott igazgatóként Rejtő István igazgatóhelyettes látta el.[58] Rejtő István 1928-ban született Budapesten, 1950-ben magyar szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. Először az egyetem Irodalomtörténeti Tanszékén volt demonstrátor, majd az MTA Irodalomtörténeti Dokumentációs Központjában dolgozott, 1956-ban pedig az Irodalomtörténeti Intézet megalakulásakor az intézetbe került. 1961-től dolgozott a könyvtárban, azon belül a Kézirattárban. 1968-ban igazgatóhelyettes, majd 1969 és 1975 között megbízott igazgató lett. Rózsa visszatérte után megint mint igazgatóhelyettes dolgozott a könyvtárban 1988-ig, nyugdíjazásáig.

Rózsa távollétében sem felejtették el a könyvtár bővítésének tervét, és amikor 1970 végén a főtitkár a Keleti Gyűjtemény raktárát a 3. emeletre költöztette, és a helyére akadémiai büfét létesített, akkor a következő évben készült egy újabb szakvélemény arról, hogy hogyan lehetne növelni a könyvtári területet a székházban, illetve a bérházban.[59]

Ebben az időben az is felvetődött, hogy Óbudán épüljön a könyvtárnak egy székház, de ezt hamar elvetették, mert mindenki érezte, hogy Akadémia és a könyvtár között kezdettől fogva létező szoros kapcsolatot nem szabad megbontani. Így, mivel az építési tervekből nem lett semmi, fontossá vált, hogy

57. Rózsa 1982, 425–434. ¶ 58. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1969. évi beszámoló jelentése* ¶ 59. 379/71 Csák Béla – Matuscsák Tamás, Szakvélemény az MTA Könyvtár elhelyezési területe növelésének elvi lehetőségeiről. AL 215. MTA Könyvtára 119/2 A Keleti Gyűjtemény raktárának az áttelepítése.

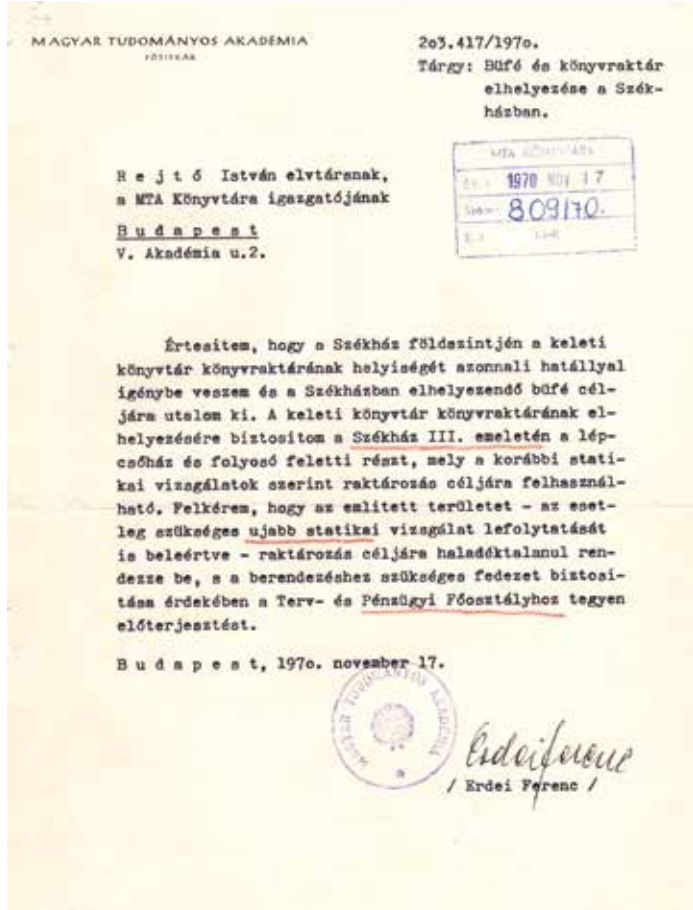
legalább raktárakkal bővüljön az intézmény. Rejtő kezdeményezte, hogy az épülő törökbálinti raktárvárosban kössenek le egy raktárépületet, amely hosszú távon megoldhatná az ilyen természetű gondokat. A megállapodás 1972-ben született meg, ennek értelmében a kivitelező cég nemcsak az építést, de a berendezést is vállalta. Reményeik szerint 1975-re elkészült volna a beruházás,[60] ám a megvalósítás jócskán elhúzódott. A tervezésnél figyelembe vették, hogy minden könyvtári egységnek jusson hely, és első ránézésre is világos legyen, hogy melyik osztály raktárrészéről van szó, különböző színekre festették a polcokat. Az Olvasószolgálat (a Folyóirattárral együtt) piros színű polcokat, a Csereosztály kék színű polcokat, a Levéltár narancssárga polcokat kapott. Pénzügyi nehézségek, tervezési hibák miatt azonban az új raktár birtokbavétele csak 1983-ban vált lehetővé.

Rejtő István

TUDOMÁNYOS MŰHELY – A 150 ÉVES ÉVFORDULÓVAL KAPCSOLATOS MUNKÁK

Az Elnökség már az 1965-től kezdődően készült a közelgő évfordulókra: 1969-ben az Akadémia átszervezésének 20., 1970-ben Magyarország felszabadulásának 25. és 1975-ben az Akadémia megalapításának 150. évfordulójára. Ezek tiszteletére különböző adattárak, tudománytörténeti munkák megjelentetését határozták el, és ezek elkészítésében a könyvtárra mint tudományos műhelyre is komoly feladatok vártak. Az 1971-es beszámolóban már a következőt írták: elkészült és megjelentetés előtt áll az akadémikusok teljes névmutatója, mely egy korábbi vállalkozás átdolgozása volt.[61] 1971-ben megkezdték az akadémiai székfoglalók bibliográfiai adatainak összegyűjtését. Az adatgyűjtés az 1832–1949 közötti évekre terjedt ki, 860 akadémiai rendes és levelező tag mintegy 1250 székfoglalóját öleli fel 800 kötet különböző forrásmunka feldolgozása alapján. Ezt az anyagot bedolgozták az MTA tagjairól készült kiadványba.[62] 1971 folyamán elkezdték a tagajánlások összegyűjtését, és 1894-ig jutottak el. A legnagyobb vállalkozás az *Akadémiai Értesítő – Magyar Tudomány*

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
FŐTITKÁR

2o3.417/197o.
Tárgy: Büfé és könyvraktár elhelyezése a Székházban.

MTA Könyvtára
1970 NOV 17
809170.

R e j t ő István elvtársnak,
a MTA Könyvtára igazgatójának
B u d a p e s t
V. Akadémia u.2.

Értesitem, hogy a Székház földszintjén a keleti könyvtár könyvraktárának helyiségét azonnali hatállyal igénybe veszem és a Székházban elhelyezendő büfé céljára utalom ki. A keleti könyvtár könyvraktárának elhelyezésére biztositom a Székház III. emeletén a lépcsőház és folyosó feletti részt, mely a korábbi statikai vizsgálatok szerint raktározás céljára felhasználható. Felkérem, hogy az emlitett területet - az esetleg szükséges ujabb statikai vizsgálat lefolytatását is beleértve - raktározás céljára haladéktalanul rendezze be, a berendezéshez szükséges fedezet biztositása érdekében a Terv- és Pénzügyi Főosztályhoz tegyen előterjesztést.

B u d a p e s t, 197o. november 17.

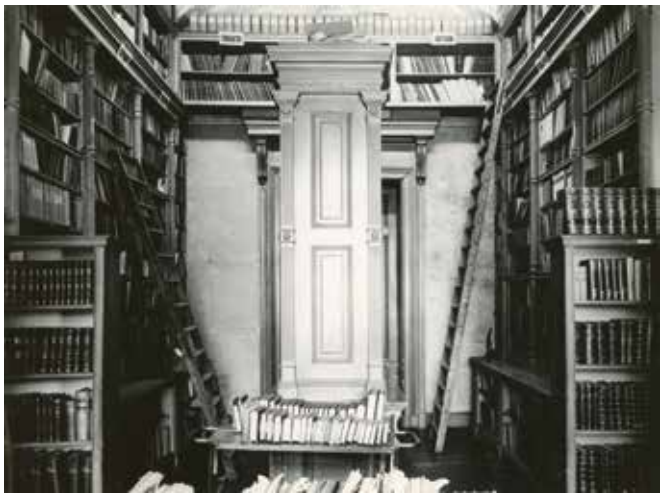
/ Erdei Ferenc /

Erdei Ferenc utasítása a Keleti Gyűjtemény könyvraktárának elköltöztetésére

teljes tárgy- és névmutatója volt, ez végül 1975-re készült el három kötetben.[63]

1972-ben az elnökség még úgy gondolta,[64] hogy egyedül a könyvtáré legyen az 1975-ben a Nemzeti Múzeumban helyet kapó kiállítás megrendezésének feladata, de 1973-ban a 150 éves fennállás megünneplését előkészítő Jubileumi Bizottság azt javasolta, hogy a kiállítás előkészítésére alakuljon munkaközösség a könyvtár, a Történettudományi Intézet, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Nemzeti Múzeum, a Technikatörténeti Múzeum és a KESZ[65] képviselőiből,[66] így a könyvtár ebben a programban csak részfeladatokat végzett. A jubileum alkalmából azonban a könyvtár több kiadványt is megjelentetett.[67]

60. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1972. évi beszámoló jelentése* ¶ 61. Zsidi 2021, 42–55. ¶ 62. Fekete 1975 ¶ 63. Darabos–Domsa 1975 ¶ 64. Az 1972. szeptember 26-i elnökségi ülés 46/1972 számú határozata Az Akadémia 150 éves jubileumi ünnepségeinek előkészítéséről, AL 151.b Elnökségi ülések 1972. szept.–dec. ¶ 65. MTA Kutatási Ellátási Szolgálata ¶ 66. Az 1973. szeptember 25-i elnökségi ülés 46/1973 számú határozata az Akadémia 150 éves jubileumi ünnepségeinek előkészítéséről AL 151.b Elnökségi ülések 1973. júl.–szept. ¶ 67. Például Szentgyörgyi 1975, Fráter 1975

Raktári állapotok 1966-ban

A pinceraktárban megpenészedett könyvek 1969-ben

A 19. századi fapolcos raktár helyén kialakított kétszintes vasállványzat fémpolcrendszerrel

A kétszintes elrendezés nyomán létrejött munkaszobák

Ideiglenes könyvraktár az Akadémia palotájának III. emeletén, az egykori kiállítótermekben

A törökbálinti raktár 1983-ban

A könyvtár előtere Teleki József szobrával

A könyvtár bejárata, az előtérben Toldy Ferenc szobrával

Katalógusterem, középen Pálfalvi Lajos

RÓZSA GYÖRGY ÚJBÓL A KÖNYVTÁR ÉLÉN

1975 szeptemberében visszatért az ENSZ Könyvtárából az Akadémiai Könyvtárba Rózsa György igazgató. Tájékozódott az egyes osztályokon folyó munkáról, és megbeszéléseket folytatott a könyvtár vezető munkatársaival, majd ezek alapján kidolgozta az intézmény új szervezeti rendjét, ennek alapján készült el az új szervezeti szabályzat és a működési szabályzat (ügyrend)[68] is. Rózsa már 1965-ben 11 önálló osztályt szeretett volna az 5 vegyes osztály helyett, de az osztályok számának növelésére csak most nyílt lehetősége: 12 önálló osztályt hozott létre.[69] A könyvtár vezetését az igazgató (1977-től főigazgató)[70] és a két igazgatóhelyettes alkotta. A könyvtár feladatköréhez (akadémiai könyvtár, akadémiai csereközpont, országos jellegű tudományos szakkönyvtár, az Akadémia intézményeinek könyvtári hálózati központja) egy újabb pont került, ettől kezdve az Akadémia megbízottjaként ellátta a képviseletet a nemzetközi információs tevékenységben.

A könyvtár alapításának 150. évfordulóját gondos előkészítő munka után 1976. szeptember 23-án ünnepelték meg. A Díszteremben tartott ünnepi ülésen Szentágothai János megbízott elnök, Márta Ferenc főtitkár, Garamvölgyi József kulturális miniszterhelyettes, José Jaz, az UNESCO képviselője köszöntötte a könyvtárt, s Rózsa György igazgató mondott ünnepi beszédet. A megemlékezésre meghívták az európai szocialista országok akadémiai testvérintézményeinek és néhány régi nyugati cserepartner-intézménynek a képviselőit.

Ekkor nyílt meg a székház előcsarnokában rendezett nagyszabású könyvtártörténeti kiállítás, a köszöntőt Ligeti Lajos akadémikus tartotta. Szeptember 23-án kezdődött a 25 éves Keleti Gyűjtemény tudományos ülésszaka is. A *Magyar Tudomány* 1976/9. száma pedig számos tanulmányt jelentetett meg a könyvtárról.

Ezek közül az egyik Köpeczi Béla főtitkárhelyettes cikke volt *A könyvtár – mint tudományos műhely* címmel, amelyben az elvégzett munka elismerése mellett a könyvtár jövőbeli feladataira is utalt: „A magyar tudományosság egyik gyengéje a tudománytörténet lemaradása. Az Akadémia Könyvtára különösen az Akadémia és intézményei vonatkozásában sokat tett a történeti kérdések feldolgozása érdekében. [...] A szorosabban vett könyvtári feladatokhoz tartozik a különböző, a könyvtár és a kézirattár anyagához kapcsolódó forráskiadványok, bibliográfiák és katalógusok kiadása, amelyek nem egyszerűen mutatók, hanem a kutatás nagyon fontos segédeszközei, különösen a tudománytörténet szempontjából. Szükséges volna, hogy az Akadémia Könyvtára a tudománytörténet egyik műhelyévé váljék, s széles körű együttműködést alakítson ki e tekintetben más kutatóhelyekkel."[71]

Ünnepi ülés az MTA dísztermében. Bessenyei Ferenc Vörösmarty Mihály Gondolatok a könyvtárban *című versét szavalja, mellette Rózsa György, Ligeti Lajos, Garamvölgyi József, Aczél György*

A Könyvtár alapítása 150. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitója. Beszédet mond Ligeti Lajos

68. Az MTA Könyvtára működési szabályzata (Ügyrend) 1976. AL 215. MTA Könyvtár 166/4 ¶ 69. Az igazgató közvetlen irányítása alá tartozó szervezeti egységek: Titkárság, Hálózati és Módszertani Csoport, Nemzetközi Könyvtári Kapcsolatok Csoportja; Osztályok: Szerzeményezési Osztály, Feldolgozási Osztály, Olvasószolgálati Osztály, Tájékoztatási-Bibliográfiai Osztály, Folyóirattár, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Keleti Gyűjtemény, Akadémiai Levéltár, Reprográfiai Osztály, Gazdasági Osztály. ¶ 70. A 26.346/1977 számú levélben közölte a főtitkár, hogy Rózsa György 1977. január 1-jétől főigazgató. AL 45. Személyzeti Osztály 596/7 ¶ 71. Köpeczi 1976, 542–544.

Képek a Könyvtár alapítása 150. évfordulójára rendezett kiállításról

1976 – JELENTÉS AZ MTA VEZETÉSÉNEK A KÖNYVTÁR MUNKÁJÁRÓL ÉS TOVÁBBI TERVEIRŐL

Az Akadémia vezetése hosszú időn keresztül az 1961-es elnökségi határozathoz viszonyította a könyvtár tevékenységét. Így volt ez 1976-ban is, amikor október 18-án a Főtitkári Kollégium megtárgyalta a könyvtár helyzetét, terveit és feladatait.[72]

Rózsa a könyvtár fejlődését néhány adat segítségével is alátámasztotta, ezeket e tanulmány végén található táblázatban olvashatjuk. Itt említette meg azt a segítséget, amelyet az 1968-ban felállított reprográfiai szolgálatatás nyújtott a kutatóknak és az MTA Hivatalának, bár hozzátette, hogy a nagy anyagok sokszorosítása nem a gyorsmásoló gépek feladata lenne. Ugyanis 1975-ben 1 574 497 másolat készült itt, de ebből 986 000 ügyviteli célú volt (többek között az elnökségi ülések előterjesztései is itt készültek 70 példányban). Leírta, hogy a könyvtár nemcsak tudományos dokumentumbázis, hanem bizonyos szolgáltatásaival és tudományos munkájával közvetlenül is segíti a tudományos kutatómunkát (Tudományszervezési Tájékoztató). Megemlítette, hogy a könyvtár a tudományos kutatómunkán alapuló kiadványaival, illetve katalógusaival is hozzájárult a 150 éves évforduló méltó megünnepléséhez. Beszámolt arról is, hogy a könyvtár részt vett mind az országos társadalomtudományi információs rendszer, mind a szocialista országok tudományos akadémiáinak Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszere (MISZON) előkészítésének munkálataiban. Végül beszámolt a könyvtárnak mint hálózati központnak a munkájáról, a személyzeti helyzetről és a könyvtári férőhelyhiányról is.

A feladatok között Rózsa megemlítette, hogy folytatni kell az eddigi munkákat, erősíteni kell a hálózati munkát, elsősorban a beszerzések és szolgáltatások koordinálása területén. Folytatni

Az olvasóterem az 1970-es években

72. 1961-ben még az MTA Elnöksége tárgyalta meg a könyvtár működését, de 1970-ben változott az MTA szervezeti felépítése, és már a Főtitkári Kollégium ülésén került napirendre a könyvtár helyzete.

Könyvtári dolgozók 1976-ban a 150 éves jubileum alkalmából rendezett dunakanyari kiránduláson. A képen többek közt balról jobbra haladva: Domsa Károlyné, Gregorovicz Anikó, Németh Éva, Büky Béláné, Fekete Géza, Csanak Dóra, Fürth Éva, Dúl Antal, Székely Dániel és Rózsa György

kell a tudományos kutatómunkát, és a Keleti Gyűjteményből egy kialakult kutatási profillal rendelkező tudományos műhelyt kell kialakítani. Foglalkozni kell a férőhelyhiánnyal, a raktárhelyzet javítása kapcsán felvetette, hogy szükséges lenne az akadémiai könyv- és folyóirattartalék észszerű csökkentése, és a feleslegesen elfekvő kiadványok értékesítése. Új feladatként jelentkezett a könyvtárban a már említett nemzetközi társadalomtudományi információs rendszer kialakítása, működtetése. A kollégium elfogadta a könyvtár beszámolóját, és megbízta a Társadalomtudományi Főosztály a Terv- és Pénzügyi Főosztály és a Könyvtár vezetőjét, hogy 1977 I. félévében tegyenek javaslatot a könyvtár elhelyezésének megoldására.

ÚJABB ÉPÍTÉSI TERVEK

Így 1977-ben a könyvtárban újra elkezdtek foglalkozni a kérdéssel. Kiindulásként Rejtő István igazgatóhelyettes készített egy bizalmas feljegyzést *Gondolatok az Akadémiai Könyvtár elhelyezéséről* címmel,[73] ebben a következőket írta „Reális alternatíva: két-három évtizedre a székház, utána az »akadémiai« bérház. Történetileg és funkcionálisan aligha kétséges, hogy az Akadémia és Könyvtára illenek leginkább össze. Az Akadémia felső vezetése a megfelelő kiszolgáló helyiségekkel (pl. Tudós Klub), konferenciatermek és a könyvtár együttesen harmonikusan helyezhetők el." A továbbiakban kifejtette, hogy ennek érdekében a hivatali egységeknek külön irodaépületben kellene helyet keresni, és az akadémiai üléstermekben pedig csak akadémiai rendezvényeket kellene szervezni. A műszakilag indokolt felújítások mellett ezeknek a szempontoknak a figyelembevételével kellene megvalósítani a székház rekonstrukcióját, és ezzel együtt lehetővé válna a felszabaduló helyeken a könyvtár bővítése, például a 3. emeleten egy 200–250 fős olvasóterem kialakítása. Rejtő tervezetét az osztályvezetők véleményezték, de többen kételkedtek abban, hogy a székházban 20–30 évre meg lehetne oldani a könyvtár bővítését. Ezeket a könyvtári terveket Rózsa György ismertette a Főtitkári Kollégium 1977. február 28-i ülésén, ahol újra felmerült a bérház könyvtár céljára való átépítése.

73. 16/2–8/77 AL 215. MTA Könyvtára 199. dob. 8. tétel

Rózsa számos megbeszélést folytatott az akadémiai vezetőkkel, ezenkívül elővetette a levéltárral az 1950–1965 közötti elképzeléseket is,[74] hogy megfelelő javaslatot tudjanak készíteni. Végül 1978 áprilisában megbízást adott két mérnöknek (Nagy Istvánnak és Solta Józsefnek), hogy készítsenek szakértői véleményt a bérház könyvtár céljára való átalakításáról. A tanulmánytervek elkészülte után a Pénzügyi Főosztállyal közösen előterjesztést készítettek a főtitkárhelyettesi értekezlet számára.[75] Ebben leírták, hogy a könyvtári állomány 1977-re az 1950-es állomány háromszorosára, munkatársi létszáma az ötszörösére növekedett, és a könyvtár funkciói és feladatai is jelentősen bővültek. A székházban rendelkezésre álló helyiségek átalakításával és külső raktárak létesítésével próbáltak a helyhiányon enyhíteni. Sajnos a külső raktárak (az Újpesti rakpart, Ecseri út és a rákoshegyi zsinagóga) nem voltak megfelelők, és ez komolyan veszélyeztette az állományt. Ekkor már állt a törökbálinti raktár épülete, csak a polcokat kellett elkészíteni, így számíthattak arra, hogy néhány éven belül javulni fog a raktárhelyzet, de a könyvtár előtt álló feladatokhoz szükséges fejlesztés (olvasói férőhelyek számának növelése, új szolgáltatások bevezetése stb.) már nem volt elképzelhető a székházban rendelkezésre álló szűk helyen. A könyvtár elhelyezésére három lehetőséget láttak. Az első az lett volna, ha a székházrekonstrukció során a 3. emeletet átépítik, esetleg még egy plusz emelettel biztosítanak újabb helyeket a könyvtárnak. Ezt elvetették, mert a helyiségek használatát nehezítette volna, hogy a konferenciatermek és az vezetői szobák közbeékelődtek volna, illetve így a belső raktárak nem bővültek volna. A második lehetőség egy új telken egy új épület lett volna, de már nem volt szabad telek a környéken, meg sokba is került volna. Így maradt a harmadik lehetőség, az akadémiai bérház épületét kell könyvtárrá alakítani. Ezzel a tervvel a Könyvtári Bizottság és az Akadémia vezetése is egyetértett, mert ez biztosította a székház és a könyvtár közötti közvetlen kapcsolatot (és annak a lehetőségét is, hogy a Keleti Gyűjtemény és a Kézirattár a számukra kialakított helyen maradjanak), ugyanakkor a székházban jelentős terület szabadult volna fel egyéb akadémiai célokra.

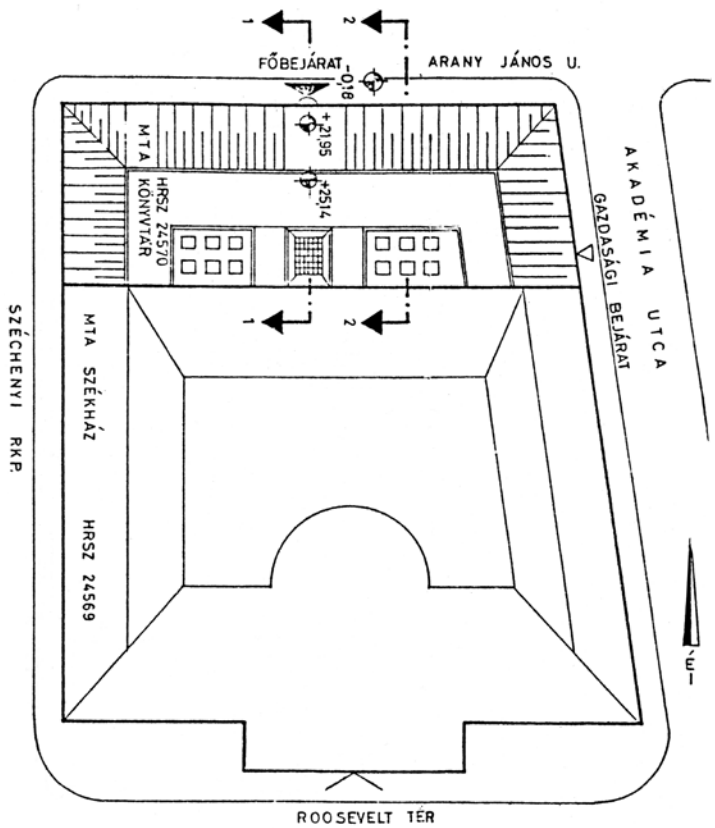
Az 1978. július 24-i főtitkárhelyettesi értekezlet elfogadta a javaslatot, majd elkezdődött az egyeztetés a Fővárosi Tanáccsal és a különböző főhatóságokkal. 1978 októberében Márta Ferenc, az Akadémia főtitkára levelet írt Aczél Györgynek, a Minisztertanács elnökhelyettesének, amelyben egyrészt ecsetelte a könyvtár helyét az országos és nemzetközi tudományos életben, másrészt azt a nehéz helyzetet, hogy évtizedek óta nem sikerült megoldani a helyhiányt, és ezek után kérte a miniszterelnökhelyettes támogatását a bérház könyvtár céljára való átépítéséhez.[76] A tervet 1979 márciusában a Tudománypolitikai Bizottság is jóváhagyta, majd 1979. november végén a minisztertanácsi engedély is megérkezett, hogy a lakóházat középület céljára igénybe lehet venni.[77] Az 1980. január 21-i főtitkárhelyettesi értekezleten már kiköltözéssel járó felszabaduló helyekről és a bérházban kialakítandó egységekről tárgyaltak. Azt gondolhatnánk, hogy innentől kezdve minden simán ment, de a kivitelező megtalálása, a lakók kiköltöztetése és egyéb okok miatt a következő évek is csak az előkészületekről szóltak.

A szocializmus idején minden állami tulajdon volt ugyan, de az ingatlankezelést a fővárosi, illetve a kerületi tanácsok végezték, csak rajtuk keresztül lehetett megszervezni a lakók átköltöztetését, ami nagyon lassította a folyamatot. Összesen 37 lakásról volt szó 40 millió forintos költségkerettel. A gyorsabb ügymenet érdekében a könyvtár tárgyalt a lakókkal, és keresett számukra új lakásokat, de így is csak 1985 augusztusára sikerült kiüríteni a házat. Időközben a helyhiány pótlására a kiürült lakásokba költözött át egy-egy könyvtári egység.

Ezzel párhuzamosan a tervezési folyamat is beindult, és az épület adottságainak ismeretében kellett megvizsgálni azt, mi valósítható meg célszerűen az új épületben, s minek kell másutt helyet találni. Az olvasószolgálati helyek növelése miatt egyértelmű volt, hogy ez és az ehhez kapcsolódó részek kerülnek az új épületbe. A különgyűjtemények (Keleti Gyűjtemény, Kézirattár), amelyek egyedi bútorzattal készültek el 1950-ben, a székházban maradtak.

1980 augusztusában a KÖZTI belső pályázatot írt ki, melyen négy induló vett részt. A benyújtott pályaműveket a Major Máté akadémikus vezette bizottság bírálta el, és Tolnay Lajos Lőrinczi Edittel készített közös munkáját ítélte a legjobbnak. Ez a pályázat számolt legjobban az épület adottságaival, a belső udvar lefedésével újabb hasznos munkaterületeket nyertek, viszont megőrizték a műemléki értéket képviselő lépcsőházat és a városképi szempontból kiemelt fontosságú külső homlok-

74. A dokumentummásolatok az 1977-es könyvtári iratok között találhatók – AL 215. MTA Könyvtára 199. dob. 8. tétel ¶ 75. 558/78 AL 215. MTA Könyvtára 199. dob. 8. tétel ¶ 76. A 10/1972. (III. 28.) Korm. rendelet, amely A közületi szervek elhelyezéséről szóló 2/1969. (I. 23.) Korm. számú rendelet módosításáról szólt, kimondta, hogy „Állami lakás közületi szerv elhelyezésére nem lakás céljára nem vehető igénybe." Ez alól kellett felmentést kérni. F-347/78 AL 215. MTA Könyvtára 199. dob. 8. tétel 1978-as iratok ¶ 77. Varga Józsefnek, a Minisztertanács Titkársága vezetőjének 481-VIII/1979 iktatószámú levele. (1.026/79) AL 215. MTA Könyvtára 199 8. tétel 1979-es iratok II.

1. ábra Helyszínrajz

Az épület jellemző méretadatai:

alaprajzi befoglaló méretek:	54,52 m x 18,99 m
bruttó alapterület:	9145 m^2
nettó alapterület:	7606 m^2
köbtartalom:	27 ezer 1 m^3

Az Akadémiai Könyvtár új épületének helyszínrajza

zatot is. A pincét és a földszintet megosztották, így a szintek száma nyolcra emelkedett, és az alapterület 7606 négyzetméter lett. E terv alapján készült a beruházási program, melyet 1981 decemberében nyújtottak be engedélyezésre. 1984 áprilisában készült el a kiviteli tervdokumentáció. Az építési munkálatokat 1984 szeptemberében kezdte el a Középületkivitelező Vállalat. [78]

AZ ÚJ KÖNYVTÁRI ÉPÜLET ÁTADÁSA

Az eredeti elképzelések szerint az átadásra 1987-ben került volna sor, de az építkezés elhúzódása miatt az avatóünnepséget csak 1988. november 3-án tartották meg.[79] Az épület nyolc

Az Akadémia egykori bérházának Arany János utcai homlokzata 1983-ban

szintjéből két szint a járda alatt (alsó és felső pinceszint), a többi a járda felett helyezkedett el. A pinceszinteken és a földszinten, valamint a megosztásból kialakuló magasföldszinten kapott helyet a raktár, amely 18 ezer polcfolyóméterével körülbelül 800 ezer könyv tárolására volt alkalmas. A raktári szintek közvetlen kapcsolatát 4 db könyvlift biztosította az első emeleten lévő olvasóteremmel. A földszinti előcsarnokban kapott helyet a 250 fős ruhatár, a portásfülke, a büfé és egy előadóterem (Vasarely-terem, mert ide helyezték el az ajándékba kapott Vasarely-szőnyeget).[80]

A 146 fős olvasóterem az első emeleten az Akadémia utcától a Széchenyi rakpartig egy teret alkotott, és magába foglalta a beépített udvarokat is, amelyekben a katalógusszekrények nyertek elhelyezést. Ebben a térben helyezték el szabadpolcos rendszerben a 15 000 kötetes kézikönyvtárat és 2500 féle folyóiratot.

78. Rózsa 1986b, 99. ¶ 79. Rózsa 1986b, 97–100.

80. Rózsa és Vasarely levelezése. AL 215. MTA Könyvtár 422. dob. 8. tétel

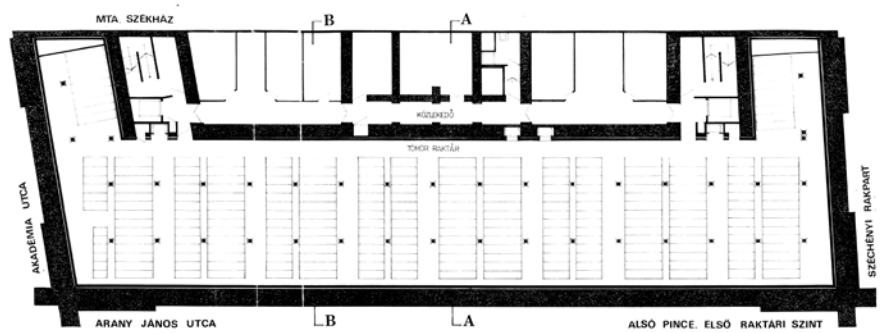
Az épület rakparti homlokzata

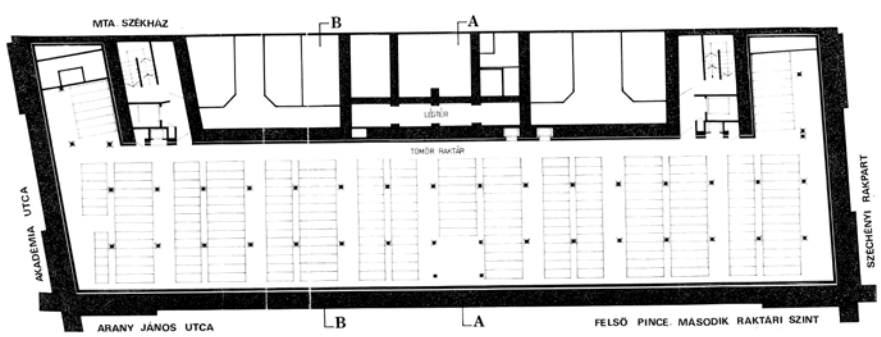

Az épület főbejáratának és belső udvarának részlete

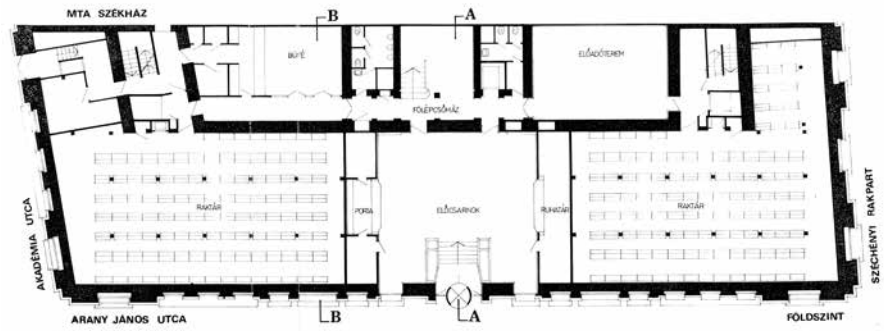

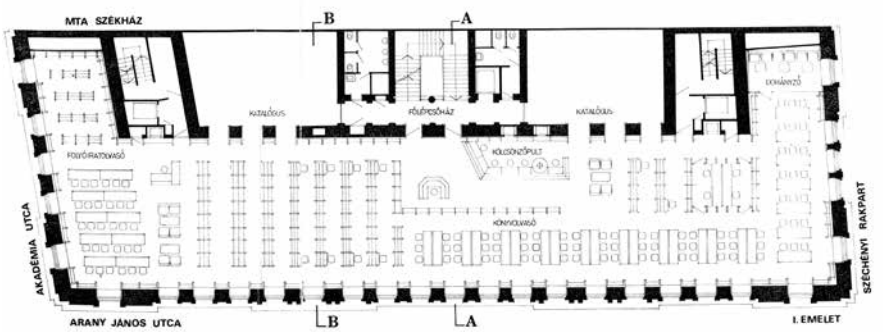
Az épület gangos udvara

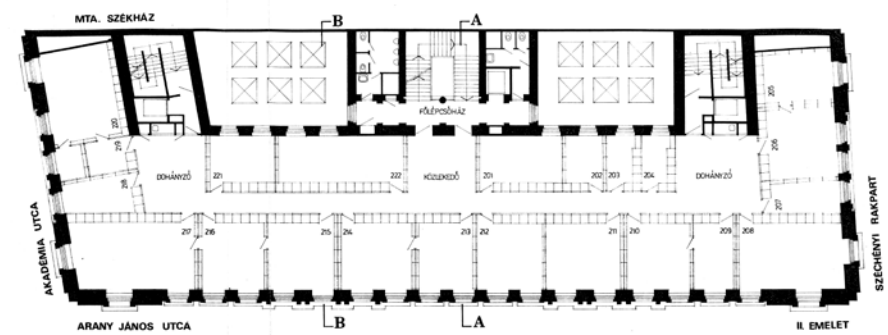

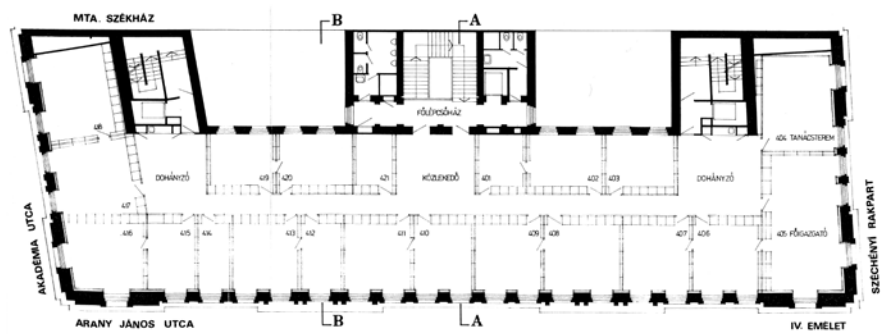

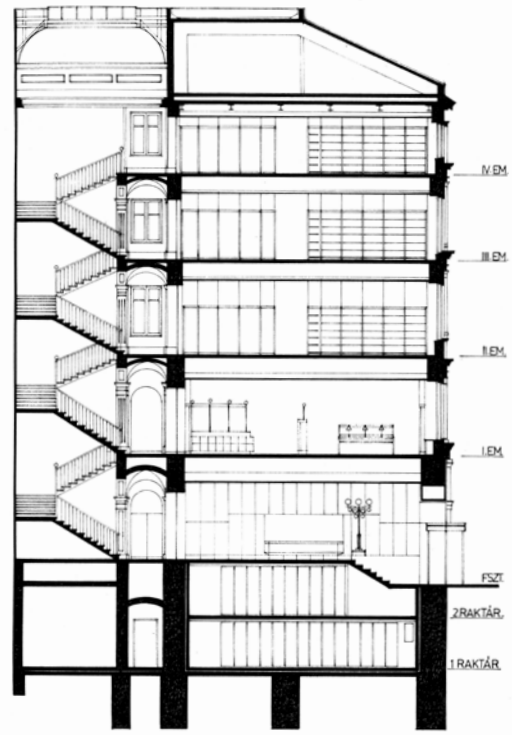
Az új könyvtárépület Lőrinczi Edit belsőépítész által készített tervei

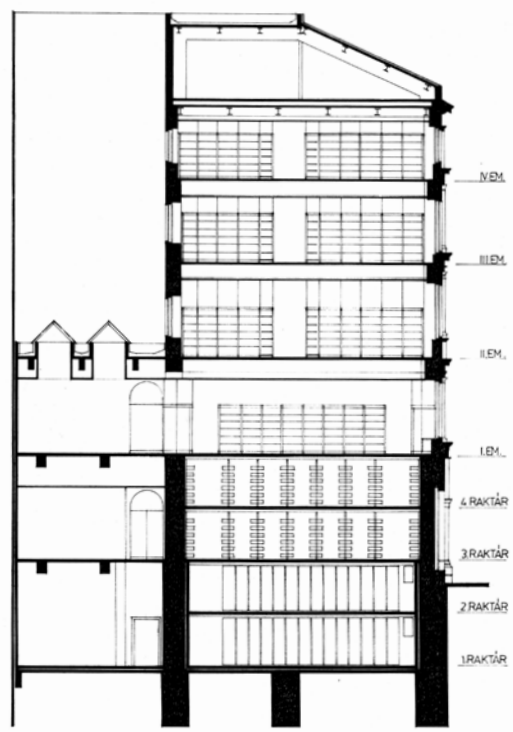

A–A METSZET

B–B METSZET

Tisztelt Lakók és Könyvtári részlegek !

Az MTA Könyvtára rekonstrukciós építkezéséhez a felvonulási munkákat a generálkivitelező vállalat

1984. szept. 10-én /hétfőn/

megkezdi.

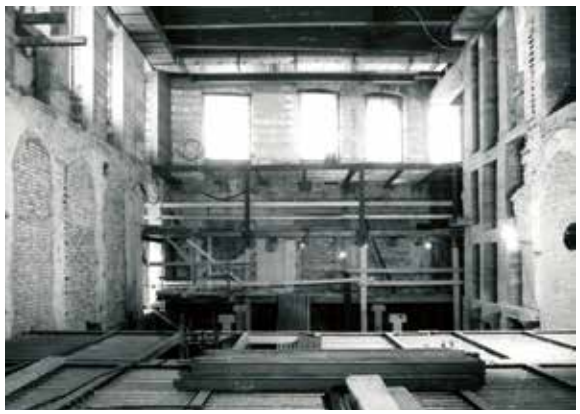
Az esetleges kellemetlenségekért szíves elnézésüket kérjük !

MTA KÖNYVTÁRA

Hirdetmény a lakóknak

Rózsa György a könyvtár bokrétaünnepén

Az 1. emeleti födémek helyén a raktári szintek szerkezetépítése

Az új tetőszerkezet építése

A megőrzött bérházi lépcsőház

Az Olvasószolgálat pultja

Az olvasóterem

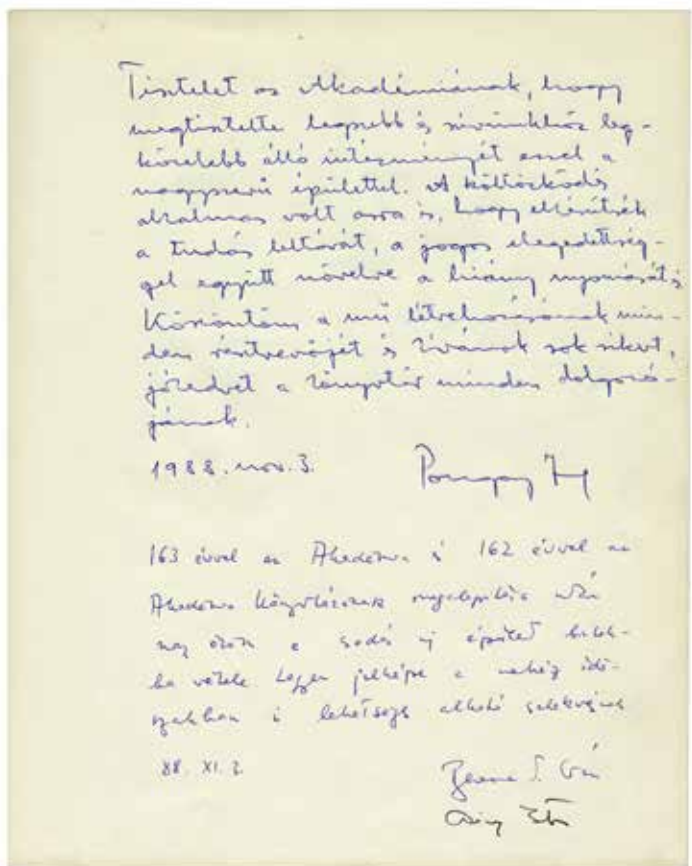
A raktárak az új könyvtárépületben

Rózsa György beszédet mond a könyvtár épületének 1988. november 3-i avatóünnepségén. Mellette Berend T. Iván, Pozsgay Imre, Láng István, Braun Tibor és Szentágothai János

Az MTA Könyvtára 1988. november 3-án megnyitott vendégkönyvének első bejegyzései Pozsgay Imrétől, Berend T. Ivántól és Láng Istvántól

A könyvtárállomány védelmére zártláncú TV-rendszert építettek ki. Az épület 2. és 3. emeletén a funkcionális osztályok kaptak helyet, a 4. emeleten pedig az Igazgatóság,[81] a Szakirodalmi Informatikai Igazgatóság és a Gazdasági Hivatal volt.[82]

Az új székház átadása után az olvasói létszám is megnövekedett, amint arról majd szó lesz, különösen az egyetemisták között vált népszerűvé a hely. Az Akadémia székházában maradtak a különgyűjtemények és a mikrofilmrészleg, illetve 1990-ben ide került a Levéltár, de az 1989–1996 között folyó székházrekonstrukció ezeknek a gyűjteményeknek a működését többször korlátozta.

A KÖNYVTÁR A NYOLCVANAS ÉVEKBEN, SZEREPE A TUDOMÁNYOS INFORMÁCIÓELLÁTÁSBAN

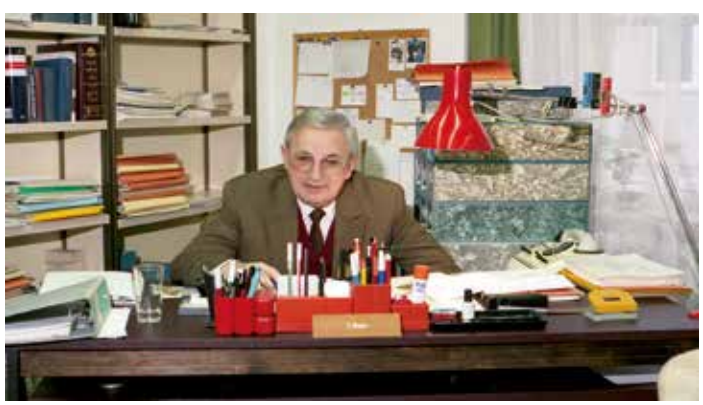
Az építkezés alatt a hagyományos könyvtári munkák szép rendben folytak. 1977-ben a könyvtár legfontosabb éves feladata az állományrevízió végrehajtása volt. E központi feladatot az intézmény több hónapos előkészítő munkát követően az 1950 után beszerzett és rekatalogizált[83] művek esetében végrehajtotta. A munkában szinte az összes könyvtári munkatárs részt vett.[84]

81. Rózsa igazgatói szobája addig az Akadémia székházának 2. emeletén az Akadémia utca és a Széchenyi tér sarkán, a mai főtitkári titkárság helyén volt. ¶ 82. Rózsa 1986b, 104. ¶ 83. Rekatalogizált művek – az 1950 előtt beszerzett művek nagy részét újrakatalogizálták, és besorolták az 1950-ben nyitott katalógusba. ¶ 84. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1977. évi beszámoló jelentése.*

A könyvtár életében a másik nagy feladat az új címleírási szabvány alkalmazása és egy új katalógus építése volt. Erre 1986 januárjától tért át az MTA Könyvtára, így lezárult az 1950-ben kezdett cédulakatalógus építése, és az újonnan feldolgozott könyvek már az új katalógusba kerültek. Az osztályozásban is új, minőséget javító eljárás indult be. Az áttérés miatt a feldolgozás lelassult, a restancia növekedett, ami a következő években is problémát okozott. A korszerűsítési program keretében elkezdődött az 1950 és 1985 közötti éveket magába foglaló betűrendes katalógus mikrofilmlapra vétele.[85]

1986-ban az Akadémia vezetése újra áttekintette a könyvtár munkáját. Az áprilisi elnökségi ülésre Rózsa főigazgató javaslatokat fogalmazott meg a további fejlődésről.[86] Az elnökség szükségesnek tartotta, hogy a hagyományos könyvtári gyűjtő, megőrző és szolgáltató funkciók a fejlesztések során harmonikusan kapcsolódjanak a korszerűsítési programokhoz, és a könyvtár vállaljon tevékeny szerepet az MTA alapkutatási és társadalomtudományi kutatási programjának információellátásában, és vegyen részt az alapkutatási és társadalomtudományi országos szakirodalmi rendszer infrastruktúrájának kiépítésében, továbbá a nemzetközi tudományos információs kapcsolatok fejlesztésében.

Az MTA főtitkára már 1977-ben az 15.271 számú levelében az Akadémiai Könyvtárt bízta meg az Akadémia információs politikájának gondozásával annak alapján, hogy „az MTA mint a természettudományi és társadalomtudományi kutatásért elsősorban felelős szervezet – az országos társadalomtudományi információs rendszer kialakításában vállalt jelentős szerepe mellett – az OMFB-vel történt megállapodás alapján elvállalta az élő és élettelen természettudományok (alaptudományok) kutatási információellátásának megszervezését és koordinálását is."[87]

Braun Tibor

1979 májusában megalakult Braun Tibor vezetésével az MTA Könyvtára Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztálya (ITKF), mint a könyvtár keretében működő, de kutatóintézeti szervezetben dolgozó és kutatási keretből gazdálkodó önálló részleg. 1980-ban a főosztály már a következő három osztállyal működött: Informatikai Osztály, Tudományelemzési Osztály, Számítástechnikai és Rendszerszervezési Osztály. 1983-ban átalakult a főosztály Természettudományi Információs Igazgatósággá, melyben az addigiakhoz még a következő egységek tartoztak: Profilszervezői és Felhasználói Csoport, Publikációs Adatbank Csoport. 1986-ban a főosztályt átszervezték és Informatikai Igazgatóság lett belőle. 1994-től már megint csak főosztály néven működött, majd 1995-ben átkerült az MTA KSZI-be.[88] Az itt folyó számítógépes adatszolgáltatást és tudományelemzési munkákat külön fejezetekben tárgyaljuk részletesebben.[89]

1981-ben indult meg *Az MTA Könyvtár Informatikai és Tudományelemzési Sorozata*, amelyben tudománymetriával, a korszerű információellátás elméletével, módszertanával és gyakorlatával foglalkozó tanulmányok kaptak helyet. Az első lépések a nemzetközi tudományos információs kapcsolatok kiépítésében a társadalomtudományok területén történtek, mert 1976 nyarán az MTA képviselői is ott voltak a MISZON-nak,[90] a szocialista tudományos akadémiák Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszerének létrehozói között Moszkvában. E rendszert az akadémiák egyrészt a testvérpártok ideológiai titkárai, másrészt az akadémiák társadalomtudományi alelnökei értekezletének határozata alapján hozták létre. A MISZON elsőrendű célja a szocialista országok társadalomtudományi tájékoztató munkájának koordinálása, az ideológiai együttműködés elősegítése volt, és az, hogy a SZUTA[91] Társadalomtudományi Információs Intézete (INION) vezetésével létrehozzanak egy közös társadalomtudományi adatbázist Moszkvában. Magyarország képviseletét a MISZON-ban az MTA Könyvtára látta el.[92] 1976 és 1990 között rendszeresen küldött cédulaanyagot a könyvtár Moszkvába az adatbázis számára, emellett a

85. Gregorovicz 1987 ¶ 86. Az Akadémiai Könyvtár helyzete és fejlesztése, 1986. április 1-i elnökségi ülés AL 151. Elnökségi ülés 76/4/3 ¶ 87. Rózsa–Braun 1978 ¶ 88. KSZI – 1968-ban alakult Tudományszervezési Csoport néven, majd 1980-ban átszervezték Kutatásszervezési Intézetté, 1988-ban Kutatás- és Szervezetelemző Intézet, 1995-ben pedig Kutatásszervezési Intézet lett újra a neve. 2012-ben beolvadt az MTA Könyvtárába. ¶ 89. Lásd Bilicsi Erika, Haász Antal, Naszádos Edit, Sallai Ágnes közös tanulmányát és Soós Sándor írását e kötetben. ¶ 90. MISZON – Mezsdunarodnaja informacionnaja szisztéma po obscseszvennüm naukam (Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer) ¶ 91. SZUTA – Szovjetunió Tudományos Akadémiája ¶ 92. Rózsa–Braun–Bujdosó 1986

MISZON Budapesten rendezett III. tudományos konferenciájának kötetét (*A tudományos információ szerepe a társadalomtudományok társadalmi–gazdasági és ideológiai funkciójának megvalósításában)* is a könyvtár adta ki.[93]

Gregorovicz Anikó, Székely Dániel és Rózsa György a MISZON I. rendszertanácsán Varsóban

1977-ben a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság, az Akadémia és a Kulturális Minisztérium kezdeményezésére létrejött a Társadalomtudományi Információs Munkacsoport (TIM), amelynek feladata a társadalomtudományi információellátás fejlesztési elveinek kidolgozás volt.[94] A következő évben, 1978. március 7-én az MTA elnöksége *A társadalomtudományi információs rendszer működtetésének irányelvei* címmel kerekasztal-konferenciát rendezett, ahol a bevezető előadást Rózsa György, az MTA Könyvtárának főigazgatója tartotta.[95] Elmondta, hogy az előzetesen kiadott téziseket több évnyi előkészítő munka után alkotta meg a TIM. „Szemben a műszaki és természettudományi információval, a társadalomtudományi információ nagy része nem specialisták körére szűkül, hanem az egész társadalomhoz szól. A társadalomtudományok kettős funkciójából, a valóságfeltáró és ideológiai funkcióból eredően, más az információ szükséglete azoknak a társadalomtudományi ágazatoknak (pl. szociológia, gazdaságpolitika), melyek tények, adatok alapján jutnak el a valóság megismeréséhez, és megint más a történelmi nézőpontú, a tudatformálás körébe (pl. történelem, irodalomtudomány) tartozó ágazatoké. Ezeket az igényeket a társadalomtudományi információs rendszernek egyaránt ki kell elégítenie."[96] 1980 májusára elkészült egy részletesebb és a számítógépes társadalomtudományi információs együttműködés fontosságát tartalmazó terv. Így a következő években az MTA Könyvtár szervezésével kialakult egy gépesítési együttműködési program, amelyben részt vettek a legfontosabb társadalomtudományi könyvtárak. A Tudománypolitikai Bizottság által erre a célra rendelkezésre bocsátott mintegy 4 millió forintból több könyvtár (pl. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár – szociológia) megkezdhette, illetve továbbfejlesztheti információgépesítési tevékenységét (pl. Országgyűlési Könyvtár – jogtudomány, KSH Könyvtára – gazdaságpolitika).[97]

1977-ben Moszkvában a helsinki záróokmány[98] szellemében – kelet–nyugati egyetértéssel – megalapították az ECSSID-t (European Cooperation in Social Science Information and Documentation – Európai Társadalomtudományi Információs és Dokumentációs Együttműködést). Az ECSSID létrehozásában kezdeményező szerepe volt az UNESCO – Nemzetközi Társadalomtudományi Tanács bécsi társadalomtudományi kutatási és koordinációs központjának (Vienna Center).[99] Az ECSSID a legfelső szerve a konferencia volt, amelyet váltogatva tartottak egyszer egy kelet-európai, majd a következő alkalommal egy nyugat-európai országban. Két konferencia között az irányítást az IOC (International Organising Committee = Nemzetközi Szervezőbizottság) végezte, amely paritásos alapon a kelet- és nyugat-európai ECSSID-központok képviselőiből állt. A magyarországi központ szerepét az MTA Könyvtára töltötte be.

Az ECSSID széles körű együttműködést irányzott elő a tudományos információcsere, a folyamatban lévő kutatások nyilvántartása, az automatizálás és a képzés területén. Ezek megvalósítására négy munkacsoportot (Working Group, WG) hoztak létre:

– WG 1 társadalomtudományi elsődleges és másodlagos dokumentumok cseréje,

– WG 2 információcsere a folyó kutatásokról („on-going research"),

93. Rol' naucsnoj informacii v oszuscsesztvlenii szocial'no-ékonomicseszkoj i ideologicseszkoj funkcii obscsesztvennüh nauk. Materialü tret'ej naucsnoj konferencii MISZON, Budapest, 23–25 maja 1985 g. Budapest, 1986. MISZON. 230 ¶ 94. Pálvölgyi 1981 ¶ 95. Fekete 1978 ¶ 96. Uo. 484 ¶ 97. Rózsa 1986b, 111. ¶ 98. A helsinki záróokmány az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet országai által 1975. augusztus 1-jén aláírt dokumentum. A dokumentum három fő kérdéskörre (kosárra) oszlik: az európai biztonsággal kapcsolatos kérdések; együttműködés a gazdaság, a tudomány, a technika és a környezetvédelem területén, együttműködés humanitárius és egyéb területeken (emberi jogok néven vált ismertté ez a kosár). ¶ 99. Az intézmény teljes neve: European Coordination Centre for Research and Documentation in the Social Sciences (Európai Társadalomtudományi Kutatási és Dokumentációs Koordinációs Központ).

Teller Ede az Akadémiai Könyvtárban tett látogatása alkalmával Rózsa György és Gregorovicz Anikó társaságában, 1991-ben

– WG 3 a gépesített információs rendszerek kompatibilitásának elősegítése,

– WG 4 képzés és továbbképzés.

A munkacsoportok keretében folyó együttműködésről rendszeresen tudósított a bécsi központ (Vienna Center) és az MTA Könyvtára kiadásában megjelenő ECSSID Bulletin.[100] A könyvtár ezenkívül részt vállalt az ECSSID WG2 programjában, amelynek keretében a folyamatban levő társadalomtudományi kutatások nyilvántartása és kiadása történt. Az *Impact of Technology on Society* (A technika hatása a társadalomra), a *The Changing Role of Women in Society* (A nők változó szerepe a társadalomban) és a *Peace Research* (Békekutatás) című kötetekhez a magyar anyagot az MTA Könyvtárának szervezésében az MTA Szociológiai Intézete, valamint az MTA Világgazdasági Intézete szolgáltatta.[101]

MISZON–ECSSID közös kiadvány volt a *Social Sciences in Socialist Countries* című angol nyelvű annotált bibliográfia, amelynek három kötete látott napvilágot, és az 1978-tól 1986-ig megjelent legfontosabb társadalomtudományi munkákról adott tájékoztatást a nyugat-európai szakembereknek.

Az MTA Könyvtár szervezésében már a hatvanas évektől folyt adatszolgáltatás a párizsi székhelyű CIDSS-nek (Comité International pour la Documentation des Sciences Sociales, rövidítve CIDSS) évente megjelenő 4 bibliográfiai sorozatához.

A nyolcvanas években került kapcsolatba Rózsa a párizsi *Société de Bibliologie et de Schématisation*nal. A párizsi székhelyű Nemzetközi Bibliológiai Társaság főleg frankofón országokat fogott össze, célja az írott szövegek múltjának és jövőjének vizsgálata. Folyóiratát a kedvezőbb nyomdaköltségek miatt Budapesten nyomtatták. A szervezet elnöki tisztét a kilencvenes években Rózsa töltötte be két esztendeig.[102]

A KÖNYVTÁR HELYE AZ ÁTALAKULÓ AKADÉMIÁN

1989-ben elkezdődött az MTA székházának rekonstrukciója és ez a következő néhány évben meghatározta a székházban maradt különgyűjtemények helyzetét, mert állandó költözésben, építési környezetben kellett dolgozniuk. A Levéltár 1990 végén költözött a mai helyére, a székház földszintjén lévő, levéltári célra kialakított terembe. A Kézirattár rekonstrukciója 1991 elejére befejeződött, a Keleti Gyűjtemény pedig 1992-ben foglalta el újra a helyét az épületnek a délkeleti, a Széchenyi tér Akadémia utca felöli sarkán lévő földszinti épületrészében.

Rózsa György a kínai nagykövetet fogadja az Akadémiai Könyvtárban, 1989

Ebben az időben már személyi számítógépes programok segítették több osztály munkáját,[103] például így zajlott már az ügyvitel és bérelszámolás a Gazdasági Osztályon, a fölöspéldány feldolgozása, nyilvántartása és kiajánlása a Szerzeményezési

100. Az utolsó száma 1993-ban jelent meg. ¶ 101. Rózsa–Sebestyén 1984 és Gregorovicz 1984

102. Rózsa–Rózsa 2015, 131–135. ¶ 103. A számítógépes katalógus készítéséről lásd Haffner Rita és Bilicsi Erika és társai tanulmányát.

Osztályon, kiadványok kiküldésének, beérkezésének nyilvántartása, kezelése a Nemzetközi Csereszolgálaton.[104]

1991-ben az Akadémiai Könyvtárhoz került a Lukács Archívum és Könyvtár. Lukács György halála után 1971 júliusában[105] az MSZMP KB Agit.-prop. Osztálya[106] határozatot hozott a Lukács Archívum létrehozásáról, és mivel Lukács György a végrendeletében az Akadémiára hagyta könyveit és kéziratait, az Archívum a Filozófiai Intézet egyik osztályaként kezdte meg működését. A nyolcvanas évekre komoly kutatógárdával rendelkező, szinte önálló intézmény lett a Lukács Archívum, amely kezdettől fogva Lukács egykori lakásában kapott helyet. A rendszerváltás idején Jánossy Ferenc, Lukács örököse és végrendeletének végrehajtója, félve az intézmény megszűnésétől, arra kérte az Akadémia vezetését, hogy a Lukács Archívum ezentúl inkább az Akadémiai Könyvtár egyik osztályaként működjön tovább. Ezt a II. Filozófiai és Történettudományok Osztálya 1991. januári osztályülésén megszavazta, majd az MTA elnöke és főtitkára elvi döntése értelmében a Lukács Archívum és Könyvtár kivált a Filozófiai Intézetből és az Akadémiai Könyvtárhoz került.[107] A megállapodást 1991. április 2-án írta alá a Filozófiai Intézet igazgatója, a Lukács Archívum igazgatója és az MTA Titkárság Társadalomtudományi Főosztályának a vezetője.

A Könyvtári Bizottság 1994. október 12-i ülésén megvitatta az MTA Könyvtár helyzetét és felkérte a főigazgatót arra, hogy az elhangzottak figyelembevételével foglalkozzon a jelenlegi körülményekhez történő alkalmazkodás lehetőségeivel, és vizsgálja meg a könyvtár funkciórendszerét. Az 1994-es akadémiai törvény és az MTA új Alapszabálya ugyan tömören felsorolta a könyvtár alapfunkcióit, a részletek kidolgozása azonban a könyvtár feladata maradt.

ADATOK A KÖNYVTÁR FEJLŐDÉSÉRŐL 1961–1996

	1961	1975	1989	1995
Költségvetés	5 960 500 Ft	15 402 300 Ft	108 819 000	224 921 000
Munkatársak	82 fő	138 fő	149 fő	145 fő[108]
Könyv	584 569	796 897	989 976	1 158 674
Folyóirat	123 750	203 642	284 796	315 765
Kézirat	206 403	388 362	590 979	666 765
Mikrofilm	4 098	15 759	22 080	26 310
Csere állam	98	87	72	75
Csere intézmény	2055	1590	1547	1218

RÓZSA UTOLSÓ KÖNYVTÁRI ÉVEI

Rózsa György a Könyvtár 1995-ös beszámolójában a következőket írta: „Az MTA Székházban rendelkezésre álló mintegy 70 olvasói férőhely megnövekedett (a szakolvasókat is figyelembe véve) mintegy háromszorosára és eredményesen beindult az integrált gépesítési ALEPH-rendszerű program. A tudományos tevékenység és szolgáltatások változatossága (ideértve természetesen a SCI és a CD/ROM szolgáltatásokat) egy lényegében zártkörű használatú intézményből a magyar alkotó értelmiség egyik legfontosabb intellektuális műhelyévé tette vagy emelte az MTA Könyvtárat – elfogultsággal szólva, ami nem idegen ez írás szerzőjétől. Ez a lényeg, amihez persze még sok pozitív és negatív részlet is tartozik. A pozitívumokat és a jóirányú tendenciákat ki lehet következtetni a statisztikai adatokból, a negatívumokat is. De ez utóbbiakról mégis egy kissé részletesebben. Említésük át is vezet az 1996. évi előretekintésre.

Mindenekelőtt pénzügyi stabilitásról van szó. Amennyiben a jelenlegi költségvetési visszaesés (infláció, devalváció, külföldi dokumentum áremelkedések stb.) folytatódik, a magyar és az akadémiai információellátás – »információs autósztráda« ide-oda – a fejlődő országok helyzetét vetíti előre. Nem egyik napról a másikra és nem is minden területet arányosan érint ez,

104. Gregorovicz 1992 ¶ 105. Lukács György 1971. június 5-én halt meg. ¶ 106. A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya ¶ 107. A 10.063-5/1991 számú levélben értesítette erről Mucsi Ferenc főosztályvezető (MTA Titkárság Társadalomtudományi Főosztály) Sziklai Lászlót, aki nemcsak a Lukács Archívum igazgatója volt, hanem egyben a Filozófiai Intézet igazgatója is. Sziklai a Lukács Archívummal együtt a könyvtárba került, és a Filozófiai Intézetnek új igazgatója Tamás Gáspár Miklós lett. ¶ 108. A Könyvtár állományában 120 fő + Informatika + Lukács Archívum stb.

de lényegében a magyar tudományt és kutatást kiszolgáltatottá teszi információban: lesz gép, huzal, világ-kapcsolat csak az olvasni való csökken le vészesen. Az INTERNET és társai hatalmas mértékben, sok tekintetben hiánypótlóan segíthetnek, de nem helyettesíthetik több irányban és vonatkozásban a primér irodalmat. Még akkor sem, ha a világ könyvtárai átjárhatóság szempontjából egy globális könyvtárrá válnak. Ám a személyes kontaktust, a dialógust, a metakommunikációt semmi sem pótolja. [...] Akadémiánknak és Könyvtárunk vezetésének mindezért aligha lehet fontosabb információ-ellátási feladata 1996-ra, mint a parlamenttől és az illetékes kulturális szervektől, a külföldi alapítványoktól nyert összegekkel legalább annyira stabilizálnia a pénzügyeket, hogy azok reálértékben ne csökkenjenek 1995-höz képest. E tekintetben tehát a MTAK sem különbözik a többi közgyűjteménytől."[109]

Az intézmény életében egy korszakot zárt le Rózsa György 1996-os nyugdíjba vonulása.[110] A nyugdíjas éveit is a könyvtárügynek szentelte, az általa létrehozott és elnökölt Pro Bibliotheca Alapítvány[111] kéziratok, ritkaságok vásárlásával, műszaki fejlesztések finanszírozásával segítette a könyvtárat.

Az Akadémiai Könyvtár épülete

109. Fekete 1996 ¶ 110. Rózsa 1996. június 30-ával ment nyugdíjba, de az elnök már az előző 4 hónapban felmentette a munkavégzés alól, ezért 1996. március 1. és június 30. között Domsa Károlyné volt a könyvtár mb. főigazgatója. (E-324-1995, AL 45. Személyzeti Osztály 596/7). ¶ 111. A „Pro Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae" 1990 és 2014 között működött, anyagi hozzájárulásával több vonatkozásban lehetőséget nyújtott olyan programok megvalósításához, amelyeknek finanszírozása az elégtelen költségvetési keret miatt kivihetetlen lett volna. Így például kéziratok, hagyatékok vásárlása, tanulmányutak, konferencia-részvételek támogatása, nemzetközi tagsági díjak fedezése.

Molnár Andrea

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtári hálózata

Az akadémiai könyvtári hálózat kialakulása szorosan összefügg az Magyar Tudományos Akadémia kutatóhálózatának létrejöttével, és ebből következőleg az MTA második világháborút követő átalakításával és funkcióváltásával. Az Akadémia háború utáni megújulása a Magyar Kommunista Párt, majd a Magyar Dolgozók Pártja elképzelései szerint ment végbe, és az Akadémiát a Szovjet Tudományos Akadémia mintájára úgy kívánták átalakítani, hogy az alkalmas legyen a magyar tudományos élet irányítására. Az Akadémia új feladatkörét és szerepét az 1949. december 20-án kihirdetett új akadémiai törvény mondta ki,[1] amelynek értelmében az intézmény tudományos szempontból irányítja a fennhatósága alá rendelt kutatóintézetek munkáját.

A kutatóintézet-hálózat 1950-től fokozatosan épült ki. Az MTA részint átvette az 1949-ig fennálló Magyar Tudományos Tanács[2] intézeteit, részint átvett minisztériumi intézeteket, ezen felül újakat is alapított. A kutatóintézetek, kutatócsoportok vagy -laboratóriumok nélkülözhetetlen szervezeti egysége volt a könyvtár, a kutatómunka alapvető feltételét jelentve. Amire 1956 márciusában megjelent a könyvtári hálózat létrehozásáról szóló törvényerejű rendelet,[3] az akadémiai intézethálózat már 29 önálló kutatási intézményből (21 kutatóintézet, 8 kutatócsoport, illetve kutatólaboratórium) állt.[4] Az új politikai rendszerbe illesztett Akadémián belül az Akadémiai Könyvtár is új szerepkörbe került. Lehetőségeihez mérten a kezdetektől segítséget nyújtott az intézeteknek és az egyéb kutatási egységeknek könyvtárügyi feladataik megoldásában: a devizaigényes külföldi könyvek és folyóiratok beszerzésében, általában a szerzeményezési és csereügyekben, továbbá a mikrofilm területén.[5]

A hálózati struktúrában működő könyvtári rendszer jogszabályi hátterét 1956-ban teremtették meg. Az 1956. március 9-től hatályos *1956. évi 5. törvényerejű rendelet* 3. § (1) bekezdése kimondta, hogy „az azonos feladatkörű közkönyvtárak egységes szervezete a könyvtári hálózat, amelyben a könyvtári szakirányítást az erre kijelölt központi könyvtár végzi." E rendelet végrehajtási szabályzata felsorolta a tudományos könyvtári hálózatokat és központjaikat, köztük elsőként az akadémiai könyvtári hálózatot és központját, az Akadémiai Könyvtárat,[6] és meghatározza a hálózati központ feladatait:

> „11. A könyvtári hálózat munkáját könyvtári szakszempontból a hálózat központi könyvtára (a továbbiakban: hálózati központ) irányítja.
>
> *a)* könyvtári szakszempontból összehangolja a hálózathoz tartozó könyvtárak fejlesztési terveit, állománygyarapítását, továbbá külföldi könyv- és folyóirat-beszerzési terveit [...];
>
> *b)* megszervezi a hálózaton belül és más hálózatokkal a könyvtárközi kölcsönzést;
>
> *c)* a hálózat állományáról [...] központi betűrendes és a szükséghez képest központi szakkatalógust vezet;
>
> *d)* megszervezi a hálózathoz tartozó könyvtárak állomány-nyilvántartását;
>
> *e)* összegyűjti a hálózaton belül a könyvtári munka tapasztalatait;
>
> *f)* gondoskodik a könyvtári hálózat dolgozóinak szakképzéséről és továbbképzéséről."

1. Kónya 1994, 307–308. ¶ 2. A Magyar Tudományos Tanács létesítéséről szóló XXXVIII. számú törvény 1948. szeptember 8-án jelent meg. ¶ 3. 1956. évi 5. törvényerejű rendelet a könyvtárügy szabályozásáról. ¶ 4. Bognár 1956, 225–254. ¶ 5. Haraszthy 1956, 63–90. ¶ 6. 1018/1956. (III. 9.) minisztertanácsi határozat „12. Az általános tudományos szakkönyvtári hálózatok a következők: A) Akadémiai Könyvtári hálózat; hálózati központja a Magyar Tudományos Akadémia Központi Könyvtára. Tagjai – tekintet nélkül gyűjtőkörükre – az akadémiai intézmények tudományos szakkönyvtárai."

Hosszú ideig váratott magára az MTA elnökségének részletes, az akadémiai intézményrendszer sajátosságaira is kiterjedő utasítása a feladattal kapcsolatban, így az Akadémiai Könyvtárban néhány évig még nem alakítottak ki külön részleget a hálózati munkához. A hálózati központ feladatkörének betöltését a különböző osztályok bevonásával oldották meg. A Szerzeményezési Osztály a külföldi beszerzés devizakeretét biztosította, valamint intézte a külföldről származó könyvrendeléseket, és szétosztotta a duplumokat. A Csere Csoport központilag egyeztette a kiadványcserét, összehangolta és adminisztrálta a devizaigényes folyóiratrendeléseket.[7]

A belső utasítás halogatásának elsősorban az volt az oka, hogy a hálózati munka érdemi megkezdéséhez az Akadémiai Könyvtárban nem álltak rendelkezésre a feltételek. Egy 1956-ban készült beszámoló szerint a központi könyvtár az intézeti könyvtárak számának növekedéséből adódó sokasodó feladatok ellátásához „sem személyzeti, sem más anyagi lehetőséget" nem kapott. Ezekben az években az intézeti könyvtárakat többnyire a Feldolgozó Osztály munkatársai látogatták.[8] A szakmai okok mellett politikai oka is lehetett a kivárásnak, hiszen az 1956-os eseményekkel kapcsolatos vizsgálatokban maga az könyvtárigazgató, Haraszthy Gyula is érintett volt. Haraszthy 1956 őszén tagja volt a könyvtár forradalmi bizottságnak, és az 1957-ben lefolytatott fegyelmi eljárás következményeképpen írásbeli megrovásban részesült.[9] 1960 elején újabb vizsgálat indult az 1956-os események kapcsán az 1956 októbere előtt is vezető pozícióban lévő munkatársak magatartását illetően. E feddhetetlenségi vizsgálat nyomán 1960 márciusában elmozdították állásából Haraszthyt, így Rózsa György, aki 1960. február 1-jén igazgatóhelyettesként kezdett dolgozni az Akadémiai Könyvtárban, két hónap múlva már megbízott, július 1-jétől pedig kinevezett igazgató lett. A személyi változásokkal olyan vezetője lett a könyvtárnak, akire már rá merték bízni az intézmény fejlesztését, korszerűvé tételét.

A könyvtár fejlesztési irányának meghatározása 1961 elejére készült el, ezzel párhuzamosan kidolgozták a könyvtárügyről szóló törvényerejű rendelet végrehajtását részletező elnöki utasítást az akadémiai könyvtári hálózat megteremtéséről. 1960. december végén jelent meg az MTA elnökének 13/1960. MTA (A. K. 20.) számú utasítása,[10] amely részletesen szabályozta a hálózat működését, meghatározta a munka alapfeltételeit. A központi könyvtári funkciót betöltő Akadémiai Könyvtár legfontosabb feladatai voltak:

„(4) Az Akadémiai Könyvtár

a) ...végzi az akadémiai intézmények kiadványcseréjének egyeztetését és az akadémiai kiadványok cseréjének országos nyilvántartását és koordinálását;

b) irányítja a hálózat devizagazdálkodását, ennek érdekében felméri devizaszükségletét, devizát igényel és felosztja, a felhasználást nyilvántartja és ellenőrzi, a tőkés viszonylatban történt rendeléseket egyezteti és intézi;

c) végzi a nemzeti tulajdonba vett könyv- és periodikaanyag, valamint a cseretevékenységből és egyéb forrásokból származó könyv- és periodikaanyag szétosztását;

d) szakmai felügyeletet gyakorol az intézetekben folyó, a tudományos tájékoztatás körébe vágó egyéb tevékenységek felett (dokumentáció, bibliográfia stb.) és gondoskodik ezek összehangolásáról."

Az elnöki utasítás a könyvtári állomány nagyságától függően előírta a könyvtári elhelyezés méretét és a személyi állomány nagyságát (2000 kötetnél nagyobb állományhoz 1 fő, 5000 kötet felett 2 fő, 10 000 felett további munkatársak). Az utasítás értelmében előzetesen ki kellett kérni az intézeti könyvtárvezető kinevezéséhez, elbocsátásához és áthelyezéséhez az Akadémiai Könyvtár igazgatójának véleményét.

Az intézeti könyvtárnak az intézeti munkaterv szerves részeként jóváhagyott évi munkaterv és költségvetés alapján kellett működniük. Az éves munkaterveiket az Akadémiai Könyvtárral egyetértésben készítették el, de a végső jóváhagyás az intézet igazgatójának feladata volt. Az év végén minden könyvtár összefoglaló jelentésben számolt be éves munkájáról az intézet igazgatójának és a hálózati központnak. Az intézet költségvetésében a könyvtár személyi és dologi kiadásairól, továbbá könyv- és folyóirat-beszerzési és -köttetési költségeiről is gondoskodni kellett.

Az elnöki utasítás az intézeti könyvtárak számára önálló szervezeti és működési szabályzat (szmsz) és ügyrend létrehozását is előírta, és ehhez iratmintát is mellékelt. A könyvtári szabályzatoknak természetesen összhangban kellett állniuk az intézeti szabályzatokkal. A kutatóintézet igazgatója a könyvtár szmsz-ét és ügyrendjét a hálózati központ vezetőjével, azaz az Akadémiai Könyvtár igazgatójával egyetértésben hagyta jóvá. Az elnöki utasítás javasolta azt is, hogy az intézet működtessen egy 3–5 tagú könyvtári bizottságot könyvtáruk hatékony működése érdekében.

7. *A Magyar Tudományos Akadémia...* 1961, 23–26. ¶ 8. Simon 1966, 9. ¶ 9. Pótó 2006, 53–90.; Rózsa–Rózsa 2015, 125. ¶ 10. Az Akadémia elnökének utasítása, 13/1960, MTA (A. K. 13) *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról*, Akadémiai Közlöny, 1960/20, 129–131.

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT LÉTREJÖTTE ÉS MŰKÖDTETÉSE

1960 második felében a Bibliográfiai Osztályon belül megalakult a Hálózati Csoport két fővel a hálózati központi funkció alapvető feladatainak ellátására és a szakmai-módszertani irányításra. A csoport emellett összehangolta és tanácsokkal látta el az intézeti könyvtárak munkáját.[11]

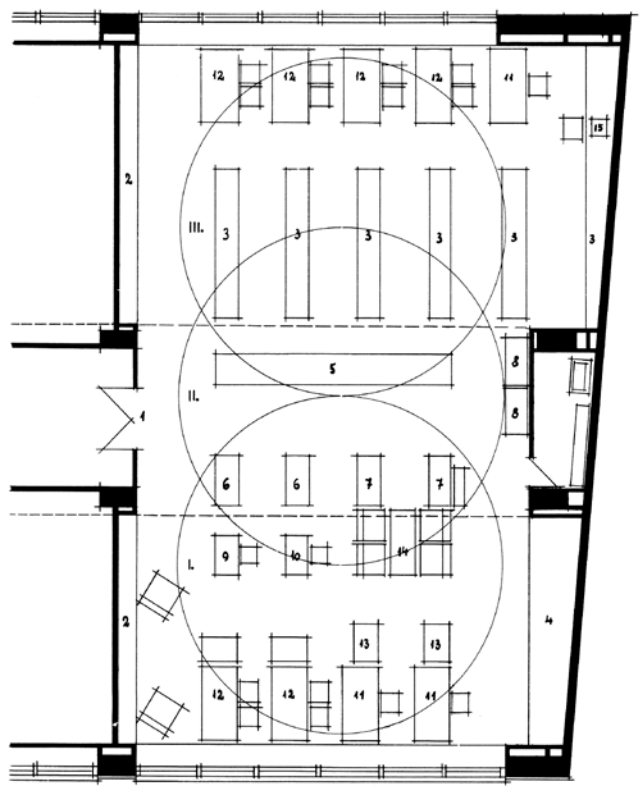

Simon Mária Anna, az Akadémiai Könyvtár Hálózati Csoportjának első vezetője

Az akadémiai könyvtári hálózat megszervezésére, működtetésére és irányítására már a kezdetektől fogva sikerült kiváló szakembereket kiválasztani. Az első csoportvezető, Simon Mária Anna nemcsak kiváló könyvtáros szakember, de kitűnő szervező és empatikus, jó kapcsolatteremtő kolléga is volt, aki szakmai tekintélye mellett bizalmat tudott teremteni az intézeti könyvtárak munkatársaival való együttműködésben. „A kutatóintézeti szakkönyvtárak laza konglomerátumából kellett kifejlesztenie az ország egyik legjelentősebb tudományos könyvtári hálózatát, az akadémiai könyvtárhálózatot. Maradandó eredményeket ért el e folyamat során, és tekintélyes részben személyes munkájának tudható be, hogy az intézeti könyvtáraknak csak adminisztratívan összefogott együtteséből korszerű, hatékony, tartalmilag összekovácsolódott, nemzetközileg is számottevő tudományos kapacitást képviselő könyvtári hálózat vált."[12]

A hálózati központ a hatvanas években fokozatosan alakította ki munkarendjét. Az időközben közelítőleg 45 akadémiai intézményi könyvtár rendkívül heterogén volt: a tudományos szakterületek eltérő volta mellett eltérő volt az állományok nagysága, a feldolgozás módszertana, az elhelyezési körülmények stb., ezért a munka nagyfokú körültekintést és rugalmasságot igényelt a központi könyvtár munkatársainak részéről. Lehetőség szerint egységes működési rendet, ugyanakkor eredményességet biztosító munkamódszereket kellett bevezetni, egyúttal figyelembe kellett venni a már kialakult jó módszereket is. Új könyvtárak létesítésekor a hálózati csoport munkatársai aktívan részt vettek a tervezésben, és a hatékony berendezés kialakításában.

1961-ben életbe lépett az egységes leltári utasítás és az egységes nyomtatványellátás. A folyóiratok pontos nyilvántartása érdekében 1963-ban bevezették mindenütt az úgynevezett

I. Könyvtárosok munkahelye
II. Tájékoztató-tájékozódó körzet
III. Kutatói körzet

1. Bejárat
2. Folyóiratállvány
3. Könyvállvány
4. Feldolgozás — kézikönyvek
5. Katalógus
6. Prospektusok
7. Szabványok
8. Fotók
9. Kölcsönzőasztal
10. Lyukkártya
11. Könyvtáros munkahelye
12. Olvasóasztal
13. Írógép
14. Tárgyalóasztal
15. Mikrofilm-leolvasó

Az MTA Automatizálási Kutatóintézet könyvtárának alaprajza, 1966

11. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1960. évi beszámoló jelentése, III. Hálózati munka,* kézirat, Budapest, MTAK, 1961, 23–26. ¶ 12. Rózsa 1970, 132–133.

kardexlapokat, és a kurrens folyóiratok egységes és pontos nyilvántartási rendjének meghatározásával kiegészültek az állományvédelem érdekében hozott korábbi intézkedések. Komoly kihívást jelentett az állományrevíziók megszervezése, a hiányok feltárása, különösen a régebbi alapítású könyvtárakban.

A könyvtári rend megteremtése jelentette az alapot ahhoz, hogy a könyvtárak minél jobban eleget tudjanak tenni alapvető feladatuknak, a kutatók megfelelő tájékoztatásának központi nyilvántartások útján. Az első és legtermészetesebb ilyen nyilvántartás az oly sok gondot okozó központi címjegyzék (KC) útján valósult meg. Körülbelül négy évre volt szükség ahhoz, hogy a hálózati katalógus jól működjék.[13] Szintén fontos feladatot jelentett az egyes intézeti szakkatalógusok egységes rend szerinti elkészítése.

1961-től rendszeresek voltak az intézetlátogatások, amelyek, ha figyelembe vesszük, hogy a hatvanas évek közepétől közelítőleg 45 könyvtár tartozott a hálózatba, és e könyvtárak nemcsak Budapesten, hanem az ország különböző városaiban (Szegeden, Debrecenben, Pécsett, Tihanyban, Sopronban, Martonvásárban, Vácrátóton, Miskolcon) voltak megtalálhatók, könnyen beláthatóan komoly munkaterhelést jelentettek a könyvtári hálózattal foglalkozó munkatársaknak. Eleinte évente két, majd csak egy munkaértekezletet rendeztek az intézeti könyvtárak munkatársai számára, amelyeken többnyire a központi hivatal munkatársai is részt vettek. Az éves beszámolók feldolgozása után tartott értekezleteken a résztvevők tájékozódhattak a hálózat főbb eredményeiről, feladatairól, a könyvtárakat érintő aktuális kérdésekről. E találkozók egyúttal szakmai továbbképzésre is alkalmat adtak. A különböző intézeti szakkönyvtárak munkatársai személyesen is megismerhették egymást, ami további együttműködést tett lehetővé. Évente általában három könyvtáros külföldi tapasztalatcserén vehetett részt – főként, de nem kizárólagosan a szocialista blokk országainak valamelyikében. A Hálózati Csoport munkatársai évente több száz személyes és telefonos megbeszélésen oldottak meg problémákat, beszéltek meg szakmai kérdéseket.

Az Akadémiai Könyvtár hálózati központ szerepének három és fél évtizedes fennállása alatt végig figyelemmel volt az akadémiai hálózati könyvtárak dolgozóinak anyagi megbecsülésére,[14] és eszközeihez mérten igyekezett kivívni, hogy az intézeti könyvtári munkatársak ne kerüljenek anyagi hátrányba.[15]

Egy évtizednyi működés után a Hálózati Csoport munkatársai már annyi tapasztalat birtokába jutottak, hogy aktívan közreműködtek az akadémiai könyvtári hálózat működését meghatározó újabb főtitkári utasítás megszövegezésében, amely 1972 végén jelent meg az Akadémiai Közlönyben.[16] Ez az utasítás a több mint egy évtizedes együttműködés tapasztalataira építve készült, célratörően határozta meg a könyvtárszakmai feladatokat, és a korábbiaknál még szorosabbra fogta az intézeti könyvtárak és az Akadémiai Könyvtár kapcsolatát. Az új szabályozás értelmében a közös munkába, különösen a közös állománygyarapítási feladatokba bekapcsolódtak a Központi Hivatal tudományterületi főosztályai, valamint Terv- és Pénzügyi Főosztálya.

Az Akadémiai Könyvtár dokumentációs és információszolgáltató szerepének megerősödése a hálózati munkájára is hatással volt. 1977-ben az MTA főtitkára 15.271/Ig. Jog.F./1977 iktatószámú körlevelében kibővítette a központi könyvtár szakfelügyeleti jogát, és az intézeti könyvtári munka mellett kiterjesztette azt az intézetek dokumentációs és egyéb információs tevékenységére is. Ennek az akadémiai információs rendszer hatékony koordinálása szempontjából volt különös jelentősége.

Mokányné Nagy Katalin osztályvezető (balra) egy könyvtáros kollégával

13. Simon 1966, 12. ¶ 14. Általában az adminisztratív munkatársak közé sorolták be a könyvtárosokat, bibliográfusokat és az úgynevezett dokumentalistákat, mivel az intézetekben nem volt könyvtárosi státusz. Ezen a helyzeten javított valamelyest az a főtitkári utasítás, amely a könyvtárosok bérezésével kapcsolatban a vonatkozó művelődésügyi miniszteri utasításra hivatkozott. *Akadémiai Közlöny,* 1962/9, 61–63. ¶ 15. Erről említést tesz pl. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1977. évi beszámoló jelentése*, Budapest, Akadémiai Könyvtár, 1978, 28. Az intézeti könyvtárakban dolgozók érdekének képviselete még az 1990-es évek elején is megmutatkozott, Rózsa György főigazgató közbenjárt az MTA vezetőinél, hogy a könyvtárosokat a megfelelő közalkalmazotti kategóriába sorolják be. ¶ 16. *A Magyar Tudományos Akadémia főtitkárának 17/1972. (A. K. 20.) MTA-F. számú utasítása a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról*, Akadémiai Közlöny, 1972/20, 234–240.

1969-ben Simon Mária Annát az arabista Molnár Imre követte a Hálózati Csoport vezetője feladatkörben, de csak rövid időre. 1971 februárjától már Uray Gézáné Kőhalmi Katalint (mongolista nyelvész) nevezték ki csoportvezetőnek, ő szintén közel egy évtizedig irányította az akadémiai könyvtári hálózatot. 1980-tól 1982-ig Kállai Istvánné vezette a Fejlesztési és Hálózati Szolgálatra átnevezett csoportot, majd 1983-tól 1984-ig Bertalan Györgyné került az addigra már Hálózati és Módszertani Szolgálat elnevezéssel működő szervezeti egység élére. 1984-ben Mokányné Nagy Katalin nyelvész vette át a vezetést, s e feladatot egészen a csoport 1995. évi megszűnéséig ellátta.

AZ AKADÉMIAI INTÉZETI KÖNYVTÁRAK A KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT RÉSZEKÉNT

Az akadémiai könyvtári hálózathoz különböző eredetű könyvtárak tartoztak. Néhány intézeti könyvtár komoly múltra tekintett vissza (az Eötvös Könyvtár, amely eredetileg az Eötvös Collegium könyvtára volt; a Teleki Pál Tudományos Intézet/Kelet-európai Tudományos Intézet könyvtára, a tihanyi Biológiai Kutatóintézet könyvtára és a Csillagvizsgáló Intézet könyvtára), a többségüket azonban 1949 és 1965 között alapították az intézetekkel egyidejűleg.

Az 1960-as évek végétől a hálózati munka 1990-es évekbeli megszűnéséig a hálózathoz tartozó könyvtárak száma 47–51 között mozgott. Az állomány nagysága természetszerűleg folyamatosan változott, folyamatosan nőtt.

Az intézeti könyvtárak személyi állományát a rendeletek értelmében a könyvtári gyűjtemény nagyságától tették függővé. Az 1970-es évek közepétől bő egy évtizedig fokozatosan emelkedett az akadémiai könyvtári hálózatban dolgozók száma, az 1980-as években összesen közelítőleg 200 fővel működtek az akadémiai szakkönyvtárak. A nyolcvanas évek második felében az általános gazdasági válság hatására aztán a kutatóintézeteknek megszorításokkal kellett szembenézniük, és a létszámleépítés a könyvtárakat is sújtotta.

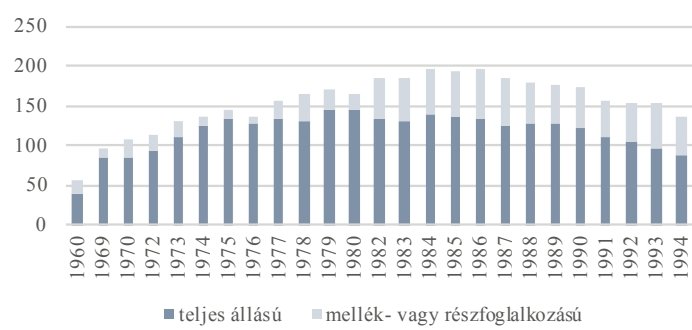
Az Akadémiai Könyvtár éves beszámolójában minden évben adatokat közölt az intézeti könyvtárak állománygyarapodásáról is. A könyvállomány általagosan 20–24 000, a folyóiratállomány 12–15 000, az egyéb kategóriába sorolt dokumentumok 12–17 000 tétellel gyarapodott évente 1987-ig, a nyolcvanas évek utolsó éveiben viszont már megindult az új szakirodalom beszerzésének csökkenése. 1984-ben rendkívüli lehetőség nyílt külföldi szakirodalom beszerzésére: a Soros Alapítvány 573 720 Ft-tal támogatta a könyv- és folyóirat-

Kutatóintézetek, kutatócsoportok, kutatólaboratóriumok, tudományos társaságok könyvtárainak alapítási ideje	db
1945 előtt	8
1945–1954	14
1955–1964	15
1965–1974	8
1975–1984	3
1985–	0
	48

Az akadémiai könyvtári hálózat könyvtárai keletkezési idejük szerint (forrás: Az MTA Könyvtárának éves beszámolói)

Az intézeti könyvtári állomány nagysága	1960	1973	1983	1993
100 000 könyvtári egységen felül				4
50 000 könyvtári egységen felül		5	6	5
10 000 könyvtári egységen felül	12	23	28	26
5000–10 000 könyvtári egység	4	8	10	8
2000–5000 könyvtári egység	10		7	4
1000–2000 könyvtári egység	6	10		
1000 könyvtári egység alatt	7	1		
	39	47	51	47

Az intézeti könyvtárak állományának nagysága (forrás: az MTA Könyvtárának éves beszámolói)

Az intézeti könyvtárakban foglalkoztatott munkatársak száma (forrás: az MTA Könyvtárának éves beszámolói)

beszerzést, amelyből 373 tételt rendeltek az USA University Press katalógusaiból.

Az 1980-as évek gazdasági nehézségei, az erős infláció a könyvtárak fejlesztését is jelentősen befolyásolták. A külföldi

folyóirat-rendeléseket már 1983-ban is csökkenteni kellett, de az igazi gondok csak később jöttek, amikor jelentősen megemelkedtek a folyóiratárak, és már korlátozni kellett a kutatói igények teljesítését. (Különösen a természettudományi profilú intézetek rendeléseinél, mivel ezeken a tudományterületeken rendkívül megnövekedtek az árak. Míg egy természettudományi könyvtári egységre 2734 Ft, addig a társadalomtudományira 384 Ft jutott, vagyis az előbbiek átlagos ára az utóbbiakénak nagyjából hétszerese volt.) A forráshiány más területeket is súlyosan érintett: a könyvtárak másológépekkel és számítógépekkel való ellátása a korszerű könyvtár alapja lett volna, de az intézetek anyagi eszközök híján csak kis mértékben voltak képesek finanszírozni a fejlesztést. Az Akadémiai Könyvtár gépesítési terve és informatikai fejlesztése az intézeti könyvtárak fejlesztését is tervbe vette, de ez már nem valósult meg.

Az MTA Állategészségügyi Kutató Intézet (1977-től Állatorvostudományi Kutatóintézet) könyvtára, 1965

Az MTA Biológiai Kutató Intézete (1982-től Balatoni Limnológiai Kutatóintézet) régi könyvtára, Tihany, 1967. szeptember

Az MTA Történettudományi Intézet könyvtárának olvasóterme és raktára

Az MTA Biológiai Kutató Intézete (1982-től Balatoni Limnológiai Kutatóintézet) új könyvtára

Az MTA Atommagkutató Intézet könyvtára, 1975. október

AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRI HÁLÓZAT MEGSZŰNÉSE

Az újabb akadémiai törvény elfogadása évekig húzódott, és az 1990-ben megszavazott alapszabály még nem érintette az Akadémiai Könyvtár központi könyvtári szerepét, ezért a könyvtárhálózat „védőhálója" 1994-ig megmaradt az intézeti könyvtárak számára.[17] Az új akadémiai törvény megalkotásakor jelentős szempont volt az intézeti autonómia biztosítása, ezzel párhuzamosan a központi irányítású könyvtári rendszer fennmaradását idejétmúltnak tekintették. Az MTA 1994-ben elfogadott alapszabálya 54. § (3) pontjában foglalt új jogi szabályozás automatikusan hatályon kívül helyezte az MTA intézeti könyvtári hálózat működését korábban szabályozó elnöki és főtitkári határozatokat. A szakmai kontrollt a Könyvtári Bizottság kapta meg az Akadémiai Könyvtár felett. A jogszabály az MTA Könyvtári Bizottságára és vele együttműködésben az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsára (AKT) ruházta az intézeti könyvtárak felügyeletét.

Az MTA Vezetői Kollégiumának 35./1995. nov. 22./VK számú állásfoglalása kimondta: „Az Akadémiai Könyvtár funkciója alapvetően eltér az intézeti könyvtárakétól. Nem képeznek egységes hálózatot. Szükséges azonban, hogy jól működő rendszerré formálódjanak."[18] Tervezték, hogy az MTA Könyvtár és az intézeti könyvtárak között új, adminisztrációtól mentes szakmai kapcsolatrendszert alakítanak ki. A Vezetői Kollégium felkérésére az MTA Könyvtár kidolgozta az intézeti könyvtárakkal való együttműködésre vonatkozó, az új feltételeknek megfelelő tervezetét, és megküldte elbírálásra a Könyvtári Bizottság és az AKT számára. A beadvány végül válasz nélkül maradt. Nem alakult ki újabb jól működő rendszer, és a könyvtárügy háttérbe szorult.

17. Molnár 2023, 45. ¶ 18. Rózsa 1996, 6.

Novák Béla

Az Akadémiai Levéltár

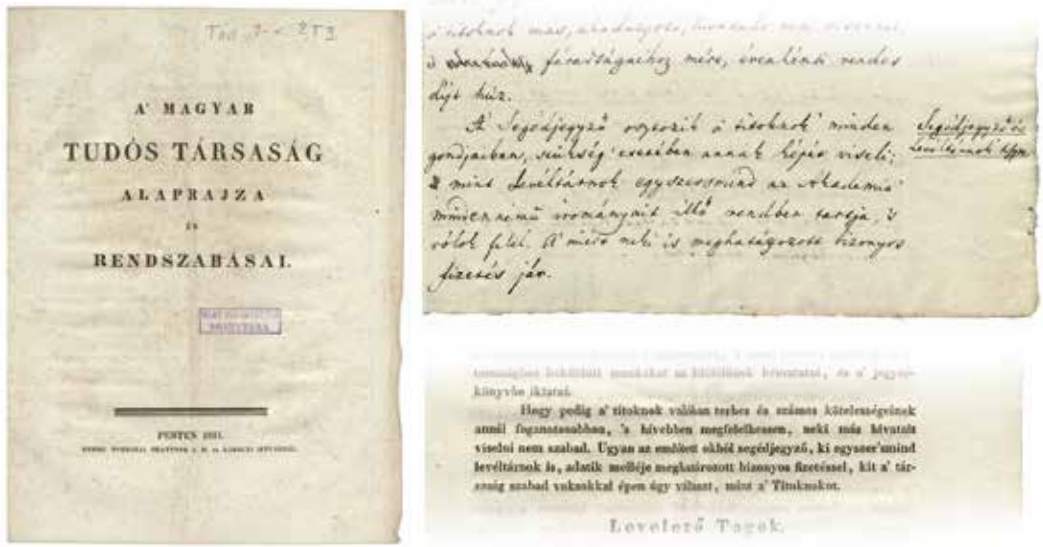
A Magyar Tudományos Akadémia már a kezdetektől fogva gondoskodott iratainak megőrzéséről. *A' Magyar Tudós Társaság' Alaprajza* 1831-ben a főtitkár (titoknok) és a mellérendelt segédjegyző (egyszersmind levéltárnok) feladatává tette az Akadémia működése során keletkezett iratanyag elhelyezését és őrzését. A főtitkári hivatal több mint száz esztendőn keresztül látta el ezt a megbízatást. Az 1930-as években levéltári szempontok szerint rendezték az iratanyagot, majd a második világháború után az MTA Könyvtára Kézirattárában helyezték el. Ennek az anyagnak *Régi Akadémiai Levéltár* (RAL) a neve, és ma is a Kézirattárban őrzik.

1949-re a kommunista párt (MDP) kiépítette politikai rendszerét, és a tudományos és kulturális élet területén is átvette a hatalmat. 1949. december 15-én jelent meg a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1949. évi XXVII. számú törvény, amely szerint az Akadémia feladatköre jelentősen megnövekedett, és az egész ország tudományos életét irányító szervezetként, mondhatjuk, egyfajta tudományos minisztériumként működött tovább, amely egyre több kutatóintézettel is rendelkezett. E tevékenység során természeten jelentős iratanyag keletkezett, melynek elhelyezéséről előbb-utóbb dönteni kellett. Az 1950. évi 29. törvényerejű rendelet szabályozta a szocialista levéltárügyet, és kimondta, hogy a történeti fejlődés írott emlékeit – mint a magyar társadalom fejlődésére vonatkozó értékes forrásanyagot – fokozott védelemben kell részesíteni, és azokat a kutatás számára hozzáférhetővé kell tenni. A 45/1958. (VII. 30.) számú kormányrendelet pedig, amely az állami szervek iratainak védelméről és selejtezési eljárásáról szólt, szabályozta az iratok őrzési idejét. Eszerint az iratok őrzési ideje 10 év, melynek lejárta után további három év áll rendelkezésére az illető szervnek, hogy iratait kellő ellenőrzés mellett leselejtezze. A Magyar Tudományos Akadémián és a felügyelete alá tartozó intézményekben az 1958-as kormányrendelet végrehajtásáról, tehát az akadémiai iratok őrzéséről és selejtezéséről az MTA elnökének 4/1959. MTA (A.K.5.) számú utasítása rendelkezett.[1] Ezek alapján a hatvanas évek elején az akadémiai vezetésnek határoznia kellett az 1950 után keletkezett dokumentumok sorsáról. Az Akadémia vezetése az intézmény hagyományait és a szakmailag illetékes szerv, a Művelődési Minisztérium Levéltári Osztályának véleményét figyelembe véve, önálló levéltár létrehozásáról döntött. Így a 48/1963. számú elnökségi határozat alapján 1964. február 1-jén – az MTA Könyvtára szervezetén belül – elkezdte működését az Akadémiai Levéltár.[2]

A Levéltár első vezetője Szelei László okleveles közgazdász volt. Szelei 1947-ben fejezte be egyetemi tanulmányait, majd 1950-ig a Belügyminisztériumban dolgozott közigazgatási munkakörben. 1950 és 1953 között a Pest Megyei Tanácsnál szintén közigazgatási feladatokat látott el, majd 1958-ig a Keményfémipari Vállalatnál töltött be gazdasági tisztségeket. 1958-tól az MTA Központi Hivatalában gazdasági ügyekkel foglalkozott, valamint szervezési és igazgatási munkát végzett. Levéltári megbízatása után ismét a Központi Hivatalba került korai, 1979-ben bekövetkezett haláláig.

Szelei, bár nem volt levéltáros, munkáját lelkesen végezte a kezdeti mostoha körülmények ellenére. Mindössze egy munkatársa volt, a Levéltár munkaszobái és raktára pedig a székház alagsorában kaptak helyet. Elkezdték begyűjteni az Akadémia központi szerveinek és a tudományos osztályoknak az iratanyagát, 1965 végére a levéltári iratanyag 170 iratfolyóméter volt. Szelei már az induláskor is feladatának tekintette a Magyar Tudományos Akadémia és a felügyelete alá tartozó intézmények iratanyagának begyűjtése mellett – a korszerű levéltári szemléletnek megfelelően – a kép- és hangfelvételek megőrzését és

1. *Akadémiai Közlöny,* 1959, 25. ¶ 2. Szelei 1970a, 6–11. Bár az elnökség 48/1963. számú határozatában 1964. január 1-jével rendelte el a Levéltár megnyitását, különböző szervezési okok miatt, erre csak február 1-én került sor.

A MAGYAR
TUDÓS TÁRSASÁG
ALAPRAJZA
ÉS
RENDSZABÁSAI.

Hogy pedig a' titoknok valóban terhes és számos kötelességeinek annál fogyatosabban, 's hívebben megfelelhessen, neki más hivatalt viselni nem szabad. Ugyan az említett okból segédjegyző, ki egyszersmind levéltárnok is, adatik mellője meghatározott hizonyos fizetésnel, kit a' társaság szabad vakantiával épen úgy választ, mint a' Titoknokot.

Levelező Tagok.

A' Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai, *(Pest, Trattner–Károlyi, 1831) és Toldy Ferenc autográf fogalmazványa. Részletek a titoknok mellett működő segédjegyző, egyszersmind levéltárnok feladatairól*

levéltári feldolgozását.[3] Felmérték a kutatóintézetekben kint lévő iratokat, elkészítették a fondképző szervek[4] törzslapjait és létrehozták a szervnyilvántartást. Hamarosan az elhelyezési körülmények is javultak. 1966-ban a Levéltár a székház harmadik emeletén kapott új iroda- és raktárhelyiségeket. A Levéltár személyi állománya új, szakképzett munkatársakkal bővült, és az 1970. november 11-én kelt, 94.978/1970. ügyiratszámú levelében a művelődésügyi miniszter az Akadémiai Levéltárat szaklevéltárrá nyilvánította.

Szelei László a megalakulás után hamarosan ismertetőket készített a Levéltárról a szakfolyóiratok számára, néhány év múlva pedig megjelent egy bővebb levéltári kalauz a könyvtári kiadványok sorozatában.[5] Szelei Lászlót az Akadémia története is érdekelte, és a begyűjtött anyag alapján több cikket írt az újjászervezett Akadémia létrejöttéről és működéséről, illetve a hangarchiválásról.[6] Szelei László jó kapcsolatot alakított ki

Lejárat az Akadémia épületének pincesorába a raktárakhoz

Irattároló pincehelyiség előtere 1964 júliusában

A Levéltár első dolgozói 1964 márciusában, Szelei László és Kiss Kálmánné

3. Az 1969. évi 27. számú törvényerejű rendeletben már nemcsak az iratanyagról van szó, hanem „1 § (2) Levéltári anyagnak kell tekinteni és e törvényerejű rendelet szerint kell védelemben részesíteni az (1) bekezdés értelmében jelentős történeti értékű bármely eljárással készült kép- és hangfelvételeket is." ¶ 4. A kifejezés elsősorban a levéltári szaknyelvben használatos, és azokat a szervezeteket (jelen esetben kutatóintézeteket) jelenti, amelyeknek működése során megőrzendő irattári anyag keletkezik. ¶ 5. Lásd Szelei 1970b ¶ 6. Szelei 1969b, 247.; Szelei 1969c, 780–790. ; Szelei 1971

A rendezés előtt álló iratanyag

A Tudományos Minősítő Bizottság iratanyagának raktárrésze

A levéltári raktár, előtérben Garai Lászlóné Lakos Katalin, 1966

Bejárat az Akadémiai Levéltár 3. emeleti irodahelyiségeibe, 1967

Az Akadémiai Levéltár dolgozói 1967 márciusában: Szelei László osztályvezető, Hatos Géza, Kiss Kálmánné és Kamarás István

a hazai levéltárakkal és a szocialista országok akadémiai levéltárainak munkatársaival is.

1973. március 1-i hatállyal – hivatali érdekből – Szelei Lászlót áthelyezték az MTA Központi Hivatalába, és megbízták az MTA Természettudományi II. Főosztály főosztályvezetőhelyettesi teendőinek ellátásával, így szükségessé vált egy új vezető. A kiválasztás lassan történt meg, ezért hosszú ideig még félállásban Szelei László vezette a Levéltárat, végül 1974. szeptember 1-től Szöllősy Lászlót nevezték ki. Szöllősy jogi tanulmányait 1943-ban fejezte be, majd a Békés vármegyei közigazgatás különböző területein dolgozott, volt községi főjegyző, árvaszéki előadó. 1951-ben a Földművelésügyi Minisztériumba került jogi főelőadónak. 1952-től dolgozott az Akadémia Hivatalában, 1970-től a Központi Igazgatási Titkárság Igazgatási-Jogi Osztályának a vezetője volt. Nyugdíjazásáig, 1981. december 31-ig vezette a Levéltárat.

Hivatali múltjából fakadóan Szöllősy jól ismerte az Akadémia szervezetét és történetét, ami nagyban segítette levéltárvezetői munkáját. 1974-ben a Levéltár súlyos problémákkal küzdött, nem volt elég munkatárs és raktári férőhely sem, ezért elsősorban a feldolgozó munkára fektették a hangsúlyt. Ekkor készült el a *Levéltári ügyviteli szabályzat* előírásainak megfelelő törzskönyv, amelynek előfeltétele volt a fond- és állagjegyzék átdolgozása. Ekkor az Akadémiai Levéltár iratállománya már 601,73 iratfolyóméter (ifm) volt, és jelentős volt a kép- és hanganyag is.

Szöllősy László

1975-ben javult a raktári helyzet is, mert a Levéltár az Akadémia székházának pincéjében két, összesen 160 m² alapterületű raktárhelyiséget kapott. Ezek után ebben az évben rekordmennyiségű iratot, 170 iratfolyóméternyit tudtak átvenni. 1976-ban a nagyobbik pinceraktár (a Széchenyi tér és a rakpart sarkán lévő) korszerű állványzatot kapott, és már 5 főfoglalkozású és 4 részfoglalkozású munkatárs dolgozott a Levéltárban.

Az Akadémiai Levéltár dolgozói: Szöllősy László, Szilasi Katalin, Rácz Edit, ?, Valtinyi Lászlóné, Singer Béláné, Szántó György Tibor és Kiss Kálmánné

A Levéltár 1978-tól új feladatokat kapott: az akadémiai társadalomtudományi célú külföldi kiküldetésekről szóló útijelentések gyűjtését és nyilvántartását, amit 1981-től az Akadémia főtitkárának 3/1981. (A. K. 4) MTA–F. számú utasítása alapján már országos szinten végzett.[7]

1979-ben végre beköltözhetett az Akadémia Münnich Ferenc utca[8] 7. szám alatti irodaházában levő földszinti toldaléképületbe, a Pszichológiai Intézet könyvtára helyére. Itt nemcsak új munkaszobák voltak, hanem egy gördíthető polcos kisebb raktár is.

Az Akadémiai Levéltár irodahelyiségei és új tömör raktára az MTA irodaházában

A hetvenes években a Levéltár egyes munkatársai, főként személyes ambíciótól fűtve, felvetették a Levéltár önállósításának a gondolatát. A kérdés végül a munkatársak távozásával megoldódott, egyébként pedig a nyolcvanas évektől fogva a Levéltár vezetői elkötelezett hívei voltak a Könyvtárral való szoros kapcsolatnak, mert ez minden szempontból előnyös volt mindkét közgyűjtemény számára.

7. *Akadémiai Közlöny,* 1981, 34.

8. A Budapest, V. kerületi Nádor utcát 1968-tól 1990-ig Münnich Ferenc utcának hívták.

Az 1982-es esztendőben először került a Levéltár élére levéltárosi és történészi képzettséggel rendelkező vezető Körmendy Adrienne személyében. Ő az ELTE történelem–levéltár szakát végezte el, és tanulmányai utolsó évében már a Levéltár félállású munkatársa volt, majd végzése után, 1968-ban véglegesítették. Bár viszonylag rövid ideig töltötte be ezt a posztot, ezen időszak alatt fontos események történtek a Levéltár életében. Ekkor készült el a könyvtár új törökbálinti raktárépülete, ahová több könyvtári egység anyaga is kikerült. A Levéltár a számára narancssárgára festett részre vitte ki a székház fapolcokkal berendezett nedves pinceraktárából a levéltári iratanyagot (308 ifm). A nemzetközi kötelezettségeknek megfelelően 1983. június 20–24. között Budapesten a Levéltár szervezésében, került sor a szocialista országok tudományos akadémiai levéltárainak VI. konferenciájára 17 külföldi vendég részvételével. Az előkészítő munkálatokat Körmendy Adrienne végezte, de családi okok miatt nem tudta tovább folytatni vezetői feladatát, így a könyvtár főigazgatója 1983. május 1-jével kezdődően Wojtilla Gyulát, a Kézirattár munkatársát bízta meg a Levéltár ideiglenes vezetésével.

Körmendy Adrienne

Wojtilla Gyula 1964 és 1969 között végezte az ELTE történelem–indológia szakát. 1970-től az MTA Könyvár Kézirattárának régikönyves szakreferenseként kezdett dolgozni, közben az 1973–1974-es tanévben a Benáreszi Hindu Egyetemen végzett kutatómunkát. 1980-ban a nyelvtudományok kandidátusa lett, 1980 és 1983 között pedig a Delhi Egyetemen magyar nyelvet tanított. Közvetlenül hazaérkezése után kapta meg új feladatát a Levéltárban. Wojtilla nemcsak az említett konferencia lebonyolításáért felelt, hanem az előadások sajtó alá rendezését is ő végezte. Eleinte részmunkaidőben látta el a Levéltár vezetését, így itt csak délelőttönként végezte munkáját, délutánonként pedig a Kézirattárban dolgozta fel a régi könyveket. 1985. április 1-jétől Wojtilla Gyulát kinevezték a Levéltár élére, és ettől kezdve teljes munkaidőben tudott foglalkozni a levéltári feladatokkal.

Wojtilla Gyula osztályvezetővé kinevezése utáni munkatársi ünnepség. Singer Béláné, Bisztrai Tibor, Arady József, Wojtilla Gyula és Hay Diana

A következő időben újragondolta az anyaggyűjtés, a feldolgozás és a kutatások szabályozásának kérdését. Ettől kezdve az MTA Központi Hivatalából beérkező iratanyag begyűjtését nem a nyugdíjas munkatársak közreműködésével, hanem a hivatali és levéltári munkatársak közötti szoros együttműködés keretében végezték. A Levéltár közvetlenül a titkárnőktől vette át a hivatali anyagot, ennek köszönhetően az iratátvétel folyamatosabbá és rendezettebbé vált, és az átadási jegyzékek is jobban megfeleltek a levéltári leírásoknak. A feldolgozás folyamán pedig ügyeltek arra, hogy a minden szervezeti egységnél megtalálható értekezletek anyagainak fölös példányai selejtezésre kerüljenek, az adott értekezlet fondjában viszont meglegyen az összes ülés teljes anyaga. A nyolcvanas években – a nagy létszám miatt – szerencsére mindig volt egy munkatárs, aki az intézetek iratkezelését ellenőrizte, így több intézettől sikerült az irataanyagot begyűjteni. Sajnos az évtized végére a hanganyag gyűjtése technikai okokból megszűnt, és azóta sem folytatódott.

Az évtized folyamán a Levéltár személyi állománya is sokat változott a távozások, szülési szabadságok következtében, és a részmunkaidős nyugdíjas hivatali munkatársak is fokozatosan abbahagyták a munkát. 1989-re kialakult az a teljes munkaidős munkatársi gárda, amelynek tagjai a következő évtizedekben együtt dolgoztak (Boros Andrásné, Hay Diana, Nobilis Andrásné, Pavlovszky Zsoltné).

1984 és 1988 között zajlott az Arany János utcai bérház átépítése új könyvtárépületté, majd miután a könyvtár átköltözött ide, 1989-ben elkezdődött a székház rekonstrukciója. Emiatt a 3. emeleten levő raktárból a levéltári anyagot (260,28 ifm) Törökbálintra kellett költöztetni. A székházfelújítás során a Levéltár az Akadémia székházának a földszintjén egy műemlék teremben kapott új helyet. Itt végre kutatóhelyeket is kialakítottak, de sajnos nem túl szerencsés módon, mert egy légtérbe került a kutatóterem, a raktár és a levéltárosok munkaterülete.[9]

9. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1990. évi beszámoló jelentése*

Az Akadémiai Levéltár műemlékterme

1990. november végén költözött ide a Levéltár a Nádor utcából, és mivel itt kisebb volt a raktártér, újabb dobozokat kellett elhelyezni a törökbálinti raktárban.

1992 nyarán Wojtilla Gyula távozott a Levéltárból, mert megbízták a József Attila Tudományegyetem[10] Ókortörténeti Tanszékének vezetésével. Utóda Hay Diana lett, aki jelenleg is a Levéltár vezetője. Hay Diana 1980-ban végzett történelem–francia szakon, 1980 és 1982 között az MTA Központi Hivatalában Köpeczi Béla főtitkárhelyettes titkárságán dolgozott, majd 1983. január 1-jétől lett a Levéltár munkatársa.

Első feladata a TMB anyag kiköltöztetése volt Törökbálintra a székházrekonstrukció miatt megszűnt Duna-parti pinceraktárból. Onnan a kevésbé kényes anyagokat ugyanakkor át kellett költöztetni a könyvtár Újpesti rakparton lévő raktárába, mert Törökbálinton nem volt elég hely.[11] Ezzel a Levéltár belső raktárai megszűntek, és gyakorlatilag az egész állomány (1992-ben 1970,53 ifm) külső raktárba került.

Wojtilla Gyula távozása után hosszú ideig csak 4 fő dolgozott a Levéltárban, így az ebből fakadó gondokat jobb munkaszervezéssel kellett megoldani. A Levéltárat az 1994-es akadémiai és az 1995-ös levéltári törvény alapján[12]– az országban akkor egyedüliként – köztestületi levéltárrá minősítették. 1998-ban elkészült a levéltár új fond- és állagjegyzéke a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Kuratóriumának anyagi támogatásával. Ez idővel a honlapra is felkerült, és évente frissülnek az adatok.

2003-ban megszűnt az Újpesti rakparton bérelt raktár, ekkor az anyagot a székházba és Törökbálintra szállították, majd 2004-re elkészült Törökbálinton az új raktárrész (Tb2), és akkor az ideiglenes helyekről az új raktárba kerültek az anyagok. Minden alkalommal hatalmas mennyiséget kellett megmozgatni (311,88 + 728,4 ifm).

A következő évtizedekben az akadémiai kutatóhálózat változásai állították komoly feladatok elé a Levéltárat. Az 1990-es

Hay Diana látogatóknak mutatja be a Levéltárat

10. A József Attila Tudományegyetemet 2000-ben több más felsőfokú intézménnyel egyesítették Szegedi Tudományegyetem néven. ¶ 11. Az eredetileg a Levéltárnak szánt narancssárga polcokon más könyvtári osztályok anyaga állt az állandó raktárhiány miatt. ¶ 12. *Az 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról* és *az 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről*

években raktár- és létszámhiány miatt nem volt lehetőség az intézeti iratkezelés folyamatos ellenőrzésére és az intézeti irat-anyag begyűjtésére, de az átszervezések, költözések után jelentkező intézeteknek mindig adtak tanácsot, és átvették tőlük az iratanyagot. Nagyobb mennyiségű irat került a Levéltárba 2011-ben a kutatóközpontok kialakítása után, illetve 2016-ban, amikor a társadalomtudományi intézetek elköltöztek a budai várban lévő épületekből a IX. kerületi Tóth Kálmán utcai új épületbe. 2019-ben, amikor az akadémiai kutatóhálózat elkerült a Magyar Tudományos Akadémiától az akkor alapított Eötvös Loránd Kutatási Hálózathoz, egy elnöki körlevél hatására a kutatóintézetek egymás után jelezték, hogy átadnák a náluk lévő történeti értékű irataikat. Ekkor szintén jelentős iratanyag került a Levéltárba, melynek egy részét még azóta sem sikerült rendezni. 2020–22-ben a COVID-járvány alatt nehezebbé vált a levéltári munka, mert a kötelező távollétek idején szünetelt a rendezés és az anyagátvétel is. Ebben az időben otthoni munkában elkészültek a raktári jegyzékek elektronikus változatai, illetve a Tudományos Minősítő Bizottság anyagának jegyzékét Excel-táblázatba vitték, amely alapján könnyebben lehet majd véglegesen rendezni a leadott anyagot, és idővel el lehet készíteni a minősítettek teljes névsorát.

2022-ben a Levéltár is bekapcsolódott a Magyar Tudományos Akadémia fennállásának 200. évfordulója alkalmából szervezett MTA200 programsorozatba. A munkatársak részt vettek a különböző bizottságok munkáiban, tanulmányokat készítettek, illetve ellátták a megnövekedett kutatóforgalom kiszolgálását.

Jelenleg a levéltári állomány nagy része az MTA Titkárság 1950 után keletkezett hivatali irataiból áll. Néhány akadémiai intézet iratai, illetve az intézeti iratokkal beérkezett tudóshagyaték is megtalálható a Levéltárban. Ily módon a 20. század második felének tudománytörténete iránt érdeklődők számára megkerülhetetlen források lelőhelye. Bár ezek az anyagok nem látványosak, tartalmuk annál érdekesebb, mert sok mindent elárulnak a tudósok életpályájáról és a korszak tudománypolitikájának alakulásáról.

Az Akadémiai Levéltár műemléktermének mennyezete

Krähling Edit

Moravcsik Gyula bizantinológus hagyatéka

Moravcsik Gyula bizantinológus, akadémikus hagyatéka klasszikus tudóshagyaték, amely az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának gyűjtői gyakorlatát igen szépen példázza. Az Akadémia ugyanis alapításától fogva feladatának tekintette elhalt tagjai hagyatékának megőrzését és kutathatóvá tételét a tudományos közösség gyarapodására. Sok akadémiai tag, illetve leszármazottaik maguk rostálták meg a Kézirattárnak szánt anyagot, kiválogatva belőle, ami a nagyközönség elé való, s megtartva családi örökségként a személyes vonatkozású iratokat, leveleket. Moravcsik Gyula is azok közé a tudósok közé tartozott, akik maguk kívánták megszabni, mi jusson a tudós közösség birtokába, s mi maradjon a családjánál. Tudományos levelezését még életében, 1968-ban az Akadémiai Könyvtárra hagyta (ezt a Kézirattár későbbi osztályvezetője, F. Csanak Dóra dolgozta fel); levelezésének maradéka, műveinek kéziratai, egyetemi és akadémiai működésének iratai, görög nyelvű kódexekről készült mikrofilm- és fényképgyűjteménye pedig halála után özvegye, Fleissig Edit jóvoltából került gyűjteményünkbe 1974-ben. E hagyatékrész feldolgozása a közelmúltban elkészült, és elektronikusan is kereshető katalóguscédulák formájában a kutatók rendelkezésére áll.[1] Tudományos könyvtára modern könyveink törzsgyűjteményét gazdagítja.

Moravcsik Gyula

Moravcsik Gyula rendkívüli tudatossággal készült a tudóspályára. Az aszódi evangélikus esperes-lelkész, Moravcsik Mihály unokája, Béri Moravcsik Gyula ügyvéd, jogtanácsos 1892-ben született, kisgimnazista korában félárvaságra jutott fia az aszódi, majd fasori gimnáziumban tanult, azután az Eötvös Collegiumban végzett egyetemi tanulmányokat. Rövid tanári gyakorlat után, 22 évesen besorozták a Monarchia hadseregébe, és 1915 februárjában kivitték a Kárpátokban húzódó frontra. Alig néhány hét szolgálat után, mialatt bátorságáért másodosztályú ezüst vitézségi éremmel tüntették ki,[2] 1915 áprilisában hadifogságba esett. Öt évet töltött szibériai hadifogolytáborokban, Krasznojarszkban és Irkutszkban. Istenbe vetett hittel és az egészséges fiatal lélek optimizmusával felvértezve a fogság éveit bizantinológiai kutatásai megalapozására tudta fordítani: megszerezte a nyugati nyelveken túl szükséges nyelvismeretet, hadifogolytársaitól megtanult oroszul, újgörögül és törökül. Könyveket kaphatott, és a hadifogoly tisztek „szabad lyceumában", melyet hivatásuk iránt a fogságban is

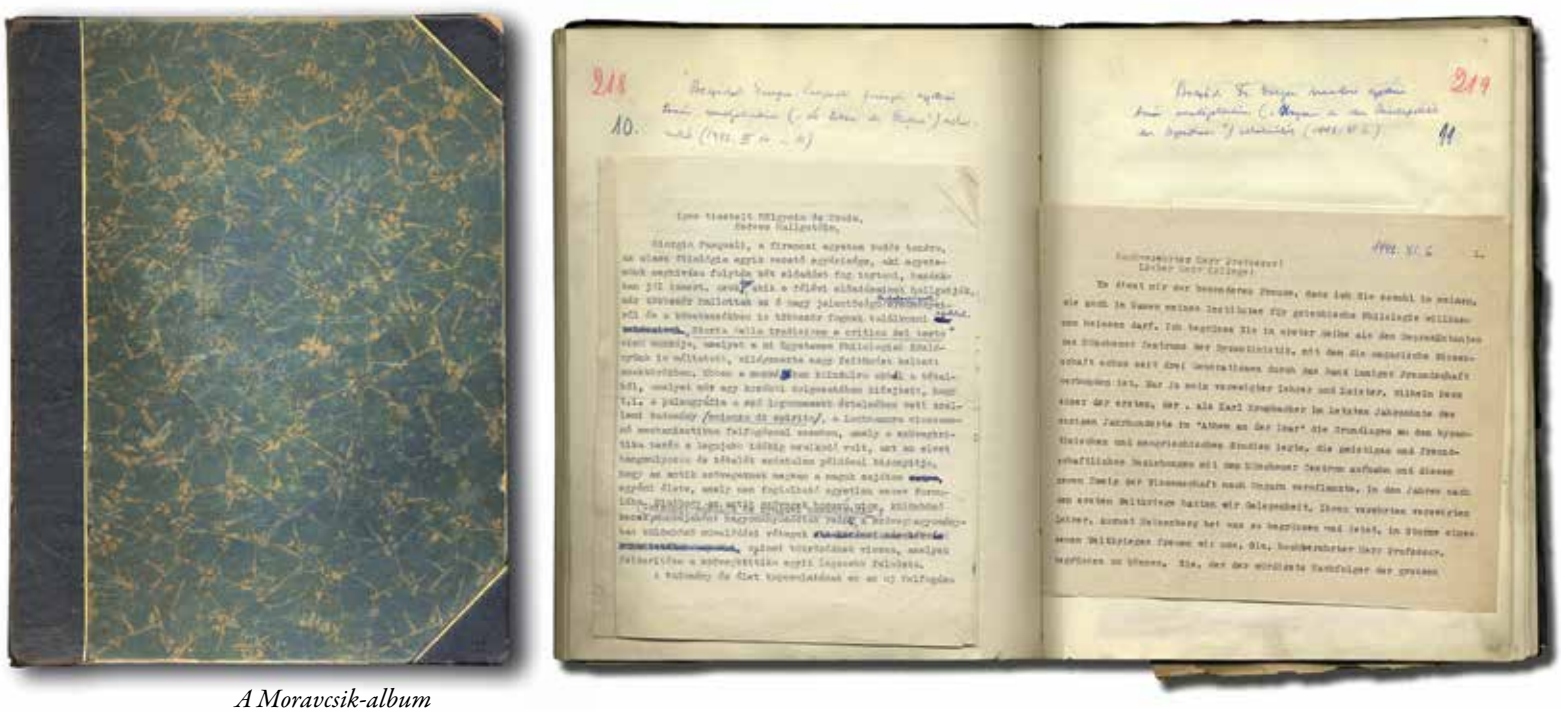
1. A hagyatékról lásd bővebben: Krähling 2011, 187–198. ¶ 2. Ez a vitézségi érem ma is a leszármazottak tulajdonában van. Moravcsik Gyula lányának, az Amerikában élő nyelvészprofesszornak, az MTA külső tagjának, Moravcsik Edithnek szíves közlése.

elkötelezett tanártársai szerveztek, előadást is tartott *Az antik világ a papiruszkutatások megvilágításában. A krasznojarszki hadifogoly-tisztek szabad lyceumában 1917. december 17-én tartott előadás* címmel. A gyöngybetűkkel írt kéziratot, melyet a krasznojarszki cenzor jóváhagyó pecsétje ékít, hagyatékában őrizzük (MTA KIK Ms 2459/13). A hadifogságból 1920-ban hazatérve, néhány évi gimnáziumi tanítás után 1923-ban alma materébe, az Eötvös Collegiumba kapott rendes tanári kinevezést. Itt 1936-ig működött, amikor átvette a nyugalomba vonuló Vári Rezső helyét a Pázmány Péter Tudományegyetem Görög Filológiai Intézetében, melyet 1950-től vezetett is. 1934-től a Magyar Tudományos Akadémia levelező, 1945-től rendes tagja volt. Az egyetemi katedrától 1967-ben, 75 évesen vonult vissza.

Moravcsik Gyula egyenruhában hadifogolyként

Tudományos munkájában két, számára elsőrendűen fontos alapelv vezette: egyrészt, hogy a kutatáshoz elengedhetetlen alapműveket, kézikönyveket, szöveg- és forráskiadásokat el kell készíteni, azután lehet a részletkutatásoknak hozzálátni; másrészt, hogy a hazai bizantinológia számára elsőbbséget élveznek a magyar érdekeltségű témák. E két alapelv jegyében születtek meg – sok más munkája mellett – máig nélkülözhetetlen alapművei is: *A magyar szent korona görög feliratai* (1935); a *Byzantinoturcica I–II*, mely a bizánci források török névanyagára vonatkozó kutatások összegzése; Bíborbanszületett Konstantin, bizánci császárnak a birodalom kormányzásáról szóló műve (*De administrando imperio*) kritikai kiadása, mely kétszer is megjelent (1949-ben Budapesten, 1967-ben pedig a washingtoni The Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies kiadásában Romilly Jenkins angol fordításával); az 1953-as *Bizánc és a magyarság* (1970-ben angolul is, *Byzantium and the Magyars* címmel); a *Bevezetés a bizantinológiába* című tankönyve 1966-ban (tíz évvel később Darmstadtban németül is: *Einführung in die Byzantinologie*); és életműve lezárásaként a korábbi munkáját (*A magyar történet bizánci forrásai*, 1934) gazdag forrásanyaggal tovább bővítő *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai*, melyet hagyatékából posztumusz (1984) rendeztek sajtó alá egykori tanítványai, későbbi kollégái, Ritoók Zsigmond és Kapitánffy István. Moravcsik Gyula tanszékén az utódlást sajnos nem tudta biztosítani. Szóba jöhető görögös tanítványai vagy elhagyták a pályát (többen az országot is), vagy csak nem érdeklődtek eléggé a bizantinológia iránt; a legszebb reményekre jogosító Gyóni Mátyás pedig

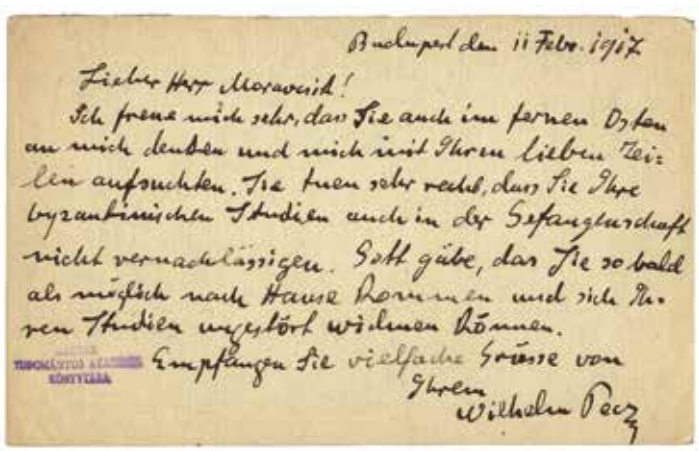

A Moravcsik-album

tragikusan fiatalon meghalt. Így a professzor visszavonulása után az önálló görög tanszék is megszűnt a budapesti egyetemen. Ma a magyar bizantinológia újraéledőben van. Feladatai már mások, de művelői mindnyájan – ha generációk távolából, művein keresztül is – Moravcsik Gyulát tekintik egyik mesterüknek. Tudományszakját az Eötvös Collegiumban a Byzantium Központ, valamint az ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontján belül a nevét viselő Moravcsik Gyula Intézet kutatói művelik.

Moravcsik Gyula akkurátusan számon tartotta tudományos pályájának alakulását, állomásait: előmenetelének, egyetemi és akadémiai működésének, tudományos és ismeretterjesztő előadásainak adatait évről évre feljegyezte; a róla és működéséről szóló újsághíreket, előadásaira szóló meghívókat, műveinek folyóiratokban és napilapokban megjelent ismertetéseit, egyéb dokumentumokat, fényképeket a pályáját összegző vaskos, erre a célra készíttetett kéziratos kötetben hagyta hátra (MTA KIK Ms 2453/1). Az adatok nagyjából a hatvanas évek közepéig,

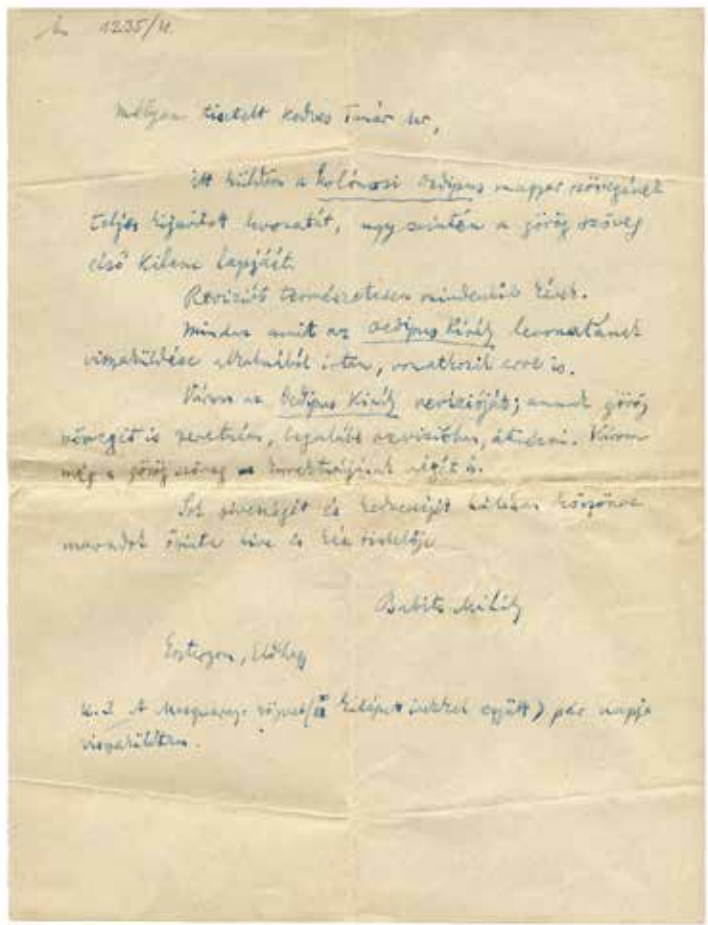

LEVELEZŐLAP HADIFOGLYOK RÉSZÉRE
SERVICE DES PRISONNIERS DE GUERRE
Portómentes — Franc de port
Herrn Julius Moravcsik
prisonnier de guerre
Krasnojarsk.
Sibirien
RUSSIE. Gouv.
Место на русскій адресъ военно-плѣннаго
Ára 4 fill.

Budapest den 11 Febr. 1917
Lieber Herr Moravcsik!
Ich freue mich sehr, dass Sie auch im fernen Osten an mich denken und mich mit Ihrem lieben Zeilen aufsuchten. Sie tuen sehr recht, dass Sie Ihre byzantinischen Studien auch in der Gefangenschaft nicht vernachlässigen. Gott gäbe, dass Sie so bald als möglich nach Hause kommen und sich Ihren Studien ungestört widmen können.
Empfangen Sie vielfache Grüsse von
Ihrem
Wilhelm Pecz

Pecz Vilmos levelezőlapja

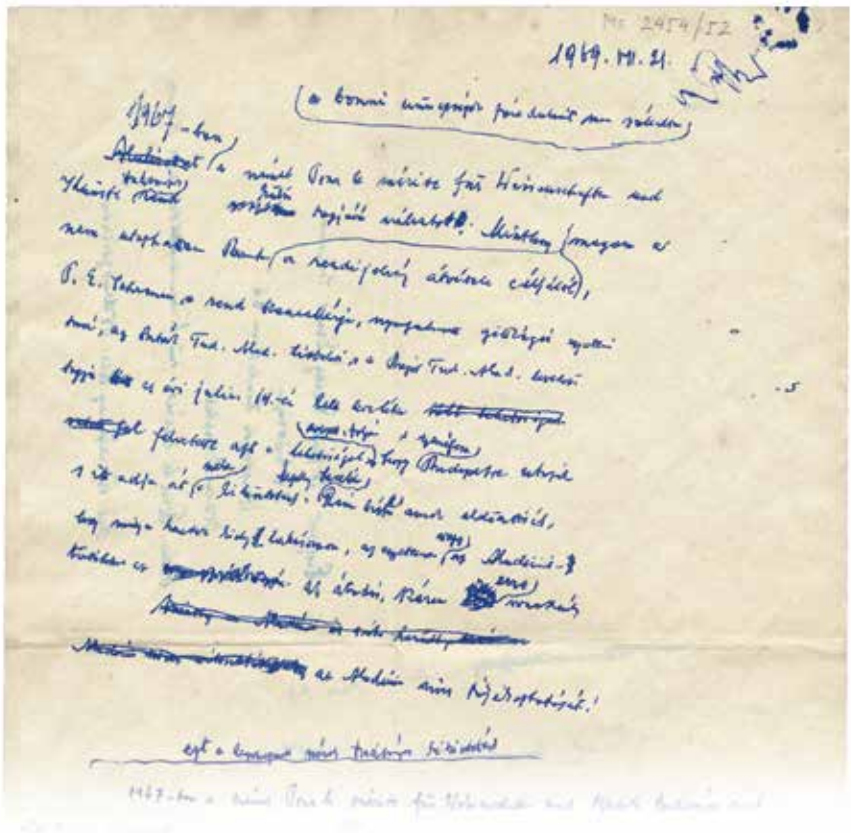
1965–66-ig, aktív pályájának szinte a legvégéig megvannak. A hagyaték feldolgozásának munkáját e feljegyzések nagyon megkönnyítették.

Tudományos levelezésének tetemes része négy tékába rendezve, a külföldi kollégáktól, pályatársaktól, tanítványoktól való leveleket foglalja magában. Magyar kollégáinak neki szóló

Babits Mihály levele Moravcsik Gyulának, Esztergom, 1941. július

levelei további egy tékát töltenek meg. Ebben maradt fenn az a két levél, melyet egyetemi professzora, Pecz Vilmos írt 1917-ben a krasznojarszki hadifogolytáborba (a levelezés kötelező nyelvén, németül) a már ekkor a hazatérésre készülő Moravcsik Gyulának (MTA KIK Ms 1234/53–54). Külön meg kell említeni egy kisebb egységet, melyben Babits Mihály és felesége, Török Sophie levelei, továbbá Babits Szophoklész-fordításának kiadásával kapcsolatos egyéb iratok, levelek, feljegyzések, korrektúrapéldányok vannak (MTA KIK Ms 1235/1–42), amelyek *A Parthenon Kétnyelvű Klasszikusai* sorozatban Moravcsik

Részlet Moravcsik Gyulának az Orden pour le Mérite *rendjel átvétele alkalmára készült magyar nyelvű beszédfogalmazványából, 1969. július 21.*

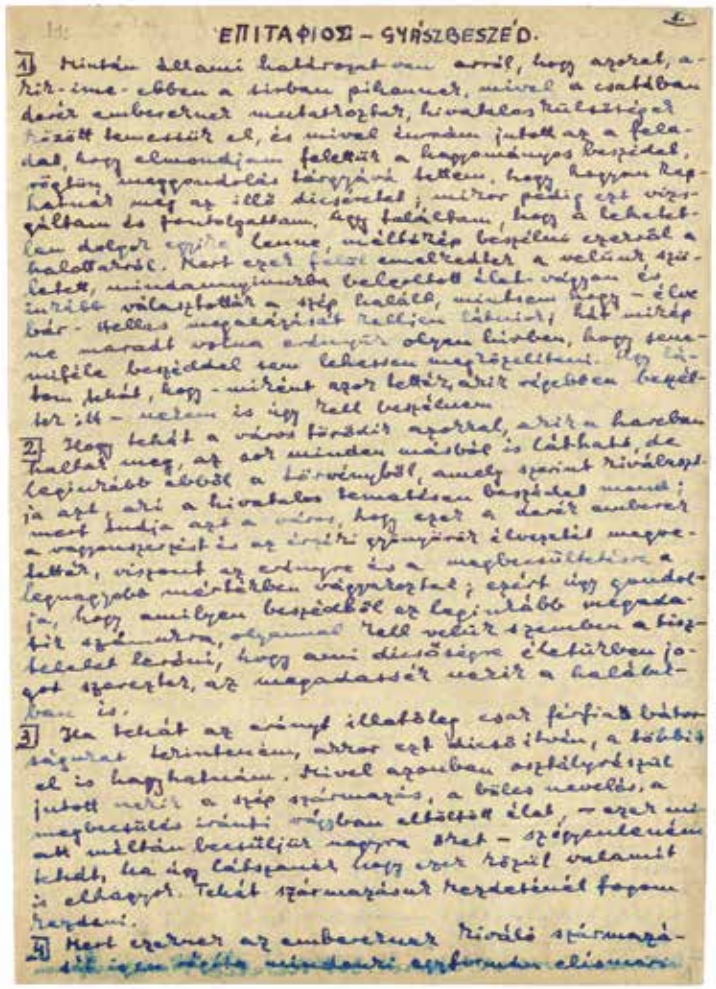
szerkesztésében megjelent kötet kiadástörténetét világítják meg.[3] Moravcsik Gyula sajátkezű leveleiből jóval kevesebb van Kézirattárunkban, azoknak a pályatársaknak a hagyatékában, akikéit szintén itt őrizzük. Sok közülük Marót Károly klasszika-filológusnak szól, de találhatók Moravcsik Gyulától kapott levelek Beke Ödön nyelvész, Eperjessy Kálmán történész, levéltáros, Fülep Lajos művészettörténész, Szalatnai Rezső irodalomtörténész, Zolnai Béla irodalomtörténész kézirattári hagyatékában is. A Moravcsiknak szóló levelek közül érdemes kiemelni német kollégájától és pályatársától, majd barátjától, a közép- és újgörög filológia müncheni professzorától, a *Byzantinische Zeitschrift* főszerkesztőjétől, Franz Dölgertől érkezett több mint száz levelet (MTA KIK Ms 1233/96–201).[4] Figyelemre méltó továbbá a Samuel R. Rosenbaumtól kapott levelek csomója (MTA KIK Ms 2455/234–256). A Bizánc iránt érdeklődő, nagyváradi felmenőkkel bíró idős ügyvéd, miután olvasta Moravcsik *Bizánc és a magyarság* című művét, elhatározta, hogy az amerikai olvasóközönséggel is megismerteti, ezért hozzáfogott, hogy lefordítsa. Az angol nyelvű kötet 1970-ben jelent meg az Akadémiai Kiadónál.

A külön csoportba rendezett hivatali levelezésből az *Orden pour le Mérite für Wissenschaften und Künste* titkárságától és kancellárjától érkezett leveleket emeljük ki (MTA KIK Ms 2454/1–39, 40–86). Moravcsik Gyulát 1967-ben választották a rend külső tagjává, és a magyar hatóságok 1968-ban engedélyezték számára, hogy a kitüntetést átvegye. Szomorú történet bontakozik ki a levelekből arról, hogyan csúszott egyre távolabb a kitüntetés átadása Moravcsik betegsége, Percy Ernst Schramm kancellár betegsége, majd halála, Hans Kienle alkancellár betegsége, majd az új kancellár, Kurt Bittel elfoglaltságai miatt. Moravcsik Gyula a kitüntetést végül csaknem négy évvel a megválasztása után, 1971 júniusában vehette át az Akadémián. A rendjel mindössze másfél évig volt a birtokában: halála után Kéri Henrik germanista, történész, egykori Eötvös-kollégista, a család barátja szolgáltatta vissza az NSZK kereskedelmi kirendeltségének, amit átvételi elismervény tanúsít (MTA KIK Ms 2454/86).[5]

Moravcsik Gyula tudományos műveinek, dolgozatainak kéziratai közül egyet szeretnék csak kiemelni, mely publikálatlan tanulmányként lappangott az iratok között, és csak a teljes feldolgozáskor vált nyilvánvalóvá, hogy – addigi tudomásunkkal ellentétben[6] – mégis van meg nem jelent kézirat a hagyatékban. A közlésre szánt, feltehetően az '50-es évek legelején írt, 63 gépelt lapból álló tanulmány (*Bíborbanszületett Konstantín mint magyar történeti forrás*, MTA KIK Ms 2458/19) a *De administrando imperio* korábbi kritikai kiadásának és magyar fordításának készítése közben kijegecesedett, magyar érdekű eredményeket foglalja össze. Hogy Moravcsik hol kívánta megjelentetni, arra nézve nem találtunk adatot. A szöveget csak a legszükségesebb változtatásokat téve adtuk közre az *Antik Tanulmányok*ban 2021-ben.[7]

Moravcsik Gyula egyetemi előadásainak nagy gonddal megírt, datált kéziratai és szemináriumi jegyzetei több mint negyven év tanári működését mutatják be: az első kézirat

3. Erről lásd: Krähling 2025 ¶ 4. Moravcsik Gyula Franz Dölgernek szóló levelei a müncheni Bayerische Staatsbibliothek kézirattárában, a Dölger-hagyatékban lelhetők fel: Nachlass von Franz Dölger (1891–1968) – BSB Ana 301. B.2. A Dölger-levelezéshez lásd még: Mészáros 2023; illetve Juhász 2024 ¶ 5. Juhász 2025 ¶ 6. Moravcsik Gyula a halála előtt úgy nyilatkozott, hogy – *Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai* című gyűjteményen kívül más – kiadatlan kézirat nem maradt a hagyatékában. Ritoók Zsigmond korábbi közlése. ¶ 7. Krähling 2021b.

ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ – GYÁSZBESZÉD.

Démoszthenész Epitaphios*zának fordítása Brusznyai Árpádtól*

Basilius Magnus Homiliae II *című műve 11–12. századi görög kéziratának egyik oldala*

1927-ből, az utolsó 1969-ből való.[8] A második világháború után, az egyetemi oktatás újraindulásának első félévében, 1945 szeptemberében a professzor egy Démoszthenész-szemináriumot hirdetett meg, amelyen hallgatóinak az *Epitáphios*t, a khairóneiai csatában (Kr. e. 338) elesett athéniak emlékére írt gyászbeszédet kellett lefordítaniuk. A benyújtott munkák között ott találjuk az ígéretes pálya elé néző tanítvány, későbbi '56-os mártír Brusznyai Árpád fordítását is (MTA KIK Ms 2298/244).

Tanítványai munkáit Moravcsik Gyula másutt is megőrizte. Gyűjteményünk legbecsesebb kéziratai közé tartoznak azok a 10–14. századból származó görög kódextöredékek (K 488–500), melyeket Moravcsik Gyula 1934-es és 1937-es isztambuli útjain vett a bazárban (szuvenírként árulták a turistáknak a kolostorok, magánházak padlásairól, zugaiból aprópénzért összeszedett, többnyire sérült, csonka görög kódexek lapjait), hogy paleográfiai szemináriumain szemléltető anyagként használja. A bibliai könyveket és magyarázataikat, patrisztikus és liturgikus műveket tartalmazó egy-két lapos pergamentöredékek szövegét tanítványai évről évre átírták és röviden elemezték; dolgozataikat a professzor az egyes töredékek mellé tette. Itt találjuk, másoké mellett, Harmatta János klasszika-filológus, nyelvész (ad K 493), Balázs János nyelvész (ad K 499) és egy későbbi generációból lánya, Moravcsik Edith átiratát (ad K 494) is.

8. MTA KIK Ms 2298/242–252, MTA KIK Ms 2299/1–14, MTA KIK Ms 2300/1–10, MTA KIK Ms 2459/1–24, MTA KIK Ms 2460/1–14.

A Moravcsik-hagyatéknak a tudományos kutatás számára egyik legfontosabb része azoknak a fényképfelvételeknek és mikrofilmeknek a gyűjteménye, melyeket a professzor neves külföldi könyvtárakból rendelt meg. A *De administrando imperio* teljes szövege megvan a hagyatékban, a Párizsban őrzött 11. századi Codex Parisinus Graecus 2009-ről, illetve a 16. századi Codex Parisinus Graecus 2967-ről készült felvételek révén; de más bizánci művek részletei is hozzáférhetők a Vatikáni Könyvtárban, a Bibliothèque Nationale-ban, az Österreichische Nationalbibliothekban, továbbá más itáliai, német és angliai könyvtárakban található kódexekről készült felvételeken. Ezekről a feldolgozás során részletes jegyzékek készültek és a katalóguscédulákon is megjelennek.[9]

Moravcsik Gyula hagyatéka lezárt hagyaték. A rá vonatkozó anyag azonban a halála óta is gyarapodott lánya, Moravcsik Edith jóvoltából, aki a birtokában levő családi iratok, fényképek, levelek alapján összefoglalta édesapja első világháborús kitüntetésének és hadifogságának rövid történetét – az amerikai családtagok[10] számára angol nyelven, *Apu in world war one* címmel (MTA KIK Ms 6562/44); illetve ugyancsak angolul megírta édesanyjáról szóló visszaemlékezéseit *Anyu* címmel (MTA KIK Ms 6562/43/I–II), amelyből a professzor úr egyetemen és akadémián kívüli életére is fény vetül.

Moravcsik Gyula hagyatéka iránt a feldolgozása óta nagy az érdeklődés; különösen a levelezés és a forrásgyűjtemény forog gyakran a kutatók kezén. Az ELTE Eötvös József Collegiumban működő Homonoia Hellénológiai Központ a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központtal kötött együttműködési megállapodás keretében több kötetben adja ki Moravcsik Gyula hagyatékát (elsősorban a levelezését).[11] Moravcsik Gyula célja teljesült: kutatói munkájának hátrahagyott dokumentumait a ma bizantinológusai is forgathatják.

9. A másolatgyűjtemény az MTA KIK Ms 2464–2470 sz. dobozokban, illetve az MTA KIK Ms 2300/21–47. jelzeten található. ¶ 10. Moravcsik Gyula mindhárom gyermeke Amerikában futott be tudós karriert: Michael Moravcsik fizikus, Julius M. Moravcsik filozófus, az MTA külső tagja, és Moravcsik Edith nyelvész. ¶ 11. Juhász 2021.

Horányi Károly

A Szabó Lőrinc-gyűjtemény

Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában található Szabó Lőrinc hagyatékának jelentős része. Az örökösöktől három részben került az állományba ez a kivételesen értékes dokumentumegyüttes. Az elsőt, a legnagyobbat 1970-ben vásárolta meg a könyvtár.[1] A különgyűjtemény vezetője akkor Csapodi Csaba volt, akinek állománygyarapítási elve szerint az osztály feladata elsősorban a tudós és nem az írói hagyatékok gyűjtése.[2] Ennek ellenére vezetése idején gazdagodott az osztály Dutka Ákos, Balázs Béla, Kosztolányi Dezső vagy Veres Péter kéziratival, levelezésével is. A Szabó Lőrinc örököseivel kötött 1970. január 8-i adásvételi szerződés szerint „a szerződő felek megállapodnak abban, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára megvásárolja Szabó Lőrinc kéziratos hagyatékát a rendelkezésre jogosult eladóktól".[3] Azonban ez a dokumentumegyüttes közel sem volt a teljes kéziratos hagyaték. E gazdag, sokrétű anyagot F. Csanak Dóra dolgozta fel, és könyv alakban is megjelent katalógusának bevezetésében már az olvasható, hogy „a leírt kéziratok nem jelentik a költő kéziratos hagyatékának egészét: felesége és leánya megtartott bizonyos kéziratokat és nekik szóló leveleket",[4] és megtudjuk azt is, hogy két évvel később Szabó Lőrincné mintegy 300 tételt, főleg levelet ajándékozott az osztálynak.[5] A harmadik jelentős részt csak 2002-ben vásárolta meg a családtól az Akadémia.[6] Ezek a dokumentumok kiegészítik a korábbi állományrészeket, mint például Szabó Lőrinc 1943 előtti verseinek nagyszámú autográf fogalmazványa vagy az 1944 és 1956 között írt *Valami szép* címen ciklusba foglalt darabok újabb kéz- vagy gépiratai, és teljesebbé vált a költő levelezése is. E hagyatékrészt Körmendy Kinga dolgozta fel, s munkája szintén megjelent a könyvtár kiadványainak sorozatában.[7] Szabó Lőrinc hagyatékának fennmaradó részét a Petőfi Irodalmi Múzeumban őrzik letétként.[8]

Szabó Lőrinc családjával először 1927. február 27-én költözött önálló lakásba, melynek címe VIII. kerület Gólya utca 50., II. emelet 34. ajtó volt (most: Bókay u. 56.). 1929 elején Pestről, a Józsefvárosból átköltöztek Budára, a Németvölgyi útra, s majd 1935 tavaszán a pasaréti Volkmann utca 8. szám alatti ház első emeletére; itt lakott a költő haláláig. 1944. január 18-án, amikor harmadízben tüntették ki Baumgarten-díjjal, s egyúttal elnyerte az Irodalompártoló Társaság díját is, az elismerésekkel járó pénz lehetővé tette, hogy kialakítsa könyvtárszobáját Pán József, utóbb Kossuth-díjas díszlettervező tervei alapján. Ez volt

Szabó Lőrinc Akadémiai Könyvtári olvasójegye, 1930

1. Kézirattári növedéknaplószáma: 1/1970. ¶ 2. Vö. Babus Antal, *A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye vázlatos története, 1948–2023*, című fejezet ebben a kötetben. ¶ 3. MTA KIK Kézirattárának hivatalos levelezése: 12.010/1970. ¶ 4. F. Csanak 1973, 5. ¶ 5. Kézirattári növedéknaplószáma: 18/1972. ¶ 6. Kézirattári növedéknaplószáma: 80/2002. ¶ 7. Körmendy 2007. ¶ 8. A Digitális Irodalmi Akadémia megalakulásakor – mivel Szabó Lőrinc jogutódai indulásától támogatásában részesülnek –, annak alapszabálya szerint a Petőfi Irodalmi Múzeum állományába (kézirattárába, illetve könyvtárárak aprónyomtatványtárába) került letétként. Ez a hagyatékrész elsősorban Szabó Lőrinc prózai írásainak és a vele készült interjúknak autográf javításokkal ellátott gépiratait, leveleket, életére és működésére vonatkozó egyéb dokumentumokat tartalmaz. Ennek jegyzéke hozzáférhető az interneten, és az anyagról készült digitális másolatok fájljai az MTA Könyvtár és Információs Központban is kutathatók.

Baumgarten-díjjal kitüntetett írók nyilatkozatainak kivágata Szabó Lőrinc hagyatékában

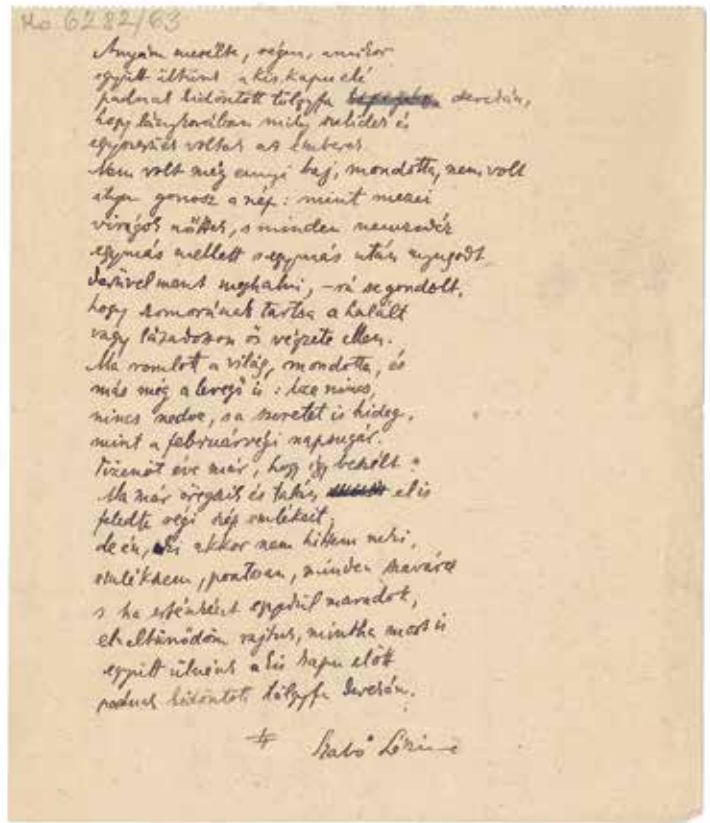
Szabó Lőrinc könyvtárszobájában 1944-ben és 1955-ben

1945-től munkahelye, könyvtára, életének biztos bázisa, ahova hosszabb távolléteiből vissza-visszatérhetett. Családja a mai napig eredeti állapotát idézően őrzi ezt a nagy helyiséget, mely hosszú ideig egyszerre volt Szabó Lőrinc emlékét ápoló múzeum és archívum, közel 6000 kötetes könyvtárával, hatalmas költői–írói–műfordítói munkásságának kéziratival, gépiratival, nyomtatványaival és egyéb dokumentumaival, életének fontos tárgyi emlékeivel. Szabó Lőrinc számára különösen fontos volt, hogy a lehető legtöbb vele kapcsolatos dokumentum maradjon meg, legyenek azok mások gyorsírással lejegyzett, hozzá intézett szavai, munkálkodásainak, küzdelmeinek emlékei, egy-egy vers genezisét végigkövető jegyzetek, fogalmazványok. A dokumentálásnak ez a szándéka érzékelhető sok személyes megnyilatkozásában, önéletrajzi versciklusában, költeményei keletkezésére, élete meghatározó emberi kapcsolataira vonatkozó, gyorsírásban fennmaradt diktálásaiban vagy leveleiben, melyekben nem mindennapi akkurátus pontossággal számol be a vele történtekről. Az 1945 előtt őt érő sajtóvádak, amelyek közéleti, költői, újságírói működését, de még magánéleti szerepét is számon kérték, és az azokkal párhuzamosan zajló igazolóbizottsági tárgyalások idején, 1945-ben elkeseredetten ezt jegyezte fel naplójába: „Meg kell halni, meg kell halni. Csak az a

rendetlenség mögöttem! Még nem vagyok kész; halálom: meghamisít!"[9] Nem sokkal korábban készült el *Bírákhoz és barátokhoz* címen ismert védőbeszédével, melyben mély alapossággal vette számba életének, emberi kapcsolatai történetének mindazon eseményét, melyekre a bizottság vádlói fókuszáltak, s nem sokkal később születtek meg a *Tücsökzene* darabjai. Élete tárgyi emlékeinek összegyűjtésére, megőrzésére, rendezésére irányuló törekvése is azt a célt szolgálta, hogy azok mint szemléltetések vagy mint bizonyítékok minél pontosabban és hitelesebben dokumentálják a vele történteket, hogy halála kevésbé hamisíthassa meg az utókor szemében, valójában ki is volt, mit is tett, mit is végzett és miképpen. A gyűjtés, a megőrzés e szándékának pedig lehetőséget teremtett otthona is, a kialakított könyvtárszoba.

A gyűjtemény első nagy csoportját a művek, elsősorban költői művek kéziratai alkotják. Nagy számban maradtak fenn az egyes versek dokumentumai. F. Csanak Dóra és Körmendy Kinga a feldolgozás során időrendbe állított kötetek szerint csoportosították a műveket, ezen belül külön egységet alkot az autográf kézirat, gépirat (autográf javításokkal), gépiratos másolat, korrektúrapéldány, lapkivágat. Azonban a filológus számára mindezek egyforma jelentőséggel bírnak, a kéz- vagy gépiratok, de az újságközlések is sok esetben variánsok. Tudható, hogy Szabó Lőrinc sokszor sokat változtatott művein, első négy kötetének az anyagát pedig teljesen átdolgozta az 1943-as *Összes versei* számára. Ennek tényét mindmáig ellenkezőképp ítéli meg mind az irodalomtörténet, mind a nagyközönség. Ez is az oka annak, hogy Szabó Lőrinc *Összes versei* legutolsó kiadásainak sajtó alá rendezői, Kabdebó Lóránt és Lengyel Tóth Krisztina függelékben közölték az első négy kötet első kiadásainak szövegét is.[10] Az 1943-as kötet utószavában Szabó Lőrinc hosszasan ismertette mindazon szempontokat, melyek költészete első harmadának átírására indították. A „kijavítások" szándéka szerint „az eredeti forma- és stílusszándék és lelkiállapot parancsai és kívánalmai, az eredeti útmutatások szerint" készültek, „a versek nyersanyagához csak a műgondot, a kellő munkát" adta hozzá akkori érettebb énje.[11] Azonban egy kiragadott példa is jól illusztrálja, hogy a műgondhoz szükséges kellő munkánál mélyebbek lehetnek ezek a változtatások. Az 1923-ban az Athenaeumnál megjelent *Kalibán* című kötetben az *Anyám mesélte* című vers az autográf fogalmazványhoz képest kisebb változtatásokkal szerepel. Ugyanakkor az itt közölt szöveghez

Szabó Lőrinc Anyám mesélte *című versének első fogalmazványa*

hasonlítva lényegesen átdolgozottabb – már a hagyatékban található autográf javításokkal ellátott gépirat szerint –, az eredetileg 25 soros vers 108 sorossá bővült. Ezen egy áthúzott címvariáns is kivehető: *Húsvéti emlék*. De még ez a változat sem egyezik meg teljesen az 1943-as *Összes versei*ben közölttel. Baránszky-Jób László Szabó Lőrincről írt, emlékezésekkel átszőtt esszéjében felidézte egy beszélgetését a költővel az átdolgozásokról: „Amikor kifejeztem véleményemet, hogy mennyire kár, sőt helytelen, hogy első expresszionista köteteit kíméletlenül átírja a később kialakult egyensúlyozott formanyelvbe, röviden csak annyit felelt: – Értsd meg, akkor is így akartam írni, de még nem tudtam. Most csak azt írtam meg, amit akkor akartam. Jegyezd meg magadnak, minden költő olyan világosan akart írni, mint Horatius, csak nem tudott. – Meglehetősen különösen hatott rám ez a történelmietlen felfogás..."[12] Ez a javítási szándék nemcsak az első négy kötet darabjaira igaz csupán.

9. Szabó 2008, 323. 1945. májusi naplófeljegyzése. ¶ 10. Szabó Lőrinc összegyűjtött költői műveinek ez az összeállítása három alkalommal jelent meg: Kabdebó–Lengyel Tóth 1998; Kabdebó–Lengyel Tóth 2000a; Kabdebó–Lengyel Tóth 2003. ¶ 11. Szabó 1943, 679. ¶ 12. Baránszky-Jób 1978, 133.

Szabó Lőrinc verseinek 2003-as kiadásában nem volt mód a kéziratban, gépiratban vagy akár sajtóban megjelent különféle egyéb változatok rögzítésére, s ezek óriási mértéke nem kis gondot jelent a kritikai kiadás előkészítésében.

A később átdolgozott első négy kötete közül az 1926-ban megjelenő *Pandora*-kiadásként jegyzett *A sátán műremekei* című kötet verseinek kéziratai maradtak meg a legnagyobb számban. Érdekes, hogy a leginkább méltatott 1945 előtti kötetének, a *Te meg a világ*nak és az 1936-ban megjelenő *Különbéké*nek autográf, illetve gépiratos anyaga kevéssé képviselt a hagyatékban, ugyanakkor az 1938-ban megjelent *Harc az ünnepért* kötet versei majd' felének autográf fogalmazványa hozzáférhető. Hasonló a helyzet a *Régen és Most*-ciklus verseivel. Legteljesebb a *Tücsökzene* ciklus dokumentációja. Szinte mindegyik darabjának fogalmazványa fennmaradt, jónéhány költeménynek két, három, akár négy autográfja is, s ezek is sok esetben variánsok. A változtatások gyakran a korábbi fogalmazványnak teljes átdolgozását is jelentik. Egy találomra választott példával szemléltetve itt közöljük a ciklus 331. *Nyár* című verse első autográf fogalmazványának és végleges változatának szövegét:

Korábbi változat (Ózd, 1946. szeptember 19.)[13]

Száll a nap, a Jánoshegyen pihen,
feketerigó a kéményemen,
virágzó rétté gyúl a nyári ég,
húzza, nyugtatja az ember szemét.
Húzza, gyógyítja az enyémet is,
s gyógyul tőle a beteg lélek is,
mely egész nap háborgott, zokogott,
hazát, gyereket, mindent itt hagyott,
s Tasmániát s halált emlegetett,
most meg, bámulva a húnyó eget,
sóhajt, úgy érzi, megint bízik és
munkára megint, szeretetre kész,
s míg lassan árnyba vesznek a romok,
a nagy csöndben dudolni kezdi, hogy:
Lement a nap a Jánoshegy mögött,
hangosabban szól az éji tücsök,
fölcsattog a boldog fülemile –
Szép a rózsám, hogy váljak el tőle?

Végső változat (1947)

Megy le a nap a Jánoshegy fölött,
zene zendül romok és fák között,
sebbé, parázzsá gyúl a magas ég,
csoda békíti össze száz szinét.
Csoda békít engem is: enyhül a
lélek vert daca, fojtó bánata,
az ember, aki némán zokogott,
képzeletben már mindent itt hagyott,
Tazmániát s halált emlegetett,
most meg, bámulva a tündér eget,
sóhajt, s úgy érzi, tud még hinni és
hogy dolgozni fog és szeretni kész;
s míg árnyba vesznek sebek és romok,
lassan ő is dudolni kezdi, hogy:
– Lement a nap a Jánoshegy mögött,
ébred a hold, hangosabb a tücsök,
fölcsattog a boldog fülemile –
Szép a rózsám, hogy váljak el tőle?

Ugyanígy nagyszámú variánssal találkozunk a *Tücsökzene* gépelt darabjainak az esetében. A költemények autográfjait és gépiratait kiegészítik a ciklushoz tartozó, de életében meg nem jelent, majd csak az *Összes versei* utolsó kiadásában olvasható darabjai, a *Tücsökzené*hez köthető autográf töredékversek, gyorsírásos vagy töredékes feljegyzések, az első 1947-es kiadás gépirata, korrektúrája, verstémákkal kapcsolatos jegyzetek, feljegyzések. Hasonló a helyzet *A huszonhatodik év* esetében. E ciklus verseinek nagyszámú variáns kéziratát gyorsírásos töredékek, szintén sok esetben variáns gépírásos tisztázatok, jegyzetfüzetek, lapkivágatok, a kötet korrektúrája stb. egészítik ki.

Az írói, költői hagyatékokkal kapcsolatban mindig felvetődik a kérdés: tartalmaznak-e kiadatlan művet? Az 1998-ban *Összes versei* cím alatt összeállított gyűjtemény magába foglalja Szabó Lőrinc minden olyan költői szövegét, melyet a kötet szerkesztői kész versként határoztak meg,[14] azonban ott van kiadatlanul, a kritikai kiadás számára még feldolgozatlanul a sok-sok blokktömbben, füzetben, kitépett cédulákon maradt verstöredék, verscsíra, a költeményekhez készített vázlatok és a kész variánsok. „Egy nagy költő teljes munkássága csak igen lassan záródik le" – írta barátja, Tóth Árpád *Összes versei* általa

13. MTA KIK Kézirattár Ms 2270/182. *Tücsökzene Budapest I–III.* jelzésekkel ellátott versfogalmazványai között. ¶ 14. Szabó Lőrinc *Összes versei* utolsó kiadásának szerkesztői az *Utószó*ban felsorolták az akkor kiadatlan verseket s azok lelőhelyét. Kabdebó–Lengyel Tóth 2003, 282–283.

sajtó alá rendezett kiadásának utószavában.[15] A mennyiségében is hatalmas költői életmű kutatói előtt még sok elvégzendő feladat áll, s feltehető, több olyan szövegkiadás is napvilágot fog látni egyszer, ami, ha nem is módosítja lényegesen már a költő munkásságának összképét, de nagymértékben gazdagítani fogja azt.

Szabó Lőrinc és Weöres Sándor az 1950-es évek közepén

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVTÁRA

Szabó Lőrinc

Grimmelshausen: Simplicissimus.

Gesm. ix. 0. 297/2-3. Gesm. ix. 0. 115/1.

Budapest, 1950. nov. 2.

Weöres Sándor által írott felszólítás Szabó Lőrincnek a kölcsönzött könyvek visszavitelére

Szabó Lőrinc prózai írásaiból kevés található gyűjteményünkben. Az 1970-ben megvásárolt hagyatékrész csak pár rádióelőadását, egy recenzióját és egy lektori jelentését tartalmazza. Már valamivel több prózai munkája, rádióelőadása, személyes nyilatkozata, emlékezése, illetve ezekkel kapcsolatos dokumentum került a Kézirattár állományába 2002-ben, de mindez csak töredéke Szabó Lőrinc széles körű publicisztikai munkásságának. Ennek dokumentumait elsősorban az a hagyatékrész foglalja magába, amely a Petőfi Irodalmi Múzeumba került letétként.

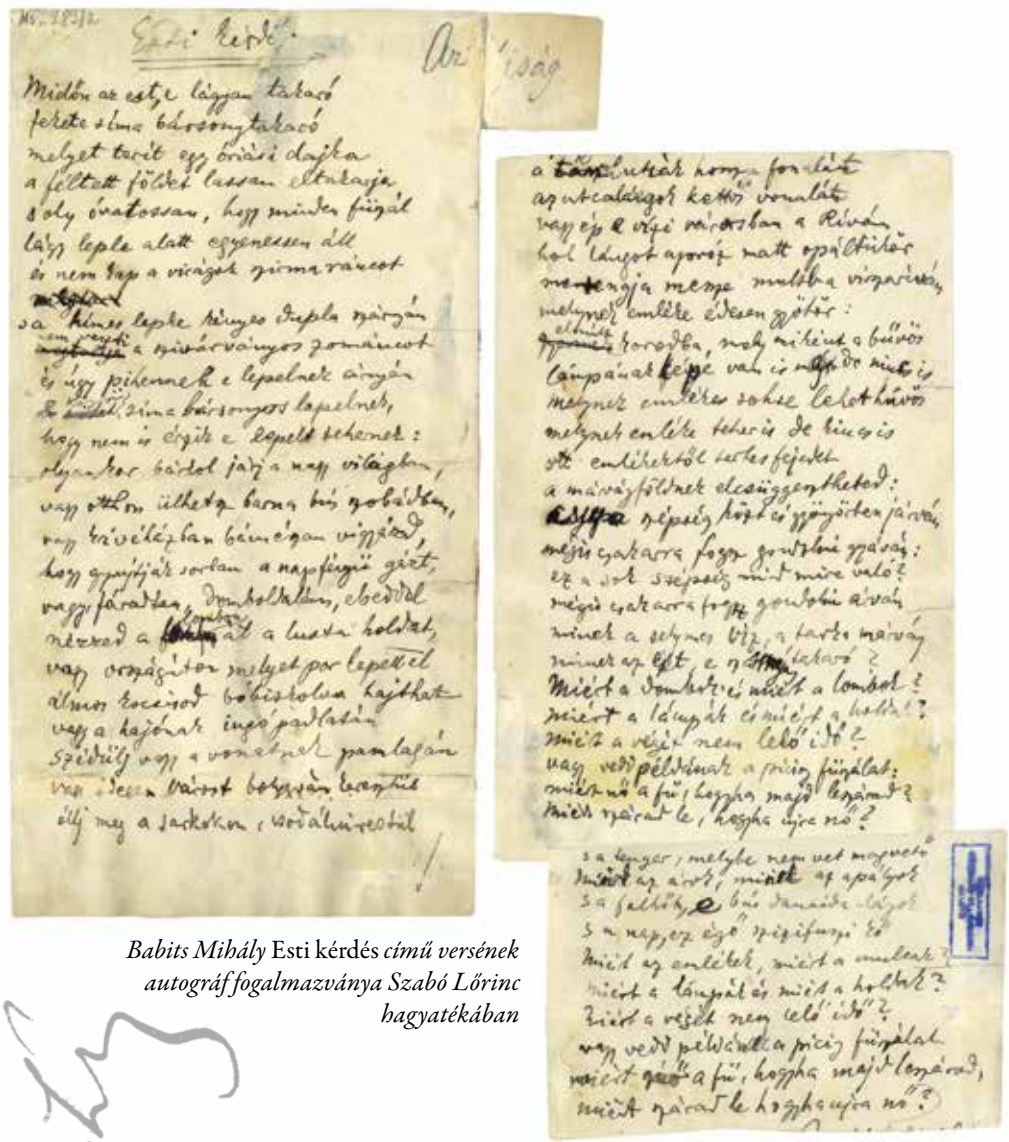
Szabó Lőrinc klasszikus dráma- és versfordítói életművének majdhogynem teljesnek mondható dokumentációja kutatható az Akadémiai Könyvtárban. Mint ahogyan a saját verseknek, úgy a költői átültetéseknek is több változatával kell számolnunk, fordításait is több alkalommal átdolgozta még megjelenésük után is. Például két nagy vállalkozása az Omár Khajjám *Rubáiját*-fordítása és William Shakespeare szonettjeinek magyarítása több, egymástól majdhogynem teljesen független és publikált változatban maradt ránk, és ezen változatok egyes darabjainak is több kéziratos variánsa létezik. A feldolgozás során a versfordítások aszerint is elkülönültek, hogy szerepelnek-e a költő által összeállított *Örök Barátaink* műfordítás-gyűjteményében vagy sem. A műfordítói életmű feldolgozásához sok adalékot nyújtanak a műfordítás-fogalmazványokat, illetve az ahhoz kapcsolódó gyorsírásos feljegyzéseket tartalmazó füzetek, az *Örök Barátaink* 1941-es, 1948-as és a majd már halála után 1958-ban megjelenő kiadásaihoz tartozó jegyzetek, korrektúrák, műfordításaival kapcsolatos egyéb feljegyzések, listák.

A művek, a fordítások vagy az életére és működésére vonatkozó iratok mellett a gyűjtemény kiemelkedő jelentőségű része a levelezés. Szabó Lőrinc kapcsolati hálója már 19 éves korától kezdett kialakulni, amikor fiatal egyetemistaként Babits Mihály baráti közelségébe került, aki bevezette a kor irodalmi, szellemi életébe, s később *Az Est*-lapok szerkesztőségeiben eltöltött évtizedekkel, lapalapítói ambícióival, irodalmi csoportosulásokban való részvételével, társadalmi életével még inkább elmélyült és kiszélesedett. A két háború közti szellemi élet majdnem mindegyik jelentős irodalmi és sok közéleti személyiségével kapcsolatba került, s ezt a hagyatékrészekben található hozzá írt levelek nagy száma is dokumentálja. Azonban az író saját, másoknak elküldött (missilis) levelei természetesen nem tartoznak a gyűjteménybe. Szabó Lőrinc levelezéséből születtek szövegkiadások,

15. Szabó 2013a, 424.

de ez még mindig csupán egy kisebbik töredéke a méreteiben csak hozzávetőlegesen megbecsülhető egésznek.[16]

A Szabó Lőrinc-gyűjteményt kiegészítendő 1984-ben Vékes Endre, Korzáti Erzsébetnek, *A huszonhatodik év* hősnőjének fia eladta az édesanyjától örökölt Szabó Lőrinccel kapcsolatos dokumentumokat az Akadémiai Könyvtárnak. Ez az együttes tartalmazza a költő mintegy 189 darab Korzáti Erzsébethez írott levelét, a kettejüket ábrázoló fényképeket, továbbá 17 vers és Shakespeare-átültetések kéziratait, Jean Racine *Andromachéja* fordításának teljes autográf fogalmazványát és autográf javításokat tartalmazó gépiratát. A Kézirattárban őrzött hagyatékok között több tartalmaz Szabó Lőrinc-levelet vagy kéziratot. Kiemelkedőek számban és jelentőségben Bernáth Aurél és Garai Lászlóné Varga Irén révén a Kézirattárba kerülő Szabó Lőrinc-dokumentumok, de Hatvany Lajos, Kosztolányi Dezső, Mikes Lajos és felesége, Molter Károly, Nagy Emma, Oltványi Imre és Zolnai Béla hagyatékában is találkozunk Szabó Lőrinc leveleivel.

Esti kérdés

Midőn az estve lágyan takaró
fekete s lma bársonytakaró
melyet tarít egy óriási daíka
a felltett földet lassan elnyargja
s oly óvatosan, hogy minden fűszál
lágy leple alatt egyenesen áll
és nem lep a virágok szirmaraicot

Babits Mihály Esti kérdés *című versének autográf fogalmazványa Szabó Lőrinc hagyatékában*

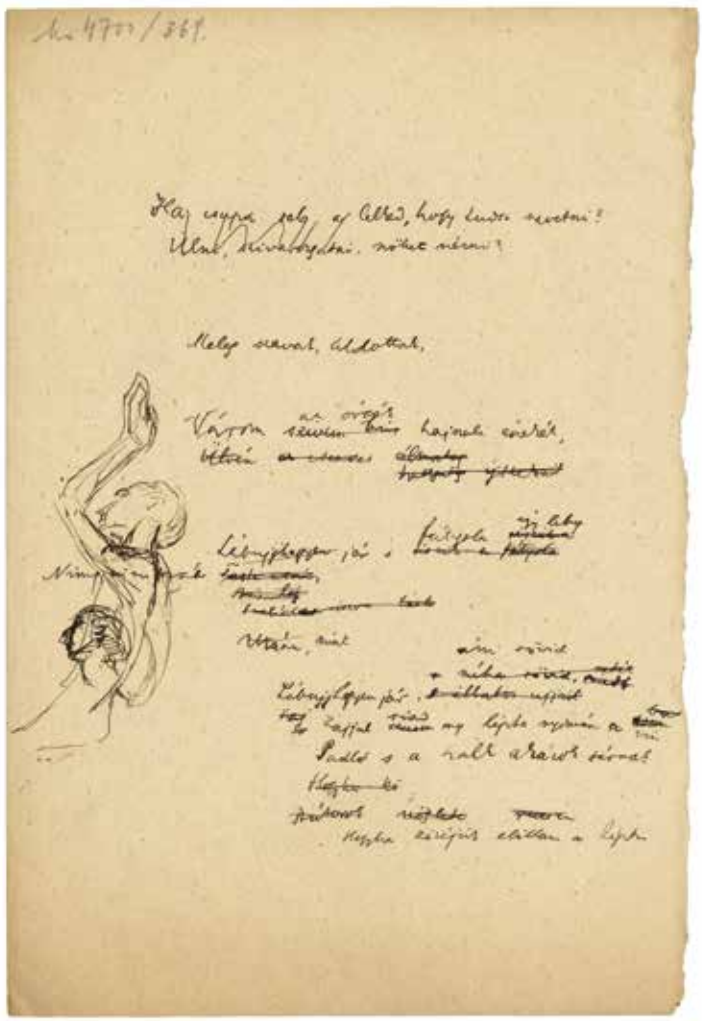
Végül szólnunk kell mások Szabó Lőrinc hagyatékában található munkáiról is. „Olvastam, megsemmisült a Baumgarten-könyvtárban a Babits-, Kosztolányi és Tóth Árpád-anyag. Hát énbelőlem kitellnék egy jó kis pót Babits- és Tóth Árpád-múzeum. De ezt se tudhatja más rendezni, összeszedni, mindennek egész története van, s az velem vész vagy nem vész”[17] – kommentálta 1945 áprilisában a hozzá késve eljutott hírt, miszerint a Sas és a Tisza Kálmán utca sarkán álló, valamikor az irodalmi alapítványt tevő Baumgarten Ferenc tulajdonában lévő ház 1945. január 11-én leégett, s a Baumgarten Alapítvány könyvtára is elpusztult. Az „anyag”-ok valójában nem tartalmaztak kéziratokat vagy levelezést, mint ahogyan ezt Szabó Lőrinc megfogalmazása sugallja. Ugyanakkor az ő hagyatékában nagyszámú Babits- és Tóth Árpád-kézirat maradt fenn, s ezek mindegyike hozzáférhető az MTA KIK Kézirattárában. „Velem vész vagy nem vész” – jegyezte meg arra célozva, ezekkel a kéziratokkal dolgozott vagy dolgozni akart, hogy az ő munkája, szöveggondozása nélkül ezek a dokumentumok veszítenének jelentőségükből.

1951-ben egy beadványhoz csatolt életrajzában így emlékezett vissza Szabó Lőrinc Babits Mihályhoz fűződő barátságára: „...mint ifjú költőt, magához vett: mintegy két esztendeig közös lakásban éltünk, s tőle tanultam sok mindent, bölcseletet, esztétikát, együtt dolgoztunk, sok görög és latin auktort olvastunk közösben, és ő tanított meg angolul...”[18] Nagyrészt barátságuk első három éve

16. A teljesség igénye nélkül lásd Kabdebó 1974; Kabdebó 1979; Kabdebó 1989; Kabdebó 1993; Kabdebó–Lengyel Tóth 2000b; Horányi 2002; Horányi 2003.

17. Szabó 2008, 278. ¶ 18. Szabó 2008, 586.

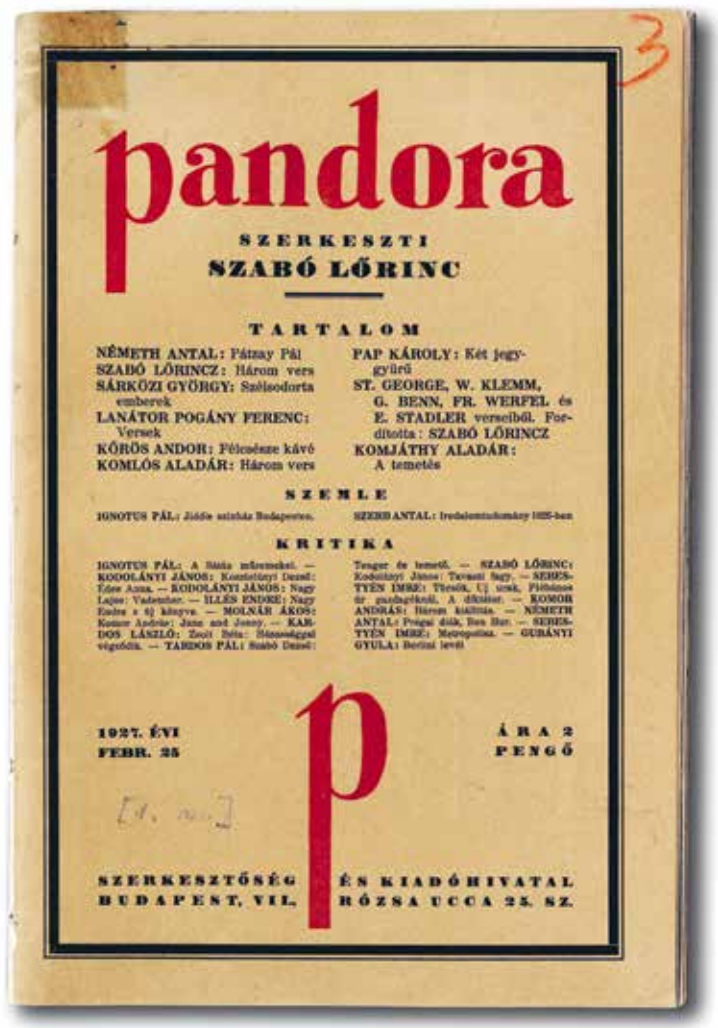
alatt gyűlt össze hagyatékában a Babits Mihály-anyagként nyilvántartott dokumentumegyüttes. Ez tartalmazza többek közt Babits verseinek kéziratait, verstöredékeit, Baudelaire-fordításainak részben variáns autográf fogalmazványait, prózai műveit.

Tóth Árpád rajza és költeményéhez írt jegyzetei

A kéziratok mellett megtalálhatók Szabó Lőrinc feljegyzései Babits neki elmondott családi emlékeiről vagy gyorsírásos jegyzetei mestere egyetemi előadásairól. „Boldog leszek, ha ezekből a Babits-ereklyékből sikerül olyan könyvet összeállítanom, amelyben felidézhetem saját szavait”[19] – nyilatkozta Szabó Lőrinc 1944 októberében egy vele készült interjúban.

Az Athenaeum Kiadó megbízásából Tóth Árpád verseit és műfordításait a hátramaradt költeményekkel, töredékekkel együtt Szabó Lőrinc rendezte sajtó alá, megfejtve gyorsírásos jegyzeteit, versvázlatait.[20] Tóth Árpád özvegye bocsátotta rendelkezésére e munka számára férje hagyatékának nagy részét, s ezért maradtak a költőtársnál barátja verskéziratai, műfordításainak fogalmazványa mellett egyéb feljegyzések, korrektúrák, működési iratok is.[21]

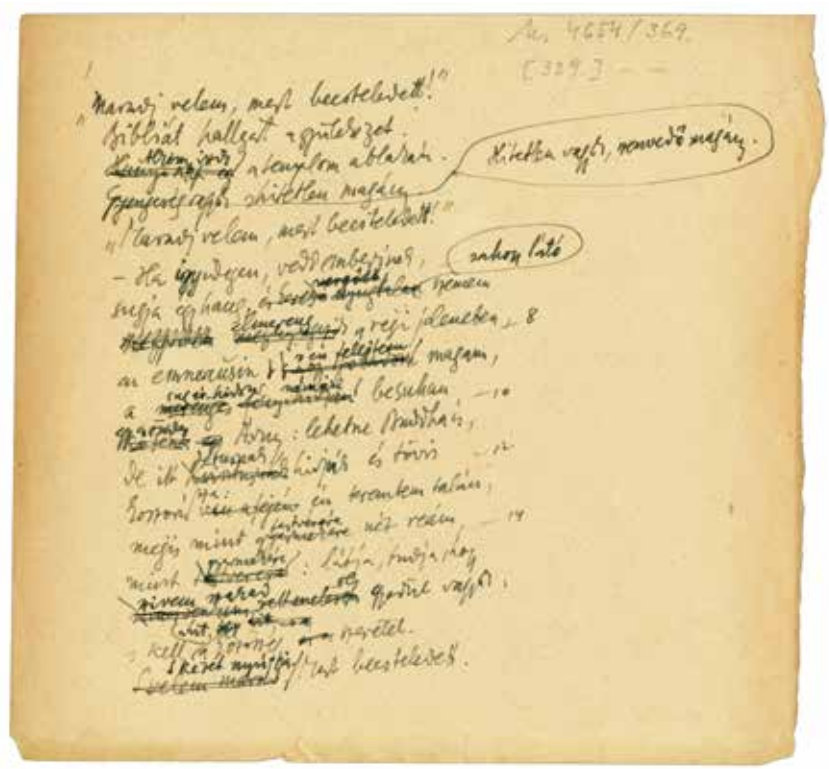

A Pandora *folyóirat első száma*

19. Hattyasy 2008, 262. Az idézett interjú alkalmával Szabó Lőrinc megmutatta azt a pepita füzetet, amelybe gyorsírással lejegyezte a mestere diktálásait. Ez a füzet a hagyaték feldolgozásakor az Ms 4699/129-es jelzetet kapta. „Babits diktálta nekem ezeket – szól Szabó Lőrinc és arcán meglátszik, hogy ennek a kis pepita födélnek a felnyitásával megnyílt előtte a múlt. – Együtt laktam vele, mint ismeretes – a 19 éves siheder és a 38 éves költő, ő tanított sok mindenre, nyelvekre, filozófiára. Bizonyos formai tekintetben mint érett költőt tekintett már akkor. Együtt tanulmányoztuk a latin, görög, angol irodalmat, nyitogatta előttem a filozófia ajtaját. Testvéri barátság volt tanítvány és mester között, aminthogy a mester mindig sóvárog tehetséges tanítvány után.” (261–262.) ¶ 20. Szabó 1934 karácsonya; Szabó 1942. ¶ 21. Szabó Lőrinc több alkalommal is nyilatkozott a sajtó alá rendezés munkájáról. Lásd Szabó 2013b, 418–436.

1927. február 27-én jelent meg *Pandora* névvel Szabó Lőrinc hat számot megért nemzedéki irodalmi folyóiratának első száma. Szabó Lőrinc hagyatékában kutatható a lap teljes szerkesztőségi iratanyaga, beleértve a levelezést, a működés dokumentumait (számlákat, szerződéseket, korrektúrákat stb.) és a szerkesztőnek megküldött közölt vagy nem közölt alkotásokat, nemzedéktársai korai, ismert vagy éppen ismeretlen műveinek kéziratait is. Így megtalálhatók itt a mára már ismeretlen alkotók munkái mellett Bálint György, Berda József, Erdélyi József, Gulyás Pál, György Oszkár, Szenes Erzsi, Juhász Géza, Justus Pál, Komor András, Márai Sándor, Marconnay Tibor, Palotai Boris, Sárközi György, Szegi Pál versei, Várkonyi Nándor egész verseskötetének kézirata, Fodor József, François Gachot, Gelléri Andor Endre, Hevesi András, Ignotus Pál, Illés Endre, Kardos László, Kodolányi János, Németh Antal, Pap Károly, Szerb Antal elbeszélései, esszéi, kritikái, Lukács László és Rónai Pál műfordításai.

Páratlanul nagy, gazdag, sokrétű hagyaték maradt fenn Szabó Lőrinc után. Az egyes hagyatékrészek katalógusai szerint költői műveinek kézirata (beleértve a töredékes jegyzeteket, versfüzeteket, blokktömböket), közel 3000 tétel, a hagyatékában található levelek száma meghaladja a 4000-et, életére és működésére vonatkozóan majd 1300 dokumentummal számolhatunk. A *Pandora* folyóirat szerkesztőségi iratai között található idegen művek kézirata több mint 800 tétel. Hagyatékában még másfélszáz Babits Mihállyal kapcsolatos dokumentum található; s az általa megőrzött Tóth Árpád-művek kéziratainak száma is meghaladja a hétszázat. A Kézirattár Szabó Lőrinc-gyűjteménye a költő élete és munkássága kutatásának, illetve a kora irodalmi életének tanulmányozásának elsőrendű bázisa. Szabó Lőrinc műveinek kritikai kiadása, teljes levelezésének közzététele még várat magára, szellemi örökségét, pályaképét, mindmáig nem tárta fel teljes mértékben az irodalomtudomány. Azonban a hagyaték feldolgozása, megőrzése, a kutatás számára elérhetővé tétele, valamint a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán működő Szabó Lőrinc Kutatóhely és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára megállapodása nyomán létrejött, rengeteg gyűjteményi dokumentumot is közkinccsé tevő webhely[22] ezt a célt szolgálja.

Szabó Lőrinc Az Árny keze *című költeményének autográf fogalmazványa*

22. Lásd https://krk.szabolorinc.hu/

Krähling Edit, Rottár Máté

Ligeti Lajos hagyatéka

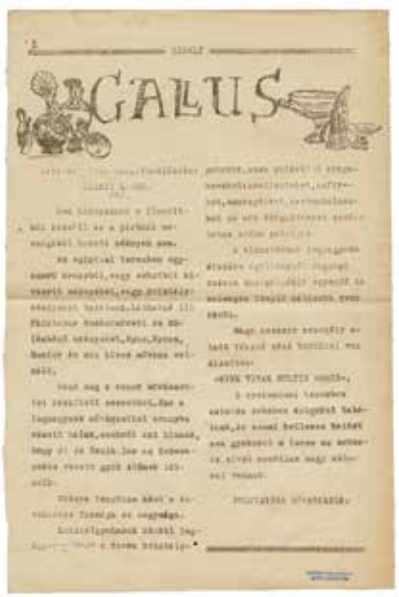
Ligeti Lajos orientalistának, iskolateremtő tudósnak, az Akadémia több mint két évtizedig szolgáló alelnökének hagyatékát két különgyűjteményünk is őrzi. Mongol kéziratait, befejezetlen tudományos műveinek kéziratait, jegyzeteit a Keleti Gyűjtemény, a működésével kapcsolatos iratokat, személyi iratait és kiterjedt levelezését pedig a Kézirattár. Alelnöki hivatali működésének iratai az Akadémiai Levéltárban találhatók.[1]

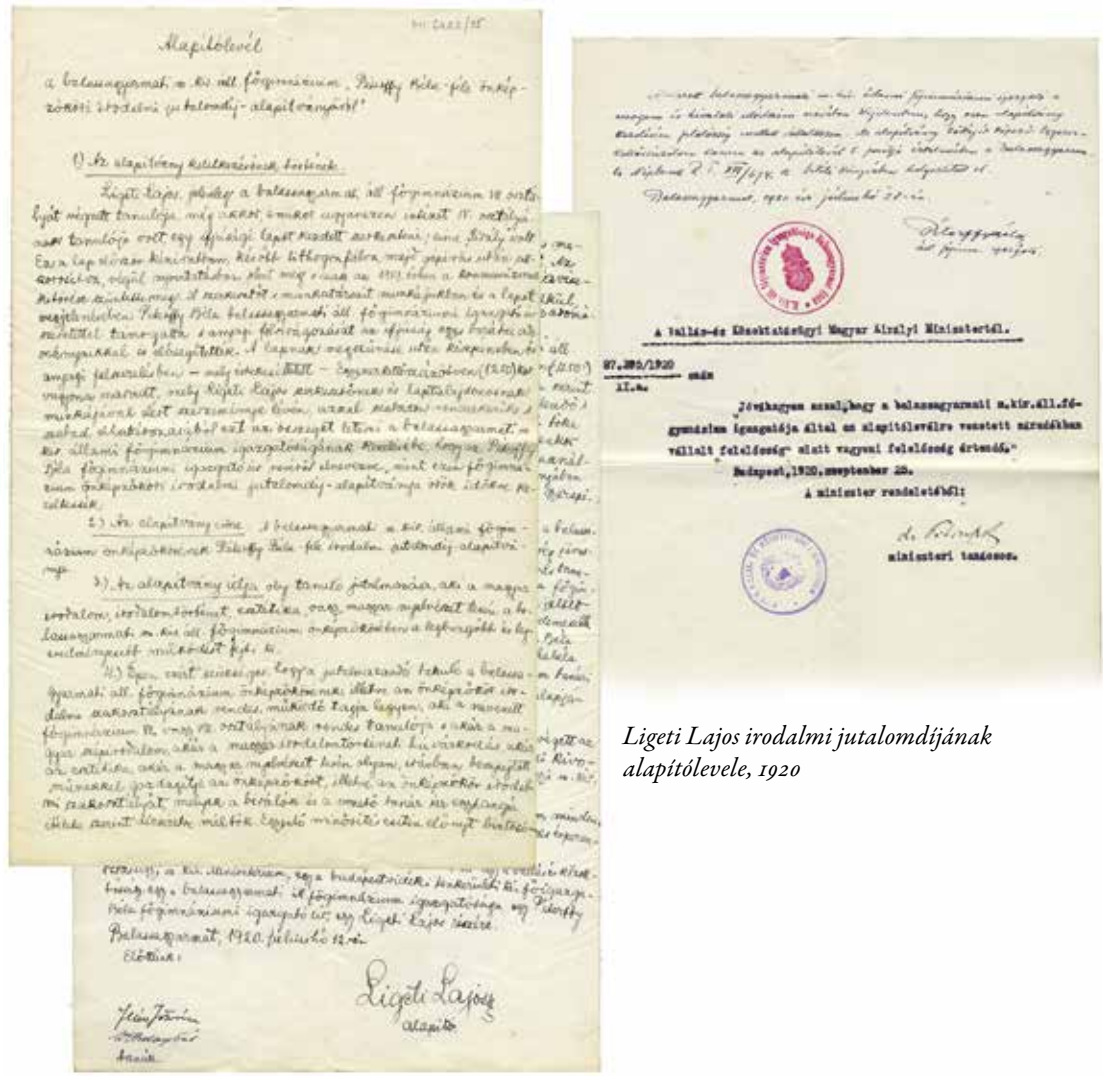
Ligeti Lajos 1902-ben Balassagyarmaton született egyszerű iparoscsaládba, de a szülők mindkét fiukat taníttatni tudták (öccse, Gyula ügyvéd lett). Az idősebbik, Lajos számára a balassagyarmati gimnázium igazi alma mater volt, amelynek egész életében sokat köszönt. A Kelet iránti érdeklődést olvasmányai és gimnáziumi tanulmányai alapozták meg; ekkor fordult a keleti nyelvek, illetve a magyarság őstörténetének kutatása felé. A gimnáziumi önképzőkörben ötödikes korától nemcsak lapot szerkesztett *Sirály* címmel, hanem végzős évében, 1920-ban az iskola támogatásával és az igazgató anyagi felelősségvállalása mellett 1250 koronás (!) irodalmi jutalomdíjat is alapított; az autográf alapítólevelet Kézirattárunk őrzi. A gimnáziummal és a várossal kapcsolata idős koráig eleven maradt. Az Eötvös Collegiumban töltött egyetemi évek alatt latin–görög tanári oklevelet szerzett, de leckekönyve tanúsága szerint mindjárt elsőéves korától megkezdte török és arab nyelvi tanulmányait Németh Gyula és a már élete alkonyán járó Goldziher Ignác keze alatt. Magyar és finnugor nyelvészetet Gombocz Zoltántól, Melich Jánostól és Szinnyei Józseftől hallgatott. Harmadéves korától már mongol nyelvi órákat is vett, és Pröhle Vilmostól kínaiul is kezdett tanulni.[2] 1925-ben kitüntetéssel doktorált török filológiából mint főtárgyból, valamint magyar nyelvészetből és kelet-ázsiai nyelvek és irodalmakból mint melléktárgyakból. Oklevelének hitelesített másolatát a Kézirattár őrzi (Ms 6482/124), de unokájától a Keleti Gyűjtemény a díszes eredetit is megkapta ajándékba 2023 nyarán. A *sub auspiciis regis et gubernatoris* doktorok baráti körében Ligeti Lajos igen illusztris társaságba, egyetemi tanárok, miniszteri tanácsosok, főorvosok közé került (a névsort lásd Ms 6482/126), kormányzói ösztöndíjjal pedig hároméves párizsi ösztöndíjat nyert: nyelvi tudását

1. Az Akadémián kívül más intézmények is büszkélkedhetnek adományaival: 5000 kötetes tudományos könyvtárát a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárára hagyta, megteremtve ezzel a tudományos kutatás és tanszék alapításának lehetőségét; első keleti expedíciójáról hazaküldött tárgyi gyűjtése a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeumban elhelyezett letétbe került; első két kutatóútját dokumentáló fényképgyűjteménye pedig ma nagyrészt az érdi Magyar Földrajzi Múzeumban, illetve a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában van (itt a mandzsúriai képek egy részének negatívjai). A szegedi egyetemi könyvtárba Ligeti könyveivel együtt kb. 90, többségében Afganisztánban készült fénykép került. ¶ 2. Melich János és ifj. Szinnyei József terjedelmesebb, valamint Pröhle Vilmos szerény hagyatékát szintén az MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi; de Gombocz Zoltántól és Németh Gyulától is sok iratunk van: leveleik a címzettek hagyatékában, kisebb műveik Pais Dezső hagyatékában, aki a *Magyar Nyelv* főszerkesztőjeként sok nyelvész munkáját megőrizte.

A Ligeti Lajos által szerkesztett önképzőköri lap

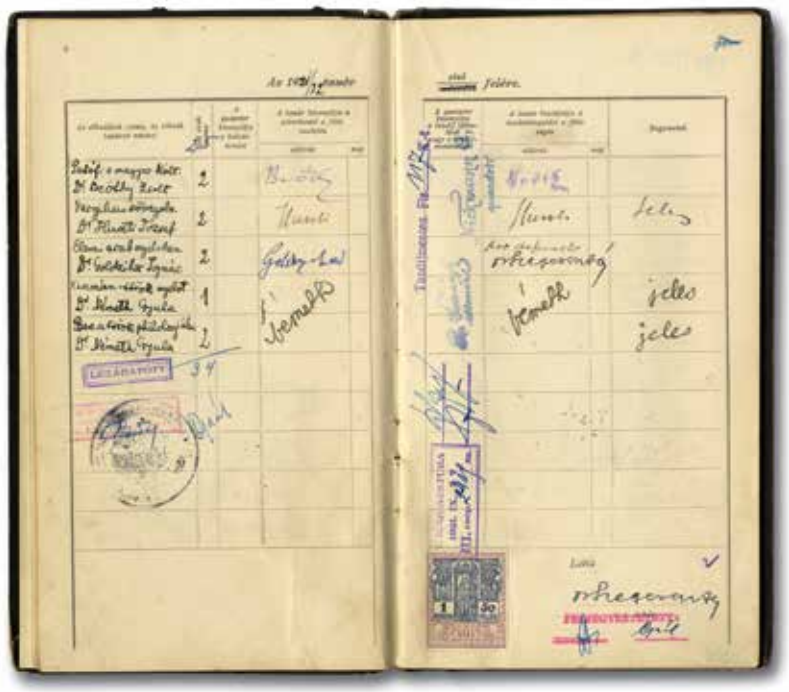
Ligeti Lajos irodalmi jutalomdíjának alapítólevele, 1920

a Sorbonne és az École Nationale des Langues Orientales Vivantes falai közt, a kor nemzetközi hírnévnek örvendő tekintélyei, Paul Pelliot,[3] Henri Maspero, Marcel Granet és René Grousset sinológusok, Jacques Bacot tibetista és Antoine Meillet nyelvész tanóráin mélyítette el.

Ligeti Lajos nem szobatudós volt – ahogy az életútját születésének 120. évfordulóján, 2022-ben méltató akadémiai kiállítás[4] ismertetőfüzete fogalmaz –, hanem terepmunkás is, mert meggyőződése volt, hogy nyelvi anyagból tudományos következtetést levonni a helyi emberek és viszonyok ismerete nélkül nem lehet. Pályája kezdetén három, külön-külön is nagy jelentőségű keleti utazást tett. Ezek eredményeiről őt magát idézzük 1949 körül készített önéletrajzából (Ms 6482/94): „Tanulmányainak befejezése után a Kultuszminisztérium és a Magyar

3. A Kézirattár Paul Pelliot-tól 9 levelet őriz a Ligeti-hagyatékban (Ms 6497/295–303).

4. *Sárga istenek és ritka nyelvek nyomában. Ligeti Lajos (1902-1987), az iskolateremtő tudós.* Készítette 2022-ben, születésének 120. évfordulójára, a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteménye a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával. Lásd virtuálisan is: https://ligeti.digitaliskepmuhely.hu/. A kiállítás ismertetőfüzetét készítette Rottár Máté és Kelecsényi Ágnes. Lásd: Rottár–Kelecsényi, 2022

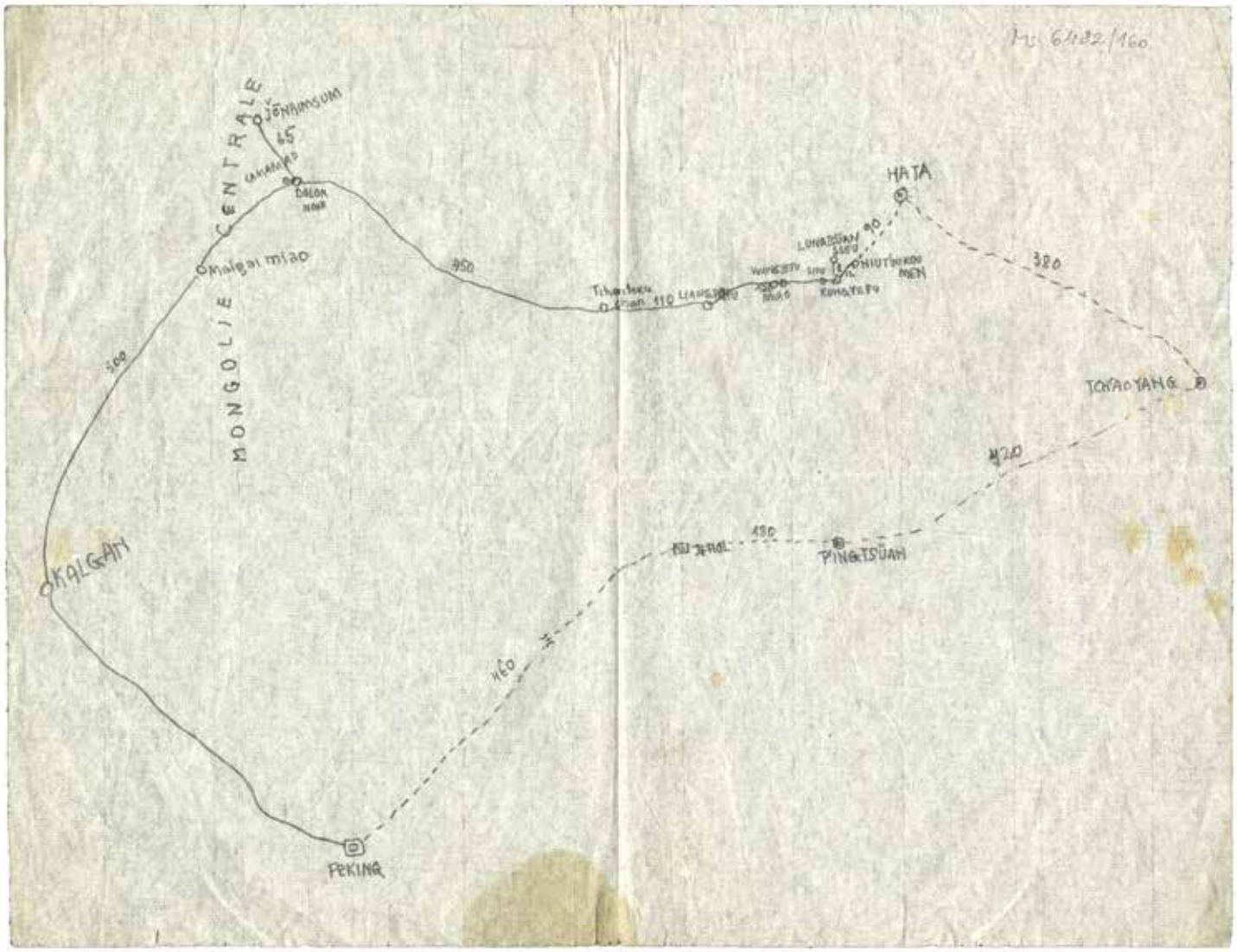
Ligeti Lajos leckekönyve Németh Gyula és Goldziher Ignác bejegyzésével

Tudományos Akadémia támogatásával keleti kutatóútra indult a Távol-Keletre, ahol 1928–1931 között Belső-Mongóliában és Mandzsúriában az addig ismeretlen vagy kellően nem ismert mongol nyelvekből gyűjtött anyagot, a mongol buddhizmust tanulmányozta, annak legfőbb kanonikus gyűjteményét átvizsgálta és katalogizálta. Nyelvészeti és vallástörténeti kutatásai mellett figyelemmel volt a még ismeretlen epigráfiai anyag gyűjtésére, történeti, néprajzi megfigyelések rögzítésére is. Mongóliai útjáról egész szekrényre való kéziratot, fanyomatot, fényképet (mongol, dahúr, kínai, mandzsu, tibeti, ujgur, arab, turki nyelven), valamint feliratlenyomatot, ikonográfiai lenyomatot hozott haza több ládában, gyűjteményét a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának adományozta, ahol ma is őrzik. [...] a Magyar Tudományos Akadémia és a Kultuszminisztérium támogatásával elindult második ázsiai kutató útjára. Ezúttal 1936–1937-ben Észak-Perzsiában és Afganisztánban végzett kutató munkát. Figyelemmel volt most is bizonyos fontos keleti kéziratok kutatására, megszerezte többek között a híres meshedi Ibn Fadlán-kézirat fényképmásolatát (amely még ma is egyik legértékesebb darabja a budapesti keleti anyagnak), azonban érdeklődésének súlypontja most az afganisztáni ismeretlen nyelvek kutatására és leírására tolódott el. Nyelvi és folklóranyagot gyűjtött az afganisztáni mongol özbeg (két igen eltérő, tipológiailag különböző nyelvjárásból), turkomán, azeri, tádzsik, hazara stb. nyelvekből. [...] 1939-ben Belső Ázsia nyelvei története, régészete (filológia) tárgykör ny. rk. tanárává nevezték ki. Már ebben a minőségében utazott harmadik keleti útjára 1940-ben Japánban, ahol a japán könyvtárak belső-ázsiai, főleg mongol, tibeti, ujgur, dzsürcsi anyagát vizsgálta át, ezúttal is gazdag kézirat-, fényképgyűjteménnyel tért haza."

A könyvtár (és később a Keleti Gyűjtemény) mongol gyűjteményrészét megalapozó 120 darab kézirat és nyomat, illetve a többi gyűjteményrészt gyarapító 20 tibeti, 19 mandzsu és 3 török, illetve számos kínai mű és feliratpacskolat mellett a Keleti Gyűjteménybe került hagyatékrész kiemelkedő fontosságú részét alkotja a belső-mongóliai utazás legfontosabb tudományos hozadékainak kéziratos anyaga. A Ligeti által közreadott főbb eredmények, mint az akkoriban kellően nem ismert katonai-közigazgatási beosztás, illetve a belső-mongol törzsi és nyelvjárási megoszlás feltárása (Ligeti/01), a mongol buddhizmus gyakorlati oldalának bemutatása (Ligeti/01/07, Ligeti/01/12) és a tibeto-mongol buddhizmus szent szövegei kanonikus gyűjteményének mongol változata, az úgynevezett Kandzsúr részletes katalógusa elkészítésének (Ligeti/19–20) fizikai lenyomata mind-mind megtalálható az iratanyagban. Ennél nagyobb a jelentőségük az utazásról készített, részben publikálatlan jegyzeteknek (Ligeti/01/06), de az első utazáshoz kapcsolódó anyagok közül a legfontosabb az archaikus mandzsúriai mongol szigetnyelv, a dahúr különböző nyelvjárásaiból készített, máig kiadatlan, folklórszövegeket és lexikai adatokat egyaránt tartalmazó 1930–31-es gyűjtés (Ligeti/05).

Az 1936–37-es afganisztáni utazás hozadékai között mindenképpen említést érdemel az a századforduló körül keletkezett verses füzet, amely az iráni–afganisztáni mongol helyőrségek erősen elperzsásodott és sorvadó maradéka által akkor még beszélt mogol nyelv kevés írott emléke egyikeként nem kora és kivitele, de kimondott ritkasága miatt képvisel komoly értéket.[5]

5. „Ligeti füzet" jelzettel a mongol kéziratok között található; a részleges feldolgozásához kapcsolódó jegyzeteket a Ligeti/48 jelzetű doboz tartalmazza.

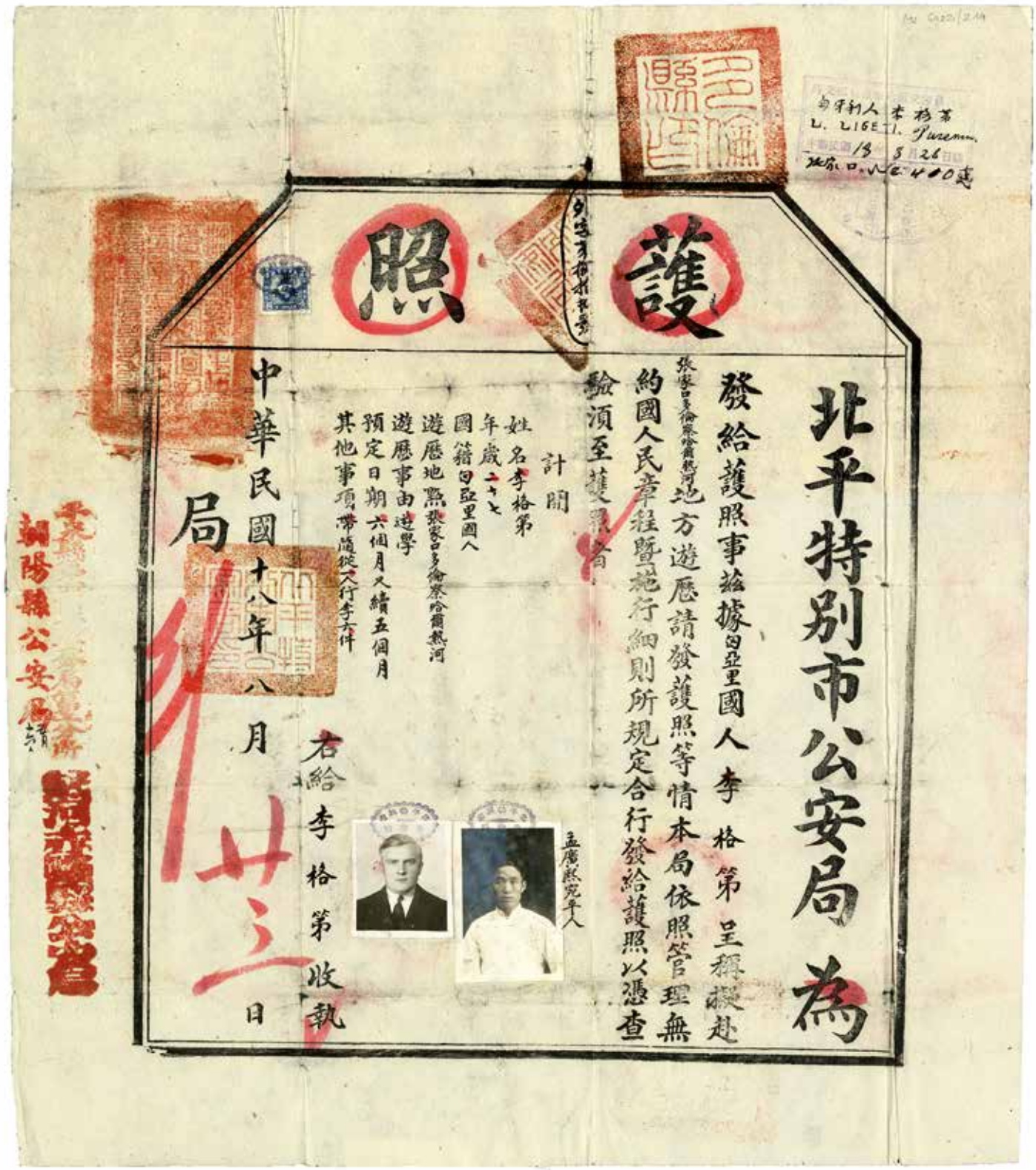
Ligeti Lajos autográf útvonaltérképe belső-mongóliai útjáról, 1929

Ugyanezen nyelv máig közreadatlan (egy közel 4000 szavas szójegyzék mellett összefüggő folklór- és egyéb szövegeket is magában foglaló) nyelvi anyagai, amelyek ráadásul több nyelvjárást képviselnek, a hagyatékrész páratlanul becses részét alkotják (Ligeti/49–51). Az előző két kiadatlan gyűjtést mennyiségében is lényegesen felülmúló, formailag és nyelvileg is sokrétű afganisztáni török anyagok (Ligeti/54–57) jelentősége a hagyatékrészben a dahúrhoz és mogolhoz mérhető. Fontosságukat fokozza, hogy az észak-afganisztáni török, elsősorban özbeg nyelvű népesség máig sem tökéletesen tisztázott dialektális megosztottságának feltérképezésében számottevő segítséget nyújthatnak. Mennyiségükben és jelentőségükben ezek mögött elmaradnak ugyan, de szintén említésre méltók az afganisztáni perzsa nyelvváltozatokból készült feljegyzések (Ligeti/52–53).

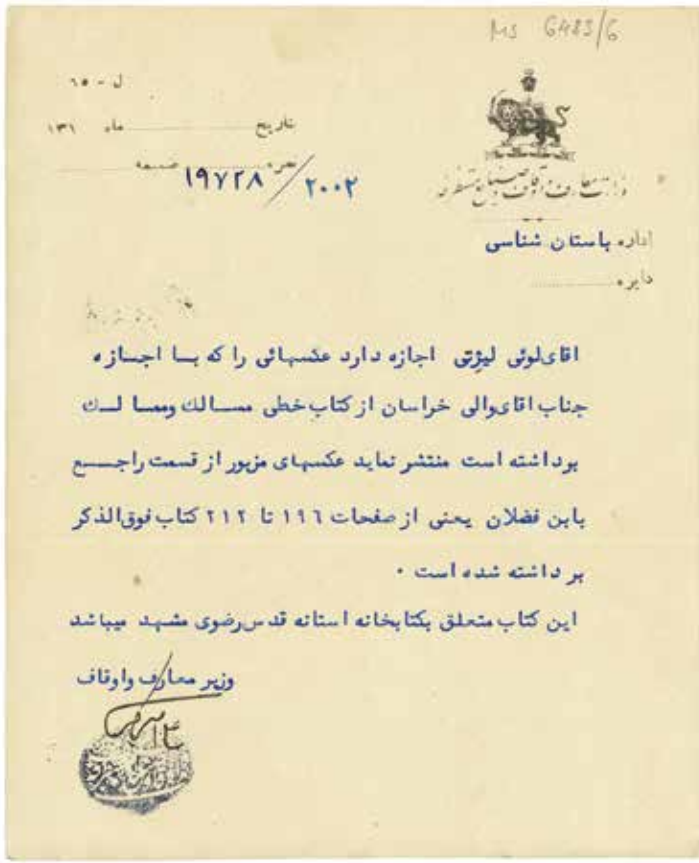
A harmadik, 1940-es japán utazásról néhány hivatalos iraton kívül csak kevés tudományos tartalmú dokumentum került be a Keleti Gyűjteményben őrzött hagyatékrészbe, mivel ennek az útnak az iratai, eredményei, mondhatjuk, nem élték túl a háború pusztítását.[6]

Utazásainak kísérődokumentumait (néhány Keleti Gyűjteménybeli apróságon túl) elsősorban Kézirattárunk őrzi: belső-mongóliai útjáról magyar és francia nyelvű hivatalos iratokat

6. A teljes hagyatékrész bővebb ismertetéséhez lásd: Rottár 2022.

Ligeti Lajos kínai nyelvű útlevele, 1929

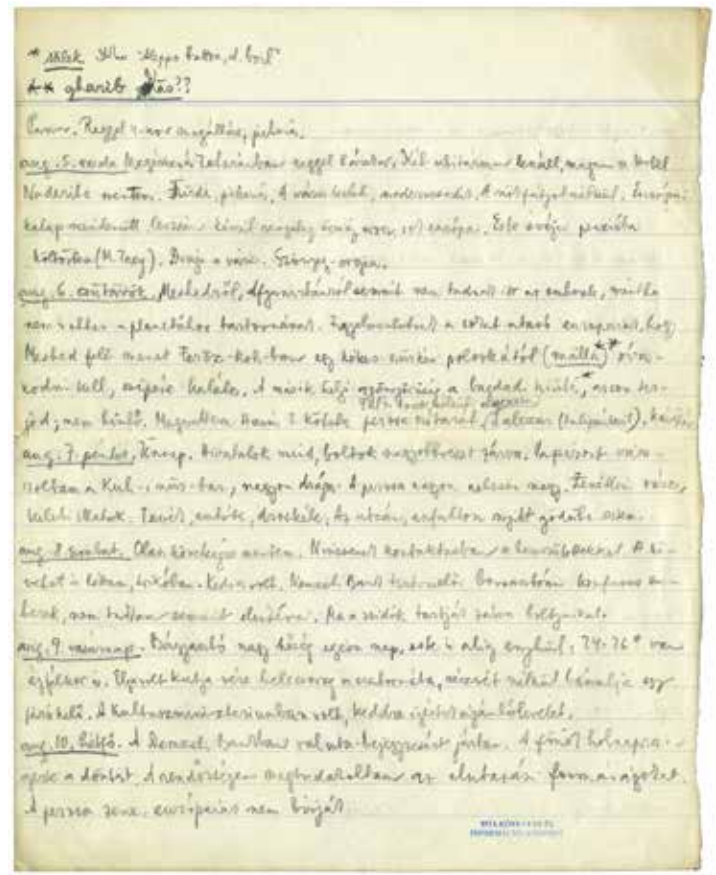

Ms 6483/6

۱۹۷۲۸ / ۲۰۰۲

اقای لوئی لیژتی اجازه دارد عکسهائی را که با اجازه
جناب اقای والی خراسان از کتاب خطی مسالك وممالك
برداشته است منتشر نماید عکسهای مزبور از قسمت راجع
باین فضلان یعنی از صفحات ۱۹۶ تا ۲۱۲ کتاب فوق الذکر
بر داشته شده است .
این کتاب متعلق بکتابخانه استانه قدس رضوی مشهد میباشد

وزیر معارف واوقاف

Miniszteri olvasási engedély Ligeti Lajos számára a meshedi könyvtárba, 1936

Ligeti Lajos naplótöredéke Perzsián át Afganisztánba tartó útjáról, 1936

Ms 6483/35

滯邦許可證
Permit for Stay in Japan

Ligeti Louis

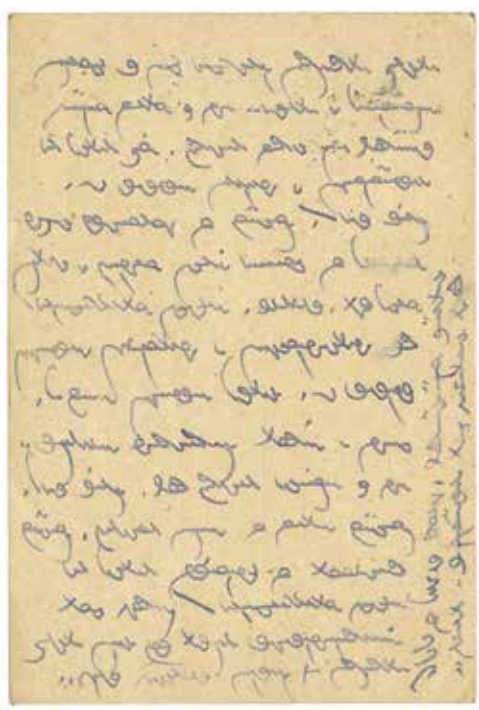
警視總監
The Superintendent General of the Metropolitan Police Board

Ligeti Lajos japán tartózkodási engedélye, 1940

és leveleket (Ms 6482/140–153), magánleveleket (Ms 6482/166–213), úti jelentéseit, naplófeljegyzéseit (Ms 6482/154–165), továbbá kínai hivatalos iratokat (Ms 6482/214–218); afganisztáni útjáról magyar, francia és perzsa nyelvű hivatalos iratokat (Ms 6483/1–9), a napi ügyes-bajos dolgokkal (pl. táviratfeladás, orvosi vizit, pénzváltás) kapcsolatos perzsa nyelvű dokumentumokat (Ms 6483/8–19), továbbá leveleket (Ms 6483/20–26); japán útjáról magyar nyelvű hivatalos iratokat és leveleket, illetve japán nyelvű tartózkodási engedélyét (Ms 6483/27–34), valamint egy rövid, japán nyelvű naplójegyzetet (Ms 6483/35) foglal magában a hagyatéka.

Ligeti első keleti útjáról hazatérve fizetés nélküli gyakornokként tanított a budapesti egyetemen, innen hívták vissza egykori párizsi tanintézetébe, az École Nationale des Languages Orientales Vivantes-ba két félévre mongolt tanítani. Megbízatása leteltével, 1934-ben állásajánlat és francia állampolgárság is várta volna, ám ő mégis hazajött Magyarországra. A nemzetközi elismertséget szerzett tudós pályája ekkortól kezdett felfelé ívelni. Egyetemi adjunktusi kinevezése után nem sokkal, 1936-ban az Akadémia levelező tagja lett, majd két év múltán már

Rincsen levele Ligeti Lajosnak Moszkvából, 1952. október 14.

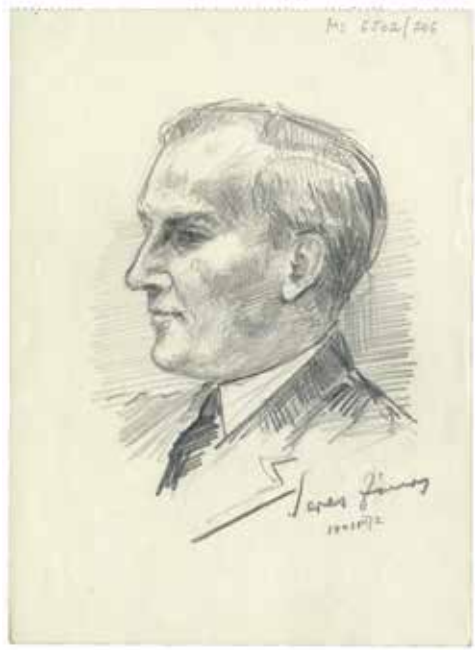
a Belső-ázsiai Tanszék nyilvános rendkívüli tanáraként tanít-hatott mongolt, később tibetit is. Elnöke lett a Magyarságtudományi Intézetnek, 1942-től pedig mintegy húsz éven át a Kelet-ázsiai Tanszéket is vezette. Az egyetemi átalakulások tendenciáit követve az említett két egységhez csatlakozott később a Török Filológiai, illetve a Sémi Filológiai és Arab Tanszék, és jött létre az ELTE-n az Orientalisztikai Tanszékcsoport, melynek Ligeti Lajos lett a vezetője. Akadémiai rendes tagsága (1947) után, 1949 és 1970 között alelnökként és különféle bizottságok tagjaként szolgálta a testületet altajisztikai akadémiai kutatócsoportot alapított. Számos magyar és nemzetközi tudományos társaságnak volt aktív tagja, nemzetközi konferenciák szervezője és résztvevője. Tudományos közéleti működését Kézirattárunkban őrzött hagyatékában tetemes iratanyag dokumentálja. Nagyon jelentős a külföldi tudományos és egyetemi intézetekkel, akadémiákkal, nagykövetségekkel, könyvtárakkal, folyóiratokkal folytatott levelezése is – s mivel gyakran indigóval gépelt, az ő elküldött leveleiből is van példányunk. 1950-től alapító főszerkesztője volt az Akadémia idegen nyelvű orientalisztikai folyóiratának, az *Acta Orientaliá*nak, és egyik megszervezője[7] és gyarapítója[8] az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteményének.

Magánlevelezésében külföldi pályatársak francia és német nyelvű levelei mellett mongol, török, japán, orosz kollégák levelei is megtalálhatók. Több mint harminc mongol, orosz és francia nyelvű levelet olvashatunk Bjambín Rincsen mongol író, nyelvész akadémikustól (Ms 6498/144–174), aki doktori disszertációját a Magyar Tudományos Akadémián védte meg (egyik bírálója Ligeti Lajos volt). Egykori mesterétől, Németh Gyulától közel százötven levelet őrzött meg a hagyatéka (Ms 6487/1–144), de igen sok levél van tanítványaitól, későbbi pályatársaitól, Schütz Ödön armenistától (Ms 6499/11–111) és Sinor Dénes magyar származású amerikai orientalistától is (Ms 6499/173–244). Rendkívül érdekesek azok a beszámoló levelek, melyeket tanítványai írtak külföldi ösztöndíjas képzéseikről Mongóliából, Japánból, ahová professzoruk támogatása és pártfogása révén jutottak el. Az indigónak hála, Ligeti Lajostól sok, nekik szóló válaszlevél is fennmaradt, amelyekből kiviláglik, hogy komoly tanulást és munkát követelt meg diákjaitól, akik közül később többen is atyamesterükként tekintettek rá, beszámoltak pályájuk alakulásáról, kikérték véleményét és tanácsait.[9] De nemcsak tanítványok, hanem önjelölt kutatók is gyakran írtak neki, különféle elméleteikről kérdezték vagy éppen győzködték. E levelek a hagyaték feldolgozása alkalmával a „bolondgombák" feliratú borítékból kerültek elő.

7. A Keleti Gyűjtemény létrehozására Keresztury Dezső akkori főkönyvtárnok nyújtott be javaslatot, melynek példányát – Ligeti Lajos autográf jegyzeteivel – a Kézirattár is őrzi (Ms 6489/285). ¶ 8. A már említett adományok mellett az 1955-ös hivatalos kínai útjáról hozott, 2500 darabból álló kollekció vetette meg a Keleti Gyűjtemény kínai gyűjteményének alapját. ¶ 9. Apor Éva, Bese Lajos, Bethlenfalvy Géza, Bodrogligeti András, Csongor Barnabás, Diószegi Vilmos, Ecsedy Ildikó, Ferenczy Mária, Hazai György, Kakuk Zsuzsa, Kara György, Kőhalmi Katalin (Uray Gézáné), Lőrincz László, Mándoky Kongur István, Melles Kornélia (Hardi Péterné), Nagy Lajos Gyula, Róna-Tas András, Sárközi Alice (Kónya Albertné), Szilágyi Éva (Rozgonyi Ivánné), Tatár Mária Magdolna, Terjék József, Tőkei Ferenc, Vásáry István, Vekerdi József.

Ligeti Lajos, Seres János ceruzarajza, 1943

Keleti Gyűjteményünk hagyatékrészének dokumentumai az életmű tematikus összetételét jól leképezik, az egyes témakörök terjedelmi arányai mindazonáltal jelentősen eltérnek a Ligeti Lajos publikációs listájában foglaltaktól. A magyar nyelv régi török jövevényszavait érintő kutatás, amely közismerten Ligeti kutatásainak gerincét alkotó, a teljes tudományos életművön végigvonuló hatalmas témakör, ehhez képest meglepő módon alulreprezentált a hagyatékban, de még így is jelentős hányadát alkotja annak (szigorúan véve Ligeti/42–46). Bár eredetileg az előzőhöz kapcsolódó háttérkutatásként fogott bele Ligeti a mongol nyelvtörténet egyes kérdéseinek tisztázásába, később már önálló, elsődleges témaként évekig meghatározta kutatási programját, illetve ezáltal a személyéhez kötődő tudományos műhelyek munkájának fő irányvonalát is. Ezen belül az „altaji nyelvek" viszonyának tisztázása, az ős-, „para-", illetve ómongol töredékek értelmezése, a (különféle írásokkal rögzített) középmongol és preklasszikus írott mongol források szigorú és aprólékos filológiai feldolgozásának éveken át keletkezett bőséges iratanyaga kevés újdonsággal szolgál a publikációiban megjelentetett adatokhoz képest. (Dialektológiai jelentősége révén a fent már említett, kiemelkedő jelentőségű eredeti nyelvi nyersanyagok mongol vonatkozású része is ide kapcsolódik.) Több érdekességet szolgáltat a kínai császári tolmács- és fordítóirodák által összeállított különféle „sino–barbár" (azaz kínai–nem kínai) szójegyzékek feldolgozása cédulaszótár formában, amelyek egy része nyomtatásban szintén nem jelent meg (Ligeti/25–34). Még jelentősebb azonban a kínai (főként korai mandarin) történeti fonetikai rekonstrukcióval kapcsolatban kidolgozott jegyzetanyag (Ligeti/37–38), amely az előbbi szójegyzékekben szereplő „barbár" szavak helyes értelmezését segítendő, az ezek átírására használt kínai írásjegyek által jelölt, pontos egykori hangalakok kikövetkeztetését kísérelte meg. Ezekből önálló tanulmányként szinte semmi nem látott napvilágot.

E területek mellett az életmű és így a hagyaték fontos részét képezik a nyelvtörténeti kutatások történeti hátterének felderítését, történettudományi összefüggéseinek összegzését célzó anyagok, illetve az egyes részkérdésekhez kapcsolódó, ezekből fakadó olyan szakirányú vizsgálódások, amelyek idővel önálló kutatássá előlépve fontos, sokszor úttörő szakterületi vívmányokat hoztak a turkológia, mandzsu-tunguzisztika, a mongolisztika és kimondottan a mongol buddhizmus tanulmányozásának területén. Bár ezek túlnyomó többségét Ligeti maga közreadta, a hagyaték számos ponton tartalmaz olyan kiegészítő adatokat, amelyek ma is tudományos érdeklődésre tarthatnak számot. Ezek közül talán érdemes külön kiemelni a dzsürcsen és a mandzsu viszonyára, illetve mindkettő történeti fejlődésére irányuló kutatásainak feljegyzéseit, amelyek jelentős részben szintén kiadatlanok (Ligeti/23–24).

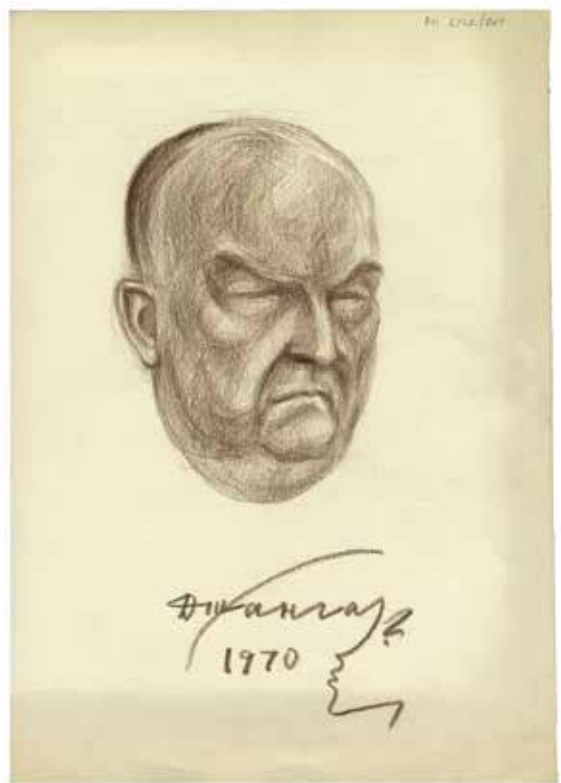
A budapesti nyelvészek „Kruzsok" néven ismert, az 1870-es években alapított asztaltársaságába Melich János hívta meg Ligeti Lajost 1924-ben. A körből Gombocz Zoltán halála után alakult kisebb társaság, a „Destruktív Nyelvészek Társasága" (Pais Dezső, Bárczi Géza, Fekete Lajos, Kniezsa István, Laziczius

Ligeti Lajos a Kruzsokban. Részlet a Pais Dezső 70. születésnapjára készített Pais-albumból, 1956

Gyula és Tamás Lajos) maga is megtartotta hetenként szűkebb összejövetelét, melynek Ligeti Lajos, „Sárga Lui" központi alakja volt. A szoros szakmai és baráti ragaszkodásra a kör tagjainak Ligeti hagyatékában olvasható levelei a tanúk. Fennmaradt egy fényképsorozat is a Pais Dezső hetvenedik születésnapjára 1956-ban készült kéziratos Pais-albumról is,[10] amely Kubínyi László grafikái révén a Kruzsok, a Nyelvtudományi Társaság és az egyetemi tanszékek több tagjának képmását örökítette meg, ha karikírozva is (Ms 6502/324–346). Ligeti Lajosról két ceruzarajzot (Ms 206–207) és egy árnykép két példányát (Ms 208–209) is őrzi a Kézirattár.

Egyrészt a gazdag életút, a korszakos jelentőségű tudományszervezési tevékenység, másrészt a számos kinevelt, a tudományos pályán tartósan megmaradt tanítvány és a nemzetközi kapcsolati háló biztosította, hogy Ligeti Lajost több tudományterület művelői is az orientalisztika egyik legnagyobb magyar alakjaként tartják számon. Budapesten és Szegeden több egyetemi tanszék alapítójaként, alapítását lehetővé tevő támogatójaként vagy újjászervezőjeként tiszteli. Mindezen okokból hagyatéka iránt is jelentős az érdeklődés. Az iratok kutathatóvá tétele lezárult, a fentebb kiemelt kiadatlan nyersanyagok feldolgozása, közzétételre való előkészítése pedig már folyamatban van.

Ligeti Lajos a Džangar/Jaŋgar kalmük-ojrát *epikus hőskölteményciklus címszereplő protagonistájának alakjában. Ismeretlen alkotó rajza, 1970*

10. A „hivatalos", ünneplő tanulmánykötet (Bárczi–Benkő 1956) mellett készített „kéziratos" Pais-album eredetijét az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Könyvtára őrzi.

Az Akadémiai Könyvtár épülete a Duna felől nézve

Az Akadémiai Könyvtár lépcsőháza

Molnár Andrea

Tudományos szakkönyvtár – országos közfeladatokat ellátó intézmény

KORSZAKVÁLTÁS, VEZETŐVÁLTÁS

A Magyar Tudományos Akadémia hazai tudománypolitikában betöltött szerepének újraértékelése már az 1980-as évek második felében az általános politikai megújulási törekvésekkel egyidejűleg napirendre került.[1] Az MTA az ötvenes évek óta az ország legfőbb tudományos szerve volt, de a kutatásfejlesztés előtérbe kerülése, a kutatási eredmények hasznosulásának igénye, valamint az egyetemek megerősödése és autonómiatörekvései miatt egyre határozottabb igény mutatkozott az Akadémia központi szerepének visszaszorítására, a kutatóhálózat korszerűsítésére és feladatainak újragondolására.[2] Az új akadémiai törvény megalkotása heves vitákkal terhelt hosszú folyamat volt. Bár mind a törvény, mind az alapszabály első változata 1989 nyarán elkészült, nem terjesztették a közgyűlés elé,[3] hanem csak az alapszabályt újították meg úgy, hogy az a hatályos akadémiai törvényerejű rendelettel[4] ne legyen ellenkező, mégis utat engedjen a változásoknak.[5] Átmeneti megoldásnak szánták, számos eleme azonban a későbbiekben is érvényben maradt. Az új törvényt csak évekkel később, 1994 márciusában, a rendszerváltás utáni első kormányzati ciklus végén fogadta el az országgyűlés.[6]

A viták során egyértelművé vált, hogy az akadémiai intézethálózat működésének átalakításakor hangsúlyos szempont lesz az autonóm működés biztosítása. Az a könyvtárszakmai felügyeleti jogkör, amelyet az Akadémiai Könyvtár az intézeti könyvtárak felett gyakorolt, 1994-től végérvényesen megszűnt. Az új akadémiai szabályzatrendszer hatályba lépéséig Rózsa György főigazgató továbbra is igyekezett segíteni az intézeti könyvtárak hálózatát, fenntartotta az elsősorban a természettudományokat segítő tudományos információellátást: a heti szakirodalomfigyelést, idézettségi mutatók készítését, a nemzetközi cserét, a dokumentáció- és bibliográfiakészítést és még számos olyan szolgáltatást, amely a kutatói tevékenységet szolgálta. Az egyre súlyosodó anyagi gondok, a létszámcsökkenés és a fejlesztési nehézségek idején ez a könyvtári összefogás jelentősen segítette az intézeti könyvtárak és a kutatók munkáját.

Az Akadémia státuszát érintő hosszadalmas jogi bizonytalanság ellenére a könyvtári dolgozók számára fontos fejlemény volt, hogy elkészült és hatályba lépett a közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény,[7] amely a közintézmények dolgozói alkalmazásának munkajogi szabályrendszerét adta meg, és hatálya

1. Kónya 1994, 46. ¶ 2. Molnár 2022, 11–13. ¶ 3. Részben az Akadémia jövőjét illető erőteljes nézetkülönbségek miatt, részben azért, mert valószínűsítették, hogy az 1990 tavaszán esedékes választások után összeülő országgyűlés nem tűzné napirendjére, nem hívták össze a tervezett rendkívüli közgyűlést. *Uo.*, 17. ¶ 4. A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1986. évi 5. számú törvényerejű rendelete a Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1979. évi 6. számú törvényerejű rendelet módosításáról. ¶ 5. A szabályzatot az 1990. február 27-én megtartott rendkívüli közgyűlés fogadta el. Molnár 2022, 19–21. ¶ 6. Az 1994. évi XL. törvényt a Magyar Tudományos Akadémiáról az Országgyűlés 1994. március 28-i ülésnapján fogadta el, és 1994. június 30-án lépett hatályba. ¶ 7. A közalkalmazottak jogállásáról szóló törvény 1992. május 5-én fogadta el az Országgyűlés és 1992. július 1-jétől lépett hatályba.

kiterjedt a közgyűjtemények, így a könyvtárak munkatársaira is.[8] A törvény számos előnnyel járt a dolgozók számára, meghatározta az adható bérminimumot, stabil alkalmazási feltételeket biztosított (megszabta az elbocsáthatóság feltételeit, szabályozta a végkielégítés mértékét stb.).

Az új akadémiai törvény hatályba lépése után néhány hónappal, 1994 őszén elfogadták az új alapszabályt, majd 1995 májusában az új ügyrendet. Ez a szabályegyüttes a várakozások ellenére[9] nagyon röviden említette az Akadémiai Könyvtárat: az Alapszabály 54. §-a értelmében a Könyvtár felügyeleti szerve a Vezetői Kollégium állandó bizottságaként működő Könyvtári Bizottság lett, amely „ellátja az Akadémiai Könyvtár és – az AKT-val[10] együttműködve – az akadémiai kutatóintézetek szakkönyvtárainak szakmai felügyeletét; a könyvtárak vezetői kötelesek a bizottság számára a felügyelet körében kért tájékoztatást megadni". Az Alapszabály 75. §-ának három pontja szól még az Akadémiai Könyvtárról, miszerint a Könyvtár önálló jogi személyiségű nemzeti intézmény, amely „az akadémiai kutatóintézetek és támogatott kutatóhelyek könyvtárai részére – igényük szerint – szakmai támogatást nyújt".[11]

A könyvtárak működtetésének részletesebb és hatékony szabályozása érdekében az AKT 1995 októberében bizottságot küldött ki, és „aggodalmát fejezte ki az MTA Könyvtárában folyamatba tett intézkedések miatt".[12] Az, hogy ennek a nézeteltérésnek az állásfoglalásban nyoma maradt, jól mutatja az AKT bizalmatlanságát a leköszönő idős, 73 éves főigazgatóval szemben, aki az előző, szocialista éra képviselőjének számított, jóllehet a politikai változások éveiben egyre súlyosbodó anyagi és egyéb nehézségek idején is elkötelezetten irányította a Könyvtárat, és tartotta fenn annak folyamatos, színvonalas működését.[13]

Rózsa György idős korából következően is már évek óta időszerű volt a vezetőváltás az Akadémiai Könyvtár élén, de az erről szóló döntés még az új törvény és alapszabály elfogadása után is függőben maradt. Csak 1995 októberében jelent meg az *Akadémiai Értesítő*ben a nyilvános pályázat a főigazgatói tisztségre,[14] az új vezető munkába állását a kiírás szerint a következő év március 1-jétől tervezték. Sikertelenség miatt a pályázat kiírását 1996 márciusában meg kellett ismételni,[15] de Rózsa György az eredeti terveknek megfelelően 1996. március 1-jétől nyugdíjba vonult. Utolsó munkanapján Kosáry Domokos,[16] az MTA elnöke személyesen adta át neki a Pro Sciencia díjat a Könyvtári Bizottság ülésén.[17] A Könyvtár vezetését a következő négy hónapban elnöki megbízottként Domsa Károlyné[18] főigazgató-helyettes látta el.

Engel Pál

ENGEL PÁL RÖVID FŐIGAZGATÓI MŰKÖDÉSE – KONSZOLIDÁCIÓS TÖREKVÉSEK A KÖNYVTÁRBAN

Az Akadémiai Könyvtár élére a kitűnő történészt, Engel Pált sikerült megnyerni, aki – hasonlóan Glatz Ferenchez,[19] az MTA 1996 májusában megválasztott új elnökéhez – az MTA Történettudományi Intézetéből érkezett, és hivatalosan 1996.

8. 150/1992. (XI. 20.) Korm. rendelet a közalkalmazottak jogállásáról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a művészeti, a közművelődési és a közgyűjteményi területen foglalkoztatott közalkalmazottak jogviszonyával összefüggő egyes kérdések rendezésére ¶ 9. Mokányné Nagy–Rózsa 1994, 553. (547–555) ¶ 10. Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa ¶ 11. Molnár 2022, 121. ¶ 12. *Az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa 1995. október 16-i ülésének (AKT 7/95.) állásfoglalásai,* AKT 7/1/95.(X. 16.) állásfoglalás, *Akadémiai Értesítő,* 1995. december 15., 202. ¶ 13. Az Akadémiai Levéltár számos irata tanúsítja elkötelezettségét a technológiai fejlesztés, a modern információszolgáltatás, a számítógépes feldolgozás és az internet adta lehetőségek kihasználása iránt. AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 14. *Akadémiai Értesítő,* 1995. szeptember 15., 173. ¶ 15. *Akadémiai Értesítő,* 1996. március 18., 30. ¶ 16. Kosáry Domokos, történész, szakterülete az újabb kori magyar és európai történelem. 1981-ben az MTA levelező, 1985-ben rendes tagjává választják. 1990 és 1996 között az MTA elnöke. ¶ 17. Emlékeztető az MTA Könyvtári Bizottsága 1996. február 29-i üléséről, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 18. Dr. Domsa Károlyné Szabó Alojzia az Eötvös Loránd Tudományegyetemen magyar–arab szakon végzett 1966-ban, majd diplomája megszerzése után az Akadémiai Könyvtár munkatársa lett a Nemzetközi Csereszolgálati Osztályon, amelynek vezetőjévé 1977-ben nevezték ki. 1989-től 2006-ig, nyugdíjazásáig a könyvtár főigazgató-helyettese volt. ¶ 19. Glatz Ferenc történész, 1989-től 1990-ig művelődési miniszter. 1990 és 1996 között, valamint 2002-től 2012-ig az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója. 1993-ban az MTA levelező, 2001-ben rendes tagjává választották, 1996 és 2002 között az MTA elnöke.

július 1-jén állt munkába a Könyvtár főigazgatójaként. Az elismert középkorkutató 1938-ban született Budapesten, iskoláit is itt végezte, 1961-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán történelem–könyvtár szakos diplomát szerzett. Bár már egyetemi éveitől fogva a történelem állt érdeklődése középpontjában, pályája első két évtizedében különböző könyvtárakban dolgozott és szerzett könyvtárvezetői tapasztalatot, emellett végezte történettudományi kutatásait. 1961-től az ELTE Egyetemi Könyvtárában tudományos munkatársi besorolásban alkalmazták, ezzel párhuzamosan 1963 és 1965 között másodállásban tanársegédként oktatott az ELTE Kelet-európai Történeti Tanszékén. 1968-tól a Postai Műszaki Dokumentációs és Tájékoztatási Központban helyezkedett el, és 14 évig vezette annak egyik részlegét, a Posta Központi Szakkönyvtárat. 1974-ben Mályusz Elemér[20] munkatársaként bekapcsolódott a Zsigmond-kori Oklevéltár harmadik kötetének adatgyűjtési munkálataiba, továbbá éveken át közreműködött a Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Fényképgyűjteményének összeállításában.

1982 őszén a MTA Történettudományi Intézetébe került, és innentől minden idejét a kutatásra fordította. Néhány év múlva vezetői feladatokkal bízták meg: 1988-tól a Történettudományi Intézet Középkori Osztályát vezette, majd 1991-ben az intézet tudományos igazgatóhelyettesévé nevezték ki. A számos idegen nyelven beszélő és olvasó szakember 1986-ban a kandidátusi, 1994-ben a történettudomány doktora tudományos fokozatot szerezte meg. Szakmai elismertségét jól mutatja, hogy már egy évvel később, 1995-ben az MTA levelező tagjává választották, majd hat évvel később az MTA rendes tagja lett.[21]

Az újonnan kinevezett főigazgató fontos feladata volt a Könyvtár helyzetének lehetőség szerinti megszilárdítása az akadémiai konszolidációs folyamatokhoz illeszkedően.[22] Első lépésként fel kellett térképeznie az intézmény szakmai és gazdasági helyzetét annak érdekében, hogy koncepciót készíthessen a Könyvtár legfőbb problémájának, kibillent gazdasági egyensúlyának helyreállítására, és az egyensúlyhiányt kiváltó okok megszűntetésére.[23] 1996. november elejére elkészült jelentésével,[24] amelyet aztán a Vezetői Kollégium, majd az Elnökség is tárgyalt.

Az Akadémiai Könyvtár állapota az 1990-es évek közepén

Engel a könyvtári munkáról szóló beszámolójában egy könyvtárszakmai szempontból jól működő intézményt mutatott be, amelynek – az országban az elsők között – sikerült lépést tartania az információs szféra gyors fejlődésével, és megőrizte országos és nemzetközi státuszát. Az Akadémiai Könyvtár az 1990-es évek közepén is az ország egyik legnagyobb tudományos könyvtára volt mind állományának nagysága (1995. december 31-i adatok: 1 058 674 kötet, 315 765 periodika, 666 765 kézirat és 26 310 mikrofilm, összesen 2 067 514 dokumentum), mind éves gyarapodásának mértéke[25] (1995-ben 11 450 kötet, 4350 periodika, 23 139 kézirat, 1930 mikrofilm, összesen 40 869 dokumentum) alapján.[26] Az új könyvtárépület megnyitása óta már nem csak tudományos kutatók látogatták az intézményt, mert az olvasótermi férőhelyek száma megháromszorozódott. Különösen népszerű lett a Könyvtár az egyetemi hallgatók körében, 1990 és 1995 között a könyvtárlátogatókon belüli arányuk 24%-ról 57%-ra nőtt. Az 1990-es évek első felében jelentősen, 143%-kal megnövekedett a beiratkozott olvasók száma, de napi jeggyel is sokan használták a gyűjteményt, ami az olvasótermek szinte állandó telítettségét jelentette. A helyben használt dokumentumok száma 126%-kal, a kölcsönzéseké 78%-kal, a könyvtárközi forgalom 38%-kal emelkedett.[27]

A számítástechnikai fejlődés adta lehetőségeket az Akadémiai Könyvtár már az 1970-es évek óta kihasználta, és élen járt a könyvtári munkafolyamatok gépesítése és az új típusú szolgáltatások bevezetése terén. 1992-ben bevezették a világszerte terjedőben lévő és kiváló referenciákkal rendelkező Aleph integrált könyvtári rendszert, 1994-ben a használók számára is elérhetővé vált az MTA új számítógépes katalógusa, az OPAC.[28] E technikai fejlesztésekkel tehát jelentős részben teljesítették a modern könyvtártól elvárható kritériumokat. A digitális katalógus

20. Mályusz Elemér történész, középkorkutató, egyetemi tanár a budapesti tudományegyetemen, 1930-ban az MTA levelező, 1941–1949 között rendes tagja. 1945-ben politikai okokból kényszernyugdíjazták. 1947–1954-ben az evangélikus egyház levéltárosa, 1954-től nyugalomba vonulásáig (1968) az MTA Történettudományi Intézet főmunkatársa. ¶ 21. Az Engel Pál életére vonatkozó adatok forrásai: Glatz 2009, 2–4., valamint http://users.atw.hu/omt/omt/szem/engel/oneletrajz.htm ¶ 22. Az MTA kutatóintézeti hálózatának konszolidációs céljait (alapellátás rendbetétele, fejlesztés megindítása, infrastruktúra, könyvtárak helyzetének optimalizálása) az 1996. decemberi, majd az 1997. májusi közgyűlés fogadta el. Az intézethálózat konszolidációját két szakaszra tervezték (I. 1997–1999, illetve II. 2000–2002), de csak az első valósult meg. ¶ 23. Engel Pál levele Glatz Ferenchez, az MTA elnökéhez, E-756/96, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 24. Engel Pál, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának helyzetéről,* 1996. november 11., 9, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 25. „…egy könyvtár mint üzem nagyságát nem annyira az állomány kötetszáma, mint inkább az évente feldolgozandó mennyiség, vagyis az évi gyarapodás jellemzi." Összehasonlításul az Egyetemi Könyvtár és az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár évi gyarapodási adatai ugyanarra az időszakra vonatkozóan: az előbbi 6000, az utóbbi 7500 kötettel gyarapodott. Engel Pál, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának helyzetéről,* 1996. november 11., 1, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 26. Fekete 1996, 15. ¶ 27. A számadatok itt és a továbbiakban is az évi beszámolókból származnak. ¶ 28. Online Public Access Catalog – hálózaton elérhető nyilvános könyvtári katalógus

persze csak az állomány legfrissebb részét tartalmazta, és hatalmas feladatot jelentett a továbbiakban a Könyvtár korábbi, főleg papíralapú cédulakatalógusainak számítógépes adatbázisba való felvitele (úgynevezett retrospektív konverzió), amely reálisan kiegészítő erőforrást és munkaerőt igényelt volna. Szintén az 1990-es években kezdték gépesíteni a kölcsönzési nyilvántartást és a folyóiratállományt.

Az intézmény a hagyományos tájékoztatómunka keretében akadémiai és egyéb belföldi és külföldi kéréseknek megfelelően bibliográfiai jellegű összeállításokat készített, irodalomkutatást és számítógépes szakirodalmi információszolgáltatást is végzett.

Sajátos jellegéből adódóan és hagyományaiból következően a Könyvtár a szakkönyvtári funkción kívül egyéb feladatokat is ellátott. Különgyűjteményeiben gyűjtötte a tudományos szempontból fontos hagyatékokat, kéziratokat és könyvritkaságokat; kezelte és működtette az Akadémiai Levéltárat. Ezeken kívül volt még két olyan részlege, amelyek nem tartoztak szorosan a könyvtári profilhoz: az egyik a nyolc fővel működő Tudományelemzési Osztály, a másik az önálló költségvetésű Lukács Archívum és Könyvtár, amely kilenc munkatárssal külön helyen, Lukács György egykori lakásában működött.[29]

A Könyvtár működésének aggodalomra okot adó fejleményei mind-mind a gazdasági nehézségekre, az 1992 óta egyre csökkenő mértékű pénzügyi támogatásra voltak visszavezethetők. Jóllehet a szakképzettséget igénylő újabb feladatok mennyisége megnövekedett, és emellett a hagyományos könyvtári munka is megmaradt, az 1990-es évek első felében évről évre csökkent a könyvtári dolgozók létszáma. Míg 1991-ben 187 fő volt a 8 órára vetített átlaglétszám, addig 1996-ban csaknem 15%-kal kevesebb.[30]

A gyarapodás különböző forrásai révén érkezett dokumentumok mennyisége is egyre kevesebb lett. Az Akadémiai Könyvtár számottevő cserekapcsolattal rendelkezett, 1991 és 1995 között az új könyvek 35–42%-a, a folyóiratok 60–64%-a származott ebből a forrásból. A cserepartnerektől kapott művek a gyarapítás legértékesebb részét képezték, ezeket magas áruk miatt vásárlással aligha tudta volna megszerezni a Könyvtár. Az 1990-es évek közepére a cserekapcsolatok is zsugorodni kezdtek, a csereintézmények száma öt év alatt 19%-kal (1508-ról 1218-ra), a kapott könyvek és folyóiratok száma 26%-kal, a küldött dokumentumok száma 40%-kal esett vissza.

Drámai visszaesés mutatkozott a vásárlásoknál is: az 1989. évi adatokhoz viszonyítva 1995-re a könyvvétel 74%-kal csökkent. A folyóiratok előfizetésénél is hasonló volt a helyzet, 1993-ban több évtized után egyetlen új folyóiratot sem tudtak megrendelni, viszont kénytelenek voltak lemondani 33-at. 1995-ben 150 előfizetést szüntettek meg, 1997-re az öt évvel korábbiaknak már csak a 25%-át tudták megrendelni.[31]

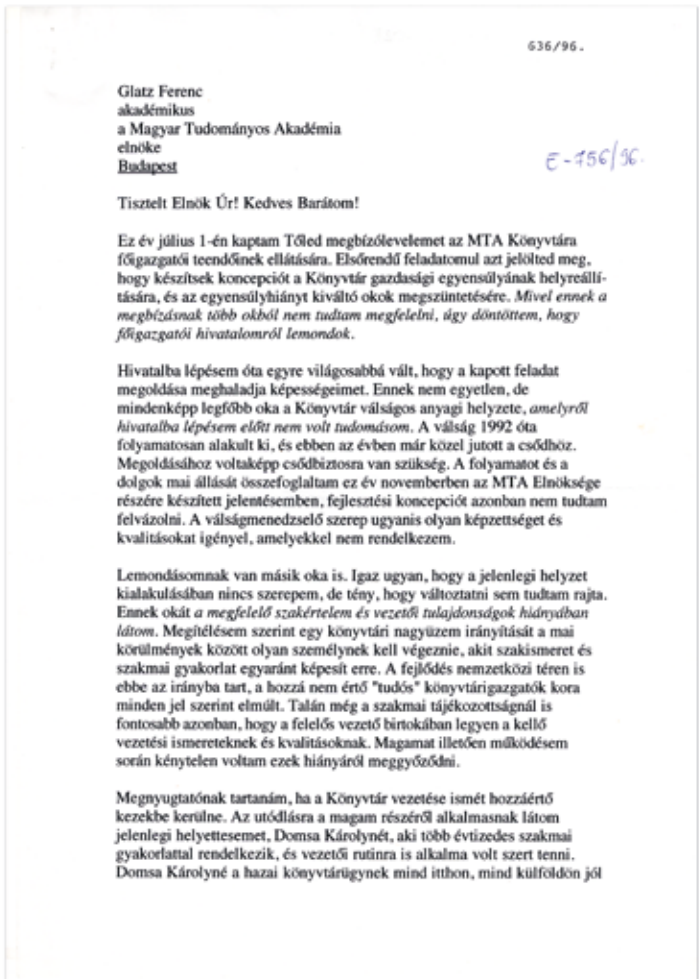
A súlyosan romló anyagi helyzet, illetve az alulfinanszírozottság miatt már a 90-es évek közepére nyilvánvalóvá vált, hogy rövid távon sem lehet fenntartani a korábbi színvonalat, és lehetetlenné válik a szükséges fejlesztések megvalósítása (például számítógépes terminálok beszerzése). A költségvetésen belüli fő tételek aránya is súlyosan torzult. Míg 1991-ben a teljes kiadás (169 millió Ft) 38%-át, 65 millió Ft-ot fordították állománygyarapodásra és 51%-át bérre és szolgáltatásokra (86 millió Ft), addig 1996-ban a rendelkezésre álló 214 millió Ft-ból már csak 22 millió Ft (10,3%) maradt gyarapításra, és 170 millió Ft (a teljes kiadási keret 79,5%-a) ment bérre és szolgáltatásokra.

A Könyvtár bevételének döntő hányada (átlagosan évi 85–86%-a) az MTA költségvetési támogatása volt, amelyet 1993-ig pótlólagos juttatásokkal is kiegészítettek. A bevétel fennmaradó része pályázatokból és alapítványi pénzekből származott. 1996-ban az MTA központi költségvetéséből 28 millió Ft kölcsönnel kellett kisegíteni a Könyvtárat működésének fenntartása érdekében.[32]

Koncepciók és javaslatok a krízishelyzet megoldására

Engel Pált váratlanul érte a Könyvtár anyagi helyzetének súlyossága, csődközeli állapota. Az MTA elnöke azzal bízta meg, hogy a rossz anyagi helyzet kiváltó okait szűntesse meg, de Engel a helyzetfelmérés után úgy érezte, hogy e feladat megoldása meghaladja az ő hatáskörét és kompetenciáját.[33] Mivel a Könyvtár munkáját alapvetően jónak ítélte meg, érdemi szervezeti átalakításokra nem tett javaslatot, és a kritikus állapot legfőbb okaként a Könyvtár folyamatos alulfinanszírozását adta meg.[34] A jelentést 1996. november 13-án tárgyalta a Vezetői Kollégium, és arra a konklúzióra jutottak, hogy a fennálló problémák megoldásához az intézmény szakmai és gazdasági átvilágítása

29. Engel Pál, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának helyzetéről,* 1996. november 11., 5, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 30. Az 1990-es években az MTA intézeteiben is drasztikus létszámleépítésre került sor, az Akadémiai Könyvtár helyzete e tekintetben hozzájuk képest nem volt súlyos. ¶ 31. Engel Pál, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának helyzetéről,* 1996. november 11., 7, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 32. *Javaslat az Akadémiai Könyvtár pénzügyi helyzetével kapcsolatos intézkedésekre,* összeáll. Harmathy Attila, Engel Pál, Csomó István, Budapest, 1997. szeptember 11., 1, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 33. Engel Pál levele Glatz Ferenchez, az MTA elnökéhez, E-756/96, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 34. Engel Pál, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának helyzetéről,* 1996. november 11., 8, AL 215. MTA Könyvtára 757.

636/96.

Glatz Ferenc
akadémikus
a Magyar Tudományos Akadémia
elnöke
Budapest

E-756/96.

Tisztelt Elnök Úr! Kedves Barátom!

Ez év július 1-én kaptam Tőled megbízólevelemet az MTA Könyvtára főigazgatói teendőinek ellátására. Elsőrendű feladatomul azt jelölted meg, hogy készítsek koncepciót a Könyvtár gazdasági egyensúlyának helyreállítására, és az egyensúlyhiányt kiváltó okok megszüntetésére. *Mivel ennek a megbízásnak több okból nem tudtam megfelelni, úgy döntöttem, hogy főigazgatói hivatalomról lemondok.*

Hivatalba lépésem óta egyre világosabbá vált, hogy a kapott feladat megoldása meghaladja képességeimet. Ennek nem egyetlen, de mindenképp legfőbb oka a Könyvtár válságos anyagi helyzete, *amelyről hivatalba lépésem előtt nem volt tudomásom.* A válság 1992 óta folyamatosan alakult ki, és ebben az évben már közel jutott a csődhöz. Megoldásához voltaképp csődbiztosra van szükség. A folyamatot és a dolgok mai állását összefoglaltam ez év novemberben az MTA Elnöksége részére készített jelentésemben, fejlesztési koncepciót azonban nem tudtam felvázolni. A válságmenedzselő szerep ugyanis olyan képzettséget és kvalitásokat igényel, amelyekkel nem rendelkezem.

Lemondásomnak van másik oka is. Igaz ugyan, hogy a jelenlegi helyzet kialakulásában nincs szerepem, de tény, hogy változtatni sem tudtam rajta. Ennek okát *a megfelelő szakértelem és vezetői tulajdonságok hiányában látom.* Megítélésem szerint egy könyvtári nagyüzem irányítását a mai körülmények között olyan személynek kell végeznie, akit szakismeret és szakmai gyakorlat egyaránt képesít erre. A fejlődés nemzetközi téren is ebbe az irányba tart, a hozzá nem értő "tudós" könyvtárigazgatók kora minden jel szerint elmúlt. Talán még a szakmai tájékozottságnál is fontosabb azonban, hogy a felelős vezető birtokában legyen a kellő vezetési ismereteknek és kvalitásoknak. Magamat illetően működésem során kénytelen voltam ezek hiányáról meggyőződni.

Megnyugtatónak tartanám, ha a Könyvtár vezetése ismét hozzáértő kezekbe kerülne. Az utódlásra a magam részéről alkalmasnak látom jelenlegi helyettesemet, Domsa Károlynét, aki több évtizedes szakmai gyakorlattal rendelkezik, és vezetői rutinra is alkalma volt szert tenni. Domsa Károlyné a hazai könyvtárügynek mind itthon, mind külföldön jól

ismert, tekintélyes személyisége, aki jelenleg egyebek között a Könyvtári Kamara főtitkári teendőit is ellátja. Amennyiben egyetértesz ezzel a javaslattal, jó volna, ha nem átmeneti jelleggel, hanem meghatározott időre kapna megbízást, hogy képes legyen a megfelelő döntéseket meghozni.

A fenti okok alapján kérem mielőbbi felmentésemet a vezetői teendők alól. Egyben - élve a lehetőséggel, amelyet szíves voltál megbízólevelembe foglalni - kérem visszahelyezésemet az MTA Történettudományi Intézetének állományába. A továbbiakban szeretnék főképp szakmám művelésével foglalkozni, mert azzal, legalább is így remélem, a köznek nagyobb hasznára tudok lenni.

Budapest, 1996. december 9.

Engel Pál

Engel Pál lemondó levele Glatz Ferencnek az MTA elnökének, 1996. december 9.

szükséges. Az Elnökség elé november 19-én került a jelentés és a Vezetői Kollégium állásfoglalása. Ez alapján ad hoc bizottságot állítottak fel, hogy az „a könyvtár működésével kapcsolatosan olyan javaslatokat dolgozzon ki, amelyek a Könyvtár értékeinek megóvását, működésének zavartalanságát, egyben korszerűsítését szolgálják."[35] Ezzel bizottságok alakításának hosszú sora kezdődött meg a Könyvtár szervezeti és pénzügyi konszolidálásának reményében.

A főigazgató nem bízott abban, hogy a Könyvtár helyzetén hamarosan segíteni tudnak, ezért az ülésen bejelentette lemondását. 1996. december 9-én kelt levelében írásban is kérte felmentését a vezetői teendők alól és visszahelyezését az MTA Történettudományi Intézetének állományába.[36] A főigazgatói álláspályázatot 1997 februárjában írták ki újból, de mivel eredménytelen lett, Engel az MTA elnökének rábeszélésére[37] egy ideig még ellátta a főigazgatói teendőket.

1997 februárjában két jelentés is készült. Engel Pál felkérésére a nemzetközileg elismert könyvtáros szakember, Kabdebó Tamás,[38] az írországi Maynooth Egyetem könyvtárának igazgatója mérte fel a Könyvtár helyzetét, és jelentését eljuttatta az MTA elnökének is.[39] Az Elnökség által felállított háromtagú bizottság írásos anyagok, valamint a Könyvtár vezetőivel és osztályvezetőivel folytatott konzultációk alapján tájékozódott, és készítette el jelentését, amelynek megállapításai egybevágtak a főigazgatói jelentéssel, de a bizottság egyértelmű javaslatot tett a Tudományelemzési Osztály és a Lukács Archívum leválasztására.[40] Bár ezután újabb háromtagú bizottságot küldtek ki, Engel Pál a nyár folyamán maga készítette el a Könyvtár részletes fejlesztési koncepcióját, amely behatóan foglalkozott a Könyvtár jellegével, feladataival, profiljával és a fejlesztés költségigényével annak érdekében, hogy az anyagi csőd elkerülhető legyen.[41]

A koncepció készítése idején már ismert volt a készülő új könyvtári törvény tervezete,[42] és lehetett tudni, hogy az Akadémiai Könyvtárat mint az ország egyik legértékesebb közgyűjteményét

35. *Tájékoztató az MTA Könyvtára felülvizsgálatának eredményéről,* Akadémiai Értesítő, 1997. május 16., 52. A bizottság tagjai voltak: Friedrich Péter, Lipták András, Ritoók Zsigmond. ¶ 36. Engel Pál levele Glatz Ferenchez, az MTA elnökéhez, E-756/96, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 37. Rosdy 1997 ¶ 38. Kabdebó Tamás, magyar származású író, műfordító, kultúrtörténész, könyvtáros szakember, 1983-tól 2001-ig az ír Maynooth Egyetem könyvtárát vezette. ¶ 39. Fekete 1998, 5. ¶ 40. *Akadémiai Értesítő,* 1997. május 16., 52. ¶ 41. Engel Pál, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának fejlesztési koncepciója,* 1997. július 13., 1–18. AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 42. 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, amely 1998. január 1-jén lépett hatályba. A törvénnyel az Akadémiai Könyvtár gyakorlatilag kettős felügyelet alá került: az MTA mint fenntartó és a Művelődési és Közoktatási Minisztérium mint a kulturális örökség megőrzéséért felelős állami intézmény alá.

az országos nyilvános szakkönyvtárak közé sorolják.[43] Az Akadémiai Könyvtár gyűjtőköre hagyományosan és a művelődésügyi miniszter 131/1968 számú utasítása szerint is elsősorban humán szakterületekre vonatkozott (nyelvtudomány, irodalomtudomány és irodalomtörténet, ókortörténet és klasszika-filológia, orientalisztika, magyar történelem, tudományszervezés és tudománytörténet, elméleti természettudományok és az interdiszciplináris tudományszakok).[44] A humán jelleget erősítette, hogy különgyűjteményeiben felbecsülhetetlen értékű muzeális anyag van, amely az ország kulturális örökségének része. De az Akadémiai Könyvtár már az első idők óta viszonylag nagy természettudományi szakirodalommal is rendelkezett, minthogy főként csere útján alapításától fogva megkapta a külföldi akadémiák teljes szakirodalmi anyagát. Az 1968-as miniszteri utasítás a gyűjtőkör felosztásakor a természettudományi művek gyűjtését egyik nagy nyilvános könyvtárra sem osztotta ki, így az Akadémiai Könyvtárra maradt a feladat, hogy e hatalmas területről legalább a fontosabb műveket beszerezze. Beszerzési keretének a felét ezért évtizedeken át természettudományi könyvekre fordította. Az 1990-es évek közepén a természettudományi folyóiratok vásárlását kénytelenek voltak drasztikusan csökkenteni: míg 1992-ben még 188 folyóiratot (az összes periodika 25%-a) tudtak előfizetni, addig 1997-ben már csak 29-et. A beszerzést sújtó gondok miatt a könyv- és folyóiratállományban olyan pótolhatatlan hiányok és torzulások keletkeztek 1992 óta, amelyek „méreteikben a világháború körüli éveket idézik fel, és a következmények ugyanolyan helyrehozhatatlanok." A főigazgató e nehézségek ellenére mégis amellett érvelt, hogy az MTA könyvtárának általános természettudományi gyűjtőkörét is meg kell tartani.[45]

A Könyvtár költségeit már 1993-tól fogva belső intézkedésekkel is folyamatosan csökkentették.[46] Ugyanakkor sikeres pályázatokkal többletbevételre sikerült szert tenni, és szponzort találtak a számítóközpont-pályázaton elnyert nagy számítógépének 15 millió Ft összegű önrészéhez.[47] Mindez azonban nem volt elegendő még az infláció ellensúlyozására sem, nemhogy a támogatáscsökkentés fedezésére. Mert 1997-ben újabb 11 millió Ft elvonás sújtotta a Könyvtár dologi költségelőirányzatát, és ez a növekvő fenntartási költségek és energiaárak mellett annyit jelentett, hogy a Könyvtár rendeltetésszerű működése már csak 1997. október közepéig volt biztosítható.

A Vezetői Kollégium 1997. szeptember 3-án tárgyalta a főigazgató koncepcióját, és az aggasztó pénzügyi helyzet miatt háromtagú bizottságot küldött ki, amelybe már bevonták az MTA Titkárság Pénzügyi Főosztályának vezetőjét is.[48] Javaslatukra a Könyvtár rendkívüli többlettámogatásban részesült, amellyel ugyan sikerült elkerülni az intézmény pénzügyi összeomlását, de a bizottság által szükségesnek tartott összegtől messze elmaradt.[49] Engel Pál a szükséges akadémiai pénzügyi támogatás hiányában a továbbiakban nem látott lehetőséget feladatainak ellátására, ezért szeptember 30-án befejezte munkáját a Könyvtárban.

A Vezetői Kollégium szeptember elején egy másik bizottságot is életre hívott,[50] hogy véleményezzék a főigazgató által készített részletes fejlesztési koncepciót, négy témát kiemelve: a profiltisztítás, a központi és az intézeti könyvtárak viszonya, a belső szerkezet megújítása és a létszám, valamint a virtuális könyvtár kialakítása. Bár a vélemények alapján elkészült egy újabb javaslat, amelyet az Elnökség november 21-i ülésére terjesztettek be, hivatalos állásfoglalás végül nem született.

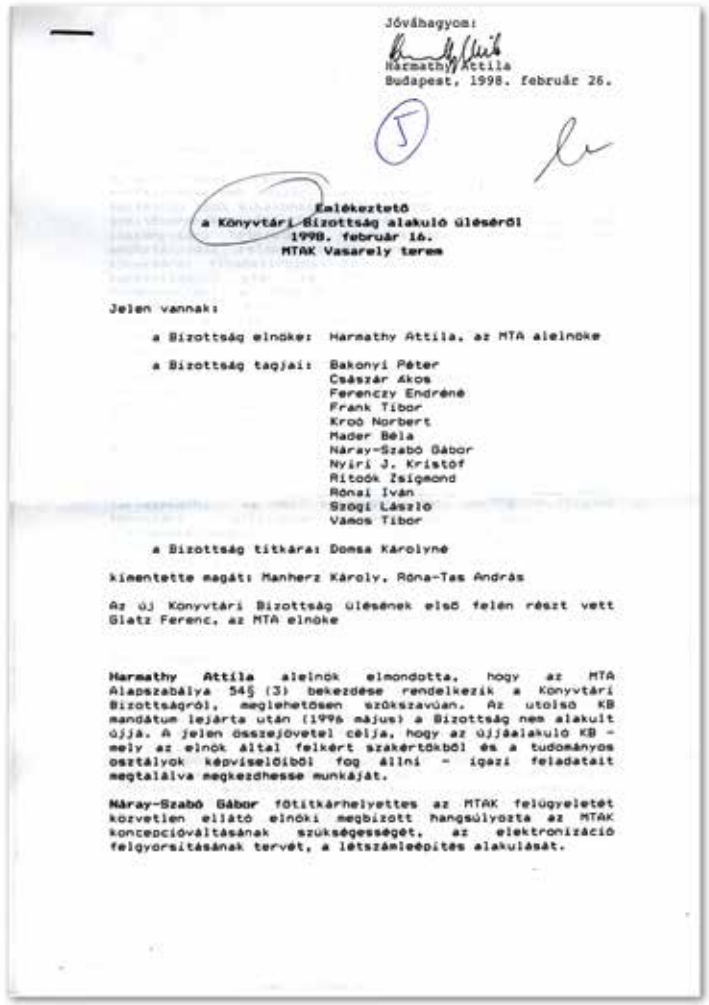
43. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, amelyet december 9-én fogadta el az Országgyűlés. ¶ 44. A miniszteri utasítás értelmében az általános gyűjtőkörű országos jellegű tudományos könyvtárak kizárólag olyan intézmények mellett működhettek, amelyek munkája az egész ország tudományos életét érintette. Hat ilyen könyvtár volt: az Akadémiáé, a négy tudományegyetemé és az OSZK. Az országos jellegű tudományos szakkönyvtárak valamely meghatározott tudomány igényeit elégítették ki országos szinten, így ezek igyekeztek a teljesség igényével gyűjteni az illető tudományág körében megjelent magyar és a jelentős külföldi műveket. Hivatkozott jogszabály: A művelődésügyi miniszter 131/1968. (M. K. 11.) MM számú utasítása a tudományos és a szakkönyvtárak gyűjtőköréről, valamint a szakirodalom beszerzésében való együttműködésükről. Művelődésügyi Közlöny, 1968. június 1., 135. ¶ 45. „...nehéz elképzelni egy viszonylag civilizált ország fővárosát anélkül, hogy legalább egy nyilvános könyvtárában bárki számára hozzáférhető lenne az alapvető nemzetközi természettudományi szakirodalom." Engel Pál, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának fejlesztési koncepciója,* 1997. július 13., 7. AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 46. Megszüntették a nyomdai tevékenységet, bérbe adtak helyiségeket az épületben, leállították a kiadványok kiadását, értékesítették a gépkocsikat, lemondták a külső helyiség bérlését (xerox), összevontak részlegeket és csökkentették a vezetők számát, csökkentették a dolgozói létszámot, az addig ingyenes szolgáltatások fizetősek lettek (beiratkozás, könyvtárközi kölcsönzés), lemondták a folyóiratelőfizetések nagyrészét. ¶ 47. A nagy összegű támogatást Rózsa György közbenjárására kapta meg a Könyvtár. Engel Pál, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának fejlesztési koncepciója,* 1997. július 13., 10. AL 215. MTA Könyvtára a 757. ¶ 48. A bizottság tagjai voltak: Harmathy Attila alelnök, Engel Pál főigazgató és Csomó István, az MTA Titkárság Pénzügyi Főosztályának vezetője. Lásd: *Javaslat az Akadémiai Könyvtár pénzügyi helyzetével kapcsolatos intézkedésekre,* összeáll. Harmathy Attila, Engel Pál, Csomó István, Budapest, 1997. szeptember 11., AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 49. A testület jogosnak ítélte az állománygyarapításhoz szükséges 30–40 millió Ft igényt, valamint a beruházáshoz kellő 5–10 millió Ft-ot. Az MTA vezetése 8 millió Ft többlettámogatást és további 8 millió Ft-ot engedélyezett az 1998. évi költségvetés terhére. Lásd: *Szöveges indoklás az 1997. évi számszaki költségvetési beszámoló jelentéshez,* AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 50. A bizottság tagjai: Lipták András vegyész, az MTA rendes tagja, Friedrich Péter orvos, neurobiológus, az MTA rendes tagja, Ritoók Zsigmond, klasszika-filológus, az MTA rendes tagja, Poprády Géza könyvtáros, 1993-tól 1999-ig az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója, Inzelt Péter, az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet gazdasági vezetője, majd igazgatója. AL 215. MTA Könyvtára 757.

1997 karácsonya előtt a Könyvtárban osztályvezetői értekezletet hívtak össze, amelyen megjelent az MTA három legfőbb vezetője, Glatz Ferenc elnök, Keviczky László[51] főtitkár és Náray-Szabó Gábor főtitkárhelyettes. Az elnök bejelentette, hogy a főtitkárhelyettes „1998. január 1-jei hatállyal megbízást kap az MTAK közvetlen felügyeletére, az intézmény gazdálkodási gondjainak megoldásához szükséges intézkedések megtételére."[52]

A KÖNYVTÁRI KONSZOLIDÁCIÓ LEZÁRÁSA

Az elnöki döntéssel Náray-Szabó Gábor feladata lett, hogy kidolgozza a Könyvtár fejlesztésének irányait, és írásba foglalja elképzeléseit az Akadémiai Könyvtár konszolidációjáról. Az 1998. január végére elkészült koncepció[53] nem annyira könyvtárszakmai jellegű, mint inkább válságkezelő és értékmentő szempontokat tartalmazott, és támaszkodott a korábbi elemzések és bizottsági állásfoglalások eredményeire. A hatoldalas írást 1998. február 16-án tárgyalta és fogadta el a Harmathy Attila[54] elnökletével újjáalakult Könyvtári Bizottság.[55] Engel Pállal ellentétben a főtitkárhelyettes a gyűjtőkör humán tudományokra való korlátozása mellett érvelt főként az anyagi lehetőségek korlátozottsága miatt. A legnagyobb horderejű és véghez is vitt elképzelés a bérköltségre és a létszámra vonatkozott. A bérköltség arányát a teljes költségvetés legfeljebb 50%-ában állapították meg, ezáltal ezt a költségnemet 30 millió Ft-tal kellett csökkenteni. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy 19 munkatárstól meg kellett válni nyugdíjazás, részmunkaidő bevezetése vagy felmentés útján. A felszabaduló pénzösszeget állománygyarapításra és fenntartásra lehetett fordítani, így például újból lehetővé vált 78 korábban lemondott folyóirat ismételt megrendelése és 22 új előfizetése.

A szervezeti átalakításokra tett javaslatok közül, ha nem is mind, de néhány megvalósult: a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményéhez került a Mikrofilmtár, megszűnt ugyanakkor két korábbi belső csoport. Az Olvasószolgálati Főosztály osztállyá alakult, a hozzá tartozó kisebb egységek (Számítógépes Referensz Szolgálat, Gyorsmásoló Szolgálat) nem önálló szervezeti egységként integrálódtak az osztályba. 1997-től megszűnt a Szakozó Osztály is. A Tudományelemzési Szolgálat szakmai felügyelete a főtitkárhelyetteshez került. Tervezték, hogy a Lukács Archívumot az MTA Filozófiai Intézethez csatolják, de erre az intézkedésre csak évekkel később került sor.

Jóváhagyom:
Harmathy Attila
Budapest, 1998. február 26.

Emlékeztető
a Könyvtári Bizottság alakuló üléséről
1998. február 16.
MTAK Vasarely terem

Jelen vannak:

a Bizottság elnöke: Harmathy Attila, az MTA alelnöke

a Bizottság tagjai: Bakonyi Péter
Császár Ákos
Ferenczy Endréné
Frank Tibor
Kroó Norbert
Mader Béla
Náray-Szabó Gábor
Nyíri J. Kristóf
Ritoók Zsigmond
Rónai Iván
Szögi László
Vámos Tibor

a Bizottság titkára: Domsa Károlyné

kimentette magát: Manherz Károly, Róna-Tas András

Az új Könyvtári Bizottság ülésének első felén részt vett Glatz Ferenc, az MTA elnöke

Harmathy Attila alelnök elmondotta, hogy az MTA Alapszabálya 54§ (3) bekezdése rendelkezik a Könyvtári Bizottságról, meglehetősen szükszavúan. Az utolsó KB mandátum lejárta után (1996 május) a Bizottság nem alakult újjá. A jelen összejövetel célja, hogy az újjáalakuló KB - mely az elnök által felkért szakértőkből és a tudományos osztályok képviselőiből fog állni - igazi feladatait megtalálva megkezdhesse munkáját.

Náray-Szabó Gábor főtitkárhelyettes az MTAK felügyeletét közvetlen ellátó elnöki megbízott hangsúlyozta az MTAK koncepcióváltásának szükségességét, az elektronizáció felgyorsításának tervét, a létszámleépítés alakulását.

Emlékeztető a Könyvtári Bizottság 1998. február 16-i üléséről

Az év végén sikerült számottevően javítani az Akadémiai Könyvtár anyagi helyzetén: az MTA 1998 decemberében tartott rendkívüli közgyűlésén elfogadták a következő évi költségvetési javaslatot, amely az Akadémiai Könyvtár 1999. évi dotációját 50 millió Ft-tal megemelte. Ezen felül az MTA megemelt beruházási kerete és az elnyert pályázatok révén felgyorsult a számítógépes környezet fejlesztése, a szolgáltatások hátteréül szolgáló hardver stabilizálása. Kiépítették a számítóközpont kapcsolószekrényét, és részben megújult a géppark (személyi számítógépek, nyomtatók, hálózati kártyák stb.).[56] Ezzel gyakorlatilag lezárult az Akadémiai Könyvtár konszolidációja, jóllehet

51. Keviczky László informatikus, 1985-ben az MTA levelező, 1993-ban rendes tagjává választották, 1993-tól 1999-ig az MTA főtitkára. ¶ 52. Fekete 1996, 7. ¶ 53. *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának konszolidációja,* [készítette Náray-Szabó Gábor], Budapest, 1998. január 28., AL 215. MTA Könyvtára 760. ¶ 54. Harmathy Attila magyar jogtudós, egyetemi tanár, 1993-tól az MTA levelező, 1998-tól rendes tagja. 1993 és 1995 között az MTA főtitkárhelyettese, majd 1996-tól 1999-ig alelnöke. ¶ 55. A Könyvtári Bizottság működése 1996 májusa óta szünetelt. ¶ 56. Fekete 1999, 18–19.

megoldatlanok maradtak olyan fontos ügyek, mint a Könyvtár főigazgatójának kiválasztása és az intézeti könyvtárakkal való új együttműködés kidolgozása. Pedig e feladat elvégzését sürgették a Könyvtár átvizsgálásával foglalkozó bizottságok, és a főtitkárhelyettes koncepciójában is szerepelt. Az 1998. májusi közgyűlés határozatban kérte, hogy az Akadémia vezetősége fokozott figyelmet fordítson az MTA Könyvtára és az intézeti könyvtárhálózat helyzetére.[57] Az intézethálózat konszolidációjának második része 1999-ben lekerült a napirendről, ezáltal a téma iránti érdeklődés is elhalványult.[58]

HÁTTÉRBEN – FŐIGAZGATÓ NÉLKÜLI ÉVEK

Az MTA elnöke 1998 áprilisában ismét pályázati felhívást tett közzé az Akadémiai Könyvtár főigazgatói munkakörének betöltésére.[59] Bár a megadott határidőre ketten is beadták formailag kifogástalan pályázatukat, a bírálóbizottság egyiküket sem támogatta, mert úgy ítélték meg, hogy a könyvtárvezetés más típusú szakembert kíván.[60] Így maradt az 1997. november óta fennálló helyzet, és új pályázatot nem írtak ki. Náray-Szabó Gábor 1999. május 4-ig, főtitkárhelyettesi mandátumának lejártáig látta el elnöki megbízottként a Könyvtár felügyeletét. A könyvtárügy innentől háttérbe került az MTA vezetése számára. A Vezetői Kollégium állandó bizottságaként működő és az alapszabály értelmében az Akadémiai Könyvtár szakmai felügyeletére létrehozott Könyvtári Bizottságot az 1999-től 2002-ig tartó hároméves ciklusban meg sem alakították.[61] A 2002-től 2005-ig tartó időszakban a testület újjáalakult ugyan, de csak két alkalommal ülésezett.[62]

Domsa Károlyné Szabó Alojzia, 2004

Engel Pál távozásától 2006-ig Domsa Károlyné vezette az intézményt mindvégig főigazgató-helyettesi beosztásban, ami természetesen korlátozta vezetői mozgásterét. (Azután sem lett megbízott főigazgató, hogy a főtitkárhelyettesi felügyelet megszűnt.) Hozzáértéséhez, tapasztaltságához és vezetői rutinjához nem fért kétség, a hazai könyvtárügy tekintélyes személyiségének számított.[63]

Vezetése alatt egy kivételtől eltekintve mindvégig megmaradt a Könyvtár 1998-ban kialakított struktúrája. A Főigazgatói Titkárság és a Gazdasági Osztály mellett hat szorosabb értelemben vett könyvtárszakmai osztály (Szerzeményezési Osztály, Nemzetközi Csere Osztály, Katalogizáló Osztály, Olvasószolgálati Osztály, Folyóirattár, Könyvtárgépesítési és Számítóközpont), két különgyűjtemény (Keleti Gyűjtemény, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye), valamint az Akadémiai Levéltár, a Lukács Archívum és Könyvtár és a Tudományelemzési Szolgálat jelentették a Könyvtár nagyobb (osztályszintű) szervezeti egységeit. A Tudományelemzési Szolgálat 2001-től átkerült az MTA Kutatásszervezési Intézetébe.[64] Az osztályvezetők is ugyanazok maradtak e szűk egyévtizedes időszak alatt, csak 2005-ben a Keleti Gyűjtemény élén történt változás.[65]

Munkatársak

A konszolidáció idején végrehajtott létszámcsökkentés után a Könyvtár munkatársi állományának nagyságrendje sokáig változatlan maradt, csak a Tudományelemzési Szolgálat elcsatolásával következett be néhány fős csökkenés.[66]

Átlagosan a foglalkoztatottak kétharmada dolgozott könyvtári munkakörben, egyharmada gazdasági, adminisztratív, illetve karbantartó, takarító stb. feladatot látott el. A könyvtári munkakörű dolgozóknak összesen 80%-a rendelkezett diplomával, de csak felüknek volt felsőfokú szakirányú, azaz könyvtárosi végzettsége is. (A későbbiekben egyre csökkent a könyvtáros képzettséggel nem rendelkező diplomás

57. *A Magyar Tudományos Akadémia 1998. évi májusi, CLXII. rendes közgyűlésének határozatai*, 4. pont, Akadémiai Értesítő, 1998. június 12., 63. ¶ 58. Glatz 2002, 311–313. ¶ 59. *Akadémiai Értesítő,* 1998. április 17., 53.; *Magyar Nemzet,* 1998. április 3., 8. ¶ 60. Fekete 1999, 6. ¶ 61. Az Magyar Tudományos Akadémia Alapszabálya (1995), 54. § (3) bekezdés. A Könyvtári Bizottságot a minden harmadik évben sorra kerülő tisztújító közgyűlésen alakították újra, elnöke hagyományosan az MTA társadalomtudományi alelnöke. ¶ 62. A Könyvtári Bizottság Marosi Ernő alelnök és Meskó Attila főtitkárhelyettes társelnökségével 2002. október 16-án alakult újjá. A titkári feladatokat Domsa Károlyné látta el. A testületbe négy akadémikus tagon kívül meghívták a nagy országos hatókörű könyvtárak (OSZK, ELTE Egyetemi Könyvtár, Debreceni Egyetemi Könyvtár) főigazgatóit, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma könyvtári osztályának vezetőjét, valamint két nagyobb összevont akadémiai intézeti könyvtár (MTA KFKI Könyvtára, MTA Társadalomkutatóközpont Könyvtára) vezetőjét. ¶ 63. Domsa Károlyné intézményvezetői képességeit már Engel Pál is kiemelte Glatz Ferenchez írt levelében, Lásd Engel Pál levele Glatz Ferenchez, az MTA elnökéhez, E-756/96, AL 215. MTA Könyvtára 757. ¶ 64. A Könyvtár szervezeti felépítését az évi beszámolók tartalmazzák. https://real-eod.mtak.hu/view/series/Magyar_Tudom=E1nyos_Akad=E9mia_K=F6nyvt=E1ra_=E9vi_jelent=E9sei.html ¶ 65. A nyugdíjba vonuló Apor Évától Dévényi Kinga vette át a Keleti Gyűjtemény vezetését. ¶ 66. 1998-ig egyféle létszámadat szerepelt a beszámolókban, 1999-től bevezették az állományi és dolgozói létszámot, 2002-től a redukált létszámot (ez napi 8 órára átszámított létszámadat), 2002-től dolgozói létszám helyett a munkajogi létszám kategóriát használták.

Rózsa György köszöntése 80. születésnapja alkalmából az Akadémiai Könyvtárban 2002-ben

Rózsa György és Gregorovicz Anikó

Péterváry Lászlóné, Tőkés László, Balázs Péterné és Fekete Gézáné

Ritoók Zsigmondné, Darabos Pál, Körmendy Kinga és Jaksa Józsefné

Vekerdi László és F. Csanak Dóra

Vitályos László és Rózsa György

Katkó Istvánné, Nemesné Szabó Katalin, Gáspárné Monostori Judit, Németh Éva, Mokány Katalin és Büky Béláné

munkatársak száma.) 12%-uk középfokú szakirányú végzettséget szerzett, és csak 8%-nak volt közép- vagy alapfokú egyéb végzettsége.

Gyarapítás

Az állománygyarapítás fő forrásait a Könyvtár korai időszakához hasonlóan változatlanul a vétel, csere, ajándék, kötelespéldány és a saját kiadványok jelentették.

Az 1990-es évek közepén az állomány alakulásának legjelentősebb meghatározója a cseretevékenység volt. De egyre nagyobb gondot jelentettek a viszonzásként kiküldhető dokumentumok. Könyvet rendszeresen csak a csere szempontjából fontos partnerek kaptak, részben azért, mert csökkent a külföldi érdeklődésre számot tartó idegen nyelvű kiadványok száma, részben azért, mert a megjelent kötetek ára irreális mértékben megnőtt.

Ebben az időben szintén magas volt az ajándékba kapott művek száma. A külföldi adományozók között szerepelt a budapesti francia nagykövetség, a Maison des Sciences de l'Homme, a Volkswagen-Stiftung, az EU, a német kormány, a Deutsche Forschungsgemeinschaft, a Guillaume Budé Társaság, a Soros Alapítvány és a Burgenlandi Tartományi Könyvtár. Jelentős mennyiségű dokumentum érkezett az MTA Stratégiai Kutatások Programirodájától a *Magyarország 2000* program keretében is. 1998 után véget ért az ajándékozási hullám.

Szintén 1998-ig lényeges mennyiséget tettek ki a kötelespéldányok is, de a sajtótermékek kötelespéldányainak szolgáltatásáról és hasznosításáról szóló 60/1998. (III. 27.) Korm. rendelet már csak 6 példányban állapította meg a beszolgáltatandó művek számát, és a jogszabály az Akadémiai Könyvtár részére csak a fennmaradó kötetekből való utóválogatás lehetőségét

biztosította.[67] Ezzel a kötelespéldány útján állományba vett magyar szak- és szépirodalom az eddigi 75%-os arányról 6,2%-ra esett vissza, ugyanígy a kötelespéldányként érkező folyóiratok aránya is az előző évi 12%-hoz képest 4,6% lett.

1996-tól 2003-ig a szakcsoportok közül az irodalomtudományi és szépirodalmi, a történettudományi, régészeti és földrajzi, valamint a társadalomtudományi szakokhoz tartozó művek beszerzése volt a legjelentősebb. E három szak tette ki a gyarapodás több mint felét. 2003-tól a társadalomtudomány némileg visszaszorult, és az orientalisztikai gyarapodása erősödött meg.

A főbb költségvetési tételeknek a konszolidáció idején megállapított helyes arányát (a személyi kifizetések összességében maradjanak 50% alatt, a gyarapítási költségek aránya 25–30% legyen) 2002-ig sikerült tartani. A 2002. évi közalkalmazotti béremelés jelentősen javított ugyan a közgyűjteményi dolgozók bérviszonyain, az intézmény költségvetését azonban aránytalanul megterhelte.

Könyvtárhasználat

Az 1990-es években a központi könyv- és folyóiratolvasó, valamint a különgyűjtemények olvasótermei szinte állandóan megteltek, az ezredfordulóig évről évre többen látogattak el a Könyvtárba. A beiratkozott olvasók száma megközelítette, sőt 1999-ben és 2000-ben meg is haladta a 12 000 főt, elmondható tehát, hogy a Könyvtárat maximálisan kihasználták az olvasók. Mindennapos jelenség volt, hogy egy-egy olvasótermi helyre várakozni kellett. A helyek kiosztásakor az akadémikusokat, a tudományos kutatókat és a PhD-ösztöndíjasokat soron kívül fogadták és szolgálták ki.

Tudományos fokozat és foglalkozás alapján az olvasók legnagyobb csoportját az egyetemi hallgatók adták, arányuk 2000-ig a központi olvasóteremben, a folyóiratolvasóban és a Keleti Gyűjtemény olvasótermében kb. 60%-ot tett ki. A Kézirattárban valamivel kisebb, 37–38% volt az arányuk. A második legnagyobb látogatói csoportot a tudományos kutatók és a PhD-hallgatók tették ki. Az egyetemi tanárok, tudomány doktorai és a kandidátusok a központi olvasóteremben és a Keleti Gyűjteményben kb. 10%-ban voltak jelen, ehhez hasonló arányban látogatták a Könyvtárat a nem főfoglalkozású kutatók is. E két utóbbi csoport kb. 14–16%-ban látogatta a Kézirattárat. A könyvtári beszámolókban élénk, ugyanakkor kellemesen kulturált könyvtári életről adnak számot: „Örvendetes, hogy egyre több igényes, felkészült egyetemista, fiatal kutató használja olvasótermünket kutatóhelyként. Az olvasók magatartásában az utóbbi években alapvetően minőségi változás tapasztalható."[68]

Az olvasóforgalom 2001-ben látványosan, több mint 2000 fővel csökkent az azt megelőző évhez képest. Ez valószínűleg összefügg azzal, hogy az egyetemekhez közel eső Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárat belső felújítás után ismét megnyitották,[69] s fejlesztették a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Könyvtárát is. És hogy ezek az események valóban a hallgatókra voltak nagy hatással, jól mutatja, hogy ugyan a helyben olvasók többségét továbbra is az egyetemi hallgatók adták, számarányuk a Könyvtár többi használójához képest csökkent.

2002-től a Könyvtár használóinak száma lassú csökkenést mutat. Ez azonban nem járt együtt a helyben használt művek és a kölcsönzött művek csökkenésével. Sőt, a kölcsönzésre jogosultak száma (arányosan a tudományos fokozatot szerzett kutatók számának növekedésével) emelkedett. A könyvtárhasználati szokások az évek során nagyon megváltoztak, kiemelt szempont lett az információ minél gyorsabb elérése, az adatbázisokból kapott információk gyors kigyűjtése és különböző technikákkal történő másolása.

A könyvtári állomány szakrend szerinti használatának súlypontjai érthető módon összhangban állnak a gyarapításnál megfigyelt tendenciákkal. Mind a könyveket, mind a folyóiratokat tekintve az irodalomtudomány és a földrajz,

Olvasószolgálat a 2000-es évek közepén

67. A tudományos célokra kötelespéldányok beszolgáltatásáról szóló 213/1951. (XII. 18.) MT rendelet 25-ben állapította meg az ingyenesen beszolgáltatandó példányok számát. ¶ 68. Pröhle 2003, 21. ¶ 69. 1999-ben a Könyvtárat belülről felújították. A felújítás után a Könyvtár számítógépes katalógussal és kölcsönzéssel várta látogatóit. Lásd https://fszek.hu/Entities/76/1308a-konyvtar-tortenete

régészet, történettudomány szakokhoz tartozó dokumentumokat használták a legtöbbet. A nyelvtudomány és a társadalomtudomány területén inkább a folyóirathasználat dominált a könyvekhez képest. Ezeken kívül jelentős mértékű még a filozófia, a pszichológia és a vallás szakcsoport anyagának használata.

2003-ban megkezdődtek a számítógépes kölcsönzésre való áttérés előkészítő munkálatai köszönhetően annak, hogy előrehaladt a retrospektív konverzió. Az áttérés lényeges feltétele volt, hogy vonalkóddal és törzsszámmal lássák el a számítógépes kölcsönzésre szánt köteteket. Mire Domsa Károlyné 2006-ban nyugdíjba vonult, elkészült a kölcsönzési modul, beállították az olvasói státuszokat és jogosultságokat az Aleph-ben, készen álltak az új vonalkódos olvasójegyek, és csak a vonalkódok egységesítése hiányzott a rendszer működtetéséhez.

Az Akadémiai Könyvtár tagja volt az Országos Dokumentumellátási Rendszernek (ODR), ennek keretében térítésmentesen kölcsönözte állományának anyagát a hazai könyvtáraknak. Már az ezredfordulón bevezették az online kérés lehetőségét, elsősorban az akadémiai kutatóintézetek, felsőoktatási és megyei könyvtárak számára.

Raktározás

A Könyvtár három raktárterülettel rendelkezett: az Arany János utcai épületben négy szinten elhelyezkedő raktárral, az MTA törökbálinti raktárterületén működő külső raktárral, valamint az Újpesti rakpart 6. szám alatt bérelt területtel, amelyet csak kényszerűségből használtak raktározásra, mert valójában erre a célra alkalmatlan volt.

Az 1990-es évek második felében egyértelművé vált, hogy az Arany János utcai raktár is hamarosan, 2–3 év múlva betelik, ezért a raktárbővítés kérdése égető lett. Az MTA vezetése megkapta a Könyvtár jól kidolgozott raktározási igényeit, ami alapján részletes tervek készültek új raktár kialakítására a törökbálinti raktárterületen. Az eredetileg két részben tervezett bővítés első szakasza 2003-ban fejeződött be, ekkor a raktár 424 m²-rel bővült három szinten. A területen biztosították a dokumentumok biztonságos tárolásához szükséges feltételeket, a megfelelő hőmérsékletet és páratartalmat. A bővítés költségeit az MTA felújítási és beruházási keretéből finanszírozták. Az új raktárterület lehetővé tette, hogy kiürítsék az Újpesti rakparton található raktárat, megszüntessék a bérlést, és az épületet átadják a tulajdonosnak, a Budapest 13. kerületi Önkormányzatnak.

A törökbálinti raktár – mind az új, mind a régi raktárrész – azóta is folyamatosan aktív szerepet játszik az olvasók mindennapi kiszolgálásában. Ellátja az Olvasószolgálat, a Folyóirattár, a Keleti Gyűjtemény, valamint igény szerint a Levéltár és a Kézirattár olvasóinak kiszolgálásával kapcsolatos feladatokat. A raktár a Nemzetközi Csereszolgálat részére is teljesít feladatokat: új anyagokat vételez be, vezeti a cseretartalék nyilvántartását.

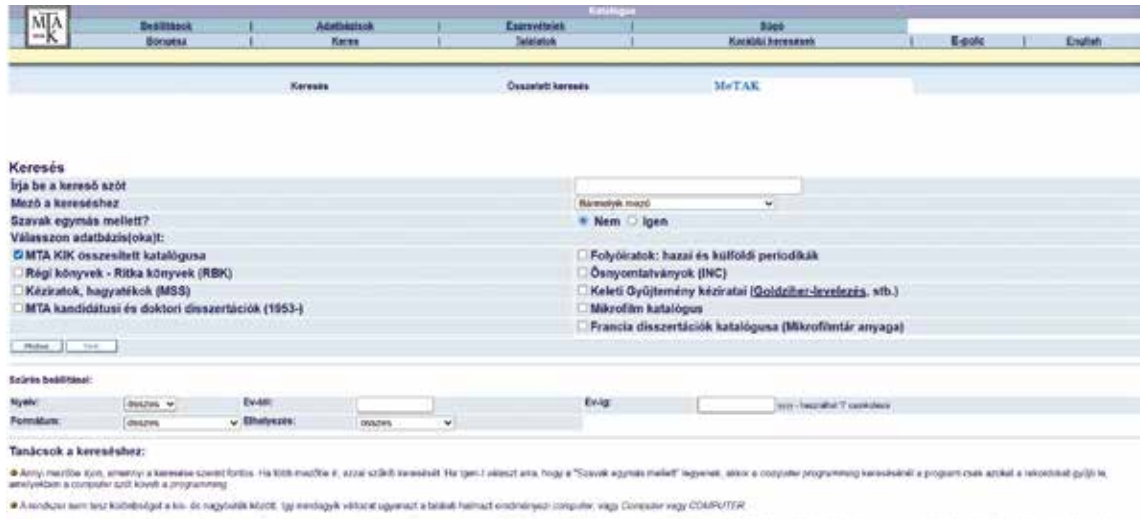
Katona Jánosné és Haffner Rita a törökbálinti raktárban

Gépesítés, katalógusépítés, adatbázisok

A gyorsan fejlődő technikai feltételrendszerrel a Könyvtárnak is lépést kellett tartania anyagi és szakmai lehetőségeihez mérten. Állandó kihívást jelentett az Aleph aktuális verziójára való átállás. Többévi előkészítés után 2001-ben tért át a könyvtár az új, grafikus felületű Aleph 500 integrált rendszerre. Az adatmigráció a legnagyobb volumenű munkát jelentette az integrált rendszer helyi telepítése óta. A megfelelő hardverháttér megteremtése érdekében az épületben kiépítették a modern technológiájú UTP-kábelhálózatot. Az integrált rendszer új verziójához új, nagyteljesítményű UNIX-alapú központi szervert vásárolt a Könyvtár. A grafikus munkafelület használatához 22 új személyi számítógépet szereztek be a régi terminálok helyett, a régi terminálokat pedig kivonták a használatból. Egy évvel később bevezették az Aleph 505-ös verziót.

Elsősorban pályázati támogatással külső munkatársak igénybevételével végezték a retrospektív konverziót 2005-ig, ekkor forráshiány miatt szüneteltetni kellett a munkát. Folyamatos volt az online adatbázisépítés is.[70]

70. Az MTA kurrens könyvek és rendelési állomány adatbázisai mellett 2005-ben már hat másik adatbázis is épült: RBK régi könyvek albázis, INC ősnyomtatványok, FIR folyóiratok adatbázisa, DISZ akadémiai disszertációk, SOR francia disszertációk, EKI ékírásos irodalom bibliográfiája, összesen 340 000 rekorddal.

Az új, grafikus felületű Aleph online katalógus bejelentkező felülete

Állandó feladatot jelentett a más nagy könyvtárakkal való együttműködés, konzorciumok alakítása, pályázatok bonyolítása. A munkatársak részt vettek a BME OMIKK és az OSZK együttműködésében épülő egyetemes magyar tárgyszótár fejlesztésében és karbantartásában. 1997-ben 15 magyar egyetemmel és szakkönyvtárral közösen egyesületi tömörülésben megindult a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) program, azaz egy közös katalogizálási program előkészítése. A résztvevő intézmények a dokumentumfeldolgozást együttműködésben végezték azzal a céllal, hogy elektronikusan elérhető országos katalógust hozzanak létre.

2004-ben kialakították az Akadémiai Könyvtár honlapjának első változatát, négytagú honlapbizottság alakult, és kidolgozták karbantartásának szabályrendszerét. Felkerült a honlapra, és ezáltal sokakhoz eljutott az Ender-gyűjtemény és a Pápai Páriz peregrinációs album digitalizált verziója is.

Információellátás

A könyvtári törvény megerősítette az Akadémiai Könyvtárnak mint országos szakkönyvtárnak jelentőségét az országos információszolgáltatásban.[71] Rendszeresen érkeztek tájékoztató jellegű kérdések a könyvtár valamennyi olvasókkal foglalkozó osztályára mind belföldről, mind külföldről telefonon, postán, faxon, valamint e-mailen. Az Olvasószolgálaton belül elsősorban az Infocentrum munkatársai foglalkoztak a kérdésekkel, amelyek nagy része a Könyvtár állományával, szolgáltatásaival volt kapcsolatos. A hagyományos szolgáltatáshoz tartozott még

71. 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, 63. §.

A Pápai Páriz peregrinációs album digitalizált verziója, 2004

az akadémikus bibliográfia is, amelyet 1960 óta épített – és épít napjainkig – a Könyvtár. Ehhez évente bekérték a belső akadémiai tagok publikációs listáját.

2001 októberében az Oktatási Minisztérium irányításával elindult az Elektronikus Információszolgáltatás, de már az ezt megelőző években is több internetes adatbázis elérését biztosította a Könyvtár konzorciális együttműködés keretében. E tartalmak nemcsak a természettudományi területek, hanem a humán- és társadalomtudományok kutatói számára is hasznosak voltak:

– az ELTE Egyetemi Könyvtár biztosította a Patrologia Latina adatbázist és a Philosopher's Index adatbázist CD ROM-on;

– 1999 végén létrejött az Electronic Information for Libraries (EIFL) megállapodás a Soros Alapítvány és az EBSCO között, amely 3000 angol nyelvű tudományos folyóiratot tett hozzáférhetővé valamennyi magyar közkönyvtár részére;

– a BME Könyvtár és Tájékoztatási Központ által szervezett konzorcium biztosította a SpringerLink projektbe tartozó mintegy 400 teljes szövegű folyóirat online elérését;

– az OMIKK-kal közös pályázati támogatást kapott a Gale két adatbázisára;

– a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Könyvtára által szervezett konzorcium révén elérhetők voltak a Thesaurus Linguae Graecae, a Monumenta Germaniae Historica, The Papal Letters, az International Medieval Bibliography és az Index of Latin Forms.

Nemzetközi kapcsolatok

A Könyvtár külföldi cserekapcsolatai révén aktív kapcsolatot tartott fenn partnerintézményeivel a világ minden tájáról. E kapcsolatok a rendszerváltást követően átrendeződtek, és számuk az évek során fokozatosan csökkent.

A 2006-ig tartó időszakban az Akadémiai Könyvtár három nemzetközi szervezet munkájában vett részt rendszeresen. A külföldi könyvtárszakmai szervezetek közül tagja volt az európai kutatókönyvtárak legnagyobb szervezetének, a Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche-nek, vagy rövidített nevén LIBER-nek. A Keleti Gyűjtemény munkatársai aktív kapcsolatot tartottak fenn az International Association of Oriental Librarians (IAOL) egyesülettel, a könyvtárinformatikai szakemberek pedig az Aleph-programot használók konzorciumával (International Consortium of Aleph Users, ICAU).

Több nemzetközi projektben is részt vettek a munkatársak: az OSZK nemzetközi Corvina-projektjében; a British Library International Dunhuang Projectjében (IDP); valamint az ankarai Török Nyelvtudományi Társasággal török kéziratainak feldolgozásában és kiadásában.

Kutatási tevékenység, kiadványok, kiállítások

A Könyvtár felsőfokú végzettséggel rendelkező munkatársainak mintegy 20%-a egyéni kutatásokat is végzett részben a Könyvtár gyűjteményeivel összefüggésben, részben attól független témában, és munkájukhoz kutatónapot vehettek igénybe. Néhány munkatárs szépirodalmi, irodalomkritikai, műfordítói tevékenysége révén vált ismertté, mint például Isztray Botond,[72] Tatár Sándor[73] vagy Kapecz Zsuzsa.[74] A munkatársak publikációinak jegyzékét rendszeresen közreadták a könyvtár évente kiadott beszámolójában.

Miklóssy Endre és Isztray Botond, Tatár Sándor és Lackfi János a 2008-as könyvfesztiválon, az Akadémiai Könyvtár standjánál

72. Isztray Botond író, műfordító, esztéta, könyvtáros. ¶ 73. Tatár Sándor József Attila-díjas költő, kritikus, műfordító, könyvtáros. 1998-tól 2004-ig a Magyar Írószövetség, 2002-től a Szépírók Társasága, 2003-tól a Magyar Műfordítók Egyesületének tagja. 2001 óta dolgozik az Akadémiai Könyvtárban. ¶ 74. Kapecz Zsuzsa költő, író, forgatókönyvíró, kritikus, a Szépírók Társaságának tagja.

A 2002 novemberében megrendezett Kossuth Lajos Országgyűlési és Törvényhatósági Tudósításai *című kiállítást Gergely András nyitotta meg*

A Rákóczi-kiállítás termének részlete. A megnyitón Mázi Béla, Domsa Károlyné, Rozsondai Marianne és R. Várkonyi Ágnes

A Könyvtár hagyományosan könyvkiadással is foglalkozott, a tárgyalt időszakban az alábbi régóta fennálló, nagy tekintélyű sorozatokat gondozta:

– *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai* (1954–1976), majd ennek megújításaként *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei* (1976–)
– *Keleti Tanulmányok – Oriental Studies* (1976–)
– *Bibliotheca Orientalis Hungarica* (1942–2005)
– *Oriental Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences* (2000–)
– *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai* (1966–)
– *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának informatikai és tudományelemzési sorozata* (1981–2001)

Az 1997 és 2005 közötti időszakban a Könyvtár 13 könyvet adott ki sorozataiban. 2004-ben és 2005-ben az ismét kialakuló anyagi nehézségek miatt a kiadási tevékenység szünetelt.

A Könyvtár közgyűjteményi és közművelési szerepéhez méltóan több fontos évfordulóról is megemlékezett. Két példát említünk: 1998-ban az MTA Művészeti Gyűjteményével együttműködve kiállítást rendezett az 1848–1849-es forradalmi események 150. évfordulójának tiszteletére *A Magyar Tudományos Akadémia és az 1848/49-es forradalom és szabadságharc* címmel, amely az MTA tagjai forradalmi szerepvállalásának történetét mutatta be az MTA és a Magyar Nemzeti Múzeum anyagából. A kiállításhoz kétnyelvű kiállítási kalauz is készült. A Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300. évfordulója tiszteletére és a Magyar Tudomány Napja alkalmából a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Rákóczi-kiállítást rendezett

a Vasarely-teremben. A népszerű kiállítást a NKÖM Nemzeti Évfordulók Titkársága is támogatta.

A Könyvtár 2001-ben tudományos ülésszakkal, tanulmánykötet kiadásával és kiállítással ünnepelte meg alapításának 175. évfordulóját.[75] Ebből az alkalomból Domsa Károlyné kezdeményezésére a könyvtáralapító Teleki József tiszteletére emléktábla került a felújított sziráki Teleki-kripta falára.[76] Az alapító sírhelyének gondozása Domsa Károlynénak szívügye volt, nemcsak az évfordulóhoz kapcsolódóan.

Ünnepi megemlékezés az Akadémia nagytermében. Az emelvényen Rockenbauer Zoltán, a nemzeti kulturális örökség minisztere, Domsa Károlyné igazgatóhelyettes és Glatz Ferenc, az Akadémia elnöke, a közönség soraiban többek közt Kosáry Domokos, Borzsák István, Zalainé Kovács Éva, Skaliczki Judit, Tóth Elek, Monok István, Vitályos László, Jakó Zsigmond

Meskó Attila, az MTA főtitkárhelyettese beszédet mond a Teleki család kriptája előtt Szirákon, Teleki József emléktáblájának avatásakor

Domsa Károlyné koszorút helyez el az emléktáblánál

Teleki József emléktáblája, 2001

75. Az ünnepséget nagyon gondosan készítették elő, ad hoc bizottság alakult a megemlékezés gazdag programpontjainak koordinálására. Lásd: Emlékeztetők az MTAK fennállásának 175. évfordulójának megünneplésére alakult ad hoc bizottság üléseiről 2000-ben és 2001-ben, AL 215. MTA Könyvtára 760. ¶ 76. A Teleki család kedvelt lakhelye volt sziráki kastélyuk (ma Teleki–Degenfeld-kastély), amelynek közelében található a Teleki-sírbolt. Itt nyugszik többek között a könyvtáralapító gróf Teleki József is.

Sziráki csoportkép, 2001. Láng Klára, Vitályos László, Murányi Lajos, Hay Diana, Horányi Károly, Magyary Béláné Jakó Lujza, Jakó Klára, F. Csanak Dóra, Mázi Béla, Babus Antal, Körmendy Kinga, Tóth Gábor, ?, Jakó Zsigmond, Bánhegyi Zsolt, Rozsondai Marianne, Rozsondai Béla, Gáspárné Monostori Judit, Szabó Istvánné, Büky Béláné, Kelecsényi Ágnes (takarva), Kmety Andrea, Czeglédi Katalin, Pröhle Éva, Darvas Tiborné, Fekete Gézáné, Marth Hildegard, ? Domsa Károlyné

A 175. évforduló alkalmából kiadott tanulmánygyűjtemény

A 175. évforduló alkalmából rendezett kiállítás a Vasarely-teremben

Lukács Archívum és Könyvtár

Már a konszolidáció éveiben többször felmerült, hogy az anyagi gondokkal küzdő Könyvtár váljon meg a szakmailag csak lazán kapcsolódó részlegeitől. Az egyik ilyen osztály, a Tudományelemzési Szolgálat, 2001-ben a Kutatásszervezési Intézethez került. Domsa Károlyné nyugdíjba vonulásának évében szorgalmazta az MTA vezetésénél, hogy a Lukács Archívum is váljon le a Könyvtárról, és kerüljön az MTA Filozófiai Intézetéhez, amelynek élére 2005 nyarán új igazgatót neveztek ki.[77] A Lukács Archívum nem illeszkedett a Könyvtár szervezeti struktúrájába, ahogy a többi osztály, hanem mind anyagilag, mind szakmailag lényegében önállóan működött, saját létszámkerettel rendelkezett, önállóan intézte nemzetközi kapcsolatait, pályázatait. A 2006. áprilisban tartott Elnökségi ülés jóváhagyását[78] követően a májusi közgyűlés napirendjére vette és megszavazta az átszervezést,[79] így 2006. július 1-jétől a Lukács Archívum az MTA Filozófiai Intézet része lett.

2005. november 8-án Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke megnyitotta a gróf Teleki József halálának 150. évfordulója alkalmából rendezett, „...a nemzet műveltségét kell mindenek előtt emelni...": Gróf Teleki József (1790–1855) az Akadémia első elnöke és Könyvtárának alapítója című kiállítást

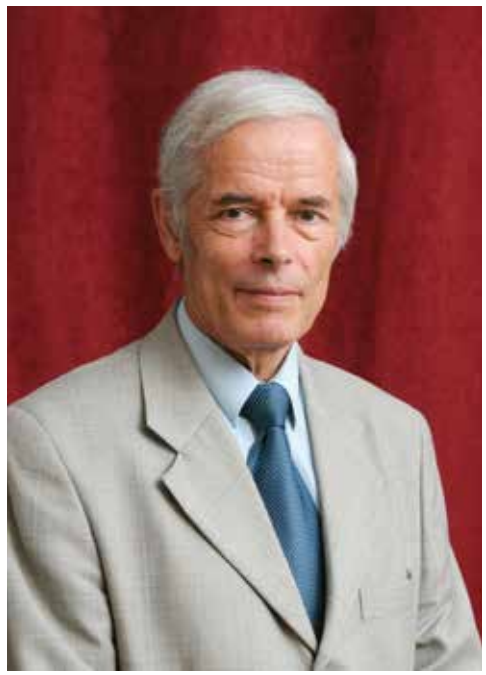
Lukács György dolgozószobájában

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA
BUDAPEST, V. AKADÉMIA-UTCA 2.
Lukács György
akadémikus
Belgrád rakpart 2.
LÁTOGATÓJEGYE

Lukács György látogatójegye az Akadémiai Könyvtárba

77. Borbély Gábor 2005-től 2008-ig volt a Filozófiai Intézet igazgatója. ¶ 78. *A Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének állásfoglalásai a 2006. február 28-án megtartott üléséről, 6. pont,* Akadémiai Értesítő, 2006. április 17., 55. ¶ 79. A 9. pont értelmében a Közgyűlés a Lukács Archívum és Könyvtárt a Filozófiai Kutatóintézetbe visszahelyezte. Egyúttal az Akadémiai Könyvtár és a Filozófiai Intézet ezzel megegyező értelmű módosított alapító okiratát is elfogadták. *A Magyar Tudományos Akadémia a 2006. május 8–9-i közgyűlésének határozatai,* Akadémiai Értesítő, 2006. június 16., 70–72.

Náray-Szabó Gábor, 2011

ISMÉT KINEVEZETT FŐIGAZGATÓ A KÖNYVTÁR ÉLÉN

Domsa Károlyné hozzáértéssel vezette a Könyvtárat, és az MTA vezetése – talán emiatt is – 1998 óta nem is foglalkozott azzal, hogy megfelelő főigazgatót találjon, és betöltse az üresen álló vezetői álláshelyet. A főigazgató-helyettes asszony azonban már túllépte a nyugdíjkorhatárt, és 2005-ben bejelentette távozási szándékát, ezért nyolc év után, 2006 januárjában újból pályázat jelent meg az Akadémiai Értesítőben a főigazgatói munkakör betöltésére.[80]

A pályázat sikeres volt, 2006. május 1-jétől Náray-Szabó Gábor akadémikus lett a könyvtár főigazgatója. Jóllehet nem a bölcsészettudományok területéről érkezett, ami megfelelt volna a Könyvtár gyűjtőköri profiljának, az intézményről széleskörű ismeretekkel rendelkezett, mivel korábban elnöki megbízottként csaknem másfél évig felügyelte a könyvtárat, és később 2002 és 2005 között tagja volt a Könyvtári Bizottságnak is.

Domsáné 2006. október 31-én vonult nyugdíjba. Abban a fél évben, amíg az új főigazgatóval együtt dolgozott, át tudta adni a folyamatban lévő ügyeket. Utódja az általános főigazgató-helyettesi poszton Téglási Ágnes lett,[81] aki 1999-től 2006-ig az Oktatási Minisztériumban a szakkönyvtár-fejlesztési referens feladatait látta el, és ezekben az években ő dolgozta ki az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program tervezetét. Korábban főiskolai oktatóként csaknem egy évtizedig oktatta az állománygyarapítás alapjait a Berzsenyi Dániel Főiskola informatikus könyvtáros hallgatóinak, majd az Országos Széchényi Könyvtár Nemzetközi Kapcsolatok Osztályát vezette. Így mind elméleti, mind gyakorlati szinten elmélyült könyvtárszakmai ismeretekkel rendelkezett.

A Könyvtári Bizottság csak 2006-ban alakult újjá, de ebben az évben csak egy ülést tartott, amelyen a főigazgatói pályázatot értékelték. 2007-ben viszont tárgyalták az éves beszámolót és a könyvtár stratégiai tervét. A szakmai felügyeletet 2008-ig Pléh Csaba[82] főtitkárhelyettes látta el.

ÚJ FELADATOK, ÚJ HANGSÚLYOK

A Könyvtár hivatalba lépő új vezetése számos kihívással és nehézséggel szembesült. Az MTA 2006-ban ismét reformelképzelések kidolgozásán munkálkodott.[83] Két évvel korábban Magyarország az Európai Unió tagja lett, az országgyűlés még ugyanebben az évben megalkotta a kutatásfejlesztésről és technológiai innovációról szóló törvényt,[84] 2005-ben megjelent az új felsőoktatási törvény,[85] amely a hazai egyetemeket az európai felsőoktatási rendszerbe integrálta, és célul tűzte ki a képzés és a tudományos kutatás színvonalának emelését. Ebben az új tudománypolitikai és jogi környezetben a Magyar Tudományos Akadémiának is meg kellett újulnia.[86] A gazdasági környezet azonban nemhogy pénzügyi források bővítésével nem járt, de a költségvetés jelentős csökkentését eredményezte. A Könyvtár költségvetési támogatása 2006-ban a két évvel korábbiakhoz képest közel 10%-kal kevesebb lett, amit tovább súlyosbított az egyre erősödő infláció.[87] 2006-ban a Könyvtár gyarapítása visszaesett, a folyóiratok rendelésállománya 532-ről 452 címre csökkent. Csak kiegészítő támogatással volt lehetséges a csere fenntartása, és tovább szűkült a könyvvásárlásra fordítható keret (11,5 millió Ft).[88] Anyagi okokból egy időre a retrospektív

80. *Akadémiai Értesítő,* 2006. január 13., 22. ¶ 81. A főigazgató-helyettesi posztra két pályázat érkezett. Téglási 2007, 5. ¶ 82. Pléh Csaba Széchenyi-díjas pszichológus, nyelvész, egyetemi tanár, 1998-ban az MTA levelező, 2004-ben rendes tagjává választották. 2005-től 2008-ig az MTA főtitkárhelyettese. ¶ 83. Molnár 2022, 35–37. ¶ 84. 2004. évi CXXXIV. törvény a kutatás-fejlesztésről és a technológiai innovációról, amelyet az Országgyűlés 2004. december 20-án fogadott el. ¶ 85. 2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról, amelyet az Országgyűlés 2005. november 29-én fogadott el. ¶ 86. Molnár 2022, 33. ¶ 87. A könyvtár költségvetése 2003. évi 554 millió Ft-ról 2006-ban 509 millió Ft-ra csökkent. Téglási 2007, 4. ¶ 88. Ennek némi ellensúlyozására 2007 végén elindították az *Ex libris: Maecenas* című könyv-örökbefogadási akciót, amellyel a könyvtárat egy-egy könyv megvásárlásával támogatni kívánó olvasókat, tudósokat szólítottak meg. A potenciális mecénások egy könyvlistából válogatva fogadhattak örökbe egy-egy gyűjtőkörünkbe tartozó könyvet, amelynek megvásárlására az intézmény költségvetéséből már nem futotta. 2008 végéig 29 felajánlás született 318 083 Ft értékben.

Csoportkép Domsa Károlyné búcsúztatásakor. Állnak: Dévényi Kinga, Bánhegyi Zsolt, Büky Béláné, Kelecsényi Ágnes, Haffner Rita, Murányi Lajos, Gregorovicz Anikó, Balázs Péterné, Simon Judit, Hay Diana, Monostori Judit, Babus Antal, Jaksa Józsefné, Szabó Istvánné, Czeglédi Katalin és Körmendy Kinga; ülnek: Pléh Csaba, Náray-Szabó Gábor, Domsa Károlyné és Meskó Attila

konverzió is szünetelt. A következő években további takarékossági intézkedésekre volt szükség, a létszámcsökkentést a munkaátszervezések révén és a nyugdíjba vonuló munkatársak állásának be nem töltésével érték el.

Téglási Ágnes, 2010

A Könyvtár mint kulturális központ

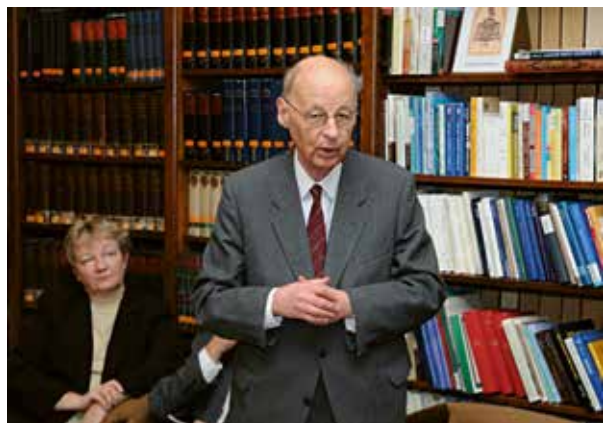
A Könyvtár vezetése 2007-ben ötéves stratégiai tervet dolgozott ki, amelyet a Könyvtári Bizottság véleményezett és fogadott el. A könyvtárügy nemzetközi tendenciáit is figyelembe véve fontos fejlődési irányként határozták meg az intézmény kiegészítő tevékenységeinek kiépítését. Az egyik legfontosabb célkitűzésként azt fogalmazták meg, hogy az Akadémiai Könyvtár a hagyományos szolgáltató tevékenysége mellett lássa el egy különleges kulturális központ szerepét is. Ennek megvalósításaként elindult az Agora-program, amelynek keretében a korábbiaknál nagyobb számban szerveztek kulturális programokat, és nagy hangsúlyt helyeztek kiállítások rendezésére mind valós térben, mind digitálisan, amelyek alkalmat adtak arra, hogy bemutassák a Könyvtár nemzeti kulturális örökség körébe tartozó kincseit.

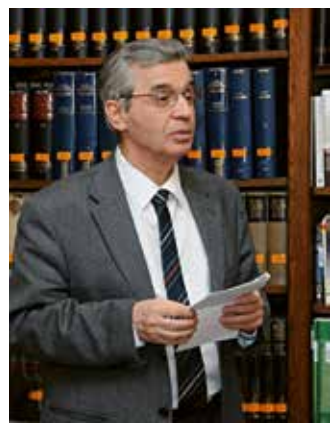

Esterházy Péter

Esterházy Péter író és Pusztainé dr. Podmaniczky Erzsébet, a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének kancellárja Náray-Szabó Gáborral 2007. december 20-án a könyv-örökbefogadási ünnepségen

Ritoók Zsigmond és Roska Tamás örökbefogadók Téglási Ágnessel a könyv-örökbefogadási ünnepségen 2009. december 16-án

Babus Antal előadást tart a Könyvtár munkatársára, Vekerdi Lászlóra emlékező Agora-programon 2012. január 16-án. Háttérben Gazda István és Herczeg János

Vásáry István előadást tart az Agora-program keretében a Stein Aurél születésének 150. évfordulója alkalmából megrendezett emlékülésen 2012. november 9-én

John Lukacs az Agora-program keretében tett látogatása alkalmával Ritoók Zsigmond, Téglási Ágnes és Lovass Rezső társaságában 2009. június 8-án

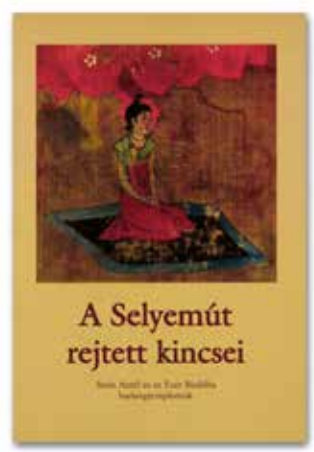
Már 2007-ben 11 kulturális rendezvényről és 5 kiállításról számoltak be, ezekhez a programokhoz többségében sikerült szponzori támogatást elnyerni. A következő években is folytatódott a kulturális irány megerősítése. A számos nagyszerű kiállítás közül kiemelkedett *A Selyem út rejtett kincsei: Stein Aurél és az Ezer Buddha barlangtemplomok* című, amelyet a dunhuangi barlangkönyvtár felfedezésének 100. évfordulója alkalmából rendeztek 2007-ben a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozathoz kapcsolódva.[89] Egy évvel később a kínai magyar évad alkalmából Stein Aurél életéről rendeztek tárlatot Hongkongban az egyik legrangosabb múzeumban.[90] A szintén 2007-ben megrendezett *Goethe az utolsó egyetemes zseni?* című kiállításon a hosszú időre elfeledett Goethe-gyűjtemény könyveiből és metszeteiből válogatott anyagot láthatott a közönség, a rendezvény az Országos Idegennyelvű Könyvtárral és a Goethe Intézettel közösen jött létre. Nagyon sikeres volt és sok látogatót vonzott a 2009-ben Radnóti Miklós születésének 100. évfordulója alkalmából megrendezett *„Ó, költő, tisztán élj te most…”* című kiállítás a Radnóti özvegye által 2008-ban az MTA Könyvtárának adományozott Radnóti hagyatékból.

Bolyai Jánosnak a Kézirattárban őrzött *Appendix* című híres műve és a Keleti Gyűjtemény Kőrösi Csoma Archívuma felkerült az UNESCO Világemlékezet listájára. Ez az örömteli esemény adta az alkalmat 2009-ben *A tudomány géniuszai – The Giants of Science* című kiállítás megrendezésének. Szintén rendkívül népszerű volt a *„…mennyi szellem, mennyi őserő.” (Százötven éves Az ember tragédiája)* címmel megrendezett nagyszabású kiállítás, amely 2011-ben volt látható a könyvtár konferenciatermében.

Megújult a Könyvtár honlapja is elsősorban Tóth Gábornak, a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye munkatársának, a honlap szerkesztőjének köszönhetően. Különösen értékesek és népszerűek voltak a honlap tematikus oldalai, amelyek önálló digitális kiállításként mutatták be a könyvtár számos unikális gyűjteményét mind tartalmilag, mind a megjelenés szempontjából nagyon igényesen. A Gábor Dénesnek szentelt honlapot még a Parlament felsőházi termében is bemutatták.[91] 2010-ben a Magyar Minőség Társaság és a Magyar Tartalomipari Szövetség Magyar Minőség Portál Díjban részesítette az Akadémia Könyvtár honlapját.

A Selyemút rejtett kincsei *című kiállítás megnyitóján Kelecsényi Ágnes, Náray-Szabó Gábor, Wojtilla Gyula és az eseményhez kapcsolódó kiadvány*

89. A 2003. évi XCIII. törvény ünneppé nyilvánította november 3-t, amely napon 1825-ben Széchenyi István birtokainak egy évi jövedelmét felajánlotta a Magyar Tudós Társaság megalapítására, és ezzel létrejött a Magyar Tudományos Akadémia. 2007 óta az ünnep keretében minden év novemberében közel egy hónapig tart a rendezvénysorozat, amelynek célja, hogy a közfigyelem középpontjába állítsa a tudományt. ¶ 90. A tárlat címe *Fascinated by the Orient: Aurel Stein (1862–1943)*. ¶ 91. A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) az Új Magyarország Fejlesztési Terv egyik ágazati operatív programja volt, amely a 2007–2013-as időszakban az Európai Unió támogatásával valósította meg céljait.

Képek az MTA 2007. május 7-én Kéziratos Kincsek a Könyvtár Keleti Gyűjteményében *címmel megnyíló kiállításról*

❧

Náray-Szabó Gábor, Kroó Norbert, Dévényi Kinga, Marosi Ernő és Meskó Attila

❧

Vizi E. Szilveszter megnyitja a kiállítást

Ferencz Győző megnyitja a Radnóti özvegye által 2008-ban az MTA Könyvtárának adományozott Radnóti-hagyatékból rendezett kiállítást. Mellette Babus Antal, a kiállítás rendezője és Náray-Szabó Gábor

❧

Képek a kiállításról

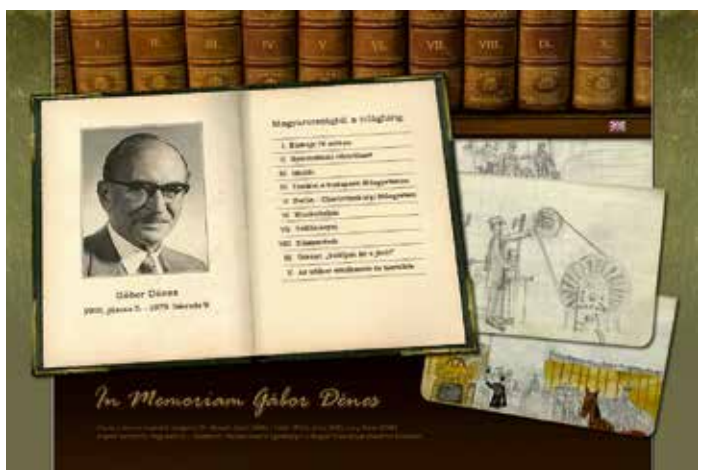

A Százötven éves Az ember tragédiája *címmel rendezett kiállítás terme és plakátja*

Az Akadémiai Könyvtár honlapjának sajtóbemutatóján Téglási Ágnes, Makara Gábor, a Magyar Tudományos Művek Tára Tudományos Tanácsának tagja, Náray-Szabó Gábor és Ivánka Gábor, a honlap tervezője, 2009

Gábor Dénes-honlap, 2010

Az Akadémiai Könyvtár honlapja, 2026

Használók képzése, szaktájékoztatás

A gyors ütemű informatikai fejlődés, az online-katalógus és a digitális források eredményes használata számos új ismeretet követelt a könyvtár használóitól, és ehhez nélkülözhetetlen támogatást jelentett a felkészült könyvtárosok segítsége. 2009-ben a Könyvtár főigazgatója felvette a kapcsolatot az egyetemek bölcsészkari tanszékeinek vezetőivel, és felajánlotta könyvtárhasználati szeminárium tartását hallgatóknak, amely segítséget nyújt a szakkönyvtári tájékozódáshoz. A kezdeményezést örömmel fogadták, négy fővárosi egyetemről nyolc hallgatói csoport vett részt a programon. 2010-ben az *Athenaeum az Interneten* című TÁMOP-pályázat keretében könyvtárismertető és könyvtárhasználati kurzusokat szerveztek a könyvtárhasználók rendszeres képzéséhez. Hét különböző tematikájú, részben egymásra épülő programot dolgoztak ki az érdeklődők számára. Egy évvel később elkészült egy online oktatófelület, a *Minerva* (http://minerva.mtak.hu), ahol a tudományos kutató- és alkotómunkához, szakkönyvtári tájékozódáshoz szükséges segédleteket és információkat gyűjtötték egybe.[92]

Az Akadémiai Könyvtár korán kiépítette jelenlétét a közösségi média felületein. 2010 októberében csatlakozott az akkor vezető közösségi hálóként működő Facebookhoz, amely lehetővé tette a közvetlenebb kapcsolatteremtést és kapcsolattartást a tudományos világ szereplőivel. Hamarosan már az Instagramon és a Twitteren is jelen volt, majd létrejött Youtube-csatornája és Flickr-képtára.

Informatikai alapú és egyéb fejlesztések

Az olvasói-kutatói szolgáltatások színvonalemelésének megalapozásához megkezdődött az általános informatikai feladatok figyelemmel kísérése, az informatikai működés teljes körű állapotfelmérése azzal a céllal, hogy az így kapott korszerűsítési javaslatokat és feladatracionalizálási elképzeléseket szem előtt tartva határozzák meg a Könyvtár fejlesztésének irányait. Az olvasók jól fogadták az új elektronikus nyilvántartás megindulását, így már a webes katalógusban is ellenőrizhették és meghosszabbították saját kölcsönzéseiket, és a bibliográfiai rekordok mellett naprakész állományadatokat találtak. Évről évre jelentősen bővült az Aleph-adatbázisban elérhető folyóiratok száma. Már az érkeztetés is az Aleph könyvtári rendszerben történt, így az olvasók naprakész információhoz juthattak az állományba újonnan bekerült tételekről. Új elektronikus szolgáltatásként hírlevelet hoztak létre, amelyben tájékoztatást kapnak az olvasók az újdonságokról és az új külföldi szerzeményekről. Kialakították az online dokumentum-előkészítési szolgáltatást is.

2007-ben javult a könyvtár technikai infrastruktúrája: tizennyolc új személyi számítógép és három nyomtató beszerzése mellett memóriabővítéssel korszerűsítették az elavult gépeket. Külön szerverteremben rendszerbe állították a Neumann Alapítványtól ajándékba kapott használt szervert.

2008-ban az OTKA és az Akadémiai Könyvtár együttműködésében, az OTKA pénzügyi támogatásával elkezdődött egy közösen működtetett tudományos repozitórium kialakítása, amely 2009-ben online elérhetővé vált REAL[93] néven (http://real.mtak.hu). A tárhely kezdetben 2070 pályázati zárójelentést tartalmazott, majd az év végére szintén elkészült a REAL második gyűjteménye, az MTA doktora tudományos cím elnyeréséért benyújtott dolgozatok hozzáférési felülete. A REAL a szükséges auditálási eljárások után bekerült a repozitóriumok fontosabb nemzetközi jegyzékeibe is, és csatlakozott a HUNOR (Hungarian Open Repositories) szerveződéshez.

2010-ben részben akadémiai, részben TÁMOP-támogatással[94] nagyszabású átalakítást végeztek a könyvtár 2. emeletén közösségi terek létrehozása érdekében. Kialakítottak egy tizenhat férőhelyes digitális dolgozószobát. Létrehozták a társalgót, amely alkalmas arra is, hogy rendezvényekhez kapcsolódó fogadások méltó helyszíne legyen. Megnyílt a maximum 120 fő befogadására alkalmas nagy konferenciaterem, valamint elkészült egy videokonferencia-terem a szükséges korszerű technikai felszereléssel berendezve.

ÁTALAKÍTÁSOK AZ AKADÉMIAI INTÉZETHÁLÓZATBAN, ÚJ FELADATOK AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁRBAN

Az Akadémia, azon belül is az akadémiai kutatóhálózat megújítása a konszolidációs folyamat első részének lezárulása óta, tehát hosszú ideje tervben volt,[95] a megvalósításra azonban a 2011. évi májusi közgyűlésig kellett várni. Ekkor Pálinkás József, az MTA elnöke bejelentette az átalakítási folyamat azonnali megkezdését, amelynek az volt a célja, hogy az eddigieknél kevesebb költségvetési intézményből álló hatékony, eredményes és a nemzetközi viszonylatban jól látható kutatóhálózat jöjjön létre. A 2011. december 5–6-án tartott rendkívüli közgyűlés döntött az új intézményi struktúráról: a tudományos intézetek jelentős hányadát

92. Haffner–Kapus–Tömöry 2013, 154–160. ¶ 93. A rövidített név az angol elnevezésből származik: Repository of the Academy's Library. ¶ 94. A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) az Új Magyarország Fejlesztési Terv egyik ágazati operatív programja. ¶ 95. Lásd 22. jegyzet.

A TÁMOP-támogatással 2010-ben megvalósuló konferenciaterem

kutatóközpontokba szervezték, a kutatástámogatás területén tevékenykedő Kutatásszervezési Intézet megszűnt, két részlege pedig beolvadt az Akadémiai Könyvtárba.[96] 2012. január 1-jétől a Lukács Archívum és Könyvtár is visszakerült a Filozófiai Intézettől a Könyvtárba, majd a Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztályhoz tartozó különgyűjteményként működött két könyvtárosi beosztásban dolgozó munkatárssal. (2014-től a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye szakmai felügyelete alá került.)[97]

A Kutatásszervezési Intézetből a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) Koordinációs Iroda, valamint a Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály került a Könyvárba.[98] Ezen kívül a 2012. március 29-én hatályba lépő 1079/2012. számú kormányhatározat a Magyar Tudományos Akadémiát jelölte ki arra, hogy „az irányítása alatt álló köztestületi költségvetési szerv, az MTA Könyvtárának közreműködésével lássa el az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) működtetésével kapcsolatos feladatokat".[99] A két országos közfeladattal és a szintén országos viszonylatban végzett tudománymetriai és -elemzési munkával jelentősen megerősödött az Akadémiai Könyvtár szakmai reputációja.

Ezekből az újabb, az Akadémián is túlnyúló, országos volumenű feladatokból adódott az is, hogy a Könyvtár megnevezését is megváltoztatták az új szerepkörhöz igazodva. Új hivatalos megnevezése 2013. január 1-jétől Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ lett.

Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT)

A 2000-es évek elején az országban több intézményben is létrejött publikációs adattár, köztük az Akadémián is, ezek elsősorban tudományos teljesítményértékelési célokat szolgáltak.[100] Az MTA Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa javaslatára az Akadémia főtitkára 2001. február 15-én létrehozta a Magyar Tudományos Akadémia Tudományos Publikációk Adattárát (rövidítve ATPA vagy TPA) a Kémiai Kutatóközpont szervezeti keretében az Akadémiai Könyvtár három munkatársának közreműködésével.[101] Az akadémiai kutatóintézetek adatai 1992-től, az akadémiai támogatott kutatócsoportok adatai pedig 1996-tól szerepeltek az adatbázisban. 2009 őszére az adattár több mint 410 000 ellenőrzött tételt tartalmazott (kb. 110 000 publikáció, kb. 300 000 hivatkozás). Az MTA Köztestületi Publikációs Adattára (KPA) 2003-ban jött létre, és az volt feladata, hogy egyéni adatszolgáltatás útján összegyűjtse és tárolja az akadémiai köztestületi tagok publikációit és azok idézettségére vonatkozó adatait, valamint egyéb kutatási adatokat.[102]

96. A 2011. decemberi rendkívüli közgyűlés 8/2011. (XII. 5.) számú közgyűlési határozata értelmében. *Akadémiai Értesítő,* 2011/12, 220. ¶ 97. 2016-ban megszűnt a Lukács Archívum különgyűjteményi státusza, a kéziratos anyag a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályra került, ahol a teljes állományt digitalizálták és elérhetővé tették az interneten. A könyvtár raktárban kapott helyet. 2025-ben az MTA felmondta a bérleti szerződést a Belgrád rakparton található egykori Lukács-lakáshoz. ¶ 98. Az osztály eredete a Könyvtárhoz köthető. Lásd Mosoniné Fried–Soós 2013, 196–197. ¶ 99. 1079/2012. (III. 28.) Korm. határozat az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program finanszírozásával és működtetésével kapcsolatos feladatokról. ¶ 100. Adománné Zolnai–Zolnai 2010, 179–195. ¶ 101. AKT 2/7/2001. (III. 12.) állásfoglalás, Akadémiai Értesítő, 50. évf,. 2001/5, 39. Az ATPA az akadémiai kutatóhelyek publikációit gyűjtötte tételesen és ellenőrzött módon. A három könyvtári munkatárs közül egy fő a Kémiai Kutatóközpont, kettő pedig a KSZI állományába került. ¶ 102. Erről az MTA Elnöksége a 2003. február 25-i, 1/2003. sz. állásfoglalásában határozott. *Akadémiai Értesítő,* 52. évf., 2003/3, 35.

Elsőként a 2004. évi tagválasztás tagajánlási szakaszában a jelölést kapott köztestületi tagok adatait vették fel. 2009 őszén kb. 100 000 publikáció és kb. 200 000 hivatkozás volt az adatbázisban.[103]

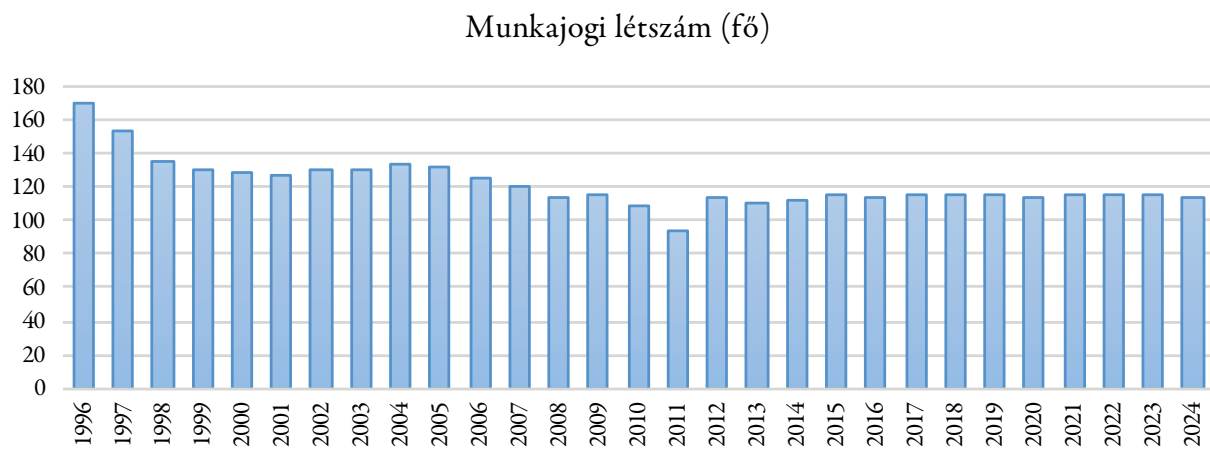
2009. július 1-jén öt alapító szervezet (köztük az MTA)[104] és más törzstagként csatlakozó intézmény (18 felsőoktatási intézmény) közreműködésével megalakult az MTMT[105] mint országos adatbázis. Működési feltételeit az első néhány évben az MTA Kutatásszervezési Intézetben felállított Koordinációs Iroda biztosította, amely – minthogy az intézményi átszervezéskor a KSZI megszűnt – 2013 januárjától 12 fővel a Könyvtár szervezeti egysége lett. Az MTMT Programtanács ügyrendjének kidolgozásában, valamint az egyéb szakmai és technikai háttér megszervezésében az Akadémiai Könyvtár munkatársai is tevékenyen részt vettek. A szakmai munka koordinálását az irányító testületben és a bibliográfiai szakbizottságban végezték. A program pénzügyi alapját TÁMOP-projekt támogatásával biztosították, amelynek szerződését 2012 nyarán írták alá.[106] A projekt három év múlva zárult le, a zárórendezvényt 2015. augusztus 26-án tartották a Könyvtár konferenciatermében. Az MTMT működését 2015 júliusától fogva a módosított Akadémia törvény szabályozza.[107] Az MTMT-t nemzeti bibliográfiai adatbázissá minősítették, amelybe a törvény értelmében minden közpénzen végzett tudományos kutatás eredményét kötelezően fel kell vinni. Ez a törvényi szabályozás van érvényben jelenleg is.

Szervezeti átalakulások, az intézményi létszám változása

A könyvtár szervezeti struktúrája Náray-Szabó Gábor hivatalba lépését követően átalakult, a szakmailag közelebb álló részlegeket összevonták. A Gyűjteményszervezési Osztályba tagozódott be a korábbi Szerzeményezési Osztály, a Nemzetközi Csereszolgálat és részben a Folyóirat Osztály. A Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztály kibővült a korábbi Folyóirat Osztály olvasószolgálati részlegével. A Gyűjteményszervezési (korábban Katalogizáló) Osztály és a Gyűjteményfeltáró Osztály 2014. január 1-től egy osztályként, Gyűjteményszervezési Osztály néven működött tovább, mint a könyvtár háttérszolgáltatásait ellátó szervezeti egység.

2012-ben két új önálló osztállyal (MTMT Osztály, Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály) bővült a Könyvtár, az EISZ Titkárság az Igazgatóságon belül működött a főigazgató-helyettes irányításával. A bővüléssel együtt a létszám is jelentősen, mintegy 20 fővel növekedett. A Könyvtár munkajogi létszáma e jelentős változások után nagyságrendjét tekintve napjainkig változatlan maradt.

Az Akadémiai Könyvtár unikális gyűjteményeire, valamint a tudományelemzési és tudománypolitikai szakterületekre vonatkozó kutatások támogatását segítette az évente elnyerhető fiatal kutatói álláshelypályázat. A három évre szóló, tudományos segédmunkatársi besorolást jelentő fiatal kutatói álláshelyet hagyományosan az akadémiai kutatóhelyek pályázhatták

103. Adománné Zolnai–Zolnai 2010, 184–185. ¶ 104. Az öt alapító intézmény a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság, a Magyar Rektori Konferencia, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogram és az Országos Doktori Tanács. ¶ 105. 35/2009. (VI 23.) számú elnökségi állásfoglalás. *Akadémiai Értesítő,* 56. évf., 2009/7, 186. ¶ 106. TÁMOP 4.2.5.A-11/1-2012–0001 – *Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) publikációs adatbázis szolgáltatások országos kiterjesztése*, közel másféléves előkészítő fázist követően, 2012 júniusában aláírták. ¶ 107. 1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról, 19/A §. Beiktatta a 2015. évi CXXXI. törvény 7. §-a, hatályos: 2015. július 21-től.

meg, és az Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa döntött róla a tudományterületi szakbizottságok javaslata alapján. A Könyvtárnak 2008-ban nyílt lehetősége először a pályázásra a társadalomtudományi szekcióban, majd tíz éven keresztül (az akadémiai intézethálózat és az intézetekkel kapcsolatos támogatási rendszerek leválasztásáig) évente sikeresen pályázott. A támogatási időszak lejárta után számos kiváló munkatárs további foglalkoztatására volt lehetőség.

VÁLTOZÁSOK A VEZETŐI POSZTOKON

Náray-Szabó Gábor hét évig irányította a Könyvtár munkáját. Miután betöltötte 70. életévét, 2013. június 30-án nyugállományba vonult. Néhány hónappal később szintén nyugdíjba ment a gazdasági igazgató is.[108] A 2012 decemberében közzétett főigazgatói pályázat eredményes volt, 2013. július 1-től Monok István Széchenyi-díjas egyetemi tanárt nevezték ki az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatójának. A több nyelven beszélő, neves régi könyves és művelődéstörténeti szakember mind a felsőfokú könyvtárosképzésben, mind intézményvezetőként komoly tapasztalatot szerzett. 1982-től 1991-ig a szegedi József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtárának Régi Könyvek és Kéziratok Osztályán dolgozott, 1989-ben megalapította, majd 1999-ig vezette a Könyvtártudományi Tanszéket a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. 1999-től 2009-ig az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója volt. 2006-tól az Eszterházy Károly Főiskola Kulturális Örökség és Művelődéstörténeti Tanszékén oktatott. 2010 és 2014 között a Szegedi Tudományegyetem Könyvtár- és Humán Információtudományi (2013-tól Kulturális Örökség Tanulmányok és Humáninformatikai) Tanszékét vezette, 2011-ben megszerezte az MTA doktora címet.

Czeglédi Katalin gazdasági igazgató, 2013

Az új főigazgató első intézkedései közé tartozott a könyvtári informatika megerősítése, illetve fejlesztése. Az információtechnológiai feladatok koordinálására létrehozta az informatikai főigazgató-helyettesi pozíciót, amelyre Holl András[109] nevezte ki, aki azáltal, hogy évek óta fontos szerepet játszott az MTMT és a REAL kialakításában és fejlesztésében, jól ismerte a Könyvtárban az informatikai infrastruktúrát igénylő programokat.

Monok István

Téglási Ágnes 2015 végén ment nyugdíjba, utódja az általános főigazgató-helyettesi poszton Kalydy Dóra lett, aki többek között az Országos Széchényi Könyvtárban szerzett szakmai tapasztalatokat. Az EISZ Titkárság jelentőségéből adódóan önálló osztály lett megnövelt létszámmal: a feladatokat öt munkatárs látta el, vezetését pedig 2015. október 1-jétől Urbán Katalin vette át.

SZERVEZETI ÉS MUNKAÜGYI VÁLTOZÁSOK

2015. március 1-jével megalakult a Szakinformatikai Osztály, mely a digitális könyvtár kialakításának informatikai feladatait látja el, rendszergazdaként működteti az Aleph integrált könyvtári rendszert. A fejlesztési lehetőségek nyomon követésével folyamatosan bővíti, mélyíti tevékenységét, biztosítja az elektronikus tartalmak távoli keresését, a távoli elérést, valamint különböző keresési módok összekapcsolását. Ellátja az egyes projektek informatikai vonatkozású feladatainak koordinálását, a szolgáltatások (REAL, Magyar Digitális Képkönyvtár, Electronic Book on Demand stb.) informatikai hátterének

108. Czeglédi Katalin gazdasági igazgató helyére addigi helyettese, Jakócs Tamás került, aki 2018 végéig látta el ezt a feladatot. 2019 óta Baráth Eszter tölti be ezt a pozíciót. ¶ 109. Holl András geofizikus és csillagász diplomát szerzett az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, majd az MTA Csillagászati Kutatóintézetében dolgozott kutatóként és rendszergazdaként.

Holl András Nyílt hozzáférés *címmel tartott előadást 2011. január 18-án az Agora-program keretében*

Kalydy Dóra a 2023-as LIBER-konferecián

biztosítását. Ezzel egyidejűleg létrejött az Informatikai Üzemeltetési Osztály, melynek feladata a hálózattal, a levelezőrendszerrel, a személyi számítógépekkel kapcsolatos teendők ellátása volt. (Ezeket a feladatokat 2020 novemberétől az MTA Titkárság Informatikai Főosztálya végzi.)

Hagyományosan alapvető feladatot látott el a könyvtári állományvédelemben a kötészeti műhely,[110] amely valamennyi gyűjteményi egység számára végzett kötészeti, restaurálási és időnként fertőtlenítési munkát. Különböző kötésfajtákat (ragasztott, fűzött, aranyozott) használtak, tékáztak, gerincjavítást végeztek. E munkák költségeihez időnként pályázati támogatást nyert el a Könyvtár az NKA Könyvtári Kollégiumától. 2017. januárban vezetői döntés született a könyvtárban működő kötészeti műhely megszüntetéséről.[111]

A könyvtár szervezetében betöltött különleges szerepük miatt 2019-től igazgatóság szintre emelkedett két részleg is. Az egyik az Akadémiai Levéltár, amely a Magyar Tudományos Akadémia egészére vonatkozóan látja el feladatát, és munkájáról külön szaktörvény rendelkezik.[112] A másik az EISZ Nemzeti Program Titkársága, amely országos szakfeladatot lát el kiemelt, az anyaintézményét jóval meghaladó költségvetéssel.

A 2020. évi XXXII. törvény értelmében a kulturális intézményekben, így a könyvtárakban foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonya a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény szerinti munkaviszonnyá alakult át.[113] E változás maga után vonta nemcsak a szervezeti és működési szabályzat módosítását, hanem 2020. november 1-jétől érvénybe lépő munkaszerződés megkötését valamennyi munkatárssal, akik egyetértettek az új jogviszonnyal. Nyolc könyvtári dolgozó nem fogadta el a könyvtár által adott ajánlatot, az ő jogviszonyuk október 31-én megszűnt.

A távozó munkatársak jelentős hányada az EISZ Igazgatóságon dolgozott, ezért az Igazgatóság munkáját újjá kellett szervezni. Urbán Katalin távoztával, 2020. október 1-jétől az EISZ irányítását – egyéb feladatai megtartása mellett – Kalydy Dóra általános főigazgató-helyettes vette át, aki kiemelt hangsúlyt fektetett arra, hogy az országos szolgáltatás zökkenőmentes legyen.

A KORONAVÍRUS-JÁRVÁNY HATÁSA A KÖNYVTÁRI MUNKÁRA

A 2020-ra tervezett munkaterv megvalósítását már márciusban át kellett dolgozni a COVID19-járvány terjedésének meggátolására hozott országos intézkedések miatt. Az MTA Titkárságon érvényben lévő elnöki és főtitkári együttes, többször megújított rendelkezésnek megfelelően és a vonatkozó kormányrendeletekkel összhangban a Könyvtár főigazgatója utasítást adott ki a megelőzés érdekében. Március 14-től a Könyvtár az olvasók számára bezárt, a helyben használat szünetelt. Júliustól plexifalakat állítottunk fel a három olvasóteremben a kiszolgáló pultok elé, és a helyben használat szabályait módosítottuk a nagyobb biztonság érdekében. Augusztusban elkészültek az önkiszolgáló ruhatári szekrények, ezzel is csökkentve a személyes érintkezéseket és lehetséges fertőzéseket. 2020. július 6-tól a könyvtár újra megnyitotta olvasótermeit, november 11-től ismét be kellett zárni. A munkatársaink többsége otthonról dolgozott, munkájukról heti rendszerességgel küldték meg a beszámolót

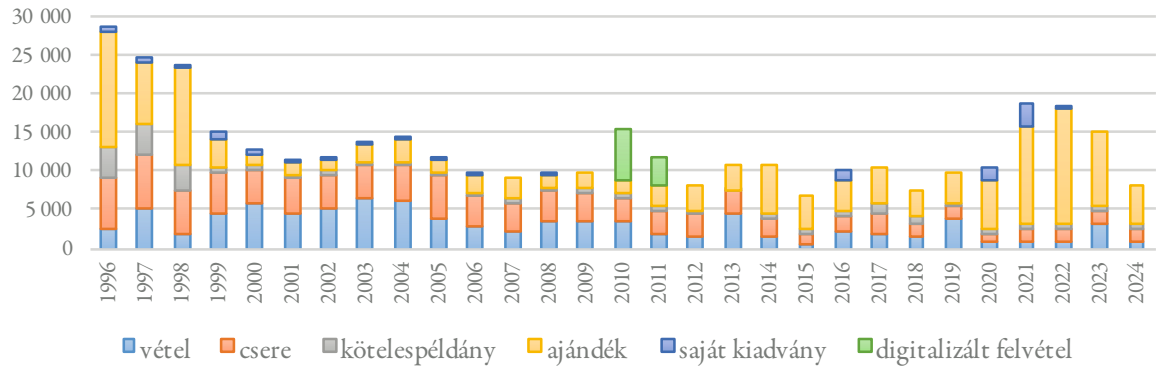
110. Az MTA KIK kötészeti műhelye Budapesten a Király utcában volt. ¶ 111. Az Országos Széchényi Könyvtár és az MTA KIK főigazgatói között létrejött megállapodás értelmében a műhelyben dolgozó három munkatárs 2017. július 1-jével áthelyezéssel az OSZK-ba került. A műhely gépeit, kötészeti eszközeit és anyagkészletét az OSZK Restauráló és Kötészeti Osztálya vette át. Az átvett gépek, anyagok értékének ellentételezésére az OSZK vállalta kb. 3 millió Ft értékű kötészeti, restaurálási munka elvégzését az MTA KIK számára. ¶ 112. 1995. évi LXVI. törvény a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről ¶ 113. 2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról, 1. § (2).

az osztályvezetőnek. Az elmaradt szakmai konferenciák helyett kollégáink online továbbképzéseken és szakmai rendezvényeken vettek részt. Csak 2021. május 17-től lehetett újra olvasókat, kutatókat fogadni.

GYARAPODÁS, LÁTOGATOTTSÁG

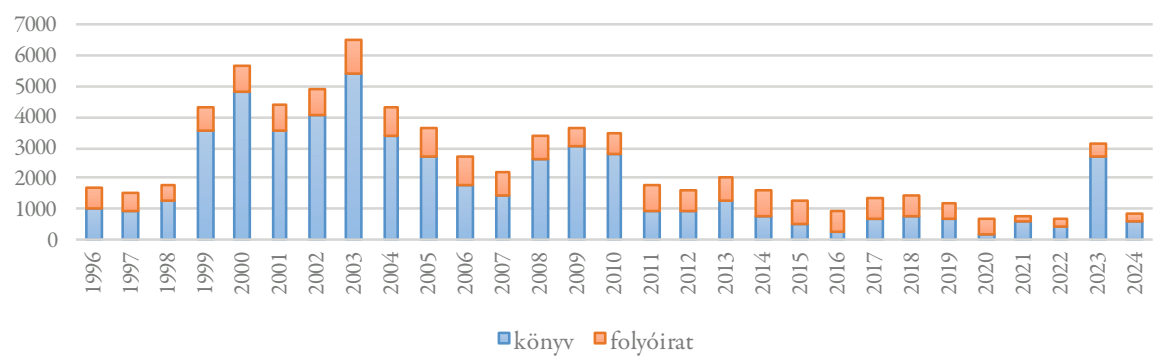
A Könyvtár gyarapítása az elmúlt két évtizedben átlagban csak mintegy tízezer tétel volt évente. A hagyományos gyarapítási formák közül az ajándékozás lett domináns, a vásárlás megfelelő anyagi forrás hiányában jelentősen visszaszorult.

A gyarapítás módja

A korábbi években az állománygyarapítás legfontosabb típusai a könyvek és a periodikák voltak. Az utóbbi években beszerzett nyomtatott könyvek és folyóiratok mellett egyre nagyobb jelentőségre tesznek szert az elektronikus tartalmak. A szükséges anyagi háttér hiánya nyilvánvalóan visszavetette a könyvállomány tudatos és célirányos alakítást.

A könyv- és folyóiratvétel alakulása

Mára a társadalom- és bölcsészettudományok területén is számos magas színvonalú adatbázis és elektronikus forrás létezik. Az MTA Könyvtárában jelenleg 35 adatbázis érhető el; számuk fokozatosan növekszik, összhangban az elektronikus források felértékelődésével. Az adatbázisok kiválasztását elsősorban a könyvtár gyűjtőköre határozza meg: főként multidiszciplináris és a humán tudományok szakirodalmát tartalmazó adatbázisokra fizetünk elő.

Ajándékok, hagyatékok

A Könyvtárnak juttatott ajándékok elsősorban tudósok, írók könyv- és kéziratadományait jelentik, kisebb mértékben intézményekéit (mint például a Biblioteca Nazionale Centrale di Roma, a L'Harmattan Kiadó, illetve a Közép-európai Egyetem Könyvtára). Az utóbbi két évtizedben számos nagy értékű adományt köszönhet a Keleti Gyűjtemény Korvin Gábornak: a szakkönyvek mellett például egy perzsa kéziratot

(Perzsa Qu. 39) és két észak-burmai eredetű, shan nemzetiségi kéziratot (horoszkóp és Buddha élete képekben). A magyar tudósok adományai közül kiemelkedik Benkő Samu erdélyi magyar történész hagyatéka, Ligeti Lajos orientalista hagyatéka, Bottlik Iván sakktörténész kb. 700 tételre rúgó sakktörténeti tematikájú könyvgyűjteménye. 2013-ban állományba vették a Könyvtárban Molnár Tamás filozófus, valamint Köpeczi Béla történész, az MTA egykori főtitkárának hagyatékát is. Szintén 2013 óta a Kézirattár őrzi Illyés Gyula hagyatékát (a levelezés nélkül).[114] Az Akadémia anyagi támogatásával Erdélyi János egykori akadémikus és Erdélyi Pál hagyatékával bővült a kézirattári gyűjtemény. Szintén a Kézirattár állományát gazdagítja a Mályusz Elemér-hagyaték.

A különösen értékes külföldi adományok közé tartozik Han Anna orosz irodalomtörténeti könyvhagyatéka (közelítőleg 2500 tétel), William J. McCormack ír irodalomtörténész és költő, a Royal Irish Academy rendes, illetve a SZIMA tiszteletbeli tagja által felajánlott könyvek, Vígh Árpád frankofón nyelvészeti és irodalomtörténeti vonatkozású anyaga. Arnóth József, Svájcban élő mineralógus Goethe-vonatkozású könyveivel és közel 2000 ásványtani könyvével ajándékozta meg a könyvtárat. Anton Schindling tübingeni történészprofesszor mintegy 300 folyóméternyi válogatott szakkönyvet adományozott a történelem, történettudomány és társadalomtudományok tárgyköréből. Tilo Brandis, a berlini Staatsbibliothek Kézirattárának korábbi vezetője 1500 kötetet tartalmazó művelődés- és művészettörténeti gyűjteményét juttatta el Könyvtárunknak.

A Könyvtár munkatársai 2014-ben kezdték meg a feloszlatott szerzetesrendi és egyházi könyvanyagból származó könyveink állományba vételét, valamint a Nemzeti Casino hányatott sorsú megmaradt könyvállományának feldolgozását és katalogizálását.

Könyvtárhasználat

A könyvtár régről, már a 19. század végéről is ismert, időnként visszatérő gondja, az olvasói létszám csökkenése az ezredforduló óta ismét sújtja a könyvtárat.[115] Az elmúlt évtizedben átlagosan évi 2200 volt a regisztrált olvasók száma, a Kézirattárba és a Keleti Gyűjteménybe átlagosan évi 400, illetve 600 fő látogatott el.

A mélypontot a koronavírus-járvány évei jelentették. E két évben a Könyvtár korlátozta működését a fertőzésveszély elke-

Olvasóterem a 2010-es évek első felében

rülése érdekében. A munkatársak az eduID-azonosítás bevezetésével lehetővé tették, hogy távolról is hozzáférjenek olvasók az előfizetett adatbázisokhoz. Új szolgáltatásként a 30 oldalnál nem hosszabb szakirodalmi kéréseket szkennelték és elektronikusan megküldték a kutatóknak. Csaknem fél év elteltével, 2021. május 17-től szabadott újra olvasókat és kutatókat fogadni. A járvány miatt elmaradtak a Könyvtár tervezett konferenciái és rendezvényei, elterjedtek viszont az online megbeszélések és szakmai rendezvények.

A kölcsönzési tranzakciók alacsony száma elsősorban annak tudható be, hogy Könyvtárunk korlátozottan kölcsönző könyvtár: olvasóinknak csak kisebb hányada (akadémikusok, tudományos fokozattal rendelkezők, egyetemi oktatók, tudományos kutatók, doktoranduszok, az MTA Titkárság munkatársai, egyéni elbírálásban részesülő kutatók) jogosult kölcsönzésre. A különgyűjtemények közül csak a Keleti Gyűjtemény állományából lehet kölcsönözni. A 2022 augusztusa óta elérhető előzetes online regisztrációra alapozva dolgozta ki a Szakinformatikai Osztály a virtuális olvasójegy szolgáltatást. Az erről szóló hírt közzétették a közösségi felületeken és a honlapon, így nagy volt az érdeklődés iránta. Számos vidéki településről, a legkülönbözőbb szakmájú és végzettségű személyek váltottak ilyen olvasójegyet.

Digitális könyvtár építése

Az Akadémiai Könyvtár repozitóriuma, a REAL mára közel 300 000 rekordot tesz hozzáférhetővé digitálisan nyolc gyűjteményben.[116] A digitalizált anyagok jelentősége már a járvány idején megmutatkozott, és a dinamikusan fejlődő adatbázis iránti növekvő érdeklődést jól mutatják az elmúlt év keresési

114. Erről részletesebben lásd *A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének vázlatos története* című fejezetet e kötetben. ¶ 115. Erről részletesen lásd *A figyelőkartonoktól a virtuális olvasójegyig* című fejezetet e kötetben.

adatai: közel 10 000 regisztrált felhasználó, 5,7 millió letöltés. A repozitórium tárhelyet biztosít a nyílt hozzáférésű publikációk számára is, és hosszútávú cél, hogy az MTMT-ben található publikációs adatok összekapcsolódjanak a repozitóriumban elhelyezett teljes szöveggel, létrehozva ezzel a magyar tudományos művek digitális könyvtárát.

Az Akadémia tagjainak publikációit fennállása óta gyűjtötte az Akadémia, az akadémikus bibliográfia készítése pedig 1960 óta feladata a könyvtárnak. Ezen kezdeményezések folytatásának tekinthető a 2015 óta épülő *Akadémikus honlap* (https://akademikus.mtak.hu/), amely az MTA valamennyi rendes tagjának, levelező tagjának, igazgatósági tagjának és külső tagjának publikációs adatait gyűjti (a tiszteleti tagok válogatottan szerepelnek az adatbázisban). E digitális gyűjtemény évről évre folyamatosan gyarapodik, 2024 végén 749 akadémikus profilja volt látható rajta, és 10 223 közlemény teljes szöveggel volt elérhető.

Molnár Andrea tudományos titkár

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Az Akadémiai Könyvtár hagyományosan sokrétű, élénk nemzetközi kapcsolattal rendelkezik. Tagja nemzetközi könyvtári szervezeteknek, köztük a már említett LIBER-nek (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche), melynek több mint 420 európai egyetemi, nemzeti és szakkönyvtár tagja. A LIBER évente megrendezett konferenciáján több munkatárs is képviseli könyvtárunkat. 2023. július 5–7. között az MTA KIK szervezésében Budapesten rendezték meg az 52. LIBER konferenciát közel 500 résztvevőnek három helyszínen (Közép-európai Egyetem, MTA székház, MTA KIK). A szakmai programokon kívül több mint 30 kiadó jelent meg kiállítóként az eseményen. Magyar részről a konferenciaszervezést Kalydy Dóra főigazgató-helyettes irányította, aki 2022. július 7-től tagja a LIBER Executive Boardnak.

2019-ben az Arbeitsgemeinschaft der Bibliotheken und Dokumentationsstellen der Ost-, Ostmittel- und Südosteuropaforschung (ABDOS), az MTA Könyvtár és Információs Központtal és a Südosteuropa-Gesellschafttal együttműködésben Budapesten rendezte meg 48. Nemzetközi Munka- és Továbbképzési Kongresszusát.

A Keleti Gyűjteményben őrzött különleges és unikális anyagok amellett, hogy számos látogatót vonzanak ázsiai országokból, fontos tudományos együttműködések alapjául is szolgálnak. Kiemelkedik ezek közül a kínai Dunhuang Academyvel, a hangzhoui Könyvtárral, az iráni Külügyminisztérium Szakkönyvtárával és az iráni Nemzeti Könyvtárral kötött megállapodások. 2018-ban Széchenyi Béla és Stein Aurél Keleti Gyűjteményben őrzött anyagából tárlat nyílt Dunhuang városban *Magyar felfedezők Dunhuangban* címmel. 2020-ban a kazah Nemzeti Akadémiai Könyvtár delegációja járt könyvtárunkban. Ugyanebben az évben az Iráni Iszlám Köztársaság új nagykövete látogatott a Gyűjteménybe, és átnyújtotta perzsa kéziratainak katalógusának Teheránban megjelent fárszi fordítását.

Freund Tamás, az MTA elnöke a 2023-as LIBER-konferencián

HAGYOMÁNYOK ÉS ÚJ IRÁNYOK

Nem túlzás azt állítani, hogy az Akadémiai Könyvtár fennállásának kétszáz éve alatt mindig számos kihívással kellett megküzdenie, ideális körülmények között sosem volt alkalma

116. A kutatási zárójelentések (REAL), a PhD-disszertációk (REAL-PhD), az MTA doktora címért beadott dolgozatok (REAL-D), a folyóiratok (REAL-J) és a digitalizált könyvek (REAL-EOD) mellett jelentős tartalommal bővültek az MTA KIK különgyűjteményeihez tartozó digitalizált kéziratos és nyomtatott művek tárhelyei (REAL-Ms és REAL-R) és a képek (REAL-I).

működni. A nehézségek főként az anyagi feltételek elégtelenségéből és az újból és újból visszatérő súlyos történelmi helyzetekből adódtak. Mindezek ellenére a Könyvtár mindig jól képzett, elkötelezett szakemberekkel működött, akik ismerték és értékelték a nemzeti örökségünk részét képező gyűjteményegyüttesünket.

A Könyvtár a Magyar Tudományos Akadémia tekintélyes intézményeként számos unikális gyűjteménnyel és kincsnek számító dokumentummal rendelkezik. Hosszú ideje törekszik arra, hogy ezeket a különleges értékeket megmutassa a nagyközönségnek is. Az elmúlt időszakban kiállítások létrehozásával is hozzájárult a Magyar Tudomány Ünnepe méltó megünnepléséhez.

A Keleti Gyűjtemény és az Indira Gandhi National Centre for the Arts közös A Kelet bűvöletében *című kiállításán készült csoportkép Új-Delhiben 2015. március 24-én: Saiman Haidar, az IGNCA elnöke, Kelecsényi Ágnes, Lokesh Chandra, az MTA tiszteleti tagja, Dipali Khanna, az IGNCA igazgatója és helyettese Veena Joshi*

Példaként említhetjük a 2016-ban megrendezett, rendkívül népszerű *Hazádnak rendületlenül* kiállítást, amelyen látható volt Vörösmarty Mihály eredeti *Szózat*-fogalmazványa is, vagy a 2019-ben megnyitott Teleki-kiállítást, amely a könyvtár alapítójának és alapító gyűjteményének állított emléket. Ugyanígy figyelemre méltók voltak a Keleti Gyűjtemény nagy kiállításai: a Keleti Gyűjtemény és az Indira Gandhi National Centre for the Arts közös rendezésében készült *A Kelet bűvöletében* című, amelyet 2015-ben Új-Delhiben mutattak be, és az *Egy magyar dervis Közép-Ázsiában – a keletkutató Vámbéry Ármin* című tárlat, amely az Ybl Budai Kreatív Házban kapott helyet. Habár az Akadémiai Könyvtár tudományos profilú intézmény, meglepően sok látogatót vonzott, amikor megnyitotta kapuit a szélesebb közönség előtt a *Múzeumok Éjszakája* rendezvénysorozat keretében: a látogatók a kiállítások és bemutatók mellett bejárhatták a teljes épületet, megtapasztalhatták annak gazdagságát és különlegességét, a játékos programokon keresztül pedig még a gyerekeknek is vonzóvá válhatott.[117]

Könyvtárunk ma is kiemelt jelentőségű tudományos szakkönyvtár az ország egyik legnagyobb könyvtári állományegyüttesével. Bár a hagyományos gyarapodási mutatói csökkenő tendenciát mutatnak, és a gyarapodás szerkezeti összetételében is az ajándékozás lett domináns, az elmúlt három és fél évtized alatt könyvtárunk állománya számottevően nőtt, és mára mindösszesen közel 4 millió dokumentumot őriz. A könyvtárhasználat fejlődésének feltétele a fejlett informatikai rendszerek beszerzése és használata. 2025-ben a Könyvtár az Aleph integrált könyvtári rendszerről az Alma felhő alapú könyvtári platformra állt át, amely korszerű technikai alapot biztosít a következő időszakban.

A könyvtár közfeladatai révén az országos kutatástámogatás központja lett. Munkája során igyekszik figyelembe venni a tudományos közösség igényeit, és folyamatosan fejleszti szolgáltatásait. Hangsúlyos törekvése, hogy az országos közfeladatokat minél korszerűbb eszközökkel és a nemzetközi trendekhez igazodva lássa el. Az Elektronikus Információszolgáltatás révén nemcsak hozzáférést biztosít a külföldi tudományos tartalmakhoz, hanem technikailag is támogatja a hazai publikációk megjelenését nyílt hozzáféréssel (open access). Az MTMT, amely 2024-ben elnyerte a *Kiváló Kutatási Infrastruktúra* címet, megkezdte előkészületeit az MTMT3 szoftverre a felhasználói igényeknek megfelelően. 2024-ben 210 intézmény és 86 171 szerző csatlakozott az adatbázishoz, és közelítőleg 2,7 millió közlemény adatait tartja nyilván. Fontos feladat, hogy a Könyvtár megteremtse a feltételeit a tudományos adatok hosszú távú digitális megőrzésének, és hatékonyan működtesse a magyar tudományosság publikációs adatvagyonát.

117. Az MTA KIK három alkalommal, 2016-ban, 2017-ben és 2018-ban csatlakozott a *Múzeumok Éjszakája* programhoz.

Lovász László megnyitja a Teleki József és az Akadémiai Könyvtár *című kiállítást*

Szabó Ádámnak, a kiállítás kurátorának tárlatvezetése

A kiállítás egyik tárlója

A kiállításhoz kapcsolódó tanulmánykötet

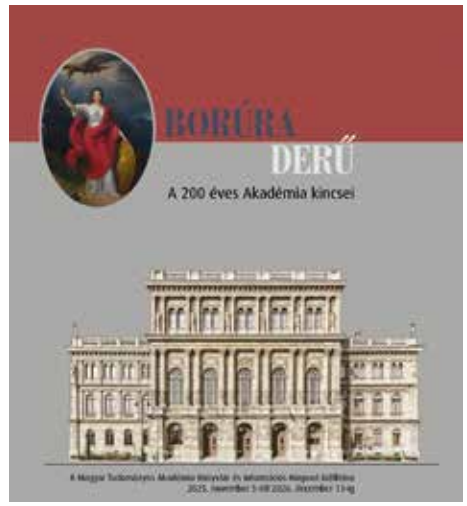
Az Akadémia Arany János utca 1. szám alatti könyvtárrá alakított épülete 1988 novemberében nyílt meg az olvasóközönség számára. Noha időközben részleges modernizáció történt, az egykor oly korszerű könyvtári épület három és fél évtized elteltével ismét megújításra vár. Készültek felújítási tervek, köztük olyan is, amely a Székházat és Könyvtár épületét átjárhatóvá tenné, és olyan is, amely kisebb változásokban gondolkodott. Bármelyik terv valósul is meg, az Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának jövője szempontjából kardinális kérdés a mostanra elavult könyvtárépület megújítása, és egy olyan új, korszerű környezet kialakítása, amely illeszkedik a megváltozott feladatokhoz, ugyanakkor vonzó a Könyvtár használói számára, hogy újra szívesen érkezzenek a látogatók.

Vas Viktória és Budai-Király Tímea, az Akadémiai Könyvtár kiadványokért és rendezvényekért felelős munkatársai

Akadémia megalapításának 200. évfordulója alkalmából megrendezett Borúra derű: A 200 éves Akadémia kincsei *című kiállítást megnyitja Monok István*

A kiállítás katalógusa

A kiállítás egyik szeglete

Karikó Katalin Nobel-díja

A ROZSONDAI HÁZASPÁR AJÁNDÉKA

Az MTA Könyvtár és Információs Központ odaadóan részt vett a Magyar Tudományos Akadémia megalapításának 200. évfordulója alkalmából tartott programok és rendezvények megtervezésében és megvalósításában.[118] Az ünnepségsorozat különleges meglepetést tartogatott az Akadémia, azon belül a Könyvtár számára: a régi hagyományokat megidézve az elmúlt száz év legnagyobb könyvadományát kapta. A 64 kötetből álló, 15. századi ősnyomtatványokat és 16. század eleji köteteket tartalmazó gyűjteményt Rozsondai Béla és Rozsondai Marianne, az MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének nyugalmazott munkatársai ajándékozták az intézménynek.

118. A programsorozatból két különösen sikeres példát említünk: a *Borúra derű. A 200 éves Akadémia kincsei* című kiállítás Babus Antal, az MTA Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye osztályvezetője koncepciója alapján készült Babus Antal, Fodor Eszter és Kalocsai László rendezésében. *A Magyar Tudományos Akadémia képes története 1825–2025* című reprezentatív kötetet Szögi Lászlóval társszerzőségben Hay Diana, az Akadémiai Levéltár igazgatója készítette.

A becses kollekciót eredetileg Lőrincze Péter, régi könyvekért rajongó műgyűjtő és vállalkozó állította össze, és amikor eladóvá vált, a Rozsondai házaspár 47 millió forintért vásárolta meg tőle, hogy aztán szeretett egykori munkahelyüknek adományozzák.

A 64 mű közül 55 ősnyomtatvány, azaz 1501. január 1. előtt kiadott könyv, 9 pedig antikva, azaz 1501 és 1510 került ki a nyomdából. Közülük 46 kiadvány most először kerül az Akadémia tulajdonába (39 ősnyomtatvány és 7 antikva), de ennek egy része, 18 kötet (13 ősnyomtatvány, 5 antikva) egész Magyarország egyetlen könyvtárából sem ismert. Ez azt jelenti, hogy a magyar kulturális örökség jelentős mértékben gazdagodott a Rozsondai házaspár adományának köszönhetően. A kötetek a reneszánsz Európa nevezetes városainak (Firenze, Bologna, Róma, Genf, Párizs, Lyon, Strassburg, Basel, Köln, Augsburg stb.) nyomdáiból kerültek ki, és neves antik (Seneca, Ovidius, Suetonius, Plautus stb.) és középkori (Petrarca, Savonarola, Aquinói Szent Tamás, Temesvári Pelbárt stb.) szerzők műveit tartalmazzák.[119] A Könyvtár a gyűjteményt „A Rozsondai házaspár ajándéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában" elnevezéssel őrzi meg.

Az MTA Székházában 2025. december 8-án tartott ünnepélyes sajtótájékoztatón Freund Tamás, az MTA elnöke és Monok István, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója köszöntötte az adományozó házaspárt, akiknek felajánlásában Teleki József, Ráth György, Vigyázó Ferenc és a többi nagyvonalú adományozó öröksége él tovább.

Rozsondai Marianne és Rozsondai Béla adományuk egyes darabjait mutatják be az Akadémiai Könyvtár Régi Könyvek Gyűjteményében

Ünnepség után készült csoportkép: Freund Tamás, Rozsondai Marianne, Rozsondai Béla és Monok István

119. Monok 2025, 5.

Koszorúzás a sziráki Teleki–Degenfeld sírboltban. A képeken Babus Antal, Kalydy Dóra, Téglási Ágnes, Nárai Szabó Gábor, Hay Diana és Monok István

A sziráki Teleki–Degenfeld sírbolt koszorúzása alkalmából 2026-ban készített csoportkép a Könyvtár dolgozóiról

Haffner Rita

A figyelőkartonoktól a virtuális olvasójegyig
A hagyományos könyvtári szolgáltatások krónikája a ’90-es évektől napjainkig

Visszatekintve könyvtárunk és közelebbről az Olvasószolgálat elmúlt negyven évére, s az intézményről megjelent publikációkat lapozgatva főként a gyűjtemény kincseiről, a technikai fejlesztésekről, nemzetközi kapcsolatokról, könyvtári kiadványokról szóló írásokat találunk. A Olvasószolgálati Osztály működéséről, néhány ünnepi megemlékezésen kívül, alig lelhetünk fel egy-két cikket. Az okok firtatása helyett most inkább pótolni szeretnénk ezt a hiányt (mulasztást?), amennyire a szűkszavú jelentések, szikár statisztikák, az olykor csalóka emberi emlékezet, no meg a terjedelmi korlátok engedik.

A könyvtárak életében az 1980-as évektől az informatikai forradalommal járó folyamatos és egyre gyorsuló modernizáció szervezeti változásokat is követelt; így volt ez az Akadémiai Könyvtárral is, ám az Olvasószolgálati Főosztályt (1998-tól Osztályt, majd 2008-tól Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztályt) ez kevéssé érintette. Az 1997/98-as évtől eltekintve, amikor a Számítógépes Referensz Szolgálat még önálló osztályként a Főosztály alá tartozott, 2008-ig változatlan struktúrában működött. Ekkor a Folyóirat Osztály megszűnésével a periodikumok szolgáltatásáért felelős munkatársak is az Olvasószolgálathoz kerültek, mint Folyóirat Csoport. Hagyományosan az osztály felügyelete alá tartoztak a törzsgyűjteményi belső és külső raktárak, a Gyorsmásoló Szolgálat és a Kötészet, szintén csoportvezetők irányításával.

Az MTA Könyvtára – az alapító okirat szelleméhez híven – mindenkor nyitva állt a tudomány iránt elkötelezett látogatók előtt. A nyitvatartási idő 1948-tól egészen a 2020/21-es járvány okozta lezárásokig nem változott: a központi olvasóterem hétköznap 9-től 20 óráig, szombaton 9-től 17 óráig, a raktári kiszolgálás hétköznap 16 óráig, szombaton 12 óráig működött; jelenleg szombaton már zárva tartunk. 1987-ig nyári szünetre csak alapos indokkal került sor, majd az új könyvtárépületben a forgalom növekedése miatt a háttérmunkák elvégzéséhez ez már rendszeressé vált. 1994-ig a könyvtár használata díjtalan volt, 1996-ban egy kölcsönzőjegy ára 600 Ft, 2009-ben 4500 Ft volt, s azóta is változatlan. 1996-ban vezettük be a heti olvasójegyet, amelyet 2010-től 5 alkalomra érvényes jegyre cseréltünk. 2002-től volt használatban az ingyenes regisztrációs jegy, ezt azonban a visszaélések miatt 2014-ben megszüntettük.

A Könyvtár olvasóterme 1865-től 1988-ig; az 1949 utáni berendezéssel

A Könyvtár olvasóterme 1988-tól

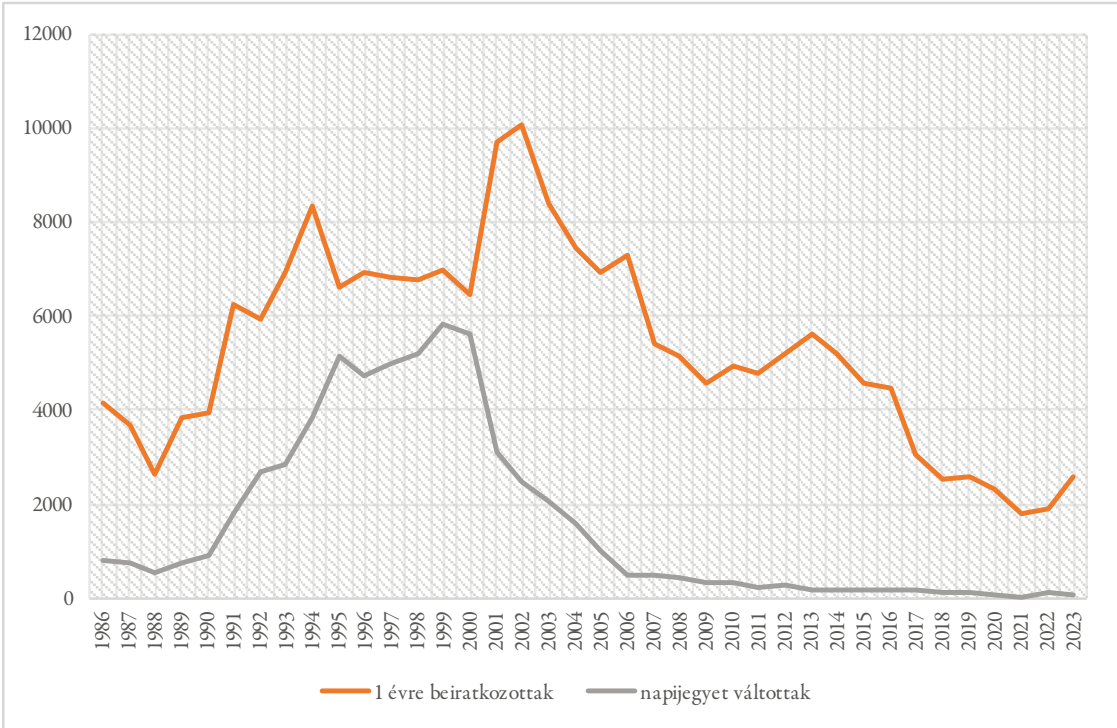
1989 novemberében vettük birtokba az új könyv- és folyóirat-olvasót, ahol kezdetben 75+30 számozott hely és újdonságként 4 kutatófülke állt a látogatók rendelkezésére (az MTA székházának földszintjén korábban 30+8 férőhely volt). A teremben mintegy 15 000 kötetes kézikönyvtár és több ezer kurrens folyóirat legfrissebb számai várták az olvasókat. (Azóta bizony eljárt az idő a nyomtatott kézikönyvek felett, a helyükre 2020-tól fokozatosan egy új típusú szabadpolcos rendszer kerül.) A könyvolvasóban 84 szekrénykét is kialakítottak, ahol az olvasók félretehetik a munkájukhoz használt könyveket; ezek igen népszerűek, sőt az 1990-es és 2000-es években szinte harc folyt egy-egy szekrény „bérleti jogáért". A 1980-as évek „öröksége" az olvasóterem bejáratával szemben ma is meglévő „fogadópult", ahol egészen 2013-ig kedves nyugdíjas kolléganők ellenőrizték a belépők olvasójegyét, a behozott/kivitt könyveket, és adták ki az egyes asztalokhoz szóló helyszámokat.[1] A nagy forgalom miatt 1995-ben rádiófrekvenciás állományvédelmi rendszert szereltünk fel, ezt 2018-ban egyedi dokumentumazonosításra alkalmas RFID-alapúra cseréltük, amit azóta már a kölcsönzésben is alkalmazunk.

A beköltözéskor csupán egyetlen személyi számítógép állt az olvasóteremben az akkoriban beszerzett 3–4 CD-ROM-on tárolt adatbázis működtetéséhez (pl. Grolier Electronic Encyclopedia, Ulrich's Periodical Directory). Később az online katalógus megjelenésével (1993) és az internet elterjedésével mind több gépre volt szükség. A 3. emeleti Infocentrum 1996-tól 2009-ig működött, a CD-k, DVD-k használatát itt könyvtáros segítette, és 1998-ig csak itt volt nyilvános internetelérés. 2003-ban 18 új számítógép került az olvasóterembe, majd 2010-ben, a 2. emelet felújításakor készült el a Digitális Dolgozószoba 12 új munkaállomással (ez később kisebb rendezvények helyszíne lett); 2008 óta elérhető a wifi is a nyilvános terekben.

Az 1990-es évek elején ugrásszerűen megnőtt a felsőoktatásban tanulók száma, új egyetemek nyíltak (PPKE, KRE, CEU),

1. Az olvasói terek tervezett teljes átalakítása egyelőre várat magára.

és nagy vonzereje volt megújult olvasói tereinknek is. Módosult a használati szabályzat: a bölcsészet- és természettudományi szakos hallgatók korlátozás nélkül beiratkozhattak helyben olvasásra, e szakok egyetemi oktatói is kölcsönözhettek. Így a megnyitástól egészen az ezredfordulóig folyamatosan emelkedett a beiratkozók száma, az olvasótermi használat terén pedig a hallgatók aránya: 1989: 20%, 1995: 78%, 2001: 74%.[2]

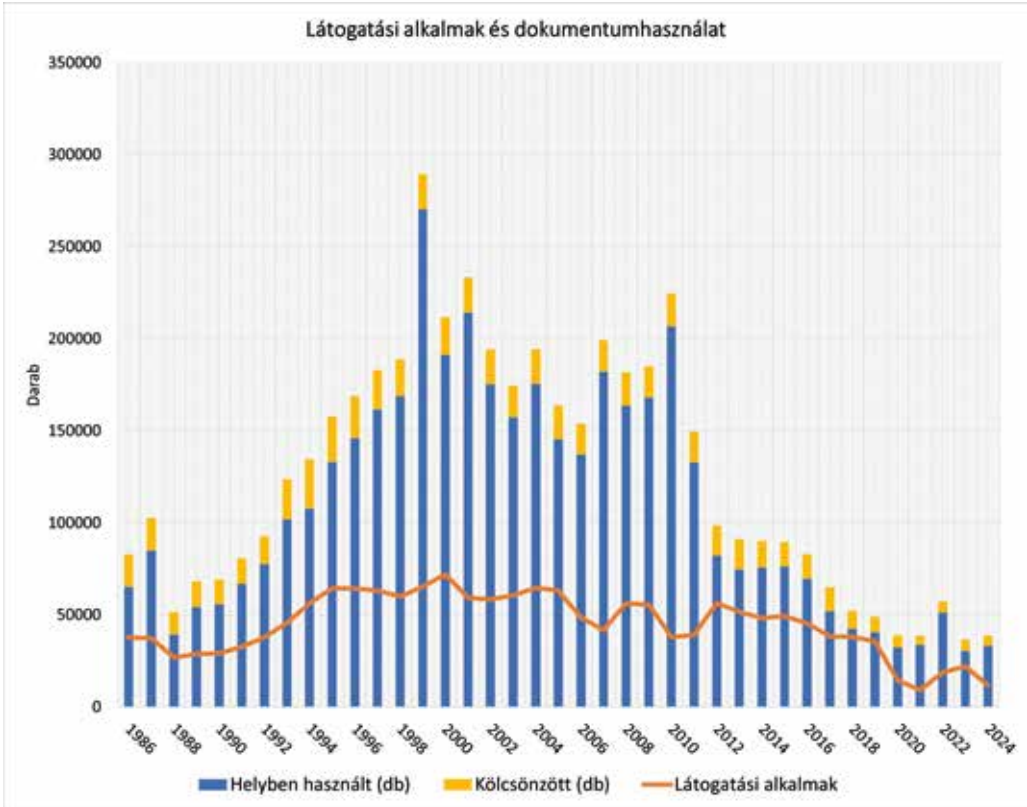

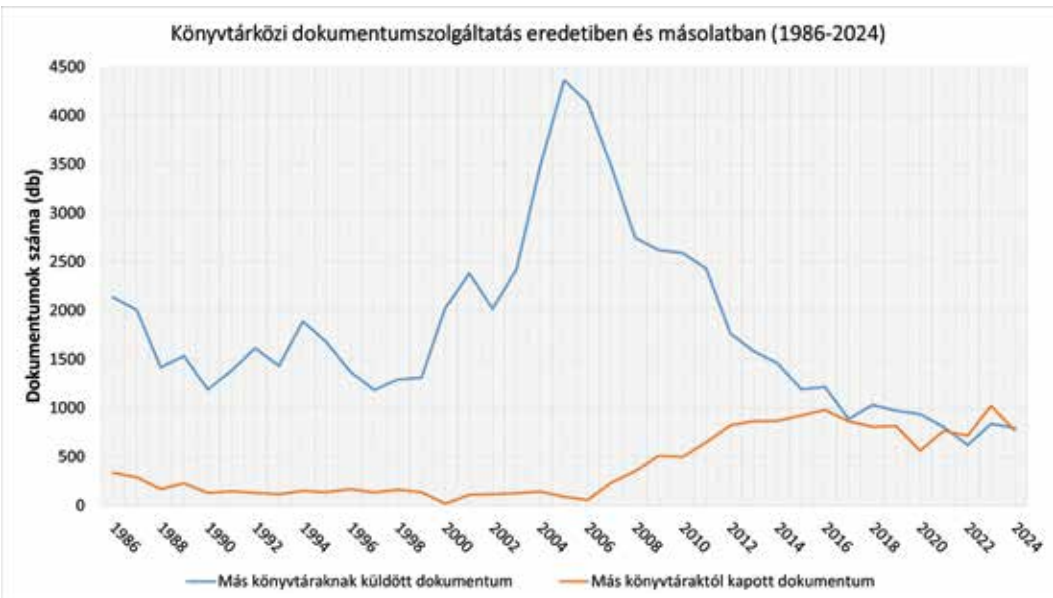
A beiratkozottak számának alakulása

Ekkoriban folyamatosan telt ház volt az olvasóteremben, a kötelező irodalmat, illetve a friss külföldi szakirodalmat kézről kézre adták a hallgatók és a kölcsönző kutatók. Az egyetemistáknak a könyvtár és a katalógusok használatában kellett mind több segítséget nyújtani, a digitális írástudásban járatlan idősebb olvasóknak pedig a számítógépeknél. 2001-ben megnyílt a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár felújított Központja, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem könyvtára, 2003-ban a Kempelen Farkas Hallgatói Információs Központ; ekkor kezdődött a hallgatók lassú „elvándorlása", és 2019-ben arányuk már csak 20% volt. A látogatottság csökkenésében persze több ok is közrejátszott, amit a Könyvtár 2007. évi jelentése így foglalt össze: „A könyv- és folyóirat-beszerzések évek óta tartó csökkenésének hatása most már sajnos megmutatkozik a beiratkozott olvasók számában is. Változtak a könyvtárhasználati szokások is: az olvasó először tájékozódik, és abba a könyvtárba megy, ahol a keresett dokumentumokat megtalálja. Az 1980 előtt beszerzett könyveink megjelenítése honlapunkon javíthatna ezen a helyzeten."[3] Az okok között említendő az online adatbázisok távoli eléréséhez szükséges eduID megkésett bevezetése, amire csak a 2020-as járványügyi karantén első napjaiban került sor. A kölcsönzési forgalmat befolyásolta, hogy a rendszerváltás után bővültek a külföldi kutatási lehetőségek, ösztöndíjprogramok, emellett a tudományos minősítés egy része az egyetemekhez került, de a PhD-hallgatók – szemben az MTA-hoz tartozó

2. A statisztikai adatok forrása itt és a továbbiakban az osztály, illetve a Könyvtár évi jelentései: https://real-eod.mtak.hu/view/series/Magyar_Tudom=E1nyos_Akad=E9mia_K=F6nyvt=E1ra_=E9vi_jelent=E9sei.html; valamint az OSZK Könyvtári Intézetének statisztikai adatbázisa: https://ki.oszk.hu/statisztikai-adatbazis. Az adatsorok és grafikonok összeállítását ezúton is köszönöm Horváth Hajnalkának. ¶ 3. A Könyvtár évtizedeken át tartó és főként a hagyományos dokumentumok gyarapítását érintő financiális nehézségeire itt nem térünk ki, de hatásuk a látogatottságra leginkább az Olvasószolgálaton volt érezhető.

TMB-ösztöndíjasokkal – egészen 2014-ig nem kölcsönözhettek nálunk, és a minősített kutatók teljes köre is csak 2006-ban kapta meg ezt a jogot. A negatívumokat ellensúlyozandó, 2009-től a gyarapításnál igyekeztünk figyelembe venni kutatóink beszerzési javaslatait, és a külföldi könyvtárközi kölcsönzésre kedvezményes díjszabást vezettünk be.

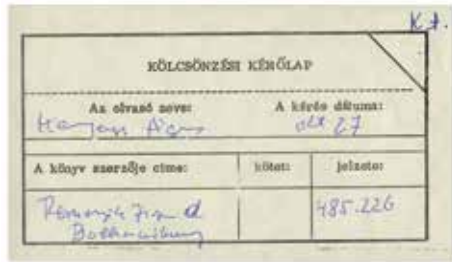

Olvasótermi kérőlap az 1960-as és 1980-as évekből

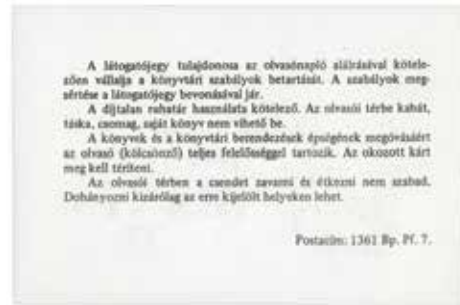

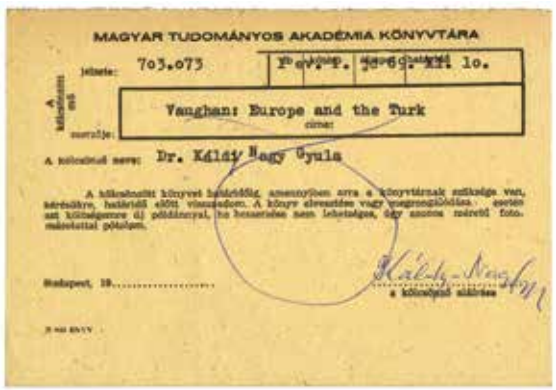

Kölcsönzési kérőlap az 1960-as és a 1980-as évekből

Kölcsönző látogatójegy

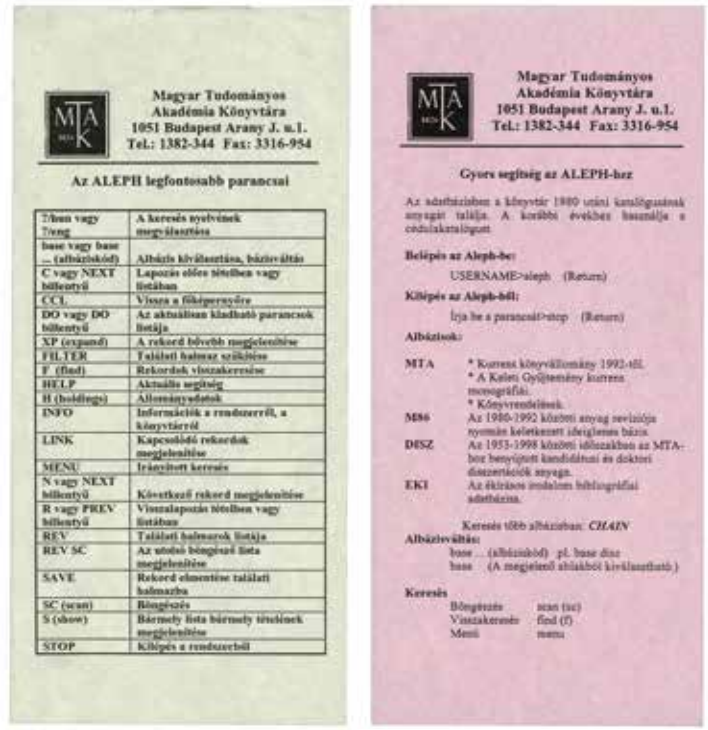
Kölcsönzési térítvény az 1960-as és az 1980-as évekből

Habár az 1990-es évektől a könyvtárban mind jobban teret hódított az informatika és az online világ, a kölcsönzés gépesítésének terve már az 1988. évi jelentésben megfogalmazódik, és 1992 óta az Aleph integrált könyvtári rendszerben katalogizálunk, a kölcsönzés 2007-ig, az olvasótermi kiszolgálás egészen 2019-ig nagyobbrészt papír alapon zajlott. Főként a külső raktári kérések nyilvántartása miatt vezettük be még 1983-ban a raktári őrjeggyel kombinált kérőlapot, a „vágott sarkút” a kölcsönzéshez és a „helyszámosat” az olvasótermi kérésekhez, ezeket 2019-ig használtuk. Minden egyes kölcsönzött könyvről írógéppel, indigóval gépeltük a két példányos „térítvényt”, aminek egyik példánya az olvasók betűrendjében, a másik a raktári számok sorrendjében került be a két „forgóba”, ugyanis a nyilvántartást nem katalógusfiókokban tároltuk, hanem két (később egy) henger alakú, tengelyen forgatható állvány rekeszeiben.

A könyvtárban 1987-ben megalakult a Könyvtárgépesítési Csoport, azonban a bölcsész végzettségű könyvtárosok és az új informatikus kollégák nem ismerték egymás munkájának sajátosságait, ami bizony nehezítette az együttműködést. Így hosszú ideig elsőként a kölcsönzés – egy a külvilág számára is látványos terület – modernizálását tervezték, ami számítógépben tárolt könyvadatok nélkül lehetetlenné tette volna az olvasók korrekt kiszolgálását. Az Olvasószolgálat munkatársai ezért 1991. május 20-án javaslatot adtak át Rózsa György

A kölcsönzők és a dokumentumok kölcsönzési nyilvántartásainak forgatható rekeszei az úgynevezett „forgó" még az 1970-es években. A pult mögött Szabóné Istvánné Garai Judit

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
1051 Budapest Arany J. u.1.
Tel.: 1382-344 Fax: 3316-954

Az ALEPH legfontosabb parancsai

?/hun vagy ?/eng	A keresés nyelvének megválasztása
base vagy base ... (albáziskód)	Albázis kiválasztása, bázisváltás
C vagy NEXT billentyű	Lapozás előre tételben vagy listában
CCL	Vissza a főképernyőre
DO vagy DO billentyű	Az aktuálisan kiadható parancsok listája
XP (expand)	A rekord bővebb megjelenítése
FILTER	Találati halmaz szűkítése
F (find)	Rekordok visszakeresése
HELP	Aktuális segítség
H (holdings)	Állományadatok
INFO	Információk a rendszerről, a könyvtárról
LINK	Kapcsolódó rekordok megjelenítése
MENU	Irányított keresés
N vagy NEXT billentyű	Következő rekord megjelenítése
R vagy PREV billentyű	Visszalapozás tételben vagy listában
REV	Találati halmazok listája
REV SC	Az utolsó böngészői lista megjelenítése
SAVE	Rekord elmentése találati halmazba
SC (scan)	Böngészés
S (show)	Bármely lista bármely tételének megjelenítése
STOP	Kilépés a rendszerből

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
1051 Budapest Arany J. u.1.
Tel.: 1382-344 Fax: 3316-954

Gyors segítség az ALEPH-hez

Az adatbázisban a könyvtár 1980 utáni katalógusának anyagát találja. A korábbi években használja a cédulakatalógust.

Belépés az Aleph-be:
USERNAME>aleph (Return)

Kilépés az Aleph-ből:
Írja be a parancsot>stop (Return)

Albázisok:

MTA	* Kurrens könyvállomány 1992-től. * A Keleti Gyűjtemény kurrens monográfiái. * Könyvrendelések.
MS6	Az 1980-1992 közötti anyag szelektált, ideiglenes bázis.
DISZ	Az 1953-1998 közötti időszakban az MTA-hoz benyújtott kandidátusi és doktori disszertációk anyaga.
EKI	Az ékírásos irodalom bibliográfiai adatbázisa.

Keresés több albázisban: *CHAIN*

Albázisváltás:
base ... (albáziskód) pl. base disz
base (A megjelenő ablakból kiválasztható.)

Keresés

Böngészés	scan (sc)
Visszakeresés	find (f)
Menü	menu

Nyomtatott segédletek az Aleph számítógépes katalógus használatához

főigazgatónak, melyben jelezték fenntartásaikat, és felhívták a figyelmet az osztályok közötti intenzívebb egyeztetés fontosságára.[4] Részben talán ennek is volt köszönhető, hogy a vezetőség konzultált többek között a Budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárával, majd néhány hónap múlva egy külső szakértőt, Németh Ágostont[5] kérte fel, hogy készítsen megvalósíthatósági tanulmányt a könyvtári munkafolyamatok gépesítéséről. Ennek eredményeképp a Könyvtár 1992-ben mégsem az OSZK-val közösen korábban megvásárolt DOBIS/LIBIS könyvtári rendszert kezdte el használni, amit még az 1970-es években alkotott meg az IBM, hanem a jeruzsálemi Hebrew University által újabban fejlesztett Aleph programot, amelyet a BME-n már 1991-től használtak. A tanulmány hatására a számítógépes feldolgozás és gyarapítás kapott prioritást, így az online katalógusba a leginkább keresett, friss kiadványok kerültek be először, majd időrendben visszafelé a gyűjtőkörbe tartozó monográfiák és a kurrens periodikumok.

2007-ben tértünk át a gépi kölcsönzésre. Az új nyilvántartás egyszerűsítette a könyvtartozások kezelését, így a hagyományosan liberális kölcsönzési szabályzatunk mellett is jelentősen csökkent a fizetési meghagyások, behajthatatlan tartozások száma. 2009-től olvasóink már az online katalógusból indíthattak raktári előkészítési kérést, bár ekkor még a raktárosok kézzel kitöltött kérőlapok alapján szedték ki és küldték az olvasóterembe a könyveket. 2019-re dolgoztuk ki a helyben használatra kért könyvek nyilvántartásának és a raktári kérések automatikus nyomtatásának egységes rendszerét, amit azóta a folyóiratoknál is alkalmazunk. 2022/23-ban két új kényelmi szolgáltatással bővült a paletta: az előzetes online regisztráció egyszerűsíti a beiratkozást, a kedvezményes árú virtuális olvasójegyet pedig azokra gondolva vezettük be, akik nem tudnak személyesen eljutni hozzánk, de használni szeretnék előfizetéses online adatbázisainkat.

Osztályunk alapfeladata minden lehetséges információt megadni a hozzánk fordulóknak az intézményünk és a könyvtári rendszer nyújtotta lehetőségekről.[6] Ehhez ma számtalan kommunikációs eszköz áll rendelkezésre, de vessünk egy pillantást az előzményekre is. A Könyvtár saját állományáról már 1972-től közreadta *Az MTA Könyvtára új külföldi gyarapodásainak jegyzéke* című kiadványát: a katalóguscédulák másolatáról az ETO rendjében készült összeállítás 1987-ig évente hatszor

4. Akkoriban nem volt szokás, hogy a beosztottak közvetlenül a főigazgatóhoz forduljanak szakmai ügyekben, ez keltett is némi megütközést. Lásd Rózsa György 1991. május 29-én kelt válaszlevele Vitályos László főosztályvezetőnek, iktatószáma: 513/91 3.2 ¶ 5. Németh Ágoston informatikus később megalapította az Ex-LH Kft-t, amely az Aleph program hazai és környező országokbéli supportjával foglalkozott. ¶ 6. A bibliográfiai jellegű referenszkérdések 1997-ig a Bibliográfiai Osztályhoz tartoztak, majd az Olvasószolgálathoz; az online források elterjedésével ezek a 2010-es évekre lényegében megszűntek.

jelent meg, majd 1993-tól még néhány éven át egy-egy példányt nyomtattak már az online katalógusból legyűjtve. 1994-től az olvasóteremben külön bemutató polcon helyeztük el új szerzeményeinket, ezeket az újabbak beérkeztével havonta cseréltük, így még a raktárba kerülés előtt kézbe vehették és előjegyezhették olvasóink. 1977-ben indítottuk el a Selective Dissemination of Information (SDI) típusú szolgáltatások „analóg” korszakbeli elődjét, az úgynevezett figyelőkarton szolgálatot: a kutatók negyedévente stencilezett katalóguscédulákat kaptak az általuk megadott témákban beérkezett külföldi könyveinkről. Ez a díjmentes szolgáltatásunk a nyilvános online katalógus megjelenéséig, 1992-ig létezett, és még 1988-ban is 160 fő 1122 téma figyelését kérte.

Állományunk sokoldalú bemutatását szolgálták az elmúlt 30–40 év azon fontos fejlesztései, melyek gyakran több osztály együttműködésével valósultak meg: kurrens külföldi folyóirataink adatainak betöltése a Nemzeti Periodika Adatbázisba (1986-tól), a beérkezett dokumentumok azonnali kereshetősége (2008), majd a teljes periodikagyűjtemény megjelenítése az OPAC-ban, az egymilliónál is több monográfia adatának éveken át tartó retrokonverziója az éppen adódó pályázati és pénzügyi lehetőségektől függően, az online adatbázisok folyóirataink gyors elérése az SFX linkfeloldó szolgáltatással (2011), és könyveknél az analitikus feltárás kiváltásaként a tartalomjegyzék elektronikus másolatának kapcsolása a rekordhoz (2014). 2015-ben pedig elindult discovery-típusú Primo metakeresőnk, amellyel a könyvtár valamennyi gyűjteményében és az online forrásokban egyszerre kereshetünk.

Magánszemélyektől hagyományos csatornákon gyakran kaptunk érdeklődő kérdéseket az MTA-val vagy egy-egy kutatási témával kapcsolatban, 1998-tól ezeket már e-mailben is tudtuk fogadni. 1996-ban készült el a könyvtár első honlapja, amit 2009-ben egy teljesen modernizált változat követett, s ennek tartalmi kialakításában már osztályunk is részt vett. Ekkor küldtük ki első hírlevelünket még e-mailben, csatolt PDF formájában, 2011 óta pedig blogként is olvasható.[7] Itt naprakészen hírt adunk újdonságainkról, rendezvényeinkről, próbahozzáféréssel ideiglenesen elérhető online adatbázisokról. A közösségi média betört a kulturális intézmények világába is: 2012-ben létrehoztuk a könyvtár Facebook-profilját, majd 2019. október 24-én, az alapító gróf Teleki József születésnapján az Instagramon is regisztráltunk, ahol az osztály munkatársai azóta is naponta posztolnak egy-egy művelődéstörténeti érdekességet vagy könyvtári hírt.[8] 2011-ben TÁMOP-pályázat keretében elkészült oktatófelületünk, a Minerva online

HÍRLEVÉL 2011/1.

Tartalom

Telefonszámaink megváltoztak

Könyvtárunk és munkatársaink telefonszámai megváltoztak. A hétjegyű számok továbbra is közvetlenül hívhatók, míg a mellékek a (06-1) 411-6100 központi számon keresztül érhetők el. Központi olvasótermünket a 411-6100/630-as mellékén vagy a 411-6446-os közvetlen számon, folyóirat-olvasónkat a 411-6444-es számon lehet tárcsázni.

Próbaidős adatbázisok

Márciusban könyvtárunk helyi hálózatán elérhetők a következő adatbázisok:

A Brill Online jóvoltából a http://brillonline.nl címen márc. 30-ig:

- Brill's Encyclopedia of China
- Brill's New Jacoby
- Die Fragmente der Griechischen Historiker
- Encyclopaedia of the Qur'ān
- Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics
- Index Islamicus
- Supplementum Epigraphicum Graecum
- World Christian Database
- World Religion Database

A ProQuest jóvoltából március 30-ig

- Early English Books Online (EEBO)
  http://eebo.chadwyck.com/home?instit1=hungarys&instit2=hungaria2
- Early European Books gyűjtemény
  http://eeb.chadwyck.co.uk/home.do?instit1=hungaria&instit2=hungaria

A Wiley Kiadó jóvoltából március 21-ig:

- e-könyvek:
  http://onlinelibrary.wiley.com/browse/publications?type=book&activeLetter=
- e-könyvsorozatok:
  http://onlinelibrary.wiley.com/browse/publications?type=bookseries&activeLetter=

A próbahozzáférésekkel kapcsolatos visszajelzéseket örömmel fogadjuk személyesen az olvasóterni pultoknál, illetve a ...@mtak.hu e-mail címen.

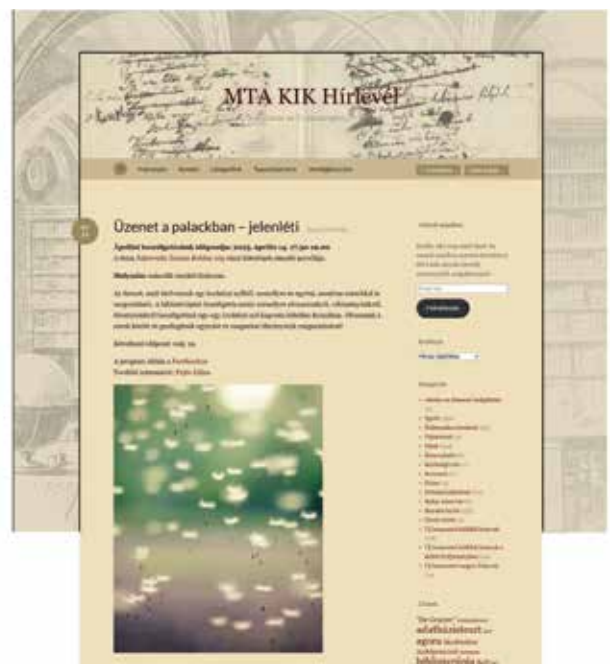
L'Année Philologique

Örömmel értesítjük a klasszika-filológia iránt érdeklődőket, hogy a 2011-es évben elérhető helyi hálózaturnkon a népszerű *L'Année philologique* bibliográfia elektronikus változata.

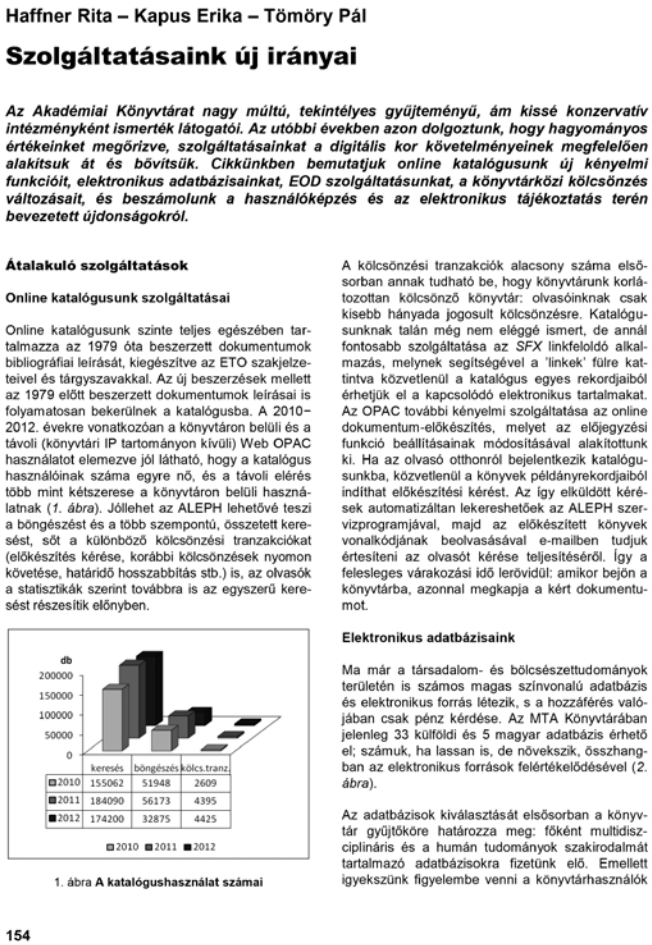
Új metakeresőt vezettünk - MetaLib

A http://reportal.mtak.hu/V/ címen akár könyvtárunkon kívüli hálózatról is elérhető a MetaLib könyvtári keresőmotor, melynek segítségével egyszerre kereshetünk a könyvtár online katalógusában, előfizetéses adatbázisaiban, disszertációkatalógusában, e-könyvenk között, illetve más könyvtárak katalógusaiban is.

Könyvtári hírlevelek

7. A https://hirlevel.mtak.hu/ oldalon. ¶ 8. Mind a hírlevél, mind az Instagram bejegyzései automatikusan megjelennek a Facebookon is, ugyanis itt van a legtöbb követőnk. Újabban már minden osztály készít bejegyzéseket a közösségi platformokra.

Haffner Rita – Kapus Erika – Tömöry Pál

Szolgáltatásaink új irányai

Az Akadémiai Könyvtárat nagy múltú, tekintélyes gyűjteményű, ám kissé konzervatív intézményként ismerték látogatói. Az utóbbi években azon dolgoztunk, hogy hagyományos értékeinket megőrizve, szolgáltatásainkat a digitális kor követelményeinek megfelelően alakítsuk át és bővítsük. Cikkünkben bemutatjuk online katalógusunk új kényelmi funkcióit, elektronikus adatbázisainkat, EOD szolgáltatásunkat, a könyvtárközi kölcsönzés változásait, és beszámolunk a használóképzés és az elektronikus tájékoztatás terén bevezetett újdonságokról.

Átalakuló szolgáltatások

Online katalógusunk szolgáltatásai

Online katalógusunk szinte teljes egészében tartalmazza az 1979 óta beszerzett dokumentumok bibliográfiai leírását, kiegészítve az ETO szakjelzeteivel és tárgyszavakkal. Az új beszerzések mellett az 1979 előtt beszerzett dokumentumok leírásai is folyamatosan bekerülnek a katalógusba. A 2010–2012. évekre vonatkozóan a könyvtáron belüli és a távoli (könyvtári IP tartományon kívüli) Web OPAC használatot elemezve jól látható, hogy a katalógus használóinak száma egyre nő, és a távoli elérés több mint kétszerese a könyvtáron belüli használatnak (*1. ábra*). Jóllehet az ALEPH lehetővé teszi a böngészést és a több szempontú, összetett keresést, sőt a különböző kölcsönzési tranzakciókat (előkészítés kérése, korábbi kölcsönzések nyomon követése, határidő hosszabbítás stb.) is, az olvasók a statisztikák szerint továbbra is az egyszerű keresést részesítik előnyben.

1. ábra **A katalógushasználat számai**

A kölcsönzési tranzakciók alacsony száma elsősorban annak tudható be, hogy könyvtárunk korlátozottan kölcsönző könyvtár: olvasóinknak csak kisebb hányada jogosult kölcsönzésre. Katalógusunknak talán még nem eléggé ismert, de annál fontosabb szolgáltatása az *SFX* linkfeloldó alkalmazás, melynek segítségével a 'linkek' fülre kattintva közvetlenül a katalógus egyes rekordjaiból érhetjük el a kapcsolódó elektronikus tartalmakat. Az OPAC további kényelmi szolgáltatása az online dokumentum-előkészítés, melyet az előjegyzési funkció beállításainak módosításával alakítottunk ki. Ha az olvasó otthonról bejelentkezik katalógusunkba, közvetlenül a könyvek példányrekordjaiból indíthat előkészítési kérést. Az így elküldött kérések automatizáltan lekereshetőek az ALEPH szervizprogramjával, majd az előkészített könyvek vonalkódjának beolvasásával e-mailben tudjuk értesíteni az olvasót kérése teljesítéséről. Így a felesleges várakozási idő lerövidül: amikor bejön a könyvtárba, azonnal megkapja a kért dokumentumot.

Elektronikus adatbázisaink

Ma már a társadalom- és bölcsészettudományok területén is számos magas színvonalú adatbázis és elektronikus forrás létezik, s a hozzáférés valójában csak pénz kérdése. Az MTA Könyvtárában jelenleg 33 külföldi és 5 magyar adatbázis érhető el; számuk, ha lassan is, de növekszik, összhangban az elektronikus források felértékelődésével (*2. ábra*).

Az adatbázisok kiválasztását elsősorban a könyvtár gyűjtőköre határozza meg: főként multidiszciplináris és a humán tudományok szakirodalmát tartalmazó adatbázisokra fizetünk elő. Emellett igyekszünk figyelembe venni a könyvtárhasználók

154

A Könyvtár munkatársainak tájékoztatása a könyvtári szolgáltatások új irányairól a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás *folyóiratban*

könyvtáros,[9] amelyen egyrészt rövid ismertetők, linkgyűjtemények, útmutató videók formájában gyűjtöttük össze a kutatás világában hasznos, alapvető tudnivalókat, másrészt az egyes tudományterületek legfontosabb műhelyeit, előfizetéses és szabad hozzáférésű e-forrásait.[10]

Akár a könyvtári használóképzés egyik formájának is tekinthetjük a látogatói csoportok fogadását, ami szintén az Olvasószolgálat feladata. 1988-ig inkább csak az MTA palotájában vezettük körbe az érdeklődőket, de az új könyvtárépületben az egyetemi hallgatók tömeges megjelenésével egyre inkább szükség volt a szolgáltatások és a könyvtárhasználat szervezett bemutatására. A digitális világban történő eligazodást segítendő,

Tömöry Pál bemutatja az érdeklődőknek az olvasótermi szolgáltatásokat

bárki által látogatható könyvtárhasználati kurzusokat szerveztünk. Folyamatosan együttműködünk az egyetemi oktatókkal, akik egy-egy szemináriumi órán eljönnek a hallgatóikkal, hogy megismerjék a tudományos kutatás hagyományos és modern eszközeit. Az 1990-es évek közepétől évente 8–10 csoportot fogadtunk, majd a 2010-es években sokszor 20-nál is többet. Az egyetemisták mellett a társintézmények munkatársai, közép-, sőt általános iskolások, nyugdíjas csoportok is jártak nálunk.

A Könyvtár a 83/1960. számú MTA elnökségi határozat[11] értelmében kezdte el gyűjteni a rendes és levelező tagok publikációinak adatait és vezette bibliográfiájukat (2005-ig végezte ezt a feladatot), az Elnökség 34/1991. számú határozata szerint pedig a külső tagokét is.[12] Ez 1997-ig a Bibliográfiai Osztály feladata volt, majd az Olvasószolgálat egy munkatársa vette át. Ekkor már számítógépen MicroISIS, majd WinISIS szoftverrel történt az adatrögzítés, és a publikációs listák mind gyakrabban érkeztek e-mailben. 2004-ben egyeztetés kezdődött az MTA Kutatásszervezési Intézetével az Akadémikus Bibliográfia és a Köztestületi Publikációs Adattár egyesítéséről, és 2007-ben a Könyvtárban gyűjtött adatokat áttöltötték a KPA-ba. 2016-tól osztályunk már a Magyar Tudományos Művek Tárában építi tovább a 2010 előtt elhunyt akadémikusok személyi bibliográfiáját.

A könyvtárak kooperációjának egyik fontos területe a könyvtárközi kölcsönzés, ennek története nálunk a XX. század elejére nyúlik vissza. Az 1990-es évek közepéig olvasóinknak főként külföldről kértünk dokumentumokat (a fizetési eszköz akkoriban az ún. postai kupon volt), viszont gyűjteményünkből

9. https://minerva.mtak.hu ¶ 10. A 2000-es és 2010-es évek fejlesztéseiről részletesen lásd: Haffner–Kapus–Tömöry 2013, 154–160. ¶ 11. *A Magyar Tudományos Akadémia…* 1961, 20. ¶ 12. *Az Elnökség 34/1991. számú határozata, 2.,* Akadémiai Értesítő, 1991, 106.

sok hazai könyvtárnak szolgáltattunk könyveket, cikkmásolatokat. A rendszerváltás utáni időszakban a postaköltség emelkedése miatt a belföldi szolgáltatás is térítéses lett mind a küldött, mind az olvasóinknak kért könyvek esetében, ami jelentősen visszavetette a forgalmat. 1998-ban a NKÖM létrehozta az Országos Dokumentumellátási Rendszert (ODR), melyben az országos szakkönyvtárak, így az MTA Könyvtára is évente jelentős pályázati támogatást kapott könyvek beszerzésére és a postaköltség fedezésére.[13] E pályázat révén sikerült elindítani az elektronikus másolatok küldését támogató Ariel szoftvert, és a British Librarynél használatos kérőlapokat vásárolni. 2001-ben vezettük be a nálunk regisztrált hazai könyvtáraknak az online könyvtárközi űrlapot, ahol már adatmezők kitöltésével küldhettek kéréseket. 2003-ban elindult az ODR online kéréstovábbító rendszere, innen kezdetben automatizált e-mailként érkeztek a kérések, 2012 óta pedig az odrportal.hu oldalon indítjuk és fogadjuk ezeket. A központi támogatás bevezetése, majd rekordjaink betöltése az ODR-be ugrásszerűen növelte a tőlünk kért könyvek és másolatok számát (2000-ben, illetve 2003-ban), viszont a gyarapítási nehézségek, a retrospektív katalogizálás elakadása és a támogatás megváltozása miatt 2008-tól ez csökkenni kezd. Olvasóink körében a 2000-es évektől egyre népszerűbb a könyvtárközi kölcsönzés, hiszen belföldről díjmentesen vehetik igénybe, a külföldi kérések díjából pedig 2007-től évi 5 (2021-től 3) kötet erejéig 50% kedvezményt adunk. Cikkek, tanulmányok esetében a fénymásolatokat a 2010-es évekre csaknem teljesen felváltotta a digitális másolat és az online elérhető vagy letölthető verzió. Jelenleg a könyvtár által kért és szolgáltatott kérések aránya közel azonos.

1968-ban alakult meg könyvtárunkban a Reprográfiai Szolgálat, ahol az akkor újdonságnak számító xerox technikával készültek a „szabad szemmel olvasható” másolatok (ellentétben a mikrofilmekkel).[14] A csoport 1997-ig az Olvasószolgálat egységeként működött, és 2013-ig külön szolgáltatási hely maradt. A műhelyben 1993-ban még 240 000 másolat készült, 1995-ben csak 145 000, ugyanis ekkor került az első önkiszolgáló fénymásoló készülék az olvasóterembe. Az ezredfordulótól a másolatok nagyobb részét már az olvasók maguk készítették, 2010 óta pedig feltöltőkártyával használható gépeken lehet szkennelni, nyomtatni és fénymásolni. Szintén 2010-ben, egy európai uniós konzorciumi projekthez csatlakozva indítottuk el E-books On Demand (EOD) szolgáltatásunkat.[15] Ennek keretében a szerzői jogvédelem alatt nem álló könyveink kiváló minőségű digitalizálását rendelhették meg olvasóink, sajnos azonban erre alig volt fizetőképes kereslet. Ma már az okoseszközök elterjedésével főként publikációs célra kérnek tőlünk jó minőségű elektronikus másolatokat.

A modern könyvek és folyóiratok tárolása, gondozása is magától értetődően az osztályunk feladata. A raktárak és a kötészet nem szolgáltató csoport, de rajtuk is múlik, mit és hogyan tudunk szolgáltatni gyűjteményeinkből. Könyvtárunknak 1958-tól 2017-ig saját kötészeti műhelye is volt; ez 1985-ig az akadémiai bérházban, majd a Majakovszkij, illetve Király utca 79. alatt, 2013-tól pedig az MTA Etele úti irodaházában működött. Az osztályunkhoz tartozó csoport kezdetben 6–8 főből állt, 2004-ben öten, 2012-től már csak hárman dolgoztak itt, szerencsésebb években volt köztük restaurátor végzettségű is. Az ő munkájuk révén e hat évtized során évente kb. 3000 kiadvány kapott új kötést, és sok unikális darabunkat menthettük meg az utókor számára. Egyszerűen berendezett műhely, elöregedett géppark, igen szerény fejlesztési lehetőségek, alacsony bérek – ilyen körülmények között álltak helyt könyvkötő munkatársaink.

A kötészeti részleg még az MTA székházában. Előtérben Tódor Katalin

Az Arany János utcai belső raktárak mellett 1983 óta működik a törökbálinti Depóban található raktárunk, amely azóta 2003-ban, 2016-ban és 2019-ben további területekkel bővült. Házon belül érhető el a legtöbb kurrens folyóirat és a gyűjtőkörünkbe tartozó legfrissebb monográfiák, állományunk nagyobb részét viszont Törökbálinton őrizzük, és az MTA

13. Domsa 2002, 3–5. ¶ 14. Lásd ehhez érdekességként Vitályos László levelét Németh Lászlónak, MTA KIK Kézirattár Ms 6331/241. ¶ 15. Az EOD szolgáltatás hivatalos oldala: https://books2ebooks.eu/hu.

székházának felújítása miatt jelenleg a különgyűjtemények anyagát is. 2016-ig itt tároltuk az Akadémiai Kiadótól a nemzetközi csere céljára kapott kiadványokat. A 2010-es évektől az olvasói kérések kiszedése és visszaosztása már csak egy a raktárosok számos feladata között, új eszközöket és szoftvereket használnak: számítógépre került a cseretartalék nyilvántartása, vonalkóddal és újabban RFID-etikettel látják el az 1992 előtt beszerzett könyveket, a városon belül hozzák-viszik a könyvtárközi kölcsönzéssel kért kiadványokat, sőt rekatalogizálnak és digitalizálnak is, ha kell.

Szolgáltatásorientált világunkban a könyvtárosnak is meg kellett tanulnia elébe menni a sokszor pontosan meg sem fogalmazódó olvasói igényeknek, sőt reklámozni intézményünket, becsalogatni az érdeklődőket. 2008-ban a Magyar Tudomány Ünnepén ingyenes beiratkozást kínáltunk, 2009 óta minden évben standunk van az ELTÉ-n rendezett Könyvtári Napon, otthont adunk a középiskolásokat mentoráló KutDiák-mozgalom évzáró rendezvényének, osztályunk kezdeményezésére a Könyvtár három ízben részt vett a *Múzeumok Éjszakája* programban (2016–2018). Olykor egy-egy felkérésre kiállítások rendezésében közreműködünk vagy – hogy igazi könyvtárosi feladatot említsünk – személyi bibliográfiát állítunk össze valamilyen évfordulóra.

Minden intézménynek fontos időről-időre megismernie, hogyan értékelik működését a szolgáltatásait használók. A Könyvtár 1999-ben, 2004-ben és 2016-ban végzett erről kérdőíves felmérést.[16] Mi, akik ma az osztályon dolgozunk, sokszor hallottuk olvasóinktól, hogyan emlékeznek elődeinkre. Megtisztelő kötelességünk – ha csak egy szubjektív és korántsem teljes felsorolás erejéig is – megemlékeznünk azokról a nyugdíjas vagy már elhunyt kollégáinkról, akik a hely arculatát formálták évtizedeken át. Betűrendben (hogyan másképp?): Bánhegyi Zsolt, Bodor Mihály (raktár), Büky Béláné, Gregorovicz Anikó, Isztray Botond, Kohl Gyula (kötészet), Kosztadinov Anikó, Paál Zoltánné, Pétervári Lászlóné, Petrecz Istvánné (xerox), Szabó Istvánné, Tóth Kálmán, Vitályos László. Tőlük tanultuk nemcsak a „Nagy Iván" vagy a „Pauly–Wissowa" helyét a polcon, hanem azt a fajta emberi minőséget is, amihez hűnek maradni legfontosabb feladatunk, hogy új és új szakmai környezetben, de a régi szellemiséggel fogadjuk és szolgáljuk ki az ide látogatókat.

Olvasószolgálati munkatársak 1988-ban, a Könyvtár épületének megnyitása után: Pétervári Lászlóné, Büky Béláné, Kron Katalin, Paál Zoltánné és Szabó Istvánné

16. A 2016. évi felmérés eredménye honlapunkon olvasható: https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_5_felmeresek

Bánhegyi Zsolt

Bodor Mihály

Büky Béláné

Haffner Rita

Isztray Botond

Kohl Gyula

Kosztadinov Anikó

Paál Zoltánné

Pétervári Lászlóné

Petrecz Istvánné

Tóth Kálmán

Pétervári Lászlóné búcsúztatója 2006-ban. Kiss Ildikó, Tömöry Pál, Kosztadinov Anikó, Kron Katalin, Isztray Botond, Pétervári Lászlóné, Szabó Istvánné

Krähling Edit

Radnóti Miklós hagyatéka

Az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattára gyűjteményének iratai, különösen, ha autográfok, önmagukban is értéket képviselnek, hiszen a magyar kultúra szempontjából kiemelkedő egyéniségek keze vonását őrzik. Érték minden íráshordozó is, a papír maga, a borítékok, a viaszpecsét, a kötetbe kötött kéziratok, jegyzetfüzetek, mert mindegyik régmúlt idők tanúja. Az iratok mint tárgyak is értéket jelentenek. Így van ez különösen a 19. századi költői/írói hagyatékaink esetében (mint amilyenek például Széchenyi István naplói, Arany János *Kapcsos könyv*e, Vörösmarty Mihály verskéziratai), de a korai és későbbi huszadik századból is bőven mondhatunk példát: Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc vagy Weöres Sándor, Pilinszky János kéziratait, hagyatékát. De mit mondhatunk a tizenkilencedik század végének modern technikáját, az írógépet előszeretettel használó írókról, költőkről, mint amilyen Radnóti Miklós is volt?

Radnóti Miklós

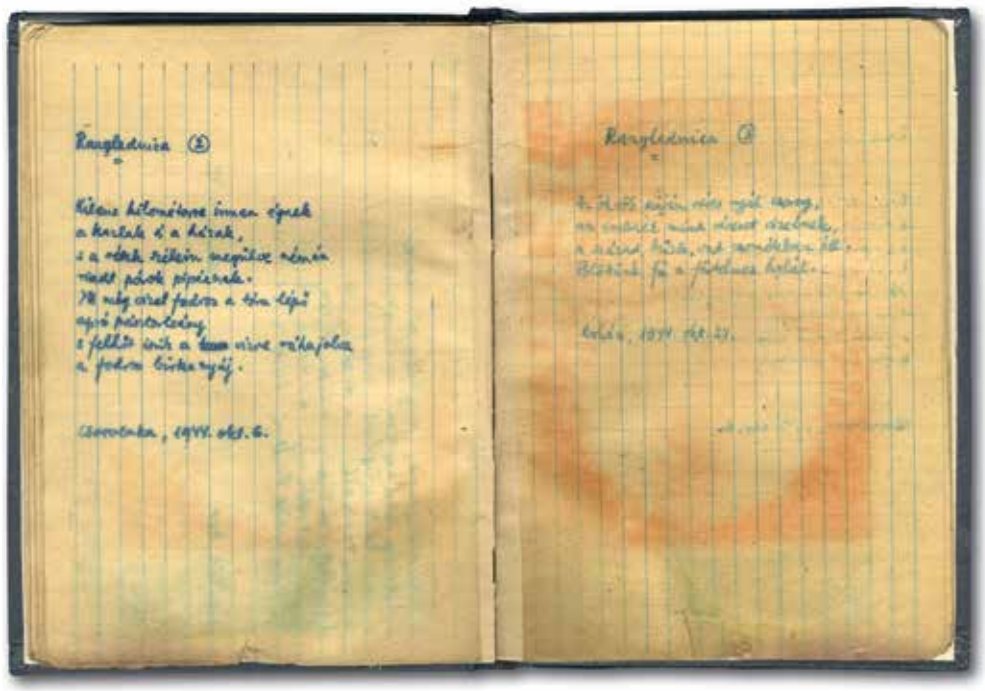

Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni

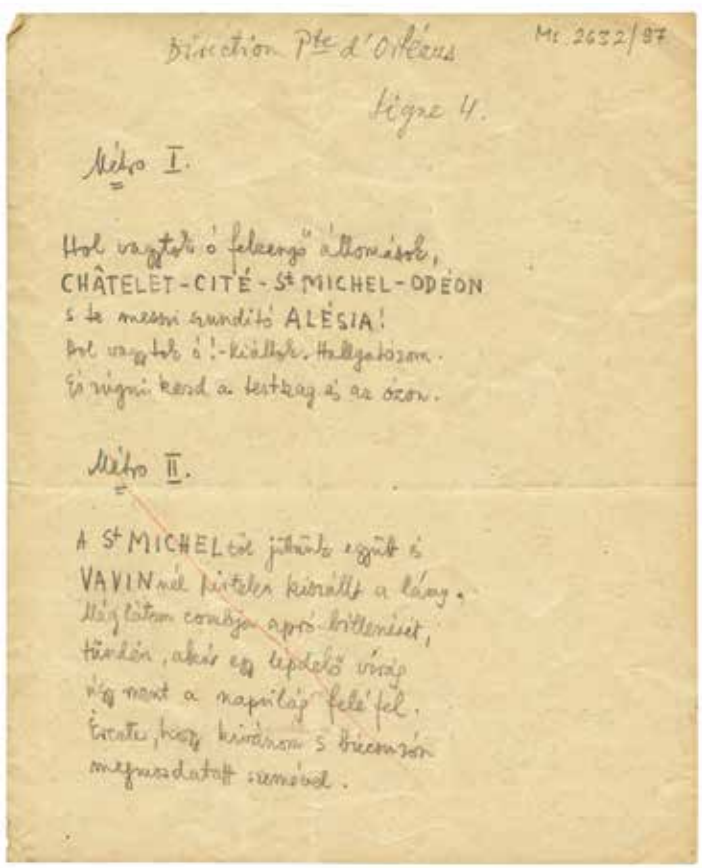
Az ő hagyatéka (benne nagyrészt gépelt verskéziratával) miért különösen értékes a számunkra?

Mindenekelőtt azért, mert özvegye, Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni az Akadémia intézményét tartotta méltónak arra, hogy férje hagyatékát 2008-ban neki ajándékozza, s ezzel gyűjteményünket nem mindennapi szerzeménnyel gazdagítsa. Radnóti Miklós hagyatéka ugyanakkor viszonylag kevés autográf verskéziratot őrzött meg. Ez a körülmény egyben rávilágít a költő alkotói módszerére is. Felesége gyors- és gépírástanár volt (e hivatást édesapjától, Gyarmati Dezsőtől örökölte meg, aki a Parlament gyorsíróirodájának vezetője volt, és haláláig, 1941-ig magán gyorsíróiskolát tartott fenn, ahol lánya maga is tanított), ezért már az udvarlás és jegyességük idején is gyakran megkérte őt Radnóti, hogy kézzel írt verseit gépelje le, és küldje el ennek vagy annak a lapnak, kiadónak. Sem ő, sem Gyarmati

A Bori notesz *a* Razglednicák *két darabjának elmosódott soraival*

Fanni nem tekintettek különleges tárgyakként az autográf kéziratokra, a tisztázatokat tartották véglegeseknek, akár a költő maga másolta le a fogalmazványt, akár felesége írta át géppel. A fogalmazványokat nem tartották meg.[1] Ha a versszövegen Radnóti mégis változtatni kívánt, legtöbbször a letisztázott gépiraton tette meg: áthúzott egy-egy szót, néha sort, és mellé vagy fölé írva javította, illetve sok gépiraton jelölte a hosszú ékezeteket az í, ű betűn (mert az írógépen ezeknek csak rövid párjai voltak meg), olykor az ó, ő betűn is. Ezért van, hogy Radnóti Miklós hagyatékában viszonylag kevés a saját kezű verskézirat,[2] ellenben egész sor költeménynek több gépiratos változata is fellelhető, némelyek autográf javítással, mások anélkül.

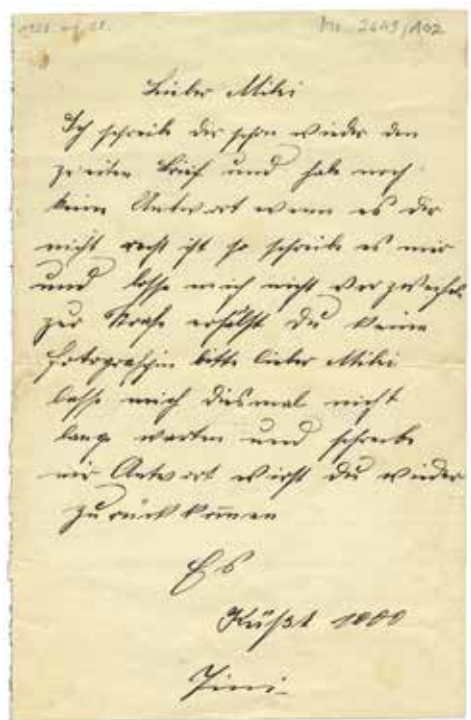
Páris *című verse a kiadatatlan hatodik versszakával*

Az életmű elején és a legvégén azonban sorjáznak az autográfok, melyek az említettek miatt még becsesebbek. Radnóti gimnazista korától írt verseket, és ezeket két füzetbe, (monográfusától, Ferencz Győzőtől örökölt szóhasználattal) a „kék márványfedelű" füzetbe és a „pepita fedelű" füzetbe másolta be. A zsengék és korai költemények közül válogatta első két kötetének, a *Pogány köszöntő*nek és az *Újmódi pásztorok éneke*nek anyagát; mások összegyűjtött versei későbbi kiadásaiban a *Zsengék* vagy *Kötetbe nem sorolt és hátrahagyott versek* között jelentek meg; a legkorábbi költemények között ugyanakkor nem egy van, amely

1. Külön becsben tartjuk emiatt azt a néhány versfogalmazványt, amely mégis fennmaradt, köztük a *Harmadik ecloga* ceruzás fogalmazványát (MTA KIK Kézirattár Ms 2632/67), melyet Radnóti minden valószínűség szerint nem feleségéhez, hanem szerelméhez, Beck Judit festőművészhez írt. Műfordításai közül többnek őrizzük autográf fogalmazványát vagy variánsát; az egyik legismertebb William Blake *London* című költeményének három különböző fordítási változata (MTA KIK Kézirattár Ms 2636/9–11). ¶ 2. Autográf verskéziratok a hagyatékból például az *Eső esik. Fölszárad…* (MTA KIK Kézirattár Ms 2632/52), *Tél* (MTA KIK Kézirattár Ms 2632/106–107), *[Töredék 1944-ből]* (MTA KIK Kézirattár Ms 2633/110) című versek kéziratai. De fennmaradtak saját kezű verskéziratok a Gyarmati Fanninak írt levelei szövegébe bemásolva is, többek között a *Szusszanó* című vers (cím nélkül, MTA KIK Kézirattár Ms 2646/53), a *Párisi elégia* (MTA KIK Kézirattár Ms 2646/63), az *Estefelé* (címvariánssal: *Alkonytól estig,* MTA KIK Kézirattár Ms 2646/153), és egy levélhez külön lapon mellékelve a *Történelem* című vers autográf kézirata (MTA KIK Kézirattár Ms 2646/179).

csak a hagyaték feldolgozása után vált ismeretessé az irodalomtörténet számára. Ezek a szárnypróbálgatások mind gyöngybetűs autográfok (de Radnóti keze vonása nemcsak, ha másolt, hanem máskor is szépen formált, kiírt, könnyen olvasható írás) az említett füzetekből. A későbbi Radnóti-verseskötetek (*Lábadozó szél, Újhold, Járkálj csak, halálraítélt!, Meredek út, Naptár, Tajtékos ég*) költeményei között arányaiban kevés az, amely a költő kézírásával is megvan.[3] Az életművet ugyanakkor szintén kézzel letisztázott, mégis nehezen kibetűzhető versek zárják: a *Bori notesz* (Ms 2645/25) tömegsírból előkerült, a költő utolsó hónapjait, heteit megidéző nagy versei: a *Hetedik ecloga*, a *Nyolcadik ecloga*, a *Gyökér*, az *A la recherche…*, a *Levél a hitveshez*, az *Erőltetett menet* és a *Razglednicák* négy darabjának elmosódott kézirata.[4]

Radnóti Miklós életművét az újabb és újabb vers- és prózakiadások révén mindnyájan jól ismerjük. Hagyatékában a legkorábbi, szárnypróbálgató verseken és a *Páris* című vers kiadatlan hatodik versszakán[5] kívül publikálatlan verskézirat nincsen. A Kézirattárban őrzött Radnóti-hagyaték mindazonáltal

Klementine Tschiedel levele, 1928

Radnóti Miklós levele Gyarmati Fanninak, 1930

páratlan jelentőségű. Két egysége figyelemre méltó különösen. A hagyaték magában foglalja Radnóti Miklós levelezését is. Saját levelei közül 88 tételt őrzünk, melyek legtöbbje autográf, el nem küldött fogalmazvány, néhányuk pedig indigóval készült gépiratos másolat. Gépelt átiratban maradtak fenn szegedi professzorának, atyai mesterének, Sík Sándornak írt levelei (Ms 2646/21), továbbá fénymásolatban megvannak a Babits Mihálynak szóló levelei is (Ms 2646/23–30). A Radnóti Miklósnak írt levelek száma is csekély, alig százötven tétel (a háború és a vészkorszak viszontagságai alatt a neki címzett levelek nagy része elveszett). Érdekes közöttük a diákkori, reichenbergi szerelmétől, Klementine Tschiedeltől érkezett német nyelvű levelek csomója (Ms 2649/99–123).[6] Megmaradt viszont az a több mint ezerötszáz levél, amelyet szerelmével, jegyesével, majd feleségével,

3. Erről lásd a hagyaték nyomtatott katalógusának előszavát: Krähling 2021a. ¶ 4. Radnóti a *Bori notesz* öt verséről (*Hetedik ecloga, Levél a hitveshez, A la recherche…, Nyolcadik ecloga, Erőltetett menet*) külön lapokra másolatot készített, és munkaszolgálatos társára, Szalai Sándorra bízta, hogy ha tudja, juttassa haza. A saját kezű másolatok (MTA KIK Kézirattár Ms 2632/223–117) Beck Judit közvetítésével eljutottak Gyarmati Fannihoz, és a költő által tervezett, de a felesége sajtó alá rendezte utolsó kötetben, a *Tajtékos ég*ben 1946 tavaszán meg is jelentek. Alkotójuk ekkor már régen nem élt. A *Gyökér* és a *Razglednicák* négy darabjának autográfjai csak a *Bori notesz*ben maradtak fenn. ¶ 5. *Métro II* címmel, az előző, ötödik versszakkal [*Métro I*] együtt összefoglaló *Direction porte d'Orléans* cím alatt külön lapon; MTA KIK Kézirattár Ms 2632/97. ¶ 6. Radnóti Miklós levelezésének első kötete, mely nem a feleségével váltott leveleket gyűjti össze, őrzőhelyüktől függetlenül, Bíró-Balogh Tamás gondozásában jelent meg: Bíró-Balogh 2017

Gyarmati Fannival írtak egymásnak. Radnóti szegedi egyetemi évei alatt, 1930–1933 között szinte naponta váltottak levelet. Házasságkötésük után, otthonukban pedig a korábban egymásnak írt levelek is összekerültek. Házasságuk éveiről Gyarmati Fanni gyorsírással vezetett, majd később átgépelt *Napló*ja számol be, mely az ő hagyatékával 2014-ben került a Kézirattárba.[7] A munkaszolgálatok elszakították a házaspárt egymástól, ezekből az 1940 szeptembere és decembere, 1942 júliusa és novembere, valamint 1944 májusa és augusztusa közötti időkből újra több mint háromszáz levelet őrzünk. Kettejük naplói[8] és levelei együtt olvasva közös életük szinte egész idejét megvilágítják, és egyedülálló forráscsoportot jelentenek a tudományos kutatás számára.

Gyarmati Fanni 1936-os gyorsírásos naplója

Gyarmati Fanni rajza Radnóti Miklósról az 1935-ös naplóban

Buday György Radnóti Miklósnak készített ex librise az 1936-os Napló-kötetben

Gyarmati Fanni férjéhez szóló utolsó levelei nem a levelek gyűjteményében, hanem a Radnóti Miklós kerestetésével, halálával és temetésével kapcsolatos bővebb irat-anyagban (Ms 2645/1–78) találhatók. A költő a polgári személyi lapját, keresztlevelét, előző munkaszolgálataiból való leszerelési iratait, igazolványképeit, édesanyjának és feleségének fényképeit, felesége utolsó leveleit (Ms 2645/26–56) a harmadik munkaszolgálat alatt mindvégig magánál tartotta, s azok vele együtt kerültek az abdai tömegsírba 1944 novemberében.[9] Gyarmati Fanni az exhumálás után, 1946 augusztusában kapta kézhez az iratokat, amelyeket az otthonában becsomagolva, elzárva őrzött. A kutatók és a nagyközönség számára az iratok ismeretlenek voltak, míg Ferencz Győző Radnóti-monográfiájában (kegyeleti okok miatt abban a sorrendben, ahogy az özvegy megőrizte őket) 2005-ben először nem közölte a szövegüket, néhányról képet is. A hagyatékban az iratok mellett kapott helyet a *Bori notesz* is, Radnóti utolsó verseinek hordozója és utolsó napjainak tanúja is.[10] A Radnóti-hagyatéknak ez a legmegrendítőbb része, kézzel fogható *memento*.

Végül fontos kitérni arra, mit adott a hagyaték közgyűjteménybe kerülése és szakszerű feldolgozása a Radnóti-filológiának és a nagyközönségnek.

Mivel minden hagyaték darabjai egymást magyarázzák, pontosíthattunk néhány homályos, tisztázatlan kérdést Radnóti életrajzával, illetve a megőrzött iratokkal kapcsolatban. Ilyen volt az abdai tömegsírból előkerült egyik sérült, összeragadt irat (Ms 2645/27) mibenléte, amelyet a hagyatékban másutt megőrződött ép példánya (Ms 2641/22) segítségével sikerült meghatározni mint Radnóti Miklós 1939-ben a választójog igazolására kiállított állampolgársági bizonyítványának 1941-ben készült, hitelesített fotómásolatát.[11] – A kutatás sokáig nem tudta pontosan, mikor ért véget Radnóti Miklós második munkaszolgálata, melyre 1942. július elsején kellett bevonulnia

Gyarmati Fanninak az abdai tömegsírból előkerült fényképe

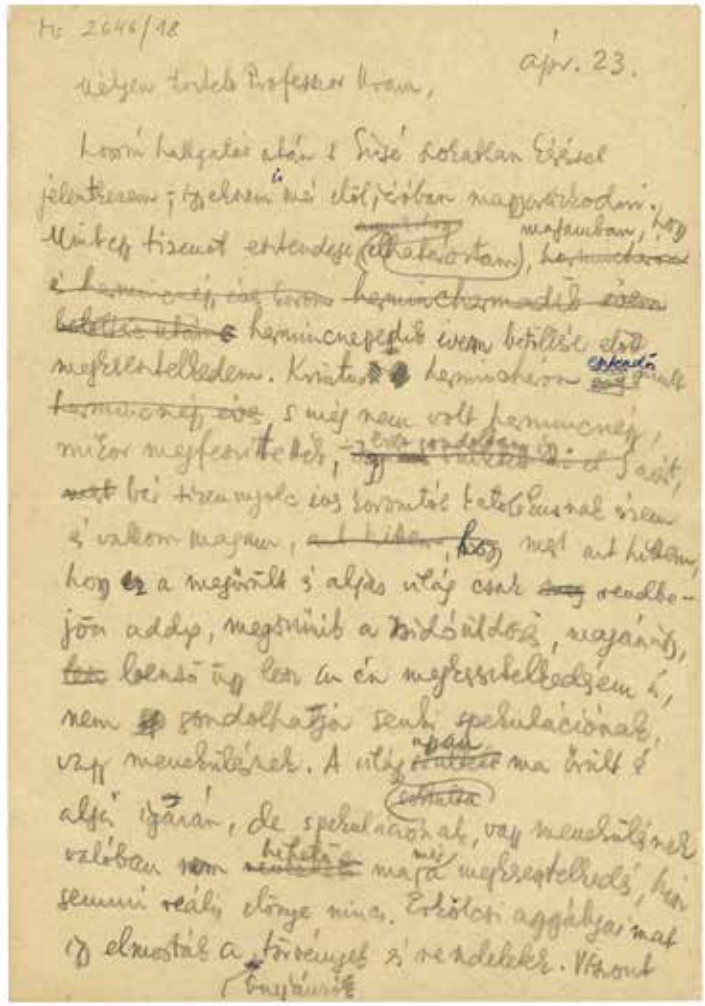
7. Ferencz–Nagy 2014 ¶ 8. Radnóti Miklós rendszertelenebbül vezetett naplót: 1934–1939 között rövidebb időszakokban (MTA KIK Kézirattár Ms 2634/1–4), majd első két munkaszolgálata alatt (MTA KIK Kézirattár Ms 2634/5–6). Naplójának legújabb kiadása: Ferencz 2018 ¶ 9. A közmegegyezés Radnóti halálának napjaként 1944. november 9-ét tartja számon. Az ezzel kapcsolatos bizonytalanságokról lásd összefoglalóan Ferencz 2009, 699–707. ¶ 10. A *Bori notesz* és az iratok a hagyaték feldolgozása óta teljes kiadása: Ferencz 2017 ¶ 11. Az első közléskor, 2005-ben még azonosítatlan irat már azonosítva szerepel az abdai dokumentumokat részletesen bemutató, Ferencz Győző összeállította kötetben, lásd Ferencz 2009, 151.

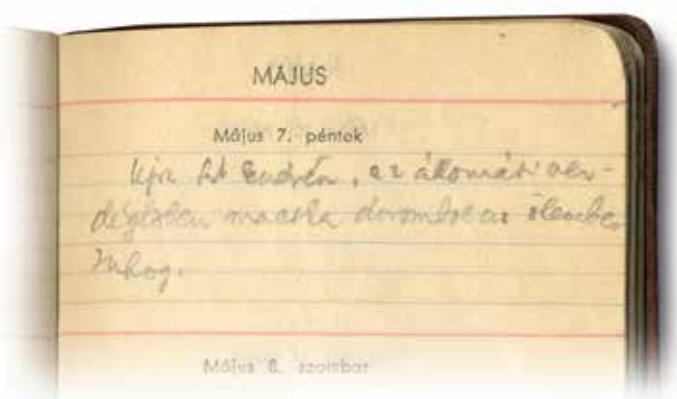
Állampolgársági bizonyítványának 1941-ben készült, hitelesített másolata

Szentendrén. A munkaszolgálat első felét a partiumi, Bihar megyei Margittán és környékén töltötte le, onnan a hatvani cukorgyárba vezényelték, majd az Újpest és Angyalföld határán fekvő Kámfor utcában, egy faáruüzemben kellett lőszerládákat szögelnie. Innen hétvégenként szabadságot kapott, hazajárhatott feleségéhez. Zolnai Bélának a Kézirattárban őrzött hagyatékában fennmaradt Radnóti neki szóló levele 1943. április 23-ról,[12] melyben felkéri egykori szegedi egyetemi professzorát, legyen a keresztapja a május 2-i keresztelőn (a szertartást Sík Sándor fogja végezni). Mivel más adat nem állt rendelkezésre, a kutatás joggal gondolhatta, hogy a keresztelő vasárnapjára Radnóti már leszerelt. A tömegsírból előkerült iratok között azonban ott volt a második munkaszolgálatból való leszerelési jegye (Ms 2645/30), összeragadva és olvashatatlanná ázva ugyan, de hátoldalán a szentendrei HÉV tisztán kivehető bélyegzőjével, 1943. május 7-i dátummal. Kis zsebnaptárai közül az 1943. éviben (Ms 2644/17) pedig rövid bejegyzés olvasható május 6-án: „leszer.", a másnapi rovatban pedig: „Ujra Szt Endrén. Az állomási vendéglőben macska dorombol az ölemben. Zuhog." A május 2-i keresztelőre Radnóti Miklós még mint munkaszolgálatos ment el.

12. A postán elküldött levélnek Radnóti hagyatékában megvan az eredeti fogalmazványa is (MTA KIK Ms 2646/18).

Radnóti Miklós levélfogalmazványa Zolnai Bélának, 1943. április 23.

Radnóti Miklós 1943. május 7-i bejegyzése zsebnaptárában

Új adatok kerültek napvilágra arról is, mi történt Radnótiék könyvtárával, melynek legértékesebb darabjait nyolc ládába csomagolva egy budai rakparti pinceraktárban helyezték biztonságba barátjuk, Karig Sára segítségével. A közkeletű vélekedés szerint a könyvek a Duna áradása miatt pusztultak el 1945 tavaszán. A hagyatékban azonban megőrződött Gyarmati Fanni levelezésének egy kis csomója (Ms 2645/18–24), melyből kiderül, hogy a raktárat feltörték, és a könyveket (barátaik ugyanide menekített értékeivel együtt) ellopták, amint az e tárgyban tett feljelentések is tanúsítják.[13]

Glatter Jakabné Grosz Ilona

Feldolgozva és figyelmesen olvasva Radnóti Miklós édesanyjának, Grosz Ilonának vőlegényéhez, majd férjéhez, Glatter Jakabhoz írt leveleit (ezeket a költő örökölte és őrizte meg édesanyja emlékkönyve és fényképei mellett (Ms 2662/120–149), képet lehet alkotni a szülők jegyességéről majd közös életéről, mikrovilágukról, melybe gyermeküket várták; és több fény vetül Radnóti Miklós születésének tragikus körülményeire is.[14]

Glatter Jakab

A nagyközönség a hagyaték legfontosabb darabjaival mindjárt a Kézirattárba kerülésük után, Radnóti Miklós születésének századik évfordulóján kiállításon, majd a könyvtár honlapján is találkozhatott.[15] Megjelent nyomtatásban Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni naplója,[16] fényképalbum a hagyatékban megőrzött fotókból,[17] Radnóti levelei kiadásának első része,[18] és fényképekkel illusztrált teljes kiadás a *Bori notesz*ről és az abdai dokumentumokról.[19] A költő és felesége teljes hagyatékának nyomtatott katalógusa is kézbe vehető.[20] Radnóti Miklós műveinek kritikai kiadása még nem készült. Reméljük, hogy a hagyaték őrzésével, teljes feldolgozásával és gondozásával e munkának, és teljes levelezése reménybeli kiadásának is szolgálatába tudunk állni.

13. Lásd erről részletesen: Krähling 2022 ¶ 14. Lásd erről részletesen: Krähling 2024 ¶ 15. *„Ó, költő, tisztán élj te most…" Száz éve született Radnóti Miklós.* A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kiállítása, 2009. május 5. – június 5. A kiállítást rendezte és a honlapot szerkesztette Babus Antal. https://radnoti.mtak.hu/. ¶ 16. Lásd Ferencz–Nagy 2014 ¶ 17. Krähling 2016 ¶ 18. Lásd Bíró-Balogh 2017 ¶ 19. Lásd Ferencz 2009 ¶ 20. Lásd Krähling 2021. https://real-eod.mtak.hu/11482/

Nagy Ágnes

A Hadik-Barkóczy-hagyaték

A Hadik-Barkóczy-hagyaték darabjai 2022. október 25-én kerültek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárába. Feldolgozása alkalmat adott arra, hogy az Akadémiai Könyvtár régikönyves csoportjának könyvtárosai a rendelkezésre álló nyomtatott és digitális régikönyves erőforrások használatával a lehető legpontosabb leírást készíthessék a dokumentumokról.

A hagyatékot Monok István főigazgató kezdeményezésére Györffy György örököseitől vásárolta meg a Könyvtár. A rendben és gondosan megőrzött, de így is töredékében megmaradt tékát Györffy leszármazottai gondosan óvták, és annak kisebb mozgatásáról, illetve az azzal kapcsolatban lévő különleges eseményekről szóló beszámolókat is megőrizték (lopás, jegyzőkönyv, illetve antikváriumi értékesítés). Györffy János érdemei elvitathatatlanok abban is, hogy e munkák immár az Akadémia könyvtárában elérhetők a kutatók, olvasók számára.

A hagyatékkal először Györffy János édesapja, Györffy György történész került kapcsolatba: egyik ismerőse, Almásy László, a híres Afrika-kutató mutatta be őt Hadik-Barkóczy Endrének, és mivel mindketten a Nemzeti Múzeum környékén laktak, feltehetően később is többször összefutottak. Györffy György megfordult Hadik-Barkóczy Endre lakásában is. A családi könyvtár sorsának kérdése feltehetően akkor merült fel, amikor Hadik-Barkóczy Endre külföldre távozott. A főnemesi sarj komornyikja, Lakatos bácsi hívta fel rá Györffy figyelmét 1948-ban, és segítségét kérte a könyvek megmentésében. Györffy később így emlékezett vissza a könyvtárra:

> „A hitbizományi javak révén az ifj. Hadik-Barkóczy Endrére[1] öröklődött a gróf Barkóczy könyvtár, mely felölelte a könyvgyűjtő és nyomdaalapító bibliofil Barkóczy Ferenc egri, majd esztergomi érsek, hercegprímás és a klasszikus tudományok iránt érdeklődő gróf Barkóczy József könyveit.

1. Jónás–Villám 2002, 241–242.

A könyvtárat Pestre szállítása előtt valószínűleg a lakályosan berendezett Tavarnán tartották. A könyvtárba semmi sem került a Hadik Andrástól leszármazott gróf Hadik család könyvtárából; a tábornagy nagy »ex libris«-ét először 1986 táján, egy áruba bocsájtott könyvben láttam a Központi Antikváriumban. A Barkóczy könyvtárnak nem volt ex libris-e, de számos Barkóczy bejegyzés tanúskodott a tulajdonosról. Könyvtárukba az ex libris-ek szerint néhány kisebb könyvsorozat jutott egy gróf Zichy könyvtárból és egy pergamen kötésű Jellasich gróf könyvtárából.

Györffy György, G. Fábri Zsuzsa felvétele

Amidőn idősebb Hadik-Barkóczy Endre Múzeum utca 7. számú, kívülről igénytelen palotáját berendezte (utóbb Kossuth-Klub), Zemplénből (Tavarnáról?) lehozatta könyvtára szép és értékes részét, de úgy, hogy bizonyos sorozatok, pl. Fejér: Codex 42 kötetéből csak 10 kötet került ide. A könyvtár a Múzeum utcai palota utcai keleti sarokszobájába került a fenyőfából, a családi üzem fájából készített, két (alsó+felső) részes, az ajtóhoz és ablakokhoz szabott polcokon lett elhelyezve. A polcok kb. 64 folyóméter kötetre voltak szabva, de a kisebb kötetekből 2 sor is elfért egy polcon. Az alsó polcsoron (kb. 16m) az ívrét, túlnyomóan bőrkötéses régi könyvek helyezkedtek el. A könyvanyag elhozatala

Hadik-Barkóczy Endre

és válogatása Zemplénből látszólag gondatlanul, szemre történt, ebből adódott egyes sorozatok hiányos volta."[2]

A visszaemlékezésből is kitűnik, hogy kezdetben még csak az úgynevezett Barkóczy-könyvtár létezett. Barkóczy János volt az, aki – mivel fia nem született – leányát, Ilonát fiúsította. Ilona férjét Hadik Bélának hívták, és ettől kezdve a Hadik család is megjelenik a névalakban. A Zemplén, Ung és Szatmár

Barkóczy János, 1860, Adolf Dauthage litográfiája

megyében is birtokokat tartó család tulajdonai végül a trianoni békeszerződés értelmében jórészt Csehszlovákiához kerültek, majd az akkori örökös, Hadik-Barkóczy Endre – könyvtárát is hátrahagyva – végleg külföldre költözött.

Ez a jelentős, eddig jórészt egyben tartott főúri könyvtár vált ketté a huszadik század közepén: egy része 1948-ban a bajai Ady Endre Városi Könyvtárba került, ahová főként a könyvtár nagyalakú (fólió méretű) elkobzott darabjait szállították. Az állománynak az MTA KIK-be kerülő részét megmentő, később hivatalosan is megvásárló, majd évtizedekig őrző Györffy György beszámolóját Granasztói Olga így foglalta össze a témáról szóló átfogó tanulmányában:[3]

> „Ha a nagy alakú könyvekből álló gyűjteményrészt nem kobozták volna el, és nem gondoskodik elhelyezéséről a Veszélyeztetett Műgyűjtemények Miniszteri Biztossága (VMMB), akkor valószínűleg a tízezernél jóval több kötetet számláló teljes állományt nem lehetett volna átmenteni az utókornak, vagyis ugyanarra a sorsra, a darabonkénti eladás, pusztulás sorsára jutott volna, mint megannyi budapesti és vidéki magánkönyvtár. A VMMB levéltárában végzett kutatás eredményeként most már mindenre kiterjedően rekonstruálni lehet a Györffy által feltételezett okokat és körülményeket, amelyek a Barkóczy kincsek, köztük a könyvtár elkobzásához vezetett. Györffy nem tudhatta, hiszen a politikai helyzet nagyon gyorsan változott, hogy akkor már nem a gazdasági rendőrség figyelte a Hadik-Barkóczy palotát, hanem az Államvédelmi Hatóság."

A hatóság ugyan voltaképpen a család Múzeum utcai impozáns épületét szerette volna megszerezni, de ennek nyilvánvalóan áldozatul esett volna annak értékes bibliotékája is. A nagyalakú, Lakatos bácsi által már nem megmenthető könyveket aztán valóban kocsira dobálva Bajára szállították. A kisebb köteteket Lakatos bácsi lila csomagolópapírokba bugyolálva és spárgába átkötve már korábban vitte át Györffynek. A Nemzeti Múzeum oldalán található épületből – ahol később a TIT Kossuth Klubja üzemelt – a Központi Antikvárium üzletének is helyt adó épületig ugyan az út csak néhány perc, de ez feltehetően aligha lehetett veszélytelen a mindkét kezében rendszeresen könyvcsomagokat cipelő öreg komornyik számára. Szerencsések vagyunk, mert végül a Bajára került anyag jelentős részben megmaradt. Feldolgozása azóta már megtörtént, bár a MOKKA régikönyves katalógusában erre a gyűjteményre keresni sajnos igen nehézkes.

Az MTA Könyvtárába a másik rész, a Györffy György által megőrzött Hadik-Barkóczy gyűjteményrész került: összesen 1672 tétel (kb. 2500 kötet), amelyek között 34 antikvát és 142 tétel 17. századi dokumentumot is találunk. A tékában folyóiratok is voltak, de ezek száma a könyvekéhez képest

2. Granasztói 2024, 4.

3. Granasztói 2024, 151.

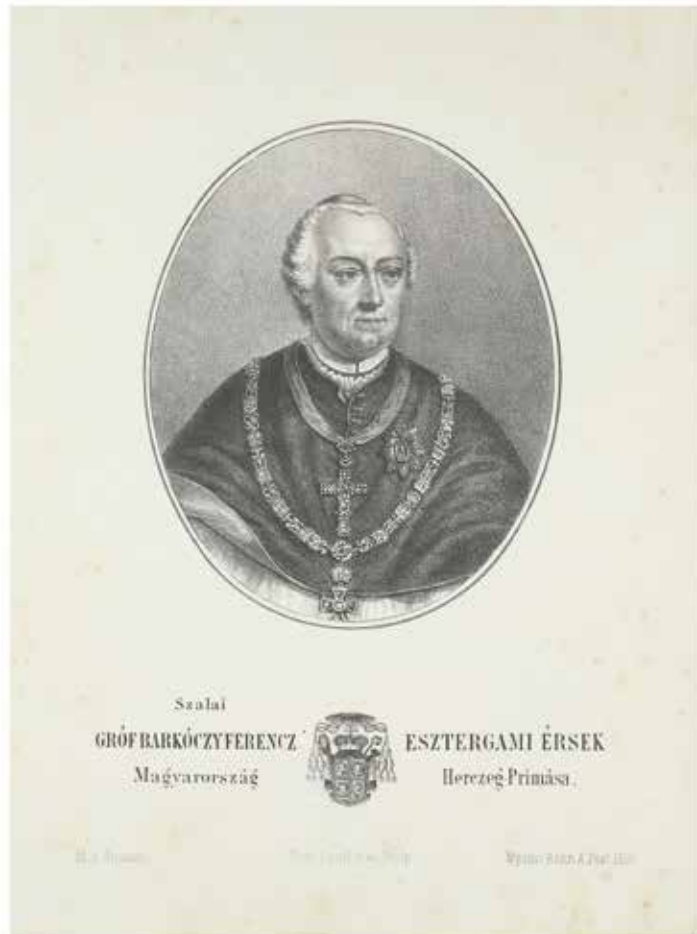
kevésbé jelentős. A könyvtárnak létezik három, 1807 környékén készült katalógusa, amelyek a bajai könyvtárban találhatók, azonban ezek nem teljesek, bár annak feltérképezésére alkalmasak, hogy a téma kutatói tanulmányozhassák, hogy az adott korszakokban milyen könyvek voltak meg a tékában.

A Barkóczyak címere a pusztaszikszói templom homlokzatán

A könyvtárat létrehozó híres és vagyonos Barkóczy család tagjai közül legtöbben Barkóczy Ferenc nevét ismerik. A művelt, Rómában is tanult egri püspökre, később esztergomi érsekre a főúri és egyházi könyvtárakról szóló szakirodalom többek között[4] így hivatkozik: „A káptalani és az úgynevezett Főegyházi Könyvtár Barkóczy Ferenc érseksége idején (1761–1765) vált el egymástól (majd 1876-ban Simor János érsek egyesíti újra, immár Esztergomban). Az érsekeknek volt házuk Pozsonyban, Bécsben és Nagyszombatban, mindenütt volt magánkönyvtáruk is. Barkóczy Pozsonyban hivatalosan is létesített egy prímási könyvtárat saját gyűjteményéből."[5]

A család további tagjai közül néhányan szintén ismertek: Hadik-Barkóczy Ilona például az első női szabadkőművesek egyikének tekinthető, Hadik-Barkóczy Endre pedig a főrendiház örökös tagja és elnöke is volt. A kezdetben még csak Barkóczy-könyvtár néven létező gyűjteményegyüttes tehát nemcsak abból a szempontból egyedi, hogy alapításától kezdve folyamatosan a vagyonos család[6] birtokában maradva öröklődött tovább, és generációk sora gyarapította, hanem abból a szempontból is, hogy a 20. század viharaiban sem pusztult el, mint sok más főúri magánkönyvtár, hanem megmaradt egységei ma is izgalmas kutatási terepet kínálnak – méghozzá jórészt közgyűjteményekben.

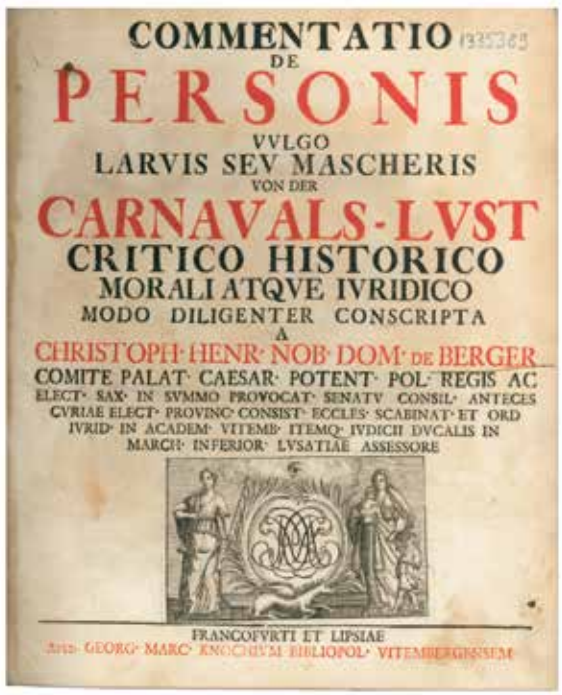
Barkóczy Ferenc, 1859, Lauffer és Stolp litográfiája

A HAGYATÉK FELDOLGOZÁSÁNAK EREDMÉNYEI

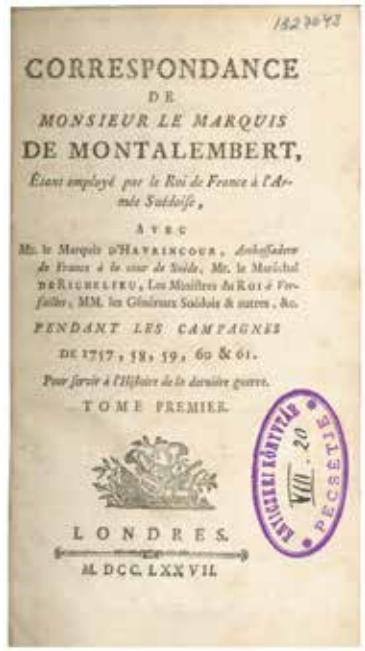
A Hadik-Barkóczy-hagyatékot nem egészen egy év alatt dolgozták fel az Akadémiai Könyvtár Gyűjteményszervezési Osztályának könyvtárosai. A régikönyves formai és tartalmi feltárás évtizedek óta ismert kritériumai[7] szerint végzett munkát követően – a feltételezéseket igazolva – megfigyelhetővé vált a hagyatéki állomány rétegzettsége, az évszázadokon keresztül való gyűjtés, a különböző ízlésalakzatok találkozása, és természetesen a családtagok érdeklődési köreiről is információt nyerhetünk. Az egyik meglepő tanulság a sokféle posszesszorbejegyzés felbukkanása volt. A könyvtárosi feladatokon túlmutató további kutatásokat igényel az ebből kirajzolódó kapcsolati háló feltárása (például a Hodossy vagy a Héderváry család tagjaira való posszesszori utalás, illetve Johann Christoph von Bartenstein báró címerének felbukkanása egy kötetben).

4. Madas–Monok 2003, 176. ¶ 5. Monok 2018, 218. ¶ 6. Jászi 1912, 9.

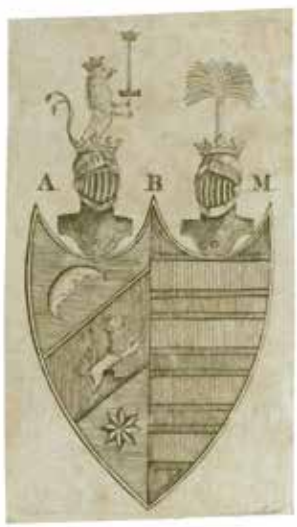
7. Pl. Rozsondai B. 1995, 66.

COMMENTATIO
DE
PERSONIS
VVLGO
LARVIS SEV MASCHERIS
VON DER
CARNAVALS-LVST
CRITICO HISTORICO
MORALI ATQVE IVRIDICO
MODO DILIGENTER CONSCRIPTA
A
CHRISTOPH· HENR· NOB· DOM· DE BERGER
COMITE PALAT· CAESAR· POTENT· POL· REGIS AC
ELECT· SAX· IN SVMMO PROVOCAT· SENATV CONSIL· ANTECES
CVRIAE ELECT· PROVINC· CONSIST· ECCLES· SCABINAT· ET ORD
IVRID· IN ACADEM· VITEMB· ITEMQ· IVDICII DVCALIS IN
MARCH· INFERIOR· LVSATIAE ASSESSORE
FRANCOFVRTI ET LIPSIAE

Christoph Heinrich von Berger munkájának címlapja és a kötéstábla belső oldalán Johann Christoph von Bartenstein báró címeres ex librise

CORRESPONDANCE
DE
MONSIEUR LE MARQUIS
DE MONTALEMBERT,
PENDANT LES CAMPAGNES
DE 1737, 38, 39, 60 & 61.
TOME PREMIER.
LONDRES.
M. DCC. LXXVII.

Marc-René Montalembert munkájának címlapja az „Enyiczkei Könyvtár" és Hadik-Barkóczy Endre könyvtára pecsétjével

Ex libris a Meskó család bárói ágának címerével

Igazolást nyert az is, hogy feltehetően a Zichy család könyvei is belekeveredtek a hagyatékba. Arról is meggyőződhettünk, hogy a gyűjtemény – legalábbis részben – az enyickei birtokon őrzött anyagból származik, mert kilenc tételben az „Enyiczkei Könyvtár" feliratú pecsét található. Feltehetően a könyvtár enyickei jelenlétével hozható kapcsolatba, hogy a kézírásos bejegyzések között megtaláltuk a „Meskó" nevet. Ennek valószínű oka az, hogy Meskó Jakab könyvtára 1865-ben Zichy Rezső tulajdonába került, majd onnan idővel a Hadik-Barkóczy anyaggal egyesült:

„Zichy Rezső könyvtára Abaujenyiczkén 1865-ben egyesittetett b. Mesko Jakab könyvgyűjteményével. A könyvek külön szobában, tölgyfa-szekrényben vannak elhelyezve. A kötetszám mintegy 5000. Van egy külön mintegy 250-re menő gyermek

A. M. Meißners
Skizzen.
Dritter Theil.
Carlsruhe,
bey Christian Gottlieb Schmieder.
1784.

Meissner munkájának címlapja a Hadik-Barkóczy könyvtár pecsétjével

HUGO GROTIUS
DE
VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.
Editio accuratior,
JOANNES CLERICUS;
LIBER UNICUS.
AMSTELÆDAMI,
Apud FRANCISCUM VANDER PLAATS.
MDCC IX.

Hugo Grotius munkájának címlapja Barkóczy János-féle posszesszorbejegyzéssel

MAGYAR
RITHMUSOK,
Mellyeket irt Nemzetes
BENICZKY PÉTER,
Szentelt Vitéz.
Első Része, szép Isteni
ditsőreteket, és *Penitentia*
tartásra inditó Énekeket
foglál magában.
Második, Közönséges Magyar példa beszédeket szép
oktatással:
Most újjobban és tisztábban kibotsátatott.
POSONYBAN,
Landerer János Mihály betüivel,
és költségével, 1771.

Beniczky Péter Magyar rithmusok *című munkájának címlapja és a benne található posszesszorbejegyzések Barkóczy Ferenctől és Barkóczy Jánostól*

könyvtár válogatott magyar, német, franczia s angol ifjúsági iratokkal. Régi hiányos könyvjegyzék van. Régi könyvek s térképek nagy számmal fordulnak elő. Van sok szent kép, egyszerűen albumba ragasztva."[8]

Az összetartozó egységeket tekintve: több mint 40 darabban az alábbi bejegyzéssel találkozunk: „C: J: Barkóczy mp 1824". Sajnos éppen erről a Barkóczy J-ről igen keveset tudunk, azonban feltételezhető, hogy az 1824. évben vagy az azt követő időszakban szerezhette meg könyvtára kincseit. A művek között görög és római irodalom, történelem, és már a francia bölcseleti irodalom egyes művei is megtalálhatók, például Montesquieu filozófus vagy Hugo Grotius holland jogtudós egyes művei. A magyar arisztokrácia olvasmányaiban a 18. század végére már nemcsak a szépirodalom és a történeti munkák, hanem a filozófia is helyet kapott.[9]

Olvasmánytörténeti szempontból itt is igazolást nyert, hogy a magyarországi katolikus arisztokrácia az újabb megjelenésű könyvek szisztematikus beszerzése révén műveltségének európai színvonalú gyarapítására törekedett.[10]

A gyűjteményben legalább 15–20 alkímiával és csillagászattal foglalkozó munka is felbukkan. A legrégebbi ezek közül Salomon Trismosin *Aureum vellus oder gueldin Schatz und Kunstkammer* című opusza. A legendás reneszánsz alkimista és Paracelsus mentora állítólag a bölcsek kövének birtokosa volt. A vágyott csodaszerről szóló munkája az 1599–1600-as év táján keletkezett. A további kötetek között későbbi kiadású alkimista könyvek is akadnak, és bár nem lehetetlen, hogy mindez egy beszerzés eredménye, az sem kizárt, hogy a család tagjai visszatérően érdeklődtek az alkímia témája iránt.

Néhány kötetben még közvetlenül Barkóczy Ferenchez köthető tulajdonosi jegyeket is felfedezhetünk. E dokumentumok könnyen felismerhetők a könyv bőrkötésén lévő nagyméretű supralibrosról,[11] valamint a kézírásos posszesszori bejegyzésről és piros viaszpecsétről.[12]

A hagyaték továbbgyarapodására 2023 őszén került sor, amikor a Bajai Városi Könyvtár felajánlotta, hogy az MTA KIK megnézheti és elviheti azokat az állományba fel nem vett, külön tartott köteteket, melyek közül néhány szintén ebből a bibliotékából származik. Ez a válogatás már sokkal nehezebb volt, mert a bajai könyvtár a Hadik-Barkóczy-könyvgyűjtemény beérkezésével közel egyidőben egy Zichy-könyvhagyatékból is szerzett be darabokat, és a korabeli gyarapítási szokásoknak megfelelően ezeket nem kezelték külön, hanem egybeolvasztották az állomány többi részével. Így e gyűjtemény belekeveredett

8. György 1886, 460. ¶ 9. Monok 2021, 474. ¶ 10. Monok–Zvara 2015, 218. 11. Rozsondai 2019, 399. ¶ 12. Dóbék 2021, 11.

a Hadik-Barkóczy-hagyatékba. Többszöri válogatás és duplumselejtezés után az állományba fel nem vett gyűjtemény darabjait elhoztuk egy bajai laktanyából: Salgó polcokra helyezve kb. 100–200 nagyalakú, és kb. 1000 db kis- és közepes alakú könyvet, melyekről legalábbis sejthető volt, hogy egykor a Hadik-Barkóczy-könyvtár állományához tartoztak. Ezek között később Zichy-könyvtárhoz tartozó darabok is felbukkantak. E művek mind 1850 utáni francia, német és elvétve angol nyelvű darabok, továbbá 20. század elejéről származó magyar történelmi vonatkozású dokumentumok. Néhány kötetben Zichy-beírást találtunk, míg másokban egy vastag színes ceruzával írt B betűt és egy sorszámot, mely a valamikori leltárba vétel nyomait mutatja.

A Barkóczy- és Zichy-gyűjtemények Bajára kerülésének története több ponton összekeveredik, utoljára itt, a laktanyában. Tekintve, hogy a két család rokoni kapcsolatban állt egymással, aligha volt véletlen, hogy az 1940-es évek végén megvásárlásra ajánlott Zichy-könyvtár is Bajára került: Hadik Béla lánya, Hadik Mária Eduardine Zichy György felesége volt, de a családok több ponton is érintkeztek az évszázadok során. A laktanyában tárolt könyvek egy része művészeti album volt, amelyek idősebb Hadik-Barkóczy Endre tulajdonában lehettek, aki az Iparművészeti Társulat tiszteletbeli elnöke is volt. Az albumok között katonai, hadászati kiadványokra is bukkantunk, melyek feltehetően a Hadik család révén kerültek a gyűjteménybe, lévén, hogy közülük többen is katonai pályára léptek (pl. gróf Hadik Béla vagy Hadik-Barkóczy Endre). Sajnos nem minden esetben volt megállapítható a hagyatékhoz tartozás, bár a német nyelvű, ilyen tárgyú köteteket, albumokat is igyekeztünk megmenteni.

Az egykor feltehetően több tízezer kötetből álló, értékes könyvkincseket tartalmazó gyűjtemény maradékának közgyűjteménybe kerülését követően és feldolgozása közben az Akadémiai Könyvtár régikönyves csoportjának tagjai Facebook-oldalt (*Por, veríték, könyvek*) hoztak létre, amely elsősorban a szűk szakmai közönség számára mutatott be különleges és izgalmas köteteket, kötéseket és alkalmi bejegyzéseket. Emellett készítettek egy posszesszortáblázatot is, amely segíti az összefüggések, családi ajándékozások, tágabb értelemben pedig a könyv útjának megismerését.

Sziklay Cs. Mónika

Erdélyi János kéziratos hagyatéka, az Erdélyi Tár

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának megalapítása előtt tizenkét évvel, 1814. április 1-én,[1] az Ung megyei Nagykaposon[2] született Erdélyi János, tehát már több mint két évszázada tekint vissza a nemzeti emlékezet az ügyvéd, író, lírikus, kritikus és hegeliánus bölcsész alakjára és munkásságára. Erdélyi János mint a Kisfaludy Társaság jegyzője,[3] a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd rendes tagja,[4] a Sárospataki Református Kollégium tanára és közigazgatója,[5] illetve a Nemzeti Színház Bajza utáni aligazgatója,[6] elsősorban nagy hatású, programteremtő népköltészeti gyűjtésével tűnt fel a reformkori irodalmi életben. Tudományos életművének ez azonban csak egyik részlete: a hagyományközösségi elveket magáénak valló író[7] fáradhatatlan és termékeny alakítója volt a születő nemzeti klasszicizmusnak, kultúraközvetítő és -alakító szerepet magára vállalva. Többezer fóliónyi terjedelmű kéziratos hagyatéka, az *Erdélyi Tár* olyan művelődéstörténeti jelentőséggel bíró egykorú gyűjtemény, melyet a nyilvánosság teljességében ez idáig nem ismert. Egységessége és ritka teljessége okán is kuriózum a hazai 19. századi irodalmi- és tudóshagyatékok sorában, mert szinte minden olyan személyes és hivatalos irat és dokumentum, mely Erdélyi János életében keletkezett, az évszázadok során megközelítően hiánytalanul fennmaradt és megőrződött az utókor számára.

A grandiózus hagyaték a kéziratok megszületésének idejétől megközelítően kétszáz évig volt magántulajdonban. Erdélyi János 1868. január 23-i halálát követően a rövid ideig még Sárospatakon[8] élő második feleségének, Erdélyi Jánosné Csorba Ilonának[9] és kiskorú gyermekeinek[10] birtokába került. Bár az özvegy számos ingóságot, a magánkönyvtárat, valamint az 1861-ben férje által építtetett pataki házukat is eladta[11] és hazaköltözött Felsőgellérre, a kéziratokat tartalmazó ládákat megőrizte. Ekkor a kéziratok még rendezetlenül voltak fellelhetők. A hagyaték rendszerezését és összeállítását az 1880-as évek derekától kezdődően Erdélyi János fia, Erdélyi Pál, a későbbi irodalomtörténész, egyetemi tanár és könyvtárépület-építtető,[12] az Erdélyi

1. Erdélyi hagyatékában több, A–D jelöléssel ellátott, 1840–1842 között készített autográf életrajzi vázlatainak kézirata is megtalálható, melyekben az író előbb február 28-ra, majd március 1-re, április 4-re, illetve a valós, 1814. április 1-i dátumra is tette születésének időpontját. *ET*, jelzet nélkül, feldolgozás alatt. ¶ 2. Erdélyi János születési anyakönyve: Nagykaposi ref. egyház anyakönyve, 1788–1842. I. köt. 53. l. (A 19. sz. elején Kiskapos és Nagykapos helység egyazon földrajzi egységként szerepelt.) ¶ 3. Székfoglaló beszédét 1842. november 30-án tartotta meg a Kisfaludy Társaságban *Népköltészetről* címmel, székfoglalójának javításokkal ellátott, autográf kézirata a hagyaték 17. kötetében, a népköltészeti gyűjtéséhez beküldött darabok pedig az MTA KIK Kézirattárában, Irodalom 8-r 206/1–235 jelzet alatt találhatóak. ¶ 4. A Magyar Tudós Társaság 1839. november 23-án tartott X. nagygyűlésén választotta meg Erdélyit levelező tagjává Vörösmarty Mihály ajánlására, lásd RAL 82/1839, az MTA XX. nagygyűlésén, 1858. december 15-én pedig a II. Filozófiai Osztály rendes tagjává. Erdélyi János köszönőlevele rendes taggá választása alkalmából, Sárospatak, 1859. június 19., RAL 297/1859. ¶ 5. Erdélyi János 1851 novemberétől haláláig Sárospatakon élt, ahol előbb a filozófiai, majd az irodalomtörténeti tanári katedrát nyerte el. Mindemellett az 1860-as években betöltötte a pataki kollégium főkönyvtárosi állását, három alkalommal elvállalta az intézmény közigazgatói feladatait, 1866. szeptember 12-ig a Tiszáninneni Református Egyházkerület világi ülnökeként is működött. Részt vett többek közt a sárospataki Tanítóképző Intézet létrehozásában, és protagonista szerepet vállalt az 1859-es Kazinczy-ünnep és a református főiskola háromszázados ünnepének megszervezésében 1860-ban. Élete utolsó három évében azonban már a városból való elköltözését tervezte. Az Akadémia főtitkári posztjának elnyerésére sikertelenül aspirált az 1865. január 26-i választáson Arany Jánossal szemben. ¶ 6. A Nemzeti Színház igazgatói hivatalát 1848. június 1-től foglalta el. ¶ 7. S. Varga 2005 ¶ 8. Erdélyi Jánosné gyermekeivel a komáromi Felsőgellérre, édesanyjához, özv. Csukás Imréné Csepy Katalinhoz költözött haza, akivel egyetértésben Erdélyi János könyvtárát eladta a Sárospataki Református Tanítóképző Intézetnek. Az *Erdélyi Tár* 1868-ban készült irata őrzi e lajstromot. „A könyvtár alapja 1871. május 25-én vettetett meg, midőn az intézet részére b.[oldogult] e.[mlékű] Erdélyi János könyvtára (543 mű 925 kötetben) 400 forintért megvétetett." Dezső 1894, 36. ¶ 9. Erdélyi Jánosné született alsóborsai Csorba Ilona az író második felesége. Házasságkötésükre 1853. augusztus 25-én Felsőgelléren (ma *Horné Holiare*) került sor (Házasultak anyakönyve, Gellér I. 81. 26. sz.). ¶ 10. A házaspárnak kilenc gyermeke született, de csak két fia, Erdélyi Zoltán és Erdélyi Pál érte meg a felnőttkort. ¶ 11. A mai Sárospatak, Rákóczi út 33. szám alatt lévő, egykoron kisebb gazdálkodásra is alkalmas, hatszobás házukra vonatkozó iratanyag és az ahhoz kapcsolódó adatok autográf feljegyzései a *Tár* gazdasági jegyzőkönyvében, illetve az 54. kötet „Vegyes iratok" állományában találhatóak (*ET*, jelzet nélkül, feldolgozás alatt). Az ingatlant a huszadik században átépítették, jelenleg az utcafront őrzi az eredeti állapotot, melyben több lakás és egy borászat is helyet kapott. ¶ 12. Erdélyi Pál igazgatósága alatt épült meg a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem könyvtárának új épülete. A szakmai működési és a könyvtárról készült egykorú cinkográfiás nyomódúcok is az *Erdélyi Tár* részét képezik.

Erdélyi János, 1865, Schrecker Ignácz felvétele

Múzeum-Egylet későbbi főtitkára végezte el. A gyűjtemény útja így Sárospatakról, majd Komárom megyéből a század eleji Kolozsvárra vezetett. Erdélyi Pál a hozzávetőleg húszévnyi erdélyi tartózkodása alatt rendezte el a hagyatékot ma látható formájába. Segítségére az a kapcsolatrendszer volt, melyet a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Könyvtárának köszönhetett, ahol 1900. augusztus 7-i kinevezése révén igazgatói hivatalt viselt: az *Erdélyi Tár* szálas kéziratai ekkor kerültek egységes palliumokba és díszes félbőr tékákba, a javarészt autográf kéziratkötegek pedig ugyanilyen félbőr könyvkötésekbe – Rohonyi Antalnak, valamint a nagy múltú Hantz György kolozsvári tudományegyetemi könyvkötő mesternek és utódainak jóvoltából.[13]

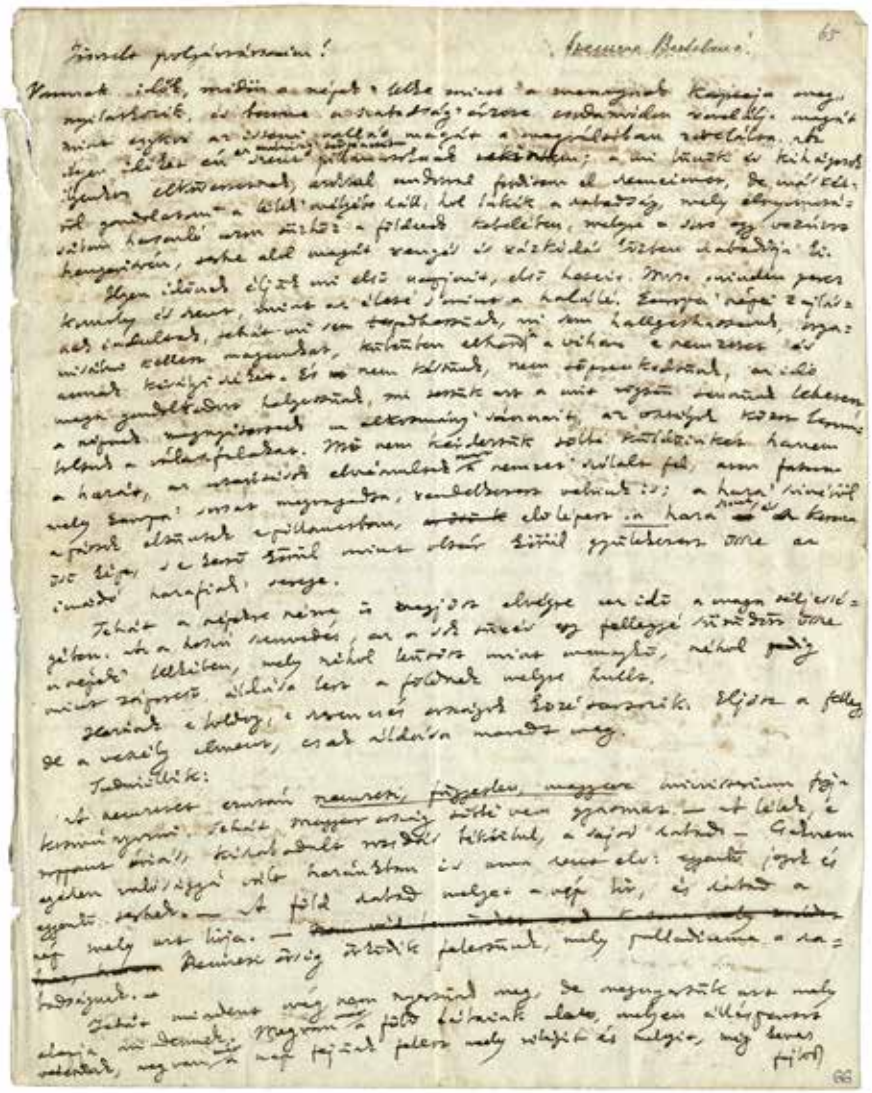
Könyvtárigazgatói állását Erdélyi Pál 1920. augusztus 13-ig tarthatta meg. A Monarchia *de jure* felbomlása következtében a kolozsvári magyar értelmiség az 1918-ban kezdődött impériumváltás időszaka alatt a megszálló hatalmakkal szemben passzív ellenállással élt (t. i. nem tették le a hűségesküt). Állását sokakhoz hasonlóan – bár szerette volna – Erdélyi Pál sem tarthatta meg. Erdélyi János fiát elbocsátották,[14] önrendelkezési jogától megfosztva lakásából kilakoltatták, és az akkori Csehszlovákia területén lévő csallóközi Ekelre telepítették ki elhunyt testvérének, Erdélyi Zoltánnak özvegyétől és kiskorú örököseitől 1911-ben megvásárolt birtokára. A hagyaték részletfeljegyzéseiből nyomon követhető, hogy (irodalmi munkásságának folytatása mellett) még ekkor is aktívan (újra)rendezte, alakította és megjegyzésekkel látta el a hagyaték kéziratállományát, miközben élénk levelezést folytatott édesapja összes munkáinak kiadásáról és saját kutatási eredményeinek közléséről – egészen 1936. május 5-én, Budapesten bekövetkezett haláláig. Erdélyi Pál igen terjedelmes életművének szintén többezer fóliónyi írásos lenyomata és hátrahagyott szakmai dokumentációja ezután vált a hagyaték részévé. A kéziratgyűjtemény Erdélyi Pál gyermekeihez került.

A második világháború közeledtével szükségszerűvé vált az *Erdélyi Tár* biztonságos helyre szállítása. Ebben német katonák segédkeztek, a kéziratos ládákat Erdélyi János egykori anyósa rokonának, néhai Csepi Dánielnek a birtokán, Komárom városrészén, Kaván lévő ingatlanának területén rejtették el, ahonnan a kollekció (titkos) szovjet katonai interveniálással került vissza 1945 tavaszán utolsó állomására, a budapesti Erdélyi-lakásba. Erdélyi János egyik unokája, T. Erdélyi Ilona, aki maga is az irodalomtörténészi pályát választotta, itt őrizte magántulajdonként, mígnem 2021 májusában a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának tulajdonába adta, hogy a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye Osztályán szakszerű feldolgozás és digitalizálás után mielőbb a kutatói közösség rendelkezésére álljon.[15]

Erdélyi Pál
Schmidt Ede felvétele, 1890-es évek

13. A hagyatékrendezés állhatatos munkája hosszú évtizedeket vett igénybe, eredményét azonban nem ismerhette meg a kutatói nyilvánosság, Erdélyi Pál csak szemelvényeket közölt belőle. ¶ 14. Az 1918. június 12-től egy évig tartó szabadságáról visszatérve 1919. október 1-én a könyvtár új román vezetésénél szolgálatra jelentkezett, de ezt megtagadták és nyugdíjaztatását kérték, majd igazgatói állásából a 1783-1920. számú végzéssel végleg elbocsátották. ¶ 15. A tulajdonosváltást követően a hagyaték teljes iratanyagának feldolgozása során megmutatkozott, hogy a későbbi könnyebb kutathatóság érdekében a kevésbé áttekinthetően nyilvántartott állományokat célszerű újrarendezni. Ezek a kéziratok örökhagyói működési területeinek megfelelően nyerték el újonnan kialakított rendjüket.

Szemere Bertalan beszédének kézirata, 1848

Bizonyos kéziratok nem válhattak a gyűjtemény részévé. Az 1848/49-es szabadságharc bukását követően az addigra már megözvegyült[16] Erdélyi Jánosnak is bujdosnia kellett forradalmi sajtótevékenysége miatt. Naplófeljegyzései arról tanúskodnak, hogy fontosabb vagyontárgyait, kéziratait már korábban közeli barátjára bízta; a lakásában található bútorai, egyéb ingóságai pedig „le volt[ak] foglalva [...] elöbbi, 1846–49-iki szállásomon, miután a muszka invasio elől Pestet elhagyám. Visszakaptam febr végén 1851; marcz elsején." A Habsburg megtorlás elől Cselejen talált menedéket, 1840-ben elhunyt barátja édesanyjának csűrében két évig, 1851 tavaszáig húzhatta meg magát. Felsőzempléni rejtőzködése előtt – többek közt, mint a Szemere Bertalan által felkért 1849-es forradalmi *Respublica* című lap Csengery Antal és Kemény Zsigmond melletti társszerkesztője, valamint a *Szabad Hangok* írója[17] – megsemmisítette a császári hatóságok által kompromittálónak tartható kéziratainak egy részét, így az ezzel kapcsolatos feljegyzései (egyfajta mementóként a *Respublica* egyetlen lapszámának fóliója kivételével) az *Erdélyi Tár* autográf fogalmazványai közé nem kerülhettek be. Ennek ellenére hagyatékának erre az időre eső nyomtatott dokumentációja a legteljesebb hazai forradalmi gyűjtemény, hiszen más, 19. századi írói és tudóshagyatékban ennyire terjedelmes, egységes politikai-hadtörténeti jelentőségű állományrész nem létezik. Az egykorú röpiratok, körlevelek, kiáltványok, hirdetmények nyomtatványai, katonai kiadványok és különböző sajtókivágatok, korabeli versek fogalmazványai közül is kiemelkedő jelentőségű írásos emlék Szemere Bertalan beszédének autográf kézirata:[18] a Batthyány-kormány belügyminiszteri posztjára készülő politikus „1848. márczius 25-én érkezett le Pozsonyból. A két főváros – Buda-Pest – polgárai fáklyás zenével tisztelkedtek azon nap este a belügyminiszteri jelöltnél,"[19] aki ekkor hallgatósága számára ebből, az *Erdélyi Tár*ban lévő fogalmazványából készült szónoklatát olvasta fel. Ugyanitt megtalálható a *Nemzeti Dal* első nyomtatványának egy példánya, illetve ugyanennek dallammal ellátott, Kálózdi János-féle díszes példánya, amelyet Vahot Imre adott ki, és amelyre a *Pesti Divatlap* „az eddig megjelentek közt legjobb, legjellemezőbb" variánsként hivatkozott 1848. április 22-én.[20] Mindemellett megtalálható Petőfi *A királyokhoz* című versének Erdélyi által birtokolt és megőrzött egykorú sajtókivágata is.

Az *Erdélyi Tár* kéziratállománya több nagy egységre osztható. Ezek közül az egyik legterjedelmesebb hagyatékrész a több mint ezerötszáz darabot meghaladó, háromosztatú levelezés,[21] amelyben a nagyobb részt az író részére küldött, a kisebb részt az általa másokhoz írott levelek alkotják, külön érdekességként gyűjteményében megtalálhatók idegenek misszilis levelei is, megrajzolva így számunkra Erdélyi János kapcsolati hálóját.

16. Erdélyi János vachottfalvi Vachott Kornéliával 1841. március 24-én esküdött meg a Pesti Evangélikus Egyház Deák téri templomában. Első feleségét 1842. március 15-én gyermekágyi ideglázban veszítette el egyetlen gyermekük, Erdélyi Cornelia Susanna születésekor. A kislány édesanyja halála után mindössze két évvel, 1844. február 9-én hunyt el Berzétén. ¶ 17. Erdélyi 1849, 35. A *Respublica* című forradalmi lapot Erdélyi János 1849. június 17. – 1849. július 9. között szerkesztette. ¶ 18. Szemere Bertalan autográf kézirata *Tisztelt polgártársaim*! címmel. H. é. n. [1848] 20. köt. „Baksay és mások". *ET*, jelzet nélkül. ¶ 19. Csengery 1870, 273–275. ¶ 20. *Pesti Divatlap*, 1848. április 22. (19. sz.) ¶ 21. T. Erdélyi 1960 és T. Erdélyi 1962.

Nemzeti dal.

Talpra, magyar, hí a' haza!
Itt az idő, most vagy soha!
Rabok legyünk vagy szabadok?
Ez a kérdés válaszszatok! —
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Rabok voltunk mostanáig,
Kérhozottak ősapáink,
Kik szabadon élnek haltak,
Szolgaföldben nem nyughatnak.
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Schonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a' haza becsülete.
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

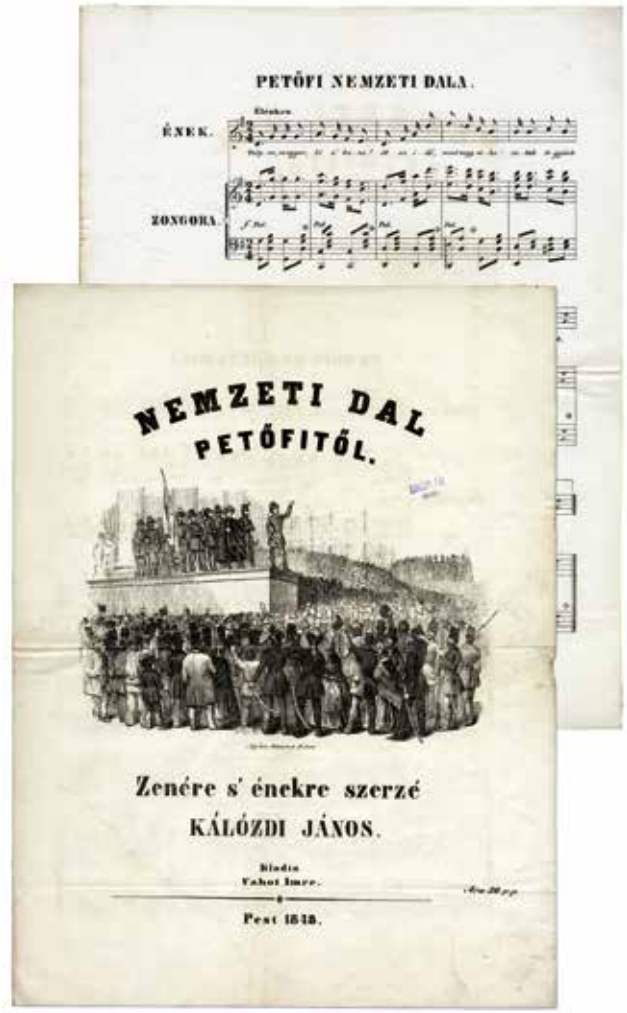
Fényesebb a' láncznál a' kard,
Jobban ékesíti a' kart,
És mi még is lánczot hordtunk!
Ide veled régi kardunk!
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

A' magyar név megint szép lesz,
Mellé régi nagy hírében,
Mit rá tettek a' századok,
Lemossuk a' gyalázatot.
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Hol sírjaink dombordúnak,
Unokáink lebordúnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A' magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk.

Petőfi Sándor.

Petőfi Sándor Nemzeti Dal*ának Landerer–Heckenast nyomdagépén készült első példánya*

PETŐFI NEMZETI DALA.

ÉNEK.

ZONGORA.

NEMZETI DAL
PETŐFITŐL.

Zenére s' énekre szerzé
KÁLÓZDI JÁNOS.

Pest 1848.

A Nemzeti Dal *Kálózdi János-féle megzenésítésének Vahot Imre által kiadott példánya*

A KIRÁLYOKHOZ.

Azt nézik, mit vajmi ritkán kapnak.
Ti királyok, nyílt őszinte szót;
A hogy tetszik, kössétek meg, vagy
Büntessétek a félelmiket.
Áll még Munkács, áll az akasztófa,
De szívemben fellebbezni nem áll . . . .
Bármit mond a szemtelen hízelgés,
Nincsen többé szeretett király!

Szeretet . . . . hah, ezt a szép virágot
Tövestül kitéptétek ti rég.
S kidobtátok azt az országutra,
S ott átmenet rajt a nemkíméletlen,
A melly megtört esküvéseitekkel
Megtorbelten világuszerte jár . . . .
Bármit mond a szemtelen hízelgés,
Nincsen többé szeretett király!

Csak törnek már titeket a népek,
Csak törnek, mint szükséges rosszat,
S nem szeretnek . . . . oda fogtok az égbeni
Megemlékülni napjaitokat.
Majd halljátok a nagy ítéletnek
Angyal, a ki szimbolnák térül . . . .
Bármit mond a szemtelen hízelgés,
Nincsen többé szeretett király!

Fülledtsem a kerek világot,
Fülledtsem-e ellenetek,
Hogy a dühnek Sámson-erejével
Milliónként nőttek, cseszek?
Megkeseljem a halálharcotok,
Hogy bírandjátok hírgyűlöl? . . . .
Bármit mond a szemtelen hízelgés,
Nincsen többé szeretett király!

Nem láttok, mert vissza erre szükség;
Mért rázzam meg erőtökkom
Azt a fát, a melynek a gyümölcse
Már tálcára, rothadásba' van?
Ha megérik a gyümölcs, fújával
Magától a földre hull alá . . . .
Bármit mond a szemtelen hízelgés,
Nincsen többé szeretett király!

Petőfi Sándor.

Ára 2 pengő kr.

A szerző engedélyével mellékli példányonként tulajdonát illetik.

Nyomatott Landerer és Heckenastnál.

Petőfi Sándor A királyokhoz *című versének Landerer–Heckenast nyomdagépén készült első példánya*

ERDÉLYI PÁL KÖNYVTÁRA

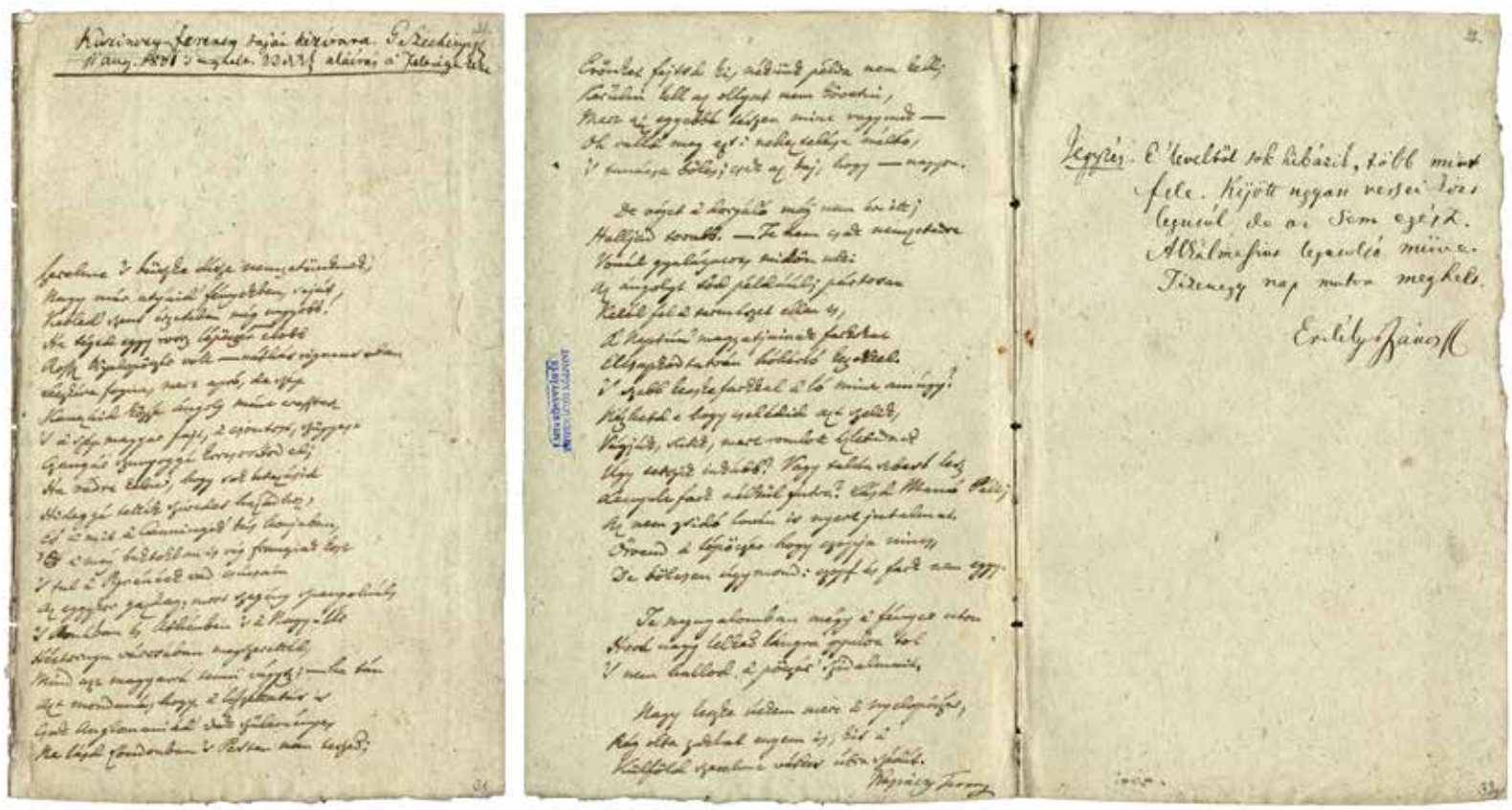
A jellemzően autográf, illetve másolt levelek a gyűjtemény rendezésekor eredetileg ábécérendbe sorolva, félbőr kötésű tékákba, azon belül pedig palliumokba kerültek Erdélyi Pál hagyatékrendezési eljárása eredményeképpen. A levéltár darabjai közül kiemelkednek az Adorján Boldizsárral, Arany Jánossal, Czelder Mártonnal, Csengery Antallal és Imrével, Egressi Gáborral, Greguss Ágosttal, Gyulai Pállal, Heckenast Gusztávval, Kazinczy Gáborral, Nagy Ignáccal, Obernyik Károllyal, Ráday Gedeonnal, Szász Károllyal, Székács Józseffel, Szemere Miklóssal, Szigligeti Edével, Szentpétery Zsigmonddal, Szontagh

Erdélyi János hagyatékának tékái és kötetei

Pállal, Tompa Mihállyal vagy Tóth Lőrinccel, Toldy Ferenccel és a Vachott-fivérekkel folytatott levélváltásai, de Somosi [Somossy] János, Szemere Miklós és Kazinczy Ferenc Erdélyire hagyományozott levelezése is irodalom- és művelődéstörténeti jelentőségű anyag. Az Eötvös József aláírásával ellátott, vagy a Dessewffy Emil, Fáy András, Lónyay Menyhért, Madách Imre és gróf Teleki József kezétől származó személyes iratok, illetve levelek, valamint a különböző intézményi, egyházi, egyéb társaságokkal kapcsolatos hivatalos dokumentumok is az egyedi kollekció részei.

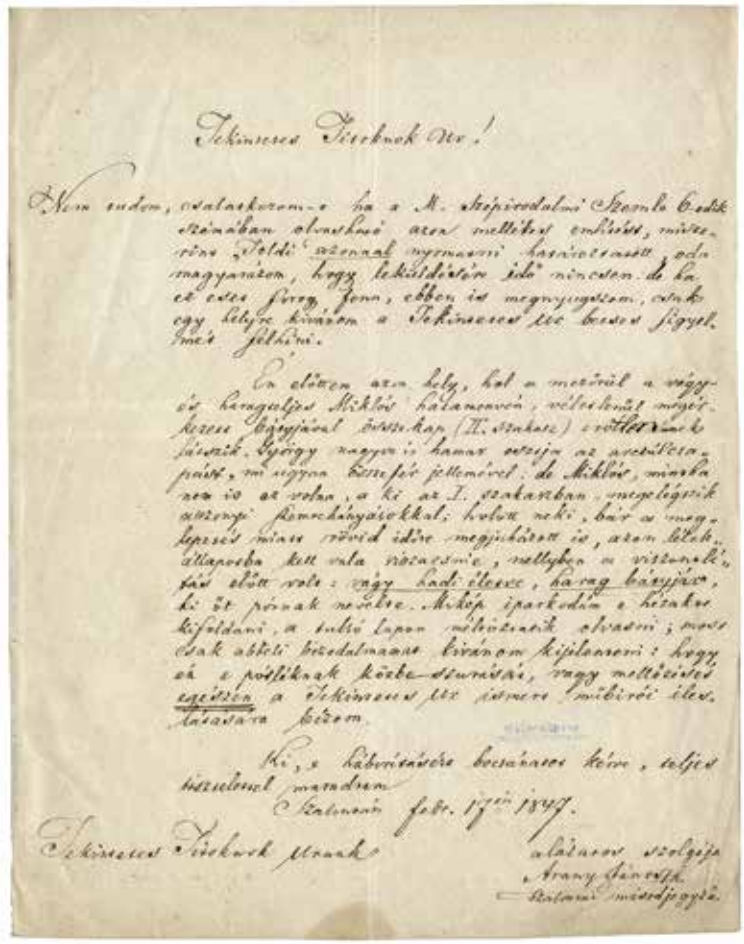
A hagyaték másik nagy egységét az ötvenöt kötetes iratállomány alkotja. A legkisebb méretű tizenhatodrét kötet feltehetően egy, a 19. század elején Észak-Itáliában állomásozó magyar katona nótagyűjteményének 1830-as években naplószerűen feljegyzett kéziratait rejti, az utolsó két, legnagyobb, fólió méretű kötetben Erdélyi János egykorú vegyes nyomtatványai, az általa megőrzött egykorú hazai és külföldi sajtó példányai, és a részére kiállított kézírásos és nyomtatott számlák, szerződések kötegei olvashatók. Maga a teljes hagyatékrész döntően az író különböző értekezéseinek és dolgozatainak jellemzően témánként együvé tartozó munkáit rejti, a *Tár* levéltárához hasonlóan ez az egység szintén ezer fóliónyi terjedelmet meghaladó kéziratot jelent. Bekötött értekezéseinek sorát a nagyívű kritikai,

Kazinczy Ferenc utolsó, Széchenyi Istvánhoz írott versének variánsa Erdélyi János autográf megjegyzésével

Részlet Madách Imre Erdélyi Jánosnak írott leveléből, Alsósztregova, 1862. szeptember 13.

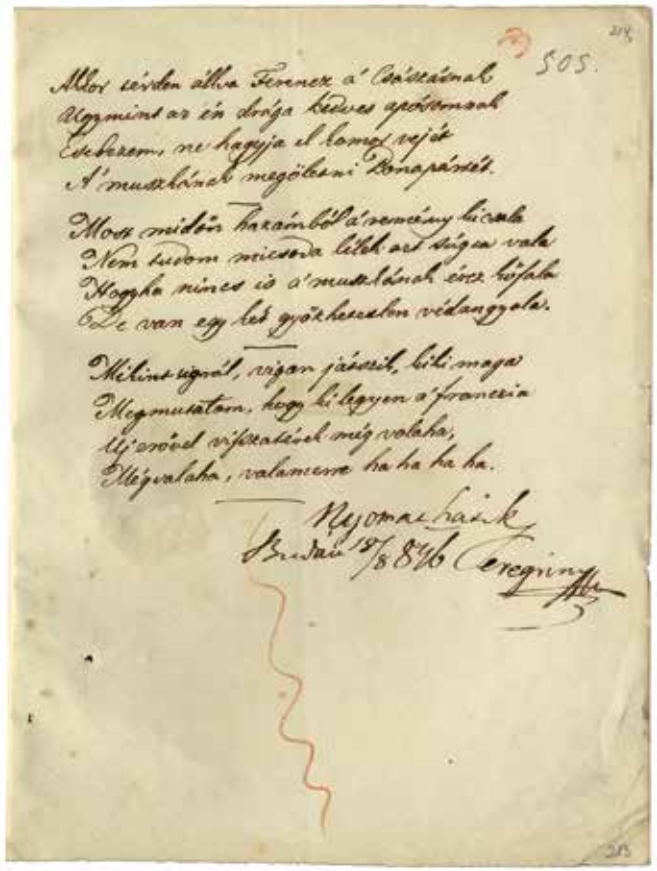

Arany János levele Erdélyi Jánosnak, Szalonta, 1847. február 17.

esztétikai, nyelvészeti, bölcsészeti, történeti és irodalmi tanulmányok fogalmazványai és tisztázataik nyitják meg, valamint a lírai és prózai anyagokhoz szervesen tartozó feljegyzések és jegyzékek, helyenként kiegészülve ezeknek nyomdai kiadás alá került munkáival. Szintén itt találjuk meg a német *Junges Deutschland*[22] mintájára szerveződött *Ifjú Magyarország*[23] törekvéseihez kapcsolódó korai műfordítási munkáit, jegyzeteit.

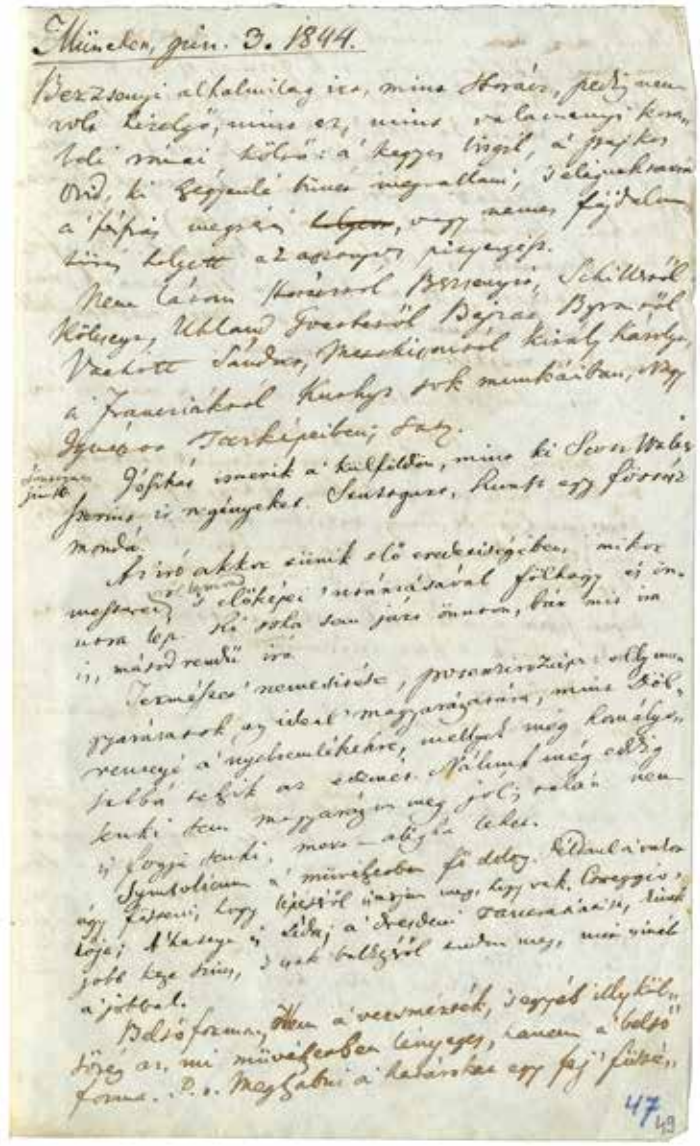
A nem Erdélyi kezétől származó kéziratokat tartalmazó kötetekben mások lírai darabjai, bölcsészeti, lexikográfiai és folklórgyűjtéseinek kéziratkötegei, kolligátumai, illetve Erdélyi családjához tartozó anyagok kaptak helyet. Erdélyi Pál egyaránt beköttette édesapja drámaszövegeit, dramaturgiai jegyzeteit és a különböző, általa és mások által is szerkesztett folyóiratokban megjelent munkáinak nagy részét, továbbá az 1844–45-ben Nyugat-Európában tett utazás emlékeit rögzítő autográf napló és annak másolata szintén megtalálható. Voltaképpen nyomtatásban megjelent összes munkájának autográf kézirata csaknem hiánytalanul kézbe vehető, kiegészülve a különböző témákhoz tartozó, de életében ki nem adott egyéb autográf feljegyzéseivel. Nagy hangsúllyal van jelen a népköltészeti gyűjtéshez kapcsolódó dokumentáció: több különböző kötetbe kötötték az e téma köré szerveződő iratanyagot, ekképpen jól nyomon követhető a teoretikus Erdélyi folklórgyűjtői tevékenységének szerteágazó narratívája, a szövegkorpusz és a hozzá kapcsolódó dokumentáció kontextuális részletgazdagsága. Sajtótörténeti érdekesség, hogy a hagyaték őrzi többek közt az 1846-ban császári-királyi cenzúrai vizsgálaton átesett példányokat is.

22. A Junges Deutschland (Fiatal Németország) ellenállási mozgalmát fiatal, liberális gondolkodású költők (pl. Heinrich Heine és Karl Gutzkow) alapították meg Németországban 1830 körül. Tagjai a francia júliusi forradalom hatására kezdtek el publikálni, írásaikat néhány évvel később betiltották. ¶ 23. A reformkor végén német mintára létrejött és a márciusi ifjak előfutáraként a nemzeti függetlenségért és polgári átalakulásért küzdő „Fiatal Magyarország" hazai mozgalma Petőfi Sándor, Jókai Mór, Vasvári Pál vezetésével működő irodalmi–politikai csoportosulása 1847-től jelentett számottevő politikai erőt. Mindeközben Erdélyi János Kazinczy Gáborral együtt a „Ifjú Magyarország" vezető alakjaként sürgette a nemzeti modernizációt és társadalmi változások szükségességét, elsősorban a zsurnalizmus térhódításának előmozdításával.

Az Erdélyi János-féle népköltési gyűjtemény nyomdába leadott kéziratán a cenzor aláírása és pecsétje, Buda, 1846. augusztus 18.

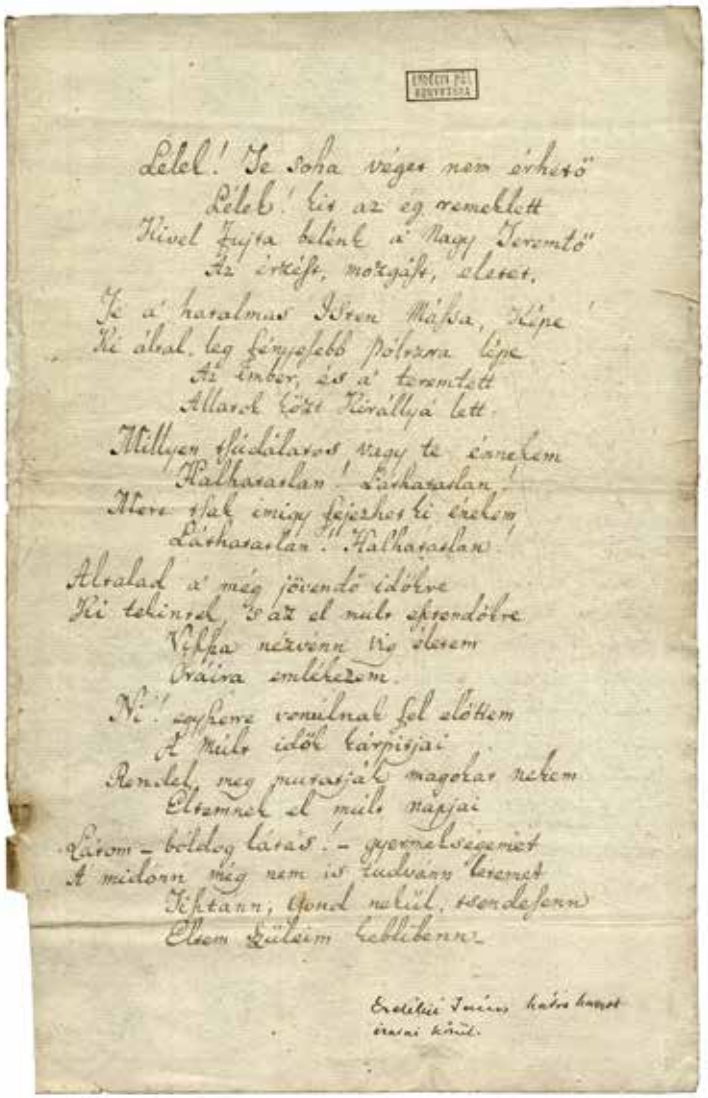

Erdélyi János naplójából. München, 1844. június 3.

A sorozatot kiegészítő, mikrotörténeti feljegyzéseket tartalmazó kétkötetes háztartási és gazdasági jegyzőkönyv 1841 márciusától 1868. január 23-ig, az író haláláig rögzíti napi kiadásainak és bevételeinek autográf számvitelét, amelyet özvegye 1886-ig folytatott tovább.

Erdélyi János személyes és hivatalos működési iratai eredetileg három tékában érkeztek a közgyűjteménybe. A vegyes anyag rendezési elve kronologikus volt: 1843-ig, 1850-ig, illetve 1868-ig terjedő időbeli felosztásban tartalmazza az írónak a túlnyomórészt irodalmi és művészeti közélettel, a társaságokkal kapcsolatos okiratait, továbbá az irodalmi és egyéb kiegészítő feljegyzéseit, a szakmai és hivatalos működés iratait, a különböző kötetkiadásokhoz és nemzeti intézményekhez kapcsolódó dokumentációjával együtt. Ehhez saját bizonyítványai, okmányai és családjának emlékei társulnak, továbbá a felmenőknek és az oldalági rokonságnak a leginkább gazdasági és jogi természetű anyagai az 1790-es évektől kezdődően. E vegyes anyag részét képezik az egyedi, unikális kéziratok is, mint például Kölcsey Ferencnek a *Lélek! Te soha véget nem érhető Lélek!* című, első ismert autográf verskézirata 1806-ból, az idősebb Katona József által készíttetett közjegyzői okirat, melyben 1830-ban elhunyt fia műveinek kiadási jogát tíz évvel később Erdélyire ruházta át, vagy Jókai Mór *Fekete gyémántok* című regényének autográf kéziratlapja Feszty Masa ajándékaként.

Lélek! Te soha véget nem érhető
Lélek! kis az ég remellett
Hivel fujta bélünk a' Nagy Teremtő
Az érkéfe, mozgáft, életet.

Te a' haralmas Isten Mása, Képe
Ki által leg fényesebb pólyára lépe
Az ember, és a' teremtett
Allatok közt Királlya lett.

Milliyen ftidálatos vagy te énnekem
Halhatatlan! halhatatlan!
Mert által emigy fejezhetli énelem
Halhatatlan! Halhatatlan!

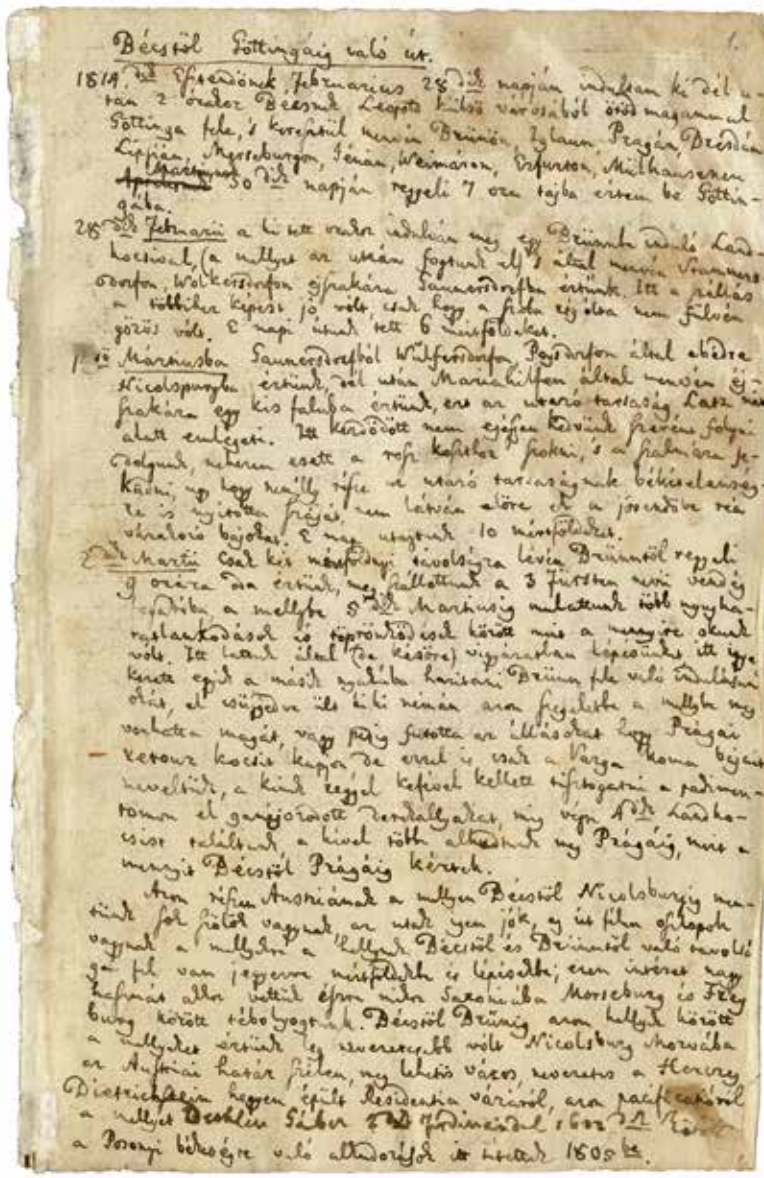
Altalad a' még jövendő időkre
Ki tekinted, 's az el mult ftrendökre
Vifsza nézvénn kis életem
Óráira emlékezem.

Ni! egyfzerre vonulnak fel előttem
A' Mult idők kárpiyai
Rendel, meg purpurjaik magokat rekem
Eltemnek el mult napjai

Látom – boldog látás! – gyermekségemet
A midőnn még nem is tudvánn létemet
Tiftánn; Apod nélül, tsendeffenn
Eltem Szüleim kebelibenn.

Erdélyi János kéz[illegible]
irásai közül.

Kölcsey Ferenc első ismert autográf verskézirata, 1806

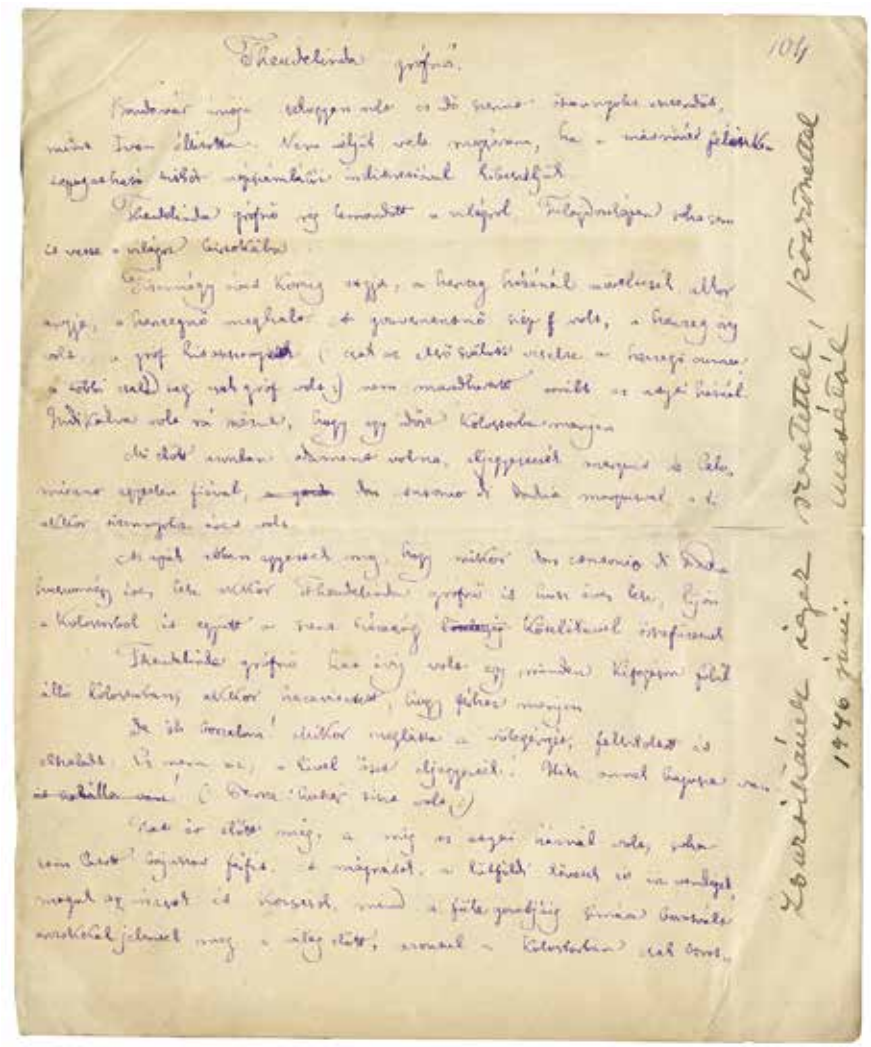
Bécstől Göttingáig való út.

1814. Esztendőnk Februarius 28dik napján reggeli 7 órakor Bécsnek Lipót külső városából útnak magammal Göttinga felé, 's keresztül menvén Brünnen, Olmütz, Prágán, Drezdán, Lipsián, Merseburgon, Jénán, Weimáron, Erfurton, Mülhausenen [illegible] 30dik napján reggeli 7 órakor is Göttingába.

28dik Februarii a kis vám városban indultam meg egy Brünnbe induló Ladokcival, (a mellyre az utánn fogadott ülyt által menvén Stammersdorfon, Wolkersdorfon, Hollabrunnon, Znaimban itt a pillás a tollhoz képest jó volt, csak hogy a fűtés egy órán nem fűtvén gőzös volt. E napi útunk tett 6 Postástokat.

1ső Martiusban Hollabrunnból Wolfersdorfon, Poysdorfon által ebédre Nicolsburgba értünk, val[illegible] által menvén éjszakára egy kis falucskában értünk, ezen az uradalmi tartozik. Lassú szakasztásokkal is kerülvén nem éjfélre kerülünk szegényes alatt emlegetni. Itt

Erdélyi János Vachott Sándorhoz intézett 1850. április 12-i levelében[25] irodalmi működéséről ekként fogalmazott: „fáradozásaimról mindig csekély véleménnyel voltam, s ha hízelgett valami, ez annyiban állott, hogy munkálódásaim után úgy néztem magamat, mint aki elvei által magot vet, s legfeljebb is földalatti törzsök lett volna irodalmi állásom, mit bánom én aztán, akárki legyen a fának teteje, a dicsőség hordozója". Kortársaival tett levelezése, szerteágazó sajtótevékenysége, lírai és prózai, terjedelmes kritikusi, esztétikusi és folklórgyűjtői munkássága, emellett a polgárosuló intézményekben, társaságokban való részvétele, tehát az össznemzeti fejlődés és a korabeli kulturális ízlés formálása érdekében végzett kanonizáló, irodalomszervezői fáradozásai együttesen emelik szellemi örökségét maradandóvá – mely az *Erdélyi Tár*ban megőrzött hagyatéka által kézzel foghatóan mutatkozik meg az utókor számára.

Jókai Mór Fekete gyémántok *című regényének kéziratlapja az Erdélyi Tárból*

24. T. Erdélyi 1962, 3. 18–19.

Bilicsi Erika, Haász Antal, Naszádos Edit, Sallai Ágnes

A Szakinformatikai Osztály

A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások kezdetei és fejlődése

Bár az MTA Könyvtár és Információs Központ Szakinformatikai Osztálya csak 2015-ben jött létre, feladatainak és szolgáltatásainak gyökerei az 1970-es évekre nyúlnak vissza. Az Akadémiai Könyvtár közel 35 évig hivatalban lévő igazgatója, Rózsa György vezetői munkájának korai szakaszától kezdve fontosnak tartotta a nagy múltú intézmény egész működését átható hagyomány ötvözését a korszerűséggel. Igyekezett a gyorsan változó tudományos világ követelményeinek megfelelni, és a Könyvtár keretein belül az egyre színvonalasabb kutatástámogatást előmozdítani. Amikor Rózsa átvette az Akadémiai Könyvtár vezetését, határozott elképzelései voltak az előtte álló feladatokról. „Miután megismertem a könyvtár helyzetét, úgy láttam, három területen van szükség előrelépésre: először, ki kell fejleszteni a könyvtári hálózati munkát; másodszor, mivel meggyőződésem volt (és maradt), hogy egy közgyűjtemény akkor lehet komoly partner, ha nemcsak állományánál, hanem szolgáltatásainál, publikációinál fogva is számít, magasabb színvonalra kell helyezni a tudományos tevékenységet; végül, korszerűsíteni a tudományos szolgáltatást."[1]

Az olvasók igényeit szem előtt tartó szolgáltatások dinamikus bevezetésével az Akadémiai Könyvtár az 1960-as évektől az ország egyik legkorszerűbb szakkönyvtára lett. A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások kialakulását alapvetően két tényező tette szükségessé: folyamatosan nőtt a világon kiadott dokumentumok száma; ezzel párhuzamosan növekedett és differenciálódott a szakemberek információigénye. A szolgáltatások megszervezését és működtetését a tudományos publikációs adatbázisok létrejötte tette lehetővé, amelyek kiválasztása, bevezetése és megismertetése a kutatókkal jórészt a tudományos szakkönyvtárakra hárult.

Az MTA főtitkára 15.271/77. sz. levelében az Akadémiai Könyvtárt bízta meg az Akadémia információs politikájának gondozásával.[2] Hosszas előkészítő munka, előzetes felmérés, vizsgálat és tájékozódás után a Eugene Garfield által 1960-ban alapított, azóta többször fenntartót cserélt – 1992-től Thomson Institute for Scientific Information, 2016-tól Clarivate Analytics néven ismeretes – philadelphiai székhelyű Institute for Scientific Information (ISI) tudományosinformáció-szolgáltató cég Science Citation Index (SCI) nevű bibliográfiai adatbázisára esett a választás. A korabeli ISI-termékek közül a Current Contents és az SCI kötetkiadása a természettudományokkal foglalkozó kutatók számára már ismerős volt Magyarországon.

1979-ben megalakult az Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztály (ITKF), amelynek feladatai a számítógépes szakirodalmi információs rendszer megteremtése, üzemeltetése és a tudománymetriai kutatások megalapozása voltak. Kísérleti jelleggel több szolgáltatástípust is bevezettek. Ilyen új szolgáltatás volt a folyóiratok tartalomjegyzékének figyelése, az *Ascatopics*[3] témafigyelés (400 természettudományi és 41 társadalomtudományi témában) az úgynevezett standard profilok szerint, illetve a szakirodalomfigyelés a kutatási témákhoz összeállított, a felhasználó igénye szerint bármikor módosítható profilok segítségével, valamint az idézettségfigyelés. Az anyag heti rendszerességgel repülővel érkezett Philadelphiából mágnesszalagon, az elkészített adatszolgáltatás pedig postai úton jutott el a kutatókhoz. Az 1980-ban 9 hónapos

1. Rózsa–Rózsa 2015, 128. ¶ 2. „Az MTA mint a természettudományi és társadalomtudományi kutatásért elsősorban felelős szervezet – az országos társadalomtudományi információs rendszer kialakításában vállalt jelentős szerepe mellett – az OMFB-vel történt megállapodás alapján elvállalta az élő és élettelen természettudományok (alaptudományok) kutatási információellátásának megszervezését és koordinálását is." Rózsa–Braun 1978, 910–917.; *A Magyar Tudományos Akadémia…* 1979, 3.¶ 3. A philadelphiai Tudományos Tájékoztatási Intézet 1973-tól kezdődően bibliográfiai gyorstájékoztatót adott ki a kiadványok megjelenését követő 2–3 héten belül hetente a legaktuálisabb kb. 450 témáról. Ez a kiadvány „Current Contents" mutatóval szoros összefüggésben jelenik meg *Ascatopics* címen. Lásd *Könyvtári Figyelő,* 1974/5, 509.

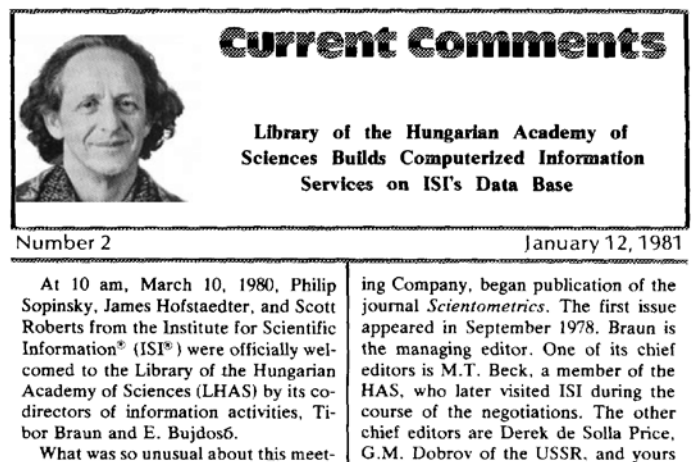
Az Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztály bejárata az MTA székház 3. emeletén, 1984

kísérleti jelleggel indított szolgáltatás eleinte térítésmentesen állt a kutatók rendelkezésére, majd 1981-től díjköteles lett.[4]

A MTA főtitkára az ITKF keretein belül a kutatásirányítás segítésére Kutatási Információs Szolgálatot hozott létre. A Szolgálat az MTA SZTAKI számítógépén kiépített és az MTA székházába telepített terminálon keresztül üzemeltetett adatbank és adatbázis rendszer felhasználásával információt szolgáltatott a kutatásirányításért felelős szervek számára.[5] Ennek keretében folyt a Központi Publikációs Adatbank építése. Ez az adatbank az MTA természettudományi, műszaki, orvosi és agrártudományi kutatóhelyeinek 1976–1980 között megjelent publikációit tartalmazta. Bár jóval kisebb adatmennyiséget tartalmazott, mint a későbbi publikációs adatbázisok, mégis a ma működő nemzeti tudományos publikációs adatbázis, a Magyar Tudományos Művek Tára korai előfutárának tekinthető.[6]

4. Sallai 2023, 50–64. ¶ 5. *Az MTA főtitkárának közleménye az MTA Központi Publikációs Adatbankjának létrehozásáról,* Akadémiai Közlöny, 1981/3, 28–29. ¶ 6. Bíróné Vasvári–Telcs 1986, 125–138.

A szakirodalom- és idézettségfigyelési szolgáltatás és a tudománymetriai kutatások bevezetése kapcsán igen szoros együttműködés alakult ki az Institute for Scientific Information szakemberei és az Akadémiai Könyvtár munkatársai között. Erről Eugene Garfield is beszámol egyik cikkében, amelyben ismerteti a közös munka történetét, állomásait. A Könyvtár dolgozói közül a szolgáltatás létrehozásán fáradoztak: Braun Tibor, Bánhegyi Zsolt, Előry Ajándok, Bujdosó Ernő, valamint külső munkatársként segített Ruff Imre és Németh Ágoston. A napi feladatok ellátásában Klein Ágnes, Telcs András, Katkó Istvánné, Rózsáné Nagydiósi Stella, Pénzesné Mezős Lujza vettek részt.

Current Comments

Library of the Hungarian Academy of Sciences Builds Computerized Information Services on ISI's Data Base

Number 2 January 12, 1981

At 10 am, March 10, 1980, Philip Sopinsky, James Hofstaedter, and Scott Roberts from the Institute for Scientific Information® (ISI®) were officially welcomed to the Library of the Hungarian Academy of Sciences (LHAS) by its co-directors of information activities, Tibor Braun and E. Bujdos6.

What was so unusual about this meeting Company, began publication of the journal *Scientometrics*. The first issue appeared in September 1978. Braun is the managing editor. One of its chief editors is M.T. Beck, a member of the HAS, who later visited ISI during the course of the negotiations. The other chief editors are Derek de Solla Price, G.M. Dobrov of the USSR, and yours

Eugene Garfield cikke az Essays of an Information Scientist *1981. januári számában*

Rózsáné Nagydiósi Stella és Klein Ágnes, 1984

1986-ban kezdték tervezni a CD-ROM szolgáltatások bevezetését. Magyarországon elsőként az Akadémiai Könyvtár

honosította meg és alkalmazta a CD-ROM technikát könyvtári célokra, és alakított ki egy CD-ROM adatbázis-gyűjteményt (galaxis), mely a következő adatbázisokból nyújtott szolgáltatásokat: Data Access Objects (DAO), SCI, SSCI, MEDLINE,[7] AGRICOLA,[8] PASCAL,[9] Analytical Abstracts,[10] INIS.[11]

Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) létrejöttével szintén 1986-ban újabb feladat hárult az osztályra: itt állították össze az OTKA-pályázatokhoz szükséges hivatkozási jegyzékeket.

Békefi József az Informatikai Osztály munkatársa, 1984

SZÁMÍTÓGÉPES REFERENSZ SZOLGÁLAT

1995-ben az adatbázis-szolgáltatások az Olvasószolgálati Főosztály Számítógépes Referensz Szolgálat gondozásában működtek tovább. A megrendelők előfizetéses és alkalmi keresési rendszerben vehették igénybe az adatbázis-szolgáltatásokat, és a kész anyagot floppy lemezen, illetve kinyomtatva személyesen vehették át, vagy postai úton kaphatták meg. A CD-ROM adatbázisok (galaxis) előfizetése az anyagi terhek és az érdeklődés hiánya miatt az ezredforduló éveiben fokozatosan megszűnt, ahogy a SCI-CD-ROM is (1980–2003). A technikai fejlődést követte a Science Citation Index-DVD, amely 2004-től 2007 júliusáig állt rendelkezésre. Az 1990-es évek második felében a világhálón megjelent a Web of Science adatbázis – a Science Citation Index online utódja –, amelynek használatára 2007 és 2009 között tért át a könyvtár. Ezzel együtt megszűnt a szolgáltatás reáltudományi jellege is: a témafigyelést már csak elvétve rendelték meg, és a humán tudományok művelői részére is kötelezővé vált az idézettségi adatok pályázatokhoz történő megadása, így a szolgáltatás erre a területre is kiterjedt.

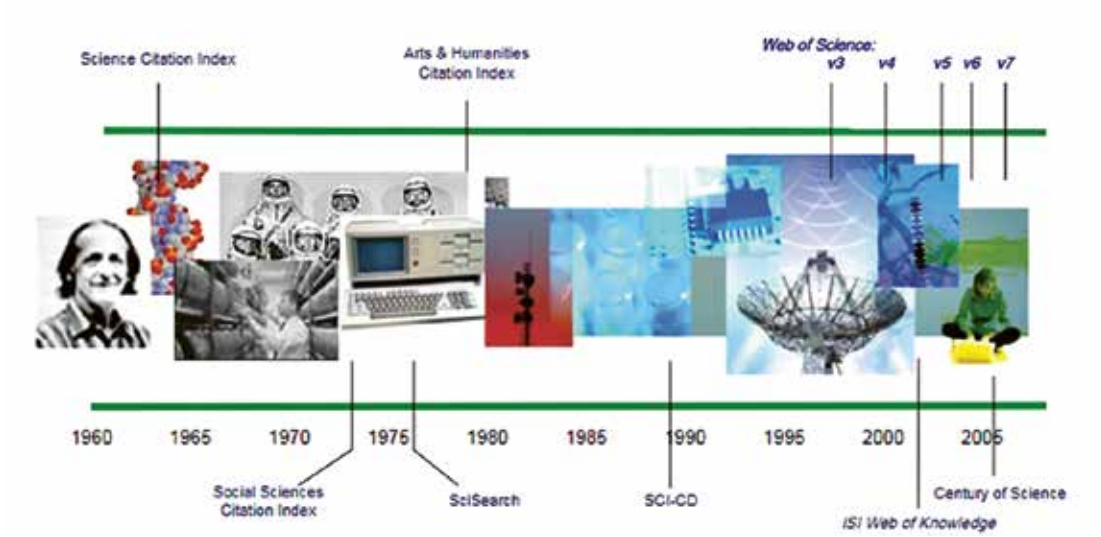
2011-ben a Számítógépes Referensz Szolgálat tevékenységi köre új feladattal bővült: betöltötték a kutatók publikációs listáját és idézettségi adatait a Magyar Tudományos Művek Tárába (MTMT). Az új feladat ellátása során már a Scopus[12] és a Journal Citation Reports,[13] illetve a hazai MATARKA[14] és HUMANUS[15] adatbázisokat is egyre többet használták a munkatársak. 2012-től pedig már a könyvtár repozitóriumának használatával kapcsolatos tájékoztatás és segítségnyújtás is e részleg feladatává vált.

A Számítógépes Referensz Szolgálat 2015-ben az újonnan megalakult Szakinformatikai Osztály része lett, és 2023. december 31-ig működött. Hagyományosan végzett feladatai mellett, mint az idézettségfigyelés és impaktfaktorlisták összeállítása, a munkatársak megrendelhető szolgáltatásként végezték a kutatók publikációs listájának és idézettségének betöltését a Magyar Tudományos Művek Tárába.

SZÁMÍTÓGÉPES KATALOGIZÁLÁS – INTEGRÁLT KÖNYVTÁRI RENDSZER BEVEZETÉSE

1992-ben kezdődött a számítógépes katalogizálás, amikor a könyvtár megvásárolta az Aleph integrált könyvtári rendszert, lecserélve a 1990-ben telepített, de üzemszerű használatba nem vett DOBIS/LIBIS szoftvert. Kezdetben VAX számítógépen VMS operációs rendszer alatt monokróm terminálokon,[16] évekkel később az új verzió UNIX szerveren grafikus felhasználói felülettel lett telepítve. A feldolgozás fokozatosan

7. Orvostudományi adatbázis: Medical Literature Analysis and Retrieval System (MEDLARS) online. ¶ 8. Az USA agrártudományi adatbázisa: AGRICultural OnLine Access. ¶ 9. A francia országos tudományos kutatóközpont, a CNRS információs részlege által kiadott multidiszciplináris adatbázis. ¶ 10. Az Analytical Abstracts analitikai kémiai aktualitásokkal és információkereséssel foglalkozó szolgáltatás, amelyet a brit Royal Society of Chemistry ad ki Cambridge-ben. Első kiadása az 1950-es évek közepén jelent meg, az Analytical Chemistry Society gondozásában. A szolgáltatás 2012-ben szűnt meg. ¶ 11. Az International Nuclear Information System (INIS) a világ egyik legnagyobb publikációgyűjteményét tartalmazza a magfizika és nukleáris technológia békés felhasználásáról. ¶ 12. A Scopus az Elsevier Kiadó által üzemeltetett multidiszciplináris absztrakt- és idézettségi adatbázis, amely a világ egyik legnagyobb ilyen jellegű tudományos gyűjteménye. ¶ 13. A Journal Citation Reports (JCR) a Clarivate által évente kiadott publikáció, amely információkat nyújt a természettudományok és a társadalomtudományok területén megjelenő tudományos folyóiratokról, beleértve az impaktfaktorokat is. A JCR eredetileg a Science Citation Index részeként jelent meg, jelenleg mint önálló szolgáltatás, a Science Citation Index Expanded és a Social Sciences Citation Index idézetein alapul. ¶ 14. A MATARKA (Magyar Folyóiratok Tartalomjegyzékeinek Kereshető Adatbázisa) magyar kiadású szakfolyóiratok tartalomjegyzékeit dolgozza fel könyvtárak és folyóirat-szerkesztőségek összefogásával. ¶ 15. Humántudományi tanulmányok és cikkek adatbázisa. ¶ 16. Fekete háttéren világos betűs képernyőjű számítógépes eszköz.

Idővonal a Science Citation Index-től a Web of Science-ig, a nyomtatott kötetektől az adatbázis online elérhető változataiig

a könyvtár minden gyűjteményében elindult. 2001-ben vezettük be a HUNMARC[17] szerinti feldolgozást. A könyvek vonalkódozása 2004-ben kezdődött el azzal a céllal, hogy előkészítsék az online kölcsönzést, ami három évvel később, 2007-ben vált használhatóvá az olvasók számára. Ez a fejlesztés azóta már számos más feladat elvégzésére is alkalmazható: lehetővé teszi az online kérésindítást, a raktárban nyomtatott kérőlapos kiszolgálást, az előzetes online beiratkozást, az online olvasói hosszabbítást, az olvasóknak automatikusan küldhető figyelmeztetéseket, a helyben használat nyilvántartását az Aleph-ben, valamint RFID technológia[18] használatát.

2006-ban az OSZK Tezaurusz (Köztaurusz) Aleph-be töltésével a szakozás mellett a tárgyszavazás is elkezdődött. A tárgyszavas keresés kiegészítése céljából 2010-ben beszerzett ADAM modul használatával lehetővé vált a digitális objektumok csatolása a bibliográfiai rekordokhoz (pl. tartalomjegyzék), amelyek a teljes szövegű indexelés révén kereshetők. Az elektronikus és online dokumentumok naprakész elérhetőségének biztosítása érdekében fizetett elő a könyvtár 2003-tól az SFX és a MetaLib szoftverekre. Az SFX szolgáltatáson keresztül az olvasók a könyvtár által előfizetett és szabadon elérhető folyóiratokat, adatbázisokat érhették el, figyelembe véve az embargós beállításokat. A szolgáltatás központi tudásbázisa soha nem látott mértékben segítette a szakinformatikusok munkáját, de helyi gyűjtemények létrehozására is volt lehetőség.

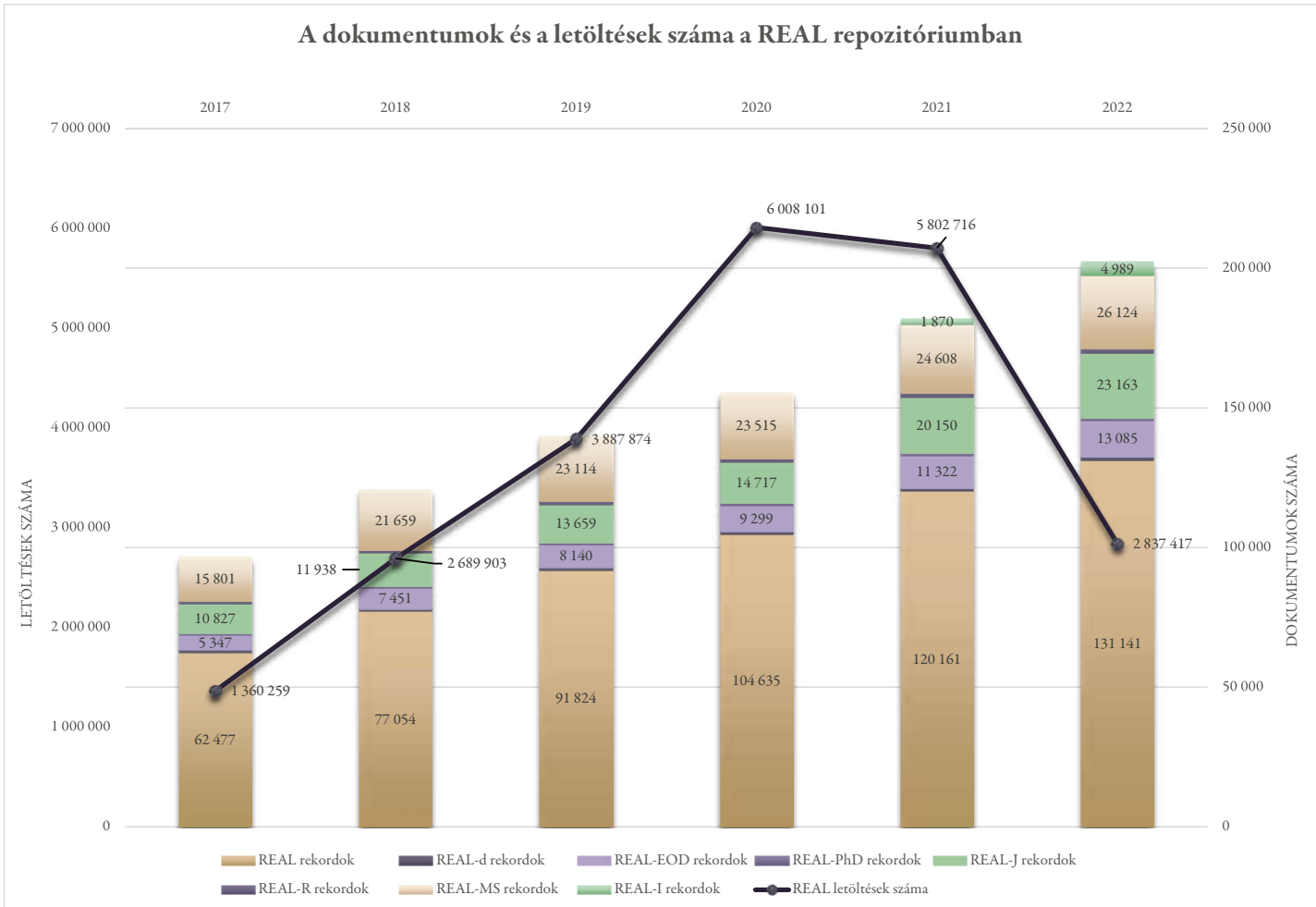

A REAL bejelentkező felülete

REAL

A REAL repozitórium (Repository of the Academy's Library) 2008-ban jött létre a Könyvtár és az OTKA közös finanszírozásával az OTKA pályázati beszámolók tárhelyeként

17. A MARC (MAchine Readable Cataloging, azaz géppel olvasható katalogizálás) a könyvtárakban és a nemzeti bibliográfiai központokban általában alkalmazott adatcsere-formátum. 1994-ben jelent meg a HUNMARC, a magyar nemzeti MARC szabvány. ¶ 18. Az RFID (Radio Frequency IDentification) automatikus azonosításhoz és adatközléshez használt technológia, melynek lényege adatok tárolása és továbbítása RFID-címkék (tagek) és leolvasó eszközök segítségével.

A feltöltések és letöltések száma az MTA Könyvtár és Információs Központ repozitóriumában, 2022

Eprints szoftverben, majd néhány év múlva már tudományos művek tárhelyévé nőtte ki magát.[19] 2012-ben az MTA elnöke határozatot adott ki a tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelveiről azzal a céllal, hogy lehetővé tegye „az akadémiai kutatóhelyeken keletkezett, szerzői jogi védelemben részesülő szellemi alkotások központi archiválását és a tudományos közösség ahhoz való nyílt hozzáférését".[20] Az elnöki határozatban megfogalmazott ajánlás következtében a REAL repozitóriumba feltöltött tanulmányok száma ugrásszerűen megnövekedett és a könyvtárban elkezdődött digitalizálási projektnek köszönhetően további gyűjteményekkel is bővült. Ma nyolc gyűjteménnyel működik, több mint 315 000 dokumentumot tartalmaz, köztük az Akadémia kiadásában megjelent csaknem összes kötetet.[21]

A SZAKINFORMATIKAI OSZTÁLY KIEMELT FEJLESZTÉSEI

A Szakinformatikai Osztály 2015. március 1-én jött létre négy szervezeti egységgel (Számítógépes Referensz Szolgálat, Repozitóriumi Csoport, Digitalizáló Műhely és a DOI Iroda). Feladatai közé tartozott az Aleph integrált könyvtári rendszer és az azt kiegészítő informatikai rendszerek (SFX, Primo Discovery Service) működtetése, a könyvtári honlapok gondozása, valamint a kiadók és egyéb szervezetek számára nyújtott szolgáltatások megszervezése. E szolgáltatásokat ma már több mint

19. Téglási 2009, 40.; ¶ 20. A Magyar Tudományos Akadémia elnökének 27/2012. (IX. 24.) számú határozata: Tudományos művek nyílt hozzáférésű közzétételének irányelvei, 2. §.

21. Holl 2021, 161–173.

500 szerkesztőség veszi igénybe: a DOI-regisztráció a tudományos kiadványok és a kutatási adatok számára, a CrossRef[22] és a DataCite[23] ügynökségekhez való csatlakozással, ehhez kapcsolódóan pedig a közlemények adatainak MTMT-indexelése és archiválásuk a REAL-ba. 2016-tól folyóirat szerkesztőségek számára az Open Journal Systems publikációs platform használata is elérhető.

Átállás a MARC21-re

A Könyvtár számára mindig is fontos volt a gyűjteményeinek nagy nyilvánosságot elérő hazai és nemzetközi láthatósága, ezért hosszú előkészítés után 2015-ben bevezette a nemzetközileg általánosan használt MARC21 formátum alkalmazását.[24] 2012 októberében az OSZK kiadott egy közleményt, miszerint a magyar HUNMARC szabványt az OSZK már nem fejleszti, nem tartja karban. A HUNMARC–MARC21 konverziót az Aleph könyvtári rendszer új verziójára való átállással kötöttük össze.

A konverzió tervezését a könyvtári online katalógus adatainak elemzésével kezdtük, így hamar világossá vált, hogy a konverzióval egyidőben adattisztítást is végezni kell, mivel az évek során változtak a feldolgozás szempontjai, illetve a retrokonverzió miatt sok volt a feladat a céduláról készített bibliográfiai rekordokkal. A helyzetet tovább nehezítette, hogy a feldolgozási munka a könyvtár törzsgyűjteményében és a különgyűjteményeiben nem ugyanazon elvek szerint zajlott. Fontos szempont volt ezért, hogy a MARC21-re való átállás után a Könyvtár összes gyűjteménye egységes feldolgozási elveket kövessen, ennek érdekében elkészült egy házi szabályzat. Ez az adattisztítás és a nemzetközi szabvány alkalmazása tette lehetővé, hogy a Könyvtár állományának rekordjai bekerülhessenek a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) mellett a WorldCat katalógusba is.

A körültekintő tervezés, a mező-megfeleltetési táblák elkészítése, a többszöri javítási fázis után a tervezett határidőben, 2015. december végén megtörtént az átállás, és a könyvtárosok a MARC21 formátumba konvertált adatokkal dolgozhattak már az ALEPH új verziójában. A feldolgozási munka színvonalának további javítása érdekében a Gyűjteményszervezési Osztály iránymutatásai alapján 2017 tavaszán új dokumentumtipológiát alakítottak ki és vezettek be. Az új tipológia bevezetése hatékonyabbá tette többek között az ellenőrzési funkciók működését a katalogizálás során, egyszerűsítette a csoportos javítások elvégzését a rekordokban, elősegítette a dokumentumtípus szerinti keresést az online keresőfelületeken, és még inkább gördülékenyebbé tette rekordjaink beadását a MOKKA-ba és a WorldCat-ba.

A Primo Discovery Service bevezetése

A következő nagy lépés a *Primo Discovery Service* bevezetése volt, melynek segítségével olvasóink egy felületen kereshetik a katalógusban megtalálható hagyományos dokumentumokat, a Könyvtár által előfizetett, illetve a könyvtárosok által kiválasztott nyílt hozzáférésű elektronikus tartalmakat, valamint a repozitóriumban digitalizáltan elérhető szakirodalmat is.[25] A rendszer integráns része volt a nemzetközi szinten legjelentősebb tudományos e-források metaadatait tartalmazó központi index (Primo Central Index, majd később a Central Discovery Index), ami lehetővé tette az előfizetett adatbázisok tartalmainak cikk szinten történő keresését és a nyílt hozzáférésű adatbázisok beépítését is.[26]

A felhasználó felületek kialakítását és a működés testreszabását követően 2015 novemberében került sor a rendszer éles elindítására. 2019 februárjában tértünk át a Primo UI változatának használatára. Az új technológián alapuló verzió, elsősorban reszponzivitása kapcsán, további szolgáltatások elindítását tette lehetővé.[27]

EduID-szolgáltatás

A Szakinformatikai Osztály és a katalógust használó osztályok közös munkájának eredményeként folyamatos az új szolgáltatások bevezetése. Az olvasói eduID-szolgáltatás révén felhasználóink távolról is elérhetik a könyvtár által előfizetett adatbázisok nagy részét. Az online regisztráció és előjegyzés révén tovább bővült a távolról elérhető szolgáltatások köre. Az olvasótermi kölcsönzés gépesítése hatékonyabb kiszolgálást és pontosabb statisztikai adatszolgáltatást tett lehetővé.

Alma platform

A Könyvtár szolgáltatási portfóliójába egyre nagyobb számban kerültek elektronikus és digitális tartalmak, amelyek hatékony és egységes kezelése nem volt megoldható a meglévő integrált

22. A Crossref vagy CrossRef egy nonprofit nyílt digitális infrastruktúraszervezet, amely a globális tudományos kutatói közösséget szolgálja. Ez az International DOI Foundation legnagyobb digitális objektumazonosító (DOI) regisztrációs ügynöksége. ¶ 23. A DataCite egy nemzetközi nonprofit szervezet, amelynek célja az adatok hivatkozásának javítása. ¶ 24. Lásd Bilicsi 2018 ¶ 25. Bilicsi–Holl 2024, 930–938. ¶ 26. Haász 2017, 167–178. ¶ 27. Haász 2019, 45–53. ¶ 28. Aleph Digital Asset Management.

könyvtári rendszerben, még az azt kiegészítő szoftverek segítségével sem (SFX linkfeloldó rendszer, ADAM[28] tárhely, MetaLib metakereső). Bár szakrendszerek használatával igyekeztünk kezelni a felmerülő hiányosságokat, de ez amellett, hogy költséges volt és többféle redundanciát eredményezett, nem jelentett megoldást az egységes forráskezelés problémájára.

Az MTA KIK vezetése ezért 2016-ban egy könyvtári szolgáltatási platform beszerzését tűzte ki célul. Eleinte ezt konzorciumi keretek között képzelték el,[29] majd ennek sikertelensége után a szükséges közbeszerzési eljárással önállóan szerezték be a programot. Ennek eredményeképpen 2025. augusztus 6-án bevezettük az Alma platformot. Az új rendszer nyílt architektúrájú, felhőtechnológián alapuló, képes a könyvtári gyűjtemények különböző típusú erőforrásait egységes keretrendszerben kezelni, biztosítja azok teljes körű menedzselését és szolgáltatásuk hatékony megszervezését, sőt mesterséges intelligencia támogatással működő „Kutatássegéd" is segíti az olvasókat a szakirodalomban való tájékozódásban (lásd https://metak.mtak.hu)

A Szakinformatikai Osztály dolgozói 2025-ben: Csapó Mónika, Danyi Melinda, Haász Antal, Baráth Zsolt, Cseresnyés Dorottya, Bilicsi Erika, Kun Zsanett, Naszádos Edit, Tankó Andrea, Kató Emese

29. Szándéknyilatkozat egy új generációs könyvtári platform szükségességéről (2016) https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_5_szandeknyilatkozat

Holl András

A Magyar Tudományos Művek Tára

A Magyar Tudományos Művek Tára az akadémiai intézményhálózat átszervezésekor 2012. január 1-jével került az Akadémiai Könyvtárba – teljes fegyverzetben: működő adatbázisként, a kiszolgáló könyvtáros személyzettel együtt, az éppen megszüntetett Kutatásszervezési Intézetből. Gyökerei azonban visszakövethetők a Könyvtárig. A hazai tudományos publikációk összegyűjtésének és rendszeres közlésének feladata már a Tudós Társaság megalapítása utáni időkben felmerült. Az akadémikusok – akkoriban a Tudós Társaság tagjai voltak a tudomány művelői – publikációs listáit a Magyar Tudós Társaság Névkönyvének *A Magyar Tudós Társaság igazgatóságának jelentései* fejezetében közölték.[1] A munka folytatása a 20. században a Könyvtár által karbantartott akadémikus bibliográfia lett. Ugyancsak a Könyvtárhoz köthetők a tudománymetria hazai kezdetei, a „Budapesti iskola" létrejötte Braun Tibor főigazgató-helyettes irányítása alatt.[2]

F. A' TAGOK' MAGÁNYOS MUNKÁLATAIK
1831—7.

Hogy a' haza lássa, mikép törekedtek az egyes tagok, előszabott társasági munkálataikon kivül is, magányos szorgalmok által a' hazai literatura' ügye' előmozdításához járulni, adatik itt ebbeli dolgozataik' tömött átnézete *), és pedig most először az academia' életbe léptétől kezdve, 1837. végeig, ezen túl évről évre folytatandó.

*) A' titoknoki hivatal kénytelen megjegyezni, hogy e' lajstrom nem egészen teljes, mert nem minden tagok küldék be dolgozásaik' jegyzékét; 's így sok maradt fenn, mit a' jövő évi jelentésben pótlani kell.

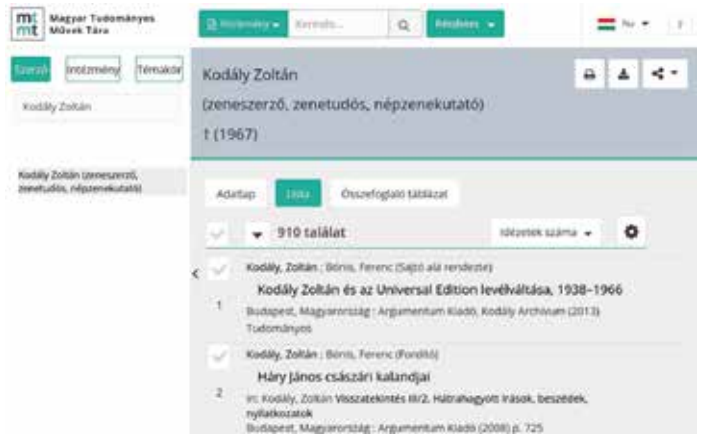
A Magyar Tudós Társaság igazgatóságának jelentése a' társaság '1837-beli munkálkodásairól s' pénztára mibenlétéről, hetedik esztendő, Budán, 1838, 9.

Könyvtári állományból a tudománymetristák a KSZI-be kerültek, ahonnan 2012 elején tértek vissza hozzánk. A KSZI-korszakban indult el az MTMT két elődje: az MTA intézményhálózatban keletkezett publikációkat nyilvántartó Tudományos Puklikációs Adattár (TPA), amely 2001-ben kezdte meg munkáját, és a köztestület munkásságát lefedő Köztestületi Publikációs Adatbázis (KPA), amelyet 2004-ben hoztak létre. E két adatbázis összevonásával, az utóbbi szoftverét (MyCite) felhasználva alakult meg a Magyar Tudományos Művek Tára 2009-ben. A KSZI-ből átkerült, az adatbázist működtető könyvtárosokból jött létre az MTMT Osztály. A nemzeti tudományos bibliográfiai adatbázis működtetése az MTA törvény 2015-ös módosításával került be a Magyar Tudományos Akadémia közfeladatai közé. Az MTMT szoftverének megújítását és az egyetemi publikációs adatok integrálását TÁMOP-projekt[3] segítségével valósította meg az MTA Könyvtár és Információs Központ. Az új, MTMT2 szoftverre való átállás 2018-ban történt meg.[4]

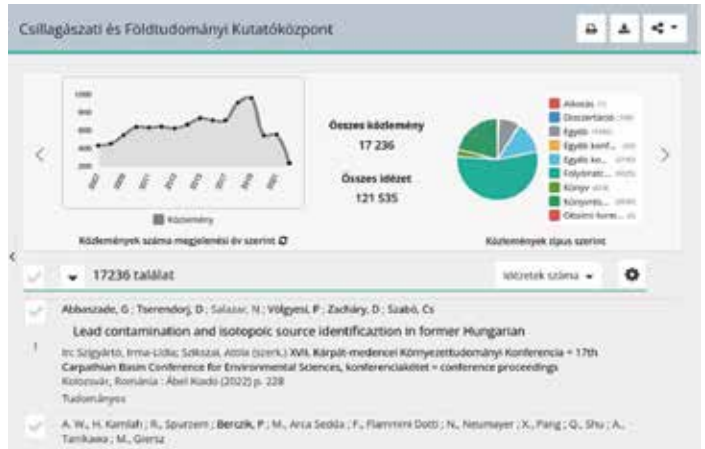
Míg a TÁMOP-projekt és az új szoftver bevezetése előtt az MTMT munkáját a Felügyelő Testület és a résztvevő intézmények képviselőiből álló Programtanács irányította, a 2017-ben kiadott, 3/2017 (II. 24.) számú MTA elnöki határozat új struktúrát írt elő. Felállt az operatív Koordinációs Testület és a döntéshozó Tudományos Tanács. Korábban a Felügyelő Testület elnöke és a TÁMOP-projekt szakmai irányítója, Makara Gábor akadémikus, az MTMT Osztály vezetője pedig Seres József volt. A 2017 után működő testületek vezetését az MTA hivatalban lévő főtitkárai (Török Ádám, majd Kollár László Péter) végezték, az osztályvezető Áts József lett.

1. Holl 2023, 76–86.

2. Schubert 2015, 22–43. ¶ 3. TÁMOP-4.2.5.A-11/1-2012-0001 ¶ 4. Makara–Seres 2013, 191–195.

Az MTMT-be historikus publikációs adatok is bekerülnek

A Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont publikációs adatainak megjelenítése az MTMT honlapján

A KSZI-ből az adatbázis működtetését és az immár MTMT Osztályt alkotó könyvtárosok bérét fedező költségvetés is átkerült a KIK-be. Ezentúl a tagintézmények tagdíjakat fizettek. Az új szoftver (MTMT2) fejlesztését, országos adatokkal való feltöltését a TÁMOP-projekt 308+10 millió forintos költségvetése fedezte. A fejlesztési projekt befejeztével az adatbázis országos lefedettségű lett, a megnövekedett feladatokat és a költségesen működtethető új szoftvert a korábbi forrásokból fedezni már nem lehetett. Az Akadémiai törvény módosításával nem került többletforrás az akadémiához, a finanszírozásról az Akadémia és a Kormány közötti megállapodások gondoskodtak 2021-ig. 2022-ben kormányzati támogatás nem érkezett, a következő években az MTA támogatása gondoskodott a működés folyamatosságáról.[5]

Túl a tudományértékelési adatszolgáltatáson az MTMT szervesen beépült a hazai tudományos kommunikáció szövetébe. A projekt szakmai hátterét támogató egységeként működő Bibliográfiai Szakbizottság hozzájárul a hazai tudományos bibliográfiai gyakorlat alakításához, a Repozitóriumminősítő Bizottság pedig tanúsítványokat ad mind a hazai repozitóriumok, mind az Open Journal Systems szoftverrel működő folyóiratok számára. Az MTMT-ből induló repozitóriumi közleményfeltöltés lehetősége támogatja a minősített dokumentumgyűjtemények (köztük a REAL) ütemes gyarapodását. Az MTMT-be újabban történeti tudósbibliográfiák is beépülnek: a Tudós Társaság kétszáz éves évfordulójával kapcsolatban a már nem élő akadémikusok publikációs listáinak MTMT-be való feltöltését is elkezdtük. 2024 elején az MTMT gyűjteményének nagysága megegyezett a MATARKA-éval: a közlemények száma mindkettőnél meghaladta a 2,5 milliót (a HUMANUS nagyjából 620 000 rekordot tartalmaz). A közleményeken túl az adatbázis tartalmaz közel 14 millió hivatkozáskapcsolatot. A 80 000-nél több szerző naponta több mint 30 000 műveletet (bejelentkezés, adatmódosítás) végez. Az adatbázishoz csatlakozott intézmények száma 2015 végén meghaladta a kétszázat.

2024 áprilisában Kollár László Péter, az MTA főtitkára, az MTMT Tudományos Tanács elnöke bizottságot állított fel az MTMT-szoftver fejlesztésének, az MTMT3-szoftver kialakításának támogatására. A bizottság vezetésére Holl Andrást kérte fel. Az MTMT3 fejlesztésének követelményei között szerepel az adatfelvitel megkönnyítése a közlemények szerzői (a kutatók) számára, az automatikus adatátvitel lehetőségeinek jelentős bővítése, a bibliográfiai adatok minőségének és hitelességének javítása, az adatok bemutatásánál különböző szűrések biztosítása. Az MTMT új verziójában nagy szerepe lesz az egyedi azonosítók (mint a DOI, és az ORCID) alkalmazásának, és a kialakítandó országos azonosító infrastruktúrákhoz való kapcsolódásnak. Bár az MTMT egyedi működési modellel és szerkezettel rendelkezik, Európában több mint tucatnyi nemzeti kutatási bibliográfiai adatbázis működik.

5. Az adatbázis működésének alapelveiről lásd: Holl 2021, 81–89.

Kalydy Dóra

Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program[1]

Az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program (EISZ) az 1079/2012. (III.28.) kormányhatározat alapján[2] került a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alá, így 2012. március 29. óta a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (MTA KIK) biztosítja a tudományos elektronikus tartalmakhoz való hozzáférést az EISZ konzorciumi tagjai és előfizetői részére.

előzmények, előkészületek

Az Elektronikus Információszolgáltatás történetét bemutatni nem kis feladat, hiszen megalakulásától kezdve az MTA KIK-be kerüléséig (1999–2012) nem áll rendelkezésünkre a teljes dokumentáció. A ma már sikertörténetnek nevezhető országos program kezdetét 1999-től számítjuk, amikor Téglási Ágnes (később az MTA KIK főigazgató-helyettese) az Oktatási Minisztérium Felsőoktatási könyvtárakért felelős tanácsosa, majd főtanácsosa lett.

A program elindítását fontos előtanulmányok előzték meg, és igényfelmérések tették indokolttá. Az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiumának (EKK)[3] három tagja, Huszár Ernőné akkori elnök, Dömötör Lajosné és Szentirmai László 1999-ben átfogó tanulmányt készítettek a külföldi szakirodalmi ellátás bővítésére és finanszírozási lehetőségeire vonatkozóan. Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) munkatársai az akadémiai kutatóintézetek körében, az Oktatási Minisztérium (OM) a felsőoktatási intézmények könyvtáraiban végzett igényfelmérést, hogy mely nagy értékű adatbázisokra van a legnagyobb szükség, amelyeket intézményi keretből nem tudnak beszerezni, és központi beszerzést javasolnak. A két felmérés eredményeként a felsőoktatási intézmények a Science Direct teljes szövegű adatbázist, az akadémiai kutatóintézetek a Web of Science hivatkozásindexet sorolták az első helyre. Így ennek a két adatbázisnak online eléréssel történő beszerzése 2000-ben, a szolgáltatás pedig 2001-ben indult el. Ehhez az akkor már kibővített sávszélességgel és megnövekedett adatátviteli sebességgel működő HBONE+ rendszer[4] biztosította a hálózati hátteret.

Az EISZ előkészítése az akkor rendelkezésre álló Világbank-program keretébe illeszkedett, annak eljárásrendjét követte. Így a program kialakításához az OM megbízást adott egy szakértő csapat felállítására, amelynek tagjai Mader Béla (Szegedi Tudományegyetem) szakkönyvtári szakértő, Kokas Károly (Szegedi Tudományegyetem) informatikai szakértő és Czigány Magda (Imperial College, London) nemzetközi szakértő voltak. Az ő munkájukat Téglási Ágnes szakkönyvtár-fejlesztési referens (OM) fogta össze. A cél az volt, hogy hozzáférést biztosítsunk nagy értékű adatbázisokhoz nemzeti licenc útján a hazai kutatás és felsőoktatás számára a jobb és hatékonyabb forrásmegosztás és forráshasznosítás érdekében. Fontos kiemelni, hogy ez a fejlesztés szinte párhuzamosan zajlott a világ fejlettebb részében végbemenő fejlesztésekkel, tehát nem volt lemaradásunk.

az eisz működésének első szakasza (2001–2011)

2001-ben kormányhatározat született (2249/2001. (XII.12.)) az EISZ létrehozásáról, aminek finanszírozását az OM–OTKA–MTA hármas összefogás biztosította. Ekkor alakult meg az EISZ Bizottság, amely az előkészítéskor felkért szakértőkből és a finanszírozó intézmények delegáltjaiból állt. Feladata elsősorban az adatbázis-forgalmazókkal való tárgyalás és szerződéselőkészítés, valamint a kedvezményezett intézményekkel való

1. Köszönettel tartozom Téglási Ágnesnek, időt és energiát nem kímélve avatott be az EISZ megalakulásának és első évtizedének történetébe. ¶ 2. Az 1079/2012. (III.28.) számú kormányhatározat az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program finanszírozásával és működtetésével kapcsolatos feladatokról 2012. március 29-én lépett hatályba. ¶ 3. Huszár 2002, 19–23. ¶ 4. A HBONE+ a magyarországi felsőoktatás, kutatás-fejlesztés és közgyűjtemények kiszolgálására létrehozott, nagy kapacitású országos gerinchálózat.

kapcsolattartás volt. Az EISZ Bizottság mellett működött az EISZ Iroda, amely kezdetben a Hallgatói Információs Központban (HIK) Szigethy Katalin vezetésével intézte az adminisztrációt. Aztán az Educatio Kht. égisze alá került, ahol Markója Szilárd irányításával intézték a napi teendőket, feladatokat.

A 2002-es adatok szerint a Web of Science és a Science Direct húsz[5] intézmény számára volt elérhető. A 2003. évi beszámoló szerint már 68 kijelölt felsőoktatási és MTA intézményben voltak hozzáférhetők az EISZ által biztosított szolgáltatások, melyek értéke 13 millió forintra rúgott. 2001 és 2004 között, tehát 3 év alatt 1,8 milliárd Ft értékű nemzetközi tudományos és kutatási adatbázist, valamint hazai tartalmat szolgáltatott az EISZ. 2005 novemberében megállapodás született arról, hogy a három finanszírozó intézmény (az OM, az MTA és az OTKA) mellett a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal (NKTH) is részt vállal a tudományos tartalmak beszerzésében. 2005-ben bővültek a külföldi tartalmak: a Science Direct és a Web of Science mellett elérhetővé vált a Scopus, a Lecture Notes in Computer Science és a SpringerLink adatbázis is. Az Akadémiai Kiadó 2002-től folyamatosan biztosította tudományos folyóiratainak és szótárainak elérését. 2005-ben a Scriptum Rt. szakszótárainak szolgáltatását örökáron megvásárolta az EISZ irodát működtető Educatio Kht. 2006-ban a külföldi tartalmak a PsychInfo adatbázissal bővültek ki.

A hároméves keretszerződéseket egyre nehezebben lehetett megkötni, a négy finanszírozó intézmény által fenntartott előfizetés már csak úgy valósulhatott meg, hogy 2009-től a kedvezményezett intézmények önrészt vállaltak a finanszírozásban. Ennek megfelelően az EISZ Bizottság intézményi képviselőkkel is bővült. Az elnöki teendőket továbbra is Téglási Ágnes látta el. Az utolsó ilyen „kalapozós" költségvetés pénzügyi hátterét a 2009–2011-es keretszerződés biztosította. A finanszírozási keretet sikerült kiegészíteni egy 2011-ben elnyert TÁMOP-támogatással, és így lehetővé vált az adatbázis-kínálat jelentős bővítése. Az EISZ Bizottság hivatalosan 2011. december 31-én befejezte tevékenységét, de informális keretek között a 2015-ben megalakult Programtanács létrejöttéig rendszeresen ülésezett, és segítette a munkát.

AZ EISZ NEMZETI PROGRAM AZ MTA KÖNYVTÁR ÉS INFORMÁCIÓS KÖZPONT KERETEI KÖZÖTT

Az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program 2012-ben a Magyar Tudományos Akadémia irányítása alá került. Az 1079/2012. (III.28.) számú kormányhatározatban a Kormány felkérte az Akadémiát, hogy Könyvtára közreműködésével lássa el a program működtetését. Innentől fogva az MTA KIK biztosítja az előfizetői kör tagjai számára a hozzáférést elektronikus tudományos tartalmakhoz nemzeti licensz vásárlásával. Bár a kormányhatározat 3. pontja kitért arra is, hogy az EISZ finanszírozására a költségvetési törvény[6] alapján a Kutatási és Technológiai Innovációs Alaptól az MTA KIK számára 1426 millió forintot átcsoportosít, a támogatást pályázati formában kapja meg az intézmény.[7]

2012-től kezdődően az MTA Könyvtár és Információs Központ látja el a kutatói közösség számára a kurrens tudományos tartalmakhoz való hozzáférést. A teljes szövegű adatbázisok mellett a bibliográfiai és hivatkozáskereső adatbázisok segítik a szakirodalmi áttekintéseket, és lehetőséget biztosítanak az intézmények tudományos működésének összehasonlítására.

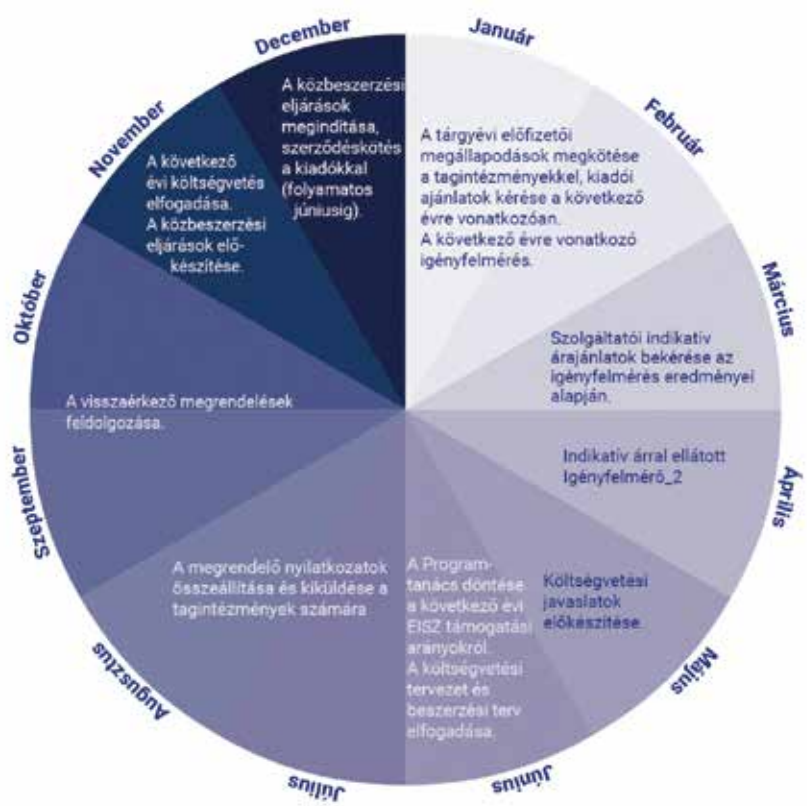
Az EISZ Titkárság 2012-ben Téglási Ágnes főigazgató-helyettes vezetésével alakult meg, ahol két teljes állású és egy fél állású munkatárs látta el a napi feladatokat. Az ő munkájukat segítették a Gazdasági osztály és az Informatikai osztály részmunkaidős szakemberei. Az MTA KIK alapdokumentumaiba bekerültek az EISZ-szel kapcsolatos feladatok is. Az EISZ Titkárság elsődleges feladata volt a tudományos és kutatói munka támogatása érdekében az adatbázisok elérésének folyamatos biztosítása, és az előfizető intézmények igényei alapján a kiadókkal való tárgyalás. Ez alól csak az Elsevier Kiadó volt kivétel, amellyel a kapcsolattartás közvetlenül MTA elnöki irányítás mellett zajlott.

AZ EISZ MŰKÖDÉSI RENDJE ÉS FELADATAI

Az EISZ Titkárság 2012 óta külön szervezeti egységként működik az MTA Könyvtár és Információs Központon belül. Fő feladata széleskörű kutatástámogató szolgáltatás biztosítása külföldi és hazai tudományos elektronikus tartalmakon keresztül. Az EISZ Titkárság feladata a kiadókkal való kapcsolattartás,

5. Magyar Tudományos Akadémia, Budapesti Műszaki Főiskola, Egészségügyi Minisztérium, Eszterházy Károly Főiskola, Nyugat-magyarországi Egyetem, Agora Irodahálózat, Miskolci Egyetem, Semmelweis Egyetem, Pécsi Tudományegyetem, Berzsenyi Dániel Főiskola, A Tan Kapuja Buddhista Főiskola, Debreceni Egyetem, Szent István Egyetem, Kaposvári Egyetem, Szegedi Tudományegyetem, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Veszprémi Egyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem. ¶ 6. 2011. évi CLXXXVIII. törvény Magyarország 2012. évi központi költségvetéséről, 27. § (16) Felhatalmazást kap a Kormány, hogy a Kutatási és Technológiai Innovációs Alap fejezet terhére a 2012. évben a Magyar Tudományos Akadémia fejezet, 2. MTA Könyvtára címen belül létrehozandó külön alcím részére az Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program finanszírozására 1426 millió forintot csoportosítson át. ¶ 7. Ez az összeg 2018-ban növekedett, azóta 1950 millió forint.

az előfizető intézmények igényeinek összegyűjtése, rendszerezése, ami az alapját képezi az előfizetési ártárgyalásoknak. Az EISZ Titkárság felelős az ártárgyalásokért, kivételt ez alól csak azok a szolgáltatói tárgyalások képeznek, melyről a Programtanács másképpen dönt. Az EISZ Titkárság felel a közbeszerzések lefolytatásáért, a kiadókkal való szerződéskötésekért.

Az EISZ működési rendje egy év folyamán

Szintén az EISZ Titkárság feladata a tagintézményekkel való kapcsolattartás, az együttműködés alapjait lefektető keretmegállapodások és az éves előfizetési megállapodások szövegezése, előkészítése. A több mint tíz éves gyakorlat alapján az EISZ Titkárság kialakította éves menetrendjét, mely egyszerre segíti a kiadók, a szolgáltatók és a felhasználók tájékozódását. Az EISZ Titkárság minden évben rendszeresen szervez kiadói információs napokat, a COVID világjárványt (2020–2021) követően zömmel online formában.

EISZ Programtanács

Az EISZ Titkárság munkáját 2015-től kezdődően a Programtanács (PT), támogatja. A Programtanács a tagintézmények érdekképviseleti fóruma, mely döntéselőkészítő és -értékelő testület. Feladata a stratégia kialakítása, a rendszerfejlesztés fő irányának kijelölése. A 22 főből álló testület elnöke az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója. A tagokat az MTA elnöke kéri fel, a felsőoktatási intézményekből az Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma 8 könyvtárvezetőt delegál. A Magyar Rektori Konferenciát egy delegált, a kutatóintézeteket (ELTE Kutatóintézetek, HUN-REN) 3 tag, míg a nonprofit kutatóintézeteket 1 fő képviseli. Az egészségügyi intézmények 2 orvosigazgatót, a közkönyvtárak, az országos szakkönyvtárak, az államigazgatási intézmények és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) és az MTA Titkárság egy-egy főt delegálnak. A Programtanács üléseire állandó meghívott az MTA KIK főigazgató-helyettese és gazdasági igazgatója, a Tudományelemzési és Tudománypolitikai Osztály vezetője és a Magyar Levéltárosok Egyesületének képviselője.

A Programtanács feladat- és hatásköre, hogy kijelölje a stratégiai irányokat, évenként értékelje a program helyzetét, működését, véleményezze a jelentősebb beruházásokat, kiadásokat,

Résztvevők a kelet-közép-európai konzorciumok találkozóján, 2023. november 25.

meghatározza az intézményi költséghozzájárulás elvi alapjait, döntsön a csatlakozó tagok önrészfizetési arányairól, meghatározza működésének költségvetéstervezetét és a következő évi intézményi önrészhozzájárulás mértékét. Az üléseket az elnök hívja össze szükség szerint, általában évente háromszor. A Programtanács az EISZ Titkárság beszámolói és javaslatai alapján hozza meg döntéseit.

Finanszírozás

Az EISZ finanszírozása jelenleg három forrásból tevődik össze. A már említett 1079/2012. (III.28.) kormányhatározat alapján 2025-ben 1950 millió forint állami támogatást kapott a program, 2022-től pedig a Magyar Tudományos Akadémia évi 1000 millió forinttal bővítette a központi támogatás összegét. A fennmaradó előfizetési díjakat a tagintézmények rendeléseik alapján fizetik meg. Az EISZ Titkárság legalább két külön költségvetési javaslatot készít az igényfelmérők visszajelzései és a kiadóktól megkapott indikatív árak alapján. 2021. március 19-én az EISZ Programtanács elnöke, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója felkérte a Programtanács tagjait az EISZ stratégiájának kidolgozására. Írott stratégia végül nem készült, ezért az EISZ Titkárság az NKFIH 2021. október 15-én közzétett *Állásfoglalás a nyílt tudományról*[8] című dokumentumát tekinti stratégiai iránynak az állami pénzügyi keret felosztásánál.

Az EISZ Titkárság a költségvetési tervet a tárgyévet megelőző nyári (június, július) Programtanácsülésen terjeszti elő. Az igényfelmérők és az indikatív árajánlatok alapján a várható konzorciumi előfizetések központi támogatását százalékos arányban határozza meg az EISZ költségvetés. A támogatás nagysága prioritási sorrendben a következőkből tevődik össze:

1. az adott szolgáltató/kiadó kínál-e nyílt hozzáférésű publikációs lehetőséget a konzorciumban résztvevő intézmények affiliációjával rendelkező szerzőknek,

2. a Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály (TTO) által kidolgozott és évente frissített hasznosulási mutató – az utolsó öt év hazai tudományos kibocsátásán alapuló vizsgálat arról, mely EISZ-adatbázisokban elérhető cikkekre hivatkoznak a hazai szerzők,

8. Az NKFIH a honlapján elektronikus formában tette közzé az állásfoglalást. https://nkfih.gov.hu/nyilt-tudomany.

3. a konzorcium nagysága; minél több tagja van egy konzorciumnak, annál nagyobb állami támogatást kaphat,

4. használati statisztikai mutatók; a használatot nem csak abszolút érteken vizsgáljuk, hanem cikk letöltése/forint viszonylatban is.

Az EISZ Titkárság a Programtanács által kialakított támogatási százalékok alapján számolja ki az intézményi önrészeket. A kiadók többsége intézményi árat ad a tagintézményeknek. Néhány konzorcium esetében megegyezünk nemzeti konzorciumi árról, melyet az igényfelmérési visszajelzések alapján osztunk szét az intézmények között. Az EISZ tagintézményeit öt kategóriába soroljuk. A kategóriába történő besorolás során az intézmény típusát, méretét és tudományos teljesítményét veszszük figyelembe.

1. Múzeum, levéltár, megyei és városi könyvtár; 40 fő alatti nonprofit kutatóintézet, 40 oktató alatti felsőoktatási intézmény (OFTE<40), kórház;

2. 200 oktató alatti felsőoktatási intézmény (40≤OFTE<200),[9] 40 fő feletti nonprofit kutatóintézet, 50 fő alatti kutatóintézet, országos szakkönyvtár, szakkönyvtár, államigazgatási intézmény, Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár;

3. 500 oktató alatti felsőoktatási intézmény (200≤OFTE<500) az elmúlt három évben 500-nál kevesebb tanulmánnyal a Web of Science adatbázisban; 50 fő feletti kutatóintézet, Magyar Nemzeti Levéltár (az összes megyei levéltárral együtt), Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ (az Országos Széchényi Könyvtárral és az Országos Idegennyelvű Könyvtárral együtt);

4. 1000 oktató alatti felsőoktatási intézmény (500≤OFTE< 1000), illetve 500 oktató alatti felsőoktatási intézmény az elmúlt három évben 500-nál több tanulmánnyal a Web of Science adatbázisban;

5. 1000 oktató feletti felsőoktatási intézmény (1000≤OFTE), HUN-REN és kutatóintézetei egyben.

Abban az esetben, ha a kiadó konzorciumi árat ad, az intézmény típusát, méretét és tudományos teljesítményét veszi figyelembe az EISZ Titkárság az önrészek elosztásánál. A fentiekben leírt kategóriák alapján az egy kategóriába eső intézmények ugyanannyit fizetnek. A kettes kategóriába eső intézmények 2,5-szer annyit fizetnek, mint az egyes kategóriába eső intézmények. A hármas kategóriába eső intézmények 2,5-szer annyit fizetnek, mint a kettes kategóriába eső intézmények stb. Ez a számítási módszer már csak a Science Direct előfizetői kör esetén érvényes. A kategóriába sorolás szabálya[10] és az önrészszámítás leírása[11] megtalálható az EISZ honlapján.

Az EISZ éves költségvetése indokolja a közbeszerzési eljárások lefolytatását (a 2026. évre 10,195 millió forint költségvetési tervet fogadott el a Programtanács). A közbeszerzéseket kiadónként, szolgáltatónként, vendor-cégenként folytatja le az MTA KIK egy közbeszerzési engedéllyel és felelős akkreditált közbeszerzési szaktanácsadó munkaerővel rendelkező jogi cég közreműködésével. Az eljárásokat a novemberi Programtanács ülése után lehet elindítani, ekkor alakulnak ki az őszi megrendeléseket követően végső konzorciumok, ekkor fogadja el a következő évi költségvetést a Programtanács. A közbeszerzési eljárásokról minden évben közbeszerzési tervet készít az MTA KIK, melyet a honlapján[12] és az EISZ honlapján[13] is közzé tesz. 2025-ben 16 összevont *hirdetmény közzététele nélküli tárgyalásos, uniós eljárásrend* szerinti eljárást indított az EISZ Titkárság. Egy-egy eljárás lefolytatása 6–12 hetet vesz igénybe, attól függően, hogy a kiadó képviselője milyen gyorsan reagál a Közbeszerzési Hatóság értesítéseire. Az EISZ-ben elérhető adatbázisok mind egyediek, vagy a kiadótól közvetlenül, vagy a kizárólagos hazai forgalmazójától fizeti elő az MTA KIK, tehát igazi versenyhelyzetről nem lehet beszélni. A közbeszerzés ebben a formájában sajnos nagyon megnehezíti és megdrágítja az elektronikus tudományos tartalmakhoz való hozzáférést.

A közbeszerzéseket minden esetben tárgyalások előzik meg, melyek sokszor alkudozást is jelentenek. Az EISZ éves munkamenete alapján először az adott év januárjában keresi meg a kiadókat és szolgáltatókat az EISZ Titkárság arról érdeklődve, hogy milyen szolgáltatást ajánlanak a következő évre. Ezek a szolgáltatások szerepelnek az igényfelmérőben, ezekből választhatnak a tagintézmények. A tárgyalások alapját mindig a kiadó által megküldött árajánlat jelenti, mely nem csak az előfizetés, hozzáférés részleteit tartalmazza, hanem a nyílt hozzáférésű publikációra vonatkozó információkat is. A tárgyalások kiindulási pontjai mindig az ár-érték arány, és az, hogy az ajánlott szolgáltatás és a kiadó által meghatározott érték mennyire valós. Az EISZ Titkárság minden esetben lobbizik a lehető legkedvezőbb ajánlat érdekében. 2012 óta több esetben előfordult, hogy az EISZ Titkárság nem fogadta el a kínált szolgáltatást, nem értett egyet a feltételekkel, így a következő évben nem is szerződött a kiadóval.

9. Az OFTE az Oktatói és Kutatói Teljes Munkaidőben Foglalkoztatottak rövidítése. ¶ 10. https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/33-kategoriak.html ¶ 11. https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/informaciok.html#onreszek ¶ 12. https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_1_5_3 ¶ 13. https://eisz.mtak.hu/index.php/hu/informaciok.html#kozerdeku-adatok

Emlékezetes tárgyalások

A két leginkább ismert és mérföldkőnek számító eset közül az egyik az Elsevier Kiadóval történt. Az Elsevier képviselőivel nem tudott megállapodni a tárgyaló delegáció a 2018 utáni időszakról. 2018 márciusában kezdődtek meg a tárgyalások a 2019-re szóló szerződésről a Science Direct Freedom Collection, a Scopus, és a SciVal adatbázisokról. A tárgyalásokat Török Ádám, a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára vezette, a bizottság további hét főből állt.[14] Végül 2019 nyarára sikerült megállapodni a nyílt hozzáférésű publikációkat is tartalmazó szolgáltatásról, a szerződést 2019 októberében írták alá. Ennek alapján az előfizetési díj éves szinten 1000 cikk APC (Article Processing Charge) díját is tartalmazza. Ez a keret még 2023-ban is bőségesnek bizonyult, azonban 2025-ben már nem.

A másik jelentős eset, amikor az EISZ nem tudott megállapodni a kiadóval, a Taylor & Francis szolgáltatása volt. 2018-ban a Taylor & Francis Kiadó volt az első nyílt hozzáférésű publikációt biztosító kiadó, amellyel az EISZ szerződött, azonban 2020-ra már nem kötöttek szerződést. Ez a helyzet azért alakulhatott ki, mert a kiadó elfogadhatatlanul magas árat kért az örökös hozzáférés biztosításáért. A kiadó 2022-ben a hazai piaci elvárásoknak megfelelően átalakította szolgáltatását, így 2023-tól újra elérhetővé váltak a Taylor & Francis tematikus adatbázisai nyílt hozzáférésű publikációs lehetőséggel és igény szerint örökös hozzáféréssel.

Az elmúlt időszak szintén jelentős tárgyalása ugyancsak az Elsevier ScienceDirect adatbázishoz kapcsolódik. 2022 során sajnálatos módon rengeteg szolgáltatáskiesés nehezítette a kutatók, oktatók munkáját, melynek mértékét már egyáltalán nem tolerálták a tagintézmények. 2022 nyarán Monok István az EISZ Programtanács elnöke és Kalydy Dóra az EISZ Titkárság vezetője tárgyalást kezdeményezett Felix Haesttel, az Elsevier elnökhelyettesével. A személyes és sok-sok online egyeztetés eredménye az lett, hogy az először ajánlott 2023-as előfizetési árat 640 143 euróval[15] csökkentette a kiadó.

OPEN ACCESS – NYÍLT HOZZÁFÉRÉSŰ PUBLIKÁCIÓK

A nyílt hozzáférésű publikációk megjelenését 2002 óta szorgalmazza a kutatótársadalom, ekkor tették közzé a Budapest Open Access Initiative[16] kezdeményezést. A cél eléréséhez vezető út viszonylag hosszú, és nem is teljesen buktatóktól mentes. Ennek mérföldkövei eddig a következő események voltak: európai szinten meghatározó volt a publikációk szabad elérésében a holland Egyetemi és Nemzeti Könyvtárak (UKB) könyvtári koalíciója által 2015-ben megkötött átmeneti szerződés (transformative agreement);[17] az államilag finanszírozott kutatások és eredményeik teljes szabad hozzáférését tűzte ki célul a Plan S,[18] a 2018-ban megfogalmazott, 12 európai ország által támogatott terv, amely 2021-et jelölte meg a teljes nyílt hozzáférésre való átállására. Ma már egyértelműen látszik, hogy Európának sem, a teljes világban pedig különösen nem sikerült még csak megközelíteni sem a teljes átállást. E kitekintésre azért volt szükség, hogy egyértelmű legyen az EISZ motivációja a tudományos kiadókkal való tárgyalások és megállapodások kapcsán.

Az MTA KIK főigazgatója 2018. február 7-én írta alá az első nyílt hozzáférésű publikációt biztosító szerződést az EISZ Taylor & Francis konzorciumában résztvevő oktatók és kutatók érdekében. Hat intézmény tartozott 2018-ban a Taylor & Francis konzorciumhoz (Szegedi Tudományegyetem, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapesti Corvinus Egyetem, Közép-európai Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár), összesen 70 nyílt hozzáférésű cikk közzétételét biztosította a szerződés. Ezt követte még ugyanabban az évben a Royal Society of Chemistry, a DeGruyter és a SpringerNature kiadókkal kötött átmeneti vagy *Read and Publish* szerződés. Az átmeneti szerződések lényege, hogy egy szerződésen belül kezelik az előfizetési díjat és a nyílt hozzáférésű publikációk közlési díját (APC – Article Processing Charge). Az MTA Könyvtár célja, hogy a magyar tudományt láthatóbbá tegye a tudományos publikálási lehetőség biztosításával. Az átmeneti szerződések esetében az EISZ Titkárság 2018-ban az alábbi követelményeket határozta meg a kiadók felé:

1. Az előfizetési díjak csökkenését kell eredményeznie az Open Access-re való áttérésnek.

14. A delegáció tagjai voltak: az NKFIH, a Magyar Rektori Konferencia, az Innovációs és Technológiai Minisztérium, az Emberi Erőforrások Minisztériuma egy-egy képviselője, az EISZ Programtanács elnöke, a Semmelweis Egyetem kancellárja és az EISZ Titkárság képviselője. ¶ 15. A 2023. évi költségvetési évre vonatkozó 440 HUF/EUR árfolyammal kalkulálva ez 281,66 millió forint volt, ami a teljes 2023-as EISZ költségvetés 3,3%-át jelentette. ¶ 16. https://www.budapestopenaccessinitiative.org/ ¶ 17. Inchcoombe, Steven, *Transformative agreements are now the key to open access*, Times Higher Education, July 14, 2023. https://www.timeshighereducation.com/blog/transformative-agreements-are-now-key-open-access ¶ 18. A Plan S-ből az S a shock kifejezés rövidítése. Bár magyarul soha nem használjuk, de valójában Sokkoló Terv lenne a kezdeményezés megnevezése.) https://www.coalition-s.org/

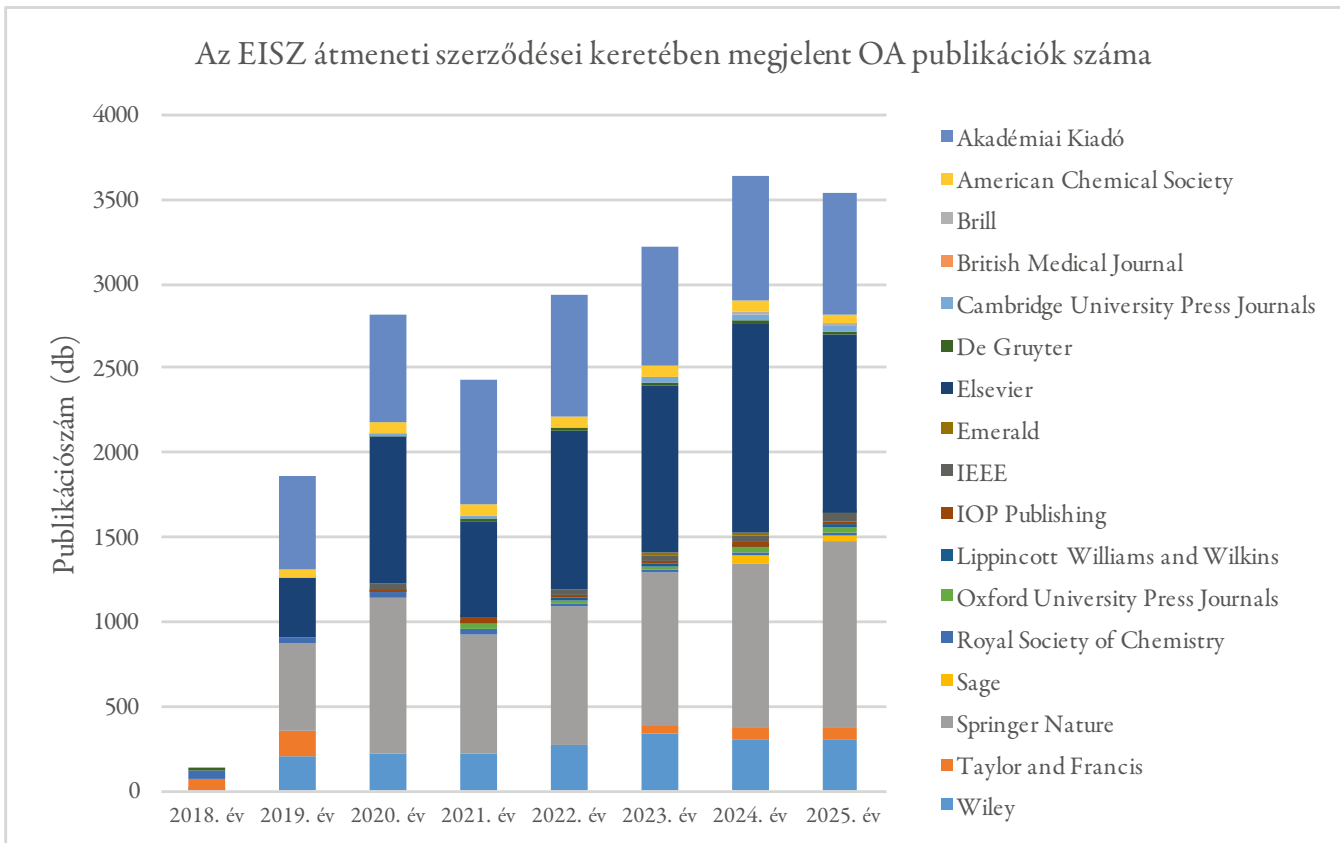
2. Az EISZ tagintézményeknél affiliációval rendelkező szerzők egyes kiadóknál megjelent cikkeinek a megjelenés pillanatától kezdve nyíltan elérhetővé kell válniuk.

3. A cikkeknek a Creative Commons CC-BY licenc alatt kell megjelenniük.

4. A tudományos közlemények publikálása során a kiadói munkafolyamatoknak követniük kell az Efficiency and Standards in Article Charges (ESAC) kezdeményezés által megfogalmazott irányelveket, különös tekintettel a cikkek metaadatainak a Crossref rendszerben történő pontos regisztrációjára és a szerzők szabványos azonosítására.

5. A magyar törvényi előírásoknak megfelelően az EISZ szerződéseinek minden eleme átlátható és nyilvános módon elérhető.

6. Az átmeneti szerződések keretében az előfizetett tartalmakhoz biztosítani kell az örökös hozzáférés és az archiválás lehetőségét.

2018 óta folyamatosan bővülnek a hazai nyílt hozzáférésű cikkek az EISZ szerződéseinek köszönhetően, ezzel erősödik a magyar tudományos kibocsátás láthatósága.

A nyílt hozzáférés területén mérföldkőnek tekinthetjük a magyar szakkönyvkiadók bevonását. Az EISZ Titkárság a folyóiratoktól különböző támogatási módszertant dolgozott ki a nyílt hozzáférésű monográfiákra vonatkozóan. Monok István főigazgató 2021. május 4-ére hívta össze az EISZ-ben szolgáltató magyar szakkönyvkiadókat egyrészt azért, hogy a kiadók a folyóiratszerződésekben már megszokott örökáras hozzáférést szolgáltatási szinten vezessék be 2022-től, másrészt pedig azért, hogy felhívja a figyelmet a nyílt hozzáférésű monográfiák szükségességére. Az első nyílt hozzáférést biztosító magyar szakkönyv-szerződéseket a L'Harmattan Kiadóval és a Typotex Kiadóval kötötte meg az EISZ Titkárság. 2023-tól a *Szaktárs* felületen szolgáltató kiadók is csatlakoztak a nyílt hozzáférésű elektronikus könyvek kiadásához. Alapelv, hogy megmaradjon egy előfizetői bázis, ennek megfelelően a kiadók eddigi elektronikus könyvei továbbra is csak előfizetéssel érhetők el, illetve ezt a zárt csomagot minden évben köteles a kiadó bővíteni az adott évben megjelenő kiadványokkal. A kiadói szerződésekben megjelenő előfizetési árak egyharmadát nyílt hozzáférésű

Résztvevők a határon túli tagintézmények információs napján, 2022. június 9.

monográfiák elektronikus megjelenésére kell fordítani. A szerződésekben években határozzuk meg a szabadon elérhető dokumentummennyiséget, az elektronikus könyv feldolgozási díját (Book Processing Charge – BPC) egységesen, minden kiadónak egyformán.[19] A kiadó saját minőségbiztosítása garancia arra, hogy a megjelenő tudományos művek valódi értékkel bírjanak. A modell működését, a nyílt hozzáférésű monográfiák megszületését az előfizetői kör biztosítja.[20]

Az előfizetői kör által megrendelt zárt kiadói tartalmak előfizetői ára teszi lehetővé, hogy konzorciumok alakuljanak, hogy az EISZ éves költségvetésében egy-egy sorként jelenjenek meg. A megrendelések alapján láthatóvá váló előfizetési díjakhoz már lehet állami támogatást tenni, ami tulajdonképpen lefedi a BPC díjat. 2018-ban már kimondta a Programtanács a nyílt hozzáférés támogatását, az NKFIH 2021-ben publikált *Nyílt tudomány állásfoglalása*[21] csupán a Programtanács határozatát erősítette meg. A nyílt hozzáférést biztosító magyar szakkönyvkiadók szolgáltatásait 30%-ban állami támogatásból finanszírozzuk, az előfizető tagintézmények pedig önrészként az előírt intézményi ár 70%-át fizetik ki. Az elmúlt évek tapasztalatai egyértelműen azt mutatják, hogy a modell működőképes, a magyar nyelvű szakkönyvek láthatósága messze túlmutat a nyomtatott vagy zárt tartalmak forgalmán. 2024 végén 32 035 címet kínáltak a magyar szakkönyvkiadók az EISZ portfólióban, melyből 609 könyv volt szabadon elérhető. A cél az, hogy évente megduplázzuk a jelenlegi nyílt hozzáférésű magyar szakkönyvek számát.

19. 2022-ben ez az ívenkénti összeg 55 000 Ft, 2023. évben 60 000 Ft, 2024-ben pedig 65 000 Ft volt. ¶ 20. Az EISZ portfóliójában egyetlen egy olyan adatbázis van, amiért a konzorciumi tagoknak soha nem kellett és ma sem kell előfizetési díjat fizetni: ez a SOÁ Vizuális Történelmi Archívum. A magyar állam finanszírozta az Archívum megvételét és az éves fenntartási költséget. ¶ 21. Az NKFIH honlapja: https://nkfih.gov.hu/nyilt-tudomany.

COMPASS, COMPASS+

Az EISZ Titkárság 2014-ben tette elérhetővé a COMPASS[22] elnevezésű lelőhelyadatbázist, amelyben a használók ingyenesen tájékozódhattak a hazai intézményekben elérhető tudományos tartalmakról. A COMPASS első verziójában adatbázisnevekre és települési szinten intézményekre tudtak keresni az érdeklődők. 2017-ben a SKOLL Learning Technologies Kft. által elnyert közbeszerzés alapján valósult meg a lelőhely-adatbázis továbbfejlesztése, majd 2020-ban a COMPASS+ platform is elérhetővé vált. A COMPASS+ intézményi szinten támogatja a kollekciómenedzsmentet, többszempontú kimutatásokat lehet készíteni az adatbázisban lévő adatok alapján.

A COMPASS regisztráció nélkül kereshetővé teszi immár nemcsak az adatbázisokat és a településeket, de keresni lehet DOI-számra, folyóirat- és könyvcímre, illetve intézményre is.

Az EISZ és a TTO munkatársai az EISZ-portfolióban elérhető, a KBART-szabványnak[23] megfelelő címlistákat feltöltik az adatbázisba. Ezzel párhuzamosan a tagintézmények EISZ/COMPASS adminisztrátorát is arra kérjük, hogy a saját intézményi előfizetéseik vagy saját adatbázisuk szabványos folyóirat- és könyvcímlistáikat töltsék fel, és így tegyék metaadat szinten elérhetővé az adatbázisokban lévő tartalmakat. A COMPASS történetében szintén fontos mérföldkő volt 2022-ben az MTMT-adatokkal való összekötés. Akkortól a folyóiratcikk típusú publikációkat, 2023-tól a könyvek, könyvrészletek, majd 2024-től a konferenciakiadványok adatait is átveszi az MTMT-ből a COMPASS. 2023-tól az Open Access tartalmakat a már megszokott narancssárga nyílt lakat jelével különböztetjük meg.

Az intézményi COMPASS-adminisztrátorok jogosultak a saját intézményük adatait frissíteni, módosítani, az egyéni intézményi előfizetéseiket rögzíteni, kimutatásokat készíteni és E-learning videókat, útmutatókat használni. A megfelelő jogosultsággal az adminisztrátorok vizsgálhatják két adatbázis címlistájának átfedését vagy két intézmény előfizetési átfedését, az adatbázisok évenkénti címlistájának átfedését, és lekérdezhető az adott intézmény által elérhető összes cím száma. Háromféle kimutatás készíthető: a használati statisztika, a tudományos kibocsátás, mely az egyes intézmények publikációit gyűjti össze. 2019 és 2021 között ezt a Dimension adatok biztosították,

Monok István megnyitja a 2017-es Focus on Open Science *konferenciát. A lenti képen konferencia résztvevői*

22. Horváth 2023, 439–453. ¶ 23. A KBART (Knowledge Bases and Related Tools) szabvány a tartalomszolgáltatók és a könyvtárak közötti adatok cseréjét szabályozza, lehetővé téve a könyvtárak számára, hogy hatékonyan kezeljék az előfizetett e-könyv- és folyóirat-tartalmakat, és biztosítsák a zökkenőmentes elérést a Discovery service-ek számára.

de 2022-től áttértünk az MTMT kimutatásokra, mely sokkal nagyobb lefedettséget biztosít az intézményeknek. A megtérülési kimutatásban a használati statisztikák és intézményi költségadatok (az EISZ esetében ezek a költségek minden esetben az önrészeket jelentik) egybevetésével táblázatos vagy grafikonos kimutatást készít a rendszer. A COMPASS+ használatát segítik az infografikákat és animációkat tartalmazó oktatóvideók, amelyek az MTA KIK YouTube csatornáján is elérhetők.

ISMERETTERJESZTÉS, PÁRBESZÉD

Az MTA KIK elkötelezett a nyílt tudomány különböző területei iránt. Nemcsak az EISZ által támogatja a nyílt hozzáférésű publikációkat, de intézményi szinten is élharcos a repozitóriumok minősítésében, a tudományos tartalmak nyílt hozzáférésű elérésében, az adatok átláthatóságának biztosításában és a közösségi tudomány módszertanának megismertetésében is. Intézményünk kiemelt figyelmet fordít a disszemináció és ismeretterjesztés minden formájára. Az EISZ Titkárság a *Focus on Open Science* konferenciasorozat[24] szervezésének élére állt, 2016-tól kezdődően évente[25] megszervezi ezt az egynapos nemzetközi eszmecserét.

2024 novemberében a World Science Forumhoz kapcsolódva rendeztük meg a könyvtáros szakemberek legjelentősebb nemzetközi nyílt tudományi konferenciáját. Minden évben közel száz érdeklődő kíséri figyelemmel a nyílt tudomány legújabb trendjeit, európai megvalósulásait. A konferencia-sorozatot a Scientific Knowledge Services céggel közösen, a LIBER (Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche – Association of European Research Libraries) támogatásával és részvételével a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozathoz csatlakozva szervezzük.

Tiberius Ignat, Eva Mendez, Julien Roche és Maróthy Szilvia 2024. november 24-én a Focus on Open Science *konferencián*

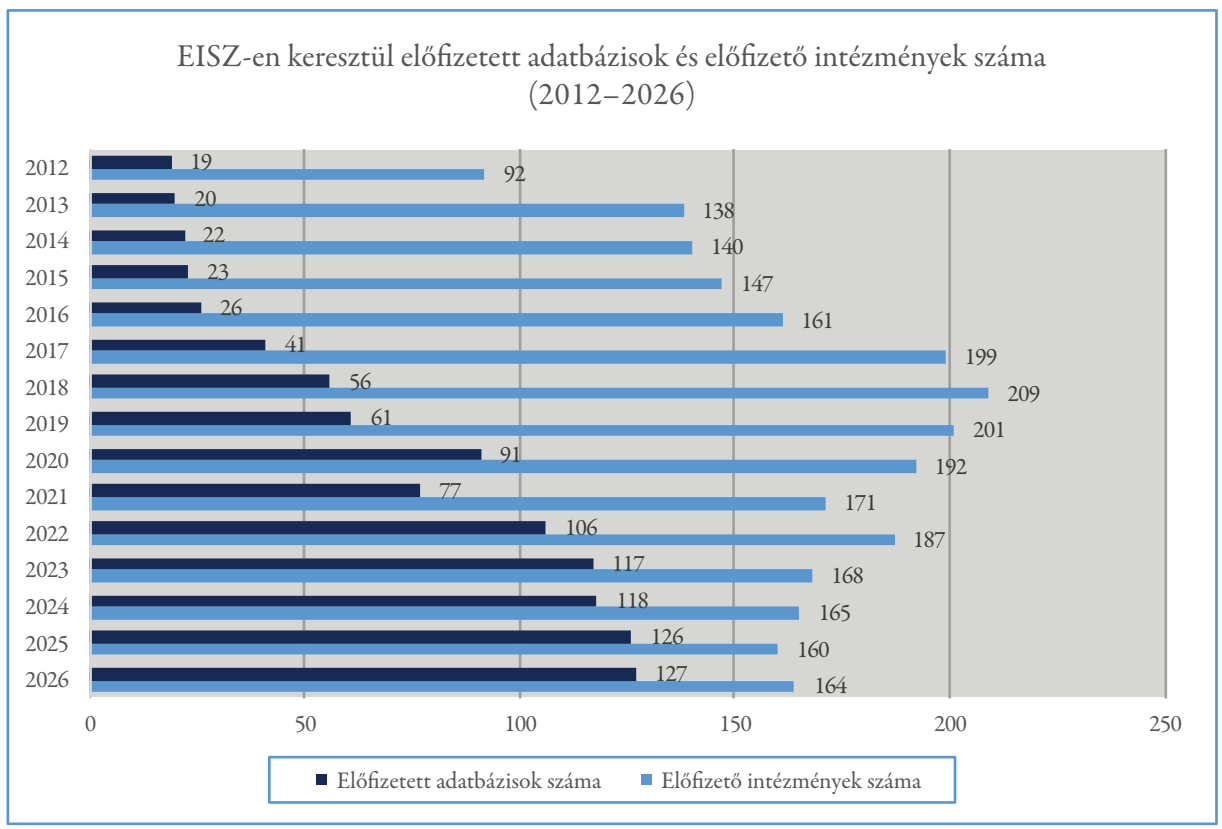
Az EISZ Programtanács ülésének résztvevői, 2025

24. Ignat 2021, 127–144. https://doi.org/10.36820/MTAKIK.KOZL.2021.OpenS.6

25. Csak a világjárvány évei jelentettek kivételt.

EGYÜTTMŰKÖDÉS A TUDOMÁNYPOLITIKAI ÉS TUDOMÁNYELEMZÉSI OSZTÁLLYAL

Az EISZ munkájában jelentős szerepet játszik az MTA KIK Tudománypolitikai és Tudományelemzési (TTO). Tevékenységeik elválaszthatatlanok, a TTO hiánypótló elemzéseket és kutatásokat végez segítve az EISZ kutatástámogatását. Kezdetben az átmeneti szerződésekhez kapcsolódó nyílt hozzáférésű cikkek elemzésével, összehasonlító viszgálatával segítette az EISZ-tárgyalásokat. Mérföldkőnek számít az EISZ-adatbázisok hazai hasznosulásvizsgálata, amelyet a TTO 2021-ben alakított ki, ez jelentős mértékben támogatja a döntéshozatalt. A hasznosulási kutatások alapján készíti el a költségvetési javaslatot az EISZ Titkárság az EISZ Programtanács számára, segítve ezzel az állami támogatások és önrészek hatékony elosztását. Az EISZ Programtanács üléseken a TTO munkatársai szakmai hozzászólásaikkal és előadásaikkal nagyban hozzájárulnak az EISZ Nemzeti Program eredményeihez és sikereihez.

Soós Sándor

A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály egykor és ma: a tudománymetria hazai intézményesülése

Az osztály 2012-es létrejöttének körülményei

A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály (TTO) a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központjában 2012-ben alakult, noha valójában az 1970-es évektől fogva folyamatosan létezett. A kettősség magyarázata, hogy bár szervezeti értelemben, vagyis ezzel az elnevezéssel az MTA kutatóhálózatának 2011-es átalakítása keretében jött létre,[1] az osztály és tevékenysége az 1970-es években nemzetközi hírűvé vált Tudományelemzési Osztály (angol nevén Information Science and Scientometrics Research Unit, röviden ISSRU) szellemi és jogutódja volt, amelynek ugyancsak az MTA Könyvtára adott otthont. Második megalakulása óta a TTO a tudománymetria magyarországi intézményesedésének fontos mérföldköve lett, amennyiben az alapítók úttörő munkájára építve igyekezett modernizálni és megszilárdítani a terület hazai művelését, elismertségét és hasznosítását. Működését és újjáalakulását egyszerre motiválta a magyar tudományos ökoszisztéma átalakulása és a nemzetközi trendek hatása: a tudományos teljesítmény mérésének, a kutatásértékelés empirikus megalapozásának és a tényalapú döntéshozatal térnyerésének igénye.

A TTO megalapításának közvetlen célja egy olyan szervezeti egység létrehozása volt, amely a tudománypolitikai döntések támogatását és a tudományos teljesítmény vizsgálatát egyaránt elvégzi. Feladatai három fő terület köré rendeződtek:

1) tudománymetriai kutatás, indikátorfejlesztés és tudománytérképezés;

2) az akadémiai programok – különösen a Bolyai-, Lendület- és vendégkutatói programok – adatvezérelt elemzése és monitorozása;

3) az országos tudományos infrastruktúrák (EISZ, MTMT) szakmai támogatása.

A TTO ezzel az 1970-es évektől fokozatosan kialakuló hazai tudománymetria intézményes folytatójává vált.

Előtörténet: a budapesti tudománymetriai iskola és az ISSRU[2]

A TTO létrejöttének előtörténete a hazai tudománymetria kialakulásáig, az 1970-es évekig vezet vissza. A szemlélet és a tudományterület hazai úttörői – mindenekelőtt Ruff Imre és Braun Tibor – hosszú távon alapozták meg egy intézményes bibliometriai egység létrejöttét. Munkásságuk döntő jelentőségű volt: az ő kezdeményezésükre és irányításukkal készültek el az első hazai tudománymetriai elemzések, illetve ők kapcsolták be Magyarországot a nemzetközi tudománymetriai kutatásba.

A tudománymetria magyarországi bevezetésében és szervezeti kiépítésében a kulcsszerepet töltötte be Ruff Imre vegyész, 1973 óta a kémiai tudományok doktora, az ELTE Szervetlen és Analitikai Kémia Tanszékének professzora, valamint Braun Tibor, aki 1980-ban szerezte meg a kémiai tudomány doktora címet, szakterülete pedig magában foglalta a kémiai tudományokon túl az információtudományt is. Nemzetközi elismertséget elsősorban a nukleáris kémia (radioanalitika) területén végzett kutatási munkájával és a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség szakértőjeként vívott ki magának.

Ruff Imre és Braun Tibor professzorok a 70-es évek folyamán jelentős erőfeszítésekkel igyekeztek meghonosítani Magyarországon a philadelphiai Institute for Scientific Information (ISI) által kiadott *Science Citation Index* (SCI) bibliográfiai – pontosabb szóhasználattal citációs – adatbázist. Az SCI, amely a jelenlegi Web of Science előfutára, elsőként alkalmazta a publikációk hivatkozásjegyzékét információkeresési célokra, egyúttal a kutatások idézettségi hatásának mérésére is, azaz

1. A Magyar Tudományos Akadémia 182. közgyűlése által elfogadott határozatok, 2011. december 5., VIII. A Magyar Tudományos Akadémia nem kutatóintézeti körbe tartozó költségvetési szerveinek átalakítása. *Akadémiai Értesítő,* 2011/12, 220. ¶

2. A jelen szakasz ismertetése Schubert Andrásnak a magyarországi tudománymetria történetét rövid szemelvények formájában összefoglaló munkájára épül: Schubert 2014, 21–31.

tudománymetriai feladatok ellátására. Az adatbázis számára megfelelő befogadó intézményként a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára szolgált, ahol e célból létrehozták az Informatikai és Tudománymetriai Kutatási Főosztályt. A Főosztály egyszerre volt szolgáltató egység, amely az SCI mágnesszalagjait felhasználva egy ASCA nevű tartalomelemző szolgáltatást biztosított a kutatói közösség számára, valamint kutatási egység. Az adatbázis több évre visszamenő anyaga – nyomtatott kötetek és mágnesszalagok formájában – a frissítések heti rendszerességgel történő beszerzésével együtt az MTA Könyvtárának tulajdonába került. Ez a sikeres és jövedelmező szolgáltatás tette lehetővé a tudománymetriai tevékenység könyvtári befogadását, intézményes szempontból egy kutatási egység, a Tudományelemzési Osztály, a nemzetközileg elismertté vált Information Science & Scientometrics Research Unit (ISSRU) megalapítását, amelynek feladata a tudománymetriai célú alkalmazások kidolgozása és működtetése volt.

A Tudományelemzési Osztály létrehozása szintén Braun Tibor nevéhez kapcsolódik, aki ekkor a Könyvtár igazgatóhelyettese volt. Az osztály vezetésére eredetileg Ruff Imrét kérték fel, de ő inkább a fizikai kémiai kutatásokra kívánt koncentrálni, így a feladatot fiatal kollégájára, Schubert Andrásra bízta, aki 1979-ben csatlakozott az MTA Könyvtárához.

A tudománymetria magyarországi meghonosítása és a hozzá kapcsolódó nemzetközi elismerés elsősorban Braun Tibornak köszönhető, alapját pedig ez idő tájt a SCI adatai és az azokon végzett elemzések képezték. Az SCI-adatok hozzáférésével a kutatócsoport egy olyan gazdag adatkészlet birtokába jutott, amely a philadelphiai forrásintézményen kívül máshol nem állt rendelkezésre. Az adatokon túl birtokában volt a szükséges szellemi és számítástechnikai kapacitásnak ahhoz, hogy az akadémiai szféra érdeklődésére számot tartó eredményeket nyerjen ki belőlük. A munka elvégzéséhez az MTA SZTAKI IBM 3031 számítógépén biztosítottak számukra gépidőt. Ez a gép a kelet-európai régió legnagyobb számítógépeként került Magyarországra az embargó enyhítését követően. A mai szemmel csekély mennyiségű, néhányszáz megabájtnyi adat elemzése nagyméretű mágnesszalagok sokaságát, óriási merevlemezeket és lyukkártyán bevitt programokat igényelt. Ez a módszer fáradságos, de nagyságrendekkel hatékonyabb volt, mint az adatok kézi kikeresése és számlálása az SCI nyomtatott köteteiből. Az SCI-adatok számítógépes feldolgozásával készült első átfogó elemzés publikálására 1983-ban került sor.

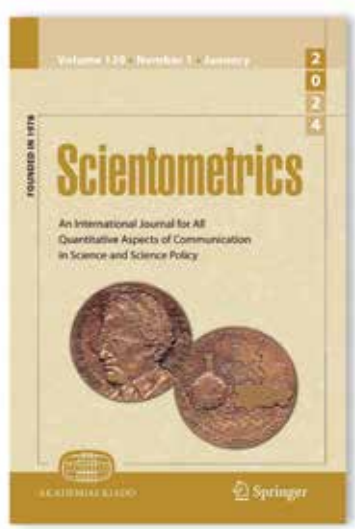

Braun Tibor

A *SCIENTOMETRICS* CÍMŰ FOLYÓIRAT

Az SCI beszerzésének és üzemeltetésének szorgalmazásával egyidejűleg Braun Tibor kezdeményezte az Akadémiai Kiadónál egy új nemzetközi folyóirat alapítását *Scientometrics* címmel. A feladatot nehezítette, hogy a tervezett folyóirat témája nehezen volt illeszthető az akadémiai szervezeti struktúrába. Bár a *Scientometrics* is valamelyik jelentős nemzetközi kiadóval közös gondozásban jelent volna meg, az Akadémiai Kiadó minden publikációjához szükséges volt az Akadémia illetékes tudományos osztályának jóváhagyása. Ebben az esetben az illetékességi kérdés is jelentős nehézségeket okozott.

Ezzel párhuzamosan Braun és Ruff nemzetközi viszonylatban igyekeztek megnyerni a szakterület legjelentősebb képviselőit a folyóirat ügyének. A főszerkesztői pozíciót Derek John de Solla Price, Vasily Nalimov és Gennady M. Dobrov mellett Eugene Garfield, az ISI alapító elnöke is elfogadta. Braun Tibor „Managing Editor" minőségben látta el a tényleges főszerkesztői feladatokat. A folyóirat első száma 1978 szeptemberében jelent meg.

A *Scientometrics* megalapítása alapvető jelentőséggel bírt a tudománymetria szakterületének intézményesülése szempontjából. A folyóirat az Akadémiai Kiadó és a nemzetközi Springer Kiadó közös gondozásában jelent meg – és jelenik meg ma is. Ez szolgáltatta az első

közös fórumot a világ különböző részein létrejött tudománymetriai csoportoknak és egyéni kutatóknak eredményeik publikálására és a szakmai diskurzus megteremtésére. A folyóirat mára az információtudomány és a tudományelemzés („science of science") egyik legelismertebb kiadványává vált (természetesen a jelen kor elvárásainak megfelelően az ún. Q1-es, illetve többnyire a D1-es kategóriákba tartozik). 2014-től kezdődően Wolfgang Glänzel vette át a főszerkesztői feladatokat, aki több mint 20 évig volt a Tudományelemzési Osztály munkatársa, több évtizede pedig a Leuveni Katolikus Egyetem professzora, valamint a tudománymetria nemzetközileg legelismertebb kutatóinak egyike.

A TUDOMÁNYMETRIA „MEKKÁJA"

A magyarországi tudománymetriai kutatások legtermékenyebb időszakát az 1980-as évek közepétől az 1990-es évek közepéig tartó évtized jelenti. Ebben a tíz évben a hazai kutatók megközelítőleg 100 tudománymetriai témájú cikket publikáltak, főként vezető nemzetközi folyóiratokban. A kutatási tevékenység zöme az MTA Könyvtárának Tudományelemzési Osztályán zajlott. A kutatásokban Braun Tibor mint a könyvtár igazgatóhelyettese, Schubert András pedig mint az osztály vezetője vett részt. A csoportot kiváló matematikusok, informatikusok és könyvtáros szakemberek alkották, az 1980-as évek közepén működő „aranycsapat" tagjai Wolfgang Glänzel, Schubert András, Karsai Györgyi, Toma Olga, Zsindely Sándor és Telcs András voltak. A műhely olyan elnevezéseket kapott mint a „tudománymetria Mekkája", mert rendszeres találkozóhelye volt a világ minden részéből érkező kutatóknak és szakembereknek. Ugyancsak erre a körre vonatkozik a „Budapesti Tudománymetriai Iskola" megjelölés is, a mai TTO ennek az iskolának a szellemi örököse.

Az Osztály szoros együttműködést ápolt más hazai intézményekben tevékenykedő tudománymetrista kollégákkal is, kiemelkedik közülük Vinkler Péter (MTA Kémiai Kutatóközpont) és Marton János (MTA Szegedi Biológiai Központ). Emellett eredményes, publikációkban is megnyilvánuló nemzetközi kapcsolatok alakultak ki a világ (főként Európa) tudománymetriai kutatóintézeteivel, például a leideni CWTS (Centre for Science and Technology Studies), a madridi CSIC (Consejo Superior de Investigaciones Científicas) vagy az utrechti FOM (Fundamenteel Onderzoek der Materie) intézeteivel.

A Magyar Tudományos Akadémia intézményeit érintő szervezeti átalakítások meglehetősen gyakran változtatták az Osztály intézményi kontextusát. Így történt, hogy a szakmai műhely az Akadémiai Könyvtárból lényegében az ISSRU – átmeneti, de évtizedekig tartó – megszűnésével, átkerült az MTA Kutatásszervezési Intézetének (KSZI) keretei közé, ahol nem volt nevesítve mint szervezeti egység. A KSZI-t fennállásának végéig, vagyis az MTA kutatóhálózatának 2011-es átszervezéséig Tolnai Márton igazgató és Mosoni-Fried Judit igazgatóhelyettes vezette, akik mindvégig támogató közeget biztosítottak a hazai tudománymetriai kutatások folytatásához. Az „aranykor" elmúlta utáni másfél évtized eredményességben egyáltalán nem maradt el a megelőző időszaktól. A 2000-es évek elejétől pedig a KSZI-ben megkezdődött egy fiatalokból álló elemző- és kutatóműhely formálódása, amely alkalmasnak ígérkezett az ISSRU szellemi örökségének továbbviteléhez és megújításához: lényegében ebből a műhelyből jött létre a KSZI 2011-es megszűnése után a Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály, elsőként Mosoni-Fried Judit, majd 2013-tól Soós Sándor vezetésével. Soós Sándor, akinek szakterülete a kvantitatív tudományelemzés, a TTO szakmai újjáépítését a tudománymetria legkorszerűbb felfogásának, módszereinek kutatása, hazai alkalmazása és terjesztése céljával kezdte meg. Sajátos fejlemény, hogy a TTO szervezetileg ismét visszakerült az Akadémiai Könyvtárba, vagyis a Budapesti Tudománymetriai Iskola útja körbeért.

Soós Sándor

2012-TŐL NAPJAINKIG: A TUDOMÁNYELEMZÉSI OSZTÁLY ÚJ KORSZAKA

Amikor 2012-ben a Könyvtárban megalakult a Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály, már egy olyan szakmai és intézményi örökségre támaszkodhatott, amelyet részben a tudománymetria úttörő személyiségei, részben a könyvtári-informatikai háttérintézmények alapoztak meg. Az új osztály feladata kettős volt egyrészt a tudományos teljesítmény méréséhez szükséges bibliometriai szolgáltatások és módszertanok biztosítása az anyaintézmény, az MTA számára, másrészt a magyar tudományirányítás stratégiai támogatása. Ez a kettős szerep kezdettől meghatározta működését.

A TTO 2012-től régi elődjéhez hasonlóan fokozatosan ismét a hazai tudományos teljesítmény elemzésének központi szereplőjévé vált. A tudománymetriai szolgáltatások között kiemelkedett az intézményi és országos teljesítmény elemzése, a pályázati programok bibliometriai értékelése, valamint az akadémiai

előmeneteli rendszerekhez, például az MTA doktora címhez kapcsolódó tudományterületi mintázatok feltárása. Az osztály egységes módszertanokat dolgozott ki a bibliometriai értékelés különböző típusaira, és rendszeresen készített elemzéseket az MTA vezetése számára, illetve a tudományirányítás és tudománypolitika, valamint a felsőoktatás hazai szereplői, így minisztériumok, egyetemek igényeinek és megbízásainak megfelelve.

Az egykori ISSRU szerepköréhez hasonlóan a szolgáltatás mellett meghatározó – ha nem meghatározóbb – tevékenységi kört jelentett a kutatás, amely a bibliometriai fejlesztési tevékenység egyik közvetlen alapjául szolgált, folytatva a hagyományokat a tudománymetria nemzetközi porondján való részvétel fenntartása és kiszélesítése terén. A nemzetközi szakmai beágyazottságot tovább erősítette az osztály részvétele számos európai nagyléptékű projektben. A Science in Society Observatorium (SISOB) az FP7 keretprogramban a tudomány és társadalom kapcsolatrendszerének modellezésére és elemzésére fókuszált a 2010-es évek első felében. Közvetlenül követte ezt az IMPACT-EV program (FP7), amely a társadalomtudományi és bölcsészettudományi kutatások társadalmi hatásának mérésére dolgozott ki új megközelítéseket. A szintén uniós COST program kutatási hálózataiban való számos részvétel – PEERE és KNOWeSCAPE programok – pedig a bírálati rendszerek és a tudományos tudásstruktúrák vizsgálatában kínáltak együttműködési lehetőségeket. Ezek a projektek nem csupán kutatási eredményeket és nagyhatású nemzetközi publikációkat hoztak, hanem olyan hosszú távú nemzetközi kapcsolatokat is kiépítettek, amelyek a TTO munkáját később is meghatározták. Sajátos újraegyesülést hozott például a Leuveni Katolikus Egyetem ECOOM tudományelemzési központjával 2018-ban létrejött közös kutatócsoport, amelyet az ISSRU meghatározó tagja, Wolfgang Glänzel professzor vezetett.

A kutatási tevékenység természetesen a hazai viszonylatban is intenzíven zajlott, ami a tudománymetriát sajátosan integráló, felhasználását megújító, de a tudományelemzés szélesebb diszciplináris–módszertani spektrumára épülő új kutatási területeket teremtett az osztály számára. Az időszak legelismertebb kutatási irányai közül kiemelkedik a hazai kutatói életpályák modellezése és vizsgálata, amely a 2010-es évek közepétől hosszú távú kutatássá vált az MTA által támogatott *MTA Életpálya Monitor* program formájában. Ide tartozik az a 2016-ban indult OTKA-kutatás is, amely a kutatói karriermodellek és a kutatási pályák szerkezeti sajátosságainak feltárására vállalkozott. Ezek az eszközök és kutatások az osztály fiatal munkatársainak széleskörű diszciplináris hátterére támaszkodtak. Minthogy a vizsgálatok egyben az MTA támogatási és pályázati rendszereinek hatásvizsgálataként is funkcionáltak (ebben a minőségben nyertek finanszírozást), az eredményeket az Akadémia gyakorlatában és a kommunikációjában is gyakran felhasználta.

A 2020-as évekre az osztály tevékenységének további súlypontjává a nyílt tudomány, azon belül is az Open Access trendek kutatása vált, részben intézményi elvárások és a hazai tudománypolitika, részben pedig az akadémiai világ és a tudományos kommunikáció nemzetközi alakulásának eredőjeként. Szorosan összefügg ezzel, hogy a TTO munkája szervesen összefonódott a hazai tudományos, illetve kutatástámogató infrastruktúrákkal. Az EISZ Nemzeti Program, amely a tudományos tartalmakhoz való országos hozzáférést szervezi és biztosítja, a mai napig – és remélhetőleg a jövőben is – gyümölcsöző együttműködést létesített a TTO-val a 2010-es években. Döntéselőkészítését a TTO elemzései támogatták, különösen a tartalomhasznosulás, a portfólióépítés és az Open Access megállapodások területén. A másik kiemelkedő országos infrastrtuktúra, a Magyar Tudományos Művek Tára (az MTMT), amelynek szervezetével (illetve magával az adatbázissal) pedig hasonló viszony formálódott, amilyen az egykori ISSRU és a korabeli Science Citation Index között: az MTMT hazai tudománymetriai és kutatásértékelési hasznosítása, az ide tartozó módszerek fejlesztése a TTO központi feladatává vált. 2023–2024-ben ez az együttműködés kulcsszerepet játszott az MTA Kiváló Kutatóhely minősítéshez tartozó értékelés kidolgozásában és megvalósításában, különös tekintettel a társadalom- és bölcsészettudományok tudománymetriai értékelésére. Ezeket az alapvető szinergiákat jelentősen erősítette az a tény, hogy mind a TTO, mind pedig az említett országos infrastruktúrák és egységek az Akadémiai Könyvtár – új nevén MTA Könyvtár és Információs Központ – szervezetében kapcsolódtak össze.

Végezetül fontos megemlíteni, hogy ez a sokrétű tevékenység lehetőséget teremtett a TTO számára az akadémiai világon kívüli terjeszkedésre, divatos kifejezéssel az „ipar–akadémia" kapcsolatrendszer kialakítására is, a kor elvárásainak megfelelően piaci finanszírozási forrásokat bevonva a szolgáltatás és kutatás támogatására. Sajátos és színes eleme volt ennek a 2018-ban létesült együttműködés az étrendkiegészítőket gyártó és forgalmazó *Scitec Nutrition* nevű multinacionális vállalattal, ahol a TTO a sporttáplálkozás-tudomány trendjeit térképezte fel a rendelkezésére álló – és tudománytérképezésnek nevezett – módszertani eszköztár és adatok felhasználásával. A tudomány

feltérképezésére vonatkozó kapacitások számos további hasonló megbízást vonzottak, a megbízók között a legkülönfélébb szektorok képviseltették magukat. Szintén érdekesség, hogy 2020-ban az osztály a hazai brit nagykövetség közvetítésével a brit külügyminisztérium munkáját segítette a magyar–brit tudományos kapcsolatok Brexit utáni lehetőségeinek kutatásával és a COVID-világjárványt övező akadémiai (publikációs) trendek elemzésével.

A TTO tevékenysége 2012 és 2025 között tehát nem csupán elemzések, indikátorok és módszertanok összessége volt, hanem egy olyan folyamatosan fejlődő intellektuális közösség munkája, amely a magyar tudománymetria több évtizedes örökségét vitte tovább és „társadalmasította" lehetőségeinek függvényében. Ez a társadalmasítás rendszeres tájékoztatási, oktatási és ismeretterjesztési tevékenységekben is testet öltött mind népszerűsítő, mind tudományos előadások, workshopok, konferenciák, képzések formájában, amelynek egyik látványos eredménye volt egy tudománymetriai szakirány létesítése a Szegedi Tudományegyetem egyik mesterprogramjának részeként. A Ruff és Braun által kijelölt irányok, a *Scientometrics* folyóirat nemzetközi presztízse, az ISSRU intézményi előzményrendszere, az MTMT és az EISZ infrastruktúrája mind hozzájárultak ahhoz, hogy az osztály a magyar tudományrendszer egyik ismert elemző és döntéstámogató szereplőjévé váljon.

Pálinkó Éva előadást tart a 2016-os Bolyai-napon. Az ülés elnöksége: Török Ádám, Fülöp Ferenc, Demény Attila, Lovász László, Barnabás Beáta

Az Akadémiai Könyvtár megalapításának 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi megemlékezésen Freund Tamás, az MTA elnöke mond beszédet

Szerkesztői megjegyzések

A kötetben két olyan tanulmány szerepel, amely másodközlés. Az egyiket, F. Csanak Dóra, *Vörösmarty Mihály hagyatéka – a Vörösmarty-szoba* című írását először az F. Csanak Dóra, *Vörösmarty Mihály – levelezés, Csokonai Vitéz Mihály – levelezés, Ady Endre – gyűjtemény (K 1–K 21)*, MTAK, Budapest, 1967. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 3.) című kötetben adták ki. A másik, Sáfrán Györgyi, *Az Arany János-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtárban* című tanulmánya a Sáfrán Györgyi, *Arany János-gyűjtemény, Petőfi Sándor–Szendrey Júlia-kéziratok (K 501–K 527, K 531)*, MTAK, Budapest, 1982. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 13.) című kötetben jelent meg.

Életrajzi adatokat csak elhunyt személyeknél adunk meg.
Az MTA tagjai esetében rövidítve megadjuk tagságuk típusát és a megválasztás évét. A rövidítések feloldása:
igazgató/igazgatósági tag – az MTA igazgató/igazgatósági tagja
külső tag – az MTA külső tagja
lev. tag – az MTA levelező tagja
r. tag – az MTA rendes tagja
tan. tag – az MTA tanácskozó tagja
tiszt. tag – az MTA tiszteleti tagja
1989-ben az MTA Elnöksége 30/1989. számú határozatával hatálytalanította a tanácskozó taggá minősítést és a szóban forgó tagságokat folyamatosnak nyilvánította. Ekkor szintén visszakapták tagságukat azok az akadémikusok, akiket 1949-ben a Széptudományi alosztály megszűntetése miatt zártak ki a tagok sorából.
Az akadémiai tisztségeket az adott korra jellemző szóval adjuk meg. Ezek megfeleltetése a mai tisztségekkel:

elölülő = elnök
másodelölülő = másodelnök = alelnök
titoknok = főtitkár
az Akadémiai Könyvtár könyvtárnoka = az Akadémiai Könyvtár igazgatója
az Akadémiai Könyvtár főkönyvtárnoka = az Akadémiai Könyvtár főigazgatója
az Akadémiai Könyvtár alkönyvtárnoka = az Akadémiai Könyvtár igazgatóhelyettese

(Az MTA tagságának és tisztviselőinek koronként változó meghatározásáról ld. *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825-2002*, szerk. Markó László, Burucs Kornélia, Balogh Margit, Hay Diána, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 2003, 13–15.)

A mutatókban szereplő rövidítések:
AL – MTA KIK Akadémiai Levéltár
BFL – Budapest Főváros Levéltára
BTM – Budapesti Történeti Múzeum
ELTE – Eötvös Loránd Tudományegyetem
FSZEK – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
FSZEK BGy – Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény

ltsz. – leltári szám
MNB – Magyar Nemzeti Bank
MNM – Magyar Nemzeti Múzeum
MOL – Magyar Országos Levéltár
MTA – Magyar Tudományos Akadémia
MTA KIK – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ
MTA KIK Kt – MTA KIK Kézirattár
MTA KIK Kt RAL – MTA KIK Kézirattár Régi Akadémiai Levéltár
MTA KIK Mft – MTA KIK Mikrofilmtár
MTA KIK RKGy – MTA KIK Régi Könyvek Gyűjteménye
MTA KSZI – Magyar Tudományos Akadémia Kutatásszervezési Intézet
MTA MGy – Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjtemény
MTA SZBK – Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Kutatóközpont
MTA SZTAKI – Magyar Tudományos Akadémia Számítástechnikai és Automatizálási Kutatóintézet
MTAK – a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
MTA KIK KGy – MTA KIK Keleti Gyűjtemény
OSZK – Országos Széchényi Könyvtár
OSZK Kt – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára
PIM – Petőfi Irodalmi Múzeum
SZIMA – Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia
UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VKM – Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

Képjegyzék

A borítón

Akadémiai Könyvtár raktára, 1900, Erdélyi Mór felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.754)

Címnegyed

2. Teleki József, 1836, Barabás Miklós olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA KIK ltsz. 1601; 2/KKI-0071)

Az Akadémiai Könyvtár alapítása és működése az első főkönyvtárnok kinevezéséig

10. *Magyar Ország Gyűlésének Írásai*, Pozsony, 1825–1826 (MTA KIK RKGy 526.739)
    A könyvtár alapításának emléktáblája, 1865, Marschalkó János munkája (jelenleg az MTA KIK Arany János utcai épületének előcsarnokában található)
11. Nákó palota, 1837, Carl Vasquez grafikája (BTM Kiscelli Múzeum: Nr. 28234.3)
12. Toldy (Schedel) Ferencről készült rajz ismeretlentől (MTA KIK Kt Tört. 4r 26)
    Franz Schams, *Vollständige Beschreibung der königl. freyen Haupt Stadt Ofen in Ungern*, Buda, 1832 (MTA KIK RKGy 520.053)
14. A Trattner–Károlyi-ház udvara, 1960, Tőkés László felvétele (MTA KIK Mft D 1004)
    Toldy Ferenc vázlata a Magyar Tudományos Akadémia elhelyezéséről a Trattner–Károlyi-házban, (MTA KIK Kt Vegyes 2r 40)
    Czuczor Gergely, 1837, Barabás Miklós olajfestménye, Szelényi Károly felvétele (MTA MGy ltsz. 11)
15. Toldy Ferenc javaslata a pecsétekre, 1835 (MTA KIK Kt RAL 83/1835)
    Az Akadémiai Könyvtár első bélyegzői, 1836 (MTA KIK Kt Tárgyak)
16. Az Akadémiai Könyvtár első katalógusa: Czuczor Gergely, *A magyar tudós társaság' fiók könyvtárának czímsora,* 1836 (MTA KIK Kt Könyvészet 2r 38)
18. Rohonci kódex (MTA KIK Kt K 114)
23. Szervita tér, Fuchsthaller Alajos metszete (BTM Kiscelli Múzeum: Nr. 14.777 M 762)
24. Teleki József, 1844, Ferenczy István szobra (napjainkban az MTA KIK Arany János utcai épületének előcsarnokában található)
25. Vörösmarty Mihály, *Gondolatok a könyvtárban,* 1844, autográf fogalmazvány (MTA KIK Kt K 721/1. F. 78r–v.)
27. F. W. J. Schellingnek, a Bajor Tudományos Akadémia elnökének levele a Magyar Tudós Társasághoz (MTA KIK Kt RAL 55/1834)
    A Royal Society London levele a Magyar Tudós Társaságnak (MTA KIK Kt RAL 277/1836)
    Az Institut de France köszönőlevele a Magyar Tudós Társaságnak (MTA KIK Kt RAL 278/1836)
29. *Edinburgh review*, 1831/1. (MTA KIK Folyóirattár, NC-300.154)
    Bulletin des sciences mathématiques, Paris, 1831 (MTA KIK Folyóirattár, T300.535)
    Mémoires de l'Académie des Sciences de l'Institut de France, années 1822 et 1822, Paris, 1826 (MTA KIK Folyóirattár, T 308.014)
    Göttingische Gelehrte Anzeigen, Göttingen, 1831 (MTA KIK Folyóirattár, T 308.507)
    Hermes oder kritisches Jahrbuch der Literatur, Leipzig, 1831 (MTA KIK Folyóirattár, T 308.263)
    Jahrbücher der Literatur, Wien, 1831 (MTA KIK Folyóirattár, T 308.474)
31. Sir John Bowring, Edward B. Stephens márvány mellszobra (Wikimedia Commons)
    Koberger-biblia, Nürnberg, 1485 (MTA KIK RKGy Inc 118)
32. Ludovicus Carbo, *De divi Mathiae regis laudibus rebusque gestis dialogus...,* Ferrara, 1473 (MTA KIK Kt K 397)
    Wathay Ferenc énekeskönyve, 1604–1606 (MTA KIK Kt K 62)
33. Döbrentei Gábor jegyzetei a Guary-kódexről, (MTA KIK Kt Nyelvtudomány 4r 23)
    Guary-kódex, 15. sz. vége (MTA KIK Kt K 34)
34. Döbrentei Gábor, 1850, Kovács Mihály olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA MGy ltsz. 141)
    Kazinczy Ferenc, 1833, Michael Hoffmann metszete, *Magyar Tudós Társaság évkönyvei, Első kötet,* Pest, 1833 (MTA KIK Folyóirattár, T 313.556)
35. Könyvtári kölcsönzési napló, 1846–1862 (MTA KIK Kt K 880)
36. Toldy Ferenc, 1871, Székely Bertalan olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA KIK ltsz. 127-1603)
37. Toldy Ferenc jegyzetei könyvtártani kézikönyvéhez (MTA KIK Kt Vegyes 2r 36/VII. 2)
    [Toldy Ferenc] *Utasítás a M' Academiai Könyvtár tisztviselői számára*, Buda, M. Kir. Egyetem betűivel, 1848 (MTA KIK Kt Ksk 8028)
38. Jancsó Imrét ábrázoló akvarell ismeretlentől (Nemzeti Portrétár, 7698)

Az Akadémiai Könyvtár alapító könyvtárai

41. Teleki József (1738–1796), Bécs, 1791, Joseph Kreutzinger rézmetszete (MTA KIK Kt Ms 6221/146)
Teleki László, metszet, (MTA KIK Kt Ms 6221/148)
Teleki László ex librise (MTA KIK Kt Ms 6227/57)
Teleki József (1790–1855), Karl Mahlknecht metszete Barabás Miklós rajza után, *Nemzeti Almanach*, 1841 (MTA KIK Folyóirattár, T 311.123)
Barabás Miklós vázlata Teleki Józsefről, ceruzarajz (MTA KIK Kt Vegyes 4r 80/3)
43. Teleki József, *Magyarország a Hunyadiak korában*, autográf, Pest, 1832 (MTA KIK Kt Ms 1099)
Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon, Első kötet,* 1852 (MTA KIK RKGy 527.391)
44. Teleki József, *Essai sur la foiblesse des Esprits-forts,* Amsterdam, 1761 (MTA KIK RKGy 526.463)
45. *S. Hieronymi Lucubrationes omnes una cum pseudepigraphis...,* Bázel, 1526 (MTA KIK RKGy Ant. 655)
Zsámboky János, *Emblemata et aliquot nummi antiqui operis...,* Antwerpen, 1584 (MTA KIK RKGy RM III. 271a)
47. Batthyány József, 1780 k., Johann Michael Millitz metszete (ELTE Egyetemi Könyvtár, ltsz. 816905)
Batthyány Kázmér, 1846, litográfia Barabás Miklós után (MTA KIK Kt Ms 5070/16)

Az Akadémiai Könyvtár Hunfalvy Pál vezetése alatt

51. Teleki József 1851. június 27-i levele a Magyar Tudós Társaságnak (MTA KIK Kt RAL 1/1851)
Teleki József 1851. június 27-i levele Helmeczy Mihálynak (MTA KIK Kt RAL 1/1851)
Teleki József 1851. június 27-i levelének fogalmazványa Hunfalvy Pálnak (MTA KIK Kt RAL 1/1851)
Hunfalvy Pál fogadalomtétele, Pest, 1851, júl. 6. (MTA KIK Kt RAL 2/1851)
52. Hunfalvy Pál, 1865, Schrecker Ignác felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.381/97b)
54. Teleki Domokos, Pollák Zsigmond metszete, *Vasárnapi Újság*, 1876. 20. 308
55. Podhorszky Lajos, 1865, Schrecker Ignác felvétele (MTA KIK Kt Ms 1410/176)
Toldy Ferenc titoknok bejelentése Teleki József elhunytáról. Pest, 1855. febr. 16. (MTA KIK Kt RAL 50/1855)
56. Hunfalvy Pál által írott ajándékozási ív Repiczky János özvegyének megsegítésére (MTA KIK Kt RAL 1/1855)
57. Dessewffy Emil, 1865, Schrecker Ignác felvétele (MTA KIK Kt Ms 5967/205)
Sina Simon, 1865, Schrecker Ignác felvétele (MTA KIK Kt Ms 1410/202)
58. Aláírási ív a palotaépítésre szánt adományokról, 1860 (MTA KIK Kt RAL K 1278/188)
58. Elnöki tanúsítvány egy ismeretlen 5000 Ft-os adományáról (MTA KIK Kt RAL K 1278/251)
59. Tudósítás a Magyar Akadémia működésének újraindulásáról, *Vasárnapi Újság,* 1858. 51., 605.
60. Budenz József, 1865, Schrecker Ignác felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.899/27)
61. Szkalnitzky Antal, A Magyar Tudományos Akadémia székházának terve, *Vasárnapi Újság*, 1862. 7. 76. (egyedi színezett példány; MTA KIK RKGy 527.469/1)
Henszlmann Imre, A Magyar Tudományos Akadémia székházának terve, *Vasárnapi Újság*, 1862. 8. 88. (egyedi színezett példány; MTA KIK RKGy 527.469/2)
Heinrich von Ferstel, A Magyar Tudományos Akadémia székházának terve, *Vasárnapi Újság*, 1862. 8. 89. (egyedi színezett példány; MTA KIK RKGy 527.469/3)
Leo Klentze, A Magyar Tudományos Akadémia székházának terve, *Vasárnapi Újság*, 1862. 9. 100. (egyedi színezett példány; MTA KIK RKGy 527.469/4)
August Stüler, A Magyar Tudományos Akadémia székházának eredeti terve, *Vasárnapi Újság*, 1862. 9. 101. (egyedi színezett példány; MTA KIK RKGy 527.469/5)
August Stüler, A Magyar Tudományos Akadémia székházának végleges megállapodás szerinti terve, *Vasárnapi Újság*, 1862. 31. 365. (egyedi színezett példány; MTA KIK RKGy 527.469/6)
62. A Magyar Tudományos Akadémia palotája építésének fényképe, 1864 körül (BTM Kiscelli Gyűjtemény, Fényképgyűjtemény ltsz. 32.786)
63. Diescher Lajos, A Magyar Tudományos Akadémia palotájának földszinti alaprajza, 1864 (MTA KIK Kt Képek 2r 21)
66. Teleki Sándor levele Dessewffy Emilnek, Gyömrő, 1863. június 4. (MTA KIK Kt RAL 240/1863)
67. Az Akadémiai Könyvtár a palota megnyitásakor, metszet, *Vasárnapi Újság*, 1865. 50., 632.
68. A Magyar Tudományos Akadémia palotája, Pollák Zsigmond metszete, *Magyarország és a Nagyvilág*, 1865. 10. 9. (MTA KIK Folyóirattár, T 311.788)
Lánchíd, George Hawkins litográfiája, az 1840-es évek eleje (MTA MGy ltsz. 17)
69. Az Akadémia palotája megnyitására vert bronzérem, 1865, Karl Radnitzky alkotása (MTA KIK Kt Tárgyak 123)
A Magy. Tud. Akadémia Pesten, 1865 után, Slowikowski Ádám litográfiája, (MTA KIK Kt Ms 4410/15)
Akadémia palotájának előcsarnoka, 1900 körül, Erdélyi Mór felvétele, (MTA KIK Kt Ms 10.754)
70. Akadémia egykori könyvtárának belső tere (MTA KIK Kt Ms 5075/278)
71. Az egykori Akadémiai Könyvtár öntöttvas oszlopa, 2017, Hámori Péter felvétele, Barbier, Frédéric, Monok, István, De Pasquale, Andrea (eds.), *Bibliothèques décors*, MTAK, Bibliothèque Nationale Centrale de Rome, Budapest, 2019, 182.

71. Az 1843 és 1855 között Friedrich August Stüler tervei alapján épült berlini Neues Museum öntöttvas oszlopairól készült rajz, F. A. Stüler, *Das neue Museum in Berlin,* Ernst & Korn, Berlin, 1862, 24.
75. Az 1866 és 1887 között vezetett gyarapodási napló (MTA KIK Kt K 858)
76. Kézirattári gyarapodási napló, 1870–1949, Römer Flóris kézírása (MTA KIK Kt K 858)
77. Eötvös József, Moritz Eduard Lotze és Franz Hanfstaengl fényképe (MTA KIK Kt Ms 5075/21)
79. Pulszky Ferenc, Pollák Zsigmond metszete, *Vasárnapi Újság*, 1874. 33. 513.
    Waldstein János spanyol kosztümben, 1833, Friedrich von Amerling olajfestménye, Szelényi Károly felvétele (MTA MGy ltsz. 794)
    Besztercebánya a Garam völgyében, Thomas Ender: akvarellje (MTA KIK Kt Ms 4409/95)
80. Römer Flóris, 1865, Schrecker Ignác felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.381/191)
82. Lindner Ernő fényképe, A magyar hegymászás és turizmus arcképcsarnoka: http://old98.mtsz.org/mhk/csarnok/l/lindner.htm
    Jakab Elek, Pollák Zsigmond metszete, *Vasárnapi Újság*, 1888. 46. 753.
83. Hellebrant Árpád, 1878 k., Ellinger Ede felvétele (PIM, F 7728)
86. Az Akadémiai Könyvtár betűrendes címjegyzéke, F–G. (MTA KIK Kt K 850)
89. Hellebrant Árpád, *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában levő ősnyomtatványoknak jegyzéke,* MTA, Budapest, 1886.
92. Hunfalvy Pál, 1893, Wellmann Róbert olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA KIK ltsz. 127-1627)

Duka Tivadar hagyatéka és a Kőrösi Csoma-archívum

94. Duka Tivadar, 1881, Ellinger Ede felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.206/30)
    Duka Tivadar névjegyei (MTA KIK KGy GIL/08/43/04–05)
    Duka Tivadar levele Szily Kálmánnak, London, 1903. április 21. (MTA KIK Kt Ms 4746/156)
95. Salamon Caesar Malan fényképe (MTA KIK KGy Csoma 58/13/2)
    Kőrösi Csoma Sándor, 1846, Rohn Alajos kőmetszete Schöfft Ágoston rajza után (MTA KIK Kt Ms 5072/2)
96. Theodore Duka, *Life and works of Alexander Csoma de Körös,* Trübner & Co, London, 1885
97. Kőrösi Csoma Sándor szanszkrit–tibeti–angol szószedete, autográf (MTA KIK Kt M. Irod. Lev. 2r 6/7)
    Kőrösi Csoma Sándor, *Sanskrit-Tibetan-English vocabulary,* Calcutta, 1910
98. Kérdés-felelet formájú Alexander-könyv, Zangskar, 1824 (MTA KIK KGy Tib. 4/a)
98. Aszanga, kéziratos lap illusztrációs részlete, 4. sz. (MTA KIK KGy Tib. 15)

A Szilágyi-gyűjtemény

100. Szilágyi Dániel levele Toldy Ferencnek, Isztambul, 1860. március 28. (MTA KIK Kt RAL 942a/1860)
     Szilágyi Dániel, Bitzó Géza rajza Dehain fényképe után, *Vasárnapi Újság*, 1886. 2. 25.
101. Három kéziratos művet tartalmazó kötet (MTA KIK KGy Ms Török O. 79/101)
102. Fuzûlî, *Leylâ vü Mecnûn,* kézirat, 19. sz. (MTA KIK KGy Ms Török O. 76/1a)
     İskender-nâme, kézirat (MTA KIK KGy Ms Török O. 83/156a)

Fröhlich Róbert, Heller Ágost és Szily Kálmán az Akadémiai Könyvtár élén

104. Fröhlich Róbert fényképe, *Vasárnapi Újság*, 1895. 36. 585
105. Heller Ágost, 1893, Boruth Andor olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA KIK ltsz. 127-1625)
107. Heller Ágost főkönyvtárnok jelentésfogalmazványa, 1900 (MTA KIK Kt Ms 5026/219)
108. A Magyar Villanyossági Rt. villanybevezetéssel kapcsolatos tervrajza, 1900 (MTA KIK Kt K 803: 152/1900)
110. Felszólítólevelek a Franklin Társulatnak a kötelespéldányok ügyében, 1903 (MTA KIK Kt K 803: 95/1903)
111. Heller Ágost egy reprográfiai kéréssel kapcsolatos levele, 1897. szeptember 28. (MTA KIK Kt K 802: 67/1897)
     Könyvtári őrcédula (MTA KIK Kt jelzet nélkül)
     Állománypecsét az 1890-es évekből
113. Könyvtári raktár, 1900 körül, Erdélyi Mór felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.754/18)
114. Olvasótermi kérőlapok (MTA KIK Kt K 801: 1/1894; jelzet nélkül, 1907; K 809: 126/1915)
115. Beke Manó térítvénye kölcsönzött folyóiratról, 1897 (MTA KIK Kt jelzet nélkül)
     Térey Gábor átvételi elismervénye, 1899 (MTA KIK Kt K 802: 395/1895)
     Szily Kálmán főkönyvtárnok felszólító levele Sebestyén Gyulának, Budapest, 1916. június 30. (MTA KIK Kt Ms 5213/115)
118. Az Akadémia palotája, 1894, Klösz György felvétele (Fortepan / BFL HU.BFL.XV.19.d.1.08.038)
     Látkép az Akadémia palotájának felső szintjéről, 1893, Klösz György felvétele, (Fortepan / BFL HU.BFL.XV.19.d.1.07.153)
120. Hellebrant Árpád, *Diplomatariumok és monumenták,* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1909
121. Szily Kálmán, 1909, Erdélyi Mór felvétele, (MTA KIK Kt Ms 315/126)
     A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége, 1890, litográfia (MTA KIK Kt Ms 4405/3)

123. *Folyóiratok és időszakos kiadványok a M. T. Akadémia Könyvtárában,* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1906
124. Heinlein István, 1925–1927, Halmi Béla felvétele (OSZK Kt, Arckép: 199)
Pápay József, 1926–1927, Halmi Béla felvétele, (OSZK Kt, Arckép: 572)
125. Kőrösi Csoma Sándor síremléke Dardzsilingben, olajfestmény rézlemezen (MTA KIK Kt K 211)
126. Ráth György, Pollák Zsigmond metszete, *Vasárnapi Újság*, 1882. 12. 177.
127. Kaufmann Dávid, 1900, Thein Izidor olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA MGy K 16)
Semsey Andor fényképe, *Vasárnapi Újság*, 1892. 8. 134.
Reiner Zsigmond ex librise (MTA KIK RKGy RM IV 1014)
132. Könyvtár statisztikai kimutatása, 1908 (MTA KIK Kt K 806: 350/1910)
134. Nagy Károly, A Magyar Tudományos Akadémia palotájának földszinti és 1. emeleti alaprajza, 1915 (MTA KIK Kt Képek 2r 21)
136. A fiumei Emidio Mohovich nyomda elszámolása kötelespéldányairól (MTA KIK Kt K 809: 65/1918)
A kolozsvári Stief Jenő könyvnyomdájának kimutatása kötelespéldányairól (MTA KIK Kt K 809: 65/1918)
Csereküldeményt kísérő formanyomtatvány, 1906 (MTA KIK Kt K 804: 151/1905)
139. Schlick-féle Vasöntöde és Gépgyár Rt. könyvtári polcrendszerének prospektusa (MTA KIK Kt K 805: 191/1908)
140. Könyvtár felszólító levél (MTA KIK Kt K 810: 13/1923)
Könyvtári felszólítás formanyomtatványa akadémikusoknak (MTA KIK Kt K 810: 62/1925)
141. Trócsányi Zoltán fényképe, másolat, 1914 (MTA KIK Kt Ms 6456/32)
142. Heinlein István jelentése a Kézirattár rendezéséről, 1906 (MTA KIK Kt K 805: 11/1906)
143. Munkácsy Mihály folyamodványa, 1915 (MTA KIK Kt RAL 757/1915)
Munkácsy Mihály fényképe, másolat (MTA KIK Kt Ms 6456/31)
146. Vámbéry Rusztem, Kernstok Károly tollrajza, A Toll, 1929. 967
Szivák Imre, Ellinger Ede felvétele (FSzEK BGy)
Hajós József, 1889, Pollák Zsigmond metszete, Gyümölcsészeti és Konyhakertészeti Füzetek, 1889. 1. 3
147. Bassarabits Sándor fényképe (Magyar Numizmatikai Társulat, Fényképgyűjtemény)
148. Kőhalmi Béla levele az MTA Könyvtárának, Budapest, 1919. július 9. (MTA KIK Kt K 809: 11/1919)
149. Kimutatás az MTA Könyvtára dolgozóiról, 1919. július 19. (MTA KIK Kt K 809: 10/1919)
150. Kremmer Dezső levele Szily Kálmánnak a Magyar Könyvtárosok Egyesülete megalapításának tárgyában, Budapest, 1919. október 28. (MTA KIK Kt K 809: 371/1919)
151. Mészöly Gedeon, Viszota Gyula és Hellebrant Árpád a Könyvtár hivatali helyiségében, fénykép (MTA KIK Kt Ms 5235/126b)
153. Szily Kálmán az Akadémiai Könyvtárban, 1924, Stein Aurél felvétele (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 41 5 074R)

Az Arany János-gyűjtemény az Akadémiai Könyvtárban

154. Arany János, 1884, Barabás Miklós olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA Művészeti Gyűjtemény, ltsz. 13)
156. Arany László, 1898, Balló Ede olajfestménye, Láng Klára felvétele (MTA KIK ltsz. 127-1643)
Arany Lászlóné, Strelisky Lipót felvétele (MTA KIK Kt Ms 2/10)
Arany Lászlóné levele Szily Kálmánnak, Budapest, 1899. március 23. (MTA KIK Kt RAL 220/1899)
157. Arany János: *Toldi Szerelme,* autográf fogalmazvány (MTA KIK Kt K 506, 96. p.)
158. Arany János tankönyve (MTA KIK Kt K 515)
Arany János *Kapcsos könyv*e (MTA KIK Kt K 510)
159. Pierre-Jean de Béranger verseinek gyűjteménye többek bejegyzésével, 1844 (MTA KIK Kt K 519)

Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény

161. Elischer Gyula, a Vaskoronarend kitüntetéssel, 1910 (Wikimedia Commons)
Elischer Boldizsár, 1896, Balló Ede olajfestménye, Szelényi Károly felvétele (MTA MGy ltsz. Kt. 34)
Verzeichniß von Goethes Handschriften, Zeichnungen und Radierungen..., Berlin, 1861
162. Johann Wolfgang von Goethe, London, 1821 Thomas Wright metszete (MTA KIK Kt K 117/26)
Johann Wolfgang von Goethe levele Johann Gottfried Herdernek, 1791 v. 1792 (MTA KIK Kt K 115/20)
163. Goethe műveinek gyűjteményes kiadásai az Elischer-gyűjteményben (Fotó MTA KIK)
Goethe-szoba első vendégkönyvének kötése és első oldala a vendégek aláírásával, 1896 (MTA KIK Kt K 123/2)
Goethe-szobáról készült fénykép (MTA KIK Mft D 3016)
Goethe-szoba, 1905, Erdélyi Mór felvételei (MTA KIK Kt Ms 10.754)
164. J. W. von Goethe „Morgens rund..." kezdetű verstöredék, autográf (MTA KIK Kt K 115/2)
J. W. von Goethe „Wie aber..." kezdetű verstöredék, autográf (MTA KIK Kt K 115/1)
Karlsbadi emlékpohár (MTA KIK Kt Tárgyak)
166. A Goethe-gyűjtemény kétnyelvű honlapjának bejelentkező felületéről készült screenshot

A Bolyai-gyűjtemény és Bolyai János Appendixe

168. Bolyai János *Appendix* című művének előnyomata (MTA KIK RKGy 545.091)

168. Bolyai János emléklapja, Marosvásárhely, 1814. augusztus 3. (MTA KIK Kt K 25/10)
169. Bolyai Farkas, Szabó János rajza, másolat (MTA KIK Kt K 27/1. 55)
Schmidt Ferenc levele Szily Kálmánnak, 1897. június 17. (MTA KIK Kt RAL 33/1897)
170 UNESCO oklevele, 2009 (MTA KIK Kt jelzet nélkül)

A Széchenyi-gyűjtemény

171. Az Akadémia alapítása, Katzler Vince litográfiája (MTA KIK Kt K 294/24)
172. Széchenyi István, 1836, Friedrich von Amerling olajfestménye, Szelényi Károly felvétele (MTA MGy ltsz. 97)
174. *A M. Tud. Akadémia Széchenyi-muzeuma 1902. május hó 1-én,* Hornyánszky Viktor Nyomda, Budapest, 1902, a leendő Széchenyi-múzeum tervezett tárgyjegyzéke (MTA KIK Kt Ms 4223/310)
Zichy Antal, 1881, Ellinger Ede felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.206/159)
175. Széchenyi Béla, 1881, Ellinger Ede felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.206/137)
Szily Kálmán, Viszota Gyula: *M. Tud. Akadémia Széchenyi-muzeumának tárgyjegyzéke,* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1905
M. Tud. Akadémia Széchenyi-muzeumának kis jegyzéke, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1905 (MTA KIK Kt Ms 4223/311)
A Széchenyi-múzeum címtáblája (MTA KIK Kt Ms 4223/30)
176. Korabeli újságkivágat (MTA KIK Kt Ms 4223/309)
A Széchenyi-múzeum terme, 1905, fénykép (MTA KIK Kt Ms 4010/24)
Széchenyi István íróasztala a Széchenyi-múzeumban, 1905, fénykép (MTA KIK Kt Ms 4010/24)
A Széchenyi-múzeum levelezőlapjai (MTA KIK Kt K 297/80, 82)
177. Viszota Gyula fényképe (MTA KIK Kt Ms 5074/41)
A Széchenyi-Múzeum Ferenc József térre néző terme az ostrom után, 1945, Gergely Pál felvétele (MTA KIK Kt Ms 6298/18)
178. Széchenyi István, *Hitel*, kézirat, 1829 (MTA KIK Kt K 257/1)

A Ráth-gyűjtemény

180. Ráth György emléktáblája a Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye olvasótermében (MTA KIK Kt)
Ráth György-emlékplakett, Beck Ö. Fülöp alkotása (MTA KIK Kt Érmek 63)
181. *Ráth György régi magyar könyvtára,* Hornyánszky Viktor Nyomda, Budapest, 1905
Obsequiale Strigoniense című szerkönyv első oldala, Nürnberg, 1496 (MTA KIK RKGy Ráth 1049)
182. Temesvári Pelbárt beszédei, Hagenau, 1501 (MTA KIK RKGy Ráth 1060)
183. Telegdi Miklós, *Az Evangéliumoknak . . . Harmadic Része*, Nagyszombat, 1580 (MTA KIK RKGy Ráth 176)
Károli Gáspár, *A mi Urunk Jesus Christusnak Uj Testamentoma*, Amsterdam, 1687 (MTA KIK RKGy Ráth 398/a-b)
184. *Könyvkiállítási emlék,* Iparművészeti Múzeum, Budapest, 1882 (MTA KIK Kt 1882 249.346 [Ksk])

A Kaufmann-gyűjtemény

186. Gomperz Róza ajándékozási nyilatkozata, Budapest, 1905. december 24. (MTA KIK Kt RAL 533/1905)
Goldziher Ignác előadása az Akadémiai Értesítőben, 1906
187. Kaufmann Dávid 1895. június 7-én kelt bejegyzése (MTA KIK KGy Kaufmann B 68)
Kairói Ben Ezra zsinagóga geniza-töredékei, 14. sz. (MTA KIK KGy Kaufmann geniza 374)
188. Kaufmann Haggáda, 14. sz. (MTA KIK KGy Kaufmann A 422)

Vámbéry Ármin hagyatéka az Akadémiai Könyvtárban

190. Vámbéry Ármin, Marastoni József litográfiája, Szilády Áronnak szóló dedikációval (MTA KIK Kt Ms 10.121/5)
191. *Borúra derű* című mesegyűjtemény kéziratának címoldala, 1451 (MTA KIK KGy Ms Török F 71)
A magyarok török nyelvű krónikája, a *Tarih-i Üngürüsz* címoldala (MTA KIK KGy Ms Török F 57)
192. Müteferrika nyomtatásban megjelentetett államelméleti traktátusa (MTA KIK KGy 768.439)

Az Akadémiai Könyvtár Ferenczi Zoltán és Szinnyei József vezetése idején

194. Ferenczi Zoltán fényképe (MTA KIK Kt Ms 5071/7)
Ferenczi Zoltán síremlékének terve, Bory Jenő alkotása (MTA KIK Kt Ms 4405/88)
195. ifj. Szinnyei József fényképe (MTA KIK Kt Ms 5073/43)
196. Szinnyei József főkönyvtárnoki körlevele, Budapest, 1930. február 5. (MTA KIK Kt K 814: 14/1930)
197. Az MTA és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem közötti egyezmény, Budapest, 1923. március 14. (MTA KIK Kt RAL 617/1927)
200. Royal Standard írógép, prospektusillusztráció (MTA KIK Kt K 810: 51/1925)
201. Kimutatások a Székesfőváros Statisztikai Hivatalának, 1925, 1927 (MTA KIK Kt K 810: 76/1925; K 812: 1/1927)
202. Tervrajz a Stein Aurél-könyvtárnak az Akadémia bérházában történő elhelyezésére, 1925. március 30. (MTA KIK Kt K 810: 96/1925)
203. Arany János: *Toldi*, autográf töredék (MTA KIK Kt K 503/2)
204. Bartók Béla: *Melodischen der rumänischen Colinde: II. Teil* (MTA KIK Kt K 782)
Szinnyei József levele Bartók Bélának, 1935 (MTA KIK Kt K 819: 462/1935)

205. Kölcsönzési elismervény, 1941 (MTA KIK Kt K 827: 12a/1942)
Akadémiai könyvtár olvasótermének fényképe, 1940-es évek (OSZK Kt Fond 177/62)
206. Könyvtári kérőlap a harmincas évekből (MTA KIK Kt jelzet nélkül)
207. Horger Antal levele az Akadémiai Könyvtárnak, 1934. november 29. (MTA KIK Kt K 819: 314/1934)
Szinnyei József levele József Ferenc fhg. titkárságához, Budapest, 1930. szeptember 4. (MTA KIK Kt K 814: 197/1930)

A Vigyázó-hagyaték

211. Vigyázó Antal, litográfia, 1866 (MTA KIK Kt Képek 2r 11/1)
A kínai rejtvényjátékról szóló munka kézirata Vigyázó Antal ex librisével (MTA KIK Kt Vegyes 8r 100)
Vigyázó család grófi címere (MTA KIK Kt Képek 2r 4/1)
Vigyázó Sándor, litográfia (MTA KIK Kt Ms 5074/39)
212. A Vigyázó-palotáról készült képek (MTA KIK Kt Ms 5075/5–6; Ms 5074/27)
Műbarátok Köre Vigyázó Sándornak kiállított tagsági jegye (MTA KIK Kt Könyvészet 4r 7/11)
B. Haas levele Vigyázó Sándornak, 1911 (MTA KIK Kt Könyvészet 4r 7/9)
Vigyázó Sándor díszesen újraköttetett könyvei (MTA KIK RKGy Inc 451, Inc 856)
213. Vigyázó család vácrátóti kastélya, 1895–1899, Klösz György felvétele (MTA KIK Kt Képek 2r 6)
Rákoskeresztúri Vigyázó–Pomaniczky-kastély (Fotó MTA KIK)
Vigyázó-könyvtár kezelési szabályzata, 1897 (MTA KIK Kt K 837/22)
214. Vácrátóti Vigyázó-kastély könyvtárszobája, 1895–1899, Klösz György felvétele (Fortepan, Budapest Főváros Levéltára HU.BFl.XV:19d.1.11.101)
215. Stobaeus: *Eclogarum libri duo...,* Antwerpen, 1575 (MTA KIK RKGy RM III 206)
Johannes Amos Comenius, *Orbis Sensualium Pictus,* 1669 (MTA KIK RKGy RM I 8r 547)
216. *Országgyűlési Tudósítások,* 1835. november 25. – 1836. május 15. (MTA KIK Kt Jogtan 4r 22)
217. Vigyázó Sándor, Szigety felvétele, Szalon Újság, 1902. 9. 6.
Vigyázó Ferenc, Strelisky fényképészműterem felvétele (MTA KIK Kt Ms 5074/16)
219. Vigyázó Ferenc temetéséről készült fényképek, 1928. augusztus 6. (Ms 5074/21, 24a)
220. Misekönyv, Bécs–Klosterneuburg, 1440–1450 (MTA KIK Kt K 451)

A Kégl-gyűjtemény

222. Kégl Sándor és Kégl Teréz fényképei (MTA KIK Kt Ms 5075/107, 113)
223. Muḥammad Bāqir Majlisī, *Kitāb Jawāhir al-ʿuqūl*, 1849 (MTA KIK KGy 77.153)
Abū l-Maʿālī Naṣr Allāh Munšī, *Kalīla va Dimna*, 1319 (MTA KIK KGy Perzsa O. 157)

Vörösmarty Mihály hagyatéka – a Vörösmarty-szoba

225. Vörösmarty Mihály, 1836, Barabás Miklós olajfestménye, Szelényi Károly felvétele (MTA MGy ltsz. 91)
226. Zádor György, metszet, *Vasárnapi Újság*, 1866. 34. 405.
Vörösmarty Béla, Koller utódai felvétele, *Vasárnapi Újság*, 1899. 12. 186.
Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona, Ellinger Ede felvétele, *Vasárnapi Újság*, 1899. 12. 184.
227. Bernrieder Jánosné Széll Ilona, Koller utódai felvétele, *Vasárnapi Újság*, 1899. 12. 185.
Vörösmarty Mihály életrajzi töredékének kézirata (MTA KIK Kt K 721/II. 133. f.)
A rátóti kastély, Bernrieder Jánosné Széll Ilona felvétele, *Vasárnapi Újság*, 1899. 12. 184.
228. Bernrieder Jánosné levele Balogh Jenő főtitkárnak, Rátót, 1927. január 24. (MTA KIK Kt RAL 68/1927)
Vörösmarty Mihály íróasztala (MTA KIK Kt Tárgyak)
229. Vörösmarty-szoba tárlói tartalmának jegyzéke Brisits Frigyestől, 1927 (MTA KIK Kt K 119/1)
Vörösmarty-szoba vendégkönyvének első oldala (MTA KIK Kt Ms 35)
Vörösmarty-szoba az ostrom után (MTA KIK Kt Ms 10.295)
230. Vörösmarty Mihály, *Szózat,* autográf fogalmazvány, 1836 (MTA KIK Kt K 721/I. 47r)

A Goldziher-gyűjtemény

232. Goldziher Ignác, Erdélyi Mór felvétele, 1909 (MTA KIK Kt Ms 315/37)
Goldziher Károly fényképe (Magyar Zsidó Levéltár I/G 66.111)
Goldziher Ignác fiához, Károlyhoz írott levele, 1911 (Magyar Zsidó Levéltár I/G 96.373)
233. Goldziher Ignác levele Torma Károlynak (MTA KIK Kt Ms 4598/98)
Theodor Nöldeke levele Goldziher Ignácnak, 1881. dec. 31. (MTA KIK Kt Ms 4295/101)
Goldziher Ignác lakóháza a Budapest VII. kerületi Holló utcában, Kun Zsanett felvétele (Fotó MTA KIK)
Goldziher Károly levele Balogh Jenő főtitkárnak, 1926. január 14. (MTA KIK Kt RAL 66/1926)
234. Az *Ungarische Jachbücher* 1933. decemberi száma (MTA KIK Kt RAL 485/1932)
Hollósi Somogyi József ismertetésének különlenyomata (MTA KIK Kt RAL 485/1932)
Melich János feljegyzése, 1945. augusztus 17. (MTA KIK Kt K 828: 158/1945)

235. Goldziher Ignác arab irodalomtörténetének kézirata, 1908 (MTA KIK KGy Goldziher/001)

Háborús évek – Melich János főkönyvtárnoki évei

237. Melich János, 1939, fénykép (Wikimedia Commons)
238. Györkösy Alajos fényképe (MTA KIK Kt Ms 4111/421)
Melich János levele Voinovich Gézának, Budapest, 1944. július 25. (MTA KIK Kt RAL 294/1944)
Simonyi Dezső fényképe (MTA KIK Kt Ms 2685/213)
Török Pál fényképe, másolat (MTA KIK Kt Ms 6456/34)
242. A Svéd Vöröskereszt magyarországi kirendeltsége központjának igazolása, Budapest, 1944. december 5. (MTA KIK Kt RAL 311/1944)
243. A lerombolt Széchenyi Lánchíd fényképe (Fortepan 175162)
244. A Magyar Nemzeti Múzeum Tanácsa és a Francia Köztársaság budapesti követségének tiltó hirdetménye, 1945. január (MTA KIK Kt RAL 3/1945)
A Csernisov vezérőrnagy, szovjet városparancsnok által kiadott tiltó hirdetmény, 1945. február (MTA KIK Kt RAL 3/1945)
245. Az Akadémia palotája az ostrom után, 1945. február–március, Gergely Pál felvételei (MTA KIK Kt Ms 6298/184)
246. Gergely Pál emlékeztetője a Magyar Nemzeti Kormányhoz, Budapest, 1945. február 14. (MTA KIK Kt RAL 7/1945)
248. Szabó Miklós fényképe (MTA KIK Kt Ms 5207/59)
Nyireő István fényképe, *Magyar életrajzi lexikon*
Halmi János fényképe, *A magyar társadalom lexikonja,* Budapest, 1930, Arcképek, 28.
250. Kimutatás az MTA Könyvtárában 1945. október 1-én alkalmazásban álló tisztviselőkről és alkalmazottakról (MTA KIK Kt K 828: 226/1945)
251. Nyireő István emlékeztetője a Nemzeti Casino könyveinek átszállításáról, 1946. május 21. (MTA KIK Kt K 829: 253/1946)
A Nemzeti Casino épülete az ostrom idején (Fortepan 217777)
252. *A fasiszta szovjetellenes antidemokratikus sajtótermékek 1. sz. jegyzéke,* Magyar Miniszterelnökség Sajtóosztálya, 1946
Főkönyvtárnoki emlékeztetők (MTA KIK Kt K 829: 163, 166/1946)
253. Melich János jegyzőkönyvtervezete, 1946. április 20. (MTA KIK Kt K 829: 177/1946)
Melich János emlékeztetője, Budapest, 1946. április 30. (MTA KIK Kt K 829: 197/1946)
256. Keresztury Dezső levele az MTA Elnökségének, Budapest, 1947. február 17. (MTA KIK Kt RAL 25/1947)
257. Gulyás Pál fényképe (MTA KIK Kt Ms 5075/30)
Lukinich Imre fényképe (MTA KIK Kt Ms 5003/1)
260. A *Népszava* 1948. június 24-i cikke az Akadémiáról (143. sz. 6.)
261. Melich János fényképe, az 1950-es évek vége (MTA KIK Kt Ms 5075/188)

A Nemzeti Casino könyvtára

262. A Casino Egyesület meghívója Széchenyi Istvánnak (MTA KIK Kt K 168/23)
263. A Nemzeti Casino épülete, az Ybl Miklós által 1874 és 1884 között átépített Cziráky-palota (BTM Kiscelli Múzeum Nr. F86.102)
264. A Nemzeti Casino könyvtárterme és olvasószobája, Klösz György felvételei (Fortepan, BFL HU.BFl.XV:19d.1.11.005, 007)
265. A Nemzeti Casino épületének romjai 1945 tavaszán (BTM Kiscelli Múzeum Nr. 55.5.2)
267. A Nemzeti Casino könyveinek megtisztítása, háborús sérülések a könyveken, állományjelzések a könyvgerinceken (Fotó MTA KIK)
268. A Nemzeti Casino ex librise (MTA KIK Kt Ms 5083/67)
Állománybélyegzők a Nemzeti Casino könyveiben (Fotó MTA KIK)
Molnár Mihály könyvkötőmester szárazpecsétje (Fotó MTA KIK)
A Nemzeti Casino könyvei az MTA KIK törökbálinti raktárában (Fotó MTA KIK)

Egy „korszerű, tudományos nagykönyvtár" kialakulásának története

270. Keresztury Dezső, Lipták Gábor felvétele (PIM F. 6891)
271. Keresztury Dezső körözvénye nyitvatartási időről, Budapest, 1948. november 2. (MTA KIK Kt K 832: 440/1948)
A könyvtári helyiségek újjáépítéséről készült fényképek, 1948–1949 (MTA KIK Kt Ms 10.295/2/9–10, 12)
A megújult könyvtár hirdetménye, 1949 (MTA KIK Kt Ms 6446/4)
A könyvtár jelentősebb adományozóit megörökítő emléktábla, Jálics Ernő alkotása, (ma az MTA KIK Arany János utcai épületének lépcsőházában)
272. A könyvtár olvasóterme, 1950 körül, Seidner Zoltán felvételei, (MTA KIK Kt Ms 5075/28, 5466/10)
273. A folyóiratolvasó terem fényképei, 1949 (OSZK Kt Fond 177/62)
A folyóiratraktár az Akadémia palotájának 2. emeletén, Lőrinczy László felvételei (MTA KIK Kt Ms 5075/286, 289)
274. Az MTA Könyvtára szovjet–magyar kiállításának kísérőfüzete (MTA KIK Kt Ms 4514/182)
Az MTA Könyvtára szovjet–magyar kiállításának fényképei (MTA KIK Kt Ms 10.295/2/2– 3)
Könyvtári előtér, fénykép, 1949 (OSZK Kt Fond 177/62)
Keresztury Dezső körözvénye, Budapest, 1949. szeptember 9. (MTA KIK Kt K 833: 262/1949)
275. A Könyvtárnak az Országos Könyvtári Központ által rendezett Magyar Könyvtárügyi Kiállításra készített táblája, 1949 (MTA KIK Kt Ms 10.295/2/4)
Keresztury Dezső igazgatói szobájában, fénykép (OSZK Kézirattár Fond 177/62)
Olvasóterem, 1949–1950, fénykép (MTA KIK Kt Ms 11.213)

276. Az Akadémiai Könyvtár munkatársai Keresztury Dezső kelenvölgyi nyaralójában, 1949. június 9., fénykép, (OSZK Kt Fond 177/62)
277. Az Akadémiai Könyvtár dolgozóinak névnapi üdvözlete Weöres Sándor kézírásával és rajzaival, Budapest, 1950. május 23. (OSZK Kt Fond 177/1913/1)
Az MTA Könyvtára munkatársainak üdvözlete Keresztury Dezsőnek, Budapest, 1952. május 23. (OSZK Kt Fond 177/1913/2)
278. Scher Tibor fényképe, másolat (MTA KIK)
Olvasóterem, 1950, fénykép (MTA KIK Kt Ms 10.295/2/1)
279. A folyóiratolvasó teremről készült fényképek, 1950-es évek (MTA KIK Kt Ms 5075/281–282)
A Szovjet Tudományos Akadémia Könyvtára igazgatójának újévi jókívánságai (AL 215. MTA Könyvtára 4/5 1181/1950)
280. A katalógusterem fényképe, 1950 (MTA KIK Kt Ms 5075/278b)
Könyvrendelés a Szikra Kiadótól, Budapest, 1950. szeptember 18. (AL 215. MTA Könyvtára 4/2 904/1950)
A Könyvtár munkaverseny-bizottságának jegyzőkönyve, Budapest, 1951. január 13. (MTA KIK Kt Ms 6597/159)
281. Kimutatás az MTA Könyvtára dolgozóinak békekölcsönjegyzéséről, 1950 (AL 215. MTA Könyvtára 4/1 945/1950)
Határozatok az MTA Könyvtára 1950. augusztus 31-én megtartott munkaértekezletén (AL 215. MTA Könyvtára 4/3 865/1950)
282. Fülöp Géza, Csanak Dóra és Berlász Jenő az Akadémiai Könyvtárban, 1954. szeptember, Gergely Pál felvétele (MTA KIK Kt Ms 6446/13)
283. A könyvtári raktár fényképe, 1950-es évek (MTA KIK Kt Krónika, jelzet nélkül)
Osztrovszki György feljegyzése Olt Károly pénzügyminiszternek, 1953 márc. 31. (AL 30. Elnökségi Titkárság 24/5 113/1953)
284. Kovács Máté fényképe, *Könyvtárvilág*, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének webmagazinja
Mátrai László, G. Fábri Zsuzsa felvétele (MTA KIK Mft D 7679)
285. Haraszthy Gyula fényképe (AL 215. MTA Könyvtára 111/10)
Mikrofilmtári olvasóterem, 1950-es évek (MTA KIK Kt Ms 5075/297)
Mikrofilmtári felvevőgép, 1950-es évek (MTA KIK Kt Ms 5075/293)
286. Könyvtári raktárrész, 1955 (Fortepan 229811)
287. Rusznyák István határozata a Könyvtár munkatársai ellen indítandó fegyelmi eljárásról, Budapest, 1957. június 11. (AL 30. Elnökségi Titkárság 49/4 4497/T-57)
288. Haraszthy Gyula és Moravek Endre nyilatkozata, Budapest, 1957. március 9. (AL 215. MTA Könyvtára 29/3 46/1957)
A raktári állapotok fényképei, 1955 (MTA KIK Kt Ms 11.213)
289. Külső raktári állapotok, 1960 (MTA KIK Kt Ms 11.213)
Erdei Ferenc fényképe (MTA KIK REAL-I)
290. Az Akadémiai Könyvtár olvasótermének fényképe, 1949 [Eredetileg itt volt látható 1948-tól 1988-ig Jálics Ernő emléktáblája, mely később a Könyvtár épületének lépcsőházában lett elhelyezve.] (OSZK Kézirattár Fond 177/62)

Az Akadémiai Könyvtár gyarapodása az államosított könyvekből

292. Aiszóposz meséinek kétnyelvű, görög és latin nyelvű kiadása, Bázel, 1544 (MTA KIK RKGy Ant 171)
293. Moritz Rödiger: *Synopsis Evangeliorum Matthaei Marci et Lucae cum Ioannis pericopis parallelis*, 1829 (MTA KIK KE-100.091)
Heinrich Rockstroh: *Anweisung, wie Schmetterlinge gefangen…*, Leipzig, 1825 (MTA KIK KE-100.135)
294. Joseph Ottenberger: *Egyptischen, griechischen und römischen Alterthümer…*, Prága, 1819 (MTA KIK KE-101.606)
Johann Andreas Hildebrandt: *Eduard Nordenpflicht…*, Königsberg, 1800 (MTA KIK KE-100.754)
Thomas Bugge Gründliche und vollständige theoretisch-praktische Anleitung…, Altona, 1807 (MTA KIK KE-101.422)

A Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének vázlatos története, 1948–2023

296. Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének olvasóterme, 1951, Seidner Zoltán felvétele (MTA KIK Kt Ms 11.214)
Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének első munkaszobája, Seidner Zoltán felvétele (MTA KIK Kt Ms 5466/102)
298. Berlász Jenő fényképe, 1950 (MTA KIK Kt Ms 6446/13)
Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményének második munkaszobája, 1951, Seidner Zoltán felvétele (MTA KIK Kt Ms 5075/91)
299. Arany János egykori főtitkári lakásának emlékei, Láng Klára felvétele (MTA KIK Kt 4. szoba, Fotó MTA KIK)
300. Nemzeti klasszikusaink kéziratai félbőr stílkötésben (Fotó MTA KIK)
302. Madách Imre, *Az ember tragédiája*, autográf (MTA KIK Kt K 531)
Kisfaludy Társaság szobája, Erdélyi Mór felvétele (MTA KIK Kt Ms 10.754)
303. Berlász Jenőnek küldött képes üdvözletek, 1950-es évek közepe (MTA KIK Kt Ms 6449/329, 6446/137)
Berlász Jenő az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában, 1957 (MTA KIK Kt Ms 6449/140)
304. Csapodi Csaba fényképe, *Magyar Tudomány*, 2004. 7. 789.
305. Konrad Kyeser *Bellifortis* című haditechnikai munkájának a töredéke (MTA KIK Kt K 465)
306. Az osztály munkatársai az olvasóteremben, 1960-as évek eleje (MTA KIK Kt Ms 6227/71)
Csapodi Csaba a British Academy delegációjának mutatja be a Kézirattár gyűjteményét (AL Fényképtár 51)

307. F. Csanak Dóra és Fülep Lajos Zengővárkonyban, 1964 (MTA KIK Kt Ms 4598/331)
Körmendy Kinga, *A Széchenyi-gyűjtemény,* MTAK, Budapest, 1976
308. *Berzsenyi Dániel versei – születésének 200. évfordulójára,* fakszimile-kötet, Akadémiai, 1976.
Berzsenyi Dániel, *A magyarokhoz*, autográf (MTA KIK Kt M. Ir. Lev. 4r 44)
Mészáros Lázár, *A katonaságról*, kézirat, részben autográf, 1845 (MTA KIK Kt RAL 198/1845)
Mészáros Lázár, *A katonaságról: A Magyar Tudós Társaság levelezőtagi székfoglaló értekezése, 1845,* Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest 1979
Kriza-kódex 1532. A nyelvemlék hasonmása és betűhű átirata bevezetéssel és jegyzetekkel, ELTE Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszék, Budapest, 1988
Kriza-kódex, 1532, kódex (MTA KIK Kt K 47)
310. *Breviarium Romanum*, 15. századi kódex, mellette Borzsák István ajándékozó sorai felesége, Finta Ilona emlékére, 1998 (MTA KIK Kt K 565)
311. A Kézirattár munkatársai a 2010. évet búcsúztatva, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
312. Rozsondai Marianne, Rozsondai Béla, *Catalogue of the incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences,* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2013
Hazádnak rendületlenül című Vörösmarty-kiállítás képei, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
Krähling, Edit, *Radnóti Miklós és Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában I–II.,* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Budapest, 2021

Kódexek, kódextöredékek, oklevelek, jogtörténeti források a Kézirattár K gyűjteményében

315. Csapodi Csaba, *A »Magyar Codexek« elnevezésű gyűjtemény: K 31–K 114,* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1973
Gyöngyösi-kódex, 16. sz. eleje (MTA KIK Kt K 39)
Czech-kódex, 1513 (MTA KIK Kt K 42)
316. Görög nyelvű kéziratos töredék János evangéliumából, 11. sz. (MTA KIK Kt K 488)
Csapodi, Csaba: *Catalogus collectionis codicum Latinorum et Graecorum (K 393 – K 500),* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1985
317. Latin–francia nyelvű hóráskönyv, kódex 1400 k. (MTA KIK Kt K 404)
318. Szent Pál leveleinek kódexe, 15. sz. (MTA KIK Kt K 459)
319. Iustinianus császár institutióinak IV. könyve, kódex, 14. sz. (MTA KIK Kt K 466)
320. Város- és kánonjogi szövegek gyűjteménye, 1484 (MTA KIK Kt K 566)
321. A lőcsei Krisztus Teste Testvérület jegyzőkönyve, 1431–1584 (MTA KIK Kt K 535)
322. Kódextöredék egy lyoni ősnyomtatvány kötéséből, 10. sz. (MTA KIK Kt T 382)
Tractatus de grammatica, kódextöredék, 15. sz. (MTA KIK Kt T 102)
323. Antifonálé, 15. sz. (MTA KIK Kt T 426)
325. IV. Béla oklevele, 1254 (MTA KIK Kt K 312/8)

Ady-hagyatékok a Kézirattárban

326. Ady Endre, Székely Aladár felvétele (MTA KIK Kt K 9/48)
Ady Lajos édesanyjával, Székely Aladár felvétele (MTA KIK Kt K 9/49)
328. Ady Endre, Az *Elbocsátó, szép üzenet,* autográf fogalmazvány (MTA KIK Kt K 5/1)
Ady Endre és Léda fémlapra nagyított fényképe, fekete viaszos vászon tokban, mellette egy ceruzacsonk (MTA KIK Kt K 9/61)
329. Ady Endre bibliájának letépett fedele, 1918. október 23. (MTA KIK Kt K 9/24)
Csinszka (Boncza Berta) fényképe, 1914 (MTA KIK Kt K 10/138)
Csinszka és Márffy Ödön lakásukban készített fényképe (MTA KIK Kt K 12/6)
330. Ady Endre levele és hajfürtje Csinszkának (MTA KIK Kt K 10/25)
Ady Endre beszéde a Vörösmarty Akadémia alakulóülésén. 1918 (MTA KIK Kt K 14/1)
331. Ady Endre, *Papp Viktor valceréhöz,* autográf fogalmazvány (MTA KIK Kt K 15/1)
Ady Endre halotti maszkja (MTA KIK Kt Tárgyak)
332. Ady Endre emléktáblájának avatása Kalotaszentkirályon, 2014, Okos Márton felvétele

A Keleti Gyűjtemény története

334. Duka Tivadar fényképe (MTA KIK Ms 315/27)
Vámbéry Ármin levele az MTA-nak, Budapest, 1886. február 7. (MTA KIK Kt RAL 110/1886)
Kégl Sándor fényképe (MTA KIK Kt Ms 5075/108)
Kégl János fényképe (MTA KIK Kt Ms 5075/114)
335. Ligeti Lajos fényképe (MTA KIK Kt Ms 6502/9)
336. A Keleti Gyűjtemény olvasóterme, 1951, Seidner Zoltán felvétele (MTA KIK Kt Ms 5075/283)
337. Rásonyi László fényképe kutatók társaságában, 1950-es évek (MTA KIK KGy Fotóarchívum, 32)

338. Szilády Áron, 1881, Ellinger Ede felvétele, (MTA KIK Kt Ms 10.206/133)
Zichy Jenő, Klösz György felvétele (OSZK Történeti Fénykép- és Interjútár DM 1101=90)
Thallóczy Lajos, Charles Scolik felvétele (OSZK Kt Arckép 749/2)
339. A Fővárosi Könyvtár Keleti Gyűjteményének olvasóterme (FSzEK BGy bibFSZ 01419930)
340. A Keleti Gyűjtemény Kőrösi Csoma-terme, 1951, Seidner Zoltán felvétele (MTA KIK Kt Ms 5075/284)
341. Bese Lajos (MTA KIK KGy Fotóarchívum, 9)
Apor Éva, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Ligeti Lajos beszédet mond az Akadémiai Könyvtár alapításának 150. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitóján, 1976 (MTA KIK Mft C 2554)
Keleti Gyűjtemény gazdagítóinak emléktáblája (Fotó MTA KIK)
343. Misna-kézirat, ún. Codex Kaufmann (MTA KIK KGy Kaufmann A 50)
Kaufmann Haggáda, 16. sz. (MTA KIK KGy Kaufmann A 422)
344. Kelecsényi Ágnes, 2013, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Stein Aurél ásatási felvétele: Mirán, freskó a buddhista szentélyből (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 13 1-051R 2)
345. Az indiai nagykövet asszony átadja Lokesh Chandra ajándékát, a *Narthang Kanjur*t, 2000, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
Ertuğrul Günaynak, Törökország kulturális és idegenforgalmi miniszterének látogatása a Keleti Gyűjteményben, 2008, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
346. A Goldziher Ignác-honlap kezdő oldala, screenshot
347. Batak pusztaka, jóskönyv (MTA KIK KGy Ms Misc. 2)
Korvin Gábor, 2008, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
348. A Keleti Gyűjtemény olvasóterme, 2025, Boromisza János felvétele (Fotó MTA KIK)
349. A hongkongi Stein Aurél-kiállítás plakátja (MTA KIK KGy, jelzet nélkül)

Stein Aurél-gyűjtemények az Akadémiai Könyvtárban

350. Stein Aurél, 1920, William Rothenstein rajza (National Portrait Gallery, London)
351. Stein Aurél fényképe (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 16 1 070R)
352. Stukkó domborművek buddhista szentélyek faldekorációiból (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 11 1 11)
353. *Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* szerk. Apor Éva, Helen Wang, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, British Museum, London, 2002
353. *Supplement to the Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* szerk. Apor Éva, Helen Wang, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 2007
354. A Dunhuang Academy és az MTA KIK közötti keretszerződés aláírása 2018-ban, Szigeti Tamás felvétele (Fotó MTA KIK)
Dunhuangi kéziratok, Stein Aurél felvétele (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 13 1 057R)
Freskók Dandan-Uiliqi szentély belső falán, Stein Aurél felvétele (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 36 5 024R)
Stein Aurél íróasztalának fényképe a Mohand Margon, Stein Aurél felvétele (MTA KIK KGy CatStein LHAS Photo 3 2 010–011)
355. Stein Aurél levele az Akadémia elnökének és főtitkárának, 1930. július 9. (MTA KIK Kt RAL 444/1930)
Beck Ö. Fülöp: Stein Aurél-érem (Magyar Nemzeti Galéria, 19–21. századi Gyűjtemény / Éremtár, 55.86-P)

Dél-ázsiai és dél-kelet ázsiai kéziratok a Keleti Gyűjteményben

357. Ójávai pálmalevél kézirat (MTA KIK KGy Ms Misc. 4)
Pálmalevélre írt, leporelló batak könyv, 19. sz. (MTA KIK KGy Ms Misc. 1)
Tárksja- avagy Garuda-purána halottaskönyv (MTA KIK KGy Ms Misc. 6)
Páli nyelvű buddhista kézirat (MTA KIK KGy Ms Misc. 5)
358. Szanszkrit kézirat, Kasmír, 1815. (MTA KIK KGy Szanszkrit O. 2)
A máhátmja-gyűjtemény kézirata (MTA KIK KGy Ms Misc. 44)
359. Szanszkrit kéziratos versgyűjtemény illusztrációja a 18. század végéről (MTA KIK KGy Szanszkrit O. 1)

A tibeti gyűjtemény

360. Tshul-khrims-rgya-mtsho Kőrosi Csoma Sándornak ismeretelméleti kérdésekről adott válaszainak kéziratából (MTA KIK KGy Ms Tib. 3)
361. Sangs-rgyas-phun-tshogs Kőrösi Csoma Sándornak nyelvészeti, irodalmi kérdésekről adott válaszainak kézirata és Csoma kapcsolódó autográf szószedetei (MTA KIK KGy Ms Tib. 8)
362. A bka' rgyud pa szerzetesrend 'brug pa ágához tartozó szerző híres vallástörténeti munkája. 18. századi nyomtatvány (MTA KIK KGy Ms Tib. 20)
A dge lugs pa szerzetesrend megalapítójának, Tsong kha pának a legismertebb munkája, a *Megvilágosodáshoz elvezető fokozatos út* (MTA KIK KGy Ms Tib. 14)
363. Bjambin Rincsen fényképe (MTA KIK Mft C 2472/5)
364. Orosz Gergely, *A catalogue of the Tibetan manuscripts and block prints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences Library of the Hungarian Academy of Sciences,* MTAK, Budapest, 2008–2009

364. Kőrösi Csoma Sándor, *Essay towards a Dictionary Tibetan and English,* Baptist Mission Press, Calcutta, 1834 (MTA KIK KGy 727.005)
Kőrösi Csoma Sándor, *A grammar of the Tibetan Language in English,* Baptist Mission Press, Calcutta, 1834 (MTA KIK KGy 722.990)

Arab kéziratok

366. 1735-ben másolt arab nyelvű kéziratos imádságos könyv (MTA KIK KGy Arab O. 41)
367. Ibn Hazm *Dzsamharat anszáb al-arab* című genealógiai munkájának indiai másolata (MTA KIK KGy Arab F. 7)
Az arab irodalom egyik leghíresebb misztikus versének, al-Búszírí *Burda* (A köpeny) című művének kiegészített változata (MTA KIK KGy Arab F. 3)

Az Akadémiai Könyvtár Rózsa György irányítása alatt

369. Rózsa György, 1995, Láng Klára felvétele (MTA KIK Mft C 3488/1)
371. Az egykori főigazgatói szoba a MTA palotájában, 1960-as évek eleje (MTA KIK Kt Ms 11.213)
372. *Tájékoztató a tudományos kutatás tervezésének, igazgatásának és szervezésének nemzetközi irodalmáról*, 1961. 1–6. szám
374. Az új könyvtárépület makettje a Középülettervező Vállalat tervei szerint, 1966 (MTA KIK Kt Ms 11.213)
375. Feljegyzés a Művelődési Minisztériumnak az Országos Széchényi Könyvtár és az MTA Könyvtára egyesítését illető állásfoglalásáról, Budapest, 1967. augusztus 3. (AL 215. MTA Könyvtára 756/1 30/67)
376. Az Iparművészeti Múzeum állásfoglalása a könyvtári faállványok cseréjét illetően, Budapest, 1966. július 15. (AL 215. MTA Könyvtára 82/4 622/1966)
377. Az Akadémiai Könyvtár raktára az 1960-as években (AL Fényképtár 5062)
378. Rejtő István fényképe, *Magyar Tudomány*, 1991. 7. 863.
Erdei Ferenc utasítása a Keleti Gyűjtemény könyvraktárának elköltöztetésére, Budapest, 1970. november 17. (AL 215. MTA Könyvtára 119/2 809/1970)
379. Fényképek az MTA Könyvtára raktári állapotairól, 1966, 1969 (MTA KIK Kt Ms 11.213)
A kétszintes elrendezés nyomán létrejött munkaszobák (MTA KIK Kt Ms 11.213)
380. Az ideiglenes könyvraktár fényképei az Akadémia palotájának 3. emeletén, az egykori kiállítótermekben (MTA KIK Kt Ms 11.213)
Törökbálinti raktár fényképe, 1983 (MTA KIK Kt Ms 11.213)
A könyvtári bejárat és előtér (MTA KIK Kt Ms 11.213)
Pálfalvi Lajos a katalógusteremben (MTA KIK Kt Ms 11.213)
381. Ünnepi ülés az MTA dísztermében, 1976 MTI felvétele (AL Fényképtár 4981)
381. Fénykép a Könyvtár alapításának 150. évfordulójára rendezett kiállítás megnyitójáról, MTI felvétele (AL Fényképtár 4951)
382. Képek a Könyvtár alapítása 150. évfordulójára rendezett kiállításról (AL Fényképtár 4935, 4940, 4934)
Az olvasóterem az 1970-es években (MTA KIK Kt Ms 11.213)
383. Könyvtári dolgozók csoportképe az 1976-ban, a 150 éves jubileum alkalmából rendezett kiránduláson a Duna-kanyarban (AL Gregorovicz Anikó gyűjteménye)
385. Az Akadémiai Könyvtár új épületének helyszínrajza, Rózsa György, *„Tudományok és művészségek szeretete…": Írások az MTA Könyvtáráról,* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 1986, 101.
Az Akadémia egykori bérházának Arany János utcai homlokzata, 1983 (MTA KIK Kt Ms 11.219)
386. Fényképek a bérház rakparti homlokzatáról, udvaráról, 1983 (MTA KIK Kt Ms 11.217)
Az új könyvtárépület Lőrinczi Edit belsőépítész által készített tervei, 1983 (MTA KIK Kt Ms 11.219)
388. Hirdetmény a bérház lakóinak, 1984. szept. 10. (MTA KIK Kt Ms 11.218)
Rózsa György a székház bokréta ünnepén (AL Fényképtár 7558)
Az 1. emeleti födémek helyén raktári szintek szerkezetépítése, 1985 (MTA KIK Kt Ms 11.219)
Fénykép az új tetőszerkezet építéséről, 1986 (AL Fényképtár 5979)
Fényképek az új könyvtárépület belső tereiről (MTA KIK Kt Ms 11.219)
Fénykép a Olvasószolgálat pultjáról (MTA KIK Mft C 3105)
Fénykép a Könyvtár új raktárhelyiségéről (MTA KIK Mft D 10236)
389. Rózsa György, amint beszédet mond az új könyvtárépület avatóünnepségén, 1988. november 3. (MTA KIK Kt Ms 11.219)
Az MTA Könyvtára 1988. november 3-án megnyitott vendégkönyvének első bejegyzései Pozsgay Imrétől, Berend T. Ivántól és Láng Istvántól (MTA KIK Kt Ms 11.220)
390. Braun Tibor fényképe (MTA KIK Mft C 3103/6)
391. Gregorovicz Anikó, Székely Dániel és Rózsa György a MISZON I. rendszertanácsán, Varsóban (AL Gregorovicz Anikó gyűjteménye)
392. Képek Teller Ede az Akadémiai Könyvtárban tett látogatásáról, mellette Rózsa György és Gregorovicz Anikó, 1991 (AL Gregorovicz Anikó gyűjteménye)
Rózsa György a kínai nagykövetet fogadja az Akadémiai Könyvtárban, 1989 (AL Fényképtár 7389)
394. Az Akadémiai Könyvtár székháza, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtári hálózata

397. Simon Mária Anna igazolványképe (AL 215. MTA Könyvtára 69/13)

397. Az MTA Automatizálási Kutató Intézet könyvtárának alaprajza, 1966
398. Mokányné Nagy Katalin egy könyvtáros kollégával (AL Fényképtár 5091)
400. Az MTA Állategészségügyi Intézet könyvtára, 1965 (AL Fényképtár 2955)
Az MTA Biológiai Kutató Intézet (1982-től Balatoni Limnológiai Kutatóintézet) régi (fent) és új (lent) könyvtára, 1967 (AL Fényképtár 3109)
Az MTA Történettudományi Intézet könyvtárának olvasóterme és raktára (AL Fényképtár 2938, 2936)
401. Az MTA Atommagkutató Intézetének könyvtára, 1975 (AL Fényképtár, jelzet nélkül)

Az Akadémiai Levéltár

403. *A' Magyar Tudós Társaság Alaprajza és Rendszabásai,* Pest, Trattner, Károlyi, 1831 és autográf fogalmazványa Toldy Ferenctől (MTA KIK Kt Tört. 2r 253)
Lejárat az Akadémia épületének pincesorába (AL Fényképtár 5343)
Az irattároló pincehelyiség előtere, 1964 (AL Fényképtár 5354)
Szelei László és Kiss Kálmánné, 1964 (AL Fényképtár 5365)
404. Az Akadémiai Levéltár iratanyagának egy része rendezés előtt, 1964 (AL Fényképtár 641)
A Tudományos Minősítő Bizottság iratanyagának raktárrésze (AL Fényképtár 5358)
Levéltári raktár, az előtérben Garai Lászlóné Lakos Katalin, 1966 (AL Fényképtár 5370)
Bejárat az Akadémiai Levéltár 3. emeleti irodahelyiségeibe, 1967 (AL Fényképtár 5387)
Az Akadémiai Levéltár dolgozói 1967 márciusában (AL Fényképtár 5387)
Szöllőssy László fényképe (AL Fényképtár 5408)
405. Az Akadémiai Levéltár dolgozói (AL Fényképtár 5405, 5406)
Az Akadémiai Levéltár irodahelyiségei és tömör raktára az MTA Nádor utcai irodaházában (AL Fényképtár 5404, 5403, 5401)
406. Körmendy Adrienne fényképe (Magántulajdon)
Wojtilla Gyula osztályvezetővé kinevezése utáni munkatársi ünnepség (AL Fényképtár 5391)
407. Akadémiai Levéltár műemlékterme, Velican-Patrus Dóra felvétele (Fotó MTA KIK)
Hay Diana látogatóknak bemutatja a Levéltárat, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
408. Akadémiai Levéltár műemléktermének, mennyezete Velican-Patrus Dóra felvétele (Fotó MTA KIK)

Moravcsik Gyula bizantinológus hagyatéka

409. Moravcsik Gyula fényképe (MTA KIK Mft D 2847)
410. Moravcsik Gyula fényképe hadifogolyként, 1916, másolat (MTA KIK Kt Ms 6562/44)
410. A Moravcsik-album (MTA KIK Kt Ms 2453/1)
411. Pecz Vilmos levelezőlapja, 1917. február 11. (MTA KIK Kt Ms 1234/58)
Babits Mihály levele Moravcsik Gyulának, Esztergom, 1941. július (MTA KIK Kt Ms 1235/4)
412. Moravcsik Gyulának az *Orden pour le Mérite* rendjel átvétele alkalmára készült magyar nyelvű beszédfogalmazványából, 1969 (MTA KIK Kt Ms 2454/2)
413. Brusznyai Árpád Démoszthenész-fordítása (MTA KIK Kt Ms 2298/24)
Basilius Magnus *Homiliae II*, kézirat, 11–12. sz. (MTA KIK Kt K 493)

A Szabó Lőrinc-gyűjtemény

415. Szabó Lőrinc Akadémiai Könyvtári olvasójegye, 1930 (MTA KIK Kt Ms 4676/64)
416. Baumgarten-díjjal kitüntetett írók nyilatkozatainak lapkivágata (MTA KIK Kt Ms 4677/4–20. mell.)
Szabó Lőrincről könyvtárszobájában készült fényképek, 1944, 1955 (Magántulajdon)
417. Szabó Lőrinc *Anyám mesélte*, autográf fogalmazvány (MTA KIK Kt Ms 6282/63)
419. Szabó Lőrinc és Weöres Sándor közös fényképe, 1950-es évek (Magántulajdon)
Weöres Sándor által írott felszólítás Szabó Lőrincnek a kölcsönzött könyvek visszavitelére (MTA KIK Kt Ms 4676/68)
420. Babits Mihály *Esti kérdés* című versének autográf fogalmazványa (MTA KIK Kt Ms 2283/2)
421. Tóth Árpád rajza és költeményéhez írt jegyzetei (MTA KIK Kt Ms 4700/369)
Pandora folyóirat első száma, 1927 (MTA KIK Folyóirattár 303.173)
422. Szabó Lőrinc *Az Árny keze* című költeményének autográf fogalmazványa (MTA KIK Kt Ms 4654/369)

Ligeti Lajos hagyatéka

423. Ligeti Lajos fényképe egyetemi leckekönyvében (MTA KIK Kt Ms 6482/121)
424. Ligeti Lajos által szerkesztett önképzőköri lap, 1917 (MTA KIK Kt Ms 6482/97)
Ligeti Lajos irodalmi jutalomdíjának alapítólevele, 1920 (MTA KIK Kt Ms 6482/95)
425. Ligeti Lajos leckekönyve Németh Gyula és Goldziher Ignác bejegyzésével (MTA KIK Kt Ms 6482/121)
426. Ligeti Lajos autográf útvonaltérképe belső-mongóliai útjáról, 1929 (MTA KIK Kt Ms 6482/160)
427. Ligeti Lajos kínai nyelvű útlevele, 1929 (MTA KIK Kt Ms 6482/214)
428. Miniszteri olvasási engedély Ligeti Lajos számára a meshedi könyvtárba, 1936 (MTA KIK Kt Ms 6483/6)

428. Ligeti Lajos naplótöredéke Perzsián át Afganisztánba tartó útjáról, 1936 (MTA KIK Kt Ms 6483/26)
Ligeti Lajos japán tartózkodási engedélye, 1940 (MTA KIK Kt Ms 6483/31)
429. Bjambin Rincsen levele Ligeti Lajosnak Moszkvából, 1952. október 14. (MTA KIK Kt Ms 6498/145)
430. Ligeti Lajos, 1943, Seres János ceruzarajza (MTA KIK Kt Ms 6502/206)
Ligeti Lajos a Kruzsokban, részlet a Pais Dezső 70. születésnapjára készített Pais-albumból, 1956, másolat (MTA KIK Kt Ms 6502/336)
431. Ismeretlen alkotó rajza Ligeti Lajosról, 1970 (MTA KIK Kt Ms 6502/207)

Tudományos szakkönyvtár – országos közfeladatokat ellátó intézmény

432. Könyvtár épületéről készült fényképek, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
434. Engel Pál fényképe, másolat (Fotó MTA KIK)
437. Engel Pál lemondó levele Glatz Ferencnek az MTA elnökének, Budapest, 1996. december 9. (AL 215 MTA Könyvtára 757)
439. Emlékeztető a Könyvtári Bizottság 1998. február 16-i üléséről (AL 215 MTA Könyvtára 757)
440. Domsa Károlyné, 2004, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
441. Rózsa György 80. születésnapja alkalmából rendezett Akadémiai Könyvtári ünnepség, Láng Klára felvételei (MTA KIK Kt Ms 11.222)
442. Olvasószolgálat a 2000-es évek közepén, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
443. Katona Jánosné és Haffner Rita a törökbálinti raktárban, 2011 (Magántulajdon)
444. Grafikus felületű Aleph online katalógus bejelentkező felülete, 2001–2025, screenshot
Pápai Páriz peregrinációs album digitalizált verziójának internetes bejelentkező felülete, 2004, screenshot
445. Miklóssy Endre és Isztray Botond, Lackfi János és Tatár Sándor a 2008-as könyvfesztiválon, az Akadémiai Könyvtár standjánál, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
446. *Kossuth Lajos Országgyűlési- és Törvényhatósági Tudósításai* című kiállítás megnyitója, Láng Klára felvételei (MTA KIK Kt Ms 11.222)
A Rákóczi-kiállítás termének részlete és megnyitója, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
447. A Könyvtár alapítása 175. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi megemlékezés, Láng Klára felvételei (MTA KIK Kt Ms 11.222)
Koszorúzás Szirákon a Teleki család kriptája előtt, Láng Klára felvételei, 2001 (MTA KIK Kt Ms 11.222)
448. Könyvtári dolgozók csoportképe a sziráki kastély előtt, 2001, Láng Klára felvétele (MTA KIK Kt Ms 11.222)
448. *Örökségünk, élő múltunk: gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában,* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 2001
A 175. évforduló alkalmából rendezett kiállítás a Vasarely-teremben, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
449. Lukács György dolgozószobájában, *Lukács György élete képekben és dokumentumokban,* Corvina, Budapest, 1980, 246.
Lukács György látogatójegye az Akadémiai Könyvtárba, 1954 (MTA KIK Kt Ms 2834/97)
A Teleki-kiállítás megnyitójának képei, 2005, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
450. Náray-Szabó Gábor, 2011, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
451. Csoportkép Domsa Károlyné búcsúztatásakor, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Téglási Ágnes, 2010, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
452. Könyv-örökbefogadó programok, 2007–2009, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
452. Agora-programok képei, 2007–2012, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
453. John Lukacs látogatásának képei, 2009, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
A Selyemút rejtett kincsei című kiállítás megnyitójának képei, 2007, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
A Selyemút rejtett kincsei: Stein Aurél és az Ezer Buddha barlangtemplomok, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Budapest, 2007
454. A *Kéziratos Kincsek a Könyvtár Keleti Gyűjteményében* című kiállítás megnyitójának képei, 2007. május 7., Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
A Radnóti-kiállítás megnyitójának képei, 2009, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
455. *Százötven éves Az ember tragédiája* című kiállítás terme és plakátja, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Az MTA Könyvtára honlapjának sajtóbemutatója, 2009, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Gábor Dénes-honlap bejelentkező felülete, 2010, screenshot
Az Akadémiai Könyvtár honlapja, 2026, screenshot
457. A TÁMOP-támogatással 2010-ben megvalósuló konferenciaterem, Láng Klára felvételei (Fotó MTA KIK)
459. Czeglédi Katalin, 2013, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Monok István, 2019, Velican-Patrus Dóra felvétele (Fotó MTA KIK)
460. Holl András, 2011, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Kalydy Dóra a 2023-as LIBER-konferecián, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
462. Olvasóterem 2010-es évek első felében, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
463. Molnár Andrea, 2016, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
Freund Tamás a 2023-as LIBER- konferencián, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)

464. A Keleti Gyűjtemény és az Indira Gandhi National Centre for the Arts közös *A Kelet bűvöletében* című kiállításán készült csoportkép, New Delhi, 2015, (Fotó MTA KIK)
465. Lovász László megnyitja a *Teleki József és az Akadémiai Könyvtár* című kiállítást 2019-ben, Szigeti Tamás felvétele (Fotó MTA)
Szabó Ádámnak, a kiállítás kurátorának tárlatvezetése, Szigeti Tamás felvétele (Fotó MTA)
A *Teleki József és az Akadémiai Könyvtár* című kiállítás egyik tárlója, Szigeti Tamás felvétele (Fotó MTA)
A kiállításhoz kapcsolódó tanulmánykötet: *Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*, Magyar Tudományos Akadémia és Információs Központ, Budapest, 2019
Vas Viktória és Budai-Király Tímea, 2026 (Fotó MTA KIK)
466. Az Akadémia megalapításának 200. évfordulója alkalmából megrendezett *Borúra derű: A 200 éves Akadémia kincsei* című kiállítás képei, Szigeti Tamás felvételei (Fotó MTA)
467. Rozsondai Marianne és Rozsondai Béla adományozása alkalmából rendezett ünnepség képei, 2025, Szigeti Tamás felvételei (Fotó MTA)
468. Képek a koszorúzásról a sziráki Teleki–Degenfeld sírboltban, 2026 (Fotó MTA KIK)
A sziráki Teleki–Degenfeld sírbolt koszorúzása alkalmából 2026-ban készített csoportkép a Könyvtár dolgozóiról (Fotó MTA KIK)

A figyelő kartonoktól a virtuális olvasójegyig

469. Akadémiai Könyvtár korábbi olvasóterme az 1949 utáni berendezéssel, 1960 (MTA KIK Kt Ms 11.213)
470. A Könyvtár olvasóterme 1988-től, Láng Klára felvétele (Fotó MTA KIK)
473. Olvasótermi kérőlapok, látogatójegyek, kölcsönzési elismervények formanyomtatványai (MTA KIK Kt jelzet nélkül)
474. A kölcsönzők és a dokumentumok kölcsönzési nyilvántartásainak forgatható rekeszei (MTA KIK Kt AL Fényképtár 5043/21)
Nyomtatott segédletek az Aleph számítógépes katalógus használatához, 1998 (MTA KIK Tájékoztatási és Olvasószolgálati Osztály, jelzet nélkül)
475. MTA KIK Hírlevél pdf-en és online bejelentkező felülete
476. Haffner Rita, Kapus Erika, Tömöry Pál, *Szolgáltatásaink új irányai,* Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2010. 4. 154.
Bemutató előadás a Könyvtár olvasótermében (Fotó MTA KIK)
477. A kötészeti részleg helyisége (MTA KIK Kt AL Fényképtár 5100/31; MTA KIK Kt Ms 11213)
478. Olvasószolgálati munkatársak, 1988 (Magántulajdon)
479. Egykori olvasószolgálati munkatársak: Bánhegyi Zsolt, Bodor Mihály, Büky Béláné, Haffner Rita, Isztray Botond, Kohl Gyula, Kosztadinov Anikó, Paál Zoltánné, Pétervári Lászlóné, Petrecz Istvánné és Tóth Kálmán portréja (Fotó MTA KIK)
479. Csoportkép Pétevári Lászlóné búcsúztatója alkalmából, 2006 (Magántulajdon)

Radnóti Miklós hagyatéka

480. Radnóti Miklós fényképe (MTA KIK Kt Ms 2660/51)
Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni fényképe (MTA KIK Kt Ms 2678/57)
481. Radnóti Miklós *Bori notesze* (MTA KIK Kt Ms 2645/25)
Radnóti Miklós, *Páris*, autográf versfogalmazvány (MTA KIK Kt Ms 2632/97)
482. Klementine Tschiedel levele Radnóti Miklósnak, 1928 (MTA KIK Kt Ms 2649/102)
Radnóti Miklós levele Gyarmati Fanninak, 1930 (MTA KIK Kt Ms 2646/47)
483. Rajzok Gyarmati Fanni 1935-ös naplójából (MTA KIK Kt Ms 2669/3)
Gyarmati Fanni 1936-os gyorsírásos naplója (MTA KIK Kt Ms 2669/4)
Buday György Radnóti Miklósnak készített ex librise (MTA KIK Kt Ms 2669/4)
Gyarmati Fanni fényképe (MTA KIK Kt Ms 2645/50)
484. Radnóti Miklós állampolgársági bizonyítványának 1941-ben készült, hitelesített másolata (MTA KIK Kt Ms 2645/27)
Radnóti Miklós levélfogalmazványa Zolnai Bélának, 1943. április 23. (MTA KIK Kt Ms 2646/18)
Radnóti Miklós zsebnaptára, 1943. május 7-i bejegyzésével (MTA KIK Kt Ms 2644/17)
485. Glatter Jakabné Grosz Ilona fényképe (MTA KIK Kt Ms 2660/358)
Glatter Jakab fényképe(MTA KIK Kt Ms 2660/353)

A Hadik-Barkóczy-hagyaték

486. Györffy György, G. Fábri Zsuzsa felvétele (MTA KIK Mft D 10.341)
Hadik-Barkóczy Endre fényképe (Wikimedia Commons)
487. Barkóczy János, 1860, Adolf Dauthage litográfiája (Wien Museum Online Sammlung W 440)
488. Bakóczy család címere (Wikimedia Commons)
Barkóczy Ferenc, 1859, Lauffer és Stolp litográfiája (Wien Museum Online Sammlung W 9892)
489. Christoph Heinrich von Berger, *Commentatio de personis vulgo larvis seu mascheris von der Carnavals-Lust…* Frankfurt, 1723; benne: Johann Christoph von Bartenstein báró címeres ex librise (MTA KIK RA-100.305)
Correspondance de monsieur le marquis de Montalembert… London, 1777 (MTA KIK RA-100.052)
Ex libris a Meskó család bárói ágának címerével, *Statistische Aufklärungen über wichtige Theile und Gegenstände der österreichischen Monarchie…* Göttingen, 1995–1802 (MTA KIK RA-100.185)

489. *A. M. Meissners Skizzen…* Karlsruhe, 1789 (MTA KIK BA 100.228)
490. Hugo Grotius, *De veritate religionis Christianae,* Apud Franciscum vander Plaats, Amstelaedami MDCCIX [1709] (MTA KIK RB-100.144)
Beniczky Péter, *Magyar rithmusok,* Pozsony, 1771 (MTA KIK RB-100.222)

Erdélyi János kéziratos hagyatéka, az Erdélyi Tár

493. Erdélyi János, 1865, Schrecker Ignácz felvétele (MTA KIK Kt Ms 1410/52)
Erdélyi Pál, Schmidt Ede felvétele (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
494. Szemere Bertalan beszéde, 1848, autográf fogalmazvány (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
495. Petőfi Sándor *Nemzeti Dal*ának Landerer–Heckenast nyomdagépén készült első példánya (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
A *Nemzeti Dal* Kálózdi János-féle megzenésítésének Vahot Imre által kiadott példánya, Pest, 1848 (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
Petőfi Sándor *A királyokhoz* című versének Landerer–Heckenast nyomdagépén készült első példánya (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
496. Erdélyi János hagyatékának dobozai és tékái (Fotó MTA KIK Kt)
Kazinczy Ferenc Széchenyi Istvánhoz írott versének kézirata Erdélyi János autográf megjegyzésével (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
497. Madách Imre Erdélyi Jánosnak írott levele, Alsósztregova, 1862. szeptember 13. (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
Arany János levele Erdélyi Jánosnak, Szalonta, 1847. február 17. (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
498. Az Erdélyi János-féle népköltési gyűjtemény nyomdába leadott kézirata (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
Erdélyi János naplója, 1844 (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
499. Kölcsey Ferenc első ismert autográf verskézirata, 1806 (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
Somosi János úti jegyzetei, 1814 (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)
500. Jókai Mór *Fekete gyémántok* című regényének kéziratlapja (MTA KIK Kt Erdélyi Tár, jelzet nélkül)

A Szakinformatikai Osztály

502. Az Informatikai és Tudományelemzési Kutatási Főosztály bejárata a palota 3. emeletén, 1984 (MTA KIK Kt AL Fényképtár 5096/20)
502. Eugene Garfield, *Library of the Hungarian Academy of Science Builds Computerized Information Services on ISI's Data Base,* Essays of an Information Scientist, 2. 5–7.
Rózsáné Nagydiósi Stella és Klein Ágnes fényképe, 1984 (AL Fényképtár 5093/1)
503. Békefi József az Informatikai Osztály termében a székház 3. emeletén, 1980-as évek második fele (AL Fényképtár 5096/20)
504. Idővonal: a Science Citation Index-től a Web of Science-ig, a nyomtatott kötetektől az adatbázis online elérhető változatáig
Az MTA Könyvtár repozitóriumának bejelentkező felülete, sreenshot
507. A Szakinformatikai Osztály dolgozóinak csoportképe, 2025 (Magántulajdon)

A Magyar Tudományos Művek Tára

508. *A Magyar Tudós Társaság igazgatóságának jelentése a ' társaság '1837-beli munkálkodásairól* (MTA KIK Folyóirattár T313.902)
509. Az Magyar Tudományos Művek Tárában feltüntetett historikus publikációs adatok, screenshot az MTMT honlapjáról
A Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont publikációs adatainak megjelenítése az Magyar Tudományos Művek Tára honlapján, screenshot az MTMT honlapjáról

Elektronikus Információszolgáltatás Nemzeti Program

513. A kelet-közép-európai konzorciumok találkozóján résztvevők csoportképe, 2023 (Fotó MTA KIK)
517. A határon túli tagintézmények információs napján résztvevők csoportképe, Láng Klára felvétele, 2022 (Fotó MTA KIK)
518. Monok István megnyitja az 2017-es *Focus on Open Science* konferenciát, és a konferencia résztvevői (Fotó MTA KIK)
519. A 2024-es a *Focus on Open Science* konferencián Tiberius Ignat, Eva Mendez, Julien Roche és Maróthy Szilvia (Fotó MTA KIK)
Az EISZ-Programtanács ülésének résztvevői, 2025 (Fotó MTA KIK)

A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály egykor és ma: a tudománymetria hazai inézményesülése

522. Braun Tibor (Fotó MTA KIK)
Scientometrics folyóirat borítója
523. Soós Sándor, a TTO vezetője a Liber Konferencián 2023-ban
525. Pálinkó Éva előadást tart a 2016-os Bolyai-napon. AL Fényképek, Bolyai Ösztöndíj, 2016

526. Freund Tamás a az Akademiai Könyvtár megalapításának 200. évfordulója alkalmából rendezett ünnepi szakmai napon, Szigeti Tamás felvétele (Fotó MTA)
592. Teleki József könyvtárának supralibrosa (MTA KIK RKGy 543.493

Felhasznált irodalom

A Budapesti… 1936 – *A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja*, Budapest, 1936.

A Magyar Tudományos… 1900 – A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1899-ben, Magyar Könyvszemle, 1900.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1961 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1960. évi beszámoló jelentése, III. Hálózati munka,* kézirat, Budapest, MTAK, 1961.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1967 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1966. évi munkaterve és beszámolója,* Budapest, MTAK, 1967.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1970 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1969. évi beszámoló jelentése,* Budapest, MTAK, 1970.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1973 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1972. évi beszámoló jelentése,* Budapest, MTAK, 1973.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1978 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1977. évi beszámoló jelentése,* Budapest, MTAK, 1978.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1979 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1978. évi beszámoló jelentése,* Budapest, MTAK, 1979.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1989 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1988. évi beszámoló jelentése és 1989. évi programja,* Budapest, 1989.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1991 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1990. évi beszámoló jelentése,* Budapest, 1991.

A Magyar Tudományos Akadémia… 1994 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1993. évi beszámoló jelentése,* Budapest, 1994.

A Magyar Tudományos Akadémia… 2009 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 2008. évi beszámoló jelentése,* Budapest, 2009.

A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai… 1914 – *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje 1915*, Budapest, MTA, 1914.

A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai… 1936 – *A Magyar Tudományos Akadémia alapszabályai és ügyrendje,* Budapest, MTA, 1936.

A M. Tud. Akadémia… 1906 – *A M. Tud. Akadémia jegyzőkönyvei*, Akadémia Értesítő, 1906.

Abaffy 2001 – Abaffy Csilla, *Magyar nyelvemlékek és másolataik az MTA Könyvtárának Kézirattárában* = Örökségünk, élő múltunk: Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában, szerk. Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 2001 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 37(112))

Ács 2004 – Ács Tibor, *Bolyai János új arca – a hadi mérnök*, Budapest, Akadémiai, 2004 (Magyar Tudománytörténeti Intézet Tudományos Közleményei, 38.)

Adománné Zolnai–Zolnai 2010 – Adománné Zolnai Dóra, Zolnai László, *Quo vadis, tudományos publikációs adattár?* Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2010/5.

Altmann 1984 – *Reformatio Sigismundi*, Augsburg, Lukas Zeissenmair, 1497 [Facsimile-Ausgabe], mit einem Nachwort von Ursula Altmann, Leipzig, 1984 (Bibliothek seltener Bücher, 1.)

Altundaş 2022 – Uğur Altundaş, El-Ferec Ba'de' ş-şidde [tercümesi] = Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/el-ferec-ba-de-s-sidde-tercumesi-molla-lutfi

Angyal 1903 – Angyal Dávid, *A Magyar Tudományos Akadémia és az önkényuralom,* Budapesti Szemle a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából, 116/322.

Apor 1978 – *Jubilee Volume of the Oriental Collection, 1951–1976. Papers Presented on the Occasion of the 25th Anniversary of the Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences*, ed. Éva Apor, Budapest, MTAK, 1978 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 2.)

Apor 2001 – Apor Éva, *Kégl Sándor és az Akadémia Könyvtára = Örökségünk, élő múltunk: Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, Budapest, MTAK, 2001.

Apor 2002 – *David Kaufmann Memorial volume*, ed. Éva Apor, Budapest, LHAS, 2002.

Apor–Kelecsényi 1997 – Apor Éva, Kelecsényi Ágnes, *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Keleti Gyűjtemény. Oriental Collection Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Budapest, MTAK, 1997.

Apor–Ormos 2005 – *Goldziher Memorial Conference,* ed. Éva Apor, István Ormos, Budapest, LHAS, 2005 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 12.)

Apor–Wang 2002 – *Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*, ed. Éva Apor, Helen Wang, Budapest–London, MTAK–British Museum, 2002 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 11.)

Apor–Wang 2007 – *Supplement to the Catalogue of the Collections of Sir Aurel Stein in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*, ed. Éva Apor, Helen Wang, Budapest, MTAK 2007 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 13.)

Arany 1888–1889 – Arany János *levelezése íróbarátaival, I–II.*, Budapest, Ráth Mór, 1888–1889.

Assmann–Assmann 2001 – Assmann, Aleida, Assmann, Jan, *Kánon és cenzúra: Irodalmi kánon és kanonizáció*, szerk. Rohonyi Zoltán, Budapest, Osiris, Láthatatlan Kollégium, 2001 (Szemeszter)

B. Szabó 1997 – B. Szabó László, *Bártfai Szabó László: egy tudós történész portréja,* Budapest, Herminamező Polgári Köre, 1997.

Balla 2002 – Balla Tibor, *A honvédtisztképzés irányítóinak arcképcsarnoka. A magyar királyi Honvéd Ludovika Akadémia igazgatói és parancsnokai 1872–1945,* Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2002.

Ballagi 1921 – Ballagi Aladár, *Emlékezés Goldziher Ignácra*, Vasárnapi Újság 68(1921/23).

Ballagi 1934 – Ballagi Aladár, *Élő tanítások: Ballagi Aladár kisebb munkái*, Cegléd, 1934.

Baránszky-Jób 1978 – Baránszky-Jób László, *Szabó Lőrinc* = Baránszky-Jób László, *Élmény és gondolat,* Budapest, Magvető, 1978.

Bárczi–Benkő 1956 – *Emlékkönyv Pais Dezső hetvenedik születésnapjára. Nyelvészeti tanulmányok,* szerk. Bárczi Géza, Benkő Loránd, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956.

bártfai Szabó 1926 – bártfai Szabó László, *Adatok a Magyar Tudományos Akadémia történetéhez 1825–1849-ig = Adatok a Magyar Tudományos Akadémia és a XIX. század első felének történetéhez,* I., Budapest, MTA, 1926.

Bártfai Szabó 1947 – Bártfai Szabó László, *Viszota Gyula*, Századok, 1947.

Beer 1929 – *Faksimile-Ausgabe des Mischnacodex Kaufmann A 50*, mit Genehmigung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften in Budapest besorgt von Georg Beer, Haag, Nijhoff, 1929.

Benkő 1975 – *Bolyai-levelek*, szerk. Benkő Samu, Bukarest, Kriterion, 1975.

Benkő 2014 – *Stációk és tárgyak: Ady Endre és az Ady család tárgyi hagyatéka,* szerk. Benkő Andrea, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2014.

Bereczky 1978 – Bereczky László, *Beszélgetés Haraszthy Gyulával*, Könyvtáros, 1978/7.

Berlász 1956 – Berlász Jenő, *Az Akadémiai Könyvtár történetének vázlata*, Magyar Könyvszemle, 1956/3.

Berlász 1957 – Berlász Jenő, *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának átalakulása*, Budapest, Akadémiai Könyvtár, 1957 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 4.)

Berlász 1960 – Berlász Jenő, *A könyvtár története, feladatköre, kapcsolata az Akadémiával = A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1961,* szerk. Rózsa György et al., Budapest, MTA Könyvtára, 1960.

Berlász 1981 – Berlász Jenő, *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1867*, Budapest, OSZK, 1981.

Berlász–Sz. Németh 1956 – Berlász Jenő, Sz. Németh Mária, *Az Akadémiai Könyvtár múltja és jelene*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 2.)

Berzeviczy 1919 – Berzeviczy Albert, *Elnöki jelentés az Akadémia működésének a múlt hónapok alatti felfüggesztéséről,* Akadémiai Értesítő, 1919.

Berzeviczy 1933 – Berzeviczy Albert, *A Goldziher-féle levelezésgyüjtemény történetéhez,* Akadémiai Értesítő, 1933.

Bibó 1979 – Bibó István, *A rákoskeresztúri egykori Podmaniczky-Vigyázó kastély története*, Budapest, MTAK, 1979 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 8(83))

Bicskei 2021 – Bicskei Éva, *„Híres magyar könyvtár" Jancsó Imre történelmi gyűjteményei*, Látkép 6(2021), Gyűjtemények, kiállítások.

Bicskei–Ugry 2018 – *150 éves az Akadémia Székháza*, szerk. Bicskei Éva, Ugry Bálint, Budapest, MTA BTK, 2018.

Bilicsi 2018 – *A MARC21 szerinti katalogizálás bevezetése az MTA Könyvtár és Információs Központban,* szerk. Bilicsi Erika, Budapest, MTA KIK, 2018 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 39(114))

Bilicsi–Holl 2024 – Bilicsi Erika, Holl András, *Modern tudományos publikálási technikák könyvtáros szemmel*, Magyar Tudomány, 2024/7.

Bíró-Balogh 2017 – *Különben magyar költő vagyok. Radnóti Miklós levelezése,* I., szerk. Bíró-Balogh Tamás, Budapest, Jaffa Kiadó, 2017.

Bíróné Vasvari–Telcs 1986 – Bíróné Vasvari Lilian, Telcs András, *Publikációs Adatbank az MTA Könyvtárában,* Könyvtári Figyelő, 1986/2.

Bognár 1956 – Bognár Rezső, *Főtitkári beszámoló*, Magyar Tudomány, 1956.

Bolyai 1832 – Bolyai Farkas, *Tentamen juventutem studiosam in elementa matheseos purae, elementaris ac sublimioris... introducendi. Appendix scientiam spatii absolute veram exhibens: a veritate aut falsitate axiomatis XI. Euclidei... independentem...*, Marosvásárhely, Református Kollégium, 1832.

Bóka 1947 – Bóka László, *Magyar Lublóváry Akadémia*, Haladás, 1947. febr. 13, 3. évf., 7. szám.

Brisits 1928 – *A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke*, összeáll. Brisits Frigyes. Budapest, 1928.

Bruckner 2016 – Bruckner Éva, *Egy elfelejtett magyar elit iskola: a késmárki líceum,* Polgári Szemle, 2016/4–6.

Buziássy 1938 – Buziássy Károly, *Budapest közművelődési viszonyai*, Statisztikai Közlemények 1938/3.

Buziássy 1944 – *Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve*, (XXXII. évf.), 1944, szerk. Buziássy Károly, Budapest, Székesfőváros Statisztikai Hivatalának kiadása, 1944.

Catalogus librorum... 1886 – *Catalogus librorum saeculo XV impressorum quotquot in Bibliotheca Academiae Litterarum Hungaricae asservantur,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága, 1886.

CIH 1970 – *Catalogus Incunabulorum quae in Bibliothecis Publicis Hungariae asservantur,* I–II., ed. Sajó, Géza, Soltész, Erzsébet, Budapest, MTA, 1970.

Czinege 2024 – *„…a Tudós Társaság dolgában". Válogatás Széchenyi István gróf levelezéséből,* s.a.r., a bevezető tanulmányt és a jegyzetek írta Czinege Szilvia, Budapest, MTA–HUN REN, 2024.

Csapodi 1958 – Csapodi Csaba, *Könyvkonzerválás és restaurálás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, Magyar Könyvszemle, 1958/2.

Csapodi 1964 – Csapodi Csaba, *Az Akadémiai Könyvtár kézirattárának gyarapodása 1963-ban*, Magyar Tudomány, 1964/5.

Csapodi 1965 – Csapodi Csaba, Állományvédelmi módszerek és eredmények az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában és Régi Könyv Gyűjteményében, Budapest, MTAK, 1965 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 44.)

Csapodi 1966 – Csapodi Csaba, *Az úgynevezett „Liber de septem signis". Kyeser „Bellifortis"-ának töredékéről*, Magyar Könyvszemle, 1966/3.

Csapodi 1967 – Csapodi Csaba, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnyomtatvány-gyűjteménye*, Budapest, MTAK, 1967 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 53.)

Csapodi 1972 – Csapodi Csaba, *Történészhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában,* I., Századok, 1972/6.

Csapodi 1973 – Csapodi Csaba, *A „Magyar Codexek" elnevezésű gyűjtemény (K 31 – K 114)*, Budapest, MTAK, 1973 (A Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 5.)

Csapodi 1975 – Csapodi Csaba, *Történészhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában,* II., Századok, 1975/3–4.

Csapodi 1978 – Csapodi Csaba, *Történészhagyatékok a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában,* III., Századok, 1978/2.

Csapodi 1985 – *Catalogus collectionis codicum latinorum et graecorum K 393 – K 500,* comp. Csaba Csapodi, Budapest, MTAK, 1985 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 16.)

Csapodi–Tóth–Vértesy 1987 – *Magyar könyvtártörténet*, szerk. Csapodi Csaba, Tóth András, Vértesy Miklós, Budapest, Gondolat, 1987.

Csánki [1907] – Árpád és az Árpádok történelmi emlékmű, szerk. Csánki Dezső, Budapest, Franklin [1907].

Császár 1930 – Császár Elemér, *Ferenczi Zoltán emlékezete*, Budapesti Szemle, 1930, 218. kötet.

Csengery 1870 – Csengery Antal, *Történeti tanúlmányok és jellemrajzok,* II., Pest, 1870.

Csirkés 2003 – *Függőkert: Orientalisztikai tanulmányok,* szerk. Csirkés Ferenc Péter et al., Budapest, Argumentum, 2003.

Csoma de Kőrös 1835 – Csoma de Kőrös, Alexander, *Analysis of a Tibetan Medical Work*, JABS, 1835 (27, January).

Csoma de Kőrös 1910, 1916, 1944 – Csoma de Kőrös (ed. transl.), E. Denison Ross (ed.), Mahāmahopādhyāya Satis Chandra Vidyābhūsana (ed.) *Sanskrit-Tibetan-English vocabulary: being an edition and translation of the Mahāvyutpatti.* Vol. 1. Calcutta, The Asiatic Sorciety, 1910, vol. 2. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1916; vol. 3. Calcutta, Asiatic Society of Bengal, 1944. (Memoirs of the Asiatic Society of Bengal 4)

Csontosi 1887 – Csontosi János, *Emlékirat a Nemzeti Casino könyvtáráról*, Magyar Könyvszemle, 1887/1–6.

Csorba 2011 – Csorba László, *A római magyar követ jelenti… A magyar-olasz kapcsolatok története 1945–1956,* Budapest, 2011.

Csorba–Fodor 2018 – Csorba György, Fodor Gábor, *Mosony Lipót – történeti kutatás és magyar kultúrpolitika Konstantinápolyban,* 1914–1916, Századok, 152(2018).

Csorba–Sudár 2003a – Csorba György, Sudár Balázs, *Szilágyi Dániel és a magyar orientalisztika = Orientalista Nap*, szerk. Birtalan Ágnes, Yamaji Masanori, Budapest, 2003.

Csorba–Sudár 2003b – Csorba György, Sudár Balázs, *Egy magyar antikvárius Isztambulban: Szilágyi Dániel = Függőkert: Orientalisztikai tanulmányok,* szerk. Csirkés Ferenc Péter et al., Budapest, Argumentum, 2003.

Damna Scientiae Hungaricae 1947 – *Damna Scientiae Hungaricae: Devastationes in Bello Mundi Altero Ortae, Editio Ministerii Cultuum et Istructionis Publicae*, Budapest, 1947.

Darabos–Domsa 1975 – *Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány indexe 1840–1970,* I-III., szerk. Darabos Pál, Domsa Károlyné, Budapest, MTAK, 1975 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 73–75.)

Dezsényi 1967 – Dezsényi Béla, *Trócsányi Zoltán nyolcvan éves = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve,* 1965–66, Budapest, OSZK, 1967.

Dezső 1894 – *A Sárospataki Állami Tanítóképezde (XII-ik) értesítője az intézet huszonöt éves múltjáról s 1894/5. tanévi állásáról,* szerk. Dezső Lajos, Sárospatak, Steinfeld Jenő, 1894.

Dévényi 2010a – Dévényi Kinga, *Tartalmi feltárás, konzerválás, digitalizálás: az MTAK Csoma-gyűjteménye a XXI. században,* Magyar Tudomány 171 (2010/1.)

Dévényi 2010b – Dévényi Kinga, *Kégl Sándor levelei Goldziher Ignáchoz = Varietas delectat: tanulmányok Kégl Sándor emlékére*, szerk. Dévényi Kinga, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 2010.

Dévényi 2010c – *Varietas delectat: tanulmányok Kégl Sándor emlékére*, szerk. Dévényi Kinga, Budapest, MTAK, 2010 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 14.)

Dévényi 2016 – Dévényi Kinga et al., *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Leiden–Budapest, Brill–MTAK, 2016.

Dévényi 2025 – Kinga Dévényi, *A Preliminary catalogue of documents of the Ignaz Goldziher archive at the National Library of Israel*

(January 2025) https://albert.ias.edu/20.500.12111/8378, https://doi.org/10.48706/ws6e-jf76.

Dévényi–Abdul-Fattah–Fiedler 2016 – *Catalogue of the Arabic Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* ed. Dévényi, Kinga, Munif Abdul-Fattah, Fiedler, Katalin, Leiden–Budapest, Brill–MTA KIK, 2016. (Oriental Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences, 4.)

Dévényi–Kelecsényi 2013 – Dévényi Kinga, Kelecsényi Ágnes, *Új kihívások előtt a Keleti Gyűjtemény,* TMT, 2013, 4. sz.

Dévényi-Kelecsényi 2017 – Dévényi Kinga, Kelecsényi Ágnes, *Keleti Gyűjtemény = Calliotheca. Kincsek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából,* összeáll. Horányi Károly, Budapest, MTA KIK, 2017.

Dévényi-Schmidtke 2020 – Kinga Dévényi, Sabine Schmidtke, *The Published Correspondences of Ignaz Goldziher,* 2020. https://hdl.handle.net/20.500.12111/7928, https://doi.org/10.48706/XSDD-CQ10

Dézsi 1928 – Dézsi Lajos, *A gr. Vigyázó alapítvány és a magyar tudomány politika*, Szeged, Széphalom-Kör, 1928, (különnyomat a Széphalom 1928/11–12. számából)

Divald 1917 – Divald Kornél, *A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei,* Budapest, MTA, 1917.

Dóbék 2021 – Dóbék Ágnes, *Barkóczy Ferenc (1710–1765) egri püspök könyvtára,* Budapest, MTA KIK, 2021 (A Kárpát-medence koraújkori könyvtárai, 11.)

Dobszay 2019 – *Eötvös Loránd emlékalbum,* szerk. Dobszay Tamás et al., Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.

Domokos–Paládi-Kovács 1986 – Domokos Péter Pál, Paládi-Kovács Attila, *Hunfalvy Pál életútja*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1986 (A múlt nagy tudósai)

Domsa 2002 – Domsa Károlyné, *Az ODR egy tagkönyvtár szemszögéből: a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának részvétele az ODR-programban*, Könyvtári Levelező/Lap, 2002/11.

Döbrentei 1835 – Döbrentei Gábor, *A' Magyar Tudós Társaság Tudósításai, Magyar tudós társasági jelentés,* Tudományos Gyűjtemény, 8. kötet, 1835.

Duka 1885a – *Kőrösi Csoma Sándor dolgozatai, Ö*sszegyűjtötte és életrajzzal bevezette Duka Tivadar, Budapest, MTA, 1885.

Duka 1885b – *The life and works of Alexander Csoma de Körös: a biography compiled chiefly from hitherto unpublished data: with a brief notice of each of his published works and essays, as well as of his still extant manuscripts,* London, Trübner & Co., 1885 (Trübner's Oriental Series)

Edvi Illés 1855 – Edvi Illés Pál, *Mi a magyar akademia? (1854)*, Vasárnapi Ujság, 1855. augusztus 26. (34. sz.).

Erdélyi 1849 – Erdélyi János, *Szabad Hangok,* Pest, Lukács és társa, 1849.

Erdő 1983 – Erdő Péter, *Az Akadémiai Könyvtár Kézirattárának egyházjogi tartalmú középkori kódextöredékei,* Magyar Könyvszemle, 99(1983).

Éri 1991 – *Széchenyi és kora*, szerk. Éri István, Budapest, Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület, 1991 (Tájak–Korok–Múzeumok könyvtára, 3.)

Erkan 1999 – Mustafa Erkan, *Ḫüsrev ve Şirin, = İslâm Ansiklopedisi* 1999/19, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

F. Csanak 1959 – F. Csanak Dóra, *Az Akadémiai Könyvtár története a szabadságharcig*, Budapest, MTA Könyvtára, 1959 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 14.)

F. Csanak 1967 – F. Csanak Dóra, *Vörösmarty Mihály-levelezés; Csokonai Vitéz Mihály-levelezés; Ady Endre-gyűjtemény. (K 1–K21),* Budapest, MTAK, 1967 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai, 3.)

F. Csanak 1973 – F. Csanak Dóra, *Szabó Lőrinc kéziratos hagyatéka (Ms 4650–Ms 4705),* Budapest, MTA Könyvtára, 1973 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai, 6.)

F. Csanak 1976 – F. Csanak Dóra, *A „G. Telekiek' alapítványa",* Magyar Tudomány 1976/9.

F. Csanak 1983 – F. Csanak Dóra, *Két korszak határán. Teleki József, a hagyományőrző és a felvilágosult gondolkodó,* Budapest, Akadémiai, 1983.

F. Csanak 2001a – F. Csanak Dóra, *A Telekiek gyűjteménye = Örökségünk, élő múltunk: Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában,* szerk. Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 2001 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, (37/112))

F. Csanak 2001b – F. Csanak Dóra, *Emlékeimből*, Magyar Tudomány, 2001/6.

Fábri 2022 – Fábri Anna, *Arany idők. Eszmék és emberek gróf Teleki László neveltetésében*, Budapest, Kortárs Könyvkiadó, 2022.

Fekete 1975 – *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973*, összeáll. Fekete Gézáné, Budapest, MTA Könyvtár, 1975.

Fekete 1978 – Fekete Gézáné, *Vita a társadalomtudományi információ problémáiról,* Magyar Tudomány, 1978/6.

Fekete 1996 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1995. évi beszámoló jelentése és 1996. évi programja,* összeállította Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 1996.

Fekete 1998 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1997. évi beszámoló jelentése,* összeállította Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 1998.

Fekete 1999 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1998. évi beszámoló jelentése,* összeáll. Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 1999.

Fekete 2001 – *Örökségünk, élő múltunk. Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában,* szerk. Fekete Gézáné,

Budapest, MTAK, 2001 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, (37/112))

Fenyő 1988 – *Díszharmónia és vakság*, szerk. Fenyő Ervin, Budapest, Helikon, 1988.

Ferencz 2009 – Ferencz Győző, *Radnóti Miklós élete és költészete. Kritikai életrajz,* Budapest, Osiris, 2009.

Ferencz–Nagy 2014 – Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni, *Napló 1935–1946, I–II.,* szerk. Ferencz Győző, Nagy Zsejke, tan. Ferencz Győző, Budapest, Jaffa Kiadó, 2014.

Ferencz 2017 – Radnóti Miklós, *Bori notesz – abdai dokumentumok,* szerk., tan., Ferencz Győző, Budapest, Helikon–MTA KIK, 2017.

Ferencz 2018 – Radnóti Miklós, *Napló*, szerk., utószó, jegyz. Ferencz Győző, Budapest, Magvető Kiadó, 2018.

Ferenczi 1926 – Ferenczi Zoltán, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának megalapítása*, Akadémiai Értesítő, 1926.

Ferenczi 1927 – Ferenczi Zoltán, *Jelentés a M. Tud. Akadémia könyvtárának 1925. és 1926. évi állapotáról*, Akadémiai Értesítő, 1927.

Fihrist-i… 2019 – *Fihrist-i nusḫahā-yi ḫaṭṭī-yi fārsī-yi Kitābhāna-yi Ākādimī-yi ʿUlūm-i Majāristān,* Tihrān, 2019.

Fodor 1992 – Alexander Fodor, Hungary = *World Survey of Islamic Manuscripts, I.,* ed. Geoffrey Roper, London, Al-Furqān Islamic Heritage Foundation, 1992.

Fodor 1999 – Fodor Pál, *Egy pécsi származású oszmán történetíró: Ibrahim Pecsevi = Pécs a törökkorban,* szerk. Szakály Ferenc, Vonyó József, Pécs, Pécs Története Alapítvány, 1999 (Tanulmányok Pécs Történetéből, 7.)

Fodor 2017– Fodor Pál, *A budapesti imám: Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911),* Történelmi Szemle, 59(2017).

Fraknói 1891 – Fraknói Vilmos, *Hunfalvy Pál életéből. A pálya kezdete = Hunfalvy-Album. Hunfalvy Pál félszázados akadémiai tagsága emlékére*, Budapest, 1891.

Fráter 1962 – Fráter Jánosné, *„Nemzeti részvét emelte" 100 évvel ezelőtt kezdték építeni az Akadémia palotáját*, Magyar Tudomány, 1962/6-7.

Fráter 1965 – Fráter Jánosné, *Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből, 1865–1875*, Budapest, MTAK, 1965 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 45.)

Fráter 1968 – Fráter Jánosné, *A Bolyai-gyűjtemény (K 22–K 30),* Budapest, MTAK, 1968 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai, 4.)

Fráter 1974 – Fráter Jánosné, *A Magyar Tudományos Akadémia Állandó Bizottságai 1854–1949*, Budapest, MTAK, 1974 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 70.)

Fráter 1975 – Fráter Jánosné, *Az MTA állandó bizottságainak története,* Budapest, MTAK, 1975.

Fráter 1987 – Fráter Jánosné, *A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosai, 1831–1949*, Budapest, MTAK, 1987 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 18(93))

Fráter 1988 – Fráter Jánosné, *Az MTA könyvtári bizottságának iratai, 1866–1949*, Budapest, MTAK, 1988 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 20(95)).

Fröhlich 1904 – Fröhlich Izidor, *Heller Ágost emlékezete*, Budapest, MTA, 1904.

Fuzûlî 2016 – Fuzûlî, Muhammed ibn Süleymân, *A fű és a bor vitája*, ford. Péri Benedek, Budapest, MTAK, 2016 (Lichniae, 1.)

Fülöp 1896 – Fülöp Sándor, *A köteles példányok kérdése*, Magyar Könyvszemle, 1896.

Gaál 1924 – Gaál László, *Kégl Sándor*, Budapesti Szemle, 1924, 196. kötet.

Gali 2017 – Gali Máté, *Berzeviczy Albert. A márványarcú miniszter*, Budapest, Szepmives, 2017.

Gergely 1958 – Gergely Pál, *Az Akadémia Levéltára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában*, Budapest, MTAK, 1958 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 9.)

Gergely 1971 – Gergely Pál, *A Magyar Tudományos Akadémiára hagyott Vigyázó vagyon sorsa*, Budapest, MTAK, 1971 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 63.)

Glatz 2002 – Glatz Ferenc, *Tudománypolitikai reformról, Akadémiáról. Beszédek, cikkek, jegyzetek 1996–1997,* Budapest, Pannonica, 2002.

Glatz 2009 – Glatz Ferenc, *Engel Pál*, História, 2009/2.

Goethe-Ausstellung… 1849 – *Goethe-Ausstellung in Leipzig am 28. August 1849*, Leipzig, Breitkopf und Härtel, 1849.

Goethe-Feier… 1896 – *Goethe-Feier in der Ungarischen Akademie*, Pester Lloyd Abendblatt, 1896. június 1. No. 125.

Goitein 1967–1985 – Goitein, S. D., *A Mediterranean society: the Jewish communities of the Arab world as portrayed in the documents of the Cairo Geniza*, 5 köt., Berkeley, University of California Press, 1967–1985.

Goldziher 1906 – Goldziher, Ignác, *Kaufmann Dávid könyvtára* (*Olvasta Goldziher Ignácz r. t. az április 23-iki ülésen*), Akadémiai Értesítő, 17 (1906).

Granasztói 2024 – Granasztói Olga, *Mentés másként. A Barkóczy család könyvtárának kalandos története a 18. századtól 2022-ig,* Magyar Könyvszemle, 2024/2.

Gregorovicz 1984 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1983. évi beszámoló jelentése és 1984. évi programja*, szerk. Gregorovicz Anikó, Budapest, MTAK, 1984.

Gregorovicz 1987 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1986. évi beszámoló jelentése és 1987. évi programja*, szerk. Gregorovicz Anikó, Budapest, MTAK, 1987.

Gregorovicz 1992 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1991. évi beszámoló jelentése és 1992. évi programja,* szerk. Gregorovicz Anikó, Budapest, MTAK, 1992.

Gyáni–Kövér 2003 – Gyáni Gábor, Kövér György, *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*, Budapest, Osiris, 2003.

György 1886 – György Aladár, *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben*, Budapest, Statisztikai Hivatal, 1886.

György 1887 – *Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben. Az Orsz. Magyar Kir. Statisztikai Hivatal megbízásából*, II/3, *Magánkönyvtárak*, szerk. György Aladár, Budapest, Athenaeum, 1887.

György 1965 – György József, *Goethe és magyarországi tisztelői,* Magyar Tudomány, 1965/9.

György 1968 – György József, *Az Akadémia Könyvtára egykori Goethe-szobája és nevesebb magyar látogatói*, Budapest, MTAK, 1968 (A Magyar Tudományos Akadémia Kiadványai, 55.)

Gyuricza 2016 – Gyuricza Andrea, *A Nemzeti Casino*, Könyvtári Figyelő, 2016/1.

H. Boros 1965 – H. Boros Vilma, *A Trattner–Károlyi-ház Pesten*, Műemlékvédelem, 1965/3.

H. Boros 1967 – H. Boros Vilma, *Széchenyi István hátrahagyott iratainak története,* Budapest, MTAK, 1967 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 54.)

H. Boros 1970 – H. Boros Vilma, *Stein Aurél ifjúsága. Hirschler Ignác és Stein Ernő levelezése 1866-1891,* Budapest, MTAK, 1970 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 61.)

H. Hubert 2014 – H. Hubert Gabriella, *Könyvtár és olvasója. Szentiványi Vince Bogomér és Madách Imre*, Evangélikus Élet, 2014. június 29.

Haász 2017 – Haász Antal, *A Primo használata a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központban = Hagyományok és kihívások V. Múlt és jövő. Országos Könyvtárszakmai Nap, 2016*, szerk. Szabó Panna, Székelyné Török Tünde, Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2017.

Haász 2019 – Haász Antal, Áttérés a Primo New User Interface használatára a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központban = *Networkshop 2019,* szerk. Tick József, Kokas Károly, Holl András, Budapest, Hungarnet Egyesület, 2019.

Haffner–Kapus–Tömöry 2013 – Haffner Rita, Kapus Erika, Tömöry Pál, *Szolgáltatásaink új irányai*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2013/4.

Hampel 1894 – Hampel József, *Fröhlich Róbert emlékezete*, Akadémiai Értesítő, 1894.

Haraszthy 1956 – Haraszthy Gyula, *A 130 éves Akadémiai Könyvtár*, Magyar Tudomány, 1956/1–3.

Haraszthy 1994 – Haraszthy Gyula, *Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezése 1919–1958 = Az Országos Széchenyi Könyvtár évkönyve 1986–1990,* szerk. Kovács Ilona, Budapest, OSZK, 1994.

Haraszti 2002 – Haraszti Pálné, *A könyvtári szolgálat jogi szabályozása = Könyvtárosok kézikönyve, IV. Határterületek*, szerk. Horvát Tibor, Papp István, Budapest, Osiris, 2002.

Hartay 1950 – Hartay Erzsébet, *Ismeretlen vers Katona Lajostól*, Irodalomtörténet, 1950/1.

Hattyasy 2008 – Hattyasy Katalin, *Egy óra Szabó Lőrinccel, Isten és a hivatal között* = Szabó Lőrinc, *Vallomások: Naplók, beszélgetések, levelek*, s. a. r., jegyz., Horányi Károly, Kabdebó Lóránt, Budapest, Osiris, 2008 (Osiris Klasszikusok)

Hay 2014 – Hay Diana, *Kovács Máté akadémiai könyvtári tevékenysége*, Könyvtári Figyelő, 2014/4.

Hay–Szögi 2025 – *A Magyar Tudományos Akadémia képes története 1825–2025,* szerk. Hay Diana, Szögi László, Budapest, MTA–ELTE Humán Tudományok Kutatóközpontja, 2025.

Hazai 2009 – Hazai György, *Vámbéry inspirációk*, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2009.

Hellebrant 1877 – Hellebrant Árpád, *Jelentés a M. Tud. Akadémia könyvtárának állapotáról, gyarapodásáról és használatáról 1877-ben*, Magyar Könyvszemle, 1877.

Hellebrant 1886 – Hellebrant Árpád, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában lévő ősnyomtatványoknak jegyzéke = Catalogus librorum saeculo XV impressorum quotquot in Bibliotheca Academiae Litterarum Hungaricae asservantur,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága, 1886.

Hellebrant 1909 – Hellebrant Árpád, *Diplomatáriumok és monumenták a M. Tud. Akadémia Könyvtárában,* Budapest, MTAK, 1909.

Heller 1882 – Heller, August, *Geschichte der Physik von Aristoteles bis auf die neueste Zeit,* I. Band: *Von Aristoteles bis Galilei,* Stuttgart, 1882.

Heller 1884 – Heller, August, *Geschichte der Physik von Aristoteles bis auf die neueste Zeit,* II. Band: *Von Descartes bis Julius Robert Mayer,* Stuttgart, 1884.

Heller 1895a – Heller Ágost, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, Magyar Könyvszemle, 1895.

Heller 1895b – Heller Ágost, *A főkönyvtárnok első jelentése (Jegyzőkönyvi melléklet)*, Akadémiai Értesítő, 1895.

Heller 1896a – Heller Ágost, *Főkönyvtárnoki jelentés,* Akadémiai Értesítő, 1896.

Heller 1896b – Heller Ágost, *Jelentés a londoni nemzetközi bibliographiai conferentiáról*, Akadémiai Értesítő, 1896.

Heller 1896c – Heller Ágost, *A Goethe-gyűjtemény*, Akadémiai Értesítő, 1896.

Heller 1896d – *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény katalógusa*, szerk. Heller Ágost, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1896.

Heller 1899a – Heller Ágost, *Jelentés a nemzetközi bibliographia második conferentiájáról*, Akadémiai Értesítő, 1899.

Heller 1899b – Heller Ágost, *Főkönyvtárnoki jelentés*, Akadémiai Értesítő, 1899.

Heller 1901 – Heller Ágost, *Jelentés a harmadik nemzetközi bibliographiai conferentiáról,* Akadémiai Értesítő, 1901.

Heller 1895 – Heller Ágost, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, Magyar Könyvszemle 1895.

Heller 1927 – Heller Bernát, *Goldziher Ignác*, Magyar-Zsidó Szemle, 44(1927).

Holl 2021 – Holl András, *Az MTA KIK gyakorlata a nyílt tudomány támogatásában*, = *Open Science: Nyílt tudomány magyar szemmel*, szerk. Gaálné Kalydy Dóra, Budapest, MTA KIK, 2021 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 45(120))

Holl 2023 – Holl András, *A Magyar Tudományos Akadémia digitális könyvtára = Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár régen és napjainkban. Emlékkötet Rózsa György (1922–2005), az Akadémiai Könyvtár főigazgatója születésének centenáriuma alkalmából,* szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2023.

Horányi 2002 – *Ne panaszold a magányodat! Kodolányi János levelezése Szabó Lőrinccel és Szabó Lőrincné Mikes Klárával 1948–1957,* s. a. r., előszó, jegyz. Horányi Károly, Budapest, Argumentum, 2002.

Horányi 2003 – *„A megélt költemény": Szabó Lőrinc levelezése Bernáth Auréllal és családjával, 1933–1957,* s. a. r., előszó, jegyz. Horányi Károly, Miskolc, Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely–MTA Könyvtára, 2003 (Szabó Lőrinc Füzetek, 4.)

Horányi 2017 – *Calliotheca. Kincsek a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárából,* összeáll. Horányi Károly, szerk. Krählig Edit, Budapest, MTA KIK, 2017.

Horányi–Kabdebó 2008 – Szabó Lőrinc, *Vallomások: Naplók, beszélgetések, levelek*, s. a. r., jegyz., Horányi Károly, Kabdebó Lóránt, Budapest, Osiris, 2008 (Osiris Klasszikusok)

Horvát 1821a – *A magyar nyelvnek tökéletesítése új szavak és új szólásmódok által = Jutalom feleletek a magyar nyelvről, a Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire* 1., szerk. Horvát István, Pest, Trattner, 1821.

Horvát 1821b – *Egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, készítése módja = Jutalom feleletek a magyar nyelvről, a Magyar Nemzeti Museum 1815. 1816. 1817. esztendei kérdéseire* 2., szerk. Horvát István, Pest, Trattner, 1821.

Horváth 1978 – Horváth, Anna, *Turkish Manuscripts in the Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences = Jubilee volume of the Oriental Collection, 1951–1976. Papers presented on the occasion of the 25th anniversary of the Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* ed. Éva Apor, Budapest, MTAK, 1978.

Horváth 2023 – Horváth Dániel, *Compass és Compass+ – Egy lelőhely-adatbázis és továbbfejlesztése*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2023/4.

Hunfalvy 1841 – Hunfalvy Pál, *Emlékezés Késmárkra,* Atheneum, 1841, 2. félév, 47. szám.

Hunfalvy 1875 – Hunfalvy Pál, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének az új könyvtári idő- és munkarend bevezetése kapcsán a könyvtári tisztviselők álláspontjáról*, MTA KIK Kézirattár, K 801: /1875

Hunfalvy-Album 1891 – *Hunfalvy-Album. Hunfalvy Pál félszázados akadémiai tagsága emlékére*, Budapest, 1891.

Hursán 2019 – Hursán Szabolcs, *Batthyány-könyvtárak az Akadémiai Könyvtárban = Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről,* szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2019 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 40(115)).

Hursán 2020 – Hursán Szabolcs, *Batthyány-könyvtárak adományozása a Magyar Tudós Társaságnak 1838–39-ben = Doktoranduszok VII. és VIII. konferenciájának tanulmányai,* szerk. Rózsa Sándor, Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó, 2020.

Hursán 2023 – Hursán Szabolcs, *Batthyány Lajos Ernő könyvtára*, Budapest, MTA KIK, 2023 (A Kárpát-medence Kora Újkori Könyvtárai, XII)

Huszár 2002 – Huszár Ernőné, *Egyetemi Könyvtárigazgatók Kollégiuma 1992–2002*, Könyvtári Levelező/Lap, (14. évf.), 2002/3. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00004/pdf/KLL_EPA00365_2002-03_019-023.pdf

Ignat 2021 – Ignat, Tiberius, *What motivates us to develop the Focus on Open Science series? = Open Science: Nyílt tudomány magyar szemmel,* szerk. Gaálné Kalydy Dóra, Budapest, MTA KIK, 2021 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleménye, 45(120))
https://doi.org/10.36820/MTAKIK.KOZL.2021.OpenS.6

Ilk 1927 – Ilk Mihály, *A Nemzeti Casino százéves története 1827–1926,* Budapest, 1927.

Ilosvay 1933 – Ilosvay Lajos, *Id. Szily Kálmán emlékezete*, Budapest, MTA, 1933.

Inzelt 2023 – Inzelt György, *A háromszoros főtitkár = A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai*, szerk. Szilágyi Adrienn, Budapest, MTA–HUN-REN, 2023.

Iványi 1931 – Iványi Béla, *A Teleki család gyömrői levéltára,* Szeged, Gr. Teleki Család, 1931.

Jakab 1891 – Jakab Elek, *Jelentés a M. Tud. Akadémiai Kézirattár bevégzett rendezéséről*, Magyar Könyvszemle, 1891.

Jakab 1892a – Jakab Elek, *Jelentés a Kézirattár rendezéséről,* Akadémiai Értesítő, 1892.

Jakab 1892b – Jakab Elek, *A M. T. Akadémia kézirat-tárának ismertetése*, Budapest, MTA, 1892.

Jankovich 1895 – Jankovich Béla, *Magyar Nemzeti Könyvtár*, Magyar Könyvszemle, 1895.

Jászi 1912 – Jászi Oszkár, *A magyar válság okai és következményei,* Huszadik század, 1912/7.

Jelentés a[z] M. T. A.... 1952 – *Jelentés a[z] M. T. A. Könyvtárának 1951. évi működéséről,* Budapest, MTAK, 1952 (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései, kézirat)

Jerney 1844 – Jerney János, *Némi világosítások az ismeretlen jellemű rohonczi írott könyvre. (Felolvastatott az academiai kisgyűlésben, júl. 18. 1842.)*, Tudománytár 1844, Értekezések 15. k. 1844.

Jónás –Villám 2002 – Jónás Károly, Villám Judit, *A magyar országgyűlés elnökei, 1848–2002. I. Almanach.* Budapest, Argumentum, 2002.

Juhász 2021 – Juhász Erika, *Moravcsik Gyula leveleinek kiadása elé,* Antik Tanulmányok, 61(2021)

Juhász 2024 – Juhász Erika, *Der Briefwechsel von Gyula Moravcsik und Franz Dölger*, Acta Antiqua, 64(2024)

Juhász 2025 – Juhász, Erika, *Gyula Moravcsik und der Orden Pour le Mérite für Wissenschaften und Künste*, Acta Antiqua 65(2025)

Kabdebó 1974 – *Napló, levelek, cikkek*, vál., s. a. r., bev., jegyz. Kabdebó Lóránt, Budapest, Szépirodalmi, 1974 (Műhely)

Kabdebó 1979 – *Érlelő diákévek: Napló, levelek, dokumentumok, versek Szabó Lőrinc pályakezdésének éveiből, emlékezések az 1915–1920-as évekről,* összeáll., s, a, r., bev., jegyz. Kabdebó Lóránt, Budapest, PIM–NPI, 1979.

Kabdebó 1989 – *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése 1921–1944*, s. a. r., bev. jegyz. Kabdebó Lóránt, Budapest, Magvető, 1989.

Kabdebó 1993 – *Harminchat év: Szabó Lőrinc és felesége levelezése 1945–1957,* s. a. r., bev. jegyz. Kabdebó Lóránt, Budapest, Magvető, 1993.

Kabdebó–Lengyel Tóth 1998 – Szabó Lőrinc *Összes versei*, s. a. r., utószó Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina, Budapest, Unikornis, 1998 (Magyar Költészet Kincsestára)

Kabdebó–Lengyel Tóth 2000a – Szabó Lőrinc *Összes versei*, s. a. r., utószó Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina, Budapest, Osiris, 2000 (Osiris Klasszikusok)

Kabdebó–Lengyel Tóth 2000b – *Huszonöt év: Szabó Lőrinc és Vékesné Korzáti Erzsébet levelezése,* s. a. r., jegyz. Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina. Budapest, Magvető, 2000.

Kabdebó–Lengyel Tóth 2003 – Szabó Lőrinc *Összes versei*, s. a. r., utószó Kabdebó Lóránt, Lengyel Tóth Krisztina, Budapest, Osiris, 2003 (Osiris Klasszikusok)

Kacziány 1905 – Kacziány Géza, *Magyar vértanuk könyve,* Budapest, 1905.

Kara 2000 – Kara György, *The Mongol and Manchu manuscripts and blockprints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000 (Oriental Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences, 1.)

Károlyi 1921 – *Gr. Széchenyi István döblingi irodalomi hagyatéka,* szerk. Károlyi Árpád, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1921.

Kárteszi–Kordován–Ormos 1992 – Kárteszi, Mihályné, Kordován Vid, Ormos István, *A Scheiber-könyvtár katalógusa,* szerk. Apor Éva, Budapest, MTAK, 1992 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 9.)

Katsányi 2004 – Katsányi Sándor, *A főváros könyvtárának története 1945-ig,* Budapest, FSZEK, 2004.

Katsányi–Tóth 2008 – Katsányi Sándor, Tóth Gyula, *A Fővárosi Könyvtár története 1945–1998,* Budapest, FSZEK, 2008.

Kaufmann 1898 – Kaufmann, David, *Zur Geschichte der jüdischen Handschriftenillustration* = Müller, Heinrich, Schlosser, Julius von, *Die Haggadah von Sarajevo von,* Wien, Hölder, 1898.

Kelecsényi–Bába 2014 – *A kelet magyar kutatói*, szerk. Kelecsényi Ágnes, Bába Ágota, Budapest, Magyarország Külügyminisztériuma, 2014.

Kemény 2015 – Kemény Mária, *A Magyar Tudományos Akadémia palotája*, Budapest, Osiris–MTA BTK, 2015.

Kenyeres 1967 – *Magyar Életrajzi Lexikon I.*, főszerk. Kenyeres Ágnes, Budapest, Akadémiai, 1967.

Keresztury 1950 – Keresztury Dezső, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1948. október 1-től 1950. március 1-ig végzett munkájáról,* Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára évi jelentései, Budapest, MTAK, 1950 (kézirat)

Keresztury–Keresztury 1962 – *Arany János összes művei, X., Prózai Művek, Eredeti szépprózai művek, Szépprózai fordítások, Kisebb cikkek, Tanulmányok, iskolai jegyzetek,* szerk. Keresztury Dezső–Keresztury Mária, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962.

Kégli 2010 – Kégli Ferenc, *„Igazi műhely volt…" A Könyvtártudományi és Módszertani Központról: koncepció, működési feltételek, szervezeti felépítés, munkatársak*, Könyvtári Figyelő, 2010/4.

Kégli 2018 – Kégli Ferenc, *Az Országos Könyvtári Központ (1945–1952) = Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956),* szerk. Sonnevend Péter, Budapest, OSZK–Gondolat, 2018 (Nemzeti téka)

Király–Tokai 2020 – Király Levente Zoltán, Tokai Gábor, *Feltárul a rohonci kódex titka. Egy 400 éves kód feltörtése = Előadások Vas megye történetéből VII.*, szerk. Mayer László, Szombathely, 2020 (Archivum Comitatus Castriferrei, 9.)

Kiss 1991 – Kiss Lajos, *Melich János alakja Szabó Dezső és Németh László irodalmi műveiben = Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*, szerk. Kiss Jenő, Szüts László, Budapest, Akadémiai, 1991.

Kiss 1995 – Kiss Lajos, *Melich János*, Budapest, Akadémiai, 1995 (A Múlt Magyar Tudósai)

Kiziltan 2022 – Mübeccel Kiziltan, Kırk vezir = İslâm Ansiklopedisi 2022/25, XXV, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 2022.

Klebelsberg 1927 – *Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926,* Budapest, Athenaeum, 1927.

Klimes-Szmik 2008 – Klimes-Szmik Katalin, *A modern tudományos könyvtár kialakulása (1843–1899) = Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei*, szerk. Szögi László, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2008.

Kodály 1952 – Kodály Zoltán, *Magyar táncok 1728-ból,* Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei, 1952, 2. köt., 1–4. sz.

Kollányi 1910 – Kollányi Ferenc, *Az Akadémia és a Nemzeti Múzeum*, Budapest, MTA, 1910.

Kollár 2019 – Kollár Zsuzsanna, *Tekintélyépítési stratégiák a Teleki családban = Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első éveiről*, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2019 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 40(115))

Kondor 1879 – Kondor Gusztáv, *Emlékbeszéd Nagy Károly a M. T. Akadémia rendes tagja fölött*, Budapest, MTA, 1879.

Kónya 1992 – Kónya Sándor, *Az akadémiai alapszabályok és a Könyvtár = Gondolatok a Könyvtárban*, szerk. Domsa Károlyné, Fekete Gézáné, Kovács Mária, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, 1992 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 32(107))

Kónya 1994 – Kónya Sándor, *„…Magyar akadémia állíttassék fel…" Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek, 1827-1990*, Budapest, MTAK, 1994 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei, 32(107))

Kornis 1942 – Kornis Gyula, *A romantikus gondolkodó-típus a nyelvtudományban. Melich János* = Kornis Gyula, *Tudós fejek*, Budapest, 1942.

Kosutány 1910 – Kosutány Tamás, *Emlékbeszéd Schenek István felett*, Budapest, MTA, 1910 (A Magyar Tudományos Akadémia elhúnyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek, XIV. kötet, 11. szám).

Kossuth 1880–1902 – Kossuth Lajos, *Irataim az emigrációból 1–9.*, Budapest, Atheneum, 1880–1902.

Kovács 2011 – Kovács Nándor Erik, *75 éves az Ankarai Egyetem Hungarológia Tanszéke: az évforduló kapcsán emlékezünk az alapítóra, Rásonyi Lászlóra*, Magyar Tudomány, 2011.

Kovács 2013 – Kovács Nándor Erik, *Vámbéry Ármin és az Akadémia Könyvtár*, Magyar Tudomány, 2013/8.

Kovács 2014 – Dr. Kovács Nándor Erik, *Hüszrev ve Sîrîn kéziratok és restaurálásuk az MTA KIK Keleti Gyűjteményében* http://khusraw.mtak.hu/hu/01.htm

Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2013a – Kovács Nándor Erik, Dévényi Kinga, Kelecsényi Ágnes, *Vámbéry Ármin élete = Vámbéry Ármin (1832-1913) Kelet-kutató dervisruhában,* Budapest, MTA KIK, 2013.

Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2013b – Kovács Nándor Erik, Dévényi Kinga, Kelecsényi Ágnes, *Vámbéry Ármin, az Akadémiai Könyvtár gyarapítója = Vámbéry Ármin (1832-1913) Kelet-kutató dervisruhában,* Budapest, MTA KIK, 2013.

Kovács–Dévényi–Kelecsényi 2014 – Kovács Nándor Erik, Dévényi Kinga, Kelecsényi Ágnes, *Vámbéry Ármin, az Akadémiai Könyvtár gyarapítója = Vámbéry Ármin (1832-1913) Kelet-kutató dervisruhában* http://vambery.mtak.hu/hu/14.htm

Kovács–Kelecsényi 2010 – Kovács Nándor Erik, Kelecsényi Ágnes, *A Nyomda = A titokzatos nyomdászmester Ibrahim Müteferrika és a török könyvnyomtatás kezdetei: Isztambuli ősnyomtatványok az MTAK Keleti Gyűjteményében,* Budapest, MTA KIK, 2010.

Könyvkiállítási emlék 1882 – *Könyvkiállítási emlék. A „Könyvkiállítási Kalauz" 2-ik bővített kiadása.* Budapest, Országos Iparművészeti Múzeum, Kilián, 1882.

Könyvtári szabályok 1875 – *Könyvtári szabályok. Pótlék az 1875. március 22-i összes ülés 96. sz. végzéséhez,* Akadémiai Értesítő, 1875.

Köpeczi 1976 – Köpeczi Béla, *A könyvtár – mint tudományos műhely,* Magyar Tudomány, 1976/9.

Körmendy 1976 – Körmendy Kinga, *A Széchenyi-gyűjtemény, K 163–K 311,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1976 (Az MTA Könyvtára Kézirattárának Katalógusai, 9.)

Körmendy 1979 – Körmendy Kinga, *A Kanuz hagyaték töredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa*, Budapest, MTAK, 1979 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 7(82))

Körmendy 1983 – Körmendy Kinga, *A Széchenyi Múzeum anyaga és Viszota Gyula hagyatéka az Akadémiai Könyvtár Kézirattárában*, Magyar Tudomány, 1983.

Körmendy 1991 – Körmendy Kinga, *Az Akadémia Széchenyi Múzeuma = Széchenyi és kora*, szerk. Éri István, Budapest, Tájak–Korok–Múzeumok Egyesület, 1991 (Tájak–Korok–Múzeumok Könyvtára, 3.)

Körmendy 2006 – Körmendy Kinga, *Iura civilia – arbor consanguineitatis – carmen historicum. Teleki László kolozsvári könyvtárának kolligátuma = Könyves műveltség Erdélyben*, szerk. Bányai Réka, Marosvásárhely, Mentor Kiadó, 2006.

Körmendy 2007 – Körmendy Kinga, *Szabó Lőrinc kéziratos hagyatéka II. (Ms 2270–2287),* Budapest, MTA Könyvtára, 2007 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai, 23.)

Körmendy–Holl–Szendrei 1997 – Körmendy Kinga, Holl Béla, Szendrei Janka, *Szent Imre esztergomi tisztelete a 14. században*, Magyar Könyvszemle, 113(1997).

Kövér 2008 – Kövér György, *Az Ónody fivérek = Memoria Rerum: Tanulmányok Bán Péter tiszteletére,* szerk. Oborni Teréz, Á. Varga László, Eger, Heves Megyei Levéltár, 2008.

Krähling 2011 – Krähling Edit, *Der Nachlass von Gyula Moravcsik in der Handschriftenabteilung der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften*, Acta Antiqua, 51(2011)

Krähling 2016 – *Árnyékban éles fény vagy. A Radnóti házaspár fényképei,* szerk. Krähling Edit, Budapest, Jaffa Kiadó, 2016.

Krähling 2021a – Krähling Edit, *Radnóti Miklós és Radnóti Miklósné Gyarmati Fanni hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában, I–II,. Katalógus,* Budapest, MTA KIK, 2021.

Krähling 2021b – Moravcsik Gyula, *Bíborbanszületett Konstantín mint magyar történeti forrás,* közreadja Krähling Edit, Antik Tanulmányok, 61(2021)

Krähling 2022 – Krähling Edit, *„Ha megmaradt a víztől, megmaradt-e az emberektől?" – Dokumentumok Radnóti Miklós elveszett könyvtáráról*, Magyar Könyvszemle, 138(2022)

Krähling 2024 – Krähling Edit, *„Bár együtt lehetnénk most, a midőn életünk legszebb napjait éljük!" Radnóti Miklós szüleinek nyomában*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2024/2.

Krähling 2025 – Krähling Edit, *A költő és a filológus – Babits Mihály Szophoklész-fordításának dokumentumai Moravcsik Gyula hagyatékában*, Magyar Könyvszemle, 141(2025).

Krompecher 1937 – Krompecher Bertalan, *Reguly, Hunfalvy, Budenz és nyelvészeti irodalmunk megindulása,* Magyar Nyelv, 1937/1–2 (33. évf.)

Kúnos 1892 – Kúnos Ignácz, *Collectio Szilágyiana,* Akadémiai Értesítő, 1892.

Lauf 2012 – Lauf Judit, *Egy középkori nyelvemlék 18. századi továbbélése. A Piry-hártya kódexe és a Makula nélkül való tükör*, Magyar Könyvszemle, 128(2012).

Lauf 2014 – Lauf Judit, *Az Érsekújvári kódex és a Makula nélkül való tükör. A középkori passióhagyomány nyomai a 18. századi kegyességi irodalomban*, Magyar Könyvszemle, 130(2014).

Láng 1989 – Láng István, *Vannak betartott ígéretek és megvalósított elhatározások,* Magyar Tudomány, 1989/2.

Lederer 1988 – Lederer György, *A magyarországi iszlám újabb kori történetéhez, I.,* Keletkutatás, 1988. ősz.

Lenhossék 1903 – Lenhossék Mihály, *Jelentés,* Akadémiai Értesítő, 1903.

Ligeti 1933 – Ligeti, Louis, *Ouvrages tibétains rédigés a l'usage de Csoma*, T'oung Pao, 1933 (Second Series, Vol. 30 No 1/2)

Ligeti 1981 – *History of Buddhism in Mongolia. Čhen-po Hor-gyi yul-du dam-pa'i čhos ji-ltar 'byun-ba'i chul bšad-pa Bstan-pa rin-po-čhegsal-bar byed-pa'i sgron-me or Horčhos-'byuṅ. Written by Gu-šri Dka'-bču Che-'phel alias 'Jigs-med Rig-pa'i rdo-rje of Eastern Thumed in 1819,* repr. Ligeti, Louis, New Delhi, Sharada Rani, 1981. (Śata-Pitaka Series, Indo-Asian Literatures, 271.)

Lisztes 2021 – Lisztes Nikolett, *Az örökhagyó és az örökösök: Adalékok a Széchenyi-Gyűjtemény történetéhez,* Magyar Könyvszemle, 2021/2.

Lóványi 1961 – Lóványi Gyula, *Hunfalvy Pál életéből (születésének 150. évfordulójára),* Nyelvtudományi Közlemények, 1961/1. (63. kötet).

Lukinich 1935 – Lukinich Imre, *A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Bizottsága másolat és kéziratgyűjteményének ismertetése*, Budapest, 1935.

Madas 2004 – Madas Edit, *A Corvina újkori története Magyarországon = A holló jegyében...,* szerk. Monok István, 2004.

Madas 2009 – *„Látjátok feleim..." Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig*, szerk. Madas Edit, Budapest, OSZK, 2009.

Madas–Monok 2003 – Madas Edit, Monok István, *A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig,* Budapest, Balassi, 2003.

Makara–Seres 2013 – Makara B. Gábor, Seres József, *A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) és az MTMT2*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2013/4.

Márki 1902 – *Mátyás király emlékkönyv: kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára*, szerk. Márki *Sándor,* Budapest, Athenaeum, 1902.

Markó–Burucs–Balogh–Hay 2003 – *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002,* I–III., szerk. Markó László, Burucs Kornélia, Balogh Margit, Hay Diána, Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2003.

Marth 1974 – Marth Hildegard, *A Goethe-gyűjtemény (K 115–K 124)*, Budapest, Akadémiai Könyvtár, 1974 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának katalógusai, 7.)

Marth 1999 – Marth Hildegard, *Goethe és a Magyar Tudományos Akadémia*, Magyar Tudomány, 1999/10.

Mázi 2019 – Mázi Béla, *„Múzeum az országúton". (A Magyar Tudományos Akadémia Vigyázó-Podmaniczky Múzeuma 1935–1944),* Ars Hungarica, 2019/3.

Mázi 2019a – Mázi Béla, *„...egy kis revolutio az Academiában is..." A Magyar Tudományos Akadémia heti üléseinek jegyzőkönyvei 1848. március 20. és 1849. július 2. között = Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2019 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 40(115))

Melich 1944 – Melich János, *Az Akadémiai Könyvtár megnyitójának százados évfordulójára (1844. dec. 23. – 1944. dec. 23.),* kézirat, 1944.

Mertánová, 1985 – Mertánová, Stefánia, *Ius tavernicale: studie o procese formovania práva tavernichkych miest v etapúch v vyvoja tavernickeho sudu v Uhursku*, Bratislave, 1985.

Mészáros 2023 – Mészáros Tamás, *Adalékok a Darkó–Moravcsik-vitához. Franz Dölger tíz kiadatlan levele Moravcsik Gyulához*, Antik Tanulmányok, 67(2023)

Mokányné Nagy–Rózsa 1994 – Mokányné Nagy Katalin, Rózsa György, *Folytonosság és változás az akadémiai információellátásban,* Könyvtári Figyelő, 1994/4.

Molnár 1936 – Molnár Olga, *A női munkaerők számának alakulása a székesfővárosba,* Statisztikai Közlemények, 1936.

Molnár 2019a – Molnár Andrea, *Eötvös Loránd, a közéleti ember = Eötvös Loránd emlékalbum,* szerk. Dobszay Tamás et al., Budapest, Kossuth Kiadó, 2019.

Molnár 2019b – *Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2019 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 40/115.)

Molnár 2022 – Molnár Andrea, *Megőrizni és megváltoztatni. A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló 1994. évi XL. törvény, a hozzá kapcsolódó alapszabály, ügyrend és módosításai, 1994–2022*, Budapest, MTA KIK, 2022 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 46(121))

Molnár 2023 – *Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár régen és napjainkban. Emlékkötet Rózsa György (1922–*

2005), az Akadémiai Könyvtár főigazgatója születésének centenáriuma alkalmából, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2023 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 49(124))

Monok 2018 – Monok István, *A hagyományos világ átváltozásai: Tanulmányok a XVIII. századi magyarországi könyvtárak történetéhez,* Budapest, Kossuth, 2018.

Monok 2021 – Monok István, *A francia könyv arányának változása a magyar arisztokrácia könyvtáraiban a 18. században = Album Amicorum. Sipos Gábor születésének hetvenedik évfordulójára,* Kolozsvár, Transylvanian Museum Society, 2021.

Monok 2025 – *A Rozsondai házaspár ajándéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában,* szerk. Monok István, Budapest, MTA KIK, 2025.

Monok–Gyarmati 2016 – *Az UNESCO Világemlékezet lista magyarországi elemei*, szerk. Monok István, Gyarmati Vera, Budapest, UNESCO Magyar Nemzeti Bizottsága, 2016.

Monok–Zvara 2015 – Monok István, Zvara Edina, *Esterházy Pál könyvtára és olvasmányai = Esterházy Pál, a műkedvelő mecénás,* Budapest, Reciti Kiadó, 2015. Online: http://real.mtak.hu/24284/1/Monok_Zvara_Esterhazy_tan.pdf (2023. 10. 25.)

Mosoniné Fried–Soós 2013 – Mosoniné Fried Judit, Soós Sándor, *A Tudománypolitikai és Tudományelemzési Osztály létrejötte*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2013/4.

N. Szabó 1998 – N. Szabó József, *Tisztogatások a magyar felsőoktatásban (1945–1948),* Magyar Tudomány, 1998.

Nagy 1942 – Nagy Louis J., *Tibetan books and manuscripts of Alexander Csoma de Kőrös in the Library of the Hungarian Academy of Sciences = Analecta orientalia memoriae Alexandri Csoma de Kőrös dicata,* ed. praef. Ligeti, Louis, Budapest, Sumptibus Academiae Litterarum Hungaricae, Societatis a Csoma de Kőrös Nominatae, 1942 (Bibliotheca orientalis Hungarica, 5.)

Narkiss–Sed-Rajna 1988 – *Illuminated Manuscripts of the Kaufmann Collection at the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Bezalel Narkiss, Gabrielle Sed-Rajna, Budapest–Jerusalem–Paris, 1988 (Index of Jewish Art: Iconographical Index of Hebrew Illuminated Manuscripts, 4).

Németh 1997 – Németh Mária, *Az Országos Széchényi Könyvtár története 1919–1922*, Budapest, OSZK, 1997 (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 10.)

Ónody 1876 – Ónody Bertalan, *Vázlatok közép-ázsiai utamból,* Földrajzi Közlemények, 4(1876).

Ormos 2001a – Ormos István, *Kaufmann Dávid és gyűjteménye = Örökségünk, élő múltunk. Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában*, szerk. Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 2001.

Ormos 2001b – István Ormos, *Ignaz Goldziher's Invitation to the Egyptian University*, The Arabist, 23(2001).

Orosz 2008–2009 – Orosz Gergely, *A catalogue of the Tibetan manuscripts and block prints in the Library of the Hungarian Academy of Sciences*, vols. 1–3., Budapest, MTAK, 2008–2009 (Oriental manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences, 3.)

Orosz 2022 – Kun dga' chos legs rdo rje, *Bevezetés a tibeti buddhizmusba: válaszok Kőrösi Csoma Sándor kérdéseire*, ford. kiad. bev. jegyz. ford. Orosz Gergely, Budapest, MTA KIK, 2022 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 18.)

Pach 1975 – *A Magyar Tudományos Akadémia másfél évszázada 1825–1975*, főszerk. Pach Zsigmond Pál, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Pala 1999 – İsmail Pala, *Leylâ vü Mecnûn = İslâm Ansiklopedisi* 1999/19, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1999.

Palasik 2000 – Palasik Mária, *A jogállam megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon 1944–1949*, Budapest, Napvilág, 2000.

Pálvölgyi 1981 – Pálvölgyi Lajos, *Számítógépes társadalomtudományi információs együttműködés,* Magyar Tudomány, 1981/3.

Papp 2008 – *A Podmaniczky-Vigyázó család és a Magyar Tudományos Akadémia*, [a kiállítást rend. és a katalógust szerk. Papp Gábor György], Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, 2008.

Parlatir–Hazai–Kellner-Heinkele 2007 – *Catalogue of the Turkish Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Parlatir, Ismail, Hazai, György, Kellner-Heinkele, Barbara, Budapest, MTAK, 2007 (Oriental Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences, 2.)

Paulinyi 1956 – *Bécsi levéltárakból kiszolgáltatott iratok,* szerk. Paulinyi Oszkár, Budapest, Levéltárak Országos Központja, 1956 (Levéltári alapleltárak, I.; Országos Levéltár, 11.)

Pethő 1942 – *Budapest székesfőváros pénzintézeteinek, vállalatainak, iparosainak és kereskedőinek kettős címtára,* szerk. Pethő Kálmán, Budapest, 1942.

Péri–Mohammadi–Sárközy 2018 – Péri Benedek, Mohammadi, Mojdeh, Sárközy Miklós, *Catalogue of the Persian Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* Leiden–Boston, Brill, 2018.

Pogány 2016 – Pogány György, *A könyvtári állomány politikai célú megtisztítása, selejtezés,* Könyv, könyvtár, könyvtáros, 25. évf., 4, (2016. ápr.)

Pogány 2018 – Pogány György, *Háborús károk, személyi tisztogatás és az állomány selejtezése a könyvtárakban (1945–1953) = Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956),* szerk. Sonnevend Péter, Budapest, OSZK–Gondolat, 2018 (Nemzeti téka)

Pogányné Rózsa 2006 – Pogányné Rózsa Gabriella, *Hivatása bibliográfus, Hellebrant Árpád (1855–1925) munkássága,* Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2006/1.

Pogányné Rózsa 2015 – Pogányné Rózsa Gabriella, *„Szabó Károly nagy vállalatának méltó örököse" Hellebrant Árpád (1855-1925),* Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2015/11.

Pótó 2006 – Pótó János, *1956 az Akadémián*, Történelmi Szemle, 2006/1–2.

Prékopa 2002 – Prékopa András, *Bolyai János forradalma*, Természet Világa, 133. évf., 2002/7–9.

Pröhle 2003 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 2002. évi beszámoló jelentése,* összeáll. Pröhle Éva, Budapest, MTAK, 2003.

Pukánszky 1932 – Pukánszky, Béla, *Balthasar Elischer und seine Goethesammlung*, Deutsch-ungarische Heimatsblätter, 4(1932), Heft 2–3.

Pukánszky 1933 – Béla Pukánszky, *Die Goldziher-Sammlung der Ungarischen Akademie der Wissenschaften,* Ungarische Jahrbücher, 13(1933/3–4.)

Pusztay 1977 – Pusztay János, *Az „ugor-török háború" után,* Budapest, Magvető, 1977.

Quaglia 2023–2024 – Quaglia, Fabrizio, *Libraries within Libraries: The creation of the Kaufmann Book Collection: Part I: The Mantua Connection (March 2023)*, *Part II: From the plains of Emilia (July* 2023), *Part III: A Piedmontese detour (January 2024)*, *Part IV: A Sephardi koinè (August 2024)*, és *Part V: Destination Budapest (October 2024)*. https://edblogs.columbia.edu/footprints/

Quaglia 2026 – Quaglia, Fabrizio, *'Questa terra è di Dio. Questo libro è il mio.' Catalogue of Fifteenth- to Eighteenth-Century Books from the David Kaufmann Collection*, Budapest, MTA KIK, 2026 (Keleti Tanulmányok = Oriental Studies, 21)

Rásonyi 1960 – Rásonyi László, *Stein Aurél és hagyatéka. Aurel Stein and his legacy,* Budapest, 1960 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 18.)

Regourd 2012 – Regourd, Anne, *Arabic Documents from the Cairo Geniza in the David Kaufmann Collection in the Library of the Hungarian Academy of Sciences–Budapest*, Journal of Islamic Manuscripts 3(2012).

Reif 2000 – Reif, Stefan C., *A Jewish Archive from Old Cairo: The History of Cambridge University's Genizah Collection*, (Culture and Civilisation in the Middle East), Richmond, Routledge, 2000.

Révai nagy lexikona 1912 – *Révai nagy lexikona*, VI , Budapest, Révai Testvérek, 1912.

Ritoókné Szalay 1977 – Ritoókné Szalay Ágnes, *Az Akadémia Könyvtárának Régikönyv-gyűjteménye*, Magyar Könyvszemle, 1977/1.

RMK 1879–1898 – Szabó Károly, Hellebrant Árpád, *Régi Magyar Könyvtár,* Budapest, MTA, 1879–1898.

RMNY 1971 – Borsa Gedeon, Hervay Ferenc, Holl Béla, Käfer István, Kelecsényi Ákos, *Régi Magyarországi Nyomtatványok,* I., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.

Rollett 1883 – Rollett, Hermann, *Die Goethe-Bildnisse biographisch-kunstgeschichtlich dargestellt*, Wien, Braumüller, 1883.

Róna-Tas 1976 – Róna-Tas András, *Az Akadémiai Könyvtár Keleti Gyűjteménye = Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből*, Budapest, MTAK, 1976 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 2(77))

Rosdy 1997 – Rosdy Tamás, *Megszűnik az Akadémiai Könyvtár? Engel Pál lemondott főigazgató ámításról, a pénzhiányról, a jobb és bal kézről*, Magyar Nemzet, 1997. november 29.

Rottár 2022 – Rottár Máté, *Ligeti Lajos hagyatéka az MTA Könyvtár és Információs Központ Keleti Gyűjteményében*, Keletkutatás, 2022 ősz.

Rottár–Kelecsényi, 2022 – *Sárga istenek és ritka nyelvek nyomában – Ligeti Lajos (1902-1987), az iskolateremtő tudós; On the track of yellow gods and rare languages – Louis Ligeti (1902-1987), the outstanding scholar,* összeáll., szöveg Rottár Máté, Kelecsényi Ágnes, Budapest, MTA KIK, 2022.

Rózsa 1960 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára 1826–1961,* szerk. Rózsa György et al., Budapest, MTA Könyvtára, 1960.

Rózsa 1961 – Rózsa György, *Az Akadémiai Könyvtár funkciói*, Magyar Tudomány, 1961/3.

Rózsa 1963 – Rózsa György, *Az Akadémiai Könyvtár tudományos munkája és kiadványai,* Magyar Tudomány, 1963/2.

Rózsa 1966 – Rózsa György, *Az Akadémiai Könyvtár új székházáról,* Magyar Tudomány, 1966/11.

Rózsa 1970 – Rózsa György, *Simon Mária Anna (1920—1969)*, Magyar Könyvszemle, 1970.

Rózsa 1982 – Rózsa György, *Hogyan legyünk nemzetközi könyvtárosok?* Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1982/11.

Rózsa 1986a – Rózsa György, *Utóhang az akadémiai könyvtár épületéhez* = Rózsa György, *„Tudományok és művészetek szeretete" Írások az MTA Könyvtáráról,* Budapest, MTAK, 1986.

Rózsa 1986b – Rózsa György, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára a 2000. év felé. Gondolatok egy rekonstrukció kapcsán* = Rózsa György, *„Tudományok és művészetek szeretete" Írások az MTA Könyvtáráról,* Budapest, MTAK, 1986.

Rózsa 1988 – Rózsa György, *Könyvtártörténeti adalékok és flekkes históriák,* Könyvtáros, 1988/10.

Rózsa 1996 – Rózsa György, Összefoglaló az 1995. évről és előre tekintés 1996-ra = *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1995. évi beszámoló jelentése és 1996. évi programja,* Budapest, MTAK, 1996.

Rózsa 2010 – Rózsa Dávid, *Rózsa György visszaemlékezéseiből I.*, Könyvtári Levelező/Lap, 2010/12.

Rózsa–Braun 1978 – Rózsa György, Braun Tibor, *A szakirodalmi információ korszerűsítése a Magyar Tudományos Akadémián,* Magyar Tudomány, 1978/12.

Rózsa–Braun–Bujdosó 1986 – Rózsa György, Braun Tibor, Bujdosó Ernő, *A természet- és a társadalomtudományi információellátás és a Magyar Tudományos Akadémia* = Rózsa György, *„Tudományok és művészetek szeretete" Írások az MTA Könyvtáráról,* Budapest, MTAK, 1986.

Rózsa–Rózsa 2015 – Rózsa György, Rózsa Dávid, *Legvégül a tópart, (Ön)életrajz két kézre*, Budapest, MTAK–KSH Könyvtár, 2015.

Rózsa–Sebestyén 1984 – Rózsa György, Sebestyén György, *Nemzetközi együttműködés és a magyarországi társadalomtudományi információ,* Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984/11.

Rozsondai 1984 – Rozsondai Marianne, *Temesvári Pelbárt népszerűsége Európában. Miről vallanak a könyvkötések*?, Magyar Könyvszemle, 1984/4.

Rozsondai B. 1995 – Rozsondai Béla, *Gondolatok és kérdések a régi könyvek számítógépes feldolgozásáról = A XVI–XVIII. századi könyvek számítógépes feldolgozásának problémái,* A MKE Társadalomtudományi Szekció által Budapest, 1995. december 5-én az OSZK-ban szervezett konferencia előadásai. Online: http://mek.oszk.hu/03100/03134/03134.pdf (2023. 10. 25.)

Rozsondai 2001a – Rozsondai Marianne, *Misztótfalusi Kis Miklós Amszterdamban nyomtatott könyveinek eredeti kötései = Fejezetek 17. századi nyomdászatunkból. Studien über die ungarländische Typographie des 17. Jahrhunderts. Wissenschaftliche Tagung und Ausstellung 12. Oktober 2000.*, szerk. Vásárhelyi Judit, Budapest, OSZK–Osiris, 2001 (Libri de libris).

Rozsondai 2001b – Rozsondai Marianne, *Az Akadémia Könyvtára ősnyomtatvány-gyűjteménye 2000-ben = Örökségünk, élő múltunk: gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában,* szerk. Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 2001 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 37(112.))

Rozsondai B. 2001 – Rozsondai Béla, *A Waldstein-gyűjtemény és az adományozó Waldstein János = Örökségünk, élő múltunk. Gyűjtemények a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában,* szerk. Fekete Gézáné, Budapest, MTAK, 2001 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, (37/112))

Rozsondai 2019 – Rozsondai Marianne, *A magyar könyvkötés a gótikától a művészkönyvekig,* Budapest, MTA KIK–Kossuth Kiadó, 2019.

Rozsondai–Rozsondai 2013 – Marianne Rozsondai, Béla Rozsondai, *Catalogue of the Incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences,* Budapest, Argumentum–MTA KIK, 2013.

Rusvai 2006 – Rusvai Julianna, *Simonyi Zsigmond és Pápay József,* Magyar Nyelvőr, 2006/4.

S. Varga 2005 – S. Varga Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti költészet fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban,* Budapest, Balassi Kiadó, 2005.

Sajó–Soltész 1970 – Sajó, Géza, Soltész, Erzsébet, *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur 1–2.*, Budapest, Akadémiai, 1970.

Sallai 2023 – Sallai Ágnes, *A számítógépes szakirodalmi szolgáltatások bevezetése az MTA Könyvtárában = Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár régen és napjainkban. Emlékkötet Rózsa György (1922–2005), az Akadémiai Könyvtár főigazgatója születésének centenáriuma alkalmából*, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2023.

Sashegyi 1965 – Sashegyi Oszkár, *Az abszolutizmuskori levéltár,* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1965 (A Magyar Országos Levéltár kiadványai, I.; Levéltári leltárak, 4.)

Sáfrán 1967 – Sáfrán Györgyi, *Arany János hagyatéka az Akadémiai Könyvtárban,* Magyar Tudomány, 1967/5.

Sáfrán–Bisztray–Sándor–Keresztury 1975 – *Arany János Összes Művei,* XV., szerk. Sáfrán Gyöngyi–Bisztray Gyula–Sándor István–Keresztury Dezső, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Sáfrán–Bisztray–Sándor–Keresztury 1982 – *Arany János Összes Művei,* XVI., szerk. Sáfrán Gyöngyi–Bisztray Gyula–Sándor István–Keresztury Dezső, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982.

Sándor 1947 – Sándor István Tamás, *Közel négyezer elrejtett fasiszta könyvet találtak az Akadémia Könyvtárában*, Világosság, 1947. febr. 7., 31. sz.

Sárközy 2005 – Sárközy Miklós, *Egy Vámbéry tanítvány – Kégl Sándor élete és munkássága (1862-1920) = A kísérlet folytatódik: II. Nemzetközi Vámbéry Konferencia*, szerk. Dobrovits Mihály, Dunaszerdahely, Lilium Aurum, 2005.

Scheiber 1957 – *Kaufmann Haggadah: facsimile edition of MS 422 of the Kaufmann Collection in the Oriental Library of the Hungarian Academy of Sciences,* intr. Alexander Scheiber, Budapest, MTAK–Kossuth, 1957.

Scheiber 1969 – Scheiber Sándor, *Héber kódexmaradványok magyarországi kötéstáblákban. A középkori magyar zsidóság könyvkultúrája*, Budapest, MIOK, 1969.

Scheiber 1978 – Scheiber, A., *The Kaufmann Genizah: Its Importance for the World of Scholarship = Jubilee volume of the Oriental Collection, 1951–1976: Papers Presented on the Occasion of the 25th Anniversary of the Oriental Collection of the Library of the Hungarian Academy of Sciences*. Budapest, MTAK, 1978 (Keleti Tanulmányok = Oriental Studies, 2.)

Schubert 2014 – Schubert András, *A tudománymetria kezdetei Magyarországon: szigorúan személyes szemelvények*, Könyv és Nevelés, 2014/1.

Schubert 2015 – Schubert András, *A hálózatok tudománymetriája és a tudománymetria hálózatai,* Könyv és Nevelés, 2015/2.

Schulhof 1979 – Schulhof Izsák, *Budai Krónika, 1686*, héberből fordította Jólesz László; az utószót Szakály Ferenc írta, Budapest, Helikon Kiadó, 1979.

Sed-Rajna 1990 – Sed-Rajna Gabrielle, *Kaufmann Haggada,* Budapest, Kultura International, 1990.

Simon 1966 – Simon Mária Anna, *A Magyar Tudományos Akadémia kutatóintézeti könyvtári hálózata*, Budapest, MTAK, 1966 (A Magyar Tudományos Akadémia Közleményei, 51)

Simon 1986 – Simon Róbert, *Ignác Goldziher: his life and scholarship as reflected in his works and correspondence,* Budapest–Leiden, MTAK-Brill, 1986.

Solymosi 2005 – Solymosi László, *Az esztergomi őrkanonok 13–14. századi okleveleinek leltára 1421-ből = Studia Professoris, Professor*

Studiorum. Tanulmányok Érszegi Géza hatvanadik születésnapjára, szerk. Almási Tibor, Draskóczy István, Jancsó Éva, Budapest, Magyar Országos Levéltár, 2005.

Somkuti 1967 – Somkuti Gabriella, *Korszerű természettudományos irodalom Széchényi Ferenc és Teleki László könyvtárában = Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1965–66,* szerk. Bélley Pál, Haraszthy Gyula és Keresztury Dezső, Budapest, OSZK, 1967.

Somkuti 2002 – Somkuti Gabriella, Az *Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1918*, Budapest, OSZK, 2002.

Somogyi 1935 – Joseph de Somogyi, *The Literary Remains of Ignace Goldziher,* Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland, 67(1935).

Stein 1892 – *Kalhaṇa's Rājataraṅgiṇi, or Chronicle of the kings of Kashmir,* ed. M. A. Stein, Bombay, 1892.

Stein 1894 – *Catalogue of the Sanskrit Manuscripts in the Raghunatha Temple Library of H. H. the Maharaja of Jammu and Kashmir,* prepared for the Kashmir state council M. A. Stein, Bombay–London–Leipzig, 1894.

Stein 1900 – *Kalhaṇa's Rājataraṅgiṇi: a chronicle of the kings of Kaśmir,* transl., with an introd., comment. and appendices M. A. Stein, Westminster, 1900.

Stein 1912 – Stein Aurél, *Berzeviczy Albertnek írt leveléből, Mohand Marg, 1912. aug.* 2., Akadémiai Értesítő, 1912.

Stein 1921 – *Serindia: Detailed report of explorations in Central Asia and Westernmost China, carried out and described under the orders of H.M. Indian Government,* ed. Aurel Stein, K.C.I.E., Indian Archæological Survey. With 345 illustrations from photographs, 59 plans, 175 plates, and 96 maps. pp. 1,580. Vols. I–III, text; Vol. IV, plates; Vol. V, maps. 13×10. Oxford, Clarendon Press, 1921.

Stemmer 1985 – Stemmer Ödön, *Egy antikvárius visszaemlékezései*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985.

Sz. Németh 1956 – Sz. Németh Mária, *Az Akadémiai Könyvtár fejlődése és munkája a Magyar Tudományos Akadémia újjászervezése óta,* MKSZ, 1956/3.

Sz. Németh 1958 – Sz. Németh Mária, *Az Akadémiai Könyvtár mint a Magyar Tudományos Akadémia célkitűzéseinek könyvtári támogatója*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, 1958 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 8.)

Szabó 1942 – *Tóth Árpád összes versfordításai* / s. a. r. és bev. Szabó Lőrinc, Budapest, Révai, 1942.

Szabó 1943 – Szabó Lőrinc, *Az olvasóhoz* = Szabó Lőrinc Összes versei, Budapest, Singer és Wolfner, 1943.

Szabó 1992 – Szabó Júlia, *Haranginé Boros Vilma 1899–1991*, Ars Hungarica, 1992/2.

Szabó 2008 – Szabó Lőrinc, [*Napló*] = Szabó Lőrinc, *Vallomások: Naplók, beszélgetések, levelek*, s. a. r., jegyz., Horányi Károly, Kabdebó Lóránt, Budapest, Osiris, 2008 (Osiris Klasszikusok)

Szabó 2013a – Szabó Lőrinc, *Tóth Árpád: Bevezető Összes versei elé, Jegyzetek: Utószó Tóth Árpád összes verseihez, Tóth Árpád új, ismeretlen verseskönyve: Előadás a Vajda János Társaság tegnap esti irodalmi estjén, Tíz ismeretlen költemény Tóth Árpád irodalmi hagyatékából* = Szabó Lőrinc, *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák,* s. a. r., jegyz., utószó Kemény Aranka, Budapest, Osiris, 2013 (Osiris Klasszikusok)

Szabó 2013b – Szabó Lőrinc, *Jegyzetek: Utószó Tóth Árpád összes verseihez* = Szabó Lőrinc, *Irodalmi tanulmányok, előadások, kritikák,* s. a. r., jegyz., utószó Kemény Aranka, Budapest, Osiris, 2013 (Osiris Klasszikusok)

Szabó 2019 – Szabó Ádám, *Teleki-gyűjtemény az Akadémián. Az Akadémiai Könyvtár alapító állományának története és rekonstrukciója = Teleki József. Tanulmányok az Akadémiai Könyvtár alapítójáról és a Magyar Tudományos Akadémia első elnökéről*, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2019 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, 40(115))

Szabó–Hellebrant 1896–1898 – Szabó Károly, Hellebrant Árpád, *Régi magyar könyvtár, III/1–2.; Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve,* Budapest, MTA, 1896, 1898.

Szalai–Szántó 1975 – *Az MTA 150 éve adatokban, 1825–1975,* szerk. Szalai Sándor, Szántó Lajos, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Szász 1871 – Szász Károly, *Közkönyvtáraink és az egy országos könyvtár,* Pest, 1871 (Külön lenyomat a „P.[esti] N.[apló]"-ból).

Szelei 1966 – Szelei László, *Akadémiai Levéltár létesítése és működése,* Magyar Tudomány, 1966/5

Szelei 1968 – Szelei László, *A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára,* Levéltári Szemle, 1968/1.

Szelei 1969a – Szelei László, *A tudományos akadémiák levéltárainak nemzetközi kapcsolata,* Levéltári Szemle, 1969/3.

Szelei 1969b – Szelei László, *A Magyar Tudományos Tanács megalakulása*, Magyar Tudomány, 1969.

Szelei 1969c – Szelei László, *A Magyar Tudományos Akadémia újjászületése (1945–1949),* Magyar Tudomány, 1969.

Szelei 1970a – Szelei László, *A Magyar Tudományos Akadémia Levéltára az Akadémiai Könyvtárban*, Budapest, MTAK, 1970 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 58.)

Szelei 1970b – Szelei László, *Gondolatok az iratkezelés szabályozásáról,* Levéltári Szemle, 1970/2.

Szelei 1971 – Szelei László, *Hangfelvételek őrzése a levéltárakban,* Levéltári Szemle, 1971/1–3.

Szendrei 1981 – Szendrei Janka, *A magyar középkor hangjegyes forrásai*, Budapest, MTA ZTI, 1981.

Szentgyörgyi 1973 – Szentgyörgyi Mária, *Célkitűzések és reformtörekvések a Magyar Tudományos Akadémián, 1831–1945,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1973 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 69.)

Széphelyi 1992 – Széphelyi F. György: *Az Elischer-féle Goethe-gyűjtemény = A Magyar Tudományos Akadémia és a művészetek a 19. században*, szerk. Szabó Júlia, Majoros Valéria, Budapest, MTA MKI, 1992.

Szilády–Szilágyi 1868–1872 – *Török-Magyarkori Állam-Okmánytár I–II., Török-Magyarkori történelmi emlékek. Okmánytár (1–9.),* szerk, Szilády Áron, Szilágyi *Sándor, Pest, Eggenberger, 1868–1872*.

Szily 1898 – Szily Kálmán, *Adalékok a magyar nyelv és irodalom történetéhez,* Budapest, Hornyánszky Viktor kiadása, 1898.

Szily 1901 – Szily Kálmán, *Jelentés a M. Tud. Akadémia 1900. évi munkásságáról,* Akadémiai Értesítő, 1901.

Szily 1904–1905 – *Széchenyi István gr. munkái*, 1–2., sajtó alá rend. Szily Kálmán, Budapest, MTA, 1904–1905.

Szily 1910a – Szily Kálmán, *Kérelem a Magyar Tudományos Akadémia t. tagjaihoz*, Akadémiai Értesítő, 1910.

Szily 1910b – Szily Kálmán, *Hunfalvy Pál emlékezete,* Magyar Nyelv, 1910/1.

Szily 1921 – Szily Kálmán, *Adományok Akadémiánk könyvtárának*, Akadémiai Értesítő, 1921.

Szily–Viszota 1905 – *A Magy. Tud. Akadémia Széchenyi-Muzeumának tárgyjegyzéke*, összeáll. Szily Kálmán, Viszota Gyula, Budapest, MTA, 1905.

Szinnyei 1891–1914 – Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái,* Budapest, Hornyánszky, 1891–1914.

Szinnyei 1943 – Szinnyei József, *Jelentés a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1942. évi állapotáról. Budapest, 1943. jan. 22.*, Akadémiai Értesítő, 1943.

T. Erdélyi 1960 – *Erdélyi János levelezése, I.,* szerk. T. Erdélyi Ilona, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1960 (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 2.)

T. Erdélyi 1962 – *Erdélyi János levelezése, II.,* szerk. T. Erdélyi Ilona, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1962 (A Magyar Irodalomtörténetírás Forrásai, 3.)

T. Erdélyi 1979 – T. Erdélyi Ilona, *Az Akadémia tagjainak „magatartása" 1848–49-ben*, Magyar Tudomány, 1979/5.

Tasner 1876 – Tasner Géza, *Széchenyi szellemi hagyatéka és Tasner Antal végrendelete: Emlékirat,* H. n., 1876.

Teleki 1852 – Teleki József, *Hunyadiak kora Magyarországon 1.*, Pest, Emich és Eisenfels, 1852.

Teleki 1852–1863 – Teleki József, *A Hunyadiak kora Magyarországon*, Pest, Emich, 1852–1863, 1–6/1., 10–12. kötet.

Terjék 1976a – Terjék József, *Kőrösi Csoma-dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben,* Budapest, MTAK, 1976 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 1.)

Terjék 1976b – *Tibetan Compendia Written for Csoma de Koros by the Lamas of Zans-dkar. Manuscripts in the Library of the Hungarian Academy of Sciences,* ed. Terjék József, New Delhi, Sharada Rani, Society of Csoma de Kőrös and the Hungarian Academy of Sciences, 1976 (Śata-piṭaka Series, 231.)

Terjék 1976c – *Collection of Tibetan MSS and xylographs of Alexander Csoma de Kőrös,* ed. Terjék József, Budapest, MTAK, 1976 (Keleti Tanulmányok – Oriental Studies, 3.)

Téglási 2007 – *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 2006. évi beszámoló jelentése*, összeáll. Téglási Ágnes, Budapest, MTAK, 2007.

Thulin 2017 – Thulin, Mirjam, *Wissenschaft and correspondence: Solomon Schechter between Europe and America*. Jewish Historical Studies, 48(1), (2017)

Thulin 2018 – Thulin, Mirjam, *Generations of* Wissenschaft des Judentums: *The Correspondence between David Kaufmann and Leopold Zunz = Cultures of* Wissenschaft des Judentum*s at 200*, eds. Markus Krah, Mirjam Thulin, Potsdam, Universitätsverlag, 2018 (PaRDeS: Zeitschrift der Vereinigung für Jüdische Studien e. V./Journal of the German Association for Jewish Studies, 24)

Toldy 1834 – Schedel Ferenc, *Buda és Pest. 1800, 1830, 1850*, Aurora. Hazai Almanach, 1834/1.

Toldy 1846 – Schedel (Toldy) Ferenc, *Az Academiai Könyvtár rövid története s mibenléte. A könyvtár ünnepélyes megnyitásakor dec. 23. 1844*, A Magyar Tudós Társaság Évkönyvei 7(1842–1844), Buda, M. Kir. Egyetem, 1846.

Toldy 1876 – *A M. Tudom. Akadémia 1858. decz. 20. tartott ünnepélyes Köz-Ülésének tárgyai*, Toldy Ferenc, *A Magyar Tudományos Akadémia történeteiről 1848–1858*, 1876 (A Magyar Tudományos Akadémia évkönyvei, 9.)

Toldy 2017 – Toldy Ferenc, *Utasítás a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára tisztviselői számára*, Budapest, MTA KIK–Jaffa Kiadó, 2017 (Az 1848-as kiadás reprintje.)

Tóth 1881 – Tóth Lőrincz, *Gróf Dessewffy Emil s az Akadémia palotája = Vázlatok a MTA félszázados történetéből 1831–81*, Budapest, Athenaeum, 1881.

Tóth 1956 – Tóth András, *A pesti egyetemi könyvtár a modern fejlődés útján (Toldy Ferenc igazgatásának első évei 1843–1849) = Tanulmányok Budapest múltjából 11.* szerk. Pesta László, Bp, Akad. Kiad., 1956.

Tóth 1994 – Tóth Ágnes, *A könyveknek is megvan a maguk sorsa = Bács-Kiskun megye múltjából, 13.*, Kecskemét, 1994.

Tóth 2004 – Tóth Károly, *Keresztury Dezső élete és munkássága = Keresztury Dezső az Eötvös Collegium igazgatója (1945–1948)*, Budapest, Argumentum, 2004.

Tóth–Vértesy 1982 – Tóth András, Vértesy Miklós, *A budapesti Egyetemi Könyvtár története*, Budapest, Egyetemi Könyvtár, 1982.

Tőkéczki 1994 – Tőkéczki László, *Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem létrejötte és céljai = Gróf Klebelsberg Kuno emlékezete,* szerk. Klebelsberg Éva, Budapest, Tellér, 1994.

Tőkés 1962 – Tőkés László, *Az Akadémiai Könyvtár mikrokönyvgyűjteménye és fotólaboratóriuma*, Budapest, MTAK, 1962 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 27.)

Török 1941 – Török Pál, *Előzetes jelentés Hollós Oszkár úr pestbudai gyűjteményéről*, Akadémiai Értesítő, 1941.

Török 1943a – Török Pál, *Jelentés az MTA Könyvtárában 1943. április–június folyamán végzett légoltalmi munkálatokról,* Budapest, 1943. (kézirat)

Török 1943b – Török Pál, *Ifj. Szinnyei József*, Magyar Könyvszemle, 1943/2.

Trócsányi 1940 – Trócsányi Zoltán, *Bibliográfiák összeállítása és a könyvtárak*, Magyar Könyvszemle, 1940.

Uherkovich 2011 – Uherkovich László, *Kőrösi Csoma Sándor buddhizmura vonatkozó kérdései egy tibeti lámához = Kőrösi Csoma Sándor és a népek önazonossága,* szerk. Gazda József, Peti Botond, Szabó Etelka, Kovászna, Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, 2011.

Vámbéri 1860 – Vámbéri Ármin, *Tarikhi Engerusz, azaz Magyarország története czimü török kézirat ismertetése,* Akadémiai Értesítő, 1860.

Vámbéry 1886 – Vámbéry Ármin, *Jelentés néh. Szilágyi Dániel, Konstantinápolyban elhúnyt hazánkfiának keleti kéziratok és nyomtatványokból álló gyűjteményéről,* Akadémiai Értesítő, 1886.

Vámbéry 1905 – Vámbéry Ármin, *Küzdelmeim*, Budapest, Franklin-társulat, 1905.

Ván 2012 – Ván Benjámin, *Szilády Áron élete,* Kiskunhalas, Református Egyházközség–Szilády Áron Társaság–Thorma János Múzeum, 2012.

Vásárhelyi 2001 – *Fejezetek 17. századi nyomdászatunkból. Studien über die ungarländische Typographie des 17. Jahrhunderts. Wissenschaftliche Tagung und Ausstellung 12. Oktober 2000.*, szerk. Vásárhelyi Judit, Budapest, OSZK–Osiris, 2001 (Libri de libris)

Vásáry 1986 – Vásáry István, *Vámbéry és a magyar őstörténet = Vámbéry Ármin emlékezete,* szerk. Fodor Pál, Budapest, Akadémiai, 1986 (Keleti Értekezések 2.)

Vásáry 2013 – Vásáry István, *A tudós Vámbéry Ármin,* Magyar Tudomány, 2013/8.

Vekerdi 1976 – Vekerdi László, *A természettudományok és a matematika az Akadémiai Könyvtárban = Fejezetek a 150 éves Akadémiai Könyvtár történetéből*, szerk. Rejtő István, Budapest, MTAK, 1976 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 2(77))

Vekerdi 1989 – Vekerdi László, *Egy könyvtár otthonai, eredményei és gondjai,* Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1989.

Verzeichniß von Goethes Handschriften... 1861 – *Verzeichniß von Goethes Handschriften, Zeichnungen und Radierungen, Drucken seiner Werke, Compositionen und Illustrationen seiner Dichtungen, Büsten, Medaillen und Gemälden, Portraits aus seinem Freundeskreise, Andenken und Erinnerungszeichen, welche im Concertsaale des Königlichen Schauspielhaus vom 19ten Mai an ausgestellt sind,* Berlin, 1861.

Vértesy 1958 – Vértesy Miklós, *Magyar könyvtárosok és bibliográfusok, Hellebrant Árpád (1855–1925),* A Könyvtáros, 1958/9.

Vértesy 1977 – Vértesy Miklós, *Terveiből kevés valósult meg, de így is sokat tett: beszélgetés Nyireő Istvánnal*, Könyvtáros, 1977/7.

Vértesy 1978 – Vértesy Miklós, *Trócsányi Zoltán (1886–1971),* Könyvtáros, 1978/11.

Viszota 1907 – Viszota Gyula, *Gróf Teleki József mellszobra az Akadémiában*, Akadémiai Értesítő, 1907.

Viszota 1909 – Viszota Gyula, *Vörösmarty „Gondolatok a könyvtárban" c. költeménye első alakjában*, Egyetemes Philologiai Közlöny, 1909.

Viszota 1925–1939 – *Gróf Széchenyi István naplói* (SzIÖM, 10–15.), szerk. Viszota Gyula, Budapest, 1925–1939.

Viszota 1927, 1930 – *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal, I–II.*, szerk. Viszota Gyula, Budapest, 1927, 1930.

Viszota 1934 – *Gróf Széchenyi István naplói. IV. kötet* (1830–1836), szerk és bev. Viszota Gyula, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1934.

Vizkelety 1973 – Vizkelety András, *Beschreibendes Verzeichnis der altdeutschen Handschriften in ungarischen Bibliotheken II.,* Budapest, Akadémiai, 1973.

Vizkelety 2007 – Vizkelety András, *Egy kétnyelvű ars dictaminis-töredék társadalomtörténei tanulságai = Summa. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. Maczák Ibolya, Piliscsaba, PPKE, 2007 (Pázmány irodalmi műhely. Tanulmányok, 7.)

Vizkelety 2011 – Vizkelety András, *Fragmente mittelhochdeutscher Dichtung aus Ungarn = Ad fontes. Válogatott tanulmányok. – Ausgewählte Schriften. Ünnepi kötet Vizkelety András 80. születésnapjára,* szerk. Berzeviczy Klára, Jónácsik László, Lőkös Péter, Sarbak Gábor, Budapest, Szent István Társulat, 2011.

Voinovich 1929 – Voinovich Géza, *Arany János életrajza, 1817–1849,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1929.

Voinovich 1931 – Voinovich Géza, *Arany János életrajza, 1849–1860,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1931.

Voinovich 1938 – Voinovich Géza, *Arany János életrajza, 1860–1882,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1938.

Weisz 1906a – Weisz Miksa, *Katalog der hebräischen Handschriften und Bücher in der Bibliothek des Professors Dr. David Kaufmann,* Frankfurt am Main, 1906.

Weisz 1906b – Weisz Miksa, *Néhai Dr. Kaufmann Dávid tanár könyvtárának héber kéziratai és könyvei*, Budapest, 1906.

Wenzel 1878 – Wenzel Gusztáv, *A XV. századi tárnoki jog = Értekezések a társadalomtudományok köréből,* Budapest, MTA, 1878.

Widder 1947 – Widder Salamon, *Geniza töredékek poétikus darabjainak jegyzéke a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában levő Kaufmann Dávid féle gyűjtemény[ben]*, Budapest, 1947.

Wix 1997 – Wix Györgyné, *A szerzetesi könyvtárak sorsa Magyarországon 1950–1952,* Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1997 (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei, 11.)

Wojtilla 1972 – Wojtilla Gyula, *Két szanszkrit nyelvű kódex az MTA könyvtárában,* Magyar Könyvszemle, 1972/3–4.

Wojtilla 1978 – Wojtilla Gyula, *Sir Aurel Stein's Kashmirian Mahatmya Collection in the Library of the Hungarian Academy of Sciences = Jubilee Volume of the Oriental Collection 1951–1976,* ed. Apor Éva, Budapest, MTAK, 1978.

Yildiz 2024 – Ayşe Yildiz, *„Hüsrev ü Şîrîn (Şeyhî)» = Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü,* http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/husrev-u-sirin-seyhi 2024

Z. Karvalics 1992 – Z. Karvalics László, *Index Magyarországon (1945–1947)*, Kandidátusi értekezés, Budapest, 1992.

Zarncke 1884 – Zarncke, Friedrich, *Kurzgefasstes Verzeichniss der Originalaufnahmen von Goethe's Bildniss*, Leipzig, Hirzel, 1884.

Zichy 1896–1897 – Zichy Antal, *Gróf Széchenyi István életrajza*, *I–II.,* Budapest, 1896–1897 (Magyar Történeti Életrajzok).

Zichy–Majláth 1884–1896 – *Gróf Széchenyi István összes művei*, *1–9.,* szerk. Zichy Antal, Majláth Béla, Budapest, MTA, 1884–1896.

Zvara 2051 – Zvara Edina, *Gaál György (1783–1855), a mesegyűjtő tudós könyvtáros*, Etnographia, 2015/3.

Zsebők 1981 – Zsebők Zoltán, *Lépcsőfokok*, Budapest, Szépirodalmi, 1981.

Zsidi 2021 – Zsidi Bernát, *Magyar Akadémikusok Névmutatója 1825-1965. Egy „hasznos, hézagpótló, és időszerű kiadvány" útja a kiadástól a bevonásig,* Levéltári Szemle, 2021/2.

Zsidi 2023 – Zsidi Bernát, *Az Akadémiai Könyvtár korszerűvé tétele* Az Akadémiai Könyvtár megvizsgálásáról és a Könyvtár feladatairól *szóló 123/1961. számú elnökségi határozattal = Mitől korszerű egy szakkönyvtár? – A modern szakkönyvtár régen és napjainkban*, szerk. Molnár Andrea, Budapest, MTA KIK, 2023 (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 49(124))

Névmutató

A, Á

Á. Varga László (1948–2023), történész, levéltáros 551
Abaffy Csilla ☞ N. Abaffy Csilla
ʿAbd al-Laṭīf (Abdullatif, ?–1946), a budapesti török muszlim közösség vezetője 365
Abdul-Fattah, Munif, arabista, iszlámszakértő, jogvédő, fordító 342, 546
Ábel Jenő (1858–1889), klasszika-filológus, lev. tag (1882) 89, 317
Abū l-Maʿālī Naṣr Allāh Munšī (12. sz.), perzsa költő, tudós, államférfi 223, 224, 533
Aczél György (1917–1991), kommunista kultúrpolitikus 307, 381, 384
Ács Tibor (1931–2021), tudománytörténész 169, 543
Adams-Acton, John (1830–1910), angol szobrászművész 359
Áder János, jogász, politikus, Magyarország köztársasági elnöke 310
Adománné Zolnai Dóra, könyvtáros 457, 458, 543
Adorján Boldizsár (1820–1867), író, költő, jogász 495
Ady Endre (1877–1919), költő, publicista 301, 305, 312, 326, 327–332, 487, 527, 536, 546
Ady Lajos (1881–1940), író, tanár, Ady Endre öccse 326–330, 536
Ady Lajosné Kaizler Anna (1890–1956), tanítónő, író 301, 327–329
Ady Lőrincné (1858–1937), Ady Endre édesanyja 326, 327, 536
Agnelly Ferenc (1809 k.–1850), gyógyszerész, polihisztor 31
al-Abhari, Aszír ad-Dín (?–1265), perzsa származású muszlim polihisztor 368
al-Búszíri (1213–1296), egyiptomi vallásos költő, szúfi misztikus 367, 368, 538
al-Dzsazúli, Muhammad ibn Szulajmán (?–1465), szúfi vallástudós, író 368
Alexits György (1899–1978), matematikus, lev. tag (1948), r. tag (1949), főtitkár (1949–1950) 248, 273, 278, 283
Alkalay Adolf (19–20. sz), pozsonyi nyomdász 185
Almási Balogh Pál (1794–1867), orvos, nyelvész, lev. tag (1831), r. tag (1835) 22, 30, 35
Almási Tibor, történész, egyetemi docens 556
Almásy László (1895–1951), utazó, Afrika-kutató, üzletember 486
Altmann, Ursula (1894–1984), német könyvtörténész 182, 543
Altundas, Ugur, török irodalomtörténész 191, 543
Amerling, Friedrich von (1803–1887), osztrák portréfestő 79, 172, 530, 532
Andrássy György, gróf (1797–1872), az MTA alapító tagja, író, igazgató tag (1830), tiszt. tag (1833), másodelölülő (1850–1855) 9, 49
Andreánszky Gábor (1895–1967), botanikus, a MNM növénytárának igazgatója, lev. tag (1945), tan. tag (1949) 261
Angyal Dávid (1857–1943), történész, irodalomtörténész, lev. tag (1902), r. tag (1917), tiszt. tag (1936) 49, 543
an-Navavi, Jahjá ibn Saraf (1233–1277), szunnita muszlim jogtudós, hadíszszakértő 366
Apáczai Csere János (1625–1659), erdélyi magyar pedagógus, filozófus, református teológus 120, 370
Apafi Mihály (1632–1690), politikus, Erdély fejedelme 183
Apor Éva (Szeidovitz Éva), orientalista, az MTA munkatársa 190, 221, 340–342, 344, 353, 429, 440, 537, 543, 549, 550, 558
Apponyi Sándor (1844–1925), diplomata, bibliográfus, igazgatósági tag (1888), tiszt. tag (1905) 179, 210, 214
Áprily Lajos (1887–1967), költő, műfordító, lev. tag (1934) 307
Aquinói Szent Tamás (1225–1274), skolasztikus filozófus, teológus 467
Arady József (1928–?), az MTA Könyvtárának munkatársa 406
Arany János (Arany Joannes, 1817–1882), költő, tanár, lapszerkesztő, lev. tag és r. tag (1858), főtitkár (1865–1879), igazgatósági tag (1879) 70, 74, 77, 93, 154, 155–159, 179, 202, 203, 241, 285, 297–300, 305, 307, 310, 368, 480, 492, 495, 497, 527, 531, 532, 535, 542, 544, 550, 555, 558
Arany László (1844–1898), költő, műfordító, lev. tag (1872) 155, 156, 203, 531
Arany Lászlóné Szalay Gizella (Voinovich Gézáné, 1857–1945), az Arany-hagyatéknak örököse 155, 156, 531
Arany, Joannes ☞ Arany János
Arisztotelész (Aristoteles, Kr. e. 384–322), görög filozófus, tudós 106, 210, 318, 548
Arisztophanész (Kr. e. 446 k.–386 k.), görög komédiaköltő 157
Arnóth József (1933–2021), svájci mineralógus, adományozó 165, 462
Árpád-házi, László, I., Szent (1040 k.–1095), magyar király 50, 156
Ásik pasa (1272–1333), anatóliai török költő és misztikus 100
Assmann, Aleida, német irodalomtörténész, kultúrtörténész 173, 544
Assmann, Jan (1938–2024), német egyiptológus, vallástörténész 173, 544
Atísa Dípamkara Srídzsnyána (982–1054), buddhista tanító a bengáli Pála Birodalomban 362
Atkinson, Edwin Felix Thomas (1840–1890), ír zoológus, rovartanász, külső tag (1888) 97
Atkinson, William Stephen (1820–1876), angol zoológus, lepkekutató, külső tag (1863) 97

Áts József, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 508
Avicenna (980–1037), perzsa tudós, polihisztor 322
Azraqi Heravi (11. század), perzsa költő 224

B

B. Szabó László (1923–2006), történész, levéltáros 198, 544
Bába Ágota, a Külgazdasági és Külügyminisztérium munkatársa 346, 550
Babbage, Charles (1791–1871), angol matematikus, külső tag (1833) 26
Babits Mihály (1883–1941), költő, író, szerkesztő, műfordító, lev. tag (1940) 165, 305, 329, 411, 419–422, 482, 539, 551
Babus Antal, irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 297, 309–311, 327, 332, 415, 448, 451, 452, 454, 466, 468, 485
Bacot, Jacques (1877–1965), francia felfedező, tibetológus 424
Baer, Joseph (1767–1851), neves frankfurti antikvárius, könyvkereskedő 180
Bajza József (1804–1859), költő, kritikus, szerkesztő, publicista, lev. tag (1831), r. tag (1832) 11, 14, 24, 52, 53, 492
Bakó Diána, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 311
Balázs Béla (1884–1949), író, esztéta, filmrendező 305, 327, 415
Balázs János (1914–1989), nyelvész, filológus 413
Balázs Péterné (Balázs Judit), folyóiratszerkesztő, az MTA Könyvtárának munkatársa 371, 441, 451
Bálint Gábor, Szentkatolnai (1844–1913), orientalista, mongolista nyelvész, a kolozsvári egyetem tanára 338
Bálint György (1906–1943), író, kritikus, újságíró, műfordító 422
Balla Tibor, ezredes, hadtörténész, egyetemi tanár 324, 544
Ballagi Aladár (1853–1928), történész, lev. tag (1884), r. tag (1904) 183, 206, 231, 302, 544
Ballagi Mór (1815–1891), teológus, nyelvész, szótáríró, lev. tag (1840), r. tag (1858) 292, 293
Balló Ede (1859–1936), festőművész 156, 161, 164, 531
Balogh István (19. sz.), adományozó 323
Balogh Jenő (1864–1953), jogász, politikus, lev. tag (1901), r. tag (1912), főtitkár (1920–1935), igazgatósági tag (1936), tiszt. tag (1937), tan. tag (1949) 151, 152, 193, 195, 197, 199, 202, 219, 228, 231, 233, 351, 352, 533
Balogh Margit, történész 527, 552
Balogh Pál ☞ Almási Balogh Pál
Bánffy Miklós, gróf (1873–1950), író, grafikus, politikus, külügyminiszter 215
Banfi, Florio ☞ Holik Flóris
Bánhegyi Zsolt (1949–2021), az MTA Könyvtárának munkatársa 448, 451, 478, 479, 502, 541
Bánkúti József (20. sz. első fele), budapesti könyvkötő 204
Bányai Réka, könyvtáros, könyvtörténész, a Teleki Téka munkatársa 551
Barabás Holik László ☞ Holik Flóris
Barabás Miklós (1810–1898), festő, grafikus, lev. tag (1836) 14, 41, 47, 154, 225, 528, 529, 531, 533
Baránszky-Jób László (1897–1987), irodalomtörténész, esztéta 417, 544
Baráth Eszter, az MTA Könyvtárának gazdasági igazgatója 459
Baráth Zsolt, az MTA Könyvtárának munkatársa 507
Bárczi Géza (1894–1975), nyelvész, romanista, lev. tag (1939), r. tag (1947) 307, 430, 431, 544
Bariska Piroska (20. sz.), adományozó 159
Barkóczy Ferenc (1710–1765), egri püspök, esztergomi érsek, hercegprímás 486, 488, 490, 541, 546
Barkóczy János, gróf (1807–1872), politikus, cs. kir. kamarás, a birodalmi tanács tagja 487, 490, 541
Barkóczy József, gróf (18. sz.), a klasszikus tudományok iránt érdeklődő főnemes 486
Barnabás Beáta, biológus, biotechnológus, lev. tag (2007), r. tag (2013), főtitkárhelyettes (2014–2020) 525
Bartenstein, Johann Christoph von, báró (1689–1767), osztrák politikus, diplomata, miniszter 488, 489, 541
Bártfai Szabó László (1880–1964), történész, levéltáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 13, 125, 177, 198, 208, 544
Bartók Albert (1912–1992), helytörténész Rákoskeresztúron 220, 324
Bartók Béla (1881–1945), zeneszerző, zongoraművész, népzenekutató, lev. tag (1935), r. tag (1945) 202, 204, 532
Bartók János (1882–1960), helytörténész Rákoskeresztúron 220, 324
Bartucz Lajos (1885–1966), antropológus, biológus, egyetemi tanár 307
Basch Loránt (1885–1966), ügyvéd, irodalomtörténész, író 416
Basilius Magnus (Nagy Szent Vazul, 330 k.–379), keresztény teológus, püspök, egyháztanító 413, 539
Bassarabits Sándor (Bassarabits de Jassenova Sándor, (1839–1909), honvédezredes, numizmata, műgyűjtő 147, 324, 531
Batsányi János (1763–1845), költő, lev. tag (1843) 300, 301
Batthyány Ádámné Strattmann Eleonóra, grófnő (1672–1741), a korabeli bécsi udvar fontos személyisége 46
Batthyány Antal József, gróf (1762–1828), nagybirtokos 46
Batthyány Gusztáv, gróf (1803–1883), az 1848–49-es szabadságharc honvédtisztje, az MTA mecénása 18–20, 40, 47, 48, 316
Batthyány József, gróf (1727–1799), esztergomi érsek, bíboros, hercegprímás, főkancellár 18, 46, 47, 529
Batthyány Kázmér, gróf (1807–1854), politikus, a Szemere-kormány külügyminisztere, az MTA mecénása 18, 20, 40, 47, 529
Batthyány Lajos, gróf (1696–1765), nagybirtokos, politikus, nádor 46, 549
Batthyány Tódor, gróf (1729–1812), politikus, hajóépítő mérnök 46, 48
Baumgarten Ferenc (1880–1927), esztéta, műkritikus 420
Beck Judit (1909–1995), festőművész 481, 482
Beck Ö. Fülöp (1873–1945), szobrász és éremművész 180, 355, 532, 537
Beer, Georg (1865–1946), evangélikus teológus, bibliakutató 209, 344, 544
Beke Antal (1838–1913), pap, kanonok, történész, a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár őre 179

Beke Manó (1862–1946), matematikus, lev. tag (1914–1920), kizárták, tagsága helyreáll. (1945) 115, 530
Beke Ödön (1883–1964), nyelvész, lev. tag (1945), r. tag (1958) 412
Békefi József, informatikus, az MTA Könyvtárának munkatársa 503, 542
Bél Mátyás (1684–1749), polihisztor, történész, lelkész 120
Belinszkij, Visszarion Grigorjevics (1811–1848), az orosz kritikai realizmus megalapítója, esztéta 258
Beljanov, A. M. (20. sz.), szovjet vezérőrnagy, a Magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság közigazgatási osztályvezetője 251
Bellenden Ker, Charles Henry (1783 k.–1871), angol ügyvéd, jogi reformer 26
Bélley Pál (1925–1976), könyvtáros, bibliográfus, újságíró 555
Benedek Marcell (1885–1969), író, irodalomtörténész, műfordító, színházigazgató 416
Beneš, Edvard (1884–1948), politikus, a csehszlovák állam megteremtője, második elnöke 203
Beniczky Péter (1603–1664), barokk nemesi költő 490, 542
Benkő Andrea, muzeológus, a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa 329, 544
Benkő Loránd (1921–2011), nyelvész, lev. tag (1965), r. tag (1976) 431, 544
Benkő Samu (1928–2021), művelődéstörténész, külső tag (1990) 167, 169, 462, 544
Bentham, Jeremy (1748–1832), angol jogtudós, filozófus 30
Benyovszky Móric (1746–1786), nemes, katona, híres utazó, emlékíró 209
Beöthy Zsolt (1848–1922), irodalomtörténész, lev. tag (1877), r. tag (1884), igazgatósági tag (1893), másodelnök (1910–1913) 122, 165
Béranger, Pierre-Jean de (1780–1857), francia lírikus költő 158, 159, 531
Berda József (1902–1966), Baumgarten-díjas munkás származású költő 416, 422
Bereczky László (1931–2001), könyvtáros, folyóiratszerkesztő 301, 544
Berend T. Iván, történész (1930–2026), lev. tag (1973), r. tag (1979), elnök (1985–1990) 389, 538
Berger, Christoph Heinrich von (1687–1737), német jogtudós 489, 541
Berlász Jenő (1911–2015), történész, levéltáros, könyvtáros az MTA Könyvtárában és az OSZK-ban 19, 22, 28, 65, 71, 76, 77, 112, 146, 177, 178, 203, 270, 271, 273, 276, 282, 287, 288, 297–306, 314, 323, 324, 535, 544
Bernáth Aurél (1895–1982), festőművész, művészpedagógus, művészeti író 307, 420, 549
Bernrieder Jánosné Széll Ilona (1868–1945), Vörösmarty Mihály unokája 194, 226–228, 533
Bertalan Györgyné, az MTA Könyvtárának munkatársa 399
Berzeviczy Albert (1853–1936), politikus, történész, tiszt. tag (1904), igazgatósági tag (1904), elnök (1905–1936) 122, 147–149, 194, 197, 218, 228, 232, 277, 352, 544, 547, 556
Berzeviczy Klára, irodalomtörténész, germanista 558
Berzsenyi Dániel (1776–1836), költő, r. tag (1830) 300, 301, 308–310, 450, 511, 536
Bese Lajos (1926–1988), mongolista, az MTA Könyvtárának munkatársa 340, 341, 429, 537
Bessenyei Ferenc (1919–2004), színművész 381
Bessenyei György (1747–1811), költő, császári testőrtiszt, a magyar felvilágosodás meghatározó alakja 301
Bethlen Farkas (1639–1679), Erdély kancellárja, történetíró 120
Bethlen István (1874–1946), politikus, miniszterelnök 149
Bethlenfalvy Géza (1936–2021), orientalista, indológus, tibetista 363, 429
Bezzegh Antalné Rüblein Lívia (Wodetzky Imréné, 1900–1954), címzetes könyvtári főtiszt, az MTA Könyvtárának munkatársa 198, 237, 238, 276, 281
Biagio, Fra (17. sz.), itáliai sarutlan karmelita szerzetes, író 210
Bibó István (1911–1979), jogász, lev. tag (1946), tan. tag (1949) 220, 307, 544
Bibó Lajos (1890–1972), író, drámaíró, újságíró 208
Bicskei Éva, művészettörténész, az MTA Művészeti Gyűjteményének munkatársa 39, 57, 62, 544
Bilicsi Erika, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 390, 392, 501, 506, 507, 544
Bíró-Balogh Tamás, irodalomtörténész, író 482, 485, 544
Bíró Vencel (1885–1962), történész, piarista szerzetes, lev. tag (1941), tan. tag (1949) 217
Bíróné Vasvári Lilian, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 502, 544
Birtalan Ágnes, orientalista, mongolista 545
Bisztrai Tibor, az MTA Könyvtárának munkatársa 406
Bisztray Gyula (1903–1978), könyvtáros, irodalomtörténész, egyetemi tanár 155, 555
Bittel, Kurt (1907–1991), német régész, őstörténész 412
Bitzó Géza (1853–1907), festőművész, grafikus, rajztanár 100, 530
Blake, William (1757–1827), angol költő, festő, nyomdász 481
Blo-bzang-dpal-ldan-ye-shes (1738–1780), a 3. pancsen láma 362
Blo-bzang-ye-shes (1663–1737), a 2. pancsen láma 362
Blo-bzang-chos-kyi-nyi-ma (1883–1937), a 9. pancsen láma 363
Bod Péter (1712–1769), református lelkész, irodalomtörténész, történész 215
Bodor Mihály (1960–2013), az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479, 541
Bodrogligeti András (1925–2017), turkológus, nyelvész 429
Boga István (1934–2006), arabista, asztrológus, szótáríró 347
Bognár Márk (19. sz.), ferencesek tartományfőnöke 179
Bognár Rezső (1913–1990), vegyész, lev. tag (1948), r. tag (1953), főtitkár (1955–1956) 395, 544
Bóka László (1910–1964), irodalomtörténész, újságíró, politikus, lev. tag (1953) 256, 544
Bolyai Farkas (1775–1856), matematikus, tanár, lev. tag (1832) 128, 167, 169, 170, 307, 532, 544

Bolyai Gergely (1826–1890), Bolyai Farkas kisebbik fia 128
Bolyai János (1802–1860), matematikus, hadmérnök 128, 167–170, 307, 309, 310, 453, 531, 532, 543, 553
Boncza Berta (Csinszka, 1894–1934), költő, emlékiratíró, Ady Endre és Márffy Ödön felesége 305, 327, 329, 330, 332, 536
Bonfini, Antonio (1427–1502), itáliai humanista, történetíró 120, 181
Borbély Gábor, filozófus, egyetemi docens 449
Boros Andrásné Pamlényi Anna, az MTA Könyvtárának munkatársa 406
Boross Klára, művelődéstörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 311
Borovszky Samu (1860–1912), történész, az MTA irodaigazgatója, lev. tag (1899) 129, 142, 165
Borsa Gedeon (1923–2022), irodalomtörténész, bibliográfus 554
Borsodi Géza (a 20. sz. első fele), fényképészmester 212
Boruth Andor (1873–1955), festőművész, grafikus 105, 530
Bory Jenő (1879–1959), építészmérnök, szobrász, festő 194, 532
Borzsák István (1914–2007), klasszika-filológus, lev. tag (1982), r. tag (1987) 310, 318, 447, 536
Bottlik Iván, matematikus, sakkozó, sakktörténész 462
Bowring, Sir John (1792–1872), angol közgazdász, író, Honkong kormányzója, az első angol nyelvű magyar versantológia szerzője, külső tag (1832) 30, 31, 528
Bölcskei Gusztáv, lelkész, teológus, református püspök 332
Brandis, Tilo (1935–2022), német medievista, a berlini Staatsbibliothek kézirattárának vezetője, 462
Braun Tibor (1932–2022), vegyész, tudománymetrista, az MTA Könyvtárának munkatársa 389, 390, 501, 502, 508, 521–523, 525, 538, 542, 554
Bresztyenszky Adalbert (1786–1851), matematikus, bencés szerzetes, lev. tag (1836) 292
Brisits Frigyes (1890–1969), ciszterci szerzetes, irodalomtörténész, lev. tag (1934) 226, 228, 229, 533, 544
Bruckner Éva, történész 53, 544
Brusznyai Árpád (1924–1958), klasszika-filológus, tanár, az 1956-os forradalom mártírja 413, 539
Bskal-bzang-rgya-mtsho (1708–1757), a 7. dalai láma 363
Budai-Király Tímea, az MTA könyvtárának munkatársa 465, 541
Buday György (1907–1990), grafikus, fametsző, könyvművész 483, 541
Budenz József (1836–1892), német származárú nyelvész, egyetemi tanár, alkönyvtárnok az MTA Könyvtárában, lev. tag (1861), r. tag (1871) 60, 62, 65, 66, 72–74, 77, 80, 82, 83, 91, 529, 551
Bugát Pál (1793–1865), orvos, nyelvész, r. tag (1830) 30
Bugge, Thomas (1740–1815), dán matematikus, csillagász 294, 535
Bujdosó Ernő (1932–2014), fizikus, tudománymetrista, az MTA Könyvtárának munkatársa 390, 502, 554
Bunsen, Robert Wilhelm (1811–1899), német kémikus, kémiaprofesszor, külső tag (1858) 105
Burchard Erzsébet (1897–1987), óvodapedagógus 369
Burucs Kornélia, történész, szerkesztő 527, 552
Buziássy Károly (1897–1974), statisztikus 239, 240, 544
Büky Béla (1928–1998), nyelvész, az MTA Könyvtárának munkatársa 306
Büky Béláné (1933–2021), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 383, 441, 448, 451, 478, 479, 541

C

Calepinus, Augustinus (1435–1511), Ágoston-rendi szerzetes, szótáríró 263
Campanella, Tommaso (1568–1639), itáliai filozófus, 112
Carbo, Ludovicus (1435–1482), itáliai humanista, író 32, 309, 317, 528
Cassini, Giovanni Domenico (Cassinus, Cassini, Jean-Dominique, 1625–1712), olasz származású francia csillagász 112
Celtes, Conrad (1459–1508), német humanista, csillagász, költő 39
Chandra, Lokesh, indiai tudós, köztisztviselő, tiszt. tag (1984) 345, 464, 537
Chwat, Ezra, izraeli bibliográfus, a héber kéziratok és a rabbinikus irodalom szakértője 185, 342
Comenius, Joannes Amos (1592–1670), cseh pedagógus, író 215, 533
Copinger, Walter Arthur (1847–1910), angol bibliográfus, ősnyomtatvány-kutató 214
Cornides Dániel (1732–1787), történész, könyvtáros, tanár 22, 24, 312
Czebe István (1928–1993), építészmérnök 374
Czech János (1798–1854), győri polgármester, főbíró, történész, régész 52, 54
Czeglédi Katalin, az MTAK gazdasági igazgatója 448, 451, 459, 540
Czeglédy Károly (1914–1996), sémi filológus, arabista, őstörténetkutató 335
Czeke Marianne (1873–1942), címzetes könyvtártiszt az Egyetemi Könyvtárban 198
Czelder Márton (1833–1889), lelkész, író, szerkesztő 495
Czibulka Alajos (1770 k.–1845 k.), pesti színiigazgató, zeneszerző, karmester 217
Czifra Mariann, irodalomtörténész 311
Czigány Magda (1935–2021), művészettörténész, könyvtáros, az Imperial College London könyvtárának főigazgatója 510
Czinege Szilvia, történész 26, 545
Czobor Alfréd (1883–1959), történész, levéltáros 217
Czuczor Gergely (1800–1866), bencés szerzetes, költő, nyelvész, lev. tag (1831), r. tag (1836) 13, 14, 17, 30, 528
Czvittinger Dávid (1676 k.–1743), irodalomtörténész, bibliográfus 180

CS

Csák Béla (1926–2013), mérnök 377
Csaklós András (1885–1957), szobrász és éremművész, könyvkötőmester 204
Csalai Kégl Miklós, Kégl Sándor rokona, adományozó 347
Csanak Dóra ☞ F. Csanak Dóra

Csánki Dezső (1857–1933), történész, levéltáros, politikus, lev. tag (1891), r. tag (1900), igazgatósági tag (1925, 1931–1933) 42, 105, 121, 197, 216, 545
Csánki Mária (20. sz. első fele), az MTA főtitkári hivatalának alkalmazottja 232
Csánky Dénes (1885–1972), festőművész, a zsidóktól elrabolt műkincsekért felelős kormánybiztos 242
Csapó Mónika, az MTA Könyvtárának munkatársa 507
Csapodi Csaba (1910–2004), történész, kódexkutató, az MTA Könyvtárának munkatársa 178, 228, 278, 289, 300, 303–307, 311, 314, 316–318, 320–324, 372, 415, 535, 536, 545
Császár Elemér (1874–1940), irodalomtörténész, lev. tag (1909), r. tag (1922), igazgatósági tag és tiszt. tag (1938) 193, 194, 545
Csengery Antal (1822–1880), politikus, gazdasági szakember, publicista, lev. tag (1847), r. tag (1858), igazgatósági tag (1870), másodelnök (1871–1880) 77, 84, 494, 495, 454
Csengery Imre (1819–1885), költő, politikus 495
Csepi Dániel (Csepy Dániel, 1846–1933), ügyvéd, újságíró 493
Cseresnyés Dorottya, az MTA Könyvtárának munkatársa 507
Csermák Antal (1774–1822), zeneszerző, hegedűművész, vándormuzsikus 217
Csernátoni Gyula (1858–1914), irodalomtörténész, tanár 193
Csernisov, Pjotr Nyikolajevics (1901–1966), szovjet vezérőrnagy, Budapest első szovjet városparancsnoka 244, 534
Csima János (1885–1964), altiszt az MTA Könyvtárában 143, 198, 237
Csinszka ☞ Boncza Berta
Csirkés Ferenc Péter, orientalista, turkológus 545
Csóka J. Lajos (1904–1980), történész, levéltáros, bencés szerzetes, a VKM munkatársa 250
Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805), költő 193, 300, 301, 305, 309, 527, 546
Csoma de Kőrös, Alexander ☞ Kőrösi Csoma Sándor
Csomó István (1935–2003), jogász, az MTA Titkárság Pénzügyi Főosztályának vezetője 436, 438
Csongor Barnabás (1923–2018), sinológus, műfordító 429
Csontosi János (1846–1918), corvinakutató, az OSZK Kézirattárának első őre, lev. tag (1883) 89, 183, 262, 545
Csorba Géza (1892–1974), szobrászművész 330
Csorba György történész, turkológus 99, 190, 365, 545
Csorba László, történész, kultúrdiplomata 152, 545
Csukás Imréné Csepy Katalin (1813-1890), Erdélyi Jánosné Csorba Ilona anyja 492
Csűrös Zoltán (1901–1979), vegyészmérnök, a műegyetem rektora, lev. és r. tag (1946) 255

D

D' Elseaux Lenke (20. sz.), magyar írói kéziratok tulajdonosa 202
Daṇḍin (7–8. sz.), indiai szanszkrit nyelvész, költő, író 361
Dangelmayer Raffaela (19–20. sz), Mosonyi (Dangelmayer) Lipót testvére, adományozó 365
Danyi Melinda, az MTA Könyvtárának munkatársa 507
Darabos Pál (1931–2012), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 378, 441, 545
Dárday Abriani Gábor (1907–1997), jogász, az 1940-es években az MTA ügyvédje 208
Daruváry Alajos (1826–1912), jogász, politikus, főrendházi tag, a Kúria másodelnöke 180
Darvas Tiborné, az MTA Könyvtárának munkatársa 448
Dauthage, Adolf (1825–1883), osztrák festőművész és litográfus 487, 541
Dávid Antal (1890–1947), asszirológus, ókortudós, könyvtáros 339
Dávid Nóra, ókortörténész, hebraista, az MTA Könyvtárának munkatársa 187
Dawe, George (1781–1829), angol portréfestő 162
de Solla Price, Derek John (1922–1983), angol fizikus, a tudománymetria egyik megalkotója 522
Deák Ferenc (1803–1876), jogtudós, politikus, tiszt. tag (1839), igazgató tag (1855) 56, 193
Dehain (19. sz.), konstantinápolyi fényképész 100, 530
Demény Attila, geológus, geokémikus, lev. tag (2010), r. tag (2016) 525
Démoszthenész (Kr. e. 384–322), görög politikus és szónok 413, 539
Dénes Zsófia (1885–1987), újságíró, író 527
Dercsényi Dezső (1910–1987), művészettörténész 307
Deron Antal (? – ca. 1830), nagykereskedő, bérpalota-tulajdonos 10
Déry Tibor (1894–1977), író 370
Descartes, René (1596–1650), francia filozófus 548
Dessewffy Aurél, gróf (1808–1842), politikus, publicista, lev. tag (1833) 57
Dessewffy Emil, gróf (1814–1866), politikus, lev. tag (1843), igazgató tag (1853), elnök (1855–1866), tiszt. tag (1858) 54, 57, 66, 70, 74, 496, 529, 557
Dévényi Kinga, orientalista, arabista nyelvész, az MTA Könyvtárának munkatársa 96, 99, 185, 189–191, 222, 231, 234, 333, 342, 344, 347, 365, 440, 451, 454, 545, 546, 551
Dewey, Melvil (1851–1931), amerikai könyvtáros, a Dewey-féle tizedes osztályozás megalkotója 239
Dezsényi Béla (1907–1972), könyvtáros, irodalom- és sajtótörténész 141, 545
Dézsi Lajos (1868–1932), irodalomtörténész, lev. tag (1906), r. tag (1923) 210, 218, 546
Dge-'dun-grub-pa (1391–1475), az 1. dalai láma 362
Dge-'dun-rgya-mtsho (1475–1541), a 2. dalai láma 362
Dienes László (1889–1953), újságíró, könyvtáros, a FSZEK igazgatója 283
Diescher Lajos (1811–1874), építészmérnök, építési vállalkozó 63, 529
Diósyné Brüll Adél (Léda, 1872–1934), Ady Endre múzsája 328, 536
Diósy Ödön (1873–1935), nagyváradi kereskedő 327
Diószegi Vilmos (1923–1972), etnográfus, orientalista 429
Divald Kornél (1872–1931), író, művészettörténész, muzeológus, lev. tag (1911) 79, 82, 127, 174, 301, 546

Dóbék Ágnes, irodalomtörténész 490, 546
Dobóczky Lajos (1857–1903), tornatanító, nevelő 210
Dobrov, Gennady M. (1929–1989), szovjet (ukrán) információtechnológus, a tudománymetria szakértője 522
Dobrovits Mihály, történész 555
Dobrowszky Ágost (19. sz.), budapesti antikvárius könyvkereskedő 180
Dobszay Tamás, történész, egyetemi docens 546, 552
Dochnál József (19–20. sz.), az Egyetemi Könyvtár könyvkötőmestere 211
Domanovszky Sándor (1877–1955), történész, lev. tag (1915), r. tag (1926), igazgatósági tag (1933), tiszt. tag (1940), tan. tag (1949) 247, 302
Domokos Mátyás (1928–2006), irodalomkritikus, irodalomtörténész 309
Domokos Péter Pál (1901–1992), történész, néprajzkutató 53, 72, 73, 546
Domsa Károlyné (1943–2014), könyvtáros, az MTA Könyvtár főigazgató-helyettese 342, 378, 383, 394, 434, 440, 443, 446–451, 477, 540, 545, 546, 550
Donatus, Aelius (315 k.–380), római nyelvész, szónok 322
Döbrentei Gábor (1785–1851), költő, műfordító, szerkesztő, r. tag (1830), titoknok (1831–1835) 11, 15, 18, 20, 21, 24, 26, 32–34, 54, 528, 546
Dölger, Franz (1891–1968), német bizantinológus 412, 549, 552
Dömötör Lajosné (1940–2022), könyvtáros, a Veszprémi Egyetem Könyvtárának igazgatója 510
Draskóczy István, történész, levéltáros, egyetemi tanár 556
Drágffy János (?–1526), tárnokmester, országbíró, humanisták mecénása 314
Dudith András (1533–1589), pécsi püspök, diplomata, humanista polihisztor 181
Duka Tivadar (1825–1908), honvédszázados, a brit hadsereg alorvosa, Kőrösi Csoma Sándor életrajzírója, lev. tag (1863), tiszt. tag (1890) 79, 93–98, 112, 116, 117, 239, 261, 333, 334, 352, 360, 362, 363, 530, 536, 546
Dutka Ákos (1881–1972), költő, író, szerkesztő 305, 415
Dvorzsák Albin, szereplő Németh László *Alsóvárosi búcsú* című regényében 236
Dzsámi (1414–1492), perzsa nyelvtudós, költő 366

E, É

E. Kovács Kálmán (1913–1991), pártmegbízott, minisztériumi tisztviselő 273
Ecsedy Ildikó (1938–2004), nyelvész, történész, sinológus 340, 429
Eduard, VII. (1841–1910), az Egyesült Királyság és a brit domíniumok királya, India császára 265
Edvi Illés Pál (1793–1871), evangélikus lelkész, író, költő, lev. tag (1835) 13, 546
Egerváry Jenő (1891–1958), matematikus, lev. tag (1943), r. tag (1946), igazgatósági tag (1946) 260
Eggenberger József (1768–1850), pesti könyvkereskedő 30, 60, 556
Egressi Gábor (Egressy Gábor, 1808–1866), színész, újságíró, író 495
Egry József (1883–1951), festőművész 309
Einöder Ferenc (?–1942), az MTA bérházában műhelyt bérlő könyvkötőmester 204
Eiszler József (1812–1876), piarista szerzetes, tanár 294, 295
Elek Artúr (1876–1944), író, műfordító, művészettörténész, műkritikus 416
Elischer Boldizsár (1818–1895), jogász, egyetemi tanár, a Goethe-gyűjtemény létrehozója 107, 160–165, 312, 352, 531, 548, 553, 556
Elischer Gyula (1846–1909), orvos, egyetemi tanár, műgyűjtő, adományozó 107, 160–162 164, 165, 531
Ellinger Ede (1846–1915), fényképész, portréfotós 83, 94, 126, 146, 174, 175, 226, 338, 530–533, 537
Emődy Mihály (19. sz.), 1854-től könyvtári szolga, 1865-től akadémiai szolga 53
Ender, Johann Nepomuk (1793–1854), osztrák tájkép- és portréfestő 34
Ender, Thomas (1793–1875), osztrák tájképfestő 79, 309, 313, 444, 530
Engel József (1815–1901), szobrászművész 173
Engel Pál (1938–2001), történész, az MTA Könyvtárának főigazgatója, lev. tag (1995), r. tag (2001) 434–440, 540, 547, 554
Előry Ajándok (1946–2020), orvos, matematikus, tudománymetrista, az MTA Könyvtárának munkatársa 502
Eötvös József, báró (1813–1871), jogász, író, miniszter, lev. tag (1835), tiszt. tag (1839), alelnök (1855–1866), igazgató tag (1855), elnök (1866–1871) 60, 65, 77, 81, 82, 84, 189, 193, 305, 496, 530
Eötvös Loránd, báró (1848–1919), fizikus, lev. tag (1873), r. tag (1883), elnök (1889–1905), igazgatósági tag (1906) 103, 105, 106, 119, 121, 122, 147, 179, 180, 307, 546, 552
Eperjessy Kálmán (1893–1976), történész, levéltáros 412
Erdei Ferenc (1910–1971), szociológus, író, lev. tag (1948), r. tag (1956), főtitkár (1957–1964 és 1970–1971), alelnök (1964–1970) 289, 307, 340, 370, 371, 373, 374, 378, 535, 538
Erdélyi Cornelia Susanna (1842–1844), Erdélyi János lánya 494
Erdélyi János (1814–1868), költő, kritikus, esztéta, filozófus, lev. tag (1839), r. tag (1858) 310, 462, 492–500, 542, 546, 557
Erdélyi Jánosné Csorba Ilona (1835–1895), Erdélyi János második felesége 492
Erdélyi József (1896–1978), költő 307, 422
Erdélyi Mór (1866–1934), fényképész, fotóriporter 113, 121, 163, 232, 302, 339, 528–531, 533, 535
Erdélyi Pál (1864–1936), könyvtáros, irodalomtörténész, egyetemi tanár 310, 462, 492, 493, 495, 497, 542
Erdélyi Zoltán (1858–1910), jogász, árvaszéki ülnök 492, 493
Erdey László (1910–1970), kémikus, egyetemi tanár, lev. tag (1951), r. tag (1955) 283
Erdey-Grúz Tibor (1902–1976), kémikus, egyetemi tanár, lev. tag (1943), r. tag (1948) 261, 278–280, 282, 284, 287, 289, 303, 341, 374
Erdő Péter, bíboros, prímás, kánonjogász, lev. tag (2007), r. tag (2013) 322, 323, 546

Erdődy Sándor Lajos, gróf (1802–1881), természettudós, adományozó, igazgatósági tag (1877) 292
Érdy János (Luczenbacher János, 1796–1871), jogász, régész, numizmatikus, lev. tag és r. tag (1832) 22, 35, 37, 50, 56
Éri István (1929–2009), történész, muzeológus 546, 551
Erkan, Mustafa (20. sz.), török irodalomtörténész 101, 546
Ernst Lajos (1872–1939), műgyűjtő, múzeumalapító, adományozó 159, 230
Ersch, Johann Samuel (1766–1828), német könyvtáros, enciklopédiaszerző 263
Ertuğrul, Günay, török jogász, politikus, kulturális miniszter 345, 537
Eschenbach, Wolfram von (1170 k.–1220 k.), középfelnémet epikus költő 321
Esterházy Péter (1950–2016), író, publicista 452
Eszterházy Pál, herceg (Esterházy Pál, 1635–1713), nádor, költő, zeneszerző 553
Euclideus (Eukleidész, Kr. e. 300 k.–?), görög matematikus, a geometria atyja 167, 544

F

F. Csanak Dóra (Fülöp Gézáné, 1930–2010), irodalomtörténész, bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 9–11, 13–15, 19, 20, 22, 23, 26, 30, 38, 40–42, 44, 48, 49, 225, 281, 282, 301, 303, 305–307, 309, 311, 314, 327, 328, 383, 409, 415, 417, 441, 448, 527, 535, 536, 546
Fábri Anna, irodalom- és művelődéstörténész 44, 546
Fábri Károly Lajos (1899–1968), orientalista, régész, művészettörténész 347
Faisz József (19. sz. első fele), a tatai piarista rendház főnöke 295
Falconer, John, a British Library kutatója 353
Faragó József (1895–1981), gimnáziumi tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 198, 237, 238, 257, 273
Farkas Lajos (1806–1873), könyvgyűjtő, antikvárius 317
Faust Imre (1897–1963), könyvkiadó, könyvkereskedő 254
Fáy András (1786–1874), író, politikus, tiszt. tag (1831), igazgató tag (1845) 35, 496
Fehér Géza (1890–1955), régész, őstörténész 339
Fejér György (1766–1851), teológus, történész, az Egyetemi Könyvtár igazgatója 120
Fejérváry Gábor (1780–1851), jogász, régész 79
Fekete Géza (1926–2017), az MTA Könyvtárának munkatársa 287, 288, 383
Fekete Gézáné Kertész Magda (1930–2016), bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 378, 391, 394, 435, 437, 439–441, 448, 543, 546, 550, 553, 555
Fekete Lajos (1891–1969), turkológus, paleográfus, lev. tag (1937), r. tag (1961) 335, 430
Fekete Sámuel (?–1859), tisztviselő (írnok, korrektor) az Akadémián, műfordító, szerkesztő 38
Fél Edit (1910–1988), néprajztudós, történész 307
Fenyő Ervin, színész, író, történész 173, 547
Fenyő Miksa (1877–1972), író, kritikus, irodalomszervező 327
Ferenc József ☞ Habsburg, Ferenc József, I.
Ferencz Győző, költő, irodalomtörténész, műfordító, a SZIMA tagja 454, 481, 483, 547
Ferencz József (1835–1928), unitárius püspök, királyi tanácsos, egyházi író 179
Ferenczi Magda (1890–1913), Ferenczi Zoltán idősebb lánya, író 193
Ferenczi Roland, indológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 356
Ferenczi Zoltán (1857–1927), irodalomtörténész, könyvtárigazgató, lev. tag (1905), r. tag (1917), az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka (1925–1927) 9, 50, 132, 193–195, 197, 198, 200, 201, 205, 208, 209, 352, 532, 545, 547
Ferenczy Béni (1890–1967), szobrászművész 309
Ferenczy Endre (1912–1990), történész, klasszika-filológus, egyetemi tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 279, 284
Ferenczy István (1792–1856), szobrász, lev. tag (1832) 24, 528
Ferenczy Mária (1941–2017), sinológus, művelődéstörténész 429
Ferstel, Heinrich von (1828–1883), osztrák építész 61, 529
Feszty Masa (1894–1979), festőművész, Jókai Mór (nem vér szerinti) unokája 498
Fiedler Katalin, orientalista, az MTA Könyvtárának munkatársa 342, 546
Finta Ilona (1944–1998), az MTA Titkárság munkatársa, Borzsák István felesége 310, 536
Firdauszí (Firdevsî, 940–1020), a perzsa irodalom egyik legjelentősebb költője 100, 101
Firóz Sáh Khildzsí (1220–1296), a Delhi Szultanátus uralkodója 359
Fitz József (1888–1964), művelődéstörténész, könyvtáros, az OSZK igazgatója 208, 239
Fleissig Edit (1904–1992), Moravcsik Gyula felesége 409
Fludorovits Jolán (1904–1955), nyelvész, az MTA Könyvtárának munkatársa 199, 237, 238, 257, 301, 304
Fock, Gustav (1854–1910), neves lipcsei antikvár könyvkereskedő és kiadó 136
Fodor Eszter, papírrestaurátor, látványtervező, az OSZK munkatársa 311, 466
Fodor Gábor, történész, turkológus, diplomata 365, 545
Fodor György (20. sz.), magyar utazó, adományozó 356
Fodor József (1898–1973), költő, író 422
Fodor Pál, történész, turkológus, kutatóprofesszor 99, 365, 547, 558
Fodor Sándor (1941–2014), orientalista, arabista, egyetemi tanár 347, 365, 547
Fógel József (1884–1941), történész, az MTA Könyvtár munkatársa, lev. tag (1928) 142, 151, 152, 194, 198, 199
Forgách Ferenc (1530–1577), magyar főpap, humanista, történetíró 120
Forrer, Robert (1866–1947), strasbourgi régész, művészettörténész és műgyűjtő 356
Földes-Papp Károly (1911–1976), filozófiai író, főiskolai tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 257

Földessy Gyula (1874–1964), Ady barátja, irodalomtörténész, lev. tag (1960) 301, 327
Fracastoro, Girolamo (Fracastorius, 1478–1553), itáliai orvos, költő, humanista, természettudós 112
Fraknói Vilmos (1843–1926), történetíró, nagyváradi kanonok, könyvtáros, lev. tag (1870), r. tag (1873), főtitkár (1879–1889), másodelnök (1889–1892), igazgatósági tag (1892), tiszt. tag (1907) 52, 83, 122, 547
Frangepán Farkas, gróf (?–1546), horvát főnemes, hadvezér 181
Frangepán Ferenc, gróf (1483–1543), horvát főnemes, kalocsai érsek, diplomata 181
Frankenburg Adolf (1811–1884), író, szerkesztő, lev. tag (1845) 14, 17
Fráter Jánosné (1923–1994), könyvtártörténész, bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 9, 13, 21, 33, 39, 50, 53, 57, 60, 65, 67, 70, 71, 73, 75, 76, 78, 80, 83–85, 91, 104, 105, 107, 112, 119, 123–125, 128, 129, 142, 143, 149, 151, 152, 167, 173, 193–195, 198–200, 236–238, 252, 257, 258, 305, 306, 371, 372, 378, 547
Freund Tamás, neurobiológus, lev. tag (1998), r. tag (2004), alelnök (2014–2020), elnök (2020–2026) 310, 463, 467, 526, 540, 542
Friedrich Péter (1936–2013), orvos, biokémikus, lev. tag (1993), r. tag (1998) 437, 438
Frisch, Albrecht/Albert (1840–1918), berlini fényképész, reprodukciós szakember, nyomdász 209
Friss István (1903–1976), közgazdász, lev. tag (1953), r. tag (1960) 370
Frobenius, Johannes (1460 k.–1527), bázeli kiadó, nyomdász 45, 322
Fronius, Matthias (1522–1588), brassói szász jogász, tanácsos 320
Fröhlich Izidor (1853–1931), elméleti fizikus, egyetemi tanár, lev. tag (1880), r. tag (1891), igazgatósági tag (1920) 103, 105, 106, 119, 547
Fröhlich Róbert (1844–1894), tanár, ókortörténész, régész, lev. tag (1892), az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka (1893–1894) 103, 104, 114, 119, 530, 548
Fuchs István (19–20. sz.), könyvtári szolga az MTA Könyvtárában Heller idején 119
Fuchsthaller Alajos (1815–1863), acél- és rézmetsző 23, 528
Fuzúlí (Muhammad bin Szulejmán, 1483 k.–1556), oszmán-török költő 101, 102, 344, 530, 547
Fülep Lajos (1885–1970), művészettörténész, művészetfilozófus, lev. tag (1948) 307, 412, 536
Fülöp Ferenc, kémikus, gyógyszervegyész, lev. tag (2007), r. tag (2013) 525
Fülöp Géza (1928–1998), könyvtáros, kultúrtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa, egyetemi docens 282, 301, 535
Fülöp Sándor (19–20. sz.), az Egyetemi Könyvtár tisztviselője 109, 547

G

G. Fábri Zsuzsa (1931–2018), fotóművész, portréfotós 284, 486, 535, 541
Gaal György (1783–1855), író, mesegyűjtő, fordító, gyűjteményvezető az Esterházyaknál 54, 559
Gaál László (1891–1964), nyelvész, klasszika-filológus, iranista, egyetemi tanár 221, 547
Gaálné Kalydy Dóra ☞ Kalydy Dóra
Gábor Andor (1884–1953), író, költő, publicista 309
Gabor-Hotchkiss, Magda, biokémikus, genetikus, adományozó 309
Gábriel Aladár (1892–1967), a Nemzeti Casino könyvtárosa és pénztárosa 266
Gachot, François (1901–1986), francia író, műfordító, a magyar kultúra franciaországi közvetítője 422
Gácser Leó (1787–1856), bencés szerzetes, történész 293
Gál István (1912–1982), irodalomtörténész, könyvtáros, az Országos Könyvtári Központ igazgatója 258
Gali Máté, történész 148, 547
Galilei, Galileo (1564–1642), itáliai fizikus, csillagász 112, 548
Garai Lászlóné Lakos Katalin, az MTA Könyvtárának munkatársa 404, 539
Garai Lászlóné Varga Irén (20. sz.), adományozó 420
Garamvölgyi József (1929–2006), az MTA tudományszervezési munkatársa, kulturális miniszterhelyettes 381
Garay János (1812–1853), költő, író, hírlapíró, lev. tag (1839) 36
Garfield, Eugene (1925–2017), amerikai nyelvész, a tudománymetria egyik megalkotója 501, 502, 522, 542
Gáspárné Monostori Judit, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 441, 448
Gassendi, Pierre (1592–1655), francia filozófus, matematikus csillagász 112
Gaury Károly (1802–1864), birtokos, táblabíró, adományozó 315
Gauss, Carl Friedrich (1777–1855), német matematikus, természettudós, csillagász 169
Gazda István, tudománytörténész, bibliográfus 452
Geleji Katona István (1589–1649), református püspök, egyházi író 215
Gelléri Andor Endre (1906–1945), író, novellista 422
Gergely András (1946–2021), történész, diplomata, egyetemi tanár 446
Gergely Pál (1902–1982), jogász, irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 177, 245, 246, 282, 287, 288, 300, 301, 303, 305, 306, 372, 532, 534, 435, 547
Geringer, Carl von (1806–1889), erdélyi szász származású osztrák hivatalnok, teljhatalmú császári biztos Magyarországon 1849–51 között 49
Gerő Ernő (1898–1980), kommunista politikus, tiszt. tag, 1949 (tagsága 1957-től szünetelt) 298
Giorgi, Agostino Antonio (1711–1797), itáliai Ágoston-rendi szerzetes, a tibeti nyelv leírója 95
Glänzel, Wolfgang, német informatikus, tudománymetrista, egyetemi tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 523, 524
Glatter Jakab (1874–1921), Radnóti Miklós édesapja 485, 541
Glatter Jakabné Grosz Ilona (1881–1909), Radnóti Miklós édesanyja 485, 541

Glatz Ferenc, történész, politikus, lev. tag (1993), r. tag (2001), elnök (1996–2002) 434–437, 439, 440, 447, 540, 547
Goda Gábor (1911–1996), író, színházigazgató 309
Goethe, Johann Wolfgang (1749–1832), német költő, író, tudós, politikus 107, 108, 113, 116, 112, 125, 146, 160–166, 173, 238, 239, 260, 261, 266, 270, 274, 300, 305, 312, 336, 351, 352, 453, 462, 531, 547, 548, 552–554, 556, 558, 559
Goethe, Wolfgang Maximilien von (1820–1883), jogász, író, diplomata, J. W. Goethe unokája 165
Goitein, Shelomo Dov (1900–1985), német-zsidó etnográfus, történész, arabista 185, 547
Goldhann, Franz (1782–1856), bécsi antikvárius 317
Goldziher Ignác (1850–1921), orientalista, sémi filológus, iszlámkutató, egyetemi tanár, lev. tag (1876), r. tag (1892), igazgatósági tag (1911) 93, 94, 97, 99, 107, 127, 128, 185, 186, 188, 202, 221, 222, 231–235, 238, 260, 261, 333, 335, 342–344, 346, 351, 352, 366, 423, 425, 532–534, 537, 539, 543–548, 553, 555, 556
Goldziher Ignácné Mittler Laura (1856–1925) 231, 232
Goldziher Károly (1881–1955), matematikus, egyetemi tanár, Goldziher Ignác fia 231–234, 533
Gombocz Endre (1882–1945), botanikus, tudománytörténész, lev. tag (1939) 217
Gombocz Zoltán (1877–1935), nyelvész, lev. tag (1905), r. tag (1922), igazgatósági tag (1933) 338, 423, 430
Gomperz Róza ☞ Gomperz Zsigmondné Gomperz Róza
Gomperz Zsigmond (1817–1893), pesti bankár, nagykereskedő 126
Gomperz Zsigmondné Gomperz Róza (1830–1917), Kaufmann Dávid anyósa, az MTA mecénása 126, 185–187, 333, 532
Görgey István (1825–1912), honvédtiszt, történetíró, Görgey Artúr öccse 180
Granasztói Olga, irodalomtörténész 487, 547
Granasztói Pál (1908–1985), építészmérnök 307
Granet, Marcel (1884–1940), francia etnográfus, sinológus 424
Gratianus (1075 k. – 1145 k.), itáliai kánonjogász 323
Gregorovicz Anikó, az MTA Könyvtárának munkatársa, tudományos titkára 383, 390–393, 441, 451, 478, 538, 547
Greguss Ágost (1825–1882), író, esztéta, kritikus, lev. tag (1858), r. tag (1863), igazgatósági tag (1882) 495
Grill Károly (?–1868), pesti könyvkereskedő 202
Grosz Ilona ☞ Glatter Jakabné Grosz Ilona
Grote, Arthur (1814–1886), angol orientalista, történész, külső tag (1863) 97
Grotius, Hugo (1583–1645), holland jogtudós 490, 542
Grousset, René (1885–1952), francia sinológus, történész 424
Gruber Lajos (19–20. sz.), kisegítő tisztviselő, írnok az MTA Könyvtárában 119
Gruber, Johann Gottfried (1774–1851), német irodalomtörténész és kritikus, enciklopédiaszerző 263
Gujdi Barna (1929–2009), az MTA Központi Hivatala személyzeti osztályának vezetője 288, 369
Gulyás István (19–20. sz.), altiszt az MTA Könyvtárában, majd a főtitkári hivatalban 83, 85, 104, 143
Gulyás Pál (1881–1963), irodalomtörténész, bibliográfus, lev. tag (1932), r. tag (1946), tan. tag (1949) 252, 257, 258, 304, 534
Gulyás Pál (1899–1944), költő, tanár 422
Gunawan, Aditia, az Indonéziai Nemzeti Könyvtár könyvtárosa 356
Gunda Béla (1911–1994), néprajzkutató, lev. tag (1990), r. tag (1991) 307
Gutzkow, Karl (1811–1878), német író, drámaíró és újságíró 497

GY

Gyáni Gábor, történész, lev. tag (2010), r. tag (2016) 199, 548
Gyarmati Dezső (1873–1941), országgyűlési gyorsíró, Gyarmati Fanni apja 480
Gyarmati Fanni (1912–2014), tanár, Radnóti Miklós felesége 309, 310, 312, 480–483, 485, 536, 541, 547, 551
Gyarmati Vera, hegedűművész, az Unesco Magyar Nemzeti Bizottságának munkatársa 344, 553
Gyóni Mátyás (1913–1955), történész, bizantinológus, lev. tag (1948) 410
Györffy György (1917–2000), történész, lev. tag (1990), r. tag (1991) 486, 487, 541
Györffy János, térképész, Györffy György fia 486
György Aladár (1844–1906), író, újságíró művelődéstörténész, statisztikus 262, 548
György József (1906–?), irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 160, 547, 548
György Oszkár (1882–1944), költő, műfordító 422
Györke József (1906–1946), nyelvész, könyvtáros, az OSZK főigazgatója, lev. tag (1945) 548
Györkösy Alajos (Jirka Alajos, 1896–1973), klasszika-filológus, az MTA Könyvtárának munkatársa, igazgatóhelyettese 151, 194, 199, 237–239, 241, 243, 246, 249, 253, 255–257, 279, 369, 534
Győry János (Győri János, 1908–1973), irodalomtörténész, a VKM tanácsosa 255
Gyulai Aranka (1859–1915), Gyulai Pál lánya, Hellebrant Árpád felesége 117
Gyulai Pál (1826–1909), irodalomtörténész, író, lev. tag (1858), r. tag (1867), igazgatósági tag (1883), tiszt. tag (1906) 91, 117, 157, 158, 495
Gyuricza Andrea, könyvtártörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 250, 262, 266, 548

H

H. Boros Vilma (Harangi Lászlóné, 1899–1991), művészettörténész, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 13, 173, 175, 177, 178, 241, 305, 306, 352, 548, 556
H. Hubert Gabriella, irodalom- és könyvtörténész 295, 548
H. Welter ☞ Welter, Gerhard Hubert
Haas, B. (19–20. sz.), müncheni antikvárius 210, 212, 533
Haász Antal, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 390, 501, 506, 507, 548

Haász Árpád (1896–1967), jogász, az Országos Dokumentációs Központ vezetője 370
Habsburg, Ferenc József, I. (1830–1916), osztrák császár, magyar és cseh király 60, 184
Habsburg, József, főherceg (1776–1847), Magyarország nádora 9, 13, 19, 22, 24, 25, 28, 42, 50, 56
Habsburg, József, II. (1741–1790), német-római császár, magyar király 40, 46, 317
Habsburg, József Ferenc, főherceg (1895–1957), író, politikus 207
Habsburg, József Ágost, főherceg (1872–1962), tábornagy, kormányzó, igazgatósági tag (1906), tiszt. tag (1917), elnök (1936–1944) 236, 246
Hadik András, gróf (1710–1790), hadvezér, császári-királyi tábornagy 486
Hadik Béla, gróf (1822–1885), nagybirtokos, császári ellentengernagy 487, 491
Hadik Gusztáv Ágoston, gróf (1801–1873), magyar honvédtiszt, Hadik András unokája 79
Hadik Mária Eduardine, grófnő (1912–1980), gróf Zichy György felesége 491
Hadik-Barkóczy Endre, gróf (1862–1931), politikus 486–489, 491, 541
Hadik-Barkóczy Ilona, gróf (1833–1887), műveltségéről híres szabadkőműves arisztokrata 488
Haest, Felix, az Elsevier kiadóvállalat nemzetközi piacokért felelős alelnöke 515
Haffner Rita, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 392, 443, 451, 456, 469, 476, 479, 540, 541, 548
Haidar, Salman, indiai diplomata, az Indira Gandhi National Centre for the Arts elnöke 464
Hain, Ludwig (1781–1831), német bibliográfus, ősnyomtatvány-szakértő 210, 214
Hajdú Péter (1923–2002), nyelvész, lev. tag (1970), r. tag (1976) 310
Hajnal Gáspár (1927–2002), az MTA Könyvtárának munkatársa, Hajnal István fia 305, 306
Hajnal István (1892–1956), történész, egyetemi tanár, lev. tag (1928), r. tag (1939), tan. tag (1949) 258
Hajós József, dömsödi (1853–1917), bankár, országgyűlési képviselő, gyümölcstermesztő 146, 147, 531
Halmi Béla (1892–1962), fényképész, fotóművész 124, 531
Halmi János (1894–1980), református teológiai tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 248, 257, 281
Hamburger Klára (1934–2025), zenetörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 217, 306
Hámori Péter, fényképészmester 71, 529
Hampel Gábor (1887–?), Hampel József fia, adományozó 258
Hampel József (1849–1913), régész, egyetemi tanár, lev. tag (1884), r. tag (1892) 104, 548
ha-Nagid, Avraham (Avraham Maimonides, 1186–1237), egyiptomi zsidó teológus, orvos 187
Han Anna (1943–2019), irodalomtörténész, az orosz irodalom szakértője 462
Hanfstaengl, Franz (1804–1877), müncheni festő, litográfus, fényképész 77, 530
Hankiss János (1893–1959), irodalomtörténész 307
Hantz György (19. sz.), kolozsvári könyvkötőmester 493
Harangi Lászlóné Boros Vilma ☞ H. Boros Vilma
Haraszthy Gyula (Haraszti Gyula, 1910–1990), irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának igazgatója 269, 283–288, 290, 297, 301, 303, 305, 336, 369, 370, 373, 395, 396, 535, 544, 548, 555
Haraszti Pálné, könyvtári szakíró, könyvtáros 278, 548
Harmathy Attila (1937–2022), jogtudós, lev. tag (1993), r. tag (1998), főtitkárhelyettes (1993–1995), alelnök (1996–1999) 436, 438, 439
Harmatta János (1917–2004), klasszika-filológus, nyelvész, lev. tag (1970), r. tag (1979) 413
Harmos Ilona ☞ Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona
Harsányi Móric (Hellsinger Móric, 1873–1953), műgyűjtő, Goethe-kutató 160, 165
Hartay Erzsébet, Hartai Erzsébet, Hartay Alisz, Hartay Alice ☞ Hartnagel Erzsébet
Hartknock, Christopher (1644–1687), német történész, térképész, rézmetsző 33
Hartmann von Aue (1168 k.–1210 u.), középfelnémet epikus költő 321
Hartnagel Erzsébet (Hartay Erzsébet, Hartai Erzsébet, Hartay Alisz, Hartay Alice, 1909–1970), nyelvész, bölcsészdoktor, az MTA Könyvtárának munkatársa 237, 238, 257, 273, 297, 300, 301, 548
Haszan Çelebi (1546–1604), oszmán jogtudós, teológus, költő 100
Haszrat Dzsajpurí (1922–1999), indiai költő 359
Hatala Péter (1832–1918), teológus, pap, nyelvész, orientalista, egyetemi tanár 221
Hatos Géza (1929–?), az MTA Könyvtárának munkatársa 404
Hatvany Lajos (1880–1961), író, irodalomtörténész, mecénás, lev. tag (1960) 301, 327, 330, 420
Hattyasy Katalin (1912–1965), újságíró, színikritikus 421, 548
Hawkins, George (1809–1852), angol litográfus 68, 529
Hay Diana, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 282, 284, 369, 406, 407, 448, 451, 466, 468, 527, 539, 548, 552
Háy Gyula (1900–1975), kommunista író, drámaíró, az 1956-os forradalom fontos alakja 370
Haydn, Joseph (1732–1809), osztrák zeneszerző, karmester 217
Hazai György (1932–2016), turkológus, lev. tag (1982), r. tag (1995) 191, 192, 429, 548, 553
Heckenast Gusztáv (1811–1878), nyomdász, könyvkereskedő, könyvkiadó 30, 495, 542
Hegedűs József (1873–1962 k.), altiszt az MTA Könyvtárában, majd a főtitkári hivatalban 125, 143
Hegedüs Lóránt (1872–1943), tanár, gazdaságpolitikus, pénzügyminiszter, lev. tag (1920), tiszt. tag (1934), igazgatósági tag (1935) 202
Heine, Heinrich (1797–1856), német költő, író, újságíró 497
Heinlein István (1874–1945), ókortörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa, lev. tag (1927) 124, 142, 145, 206, 531

Heinrich Gusztáv (1845–1922), irodalomtörténész, lev. tag (1880), r. tag (1892), főtitkár (1905–1920) 91, 122, 141, 147, 165
Hellebrant Ágoston (1826–1875), 1867-től könyvtári altiszt az MTA Könyvtárában, Hellebrant Árpád apja 73
Hellebrant Árpád (1855–1925), könyvtáros, bibliográfus, az MTA Könyvtárának alkönyvtárnoka 73, 83, 85, 89, 103, 104, 107, 117, 119, 120, 124, 129, 141, 143–145, 150–153, 193, 198, 311, 530, 548, 553, 554, 556, 558
Heller Ágost (Heller, August, 1843–1902), fizikus, tudománytörténész, lev. tag (1887), r. tag (1893), az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka 72, 103–112, 114–117, 119, 123, 125, 129, 130, 132, 143, 164, 530, 547, 548, 549
Heller Bernát (1871–1943), irodalomtörténész, orientalista, folklorista 231, 549
Heller Erik (1880–1958), jogász, lev. tag (1943), tan. tag (1949) 256
Helmeczy Mihály (1788–1852), író, nyelvész, az MTA pénztárnoka 11, 21, 51, 52, 529
Helmholtz, Hermann Ludwig von (1821–1894), német fiziológus, egyetemi tanár, külső tag (1872) 105
Heltai Gáspár (1520–1574), lelkész, író, nyomdász 215, 323
Hende Fanni, kodikológus 321
Henszlmann Imre (1813–1888), építész, művészettörténész, lev. tag (1841), r. tag (1873) 61, 102, 529
Hentzi, Heinrich (1785–1849), császári és királyi vezérőrnagy, 1848–49-ben a Budai Vár császári parancsnoka 38
Herczeg János (1934–2022), matematikatanár, tudományos újságíró 452
Herder, Johann Gottfried (1744–1803), német filozófus, költő, műfordító 162, 531
Hermann János (1804–1865), Baranya megyei főorvos 293
Herrig, Ludwig (1816–1889), német filológus, tanár, folyóirat-szerkesztő 28
Hervay Ferenc (1919–2016), ciszterci szerzetes, tanár, könyvtáros, bibliográfus 554
Herzen, Alexandr Ivanovics (1812–1870), orosz író, filozófus, forradalmár, az orosz szocializmus atyja 258
Heténi János (1786–1853), református lelkész, teológus, filozófus, lev. tag (1836), r. tag (1840) 24
Hevesi András (1901–1940), író, újságíró, műfordító 422
Hientz József (19–20. sz.), könyvkereskedő és nyomdász Szászsebesen 136
Hiersemann, Karl Wilhelm (1854–1928), lipcsei antikvárius könyvkereskedő 202, 210
Hild József (1789–1867), magyar építész, a hazai klasszicista építészet kiemelkedő alakja 10, 13
Hildebrand, ? (19. sz.), napidíjas, könyvtári szolga az MTA Könyvtárában 73
Hildebrandt, Johann Andreas Karl (1763–1846), német regényíró 294, 535
Hints Elek (1893–1966), marosvásárhelyi születésű kórházi főorvos, Bolyai János unokája 167
Hirschler Anna (1816–1887), Stein Aurél édesanyja 350
Hirschler Ignác (1823–1891), szemészorvos, lev. tag (1869) 350, 548
Hirzel, Salamon (1804–1877), lipcsei könyvkiadó, Goethe-kutató 160, 161, 559
Hispanus, Petrus (XXI. János pápa, 1205 k.–1277), teológus, orvos, filozófus 322
Hitel Dénes (1893–1965), jogász, pénzügyi szakértő, műgyűjtő 305, 307
Hodgson, Brian Houghton (1801–1894), angol diplomata, természettudós és néprajzkutató 96
Hoffmann, Michael (1797–1867), bécsi réz- és acélmetsző 34, 528
Holik Flóris (Banfi Florio, Barabás Holik László, 1899–1967), irodalomtörténész, hírhedt könyvlopásai miatt 152, 209
Holl András, geofizikus, csillagász, informatikus, az MTA Könyvtárának főigazgató-helyettese 459, 460, 505, 506, 508, 509, 540, 544, 549
Holl Béla (1922–1997), piarista szerzetes, irodalomtörténész 323, 551, 554
Holló Barnabás (1865–1917), szobrászművész 173
Hollós Oszkár (1866–1945 u.), vegyész, vasúti igazgató, királyi tanácsos, műgyűjtő, mecénás 202, 242, 243, 557
Hollósi Somogyi József (1899–1976), nyelvész, földrajzi szakíró, orientalista 234, 237, 238, 533
Hóman Bálint (1885–1951), történész, politikus, a MNM főigazgatója, miniszter, lev. tag (1918), r. tag (1929), igazgatósági tag (1933) 152, 247
Honterus János (1498–1549), humanista polihisztor, lutheránus reformátor 215
Hoór Tempis István (1896–1946), Hoór Tempis Mór fia, adományozó 249
Hoór Tempis Mór (1867–1944), villamosmérnök, lev. tag (1902), r. tag (1937) 249
Horányi Károly, irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 309, 311, 415, 420, 448, 546, 548, 549, 556
Horatius Flaccus, Quintus (Kr. e. 65 – Kr. e. 8), római költő 417
Horger Antal (1872–1946), nyelvész, lev. tag (1919) 207, 533
Horn Antal (a 19. sz. második fele, a 20. sz. eleje), altiszt az MTA Könyvtárában 104, 119
Horn, Paul (1863–1908), német orientalista, iranista filológus 224
Hornyánszky Viktor (1828–1882), újságíró, könyvkiadó, nyomdatulajdonos 179, 532, 556, 557
Horovitz Fülöp (1815–1886), könyvkereskedő 180
Horthy István (1858–1937), lovassági tábornok, a kormányzó bátyja 202
Horthy Miklós (1868–1957), tengerésztiszt, politikus, Magyarország kormányzója 254
Horuczi András, az MTA Könyvtárának munkatársa 193
Horvát István (1784–1846), történész, egyetemi tanár, az OSZK igazgatója 19, 22, 23, 42, 292, 293, 549
Horvát Tibor (1935–2011), tanár, könyvtáros, történész 548
Horváth Anna (Szilágyi Gáborné), orientalista, az MTA Könyvtárának munkatársa 99, 190, 549

Horváth Barna (1896–1973), jogtudós, filozófus, lev. tag (1945), tan. tag (1949) 307
Horváth Czirill (1856–1941), irodalomtörténész, lev. tag (1912), r. tag (1924) 75
Horváth Dániel, geográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 518, 549
Horváth Endre ☞ Pázmándi Horváth Endre
Horváth Hajnalka, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 471
Horváth János (1878–1961), irodalomtörténész, lev. tag (1919), r. tag (1931) 309, 327
Horváth János (1884–1950 u.), altiszt az MTA Könyvtárában 143, 198
Hoszró, II. (590–628), szászánida uralkodó 100
Hubay Aranka (Huber Aranka, 1855 k.–1919), színésznő, Ferenczy Zoltán felesége 193
Hubay Jenő (Huber Jenő, 1858–1937), hegedűművész, zeneszerző, tanár, tiszt. tag (1921) 193
Huber Károly (1828–1885), karmester, hegedűművész, tanár, Hubay Jenő és Hubay Aranka apja 193
Hunfalvy János (Hunsdorfer Johann, 1820–1888), földrajztudós, statisztikus, lev. tag (1858), r. tag (1865), igazgatósági tag (1887) 52
Hunfalvy Pál (Hunsdorfer Paul, 1810–1891), nyelvész, etnográfus, az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka, lev. tag (1841), r. tag (1858), igazgatósági tag (1883) 36, 39, 49–54, 56, 57, 60, 62, 65–67, 70–75, 77, 78, 80–83, 85, 90–92, 103, 108, 111, 117, 119, 128, 130, 132, 133, 139, 143, 153, 529, 530, 546, 547, 549, 551, 552, 557
Hunyadi Mátyás, I. (1443–1490), magyar király 102, 182, 216, 312, 317, 372, 552
Hunyady József (1907–1983), művészettörténész, az MTA levéltárosa 237
Hursán Szabolcs, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 18, 46–48, 549
Huszár Ernőné, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának főigazgatója 510, 549
Huxley, Julian (1887–1975), biológus, az UNESCO főtitkára, külső tag (1948) 259

I, Í

I. Szulejmán szultán ☞ Szulejmán, I.
Ignat, Tiberius, a LIBER Citizen Science Working Group alapítója 519, 542, 549
Ignotus (Veigelsberg Hugó, 1869–1949), irodalomkritikus, a *Nyugat* alapító főszerkesztője 327
Ignotus Pál (1901–1978), író, publicista, szerkesztő 422
Ilk Mihály (1858–1944), a Nemzeti Casino titkára és pénztárnoka 262, 263, 549
Illés Endre (1902–1986), író, drámaíró, műfordító, könyvkiadó 307, 422
Illésy János (1861–1905), levéltáros, történész, irodalomtörténész 124
Ilosvay Lajos (1851–1936), vegyész, politikus, lev. tag (1891), r. tag (1905), igazgatósági tag (1919), tiszt. tag (1928) 120, 122, 549
Illyés Gyula (1902–1983), író, költő, műfordító, lev. tag (1945–1949), igazgatósági tag (1945–1946) 310, 462
Inzelt György, vegyész, egyetemi tanár 303, 549
Inzelt Péter (1944–2019), mérnök, informatikus, könyvvizsgáló 438
Ipolyi Arnold (1823–1886), váradi püspök, művészettörténész, régész, lev. tag (1858), r. tag (1861), igazgatósági tag (1874) 102
Istvánffy Miklós (1538–1615), politikus, költő, humanista történetíró 181
Isztray Botond, író, műfordító, esztéta, az MTA Könyvtárának munkatársa 445, 478, 479, 540, 541
Isztay Simon, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 311
Iustinianus, I. (483–565), bizánci császár 210, 317, 319, 536
Ivánka Gábor, szabadalmi ügyvivő, tehetséggondozó 455
Iványi Béla (1878–1964), történész, levéltáros, lev. tag (1920–1937) (tagságáról lemondott) 315, 549
Izsák Sámuel, (19. sz.), politikus, Szatmár vármegye első alispánja (1825–27), országgyűlési követ 9

J

Jablonkay Judit, arabista, iranista, az MTA Könyvtárának munkatársa 221, 333
Jakab Elek (1820–1897), történész, a kézirattár őre az MTA Könyvtárában, lev. tag (1870), r. tag (1889) 60, 82, 83, 85, 90, 104, 107, 124, 142, 173, 314, 323, 324, 530, 549
Jakó Klára, történész 448
Jakó Zsigmond (1916–2008), történész, levéltáros, tiszt. tag (1988) 447, 448
Jakócs Tamás, az MTA Könyvtárának gazdasági igazgatója 459
Jaksa Józsefné, az MTA Könyvtárának munkatársa 441, 451
Jakubovich Emil (1883–1935), paleográfus, nyelvtörténész, az OSZK igazgatója, lev. tag (1924) 152, 208
Jálics Ernő (1895–1964), szobrászművész 120, 270, 271, 290, 534, 535
Jancsó Éva, levéltáros, történész 556
Jancsó Imre (1973–1848), udvari tanácsos, a magyar kormány erdélyi ügyi tanácsosa 38, 39, 50, 528, 544
Jancsó Imréné Hennuy Krisztina (19. sz.) 38
Jankovich Béla (1865–1939), közgazdász, miniszter, lev. tag (1913), igazgatósági tag (1930), tiszt. tag (1934) 106, 549
Jankovich Miklós (1773–1846), történész, könyv-, régiség- és műgyűjtő, tiszt. tag (1831) 22, 323
Jánossy Dénes (1891–1966), levéltáros, történész, a MOL igazgatója, a MNM elnöke, lev. tag (1940), tan. tag (1950) 253, 254
Jánossy Ferenc (1914–1997), gépészmérnök, közgazdász, Lukács György nevelt fia 393
Janus Pannonius (1434–1472), humanista költő, pécsi püspök 181, 182
Járai Zsigmond, közgazdász, a MNB elnöke, az MTA Könyvtárának támogatója 309
Jászay Pál (1809–1852), történész, nyelvész, lev. tag (1836), r. tag (1841) 39

Jászi Oszkár (1875–1957), társadalomtudós, szerkesztő, politikus 327, 488, 549
Jávorka Sándor (1883–1961), botanikus, lev. tag (1936), r. tag (1943), ig. tag (1946) 255
Jaz, Jósé (20. sz.), román származású vegyész, az UNESCO képviselője 381
Jedlik Ányos (1800–1895), természettudós, feltaláló, r. tag (1858), tiszt. tag (1873) 75
Jencs Árpád (Jentsch Árpád, 1908–1962), jogász, miniszteri osztálytanácsos a VKM-ben 255, 266
Jenkins, Romilly (1907–1969), angol történész, filológus 410
Jerney János (1800–1855), őstörténész, lev. tag (1837), r. tag (1838) 18, 550
Jirka Alajost ☞ Györkösy Alajos
Jókai Mór (1825–1904), író, lev. tag (1858), r. tag (1861), tiszt. tag (1883), igazgatósági tag (1892) 57, 202, 497, 498, 500, 542
Jólesz László (1916–2004), író, műfordító, szerkesztő 555
Jónácsik László, irodalomtörténész, germanista 558
Jónás Károly (1853–1937), az MTA gondnoka, író 155
Jónás Károly, történész, könyvtáros 486, 550
Jones, Alan (1933–2021), angol arabista, egyetemi tanár 347
Joshi, Veena, az Indira Gandhi National Centre for the Arts igazgatóhelyettese 464
József Ágost királyi herceg ☞ Habsburg, József Ágost főherceg
József Ferenc főherceg ☞ Habsburg József Ferenc főherceg
József nádor ☞Habsburg, József, főherceg
József Vencel, I., herceg (1696–1772), a Lichtensteini Hercegség uralkodója 365
József, II. ☞ Habsburg, József, II.
Juhász Erika, klasszika-filológus, bizantinológus 412, 414, 550
Juhász Ernő (1939–2004), arabista, nagykövet, adományozó 347
Juhász Géza (1894–1968), költő, irodalomtörténész, egyetemi tanár 422
Juhász Lajos (20. sz.), asztalosmester 299
Justus Pál (1905–1965), költő, műfordító, társadalomtudományi író 422
Júszuf al-Baszír (?–1038 k.), zsidó vallási jogtudós, filozófus 188

K

K. Kováts Gyula (Ifj. keveházi Kováts Gyula), minisztériumi osztályvezető, az MTA Könyvtárának munkatársa 248, 254
Kaas Albert, báró (1885–1961), jogász, egyetemi tanár, adományozó 240
Kabdebó Lóránt (1936–2002), irodalomtörténész, egyetemi tanár 417, 418, 420, 548–550, 556
Kabdebó Tamás (1934–2018), író, költő, műfordító, irodalomtörténész, könyvtáros, a Maynooth College könyvtárigazgatója 437
Kacziány Géza (1856–1939), tanár, író, publicista 174, 550
Kádár János (1912–1989), kommunista politikus, pártfőtitkár, 1956-tól 1988-ig Magyarország első számú vezetője 288, 307, 370
Kadızâde, Şeyh Muhammed (16–17. sz.), oszmán vallási prédikátor 192
Käfer István (1925–2024), irodalomtörténész, bibliográfus, szlavista 554
Kaffka Margit (1880–1918), író, költő 327
Kakuk Zsuzsa (1925–2025), nyelvész, turkológus 429
Káldi György (1573–1634), jezsuita szerzetes, bibliafordító 215
Kalhana (12. sz.), kasmíri költő, történész 351
Kállai Istvánné Kovács Erzsébet (1930–?), az MTA Könyvtárának munkatársa 399
Kállay Ferenc (1790–1861), jogász, történész, filológus, lev. tag és r. tag (1832) 21, 22, 37, 38
Kalocsai László, tárgyrestaurátor, látványtervező, kiállításrendező 311, 466
Kálózdi János (1812–1882), zeneszerző, zeneművész 494, 495, 542
Kalydy Dóra, könyvtáros, az MTA Könyvtárának főigazgató-helyettese 459, 460, 463, 468, 510, 515, 540, 548, 549,
Kamarás István, író, szociológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 404
Kapecz Zsuzsa, író, költő, forgatókönyvíró, az MTA Könyvtárának munkatársa 445
Kapitánffy István (1932–1997), klasszika-filológus, irodalomtörténész, bizantinológus 410
Kapus Erika, irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 37, 456, 476, 541, 548
Kara György (1935–2022), orientalista, mongolista filológus, lev. tag (2001) 342, 363, 429, 550
Karagyorgyevics, Péter, I. (1844–1821), szerb király 54
Karap Ferenc (1832–1906), királyi táblai tanácselnök, főrendiházi tag 180
Kardos László (1898–1987), irodalomtörténész, lev. tag (1958), r. tag (1967) 422
Kardos Tibor (1908–1973), irodalomtörténész, lev. tag (1953), r. tag (1973) 307
Karikó Katalin, Nobel-díjas biológus, tiszt. tag (2022) 466
Károli Gáspár (1529 k.–1592), református lelkész, bibliafordító 97, 328, 532
Károlyi Amy (1909–2003), költő, műfordító 276
Károlyi Árpád (1853–1940), történész, levéltáros, lev. tag (1880), r. tag (1889), tiszt. tag (1925) 173, 302, 550
Károlyi György, gróf (1802–1877), az MTA alapító tagja, politikus, igazgató tag (1830), tiszt. tag (1832) 9
Károlyi Gyula, gróf (1871–1947), nagybirtokos, miniszterelnök, igazgatósági tag (1915–1945) 149
Károlyi István (1806–1859), ügyvéd, nevelő és levéltáros a Teleki családnál 23
Károlyi István ☞ Trattner-Károlyi István
Károlyi Mihály, gróf (1875–1955), politikus, miniszterelnök, köztársasági elnök 147, 214
Karsai Henrikné Sas Györgyi (1936–?), tudománymetrista, az MTA Könyvtárának munkatársa 523

Kárteszi Ágnes (Kárteszi Mihályné Sárközy Ágnes), mongolista, az MTA Könyvtárának munkatársa 342, 353, 550
Kašić, Bartol (Bartholomaeus Cassius 1575–1650), horvát jezsuita tudós, nyelvész, bibliafordító 8
Kászon-Jakabfalvi László Ferenc (1888–1937), indológus, könyvtáros, adományozó 347
Kasztner Rezső (1906–1957), újságíró, ügyvéd, az ún. Kasztner-vonat szervezője 369
Kátai Gábor (1831–1878), orvos 294
Katkó Istvánné Fridrich Annamária, az MTA Könyvtárának munkatársa 441, 502
Kató Emese, az MTA Könyvtárának munkatársa 507
Katona Dénes (1782–1874), piarista áldozópap, tanár, növénynemesítő 293
Katona István (1732–1811), jezsuita szerzetes, történész, egyetemi tanár, érseki könyvtáros 120
Katona Jánosné, az MTA Könyvtárának munkatársa 443, 540
Katona Lajos (1862–1910), etnográfus, filológus, irodalomtudós, lev. tag (1901) 127, 548
Katsányi Sándor, könyvtár- és művelődéstörténész 338, 339, 550
Katzler Vince (1823–1882), illusztrátor, litográfus 171, 532
Kauer, Ferdinand (1751–1831), osztrák zeneszerző, operakomponista 217
Kaufmann Dávid (1852–1899), vallásfilozófus, történész, a budapesti rabbiképző intézet tanára 126, 127, 185–187, 333, 531, 532, 543, 547, 550, 553, 557, 558
Kaufmann Dávidné Gomperz Irma (1854–1905), férje könyv- és kéziratgyűjteményének gondozója 126, 185
Kazinczy Ferenc (1759–1831), költő, író, folyóirat-szerkesztő, irodalomszervező, nyelvújító, r. tag (1830) 32, 34, 226, 300, 301, 308, 311, 324, 492, 496, 528, 542
Kazinczy Gábor (1818–1864), író, publicista, politikus, lev. tag (1858) 155, 317, 324, 495, 497
Kecskeméthy Csapó Dániel (1810 k.–1855 k.), népnyelvi és népköltési gyűjtő, az MTA írnoka 11, 14, 17
Kégl János (1865–1925), jogász, gazdálkodó, Kégl Sándor fivére, adományozó 221, 333, 334, 536
Kégl Sándor (1862–1920), orientalista, lev. tag (1906) 124, 202, 221–224, 333, 334, 335, 344, 346–348, 359, 533, 536, 543, 545, 547, 555
Kégl Teréz (1869–1920), Kégl Sándor és Kégl János testvére 221, 222, 533
Kégli Ferenc, könyvtáros, bibliográfus 291, 550
Kelecsényi Ágnes, orientalista, indológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 99, 189–192, 234, 333, 344, 346, 347, 350, 353, 424, 448, 451, 453, 464, 537, 543, 546, 550, 551, 554
Kelecsényi Ákos (1919–1991), könyvtörténész, bibliográfus 554
Kellner-Heinkele Barbara, turkológus, oszmanista 100–102, 190, 192, 342, 553
Kemény Aranka, irodalomtörténész 556
Kemény Mária (1950–2019), művészettörténész 58, 66, 550
Kemény Zsigmond, báró (1814–1875), író, publicista, politikus, lev. tag (1843), tiszt. tag (1847), igazgatósági tag (1868) 494
Kempfner Pálné Erdős Ilona (1908–1972), az MTA Könyvtárának munkatársa 306
Kenyeres Ágnes (1911–2012), könyvtáros, filológus, lexikonszerkesztő 304, 550
Kepler, Johannes (1571–1630), német matematikus, csillagász 112
Keresztury Dezső (1904–1996), költő, irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának igazgatója, lev. tag (1948–1949; 1973), r. tag (1982) 155, 157, 248, 255, 256, 259–261, 269–271, 273–277, 282, 297, 298, 301, 335–338, 429, 534, 535, 550, 555–557
Keresztury Mária (Keresztury Dezsőné Seiber Mária, 1916–1975), műfordító, orgonaművész 276, 535, 550
Kéri Henrik (1919–2004), germanista, történész 412
Kernstok Károly (1873–1940), festőművész, grafikus 146, 531
Kertbeny Károly (1824–1887), újságíró, műfordító, könyvész, bibliográfus 214
Kertész Manó (1881–1942), nyelvész, műfordító 235
Keviczky László, villamosmérnök, informatikus, az MTA SZTAKI igazgatója, lev tag (1985), r. tag (1993), főtitkár (1993–1996), alelnök (1999–2005) 439
Khanna, Dipali, az Indira Gandhi National Centre for the Arts igazgatója 464
Khajjám, Omar (1048–1131), perzsa költő, matematikus 419
Khuszró, Amír (1253–1325), indiai perzsanyelvű költő, szufiénekes, tudós 359
Kibédi Varga Sándor (1902–1986), filozófus, egyetemi tanár, 1940–1942-ben az MTA főtitkári hivatalának vezetője 255
Kicsi Sándor (1919–2004), lexikonszerkesztő, az MTA Könyvtárának munkatársa 305
Kiefer Ferenc (1931–2020), nyelvész, lev. tag (1987), r. tag (1995) 342
Kienle, Hans (1895–1975), német asztrofizikus 412
Kilián György (1754–1819), könyvkereskedő Pesten 30, 551
Kinizsi Pálné Magyar Benigna (1465–1526), imádságos könyvéről (Czech-kódex) ismert magyar nemesasszony 32, 52, 315
Király István (1859–1937 u.), műszaki altiszt az MTA Könyvtárában 111, 119, 125, 143, 198
Király István (1921–1989), irodalomtörténész, lev. tag (1970), r. tag (1979) 307
Király Károly (álnév) ☞ Szily Kálmán
Király Levente Zoltán, református teológus, a Rohonci kódex kutatója 316, 550
Kirchhoff, Gustav Robert (1824–1887), német fizikus, külső tag (1872) 105
Kisfaludy Károly (1788–1830), költő, drámaíró, festő, r. tag (1830) 215, 301
Kisfaludy Sándor (1772–1844), költő, r. tag 1830, tiszt. tag (1835) 300, 301

Kis-Jókai Ágoston József (1843–1908), építészmérnök, matematikus, politikus, könyvgyűjtő 180
Kiss Ildikó, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 479
Kiss Jenő (1943–), nyelvész, lev. tag (2001), r. tag (2007) 550
Kiss Kálmánné (1925–?), az MTA Könyvtárának munkatársa 403–405, 539
Kiss Károly (1793–1866), katonatiszt, hadtudományi közíró, lev. tag (1831), r. tag (1840) 52
Kiss Lajos (1922–2003), nyelvész, lev. tag (1998), r. tag (2001) 236, 254, 261, 550
Kiziltan, Mübeccel, török irodalomtörténész, egyetemi tanár 190, 550
Kitto, Humphrey Davy Findley (1897–1980), angol klasszika-filológus 306
Klaniczay Tibor (1923–1992), irodalomtörténész, lev. tag (1965), r. tag (1979) 307
Klebelsberg Kuno, gróf (1875–1932), jogász, kultúrpolitikus, miniszter, tiszt. tag (1922), igazgatósági tag (1924) 196, 197, 199, 219, 248, 550, 557
Klein Ágnes, az MTA Könyvtárának munkatársa 502, 542
Klentze, Leo von (1784–1864), müncheni építész 61, 529
Klimes-Szmik Katalin, könyvtártörténész, bibliográfus 66, 550
Klösz György (1844–1913), fényképész, a városfotózás úttörője 118, 213, 214, 264, 338, 530, 533, 534, 537
Kmety Andrea, informatikus, az MTA Könyvtárának munkatársa 448
Kmoskó Mihály (1876–1931), katolikus pap, klasszika-filológus, orientalista, lev. tag (1922) 203
Knauz Nándor (1831–1898), katolikus főpap, történetíró, lev. tag (1858), r. tag (1873), tiszt. tag (1891) 321–324
Kniezsa István (1898–1965), nyelvész, szlavista, lev. tag (1939), r. tag (1947) 255, 256, 430
Knollys, Francis, Sir (1837–1924), VII. Eduárd személyi titkára 265
Kodály Zoltán (1882–1967), zeneszerző, zenetudós, lev. tag (1943), r. tag (1945), igazgatósági tag (1945), tiszt. tag (1946), elnök (1946–1949) 178, 206, 236, 241, 257, 258, 260, 261, 301, 310, 550
Kodolányi János (1899–1969), író, újságíró 309, 422, 549
Koehler, Karl Franz (1843–1897), neves lipcsei könyvkereskedő cég létrehozója 202
Kohl Gyula (1957–2018), könyvkötőmester, az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479, 541
Kokas Károly, könyvtáros, történész, informatikus 510, 548
Kollányi Ferenc (1863–1933), katolikus pap, egyháztörténész, könyvtáros, lev. tag (1903), r. tag (1924) 9, 23, 550
Kollár de Keresztény, Adam František (Kollár Ádám Ferenc, 1718–1783), császári tanácsos, császári és királyi főkönyvtáros 365
Kollár László Péter, építőmérnök, lev. tag (2001), r. tag (2007), főtitkár (2020–2026) 508, 509
Kollár Zsuzsanna, irodalom- és művelődéstörténész 44, 551
Kolosváry-Borcsa Mihály (1896–1946), újságíró, katona, kormánybiztos, háborús bűnös 242
Kolozsvári-Grandpierre Emil (1907–1992), író, műfordító, kritikus 416
Komáromi Csipkés György (1628–1678), protestáns teológus, bibliafordító 215, 313
Komor András (1898–1944), költő, író 422
Komoróczy Terka (18–19. sz.), énekeskönyvéről ismert 301
Koncz József (1829–1906), történész, tanár, könyvtárnok, levéltáros, honvédfőhadnagy 179
Kondor Gusztáv (1825–1897), csillagász, matematikus, lev. tag (1861) 18, 551
Kondor Viktória (Markovits Pálné, 1926–2015), bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 306
Konstantin, VII., Bíborbanszületett (905–959), a Bizánci Birodalom császára, író 410, 412, 551
Kónya Sándor (1927–2023), történész, az MTA Központi Hivatalának vezetője 57, 66, 72, 77, 103, 128, 259, 269, 270, 395, 433, 551
Kónyi Manó (1842–1917), gyorsíró, lapszerkesztő, újságíró 199
Kopernikusz, Nicolaus (1473–1543), lengyel matematikus, csillagász 169
Korányi Frigyes (1869–1935), gazdaságpolitikus, párizsi követ, pénzügyminiszter 149, 150
Korbuly József (1860–1917), kolozsvári lapszerkesztő, író, a Petőfi-kultusz jeles ápolója 193
Kordován Vid (Németh László), asztrológus, orientalista 342, 550
Kornis Gyula (1885–1958), katolikus pap, filozófus, lev. tag (1916), r. tag (1928–1948) (lemondott), igazgatósági tag (1934–1945), tiszt. tag (1941–1948), elnök (1945) 236, 240, 246, 551
Korvin Gábor, matematikus, geofizikus, egyetemi tanár, adományozó 347, 359, 366, 461, 537
Korzáti Erzsébet (Vékes Ödönné, 1902–1950), individuálpszichológus nevelőnő 420, 550
Kós Károly (1883–1977), építész, író, grafikus 309
Kosáry Domokos (1913–2007), történész, lev. tag (1982), r. tag (1985), elnök (1990–1996) 173, 303, 434, 447
Kossuth Lajos (1802–1894), államférfi, miniszter, a Honvédelmi Bizottmány elnöke, a magyar szabadságharc szellemi vezére 30, 99, 174, 216, 262, 305, 307, 446, 540, 551, 558
Kosutány Tamás (1848–1915), agrokémikus, lev. tag (1894) 129, 551
Kosztadinov Anikó, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479, 541
Kosztolányi Dezső (1885–1936), író, költő, műfordító 165, 206, 305, 307, 309, 313, 377, 415, 420, 480
Kosztolányi Dezsőné Harmos Ilona (1885–1967), színésznő, író 305, 307
Kotsis Iván (1889–1980), építészmérnök, építészettörténész, lev. tag (1945), tan. tag (1949) 373
Kovachich Márton György (1744–1821), jogtörténész, könyvtáros 320
Kovács Ferenc (1909–?), altiszt, hivatalsegéd, majd könyvtáros az MTA Könyvtárában 237, 301, 303
Kovács Ilona (1938–2023), könyvtáros, hungarikakutató 548

Kovács Mária (1930–?), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 551
Kovács Máté (1906–1972), művelődéspolitikus, az MTA Könyvtárának igazgatója 269, 284, 301, 339, 535, 548
Kovács Mihály (1818–1892), festő, grafikus 34, 528
Kovács Nándor Erik, turkológus, oszmanista, az MTA Könyvtárának munkatársa 99, 100, 189, 190–192, 340, 551
Kovács Péter, művészettörténész, Pilinszky János örököse 310
Kováts S. János (Kováts Sándor János, 1865–1930), tanár, irodalomtörténész, iskolaigazgató 157
Kőhalmi Béla (1884–1970), bibliográfus, könyvtáros, könyvtárügyi helyettes megbízott a Tanácsköztársaság alatt 148, 371, 531
Kőhalmi Katalin ☞ Uray Gézáné
Kölcsey Ferenc (1790–1838), költő, politikus, r. tag (1830) 300, 301, 498, 499, 542
König Amália (20. század), Jókai-kéziratok eladója az MTA-nak 202
Köpeczi Béla (1921–2010), kommunista kultúrpolitikus, történész, művelődéstörténész, lev. tag (1967), r. tag (1976), főtitkárhelyettes (1970–1971 és 1975–1982), főtitkár (1971–1975) 307, 310, 381, 407, 462, 551
Körmendy Adrienne, történész, levéltáros, diplomata, az MTA Könyvtárának munkatársa 406, 539
Körmendy Kinga, irodalomtörténész, kodikológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 173–175, 178, 306, 307, 311, 314, 320–324, 415, 417, 441, 448, 451, 536, 551
Kőrösi Csoma Sándor (Csoma de Kőrös, Alexander, 1784–1842), nyelvtudós, orientalista, a tibetológia megalapítója, lev. tag (1833) 79, 93–98, 112, 125, 241, 246, 260, 261, 333, 340–342, 344, 346, 352, 353, 360–364, 453, 530, 531, 537, 538, 545, 546, 553, 557, 558
Kövér György, történész, lev. tag, (2016), r. tag (2022) 199, 365, 548, 551
Krah, Markus, zsidó vallástörténész 557
Krähling Edit, klasszika-filológus, irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 311, 312, 409, 412, 423, 480, 482, 485, 536, 549, 551, 552
Kreith József Ede Béla, gróf (1851–1916), újságíró, ereklyegyűjtő 174
Kremmer Dezső (1879–1926), könyvtáros, irodalomtörténész, a Fővárosi Könyvtár igazgatója 150, 531
Kresznerics Ferenc (1766–1832), író, nyelvész, tanár, tiszt. tag. (1831) 14, 15, 20, 32
Kreutzinger, Joseph (1757–1829), bécsi udvari festőművész, rézmetsző 41, 529
Krompecher Bertalan (1908–1995), nyelvész, néprajzkutató 53, 552
Kron Katalin, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479
Kroó Norbert, fizikus, lev. tag (1985), r. tag (1990), főtitkár (1999–2005), alelnök (2005–2011) 454
Kubinyi Ágoston (1799–1873), természettudós, régész, a MNM igazgatója, tiszt. tag (1843), igazgató tag (1853) 24, 25, 70
Kubinyi Ferenc (1836–1893), történész, régész 102
Kubínyi László (1927–1973), nyelvész 431
Kudora Károly (1851–1916), könyvtáros, bibliográfus 213
Kun Béla (1886–1938), újságíró, népbiztos, kommunista politikus 147
Kun Zsanett, az MTA Könyvtárának munkatársa 507, 533
Kun-dga'-chos-legs-rdo-rje (a 18. sz. vége, a 19. sz. első fele), buddhista szerzetes, a Rzong-khul kolostor apátja 360–362
Kúnos Ignác (1860–1945), turkológus, lev. tag (1893) 99, 552
Kurzweil (19. sz.), nevelő a Batthyány család szolgálatában 47
Kuti István (1893–?), altiszt az MTA Könyvtárában 237
Kuun Géza, gróf (1838–1905), nyelvész, filológus, orientalista, lev. tag (1867), tiszt. tag (1883), másodelnök (1901–1904), igazgatósági tag (1904) 165
Kürti Györgyné, az MTA Titkárságának munkatársa 306
Kyeser, Konrad (1366–1435), német hadmérnök, író 305, 317, 535, 545

L

Lackfi János, költő, műfordító, tanár 445, 540
Lakó György (1908–1996), nyelvész, lev. tag (1948), r. tag (1970) 307
Láng István (1931–2016), agrokémikus, lev. tag (1979), r. tag (1985), főtitkár (1984–1993) 375, 389, 538, 552
Láng Klára, fényképész, az Akadémiai Könyvtárának munkatársa 448, 528, 530, 531, 535–542
Langlet, Valdemar (1872–1960), svéd író, nyelvész, a Svédországi Vöröskereszt budapesti főmegbízottja, az embermentő akciók egyik irányítója 242, 243
Lányi Eleonóra Zsuzsanna (18. sz. első fele), kottás kéziratáról ismert 301
Laskai Osvát (1450 k.–1511), ferences rendi szerzetes, tartományfőnök, hitszónok, teológus 181, 322
László Polykárp (1849–1910), ferences rendi szerzetes, tanár 179
Látzai Szabó József (Láczai, 1764–1828), református lelkész, egyházi író, tanár 499
Lauf Judit, kodikológus, irodalomtörténész 316, 552
Lauffer Vilmos (1823–1895), német származású magyar könyvkereskedő és könyvkiadó 488, 541
Laziczius Gyula (1896–1957), nyelvész, lev. tag (1935), r. tag (1945), tan. tag (1949) 307, 430
Lebel, Johann (1490 k.–1566), humanista, az erdélyi szász történetírás atyja 320
Léda ☞ Diósyné Brüll Adél
Léderer György, orientalista, történész, valláskutató 365, 552
Lehr Albert (1844–1924), tanár, nyelvész, irodalomtörténész, lev. tag (1882), tiszt. tag (1923) 202, 203
Leitner Gottlieb Vilmos (1840–1899), orientalista, a lahori egyetem rektora, külső tag (1873) 359
Lengyel Béla (1903–1990), vegyész, lev. tag (1961), r. tag (1967) 371
Lengyel Tóth Krisztina, irodalomtörténész 417, 418, 420, 550
Lenhardt Antalné Bertalan Emma (1927–?), turkológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 340

Lenhossék Mihály (1863–1937), anatómus, lev. tag (1897), r. tag (1903), igazgatósági tag (1933), tiszt. tag (1934), másodelnök (1934–1937) 117, 552
Leó pápa, I. Nagy Szent (390 k.–461) 32, 317
Lesskó Béla (19–20. sz.), kisegítő tisztviselő, írnok az MTA Könyvtárában 119
Leszer Antal (1793–1832), piarista áldozópap, tanár 295
Leszlényi Imre (1855–1940), jogász, író, adományozó 202
Lewis, Geoffrey (1920–2008), oxfordi turkológus professzor 347
Ligeti Lajos (Louis Ligeti, 1902–1987), orientalista, nyelvész, lev. tag (1936), igazgatósági tag (1946), r. tag (1947), alelnök (1949–1970) 240, 255, 258, 334, 335, 340, 341, 346, 347, 360, 363, 371, 374, 381, 423–431, 462, 536, 537, 539, 540, 552–554
Likavecz János (19. sz.), könyvtártiszt az MTA Könyvtárában 83
Lindner Ernő (1826–1902), tanár, könyvtáros, műfordító, alkönyvtárnok az MTA Könyvtárában 73, 82, 83, 103, 104, 119, 530
Lipták András (1935–2012), vegyész, lev. tag (1990), r. tag (1998) 437, 438
Lipták Gábor (1912–1985), író, újságíró, kultúrtörténész 270, 534
Lisztes Nikolett, történész, az MTA KIK Kézirattárának munkatársa 171, 173, 552
Literáti Nemes Sámuel (1794–1842), régiséggyűjtő, antikvárius 31
Litvay Albert (1908–?), altiszt az MTA Könyvtárában 255
Lobacsevszkij, Nyikoláj Ivanovics (1792–1856), orosz matematikus 169
Loeper, Gustav von (1822–1891), jogász, irodalomtörténész, Goethe-kutató 161
Lónyay Menyhért, gróf (1822–1884), publicista, politikus, lev. tag (1858), r. tag (1861), tiszt. tag (1861), igazgatósági tag (1866), alelnök (1866–1871), elnök (1871–1884) 82, 240, 241, 496
Lotze, Moritz Eduard (1809–1890), német festő, fotográfus 77, 530
Loutrey, Jean-Baptiste (18. sz.), abbé, franciatanár 295
Loványi Gyula (1888–1960), nyelvész 53, 552
Lovass Rezső, fizikus, lev. tag (2004), r. tag (2013) 543
Lovász László, matematikus, lev. tag (1979), r. tag (1985), elnök (2014–2020) 312, 465, 525, 541
Lovászy Márton (1867–1924), író, újságíró, miniszter 147
Lőkös Péter, irodalomtörténész, germanista 558
Lőrincz László, orientalista, író, műfordító 363
Lőrinczi Edit (1929–2018), belsőépítész, tervezőművész 384, 386, 538
Löwinger Sámuel (1904–1980), rabbi, az Országos Rabbiképző egykori igazgatója 257
Luczenbacher János ☞ Érdy János
Luddolf (Ludolph van Ceulen, 1540–1610), német származású holland matematikus, vívómester 112
Lugossy József (1812–1884), nyelvész, orientalista, lev. tag (1841), r. tag (1858) 36, 179
Lukacs, John (1924–2019), magyar származású amerikai történész, író 453, 540
Lukács Endre, a Kalotaszegi Református Egyházmegye esperese, lelkész 332
Lukács György (1885–1971), marxista filozófus, egyetemi tanár, politikus, tiszt. tag (1948), igazgatósági tag (1948–1949), r. tag (1949) 147, 282, 339, 393, 436, 449, 540
Lukács László (1906–1944), költő műfordító 422
Lukács Lőrinc (álnév) ☞ Szily Kálmán
Lukács Margit Melinda, a Kalotaszegi Református Egyházmegye lelkésze 332
Lukács Móric (19. sz.), segédjegyző, az MTA Könyvtárának munkatársa 20, 21
Lukai Sándor István ☞ Sándor István
Lukinich Imre (1880–1950), történész, az OSZK igazgatója, lev. tag (1919), r. tag (1931), igazgatósági tag (1935–1946), tan. tag (1949) 193, 208, 217, 257, 259, 261, 324, 534, 552
Luxemburgi, Zsigmond, I. (1368–1437), német-római császár, magyar király, cseh király 181, 305, 435

M

M. Kovács Gyula (1856–1944), királyi tanfelügyelő, közgazdasági író 338
Macdonald, Duncan Black (1863–1943), skót származású amerikai orientalista, presbiteriánus lelkész 232
Maczák Ibolya, irodalomtörténész 558
Madách Imre (1823–1864), költő, drámaíró, lev. tag (1863) 156, 158, 313, 324, 496, 497, 535, 542, 548
Madas Edit, irodalom- és művelődéstörténész, medievista, lev. tag (2013), r. tag (2019) 102, 316, 488, 552
Máder Béla (1861–1941), orientalista, havi- vagy hetidíjas tisztviselő az MTA Könyvtárában 107
Mader Béla, könyvtáros, a Szegedi Tudományegyetem Könyvtárának főigazgatója 510
Magyar László (1818–1864), földrajzi felfedező, Afrika-kutató, lev. tag (1858) 313
Magyary Béláné Jakó Lujza, Jakó Zsigmond testvére 448
Magyary-Kossa Sámuel (1849–1921), ügyvéd, földbirtokos, genealógus, könyvgyűjtő 293, 294
Maheśacandra Nyāyaratna, Mahāmahopadhyāya (1836–1906), indiai szanszkrit nyelvész és pedagógus, külső tag (1889) 97
Mahlknecht, Karl (1810–1893), osztrák fotográfus, vésnök, rézmetsző, festőművész 41, 529
Maimonidész, Moses (1138–1204), arabul író zsidó rabbi, orvos, filozófus 187
Majláth Béla (1831–1900), régész, történész, bibliográfus, az OSZK őre, lev. tag (1880) 114, 173, 559
Major István, indológus, dravidológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 348, 356
Major Máté (1904–1986), építészmérnök, lev. tag (1949), r. tag (1960) 371, 384
Majoros Valéria, művészettörténész 557
Makara B. Gábor, neuroendokrinológus, lev. tag (1998), r. tag (2004) 455, 508, 552

Makay László (19. sz.), írnok és korrektor, az MTA Könyvtárának munkatársa 20
Malan, Salamon Ceasar (1812–1894), angol teológus, orientalista 93, 95, 97, 360, 530
Mályusz Elemér (1898–1989), történész, egyetemi tanár, lev. tag (1930), r. tag (1941), tan. tag (1949) 247, 435, 462
Mándoky Kongur István (1944–1992), nyelvész, turkológus 429
Manninger Vilmos (1876–1945), orvos, egyetemi magántanár 217
Mansfeld Péter (1941–1959), az 1956-os forradalom mártírja 370
Manutius, Aldus (Manuzio, Aldo, 1449–1515), velencei kiadó és nyomdász 50, 215
Márai Sándor (1900–1989), újságíró, író, költő, lev. tag (1942), r. tag (1947–1949) 422
Marastoni József (1834–1895), festő, grafikus, litográfus 190, 532
Marconnay Tibor (1896–1970), költő, újságíró, műfordító, jogász 422
Marczibányi István (1752–1810), nagybirtokos nemes, királyi tanácsos, adományozó 42
Marczibányi Livius (1818–1850), nagybirtokos nemes, adományozó 15, 20
Marczibányi Márton (1785–1834), nagybirtokos nemes, adományozó 15
Márffy Ödön (1878–1959), festőművész, Csinszka második férje 327, 329, 536
Márffy Ödönné Hacker Franciska (1916–1998), a Márffy-életmű és az Ady–Csinszka-hagyaték gondozója 327, 329, 330
Márki Sándor (1853–1925), történész, lev. tag (1892), r. tag (1912) 216, 552
Markó László (1951–2021), lexikonszerkesztő 527, 552
Markója Szilárd, könyvtáros, az Országgyűlési Könyvtár igazgatója 511
Markos Gyula (1861–1944), pap, politikus, író 210
Markovich Antal (1808–1867), piarista pap, tanár 295
Marosi Ernő (1940–2021), művészettörténész, lev. tag (1993), r. tag (2001), alelnök (2002–2008) 440, 454
Marót Károly (1885–1963), klasszika-filológus, lev. tag (1945), r. tag (1956) 412
Maróth Miklós, klasszika-filológus, orientalista, lev. tag (1995), r. tag (2004), alelnök (2008–2014), 306, 345
Maróthy Szilvia, a L'Harmattan Kiadó Open Access főszerkesztője 519, 542
Marschalkó János (1818–1877), szobrász 10, 528
Márta Ferenc (1929–2010), vegyész, lev. tag (1970), r. tag (1976), főtitkár (1975–1980), alelnök (1985–1990) 381, 384
Marth Hildegard, könyvtáros, bibliográfus, az MTAK Kézirattárának munkatársa 165, 305, 448, 552
Marticskó József (1926–1980), klasszika-filológus 306
Marton János (1943–2018), biológus, tudománymetrista, az MTA SZBK könyvtárvezetője 523
Masaryk, Tomáš Garrigue (1850–1937), cseh filozófus, szociológus, egyetemi tanár, politikus 203
Maspero, Henri (1883–1945), francia sinológus 424
Mátrai László (1909–1983), filozófus, könyvtáros, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, lev. tag (1948), r. tag (1962) 247, 269, 283, 284, 288, 289, 369, 371, 373, 535
Mátray Gábor (1797–1875), zeneszerző és zenetörténész, lev. tag (1833), az OSZK őre (1846–1875) 62, 65
Matuscsák Tamás (1937–2007), építészmérnök 377
Mátyás Flórián (1818–1904), történész, nyelvész, lev. tag (1858), r. tag (1898) 73
Mátyás király ☞ Hunyadi Mátyás
Mauritz Béla (1881–1971), mineralógus, lev. tag (1913), r. tag (1923), igazgatósági tag (1935), tiszt. tag (1942), tan. tag (1949) 206
Maurolico, Francesco (Maurolycus, 1494–1575), szicíliai matematikus és csillagász 112
Mayer, Julius Robert von (1814–1878), német orvos, fizikus 548
Mayer László, levéltáros, helytörténész 550
Mázi Béla, történész, bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 9, 36, 38, 49, 167, 236, 241, 267, 309, 311, 446, 448, 552
Mazzini, Giuseppe (1805–1872), olasz filozófus, politikus, forradalmár 93
McCormack, William John, ír irodalomtörténész, költő, a SZIMA tagja 462
Mednyánszky Alajos, báró (1784–1844), néprajzi gyűjtő és író, igazgató tag (1830), tiszt. tag (1831) 19
Megyeri János (19. sz.), nagyváradi fűtő, Arany János anyjának távoli rokona 158
Méhes Ignác (1887–1976), hírhedt törvényszéki bíró 209
Meillet, Antoine (1866–1936), francia nyelvész 424
Meissner, August, Gottlieb (1753–1807), német egyetemi tanár, krimiíró 489, 542
Melich János (1872–1963), nyelvész, lev. tag (1902), r. tag (1920), igazgatósági tag (1933), az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka (1943–1948), tan. tag (1949) 76, 119, 129, 194, 198, 234, 236–243, 246–261, 266, 267, 269, 297, 423, 430, 533, 534, 550–552
Melles Kornélia (Hardi Péterné), mongolista, műfordító 429
Menczer Béla (1902–1983), történész, eszmetörténész 307
Mendez, Eva, spanyol kutatókönyvtáros 519, 542
Mérei Ferenc (1909–1986), klinikai gyermek-szakpszichológus 309, 369
Méreiné Juhász Margit (1902–1965), tanár, író, az MTA Könyvtárának munkatársa 273, 372
Mertánová, Stefánia, szlovák jogtörténész 320, 552
Meskó Jakab, báró (?–1838), birtokos, író 489, 541
Meskó Attila (1940–2008), geofizikus, lev. tag (1990), r. tag (1995), főtitkárhelyettes (1999–2005), főtitkár (2005–2008) 345, 440, 447, 451, 454
Mészáros János (19. sz.), altiszt az MTA Könyvtárában 73, 83, 143
Mészáros Johanna, bárónő (1784–1844), Teleki (III.) László második felesége 9
Mészáros Lázár (1796–1858), honvéd altábornagy, hadügyminiszter, lev. tag (1844) 308, 536

Mészáros Tamás, klasszika-filológus, bizantinológus 412, 552
Mészárovits Tibor (20. sz.), az MNB főfelügyelője, az elrejtett műkincsek felelőse 249
Mészöly Gedeon (1880–1960), nyelvész, az MTA Könyvtárában a Kézirattár őre, lev. tag (1921), tan tag. (1949) 142, 144, 145, 151, 208, 324, 531
Mezey László (1918–1984), irodalomtörténész, kodikológus 322
Mezey Mónika (Sallay-Tóth Lászlóné), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 291
Mihályi Gusztáv (1919–2002), jogász, az MTA Könyvtárának munkatársa 306
Mikes Lajos (1872–1930), újságíró, szerkesztő 420
Miklóssy Endre (1942–2018), építész, író 445, 540
Mikolik Kálmán (1856–1937), tanító, iskolaigazgató 211
Mikszáth Kálmán (1847–1910), író, újságíró, lev. tag (1889), tiszt. tag (1910) 122, 202, 372
Miller Jakab Ferdinánd (1749–1823), tanár, könyvtáros, a Nemzeti Múzeum könyvtárának első igazgatója 19
Millitz, Johann Michael (1725–1779), osztrák festő 47, 529
Misztótfalusi Kis Miklós (1650–1702), kolozsvári nyomdász, betűmetsző 183, 555
Mittler Laura ☞ Goldziher Ignácné
Mohácsi Károly (20. sz.), altiszt az MTA Könyvtárában 237
Mohamed próféta (570 k.–632) 368
Mohammadi, Mojdeh, iranista filológus 224, 553
Mohovich, Emidio (1838–1898), fiumei nyomdász, könyvkiadó, litográfus, újságíró 136, 531
Mokányné Nagy Katalin (1941–2010), nyelvész, az MTA Könyvtárának munkatársa, 398, 399, 434, 539, 552
Molla Haszan Cselebi ☞ Haszan Cselebi
Molla Izsák (?–1892), tatár származású iszlám szerzetes, altiszt az MTA Könyvtárában, 73, 83, 85
Molnár Andrea, történész, az MTA Könyvtárának tudományos titkára 49, 103, 122, 160, 371, 395, 401, 433, 434, 450, 463, 540, 549, 551–553, 555, 556, 559
Molnár Erik (1894–1966), jogász, kommunista politikus, történész, az MTA Történettudományi Intézet igazgatója, tiszt. tag (1948), r. (1949) 377
Molnár Imre (1931–2007), arabista, az MTA Könyvtárának munkatársa 399
Molnár János (1927–1990), magyar művelődésügyi miniszterhelyettes, párttörténész 376
Molnár Mihály (1852 k.–1908), könyvkötő Budapesten 267, 534
Molnár Olga (1910–?), statisztikus 198, 552
Molnár Tamás (1921–2010), filozófus, történész, politológus 310, 462
Molter Károly (1890–1981), író, kritikus, irodalomtörténész 307, 420
Monok István, művelődéstörténész, könyvtáros, az MTA Könyvtárának főigazgatója 312, 344, 447, 459, 466–468, 486, 488, 490, 515, 516, 518, 529, 540, 542, 553
Monostori Judit ☞ Gáspárné Monostori Judit
Montalembert, Marc-René (1714–1800), francia hadmérnök, katonatiszt, író 489, 541
Montesquieu (Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu, 1689–1755), francia író, filozófus 490
Monti, Raffaele (1818–1881), olasz szobrász, író és költő 24
Moravcsik Edith, nyelvész, külső tag (2019) 409, 413, 414
Moravcsik Gyula (1892–1972), klasszika-filológus, bizantinológus, lev. tag (1934), r. tag (1945) 316, 409–414, 539, 550–552
Moravcsik Gyula, Béri (1860–1902), költő, műfordító, ügyvéd 409
Moravcsik Mihály (1824–1904), evangélikus lelkész 409
Moravcsik, Julius M. (1931–2009), filozófus, külső tag (2001) 414
Moravcsik, Michael (1928–1989), elméleti fizikus, informatikus, tudománymetrista 414
Moravek Endre (1902–1971), klasszika-filológus, minisztériumi tisztviselő, bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 259, 288, 369, 535
Móricz Zsigmond (1879–1942), író, újságíró 327
Mortara, Marco (1815–1894), itáliai rabbi, tudós és bibliográfus 186, 187
Mosoni-Fried Judit (Mosoniné Fried Judit), közgazdász, kutató, az MTA KSZI igazgatóhelyettese 457, 523, 553
Mosonyi Lipót (Dangelmayer Lipót, 1886–1940), plébános, az esztergomi szeminárium tanára 365
Moukhtar Amin, Abd al-Moneim (1929–2006), egyiptomi tudós, arabista 366
Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791), osztrák zeneszerző, karmester, zongoraművész 217
Muḥammad Bāqir Majlisī (ca. 1627–1699), perzsiai siíta teológus és jogtudós 223, 533
Mucsi Ferenc (1928–2021), történész, az MTA Központi Hivatalának munkatársa 393
Munkácsy Mihály (1844–1900), festőművész 93, 114, 115
Munkácsy Mihály (1875–1952), teológus, szlavista, műfordító, az MTA Könyvtárának munkatársa 142–145, 149, 198, 199, 237–239, 248, 531
Munkácsy, Cécile de (Papier, Cécile, 1845–1915), Munkácsy Mihály festőművész felesége 115
Murád, II. (1404–1451), oszmán szultán 101, 190
Murányi Lajos, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 448, 451
Muratori, Ludovico Antonio (1672–1750), itáliai író, könyvtáros, történetíró, numizmatikus 151
Müller György (20. sz. első fele), elismert budapesti könyvkötőmester 204
Müller, David Heinrich (1846–1912), osztrák orientalista 550
Müller, Wenzel (1767–1835), osztrák zeneszerző, operakomponista 217
Müteferrika İbrahim (1674 k.–1747), magyar származású oszmán diplomata, tudós, tolmács, az első török nyomda megalapítója 192, 346, 532, 551

N

N. Abaffy Csilla (Novotny Gergelyné), kodikológus, könyvtáros az MTAK Kézirattárában 308, 314, 315, 543
N. Szabó József, történész, politológus 247, 553
Nagy Ágnes, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 486
Nagy Emma (1895–1957), költő, író 420
Nagy Ferenc (1788–1843), vármegyei hivatalnok, levéltáros 292
Nagy Ignác (1810–1854), író, költő, szerkesztő, lev. tag (1840) 495
Nagy Imre (1896–1958), kommunista politikus, az 1956-os forradalom mártír miniszterelnöke, lev. tag (1950), r. tag (1953) 370
Nagy István (20. sz.), építészmérnök 384
Nagy Iván (1824–1898), genealógus, történész, lev. tag (1858), r. tag (1874), az Egyetemi Könyvtár munkatársa 62, 292, 478
Nagy Jenő (1916–1996), germanista, néprajzkutató 160
Nagy Károly (1797–1868), matematikus, csillagász, lev. tag (1832), r. tag (1836) 18, 19, 26, 40, 47, 48, 551
Nagy Károly (1870–1939), építészmérnök 134, 531
Nagy Lajos Gyula (Nagy, Louis J, 1902–1987), orientalista, turkológus 360, 363, 429
Nagy Péter (1920–2010), irodalomtörténész, lev. tag (1973), r. tag (1982) 301, 307
Nagy Sándor (Alexandrosz, Kr. e. 356–323), görög hadvezér, Makedónia királya 101, 191, 318, 351
Nagyszigethi Kálmán (álnév) ☞ Szily Kálmán
Nalimov, Vasily (1910–1997), szovjet-orosz matematikus, filozófus, a tudománymetria egyik megalkotója 522
Napóleon Bonaparte (1769–1821), francia hadvezér, politikus, Franciaország császára 292
Náray-Szabó Gábor, vegyész, az MTA Könyvtárának főigazgatója, lev. tag (1990), r. tag (1998), főtitkárhelyettes (1996–1999) 439, 440, 450–455, 458, 459, 540
Narkiss, Bezalel (1926–2008), zsidó művészettörténész 187, 343, 553
Naṣr Allāh Munšī (?–ca. 1187), perzsa tudós, író, államférfi 223, 224, 533
Naszádos Edit, szakinformatikus, az MTA Könyvtárának munkatársa 390, 501, 507
Négyesy László (1861–1933), irodalomtörténész, egyetemi tanár, lev. tag (1896), r. tag (1918), tiszt. tag (1931) 206
Nemes Ödön (1848–1902), író, újságíró, tanár, illusztrátor 128
Nemesné Szabó Katalin, az MTA Könyvtárának munkatársa 441
Németh Ágoston, az Ex-Lh Könyvtárautomatizálási Kft. ügyvezető igazgatója 474, 502
Németh Antal (1903–1968), színházi rendező, kritikus, színházesztéta 422
Németh Éva, az MTA Könyvtárának munkatársa 383, 441
Németh Gyula (1890–1976), turkológus, lev. tag (1922), r. tag (1935), igazgatósági tag (1941–1946) 222, 252, 261, 335, 337, 338, 366, 423, 425, 429, 539
Németh László (1901–1975), író, drámaíró, orvos 236, 307, 310, 550
Németh László, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma munkatársa 477
Németh Mária, könyvtáros, könyvtártörténész, az OSZK munkatársa 236, 553
Neumann János (1903–1957), matematikus, a digitális számítógép elvi alapjainak megalkotója 305
Neumann, ? (19. sz.), londoni osztrák követségi tanácsos 96
Newton, Isaac (1643–1727), angol fizikus, matematikus, csillagász 106, 167
Ngag-dbang-blo-bzang-rgya-mtsho (1617–1682), Tibetben az 5. dalai láma 361
Nizámi (Nizámí Gandzsaví, 1141–1209), középkori perzsa költő 100
Nobilis Andrásné, levéltáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 406
Novák Attila, történész 278
Novák Béla, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 369, 402
Nöldeke, Theodor (1836–1930), orientalista, Korán-kutató 232–234, 352, 533

NY

Nyerges Pál (1914–1987), festőművész 309
Nyirető István (1893–1977), könyvtáros, könyvtárigazgató, az MTA Könyvtárának igazgatóhelyettese 196, 248, 250, 251, 254, 259, 266, 270, 276, 282, 284, 298, 299, 336, 337, 534, 558

O, Ó

Oberbauer Jenő (19. sz. második fele), budapesti kő- és műnyomdász, litográfus 121
Obernyik Károly (1814–1855), jogász, drámaíró, Kölcsey Kálmán nevelője 495
Oborni Teréz, történész 551
Olt Károly (1904–1985), kommunista politikus, pénzügyminiszter, az Országgyűlés elnöke, az Elnöki Tanács titkára 283, 300, 535
Oltványi Imre (1893–1963), közgazdász, politikus, művészettörténész, műgyűjtő 420
Ónody Bertalan (?–1892), utazó, mezőgazdász, dinnyész 365
Orkun, Hüseyin Namık (1902-1956), török történész 366
Ormos István, arabista, sémi filológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 185, 187, 231, 342, 344, 543, 550, 553
Orosz Gergely, indológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 93, 333, 342, 360, 361, 362, 364, 537, 553
Ortutay Gyula (1910–1978), néprajzkutató, politikus, lev. tag (1945), r. tag (1958) 247, 248, 256, 270, 273, 277
Ortvay Rudolf (1885–1945), fizikus, lev. tag (1925) 305
Osztrovszki György (1914–1988), vegyészmérnök, iparpolitikus, lev. tag (1949), r. tag (1976), főtitkár (1953–1955) 283, 374, 535
Ottenberger, Joseph (1768–1842), osztrák származású cseh jogász, író, történetíró 294, 535
Ovidius Naso, Publius (Kr. e. 43 – Kr. u. 17 k.), római költő 467

Ö, Ő

Ötvös Ágoston (1811–1861), történész, lev. tag (1859) 365

P

Paál Zoltánné Telegdy Kovács Magdolna, az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479, 541
Pach Zsigmond Pál (1919–2001), történész, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója, lev. tag (1962), r. tag (1970), alelnök (1975–1985) 49, 57, 148, 196, 553
Pad-ma-dkar-po (1527–1592), a tibeti buddhizmus kiemelkedő alakja 361, 362
Pais Dezső (1886–1973), nyelvész, lev. tag (1930), r. tag (1941) 255, 257, 258, 260, 423, 430, 431, 540, 544
Pala, Ismail, török irodalomtörténész 101, 553
Palacký, František (1798–1876), cseh történész, külső tag (1834) 30
Paládi-Kovács Attila, néprajzkutató, muzeológus, lev. tag (2001), r. tag (2010) 53, 72, 73, 546
Palasik Mária, történész 247, 553
Pál apostol, Szent (5 k.–67) 318, 536
Pálfalvi Lajos (1961–2026), irodalomtörténész, műfordító, egyetemi docens, az MTA Könyvtárának munkatársa 380, 538
Pálfy Pál (1920–1982), épületgépészeti tervező 374
Pálinkás József, fizikus, politikus, lev. tag (1995), r. tag (2004), elnök (2008–2014) 456
Pálinkó Éva, szociológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 525, 542
Palkovics Károly (1816–1897), Esztergom polgármestere 365
Palotai Boris (1904–1983), író, költő 422
Pálvölgyi Lajos, informatikus, oktatáskutató 391, 553
Pán József (1901–1956), díszlettervező 415
Pandit Dayārām Kāčrū Ḫušdil (1743–1811), perzsa fordító, költő 224
Pandit Góvind Kaul (1846–1899), kasmíri tudós 358
Pandit Szahib Rám (?–1872), kasmíri szanszkrit tudós és költő 358
Pap Károly (1897–1945), író, novellista 422
Pápai Páriz Ferenc (1649–1716), orvos, filozófus, szótáríró 215, 309, 372, 444, 540
Pápay József (1873–1931), könyvtáros, nyelvész, lev. tag (1908) 119, 124, 141, 145, 531, 555
Papp Gábor György, művészettörténész, az MTA Művészeti Gyűjteményének munkatársa 218, 553
Papp István (1931–2023), könyvtáros, történész 548
Papp Viktor (1881–1954), zenekritikus, szerkesztő, Ady baráti körének tagja 301, 327, 330, 331, 536
Parlatir, İsmail, török irodalomtörténész 100–102, 190, 192, 342, 553
Pasteiner Iván (1887–1962), könyvtáros, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója 196, 239
Pataky Mária (1897–?), bölcsészdoktor, tanügyi főtanácsos, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 257, 259, 273, 276, 297
Pauler Ákos (1876–1933), filozófus, lev. tag (1910), r. tag. (1924), igazgatósági tag (1933) 200
Pauler Tivadar (1816–1886), jogtudós, miniszter, lev. tag (1845), r. tag (1858), igazgatósági tag (1876), tiszt. tag (1885), az MTA másodelnöke (1880–1886) 75
Paulinyi Oszkár (1899–1982), levéltáros, történész 173, 553
Pauly, Gustave Theodor (Pauly, Théodor de, 1817–1867), orosz etnográfus 114, 115
Paúr Iván (Paur Iván, 1805–1888), régész, történész, a Széchenyiek levéltárnoka, lev. tag (1858) 56, 173
Pausz Gyula (a 20. sz. első fele), az Egyetemi Könyvtár könyvkötője 211
Pavlovszky Zsoltné, az MTA Könyvtárának munkatársa 406
Pázmándi Horvát Endre (Horvát András, 1778–1839), költő, katolikus plébános, r. tag (1830) 18, 20
Pázmány Péter (1570–1637), jezsuita szerzetes, esztergomi érsek, egyházi író 181, 215
Péchi Simon (Péchy Simon, 1565 k.–1640 k.), erdélyi kancellár, a szombatos vallás vezetője 315
Pecz Vilmos (1854–1923), klasszika-filológus, egyetemi tanár 411, 539
Pecsevi, Ibrahim (1572 k.–1650), magyarországi oszmán-török történetíró 99, 547
Pekry Lajos (1490 k.–1552 k.), politikus, horvát bán 314
Pelliot, Paul (1878–1945), sinológus, külső tag (1939) 424
Pénzesné Mezős Lujza, az MTA Könyvtárának munkatársa 502
Perczel Béla (1884–1945), jogász, politikus 230
Perczel Sándor (1809–1861), huszárhadnagy, honvédőrnagy, Vörösmarty Mihály tanítványa 230
Péri Benedek, orientalista, turkológus 224, 342, 547, 553
Pesta László (1902–1998), orvos, politikus, országgyűlési képviselő 557
Pesti Gábor (16. sz.), író, szótárszerző, bibliafordító 39
Péter Mónika Mária, kalotaszentkirályi tanítónő, etnográfus 331
Péter szerb király ☞ Karagyorgyevics, Péter, I.
Péteri Ferenc (19–20. sz.), a Vigyázó család ügyvédje 218
Pétervári Lászlóné, Erdey-Grúz Helga, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 441, 478, 479, 541
Petheő Kálmán (1886–?), újságíró, hivatalnok 204, 553
Petőfi Sándor (1923–1849), költő, forradalmár 155, 156, 158, 193, 297, 305, 307, 494, 495, 497, 527, 542
Petrarca, Francesco (1304–1374), itáliai prehumanista költő 467
Petrecz Istvánné, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479, 541
Petri Pál (1881–1945), jogász, népoktatásügyi államtitkár, szakíró 219
Petrik Géza (1845–1925), bibliográfus, könyvkereskedő 214
Petrovics Frigyes Keresztély (1799–1836), jogász, történész, r. tag (1830) 21, 32
Petzval Ottó (1809–1883), mérnök, matematikus, r. tag (1858) 75
Peuerbach, Georg von (Peurbach, Georg, 1423–1461), osztrák matematikus, csillagász, költő 112
Pilinszky János (1921–1981), költő, író 307, 310, 480
Piry Czirjék János (1810–1880), ferences rendi tanár 38

Pivány Jenő (1873–1946), amerikai–magyar újságíró, történész, külső tag (1926) 209
Plantin, Christoffel (Plantijn, 1514–1589), antwerpeni kiadó és nyomdász 45, 215,
Platón (Kr. e. 427 k.–347 k.), görög filozófus 53
Plautus, Titus Maccius (Kr. e. 254 k. – Kr. e. 184 k.), római komédiaíró 467
Pléh Csaba, pszichológus, nyelvész, lev. tag (1998), r. tag (2004), főtitkárhelyettes (2005–2008) 450, 451
Podhorszky Lajos (1815–1891), nyelvész, orientalista, vívómester, lev. tag (1858) 54, 55, 291, 529
Podmaniczky Károlyné Noszticz Erzsébet, bárónő (1787–1853), Hunfalvy Pál támogatója
Pogány György, könyvtáros, bibliográfus 254, 293, 294, 553
Pogányné Rózsa Gabriella, könyvtártörténész 83, 89, 104, 141, 553
Pollák Zsigmond (1837–1912), festőművész, fametsző 54, 68, 79, 82, 126, 146, 529–531
Ponori Thewrewk Aurél ☞ Török Aurél
Ponyi István (1916–?), bölcsészdoktor, az MTA Könyvtárának munkatársa 257, 276, 287, 288, 303
Poprády Géza, könyvtáros, az OSZK főigazgatója 438
Porphüriosz (234 k.–305 k.), újplatonikus görög filozófus 368
Porta, Giambattista della (1535–1615), itáliai orvos, természettudós, drámaíró 112
Pótó János, történész 288, 303, 396, 554
Pozsgay Imre (1933–2016), reformkommunista politikus 389, 538
Pray György (1723–1801), jezsuita szerzetes, könyvtáros, történész 120
Prékopa András (1929–2016), matematikus, lev. tag (1979), r. tag (1985) 169, 554
Prónay György (?), fővárosi tisztviselő 266
Pröhle Éva, az MTA Könyvtárának munkatársa, tudományos titkára 442, 448, 554
Pröhle Vilmos (1871–1946), orientalista, egyetemi tanár 206, 208, 423
Puchói Marczibányi Livius ☞ Marczibányi Livius
Pukánszky Béla (1895–1950), germanista, irodalomtörténész, lev. tag (1932), tan. tag (1949) 160, 231, 232, 234, 554
Pulszky Ferenc (1814–1897), politikus, régész, műgyűjtő, lev. tag (1838), r. tag (1840), tiszt. tag (1841), igazgatósági tag (1873), másodelnök (1895–1897), a MNM igazgatója 52, 78, 79, 83, 91, 104, 317, 357, 530
Pulszky Károly (1853–1899), művészettörténész, író, lev. tag (1883) 183
Puri, Lakshmi, indiai író, diplomata 345
Puskin, Georgij Maximovics (1909–1963), a Szovjetunió rendkívüli és meghatalmazott nagykövete Magyarországon 1945 és 1949 között 355
Pusztai János (20. sz.), a VKM tisztviselője, miniszteri osztályfőnök 247
Pusztainé Podmaniczky Erzsébet, rákkutató orvos 452
Pusztay János, finnugor nyelvész 189, 554

Q

Quaglia, Fabrizio, olasz könyvtörténész, hebraista 188, 343, 554

R

R. Várkonyi Ágnes (1928–2014), történész, művelődéstörténész, lev. tag (2007), r. tag (2013) 310, 446
Racine, Jean (1639–1699), francia drámaíró 420
Rácz Edit (1912–1992), az Országgyűlési Könyvtár, majd az MTA Könyvtárának munkatársa 405
Rácz-Rónay Károly (1888–1937), hírlapíró, költő 209
Ráday Gedeon, gróf (1829–1901), politikus, katona, királyi biztos 495
Radnich Imre (1797–1878), székesfehérvári kanonok 295
Radnitzky, Karl (1818–1901), osztrák éremművész 69, 529
Radnóti Miklós (1909–1944), költő, műfordító 309, 310, 312, 313, 453, 454, 480–485, 536, 540, 541, 544, 547, 551, 552
Radó Antal (1862–1944), író, műfordító, irodalomtörténész 165
Rājendralāla, Mitra (1822–1891), angol nyelven író indiai kultúrtörténész, nyelvész, külső tag (1865) 97
Rákosi Mátyás (1892–1971), kommunista politikus, a Magyar Dolgozók Pártja főtitkára, 1948 és 1956 között az ország teljhatalmú vezetője 274
Ranbír Szingh, Mahárádzsa (1830–1885), kasmíri király 358
Ranschburg Gusztáv (1866–1944), budapesti antikvárius könyvkereskedő 152, 209
Rásonyi László (Rásonyi Nagy László, 1899–1984), nyelvész, turkológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 128, 142, 198, 199, 335, 337, 338, 340, 353, 536, 551, 554
Ráth György (1828–1905), jogász, művészettörténész, főrendházi tag, műgyűjtő, mecénás 108, 126, 179–184, 214, 467, 531, 532
Ráth Györgyné Melcsiczky Gizella (1853–1933), műgyűjtő, mecénás 126, 179
Ráth Mór (1829–1903), könyvkereskedő, könyvkiadó, Ráth György fivére 544
Récsey Viktor (1858–1908), bencés szerzetes, könyvtáros, régész 214
Regiomontanus, Johannes (1436–1476), német származású matematikus, csillagász 112
Rédey Tivadar (1885–1953), könyvtáros, színház- és irodalomtörténész, lev. tag (1938), r. tag (1947) 416
Regourd, Anne, arabista, iszlámkutató 185, 554
Reguly Antal (1819–1858), nyelvész, etnográfus, lev. tag (1843) 30, 38, 552
Reif, Stefan Clive, angol hebraista, egyetemi tanár 185, 554
Reiner János (1865–1938), jogász, lev. tag (1902), adományozó 127
Reiner Zsigmond (1862–1907), jogász, író, történész 127, 131, 531
Rejtő István (1928–1991), irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának igazgatóhelyettese 306, 340, 377, 378, 383, 538, 558
Rényi Alfréd (1921–1970), matematikus, lev. tag (1949), r. tag (1956) 371
Repiczky János (1817–1855), nyelvész, orientalista, alkönyvtárnok az MTA Könyvtárában, lev. tag (1847) 26, 38, 39, 42, 50, 53, 54, 56, 529,

Révai József (1898–1959), kommunista kultúrpolitikus, tiszt. tag (1949) 377
Révai Leó (1844–1907), zsidó származású magyar könyvkiadó 180
Révész Béla (1876–1944), író, újságíró, Ady barátja 329
Révész Ferenc (1912–1985), politikus, könyvtáros, a FSZEK igazgatója 281, 301
Révész Imre (1889–1967), egyház- és művelődéstörténész, református püspök, lev. tag (1935), r. tag (1946) 371
Reviczky Jenő (1871–1939), ráckevei közjegyző 221
Richler, Benjamin, amerikai bibliográfus, a héber kéziratok szakértője 342
Riedl Frigyes (1856–1921), irodalomtörténész, lev. tag (1896) 228
Rieger Péter (?–1918), altiszt az MTA Könyvtárában 125, 143
Rignáth Béláné (20. sz.), olvasó az MTA Könyvtárában 206
Rimay János (1570 k.–1631), politikus, költő, író 193
Rincsen, Bjambin (Rinčen, Byambīn, 1905–1977), mongol író, nyelvész, tiszt. tag (1970) 363, 429, 537, 540
Rippl-Rónai József (1861–1927), festőművész 327
Ritoók Zsigmond (1929–2026), klasszika-filológus, lev. tag (1990), r. tag (1993) 410, 412, 437, 438, 452, 453
Ritoókné Szalay Ágnes (1931–2022), irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 126, 306, 441, 554
Robinson, Joan Violet (1903–1983), angol közgazdász 306
Robitsek Borbála ☞ Rózsa Györgyné
Roche, Julien, francia könyvtáros, a LIBER elnöke 519
Rockenbauer Zoltán, művészettörténész, politikus, kulturális miniszter 447
Rockstroh, Heinrich (1770–1835), német matematikus, lepkész, pedagógus 293, 535
Rodger, S. H., Mrs. (19. sz.), észak-indiai kéziratok adományozója 359
Rohn Alajos (?–1872), kőmetsző, kőnyomatkészítő 95, 530
Rohonyi Antal (1880–1937), kolozsvári könyvkötőmester 493
Rohonyi Zoltán (1943–2013), irodalomtörténész, esszéista 544
Rollett, Hermann (1819–1904), osztrák költő, író, művészettörténész 161, 554
Rómer Flóris (1815–1889), bencés szerzetes, művészettörténész, nagyváradi nagy-prépost-kanonok, a magyar régészet atyja, lev. tag (1860), r. tag (1871) 60, 72, 74, 76, 80–82, 104, 314, 317, 530
Rónai Pál (1907–1992), író, nyelvész, műfordító 422
Róna-Tas András, nyelvész, orientalista, lev. tag (1990), r. tag (1995) 111, 363, 429, 554
Roper, Geoffrey, történész, bibliográfus, iszlámkutató 547
Roracher, Franz (1854–1932), bécsi antikvárius könyvkereskedő 318
Rosdy Tamás, újságíró 437, 554
Rosenbaum, Samuel Rawlins (1888–1972), amerikai jogász, katonatiszt, művészetpártoló 412
Rosenberg Auguszta (1859–1946), a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének alelnöke, adományozó 258
Rosenthal, Jacques (1854–1937), müncheni antikvárius és műkereskedő 112, 210
Rosenthal, Ludwig (1840–1928), müncheni antikvárius könyvkereskedő 180
Roska Tamás (1940–2014), mérnök, informatikus, lev. tag (1993), r. tag (1998) 452
Ross, Sir Edward Denison (1871–1940), angol orientalista, nyelvész 366, 545
Roth, Rudolf von (1825–1889), német indológus, a védikus nyelv és irodalom szakértője 350
Rothenstein, William Sir (1872–1945), angol festő, grafikus, író 350, 537
Rottár Máté, orientalista, mongolista, az MTA Könyvtárának munkatársa 423, 424, 426, 554
Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778), francia filozófus, író 44
Rozgonyi Margit (1898–1943), bölcsészdoktor, az MTA Könyvtárának munkatársa 198, 237
Rózsa Borka ☞ Rózsa Györgyné
Rózsa Dávid, könyvtáros, bibliográfus, az OSZK főigazgatója 290, 369–372, 374, 376, 392, 396, 501, 554
Rózsa Gábor, statisztikus, demográfus 369
Rózsa György (1922–2005), könyvtáros, az MTA Könyvtárának főigazgatója 269, 289, 290, 369–377, 381–385, 388–394, 396–398, 401, 433, 434, 438, 441, 473, 474, 501, 538, 540, 544, 548, 549, 552, 554, 555
Rózsa Györgyné Robitsek Borbála (Rózsa Borka, 1920–1967), óvódapedagógus 369
Rózsa Mihály (1953–2017), történész 369
Rózsáné Nagydiósi Stella, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 502, 542
Rozsondai Béla, vegyész, ősnyomtatvány-szakértő, az MTA Könyvtárának munkatársa 42, 188, 309, 311, 321, 448, 466, 467, 488, 536, 541, 552, 553, 555
Rozsondai Marianne, könyvtörténész, könyvkötés-szakértő, az MTA Könyvtárának munkatársa 42, 79, 179, 182, 183, 188, 220, 306, 309, 310, 311, 321, 322, 446, 448, 466, 467, 490, 536, 541, 552, 553, 555
Rudas Erzsébet (Schiller Pálné, 1903–1977), bölcsészdoktor, az MTA Könyvtárának munkatársa 237, 238, 248, 255–257, 281
Ruff Imre (1938–1990), vegyész, tudománymetrista 502, 521, 522, 525
Russel-Smith, Lilla, művészettörténész, orientalista 353
Rusvai Julianna, nyelvész 141, 555
Rusznyák István (1889–1974), orvos, lev. és r. tag (1946), igazgatósági tag (1946–1949), elnök (1949–1970) 273, 277, 278, 282, 287, 290, 300, 305, 370, 373, 374, 376, 535
Ruttkayné Kossuth Lujza (1815–1902), Kossuth Lajos húga 216
Ruzsa Ferenc, indológus, filozófus, egyetemi tanár 356

S

Sáfrán Györgyi (1911–1985), irodalomtörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 155, 156, 276, 303, 305–307, 527, 555
Sajó Géza (1903–1984), bibliográfus, könyvtáros 311, 545, 555
Sajó Tamás, művészettörténész, műfordító, honlapkészítő 309
Salieri, Antonio (1750–1825), itáliai származású bécsi zeneszerző 217

Sallai Ágnes, biológus, az MTA Könyvtárának munkatársa 44, 390, 501, 502, 555
Samarjay Károly (1821–1894), jogász, politikus, költő, író 179
Sambucus, Joannes ☞ Zsámboki János
Sándor István (1907–1994), irodalomtörténész, néprajzkutató, bibliográfus 155, 555
Sándor István (Lukai Sándor István, 1750–1815), író, bibliográfus 19
Sándor István Tamás (1926–2013), újságíró, író 255, 555
Sándor Miklós (19. sz.), Sándor István rokona 19
Sangs-rgyas-phun-tshogs (19. sz.), zangszkári tibeti láma és tudós 361, 362, 537
Saranankara, U. (20. sz.), srí lankai buddhista rendfőnök 356
Sarbak Gábor, irodalomtörténész, kodikológus 558
Sárközi Alice (Kónya Albertné), orientalista, mongolista 363, 429
Sárközi György (1899–1945), író, műfordító, szerkesztő 422
Sárközy Miklós, iranista, történész 221, 224, 342, 553, 555
Sashegyi Oszkár (1915–1994), történész, levéltáros 173, 555
Sasvári Dezső (1907–1979), az OSZK restaurátora 300, 309
Satis Chandra Vidyābhūsana, Mahāmahopādhyāya (1870–1920), bengáli szanszkrit és páli nyelvű tudós, filozófus 545
Savonarola, Girolamo (1452–1498), domonkos rendi szerzetes, prédikátor, firenzei politikus 467
Šayḫ Niẓām al-Dīn Auliyā' (1238–1324), az indiai csistí dervisrend legendás szentje 224
Schams Ferenc (1780–1839), Csehországból származó gyógyszerész, szőlész, történész 11, 12, 528
Schechter, Solomon (1847–1915), moldáviai származású brit-amerikai rabbi, tudós 185, 557
Schedel Ferenc ☞ Toldy Ferenc
Scheiber Sándor (Scheiber, Alexander, 1913–1985), főrabbi, nyelvész, irodalomtörténész 185, 257, 323, 342, 344, 550, 555
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph (1775–1854), német filozófus, a Bajor Tudományos Akadémia elnöke (1827–1842) 27, 528
Schenek István (1830–1909), vegyész, egyetemi tanár, lev. tag (1889) 129, 551
Scher Tibor (1912–1975), tanár, rabbi, ókortörténész, az MTA Könyvtárának igazgatója 269, 277–279, 281–284, 300, 301, 336, 337, 535
Schiller Pál (1908–1949), filozófus, pszichológus 237
Schiller Pálné ☞ Rudas Erzsébet
Schiller Zsigmond (1847–1920), újságíró, botanikus 365
Schindling, Anton (1947-2020), német történész 462
Schlosser, Julius von (1866–1938), osztrák művészettörténész 550
Schmidt Ede (1857–1933), fényképész 493, 542
Schmidt Ferenc (1827–1901), építészmérnök, Bolyai-kutató 169, 170, 532
Schmidtke, Sabine, német történész, iszlámkutató 234, 546
Schöfft Ágoston (1809–1888), festőművész, világutazó 95, 530
Schönsperger, Johann (1455 k. –1521), augsburgi nyomdász, könyvkiadó 181
Schöpflin Aladár (1872–1950), szerkesztő, műkritikus, irodalomtörténész, tiszt. tag (1948), r. tag (1949) 416
Schramm, Percy Ernst (1894–1970), német történész, művészettörténész, egyetemi tanár 412
Schrecker Ignác (1834–1888), fényképész 52, 55, 57, 60, 80, 493, 529, 530, 542
Schubert András, tudománymetrista, az MTA Könyvtárának, majd az MTA KSZI munkatársa 508, 521–523, 555
Schulhof Izsák (1645 k.–1733), zsidó tudós és rabbi, Buda 1686-os ostromának krónikása 188, 555
Schütz Ödön (1916–1999), armenológus, történész 429
Schwandtner, Johannes Georgius (1716–1791), osztrák történész, a bécsi császári udvari könyvtár őre 120
Scolik, Charles (1854–1928), osztrák fényképész, szakíró 338, 537
Sebestyén Géza (1912–1976), könyvtáros és bibliográfus, minisztériumi tisztviselő 251
Sebestyén György, az MTA Könyvtárának munkatársa 392, 555
Sebestyén Gyula (1864–1946), folklorista, irodalomtörténész, könyvtáros, lev. tag (1905) 115, 208, 530
Sed-Rajna, Gabrielle (1927–2008), magyar származású francia művészettörténész 187, 343, 344, 553, 555
Seehafer, Klaus (1947–2016), német író, könyvtáros, Goethe-kutató 165
Seidner Zoltán (1896–1960), fényképész, épületenteriőr- és műtárgyfotós 272, 296, 298, 336, 340, 534–537
Selényi Pál (1882–1954), fizikus, lev. tag (1948) 305
Semmelweis Ignác (1818–1865), „az anyák megmentőjeként" ismert magyar orvos 97, 202, 217
Semsey Andor (1833–1923), mineralógus, mecénás, tiszt. tag (1882), igazgatósági tag (1890) 127, 531
Seneca, Lucius Annaeus (Kr. e. 4 – Kr. u. 64), római filozófus, író, politikus 467
Seres János (1920–2004), festőművész, grafikus 430, 540
Seres József programozó matematikus, az MTA Könyvtárának munkatársa 508, 552
Şeyhî Hekim Sinan (Sejhí, 1370 k.–1428), török költő és orvos 101, 559
Shakespeare, William (1564–1616), angol drámaíró, költő 419, 420
Shalev-Eynei, Sarit, izraeli művészettörténész, egyetemi tanár 187, 344
Sík Sándor (1889–1963), piarista tanár, tartományfőnök, költő, író, irodalomtörténész, lev. tag (1946), tan. tag (1949) 482, 484
Simon Judit, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 451
Simon László (1912–1968), tanár, az ideiglenes kormány államtitkára 255
Simon Mária Anna (1920–1969), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 371, 397, 399, 538, 554, 555
Simon Róbert, orientalista, történész, műfordító 342, 555
Simonyi Dezső (1898–1980), bölcsészdoktor, tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 199, 237, 238, 241, 242, 252, 255, 257, 261, 276, 534
Simonyi Zsigmond (1853–1919), nyelvész, lev. tag (1879), r. tag (1893) 236, 555

Simor János (1813–1891), esztergomi érsek, igazgatósági tag (1867) 488
Sina Simon, báró (1810–1876), aromán származású, görög identitású osztrák földbirtokos, diplomata, mecénás, igazgatósági tag (1858) 57, 529
Singer Béláné, az MTA Könyvtárának munkatársa 405, 406
Sinor Dénes (1916–2011), orientalista, altajista, történész, nyelvész, tiszt. tag (1979) 429
Siskovics Tamás (1834–1898), magyar földbirtokos, adományozó 120, 248, 258
Slowikowski Ádám (1805–1865 k.), festő, grafikus 69, 529
Snouck Hurgronje, Christiaan (1857–1936), holland orientalista, iszlámkutató, külső tag (1911) 235, 366
Solta József, építészmérnök 384
Soltész Erzsébet (Soltész Zoltánné 1921–1997), könyvtörténész, bibliográfus 311, 545, 555
Solymosi László, történész, lev. tag (2010), r. tag (2016), 323, 555
Somkuti Gabriella (1929–2013), történész, könyvtáros 40, 44, 65, 70, 556
Sommi, Leone de' (1525 k.–1590 k.), itáliai zsidó drámaíró, színházi teoretikus 188
Somogyi, Joseph de ☞ Hollósi Somogyi József
Somossi János (Somossy, Somosi, 1783–1855), nyelvész, teológus, lev. tag (1834) 496, 499, 542
Sonnevend Péter, könyvtáros, bibliográfus 550, 553
Soós Sándor, tudománymetrista, az MTA Könyvtárának munkatársa 390, 457, 521, 523, 553
Sozzini Fausto (1539–1604), itáliai humanista és teológus 43
Sozzini Lelio (1525–1562), itáliai humanista és teológus 43
Sőtér István (1913–1988), irodalomtörténész, lev. tag (1955), r. tag (1965) 289, 307, 309
Speck János (1768–1836), zeneszerző, zongoraművész 217
Śrīdharasena (?), szanszkrit nyelvész 362
Staderini, Aristide (1845–1921), olasz könyvkötő, nyomdász, feltaláló 106
Stein Aurél (1862–1943), orientalista, régész, külső tag (1895) 128, 153, 165, 201, 202, 231, 232, 260, 261, 333, 335, 342, 344–346, 349–355, 358, 359, 452, 453, 463, 531, 532, 537, 540, 543, 548, 554, 556, 559
Stein Ernő (1843–1902), üzletember, Stein Aurél bátyja és támogatója 351, 548
Stein Nathan (1813–1889), kereskedő, Stein Aurél apja 350
Steinfeld Nándor (1895–1945), bankktisztviselő, Ady titkára 329
Steinhaus Rudolf (Steinhausz Rudolf, 1814–1884), lőcsei építőmester 321
Stemmer Ödön (1881–1961), budapesti antikvárius könyvkereskedő 152, 556
Stephens, Edward B. (1815–1882), szobrász 31, 528
Stettner György ☞ Zádor György
Stief Jenő (19. sz. vége – 20. sz. közepe) erdélyi nyomdász, könyvkiadó és könyvkereskedő 136, 531
Stobaeus, Ioannis ☞ Sztobaiosz, Ióannész
Stoczek József (1819–1890), fizikus, mérnök, lev. tag (1858), r. tag (1860), igazgatósági tag (1872), az MTA másodelnöke (1886–1889) 84, 105, 122, 179
Straub F. Brunó (1914–1996), biokémikus, politikus, a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának utolsó elnöke, lev. tag (1946), r. tag (1949), alelnök (1967–1973 és 1985–1988) 283
Strelisky Lipót (1816–1905), császári és királyi udvari fényképész 156, 217, 531, 533
Stuchs, Georg (1460–1520), neves nürnbergi nyomdász 181
Stumpf Anna, turkológus, az MTA KIK Keleti Gyűjteményének munkatársa 189, 333
Stüler, Friedrich August (1800–1865), német építész, az MTA székházának tervezője 61, 62, 71, 529, 530
Sudár Balázs, történész, turkológus, zenész 99, 190, 545
Suetonius Tranquillus, Caius (Kr. u. 69 k.–160 k.), római történetíró 467
Supka Géza (1883–1956), régész, művészettörténész, publicista, lev. tag (1945), tan. tag (1949) 247, 248
Sureśamatibhadra (16. sz.), tibeti történész és tudós 362
Süssmayr, Franz Xaver (1766–1803), osztrák zeneszerző, karmester 217
Sylvester János (1504 k.–1551 u.), humanista tudós, bibliafordító 215

SZ

Sz. Németh Mária (1921–2010), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 203, 286, 301, 337, 544, 556
Szabolcska Mihály (1861–1930), költő, lev. tag (1908), tiszt. tag (1926) 219
Szabó Ádám, klasszika-filológus, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 9, 14, 23, 40, 42, 44, 50, 53, 62, 72, 109, 465, 541, 556
Szabó Dezső (1879–1945), író, publicista, tanár 236, 307, 550
Szabó Ervin (1877–1918), társadalomtudós, könyvtáros, a Fővárosi Könyvtár igazgatója 338
Szabó Istvánné Garai Judit, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 451, 478, 479, 488
Szabó János (1811–1861), marosvásárhelyi festő, rajztanár 169, 532
Szabó József (1906–1982), altiszt az MTA Könyvtárában 237
Szabó Júlia (1939–2004), művészettörténész, az MTA Művészeti Gyűjteményének munkatársa 306, 556
Szabó Károly (1824–1890), történész, bibliográfus, lev. tag (1858), r. tag (1871) 46, 89, 117, 126, 179, 180, 183, 239, 553, 554, 556
Szabó Lőrinc (1900–1957), költő, műfordító 305, 309, 313, 377, 415–422, 480, 539, 544, 546, 548–551, 556
Szabó Lőrincné Mikes Klára (1896–1978), Szabó Lőrinc irodalmi hagyatékának gondozója 415, 549
Szabó Miklós (1884–1960), klasszika-filológus, könyvtáros 248–250, 534
Szabó Panna, könyvtáros, az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa 548

Szabó Péter (1867–1914), matematikus, főgimnáziumi tanár, Bolyai-kutató 128, 167
Szakály Ferenc (1942–1999), történész, lev. tag (1995) 547, 555
Szalai Sándor (1912–1983), szociológus, filozófus, lev. tag (1948), r. tag (1970) 104, 115, 371, 482, 556
Szalatnai Rezső (1904–1977), író, irodalomtörténész, tanár és műfordító 412
Szalay Gizella ☞ Arany Lászlóné
Szalay László (1813–1864), jogász, történész, lev. tag (1836), r. tag (1838) 14, 17
Szandtner Pálné, Cs. Tóth Laura (1911–?), bölcsészdoktor, az MTA Könyvtárának munkatársa 237, 238, 257, 276
Szántai Lajos (1930–2005), vegyészmérnök, térképtörténész, műgyűjtő, adományozó 309, 313,
Szántó György Tibor, történész, műfordító, az MTA Könyvtárának munkatársa 405
Szántó Lajos (1928–1983), tudományszervező, az MTA KSZI munkatársa 104, 115, 556
Szántó Péter Dániel, indológus, tibetológus 359
Szász Károly (1829–1905), költő, író, műfordító, lev. tag (1858), r. tag (1869), igazgatósági tag (1878), másodelnök (1892–1895), tiszt. tag (1899) 78, 495, 556
Szászy István (1899–1976), jogtudós, kodifikátor, lev. tag (1945), igazgatósági tag (1946–1949) 255
Szebenyovszky András (19. sz.), altiszt az MTA Könyvtárában 83, 143
Széchenyi Béla, gróf (1837–1918), földrajztudós, utazó, tiszt. tag (1880), igazgatósági tag (1883) 125, 173–175, 353, 463, 532
Széchényi Bertalan, gróf (1866–1943), politikus, agrárszakember, igazgatósági tag (1933) 175
Széchényi Ferenc (1754–1820), magyar főnemes, politikus, könyvtár- és múzeumalapító 307, 556
Széchenyi István, gróf (1791–1860), politikus, író, miniszter, mecénás, az MTA alapító tagja, igazgató tag (1830), másodelölülő (1830–1850), tiszt. tag (1838) 8–11, 21, 24–26, 30, 38, 49, 52, 76, 125, 171–178, 209, 218, 259, 262, 266, 300, 307, 453, 480, 496, 532, 534, 542, 545, 546, 548, 550, 551, 557, 558, 559
Széchényi Lajos (1781–1855), magyar főnemes, politikus, Széchenyi István fivére 307
Szegi Pál (1902–1958), kritikus, költő 422
Szegszárdy-Csengery István (20. sz.), az MTA Könyvtárának munkatársa 306
Szeidovitz Éva ☞ Apor Éva
Székács József (1809–1876), költő, műfordító, egyházi író 495
Székely Aladár (1870–1940), fotóművész 326, 327, 330, 536
Székely Artúr (1887–1952), jogász, közgazdasági író, a Galilei Kör elnöke 331
Székely Bertalan (1835–1910), festőművész 36, 528
Székely Dániel (1934–2013), szerkesztő, az MTA Könyvtárának munkatársa 371, 383, 391, 538
Székely, Eri (Erika Székely-Hauser, 1935–2024), Székely Artúr menye, adományozó 331
Székelyné Török Tünde, könyvtáros, az ELTE Egyetemi Könyvtár munkatársa 548
Szekfű Gyula (1883–1955), történész, publicista, diplomata, lev. tag (1935), r. tag (1941) 302
Szelei László (1922–1979), közgazdász, az MTA Könyvtárának munkatársa 402–404, 539, 556
Szelényi Károly, fotóművész 528, 530–533
Széll Kálmánné Vörösmarty Ilona (1846–1910), Vörösmarty Mihály lánya 194, 226, 228, 533
Szél Piroska (1965–1886), Arany János unokája 155
Szemere Bertalan (1812–1869), politikus, lev. tag (1840) 18, 494, 542
Szemere Miklós (1802–1881), jogász, költő, politikus, lev. tag (1863) 495, 496, 499
Szemerényi Oszvald (1913–1996), nyelvész, lev. tag (1947–1949), r. tag (1991) 247
Szemrédi József (1908–1977), gazdasági vezető 287
Szendrei Janka (1938–2019), zenetörténész, karnagy, egyetemi tanár 323, 551, 556
Szendrey Júlia (1828–1868), költő, író, Petőfi Sándor felesége és múzsája 307, 527
Szenes Erzsi (1902–1981), költő, író, újságíró, 422
Szent László ☞ Árpád-házi, László, I., Szent
Szentágothai János (1912–1994), orvos, anatómus, lev. tag (1948), r. tag (1967), alelnök (1973–1976), elnök (1976–1985) 381, 389
Szent-Györgyi Albert (1893–1986), Nobel-díjas orvos, biokémikus, lev. tag (1935), r. tag (1938), tiszt. tag (1945), igazgatósági tag (1945–1946), másodelnök (1946–1948) (tagsága 1949–1963 között szünetelt) 255, 305
Szentgyörgyi Mária (1919–1998), történész, könyvtáros, az Akadémiai Könyvtár munkatársa 49, 116, 289, 378, 556
Szentirmai László (1932–2012), a Szegedi Tudományegyetem Könyvtárának főigazgató-helyettese 510
Szentiványi Vintze Bogomér (1794–1867), vármegyei táblabíró, könyvgyűjtő 295, 548
Szentpétery Imre, Ifj. (1912–1964), jogász, az MTA Könyvtárának munkatársa 273, 276
Szentpétery Zsigmond (1798–1858), színész, rendező, színigazgató 495
Széphelyi F. György (1949–2014), művészettörténész 160, 557
Szerb Antal (1901–1945), irodalomtörténész, író, műfordító 422
Szergejcsuk alezredes (20. sz.), a Szövetséges Ellenőrző Bizottság tagja Magyarországon 251, 252, 254, 255
Szigethy Katalin, az ELTE Hallgatói Információs Központ vezetője 511
Szigligeti Ede (1814–1878), drámaíró, színész, rendező, lev. tag (1840) 495
Sziklai László (1942–2021), filozófus, esztéta, egyetemi tanár, a Lukács Archívum és Könyvtár vezetője 393

Sziklay Cs. Mónika, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 492
Szilády Áron (1837–1922), református lelkész, tanár, nyelvész, történész, lev. tag (1861), r. tag (1876), tiszt. tag (1917) 190, 216, 337, 338, 532, 537, 557, 558
Szilágyi Adrienn, történész 549
Szilágyi Dániel (1831–1885), orientalista, magyar vonatkozású török kéziratok gyűjtője 85, 99, 100, 102, 190, 333, 334, 337, 530, 545, 558
Szilágyi Éva (Rozgonyi Ivánné, 2027–2010), orientalista, irodalomtörténész, műfordító 429
Szilágyi Ferenc (1797–1876), tanár, történész, hírlapíró, lapszerkesztő 263
Szilágyi János (1796–1838), református lelkész, író, Szilágyi Dániel apja 99
Szilágyi Sándor (1827–1899), történész, könyvtáros, az Egyetemi Könyvtár igazgatója, lev. tag (1858), r. tag (1873) 159, 193, 216, 557
Szilasi Katalin, az MTA Könyvtárának munkatársa 405
Szilasy János (1795–1859), filozófus, teológus, nagyváradi kanonok, r. tag (1830), tiszt. tag (1858) 50, 52
Szily Kálmán (1838–1924), fizikus, nyelvész, lev. tag (1865), r. (1873), igazgatósági tag (1883), főtitkár (1889–1905), tiszt. tag (1920), az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka (1905–1924) 52, 60, 94, 103, 105, 106, 109, 116, 119–126, 128–132, 136, 141, 142, 144, 145, 149–153, 155, 156, 169, 173–175, 177, 193, 194, 202, 351, 352, 530–532, 549, 557
Szily Kálmán, ifj. (1875–1958), gépészmérnök, politikus, lev. tag (1920–1948, kizárták) 219
Szini István (1580 k.–1645), jezsuita misszionárius 8
Szinnyei Ferenc (1875–1947), irodalomtörténész, tanár, lev. tag (1914), r. tag (1928) 240
Szinnyei József (1830–1913), bibliográfus, lev. tag (1899) 73, 195, 240, 258, 557
Szinnyei József, ifj. (1857–1943), nyelvész, lev. tag (1884), r. tag (1896), igazgatósági tag (1922), az MTA Könyvtárának főkönyvtárnoka (1928–1943) 183, 193, 195, 196, 198–200, 203–208, 219, 236, 237, 240, 241, 258, 423, 532, 533, 557, 558
Szirmay-Keczer Anna (1615–1695), barokk zenei gyűjteményéről ismert nemesasszony 217
Szivák Imre (1849–1912), politikus, jogi szakíró, az ügyvédi kamara elnöke, adományozó 146, 531
Szkalnitzky Antal (1836–1878), építész, az MTA palotája építésének vezetője, lev. tag (1865) 61, 62, 529
Szladits Károly (1871–1956), jogász, lev. tag (1932), r. tag (1943), tiszt. tag (1948) 256
Szontagh Pál (1820–1904), jogász, politikus 495
Szögi László, történész, levéltáros, az Egyetemi Könyvtár főigazgatója 466, 548, 550
Szöllősy László (1918–1997), jogász, levéltárvezető, az MTA Könyvtárának munkatársa 404, 405
Szőnyi Tibor (1903–1949), orvos, kommunista politikus 370
Sztálin, Joszif Visszarionovics (1878–1953), grúz származású politikus, a Szovjet Kommunista Párt főtitkára, a Szovjetunió teljhatalmú vezetője 258, 276
Sztáray Mihály, gróf (1749–1798), politikus, műkedvelő zeneszerző 217
Sztobaiosz, Ióannész (Stobaeus, Ioannis, 5. sz.), görög író, egy filozófiai és irodalmi antológia összeállítója 215, 533
Szulejmán, I. (1494–1566), az Oszmán Birodalom szultánja 99, 102
Szüts László (1937–2015), nyelvész 550
Szverdlov, Jakov Mihajlovics (1885–1919), szovjet bolsevik politikus 203

T

T. Erdélyi Ilona (1926–2026), irodalomtörténész, egyetemi tanár 49, 493, 494, 500, 557
Tacitus, Publius Cornelius (55 k. –117 k.), római történetíró 8
Tamás Gáspár Miklós (1948–2023), filozófus, egyetemi oktató, politikus 393
Tamás Lajos (1904–1984), nyelvész, romanista, lev. tag (1940), r. tag (1964) 337, 431
Tamásy József (1780–1858), a piarista rendház igazgatója Sátoraljaújhelyen 295
Tamkó Sirató Károly (1905–1980), költő, művészetfilozófus 307
Tankó Andrea, az MTA Könyvtárának munkatársa 507
Tasner Antal (1808–1861), nyelvész, jogász, lev. tag (1833) 173, 174, 557
Tasner Géza (1838–1914), író, publicista 125, 173, 174, 557
Tassy Ferenc (1903–?), tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 273
Tatár Mária Magdolna, orientalista, mongolista 429
Tatár Sándor, költő, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 445, 540
Taurinus, Stephanus (1485–1519), humanista író, erdélyi történetíró 39
Taylor, John Percivale (1906–1990), angol történész 306
Téglási Ágnes, könyvtáros, az MTA Könyvtárának főigazgató-helyettese 450–453, 455, 459, 468, 505, 510, 511, 540, 557
Telcs András, matematikus, egyetemi tanár, az MTA Könyvtárának munkatársa 502, 523, 544
Telegdi Miklós (1535–1586), magyar katolikus főpap, egyházi író 182, 183, 215, 532
Telegdi Zsigmond (1909–1994), nyelvész, iranista 335, 337, 339
Teleki (II.) József, gróf (1738–1796), koronaőr, politikus, könyv- és műgyűjtő, író, Teleki (III.) László apja 40, 41, 44, 529, 546
Teleki (II.) Mihály, gróf (1634–1690), Erdély főgenerálisa, politikus 120, 315
Teleki (III.) Ádám, gróf (1789–1851), honvéd tábornok, császári ezredes, József (IV.) fivére 54
Teleki (III.) Domokos, gróf (1810–1876), történész, politikus, lev. tag (1836), igazgató tag (1855), tiszt. tag (1861) 23, 54, 529
Teleki (III.) László, gróf (1764–1821), politikus, költő, nyelvész, könyvgyűjtő, József (III.) és László (IV.) apja 9, 40, 41, 42, 44, 240, 320, 529, 551, 556

Teleki (IV.) József, gróf (1790–1855), történész, nyelvész, politikus, elnök (1830–1855), igazgató tag (1830), tiszt. tag (1838) 8, 9–11, 13–15, 18–25, 28, 30, 32, 36, 38, 39–44, 47, 49–55, 62, 64, 109, 216, 242, 309, 310, 311, 313, 315, 317, 380, 447, 449, 465, 467, 475, 496, 528, 529, 541, 546, 549, 551, 552, 556–558
Teleki (IV.) László, gróf (1811–1861), politikus, író, József (IV.) féltestvére, lev. tag (1836), tiszt. tag (1844) 23, 32, 546
Teleki (V.) József, gróf (1859–1945), politikus, a Teleki család alapító ágának feje 236
Teleki (V.) Sámuel, gróf (1792–1857), református egyházi főgondnok, József (IV.) fivére 9, 179
Teleki Gyula, gróf (1858–1921), 1875-től a Teleki család alapító ágának feje 104, 105
Teleki Pál, gróf (1879–1941), földrajztudós, politikus, lev. tag (1913), igazgatósági tag (1922), tiszt. tag (1925) 128
Teleki Sándor, gróf (1829–1875), Teleki (IV.) József elnök unokaöccse, 1857–1875 között a Teleki család feje 65, 66, 104, 529
Teller Ede (1908–2003), Nobel-díjas atomfizikus, tiszt. tag (1990) 392, 538
Temesvári Pelbárt (1435 k.–1504), ferences szerzetes, skolasztikus író, prédikátor 39, 181, 182, 467, 532, 555
Terdzsümán, Mahmúd (1510–1575), I. Szulejmán oszmán tolmácsa 191
Térey Gábor (1864–1927), művészettörténész, muzeológus 115, 530
Terjék József, tibetológus, nyelvész, az MTA Könyvtárának munkatársa 93, 95, 96, 97, 340, 341, 360, 361, 363, 364, 429, 557
Thallóczy Lajos (1857–1916), történész, Balkán-kutató, lev. tag (1883), r. tag (1895) 338, 537
Thein Izidor (19. sz. második fele), festőművész 127, 531
Thucydides (Thuküdidész, Kr. e. 460 k.–395), görög történetíró 52
Thulin, Mirjam, német történész, a zsidó történelem szakértője 185, 557
Thuróczy János (1435 k.–1489 k.), történetíró 39, 152, 191
Thúry József (1861–1906), nyelvész, turkológus, lev. tag (1903) 99
Tick József, villamosmérnök, informatikus, szoftverfejlesztő 548
Tinódi Lantos Sebestyén (1510 k.–1566), énekmondó, lantos 120
Tirai Richárdné Tangl Erika (1901–1951), könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 253, 276
Tódor Katalin, az MTA Könyvtárának munkatársa 477
Tokai Gábor, művészettörténész 316, 550
Toldy Ferenc (Schedel Ferenc, 1805–1875), orvos, irodalomtörténész, könyvtáros, r. tag (1830), az MTA titoknoka (1835–1861), igazgatósági tag (1871) 10–15, 18–26, 28, 30, 31, 34–40, 46–53, 55, 56, 58, 62, 64, 74–76, 83, 100, 128, 173, 299, 307, 380, 403, 496, 528–530, 539, 557
Tolnai Gábor (1910–1990), irodalomtörténész, lev. tag (1948), r. tag (1962) 259, 260, 282–284
Tolnai Márton (1946–2021), közgazdász, az MTA KSZI igazgatója 523
Tolnay Károly (1899–1981), művészettörténész, egyetemi tanár 258
Tolnay Lajos (1933–2017), építészmérnök 384
Toma Olga, tudománymetrista, az MTA Könyvtárának munkatársa 523
Tomka Gusztáv (19–20. sz.), kisegítő tisztviselő, írnok az MTA Könyvtárában 119
Tompa Mihály (1817–1868), lelkész, költő, lev. tag (1858), 202, 215
Torma Károly (1829–1897), régész, politikus, lev. tag (1861), r. tag (1881)
Tóth Ágnes, történész, kisebbségkutató, egyetemi tanár 250, 557
Tóth András (1915–2003), könyvtáros, történész, 37, 197, 206, 278, 545, 557
Tóth Árpád (1886–1928), költő, műfordító 418, 420–422, 539, 556
Tóth Gábor, klasszika-filológus, bibliográfus, az MTA Könyvtárának munkatársa 311, 331, 332, 448, 453
Tóth Gyula, művelődéstörténész, könyvtáros 339, 550
Tóth Kálmán, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 478, 479, 541
Tóth Károly, művészettörténész, történész 259, 270, 557
Tóth Lőrincz (1814–1903), jogász, író, lev. tag (1836), r. tag (1858), az MTA pénztárnoka 57, 73, 84, 496, 557
Tóth Mihály (19. sz.), könyvtulajdonos Szentiványi Bogomér jóvoltából 295
Tőkéczki László (1951–2018), történész, egyetemi docens 199, 557
Tőkei Ferenc (1930–2000), sinológus, filozófiatörténész, lev. tag (1973), r. tag (1985) 429
Tőkés László (1929–2014), az MTA Könyvtárának munkatársa, a Mikrofilmtár vezetője 301, 441, 528, 558
Tömöry Pál, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 210, 456, 476, 479, 541, 548
Török Ádám, közgazdász, lev. tag (2001), r. tag (2007), főtitkár (2014–2020) 508, 515
Török Aurél (Ponori Thewrewk Aurél, 1842–1912), orvos, antropológus, egyetemi tanár, lev. tag (1892) 114
Török János (1807–1874), publicista, nemzetgazdász, lev. tag (1841) 173, 174
Törökné (1840–1919), Csinszka anyai nagyanyja 332
Török Pál (1885–1943), történész, címzetes főkönyvtárnok a MNM-ban, az MTA Könyvtárának alkönyvtárnoka 198, 204, 214, 216, 236, 237, 238, 241, 534, 558
Török Pál (1808–1883), református püspök, Arany János tanártársa Kisújszálláson 156
Török Sophie (1895–1955), író, költő, Babits Mihály felesége 411
Török Sophie, grófnő (1780–1842), Kazinczy Ferenc felesége 32
Trattner Mátyás (1745–1828), pesti nyomdász, könyvkiadó 13
Trattner–Károlyi István (1794–1863), nyomdatulajdonos, író, ügyvéd 13
Trefort Ágoston (1817–1888), politikus, publicista, lev. tag (1844), tiszt. tag (1867), igazgatósági tag (1874), elnök (1885–1888) 122
Trencsényi-Waldapfel Imre (1908–1970), klasszika-filológus, lev. tag (1949), r. tag (1950) 288, 289, 369, 371
Trismosin, Salomon (15. vagy 16. sz.), mitikus személy, alkimista 490
Trócsányi Zoltán (1886–1971), nyelvész, irodalomtörténész, könyvtáros 141, 142, 144, 145, 147, 148, 531, 545, 558

Tschiedel, Klementine (1910–2003), Radnóti diákkori szerelme 482, 541
Tshul-khrims-rgya-mtsho (Cültrim Gyaco, 1816–1837), Tibet 10. dalai lámája 360, 361, 537
Tsong-kha-pa (1357–1419), tibeti egyházi író, a tibeti buddhizmus reformátora 98, 362, 364, 537

U

Ugry Bálint, művészettörténész, az MTA Művészeti Gyűjteményének munkatársa 57, 62, 544
Uher Ödön (1859–1931), fényképész, mozgóképkészítő, az Uher Filmgyár megalapítója 129
Uher Ödön, Ifj. (1892–1989), filmrendező, operatőr, feltaláló 129
Uherkovich László, a tibeti nyelvek és a buddhista filozófia szakértője 361, 558
Uray Gézáné Kőhalmi Katalin (1926–2012), mongolista, az MTA Könyvtárának munkatársa 363, 399, 429
Urbán Katalin, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa, az EISZ Titkárság vezetője 459, 460

V

Vachott Kornélia (1817–1842), Erdélyi János első felesége 494
Vachott Sándor (1818–1861), költő, író, jogász, lev. tag (1843) 500
Váczi Péter (Váczy Péter, 1904–1994), történész, műgyűjtő, lev. tag (1940), tan. tag (1949), r. tag (1990) 208, 323
Vahot Imre (Vachott Imre, 1820–1870), író, színműíró, szerkesztő 494, 495, 542
Vajda Dániel (1793–1860), református kollégiumi tanár, borászati szakíró 168
Vállas Antal (1809–1869), matematikus, mérnök, lev. tag és r. tag (1837) 28
Valtinyi Lászlóné Révész Margit, az MTA Könyvtárának munkatársa 405
Vályi Lajos (1895–1940), jogász, kormányfőtanácsos, az MTA ügyvédje 208
Vámbéry Ármin (1832–1913), magyar orientalista, lev. tag (1860), r. tag (1876), tiszt. tag (1893), igazgatósági tag (1894) 73, 85, 97, 99, 107, 128, 146, 189–192, 221, 265, 317, 333, 334, 338, 346, 351, 365, 464, 532, 536, 548, 551, 555, 558
Vámbéry Rusztem (1872–1948), jogász, publicista, tiszt. tag (1945) 146, 190, 338, 464, 531
Ván Benjamin (1892–1985), református lelkész 338, 558
Varga Sámuel (19. sz. első fele), az Akadémia írnoka 14, 17, 20, 21, 26, 34, 38
Vargha Gyula (1853–1929), statisztikus, író, költő, műfordító, lev. tag (1892), r. tag (1907), tiszt. tag (1923), másodelnök (1928–1929) 219, 305
Vári Rezső (1867–1940), klasszika-filológus, bizantinológus, lev. tag (1906), r. tag (1926) 410
Varjas Béla (1911–1985), irodalomtörténész, könyvtáros, az OSZK igazgatója 283
Varjú Elemér (1873–1945), művelődéstörténész, könyvtáros, lev. tag (1915) 324
Várkonyi Nándor (1896–1975), író, szerkesztő, könyvtáros, irodalom- és kultúrtörténész 422
Vas Viktória, az MTA Könyvtárának munkatársa 465, 541
Vas Zoltán (1903–1983), kommunista politikus 270
Vásárhelyi Judit, irodalomtörténész, könyvtáros 555, 558
Vásárhelyi Pál (1795–1846), vízmérnök, lev. tag (1835), r. tag (1838) 52
Vásáry István, orientalista, turkológus, lev. tag (2013), r. tag (2019) 189, 190, 429, 452, 558
Vasquez, Carl (Carl Vasquez-Pinos von Löwenthal, 1798–1861), osztrák hivatalnok, térképész 11, 528
Vasvári Pál (1826–1849), író, történész, politikus 497
Vay Ábrahám, gróf (1789–1855), politikus, alapító tag, igazgató tag (1830) 9
Vay Miklós, báró (1802–1894), kancellár, a főrendiház elnöke, igazgató tag (1841–1855, 1860) 91
Véber János Balázs, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 309
Vedres Márk (1870–1961), szobrászművész 330
Végh Jenő (1908–?), közgazdász, a Gyáriparosok Országos Szövetsége titkára, adományozó 258
Vekerdi József (1927–2015), nyelvész, indológus, romológus 429
Vekerdi László (1924–2009), művelődéstörténész, polihisztor, az MTA Könyvtárának munkatársa 40, 111, 112, 310, 441, 452, 558
Vékes Endre (1921–2002), adományozó 420
Velican-Patrus Dóra, fényképész 539, 540
Venetianer Lajos (1867–1922), rabbi, történész 347
Vér András (15. sz.), nemes, magyar nyelvű menedéklevele nyelvemlék 315
Veres Péter (1897–1970), író, politikus 305, 415
Verseghy Ferenc (1757–1822), költő, irodalomszervező, polihisztor 300
Vértesy Miklós (1907–1991), könyvtáros, történész 117, 141, 196, 197, 206, 278, 545, 557, 558
Viczay Héder, gróf (1807–1873), politikus, utazó, amatőr régész, gyűjtő 293, 294
Viehoff, Heinrich (1804–1886), német tanár, folyóirat-szerkesztő 28
Vigh Annamária, történész, muzeológus 248
Vígh Árpád, irodalomtörténész, egyetemi tanár 462
Vigyázó Antal (1793–1861), császári és királyi tanácsos, pesti táblabíró, korának ismert könyv- és műgyűjtője 210, 211, 533
Vigyázó Ferenc, gróf (1874–1928), földbirtokos, politikus, az MTA mecénása 197, 210, 211, 213–215, 217–219, 300, 310, 318, 366, 467, 533
Vigyázó Sándor, gróf (1825–1921), művelt, rendkívül gazdag főnemes, könyv- és műgyűjtő, Vigyázó Ferenc apja 210–212, 215, 217, 218, 318, 533
Vigyázó Sándor, ifjabb (1875–1894), Vigyázó Ferenc fivére 217
Vigyázó Sándorné Podmaniczky Zsuzsanna, grófnő (1838–1923), Vigyázó Ferenc anyja 218, 318

Vikár Béla (1859–1945), magyar etnográfus, műfordító, lev. tag (1911), a Magyar Goethe Társaság egyik alapítója 165
Villám Judit, történész, könyvtáros 486, 550
Vincze Géza (1889–1964), lelkész, irodalomtörténész, Ady rokona 301, 331
Vinkler Péter, vegyész, tudománymetrista 323
Visconti, Ennio Quirino (1751–1818), itáliai régész 33, 318
Viszota Gyula (1871–1947), irodalomtörténész, lev. tag (1913), r. tag (1932) 24, 26, 124, 125, 151–153, 171, 173, 175, 177, 178, 198, 237, 241, 257, 258, 531, 532, 544, 551, 557, 558
Vitályos László (1925–2015), irodalomtörténész, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa 441, 447, 448, 474, 477, 478
Vitéz János (1408–1472), humanista főpap, diplomata 182
Vizi E. Szilveszter, kutatóorvos, lev. tag (1985), r. tag (1990), elnök (2002–2008) 449, 454
Vizkelety András, irodalomtörténész, germanista, medievista, lev. tag (1998), r. tag (2004) 320–322, 558
Voinovich Géza (1877–1952), irodalomtörténész, lev. tag (1910), r. tag (1923), tiszt. tag (1938), főtitkár (1835–1949) 155, 157, 236, 238, 241, 243, 246, 252, 255, 256, 258–261, 337, 534, 558
Voinovich Gézáné ☞ Arany Lászlóné
Vonyica (Ana Marcu, 1902–1995), Csinszka román szolgálója 329
Vonyó József, történész 547
Vörösmarty Béla (1844–1904), jogász, a Kúria bírája, államtitkár, Vörösmarty Mihály fia 225–227, 533
Vörösmarty Mihály (1800–1855), költő, r. tag (1830) 11, 14, 24, 25, 52, 53, 194, 215, 225–228, 230, 300, 301, 304, 305, 309, 313, 381, 464, 480, 492, 527, 528, 533, 546, 558
Vörösmarty Mihályné Csajághy Laura (1825–1882) 226
Vukovics Sebő (1811–1872), politikus, a Szemere-kormány külügyminisztere 93

W

Waldstein János, gróf (1809–1876), jogász, politikus, műgyűjtő, igazgatósági tag (1868), 73, 79, 530, 555
Wang, Helen, angol sinológus, fordító 342, 353, 537, 543
Wathay Ferenc (1568–1609 u.), végvári katonatiszt, énekeskönyvszerző 32, 314, 316, 528
Weichner Géza (a 20. sz. első fele), neves budapesti könyvkötő mester 204
Weisz Miksa (1872–1931), hittudós, rabbi, egyetemi tanár, 126, 185, 558
Wellmann Róbert (1866–1946), festőművész, grafikus 92, 530
Welter, Gerhard Hubert (1857–1933), német származású párizsi antikvárius és könyvkiadó 136
Wenzel Gusztáv (1812–1891), jogtudós, történész, lev. tag (1846), r. tag (1858) 75, 320, 558
Weöres Sándor (1913–1989), költő, műfordító, könyvtáros, az MTA Könyvtárának munkatársa, 271, 273, 277, 281, 297, 301, 419, 480, 535, 539
Werbőczi István (1458 k.–1541 k.), jogtudós, politikus 181
Wertheimer Ede (1848–1930), jogász, publicista, történész, lev. tag (1900), r. tag (1926) 206
Wesselényi Miklós (1796–1850), politikus, író, igazgató tag (1830), tiszt. tag (1831) 305
Wessetzky Vilmos (1909–1997), történész, filológus, egyiptológus 339
Widder Salamon (1880–1951), hebraista, irodalomtörténész 185, 558
Wigand, Georg (1808–1858), lipcsei könyvkereskedő és kiadó 160
Wilhelm Rudolf (1925–?), tudományos munkatárs, az MTA Könyvtárának munkatársa 303, 306
Wilson, Alexandre Hayman (Wilson, Alex H., 1886–1934), Horace Hayman Wilson (1786–1860) angol indológusnak, az első szanszkrit–angol szótár összeállítójának unokája 96
Wix Györgyné (1926–2002), könyvtáros, bibliográfus, könyvtártörténész 291, 294, 559
Wlassics Gyula, báró (1852–1937), jogász, politikus, miniszter, lev. tag (1886), r. tag (1892), igazgatósági tag (1901), tiszt. tag (1919), másodelnök (1898–1901) 162, 164
Wodetzky Imréné ☞ Bezzegh Antalné Rüblein Lívia
Wojtilla Gyula, indológus, ókortörténész, az MTA Könyvtárának munkatársa 306, 348, 357, 358, 406, 407, 453, 539, 559
Wright, Charles Theodore Hagberg (1862–1940), angol tudós, a London Library igazgatója 200
Wright, Thomas (1792–1849), angol portréfestő, rézmetsző 162, 531

Y

Yamaji, Masanori, japán eszmetörténész 545
Ybl Miklós (1814–1891), építész, a historizmus képviselője 62, 262, 263, 534
Yildiz, Ayse, török irodalomtörténész 101, 559

Z

Z. Karvalics László, történész 250, 251, 559
Zádor György (Stettner György, 1799–1866), jogász, esztéta, lev. tag (1831), r. tag (1832) 36, 225–228, 533
Zádor Béla (1881 k.-?), Zádor György unokája 226, 227
Zádor Gyula (1835–1892), jogász, a nagyváradi ítélőtábla elnöke, Zádor György fia, 226, 227
Zalka Máté (Frankl Béla, 1896–1937), író, a spanyol polgárháborúban a nemzetközi brigádok tisztje 305, 377
Zarncke, Friedrich (1825–1891), német irodalomtörténész, Goethe-kutató 161, 559
Zemenchey, Christophorus de (?–1518), szepesi olvasókanonok 182
Zichy Antal (1823–1898), író, politikus, történész, lev. tag (1870), tiszt. tag (1877), igazgatósági tag (1883) 173, 174, 532, 559
Zichy György, gróf (1900–1967), Hadik Mária Eduardine férje 491
Zichy Jenő, gróf (1837–1906), politikus, Ázsia-kutató, tiszt. tag (1899) 338, 537
Zichy Rezső, gróf (Zichy Rudolf, 1833–1893), politikus 489
Zierovsky, Franciscus de (19. sz.), a soproni evangélikus líceum diákja 365

Zobel Lipót (19. sz. második fele), budapesti kő- és műnyomdász 121
Zolnai Béla (1890–1969), irodalomtörténész, nyelvész, lev. tag (1940), r. tag (1948), tan. tag (1949) 208, 377, 412, 420, 484, 541
Zolnai László, fizikus 457, 458, 543
Zrínyi Miklós, gróf (1620–1664), költő, politikus, hadvezér 147, 181
Zunz, Leopold (1794–1886), németországi zsidó tudós 185, 557
Zvara Edina, könyvtörténész, kultúrtörténész 54, 490, 553, 559

ZS

Zsámboki János (1531–1584), orvos, humanista történetíró, polihisztor 181, 215
Zsebők Zoltán (1908–1984), orvos, államtitkár, egyetemi tanár 254, 559
Zsidi Bernát, történész, az MTA Könyvtárának munkatársa 269, 288, 371, 378, 559
Zsigmond király ☞ Luxemburgi Zsigmond
Zsilka János (1930–1999), nyelvész, egyetemi tanár 309
Zsindely Sándor (1927–2003), vegyész, tudománymetrista 523
Zsirai Miklós (1892–1955), nyelvész, lev. tag (1932), r. tag (1945), igazgatósági tag (1945–1946) 247
Zsolt Béla (1895–1949), író, újságíró, politikus 218

Helynévmutató

Abaújenyiczke ☞ Eperjesenyicke
Abda (H) 313, 483, 485, 547
Alsósztregova (Dolná Strehová, SK) 497, 542
Amszterdam (Amsterdam, NL) 183, 529, 532, 555
Ankara (TR) 142, 337, 338, 340, 445, 550, 551
Antwerpen (B) 45, 181, 215, 529, 533
Arad (RO) 53
Aszód (H) 409
Augsburg (D) 181, 263, 467, 543

Bagdad (IRQ) 368
Baja (H) 142, 487, 488, 490, 491
Balassagyarmat (H) 423
Bamberg (D) 189
Bázel (Basel, CH) 45, 103, 181, 263, 322, 467, 529, 535
Bécs (Wien, A) 18, 19, 21, 24, 28, 41, 46, 47, 50, 65, 90, 121, 142, 146, 160, 161, 167, 173, 181, 207, 218, 220, 235, 313, 317, 318, 335, 350, 369, 391, 392, 488, 528, 529, 533, 541, 550, 553, 554
Benáresz (Váránaszi, IND) 406
Bergen-Belsen (Bergen, D) 369
Berkeley (USA) 547
Berlin (D) 71, 91, 104, 117, 122, 161, 165, 181, 182, 199, 206, 207, 209, 235, 335, 462, 530, 531, 558
Berzéte (Brzotín, SK) 494, 499
Bologna (I) 467
Bombay (IND) 556
Bor (SRB) 313, 481, 482, 483, 485, 541, 547
Buda (H) 12, 13, 15, 18, 19, 21, 25, 28, 37, 38, 49, 105, 106, 173, 182, 188, 241, 295, 299, 408, 485, 498, 528, 555, 557
Budapest (H) 84, 97, 103, 104–106, 112, 120, 122, 123, 126, 132, 140–142, 148–150, 152, 155, 156, 165, 167, 169, 173, 185–187, 193, 195, 197, 198, 201, 206, 207, 209, 210, 211, 213, 214, 218, 221, 228, 231–234, 236–238, 240–244, 246–259, 261, 267, 270, 271, 273, 276–278, 294, 295, 297, 301, 320, 330, 335, 337, 339, 342, 344–346, 351–354, 359, 366, 369, 374, 377, 391, 392, 397, 398, 405, 406, 410, 411, 418, 425, 428, 430, 431, 435, 436, 438, 439, 441, 443, 460, 463, 474, 487, 493, 494, 508, 511, 515, 521, 523, 527, 529–538, 540, 541, 543–559
Bukarest (Bucureşti, RO) 369, 544

Calcutta ☞ Kalkutta
Cambridge (UK) 128, 185, 258, 350, 503, 516, 554
Cegléd (H) 544
Cenk ☞ Nagycenk

Cselej (Čeľovce, SK) 494
Csíksomlyó (Şumuleu, RO) 179
Csucsa (Ciucea, RO) 329, 332
Dallas (USA) 91
Debrecen (H) 36, 53, 78, 99, 119, 141, 156, 158, 180, 203, 208, 248, 398, 440, 511
Dég (H) 293
Domáld (ma Csatófalva/Viişoara része, RO) 128
Döbling (ma Bécs/Wien része, A) 49, 173, 177, 550
Dunaszerdahely (Dunajská Streda, SK) 189, 548, 555
Dunhuang (PRC) 345, 346, 353, 354, 445, 453, 463, 537

Edinburgh (UK) 26, 28, 150, 194, 263, 528
Edirne (Drinápoly, TR) 191
Eger (H) 295, 549
Eichstätt (D) 182
Ekel (Okoličná na Ostrove, SK) 493
Enyicke ☞ Eperjesenyicke
Enyicz ☞ Eperjesenyicke
Eperjes (Prešov, SK) 97, 160
Eperjesenyicke (Enyicke, Abaujenyiczke, Enyicz, Haniska, SK) 489
Érmindszent (Mindszent, Eriu-Meţenţ, RO) 301, 327
Érsekújvár (Nové Zámky, SK) 32, 38, 52, 54, 313, 316, 552
Esztergom (H) 46, 179, 295, 322, 323, 365, 411, 486, 488, 539, 551, 555

Felsőgellér (Horné Holiare, SK) 492
Firenze (I) 317, 467
Frankfurt am Main (D) 107, 162, 164, 180, 182, 185, 541, 558

Genf (CH) 26, 200, 377, 467
Gödre (H) 120
Gölnicbánya (Gelnica, SK) 160
Göttingen (D) 26, 60, 169, 499, 528, 541
Göttweig (A) 180
Graz (A) 54

Gyömrő (H) 23, 25, 315, 529, 549
Gyöngyös (H) 179, 315, 536
Győr (H) 19, 52, 54,
Gyulafehérvár (Alba Iulia, RO) 179

Hága (Den Haag, NL) 344, 376
Hagenau (Haguenau, F) 181, 182, 322, 532
Hangzhou (PRC) 463
Hédervár (H) 293
Heidelberg (D) 105, 106, 122, 209, 258
Heilbronn (D) 322
Helsinki (FIN) 8, 391
Hongkong (PRC) 346, 349, 354, 453, 537

Irkutszk (RUS) 409
Isztambul (Konstantinápoly, İstanbul, TR) 85, 99, 100, 102, 189, 190, 314, 317, 333, 338, 545, 365, 366, 413, 530, 551, 558
Izsák (H) 121

Jeruzsálem (IL) 186, 209, 231, 234, 261, 300, 344, 474

Kabul (AFG) 342, 351
Kairó (ET) 185, 187, 532
Kalkutta (Calcutta, Kalkáta, IND) 26, 78, 96, 346, 366, 530, 538, 545
Kalocsa (H) 294, 295
Kalotaszentkirály (Sâncraiu, RO) 331, 332, 536
Kaposvár (H) 113, 511
Karashahr (Yanqi, PRC) 352
Karlsbad (Carlovy Vary, CZ) 155, 164, 531
Kassa (Košice, SK) 160
Kava (SK) 493
Késmárk (Kežmarok, SK) 36, 50, 52, 72, 78, 544
Kisbér (H) 18, 19, 40, 46–48
Kiskapos (Malé Kapušany, SK) 492
Kisújszállás (H) 156
Kojetín (CZ) 185
Kolozsvár (Cluj-Napoca, RO) 23, 24, 49, 53, 136, 142, 156, 179, 192, 193, 195, 236, 277, 320, 323, 335, 337, 351, 369, 492, 493, 531, 551, 552
Komárom (H) 492, 493
Konstantinápoly ☞ Isztambul
Köln (D) 209, 467
Königsberg (Kalinyingrad, RUS) 105, 535
Krasznojarszk (RUS) 409, 410, 411

Lahór (Lahore, PK) 350, 359
Leiden (NL) 44, 235, 342, 523, 545, 553, 555
Lemberg (Lvív, UA) 112, 170
Lengyel (H) 179
Leuven (B) 523, 524
Lhásza (PRC) 361, 363
Liberec (Reichenberg, CZ) 482
Linz (A) 182
Lipcse (Leipzig, D) 136, 160, 161, 202, 210, 235, 350, 528, 535, 543, 547, 556, 559
Lisszabon (Lisboa, P) 26
London (UK) 26, 27, 93, 96, 112, 116, 117, 150, 162, 187, 194, 200, 258, 335, 350, 360, 366, 376, 481, 510, 528, 530, 531, 537, 541, 543, 546, 548, 556
Lőcse (Levoča, SK) 182, 215, 321, 536
Lyon (F) 322, 467, 536

Mantova (I) 186, 188
Margitta (Marghita, RO) 484
Marosvásárhely (Târgu Mureş, RO) 167–169, 179, 532, 544, 551
Martonvásár (H) 398
Medina (SA) 368
Melk (A) 180
Meshed (IR) 425, 428, 539
Mindszent ☞ Érmindszent
Miskolc (H) 52, 256, 313, 398, 422, 511, 549
Mosonmagyaróvár (H) 294, 295
Moszkva (RUS) 258, 278, 282, 369, 390, 391, 429, 540
München (D) 65, 112, 119, 180, 210, 212, 412, 498

Nádasladány (H) 293
Nagybánya (Baia Mare, RO) 113
Nagycenk (Cenk, H) 173, 175
Nagykanizsa (H) 294
Nagykapornak (H) 294
Nagykapos (Veľké Kapušany, SK) 492
Nagyszalók (Veľký Slavkov, SK) 52
Nagyszalonta (Szalonta, Salonta, RO) 156, 497, 542
Nagyszombat (Trnava, SK) 182, 183, 316, 488, 532
Nagyvárad (Oradea, RO) 50, 157, 226, 227, 369, 412
New Delhi (Új-Delhi, IND) 346, 354, 406, 464, 541, 552, 557
Nürnberg (D) 181, 215, 528, 532

Nyitra (Nitra, SK) 365

Oxford (UK) 128, 187, 261, 347, 350–353, 516, 556

Padang (RI) 366
Padova (Pádua, I) 187
Pannonhalma (H) 14, 295
Párizs (Paris, F) 91, 106, 117, 119, 136, 149, 181, 318, 343, 392, 414, 423, 428, 467
Patvaróc (Potrovice, SK) 19
Pécs (H) 8, 99, 208, 283, 398, 511, 547
Peking (PRC) 340, 363
Pesaro (I) 187
Pest (Pesth, H) 10, 11, 13–15, 18–22, 24–26, 28, 30, 36, 38–41, 43, 44, 53–55, 58, 60, 62, 69, 78, 82, 103, 105, 121, 122, 160, 162, 173, 174, 189, 246, 265, 295, 350, 403, 494, 528, 529, 539, 542, 545, 546, 549, 556, 557
Pesthidegkút (ma Budapest része, H) 248
Philadelphia (USA) 78, 91, 501, 521, 522
Pomáz (H) 54
Pozsony (Pressburg, Bratislava, SK) 8, 19, 20, 26, 39, 40, 50, 179, 185, 209, 258, 322, 488, 494, 528, 542, 552
Prága (Prag, Praha, CZ) 26, 188, 318, 535
Pressburg, Pressbourg ☞ Pozsony
Punaka (Punakha, BHUTAN) 361

Rákoshegy (ma Budapest része, H) 376, 384
Rákoskeresztúr (ma Budapest része, H) 211, 213, 214, 218–220, 324, 533, 544
Reichenberg ☞ Liberec
Richmond (USA) 554
Rohonc (Rechnitz, A) 18–20, 38, 40, 46–48, 316, 528, 549, 550
Róma (Roma, I) 26, 95, 106, 150, 152, 194, 199, 321, 461, 467, 488, 545

Sáromberke (Dumbrăvioara, RO) 179
Sárospatak (H) 78, 97, 208, 492, 493, 499, 545
Sátoraljaújhely (H) 295
Shkodra (AL) 368
Snagov (RO) 370
Sopron (H) 8, 173, 177, 365, 398
Spittal am Pyhrn (A) 249
Stockholm (S) 26
Strassburg (Strasbourg, F) 181, 356, 467
Stuttgart (D) 548

Szabadka (Subotica, SRB) 113
Szalonta ☞ Nagyszalonta
Szeged (H) 8, 53, 142, 179, 203, 207, 208, 210, 294, 335, 338, 375, 398, 407, 423, 431,459, 482–484, 510, 511, 515, 523, 525, 527, 546, 549
Székesfehérvár (H) 231, 295
Szentendre (H) 484
Szentgyörgy (Svätý Jur, SK) 189
Szepesszombat (Spišská Sobota, SK) 53, 72
Szirák (H) 23, 24, 40, 49, 50, 54, 447, 448, 468, 540, 541
Szombathely (H) 15, 294, 295, 550

Tápiószentmárton (H) 293, 294
Tata (H) 294, 295
Tavarna (Tovarné, SK) 486
Teherán (IR) 192, 221, 343, 463
Temesvár (Timişoara, RO) 167, 169
Törökbálint (H) 216, 268, 307, 311, 378, 380, 384, 406, 407, 443, 477, 534, 538, 540
Tübingen (D) 232, 350, 352, 462

Új-Delhi ☞ New Delhi

Vác (H) 294
Vácrátót (H) 210, 213, 214, 218, 398, 533
Vágluka (Luka, Lúka, SK) 19
Világos (Şiria, RO) 53

Washington (USA) 26, 78, 182, 258, 285, 410
Weimar (D) 107, 162, 164
Wiesbaden (D) 117

Zágráb (Zagreb, HR) 8
Zangszkár (Zanskar, IND) 360, 361
Zengővárkony (H) 307, 536
Zilah (Zalău, RO) 327
Zürich (CH) 122

Teleki József könyvtárának supralibrosa